

Exeg (sh. 948. *)

Imprimetur in ...

A.
S. N.
120.

M. MART. CASPARI WOLFBURGI
OBSERVATIONES
SACRÆ

IN
NOVUM TESTAMENTUM

SEU

ANNOTATIONES

THEOLOGICO-CRITICÆ

IN VOCES PLERASQUE N. T. ORDINE
ALPHABETICO, ET DICTA PRÆCIPUA TAM
VETERIS QVAM NOVI FOEDERIS.

EDITÆ EX OCCASIONE UBERIUS SUPPLENDI

SACRAM CRITICAM

EDUARDI LEIGH,

H A F N I Æ,
APUD FRANC. CHRIST. MUMME, 1738.

ORDINARV
SACRA

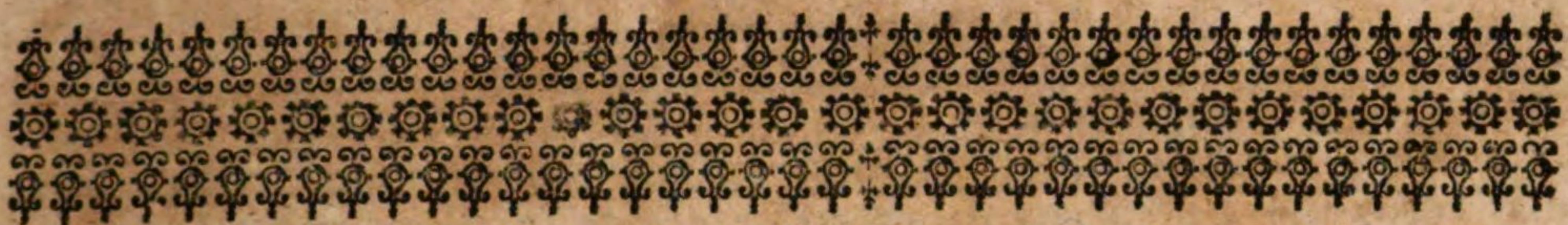
TESTAMENTUM

ANOTATIONES

SACRAM
TICAM

BIBLIOTHECA
REGIA
MONACHENSIS

Bayerische
Staatsbibliothek
München

Prima
Authoris Præfatio ad Lectorem con-
scripta Anno 1711. die 5. Novembr. at-
que huic operi tunc consummato
præfixa.

L. B. S.

Si quid homini Divina manu confertur, non
tam donum qua tale, quam porrigens illa manus ostenditur,
etenim etiam inter colubros Mosis fugiendos (sed apprehen-
dendos) vel maxime transparet idem Ille *Digitus Dei* Ex. 8,
19. qui alias Beelzebul & Dæmonia fugare est solitus Luc. 11,
20. & vel dirissimum pariter ac durissimum crucis poculum,
Divina manu oblatum, ceu *volumen amaritudinum* Ezechieli (vide quæ
ad Ezech. 2, 8. dicta sunt in voce ΠΙΚΡΟΣ & Πικρία,) ac Johanni porre-
ctum propter manum offerentis & porrigentis non accipiendum solum-
modo, sed & magnificiendum, æstimandum, imo, si voluntati Dispensantis
placuerit, summopere exoptandum, mirabili illo Martyrum more, qui vix
gustato miseriarum calice, haud secus ac inebriati, plenissimos sitivere hau-
stus: Ita nimirum omne id quod, superne nobis venit, relative consideran-
dum est & pro bono haberi debet unice, quoniam ab Ejus liberalitate proce-
dit, qui bonitatis titulum sibi unice vendicat Mat. 19, 17. Unde acerrima quæ
vis corruptæ carnis seu justitiæ Divinæ opera impugnantis, seu occultæ, Ejus
Providentiæ moderamen incusantis, seu crucis ardorem averfantis sophi-
smata hoc unico axiomatico diluuntur: *Qualis causa, tatis effectus*: Subsume:
*Causa bona est, Bonus est Dominus meus, & bona crux est, Et cur non animo me juvet
esse bono?*

Longe alia ratio est, si mortalium manus nobis quidquam attulerit.
Hic *Quid & Quomodo?* non a *Quoniam* id detur? considerandum: Etenim
a etiam

PRÆFATIO I.

etiam a Magno Propheta interdum colochyntides venenatæ populo parantur 2 Reg. 4, 39. & ab ipsissimò Salomone vile aliquod *Cabul* aliquando donatur, alias vero particulæ pellicæ ab Ignoto Vate Silonita oblata, non vile donum, sed sortem Regiam & Imperii fines dedere 1 Reg. 11, 31. Nec lecythus filii anonymi (τὰ δεινὰ **פְּרוֹנִי אֶלְמִנִי**) ignotique capitis minoris fuit pretii 2 Reg. 9, 5. 6. 11. Procedit sæpè boni aliquid ex Nazareth, quod quoniam ignotum, haud immerito poscit suspensam sibi hederam: *Ερχε καὶ ἴδε!* Quemadmodum Pythagoræis olim is qui in crypta obscura & tuguriolo habitabat, dixit: *Ingre-
dere!* *Dii enim immortales ne quidem ab isto loco absunt.*

Hicce, L. B. ne credas me scribere epistolam *συγκαταίνω* vel in mei vel scripti mei gratiam, etenim, ut Magistri verbis utar: *Non quero gloriam meam, sed est qui quærit & iudicat* Joh. 8, 50. *Judicabitur quippe unius cuiusvis opus super-
edificatum, igne probatum, sive palea id sit, sive aurum, argentum aut lapis pretiosus* 1 Cor. 3, 12. Cæterum hoc solummodo dictum velim: Traditur Tibi L. B. donum, quale ex Dei gratia in mea fuit potestate, quod consideres quæso, non pro conditione Authoris sed quatenus Verbum Dei Ejusq; sacras meditationes secum fert!

Nomen meum multis odiosum, pluribus ignotum, aliquam operi huic vel gratiam vel authoritatem conciliare, quantum auguror, nusquam poterit, imo facilis largior, eruditum orbem a me nil magni sperare posse, qui in studio Theologico vix Tyronis munere perfunctus vicesimum septimum (scripta fuit hæc Præfatio An. 1711. prout fert titulus:) ætatis annum nondum attingi, nec me quicquam solidi per totum vitæ curriculum studuisse novi, nisi quod Biblia legerim. Notum est B. Lutheri de Andrea Carolstadio testimonium, quod per octennium (totidem circiter annis ante Reformationem Lutheri) Doctor Theologiæ salutatus fuerit antequam Biblia legere inceperat, & in Disputationibus tamen & Examinibus (ut vocant) Pro Licentia inventus fuerit in Statutis Collegii Theologici Academiæ Wittebergenfis **SUFFICIENTISSIMUS**. Eximium *sufficientiæ* in Theologia Papæa exemplum! (vide quæ ex Riveto contra Grotium T. 3. *Opp.* p. 1103. attulit B. Wandalinus in Dissert. de Fundamento Fidei p. 35. Quanta in studiis mihi sit *insufficiencia*, mihi probe sum conscius, interim tamen confiteri non pudet, quod integro sexennio antequam albo studiosorum me inseruit Academia Hafnienfis (quod Ann. 1695. ætatis decimo contigit) legendis Bibliis omnino deditus ac dicatus fuerim, ita ut (prout dicitur) cum lacte materno mihi lac *αδολον* suppeditaverit Parens meus, qui secundum illud Judæorum: *Filius quinque annorum ad Biblia* (vid. Hilar. in init. explic. Ps. 119.) à teneris me ilicò ad Sanctuarium secum adduxit 1 Sam. 1, 24. *Πρὸς τὸ ἀπὸ θεοῦ ἡμεῖς γράμματα εἶδεναι* 2 Tim. 3, 15. & en! post continuatam ad hoc usque *πῶς* lectionem Scripturæ Sacrae

PRÆFATIO I.

cræ, ne vel, ut dixi, Tyronem in Theologia profiteri ausim SUFFICIENTER, nedum Ductorem cœcorum, Doctoremve *μετρίαν* Rom. 2, 19. 20. aut durioris cibi capacem Ebr. 5, 12. prima *σοφία* vix ac ne vix quidem SUFFICIENTER edoctus: In una re sortem meam quam maxime deploro, quod in linguis Orientalibus Eberinæ filiabus nullam fere manu ductionem habui, ita ut in Syro (cujus Paraphrasis à Doctis tanti æstimatur, utpote quæ lingua Christo & Apostolis vernacula fuit) Chaldæo & Arabe aliorum plerumque oculis videre cogar, eorumque fide niti. (Idem mihi tamen postea accidit, quod Zenoni, qui audito omnia sua mari submersa: *laudo*, inquit, *fortuna! consilium tuum, nunc expeditius philosophari me jubes*: etenim tunc cum Patrio solo me fere pelleret partim inopia, partim inimicorum odium, in linguis orientalibus haud parum profeci, Israelis Levi cujusdam Rabbini opera adjutus, ita nimirum *παντα συνεργει εις αγαθον τοις αγαπῶσι τον Θεον* Rom. 8, 28.) Berrhoensium lumine destitutus, qui ipsi videre poterant *η ταυτα οτως εχου* Act. 17, 11. Hinc quoties encomium Junioris Drusii (qui post linguarum Orientalium in tenellâ ætate pueritiaque peritiam, miraculo proximam, anno ætatis 21mo in Anglia diem suum obiit) ab ipso Patre Jano Drusio editum in Præf. ad Annot. in N. T. mihi in mentem venit, toties pudore suffundor, toties oboriuntur lacrymæ, toties paupertatis sortem plango, quæ sola *Sudarium* semper fuit, quæ parvulum illud quod mihi credidit *ο παντοπλαστης* talentum condidit, abscondit, defodit, non ignavia, Deus Testis! Tredecim nunc annis & quod excurrit (Hic quoque considerandum est tempus, quo hæc Præfatio exarata fuit, a quo nunc plus quam triennium præterlapsum est, haud majoris *ευδαιμωνιας* sed *αδημονιας* plenum.) (postquam præclaro satis me munivit Testimonio Facultas Theol. Hafniens.) cum adversa fortuna externa paupertate ac mundi odio continuo luctatus, nec in Universitate aliqua degere, nec cara illa suppellectile: libris ac membranis Ipsi Apostolo usitatis 2 Tim. 4, 13. frui, nec Magnorum Luminum manu ductione proficere potui (Gal. 2, 6. *εμοι γαρ οι δοκῶντες οδον προσανεθεντο*) Ad hoc meum opusculum ex Patribus nullum, nullum ex Theologis, Interpretibus, Commentatoribus, Criticis seu Nostræ seu adversæ partis unquam habui, nisi mutuo, ubicunque Eos fors obtulit *εκ μιας πολεως εις την αλλην* Matth. 10, 23. varie oberranti, & hoc quidem non pro lubitu, sed quamdiu placuit rei Domino: Eorum certe vasta volumina & numerosissimos tractatus varia lectione ac eruditione refertos nil miror, qui inter scalas & capsas ex immensa literarum suppellectile, non pro lubitu solum, sed & cum delectu quicquid demum eruditionis placuerit, maxime haurire potuerunt. Hinc tot chartæ, tot paginæ lectionis magis quam judicii indices: Quis non immensam Nobilis Bocharti lectionem & exactam linguarum notitiam mirabitur, at judicii acu-

PRÆFATIO I.

men ubivis (dico *ubique*: elucet enim alias in Scriptis Bocharti, non vastissima solum eruditio, sed exacta quoque rerum examinatio) inter miracula mundi nemo facile retulerit: Incredibile foret, unum virum tot ac tam variis scriptis edendis parem fuisse, nisi Calovium vidisset superior ætas. At vero illis id creditu mirabile non est, quibus innotuit, quæ viri conditio, quibusve fuerit auxiliis usus: Facilis hoc pacto fuit scribendi ars Pricæo, Sylveiræ, Friedlieb, Hammondo, Clerico, aliisque quamplurimis, imo præsertim Nostro Leigh, cui ex Bibliotheca Anglicana præsto fuit, quicquid demum vel in mentem venit. Equidem nil Magnis Illis Nominibus detrahi velim, ut pote qui calce ex defunctorum ossibus producta dealbari non cupio Amos. 2, 1. Eorum fastigio longe impar, nihilominus hoc solummodo dictum velim: Cum adversa semper fortuna luctanti, ac mediis omnibus destituto ex ignorantia luto eluctari aliquando, vel politi aliquid ac limati, quod eruditionem sapiat, in lucem edere arduum est: Hic Rhodus, hic salta! hic murus aheneus esto: Certe hic forsan valet ille Judæis receptus traditionis canon: *Prophetiam non habitare nisi in viris divitibus*, quod Jonæ exemplo confirmat Kimkius, quem totam navis mercedem solvisse tradit. Novit Deus me ab omni *κένος* alienum esse. & quod tenuioris ingenii foetum pro eleganti venditare nolim, cæterum experto crede! unius mensis spatium tantum perfici potuisset, si in Musæo Viri alicujus docti mihi sellula fuisset posita, quantum ne vel annuo inter egestatem & molestias absolvere potui: In una voce, unica citatione, unica *κρίσις* sæpe substiti, donec adminiculi aliquid aliunde obtinui, ita in egeno studio consumitur ætas, & pauper ubique jacet: Denique nec permisit indivulsa paupertatis conditio, ut hoc quicquid est operis, lucernam oleret aut demorsos saperet ungues, per continuum quippe triennium (adde adhuc fere triennium quo variis vicissitudinibus exposito nullum fere ad studia tempus relictum fuit:) vix bimestre spatium mihi ad studia concessum fuit, cum vel itinera passim obire, vel aliis accingi negotiis me jussit egestas, qua ratione sanctissima sæpius meletemata, dum in Fionia & Holsatia alibive terrarum extra Patrium solum vixi, interrupta fuere: Verbulo: *τρεῖς παρεκάλεσα τον κυριον*, hoc est: sæpius deprecatus sum, ne instar globi in terra aliena agitarer Es. 22, 18. ne in montes fugarer, sed in hæreditate Domini liceret mihi pedem figere Ps. 11, 1. & id quidem creberrimis gemitibus ex Ps. 84. desumptis, eo fine, ut in solitudine mea aliquid operari possem in gloriam Dei & Ecclesiæ emolumentum, sed ex occulto Providentiæ Divinæ consilio inutiles hæctenus fuere assiduæ sollicitationes & supplicationes. Ita *καλη καλη εργη επιθυμια*, de qua Apostolus 1 Tim. 3, 1. in tædium prope versa fuisset, nisi data aliunde occasione vocatio-

nem

PRÆFATIO I.

nem oblatam opportune arripuissem, vocationi internæ probe confisus atque admonitionis Othonianæ in Lex. Rabb. bene memor: *Officium licet parvulum cum aliquo fructu administrare utilius est, quam otiosum & famelicum expectare donec offeratur lautius*: Hoc exprimunt Judæi in fine tractatus Succah dum dicunt מִשְׁדָּא טַכָּא בּוֹצִינָא *Cucumis præstat cucurbita*, Hinc illud גִּרְמָא רַנְפִּיל בַּחֲלֶקֶךָ גִּרְדִּיָּה *Os quod cecidit in sorte tua rode illud*: Σπαρτανελαιος, εκειναν κοσμει. Illorum sane nasutiam rideo, qui me tam tenuem spartam excepisse mirantur, eandemque mihi tamen invident, quod ideo evenit, quoniam vanorum ac mundanorum hominum ambitio ad magnitudinem redituum, non ad dignitatem officii (quæ ubique eadem est) fertur: Me quidem quod attinet, siue magna siue parva navi vehar, perinde est, εστι γαρ πορισμος μεγας η ευσεβεια μετ αυταξκειας 1 Tim. 6, 6. confer. v. 8. Aliorum nunc opes, æmulationes, disidia, negotia, quorum est περι πολλα μεριμναν Luc. 10, 42. si non ex alto, sane ex æquo haud magis aspicio quam despicio, imo & video & rideo, in mea Pathmo haud aliter degens quam Syracusis Archimedes suis in littore lineolis occupatus: hisce mi Lector aut contentus vale aut irritatus vade! De hoc cordis mei voto ac serio proposito publice testatus sum in *Idea Boni Candidati*, quam ante aliquot annos Censuræ Facultatis Theologicæ Hafniensis commisi, sed interveniente obitu B. D. Bornemanni Sel. Ep. & Fac. Theol. Decani in Ejus ædibus reconditam deinceps non vidi. Nunc ne mandati Apostolici; την παρακαταθήκην σε φυλάξον & iterum: ταυτα μελετα, εν τατοις ισθι plane inimemor videar, & ut calumniatores mei etiam in hoc habeant quo se exerceant, mendacii se convictos visuri, (facile alias veritatis testes futuri, si cum alio rem haberent, cui non satis esset fortitudinis ac patientiæ ad exantlandos paupertatis ac sinistrae fortunæ labores, nec atroci Catonis animo polleret debellari nescio) Trado Tibi, Lector Benevole, hasce OBSERVATIONES SACRAS, in iisdemque, quantum potui, imitatus sum Doctissimum *Edvardum Leigh*, utpote optimum Criticum, qui Magnorum Virorum volumina arctiori compressit membrana, usus *Buddæo, Stephano, Pasore, Calepino, Piscatore, Vorstio, Heinsio, Bullingero, Erasmo, Beza, Flacio, Cartwrighto, Casaubono, Zanchio, Drusio, Sculteto, Ludovico de Dieu, Chemnitio, Gerbardo, Polycarpo Lysero, Calvino, Grotio, Gagneio, Jansenio, Salmerone, Cornelio a Lapide, Lorino, Estio, Paræo, Willetto, Perkinsio, Fullero, Majero, Spanhemio, Sixto Amama, Tarnovio, Glasfio, Caninio, Salmasio, Coccejo, Schmidio, Castellione*, (sc. quatenus Criticam scripsit) *Dilbero, Calovio, Dorschæo, Zegero, Pricæo, Boisio, Gatakero, Hammondo* & innumeris aliis: Hujus, inquam, Illustris *Leighii* methodum sequutus sum ita, ut hoc, quod exhibetur operis, Ejus Criticæ in supplementum cedat, ac ut defectus significationum,

PRÆFATIO I.

qui in ipso passim reperiuntur, refarcirentur, denique ut Calvinizans Ejus identidem spiritus digito ad minimum monstretur: Equidem si opus hic adeo Illustre non ediderim, verbis tamen utar ipsissimi *τῆ Leigh*: In magnis voluisse sat est.

SACRAS appello *Observationes*, quoniam circa verbum Dei, Scripturam sacram versantur: Hanc solam meditari, hanc legere, huic immorari, semper ac unice studui, dulcedine Testimoniorum Domini captus Ps. 119. Certe, si quis de me quærat: quidni certam aliquam scribendi materiam elegerim, sed voces ac dicta Scripturæ passim pertractaverim? in promptu erit responsio recutiti Doctoris *Ismaelis*, qui sororis filio quærenti: quonam tempore, perlectis libris Mosaicis etiam Græcorum leges legere liceat? respondit: toto illo tempore quod nec noctis sit nec diei, nam scriptum est, *meditaberis in lege mea die & nocte*: Huic Judæi hominis responso valde oppositum Christiani Patris effatum minime postponi velim August. Ep. 3. ad Volusianum: *Tanta est Christianarum profunditas literarum, ut in eis quotidie proficerem, si eas solas ab ineunte pueritia usque ad decrepitam senectutem maximo otio, summo studio, meliorem ingenio conarer addiscere, non quod ad ea quæ necessaria sunt saluti tanta in eis perveniatur difficultate, & cum quisque ibi fidem tenuerit sine qua pie recteque non vivitur, tam multa multiplicibus mysteriorum umbraculis opaca intelligenda proficientibus restant, tantaque non solum in verbis quibus ista dicta sunt, verum etiam in rebus quæ intelligenda sunt, latet altitudo sapientiae, ut animosissimis, acutissimis, flagrantissimisque cupiditate discendi hoc contingat quod eadem scriptura quodam loco habet: Cum consummaverit homo, tunc incipit.* Quid abyssus profundius? quid mari latius? quid ejusdemque guttis numerosius? sed his omnibus consideratio verborum Domini profundior, latior, numerosior, utpote quæ oceano fluviisque cardinalibus comparatur, è quibus jamdudum ab exordio totam machinam rigari voluit summus Creator: Sir. 24. 1. 3. 23. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. ἡ σοφία λέγει· ἐγὼ ἀπὸ σώματος ὑψίστης ἤλθον καὶ ὡς μίχλη κατεκαλύφα γῆν, τὰυτα πάντα βίβλη διὰ θεῆς Θεὸς ὑψίστος, ὁ πῶς πλῶν ὡς φεσὼν σοφίαν, καὶ ὡς τίγρης ἐν ἡμέραις νέων, ὁ ἀναπληρῶν ὡς εὐφράτης συνισιν, καὶ ὡς ἰωρδάνης ἐν ἡμέραις θέρους, ὁ ἐκφαίνων ὡς φῶς παιδείαν ὡς γῆν ἐν ἡμέραις τροφῆς, ὃ συνέτελεσεν ὁ πρῶτος γνῶναι αὐτὴν, καὶ ὡς ὁ ἔσχατος ὃ ἐξίχνιασεν αὐτήν, ἀπὸ γὰρ θαλάσσης, ἐκλήθύνθη διάνοη αὐτῆς, καὶ ἡ βελὴ αὐτῆς ἀπὸ αἰβύσσου μεγάλης, καὶ γὰρ ὡς διώρυξ ἀπὸ ποταμοῦ καὶ ὡς ὑδραγωγὸς ἐξ ἡλθον εἰς παράδεισον· εἶπα ποτιῶ μὲ τὸν κήπον, καὶ μεθύσω μὲ τὴν πρᾶσιν· καὶ ἰδὲ ἐγένετο μοί· ἡ διώρυξ εἰς ποταμὸν καὶ ὁ ποταμὸς μὲ ἐγένετο εἰς θάλασσαν. Vide quemadmodum rerum magnitudine certat jucunditas ac decus versu 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. ὡς κέδρος ἀνυψώθη ἐν τῷ λιβάνῳ καὶ ὡς κυπάρισσος ἐν ὄρεσιν ἁερμῶν, ὡς

ὡς Φόινιξ ἀνυψώθη ἐν αἰγιαλοῖς καὶ ὡς φυτὰ ῥόδου ἐν Ἱερικῶ, ὡς ἐλαία εὐπρεπὴς
 ἐν πεδίῳ καὶ ἀνυψώθη ὡς πλάτανος, ὡς κιννάμωμον καὶ ἀσπάλατος ἀρωμάτων
 δέδωκα ὁσμὴν, καὶ ὡς σμύρνα ἐκλεκτὴ δέδωκα, εὐωδία ὡς χαλβάνη, καὶ ὄνυξ καὶ
 σακτὴ καὶ ὡς λιβάνθ' αἰμαῖς ἐν σκηνῇ· ἐγὼ ὡς τερπμινθὶ ἐξέτεινα κλάδους μῦ, καὶ
 οἱ κλάδοι μῦ κλάδοι δόξης καὶ χάριτος· ἐγὼ ὡς ἄμπελος βλάστησα χάριν καὶ τὰ
 αἶνθ' μῦ καρπὸς δόξης καὶ πλάττω. προσέλθετε πρὸς με οἱ ἐπιθυμῶντες μῦ καὶ ἀπὸ
 τῶν γεννημάτων μῦ ἐμπλήσθητε, τὸ γὰρ μνηνόστιον μῦ ὑπὲρ μέλι γλυκὺ καὶ ἡ κλη-
 ρονομία μῦ ὑπὲρ μέλιτος κήρυξ (de dulcedine hac vide Ps. 19. 11. Prov. 24, 13.
 Ezech. 3, 3. Apoc. 10, 9. 3. Alii hæc Siracidis verba scribunt ὑπὲρ μελιτος
 κυρῶ, alii κλήρυ vel κληρῶ, alii κυρίω, fortasse, prout conjecit Bochar-
 tus πολυμαθῆς: Siracides uno verbo scripserat μελικήρυ, μελικηρὶ quippe est
favus, quæ vox in Lexicis quidem non extat, at habetur apud Theocritum
 Idyll. 20. post quem aliquot annis scripsit Siracides & quidem in eadem regio-
 ne sc. in Ægypto, non quod Siracidem ex Theocrito hanc loquendi formam
 desumpsisse velim, sed quod locutio illa recepta tunc temporis ut & nunc at-
 que valde congrua fuerit, videantur Sacra Scripta Cant. 4, 11. & c. 5, 6. Pro-
 phana vero Iliados α. v. 249. Theocr. ἰδυλλ. 9. Moschus de Amore Idyll. 1.
 hinc Pindaro μελιφθογγοὶ κοῖδοι Olymp. 11. Pynth. 3. Isthm. 2. & 6. primo quo-
 que loco habentur μελιγάρυες ὕμνοι.) οἱ ἐσθίοντες με ἔτι πεινάσσει, καὶ οἱ πίνοντες
 ἔτι διψήσασιν. Jucunditati non cedit utilitas versu 22. ὁ ὑπακχῶν μῦ ἔκ' αἰσχυ-
 θήσεται καὶ οἱ ἐργαζόμενοι ἐν ἐμοὶ ἔκ' ἀμαρτήσασιν. Notatu dignum existimo
 quod inquit Chrysostomus: κατὰ θεὸν βίβλια, φάρμακα τῆς ψυχῆς (Basilii in
 Præf. super Psalm. τὴν γραφὴν κοινὸν τῶν ψυχῶν ἰατρῆον) τέτο γὰρ παντῶν αἰ-
 τιῶν τῶν κακῶν τὸ μὴ εἰδέναι τὰς γραφάς. Hinc operæ pretium duxi Scriptu-
 ras solum tractare non alio fine quam in gloriam Dei, aliorum commodum &
 animæ meæ delectationem, verum enim omnino est quod docet Clemens
 Alexadrinus in προτρεπτικῶ. Ὁ κύριος ἐλεεῖ, παιδεύει, πρετρέπει, νουθετεῖ, σωζει,
 φυλάττει, καὶ μισθὸν ἡμῖν τῆς μαθήσεως ἐκ περιστάσεως βασιλείαν ἡσαντιῶν ἐπαγ-
 γέλλεται, τέτο μόνον ἀπολαύων ἡμῶν ὁ σωζόμεθα, hoc unicum in studiis qua-
 rere est vere Theologi teste Apostolo, qui ἱερὰ γράμματα vocat δυνάμενα σα-
 φίσαι εἰς σωτηρίαν. Hæc sacra meletemata, quibus privatim delectatus sum,
 nunc vel aliquando κηρύσσειν ἐπὶ τῷ δώματι seu luci publicæ committere haud
 vereor, licet innumeris jam ante Interpretibus, Commentatoribus, Criticis
 gaudeat orbis literatus, nam si rectè rem inspiciamus, nec multitudo
 scriptorum, nec eorundem pretium aut perfectio obstat, quominus
 hoc quoque spicilegium in publicum prodeat: Nomina virorum
 qui tanta scripsere si quis objiciat, rogabo ne inique ferat, si para-
 lipomena colligendo idem post Illo, ego agam, quod post melleorem
 vel mendicus in Israele Ruth. 2, 2. vel ad minimum formica Prov. 6, 6. Sua
 hic

hic sponte accedunt verba Siracidis c. 33. v. 17. 18. καὶ γὰρ ἔσχατος ἡ γερύπησα ὡς καλαμώμενος ὀπίσω τρυγητῶν, ἐν εὐλογίᾳ Κυρίου ἔφθασα καὶ ὡς τρυγῶν ἐπλη-
σα ληρὴν. Κατανοήσατε ὅτι ἔκ ἐμοὶ μόνῳ ἐκοπίασα ἀλλὰ πᾶσι ταῖς ζητῶσι παι-
δείαν ἀκῆσατε Μεγιστάνες καὶ οἱ ἡγούμενοι Ἐκκλησίας ἐνωτίσαθε. Longius cer-
te hac in parte procedit Noster Leigh, dum in Præfatione sua inquit: *Simili-
tudo illa, licet vulgaris sit, quadrat tamen in meum scopum, quod ἔ manus imposi-
ta humeris gigantis longinquius possit prospici quam gigas ipse*, ita Ille, qui se post
Flacium in Clavi, Bezam in Annotationibus & Pasorem in Lexico se nihilomi-
nus actum agere non autumat, & quidem haud sine causa: *Nullus finis est scri-
bendi* inquit Salomo, & rectissime! alii Scriptores sunt mutili, alii superflui,
alii passim erronei, ita ut aliquid semper restet vel addendum (præsertim cum
infinita suppeditet abyssus λογίων Θεῶν) vel corrigendum vel restituendum:
Ingens est cohors ῥαδιουργῶν τὰ λόγια τῆ Θεῆς ἐξηγητῶν κακῶν τῶν καλῶς
ἐξηγημένων, ut loquitur Epiphanius & ex Epiphanio Irenæus. Severa equidem,
sed vera est declamatio Hieronymi in Ep. ad Paulinum: *Sola Scripturarum
ars est, quam sibi passim omnes vendicant, hanc garrula anus, hanc delirus senex,
hanc Sophista verbosus, hanc universi præsumunt, lacerant, docent antequam di-
scant, alii adducto supercilio grandia verba trutinantes de sacris literis philoso-
phantur, alii quadam audacia edisserunt aliis quod ipsi non intelligunt, taceo de iis,
qui si forte sermone composito aures populi mulserint, quicquid dixerint hoc legem
Dei putant, nec scire dignantur quid Prophetæ, quid Apostoli senserint, quasi grande
sit ἔ non vitiosissimum dicendi genus depravare sententias ἔ ad voluntatem suam
Scripturam trahere repugnantem*: Sicut sive boni sive mali Commentatores ac
Postillographi ignavos ubique gentium genuere Concionatores, ita mali
Critici malos Hermeneutas, innumeri enim sunt qui contra Scripturam au-
thenticam peccarunt ac tam sanctum depositum illotis manibus contrectan-
tes prophanarunt, solæcismos, barbarismos, sphalmata corruptiones, detorsio-
nes finxerunt, correctiones, variationes, expunctiones, additiones appo-
suerunt, interposuerunt, imposuerunt. Quare? quia, ut inquit Ignatius in
Ep. ad Ephes. τὸ πλάνον πνεῦμα ἑαυτὸ κηρύττει, τὰ ἴδια λαλεῖ (αὐτάρεσκον γὰρ
ἔστιν) ἑαυτὸ δόξάζει (τύφος γὰρ ἐστὶ μεσόν) ψευδολογὸν ὑπάρχει, ἀπατηλόν, θω-
πευτικόν, κολακευτικόν, ὑπερλόν, ῥάψωδον, φλύαρον, ἀσύμφωτον, ἀμετροπὲς,
γλισχρόν, ψοφοδὲς, ἢ τῆς ἐνεργείας ῥύσεται ἡμᾶς Ἰησοῦς Χριστός! Pertinent huc
verba Lutheri T. 3. Jen. Germ. f. 338. Der Teuffel ist uns zu flug und zu
mächtig, er sperret und hindert allenthalben, wollen wir in die Schrift, so
schaffet er so viel Zwietracht und Hadder drinnen, daß wir der Schrift müde
werden und blöde ihr zu trauen, und müssen mit ihm in Haaren liegen und
mit ihm rauffen, wollen wir auf Menschen Rathschläge, so verlieren wir die
Schrift,

P R Æ F A T I O I.

Schrift gar und bleiben des Teuffels eigen mit Haut und Haar 2c. Ach weh und aber wehe allen unsern Lehrern und Buchschreibern, die also sicher daherkommen, und spenen heraus alles was ihnen ins Maul fällt, und sehen nicht zuvor einen Gedanken zehnmahl an, obs auch recht sey für Gott? die da meinen der Teuffel sey dieweil zu Babylon, oder schlafe neben ihnen wie ein Hund auf einem Polster und denken nicht daß er um sie her ist mit eitel giftigen feurigen Pfeilen, die er eingiebt, welche seyn die allerschönesten Gedanken mit der Schrift geschmückt, daß sie es nicht merken können, der Teuffel ist ein tausendkünstler, wo Gott nicht wehret und hilfft, ist unser Thun und Narhen nichts, man wende es hin und her, so ist er der Welt Fürst, wers nicht weiß der versuchs, ich habe etwas davon erfahren, niemand wird mir glauben bis ers auch erfahre.

Dixi OBSERVATIONES quæ circa Sacram Scripturam Novi præsertim Testamenti Ejusdemque tam stylum quam sensum versantur: Illum quidem utpote purum, simplicem, elegantem, emphaticum secundum genium linguæ Græcæ, quantum potui ubique incolumem servare & ab injuriis Philologastrorum & Criticorum vindicare conatus sum, imo conabor semper defendere adversus omnes mixtionarios, qui sicut puritatem Hebræi fontis impugnare annisi sunt, ita & Græci N. T. Est enim hoc per omnia Græca Lingua (quæ inter reliquas omnes propter opulentiam, gravitatem, copiositatem ac amænitatem facile princeps agmen ducit, mater est, primaria, licet non prima, quæ est Hebræa, sancta, congenita) conscriptum primitus, non excepto Evangelio Matthæi, cujus *αὐτοῦ γράφειν* Hebraicum ipsi quoque Pontificii rejiciunt, Bellarmin. l. 2. de V. D. c. 7. rejiciunt Patres exceptis Irenæo & Athanasio, præsertim Hieronym. ad Lucin. Beticum Ep. 28. & Præf. in Evang. T. 3. p. 29. & Ep. 102. T. 2. p. 372. quem Stapletono Relect. Princip. Fid. p. 644. atque Hammondo in Annot. ad Ev. Math. quas edidit Clericus, opponimus: Nec Evangelio Marci, quod Latine conscriptum mera est fabula, ineptiis Damasi Papæ, Adriani, Fini & Petri Antonii Beateri nisa; Nec Epistola ad Hebræos, quam Hebraice scriptam absurdum est dicere, cum genio Hellenistico hujus Epistolæ stylus quam maxime sit imbutus, nec valere possit objectio: ad Hebræos Hebraice scribi debuisse, cum nec ad Romanos Latino sermone scriptum sit, & Lingua Græca tunc fuerit catholica, imo Hebræis Græce scientibus ac propterea Hellenistarum nomine appellatis (quoniam in Synagogis Græca legebant) Petrus & Johannes Græce quoque scripserint: vide Dannhavy. Ideam Boni Interpretis p. m. 204. Est inquam N. T. per omnia Græco sermone puro & illibato conscriptum, contra quod nihil evincunt, qui vel

P R Æ F A T I O I.

(C) *Thomæ Gatakeri*, qui universam N. T. Scripturam ita ad Hebraicum sermonem (quem ob convenientiam V. ac N. T. ex singulari Divino consilio exprimere debuerit) compositam esse ait cum *Coccejo*, ut nullo pacto cum genuino stylo Hellados convenire possit. Verosimile est hanc opinionem tenuisse *D. Dannbawerum*, qui in *Hodosophia* affirmat: *linguam Græcam & Hebræo-Græcam specie differre*, & in *Hermen. Sacr.* p. 214. quod *stylus N. T. Hebraisticus dici mereatur*. Qui præterea huic sententiæ astipulantur, longo ordine recensentur à *Job. Alberto Fabricio* in *Bibliotheca Græca*: Novissime *Jacobus Rhenferdius* in *Syntagmate Dissertat. Philologico-Theologicarum* ad firmandam *Cocceji & Gatakeri* sententiam in luctam produxit *Mosén Solanum*, *Martinum Petrum Cheitomeum*, *Job. Henricum Hottingerum*, *Johannem Leusdenium*, *Casparum Vossum*, *Johannem Vorstium*: MEDIA autem incedendum est via: Voces quasdam exoticas N. T. quisque videt: Hebraismos quosdam nemo denegare ausit (vide quæ de Hebraismis dicta sunt ad vocem *Οπτομα*) manet tamen stylus ut dixi vere Græcus: Ad partes voco *Hayonem* in sua propria *ἐπιχειρῆσει*, omnesque illos qui locutiones prophanis scriptoribus usitatas dictionibus N. T. similes ubique passim coacervarunt: intelligo *Danielem Heinsum*, *Henricum Hammondum*, *Johannem Clericum*, *Lambertum Bos*, *Johannem Gregorium* ex Reformatis; Ex Nostriis *Erasmum Schmidium*, *Jacobum Wellerum*, *Danielem Fesselium*, *Georgium Crauserum*, *Georgium Raphelium*. Est N. T. stylus non Atticus aut peculiari aliqua dialecto conscriptus (quod tamen existimasse videtur *Noster Leigh*, dum in Præfatione dicit NON QUIDEM UBIQUE Attice conscriptum) sed Idioticus, unde male examinantur scripta Apostolica ad normam Atticam, nam ipse Apostolus fatetur se *ἰδιώτην τῷ λόγῳ ἀλλ' ὃ τῇ γνώσει* 2 Cor. 11. 6.

Est denique N. T. stylus purus, licet simplex, adeoque concinnus & elegans: Collegit, post barbarissimos Phrynici, *Hammondus* duo loca Pauli, quæ contra Syntaxin peccare ait sc. Col. 3, 16. & Eph. 4, 2. in primo loco verba extant: *ὁ λόγος τῆς Χριστοῦ εὐοικεῖται ἐν ὑμῖν πλ. σιῶς ἐν πάσῃ σοφίᾳ, διδασκόντες καὶ ψάλλοντες ἑαυτοὺς &c. ἀδόντες &c.* at prodit vel ignorantiam vel incuriam, nam *sine supra & infra Scriptura legi non potest*. Crimen læsæ Syntaxeos textui non impigisset *Hammond.* si perlecto toto capite considerasset omnia illa verba à versu decimo quarto usq; ad illa: *διδασκόντες καὶ ψάλλοντες* esse in parenthesis, nam sic optima est constructio: *ἐν θυσαῶδε ἐν ᾧς ἐκλεκτοὶ Θεοῦ, ἅγιοι καὶ ἡγαπημένοι σπλάγχνα σκετιζμένων &c. ἀνεχόμενοι ἀλλήλων, διδασκόντες καὶ ψάλλοντες &c.* par ratio est loci Eph. 4, 2. cui miror *Hammondum* non addidisse versum decimum septimum & 18. capitis tertii, suboluit forsan ex horum versuum collatione cum, v. 14. 15. 17. 18. capitis quarti totum hoc crimen expirare, confer quæ

PRÆFATIO I.

dicta sunt in voce *πισω* ad locum Eph. 3, 16. 17. Neque certe majori jure solæcismus imputatur locis: Marc. 12, 40. *οι κατεδιδυντες* collat. cum *θελοντων* v. 38. item 2 Cor. 1, 6. 7. *ελπις ημων, ειδοτες προειδων*, item Ap. 1, 5. *απο Ιησου Χριστου μαρτυς*. Parem quippe constructionem invenias non apud LXX. Interpretes solum Ex. 5, 14. Gen. 38, 13. 24. & c. 45, 16. Ex. 18, 6. sed etiam inter prophanos disertissimum Xenophontem Hist. Gr. l. 6. p. 470. lin. 26. & seqq. Nauseam movet aliorum *λεπτοτις*, qui parimodo traducunt loca Act. 13, 48. 1 Cor. 16, 15. ubi oculatissimi talpæ (nonne & hic solæcismus est?) non vident enallagen in verbis: *εθνη ακηοντα οσοι ησαν*, adde *οικια εταξαν*, quemadmodum Eph. 4, 18. *εθνη εσκοτισμενοι* Joh. 7, 49. *ο οχλος ετ(θ)ο μη γινωσκων τον νομον επικαταρατοι εισι*, similis constructio obvia est in Hebræo Textu V. T. Exod. 29, 41. Ps. 59, 12. Ezech. 17, 7. Os. 4, 6. Zach. 8, 2. Jer. 33, 16. Gen. 33, 13. & 41, 57. Exod. 7, 16. & 12, 27. & 15, 24. & 16, 1. 29. 30. Num. 10, 3. 1 Reg. 1, 40. Esdr. 10, 12. Sed discant ex prophanis scriptoribus prophani sugillatores eandem constructionem, vide iterum Xenoph. Memorabil. l. 2. p. 586. lin. 9. Bilem merito provocat Philologastorum impudentia qui pleno ore in Sacram Scripturam convitia despumant: Nil mirum! plerique enim vegetam ac virentem ætatem in legendis Authoribus prophanis ac spurcis consumunt, qua de re satis conquestus est Beatus Noster Lassenius: Horum exempla ex Mornæo in l. de Ver. Rel. Christ. adscribere haud piget: *Politianus rogatus, num Biblia legat? respondit: id semel à se factum esse & quod tempus nusquam pejus perdiderit; hic idem Politianus, genere Italus, disputavit quamdiu vixit dicendumne esset Vergilius an Virgilius, Carthaginensis an Carthaginiensis, primus an preimus? & si quid otii ab hujusmodi nugis supersuit, Epigramma aliquod Græce composuit in cupidinis aut præposteræ veneris laudem, grave profecto hominis judicium, dignum admodum quod præjudicium adferat nobis! Fuit & alius quidam, Domitius Calderinus, qui pari modo adolescentes à Bibliorum studio retrahere studuit, & suo tempore bellam aliam scribendi materiam sibi delegit, in Priapais Virgilii exponendis vitam transegit, quæ illos, quibus hominis vel tantillum superest, pronunciare pudeat. Ita nimirum noluit Angelus Politianus Biblia legere, ne elegantem suum stylum perderet, at ubi quæso! elegantiorẽ inveniret Diabolus ille impolitus stylum, in quo plures figuræ Rhetoricæ, similitudines, paronomasiæ (e.g. Rom. 1, 29. 31. & c. 14, 17. & c. 12, 3. 2 Cor. 4, 8. & c. 10, 12. 2 Thess. 3, 11. 1 Tim. 1, 9. 2 Tim. 3, 4. & 4, 2. Tit. 1, 8. 1 Petr. 1, 4.) locutiones ad materiam ubique sunt accommodatæ *εμφατικωτεραι*, ubique sunt obviæ, exprimit passim unaquævis, vox suam emphasin, quas recensere longum adeo foret, ut ne vel mundus id caperet Joh. 21, 25. omnes Critici & Commentatores in unum compacti illis exponendis non sufficerent, nedum parvulum quod hic ostenditur opusculum eas satis ostendere possit.*

Sen-

PRÆFATIO I.

Sensum vocum ac sententiarum sanctissimi Textus quod attinet: Sicuti in hoc laboravi unice, ut totum cedat in gloriam Dei 1 Cor. 10, 31. & ædificationem proximi 1 Cor. 14, 26. (vid. August. l. 1. de Doctr. Christi c. 36. T. 3. col. 19.) ita Spiritus Sancti auxilium & ἐρμηνείας donum 1 Cor. 12, 9. 10. Rom. 12, 3. Eph. 4, 7. precibus ac lachrymis imploravi, etenim levior licet iis videatur res qui ἱερα γράμματα non nisi primoribus degustarunt labiis, iis certe qui paulo penitus introspicere (παράκλυσαι) gestiunt, satis innotescit quod Gregorius de Theol. inquit σπερι Θεου λογισσω πλειωτερος, τῶν δυνεφικτοτερος, καὶ πλεον τῶν αντιληψῶντων καὶ τῶν λυσεισ ἐργασεσθῶν. Hieron. in Ep. ad Paulinum: *Totum quod legimus in Divinis scriptis nitet quidem & fulget in cortice, sed dulcius in medulla est, qui edere vult nucleum frangat nucem: Nihil sine magno labore vita dedit mortalibus*, vid. Chrysost. Homil. 13. in Genes. Gregor. Magn. l. 2. Indict. 11. Ep. 62. & Homil. 7. in Ezech. Ideoque prævia imploratione Spiritus operam dedi, ut primo unicum præcipue sensum simplicem & literalem uniuscujusvis dicti indagarer, secundum regulam à Luthero Bono cuius Interpreti præscriptam in Annot. ad Deut. c. 1. T. 3. Jenens. Lat. fol. 80. b. & in c. 34. Gen. T. 3. fol. 180. a. quam legi non nisi malo Interpreti latæ apud Stapletonum Rel. Princ. fid. p. 643. & Bellarmin. l. 3. de Verbo Dei c. 9. T. 1. col. 190. B. opponimus, confer Dannhaveri Id. Boni Interpretis: *Secundo* ut scopum dictionis ex συναφεια elicere, juxta Luth. ad c. 1. Deut. T. 3. Jen. Lat. fol. 79. b. & Franzium in l. de Interpr. SS. (qui p. 51. post plura exempla insignem notat coherrentiam capitum 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. Exodi & Levit. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. expresse ac totidem verbis à Sp. Sancto indicatam, in fine capitis 7. Levit. (vide Dannhau. Id. B. Intp. Art. 13. p. m. 212. & seqq.) quos iterum Stapletono opponi velim l. c. p. 642. 644. *Tertio* ut obscuriora loca ex clarioribus illustrarem ac parallelismos instituerem vocis pariter ac sensus, unde etiam quædam loca V. T. prout vel in fonte vel Versione LXX. Intpp. leguntur, fusius deduxi, quantum enim utilitatis conferat cognitio vocum ex usu τῶν LXX. satis superque præter alios testatus est Noster Leigh, atque sic in hoc expositionis genere sequutus sum regulam Tertulliani adversus Praxeam c. 20. T. 3. p. 1024. Augustini l. 1. de Gen. c. 21. T. 3. col. 313. A. Quos denuo Stapletono obviam ire jubemus l. c. Controv. 6. Qu. 7. p. 641. n. 2. *Quarto* Versiones varias, Latinas, Danicas, Germanicas, Gallicas, Italicas pro tenuitate judicii mei ad fontes examinavi, nec id abs re esse duxi, linguæ enim Exoticæ sub Novo Fædere æque ac Græca Versio Veteris Testamenti haud parum decoris pariter ac commodi Ecclesiæ afferunt, ita ut vel hoc sensu dicere liceat Es. 61, 6. Ihr werdet der Heyden Güter essen, und über ihrer Herrlichkeit euch rühmen.

P R Æ F A T I O I.

Habet quævis lingua suum Idiotismum, suam emphasim ac excellentiam dictionis sibi propriam, ad quam Verbum Dei præ omni alia materia jus habet appropriativum (vide Amamæ parænesin de excitandis linguarum studiis) Erroneæ passim sunt Versiones, sed non ideo rejiciendæ, nam si alicubi hæ vaccæ arcam sanctissimam ferentes e via declinaverunt 2 Sam. 6, 6. eam tamen in terram non prostraverunt, vaccas igitur & plaustrum contingere liceat, at non cum Uza arcam ipsam 3: fontes: Vincit tamen accuratarum & elegantium locutionum multitudo errores & quæ in Versionibus minus apprime dicta videri possint. Certe non *περὶ ἡμετέρας* comparanda est Vetus Latina Versio, nec omnino vulgaris est illa Vulgata, licet notorios valde habeat errores e. g. Gen. 2, 8. & 8, 7. & 13, 2. & 14, 18. & 19, 18. & 24, 32. & 31, 32. & 34, 29. 30. & 38, 5. & 40, 5. & 41, 45. & 49, 24. Psal. 68, 23. 1 Par. 4, 22. (unde fabula de alio quodam ex filiis Seth, qui præter Josuam solem retardaverit) Dan. 4, 5. Psal. 110, 4. & 132, 15. Prov. 24, 16. (unde vulgo à Concionatoribus circumfertur: *Septies IN DIE justus cadit*, de quo loco vid. Dannhav. Idea Boni Interp. p. m. 161. ut &) Os. 13, 9. *perditio tua EX TE Israel*, Job. 13, 15. *etiamsi occiderit me, in Ipso sperabo* Ezech. 9, 4. Prov. 25, 28. Num. 36, 6. 7. 8. 9. Matth. 6, 7. Joh. 21, 22. (cujus erroris palliationem apud Jesuitam Possinum in Spicil. Ev. si quis forte videat merito rideat) Act. 27, 42. 1 Pet. 2, 23. Ebr. 10 38. & 13, 16. Notorios dico errores, nam plures collegere alii, puta ex Nostris: *Brochmannus* (in *Λοχυν, Α. Πε.*) *Chemnitius*, *Osiander*, *Hunnius*, *Schröderus*, *Gerhardus*, ex Reformatis: *Witakerus*, *Sibrandus*, *Chamierus*, *Amama*, ex ipsissimis Pontificiis: *Vega*, *Sixtus Senensis*, *Andradius*, *Lindanus*, *Canus*, *Joh. Isaacus*, *Cajetanus*, *Faber*, *Valla*, *Pagninus*, *Arias Montanus*, *Eugubinus*, *Brugensis*, *Isidorus Clarius* qui clare fatetur se in hac Versione octoginta millia errorum annotasse ac emendasse: Errores quoque dico in sensu, nam barbarissimos ac solæcissimos tangere infinitum foret. e. g. Ps. 67, 17. *Scopite* Matth. 20, 28. *ministrari* Matth. 22, 30. *nubentur* 2 Cor. 4, 8. *aperiamur* & reliquas ejusdem farinae locutiones ac verborum monstra, quæ Latinis auribus Geticum quiddam instillant. Erravit Versio *Pagnini* Ex. 9, 16. & 38, 8. Deut. 15, 6. 8. Dan. 2, 14. Communes cum Pagnino errores habet *Tremellius*, quibus addatur præter alios Lev. 19, 16. Reliquarum Versionum, tanquam *Osiandri*, *Castalionis*, *Beza*, *Vatabli*, *Erasmi* &c. nævos licet in hoc scripto alicubi notentur, lubens prætereo. Inter Exoticas accuratiorem non reperi versionem, quam *Johannis Diodati*, cujus tamen lapsus aliquoties notavi, ut & *Svaningii Dani*, cujus mihi tandem facta fuit copia: *Resenii*, *Erbergeri* Itali, quorum postea potitus sum: *Malermi* & *Bruccivoli*, *Calvini Galli*, item *Professorum Genevensium* & *de Croy*: Prodiit quoque Anno 1703, Novum Testamentum Clerici lingua Gallica edi-

P R Æ F A T I O I.

editum cum notis & ratione Versionis, cujus mihi adhuc nulla facta est copia, sed ejusdem quoque nævos observarunt Authores **der Unschuldigen Nachricht** ten Anno 1703. p. 619. Judicium de Lutheri Versione Ipsi Luthero committimus, cujus alicubi lapsus nasuti Aristarchi insigni *αὐξήσεις* notarunt; (quos inter Pontificios ne quidem nominare lubet, sed inter Calvinianos ingratos Belgas, qui suam tamen versionem Luthero debent, intelligo post Bucerum in Dial. cum Melanchthone, Philippum Marnixium, Dn. de S. Adelgonda in Epist. ad Drusium: Julium Sterringam in Præfat. ad animadvers. S. Pentat.) hæc autem propria Ejus sunt verba: **Ob man müste mich angreifen und tadeln, der ich zuweilen in der Dolmetschung gefehlet hätte, das will ich mit Dank annehmen, denn wie oft hat Hieronymus gefehlet, und ich sehe wie die zweene seine Männer Sanctes und Munster haben studio incredibili & diligentia inimitabili die Biblia verdolmetschet, viel guts damit gethan, aber die Rabbinen sind Ihrer etwa zu mächtig, daß sie auch der Analogie des Glaubens gefehlet, der Rabbinen Glossæ zuviel nachgehengeet haben, denn ich auch selbst ihrer Translation etwa zuviel gefolget, daß ich muß wiederruffen, sonderlich 2 Reg. 22. in verbis novissimis David, wie ich bald thun will &c. & in Præf. super Psalterium: Wer will so vermessen seyn, daß er, gleich als wäre er Christus und der Heilige Geist selbst, sein Wort wolte gefehlet haben &c.** Versio LXX. Interpretum erronea passim est, uti post Hieronymum & Lutherum quamplurimi passim demonstrant: Præsertim vero ac præ aliis Chamierus in Panstratia Tom. 1. l. 13. c. 8. & seqq. confer quæ adversus Galestinum ejusque sententiam de LXX. Intpp. attulit Spanheim. Dub. Ev. Dub. 23. p. m. 165. 166. item Johannem Wovver in Syntagm. de Gr. & Lat. Intpp. denique censuram Dan. Heinsii de historia LXX. Intpp. in Aristarcho Sacro c. 10. fuit illa tamen Christo & Apostolis recepta, adeo ut vel inde constet Verbum Dei nequaquam esse corruptum, quoniam Versiones variant: Idem judicium esto de Versionibus Aquilæ, Symmachi, Theodotionis, (de Symmacho notum est, quod cum primum Samaritanus fuisset atque inter eorum Sapientes habitus, sua ambitione frustratus ad Judæos transiverit, ab his iterum circumciscus (nam recircumcidebant Judæi Samaritanos profelytos & vice versa) & probe compertum est ipsum in Græca sua translatione V. T. multa consulto corrupisse, ut Judæis gratificaretur, Samaritanosque refelleret: vide Epiphanium Constantiæ Cypri Episcopum de Interpretibus Græcis, de Theodosione autem Andreæ Masium, Centuriatores Magdeburg. ac postremo Antonium Cregutum in Gale Rasajap. 441. De diversitate Codicum Græcorum (quorum nunc non nisi fragmenta extant sc. Luciani Martyris, Origenis & eorum, quos præterea nominavimus) eorumque erroribus & quantos in Antiquiori Ecclesia dissen-

P R Æ F A T I O I.

dissensus harum Versionum αὐτοφωρῶν excitavit, vide Hieron. Præfat. libr. Paralip. ac Spanheim. in Dub. Ev. Dub. 23.) quemadmodum in citandis vel allegandis aut exponendis, Scripturæ dictis devii fuere interdum Patres: *Ambrosius, Appollinarius, Augustinus, Acacius, Chrysostomus, Cyprianus, Didymus, Diodorus, Hieronymus, Hilarius, Olympiodorus, Polychronius, Theodoretus &c.* *Quinto.* Lectiones Græcas N. T. variantes, ubi obviæ fuere, apposui sed parce, cum φανόμεναι non reales illæ plerumque sint & nusquam genuinum textus sensum variant. (vide Dannhav. Ideam Boni interpretis p. m. 208. 209. de Var. Lect. usque ad p. 112. inclusive.) Odi illos ex animo qui citra necessitatem Lectiones variantes fingere potius quam referre conati sunt, privato (ut persuasus sum) commento, cum multi ex codicibus & Manuscriptis quæ allegant, raro vel nusquam extent aut reperiantur, imo proprias interdum conjecturas pro vero textu venditare ausi sunt, à quo crimine Beza Reformatum inter alios & Drusium Pontificium haud immunes esse arbitror (quod pace defunctorum dicam) imo maxime cum suo Hammondo Dn. Clericum nullibi magis excusandum, quam cum codicem Latino-Græcum à plurimis citatum, paraphrasticum magis quam textualem appellavit, vide Ejus Annot. ad Matt. 20, 29. ubi Hammondum suum pro more exagitat, Ipse alias ad invertendum pro lubitu textum satis pronus: cæterum satis, ut opinor, Ejus licentiam coercuere: *Job, van der Wayen, Ernestus Sal. Cyprianus, D. Henr. Majus Herm. Witzius, C. G. de la Motte, Richardus Simon, Hardwinus, Puffendorffius, Deilingius, Elias Benoist, Paulus Berger, Sebast. Edzard, Weidnerus, Job. Ludolph. Stumpsius, Mart. Jac. Oorman, Job. Benj. Miculcus, William Cave, D. Sebast. Kortboltus, P. Martianay, D. Theodorus Daffow, & duo Fratres D. D. Engelken* & quidem merito, docet quippe ejusmodi licentia δολὴν τὸ γὰρ ἀδολὸν & ψευδαῖς πνεύματι ἁγίῳ, parvo! certe aut nullo respectu habito ad grande illud interdictum, quo Sacer Codex est obsignatus Ap. ult. v. 18. 19. Denique in omnibus, ut spero, servavi analogiam fidei, secundum regulam Apostoli Rom. 12, 6. (vide Hilar. l. i. de Trin. c. 7.) tam in expositione vocum ac locorum, quam in Controversiis Theologicis, si quæ passim occurrunt; Etenim a Scriptura vel latum unguem abscedere mihi capitale sit crimen, utpote qui veritati, cujus Confessio & explicatio edita est in libris symbolicis Ecclesiæ veræ & Evangelicæ, quæ Lutherana appellatur ad ultimum usque halitum addictus sum. Si vero quædam alicubi obvia sunt, de quibus inter Nostrates etiamnum disputatur, ne mireris Lector Benevole, si ab unius Orthodoxi Doctoris mente discedam, alius æque Orthodoxi sententiam amplectar, vel etiam plane cum memetipso solum sentiam, nam in particularibus quæ fidem directe non tangunt, nedum evertunt, valet illud Apostoli: *εκάστος ἰδίῳ νοί πληροφροειῶ.* Neque

PRÆFATIO I.

Neque etiam solus ita sentio: Sana ut opinor ac sobria sunt verba Doctoris Reformati (*Saldenum* nomino, cujus si ob sectæ Calvinianæ titulum invisum fuerit nomen, videatur D. *Jac. Andrea* Op. Theol. Disp. de Scr. S. thes. 66.) in Præfat. ad Otia Theol. *Accedit quod ostendere sic etiam voluerim liberalioris ac erectioris ingenii indicium mihi semper fuisse aliorum Doctorum opinionibus & interpretamentis haud nimium semancipare, adeoque omnis libertatis Prophetandi infestum hostem haudquaquam me esse, modo ne in licentiam & factionem Ecclesie Dei noxiam ea abeat, Christiana doctrina capita non luxet, in pacis fideique communis formulas non arietet, ad ἀγράφας καinovοτομίας viam non sternat.* Est ubique veritas ἀπροσώποληπτος, adeoque haud video, crimen aliquod esse ab Orthodoxo Doctore alicubi dissentire, sed a Doctrina Orthodoxa. Habeant sibi suos Doctores ἀναντιλεγομένους Pontificii, quorum titulos risere cordati, quoties Alexandrum Ales Doctorem *irrefragabilem*, Scotum *subtilem*, Thomam *Angelicum*, Bonaventuram *Seraphicum*, Henricum de Gandavo *solennem*, Ægidium Romanum *fundatissimum*, Franciscum Mayron *illuminatum*, Johannem Baconem *resolutissimum* appellatos audivere: Habeant quoque recutiti suos sibi Magistros toties: *Rab, Rabbi, Ribbi, Rabbanam, Morenu, Cachamim*, & quidni potius *Camarim* cognominatos: Nos neque Cephæ sumus, neque Apollos neque Pauli, sed Christi, h. e. in nullius verba juramus, nisi Ejus quem Discipuli *Dominum & Magistrum* jure appellaverunt Joh. 13, 13. Matth. 23, 8. 10. Jac. 3, 1. etenim (ut inquit post Melch. Canum Johannes Prideaux in init. Prælect.) *misera est schola doctrina qua titulis Magisterii se defendit.* Ego equidem non sum Propheta, nec Prophetæ filius, sed cum Amoso c. 7. 14 confer Zach. 13, 5. conditione vilis, h. e. non Doctor in Israele Joh. 3, 10. non Theologus, non Professor, sed ex Dei gratia sum id quod sum, non μέγα τι Act. 8, 9. sed Utis, imo ipsa ὁδὸς ἐν ἐμοί, at nihilominus forsan dicere ausim: καὶ ἡμεῖς ἐν Χριστῷ ἔχομεν 1 Cor. 2, 16. ita ut nemo convitii loco mihi dixerit: σὺ τις εἶ, εἰ δὲ ἡλιας, εἰ δὲ προφήτης; responsum enim ilico habebit ex Ps. 119, 42. *Et respondebo mihi exprobranti verbum, quod speravi in verbo tuo & ne auferas de ore meo verbum veritatis usque valde!* Νεοφύτον, ut spero, quisquam me non appellabit, cui aliquando in mentem venit illud Apostoli: μηδεὶς σὺ τῆς νεότητος καταφρονεῖτο. Sententiam meam in controversiunculis nemini obtrudo, si qui aliter sentiunt, sibi sentiant, si quis melius sentiverit, facta veritatis remonstratatione, ipse meliora edoctus in ejus castra facilis transibo, expungam, eradam, imo scalpello Jer. 36, 23. quamvis paginam, ubi erroris convictus fuero, excindam, igni tradam; etenim mihi metipsum minime placeo, neque sententiæ meæ ullibi adeo tenax sum, quin, si quis me meliora docuerit, quicquid minus a me recte dictum scriptumve sit ad Græcorum ἀγὰς ἀγρίας & Hebræo-

PRÆFATIO I.

rum *Azazel* tam relegare quam deprecari paratus sim. Interim nemo me heterodoxias juste accusabit, si inter diversas Theologorum opiniones, quam veritati maxime conformem intellexerim, amplectar, neque enim ejusmodi dissensus scandalum Ecclesiæ præbet, nemo quippe sanæ mentis cum matre litigat, quoniam fratres in diversa abeunt, siccine Christianus Christum odio habebit, quoniam vestes Ejus sunt divisæ? certe licet vestimenta in partes sint divisæ, ipsa tamen tunica manet incolumis quoniam, *ὁ φαντός ἀπ' ἀνω εἰς κάτω*, manet fundamentum fidei immobile, manent Articuli fidei immunes, quoniam contexti & concatenati. Nusquam inter Nostros disputatur de Articulis fundamentalibus, nec inter Illos realis unquam est discrepantia: si quis est dissensus, non alius est quam inter Paulum & Barnabam, Theophilum & Chrysostomum, Eundem Chrysost. & Epiphanium, Cyrillum & Johannem Antiochenum, Anicetum & Polycarpum, nunquam vero qualis inter Simonem Bar-jona & Simonem Magum, Johannem & Corinthum, Cyrillum & Nestorium, Alexandrum & Arrium, Augustinum & Pelagium: Ecclesia, quæ militans vocatur, habet suos conflictus reales 1 Cor. 11, 19. quanto magis verbales in obscuris, in adiaphoris, in non fundamentalibus, hinc monti diviso, dem *Scheid-Berg*, comparatur Cant. 2, 17. *הַר בְּתֵר* (Ita habet Versio Editionis Lipsiensis An. 1697. excusa, quæ mihi ad manus est, illa lectio si est *των* LXX. crediderim illos in Hebræo legisse *בתר* *Cetber* pro *בתר* *Betber* quia *Cetber* corona est *κυκλωιδης*, & ejusmodi fuere montes, quibus tanquam corona cincta fuit Jerusalem Pf. 125, 2. Sed novi alias editiones habere *ορη κοιλωματων* & quidem rectius, propter *κοιλαδες, ρωχμεις, χασματα* seu terræ scissuras, quæ imbrium violentia fiunt) LXX. *ορη κυκλωματων*, ideo autem Sanctam Matrem Ecclesiam bestiam *πολυκεφαλον* Apocalypticam nemo dixerit, nisi qui habuerit *το χαραγμα τῆς θηρας*. Ostende fides conjugium in quo vir & uxor nusquam litigent, ostende fraternitatem in qua nusquam obortæ sint rixæ, monstretur denique homo qui nusquam à semet ipso differat, aut qui cum proprio corde nunquam conflixerit, & monstrabo Ecclesiam in his terris, in qua nullus omnino fuerit dissensus. Cæterum in iis quæ salutem ac fidem inevitabiliter concernunt servanda est *ἐνότης τῆς πίστεως* in qua conservet nos *ὁ ἀρχηγὸς καὶ τελειωτὴς τῆς πίστεως ἡμῶν Ἰησοῦς Χρῖστος* ! Reliqua controversa quod attinet bonum est *φρονεῖν πρὸς τὸ σοφρονεῖν ἀλλ' οὐχ ὑπερφρονεῖν παρ' ὃ δει φρονεῖν*. Si quis scripta Theologica tractat, non prohibitum est cum adminiculo Sp. S. qui nos ducit in omni veritate, judicio suo uti, alias autem dicendum cum Saurino Mystra Reformato: *un peu moins de speculation un peu plus de pratique* ! facilius quippe homines de fide loquuntur quam ex fide agunt & operantur.

Super-

PRÆFATIO I.

Supereſt, ut moneam B. L. cunctas quidem voces N. T. in hoc opere ordine alphabetico non reperiri, at quoniam nulla fere ſit quæ dictorum explanationibus non inſerta ſit, ita ut ſub uno ſæpe dicto plures propter connexionem tractentur voces, ideo Lectorem indicibus juvare volui tam rerum ac verborum, quam Textuum Domin & Feſtaliũ. Quod autem in litera A mihi valde diſſimilis ſum & in explicandis vocibus ac dictis initio valde rudis ac parcus videar, boni conſulat æquus Lector nec ilico de reliquis idem iudicium ferat, primam enim literam 2. Diſputationum loco ſex abhinc annis pro ſtipendio Borrichiano Hafniæ luci publicæ commiſi, ſc. anno ætatis decimo nono, à quo tempore nunc plus quam decennium præterlapſum eſt, unde ne tantillum quidem in iisdem variare volui: voces autem ſub hac litera paralipomenæ in reliquis paſſim occurrunt. Si non Illuſtre adeo, quodammodo tamen utile hoc opus fore ſpero, præſertim Concionatoribus verbi Divini (illos intelligo quibus è meliori luto effuſxit pectora Titan, & qui utrique Fæderi in proprio, labio aſſveſcere ſtuduerunt) qui tam ex explanationibus dictorum quam variis vocum ſignificationibus id momento habere poterunt, quod alias forſan diutius quærendum foret. Faxit Dominus meus Jeſus Chriſtus ut quemadmodum hæc meletemata in Ejus gloriam & Eccleſiæ commodum unice à me conſcripta ſunt, ita in aliorum manibus eundem finem obtineant feliciter! Dabam Saudholt in Fionia An. 1711. die 5to Novemb.

Posterior Præfatio ad Lectorem.

Pio ac Benevolo Lectori gratiam & pacem a Domino
Nostro Jesu Christo!

Consummaveram, ut ex priori præfatione vides, Pie Lector! hujus membranæ contenta An. 1711. præterquam quod literam Omega nondum penitus ad umbilicum perduxeram interveniente casu quodam, quo mea tunc temporis interrupta fuerunt studia usque ad diem decimum nonum Septembris Anni 1713. Tunc vero cum plane perficiendæ huic opellæ me accingere vellem atque meum Ω de novo quasi aggrederer, solidum tamen sub vesperam diei pensum negligere nollem, quod mihi semper fuit certo ordine caput unum aut alterum S. Scripturæ devotionis causa perlegere, nescio quo fato lectionis meæ ordo mihi obtulit caput Ecclesiastis duodecimum seu ultimum. Hic paulo penitius παρακυσντα (crede mi Lector non vana loquor) adeo perculit oratio Sophi commate 9. 10. & 11. ut pene obrigescerem ac a proposito ejusdem ultimæ literæ ulterius persequendæ, prout vides, prorsus desisterem: Verba in versione LXX. Interpretum tunc legi prout nunc exscribo, ac postea tam in fonte quam in aliis versionibus relegi:

Πολλὰ ἐζητήσεν Ἐκκλησιαστὴς τὰ εὐρεῖν λόγους θελήματος καὶ γεγραμμένον εὐθιότητος λόγους ἀληθείας. Λογοὶ σοφῶν αἰς τὰ βυκεντρά καὶ ὡς ἡλοὶ πεφυτευμένοι οἱ παρὰ τῶν συνθεμάτων; ἐδώθησαν ἐκ ποιμένος ἐν Θ , καὶ περισσὸν ἐξ αὐτῶν νεμεφύλαξαι. τὰ ποιῆσαι βιβλία πολλὰ ἃ ἐκ ἐστὶ περὶ σμός, καὶ μελέτη πολλὴ κοπῶσις σαρκός.

Difficile mihi omnino est hic exponere omne id, quod mihi tunc temporis ex consideratione hujus textus in mentem venit. Considerabam vero quantum poteram Sacri Scriptoris (α) Scopum ac mentem conclusionis loco (β) Judicium de proprio scripto (γ) Conditionem junctam cum dono sapientiæ (δ) Elenchum quo tangit vel aliorum vanitatem, vel propriam fragilitatem.

En! L. B. omne id quod ratione applicationis hujus loci ad judicium de meo, quem sequentibus pagellis exaratum vides, factu ferendum alius quisquam forsitan meipso melius dicere possit, cæterum de suo nemo libentius velit quam de meo egomet ipse.

PRÆFATIO II.

Dixi *scopum ac mentem Sacri scriptoris conclusionis loco*: quem versu 13. V. LXX. ita tradit: *τελος λογῆ το παν ακρε τον Θεον Φοβῃ, και τας εντολας αυτη φυλασσει οτι τῃτο πας ο ανθρωπος*, supplendum forsan *οφειλει*, sed malim legere (præsertim propter antecedentia verba *το παν ακρε* Luth. *laß uns die Haupt-Summa hören*) *οτι τῃτο παντε ανθρωπος* etenim sicut dicimus Græce *ο πανς*: is, qui super omnia est, ita quoque *το παν τινος*: omne id quod aliquem concernit aut decet, vel omne id, ad quod quis obligatus seu obstrictus est, vel omne id quod alicujus interest, seu alicui proficuum est (sic quoque Ethnici scriptores accipiunt *το παν & απανταν* vid. Aristoph. in Pluto Act. 1. Sc. 2.) hoc sensu reddidit Matth. Erberg. *perche questo e il tutto dell huomo* Vers. Genev. *c'est là tout de l' homme* Tremell. *hoc est totum hominis*, gloss. *totum in quo homo se occupare debet & sine quo totus homo nil est nisi vanitas*, Vers. vetus: *ex hoc consistit omnium hominum perfectio*: Paulo aliter Lutherus: *dem daß gehöret allein menschen zu*, sic & Osiand. *hoc enim omnes homines decet*. Variæ equidem sunt, at non invicem adversæ expositiones, nam id quod solummodo ac omnino hominem decet, id omnibus incumbit hominibus. Barbariem versionis Vulgatæ omittimus, quæ Versionem LXX. viralem *ασυνετως και ασυνδετως* ubique fere sequuta hic quoque reddidit: *hoc est totus homo*. Cæterum ad rem: *Primo* ponit ac probat Scriptor sacer unum verum ac solidum omnium librorum literarumque argumentum, scilicet Theologiam Practicam atque hoc pacto revocat nobis in memoriam illos canones (quorum alias forsan, proh dolor! sæpius oblivisceremur, aliis semper negotiis *δελεαζομενοι* Jac. 1, 14. *ωσπερ οι λωτον εφαγον*) Psal. 86, 11. *In unicum hoc dirige cor meum, ut timeam Nomen tuum*! Aquila reddidit *μοναχως Φοβεισθαι το ονομα σου*: unice ac solummodo, monastice & solitarie remotis omnibus impedimentis. Luc 10, 42. *Ενος χρεια. Μαρια την αγαθην μεριδα εξελξατο ητις εκ αφαιρεθησεται απ αυτης* Confer Matth. 22, 36. 37. 38. 39. 40. cum hoc loco Ecclesiastis & cum Joh. 17, 3. atque ilico ex proba *κατανεησει* horum locorum patebunt forsan melete-mata, quæ alias longo sermone haut satis exprimi possent. *Secundo* Tollit ac damnat omnem aliam scribendi pruriginem, qua varii nullo habito respectu ad hunc verum, solum, solidumque scopum non zelo aliquo sancto ducti varias alienasque a Theologia Practica materias tractant, seu ostentationis, seu *ερισ-θειας*, seu hypocriseως, seu *ηδονης* causa, sed de his alibi. Hic solummodo afferre lubet dictum Salvatoris cunctis istiusmodi farinæ scriptoribus objicien-dum: *Εν σοι υστερει* Marc. 10, 21. *το εν* hic est totum ut notavimus ad h. l. in vo-ce *εις*. Vellem hic solenni illa *προσφωνησει* *τι εμοι και τοι*; hisce melete-masi valedicere: *Quid hæc ad me? sed obstrepit conscientia facti: Juvenis eram*

vicesimum ætatis annum nondum egressus, cum hoc quicquid est operis dua-
 bus in Academia Hafnienſi Diſputationibus exorſus eram: Ad hanc vero te-
 am texendam adductus fui partim inſtinctu amicorum (tales autem intelligo
 quales illi fuere Joh. 7,3.) partim invidia inimicorum, qui ſuo odio ac crudelita-
 te ex ſolo Patrio me penitus extorrem niſi feciſſent experti fuiſſent magna aut
 certe paria moliri animum aut magnum (Equidem erga ſuperiores id ſemper
 agere ſtudiui, quod de Davide explicat Theodoretus: *ὅπως τὴν ταπεινότητ' ὑπερ-
 βολὴν τὴν ἀτεράμονα καταμαλᾷ ξηκαρδίαν* ſemel atque iterum pulicem ſe ap-
 pellavit ſc. 1 Sam. 24, 15. & 26, 20. ubi videantur verba miſeri extorris nimirum
 de pulice uno loquitur, qui ſi quærat^{ur} vix invenitur, ſi inveniatur, vix capitur,
 ſi capiatur, venatori levis eſt præda, Heroi maxime: pro pulice in uno loco
 Chaldæus habet *idiotam unum*, in altero *infirmum unum*: Cæterum neque ne-
 gare poſſum me altioris erectiorisque animi ſemper fuiſſe, adeoque inimico-
 rum meorum rabiem cum quam maxime ſævierunt ſuſque deque a me habi-
 tam, ita ut illi iterum in meis oculis pulices fuerint, haud aliter quam ſi imbel-
 les Xerxis copias viſus mihi fuerim videre, quas Zetſis Hiſtoriar. Chiliad. 9.
 ψυλλον νεφός appellavit a dicto Achilleo minime abludens Iliad. v. 378. Τιῶ δὲ
 μὲν ἐν καρὸς αἰγῇ ſecundum illud Claudii apud Dionem: *ἔτον αὐτὸν χρητρώπον
 ψυλλὰν τε καὶ θηρίον ἀμυνέσθαι*) aut deperditum. Fuit ergo humani aliquid in pro-
 poſito hujus opellæ & ſatis hoc erat ad ſauciandam conſcientiam per ſe ſatis
 teneram & ſenſibilem (licet ſanctè coram Deo teſtari poſſim, ſerium mihi ſem-
 per fuiſſe extoto corde propoſitum, de quo in prima Præfatione dixi, meq; nun-
 quam ad *κενοδοξίαν* inclināſſe, quod ipſum mundus mihi jamdudum vitio ver-
 tit, quaſi omni ambitione caruerim) Sed acceſſit ilico ex lectione hujus textus
 adhuc gravior ſcrupulus. Vere legitimum ſcriptorum omnium ſcopum, ut dixi,
 prædicat Eccleſiaſtes, ſc. Theologiam Præcticam. Cogitavi ergo nunc meæ vo-
 cationis præcipue eſſe ſcriptis haud minus quam ore propagare illud Eccleſia-
 ſtis *τὸ πᾶν τὸ ἀνθρώπου* (probe memor tam Ideæ Boni Candidati, cujus in pri-
 ori Præfatione memini, quam Ideæ Boni Miniſtri, quam in illa Publico promiſe-
 oram) poſtquam Salvatori meo Benedicto in ſecula placuit me ad munus Publi-
 cum in Eccleſia ſua vocare, in quo nunc triennium perſtiti. Novi equidem
 ſcripta quæ de Theologia Præctica exaſſe agunt valde inviſa eſſe corruptiſſimo
 hoc noſtro ævo, hinc odioſa illa Nomina *τῶν Arndtii, Großgebauer, Emanuelis
 Sonthom, Albert. Dranckmeiſter*, aliorumque *ὡν ἕκ τιν' ἀξίος κόσμος* Hebr. 11, 38,
 de quibus haud minus doctum ac pium quam Generoſum ac Nobilem Mon-
 radum, S. R. M. Dan. & Norv. Conſiliarium Status &c. *νῦν ἐν ἀγίοις* Nobili cui-
 dam Gallo perquam ſcite aliquando dixiſſe memini: *Si ces Auteurs la nous
 déplaiſent, ce n'eſt pas par leurs fautes mais par les nôtres, il eſt vray que la beau
 monde*

monde aime plus tot les Romanis in ou bien ces autres livres, dont le stile a beaucoup de charme, mais plut à Dieu que nous aimions tant ceux qui excitent les larmes! ceux qui font pleurer sont beaucoup mieux que ceux qui font rire, ou bien qui nous chatouillent par la politesse de leurs expressions ou par quelque sagesse mondaine & charnelle, croyez Monsieur! que c'est la plus cruelle mort d'estre chatouille à la mort, il vaut mieux mourir en pleurant qu'en riant: Novi inquam invisam valde hanc scribendi materiam, licet ab ipse Salomone, imo quod multo magis est ab Ipsissimo Sp. Sancto præscriptam, sed credidi nihilominus nil non audendum propter gloriam Dei & salutem animarum, credidi duos testes Apocalypticos omnino identidem revicturos, atque aliquid ignis eorum ori addendum Ap. 11. 5. adeoque aliam quam Critices scribendi materiam potius eligendam existimavi. Et hæc est *Prima causa*, cur ad hoc usque tempus hæ annotationes apud me delituerint.

Dixi *Judicium Ecclesiasticis de proprio Scripto*: quod his verbis exponit: πολλὰ ἐζητήσεν ἐκκλησιαστικῆς τῆ εὐρεῖας λόγους θεληματος καὶ γεγραμμενὸν εὐθυτήτος λόγους ἀληθείας, λόγοι σοφῶν ὡς τὰ βιβέντρα καὶ ὡς ἡλοὶ πεφυτευμένοι &c. Tradit apparatus, quo instructus materiam scribendi coacervavit: πολλὰ ἐζητήσεν ἐκκλησιαστικῆς Symmachus: πολλὰ κατεσκεύασεν ὁ παροιμιαστικῆς: Italus: *Il Predicatore ha cercato per trovar cose ascettivevoli*. Genevens: *le Precheur a cherché pour trouver des propos de contentement*: Tremell. *quæsit verba delectabilia* Vulgat. *utilia*, Osiand. *desiderabilia*, Verf. Vetus: *perquisivit etiam concionans ut inveniret rationes expetibilium rerum*. Luth. *Er sucht daß er fünde angenehme Wort*. Malim ex Hebræo interpretari: *verba voluntatis* 3: notitias veras de rebus expetendis aut averfandis, adeoque Summo Bono & Summo Malo, concordat hoc melius cum τῷ παντὶ τῶ ἀνθρώπῳ de quo superius. Interim longe abest ut elegantissimo Salomonis stylo succinētisque παροιμιας quidquam detrahi velim, quin potius verba quoque *desiderabilia* h. e. duleia ac electitia non tam quæfiverit, quam ductu Θεοπνευστίας ad unumquemvis sensum ubivis apte ac abunde exprimendum reperit. Materiam enim quod attinet, de illa Ipse testatur dum appellat τὸ γεγραμμενὸν εὐθυτήτος (Aquila posuit: συγγεγραμμενὸν ὁρθῶς) λόγους ἀληθείας, Genevens. *la droiture meme, la parole de verité*, Verf. Vet. *præcepta officiorum sermones verissimos*, Vulg. *Sermones rectissimos veritate plenos*, Tremell. *Scripta recte, verba fidelia*, Luth. *und schrieb recht die Wort der Wahrheit*. De Forma scripti inquit λόγοι σοφῶν ὡς τὰ βιβέντρα. Minus apprimæ Luth. hoc reddidit *Spieß*, recte vero Genev. *aiguillons*, Tremell. Vetus, Vulgata, Osiand. *stimulos*, sic quoque commentatur S. Gregorius: ἐπεγείρει ψυχὰς καὶ ἰσχυρὰ ἔχοντα τὰ τῶν σοφῶν παραγγέλματα, ἡ διατίθεται τὰ σώματα

τα βηκεντρω η ηλω εμπρεσηθεντα. (est hæc locutio τοις εξω haud inusitata: ita Lucianus de Nigrino Philosopho: κατὰ τον κωμικον ως αληθως εγκατελιπε τι κεντρον τοις ακησσι. Cicero l. 3. de Orat. *Quid Pericles, in quo tantam vim fuisse dixerunt Veteres, ut in eorum mentibus quasi aculeos quosdam relinqueret,* pari modo Valer. Max. l. 8. c. 9. de Pericle in Eupolidis Δημοις extat μνος των ρητωρων το κεντρον εγκατελιπε τοις ακρωμενοις, in hæc ita commentatur Plinius l. 1. Ep. 19. *Relinquere aculeum in audientium animis is demum potest qui non pungit sed infigit.* Mire hæc Ethnici Scriptoris verba conveniunt cum Salomonis ηλοις πεπηγοσι. apud Aristophanem legas Æschyli ρηματα γομφοπογη quæ Scholiastes explicuit ακριβεσστα, πολυσυνθετα. Pergit Sophus: ως ηλοι πεφυτευμενοι (melius Aquila & Thedofion: πεπηγοτες nam, ηλοι οτε φυτευονται οτε φυτευσι & vulneta Latinis nimis catachrestice plantata dicuntur, nisi pro libertate concionatoria id dicere velis, quoniam vulnera Christi in æternum nobis germinant, h. e. fructum ferunt) Certe in Scripti sui elogium nil majus dicere potuit Sapientissimus Scriptor: Jure γραμματα ευθυτητος ηγη λογος αληθειας sibi vendicat, quoniam Theopneustus fuit, nec minori jure elegantiam styli extollit, nam non Ipse de Seipso testimonium fert, quamvis Ipse testimonium hoc ex instinctu Sp. S. affert vide Joh. 5, 31. & seqq. ne quid dicam quod Sacer Scriptor non tam elegantiam styli sui, quam stupiditatem humanam & efficaciam verbi Divini efferat, sane Israelitas bovis deteriores dixit Esaïas c. 1. & ενεργειαν (quod Galli dicunt: la force Verbi) Regni ac voluntatis Divinæ Christus ipse exponit per κεντρον Act. 9, 5. Confer. Deut. 32, 15. 1. Sam. 2, 29. Os. 4, 16. feliciter nunc hinc exsurgat vox βηκεντρον, nec minus apprime ηλοι πεφυτευμενοι, seu melius: πεπηγοτες confer. Sir. 27, 2. ηλω πεπηγοτι comparatur Eliakimus Es. 22, 23. Opposita est locutio Ezech. 15, 3. Concludimus igitur idem quod fieri voluit Deus seu ore seu opere εκλεκτε cujusdam σκευες, quale fuit Eliakim, idem fieri per energeian verbi scripti quod non quidem configit ad mortem 1. Sam. 26, 8. 2 Cor. 2, 16. instar clavorum Jaheliticorum Judic. 4, 21. 22. transfigit tamen & secatur (metaphora a Chirurgo desumpta) Ebr. 4, 12. ad vitam 2 Cor. 2, 16. Convenit hoc cum expressione idiomatis Gallici: *percer le coeur*, confer transfixionem cordis Deiparæ Luc. 2, 35. 51. Sed nunc ad energeian hujus dicti quo paulo penitius considerato cor meum altius transfixum persensi: Quo *ad materiam* fatetur scriptor licet Theopneustus *multa se quæsiuisse*, non quod inscitia aut paupertate cognitionis ullius rei pertractandæ laboraverit, sed quod ductu ac instinctu Sp. Sancti nihil non ad amissim indagaverit ac feliciter (quanquam cum aliquo labore, sic enim etiam explico illud Apostoli εις τὸ το ηγη κοπιωμεν 1 Tim. 4, 10. confer. Joh. 4, 38. Rom. 16, 12. Gal.

Gal. 4, 11. Phil. 2, 16. Col 1, 29. 1 Thess. 5, 12. 1 Tim. 5, 17. Ap. 2, 3.) expenderit: Exclamationem hic mihi nullam relictam video, nisi illam Græcorum *οι μοι!* Væ mihi misello, cui hætenus parum quærere licuit, minus invenire: Non quidem propriam in legendo ignaviam, multo minus aliorum in scribendo diligentiam incuso sed sortem tenuem, *ταλαιπωρίαν* perpetuam, malum domesticum, millena impedimenta: *Quo ad formam* profert *Desiderabilia verba*, *λογας θεληματα*, Aquila posuit *χρησας*, orationes, verborum flosculos, paræmias, figuras Rhetoricas & quicquid demum lautius dici possit, imo expressiones adeo *ενεργεις*, ut plus turgent quam *βδελυγτρα*, fortius premant quam *ηλκι*, fixius *αιθρητηριος* humanis hæreant quam clavi quibus cum sint *πεπηγότες* ac *ακινητοι*, appendas quicquid demum oneris placuerit Es. 22, 23. Ejusmodi nunc stylo, postquam *εμμεσως* non *αμεσως* operatur Sp. S. gratia, non sufficit ulla humana opera, & hoc quidem mihi solatio foret, nisi nimis incultum proprium agnoscerem stylum, quoties cum alieno eundem conferre aut lubet, aut vacat, aut necesse videtur: Hæc *secunda est causa*, cur blattis ac tineis tamdiu permixtæ fuerint hæ *Observationes*.

Dixi Ecclesiasticis *conditionem junctam cum dono Sapientia*: Patet illa ex Historia Sacrosancta, quæ vel solo *Salomonis* nomine propalat quicquid in Orbe Regium, magnificum, opulentum unquam fuit, & quidem tale quale posthac nunquam existere possit: testes sunt Scriptores Libb. Regum & Paralipomenων, ac post illos qui ante illos fuit Ipse Salvator, ubi *πασης της δοξης αυτης* Mat. 6, 29. meminit: Nimis longe petitum videretur si hic vel paucis attingerem, quam facile fuerit Cæsaribus, Regibus, Electoribus, Ducibus, Magnatibus seu propria seu aliena opera libros adornare: (notum est Papæ Julii II. effatum de *πολυμαθεια*, scil. quod in *plebejis argentum*, in *Nobilibus aurum*, in *Principibus gemma sit*: aures Nostras adhuc vellicant non adeo antiqua Regis Angliæ, (licet quidam huic Regi, sc. Jacobo id ipsum exprobrarint. Teste Tassono Italo l. 7. c. 4. *estato Schernito & beseggiato per haver voluto comporre libri & fare del letterato*) Cardinalium, Archiepiscoporum, Episcoporum, Equitum Ordinis Aurati, Nobilium Danorum, Gallorum, Anglorumque scripta eademque vel stylo, vel religione, vel materia Diversa, hinc suis *Huitfeldtiis*, *Rosenkrantziis*que gloriatur Dania, *Hoëneggiis* Germania, *Ramireziis* & *Sylveiris* Hispania, *Mornæis*, *Motbiis*, *Molnæis*, *Antoniis*, *Cartesiiis* Gallia, Anglia quam plurimis: Magnorum Nominum operibus orbis Eruditus jam pridem scatet, ignobilium opusculis jamdudum fætet: Et certe optandum nihilominus foret libris & membranis aliquid ex eo adhuc impensum iri, quod in equorum stabulis ac fimetis, canumque *εξεραμασι* exferitur, inde opinor haud minus *τη φαντασια αυτων* Act. 25, 23. detractum iri, quam gloriæ Salomonis, post quem

d

nemo

nemo tot equos aluit, forsitan neque canes (eternim hic non locum habet illud Majmonidis in *בוקי ממון* c. 5. *Prohibuerunt Sapientes uspiam alere canem nisi catena ligatum*), quorum in Regiis divitumque aulis magnam semper fuisse copiam toties recordamur quoties vel exterminatio eorum qui ad parietem mingunt 1 Sam. 25, 22. 1 Reg. 14, 10. & 16, 11. & 21, 21. 2 Reg. 9, 8. (quæ loca de canibus explico licet aliorum seu veterum seu recentiorum expositiones me non lateant, quidam enim pro *mingentibus ad parietem* mutatis in Hebræo vocalibus *ponentes* vel *positos ad parietem* intelligunt ita ut sensus sit, omnia ita devastanda, ut ne iis quidem rebus parcatur quæ ad parietem posita, seu affixa sunt, Nostrates dicunt *Magar fast*, ita 1 Sam. 25, 22. legitur in Syro: *id quod apponitur ad parietem*, & in Arabe: *quidquam quod appendatur e paxillo*, Jonathan reddit *משתין בקיר* per *ידע מדע*: *Scientem Scientiam* h. e. illos qui infantia annos excefferunt atque novcrunt bonum & malum Deut. 1, 39. Jon. 4, 11. quæ quidem explicatio speciem aliquam habet, si credas Jonathanem respexisse in loco 1 Reg. 14. & reliquis ad filium Jeroboami l. c. v. 13. qui minorennis mortuus est adeoque cum reliqua prosapia Jeroboami non exterminatus; sed Hebræi conjiciunt Jonathanem hic alludere ad locum Jer. 4, 19. ubi præcordia vocantur *parietes cordis*, adeoque *ponentes ad parietem* intelligi debere per supplementum: *cordis sui*. Cæterum in domo Achabi ex 70. liberis aut nepotibus nemini parcitum fuit, quos inter sine dubio fuerunt *αετιγεννητα βρεφη*: Denique alii, quos inter doctissimus Bochartus in Hier. P. 1. l. 2. c. 56. col. 675. 676. de solis maribus explicat *mingentes ad parietem*, & id quidem longo verborum apparatu pro more suo, non sine vastissimæ lectionis miraculo proximæ industriæque indicio, sed facillime refellendus, si hujus loci res esset: vel historia epulonis Luc. 16. in mentem venit: Cæterum luxurianti calamo silentium est imponendum: *Ne extra oleas*. Id Tibi L. B. dictum velim: Licet in hoc Scripto nil invenias quod mireris, mirari tamen oportet a me aliquid vel minoris momenti conscribi potuisse, quippe qui miseriarum fluctibus ad hoc usque *νυν* adeo exagitatus fui, ut vel centeni meæ sortis homines meo oneri jam dudum centies succubuissent, piget, pudet, pœnitet solummodo recordari, piget quoniam exanthlatos pridem labores novi majoresque assiduo excipiunt, pudet, quoniam inter *επιστημες*, quos vel turris Siloam obruit, vel victimas miscuit Pilatus me meique similes crucigeros nasutus aliquis facile numeraret, pœnitet quoniam malorum semper memoriam delet gratiosissima Dei pronæa mirabili ac insperato auxilio; Interim evincit fragilitas humana cruce onusta mirum esse me adhuc *μιαν κεραιαν* exarare posse, adeoque vel hoc sensu: *πλεον Σολωμωντος ωδε*, cui tam facile, mihi tam difficile! Hæc est *tertia causa*, cur mihi metipsi in rebus adversis parum fidens fatum (potius *επισημα* 1 Cor.

1 Cor. 15, 8) parum pollicitum non antea, ac ne nunc quidem nisi ægre publico committere volui.

Dixit *Elenchum* quo *Ecclesiastes* aliorum *Scriptorum* unitatem perstringit. Ma-
lim hic B. Danhavveri in Ep. Dedicat. Hodosophiæ suæ ad Seren. Principes
Palatinos Rheni potius quam propriis verbis uti: *Faciendi libros multos nullus*
est finis ait omnis sapientia Phenix Sophorum Princeps, Principum pubescentium Ex-
emplar Salomon Eccl. 12, 12. sincerius in suomet labio audiendus וְשֵׁן מִלִּפְנֵי הַרְבֵּה
וְקִינָה רַבָּה *Speclator scilicet, lector & censor librorum, quos suo auspicio, sui*
imitatione, suo sub sceptro certatim edidere sapientiæ cultores, vel ut denuo Regis sa-
pientissimi phrasi utar בְּעֵלֵי אֲסֵפֹה *Domini congregationum. Habuerunt*
ei ἐξω ac nominatim Romani Sacra Vatum, adem sc. Camenarum & Apollinis ab Au-
gusto in Palatio exstructam, ad quam sua carmina attulerunt legenda, censenda, or-
nanda seu premiis, seu abjicienda illuc quo Volusi annales Catullus damnavit. Quid-
ni & Salomonis porticus septem columnis illustris sacrarium fuerit, Hebræo illo Apolli-
ne illuminatum, ad quod qui tunc erant sophi sua meletemata adportarunt, aestimanda,
celebranda, ridenda, obelo figenda? Unde factum, ut cum in promiscua librorum tur-
ba inveniret malos bonis mixtos, ociosos negotiosis, pestiferos salutaribus, finem scri-
bendi malle videretur quam exundantem quotidie copiam, & post pauca: Viveret
hodie Salomon ac videret insatiabile scribendi cacœthes, farraginem librorum otio-
sorum juxta ac negotiosorum, & illorum majus studium pretiumque, viveret, in-
quam, Salomon qui brevi compendio & tanquam centro omnem studiorum πᾶσι ἑρπύσσει
restrinxit cum addidit illud unum necessarium, notatum וּבְמַגֵּד *majuscula litera* וְכֵן
inquit, וְכָל נִשְׁמָע *summus omnium audiendorum legendorumque apex*
Deum ipsum reverere & præcepta Ejus observa **QVIA HOC EST TO-**
TUM HOMINIS. Nil certe amplius dici potuit ad refricandam scribendi
pruriginem reprimendamque humanæ vanitatis πολυεργεῖαν. *Vanitas vani-*
tatum & omnia vanitas! præterquam id quod Sancto otio ad evidanda, si non
semper, tamen ad tempus, mundi negotia conscribitur, sed in eo adhuc dubi-
tat homo, an per omnia scripserit λογος ευθυτητος, λογος αληθειας? Et hæc
est *Quarta causa* cur subeinericæ hætenus inter meos Lares fuere hæ *Ob-*
servations nimirum quoniam non satis persuasus fui an cuncta ορθως?

Dixi *Elenchum*, quo propriam quoque fragilitatem tangit *Sophus*: hæc Eccle-
sasti non tribuenda, qua Sacro Scriptori sed qua homini: μελετη πολλη κοπω-
σις κακη, d' Erberg. *molto studiare e fatica alla carne*, Genev. *tant d' etude*
n' est que travail qu'on se donne, Tremell. *lectio multorum est fatigatio carnis*, Vers.
Vet. *Jugis lectio est molestus labor carnis*, Vulg. & Osiand. *frequens meditatio*
est afflictio carnis. Tanto melius! etenim sic malo υπωπιαζει το σωμα μου 1
Cor. 9, 27. αλλος κηρυξας adeoque sive sit *carni* sive sit *carnis* afflictio, perinde

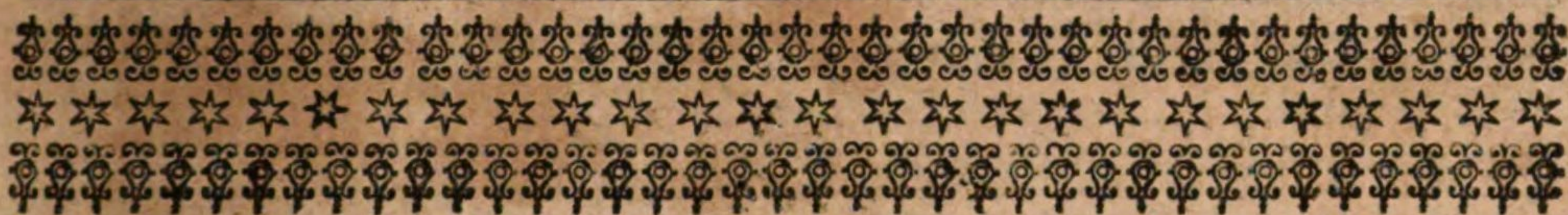
PRÆFATIO II.

est: Lutheri Versio, ut ut in se quidem verissima sit, viel predigen macht den Leib müde, attendenda tamen magis est Phrasis Paulina 2 Cor. 4, 16. διοχι εκκακημεν, αλλ ει και ο εξω υμων ανθρωπος διαφθειρεται, αλλ ο εσωθεν ανακαινιζεται ημερα και ημερα & hinc est laus Deo! quod nusquam melius me geram quam cum incumbit mihi dicere επι τω δωματι h. e. in Ecclesia: Nihilominus hæc *Quinta* quoque est *causa*, cur sudario tamdiu obvoluta fuerint hæ *annotationes*, nimirum quoniam variis miseriis obrutus, cum unam aut alteram vocem revidere volui, nimis cito studiis criticis lassus vel ad preces, vel lectionem Biblicam vel alia meletemata confugi, exposcit enim studium Criticum animum sui valde compotem, mentem hilarem, serenam, ab aliis negotiis liberam, sibi relictam, quippe hujus generis μελετη πολλη per se satis est κοπωσις σαρκος alia si accedant afflictiones, fragilis machina propediem corruet, & si quid frugis istiusmodi μελεταις inest, facile evanescit. Hinc est quod maximam partem literæ Ω ut & multas alias voces alii cuipiam, qui in se id suscipere dignabitur, uberior supplendas reliqui, non quod de meo nunc studio desperem (si quis efflagitet aut in arenam deponat) cum potius in eodem quotidie proficere studeam, sed quod aliis nunc meletemasi animam potius solari quam animum acere & lubet & necesse est.

Vides nunc, Lector Benevole! quomodo in edendo hoc fætu idem mihi acciderit, quod vel Elephanto, qui centum parturit annis, vel gallinæ, quæ dudum glocitavit, ovum nondum peperit, sed ignoscas precor, si non mihi, tamen meæ sorti. Accipe nunc demum quod jamdudum in NOMINE JESU inceptum ac in Eodem consummatum est, Vale!

Dabam raptim ac valde veloci calamo, eodemque forsan aut parum provido, aut confuso, pro conditione animi variis miseriis excruciat, h. e. κα-

τάδυνος ψυχῇ ut loqui amant 1 Sam. 22, 2. οἱ LXX. Ex Pastoralī Aurnache Anno 1714. Festo Michaelis.

A.

ΒΥΣΣΟΣ: Sumitur I. pro *profunditate terre*: Deut. 33, 13. Ps. 36, 7. & 71, 20. Syr. 24, 8. II. *Profunditate aquarum* Gen. 7, 11. &

8, 2. Job. 38, 16. & 28, 14. & 41, 22, 23. Psalm. 33, 7. & 48, 8. & 77, 17. & 104, 6. & 107, 26. & 135, 6. & 148, 7. Prov. 3, 20. & 8, 24. Es. 44, 27. & 51, 10. & 63, 13. Ezech. 31, 4. 15. Amos. 7, 4. Jon. 2, 6. Hab. 4, 10. Syr. 1, 3. & 24, 39.

Merito emphasin vocis commendat Author, etenim eam non gratis retinere Latini Interpret. & ad attributa Divina eam passim transtulere e. g. Dei *sapientiam*, *judicia* Es. 50, 23. Ps. 36, 7. Rom. 11, 33. *Gratiam* Eph. 3, 18. ut & immensitatem *inferni*, *peccati* Ps. 130, 1. Os. 9, 9. *miseria hujus vite* Ps. 69, 15. Duplicem vocis derivationem memorat Author, sed cum minus conveniens altera sit, illa sc. a bysso (βυσσος, linteum) nos satius in altera, quæ genuina est, acquiescimus sc. βυθος, fundum, præsertim cum βυσσος Jonice idem sit quod βυθος, unde βυσσοθεν, βυσσωμα &c.

ΑΓΑΘΟΣ, *Bonus*: Sumitur I. κατ' ἐξοχην de Deo Marc. 10, 87. Luc. 18, 18. Ex. 20, 13. Rom. 12, 2. Es. 7, 9. Neh. 2, 8. & 9, 20. Ps. 143, 10. Es. 39, 8.

Syr. 39, 21. II. dicitur alias de rebus aliis Ex. 3, 8. Num. 14, 7. Deut. 1, 35. & 4, 21, 22. & 6, 18. & 8, 7. & 9, 6. & 11, 17. & 28, 12. Jos. 28, 13. 15. Jud. 18, 9. & 8, 32. & 9, 11. I Sam. 2, 24. & 12, 23. & 15, 9. & 16, 12. & 24, 20. & 25, 3, 8. 2 Sam. 17, 7. 14. & 18, 27. I Reg. 1, 42. & 2, 38, 42. & 8, 36. 56. & 14, 15. & 22, 13. 2 Reg. 3, 19. 25. I Par. 5, 40. 2 Par. 6, 27. & 10, 7. & 18, 12. & 30, 22. Es. 8, 27. Neh. 9, 13. Esth. 9, 22. Job. 20, 21. & 21, 13. & 36, 11. Ps. 34, 13. & 45, 2. Prov. 2, 9. 20. & 4, 2. & 13, 15. & 14, 19. & 15, 15. 30. & 16, 29. & 24, 13. Eccl. 2, 1. & 3, 13. & 9, 7. Cant. 7, 9. Es. 55, 2. Jer. 6, 16. & 21, 10. Matth. 13, 8. Luc. 11, 13. Rom. 2, 7. & 13, 3. 2 Cor. 9, 8. Eph. 2, 10. Phil. 1, 6. Col. 1, 10. 2 Thess. 2, 16. 17. Jac. 1, 17. *αγαθος*. III. *Pius, probus* Eccl. 9, 2. Matth. 5, 45. & 12, 35. & 22, 10. Luc. 23, 50. Act. 9, 36. & 10, 22. IV. *Benevolus* Ps. 125, 4. V. *Proficuus* Eccl. 7, 12. Luc. 9, 24. VI. *Frugifer* Luc. 8, 15. VII. *Purus* 1. Tim. 15, 19. I Pet. 3, 16. 21. VIII. *Justus* Rom. 7, 12. IX. *Placidus* 2. Reg. 12, 7. X. *Hilaris* I Sam. 25, 36. Eccl. 2, 24. & 7, 15. & 9, 7. I Reg. 8, 66. XI. *Manus* Tob. 4, 12. Sir. 18, 18.

Præter genuinam vocis derivationem (απο τῆς ἀγαθῆς seu ἀγαθεῖας, unde ἀγαθος) non inconveniens est illa απο τῆς ἀγῆν πρὸς τὴν θεαν, eo quod bono-

A

rum

rum bonitas omnibus debeat esset conspicua Matth. 5, 16.

Non mirum est vocem hanc inter *εμ-Φατικότερας* numerari, ac in Sacris literis varios pati tropos, cum etiam apud Scriptores Ethnicos vario sensu veniat: *Αγα-Θος* enim Homero ll. ε. & Thucydidi l. 2. est *fortis & strenuus*. ll. τ. *prudens*. Thuc. l. 3. *faustus, felix*. ll. ψ. *lautus*. Xenophonti *prestans, excellens*. Plutarcho *aptus, peritus* &c.

ΑΓΑΘΟΝ, I. *Bonum* Gen. 50, 20. & 18, 9. Dent. 1, 39. & 30, 15. Jos. 23, 14. 15. 1 Sam. 24, 18. & 25, 21. 30. 2 Sam. 19, 35. 1 Reg. 3, 9. 2 Reg. 2, 19. 2 Par. 7, 10. & 18, 12. Esr. 9, 12. Neh. 5, 9. Prov. 11, 18. 27. Eccl. 12, 14. Es. 7, 15. Jer. 42, 6. Syr. 33, 16. & 37, 21. II. *utile* Deut. 30, 9. 2 Reg. 20, 19. Neh. 2, 10. Job. 22, 21. Ps. 4, 7. & 118, 8. Prov. 18, 22. Eccl. 2, 3. & 5, 17. & 7, 19. Jer. 26, 14. Rom. 3, 8. & 13, 4. Eph. 4, 28. III. *justum* Prov. 18, 1. & 24, 23. Ezech. 36, 31. Os. 8, 3. Syr. 51, 24. Rom. 7, 19. 21. & 12, 9. IV. *Gratum, acceptum, charum* Es. 52, 7. V. *Delectatio* 2 Sam. 14, 17. VI. *Promissio Divina, Verheissung* 2 Sam. 7, 28. Jer. 32, 42. Sap. 12, 21. VII. *Divitie* Deut. 6, 11. Syr. 13, 30. VIII. *Eudaimonia* seu *felicitas* in hac vita (cui opponitur *barydaimonia*) Germanis: *das Wolleben*. Job. 7, 7. & 21, 16. Ps. 25, 13. & 128, 2. Prov. 13, 11. & 28, 10. & 19, 8. Es. 55, 2. Sap. 18, 9. Luc. 16, 25. Gal. 6, 6. dixi oppositam *barydaimoniam*, infortunium. Job. 30, 26. Jer. 14, 19. & 8, 15. Amos. 9, 4. IV. *Opes, Gutth-*

Güter, entweder Land-Gut, oder Vorrath, allerhand Wahren und Reichthum. Gen. 24, 10. & 45, 18. 20. 23. Deut. 26, 11. & 28, 11. 1 Reg. 10, 7. 2 Reg. 8, 9. Neh. 9, 25. 36. Job. 22, 18. Ps. 34, 11. Prov. 13, 22. & 28, 10. Es. 1, 19. & 63, 7. Jer. 2, 7. Sap. 13, 1. Syr. 11, 19. & 16, 30. & 31, 11. & 32, 17. Luc. 12, 18. Ebr. 9. 11. & 10, 1. X. *Status vite alterius, summum bonum* Ps. 27, 13. XI. *Beneficium* 2 Sam. 16, 12. Ps. 109, 5. & 35, 12. & 38, 21. Prov. 17, 13. Jer. 18, 20. & 33, 9. Syr. 17, 6. XII. *Vita sanctimonica* 2 Par. 12, 12. & 19, 3. XIII. *Letitia* Eccl. 3, 13.

Facile experimur sensum S. Scr. ubi utitur vocibus *αγαθον, καλον*, &c. dummodo expendamus differentiam inter *Bonum increatum* Matth. 19, 17. Ps. 73, 1. & 118, 1. Thr. 3, 25. *creatum* Gen. 1, 31. *Morale* Matth. 5, 16. 1 Tim. 6, 18. Ps. 14, 1. & 34, 15. & 73, 8. & 92, 2. Act. 6, 2. 2 Tim. 4, 7. & hoc vel injectum *κατ' αναγκην η συμφερον*, vel licitum *κατα το εκσιν* 1 Cor. 7, 1. 1 Tim. 4, 4. *utile* Gen. 49, 15. & 45, 28. ubi tamen distinguendum est inter bonum utile absolute vel comparate, idque interdum comparatione abusiva, qua Christus utitur Matth. 26, 24. ubi *καλον* sive *αγαθον* significat *ανεκτοτερον* Matth. 10, 15. & 11, 22, 24. Marc. 6, 11. Luc. 10, 12, 14. *fucatum* Jer. 2, 33. Pertinet ad vocem *αγαθον* alia, quæ bis solummodo in Bibliis habetur sc. *αγαθοτης* Sap. 7, 26. & 12, 22. *bonitas*.

ΑΓΑΘΟΠΟΙΕΩ, *Benefacio* dicitur de Deo Zoph. 1, 12. de hominibus 1 Macc. 11, 33.

ΑΓΑΘΟΣΥΝΗ, *Bonitas* 2
Thess. 1, 11. vix reperitur hæc vox in Ver-
sione LXX. virali V. T.

ΑΓΑΛΛΙΑΟΜΑΙ, I. sim-
pliciter: *Lator* 2 Sam. 1, 20. II. Ingenti
lætitia afficior, *gestio, tripudio*, idque sumit-
tur vel in malam partem Ps. 13, 5. vel in
bonam Ps. 19, 6. & 31, 8. & 32, 11. & 35.
9. & 40, 17. & 68, 5. & 70, 5. & 84, 3. &
97, 1. & 118, 24. & 119, 162. & 132, 9. Cant.
1, 4. Es. 25, 9. & 49, 13. Hab. 4, 18. Tob.
13, 8. Notatu dignum est, quod ubi hæc
vox ea significatione usurpatur, conjungat
Germanus & Gallus Interpres terminos
binos: *Sich freuen und fröhlich seyn*;
*S'égayer et s'ejouir, quasi ex gaudio lude-
re*; nam *ejouir* & *joyée* sine dubio veni-
unt a *jeu*, ludus, & Teutonum *fröhlich seyn*
secum fert exultationem & tripudium, un-
de *froloffen*. Vocem derivat Author *απο-
τσαγαυαλλεσθαι*, quæ derivatio significa-
tioni in Sacris literis usitatæ bene quidem
convenit, non autem primævæ vocis *ευ-
φασει*, primitivum enim est *αγαλλω, or-
no, decoro*, & passivum *αγαλλομαι ornor*,
item *glorior de re aliqua*. Item: re ali-
qua *oblector*, unde deductum *αγαλλιαο-
μαι, exulto*, quod tamen vix auctoritatem
habet, nisi apud Ecclesiasticos Scriptores,
nec *αγαλλιαμα* aut *αγαλλιασις*.

ΑΓΑΜΟΣ, *calebs*: Minus
recte Beza credidit Author, viduum sc. vel
viduam etiam *αγαμον* dici posse, cum il-
lud nec ex phrasi ulla S. Scripturæ, nec ex
natura vocis astrui possit.

ΑΓΓΕΙΟΝ, I. Quodvis *vas*,

sive fictile sive ex metallo aut ligno: Lev.
11, 34. Num. 5, 17. 2 Par. 36, 7. Jer. 14,
3. & 27, 16. & 32, 14. & 40, 10. & 48, 38.
Os. 8, 8. II. In specie *Lechythus* Num. 4,
9. Minus circumspecte sub una eademque
generaliori significatione posuit Author
noster loca Matt. 13, 48. & 25, 4. cum pri-
or locus ad illam, posterior ad hanc signi-
ficationem pertineat. Persuadet alias ge-
nius vocis *αγγειον* proprie esse lechythum
ϝ: vas angusto ore præditum, oleo aut
medicamento reservando destinatum,
hinc Plutarcho dicuntur *βραχυσομα*, He-
rodoto *των χρηματων αγγηια* (Jonice
pro *αγγεια*) quæ sine dubio vix aliud de-
signant quam Danorum *Spar-Bosse*, ali-
bi *αγγεια ιατρικα*, & Galeno vena *αγ-
γειον* appellatur eo quod sanguinis lon-
guum & angustum, alicubi tamen protube-
rans sit conceptaculum, & dum de venis
differit, se *αγγειολογειν* dicit.

ΑΓΙΑΖΩ, *Sanctifico*: I. *αγι-
αζειν* est pro *Sancto agnoscere, adorare,
colere* Ex. 29, 43. Lev. 10, 3. & 22, 32.
Es. 8, 13. & 29, 23. Ezech. 38, 16. & 39,
27. Matth. 6, 9. Luc. 11, 2. 2. Pet. 3, 15.
Num. 20, 13. Jos. 8, 13. II. *αγιαζειν* in-
volvit modum sanctificationis, quo Deus
nos sanctificat Joh. 10, 36. Rom. 15, 16.
1 Cor. 6, 11. Eph. 5, 26. 1 Thess. 5, 23.
Jud. v. 1. Eb. 13, 12. III. Designat mo-
dum, quo nos ipsi vitam & actiones no-
stras sanctificamus segregando nos a malo,
προς το σησαιημας αμεμπτης. Lev. 11,
44. & 20, 7. Vide 2 Cor. 7, 1. Rom. 6, 19.
1 Thess. 4, 3. 4. 7. 1 Tim. 2, 15. IV. *αγια-
ζειν* est segregare aliquid ad certam rem

idque dicitur vel de sacrificiis V. T. (α) Lev. 27, 14. 15. 16. 17. 18. 19. 22. 26. Num. 3, 13. & 5, 9. & 8, 17. & 18, 8. 29. Deut. 15, 19. Jud. 17, 3. 2. Sam. 1, 11. Matth. 23, 17. 19. Exod. 13, 2. vel de rebus aliis sacris e. g. (β) *tabernaculo, altari* Num. 7, 1. *atrio tabernaculi* Ex. 29, 44. *utensilibus tabernaculi* Num. 16, 38. *monte* Exod. 19, 23. vel de certo & stato tempore (γ) e. g. *die sabbathi*. Exod. 20, 8, 11. Deut. 5, 12. Jer. 17, 22. 24. 27. Joel. 1, 14. & 2, 15. *Anno Jubileo* Lev. 25, 10. vel de *Persona aliqua ad officium publicum separanda* (δ) Exod. 19, 22. 1 Sam. 7, 1. Num. 6, 11. (ad hoc genus sanctificationis in summo gradu referri potest illud de Christo Joh. 10, 36.) aut *ad opus aliquod extraordinarium peragendum ordinanda* (ε) 1 Sam. 16, 5. Jer. 12, 3. & 51, 27. Est. 13, 3. V. *Rem aliquam solenniter proclamare* Joel. 3, 9. Jer. 6, 4. Mich. 3, 5. VI. *Aliquem glorificare* μεγαλυνειν Num. 20, 13. & 27, 14. Deut. 32, 51. VII. *Rem aliquam licitam & innocuam reddere* 1. Tim. 4, 4. 5. IIX. *αγιαζεσθαι beatus fieri* Act. 20, 32. & 26, 18.

ΑΓΚΑΛΑΙ, *Ulna*, Luc. 2, 28. Vox est in singulari numero minus usitata, facta ex *αγκαι* interjecta syllaba *αλ*: primam originem agnoscit in voce *αγκων*, *cubitus* seu proprie *flexus brachii* aut *manus*, estque tanto magis emphatica quanto minus in singulari numero est usitata, sc. prodit affectum decrepiti Simeonis, eo quod Salvatorem ambabus (ut dicitur) manibus amplexus fuerit: Vix reperitur apud LXX. in V. T.

ΑΓΚΙΣΤΡΟΝ, *Hamus*: sicut hæc vox semel reperitur in N. T. Matth. 17, 27. ita semel apud LXX. in V. T. Est. 19, 8.

ΑΓΟΡΑ, *Forum* I. *Judicii* Act. 16, 19. in quo causæ tractantur & judicia exercentur, præsertim tale quod sub Regimine *δημοκρατικο* Parlamentum excipit. II. *Mercaturæ* Ezech. 27, 16. 17. 19. Matth. 20, 3. III. *Congregationis*, ubi populus vel solennis alicujus spectaculi gratia, vel alias ob causas congregatur Matth. 23, 7. eodem fere modo, quo porta Urbis apud Hebræos concursui populari erat sacra Gen. 19, 1. Ruth. 4, 11. 1 Sam. 4, 18. & 9, 18. 2 Sam. 18, 4. 24. 33. Ps. 9, 15. Esth. 2, 21.

ΑΓΟΡΑΙΟΣ, *Circumforaneus* Act. 17, 5. vox est emphatica fecem hominum indigitans, multum affinis illi a LXX. sæpius usitatæ *ἐπιμιντος* v. c. Num. 11, 4. Ezech. 30, 5. *mixtus* quasi scoriæ variis quisquiliis mixtæ: Gallus reddidit: *certain vaut neants; batteurs de pavé*. Gallis autem *battre le pavé* est idem quod *rouler par la ville* per forum & plateas undique oberrare, & locutio illa haud inique desumpta est e vulgo, quorum quisque assistens otiosus baculo pavementum tundit: Lutherus vertit *Pöbel-Volck*.

ΑΓΡΙΟΣ Matth. 3, 4. Marc. 1, 6. I. perinde sive dixeris: *agrestis* sive *sylvestris*. II. *Ferus* Job. 5, 23. Ps. 80, 14. III. *turbulentus, inordinatus, æstuans, vultend*, Sap. 14, 1. Judæ v. 13. Calvinus reddidit utrobique *impetueux*.

ΑΓΡΥ-

ΑΓΡΥΠΝΕΩ, *Impense vigilio:*

non denotat *se expergefacerē* (ut vult Noster Leigh) sed semper vigilem esse Luc. 21, 36. &c. expergefieri autem præsupponit somnum. Nec derivatur ab *αγρυ* & *υπνος*, sed potius ab *ατερ*: *αγρος* & *υπνος*, sicuti vigilare proprium est *αγρευλαντων* Luc. 2, 8. ideoque *αγρυπνειν* quasi sub dio: tanto intentius vigilare, consentit frequentior vocis usus apud LXX. Interp. e.g. de custodia ad fores templi sub dio vigilante Esdr. 8, 29. de anachoreta Davidico sub dio vigilante Ps. 102, 8. de vigilibus urbis, qui noctu foris vigilant Ps. 127, 1. eandem vocis naturam prodit locus Marc. 13, 33. collatus cum anteced. v. 16.

ΑΔΗΣ I. *Sepulchrum* Gen. 37,

35. cui significationi correspondet *λακκος* Ps. 88, 4. *γη επιλελησμενη* Ps. 88, 17. *Φρεαρ διαφθορας* Ps. 55, 23. *κοιλια αδης* Jon. 2, 2. *γη σκοτους αιωνιου* Job. 10, 22. *σχισμαι ορεων, μοχλοι της γης οιτινες κατοχοι αιωνιοι* Jon. 2, 6. II. *Inferiores terræ partes* Num. 16, 33. quæ vocantur Es. 14, 15. *θεμελια της γης*. III. *infernus* Ps. 16, 10. & 30, 4. & 86, 13. & 116, 3. Os. 13, 4. IV. *αδης* designat *defunctos* Job. 7, 9. & 17, 13, 16. V. *Summam calamitatem* I. Sam. 2, 6. VI. *αδης κατω* Deut. 32, 22. ο: exquisitissimæ pœnæ infernales, ubi notandum, το εως quod ibi habetur, innuere terminum iræ divinæ non quidem *terminantem* (ratione temporis) sed *determinatum* (ratione modi). VII. *πυλαι αδης* Matth. 16, 18. Regnum Sathanæ ejusque violentiam & astum denotant: *ακριβεσατως* equidem observavit Flacius insignem differentiam

inter hunc locum & Es. 38, 10. ibi enim *πυλαι αδης* solum sepulchrum esse intelligit Rex sanctus, minus legitime tamen Flacius per *πυλαι αδης* Matth. 16. intelligit solos cacodæmones, cum non ipsi spiritus mali, sed eorum potestas & conatus ibi designetur, ita Porta in S. Scr. sæpius denotat Regni alicujus potestatem Job. 38, 17. Ps. 9, 14, 15. & 147, 33. Es. 3, 26. & 24, 12. Jer. 14, 2. & 31, 30.

ΑΕΤΟΣ, *aquila*, melius ab *a*intenif.

& *ετ*, quam ab *αισσω* *impetuose feror* derivatur, licet utraque derivatio locutionibus S. Scr. conformis sit, illa Ps. 103, 5. Es. 40, 31. ubi eleganter LXX. *πλεροφυσισιν ως αετοι*. Hæc Ex. 19, 4. Deut. 32, 11. 2. Sam. 1, 23. Job. 9, 26. Jer. 4, 13. & 48, 40. Prov. 23, 5. Thren. 4, 19. Os. 8, 1. Hab. 1, 8. (unde desumpta verba Christi Matth. 24, 28. & Luc. 17, 37.) Ap. 12, 14.

Locum Dan. 4. v. 30. aliis 33. quod concernit, miramur discrepantiam Versionis LXX. Interpr. a Lectionibus reliquis, ita enim illi: *αι τριχες αυτης ως λεοντων εμεγαλυνθησαν*. Lutherus: *Sein Haar wuchs so groß als Adlers Federn*. Svaningius: *Hans Haar vorte som Orne-Feire*. Calvinus: *son poil creut comme celuy de l'aigle*. Osiander: *Donec crescerent capilli ejus in similitudinem aquilarum*. Hic v. non moramur profiteri nos a Versione LXX. abscedere, nullius enim momenti est remora absurditatis ab aliis injecta, pilos sc. avibus non competere, illa quippe *καταχρησις* (si ulla est) Scriptoribus Græcis non est insolita, sic de gallina Oppianus l. 3. Cyneget:

- - - *εαίς εφριξεν εθειραίς*

Præterea S. Scr. pilos aquilæ etiam alibi tribuit, si enim Michæas privationem ostendit c. 1. 6. dum aquilas calvescere dicit, quidni habitum (quem privatio semper præsupponit) ostendat Daniel, pilos aquilæ tribuendo? Denique non absolum est dici exhorruisse pilos eius *instar aquilæ*: plumarum aquilinarum, unde recte Tertullianus l. de Pœnit: dixit *capilli incuriam horrorem aquilinum præferentem*, pro quo injuste Pamelius *leoninum* substituit: O! Pœnitentiam paradoxam, hinc sauciati animi mœrore plenam, hinc ferociam leoninam minitantem!

ΑΙΘΙΟΥ, I. *Æthiops*, 2. Reg. 19, 9. 2. Par. 14, 9. 12, 13. & 16, 8. & 21, 16. Es. 37, 9. & 45, 14. Ezech. 38, 5. II. *Arabs* Dan. 11, 43. III. *Indus*. I. Macc. 6, 37. IV. *Persa* Ezech. 39, 5. V. *Homo sceleratissimus*, qualis Simeï Ps. 7, 1. confer. 2. Sam. 16, 5. 11. VI. *impii & legi Divina immergeri* Jer. 13, 23. Amos 9, 7.

ΑΙΜΑ, *Sanguis*: Præter enumeratas ab Authore nostro significationes aliquando etiam designat I. *Menstruum* Lev. 20, 18. II. *Casus & controversias capitales* 2. Par. 19, 10. III. *Quævis graviora scelera* Os. 4, 2. IV. *Bellum* Ezech. 18, 23. V. *Mortem temporalem* Ps. 30, 10. VI. *aternam* Ezech. 3, 18. 20

ΑΚΑΚΟΣ, *Innocens, innocuus*: Quantum erraverit Author noster, explicando vocem hanc de *stultis, qui nec bonum nec malum præstant*, videat cui videre libet loca Rom. 16, 18. Eb. 7, 26. si vero vocem hanc aliquando simplices vel p̄fantes *πρῶται* destitutos designare

dixisset, parallelismo juvari potuisset, Prov. 28, 10. Sap. 4, 12.

ΑΚΕΡΑΙΟΣ, *Innocens*, non inique a *κερας*, cornu enim in S. Sc. sæpe in malam partem sumitur, pro *violencia* Psal. 22, 22. *blasphemia* Ap. 13, 1. (unde bestia Romana nunquam est *ακεραιος*) Si vero alicubi in bonam partem sumatur, tunc designat vel *robur & potentiam* Jer. 48, 15. vel *dignitatem & ornatum* Job. 16, 5. Sed *ακεραιοι* sunt *πρῶται*, roboris & dignitatis suæ nescii 2. Sam. 7, 18. Non inique reddidit Calvinus Matth. 10, 16. Phil. 2, 15. *Simples*, cornu enim indigitat non solum vim apertam, sed & duplicem, occultam, cum fraude conjunctam, eo quod cornu duplex sit & utrinque feriat, hinc *πιθανολογίαι & παραλογισμοι* cornuti dicuntur.

ΑΚΡΙΣ, *locusta* Ex. 10, 4. 12. 13. 19. Deut. 28, 38. Jud. 6, 5. 2. Par. 6, 28. Ps. 78, 46. & 105, 34. & 109, 23. Prov. 30, 27. Es. 33, 4. & 40, 22. Jer. 46, 23. Joel. 1, 4. Amos. 7, 1. Synonyma, vel potius species habet: *ζερχον* I. Reg. 8, 37. *ερυσιβην* Joel. 2, 25. *αττελαβον* Nahum. 3, 17. *αττακην* seu *αττακον* Lev. 11, 22.

Vere locustas Johanni Baptistæ in cibum cessisse in confesso est Matth. 3, 4. Marc. 1, 6. perperam reluctantes (α) *Ebi-onitis*, in quorum Evangelio legitur *το βρωμα αυτα μελι αγριον & η γευσις ην τα Μαννα ως εγκρις εν ελαιω*, ubi recte notavit Epiphanius, eos malitiose substituisse *εγκρις* pro *ακρις*, idque forsan ex præpostera intentione ad locum Ex. 16, 31. (β) *Isidoro Pelusiotæ* qui *ακροδενα* pro *ακριδες*

ακριδες inique vertit. (γ) *Pantaleone Diacono*, qui loco *ακριδων ακρισματα των βοτανων* dixit. (δ) *Cajetano & Baronio*, qui *ακριδας* per summities teneras virgultorum interpretati sunt. (ε) *Christiano Druthmaro*, qui *ακριδας* vocavit aviculas rubris pedibus insignes (*ερυθροποδας* forsan) quæ victui Johannæo infervierint; Vertumnum autem se sistit Druthmarus, dum postea *ακριδας* pisces appellat, quos Jordanes Johanni præbuit, cum tamen locustas in fluviis (naturaliter) reperiri inauditum sit, & locustæ marinæ apud Græcos nunquam *ακριδες*, sed *καραβοι* dicantur (unde forsan Nostratum *Krabber*) vel etiam *καριδες* squillæ. (ζ) Aliis denique qui *αχραδες* pro *ακριδες* posuere. Dixi perperam reluctari omnes ejusmodi *αλλοιωσεως* Patronos, & omnem vocis mutationem hic loci iniquam esse 1. ob concessum a Deo locustarum esum Lev. 11, 21. 2. ob receptum populis Orientalibus earundem usum teste Hieron. ad Jovin. l. 2. c. 6. Artemidor. apud Strab. l. 16. Porphyri. l. 1. de abst. a carne. Aristoph. Acharn. Sc. 1. & 7.

Designat. II. *ακρις Senium*, sed parabolice Eccl. 12, 7. Variis hic modis citra necessitatem se cruciant, qui cum Giggeio, Golio aliisque *ακριδα crus* seu *talum* (Gallis *cheville*) vel *femur*, vel *anchas inguinis* (Anatomicis *αμφικεφαλο*) denotare somniant. III. *ακριδες* mystice *Dæmones*, *spiritus impuri* Ap. 9.

AKPOBYΣTIA, I. *præputium* Ex. 4, 25. Lev. 12, 3. I. Sam. 18, 25. 27. 2. Sam. 3, 14. Act. 11, 3. Rom. 5, 6. Gal. 5, 6. I. Cor. 7, 18. 19. Huc pertinet *βενος ακροβυστιων* Jos.

5, 3. invitis licet Judæis oniroplastis, ut & ex Pontificiis quibusdam eorundem simiis, qui de colle Josuæ æque ac de valle Josaphat multa finxere miracula. II. *malitia & impuritas hominis interna*, *vetus Adam*, *concupiscentia carnis* Col. 2, 13. Merito in hoc sensu retinere vocem (*præputium*) Latini Intpp. Lutherus *Borhaut*, Calvinus *prepuce*, Deut. 10, 16. Jer. 4, 4. ubi LXX. reddiderunt *σκληροκαρδια*, ut & Jer. 9, 26. ubi LXX. scripserunt *σαρκα*. Notatu dignum est, quod Lev. 19, 23. omnes fere Intpp. retineant hanc vocem, ita ut tam extremitates arborum, quam fructus, priori triennio immundi, nomine præputii veniant, quod tamen LXX. non inique vocarunt *αναθαρσιναν*, dederuntque Hermeneutis ansam eleganter alludendi ad impuritatem Veteris hominis. III. *Gentiles* Rom. 4, 9. 10. 11. Gal. 2, 7. Col. 3. 11. IV. *Gentilis vita & Pagana religio* Eph. 2, 11. 12.

AKPOΓΩNIAIOS;

Summangularis, sicuti *γωνια* Job. 38, 6. simpliciter angularis, perinde siue dixeris lapidem angularem summum siue infimum Es. 28, 16. Eph. 2, 20. dummodo extremum angularem intelligas, quomodo enim Christus sit & summus & infimus lapis angularis patet ex Ps. 118, 22. Matth. 21, 42. Marc. 12, 10. Luc. 20, 17. Act. 4, 11.

AKΩN, invitus :

I. Cor. 9, 17. dicitur *ακων* quasi *αεκων* involuntarius, & est vox longe aliena ab *ακων telum missile*, quod ab *ακη* derivatur, sed affinis vocibus passim a LXX. Intpp. usitatis. *ακασιας*

unwis.

unwissend, Num. 15, 24. 27. 28. 29. Josu. 20, 3. *ακροαζω* Num. 15, 28. Retinuit Lutherus vocem *ungern*, Syr. 29, 10. & 31, 18. Gallus *malgre*, vel secundum Calvinum *a contrecœur*, ubi a sensu longe alieni sunt LXX. Intpp. id quod neutiquam fuissent, si *το ακων* retinuissent.

ΑΛΑΖΟΝΕΙΑ I. *Fastus, arrogantia* Sap. 17, 7. II. *Vaniloquium* 2. Macc. 15, 6. descendit ab *αλαζονευω* me jacto, glorior, & implicat non solum in se vanitatem, *ματαιοτητα* Ps. 40, 5. *καὶ το μεγαλορημονειν* Ps. 35, 2. 6. Ezech. 35, 13. sed & malitiam & adversus alios *ονειδισμον* Bar. 6, 43. unde *αλαζων* (*Ἄλμνράθιγ*, vanteur) Rom. 1, 30. dicitur non solum *υπερηφανος* Job. 38, 15. Ps. 94, 2. sed & *μεγαλοφρων εν υβρει* Prov. 21, 4. *μετεωρος* Es. 5, 15. *παρανομος* Ps. 5, 6. (Calv. *outracuide*) *ανομος* Ps. 73, 3. ubi Calv. reddidit *insense*.

ΑΛΑΛΑΖΩ I. *tinnio* 1. Cor. 13, 1. indigitatur hic *αλαλαγμος* tanquam vox incondita & inarticulata, ubi tamen cum Eduardo & Pasore non recurrendum est ad vocem aliquam Turcicam aut terminum non significativum, cum incunabula voci præbeat Lingua Græca in *τω αλαλας*, suffragante experientia eo quod mutis solitum semper sit vocem tamen aliquam inconditam edere. II. *Ejulo* tanquam lugens mortuum Ezech. 17, 30. Marc. 5, 38. ubi minus recte Eduardus poni voluit *ολολυζειν* pro *αλαλαζειν* I. quia nullæ hujus loci Var. Lect. *αλλοιωσιν* pariunt, 2. quia *αλαλαζειν* etiam est ejulare Judith. 16, 12. Quicquid sit, non opus est mutare *το αλα-*

λαζειν, cum *αλαλαζειν* Jer. 47, 2. & *ολολυζειν* Es. 16, 7. & 23, 1. 6. & 52, 5. & 65, 14. Jer. 4, 8. & 48, 20, 31. & 49, 3. Ezech. 21, 12. & 30, 2. Amos 8, 3. Zach. 11, 2. Jac. 5, 1. sicuti *αλαλαγμος* Jer. 25, 36. & 20, 16. & *ολολογμος* Es. 15, 8. Zoph. 1, 11. pari passu ambulent. III. *Sonitum pugne edo* 1. Sam. 17, 20. cæterum ubi *αλαλαζειν* apud LXX Intpp. designet clamorem lætitiæ, ut Eduardo placet, mihi hætenus non licuit videre, nec id ullibi L.B. obvium fore crediderim.

ΑΛΑΛΟΣ, *Mutus* Psal. 38, 14. Hab. 3, 18. *Αλαλ* proprie dicitur qui magis mutus est quam *μογιλαλ* Es. 35, 6. aut *δυσκωφ* Ex. 4, 11. sed minus quam *αφων* 1. Cor. 12, 2.

ΑΛΑΣ I. *Sal naturale* Lev. 2, 13. 2 Reg. 2, 20. Esr. 6, 9. & 7, 22. Ezech. 43, 24. Syr. 22, 18. & 39, 31. & 43, 21. 3. Esr. 6, 30. 1. Macc. 10, 29. II. *Spirituale*, quod designat per metaphoram ex incorruptibilitate desumptam vel *Doctores Ecclesie & Doctrinam sanam* Matth. 5, 13. vel *bonos mores, in dictis & factis tempestivam frugalitatem & sapientiam* Col. 4, 6 cui opponitur putredo sermonis Eph. 4, 29. III. Per metaphoram, ob mordacitatem denotat *miserias & persecutiones* Marc. 9, 49. IV. *Summam sterilitatem* Deut. 29, 23. Jud. 9, 45. Zoph. 2, 9. Jer. 17, 6. Ps. 107, 34. V. *Sinceram & infucatam charitatem* Marc. 9, 50. VI. *firmitatem & immutabilitatem rei alicujus*, hinc illud *νομimon αιωνιον* Aroni & Davidi sancitum, *διαθηκη αλος αιωνις* Num. 18, 19. 2. Par.

13, 5. tamen cum insigni differentia alibi exponenda.

ΑΛΩΠΗΞ, I. Vulpes Mat. 8, 20. Thr. 5, 18. Ps. 5, 18. Ps. 63. II. Luc. 9, 58. Jud. 15, 4. *ομολογῆμενως* veræ fuerunt vulpeculæ, quas Samson cepit, huic facto simillima olim fuere Phænicum & Bæotum festa, ut & Romanorum *vulpes Carseolana*, unde etiam vulpeculæ *πυγολαμπαδες* vel *λαμπαριδες* dictæ. II. Per metaphoram a versutia animalculi deductam *αλωπηξ* dicitur *falsus homo*, *dulcis Tyrannus* (*sin beste*) qualis Herodes Luc. 13, 32. Certum est, vulpem versutissimum esse animal, unde ubivis nata proverbia: *γερων αλωπηξ χαλίσκεται παγη*, & apud Gallos: *ou la peau de lyon vient a manquer il y faut coudre celle de renard*. Notabile est, quod cum vulpes apud Græcos quatuor sortita sit nomina sc. *αλωπηξ*, *κερδω*, *κιναδος*, *κιδάφη*, omnia ad astutiam accommodentur, ita *αλωπεκίζειν* Aristophani est aliquem astutia circumvenire, *κερδοσυνη*, astutia & *κερδαλεος* astutus, *κιναδος* Arist. Theocr. & Sophocl. est *πανηγος* & *κιδάφειν* Hesychio *πανηγεν*. Herodem vulpem merito appellavit Servator, fuit enim *πανηγότατος* & vere compositus ad Rom. Imperatoris exemplum, qui nihil magis quam dissimulationem diligebat; Idem quippe Herodes exemplo Parentis, qui necem Messiae recens nati optime dissimulaverat, dissimulavit necem Johannis Baptistæ, nec nisi religionis specie adactus eum trucidavit, Herodianis *ωτακχσαις* subdole semper usus est, cuius rei luculentum extat specimen

Matth. 22, 16. Christum benigne excepit, idque cum gaudio, more ceventis sed vere favientis vulpeculæ, ideoque Ipsum cum contumelia dimisit. III. *Falsi Doctores, Pseudoprophetae*, Cant. 2, 15. Ezech. 13, 4. quo pertinet illud Jer. 12, 10. IV. Visibilis Ecclesiæ hostes Neh. 4, 3. vid. Thren. 5, 18. Vocem derivat Eduardus ab *αλω* *Decipio* & *ωψ* *vultus*, eo quod ambagibus suis oculos hominum decipiat, quæ quidem derivatio mihi non tam arridet ac illa *απο τῆς αλαθῆς* aberrando, divagando in locis solitariis Ezech. 13, 4. vulpes enim, ut lateat magis, sub terra sua lustra quærit Mat. 8, 20. Luc. 9, 58. hinc *φωλεοι αλωπεκων* dicuntur alias *αλωπεκιαι*, ita ut *αλωπηξ* dicatur quasi *αλααπης*.

ΑΜΑΡΤΙΑ, I. simpliciter *peccatum*: pro modo universalitatis suæ quam inter mortales obtinet, universalissimum in se est vocabulum, & in S. literis sæpius pronunciatum, unde unicam solummodo cuiusvis libri S. Scr. citationem apponere juvabit, Gen. 18, 20. Ex. 10, 17. Lev. 22, 9. Num. 9, 13. Deut. 15, 9. 1. Sam. 2, 17. 1. Reg. 12, 30. 2. Reg. 3, 3. Job. 7, 21. Ps. 59, 13. Es. 1, 18. Jer. 5, 25. Ezech. 18, 14. Dan. 4, 24. Os. 8, 11. Amos. 5, 12. Mich. 3, 8. Zach. 14, 19. Mat. 1, 21. Marc. 1, bis. Luc. 1, 57. Joh. 1, 29. Act. 2, 38. Rom. 3, bis. 1. Cor. 15, quater. 2. Cor. 11, 7. Gal. 1, 4. Eph. 2, 1. Col. 1, 14. 1. Thess. 2, 16. 2. Thess. 2, 3. 1. Tim. 5, bis. 2. Tim. 3, 6. Ebr. 1, 3. Jac. 2, 9. 1. Pet. 2, ter. 2. Pet. 1, 9. 1. Joh. 1, quater. Ap. 1, 5. Varia in S. literis agnoscit Synonyma, unde varia quoque significata eliciuntur

ciuntur v. c. *αμαρτημα* Deut. 9, 27. Josu. 24, 19. 1. Sam. 15, 25. 2. Sam. 13, 12. *αδικια* Pf. 18, 24. & 39, 12. & 40, 13. Ef. 64, 6. Jer. 11, 10. & 14, 10. Ezech. 24, 23. & 35, 5. Dan. 4, 24. Of. 4, 8. Mich. 7, 18. Zach. 3, 9. Mal. 2, 6. *αγνοια* Pf. 25, 7. Syr. 23, 3. *πονηρον* Jud. 3, 7. 2. Sam. 12, 9. 1. Reg. 14, 22. Prov. 4, 27. Ef. 65, 12. Jer. 7, 30. *πονηρον πρᾶγμα* Baruch. 2, 33. *ρημα* 2. Sam. 11, 27. *ρημα πονηρον* 2. Reg. 17, 11. Pf. 65, 4. & 101, 3. *οδος πονηρα* Jer. 25, 5. *κακια* Gen. 6, 5. Jer. 1, 16. Jon. 1, 2. 1. Pet. 2, 1. 16. 1. Cor. 14, 20. Eph. 4, 31. Jac. 1, 21. *ανομια* Job. 13, 23. Ex. 34, 7. Ef. 5, 18. 1. Joh. 3, 4. Tit. 2, 14. *παραβασις* Lev. 26, 40. confer. Jos. 22, 22. Ef. 24, 16. Ezech. 14, 13. Rom. 15, 14. Gal. 3, 19. 1. Tim. 2, 14. *παραπ/ωμα* Rom. 4, 25. & 5, 15. 16. Eph. 2, 1. *πονηρια* Rom. 1, 29. 1. Cor. 5, 8. *οφειλημα* Mat. 6, 12. (c. *debitum*, ita Judas Idum Gen. 43, 9. dicit, se velle *ημαρτηκον ειναι*, Luth. *die Schuld tragen*, Calv. *estre obligé à la peine*, sistit se Patri *οφειλετην*, quod antecedentibus correspondet, sc. *τω εκδεχεσθαι*, *Bürge seyn, pleger*) *ασεβημα* Job. 34, 10.

ακαθαρσια Ezech. 39, 24. *επιτηδευα της καρδιας* Pf. 18, 12. *πλημμελεια* Lev. 5, 15. Prov. 14, 9. *βδελυγμα* Lev. 18, 29. Jer. 13, 27. & 16, 18. Ezech. 7, 3. & 33, 26. *αφροσυνη* Job. 1, 22. *ματαιον* 1. Reg. 16, 2. *νεοτης* Job. 20, 11. confer. Pf. 25, 7. Denotat alias in speie præter enumeratas ab A. N. significationes II. *Injuriam adversus proximum* Gen. 40, 1. 1. Sam. 19, 4. III. *Aberrationem à re aliquâ vel scopo* Jud. 20, 16. Job. 5, 24. neque hæc significatio prophanis scriptoribus est insolita, ita Isocrati *αμαρτανειν της οδου* est aberrare a via. IV. *Culpam in aliquo tanquam reo, scelerato, nefario* 1. Sam. 2, 25. 1. Reg. 1, 21. V. *υπερειδειαν* (übersehen mit einem) Lev. 19, 17. VI. *Summam calamitatem & miseriam, malum pana æque ac malum culpa* Num. 15, 31. ibi enim denotat *αμαρτια* quod Rom. 2, 9. *θλιψις και στενοχωρια*, scilicet ut nobis inde pateat peccatum ex rigore iustitiæ Divinæ pœnam sibi omnino habere sociam. VII. *Relapsum* Syr. 7, 8. Alias quomodo in S. literis sumatur *αμαρτια* dignosci potest ex adjuncta tabella:

Peccatum Actuale in S. literis est

vel	levius ex fragilitate, non regnans, & hoc vel	} notum Pf. 51, 5.	
		} occultum q. d. delicta <i>κρυφια</i> Pf. 19, 12.	
	gravius	{ <i>απροαιρετον</i> Act. 3, 17. & 13, 27. 1. Tim. 1, 13.	
		{ <i>προαιρετικον</i> Joh. 5, 14. & 8, 11. Eb. 10, 26.	
hoc vel	notorium, superbum quod committitur <i>εν χειρι υπερηφανεας</i> Num. 15, 3. 1. Joh. 3, 6, 8, 9. regnans Pf. 119, 11. Ef. 3, 9. Joh. 8, 34.	non manens Pf. 25, 18.	irremissibile actu Joh. 8, 21.
manens hoc vel	Joh 9, 21.	irremissibile potentia Mat. 12, 31.	32.

AMHN

ΑΜΗΝ, I. veritatis, certitudinis & confirmationis nota, adhibetur sæpius in N. T. vel semel in initio sententiæ, ut Mat. 5, & 6. & 8, & 10, & 11, & 13, & 17. & c. Marc. 3, & c. & c. Luc. 4, & c. vel duplicata Joh. 1, 51, & c. vel in medio sententiæ 1. Cor. 14, 16. & c. vel in fine, conclusionis loco Mat. 6, 13. Designat alias II. *obligationem*, qua quis se ad rem aliquam præstandam obligat 1. Par. 7, 36. Deut. 2, 7. Ebr. 16. III. *juramentum* & a LXX. redditur *γενοιτο* Num. 5, 22, Neh. 5, 13. IV. *Modum optandi* Judith. 10, 10. Tob. 9, 12. & 13, 22. ubi LXX. Intpp. non solum hanc vocem, sed & continuas periodos vel variarunt vel penitus omiserunt. V. certum conclusionis modum conjunctum cum *πληροφωρία πιστος* & ad *δοξολογίαν* Nominis Divini terminatum e. g. in fine Psalmorum Filii Jesse Ps. 27, 9. ubi loco *τῆς Αμην* duplicatur *το γενοιτο*, ut & alias Ps. 89, 53. & 106, 48. sed retinetur *αμην* 3. Esr. 9, 47. 3. Macc. 7, 22. Cætera miramur Eduardum omisisse palmariam vocis significationem, ubi conjuncta cum articulo *ο* tribuitur Filio Dei Ap. 1, 13. & 3, 14. *ταδε λεγει ο Αμην*, id quod æquipollet dicto Joh. 14, 6. & *ο Αμην* idem est quod *ο Αγιος καὶ Αληθινος* Ap. 3, 7. & 6. 10. *ο πιστος καὶ αληθινος* Ap. 3, 14. & 19, 11.

ΑΜΙΑΝΤΟΣ, *immaculatus*, *unbefleckt* q. d. integer vitæ scelerisque purus, Sap. 3, 13. & 8, 20. excellentiorem integritatis gradum denotat quam *αμωπλος* Phil. 3, 6. Luc. 16. *ανεγκλητος* Tit. 1, 6. 7. *ανεπιληπτος*. Tim. 6, 14. *ακηλιδωτος* Sap. 4, 9, sed æquipollet *τω ασπι-*

λος, unde & conjunguntur *αμιαντος καὶ ασπιλος* Jac. 1, 27.

ΑΝΑΓΙΝΩΣΚΩ, *lego* Math. 12. bis & 19, 4. Marc. 2, 25. Luc. 4. 16. Joh. 19, 20. Act. 13, 27. 2. Cor. 3, bis. Eph. 3, 4. Col. 4, 16. 1. Thess. 5, 27. Ap. 1, 3. & 5. 4. in V. T. apud LXX. sæpius: Injuste Leigh reddidit locum 2. Cor. 1, 13. *αναγινωσκετε* i. e. *tacito animi consensu recognoscitis*, nam *το αναγινωσκειν* nil præter nudam lectionem requirit, unde ingens illa differentia inter *γινωσκειν* & *αναγινωσκειν* Act. 8, 30.

ΑΝΑΓΚΗ, *necessitas* I. *conducens* Luc. 14, 18. Jud. v 3. II. *necessitas facti* 1. Cor. 7, 37. 2. Macc. 9, 21. III. *debiti* idque vel in rebus Divinis Rom. 13, 5. 1. Cor. 9, 16. 2. Cor. 9, 7. Ebr. 7, 12. 27. vel humanis Luc. 23, 17. IV. *necessitas vel consequentia* Ebr. 9, 16. vel *consequentis* Mat. 18, 7. V. Designat *αναγκη* non solum quamvis *θλιψιν* (sicuti vocabulum *Noth, Nod* apud Germanos & Danos denotat æque miseriam ac necessitatem) Ps. 119, 143. Prov. 17, 17. Sap. 17, 17. Tob. 4, 10. Bar. 6, 36. 3. Macc. 1, 23. sed & VI. *debitum, et alienum* 1. Sam. 22, 2. NB. valde inique autumat Pricæus in Annot. ad Luc. c. 14, 18. Dictionem Evangelistæ *αναγκην εχειν* Latinis finem sapere.

ΑΝΑΛΑΜΒΑΝΩ, *assumo*: est *αναλαμβάνειν* I. *sursum tollere, assumere*, Luth. *Aufheben*, Calv. *elever en haut*: dicitur de Christo in ascensione Marc. 16, 19. ut & *aufnehmen, recevoir en haut* Act. 1, 2, 11. alias quoque de rebus aliis e. g. elevatione *oculorum* Jer. 13, 20.

cordis Thr. 3, 41. venti Ezech. 3, 12. & 11, 1, 24. & 43, 5. *locustarum*, Ex. 10, 19. vel de rebus mortuis quæ eleuantur ut portentur Ezech. 12, 6. 7. quomodo huc pertineant verba μεταωριζειν & αναβαινειν videatur 2. Reg. 6, 7. Ex. 40, 36. 37. Num. 9, 17. II. *aliquem excipere*, einen auf-oder annehmen, tage sig een an eller tage een sig til Ef. 63, 9. Deut. 32, 11. Os. 11, 3. Gen. 23, 61. Ps. 147, 6. huc pertinent: δεχασθαι Sap. 19, 3. Luc. c. 9, 5. υποδεχασθαι Luc. 10, 38. παραδεχασθαι Ebr. 12, 6. αντιλαμβανειν Lev. 25, 35. Act. 20, 35. προσλαμβανειν Ps. 27, 10. Act. 28, 2. Rom. 14, 1. & 15, 7. Ps. 73, 24. III. *aliquem secum capere*, in consortium recipere einen mitnehmen, reprendre Act. 20, 13. 14. prendre avec 2. Tim. 4, 11. Gen. 45, 18. & 46, 6. & 48, 1. Ex. 4, 20. & 12, 32. IV. *aliquem abripere* Act. 23, 31. V. *aliquem violenter apprehendere* vel aliquid *cum fervore arripere* ergreifen Eph. 6, 13. 16. Ezech. 8, 3. Judith 14, 2. 7. Huc pertinent δρασσειν Judith. 13, 8. κρατειν Gen. 19, 16. λαμβανειν Jud. 1, 6. επιλαμβανειν Jud. 16. 3. καταλαμβανειν Gen. 44, 4. 1. Sam. 30. 8. 2. Sam. 15, 14. 2. Reg. 25, 5. Ps. 7, 6. & 40, 13. & 69, 25. Prov. 2, 19. Ef. 35, 10. κατεπιλαμβανειν 2. Sam. 15, 5. VI. *aliquem segregare* ad aliquid faciendum aut officium aliquod obeundum Amos 7, 15. VII. *simpliciter: aliquid capere* etwas nehmen Ps. 78, 70. VIII. *aliquid auferre* wegnehmen, hinwegnehmen 3. Esr. 1, 54. IX. *appropriare* sibi rem aliquam & appropriata uti Ps. 50, 6. & 139, 9. X. *alienum cultum assumere* Act. 7, 43. XI. *aliquid in medium praeferre* 3. Macc. 6, 31.

ANAMENΩ, *Exspecto* Ef. 59, 11. Jer. 13, 16. Syr. 2, 9. Lutherus reddidit *warten*, alibi *harren*, Calv. *attendere*: denotat *solicitam expectationem* & dicitur Αποσκοπευων αποσκοπευειν Thr. 4, 17. ubi Calv. *gvetter en echau-gnette*, *expectationem conjunctam cum spe*, & dicitur υπομενειν Ps. 69, 21. Job. 17, 13. *cum constantia* & dicitur προσμενειν Jud. 3, 25. 3. Macc 7, 16.

ΑΝΑΠΑΙΖΩ, Vox spuria est, intrusa ab Edvardo & Pasore, citata Marc. 15, 20. sed falso, cum nullibi in S. literis reperiatur, nec sit vel Hellade donata.

ΑΝΑΤΕΛΛΩ, I. *orior*, dicitur de Sole & luminibus reliquis Gen. 32, 31. Ex. 22, 3. Num. 24, 17. Josu. 6, 15. Jud. 9, 33. 2 Sam. 23, 4. 2 Reg. 3, 22. Job. 9, 7. Ps. 97, 11. & 104, 22. Eccl. 1, 5. Ef. 13, 10. & 58, 10. & 60, 1. Jon. 4, 8. Nah. 3, 17. Mal. 4, 2. Sap. 5, 6. Syr. 26, 21. Job. 11, 17. II. *Cresco, pullulo*, & dicitur vel de plantis Gen. 19, 25. Deut. 25, 23. Ef. 43, 19. & 44, 4. & 61, 11. Ez. 17, 6. & 29, 21. Zach. 6, 12. vel de capillo & barba pullulante Lev. 13, 37. 2 Sam. 10, 5. 1 Par. 20, 5. III. *Augeor* Ps. 85, 12. Ef. 45, 8. & 58, 8.

ΑΝΑΨΥΧΩ, *Refrigero* Ex. 23, 12. Jud. 15, 19. 1 Sam. 16, 23. 2 Sam. 16, 14. Ps. 39, 14. Rectissime Leigh deducit metaphoram ab illis, qui æstu fere oppressi refrigerium aliquod percipiunt; ita miseria & anxietas dicitur πυρωσις 1 Pet. 4, 12. contra solatium αναψυξις Act. 3, 20. αναψυχη Ps. 66, 12. Notandum

dum hic est, verba terminantia in ψυχῶ esse a ψυχῶ frigus, sed illa in ψυχῶ esse a ψυχῆ anima, ideoque συψυχει Phil. 2, 19. licet reddatur a Luthero erquifen, non est refrigerium recipere, sed anima ab anxietate libera cum lætitia frui, cæterum αποψυχει Luc. 21, 26. est deliquium animi pati, ejus instar, cui summum frigus sensus exteriores & calorem vitalem ademit q. d. *pamer du froid, verschmachten vor Frost* Gen. 31, 40. hanc metaphoram probat locutio Prophetica Zach. 14, 5. 6. ubi dies extremi judicii, de quo agitur Luc. 21, 26. dicitur dies frigoris, scilicet εμφοτικότερος vertit Lutherus: *Da wird denn kommen der Herr mein Gott, und alle Heiligen mit dir: Zu der Zeit wird kein Licht seyn, sondern Kälte und Frost, und wird ein Tag seyn der dem Herrn bekannt ist*, huc forsan alludit Psalmographus Regius Ps. 147, 17. καταπροσωπον ψυχῆς αὐτῆς τις υποσησεται;

ANEMOS, I. *Ventus* 1 Par. 20, 24. Job. 28, 25. Ps. 1, 4. & 18, 43. & 35, 5. & 83, 14. & 135, 7. Prov. 30, 4. Es. 17, 13. Jer. 13, 24. & 49, 32. 36. Dan. 3, 65. & 7, 2. & 8, 8. Zach. 6, 5. Sap. 5, 15. Syr. 22, 21. Matth. 7, bis & 8, 26. & 11, 7. & 24, 31. Marc. 6, bis Luc. 7, 24. & 8, ter. Act. 27, quater Ap. 6, 13. & 7, 1. II. *Plaga mundi unde ventus spirat* Ezech. 5, 10. 12. & 12, 14. & 17, 21. Dan. 11, 4. Zach. 2, 6. III. *aveμ* interdum designat *res inanes & futes* Jer. 22, 22. Os. 8, 7. Prov. 11, 29. & 27, 16. Eccl. 5, 15. & 11, 4. Syr. 34, 2. vide Os. 12, 2. Job. 7, 7. IV. *inconstantiam* Syr. 5, 11. vid. Jac.

1, 6. Matth. 11, 7. & 7, 24. 25. V. *hominem vaniloquum* Prov. 25, 14. confer 2 Pet. 2, 17. Jud. v. 12. VI. *miserias & calamitates, persecutiones &c.* Es. 64, 6. 32, 2. & 41, 16. & 57, 13. Jer. 51, 1. Sap. 4, 4. huc pertinet οδυνη Job. 30, 15, 22. ταλαπωρια Zoph. 1, 15. utrobique reddidit Lutherus: *Wind, Calv. vent, brouillard.* VII. *aveμ* tribuitur Deo & denotat *gloriam & majestatem apparitionis Divine* 2 Sam. 22, 11. Ps. 18, 11. Non inique derivatur ab auctivo α & νεμω distribuo.

ANHP, *Homo aliquis*, etiam ex vulgo (ut Edvardo neganti obviam eamus) quod patet Luc. 9, 38. & 17, 12. II. *avης in genere* denotat *sexum virilem* Gen. 2, 23. Lev. 20, 18. Deut. 22, 5. Jos. 6, 21. Jud. 16, 27. 2 Par. 15, 13. Jer. 40, 7. ut & Gen. 17, 23. ubi LXX. Intpp. reddiderunt αρσεν ημ αρσην. III. *in specie: hominis conditionem* & denotat (α) *maritum* Gen. 3, 6. Exod. 21, 18. Lev. 21, 7. Num. 5, 12. Deut. 24, 3. Jud. 14, 15. 2 Sam. 3, 16. Prov. 12, 4. Es. 54, 1. Jer. 3, 1. Os. 2, 7. Matth. 1, 19. Marc. 10, 12. Luc. 16, 18. Joh. 4, 16. Rom. 7, 2. 1 Corinth. 7, 2. 1 Tim. 2, 12. Tit. 1, 6. 1 Pet. 3, 1. (β) *Sponsum* Ap. 21, 2. & 1. Macc. 1, 28. ubi LXX. verterunt νυμφι. IV. *hominis aetatem*, & denotat (α) *ανδρα τελειον* Gen. 4, 23. Num. 11, 16. Deut. 3, 11. Jos. 2, ter. alibi retinuerunt Intpp. reliqui vocem hanc e. g. Prov. 28, 3. ubi LXX. posuerunt ανδρει & Judith. 16, 8. ubi LXX. δυνατος υπο νεανισκων. (β) *senem* Jud. 19. ter. alias Deut. 32, 25. LXX. verterunt πρεσβυτης & Zach. 8, 4. πρεσβυτε

⊙, sed Lutherus tetrauit Mann. V. *bo-
minis virtutem, & indicat virum nobilem,
strenuum, qui didicit audere. Gen. pollentem ro-
bore, ad militiam aptum* Gen 33, 1 Exod.
32, 28. Num 34, 17. Jos. 7. quater, & 17,
1. Jud. 1, 4. 1 Sam. 4, 9. & 26, 15, 2 Sam. 1,
11. 1 Reg. 1, 5. 2 Reg. 2, 7. 1 Par. 6, 18.
2 Par. 17, 13. Job. 39, 21. Hag. 2, 23. vi-
de Jos. 1, 14. ubi LXX. reddiderunt *αυ-
ων* & Jos. 10, 7. *δυνατος*. IV. *Homini-
s functionem seu munus*, unde pasim
Vir Dei 1 Sam. 2, 27. &c. VII. *Ho-
minis propagationem, & indicat concubi-
tum viri* Gen. 19, 8. & 24, 16. Lev. 21, 3
Num. 31, 18. Jud. 11, 39. Luc. 1, 34. Joh.
1, 13.

ΑΝΟΗΤΟΣ, *Aments*: *Ανο-
ητοι* dicuntur I. *Irregeneriti*, non conver-
si. Tit. 3, 3. II. *Olim fideles, sed postea
in errorem aliquem circa fidem vel mores
prolapsi* Luc. 24, 25. Gal. 3, 1. 3. 1 Tim.
6, 9. Luc. 6, 11. III. *Impii ex sensu pene
ad desperationem vergentes* Deut. 28, 34.
IV. *Heretici* Marc. 7, 22. 2 Tim. 3, 9.
Luc. 11, 40. huc quodammodo pertinet
η παρὰ Θεοῦ οὐκ memorata 2 Pet. 2, 16.
V. *Pseudoprophetae* Jer. 29, 26. De a-
mentia Davidica 1. Sam. 21, 14. 15. &
scommate aulicorum in Prophetam ano-
nymum jacto 2. Reg. 9, 11. collato cum
Act. 26, 24. alibi fusius agendum.

ΑΝΩΘΕΝ, Act. 26, 5. Luc.
1, 3. *superne sc. a primis initiis, ab ipsa
origine, jam inde a majoribus.*

ΑΠΑΓΧΟΜΑΙ, *Strangu-
lor* Intpp. Lutherus *hängen, hengen, er-*

hängen, Calv. *étrangler* 2 Sam. 17, 23.
Matth. 27, 4. Hic locus conciliandus
cum illo Act. 1, 18. *crux est Viris etiam
emunctæ naris*: Varii varium *βιοθανα-
στας* genus Proditori affingunt: Lichtfoo-
tus eum in aërem sublatum, Saldenus &
Pricæus prorum cecidisse, Baronius mi-
rum in modum inflatum & plaustro, ne-
scio quo, obtritum fingunt; sed ut clarius
pateat genuinus sensus verbi *απαγχε-
σθαι*, varia nobis veniunt attendenda:
απαγχουας descendit ab *αγχω*, *strangu-
lo, suffoco, constringo*, quod idem sæpe sonat
quod *περισφίγγω*, *θλίβω*, & dicitur ab
αγχη *prope*, ita quoque *αγχουας* &
απαγχουας, *strangulor*; Hæc licet pri-
maria sit vocis significatio, negari tamen
nequit, quod operose quidem satis non ta-
men satis solide urget Pricæus, scilicet *αγ-
χεσθαι* & *απαγχεσθαι* etiam interdum
significare *mærore ad mortem usque af-
fici*, quemadmodum & loqui amat Verna-
cula: Quodles *af Sorg*, imo *quovis modo
necari*, unde & varia fluunt composita, e.g.
απαγχεσθαι &c. vid. Æl. Var. Hist. l. 5. c. 1.
& 5. c. 8. Theocr. Idyll. 3. Cæterum
quicquid sit, non alia Mat. 27, 5. locum
habet significatio, quam prior illa & genui-
na, etenim nequicquam est axioma quo-
rundam, *Verba Scriptura omne id signifi-
cant actu quod significare possunt*, quod cu-
jus sit pretii vel in unica voce videri potest
e.g. vox *Θεός* significat hominem Ps 82, 6.
Joh. 10, 34. imo Diabolum 2. Cor. 4, 4.
quis tamen eo blasphemix procederet, ut
dicat vocem *Θεός* Joh. 1, 1. significare actu
quicquam eorum quæ significare potest
locis citatis: Denotat igitur *το απαγχε-
σθαι*

Θαι Mat. 27, 5. *laqueo perire*, quod quomodo conveniat cum loco Act. 1, 18. *πρηνὴς γενομενὸς ἐλακῆσε*, illico patebit: *πρηνὴς* dicitur a *προ* & *νευω*, *antenuto*, unde *προνευειν* Græcis usitatum de firangulatis, quorum caput primum in terram vergit, vid. Plut. Symp. 5. sic impii dicuntur maleficorum instar αἰσχροὶ πρηνεῖς Sap. 4, 19. Nunc recte concluditur: Judas (ἀπηγχατο) strangulatus laqueo: (πρηνὴς γενομενὸς) capite in terram prono (λακῆσε) intercluso in intestinis aëre crepuit. Ita (suffragante Irenæo, Nazianzeno, Augustino, Chrysostomo & post illos Lutherō, Calvinō)

- - - *cælum terramque perosus*
inter utrumque perit. - - -

ΑΠΕΛΕΓΜΟΣ, probrum Act. 19, 27. ἀπο τῆ ἀπειλεγχείης Sap. 2, 11.

ΑΠΕΧΩ, I. *Absum, disto* Luc. 7, 6. & 15, 20. & 24, 13. II. *recipio, retineo* Philem. v. 15. III. *habeo, refero* Phil. 4, 18. IV. *απεχομαι, abstineo* Act. 15, 20. 29. 1. Theff. 4, 3. & 5, 22. 1. Tim. 4, 3. 1. Pet. 2, 11. V. *απειχει sufficit* Marc. 14, 41.

ΑΠΟΛΥΟΜΑΙ, I. *dimittor* Syr. 27, 21. *dimittor domum* Marc. 8, 3. II. *liberor a morbo, miseriis* Luc. 13, 12. III. *a culpa loßgesprochen werden* Hist. Sus. v. 53. IV. *ex captivitate vel carcere* 3 Macc. 7, 8. V. *moriōr* Gen. 15, 2. Num. 20, 29.

ΑΡΚΤΟΣ, sen αρκῶ *Ursus* 1 Sam. 17, 34, 36, 37. Es. 29, 11. a na-

tura hujus animalis variæ in S. literis deducuntur metaphora, denotat enim αρκῶ I. *hominem tetricum & immitem*, cuius immanitatem vel ipse vultus prodit Syr. 25, 17. *πονηρία γυναῖκος αλλοιοι τὴν ὄρασιν αὐτῆς καὶ σκοτοὶ τὸ πρόσωπον αὐτῆς ὡς αρκῶ*, confer v. 23. *καρδία ταπεινὴ καὶ πρόσωπον σκυθρῶπον καὶ πληγὴ καρδίας γυνὴ πονηρά*: extat in quibusdam Editionibus sc. Lipsiensi, Vaticana & Londinensi non ὡς αρκῶ sed ὡς σαρκῶ, quod quibusdam magis arri-det propter τὸ σκοτοὶ, quod conferri lubet cum loco Ap. 6, 12. Cæterum magis convenit ut morosi vultus nubila conferantur cum urforum παναμεδῆτοις περὶ σῶποις, quæ urfis tribuit Oppianus Cyneget. 1.3. ita quoq; Plutarchus ursum vocat ἀγριότατον καὶ σκυθρῶποτατον θηρίον idque merito, nam valde σκυθρῶπος est ursus, adeo ut parum conspiciantur oculi, unde forsitan κνωπεύς, κνυπεύς vel κνυπὶς dictus a κνωψ, *cæcus*; Recte igitur αρκτον posuere Editiones: Complutensis, Ant-verpensis, Camerarii, Stephani, Parisien-sis. II. *Hominem fortem, sed iratum, exacerbatum, sevientem, truculentum* 2. Sam. 17, 8. Prov. 17, 12. Ita ipse Deus, justus Zelotes se urso orbato comparat Os. 13, 8. III. *Hominem falsum* Thr. 3, 10. sic urso δολερον καρ καὶ αἰολον ἦτορ tribuit Oppianus. IV. *Tyrannum avarum & truculentum* Prov. 28, 25. (Editio Lipsi-ensis hic sola posuit λυκῶ pro αρκῶ) unde forsitan Germanorum πολυτευλῆτον: Junge Herren, junge Bärn, alte Herren, alte Bärn. V. *summum pericu- lura*

lum eò quod præsentissimum sit periculum urso occurrere Amos 5, 19. *εαν Φυγη ανθρωπος εκ πρωτων λεοντων και επιση αυτω η αρκτις*, quod tandem factum est proverbium non aliud designans quam transacto uno *χα* restare plura Ap. 19, 12. & 11, 14. Ef. 24, 18. Jer. 48, 44. VI. *Monarchiam Persicam* Dan. 7, 5. sed qua ratione? dispiciendum est: sunt qui urso Medos ob voracitatem (sicut & *αρκος γαστριμαργων* dicitur) Persas ob comam comparari velint, quemadmodum enim nemini ignotum est, ursum inter feras omnes animal esse *κατ εξοχην* hirsutum (unde Poëtis *δασυλλης αρκτις* dicitur & Germanice *Beer* vel *Bär* forsan quasi *βερρον*, quod est *δασυ* (sic voluit Deus pueros Bethelicos Elifæo *ακομω* & *ακομω* calvitium exprobrantes a fera hirsutissima trucidari 2 Reg. 2, 23.) Ita quoque neminem latet Persas cultui comæ semper deditos fuisse, unde Herodoto *κομηται* l. 6. Athenæo l. 14. *βαθυχαιτηεις* dicti; cæterum leviuscula hæc Monarchiam Persicam non tangunt, Symbolum vero Regni Persici est *ursus*, animal leone quidem tardius, carnivorum tamen, immite & infidum, unde in S. literis propter infidiam & crudelitatem leoni sæpe jungitur Prov. 28, 15. Amos 5, 19. Thr. 3, 10. quæ omnia in Regnum Persicum optime quadrant, Persarum enim rapacitas, avaritia, infidelitas, infidia, Historiographorum insultibus ubivis sunt expositæ, & crudelitatis Persicæ vel impius Haman *συν τη πανοικια* crucifigi iussus, vel pius Daniel leonibus oblatu testis erit. Sed ad locum N. T. Ap. 13, 2. ubi *bestia pedes urfi* habere dicitur:

Sufficiat nobis cum sagacissimo Bestiæ Romanæ Ereuneta Luthero in Præf. in Apoc. per bestias intelligere: *Das Päpstliche Rânserthum, und das Rânserliche Pabstthum*, denn es sind hier zwey Thier, eins ist das Rânserthum, das ander ist das Pabstthum, dicitur nunc de priori sc. Imperio Romano, quod pedes urfi habeat, idque ut monstretur R. I. etiam ex Monarchia Persica sub imagine urfi Dan. 7. aliquid habere, sicut & aliquid ex Chaldaica sub symbolo leonis, & Græca sub symbolo pardi, sed cur adeo *pedes* urfi habere dicitur? certe ut pateat (1) R. I. saltem infinam partem Monarchiæ Persicæ habere. (2) R. I. cursum in initio lentum fuisse, sed firmum, sicuti ursus in gradiendo lentus quidem est, sed gravis, firmus & stabilis; dixi initio lentum fuisse Romani Imp. cursum, nam quingentis propemodum annis per solam Italiam arma circumtulerunt Romani, nec inceperunt nisi quingentesimo demum anno extra Italiam armorum *γαγγραινα* verius quam *μαχαيرا* maximam orbis partem arrodere. Vocem derivat Noster Leigh ab *αρκω*, quod *ursus sibi hyeme sufficiat sine cibo, sed dormiendo pinguescat*, sed cum fabula solummodo sit Æliano digna: *αρκειν αυτη την αυτης δεξιαν περιλιχμασθαι* (hæc sunt Æliani verba) nobis magis aridet *αρκον* dici quasi *αργον*, est enim *αρκτις* teste Aristot. Plut. *αργος, βαρεια, ναρκωδης, δυσκινητος*, ut taceam Græcis insolens non esse *γ.* cum *κ.* permutare.

ΑΧΥΡΟΝ, I. *Palea* Gen. 24, 25. Ex. 5. octies. Jud. 19, 19. 1. Reg. 4, 28. Job.

Job. 41, 18. Ef. 11, 7. & 61, 25. Denotat alias II. *Impios* Mat. 3, 12 Luc. 3, 17. Job. 21, 18. III. *mendacium*, falsam & vanam doctrinam Ier. 23, 28.

B.

BAΘΟΣ: proprie *profunditas*, alias *magnitudo*, *altitudo*, &c. ita βαθος & βαθύς dicuntur de profunditate *aquarum* Prov. 18, 4. & 20, 5. Jon 2, 4. Sirac. 24, 8. 1. Macc. 2, 7. *terra* Prov. 23, 27. & 25, 3. Sap. 4, 3 & usurpatur metaphoricè de ingenti miseria Ps. 69, 3. 15. ἐν ἐπαγνῇ εἰς ἰλὺν βυθὺ καὶ οὐκ ἐστὶν ὑποστάσις, ἡλθὼν εἰς τὰ βαθύτης θαλάσσης καὶ καταιγὶς κατέποντίσε με, satis nimirum emphatice, quemadmodum & expressit Italus: *io sono sommerso nel fango del profondo, & non e fermezza* (Gall. Vers. Diod. *profond* *auquel il n'ij a ou prendre pied*, veluti Genes. 8, 9.) *venni ne la profondita dell'acqua, & la inundatione mi inundo* (Vers. Genev. *le fil des eaux se debordant m'emporte*) v. 15. *Cava mi dalloto & non saro sommerso, saroliberato da le profundita dell'acqua, non mi in inundera la inundatione del'acqua, non mi inghiottira il profondo, ne chiudera sopra me il porro la bocca sua: nec multo aliter Matth. Erberus: io sono affondato nel profondo fango, e non vi e fermezza, io sono entrato nel profondo delle acqua & il corso di esse mi ha coperto: cava mi del fango e fa ch'io non vi affondi, fa ch'io sù liberato da quelli che mi hanno in odio e dai profondi delle acqua, a fin che il trabocco delle acqua non mi sommerga & il profondo non mi inghiottisca, ne il porro ferri so-*

pra di me la sua bocca; valde, inquam, emphatice crux & miseria non igni solum comparatur, unde S. Petro audit *πυρωτις*, vide vocem ΠΤΡ, sed & aquæ, & quidem profunditati aquarum, ita pari modo occurrit βαθος Ps. 130, 1. Ezech. 32, 32. & cap. 27, 34. ubi Lutherus eleganter: *du bist in die rechte tieffe Wasser gestürzt*, ita quod Luthero est tieff Ps. 140, 11. id LXX. Intpp. vocarunt *ταλαιπωρίαν*, & Textus libri Apocryphi *εδυνην* Tob. 3, 1.

Dicuntur alias *profunditates aquarum*: b Gentes, Regna, Tyranni eorumque potentia Zach. 10, 11. quemadmodum *υδατα πολλα* Ap. 17, 15. idem designant.

Dicitur βαθος de profunditate ο: c investigabilitate ac magnitudine rei alicujus, tanquam: *Sapientia Divina* Eccl 7, 25. Rom. 11, 33. 1 Cor. 2, 10. Amoris Christi Eph. 3, 18. 19. (cui correspondet *τε υπερβαλλον μεγαθυς* Eph. 1, 19.) *εν αγαπη ερριζωμενοι καὶ τε θεμελιωμενοι ἵνα ἐξισχυσητε καταλαβθεαι συν πασι τοις αγιοις τι το πλατος, καὶ μηκος, καὶ βαθος, καὶ υψος, γνωαι τε την υπερβαλυσαν της γνωσεως αγαπην τῃ χριστῃ ἵνα πληρωθητε εἰς παν τὸ πληρωμα τῃ θεῃ*: Dicitur hic dilectio Christi *longitudo* respectu tam durationis in diebus carnis Joh. 13, 1. *εἰς τέλος ηγαπησεν αυτες*, quam fidelitatis & continuationis in æternum, nam si nos infideles sumus, ille manet fidus 2. Tim. 2, 13. *latitudo* respectu universalitatis tam ad totum genus humanum 1 Tim. 2, 4. Tit. 2, 11. quam ad fideles, pro quibus oravit Joh. 17, 9. Joh. 14, 6. hic nulla particularitas dilectionis Johan-

næ præ reliquis Joh. 13, 23. *altitudo* 1:) respectu gloriæ suæ, nam non duxit spoli-um esse *ισα θεω ειναι*, sed amore nostri exinanivit se ad mortem crucis 2) respectu status exaltationis, in quo nunc constitutus eodem erga nos amore flagrat, 3.) respectu intercessionis, quæ adhuc dum fit ad dextram Patris: *profunditas* respectu antea actæ exinanitionis, imo & respectu nostræ vilitatis ac miseriæ; est enim ut conferantur invicem utpote correlata: magnitudo seu dignitas amantis, & profunditas seu miseria amati. Ita nimirum *το πλατος και μηκος και βαθος και υψος* de amore Christi intelligo & ad illum refero, non ad cognitionem, quæ in rebus mysticis superbiebant Gnostici, etenim lectionem MS. Codicis Regii qui habet: *υπερβαλλουσαν αγαπην της γνωσεως της χρις* pro *υπερβαλλουσαν της γνωσεως αγαπην της χρις* non rectam esse rectissime probavit Hammondus in Annot. ad h. l.

e Dicitur *βαθος* de *profunditate rei occultæ* (Ei 29. 15. *βαθεια βελη* Luth. reddidit verborgen) ac *imperscrutabilis ad tempus* Dan. 2, 22. *was tieff und verborgen ist*; hinc Sir. 39, 3. *tieffe Reden*, ubi in textu habetur *αινγμα*, alias in hoc sensu quoque *βαθους, μεγας, πολυς* pari passu ambulant Sir. 24, 39. I. Macc. 13, 22.

f Juvat hic apponere locum Jer. 17, 9. ubi LXX. habent *βαθεια η καρδια παρα παντα, και ανθρωπος εστι, και τις γνωσεται αυτον*; secundum fontem verti debet: *cor dolosum super omnia & infirmum*, & sic accurate quoque vertit Diodatus in

Verf. Gall. *frauduleux & incurable*, Matth. Erberg. *il cuor dell' huomo é frodolento sopra ogni altra cosa & insanabile*: Genev. *le coeur est cauteleux & desesperement malin par dessus toutes choses*. Tremell. *fraudentum cor ipsum super omnia & mortiferum est*: Osiand. *Dolosum & arumnosum est cor hominis super omnia*. Verf. Vetus. *vastum & arumnosum*. Vulg. *pravum & inscrutabile*: *βαθεια και ανθρωπον* posuerunt LXX. Intpp. quoniam sine dubio legerunt *τρυς και ανθρωπον* pro *δρυς και ανθρωπον* ex hoc errore LXX. Intpp. nata sunt judicia Patrum, qui hunc locum de Myste-rio incarnationis explicarunt sc. Tertullian. adv. Judæos l. 3. de carne Christi c. 15. & l. 3. adv. Marcion. Cyprianus l. 2. contra Judæos c. 20. Lactant. l. 4 c. 13. Ambros. de Instit. Virg. c. 16. August. contra Faustum c. 11. & de C.D. l. 18. c. 33. facile vero excu- sandi, cum alio non usi sint codice, quam *των* LXX. Seniorum, quem hac in parte & quidem rectius quam alias sæpe vitupe- ravit Hieronymus. An translatio Lutheri: *es ist das Herz ein trozig und verzagt Ding*, omnibus numeris absoluta ac *αμωμος* sit, haut valde disputabo, certum est, illam & in se veram esse (denn in guten Za- gen wird das Herz trozig, und in bösen Za- gen verzagt, vel: wenn das Herz sündigt, so ist es trozig, und wenn es gesündigt hat, oder auch gar verzweifelt, so ist es ver- zagt) & ad fontem propius accedere quam *των* LXX. Pleræque Versiones Danicæ Luth. sequutæ sunt, in una hæc glossa habe- tur: *paa Dansche sige vj: det er en fortviflet ond ting med det Hierte, det Land soercken fordrage Got eller ont.*

Dicitur

g Dicitur βαθος de profunditate inferni Job. 11, 8. Sir. 51, 6. Ezech. 32, 23. collat. cum v. 21. verba sunt ex Verf. Luth. Ihre Gräber sind tieff in der Gruben: v. 21. davon werden sagen in der Hölle die starcken Helden mit ihren Gehülffen, die alle hinunter gefahren sind, und liegen da unter den Undeschnittenen, Svaning. de Stercke blant kiemperne schal tale tie ham mit af hel vede.

h βαθος & βαθύς dicitur profunda oblio Mich. 7, 19. Sap. 16, 11. ita & βαθος υπερ Sir. 22 17.

i Ponitur βαθος pro rebus terrestribus aut subterraneis, quæ supracælestibus contradistingvuntur Es. 7, 11. quemadmodum καταχθονία επιφανείας.

l Dicitur βαθος της γης metaphorice de morte prima, sepulchro Ezech. 31, 14. εδοθησαν εις θανατον εις γης βαθος, προς καταβαινοντας εις βοθρον, ita etiam versu 18. & c. 32, 18.

m Locus Rom. 8 39. continet phrasin contrariorum exclusivam; οτε βαθος, οτε υψος (h. e. nulla res οτε τις κτισις ετερα) quæ secundum significationem superius allatam de profunditate miseriarum intelligi potest.

n βαθύς tribuitur tempori Luc. 24, 1. inquit Noster Leigh. Nimis breviter de hoc loco id dictum existimo, cum quid sibi velit το ορθος βαθος, quod ibi habetur, multa quæfiverint Critici: Novissime Joh. Henr. Majus F. in Observ. Sacris l. 2. p. 50. hunc in modum disquirat: Quid hoc sit sc. ορθος βαθος Luc. 24, 1. diligentius aliis inquisivit Beza, neque tamen Veterum quendam producere quivit, qui sic loqueretur. Recor-

dari debemus Platonis nostri, penes quem in dialogi, cui Criton est nomen, limine extat ορθος βαθύς, & Phlegontis maxime Traliani, in cuius mirabilium c. 1. totidem legimus literis: ορθος δε βαθος πληρες ην το θεατρον. Atque sic convenit Luca cum ceteris, etiam cum ipso Matthæo, qui επιφωσκειν adhibet c. 28, 1. Miseret profecto me Interpretum omnium, qui tot jam seculis adeo negligenter tractarunt textum Matthæanum, quantumvis non nisi magno verborum strepitu res suas egerint. Nam hæc οψε δε σαββατων, nullo modo cum sequentibus coherent, referenda ad finem antecedentis capitis. Ista vero: τη επιφωσκηση (ημερα scilicet) εις μιαν σαββατων &c. novi capitis initium constituunt, eo sensu, quem reliqui historia Sacra Scriptores exigunt, uberius ista commonstrarem, nisi V. Cl. Jacobum Gussætium in Comm. L. Ebr. Rad 279 fol. 640. industriae nostræ antevertisse deprehenderem. Novæ hujus, conciliationis me equidem non miseret, cum Authoris fuerit tot Criticorum ac Interpretum misereri; sed miror magis Virum Doctissimum tanta audacia commati primo capitis apud Matthæum 28. primum initium adimere voluisse, eaque in antecedens caput rejicere nulla urgente causa. Quis docuit Majum vel Gussætium (cujus in his probandis industriam mihi videre non licuit) ita pro lubitu & citra necessitatem textum præscindere, quasi jam tot seculis (ut ipse ait) distinctionem horum capitum versuumque falsam, irreptitiam, corruptam, malevolam ex pura ignavia & negligentia retinuisent Viri Docti pariter ac pii? Sed monstretur unus codex, in

quo caput Matthæi 28. non hoc initium habeat *οψε δε σαββατων*. At vult Vir extra controversiam Doctissimus hæc verba nullo modo convenire posse cum proxime sequentibus, nisi plane demantur ac in antecedens re jiciantur; cæterum id si fiat, quorsum ergo illa particula *δε*, quæ 1. adversativa est, novam historiam inchoans, 2. neque cum antecedentibus convenit, sed omnino otiosa ac superflua videretur, si hæc verba capiti 27. jungerentur. Imo neque reliqua sc. *οψε των Σαββατων* cum antecedentibus concordant, nam versu 26. capitis 27^{mi} expresse inquit Matthæus *τη δε επαυριον συνηχθησαν οι αρχιερεις και Φαρισαιοι προς Πιλατον &c.* certe in hac *συναξει* æque matutini fuere ac pridie v. i. sed quis credat, eos ad vesperam apud Pilatum expectasse, denique quoniam de dolo solliciti erant, ante vesperam sine dubio lapidem obsignarunt. Quomodo autem *το οψε σαββατων* cum verbis *τη επιφωσκηση* melius cohæreant nunc est demonstrandum: *οψε & οψα* p totum illud tempus complectitur, quod vesperam diei & quartam vigiliam, qua incipit diluculum, intercedit, secundum illud Gen. 1, 5. *factum est vespere ες mane dies unus*; id luculenter probatur ex Mat. 14, 15. 23. in quem locum videatur Hammondus, adeo ut aliud sit dies integer, qui vespere incipit, adde *ως εν παρενθεσει*: Diem integrum seu naturalem a vespera ad vesperam duravisse, comprobatur non solum historia creationis, sed & edictum Paschale *כרעך ערערב* Lev. 23, 32 confer Deut. 16, 6. & in hunc locum notata R. Schelomonis, Kimkii, Pomarii, item Tal-

rud Hierosolymitan. Tract. Berachoth c. 1. & Talmud Babylon. Tr. de Sabb. c. 2. fol. 34. b. accedunt Græcorum Veterum calculi, tanquam Hesychii de *δειλη πρωια και δειλη οψια*, verba sunt Eustathii in l. 17. *Οδυσυ: διττη κατα της παλαιας η δειλη, η μεν γαρ οψια δυλη το τελευταιον φασι της δειλης μερος, ετερα δε δειλη πρωια &c.* Huc pertinet illud Varronis in Satyra Menippea: *Nescis quid vesper serus vebat?* Si quis nescit, discat hinc omne id tempus esse quod primam vesperam diei & in sequ. diluculum intercedit, ut antea dictum: & hoc est illud Hebræorum *לילה* 2. Sam. 24. *usque ad tempus Moedi* à Doctis adeo ventilatum, confer. loca Lev. 24, 3. Num. 9, 21. ex quibus hæc sententia palam astruitur. Videatur denique Johannes Bompertius Genabensis Gallus in Parallelis Sacris ad locum Genes. 1. v. 5. ubi plene exponitur, quid proprie sit *λυκοφως*? quid *νυχθημεροι* apud LXX Dan. 8, 14. in Hebræo *כרעך ערערב* quod redditur *οψε ηψα* Es. 5, 1. & *πρωι* Job. 7, 4.) aliud dies communis, qui non nisi orto sole incipit, Sir. 43, 2. *ηλιος εν οπτασια* (sc. quando primum conspicitur) *διαγγελων* (sc. *ημραν*) *εν εξοδα* (sc. cum surgit) nunc cum de die integro, Judæorum præsertim more, loquatur Matthæus & nihilominus punctum temporis accuratissime describere velit, ad denotandum sanctarum mulierum zelum, diligentiam & *προσκαρτερησιν*, exponit ultimum noctis tempus, quod est valde *οψε* & maxime ferotinum, inter quod tempus & summum mane nullum plane est intervallum, ut

Nostrates apprime dicunt: *retidagbred-* det, sed ilico succedit *ημερα επιφωσκητα*, & hoc est illud quod Lucas exprimit verbis *ορθρος βαθη* & Marcus *λιαν πρωι* c. 16. 2. *ορθρος* est diluculum, adeoque *ορθρος βαθους* tempus antelucanum, quod est noctis maxime serotinum, & diei maxime matutinum, atque sic concordant Evangelistæ, dum Johannes diserte inquit: c. 20, 1. *σκοτίας επισης*, Lucas: *ορθρος βαθεως*, Matthæus *οψε των Σαββατων επιφωσκητη εις μιαν Σαββατων*, ubi aperte notat illud interstitium inter diem & noctem anteaacti & instantis Sabbathi, alias dictum *πρωι εννυχον λιαν* Marc. 1, 35. (c. antequam *διαφαιση ορθρος* Judith. 14, 1. (αμα ημερα καὶ νυξ 1. Macc. 4, 6 (c. non solum *οταν επωηλις βολτικατασπειρονται* 3. Macc. 5, 23. sed etiam *εν σκοτει* 2. Reg 7, 5.) ideo quippe dicitur *ορθρος βαθους* quoniam sub maxime serotinæ noctis involucris profunde latet: vide vocem *οψε*.

BAΘΥΝΩ, *excano* semel in propria hac significatione adhibetur a LXX. Intpp. Jer. 49, 8. alias dixerunt Ps. 92, 5. Hebræis versu 6. *ως εμεγαλυνθη τα ερρα σς Κυριε; σφοδρα εβαθυνθησαν οι διαλογισμοι σς*: Sic & Aquila & Theodotion, Symmachus: *σφοδρα βαδεις*, vide supra B² d² l. c.

BAION, Joh. 12, 13. *ελαβον τα βαια των φοινικων η εξηλθον εις υπαντησιν αυτω η εκραζον*. Ωσαννα ευλογημενος ο ερχομενος εν ονοματι Κυρις, ο βασιλευς τς Ισραηλ. De hoc processu

notat Noster Leigh ex Heinsio, tali modo receptos fuisse Reges & Principes, sicut & accidit Simoni post illustrem victoriam 1. Macc. 13, 5-1. Scilicet dicebantur rami palmarum *αισακσι*, quos manibus gestantes quatiebant gratulabundi ad adventum Principis, unde illud *πολυτρυλητον κλαδς επισειν*. Sed hæc leviora: prædictus est hic totus actus, imo ipsa *βαια φοινικων*, quibus cum a populo receptus est Christus Psal. 118. v. 24. 25. 26. 27. de quo loco alibi quædam dicenda; Præfigurati sunt hi rami Lev. 23, 40. καὶ ληψετε τη ημερα τη πρωτη καρπον ξυλων, καὶ καλυνθρα φοινικων, καὶ κλαδς ξυλων δασεις καὶ ιτεας καὶ αγνη κλαδς εκ χειμαρρς, ευφρανθηνα εναντι Κυρις τς Θες υμων, huc pertinent *φυλλα ελαιας, καὶ φυλλα ξυλων, κυπαρισσινων, καὶ φυλλα μυρσινης, καὶ φυλλα φοινικων, καὶ φυλλα ξυλων δασεως* Neh. 8, 15.

Habet το βαιον Synonyma LXX. Interpretibus sæpius usitata: *σελεχη φοινικων, κλιδς, βλαςς, παραφυαδες, αναδενδραδες, κληματα*, quæ in S. literis denotant vel *juvenem speciosum, καλς ειδς, procerum, onorabilem*, (uti loqui amat Vernacula: *En Carl som een Eeg*) Gen. 49, v. 21. *Νεφθαλειμ σελεχθ ανειμενον επιδιδς εν τω γεννηματι καλς*. Sir. 50, 14. *κυκλοθεν αυτς* (sc. Simonis Oniæ) *σεφανος αδελφων, ως βλασημα κεδρων εν τω λιβανω, καὶ εκκυλωσαν αυτον ως σελεχη φοινικων, καὶ παντες οι υιοι Ααρων εν δοξη αυτων*. Hinc forsitan Homiletæ aliquis (hoc præsertim ævo, cum puris allegoriis

goriis omnia ferme ubique personant sub-
sellia) elicere posset palmis coram Christo
gestatis palmam præripere palmigeros
h.e. *σελεχη Φοινικων παντακισ Ααρων εν
τη δοξη αυτων* vel *Splendorem dignitatis*
d *Regia ac regiminis Monarchici* Exech. 31,
6. 8. Dan. 4. 11. *eiusdemque incremen-*
e *tum* Ezech. 17, 7 23. vel *incrementum*
Ecclesia Novi Testamenti Os. 14. 7. Psal.
f 80, 11. 12. *eiusdemque membra* Rom. 11.
16. 17. 18. 19. vel *Ministerium Ecclesi-*
g *asticum* Zach. 4, 12. confer. vers. 11,
13. 14. vel: *felicem statum impiorum*
h *in hac vita* Sap. 4. 4. Job. 15, 30. vel
denique liberos & prosapiam Sir. 23, 35 &
i 40, 15.

Vocis derivationem refert Leigh ex
Scapula sc. *παρὰ το βια τιλλεθαι*, vel ut
sentit Piscator: *παρὰ το βαυνειν*: posse-
mus ex nostra addere *βαϊον* verosimilius
dici a *βαι* parvus, unde *βαις* vel *βαιον*,
ita apud Dion. *κατὰ βαϊον* est *κατὰ μικρον*;
cæterum teste Salmasio est *βαϊον* vox ori-
gine Ægyptiaca, nam Ægyptiis *βαι* ra-
mum palmæ denotat. Videatur Lexicon
Copticum p. 263. id quod hic *βαϊον* dicitur,
Hesychio est *βαις*, atque hinc color badius
quasi baidius, coccineus: qui ex cortice
palmarum olim factus fuit, quemadmo-
dum adhuc Nostrates ex cortice spinarum,
quas *Hagedorn, Laandorn*, dicunt, imo cor-
tice *δρυος* eundem colorem efficiunt.

Veniunt *ως εν παροδω* quædam hic di-
cenda de loco Gen. 49, 21. superius me-
morato: *Νεφθαλιμ σελεχη ανεμεινον
επιδιδως εν τω γεννηματι καλ.* com-

muniter ex Hebræo redditur: *Nephtali
ut cerpa emissa, dans eloquia pulchritudi-
nis*, ita passim Interpretes. Lutherus;
Diodatus, Erberus, Calvinus, Genev.
Malermus, Bruccivolus, Vers. Vetus, Vul-
gata, Osiander, Tremellius. In Jonatha-
nis paraphrasi legitur: *Nephtali est nun-
cius levis similis cervo, qui currit per scopu-
los montium nuncians bona*: in eadem pa-
raphrasi respicitur ad Judæorum fabulas,
quarum altera est, Nephtalimus ex Ægy-
pto reducem fratres cursu prævenisse at-
que Jacobo nuncium latum de vita Jose-
phi attulisse; altera Esavum Josepho vo-
lenti Patrem sepelire in spelunca Mac-
pela prope Hebronem se opposuisse, quod
spelunca ejus esset, sed Nephtalimum
ilico in Ægyptum missum fuisse atque
emptionis instrumentum (ex quo appa-
rebat Esavum hanc speluncam Jacobo
vendidisse) summa cum velocitate appor-
tasse, sed sunt hæc commenta Rabbinica:
Nobis hic solummodo Vers. LXX. In-
terpp. aliquatenus vindicanda est:
Demptis nimirum punctis, quæ a Ma-
sorethis haud satis commode ubique sunt
addita, hæc lectio certissime exurgit:
*Nephtali est ut arbor surculosa edens ra-
mos pulchritudinis*, prout eruditissime
demonstravit Bochartus in Hieror. P. I. l.
3. c. 18. atque hæc expositio melius
quadrat, nam (1) haud satis constat, quid
sibi velit *το cerpa emissa*, seu *dimissa*.
(2) Cervæ dulcia eloquia non compe-
tunt. (3) Nephtalimum ipsum nec
ejus progeniem eloquentia polluisse
usquam apparet, cum ex hac tribu
Propheta non surrexerit. Econtra
(4) illa

(4) illa expressio de *arbore surculosa & ramis pulchritudinis* cum aliis Scripturæ phrasibus probe convenit e.g. Ps. 1, 3. & 92, 13. Es. 61, 3. Jer. 17, 8. imo cum modo loquendi in verbis Jacobi versu proxime sequenti. (5) In ipsum Prophetiæ eventum maxime quadrat, quemadmodum iterum demonstravit Bochartus l. c. cujus verba sunt: *Nephtali ramo- se & surculose arbori similis fuit propter fecunditatem: cujus ratione licet cesserit fratrum nonnullis, tamen prodigiosum id fuit, quod, cum non nisi quatuor liberos in Ægyptum deduxisset Gen. 46, 24. in exitu post annos duntaxat 215. censita sunt in illa tribu virorum, qui viginti annos excefferant, plus quinquaginta millia Num. 1, 41. 42. quid quod ex iis orta creditur in ultimo Oriente Nephtalitarum magna gens, de qua Agathias l. 4to? alii Euthalitas scribunt, vide Procop. l. 1. de bello Persico, Simocattam l. 4. c. 10. l. 7. c. 7. Priscum in Gothicis, Cedrenum, Nicephorum &c. & e recentioribus Schickard. de Reg. Pers. p. 131. ubi multis contendit, hos Nephtalitas esse Judæorum reliquias de tribu Nephtali, quos Tiglatb. Pileser Assyrius in ea loca traduxerat 2 Reg. 15, 29. Potuit etiam Nephtali fecunda arbori comparari ratione sortis illi concessa &c confer Deut. 33, 23. Præterea adducit Bochartus lectiones MSS. Arabici in Suecia: *Nephtali ut arbor egregia quæ bonum fructum affert*, & Onkelof: *Nephtali in terra optima cadet, sors ejus & possessio ejus erit fructifera*. Ita nimirum ad asserendam in hoc loco Vers. LXX. Intpp. Bocharti vitula arare nobis visum fuit.*

BALANTION, *Marsupium*: Vox LXX. Intpp. inusitata, nisi Job. 14, 17. ubi peccata hominis coram Deo in marsupio colligata dicuntur, quemadmodum quispiam nummos bene numeratos recondit adeo, ut ne unus quidem perdat: en! ingentem illam differentiam inter pios, quorum lachrymulas non solum numerat Deus, sed & in *ασκω* recondit (LXX. *ενωπιον εαυτου*. Symmach. *ενδον εαυτου*. Sed Luth. hic æque ac apud Jobum posuit *Sac.* sc. Ps. 56, 9. Italus apud Jobum habet *Sacchetto*, sed apud Davidem: *barile*, Genev. primo loco *valise*, secundo *ovaire*, illud Tremellius & Oslander dixere *fasciculum*, Vulgata *sacculum* hoc *utrem*) & impios, quorum iniquitates pari diligentia asservat. Aliis hujus vocis synonymis alibi usi sunt *οι Εβδ.* tanquam: *θυλακιον* 2. Reg. 5, 23. *μαρσυππιον* Prov. 1, 14. Es. 46, 6. *μαρσιππον* Deut. 25, 13. *δισμος* Agg. 1, 6. *ενδεσμος αργυριu* Prov. 7, 20. vide vocem *Γλωσσοκομον*.

BAPTIZΩ. Quinque significationes huic verbo tribuit Leigh. I quod fit *lavare*, & huc referendæ sunt variæ Judæorum baptismationes seu ablutiones: quarum aliæ erant quotidianæ, de quibus agitur Marc. 7, 2. aliæ peculiare tanquam *Sacerdorum*, qui ante templum conditum sacrificaturi manus quidem & pedes lavabant, vid. Ex. 30, 10. at post templum conditum toto corpore lavabantur (quo forsitan respexit Petrus Joh. 13, 9.) & quidem in *domo lotionis*, quæ erant extra templum supra *portam aquæ* vid. Cod. *Joma* c. 3. §. 3. 4. secundo *Profelytorum*, qui in Eccle-

fiam

d siam non nisi baptizati recipiebantur: II. figurate: *immergere in magnas afflictiones*: ita præter loca N. T. a Leigh allata, habetur apud LXX. Intpp. Ef 21, 4. *η ανομια με βαπτίζει*, quæ verba in Luth. Versione plane non leguntur, neque in ulla alia. Apud prophanos Scriptores το βαπτίζεσθαι poni pro afflictionibus mergi confirmat Joh. Hernr. Majus in Obs. S. ex Libanii Epistola ad Acacium: *καὶ αὐτὸς ἐμὲ τῶν μεβαπτισμένων ὑπὸ τῆς μεγάλης κυμάτων ἐκείνης*, ubi non de diluvio sed terræ motu miserrimo agitur teste Lamb. cio: III. *aspergere seu abluere sacramentaliter* Mat. 3, 11 adde Joh. 4, 1. 2. Joh. 3, 22. ex quorum locorum collatione omnino perit error Nicephori Callist. l. 2. c. 3. quem sequutus est Euthymius de Petro aliisque a Christo baptizatis: IV. Quod denotet *totum baptizandi ritum*. Vto Quod sit *abluere conscientiam spiritualiter*: f hic advertendum est, citari a Leigh locum Matth. 3, 11. in qua *περιοχή* vox βαπτίζειν dupliciter sumitur, prout bis ponitur: *primo* pro ablutione Sacramentali, *secundo* pro baptismo flaminis, qui igneus dicitur: Ulterius confer citatum ab Eduardo locum Act. 1, 5. cum Act. 11, 16. Nos g Vto subjungimus per το βαπτίζεσθαι designari mansionem Israelitarum sub nube I Cor. 10, 2. ubi Apostolus de Sacramentis Typicis V. Testamenti agit, & το βαπτίζεσθαι non catachrestice, nedum perperam aut *ακυρολογως*, sed consulto inferuit ad denotandam insignem analogian, confer quæ infra habentur in h voce Βρωμα de Sacr. Typicis V. T. Quo-

ad naturam vocis βαπτίζειν id solummodo notari velim, quod notat Schmidius: sc. quod imitationem tinctionis seu immerfionis significet sicut πατρίζειν, Patrem imitari &c. Occurrunt loca sub hac voce paululum expendenda: Marc. 16, 16. Act. 8, 13. I Cor. 15, 29. *ἐπεὶ τί ποιήσωσιν οἱ βαπτιζόμενοι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, εἰ ὡς νεκροὶ ἐκγεγονότα; τί καὶ βαπτίζονται ὑπὲρ τῶν νεκρῶν;* alia lecti- l ones addunt *αὐτῶν* ita ut legendum sit: *ὑπὲρ τῶν νεκρῶν αὐτῶν.* Hammondus insigni novitate arguit in his verbis ellipsin vocis *ἀναστρέφω*, ita ut legendum sit *βαπτιζόμενοι ὑπὲρ τῆς ἀναστρέφω τῶν νεκρῶν*, satis ob hanc crisin castigatus a Clerico in Annot. ad h. l. Beza hunc lo- m cum exponit de ablutione mortuorum, quæ apud Christianos in usu erat Act. 9, 37. cum verum omnino sit το βαπτίζειν interdum esse simpliciter lavare seu abluere. Hæc Bez explicatio, licet minus genuina ac levior sit, quodammodo tamen facit ad scopum Apostoli, nec suo morali usu caret; ridiculum enim foret, cadaver mortuum, vermibus configendum, putredine conficiendum, in pulverem redigendum abluere, nisi eo ipso spes resurrectionis & metamorphoseos gloriose aliquando apparitura quodammodo indigaretur ac præfiguraretur. Turrianus exponit n (*sed male*) Apostolum eo respexisse, quod cum quis Judæorum in legali immunditie moreretur, alius quisquam vivus aqua lustrali ablueretur. Diodatus, cujus ex- o positio in Vers. Gallica legitur: *baptizes pour les morts* intelligit usum particula-

rem

rem quorundam Christianorum, quo vel cognatus vel amicus Catechumeni ante baptismum demortui ejus nomine baptizabatur, ne demortuus male decessisse existimaretur, sed in protocollum fidelium demortuorum, quod in Ecclesia fideliter asservabatur, inscriberetur, hunc quoque ritum Cerinthi assēclis, licet resurrectionem non credentibus, receptum aperit: verba ejus sunt in glossēmate: *cette façon de parler: baptizér pour les morts semble remarquer que l'Apôtre ne parle pas d'un usage commun de l'Eglise, mais d'une coutume particuliere des quelques Chretiens, de la quelle aussi l'antiquité fait mention, & semble bien que l'origine en fut, si non du tout bonne & louable, au moins tolerable, c'est que quand quelqu'un étoit mort en la Confession de la foy de Christ avant qu'avoir pu recevoir le baptême, quelqu'un de ses Parens ou amys venant à se faire baptizer, recevoit le baptême en son nom & d'un tel qu'il l'attestoit estre mort en la foy de Christ, afin que l'Eglise l'écrivit es roôles qu'elle gardoit des fideles trepasser, auxquels en ses Oraisons publiques elle souhaitoit la bienheureuse resurrection; cette coutume fut étroitement gardée par les Cerinthiens, heretiques fort anciens qui cependant nioyent la resurrection des corps & peut estre étoient Autheurs de l'erreur taxée dans ce chapitre en l'Eglise de Corinthe: dont S. Paul veut dire: cette coutume seroit fort absurde si il n'ya point de resurrection.*

P Tarnovius per το baptizare & baptismum hic intelligit calamitates, cui quoq; sententiæ adhæret nuperrime Job. Henr. Major in Obs. S. Part. II da p. III. in additamen-

tis tamen novam hujus loci explicationem prodit, de qua postea. *Friedlieb* refert, q Christianos olim ad sepulchra Martyrum fuisse baptizatos, unde illa locutio Apostoli nata sit: hæc quoque fuit sententia *Lutheri*, quam *Weimarienses* in Bibliis glossatis uberius explicuere. Equidem contra hanc sententiam objicit Tarnovius exempla Judæorum baptizatorum Mat. 3, 6. Eunuchi Candaces Act. 8, 36. δεσμοφυλακος συν τη πανοικια Act. 16, 33. qui non utique ad sepulchra mortuorum baptizati fuere, sed in Jordane, via, domo: addit demum hoc epiphonema: *Quomodo in Judea fieri hoc potuit? aut super quo sepulchro? singuli enim sua sepulchra habebant in suis agris aut hortis extra urbem* Gen. 23, 17. Mat. 27, 60. Luc. 7, 12. Joh. 11, 38. Sed regero, Imo exempla adducta tanquam particularia, initio facta, ritum eo tempore quo Apostolus hæc scripsit, cœptum ac receptum plane non destruere: certe Johannes locum baptizandi non elegit in hortis aut extra civitatem, sed in eremo, apud Jordanem, unde vox Prædicantis primum audiri debuit, at illud initium prædicationis & baptismationis ritum Ecclesiæ demum collectæ ac plantatæ non adeo coercuit, quin mos ad sepulchra baptizandi postmodum invaluerit; (2) quicquid de baptismo Æthiopis & δεσμοφυλακος dici poterit, nil nisi necessitatem Sacramenti quovis loco & tempore opportune conferendi arguit. (3) Esto Judæos fideles in primitiva Ecclesia non super sepulchra (utpote quæ extra civitatem vel in hortis erant) sed in publicis conventibus aut κατ οικον εκκλησιας

plerumque baptizatos fuisse, tamen id Friedliebii sententiam nihil ferit, etenim non Judæis sed Græcis h. e. Corinthiis hæc scripsit Apostolus, qui conventus suos semper habebant in locis publicis, quæ inter etiam κοιμητηρια publica erant, per contemptum ac pessimo convitio dicta a Tarnovio πορνεία. Jam vero cum hæc scribit Apostolus res ipsi est non cum Judæis Πωτιοθετι, qui resurrectionem indubitato credebant (de Sadducæis nil loquor) sed cum Græcis, Ethnicis, Epicuræis, Stoicis, quibus resurrectionem mortuorum inculcare idem erat ac Ephesi Θρησκείαν, unde scopum discursus Apostolici ita considerari posse autumo, ut Doctrinam de resurrectione mortuorum in hunc fere modum comprobare velit: Si vos Corinthii tam densis olim tenebris occæcati, ut vitam post hanc vitam non credideritis, quomodo baptizati estis in Christum, & credidistis vos eo ipso hæredes factos esse vitæ æternæ? idque notum fecistis tam solenni actione, cum totæ familiæ baptizatae sint in loco publico ad busta & rogos Patrum vestrorum, imo sepulchra quoque fidelium συγγενων, qui obdormierunt in Domino in spem resurrectionis, in qua & illi comparebunt coram judicio, & ii sicut vos ipsi Christum induti, virtute resurrectionis Ejus ad vitam resurgent, cur ergo ita voluistis baptizari, si non est resurrectio? cur in mortem Christi baptizati estis, imo ut conformes sitis morti ejus Phil. 3. morituri in Christo in spem resurrectionis sicut & illi? Sed instat Tarnovius: Si quis (inquit) ita concludit: ubi conveniunt publice ibi baptizantur: etiam con-

cludam, Judæos in templo esse baptizatos: sed quam ineptum hoc sit, quisque videt; potuerunt enim Corinthii publice in publico loco baptizari, repressis Ethnicissimi tenebris & conversa ad fidem tota civitate, at hoc inter Judæos Zelotas loci sanctitatis seu templi fieri non potuit. Deinde infalsa est consequentia a particulari ad universale, a quodam loco publico ad unumquemvis, quasi vero nullus sit locus publicus præter templum, ita nimirum privata erunt Tarnovio forum Mat. s 11, 16. curia, Martius Pagus, Tres Tabernæ, Appium forum Act. 16, 19. Act. 17, 19. 22. Act. 28, 15. theatrum Act. 19, 29, 31. via Mat. 20, 30. Marc. 10, 46. Luc. 18, 36. Φυλακή Luc. 21, 12. Act. 16, 23. & seqq. Synagoga Act. 17, 10. Domus Summi Sacerdotis Act. 4, 5. 6. Praetorium Mat. 27, 27. Marc. 15, 16. Joh. 18, 28, 33. & 19, 9. Act. 23, 35. Phil. 1, 13. Et quis unquam dixit, fideles baptizatos fuisse in fanis Artemidicis aut Idoleis, sed in cæmeteriis & prope cæmeteria? Ulterius t impugnando hanc sententiam explodit Tarnovius id, quod tradidit Eusebius sc. quod baptizati sint ad sepulchrum Polycarpi Martyris. Cæterum licet nec nos Eusebio simus nimis creduli, nec auctoritate Eusebii ad astruendam hanc sententiam hac in parte nitamur, præsertim cum id Pauli tempore non factum sit, (quod si Tarnovius regessisset, aliquid dixisset,) nihilominus non possumus non mirari σκινδαλισματα Tarnovii, dum objicit in textu reperiri numerum pluralem: υπερω των νεκρων, adeoque non unius sepulchrum intendi, quod ipsi (positis supra di-

ctis

ctis de cæmiteriis Græcorum) ultro concedimus. Verum si pari λεπτοπροσυνή disputandum foret, regeri posset, non solum νεκρον sed & νεκρος in uno tumulo & sepulchro, præsertim Sancti & Martyris, sæpe asservari, ita enim duo fuere in sepulchro Prophetæ Elisæi, quin & plures in sepulchro Patriarchæ Abrahami, Judicis Israelitici Judic. 16, 31. Regum Judæ & Israël. Dixi, Tarnovium debellatis, ut opinatur, sibi adversis opinionibus intelligere, per vocem βαπτίζω in textu Apostolico: *calamitates ac miseriam pati*, adeoque idem esse quod κενύειν, αποθνήσκειν adductis locis Mat. 20. Marc. 10. Luc. 12. cum tota συναφεια, & quidem bona satis consequentia; sed quorsum nunc, posita hac hermineja, referendum est τὸ ὑπὲρ τῶν νεκρῶν? certe propter mortuum aut in gratiam demortui nil quisquam patitur, multo minus ejus exemplo calamitatem aut mortem subit, nulla alia movente causa; quatenus enim Martyres passi sunt, aut mortui, ad crucem & mortem subeundam nos non invitant, sed quatenus devictis jam dudum passionibus & cruce aliquando gloriosi apparebunt. Sed urget Tarnovius pro stabiliendis suis calamitatibus, tempus futurum, quo Apostolus utitur sc. τι ποιήσῃ; Cæterum tunc foret non βαπτίζομενοι, sed βαπτισομενοι, qui *passuri sunt aliquando*, sed quid hoc ad Corinthios? qui tunc vivebant, nec ullum fidei ἐπιγμον recipere poterant ex iis, qui aliquando post illos nati crucem subirent: quid si falso tale quid de venturis prædiceret Apostolus? tempore ita in futurum longin-

quum distracto, talis enim motiva de γενομένην non efficax est nisi iis, qui de re aliqua jam certo ac indubitato sunt περὶ θέντες, πιστεύοντες, πληροφωρηθέντες, ut 2 Sam. 7, 11. 12. 19. Ideo considerata sunt verba Apostoli uti strata jacent, & referenda ad ante acta vel præsentia, quibus fides Corinthiorum evidentissime corroborari potuit, ita ut sensus sit: Si resurrectio non est, quid ergo sentiendum est de iis qui dudum sunt demortui, quid facient? τι ποιήσῃ; quid credent, quid sperabunt reliquum, qui in spem resurrectionis aliquando futuræ, cum hisce defunctis nunc sc. ὑπὲρ αὐτῶν eorum loco, vel post illos adhuc quotidie baptizantur? quomodo fluctuabunt? quomodo quidem errabit tanta multitudo credentium? sublata spe resurrectionis & vitæ post hanc vitam, baptismus, initiatio, fides, omnia in cassum erunt, omnia nihili ac nulli usui, & quid cum his facient omnes ii, qui omnia hæc quotidie in Ecclesia recipiunt? præter illos qui eadem olim receperunt, sc. νεκρος? Hunc quoque sensum implicat phrasis ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, sicut & Junius exponit hic loci τοῦ ὑπὲρ præter, quod genio Hællados probe convenit unde dictum Apostoli dicto modo explicatum sine difficultate patet, ita Polanus: Was werden sonst die machen, die sich tauffen lassen als die Todten (sc. haben gethan) So allerdings die Todten nicht auferstehen, was lassen sie sich tauffen als die Todten? Optat quidem Tarnovius ad evincendum hunc sensum (cujus probationem non attulit Junius) illam significationem τὸ ὑπὲρ (sc. quod sit præter) ex autoritate Græcorum astrui posse,

Posse, qua sine piaculum existimat hunc sensum amplecti. At vero satis notum est iis, qui norunt, quid sit Græce loqui, τοῦ ὑπερ designare παρὰ, præter, idem quod Nostratium foruden, desuden, Germanorum drißber, über, über das etc. quod vel ex proverbio constat: ὑπερταεσκαμμενα πηδαν, ita Iliad. γ. ἐπει με κατ αἰσαν ενεκεσας εἰς ὑπερ αἰσαν. Sola difficultas in eo consistit, quod ὑπερ in hac significatione semper construatur cum accusativo, hic autem Apostolus utitur genitivo: ὑπερ τῶν νεκρῶν; sed licet tale quid leviusculum analogiam sensus Apostolici mutare non debeat, tamen, quidni construatur cum genitivo in hac significatione, ubi designat præter æque ac ubi denotat cum Marc. 9, 40. ομη καὶ ἡμῶν ὑπερ ἡμῶν εἰσι. Astipulatur huic sententiæ Doctissimus Clericus, licet paulo aliter, verba ejus sunt in Annot. super Hammondiana in h. l. *Mibi commodissima videtur eorum interpretatio, qui ὑπερ intelligunt quasi esset αὐτί, ut hic sit sensus: Si nulla esset resurrectio, quid fieret iis, qui quotidie, tametsi vident Christianos propter fidem occidi, alacriter tamen baptismum suscipiunt, ut in Ecclesia Christiana locum mortuorum suppleant? Simili argumentatione probare possimus: militiam non esse sine premio: si nulla essent premia militia, cum tot milites quotidie occidantur, quid facerent illi, qui mortuis sufficiuntur & nomen militiae dant, ut mortuorum locum obtineant? ὑπερ significare αὐτί sepe nemo dubitat: addam tamen locum Dionysii Halicarnass. de militibus in locum mortuorum suffectis, quo verba Pauli illustrari possint, extat An-*

tiqv. Rom. I, 8. pag. 553. ὑπερ τῶν ἀποθανόντων ἐν τῷ πρὸς Ἀντιόχειας πολεμῶ στρατιωτῶν ἡξίον ἑτέρας καταγράψαι, en! illud *Pro mortuis* a Clerico elegantissime dilucidatum: in quibus acquiescimus novas πολυλογίας atque longe a scopo Apostoli alienas ambages nil morati. Cæterum quoniam alius novæque explicationis a Joh. Henr. Majo proditæ mentionem feci superius, eandem hic apponere haud piget, talis autem illa extat in additamentis Obs. S. p. 158. atque ab alia quam in ipsis observationibus tradidit Part. II. pag. III. valde diversa: *Prius νεκρο spirituali, posterius νεκροὶ naturalimodo defunctos vita declarat: locus est maxime geminus in Matthæo c. 8, 22. ἀφες τὰς νεκρὰς θάψαι τὰς ἐαυτῶν νεκρὰς, ubi τὰς νεκρὰς priore in loco positum, optime Græci, Camerario teste, interpretantur τὰς ἀπίστους, neque enim ab usu abscedit, eos qui a vera disciplina alieni sunt, mortuos appellare, ut Magnus H. Grotius ad h. l. comprobavit. Est igitur βαπτίζεσθαι ὑπερ τῶν νεκρῶν pro infidelibus atque a Christo longe ad huc remotis & vita sanctiore carentibus hominibus extrema subire pericula, nec ipsam horrere mortem, quod factum novimus ab Apostolis ob veritatis denunciationem toties casis, urbe ejectis, miserrime vexatis, tandemque neci traditis. Cogitare debes, Paulum heic de se verba facere, qui alibi optabat esse ἀναθεμα ἀπὸ τῶν χριστῶν ὑπερ τῶν ἀδελφῶν, & de sui similibus, idque in persona tertia per modestiam, uti 2. Cor. 12, 2. 3. 4. ubi mox v. 5. palam se nominat. Atque sic plane nunc etiam loquitur, ideo v. 30. addit τί καὶ ἡμεῖς*

ημεῖς κινδυνευομεν πασαν ωραν; omnes
 eadem secum mente affectos includens &
 v. 31. de se solo fatur: καὶ ἡμερᾶν ἀπο-
 θνήσκω h. e. indies mori paratus sum, ut a-
 lignos etiam ἀνομους lucrer 1. Cor. 9, 21.
 quo ipso luculenter ostendit, immane quan-
 tum se distare ab illorum heresi, qui vix mor-
 tem oppetere sustineant ὑπερδίκαι Rom.
 5, 7. Nunc sensum Apostoli talem esse conclu-
 dimus: Quare in gratiam eorum, quos ad
 salutis viam, ad rationes bonæ inculpatæque
 indolis ducere annitimur, tot nos discrimi-
 nibus subjiceremus, nec vitæ parceremus
 nostræ, si tamen nec spiritualiter, nec natu-
 raliter mortui, id est plane nulli resurrectu-
 ri sunt. Sed quam aliena hæc sint à vero
 verborum sensu, facile quisquam videbit,
 si tria præcipue considerentur: 1) Omni-
 no ex textus συναφεια colligi debere du-
 plex pro resurrectione mortuorum argu-
 mentum, unum sc. ab ipsa professione
 fidei in quam tot baptizati, quam tot fide-
 les confessi sunt, in qua tot sancti πληρο-
 φορηθέντες defuncti, alterum à fidei pro-
 batione sub cruce, in qua spes vitæ futuræ
 elucet, hoc ultimum traditur in verbis
 v. 30. 31. τί καὶ ἡμεῖς κινδυνευομεν &c.
 Nunc cum duplex sit argumentum in
 textu Apostolico, minus recte doctissimus
 Majus unum cum altero confundit, atque
 sic Paulo ταυτολογίαν affingit, quasi sub
 2 obscuris citra necessitatem verbis idem di-
 cere voluerit versu 29. quod aperte satis
 exposuit versu 30. & seqq. Cæterum
 longe alia fuit mens Pauli, qui ubi de capi-
 tibus fidei ac religionis egit, non unico sed
 pluribus argumentis disputare est solitus:
 etenim v. 29. loquitur de eorum fide, qui

hanc doctrinam in baptismo professi fir-
 miter eandem credunt, versu 30. loquitur
 de eorum spe, qui hac fide nisi nil non pati
 exoptant: & hic est exactissimus ille dis-
 putandi modus in hac materia, etenim
 quando fides inquit: credo resurrectio-
 nem mortuorum & præmium post hanc
 vitam, sicut credidere omnes sancti de-
 motui, ac quemadmodum omnes fideles,
 qui in eorum locum suffecti sunt ac
 baptismo initiati, adhuc credunt, ilico spes
 accinit: hoc si ita est, age! igitur patiar
 quicquid miseriarum advenire possit, imo
 mortem ipsam, cum sit resurrectio & re-
 tributio. 2) ἀντανακλησιν textui affin-
 gere, ubi nulla est aut necessitas ulla expo-
 stulat, iniquum esse: de loco Mat. 8, 22.
 vide in voce νεκρῶ, hic vero το νεκρῶ
 & prima & secunda vice in uno sensu su-
 mendum de naturaliter mortuis, satis, ut
 opinor, in antecedentibus demonstratum
 est, quæ refellat Vir eruditissimus, ante-
 quam ipso Magistro hanc vocem hic loci
 in duplici sensu intelligam. 3.) Locum
 2. Cor. 12, 2. 3. 4. à Viro doctissimo huc
 non accersi, sed violenter trahi; nam quid
 hoc ad rem? quid ad probationem arti-
 culi de resurrectione? nisi solummodo ad
 dandum aliquem parallelismum particu-
 læ ὑπερ constructæ cum genitivo, cæte-
 rum in aliena significatione sc. *pro mortuis*
 3: in eorum gratiam. Explosa dudum est
 Tarnovii sententia de τῶ βαπτίζεσθαι
 intelligendo per crucem & misérias pati:
 Novimus equidem id ita in scriptura usur-
 patum Mat. 20, 22. Marc. 10, 38. Luc. 12,
 50. sed ex hac significatione Vir doctis-
 simus infeliciter sequitur sententiam non

Tarnovii solum sed & Estii ad locum 1. Cor. 15, 29. nam illa phrasis Christi de baptismo crucis ac miseriarum, quæ loquutionibus Hebræorum (quibus tunc Christus locutus est) originem debet, Græcis ac Corinthiis plane inaudita ac incognita erat, neq; hic sensus vocis βαπτίζεσθαι in ullo scripto Apostolico ad Græcos uspiam occurrit. Το υπερ autem hic est ex mente Clerici idem quod αντι, non quidem αντι, ενεκα, χαριν, ut vult Majus, sed αντι, μετα, παρ.

aa Marc. 16, 16. ο πισευσας καὶ βαπτισθῆς σωθήσεται· ο δὲ ἀπισήσας κατακριθήσεται, attendendæ sunt hic propositiones binæ: positiva seu affirmativa altera, altera negativa, restricta illa, hæc universalissima, utraque limitans ac explicans illud Joh. 3, 3. εἰ μὴ τις γεννηθῇ ἄνωθεν & δύναται ἰδεῖν

bb τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, unde formatur hæc certissima conclusio: *Nemo qui cum debuit ac potuit baptizari, non baptizatus introibit regnum cælorum*: hoc intendit & confirmat scopus Salvatoris, dum cum Phariseo de Phariseorum contemptu baptismi Johannæi differit, adeoque repulsam mediorum salutis, adjecta hac ἀπειλή reddarguit; sed quæras: quomodo hoc pacto nemo cum potuit ac debuit baptizari, non nisi baptizatus salvabitur? Mota est dudum in Colloquio Ratisbonensi instantia de latrone crucifixo, qui ἀβαπτιστος Paradisum introiit, quippe qui nec ante crucem, utpote impœnitens, neque post crucem, utpote mortuus baptismi vel capax vel compos fuit: Regesit quædam in dicto Colloquio Gretzerus tam de aqua elatere

Christi emanante, quasi illa baptizatus, h. e. lotus fuerit latro, quam de baptismo sanguinis seu crucis; cæterum primum non nisi mythologiam Papisticam redolet, & merito in dubium vocatur, præsertim si hic latro dextram Salvatoris tenuit, baptismus autem sanguinis meritorius latroni perperam tribuitur, quem sibi soli tribuit Marc. 10, 38. is qui potens est torcular premere, cruorisque expressionem ostendere Es. 63, 3. ἀβαπτιστος igitur latro introiit regnum cælorum, sed talis qui tunc non potuit baptizari. Accedit autem alia quæstio de Apostolis Domini: anne illi & potuerunt & debuerunt baptizari? cum (α) Christus ipse ante ἀπαρχὴν Ministerii sui baptizatus sit, multo magis discipuli id debuerint Act. 9, 18. (β) cum alias nondum baptizati Sp. Sanctum non receperint, nec ad plenariam propriæ salutis cognitionem, nec ad alios in fide confirmandos: (γ) cum alterius Sacramenti participes facti sint, quod ἀβαπτιστοῖς vetitum, potueruntne etiam facile baptizari, vel a Johanne, vel a Christo, vel ab ipsis invicem? sed Resp. ad primum: Johannes baptizabat ipse non ab aliquo baptizatus: ad 2dum respondetur verbis Christi Act. 1, 5. Johannes quidem baptizavit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu Sancto, & μετὰ πολλὰς ἡμέρας. Denique erant omnino omnes discipuli baptizati vel a Johanne, quos inter illi qui Johannem sequuti erant, vel, ab ipsis invicem, nam quos discipulos fecit Jesus, illos baptizari curavit æque ac Johannes Joh. 4, 1. 2. ὅτι ἰησοῦς πολλοὺς μαθητὰς ποιεῖ καὶ βαπτίζει ἰωάννης, καί ποτε ὁ ἰησοῦς αὐτός

αυτος εκ βαπτισεν αλλ οι μαθηται αυτου.
 ff Act. 8, 1; ο δε Σιμων και αυτου επιευσε
 και βαπτισθεις ην προσκαρτερων &c.
 Quæris, quid hic de baptismo Simonis hy-
 pocritæ sentiendum? utpote qui ingenti
 dolo ac malitia simulavit se credere, ut quæ-
 stum ex miraculis faceret & sui exstima-
 tionem conservaret, vid. Aug. tract. 6. in
 Joh. ita & Weimarienses exposuerunt το
 επιευσε, *er ward gläubig* in glossa, *er be-
 fannse sich* (sc ut hypocrita) *zum Christli-
 chen Glauben.* Resp. idem quod de man-
 ducatione & bibitione Sacramentali indi-
 gnorum, rem scil. Sacramenti accepit, non
 fructum, vide Aug. l. de bapt. rud. c. 17. idem
 certe sentiendum si accideret, ut quis adul-
 gg tus invitus baptizaretur (de infantibus ra-
 hhptis ad baptismum alia est ratio, illi enim
 tam fructum quam rem accipiunt, utpote
 & hypocriseos & resistentiæ expertes.) Dixi
 Simonem rem Sacramenti accepisse, & si
 ii postea vere resipuit (quod verosimile est,
 nam in quibusdam lectionibus addita sunt
 ad Act. 8, 24. hæc verba: ος πολλα κλαιων
 & διελυμπαεν &c.) etiam fructum obti-
 nuit vid. Aug. l. 1. de Bapt. c. 11. sed maxime
 Ezech. 16, 59. 60. unde colligas, pactum a
 parte Dei ratum haberi, licet a parte homi-
 nis ne vel pangatur.

11 Nomen Βαπτιστης exponitur per partici-
 pium βαπτίζων sc. κατ' εξοχην de Johanne,
 qui primus baptizavit Marc. 1, 4. Quæritur,
 cur Johannes ante Christum debuit bapti-
 zare? Resp. Imo ut re nova ac inusitata Ju-
 dæos ad se alliceret, quod & evenit, cum
 πασα Ιερουσαλημ εξηλθε προς αυτον,
 ostiatum enim Christum prædicare ac cir-

cumducere non debuit, sed δημοσια de ad-
 ventu Ejus prædicare. Novi equidem ri-
 tum baptismationis nude ac in se spectatum
 rem non quidem novam aut inusitatam Ju-
 dæis fuisse, cum nemo nisi baptizatus, h. e.
 lotus in numerum Profelytorum ab iis reci-
 peretur, de quo ritu vide fuisse pariter ac
 docte differentem Hammondum in An-
 not. ad Matth. 3, 1 sed dico baptismum Jo-
 hannis fuisse Judæis rem plane novam ac
 inauditam, etenim hoc actu remittebat
 peccata, separabat ipsos ab omni fermento
 siue doctrinæ, siue morum, prædicabat ad-
 ventum, Messia, quod unicum illud ac
 novum erat, quod unice & anxie exspecta-
 bant: 2do ut per baptismum poenitentia
 animos hominum sensum ad Christum
 converteret, ac Evangelio Ejus assuefaceret:
 3tio ut Ministerium prius susciperet Chri-
 stum baptizaturus; huc pertinet παρασκε-
 υη Israelitarum videnda Exod. 19, 15.

ΒΑΠΤΙΣΜΑ: Præter signifi-
 cationem illam, quæ *ablutionem* designat,
 animadvertit Leigh etiam banc vocem de-
 notare *Ministerium & doctrinam Johannis*
 Act. 19, 3. Marc. 1, 4. quibus locis adde Act.
 18, 25. & 10, 37. & 13, 24. Notissima signi-
 ficatio est, quod *Sacramentum initiationis*
denotet 1. Pet. 3, 21. & huc pertinent seu sy-
 nonyma seu prædicata, quæ hermeneutæ
 ansam meditandi suppeditant Eph. 5, 25.
 Col. 2, 11. Tit. 3, 5. Ebr. 6, 4. & 9, 32. 1. Pet.
 3, 21. 2. Pet. 1, 9. Denotat *passionem crucis*
 Matth. 20, 22. και το βαπτισμα, ο εγω
 βαπτιζομαι, βαπτισθηναι. Ego existimo
 legendum esse ο εγω βαπτιζομαι: In qui-
 busdam lectionibus hæc verba plane desunt.

- a** **ΒΑΡΒΑΡΟΣ**: Vocis hujus derivationem nunc Syriacam, nunc Arabicam promit Leigh. Syriacam ponit Drusius, Arabicam Scaliger, Chaldaicam Martinus in Lex. a **ܢܪܒܐ** quod est: *extra, foris*. Scapula putat, eos qui Athenis linguam Græcam didicerunt, primum in vocem **βαρβαρ** sæpius incidisse, indeque **βαρβαρ** dictos. Certum est, vocem prima significatione *balbum, blasum, durioris lingue hominem esse*, postea autem mutata est hæc significatio, unde variæ prodire voces, tanquam **τριβαρβαρος, μιζοβαρβαρος, βαρβαρην, βαρβαριζειν** &c. his forsitan affine dixeris **το περὶ τρεβευθαι** I. Cor. 13, 4. quod Arabs vertit *barbarum esse vel barbarum agere*, nempe per verbum **ببر**
- d** **βαρβαρος** dicitur *populus aliene regionis & lingue* Ps. 114, 1. alias **βαθυγλωσσος** Ezech. 3, 5. **αλλοφωνος** Ezech. 3, 6. Herodot. 1. 1. **βαρβαρος** *de παντας οι Αιγυπτιοι καλεσσι της μη σφι ομογλωσσος*. **βαρβαρος** dicitur *inimicus truculentus ac seviens* Ezech. 21, 31. **παρὰ θωσων σεις χειρας ανδρων βαρβαρων τεκταινοντων διαφθορας**: Secundum Hebræum textum est: *Dabo te in manum virorum insipientium, artificum ad destructionem*, sed aliæ versiones paulo aliter: Luth. **Ich will dich leuten, die dich brennen und verderben können, überantworten**. Vulg. *in manum insipientium fabricantium interitum*. Vatabl. *in manum barbarorum hominum, qui artifices sunt vastationis*. Osiand. *in manum hominum incendiariorum*. Tremell. *tradamque in te malum hominum ardenti-*
- um artificum perditionis*. Vers. Danic. **Som ere udlårde paa at brende og forderfve**. Diod. Gall. *hommes insensés, maitres ouuriers de la destruction*. Genev. *hommes brutaux & forgeurs de destruction*. Erberg. *huomini insensati artefici di distruttione*; scilicet Lutherus, Osiander, Danica Vers. respexerunt ad antecedentia, ubi ira Dei igni ardenti comparatur, barbarorum vero hostium est **το λενγν und brennen**. Nec abludunt Vulgata, Vatablus, Tremellius, Diodatus, Erberg, Genevenses, nam fabri ferrarii in igne operantur, arma in necem hominum fabricare edocti, & inter omnes artifices genus maxime rude ac immisericors, unde Nostratium **Grofsmede**, & Genevenses scite hæc duo jungunt: **brutaux & forgeurs** secundum Gallorum **πολυτρονικιον brutal comme un cheval de carosse, ou un forger ou Marechal**. Ita **βαρβαρισκοτερος** dicitur homo quam maxime sæviens ac truculentus 2. Macc. 5, 22. & **βαρβαρηνθαι** est immaniter debacchari 2. Macc. 13, 9.
- ΒΑΡΟΣ**, pondus, alias I. generaliter designat *multitudinem ac magnitudinem rei alicujus*, ita, præter loca inferius citata sub significatione secunda vocis **βαρος**, legimus **οχλον βαρον** 1. Macc. 1, 17. **δυναμιν βαρειαν** 2. Reg. 6, 14. Pari modo dicitur **βαρος δξης** 2. Cor. 4, 17. nimirum hæc vox **βαρος**, quæ *pondus & copiam* denotat, translata est ad *gloriam & divitias*, sic quod textus habet de Abrahamo Gen. 13, 2. **כבד** *gravis*, id LXX. Intpp. rectissime transtulerunt **πλυστος**. Nunc vero Apostolus cum de levitate afflictionum hujus vitæ

vitæ differuit, opponit *αιωνιον βαρος δοξης*,
 c pondus h.e. magnitudinem: II. inspecie
 denotat *laborem, tynge, arbenð, mojen, ira-
 vail, mühe seeligkeit* Matth. 20, 12. hoc alias
 dicitur *πονος* Exod. 2, 11. III. *Crucem ac
 miseriam*, quæ coministrationem & auxili-
 um aliunde expostulat Gal. 6, 2. *αλληλων
 τα βαρη βαταζετε*, alias *Φορτιον* Matth.
 11, 30. Es. 46, 1. Job. 7, 20. ubi Luth. *Jch
 bin mir selbst eine last*, concordant hic
 Versiones, sed nota: quod ubicunque Lu-
 therus posuit de visione aliqua Prophetica:
dis ist die last, *οι LXX.* id reddiderunt *σημα*
 ut Es. 15, 1. & 17, 1. & 21, 1. vel *ορασις* ut
 Es. 13, 1. & 19, 1. & 30, 1. vel *οραμα* ut Es.
 21, 1. & 22, 1. & 23, 1. Venit hic in men-
 tem locus 1. Thess. 2, 6. *δυναμενοι εν βαρει
 ειναι ως χριστ αποστολοι*: Nescio cur in
 explicatione hujus loci Grotio contradicat
 Hammondus, quoniam is annatas seu re-
 ditus ex Ecclesiis intellexit, neque cur
 Hammondum perstringat Clericus, quo-
 niam is censuras Ecclesiæ hic suboluit. Gro-
 tii sententiam (licet paucissimis ac ne vix
 quidem eandem prodat) validissime con-
 firmatam video in verbis Apostoli versu
 pono: *νυκτος γαρ και ημερας εργαζομε-
 νοι προς το μη επιβαρησαι τινα ημων,*
 & sic *το εν βαρει ειναι* opponitur *ηπιστιτη*
 vers 7. ut recte contendit Clericus; sed cur
 adeo tamen vapulabit Hammondus, quo-
 niam *το βαρος* censuras quoque Ecclesia-
 sticas dixit, nam (ut nil de eo dicam, quod
 Clericus adversus ea quæ attulit Hammon-
 dus de *επισολαις βαρειαις* 2. Cor. 10, 10. ne
γευ quidem dicat (etenim iniquus nimis
 est Hammodo torquens ad excommunica-
 tiones, quæ is de minis solum ac severitate

dixit) neque adversus reliqua de *ηπιστιτη*
 h.e. mansuetudine nutricia, & spiritu man-
 suetudinis 1. Cor. 4, 21. (in hoc eodem
 versu antecedentia sonant *ετε ζητουντες εζ
 ανθρωπων δοξαν &c. δυναμενοι εν βαρει
 ειναι ως χριστ αποστολοι*, unde aperte con-
 cluditur de severitate & auctoritate Apo-
 stolica (quemadmodum viros graves ad-
 huc dicimus) qua alii vanæ gloriæ cupidi-
 tate abutebantur. Certe inter tantos &
 tam doctos viros nollem inutiles rixas, u-
 triusque quippe sensus optime quadrat, &
 Exegetæ uberrimam meditandi ansam
 suppeditat, imo ausim dicere, ad utrumque
 respexisse Apostolum. IV. *Præceptum* ali-
 quod, licet non grave aut *δυσβατακτον*,
 quod alicui imponitur Ap. 2. 24. (*durius*
 quoque seu *gravius* Act. 15, 28.) huc per-
 tinet *Φορτιον* quod extat Luc. 11, 46. quod
 leve dicitur seu *χρηστον καὶ ελαφρον*. V. *Offi-
 cium, munus*, huc quidam referunt locum,
 de quo egimus, sc. 1. Thess. 2, 6. videantur
 apud Leigh variæ variorum expositiones,
 qui vel de auctoritate Apostolica expli-
 cuere *το βαρος*; quicquid sit, fat multa ad
 unamquamvis significationem adstruen-
 dam invenio parallela: Es. 22, 25. *οι LXX.*
 posuerunt *δοξαν* Exod. 6, 6. *δυνασειαν* v. 7.
 Lutherus ubique *last*: aptum scilicet atque
 cuicunque velis significationi commune
 vocabulum, veluti Gallorum *Charge*.

BAPΥΣ: I. *Gravis*. II. *Magnus*
 3. Macc. 6. 32 vide quæ superius dicta a
 sunt in voce *βαρ* 1. a. b. Dicitur de *fama,*
rumore 1. Sam. 5, 11. *apparatu bellico*
 1. Reg. 10, 2. 2. Reg. 18, 17. *Exercitu* b
 1. Macc. 1. 22. 30. 2. Chr. 9, 1. *morbo*
 E Sir.

Sir. 31, 2. III. *Profundus* Sap. 17, 21. IV. 20 το βαρυτερον, *res majoris pretii, primaria, principalis*, som *ligger mest magt paa*. Matt 23, 23. και υμιν γραμματαις και Φαρισαοι υποκριται, οτι αποδεκατε το ηδυσσμον, η το ανηθον, η το κυμινον, και αφηκατε τα ΒΑΡΥΤΕΡΑ ΤΩ ΝΟΜΩ, την ΚΡΙΣΙΝ και τον ΕΛΕΟΝ και την ΠΙΣΤΙΝ, hic το βαρυτερον τω νομω idem est quod η εντολη η μεγαλη Mat. 22, 36. 38. 40. Dignum vero ut paulo penitius consideretur: Docet Maimonides in Moreh Nevochim Part. 3. Cap. 53. *Judicium, misericordiam & justitiam*, quæ simul occurrunt Os. 2, 19. accurate a Judæis distingui, adeo ut hoc sit justitia seu fidelitas in quovis negotio cum Proximo, illud charitas, istud æquitas &c. Sed ad verba Christi: *Judicium, misericordiam & fidem*: taxat Salvator hypocrisin Phariseorum, qui fundamentum legis evertebant, cujus natura est justitiam judicativam seu nemeticam fervare, h. e. *judicium*; sed quomodo comprehenditur *misericordia & fides* in lege? certe lex in suo rigore nunquam est *υπεριδουσα*, est litera occidens, omnis indulgentiæ ac misericordiæ nescia: at vero *Νομος*, *lex* spectatur vel *διακριτικως* divisim ac solitarie, prout legem justitiæ in se solummodo complectitur Rom. 9, 31. vel *συμπλεκτικως*, complexe ac conjunctim, prout cum Evangelio jungitur, & comprehendit omne id quod Deus præcepit ad obedientiam seu legalem, seu Evangelicam, & hoc modo considerata lex includit & *misericordiam & fidem*, illam quidem vel a parte Dei &

sic ελεος ponitur pro doctrina Evangelica de Gratia Dei in Jesu Christo, vel a parte hominis, & sic ponitur pro mandato novo, dilectione fraterna Joh. 13. *υπεριδουσα* ad exemplum Ipsius Dei Act. 17, 3. commiseratione ac compassione mutua membrorum in uno corpore Mystico sub Capite Christo, & dicitur expresse *νομος Χριστος*, Gal. 6, 2. alias quoque hoc novum mandatum Joh. 13, 34. est idem vetus Matt. 22, 37. 39. *πληρωμα τω νομω* Rom. 13, 10. *συνδεσμος της τελειοτητος* Col. 3, 23. nam ad dilectionem proximi in lege mandata pertinet *ελεος*, misericordia, commiseratio, imo est *υπεριδουσα* mandata, quoties inculcavit Moses de reliquiis vinearum & agrorum Deut. 15, 4. de conservatione pecoris alieni Exod. 23, 4. de conductione cæcorum Deut. 27, 18. imo de moderamine plagarum, quæ secundum legem fonti infligerentur, ita ut summus rigor legalis debuerit esse hac in parte *υπεριδων* Deut. 25, 3. Pari modo si legem consideres stricte, continet utique etiam *πιστιν*, sed tunc intelligenda est per vocem *πιστιν fides & sinceritas servanda* h. e. *Treue*, de qua Hoseas c. 4, 1. 2. *Der Herr hat Ursache zu schelten die im Lande wohnen, es ist keine Liebe, keine Treue, kein Wort Gottes im Lande, sondern Gotteslästern, Lügen, Stehlen, Morden und Ehebrechen hat überhand genommen*: ita Weimarienses in glossa: *den Glauben* : daß man *treulich halte was man verheissen und zugesagt hat*, ita quoque Calvinus, vide de hac significatione *πιστως* Hammondum ad Mat 23, 23. Sin vero, ut dixi, legem late

late consideremus, prout Evangelio jun-
gitur, tunc primum illud præceptum
continet de fide salvifica: *πιστευετε εἰς Θεόν*
καὶ πιστευετε εἰς ἐμὲ Joh. 14, 1. Vide ac
confer vocem ΝΟΜΟΣ lit. a. b. c. d. e. f. g.

ΒΑΣΑΝΟΣ, *Tormentum*
Sap. 2, 19. & c. 3, 1. ponitur Ezech. 16, 59.
pro *contumelia*, scil. ut pateat contumeli-
am exquisitissimos quosque dolores ac
cruciatus longe excedere, ex. gr. 1 Sam.
31, 4.

ΒΑΣΑΝΙΖΩ, *Torqueo*, Sap.
11, 10. & c. 12, 23. 2 Macc. 7, 13. Non
possum adstipulari Hammondo, qui in an-
notationibus ad Marc. 5, 5. Mat. 8, 6. &
Mat. 18, 34. docet *βασανίζειν* non sem-
per esse *cruciare, torquere*, sed interdum
simpliciter: *coercere, in carcerem conji-
cere*, nam nullum ex Græcis adduxit, qui
sua autoritate id astruat, & si vel in profa-
nis non semper esset cruciare, tamen id
semper est in Scriptura, atque in omnibus
illis locis nunc memoratis, ubi Hammon-
dus secus interpretatur, quod pluribus de-
monstrari posset, si Hammondus vel tantil-
lo suam sententiam probasset, quam nuda
solum assertione nobis obtrudit. Inspiciat
modo se ipsum quid scripserit ad Ap. 9, 5.
ubi præcipuam vim vocis longe feliciter
exposuit: *βασανιστής* autem est quidem
commentariensis, licitor, sed idem qui *tor-
tor*, non quod semper torqueat, sed inter-
dum solummodo in carcerem conjiciat,
utrumque autem est officium *βασανιστής*.
Videatur Noster Leigh.

ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΣ, *tortor*
Mat. 18, 34. *οργισθείς ὁ κύριος αὐτὸν πα-*

ρέδωκεν αὐτὸν τοῖς βάσανοις Mat. 5, 25.
τῷ ὑπηρέτῃ Luc. 12, 58. *τῷ πρεσβυτέρῃ*
Gall. *Sergeant*, Italus quoque *Sergente*, sed b
Mat. 18. *tormentatore*. Ex his locis quæri-
tur: An Diaboli erunt tortores damnato-
rum hominum? Sunt qui omnino negant
& obtendunt, hæc loquutiones Christi
esse parabolicas, at id omnino negare non
ausim: Equidem hinc Diabolis nullam
prærogativam tribuo, etenim dum Chri-
stus nos redemit à potestate tenebrarum,
λυτρώσας Patri non Diabolo persolvit, offe-
rens seipsum in ara crucis, adeoque Ipse
non quidquam passurus, sed *θελόμενος*
in infernum descendit. Deinde: incon-
veniens foret justitiæ Divinæ, si antiqui ac
maligni seductoris fors melior esset sorte
seductorum, quasi ab illo plagæ ipsis pro-
lubitu irrogarentur. Nihilominus & po-
sito & concessio, quod Diaboli æque crucia-
buntur ac homines damnati Mat. 25, 41.
& quod spiritibus immundis nil inde sola-
tii (nam præ doloribus tunc quidem desi-
net *ἐπιχαλεπακία* & justissima pariter
ac vindicans ira Divina in æternum
omnem tunc peccandi actum cessare fa- c
ciet) accedet. Denique quod Dæmones
nec pro autoritate nec pro lubitu torque-
bunt, nil impedit quin illos confidereinus
tanquam ex parte *βασανιστής* in altera
morte, si enim, Deus pro modo Sapientiae d
suae spiritibus immundis in hoc seculo uti-
tur ad pœnas hominibus irrogandas, ut pa-
tet ex trucidatione primogenitorum
Ægypti, Herodis, liberorum Jobi, ipsius-
que Jobi exemplo, ut & Dæmoniacorum
passim in Evangelio (de nece generorum e
Raguelis nil loquor, cum certam libri

Apocryphi historiam esse non constet, sed potius drama *αινιγματικο*.) Quidni etiam justus Judex in altero seculo eodem jure uti poterit? certe hoc pacto dupliciter miserrima erit Dæmonum conditio, dum torquendo torquebuntur, & huc non
 f inique referri potest dictum Ezech. 32, 21. quod ex Versione Svaningii relatum videas in voce *βαθ* lit. 9. Svadet omnino hæc considerationes terminus ex ore Salvatoris valde emphaticus: *βασανισαι*.

ΒΑΣΙΛΕΙΑ, *Regnum*: accurate ac solide exposuit Leigh, quotupliciter sumatur *Βασιλεια των γραων*, sc. pro
 a *Evangelii predicatione* Mat. 3, 2, *tempore*
 b *N. Testamenti* Mat. 11, 11. *vocatione* seu
 c *externa* Luc. 10, 11. Mat. 21, 43. seu *interna* Luc. 17, 20. *vita aeterna* Joh. 3, 3. 5.
 d Act. 14, 22. 1. Cor. 6, 9. 10. Reliquit
 e nobis autem dictum unum aut alterum uberius exponendum:

Primo notandum est, terminum *Βασι-*
 f *λειαν* emphatice ac solitarie positum absque *προςθεσει*: *των γραων* denotare *Regnum Gratiae* Mat. 13, 19. *παντ*
ακχοντ τον λογον της βασιλειας, *και*
μη συνιεντ, *ερχεται ο πονηρης και αρ-*
παζει (alii legunt *αιρει*) *το σπαρμενον ει-*
τη καρδια αυτη. *Dices*: Quomodo se-
 minatum in corde deinde auferri dici po-
 test illud semen verbi, quod non est intel-
 lectum? Resp. *το συνιεντ* non simpli-
 g cem solummodo intelligentiam, sed & cognitionem fructificam, firmam ac realem denotat, non inquam superficiale aliquam aut levidensem rei alicujus agnitionem, sed consultationem quoque ac con-

siderationem, cui omnes animi vires impenduntur, sicut architectus de ædificanda domo consultat, prout & dicitur Exod. 36, 1. de iis, qui in opere tabernaculi gnari erant ad operandum; in Summa: complectitur *το συνιεντ* intellectum practicum, industriam, diligentiam in rebus agendis, & opponitur incogitantiae ac fœcordiae, ita enim accipitur Josu. 1, 7. 1. Sam. 18, 14. Haud inscite Piscator de hac voce: *Emphasis verbi συνιεντ est simul mittere, cum sc. is qui audit, mentem suam simul mittit cum sermone quem audit, ut pari quasi passu ambulent, tum autem simul cum sermone mittitur mens, cum illum intelligit aut saltem ad eum attendit, hinc phrasis Latinorum: Non assequor.* Ita Polyc. Lyser. in Harm. Ev. *το μη συνιεντ* hunc in modum exponit: *Non attendit sc. animum, idest. animo non recondit neque apud se auditum considerat.* In Diodati Verf. Gall. extat: *Et ne la comprend point*: & solida est ejus glossa: *n'en conçoit point dedans son ame une vive lumiere, Et n'en reçoit point aucune profonde empreinte afin que son coeur soit flechi à l'obeissance de la foy Et au renouvellement spirituel* Rom. 12. Eph. 4, 23. (Luth. posuit ad literam in leviori sc. significatione: *und verstehters nicht*, sic etiam. Vulgata, Danicæ omnes, Tremellius quoque, Osiander, Vetus Verf. Genevenses, Erberg. Ital. solus autem Beza posuit: *qui non attendit*) His ista præmissis patet seminatam dici in corde etiam id, quod agnitum quidem est, licet non cum cognitione penitiori, sollicita adeoque fructifica apprehensum: Probatur id quotidiana expe-

experientia, etenim evenit sæpe, ut verbum Domini audiamus sine singulari aliquo fructu tunc cum auditur, sed quoniam tunc semel est seminatum, modo memoria penitus non excidat, insignem sæpe devotionem postea aliquando excitare potest, & hoc est quod intendit Christus, posse equidem verbum postea fructificare semel seminatum, sed bene cavendum, ne surripiatur interim, quoniam non *εκτείνως* satis recipitur tunc cum auditur.

- h Ponitur quoque terminus *Βασιλεια* absque additione *των θρανων* pro *regno gratia* Matth. 24, 14. *καὶ κηρυχθήσεται τὸ τοῦ Εὐαγγελίου τῆς βασιλείας ἐν ὅλῃ τῇ οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τότε ἔσται τὸ τέλος.* De hac prædicatione disquirere, an illa vel dudum, vel nunc facta sit, longum foret; dudum factam prolixè testatus est Calixtus in *sonderbahren Religions-Discurs an Ihr. Churfürst. Durchl. zu Sachsen über die Religionen*; sed videtur primo intuitu obstare huic assertioni *συναφεια* illa: *καὶ τότε ἔσται τὸ τέλος*, quasi prædicatione hæc ubique locorum non fieri vel potuerit vel debuerit, nisi immediate ac proxime ante mundi finem, sed nihil minus: adhuc enim post universalem illam prædicationem valet illud Christi: *ἐπὶ τὸ τέλος ἐστὶν* extat quippe in textu *τοῦ ἔσται* *adventabit*: id est: sensim, pedetentim, quam proxime, non autem: *τοτε ἐστὶν τὸ τέλος* id est, illico, confestim, subito. Clara sunt verba Pauli de prædicatione universali facta tempore Apostolorum Col. 1. v. 5. *ἐν τῷ λόγῳ τῆς ἀληθείας τὰς εὐαγγελίας* v. 6. *τὰ παρόντος εἰς*

ὕμῃς καθὼς καὶ ἐν παντί τῷ κόσμῳ. v. 23. *τὰς εὐαγγελίας ἡκούσατε τὰς κηρυχθέντες ἐν πάσῃ τῇ κτίσει τῇ ὑπὸ τοὺς οὐρανοῖς.* Nil obstat obiectio de conversione Indorum nuper facta (de qua multa tradidit Nobilis Mornæus.) Nam Evangelium illis in tempore Apostolorum non omnino innotuisse nemo satis probabit (quicquid de mum contendat doctiss. Hoornbeck de Conv. Ind. quem in multis redarguere facillimum foret) cum eorum ævo multæ regiones notissimæ fuerint, quæ postea tractu temporis, propter defectum commercii, bella, persecutiones, imo motionem zonarum incognitæ factæ sint & inaccessæ e.g. vetus Grönlandia, quam quibuslibet annis petiere Danorum naves *εμποροί*, tempore S. & A. R. Christiani IVti penitus disparuit, densissima glacie se ad Islandiam usque & *Spitzberg* ab ea parte extendente. Plura si *ἀρεμβατευσεν* liceret, adduci possent exempla.

Denotat *Βασιλεια* absque *προσθήσει* *ο* *vocationem Evangelicam* & *regnum Gratia* Matth. 8, 12. ubi *υἱοὶ τῆς βασιλείας* dicuntur Judæi, quibus jus datum erat, ut primi vocarentur ad gratiam, unde solennis illa locutio Apostoli: *Ἰσραὴλ μὲν πρῶτον* Rom. 1. & 2. Act. 13, 46. illorum enim erat pactum, filiatio, gloria, cultus, lex, testamentum, promissiones Rom. 9, 4. & seqq.

Sequitur locus Matth. 16, 28. *ἀμὴν ἀμὴν* *p* *λέγω ὑμῖν· εἰσὶ τινες τῶν ὧδε ἐστηκότων οἵτινες ἂν μὴ γευσῶνται θάνατον, ἕως ἃν ἴδωσι τὸ υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχομένου ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ.* Luc. 9, 27. *λέγω δὲ ὑμῖν· ἀληθῶς εἰσὶ τινες τῶν ὧδε ἐστηκότων οἱ ἂν μὴ γευσῶνται*

ταυ θανατῶς εἰς ἀνιδῶσι τὴν βασιλείαν τῶν
 Θεῶν, confer vocem οἱ. Sunt qui per
 βασιλείαν τῶν ἀνθρώπων vel βασιλ. Θεῶν
 hic intelligunt transfigurationem in mon-
 te Thabor, sed inepte: alii regnum gratiæ
 seu Evangelii, ut Gregorius: alii excidi-
 um Hierosolymitanum, ut D. Hedingen in
 suo N. T. ad Matth. 16, 28. **Esliche der hier
 Anwesenden werden erleben, wie Christus
 als Richter kommen wird zu seinem Straf-
 Reich, dem leiblichen Israel seine Sünde
 des an ihm begangenen Mords und Uner-
 känntheit der Stunde der Heimsuchung
 zu vergelten.** Eorum equidem sententia
 placet, qui hæc verba exponunt de abitu
 Christi ad Patrem: Diodat. in Verf. Gall.
 ad verba: *venant en son Royaume*: in glossa:
*entrant au ciel & par son ascension glorieu-
 se prenant la possession de son regne, & de la
 le manifestant & l'exerçant au monde par
 sa parole & par son Esprit*: ita nimirum
 haud inconueniens quidem est exponere το
 ερχεσθαι εἰς τὴν βασιλείαν αὐτῶν per
 abitum ad Patrem: hoc est, non solum to-
 tum drama Passionis ac mortis intimatum
 in splendidissimo colloquio Thaboritico,
 apertum ac inchoatum in solenni introitu
 in Ierusalem, sed & resurrectionem glori-
 osam, gloriosum ascensum, ubi in regnum
 suum venit: non κτησιν solummodo, sed
 χρησιν τῆς δόξης ὡς μονογενης παρὰ τῶν
 πατέρων, hunc, inquam, abitum visuri erant
 οἱ ὡς εἰρηκοῦτες id est, vel vere fideles, au-
 dientes Christi verba, videntes Ejus opera,
 imo & κενόσιν atque hunc humilem Ejus
 statum tanquam υἱὸν ἀνθρώπων, nihilominus
 credentes, non προσκαιρῶς, sed vere εἰρη-
 κοῦτες in fide, non vero antea obituri aut

mortem temporalem visuri antequam illam
 Ejus exaltationem, imo etiam regni gratiæ
 progressum seu inchoationem visibilem in
 effusione Sp. S. conversione multorum, Ec-
 clesiæ incremento viderent; adeoque hoc
 Christi effato tale quid ipsis accidit, quale
 Simeoni, qui responsum a Sp. S. retulit, se
 non moriturum antequam videret Chri-
 stum Domini: Vel etiam: οἱ ὡς εἰρηκοῦτες
 Discipuli in conspectu Judæorum incre-
 dulorum non erant morituri, licet in an-
 gustias redigendi tempore passionis, in ma-
 gna pericula conjiciendi, ovium instar Pa-
 store percusso, nihilominus non omnino
 necandi antequam oculati testes evaderent
 resurrectionis & ascensionis, reales testes
 missionis Sp. Sancti per demonstrationem
 evidentiae in die Pentecostes, testes deni-
 que sonori in Judæa & Samaria, imo ad
 fines terræ: ubi nota: τινες τῶν ὡς εἰρη-
 κοῦτων, non omnes, excipe Judam Prodi-
 torem: Conveniens, inquam, videtur per
 omnia hæc expositio, sed obstat tamen pri-
 mo antecedens textus v. 27. apud Matthæ-
 um, ubi Christus expressis verbis loquutus
 est de ultimo ac glorioso suo adventu ad
 iudicium in extremo die, & illico hæc ver-
 ba subjunxit; deinde non legimus ερχο-
 μενον εἰς τὴν βασιλείαν αὐτῶν, sed ερχο-
 μενον ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτῶν, quod idem
 designat ac venire in nubibus in multa po-
 tentia ac gloria, adeoque tutissimum for-
 san erit, intelligere το ἰδεῖν θάνατον de
 morte æterna; nam hic non obstat particu-
 la εἰς, quæ exclusive sumitur & exponitur
 per *nunquam*; nam si non gustaturi erant
 mortem æternam antequam vel usque
 quo venerit Filius hominis in regnum su-
 um

um sc. *προς το αποκαθιστανειν την βασιλειαν του Ισραηλ* Act. 1, 6. 7. cum venturus est ad iudicium, postea quidem nunquam æternam mortem gustabunt illi tunc ibi *εσηκοτες*, omnes jam dudum defuncti, ne Johanne quidem excepto.

- ΒΑΣΚΑΙΝΩ**, *fascino*: Gal. 3, 1. Symmachus hic exposuit *invidere*, prout refert Leigh, & hoc quidem verum est, *βασκαίνειν* esse *invidere* ut Sir. 14, 16. unde *βασκανος* Luth. dixit *ein farger Hund* Sir. 14, 3. & 31, 29. qui ex suo nemini subvenit, aliis aliena invidet, ita Theophylact. ad Luc. 23. p. 533. vocat Diabolum *βασκωντα τη διαστυρι σωτηρι*. In hac significatione το *βασκαίνειν* sæpe exponitur per *ζηλν*. Oculus invidens Plutarcho dicitur *οφθαλμος βασκανος*, hinc illud: *δυσμενης καὶ βασκανος ο των γετωνων* *οφθαλμος* φησιν η παροιμια: convenit hoc cum *οφθαλμο πονηρω* Matth. 6, 23. Matth. 20, 15. Marc. 7, 22. Credebant antiqui invidiæ tantam vim, ut invidiosus solo aspectu nocere potuerit, haud sine insigni superstitione ac metu a magicis artibus, vide Plin. l. 7. c. 2. ut & Stephan. cujus verba sunt: *εθιος βασκαντικον καὶ φθοροποιον, θανατοι δε το πνευμα αυτων ος αν πλησιαζη, καὶ τα σωματα αυτων ριψεντα εις θαλασσαν & καταδυει*, loquitur de gentibus ac familiis quibusdam Africanis, de quibus & Plinius, atque sic opinor, antiquum morem fuisse sagas probandi per aquas. Virum *φθορερον*: invidium aperte dixerunt *βασκανον* ci LXX. Deut. 23, 6. Prov. 28, 22. & *βασκαίνειν τω οφθαλμο* *invidere* Deut. 28, 54. 56. Cæterum το *βασκαίνειν* apud Apostolum Gal. 3. haud-

quaquam designat invidiam; Græci enim dum de invidia intelligunt το *βασκαίνειν* construunt illud non cum Accusativo sed cum Dativo e. g. *βασκαίνω σοι τὸ πνεμα* vel *βασκαίνω σοι τὸ πνεμα*. Paulus autem inquit. *πνεμας εβασκανε fascinavit?* Certe si vox hæc esset latina origine, optime deduceretur a *fascia*, ad significandum id genus incantationis, quod sit certis ligaturis, quas in Magicis artibus usitatas ita probare video Martinium in Lex. Etym. *Incantationem & ligaturas* dixit Fab. Victorin. *obligamentum Magicum* Cicero, *περιαμματα & περιπληα* Eutropius: taceo reliqua quæ ex Virgilio, Turnebo, Petronio, Aristotele, Demosthene, Theocrito, Aristophane attulit Martinius, ne farrago hæc nauscam moveat: sola sunt ab ipso citata verba Hieronymi, quæ heic adscribenda puto: *Dicitur fascinus proprie infantibus nocere & etati parvula, & his qui nec dum firmo vestigio figunt gradum, unde & quidam e gentilibus: nescio quis teneros oculis mihi fascinat agnos? hoc utrum verum nec ne sit, Deus viderit, quia potest fieri, ut & Dæmones huic peccato serviant & quoscunq; in Dei opere vel cæpisse, vel profecisse cognoverint, eos a bonis operibus avertant.* Nunc illud in causa est, quod ex opinione vulgi sumptum putamus exemplum, ut quomodo tenera ætas noceri dicitur fascino, sic etiam Galatæ in Christi fide nuper nati & nutriti lacte & non solido cibo, veluti quodam fascicante sint nocivi, & stomacho fidei nauseante Sp. Sancti cibum evomuerint. Quod si aliquis contradicit, exponat, quomodo de communi opinione sit sumptum Vallis Titanum in Regum libris, Sirenes & Onocen-

f *tauri in Esaia, Arcturus, Orion & Plejades*
in Jobo & cetera his similia, quæ utiq; voca-
bula gentilium fabularum & causas & ori-
gines habent: Hisce Hieronymi haud val-
 de contradico, licet pleraque horum in He-
 bræo fonte longe aliter se habeant, sed de
 g his alibi: sic autem accipio illud *Βασκανειν*,
 quod sit occultis artibus vel præstigiis ocu-
 los aliorum glaucomate aliquo perstrin-
 gere, ut videantur sibi videre quæ non sunt,
 ut notat Leigh, vel etiam sensum aliorum
 five Magicis artibus, five potione Medica
 ita permutare, ut imaginationibus ducti
 aliquid vel credant vel faciant, quod ab iis
 alias alienissimum foret, eorum instar qui
 vel in somnis varia peragunt, vel *αυοντῶν*,
 insensati, ludicra tanquam res serias tra-
 ctant, vel philtro potati ad alias paradoxa
 necessario trahuntur, ita *Βασκανιαν Παυ-*
λοπος Sap. 4, 12. Lutherus reddidit:
Die bösen Exempel verführen, und die rei-
gende Lust verkehret unschuldige Herzen:
 Genevenses: *la mechain ceté par son en-*
forcellement obscurcit le lustre de la vertu
 (Diod. Gall. *le charme de mechaincete ob-*
scurecit les choses bonnes) & *l'inconstance*
des appetits &c. (Diod. *la vagabonde con-*
voitise &c.) & hic locum habet id quod re-
 fert Leigh. sc. *Φασκανειν* quasi *Φασι*
 h *καιεν*, nam malorum exempla, h. e. scan-
 dala intuitu nocent, sc. relative cum *το ει-*
δος ideam imprimit, veluti bacilli versico-
 lores Jacobæo gregi, altare Damascenum
 i Regi Achaz, quemadmodum & *tactus* seu
 contrectatio habitum imprimit sub hete-
 rozygio malignorum 2 Cor. 6, 14. tan-
 quam tactus leprosi lepram Lev. 13, 46.
 cadaveris immundi immunditiem Num.

19, 11. e contrario: *visus* serpentis in de-
 serto sanitatem Num 21, 8. aspectus ocu-
 lorum Christi fletum ac pœnitentiam Luc.
 22, 61. 62. visio gloriæ Sinaiticæ splendo-
 rem inhærentem Exod. 34, 29. gloriæ cœ-
 lestis in via conversionem Act. 9, 3. & seqq.
tactus vaccæ rusæ & hirci apopompæi ad- m
 umbrans tactum fidei & absolutionem a
 peccato Lev. 16, 21. contrectatio vesti-
 menti Christi sanitatem Mat. 9, 20. Hæc
 omnia quomodo pertineant ad *το βα-*
σκανειν facile assequetur judiciosus le-
 ctor. Hammondi conjecturas, curiosæ
 novitatis magis quam iudicii indices in an-
 not. Gal. 3, 1. scil. de Ebionæis ac Gnosti-
 cis, ad quos vult Paulum respexisse, hic loci
 facile castigatas publico exponerem, nisi
 sollicitus ipsius *παιδευτης* Clericus me hac
 in parte vacare iussisset: Videantur hujus
 animadversiones ad l. citat.

B A Σ T A Z Ω, *Porto*: Svidas a
 quoque exponit per *δοκιμαζειν*. Apud So- b
 phocl. in Ajace ponitur pro *ταπτειν κακην* c
Φασιν πευκρω ως με βαταζειν. Dicitur in
 sacris literis I. de arbore fructum ferente
 sc. vitibus Sodomiticis Deut. 29, 18. &
 idem est quod *καρπον ποιειν, καρποφορειν*.
 II. De impositione gravissimi pariter ac ini- d
 quissimi tributi 2 Reg. 18, 14. ita forsan
Φορεος απο τῃ Φερειν. III. De captu seu ple- e
 nario intellectu rei alicujus, quo quis ad
 eandem conformatur Sir. 6, 26. *Βατασων* f
την σοφιαν επι των ωμων σῃ, ita Joh. 19, 12.
πολλα μεν εχω υμιν λεγειν αλλ ο δυναστε
βαταζειν, ο; non potestis propter infirmi-
 tatem; impii quidem verba Christi ferre
 non possunt, non tam ob infirmitatem,
 quam

quam ob malitiam, illis verbum semper onus est Ef. 15, 1. & 17, 1. & 21, 1. & 13, 1. & 19, 1. & 30, 6. & 21, 11. & 22, 1. & 23, 1. Habetur alias ἡ βαταζειν sæpissime ita Mat. 3, 11. de quo dicto vide in voce τροδημα.

BATOS, *Rubus*, *sentis*, est quoque nomen mensuræ *Bat*, apud prophanos nomen *avis*. Aristot. Hist. An. l. 8, c. 3. *piscis* alias βαλς dicti Athen. l. 4. & 7.

BATPAXOS, *Rana* Exod 8, 2. 3. 5. 6. 7. 8. 9. 11. 12. 13. Sap. 19, 10. Pl. 78. 45. & 105, 30. Græcis quoque βατραχῶν dicitur tumor sub lingua pueros maxime infestans: Explicationem textus Mosaici ac Davidici de ranis Ægyptiacis, item Johannæi de ranis Apocalypticis, qui volet adeat Bocharti Hieroz. P. II da l. 5 c. 2. 3. 4.

BATTOΛΟΓΕΩ: Syriacam origine hanc vocem esse tradit Leich, dein ex testimonio Svidæ a Batto inepto quodam Poeta derivatam, qui in carmine suo eadem sæpius repetebat. Scapula in Lex. deducit hanc vocem ab alio quodam Batto, Cyrenæorum Principe τραλω και ιχνα Φωνω: Herodot. l. 4. adeoque vult βατταριζειν idem esse ac βαττολογειν: *balbutire* instar Batti istius; sed βαττολογειν longe aliud implicat Mat. 6, 7. προσευχομενοι δε μη βαττολογησητε ωσπερ οι εθνηκοι. Beza: *ne eadem blaterate*. Ar. Montan. *Ne inania loquamini*. Stephanus: *Ne loquaces sitis*. Vulg. *ne multum loquamini*. Castal. *ne garrite*. Tremell. *ne sitis multiloqui*, ita &

Erasmus. Bejerus in Addit. ad Proleg. Selden de Diis Syris c. 3 pessime vertit: *ne balbutite more blæa lingua hominum*, de aliis versionibus postea. Quidam pro βαττολογησητε legunt βατολογησητε, & sic forsan melius, nam βατος est species aliqua mensuræ liquidi & quidem amplissimæ apud solos Hebræos usitatæ, continens mensuram quatuor amphorarum nostratium, adeo ut a *Bat* batologiam derivatam dixeris, quasi ingens verborum profluvium, liquidam λογοδιαρροιαν. (prout Fullerus quoque in Miscell. βαττολογησῃτες putat idem esse quod αναβλυσοντες Ezech 47, 2. scaturientes) & quidem ingenti mensura. Affinis est Hebræa vox נבב Lev. 5, 4 quod est *effutire*, LXX. διασελλειν τοις χειλεσι. Osiand. *inconsiderate proferre*, hinc forsan a נבב multum ac inconsiderate garrire, vox *Buttubata*, de qua legitur apud Festum: *Navius pro nugatoriis posuit, b. e. nullius dignationis*. Verosimilius est Matthæum, cui solenne est εβαλίζειν, vocem induxisse de cuius derivatione & natura aliquid tunc temporis constiterit, quam ex nugis Græcorum allusionem fecisse, nisi quis veram & genuinam, licet antiquam aliquam ex lingua Græca vocis originem demonstraverit, id autem fieri non posse sponsor est Gatakerus Adversar. c. 41. p. 410. Hoc equidem notum est, βαττω dici Hesychio τραυλοφωνον, & βαβακα φλυαρον, βατταριτμον quoq; esse titubantiam, hæsitantiam, sed hæc non tangunt. Nunc ad veram huius verbi significationem Matth. 6, 7. atque interpretum expositiones. Cum Vulgata vertit Pagninus: *Ne mul-*

tum loquimini, at omnino aliud est πολυλογειν aliud βαττολογειν, præsertim cum in textu hæc duo jugantur non ut idem per idem, uti contra Baronium tenuit Causabonus Exercit. 14. §. 8. & post illum Saldenus Ot. Theol. Exercit. X de Orationis efficacia: sed tanquam duo termini invicem affines, ita ut alterum proprie sit *inepta loqui*, alterum *multa loqui*, junctim vero: *multa inepte loqui*, quemadmodum reddidit accurate Diodatus in Verf. Gall. *ne faites point longues & vaines redites*, Luth. succincte ac plenissime, *viel plappern*, Glossa Weimariens. *viel vergebliche Wort machen*, Erberus *non usate souerchie dicerie*, nec multum abscedit Syrus Interpres: ne fitis *רפפפפפ*: *murmurantes*, adeo ut non opus fuisset Saldeno l. c. Baronii assertionem de aliquali discrimine inter *πολυλογειν* & *βαττολογειν* ideo negare, quoniam de multivaniiloquio Papistico res erat. Taxatur autem in verbis Christi vana & inepta repetitio formularum orationis sine spiritu & veritate, fide aut attentione, tanquam ex opere operato, superstitione Ethnica, Mahometana, Papali, Judaico-Rabbinnica. Battologiæ Ethnicæ specimina prodidit Hammondus in suis Annotationibus: præsertim repetitiones vocum *ιω* & *Deu Deu* & *εεεε* quibus utebantur in invocatione Deorum *προς τις Θεος μαγγανειν*, ut inquit Polybius, neque sacra pagina ejusmodi Idololatrarum battologias reticet, cum a mane usque ad meridiem repetitum legimus illud: Baal exaudi nos! 1 Reg. 18, 27. atque per integrum *διωριον* illud: *Μεγαλη η Αετεις*

των Εφεσιων Act. 19, 34. Mahometana battologiæ exempla adduxit ex Wetsteinio Hottingerus, ex Hottingero Saldenus in Otiis Theol. Battologiæ Papææ indicia retulit noster Leigh. Inter Judaicas battologias haud inique referas novies uno tenore reiteratam illam formulam in precibus pro Novi anni felicitate: *Pater noster & Rex noster!* &c. adde illustre illud *πευτολογιας* Judaicæ exemplum e libris ritualibus Judaicis excerptum a J. Seldeno de Synedriis l. 1. c. 12. repetitum solummodo ex parte a J. Clerico in Annotat. Hammondianis. Battologiam Rabbinnicam a Rabbinis ipsis taxatam videmus in triplici illo *Amen*, quod suis exprobrant scil. *Amen debile* seu *חמתי pupillum*, *Amen concitatum* seu *חפזי surreptitium*, *Amen socors* seu *חפזי sectile*, de quibus vide Buxtorff. Synag. c. 5. Goodvin. Mos. & Aar. l. 2. c. 2. & Reizium in Notis. Formula vel Litanix Nostræ, vel Jubili Bernhardi de Nomine Jesu, vel superiorum Thomæ a Kempis in eodem sanctissimo Nomine minime battologicas esse patet ex descriptione battologiæ Mat. 23, 14. *προφασει μακροφ προσευχομενοι*, etenim fidelium gemitus, preces ac suspiria nunquam fiunt *προφασει*, adeoque ingens est differentia inter repetitiones gemituum seu precum Sirac. 23, 1. 4. toto Psalmo 136. confer Luc. 18, 1. Eph. 6, 18. 2 Thess. 5, 17. imo ipsius Sp. S. repetitiones Ezech. 33, 11. Os. 3, 2. Ezech. 46, 21. 2 Sam. 18, 33. Dan. 2, 2. Gen. 14, 10. Jer. 2, 13. Es. 25, 17. Joh. 3, 5. Marc. 5, 40. & inanem verborum reiterationem Sirac. 7, 15. *μη δευτερωσης λογον*

λογον εν τη προσευχη σς: ita neque ad battologiam referendæ sunt vel iteratæ vel incompositæ precum formulæ in summa anxietate prolatae, veluti refert Salmeron T. X. tract. pag. 103. de quodam qui in summa anxietate certam aliquam precandi formam invenire non potuit, adeoque intensissimo animi motu totum alphabetum ordine recitavit & dein subjunxit: *Domine! junge tu literas & quod tibi magis placet, mihi que magis expedit, largire!* Aliquando enim in ipsissimis suspiriis subsistere cogitur cor anxium, & γὰρ οἶδαμεν τιηπως προσευξώμεθα & rem totam Spiritui sancto committere, qui υπερεντυχα-νει σεναγμοις αλαλητοις Rom. 8, 26. Minores curæ loquuntur, majores tacent: atque hic tacita illa cordis suspiria e diametro pugnant cum battologia ac vano multiloquio, dum mens præ anxietate quasi obrigescit; at vero in δοξολογιαις Nominis Divini & gratiarum actionibus facilius est læta ac serena mente crebros depromere orationis flosculos, quorum repetitiones passim apparent in Canticis Deborahæ ac Davidis in Psalmis, attamen intelligibiliter, Ps. 47, 8. *Quoniam Rex omnis terre Deus, canite intelligibiliter.* LXX. ψαλλατε συνετως, Vulgat. & Osiand. sapienter, Vetus Vers. *erudite*, Tremell. *psallite psalmo didascalico*, Svaning *les-ger til undervisning*, Luth. *lobsinget ihm flüglisch*, Diod. *cantate prudenter*, sed accuratius Erberg. *conintelligenzza*, corruptissime Genevenses transtulerunt: *tout homme entendu psalmodiez.* Opponitur huic δοξολογια sincere ac sonoræ sonus

cantilenæ inanis Amos. 5, 23. μετασησον t απεμειχον ωδων σς και ψαλλον οργων σς εκ ακουσµαγ, Hebr. יִצְחָק Luth. *geplerr*, Diod. Gall. *le bruit de tes chansons*, Vulg. *tumultum carminum tuorum*, Erberg. *lo strepito delle tue canzoni*: Sumitur hic ηχ in malam partem pro aut strepitu intolerabili, aut fremitu tanquam vel maris vel bestia, unde colligas, quantum sonus precum impiorum vel hypocritarum Deo placeat, vide Prov. 19. 12, & 20. 2. Es. 5, 29. 30. huc accedit verbum יָגֵן quod est *meditari* vel *mussitare*, quod leoni tribuitur Es. 31, 4 quo designatur idem sonus sæpius repetitus, & est Græcis υποβοηχημα, idem transfertur ad x hariolos suos susurros, murmura, incantationesque reiterantur Es. 8. 10. atque ibi y est ολολυγμος: quemadmodum & legimus apud Nonnum l. 4. Dionysia καὶ vers. 272. και κρυφην μαχον υμνον ανεκλαγε θυαδι φωνη λεπτον εχων ολολυγμα. Sic quoque Os. 7, 14 εκ βοησαν προς με z αι καρδια αυτων αλλ η ωλολυζον εν ταις κοιταις αυτων. Vulgata, Vetus & Osiander: *Ullulabant in cubilibus suis*, Tremell. *ejulant*, Erberg. *hanno urlato*, Genev. *ils hurlent*, Svaning. *de Hyle*, sed alia Danica Vers. quæ dic. Fr. Hdi *de mumble*. Luth. *So ruffen sie mich auch nicht an von Herzen, sondern löhren auf ihren Läger.* Weimariens. in glossa: *in ihren Kirchen und Schulen, da sie mit ihren Gözen buhlen.* Luth. gloss. *Ihre Pfaffen plappern in ihren Capellen ihre abgöttische Gesänge.* Vox quidem Hebræa non videtur significare inconditum sonum in recitatione

precum, nam Kimkuis in Rad. לל scribit verbum hoc significare sonum ex dolore cordis prorumpentem, sive ejulatum, cujusmodi ejulatus quoniam inconditum format sonum, applicatur à B. Luthero ad battologiam Monachorum. Svaningius in margine ad vocem *leue* לע : *strata*, seu *lecti* digitum intendit ad fana idololatrica, & forsan apprime satis ad sensum; nam accumbebant coram ^{aa} Idolis idololatricæ comedentes idolothyta, vel se prosternebant adorantes & quidem cum ingenti ejulatu ac planctu, præsertim cum putabant se non exauditos I Reg. 18, 28. hinc mulieres legimus plangentes Thamuz Ezech. 8, 14. Ejusmodi ejulatus idololatrici exemplis passim referta sunt Gentilium scripta, ita quoties Livius vel tempus pestis, vel annonæ, vel prodigia vel alias Urbis calamitates refert, toties vel matrum crinibus terram verrentium vel sacerdotum luctus vel Vestalium planctus meminit: Scilicet perstringit Propheta Idololatrias, qui verum Deum, a quo $\text{παν δωρημα τελειον}$ Jac. 1, 17. procedit, non implorabant, sed Idolis adhuc dediti sortem suam deplorare cogeabantur: Nec inconueniens erit hoc dictum, si placuerit secundum Versionem Lutheri & Svan. id explicare de iis, qui non ex corde quærunt Dominum, sed lugent solummodo miseriam & pœnam (non culpam) nec in vera fide ac pœnitentia deprecantur, sed potius desperationi indulgent: colligitur hic sensus etiam ex Verf. των LXX. nam το ολοθυζειν luctum ac planctum denotat.

B Δ E Λ Υ Γ Μ Α, *Abomina-*

tio, à βδελυσσομαι *abominor*, & hoc iterum à βδελω , unde βδολος , quod præter notissimam sui significationem etiam foetorem extinctæ lucernæ denotat; est autem βδελυγμα res detestanda, a qua abhorremus tanquam à cadavere venenati animalculi, quod vocatur βδελυγμα Lev. 5, 2. vel homine abjectissimæ sortis, *en raser*, ita pastores ovium Ægyptiis βδελυγμα Gen. 43, 32. &c. 45. 34. dixi *hominem vilissimum*, quo cum nihil sit commercii Deut. 23, 7. Job. 19, 19. &c. 30. 10. Amos. 5, 10. ubi à Luthero ubique positum videas *Greuel*, confer cum locis ex libro Genesios citatis Joh. 4, 9.

Est præterea βδελυγμα res quædam ^d abominabilis, quo nomine veniunt: *Idola* Es. 44, 19. Jer. 7, 30. Jer. 16, 18. Jer. 32, 34. Ezech. 5, 11. & 6, 9. & 7, 20. & 11, 18. 21. & 14, 16. in specie. *Ægyptiorum* Ex. 8. 26. *Chananaeorum* Deut. 18, 19. & 27, 15. *Moabitarum* I Reg. 11, 7. *Zidoniorum & Ammonitarum* 2 Reg. 23, 13. ^e

Dicitur βδελυγμα *peccatum* in se detestabile Lev. 18, 22. 26. 27. 27. 29. Deut. 7, 25. & 12, 31. & 13, 14. & 18, 12. & 23, 18. & 24, 4. Esa. 66, 3. Jer. 4, 1. & 6, 15. & 7, 10 Ezech. 6, 11. In specie ^f (a) *Idololatria* Deut. 20. 18. Sir. 49, 3. Es. 19, 14. (b) *Superbia* Prov. 16, 5. ^g *Ein Stolz Herk ist dem Herrn ein Greuel.* ^h LXX. βδελυγμα ex. gr. peccatum Davidis in numerando populo, quod ipsissimo quoque Joabo visum est $\text{προσποχθισμα αθεμιτον}$, I Par. 21, 6. Quæras hic ως εν παροδω qui hoc factum Davidis impio Joabo visum fuit abominabile, non vero illud cum Uria, cuius neci ipse Joabus in-

fervi-

ferviit? Resp. primo, quoniam viderat antea Joab, quanta pœna subsequuta erat crimen illud cum Uria, sicut impii solent, ad gravitatem pœnæ, semper respicere non vero ad gravitatem culpæ, exemplo Caini, Achabi & Judæ, qui quamdiu, audivit de crimine proditiōis disserentem; Dominum interrogantibus reliquis subticuit, at cum de pœna audivit, melius scilicet fore si homo iste in abyssum conjiceretur, illico interrogavit: μήτις γινώ; Matth. 26, 21. 22. 23. 24. 25. Secundo consideravit, Joab peccatum publicæ Personæ, publice perpetratum, unde facile suboluit publicam ultionem subsequuturam, sed Joab semper non tam Regis erat amans quam populo parcens 2 Samuel. 18, 16. ad cujus desolationem averruncandam huic Davidis facto, quod ipsi quam maxime displicuit, quantum potuit, restitit. (γ) *Blasphemia* Prov. 24, 9. (δ) *Hypocrisis* Prov. 15, 8. & 21, 27. Es. 1, 13. (ε) *Mendacium* Psalm. 119, 163. Prov. 11, 20. &c 12, 22. (ς) *Cogitationes scelerate* Prov. 26, 25. (η) *Falsitas*, Prov. 15, 26. (θ) *Injustitia* Prov. 11, 1. & 16, 12, & 20, 23. & 29, 27. (ι) *Ira, acedia* Sir. 27, 33. (κ) *Fornicatio & adulterium* Ezech. 22, 11.

IV. Dicitur Εδελυγμα ipse peccator, qua talis Deo abominabilis Deut. 18, 12 & 22, 5. & 15, 16. Psalm. 5, 7. Psalm. 14, 1. Psalm. 53, 2. confer Ps. 106, 40. imo etiam V. *Homo peccator simpliciter in statu lapsus consideratus* Job. 15, 16. hoc est: σαρξ ἐξ σαρκος

γεννηθῆσα, peccato originali imbutus, tanquam res omnium creaturarum vilissima, alias post angelos Hebr. 2, 7. omnium suprema.

VI. *Homo miserrimus ac cruciger*, qui in miseria constitutus despiciatui habetur Psalm. 88, 8. Job. 19, 19. & 30, 10. tanquam περιψῆμα, περικαθάρμα, σκυβαλον, καθάρμα 1 Corinth. 4, 13. Phil. 3, 8. ne quidem abjectis soleis dignus, licet justus ac probus Amos. 2, 6. & 8, 6. nedum asinino capiti octo argenteis æstimato comparatus 2 Reg. 6, 25.

VII. *Animalia immunda & ea* propter invescibilia Deut. 14, 3. Esa. 66, 17.

VIII. *Summa desolatio* Es. 44, 19. Jer. 2, 7. Huc pertinet βδελυγμα ερημωσεως Dan 2, 11. 31. & 12, 11 & 9, 27. Marc 13, 14. Mat. 24, 15. οταν ος ιδητε το βδελυγμα της ερημωσεως το ρηθεν δια Δανιηλ τς Προφητς, εως εν τοπω αγιω, ο αναγινωσκων νοειτο. Verba Danielis sunt ex Versione Lutheri: Bei den Flügeln werden stehen Greuel der Verwüstung, und ist beschlossen, daß biß ans Ende über die Verwüstung trieffen wird. Quæsitum est hactenus multifariam, quid per το βδελυγμα της ερημωσεως intelligendum sit? quoniam dicitur εως εν τοπω αγιω, alii legunt Marc, 13, 14. πρξ δει. Ad hujus loci explicationem varia congersere varii de statua Cæsaris & Antiochi in templo, Equestri Adriani statua in Sancto Sanctorum, aurea aquila?

aquila &c. at vero hæc aquila, de qua Josephus Ant. Jud. l. 17. c. 8. fol. 464. non tantum longe extra sanctum sanctorum, sed etiam extra atrium Judæorum & Gentilium in porta majoi seu orientali, quæ *ωρῆα* dicebatur, posita fuit, adeoque hanc το βδελυγμα της ερημωσης εως εν τοπω αγιω denotare nequit. Effigiem Tiberii Cæsaris & signa tempore Pilati Hierosolymam quidem, non in templum adportata, sed protinus inde Cæsaream delata fuisse testis est Josephus l. 18. c. 4. Denique nec statua Caligulae seu imago unquam in templum asportata fuit, prout iterum testatur Josephus l. 18. c. 10. & 11. Nec statua Adriani hic intelligi potest, de qua Lyra ad Mat. 24. illa enim posita fuit in loco templi jam dudum desolato, centesimo post Christum anno. D. Ægidius Hunnius falsa relatione de imagine Caligulae deceptus inquit quidem in Dan. 9. **welcher Greuel der Verwüstung nicht allein ist die greuliche prophanation und Entheiligung des Tempels, als des Kaisers Caligulae Bildniß darcin gesetzt ward,** (sed longe melius subjungit) **sondern auch die Verwüstung und Verstorung selbst; daß Greuel der Verwüstung, nach Hebräischer Sprach-Art, so viel heist als greuliche Verwüstung.** Sunt qui per hoc βδελυγμα ερημωσης signa Romanorum militaria intelligunt, quos inter Franzius in Intp. S. Scr. erant illa nimirum vel aquila, vel corvo, vel anfore, vel clypeo, vel torque, vel equite bene instructo ac ornato, vel manu, vel pane insignita, prout derivata erant à Romulo, Ancilibus, Numa, Scævola, Torquato, Man-

lio, Curtio &c. Hæc interpretes in obsidione Hierosolymitana Judæis βδελυγματα περfe, & ratione eventus βδελυγματα ερημωσης vocant, confer. κυκλωμενην υπο στρατοπεδων την Ιερουσαλημ εις γνωσιν της ερημωσης αυτης Luc. 21, 20. at hoc nondum est το βδελυγμα της ερημωσης εσηκенаι εν τοπω αγιω, h.e. intra pomæria urbis, imo in templo, ut explicuit Lutherus: **da die Cherubim stehen im Tempel, καὶ τὰτο ὡς περ ἔηθεν δια Δανιηλ,** qui ita habet: c. 11, 31. **es werden seine Arme daselbst stehen, die werden das Heiligthum in der Veste entweihen, und das tägliche Opfer abthun, und einen Greuel der Verwüstung anrichten, item c. 12, 11. und von der Zeit an, wenn das tägliche Opfer abgethan und ein Greuel der Verwüstung darge- setzt wird, sind 1290. Tage.** Est igitur βδελυγμα ερημωσης prædictum à Daniele, indictum à Christo, illatum à Vespasiano, ultima Hierosolymorum desolatio, Sacerdotii Levitici & ceremoniarum Judaicarum plenaria abrogatio, loci sancti seu templi totalis profanatio, ac denique conversio prærogativæ gentis Judaicæ in abominationem. βδελυκτῶ legitur Mat. 2, 11.

BEBΑΙΟΣ, deducitur a βαινω a & formatur à βεβαια pro βεβαια, est *firmus* Sap. 7, 23 *stabilis, inviolabilis*, hinc βεβαιως dicitur *ewiglich* Lev. 25, 30. Est vox denotans firmitatem, certitudinem & immutabilitatem rei alicujus, idem implicans quod subjectis suis tribuunt prædicta illa quæ habentur 2. Tim. 2, 19. *ερεβε* Ap.

Ap. 21, 5. & 22, 6. πισος καὶ ἀληθινός
 Ef. 55, 3. Act. 13, 34. τα ὅσια Δαβὶδ τα-
 πιστα, ita Apostolus appellat βεβαιαν την
 c επαγγελίαν Rom. 4, 16. Ελπίδα ως
 ἀγκυραν ἀσφαλῆντε καὶ βεβαιαν Ebr.
 6, 19. παρρησίαν της ἐλπίδος μεχρ
 τέλος βεβαιαν Ebr. 3, 6. ἀρχην της υπο-
 στασεως μεχρ τέλος βεβαιαν v. 14.
 Ελπίδα βεβαιαν 2. Cor. 1, 6. & Petrus
 βεβαιαν την κλησιν καὶ ἐκλογην 2. Petr. 1,
 10. βεβαιότερον τον προφητικον λογον
 2. Petr. 1, 19. item Ebr. 2, 2. λαληθενται
 λογον βεβαιον, est in verbis Petri compa-
 rativus βεβαιότερος, at vero qua nunc
 re firmior dicitur sermo Propheticus?
 Quidam intelligunt vocem de cælo audi-
 tam, de qua agitur v. 18. quod illa sit fir-
 mior sermo Propheticus, non quidem ab-
 solute sed relative, quatenus audita fuit
 solum illa vox a tribus Apostolis, sermo
 autem Propheticus ab omnibus auditur.
 Alii nolunt βεβαιότερον comparative ac-
 cipi debere, sed comparativum pro poli-
 d tivo esse positum, & id quidem non inso-
 lens est stylo Scripturæ Act. 17, 21. & 25,
 e 10. Alii denique comparativum pro
 superlativo positum esse volunt sicut
 Mat. 11, 11 minor in regno calorum,
 sumitur pro minimo seu nullo, ita quo-
 que 1. Cor. 15, 19. ἐλεεινότεροι πάντων ἀν-
 θρωπων pro simpliciter ἐλεεινότεροι.

ΒΕΒΑΙΟΩ, confirmo: apud

a Ictus significat præstare, ut is rem habeat,
 cui stipulatione & sponsione cautum est,
 b hoc sensu dicitur testamentum firmum
 Ebr. 9, 17. διαθήκη γὰρ ἐπὶ νεκροῖς βεβαια

Gal. 3, 15. ἀνθρώπου κεκυρωμένην διαθή-
 κην οὐδεὶς ἀθετεῖ. Quæ de voce βεβαιω-
 θαι docto exaravit calamo Hammondus
 ad locum Ebr. 13, 9. ubi loquitur de He-
 bræorum *scipione panis*, eo quod corpus
 alimento confirmetur, & phrasi: *stabili-
 re, reficere cor, 3: comedere*, videantur ex
 proprio fonte 3: Annot. Ejus ad N. T. &
 conferantur cum iis, quæ ex Dannhaverro
 attulimus in voce Γράμμα.

ΒΕΒΗΛΟΣ, profanus Ezech. a

3, 14. Lev. 10, 10. 1. Sam. 21, 5. Ezech.
 22, 26. & 44, 23. 3. Macc. 7, 14. unde
 βεβηλω Num. 18, 32. Psal. 74, 7. Ef. 56, 6. b
 Thren. 2, 2. Dan. 11, 31. Zoph. 3, 4. Num.
 13, 17. 18. cui æquipollet το μισαίνει Exod. c
 20, 25. Ef. 47, 6. Βεβηλός dicitur pa-
 nis vulgaris, communis, contradistinctus
 pani oblationis seu sacro 1. Sam. 21, 4.
 Sed habet το βεβηλός longe fortio-
 rem significationem Ebr. 2, 16. μη τις πορνέ-
 η βεβηλός ως Ησαυ, ος ἀντι βροσεως
 μιας ἀπέδοτο τα πρωτοτοκία αὐτοῦ.
 Luth. bene posuit *Gotiloser*, & Diod. in
 Vers. Gallica vocem *profane* sic explicat:
*sous ce nom sont compris tous ceux qui
 pour le plaisir de la chair méprisent & re-
 noncent à la benediction celeste, comme fit
 Esau*, & quidem recte: erat enim in
 Esau contemptus ordinationis & pro-
 missionis Divinæ, cui μικρά prætulit ἀπο-
 λαυσιν. Opponitur itaque heic βεβηλός
 seu profanus non præcise homini, qui re-
 bus sanctis ac sacerdotio dicatus est, ut vo-
 luit Hammondus in annot. ad h. l. sed
 homini pio ac sancto, qui promissiones ac
 præcepta Divina magnificat; Non qui-
 dem

dem plane inficiamur, jus sacerdotii ante templum exstructum ac dum Deus adhuc privatim coleretur, ad primogenitos pertinuisse (nam haud parum movet locus Exod. 24, 5. ubi Moses dicitur misisse *Juvenes Israelitas* ad offerendas victimas, ubi Chaldaeus Paraphrastes habet בוכרי *primogenitos*, addit Jonathan: *quoniam usque ad illam horam fuit cultus inter primogenitos & haecenus non datum erat Sacerdotium Aaroni*) adeoque & hoc fuisse inter illa πρωτοτοκια h. e. privilegia primogenituræ, quæ spreverit Esavus, sed hæc descriptionem βεβηλοτιτ Esavi plane non absolvunt, nam aliæ atque longe adhuc majores erant primogenituræ prærogativæ, quas inter: benedictio Paterna, eademque summa atque plenissima (qua Ruben quoque licet primogenitus sua πορνεία se privavit Gen. 49, 2. 3. 4. adeo ut haud perperam hic jungantur πορν & βεβηλ sc. ut Ruben & Esau quorum alter scortatione, alter impietate jus primogenituræ perdidit) primogenito præsertim debita: promissio de benedicto femine ex lumbis Abrahamæ &c. his demum tanquam secundaria privilegia accedunt: jus sacerdotii, ac principatus, autoritas inter fratres, hæreditas bonorum præ fratribus, quos dicimus *cadets* Deut. 21, 15. 16. 17. 2. Par. 21, 3. 1. Par. 27, 10. in quo ultimo loco corruptissime posuerunt Versiones Danicæ Svaning. & Resen: *Hand var icke dend förste födde men hans fader hafde sat Ham til dend ypperste*: Svaning. *enddog hand var icke dend förste födde æque corrupte*. Vetus Versio, Osiander, Tremell. *quamvis non esset primoge-*

nitus, pariter Genev. *combien qu'il ne fut pas l'aîné, ne antmoins son Perel etablit pour Principal*, & Erberg. *benche egli non fosse il primogenito*. Sed recte Lutherus: *den fürnehmesten Simri, denn es war der Erstgebohrne nicht da, darum setzt ihn sein Vater zum fürnehmsten*: Vulgata: *Non enim habuerat primogenitum, idcirco posuerat eum Pater ejus in Principem*. Vellem sic reddi: *Non erat ipsi primogenitus (vel non habeat primogenitum quippe qui mortuus erat) idcirco &c.* LXX. καὶ τῶν οὐρανίων υἱῶν Μεγαρυῖοι φυλάσσοντες τὴν ἀρχὴν, οὐκ ἦν πρωτότοκος (sc. ἐν αὐτοῖς ὁ: non erat, non reperiebatur inter ipsos primogenitus) καὶ ἐποίησεν αὐτὸν (sc. Simri) ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἀρχόντα τῆς διακρίσεως δευτέρας.

ΒΕΛΟΣ, *jaculum*: I. telum bellicum 2 Reg. 9, 24. & 13. 15. 17. & 19, 32. Es. 37, 3. posuerunt LXX. ἰντρον Ezech. 21, 21. sed minus apposite; βελος est Eustath. etiam ipse dolor ab ictu illatus, hinc βελος οἴου metaphorice extremus dolor parturientis Iliad. λ. est alias βελος II. *Potentia*, Es. 5, 28. III. *Ira Dei* & pænæ ab ipso immissæ Deut. 32, 23. 42. Psal. 7, 14. Ps. 45, 6. Ps. 18, 15. Ps. 144, 6. Ps. 77, 18. ubi Lutherus posuit *Strahlen*, sc. *Donnerstrahlen*, Ezech. 5, 6. ubi LXX. posuerunt βολις. IV. *Crux & miseria a Deo immissa* Job. 6, 4. & 34, 6. Psal. 28, 3. Thren. 3, 12. V. *Morbi subitanei*, Ps. 91, 5. VI. *Machinationes & injuriæ impiorum* Ps. 11, 2. Ps. 57, 5. alias τοξον Ps. 58, 8. Ps. 61, 4. τοξευμα Prov. 25, 18. βολις Jer. 9, 8. VII.

VII. *Inanis ac vana mundi potentia Psal.*

76, 4. ubi LXX. posuerunt κρατ^ς, ἐκεῖ συνετριψε τὰ κρατητῶν τοξῶν, ὄπλον καὶ ῥομφαίαν καὶ πόλεμον, διαψάλλα. Gall. Diod. vertit ad literam ex Hebræo: *La ila rompu fleches d'ares, escus, epees & barnois de guerre Selah!* Ital. *Jui spezzo le sa ette del' arco, lo scudo & il coltello, & la guerre in eterno.* Novissime Erberg. *Qui vi ha rotto le frezze del arco lo scudo & il coltello e la bataglia Sela.* Svan.

Der Sönderbröd hand buens gloande pt-le, Skjold og Krüg Selah! Luther. reddidit die Pfeile des Bogens. Sensus est, quod nulla Sathanæ aut mundi potentia vel vires infernales valeant adversus Ecclesiam. VIII. Habetur βελ^ς Es. 49, 2. ubi comparatur jaculo σκευ^ς εκλογης, ο: aptissimum subiectum ad munus suum obeundum, teli instar velocissimi ac acutissimi, & ponitur κατ' ἐξοχην de Messia.

B H M A, I. *Tribunal*, semel in hac significatione ponitur apud LXX. Intpp. Neh. 8, 4. *Nichtstuhl*, alias pro loco edito, unde concio ad populum habebatur, in L. a Leigh citatis. II. *Vestigium pedis*, βημα ποδ^ς, quod vel minutissimam possessionis partem denotat Act. 7, 5. ita quoque habetur Deut. 2, 5.

B H P Y Λ Λ Ο Σ, *beryllus*, adhibuerunt LXX. hanc vocem, Exod. 28, 20. & 39, 13. ubi Luth. posuit Onych.

B I A, *vis, violentia*, habetur sæpius, est quoque *robur* Il. η & λ: Od. ξ. βιας etiam injuriæ & contumeliæ per vim illatæ. Od. π.

Β Ι Α Ι Ο Σ, *violentus, fortis* Act. 2, 2. item *coactus*.

Β Ι Α Ζ Ο Μ Α Ι, *violo, eluctor, exprimo, cogo, conor, nitor*, ita passim apud profanos, at Mat. 11, 12. est *vim patior*, ita Erasimus, astipulantur omnes fere Interpretes; sed inquit Leigh: *Regnum cælorum vi ingruit, vi irrumpit, scilicet activa significatio admittitur* Luc. 16, 16. & cur non hoc loco etiam? a LXX. interpp. hoc modo semper adhibetur, ut Gen. 16, 3. & 33, 11. Exod. 19, 24. Jud. 19, 7. at hoc sensu βιάζεται, hoc est; vim patitur contextus, qui ita habet: *ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν βιάζεται καὶ βιάσαι ἀρπαῖσιν αὐτήν*, si vi ultro irrumpit Regnum cælorum, quomodo violenti agonistæ illud vi rapiunt? Non equidem negatur, Regnum cælorum ἀπο τῶν ἡμερῶν Ἰωάννης εὖς ἀρτι ultro se insinuasse, homines invitasse, imo ad se coegisse, sed hic loci satius dicendum ab eo tempore vim Regno cælorum illatam, monstrato a Johanne & deinceps medio fidei in Christum, quo cogi, rapi, capi, teneri, vim pati possit, unde βιάσαι, fideles, πληροφωρημένοι, πάντα ισχυόντες illud dudum raperunt, & adhuc rapiunt quotidie, vi equidem non propria nedum illicita, ut 1. Sam. 2, 16. sed monstrata & data Ap. 22, 14. huc pertinet illud 1. Tim. 6, 12. ἀγωνίζετον καλὸν ἀγῶνα τῆς πίστεως, ἐπιλαβὴ τῆς αἰωνίας ζωῆς εἰς ἡμᾶς καὶ ἐκκλησίαν, pertinet huc cursus violentus ἐπεκτενομένων, agonismus luctantium, labor attingentium coronam & brabeum, ita scilicet non dormientibus in tentoriis aut in

deserto seu delitescantibus seu vagabundis Israelitis data fuit terra Canaan, sed armatis, pugnantibus, vi & armis terram ac possessionem occupantibus. (alias de invitatione facta per regnum gratiæ, quomodo illa compellat anancasmo non violento extra ordinem, quod foret *αγγαγεύειν*, sed placido, dulci, postulatorio, vide Es. 60, 4. 8. 11. collat. cum Luc. 16, 16. Luc. 14, 23.) Ita nimirum *βιασαί* sunt fideles, qualicunque demum significatione id accipias, nam si *βιάσιν* vel prout apud

d Profanos habetur, & quidem Dorice: *βιαταί*: Pindar. Olympiad. Ode IX. intelligas *fortem, generosum*, id utiq; omnino convenit cum fidelibus, qui nullis difficultatibus, nullis periculis se ab occupando regno cælorum atque amplectenda Christianæ fidei doctrina deterreri patiuntur, quales fuere tunc temporis fideles cum Christus hæc dixit: *απο καιρων Ιωαννης τς βαπτισμς*. Licet enim mundi odium Joh. 16, 20. persecutiones Matth. 23, 34. minæ hostium Christi (qui nolebant ejus Regnum advenire, adeoque claudebant regnum cælorum, & advenientes non sinebant intrare Matth. 23, 13. Luc. 11, 52.) indies ingruebant, confer. Joh. 9, 22. imo cognatorum quoque, parentum ac amicorum odia instabant, omniaque deferenda erant Matth. 10, 35. Luc. 12, 51. magno tamen animo omnia hæc pericula & adversitates spernebant, atque Divino animi robore præditi, in regnum cælorum irrumpebant *βια των Φαρισαιων και των λοιπων*, id est, illis invitis: ita apud Demosth. *βια των πολλων* ο: invita multitudine. Si quoque *βιάσιν* violentum interpretari velis, quemadmodum dicitur *βιατας Αρης* *violentus Mars*, videbit ex superius dictis e atque sequentibus id cum natura fidei atque agonismo fidelium omnibus numeris convenire. Dico το *βιάζεσθαι* hic omnino poni *passive*, quemadmodum colligere licet ex parallelo Luc. 16, 16. ut obviam eatur f glossæ non solummodo Nostri Leigh, sed & omnium Calvinizantium, qui etiam ex phrasibus Scripturæ ubicunque reperitis absolutum decretum modo valde cryptico ac subtili insinuant, ut & hic loci, quasi regnum cælorum non sponte solum se insinuet, sed etiam vi quadam irresistibili se obtrudat cuicunque ex prædestinatione seu electione id sit conclusum, & nulli alii, adeo ut non omnibus æqualiter acquirendum pateat, qui velint ordinariis patefactis mediis sc. fide *βιάζεσθαι*, cum tamen obsiet ipsissimus, terminus *ως εις αυτην βιάζεται* Luc. 16, 16. ο: unusquisque qui solummodo velit. Pertinet hoc quoque ad doctrinam de servo Arbitrio, quam ex Lutheri calamo nimis maligne interpretati sunt Calvinisequæ, sed de his alibi: Nostrum solummodo hic loci erit enodare verum sensum dicti superius memorati. Vox *βιάζεσθαι* notat abreptionem g alicujus rei ab eo, qui nullum ad eam jus habet, sic Hesych *βιάζεται, βιαως κραταιται*, vel modum agendi violentum Exod. 19, 24. ubi de Israëlitis extat. *μη βιάζεσσαν αναβηναι*, ita: *βιασασμενοι συνερχεσθαι* dicuntur apud Xenophontem de expedit. Cyri l. 7. p. 332. illi h qui invitis cæteris egrediebantur eisque

vi sese adjungebant, & Galen. ad Glauc. *εβιασαμενοι λαβοιενι si vi capiant.* Insignis est locus Thalmudicus, quem adduxit Hammondus ad h.l.a quo uberiores explicationem hujus loci opportune deduci existimo, scil. *Joma c.4. fol. 30. Duo viri habebant hereditatem equaliter dividendam, unus vero ex illis partem suam & partem socii abstulit, ideoque eum vocarunt* *בן בן* *filium violentie*, hoc est *βιασεν* Liceat hic non inique allegorizare, imo ex contextu & cohærentia plane explicare: *Hereditas* est regnum cælorum, prædicatio Gratiae & Evangelii, conferenda duobus hæredibus: *Ισδαιω τε και ελ- ληι* Rom. 1, 14. Rom. 3, 9. & 10, 12. 1. 1. Cor. 1, 24. & c. 12, 13. Col. 3, 11. Horum primus scil. *Judæus* erat primogenitus Rom. 1, 16. Rom. 2, 9. 10. cui primo offerretur hæreditas, is vero suam *μεριδα* neglexit, sive spectes capitales civitates, Corazin, Bethsaida, Capernaum, Hierusalem, sive capitales incolas Joh. 7, 48. *an aliquis ex Phariseis credidit in ipsum?* *αλλ ετος ο οχλος εκ ειδως τον νομον επικαταρατοι εσι.* *Ethnicus* vero & *Publicanus* (prout Christus hos duos jungit Matth. 18, 17.) erat alter hæres, atque hic hæreditatem alteri vi præripuit (supplantatione quasi Jacobæa Gen. 25, 26, qui fratrem πρωτοτο- κιοις suis exiit Ebr. 12, 16.) *την καλην μεριδα εξελεξατο ητις εκ αφαιρεθησε- ται απ αυτη* Luc. 10, 42. Præripuit, inquam, alteri hanc hæreditatem (quem ad modum Jacobus benedictionem Esavo Gen. 27, 25.) *Ethnicus* & *Publicanus*, Idumæ- us, Tyrius, Sidonius Matth. 12, 15. confer.

Marc. 3, 8. *Γαλιλαα εθων* Matth. 4, 15. *Publicanus* violentus omnia sibi abstulit, Evangelium amplexus est (amplexu imo complexu fiduciali, Jacobæo, luctatorio Gen. 32, 26.) quod alias jure primo ad Judæum pertinebat: Act. 13, 46. & id quidem a temporibus Johannis *εως αρτι*, nam Judæi Doctores dicebant Johannem habere Dæmonium vers. 18, Luc. 7, 33. Pharisei & legisperiti spreverunt consilium Dei adversus semetipsos non baptizati ab eo Luc. 7, 30. Sed *πας ο λαος ακεσας και οι τε- λωναι εδικαλωσαν τον Θεον βαπτισθεντες το βαπτισμα Ιωαννης.* vers. 29. Dico igitur *Publicanos βιασας*, violentos homines. Non Pharisei, non legis periti, non Sessores Cathedræ Mosis, non sapientes *τσαων* *τστη* Christo nomen dabant, sed *αγορευοι* circumforanei Act. 17, 5. piscatores Marc. 1, 16 Matth. 4, 18. meretrices Matth. 21, 31. 32 milites Luc. 3, 14. ac imprimis *τελωναι* Luc. 3, 13. *χρηματι- σην βιον* professi, qui docente Philosopho, *βιασος τις εστι*, eo potissimum nomine infames, quod tanquam violenti exactores *εραγγαλμας βιαων συναλλογµατων*, Es. 58, 6. *εδησαν παντα συνδεσµον αδικιας* vers. eod. *τυπτοντες πυγµαις ταπεινον* vers. 4. *υπονυσσοιτες της υποχειρις*, vers. 3. *πασαν συγγραφην αδικον συσπαιντες* iterum vers. 6. Propria nimirum fuit *Publicanis* non solummodo *βια* seu vis aperta, sed etiam *αρπαγη* five occulto dolo five injuria palam facta, unde eorum criteria apud Svidam hæc extant: *πεπαρη- σιασµενη βια & ανεπιτιμητ αρπαγη*, unde illud *πολυτρυλλητον παντες τελωναι*,

πάντες εἰσιν ἀρπαγες, adeo ut consulte Phariseus dum se a reliquis distinguit hominibus Luc. 18, 11 primo loco memoret ἀρπαγες, ἀδικες & totum ejusmodi hominum catalogum obsignet nomine *Huius Publicani*: haud absimile est quod Theocritus interrogatus quæ maxime fera belluarum esset? respondit: ἐν μὲν ὄρεσιν ἀρκταὶ καὶ λέωντες, ἐν δὲ πόλεσι τελώναι καὶ συκοφάνται. Veniunt sc. uno nomine τελώναι καὶ συκοφάνται ex confessione Zachæi Publicani Luc. 19, 8. Hi igitur Publicani, τελώναι, ἀρχιτελώναι ut Levis seu Matthæus, qui hoc scripsit, Zachæus aliique omnes, haud immerito dicti βίαιοι (ut milites Luc. 3, 14 quorum proprium est βιάζεσθαι 2. Reg. 1, 9. 11.) βαρεις, φορτικοί, nunc alio modo dicuntur βιάσαι, καὶ ἀρπαζόντες, scil. quemadmodum piscatores piscium redduntur piscatores hominum Marc. 1, 16, 17. Matt. 4, 18. 19. ita βιάσαι rerum mundanarum redduntur βιάσαι regni cælorum. Emergit hinc duplex πορισμός: *Unum*: non multos sapientes, non multos εὐγενεις esse electos 1. Cor. 1, 26. sed ex iis quos non ex meliori luto effictos, sed ex fæce hominum existimat mundus, quamplurimos mirabili illo more, quo sapientia Divina ostendere voluit Petro in magno suo linteo nihil esse κοινόν, ne quidem reptilia Act. 10, 12. 15. atque ita βιάσαι regni cælorum videmus non illustres illos Synagogæ Judaicæ Antistites, non turgidos illos filios Abrahamæ hoc antiquo stemmate fretos Matth. 3, 9. Joh. 8, 33. sed Publicanos, vile hominum genus.

Alterum: Maximos peccatores, mirabili μεταμερῶσει, beneficio mirabilis ac in-

perscrutabilis gratiæ Divinæ, in summos sanctos, fideles ac dilectos sæpe mutari: Hi tanto maiorem dilectionem animo concipiunt, (nam cui multa remittuntur, is multum diligit Luc. 8, 43. 47.) tanto impensius doxologiæ Divinæ incumbunt, tanto melius τα βασιλεὺς Σατανα Ap. 2, 24. καὶ τὰς μεθόδους αὐτῶν Eph. 6, 11. utpote sibi cognitas aliis cavendas ostendere possunt. Exempla præbent: Acolastus reversus Luc. 15, 30. Petrus conversus Luc. 22, 60. 61. confer. v. 32. Saulus ἐμπνευστὴν Act. 9, 1. Sed postea θεοπνευστῶν, Publicani βιάσαι καὶ συκοφάνται, nunc βιάσαι regni cælorum.

BIBΛION & BIBΛΟΣ, ^a

liber. Singula, ut inquit Leigh, scripta verbi Divini vocantur βιβλοὶ & βιβλία Luc. 4, 17. 20. Ebr. 9, 19. Joh. 20, 30. & 21, 25 adde Dan. 9, 2. Luth. in demselbigen Jahr merckt ich Daniel in den Büchern auf die Zahl der Jahr, davon der Herr geredet hatte zum Propheten Jeremia.

Βιβλὸς ζωῆς, *Decretum electionis* ^b Ap. 20, 12. καὶ βιβλία ηνεώχθησαν καὶ βιβλίον ἄλλο ηνεώχθη ὁ ἐστὶ τῆς ζωῆς Ap. 17, 8. ὧν ἔγεγραπτο τὰ ὀνόματα ἐπὶ τῷ βιβλίῳ τῆς ζωῆς ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, Electionis, inquam, in Christo Ap. 13, 8. ἐν τῇ βιβλῷ τῆς ζωῆς τὰ ἀρνία τὰ εσφαγμένα ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, & hoc quidem immutabile, scil. coram Deo, qui nullum nomen eo ab æterno inscripsit, nisi quod prævidit non deletum iri, adeoque quod ibi semel inscriptum est, deleri non potest Exod. 32, 32. 33. at coram nobis non potest certo determinari tanquam immutabile,

tabile, ita enim omnes quidem credentes dici possunt *ωντα ονοματα εν βιβλω ζωης* Phil. 4, 3. (nam Apostolus de eorum salute infallibiliter & immutabiliter certus non erat: incondicionaliter de quibus ibi loquebatur, sed de fide eorum solummodo certus erat, confer quæ dicta sunt in voce *οτι*) at credentes fieri possunt *απιστοι*, & potest *αφαιρεθηναι αυτων το μερος απο βιβλω ζωης και εκ της πολεως αγιας*, Ap. 22, 19. hinc solummodo dicitur *τω νικωντι*, finaliter perseveranti Ap. 3, 5. *ο νικων ετι περιβαλεται εν ιματις λευκας η ε μη εξαλειψω το ονομα αυτου εκ της βιβλω της ζωης*, ubi *το μη εξαλειψω* præsupponit posse deleri: Sed tales locutiones *ανθρωποπασεις* redolent, utpote ad captum nostrum accommodatæ.

De initio Evangelii Matthæi: *Βιβλω γενεσεως J. X.* ejusque vindicatione à blasphemiiis Manichæi, ac postea erroribus Rabani, Thomæ, Lyrani aliorumque, consulto hic quicquam dicere nolui, cum id satis actum sit à Friderico Spanheimio in Dub. Evang. Dub. I. quem consulat Lector. Benev. etenim in aliorum messem falcem mittere non est animus, neque aliorum meletemata nisi præfixo Authoris nomine referre, ne forte si avium cohors sua olim repetat, ludibrium tunc præbeat Junonia avis.

ΒΛΑΒΕΡΟΣ, *απο το βλαπτεν*, *damnosus* Ps. 36, 4.

ΒΛΑΣΤΑΝΩ, *germino*, item *produco* Sir. 39, 17. alias *ελασεω*

Num. 17, 8. dicitur de *crinibus* Jud. 16, 22. usurpatur de *statu felicitatis* Es. 27, 6.

ΒΛΑΣΦΗΜΕΩ, *blasphemo, convitior*, *παρα το βλαπην την Φημην*, *schelten, lästern, spotten, höhnsprechen*, 2. Reg. 19, 4. 6. 22. Ezech. 35, 12. Es. 52, 5. ponitur absolute Marc. 3, 28. Mat. 9, 3. cum præpositione *κατα* Mat. 12, 31. cum præpositione *εις* Marc. 3, 29. respondet verbo *εγυ* 2. Reg. 19, 2. Es. 37, 6. Num. 15, 30.

ΒΛΑΣΦΗΜΙΑ, *lästörung*, q. d. *κονδυλισμ* Zoph. 2, 8. *Execratio* Judæ v. 9. *Blasphemia* non generaliter, a sed specialiter dicta ingreditur peccatum in Sp. Sanctum; Priori modo, id est, latius sumta etiam in *hominem* committitur Rom. 3, 8. in *libertatem Christianam* Rom. 14, 16. in *res incognitas* 2. Pet. 2, 12. generaliter in *Deum* Ap. 13, 6. specialiter vero in *dona & bona Sp. Sancti*, ita ut Ejus gratia pedibus quasi conculcetur, blasphemia malitiosa (non ex ignorantia, incogitantia aut zelo præpostero vide 1. Tim. 1, 13.) continua, conjuncta cum agnitæ veritatis reali ac finali abnegatione irrevocabilique impænitentia ad ultimum usque *νυν* Mat. 12, 31. *πασα αμαρτια και βλασφημια αφεθησεται τοις ανθρωποις, η δε το πνευμα του βλασφημια ουκ αφεθησεται ταις ανθρωποις* Marc. 3, 28. 29. Luc. 12, 10. 1. Joh. 5, 16. Ebr. 6, 4. Ebr. 10, 26. Hugo Grotius putavit peccatum in Sp. Sanct. olim quidem potuisse committi, d quando Christus visibiliter docebat, at hodie committi non posse, idem tenent Sociniani & Arminiani, nuperrime quoque eadem

eadem sententia placuit Pastori Reformato Monf. de Saurin: *au Sermon du Peche contre le St. Esprit*; sed hunc errorem Theologorum iudicio committimus.

- a **ΒΛΕΠΩ**, *Video*. Quomodo το βλέπει sit non solum simpliciter *videre*, sed intueri, *attente considerare*, vide in annotationibus Hammondi & Clerici ad Mat. 5, 28. ex collatione locorum Eph. 5, 11. Hist. Sus. v. 32. 3. Esdr. 4, 19. Eccl. 9, 5. 8. & 41, 28. & 42, 12. Job. 31, 1. Ex positioni huius vocis apud Leigh adde loca. 1. Reg. 12, 16. 2. Par. 10, 16. ubi, βλέπειν est *curam gerere* seu *videre* pro *providere*, Siehe du zu deinem Hause David. Est quoque *cogitationes suas & propositum aliquo dirigere* Prov. 4, 25. βλέπειν eis αερα est *otio aeditum esse* Eccl. 11, 4. *Intelligere, cognoscere* Es 44, 18. Ezech. 12, 2. Dum de rebus mortuis dicitur το βλέπειν, est *vergere* Ezech. 40, 44. Ezech. 11, 1. μη βλέπειν est *in summa miseria & angustiis versari* Ps. 40, 13. & 69, 24. βλέπειν seu ιδειν τινα, *convenire aliquem, conversari cum aliquo, colloqui*, 1. Sam. 15, 35. Samuel sah Saul fürder nicht mehr bis an den Tag seines Todes, alias enim equidem ipsum postea vidit. c. 19, 24. sed non cum ipso locutus: βλέπειν, επτεωται, ιδεν αλληλως, dum de Regibus dicitur, est *bello configere* 2. Reg 14, 8. & 23, 29.

i Est denique βλέπειν exterioribus sensibus aliquid *percipere, videre, habere, possidere*, Ebr. 11, 1. εστι δε η πισις των ελπιζομενων υποστας, πραγματος ελεγχου μη βλεπομενων, hinc *propositiones evidentes* stricte loquendo haud accurate a

Theologo dici possunt *articuli fidei*, praesertim quando ex lumine naturae cognosci possunt, e. g. Deus est aeternus, punitor malorum &c. nam objectum fidei debet esse inevidens. 1. Cor. 2, 7. Rom. 16, 26. Eph. 3, 9. Col. 1, 25. & seqq. 2. Tim. 1, 9. 10. Tit. 1, 23. 1. Petr. 13. 1. Petr. 1, 20. 21. dixi *articulos fidei* ακριβως non posse appellari *propositiones evidentes*, praesertim quando & quatenus ex cognitione naturaliter patent, alias enim quatenus Divinae revelationi subsunt, propter illam sunt credenda e. g. quod Deus sit μιθαρπαδους quarentibus eum. Ebr 11, 6. ubi tamen si quis propositionem: *Nulla propositio evidens accurate loquendo, dici potest articulus fidei*, morose defendere vellet, excipi potest, Apostolum loqui de μιθαρπαδοισι in altera vita, quae hic plane est inevidens, ut patet ex v. 1. dicitur quoque v. 3. πισει νοουμεν κατηρητωται αιωνας ρηματι θεου το μη εκ φαινομενων τα βλεπομενα γενομεναι, sed hic notandum, quod creatio quidem in se ex lumine naturae innotescat, sed non creationis ordo, vid. Rom. 1, 2. confer. Ps. 33, 6. Rom. 4, 17. 2. Petr. 3, 5.

Dum ad primam ac generalissimam vocis significationem redimus, quae est *oculis corporis videre* ac rem aliquam *inspicere*, occurrit locus Act. 1, 9. βλεποντων αυτων επηρδη, και νεφελη υπελαβαν αυτον υπο των οφθαλμων αυτων: duo hic attendenda: actus & cessatio visus, sc. viderant discipuli initium ascensionis Christi, non terminum, eodem modo, quo, Elifaeus abitum Eliae 2. Reg. 2, 10. 12. Quæritur, cur a nemine mortalium visus est Christus resurgens, visus autem a discipulis

pulis ascendens? Resp. 1) resurrectio Christi per se omnibus satis certo constitit Act. 13. *παρεσησεν* (probavit) *εαυτον ζωντα μετα το παθειν αυτον εν πολλοις τεκμηρισις διημερων τεσσαρηκοντα οπτανομεν* & *αυτοις και λεγων τι περ της βασιλειας της θειας*, ita ut non opus fuerit testibus qui ipsum vidissent resurrexisse, cum resurrectum viderint, at vero ascensionis testes oculati debuerunt esse discipuli post abitum Ejus. 2) Tanta est gloria resurrectionis & ascensionis Christi, ut nec hujus finis nec illius initium perspicere possit, unde subjungitur: *νεφελη υπελαβεν αυτο απο των οφθαλμων αυτων*, ita nec discipuli in monte proni ac dormientes exitum gloriose apparitionis viderunt.

De visione Angelica extat locus Mat. 18.

^m 10. *οι αγγελοι αυτων δια παντος* & *βλεπασι το προσωπον της Πατρος μη της εν θρανις*. hic το δια παντος *βλεπειν* omnino plus involvit quam nudam *περσκαρτησιν* Angelicam, dum throno Dei assistunt & jussa ejus expectant, uti alias explicarunt Arminiani, nam id eis hic tribuitur, quod nobis in altera vita tribuitur: vident autem, *βλεπασι*, oculo non quidem corporeo sed intellectuali. Queritur: Cum nostra visio in Patria erit ifangelica, imo immediata, clara, eoptica, autoprosopica (qua Christus oculo corporeo certissime videndus Job. 19, 27.) an etiam Deitas ipsa oculo corporeo videnda? Respondet ad hanc questionem Dannhaverus *Οδοσοφ. Phæn. 13. p. m. 1490. id ut temere negandum non est cum Riveio, ita nec liquido asserendum, quid enim impedit oculo qualitate spiritali di-*

tato spiritum videre? asserit Aug. l. 22. de C. D. c. 29. *negant alii*, sic ille: pari modo dubitat Gerhardus, cujus verba sunt: *certo & apodictice in hujus vite infirmitate decidi nequit, an tantum oculis mentis, an vero etiam corporeis glorificatis Deum in vita aeterna simus visuri*. Negat Bechmannus in Colleg. in Hutter. & Theologorum Jenens. *ausführlicher Bericht und Erklärung über 93 Religions-Fragen* An. 1704. Affirmant Quistorpius Rostochiensis in Aphorism. Theol. & Beat. Wandalinus in Hypotyp. c. 13. p. 485. Lubens fateor (præeunte Nostro Bartholino in Elem. Theol.) difficile esse hic quicquam definire, nondum enim apparuit id quod erimus I. Joh. 3, 2. nec unquam id auris audivit, aut oculus vidit, aut super cor hominis ascendit. Nihilominus me ad affirmativam quam maxime inclinare haud diffiteor, multum enim me movet expressio *ειδης* fidei contradistincta 2. Cor. 5, 7. *ειδης των βλεπομενων* aliquando spei & expectationi nostræ contradistincta Rom. 8. v. 24. 25. ita I Cor. 13, 12. *βλεπομεν τε προσωπον προς προσωπον*, 2 Cor. 3, 18 *ανακεκαλυμμενοι πρωτωπω την δοξαν Κυρις κατοπτριζομενοι την αυτην εικωνα μεταμορφωμεθα απο δοξης εις δοξαν*. Contrarium equidem videntur dicta I Joh. 4, 12. *Θεον οδεις πωπειτε τεθεαται* Joh. 18. *Θεον οδεις εωρακε πωπειτε* I Tim. 6, 16. *Φως οικων απροσιτων ον αιδεν οδεις ανθρωπων οδε ιδεν δυναται*, confer. I Tim. 1, 17. Joh. 4, 24. sed hæc ad hanc vitam solummodo restringuntur secundum explicati-

cationem datam Exod. 33, 20. *nemo videbit me & vivet*: remanet autem visio in altero seculo. Certe si Christum oculo corporeo in altera vita non nisi secundum humanitatem videbimus, quoad Deitatem vero spirituali solum seu intellectuali, quid ergo amplius videbimus quam Apostoli, qui ipsum *κατα σαρκα & σχημα* viderunt oculo corporeo, atque ad Deitatem etiam viderunt intellectuali Joh. 14, 8. 9. 20. Joh. 12, 45. Credisne, Christiane Lector! Christum Hominem oculo Humanitatis Patrem, seipsum verum Deum & Sp. Sanctum perfecte videre? at nos nonne tunc quam maxime erimus *κοινωνοι της Θεας Φυσεως* 2 Pet. 1, 4. de qua Apostolus Phil. 3, 21. *εσμετασχηματισθη το σωμα της ταπεινωσεως ημων εις το γενεσθαι αυτο συμμορφον τω σωματι της δοξης αυτης κατα την ενεργειαν της δυνατοσας αυτον &c.* praesertim cum Dominus noster ipse dixerit Joh. 17, 24. *Πατερ ες δεδοκας μοι θελω ινα οπθ ειμι εγω κακεινοι ωσι μετ εμω ινα θεωρωσι την δοξαν την εμην.* Moses oculo corporeo Deum vidit, licet à tergo, hoc est, in signo aliquo nobis ignoto, at ibi nubes omnis, signum omne cessabit, erit antica visio, facie ad faciem. Hujus visionis corporalis praeludia eluxere in visione Thaboritica, aspectu gloriosi ascensus Christi, apertione oculorum Emaunte Luc. 24. ubi objectum visus modo insolito factum fuit corpus Christi glorificatum. Huc pertinet quod Stephanus vidit caelum apertum & Christum in dextra Patris, vidit, inquam, *oculo*

corporeo stantem à *Dextra Patris*, quam videre est Deitatem ejusque gloriam videre, ubi quoque notandum est, *caelum apertum* visionem gloriosam phrasi valde exochica ac emphatica denotare. Plura de modo videndi vide in vocibus: *ωραω, ειδος, παρισημι.*

De visione Dei in hac vita tres potissimum notandæ sunt distinctiones: (α) Inter visionem apprehensivam & comprehensivam. (β) Inter visionem Deitatis & Deitatis symboli visionem. (γ) Inter divinam essentiam & apparitionis œconomiam. Primam distinctionem alio quidem sensu, quam hic loci, eam intelligo, retulit ad visionem Dei in altera vita seu Beatificam B. D. Wandalinus in Hypotyp. c. 13. p. 485. Ed. 2da. Sed hic dum ago de visione Dei in hac vita, atque distinguo inter visionem apprehensivam & comprehensivam, tunc non intelligo comprehensivam Divinitatis seu essentiae Divinae, sed comprehensivam singularis alicujus *ειδος*. Itaque ad primam hanc distinctionum classem pertinet dictum Deut. 4, 15. *So bewahret nu eure Seelen wohl, denn ihr habt kein Gleichniß gesehen des Tages, da der HErr mit euch redet aus dem Feuer auf dem Berge Horeb &c.* Data scilicet erat Israelitis visio apprehensiva ita ut simpliciter praesentiam Divinam persentiscerent, at non comprehensive sub aliqua imagine aut symbolo, ideoque illis inculcat Moses, quod haud perperam noluerit Dominus ipsis apparere in certa aliqua specie, ne occasionem cultus imaginum idololatrici inde sibi fumerent, ut expresse patet ex versu

y versu sequenti. Ad secundam classē referenda est Mosis visio, cum Deum à tergo
 z vidit. Secundum tertiam distinctionem, expendenda est Quæstio de Apparitione Filii Dei in Veteri Testamento sc. *An Patribus apparuerit in propria hypostasi?* Dura videtur phrasis: *in propria hypostasi*. Usitata primum fuit in Judicio Theol. Facult. Argentorat. super actitatis & disputatis in Academia Regiomontana à Joh. Latermanno Sect. 2 c. 2. p. 51. ubi status controversiæ ita formatus fuit: *An Filius Dei ante æconomiam in N. Testamento demum factam nunquam Patriarchis in V. T. in propria hypostasi apparuerit, sed semper per Angelos tanquam legatos?* ubi formula loquendi: *in propria hypostasi* solummodo apparitioni per Angelos opposita fuit. Postea vero cum D. Georgius Calixtus hanc phrasin in arenam produxit ac interpretatus est: Filium Dei apparuisse in V. T. in sensibili signo intra Ejus hypostasim assumpto, ita formans statum controversiæ in Dissert. de Myster. Trin. & Appar. Fil. Dei in V. T. n. 21. *Num Filius Dei secundum suam Personam vel secundam suam sibi propriam hypostasim Patribus sub Veteri pacto apparuerit?* Ipse D. Dorschæus in Apologia Judic Colleg. Theol. Argentorat. hanc phrasin defendere noluit, sed potius ut incongruam oppugnavit pag. 52. Prima controversia in Jud. Fac. Theol. Argentor. nata est ex quorundam Patrum assertionibus, qui varia loca V. T. non de Christo sed de apparitione per Angelos facta interpretati sunt: ex collatione Exod. 3, 2. cum Act. 7, 30. item Ex. 20, 2.

cum Ebr. 12, 22. Act. 7, 33. 34. Ebr. 13, 2. item Gen. 32, 26. cum Os. 12, 4. Item Jos. 5, 13. cum Ex. 23, 20. 23. Num. 20, 16. ita præsertim Tertullianus Jacobi Luctatorem Angelum creatum intellexit l. de Carne Christi c. 2. An Brentius quoque in Commentario ad Galatas non Filium Dei, sed Angelum solummodo Mosi in monte visum fuisse intellexerit, ahaud refert disquirere, cum plane *αὐτοῦ* sint ejus verba, si inter Legis traditionem & circumstantialē ejus promulgationem distinguas, hanc enim tuba ac ministerio Angelico factam testis ex Apostolus, & hoc sensu existimo scripsisse Brentium: *Si Decalogus afferret justitiam, non dedisset eum Deus per Angelos, sed per filium suum, quem Abraham promiserat; benedictio enim justitiæ promissa est per semen Abraham, non per Angelos, cum igitur Angeli attulerint legem, non filius Dei, non semen Abraham, perspicuum est legem non justificare.* De viro qui in agro Hierichuntino Josuæ apparuit, an fuerit angelus increatus seu Filius Dei? Digna est Quæstio, quæ videatur Mag. Ising. Reg. Disput. 16. in Josuam Qv. 20. p. m. 185. ad pag. 190. Quod vero Patres asseruerint apparitiones in V. T. semper factas fuisse per Angelos, non Filium Dei, id ideo egere, ut Arrianorum illusiones de Mysterio Trinitatis evitarent, ut videre est apud Ambrosium l. de Filii Divinitate adversus Arrianos T. 4. c. 8. cujus hæc sunt verba: *Sed ut omne mysterium hæresis Arianae traducam, cur nolint Filium de Patris substantia credi, breviter intimabo, ajunt enim: Cum sit Deus Pater omnipotens,*

invisibilis, inconvertibilis, immutabilis, perfectus, semper idem, aternus, Filius vero visibilis, quia saepe Patribus visus, & convertibilis atque mutabilis, quia in variis figuris quibusque se monstravit, qui si de Patris, inquit, esset substantia, nunquam fieri posset, ut ante carnis assumptionem aut visibilis, aut mutabilis cerneretur, quin potius in equalitate, qua Pater est, permansisset, ex cuius substantia erat, quia quod de Patre est nec videri, nec mutari, nec converti posse credendum est; hæc est causa hæc est origo hæresis Arianae. Hoc Arrianorum argumentum, licet solutu facillimum (cum non Filii Dei essentia, sed forma appropriata ad tempus fuerit visibilis ac mutabilis, vel ut accurate Fulgentius l. 2. ad Monimum c. 3. *Abraham non nisi Deo, qui ei visus est, altare construxit, quem hæretici filium dicere consueverunt.*) Patres coegit, ut omnes passim apparitiones Angelicas fuisse interpretarentur. Calixti vero controversiam quod attinet, omnino fatendum est, duriores esse phrasin: *Filius Dei apparuit Patribus in propria hypostasi*, tamen sane sensu admitti posse. Manifestationem illam hypostaticam dicere non possumus, sed parastaticam æconomicam, aut enim (si hypostatica fuisset apparitio) in hypostasi seu essentia Divinitatis, aut humanitatis apparuisset; Non illud, nam Divinitas homini in hac vita est & manet *αἰετός*; nec hoc, nam carnem demum postea assumpsit, ergo alio quodam apparitionis modo secunda Persona Trinitatis, (ut liquet ex appellatione Gen. 18, 1. 13. 17. 20. 22. & c. 22, 10. & c. 32, 29. 31. Os. 12, 6. Exod.

3, 4. 6. 7. Act. 7, 30. juramento Gen. 22, 16. benedictione Gen. 22, 18, Gal. 3, 16. collat. cum Os. 12, 4.) apparuit, ita Ambrosius. *Filium Dei à Patribus visum approbamus ut non totum in illo quod Deus est videretur, nam quis Filium Dei videre potuit antequam conspicabilem materiam sicut Ei placuit assumpsit, & ipsum hominem induere dignatus est.* Longum certe ac valde difficile foret, se ex omnibus tricis expedire, quas genuit illa phrasin: *in propria hypostasi*, duo tamen præcipue circa eandem notari velim: (1) admitti phrasin, modo non statuatur separatas fuisse Personas, nam opera Divinitatis ad extra sunt indivisa, & tenendum est, Patrem & Sp. S. æque ac Filium formam apparitionis præparavisse, idemque schema movisse, loquelam in eodem formasse &c. nam hæc sunt operationes ad extra: Filius vero solus hanc formam sibi *appropriavit*, quoniam ipse solus in carne venturus erat, & sic quidem recte dicitur: *Filius Dei Patribus apparuit* in propria hypostasi, non vero: apparitionem suam paravit in propria hypostasi, sed apparere fecit in propria hypostasi, non Pater aut Sp. Sanctus. (2) Hanc unionem Filii Dei cum conspicabili materia non fuisse *Personalem*, quia hæc est indissolubilis ac perpetua, nec *essentialem*, qualis est inter materiam & formam, sed *symbolicam, æconomicam, temporariam, accidentalem*, pari modo quo unitus fuit Sp. Sanctus cum conspicabili materia columbæ Mat. 3, 16. atque ignis Act. 2, 3. Recentiores quidem Critici artem suam exercent & verba *ὡς ἐν πνεύματι* non ad externam columbæ

bæ speciem, sed ad modum descensus referre tentant, invita Scriptura, quæ apud Lucam utitur termino, *σωματικῶς εἶδεν*, & apud Matthæum tradit Johannem *vidisse* Sp. S. descendentem, ita quoque Origenes l. 1. contra Celsum dicit *πνεῦμα ὁφθέν ἐν εἰδὲς περιτερας*. At Hammondus præcipue in Annot. ad Mat. 3, 16. ad eludendam, si non elidendam vim verborum Luc. 3, 22. *σωματικῶς εἶδεν* vult illa conjungi cum *τῷ καταβῆναι* sc. quod modus descensus solummodo fuerit visibilis, non autem ipsa forma; sed hæc sunt *κρησφύγετα*, nam in cujusvis rei descensu visibili omnino ea res videtur, quæ descendit, cum res descendens ab actu descensus sit inseparabilis. Nunc autem quid clarius verbis Lucæ: *ἐγένετο καταβῆναι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον σωματικῶς εἶδεν, ὡς περιτεραν ἐπ' αὐτόν*, ubi *σωματικὸν εἶδος* immediate jungitur cum verbis *ὡς περιτεραν*, & non refertur ad *τὸ καταβῆναι*, nimirum cum dixit Evangelista, *σωματικὸν εἶδεν* (non phantasticum) ilico addit *ὡς περιτεραν*, ad denotandum, qua specie visum fuerit illud corporaliter visibile, ut plenius hoc pacto obstruatur non glossæ solum Hammondianæ, sed et argutiis Joh. Henr Maji Obs. S. P. 2. p. 20. qui eandem ex Hammondio *λεπτοτίτα* probe atque ingeniose satis didicisse videtur. Instat autem Hammondus: *τὸ ὡς πυρὸς* Act. 2, 3. non significat linguas revera igneas fuisse, multo minus effectus ignis edidisse, combussisse &c. sed colore ac forma igni similes fuisse &c. Sed nec nos aliud intendimus: quis enim dixerit, revera columbam fuisse, sed Sp. Sanctum invisibili forma columbæ

apparuisse, etenim quamdiu *σωματικῶς* erit & corporeus, & *εἶδος* forma seu species, tamdiu verum ac literalem hujus loci sensum adulterari haud patior. Reliqua quæ habet Hammondus de *ἐπελευσὲι καὶ ἐπισκιάσμῳ* Sp. S. Luc. 1, 35. de *ἐπισκιάσμῳ* nubis Mat. 17, 5. Cherubinibus seu supervolitantibus Ebr. 9, 5. &c. plane nihil tangunt, sed meletemata sunt Homiletæ magis quàm Critico intervenientia. Quæ de *ἀπαugασμῳ* *μεγαλοπρεπὲς δόξης*, 2 Pet. 1, 7. affert, nil aliud evincunt, quam gloriosum valde fuisse apparitionis actum, in quo Spiritus S. hoc *σωματικῶς εἶδεν* apparuit. Quæ de modo apparitionum Angelicarum congerit, plane aliena sunt. Neque viciniora existimo, quæ de descensu Angeli piscinam turbantis Joh. 5. & motu Sp. S. super aquas Gen. 1. attulit Majus. Singula quidem ad lancem appendi possent, sed veritat brevitas studium, ne nimis effuse de voce *βλεπεῖν* differere videar. Hæc autem solummodo dicere volui, ne quis lector speciosa eruditionis congerie utriusque Viri, extra controversiam doctissimi, a vero ac literali hujus dicti sensu deductus abscedat. Videatur autem vox *περιτερα*.

ΒΟΘΥΝΟΣ, *Fovea*, item *fossa* 2 Reg. 3, 16. Mat. 15, 14. *εἰς βοθρὸν πεσόνται*, alii legunt *βοθρον*, designat *ingens ac repentinum infortunium* Es. 24, 17. 18. Jer. 48. 43. 44.

Ponitur pro *cavitatibus arborum aut petrarum* in quibus aviculæ nidificant, quæ metaphorice denotant refugia seu la-

tibula in summa persecutione ac miseria
Jer. 48, 28.

^c Βοθυνοὶ *cavitates* seu *fodina*, unde certæ
res effodiuntur, metaphorice pro stem-
mate seu origine alicujus populi, gentis
seu familiæ Es. 51, 1. ubi tamen LXX po-
suerunt λακκόν, Lutherus habet. **Schæuet**
den Fels an, davon ihr gehauen seyd, und
des Brunnen Gufft, daraus ihr gegraben
seyd, schæuet Abraham an euern Vater,
und Sara, von welcher ihr gebohren seyd.
Indigitat Propheta non solum Parentes
secundum carnem, sed etiam secundum
fidem, quos quoque inducit in exemplum
benedictionis spiritualis, confer Gen. 31,
42. 2 Tim. 1, 5. Act. 13, 26. Mat. 3, 9.
Joh. 8, 39. 40. 41 Act. 3, 26. Act. 13, 46.
Juvat adscribere glossam Diodati ad lo-
cum Esaïæ: *regardez vous Juifs fideles*
qui vous trouverez a la venue de Christ en
petit nombre confidez que vos premiers
Peres Abraham & Sara etoyent seuls
quand je les appelley & pris à moy, & ce-
pendant je les ay accrus de lignée à l'infini,
& prenez de la argument que j'en feray de
meme envers vous par l'adjonction des
Geutils à mon Eglise.

^a **ΒΟΥΛΗ**, *Consilium*, unde
βουλευομαι Luc. 7, 30. Act. 27, 42.
των δὲ στρατιωτῶν βουλὴ ἐγένετο ἵνα τὰς
δεσμώτας ἀποκτενωσὶ μητὶς ἐκκολυμβή-
σαις διαφυγεῖν. Insignis hic est lapsus
Veteris Versionis (quam tam magni faci-
unt Arriani propter errorum suorum
præsidium, vid. Witaker. de S. Scr c. 10,
11. 12. Qv. 2.) quæ reddidit: *militum*
consilium erat, ut custodias occiderent.

II. Βουλὴ voluntas, unde βουλομαι Ebr. ^b
6, 17. **Εν ᾧ περισσώτερον ἐοικώς ο Θς**
ἐπιδείξει τοῖς κληρονομοῖς τῆς ἐπαγ-
γελίας τὸ ἀμεταθέτον τῆς βουλῆς αὐτῆς
ἐμυσίτευσεν ἡμῶν &c.

Solennis ille locus Act. 4, 27. 28. mul- ^c
tis Theomachorum injuriis est expositus:
textus habet: **συνήχθησαν γὰρ ἐπαλη-**
θειας (quædam Exemplaria addunt:
ἐν τῇ πόλει ταύτῃ) ἐπὶ τὸν ἅγιον παῖδα
σὺ Ἰησοῦν, ὃν ἐχρίσας, Ἡρώδης τε καὶ Πον-
τιππῆς Πιλατὸς συνένειψεν καὶ λαοῖς Ἰσρα-
ὴλ ποιῆσαι ὅσα ἡ χεὶρ σὺ καὶ ἡ βουλὴ σὺ
προώρισεν γενέσθαι conf c. 2. v. 23. **τὸν τῇ**
ὠρισμένην βουλὴν καὶ προγνώσειτε θεὸς ἐκ-
δοτὸν λαβόντες, διὰ χειρῶν ἀνομῶν προ-
σπῆξαντες ἀνείλετε, ubi notandum omni-
no est βουλὴν & προώρισμον Act. 4, 28. ad
factum, passionem & mortem Christi, non
ad *personas* v. 27. memoratas referri debe-
re, ita in parallelo Act. 2, 23. legitur Chri-
stus **τῇ ὠρισμένην βουλὴν** NB **ἐκδοτός** (nam
hic proorismus ipsi fuit **ἀμεταθέτον βουλῆς** ^d
ο: inevitabilis, licet in horto deprecanti)
at Judæi non leguntur **τῇ ὠρισμένην βουλὴν**
NB **λαβόντες**, nam si hoc? quomodo **διὰ**
χειρῶν NB **ἀνομῶν προσπῆξαντες ἀνεί-**
λοντο, cum consilio ac constituto Divino
nil **ἀνομον** tribui possit? Scilicet mors
Christi *passive* fuit determinata, non *acti-*
ve ο: passio, non carnifices, potuisset ille
Deus, qui Abrahamo jussit filium macla-
re, vel tali vel alio modo Filium suum
morti tradere: simile quid videas Num.
20, 8. 11. 12. ubi voluit Deus aquam e
petra elici, non vero ut cæderetur. Certe
præclarum illud duplici sensu sc. literali
& typico præditum effatum Exod. 12, 46. ^e

Os non confringetis ei intimat nobis crudelem Jesu Nazareni necem Deo Patri minime placuisse, etenim patet ex complemento hujus vaticinii (quod in sensu literali præceptum fuit) Deum singulari sua inhibitione cavisse, ne post mortem ac apertionem lateris Sanctissimo corpori plus injuriæ inferretur, à qua Judæi *χερσιν ανομοις* sine dubio non abstinuissent, utpote incomparabili rabie etiam post mortem Domini nostri in ipsum defævientes, nisi singulari voluntate Divina retenti ac inhibiti. At vero dices: Deicidas istos perpetrasse id quod Deus voluit h. e. facto consummasse id, quod prævidit *ωρισμενη βυλη*: & quidem bene hoc dicitur, modo ne dicas ipsos *ωρισμενη βυλη* huic facto absolute reservatos vel destinatos fuisse; ita enim aliquis secundum voluntatem Dei occultam agens graviter peccare potest, quemadmodum fieri potest, ut cæcutiens metam fortuito tangat, sed quis ipsum ideo dicat bonum sagittarium metæ tangendæ præ aliis reservatum? vide Gen. 49, 23. 24. Ad hæc & hujusmodi dicta, quibus abutuntur *οι ετεροδιδασκοντες*, sano sensu intelligenda & explicanda, necesse est certis quibusdam aphorismis assequi, quid sit & quomodo considerari possit voluntas, *βυλη*, sive Dei, sive Hominis.

(α) Est voluntas hominis in se affectus *εκβησιος* oppositus *τω κατ αναγκην*: sed hi mentis conceptus Deo ac Divinitate indigni sunt, quod contra Scholasticorum (nominatim Thomæ, Scoti, Worillonis) *παραλογιας* notandum est: Ex. gr. formetur dilemma hunc in modum: Si Pa-

ter ab æterno genuit Filium, vel libere hoc fecit vel necessario, si libere? Filius non est Deus, quia contingenter genitus; si necessario? ergo Pater agit involuntarie contra id Ps. 115, 3. Sed Resp. *το necessario & voluntarie* non sunt opposita *contradictorie* (sed *το voluntarie & involuntarie*) adeoque in uno vel actu vel subjecto bene concurrere possunt, e. gr. Deus Pater Filium genuit, seipsum intelligit & amat, juste ac misericorditer agit tam voluntarie quam necessario, illud ratione beneplaciti, hoc ratione immutabilitatis. Par ratio obtinet in gloria seu altera vita, ubi beati homines omnino sancti erunt, peccati omnes expertes, Deum amabunt & *voluntarie & necessario*.

(β) *βυλη* cum de Deo dicitur, est semper affectus *plenissimus*, *operant*, *serius*, *ειεργασμενος*, quod contra falsarios Divinæ voluntatis notandum est, nominatim Joh. Prideaux Opp. Theol. p. m. 678. qui inter alia hæc verba protrudit: *Vult Deus voluntate qua invitat omnes publice non voluntatis actu, quo efficit, tollens omne impedimentum, vult omnes salvos fieri, sed non omnes salvos facere*: & iterum: *Tyriis & Sidoniis ut crederent non est datum, & unde crederent est negatum* &c. Occæcata ad lumen gratiæ talpa non distinguit inter gratiosam voluntatem semper *efficacem*, licet non semper *efficientem*: quoties i
es volui congregare? sed nolulistis Matth. 23, 37. In hoc dicto distinctio inter voluntatem Christi divinam & humanam mera est blasphemia, verba sunt Dannh. Hodof. Pæn. VII. p. m. 536. *finge Christum* 1
voluntate humana salutem Judæorum voluisse,

luisse, eandem voluntate Divina noluisse, ergo Voluntas humana a Divina non tantum diversa, ut alibi Matth. 26, 39. sed ei contradictorie adversa contra clara testimonia Joh. 7, 16. 17, 28. & 12, 49. 50. & 14, 10. ergo peccaminosa, quia scienter voluntati Divine obstrepit Joh. 1, 18. novit enim Christus aeterna Dei decreta. Ergo voluntas humana est in homine flagrantior quam Divina, quae tamen ipsissima charitas I Johan. 4, 8. Ergo Judaei cum obstiterunt voluntati Christi, non perierunt, ut qui voluntati Dei nihil contrarium, sed pro illa egerunt, adde quod pradicatum officiale ad utramque naturam referendum sit, & quod in praeterito loquatur: quoties volui? etiam ante incarnationem per omnes retro Prophetas agat, utique juxta Deitatem, confer. Luc. 11, 49. Absurda aequae est distinctio inter voluntatem signi & beneplaciti, seu, quod idem, decreti & precepti; nam si Christus signo aliquid voluit contrarium beneplacito Patris Divino, jam non erit is, in quo & cujus verbis Deo complacuit. Matth. 3, 17. non semper dixisset placita Dei, contra Joh. 8, 28. Gallina sane congregat pullos non signo solum glocitationis, sed & ex intimo sopyns affectu: Ita Dannhauerus. Sed ad horrenda illa verba Johannis Prideaux: Deum velle omnes salvos fieri, sed non facere: Nonne Deus omnes homines vult & σωθηναι & σωσαι; I. Tim. 1, 15. Tyrios vero & Sidonios quod attinet, illis si non accidit actu credere, datum tamen fuit potuisse credere, & πω un- de credere ipsis negatum non fuit simpli-

citer sed comparate, scil. tanta, tot, tam magna atque tam evidentia signa, quanta facta erant in Corazin & Bethsaida, adde, signa & miracula non esse ordinarium motivum fidei unde credat homo, sed praedicationem verbi, quod & Tyro & Sydoni innotuit, imo etiam quaedam signa & miracula, licet non tam multa & tam magna: hic igitur distingvendum est inter gratiam sufficientem & superabundantem.

(γ) Βελη infert actum positivum vel negativum, nam, πω nolle est non velle, & cum hoc volo, eo ipso nolo hujus contrarium, talis actus & positivus & negativus realiter locum habet in voluntate Dei praescribente & mandante (nam dum vult justitiam non vult injustitiam Ps. 5, 5. 6. 7.) sed non in voluntate praedestinante, nam dum vult omnium hominum salutem, non vult quorundam perditionem absolute Ezech. 33, 11.

(δ) Βελη designat vel decretum voluntarium vel actum exercitum, hic in actu προγεαφης sequitur peccatum (decretum vero antecedit) fidei intuitum concomitatur. De sensu distinctionis inter voluntatem antecedentem & consequentem Chrysostomo & Damasceno primum usitatae, ut & inter voluntatem signi & beneplaciti sano & orthodoxo sensu, prout Luthero, Huttero, Form. Concord. p. 1064. Meisnero Anthropol. Dec. 2. Disp. 12. familiaris fuit, satis constat. Sensu autem Calviniano hanc distinctionem inter voluntatem signi & beneplaciti (id est, in voluntatem disparatam ac dissentientem βελην dividi) nequaquam admitti posse sic arguo: 1.) Nullum signum idem esse debet

debet quod signatum, sed præceptum vel prohibitio, quod Calvinianis est signum, idem est quod signatum. Ergo. Probo Minorem Matth. 12. Quicumque fecerit voluntatem Patris mei, qui est in cælis &c. hic voluntas & præceptum, signum & beneplacitum idem sunt. 2) Quando sunt aliquæ duæ differentiae aliquid commune dividentes, nunquam contentum in una differentia debet reperiri in alia differentia; sed voluntas beneplaciti reperitur in voluntate signi; ergo non dividunt Divinam voluntatem. Major patet exemplo: quando animal dividitur in rationale & irrationale, nunquam aliquid contentum sub termino rationalis reperitur sub termino irrationalis. Minor probatur: alioquin si Divinae voluntati non placeret bonum, signum Divinae voluntatis esset falsum. Si vero illa distinctio de voluntate *antecedente & consequente* (scil. ad nostrum captum) expendatur, videbitur, quod contentum unius differentiae non reperitur in altera, ex.gr. Voluntas antecedens vult Judam proditorem salvari. Voluntas consequens vult ipsum damnari. Sed dices, aut ergo voluntas Dei sibi ipsi contrariatur, aut voluntas Divina in bonum superatur ab humana in malum, & est impotens ac inefficax. Resp. Negando utrumque. In Deo non sunt diversae voluntates, nec voluntas voluntati contrariatur, sed voluntas consequens eadem est cum antecedente respectu Divinitatis, cæterum quoniam est *ordinata, conditionata, restricta* ad τὸ ἐκ ἡμετέρων, ideo nostro captu ratione effe-

ctus sui fit alia & diversa. Ad secundum, Si dicas: Voluntas Divina superatur ab humana respectu concessi arbitrii & resistibilitatis, tunc concedo; sin vero dicas: Voluntas Divina superatur ab humana respectu vigoris ac virtutis e.g. Deus vult voluntate beneplaciti æque ac signi, ut Pharaon resipiscat, sed Pharaon vi sui beneplaciti non resipuit, ergo beneplacitum Pharaonis superavit beneplacitum Dei in se ac suo vigore, tunc nego, & vel hinc infero distinctionem inter voluntatem antecedentem & consequentem, nam eo ipso quo non impletur antecedens, impletur consequens, & sic cadit peccator ab ordine misericordiae in ordinem justitiae, traditurque suis viis. Denique ab operatione actus ad virtutem operativam non valet consequentia: est Dei voluntas sua virtute in se semper efficax, licet non semper efficiens actu. Manet igitur immota illa distinctio inter voluntatem antecedentem & consequentem adversus procellas eorum, qui universalitatem gratiae infringere conantur. Dices: τὸ Deus vult omnes homines salvari, est distributio accommodata h. e. omnes qui salvantur voluntate Dei salvantur: ex.gr. Si unus solummodo esset Magister puerorum Hafniae, tunc recte diceretur: Is informat omnes pueros Hafnienses, cum tamen certum sit, multos ibi dari Bethelicos, qui nunquam scholam frequentant: Omnes qui informantur, ab ipso instruuntur. Ita Joh. 1, 9. Illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum & omnes qui illuminantur, ab ipso illuminantur, nam certum est, quod

quod non omnes illuminentur. Resp. Non est distributio accommodata, sed propositio simplex universalis respuens omnem alogiam, quæ utique sequeretur: Deus vult omnes salvos fieri h.e. vult ut omnes qui salvantur salvi fiant, quæ locutio esset *ασικοπος*, nil inferens, nihil docens: quod autem ii qui salvantur voluntate Dei salventur, id alibi docuit Apostolus, in hoc vero loco præcise universalitatem objectorum gratiosæ voluntatis Divinæ tangit, quod patet ex adjunctione mediæ & infinitivo finali voluntatis Divinæ: *σωθῆναι καὶ ἐλθεῖν εἰς ἐπιγνώσιν ἀληθείας*. Finge sensum Apostoli esse in his verbis, quod ii qui salvantur, voluntate divina salventur, jam cognitio veritatis & salus hominum quorundam erit quidem effectus voluntatis consequentis, sed non terminus voluntatis antecedentis, & sic nec probari poterit, quod Deus ullos unquam velit salvos fieri voluntate antecedente, sed solummodo quod quidam salventur necessario vi voluntatis consequentis. Exemplum explicatorium de Magistro puerorum non recte formatum ita reformari debet: Sicut recte dicitur, quod Ludimoderator omnes discipulos insigni studio, diligentia ac voluntate doceat, & quidem voluntate beneplaciti æque ac præcepti, ut eruditi fiant, licet certum sit, quod non omnes docti evadant: ita recte dicitur: Deus vult omnes homines salvari, licet non omnes salventur. Dictum Joh. 1. subleste explicatur, nam est ibi quoque universalissima locutio: Illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, nam licet non omnes actu illuminentur, est tamen omni-

no omnibus lux Joh. 3, 19. licet quidam cæcutiant, omnibus vita Joh. 1, 4. licet quidam moriantur, omnibus veritas Joh. 1, 17. licet quidam fallant ac fallantur, omnibus via Joh. 14, 6. licet non nisi a quibusdam teratur Matth. 7, 14. Sicut cum dico: hæc via omnibus est, non intelligo quod omnibus iis sit, qui per eam eunt, sed quod omnibus omnino sit, qui per eam ire velint. Dices: particulam *οὐ* omnes intelligendam de generibus singulorum, non de singulis generum, sc. Deus vult omnes homines salvari: de quolibet statu aut qualibet gente aliquos salvari, sicut in illo sophismate: Omne animal fuit in arca Noe, quod certum est de generibus singulorum, non de singulis generum. Sed obstrepat universalitas extendens se ad singula generum, expressa in denominatione individuorum: *ἀνθρώπων* non collective: populorum, gentium, statuum. Dixi superius notandam a differentiam conceptus, quomodo concipitur *ββλη*, vel ut decretum voluntarium, vel ut actus exercitus: hucque pertinet quod decretum compositum cum supplemento hypotheseως semper est immutabile, ex. gr. Ninive peribit sc. nisi resipiscat, & Luc. 13, 5. Vos omnes pariter peribitis, nisi resipueritis: adeoque

(ε) *Ββλη* est vel absoluta vel conditio- b b nata, ad illam creatio mundi, ejusdem annihilationis, tempus extremi judicii, pænæ damnatorum, reprobatio Sathanæ referri possunt, & dicitur *ἀκαταλυτος ββλη* Rom. 9, 19. Act. 5, 39. vid. Joh. 21. 22. at vero cum voluntate conditionata conferri debet *πρωρισμος, προθεσις, ωρισμένη ββλη* *ευδοκία,*

ευδοκία, προγραψίς, πρεσβυτάσις, ita voluntatem Dei conditionatam videas Num. 14, 12. 1. Sam. 13, 13. 2. Sam. 12, 16. 1. Sam. 2, 30. 2. Reg. 13, 19. Jer. 18, 8. Act. 27, 3. Hinc est quod Deus multa velit quæ non fiunt Es. 65, 12. Ezech. 33, 11. 2. Pet. 3, 9. Matth. 23, 37. Luc. 7, 30. Act. 7, 51.

dd (ζ) Βελη dici potest vel absoluta vel comparata ratione objecti, hæc in bonis tempora libus homini conferendis vel χαρισμασι extraordinariis locum habet, sed nunquam in bonis, quæ præcise salutem spectant.

ee (η) Βελη alia est revelata, alia occulta (sensu autem non Calviniano, sed orthodoxo, hanc quippe discrepantiam vide apud Meisnerum Anthropol. Dec. 2. Disp. 12.) illa semper obligat, hæc non: Ita David volens ædificare templum, Moses volens intrare terram Chanaan, Paulus deprecans σκολοπα εν σαρκι, Mater Christi nolens mortem Filii, Discipuli nolentes vincula Pauli Act. 21. Samuel nolens Saulis ejectionem e regno, adversus voluntatem Dei occultam nitentes minime peccarunt. Peccarunt vero secundum voluntatem Dei occultam facientes, Pharaon populum Israeliticum detinens, fratres Josephum vendentes, Saul Sacerdotes Nobæos trucidans, Absalon Patrem fugans ejusque pellicibus se commiscens, Joab Absalomum occidens, Judæi Christum crucifigentes.

ff (θ) Βελη alia præceptiva, alia moderativa, dirigens ac terminans, de qua videndus Augustinus in Enchirid. ad Laurent. huc pertinet quod David inquit, forsan Dominus ipsi præcepit: vade maledic

David 2. Sam. 16, 10. h. e. forsan placuit Domino, ut Simei MIHI malediceret; jam vero Deus nunquam ulli præcepit, ut aliquem maledictis & convitiis impeteret, nec ipsi placuit, ut Simei injuste malediceret, sed placuit ut injusta illa maledictio in Davidem dirigeretur, quam ita non tanquam a Simei forte fortuito enunciata, sed a Deo sibi immissam si non ut pœnam, tamen ut crucem agnovit pius Rex.

(ι) Βελη alia præceptiva alia permissiva. Hic quærere: cur Deus non impedit id quod fit contra voluntatem præcepti? est cum argilla figulo litem movere, Deumque injustitiæ arguere propter occultam Ejus sapientiam, etenim cum homo ex nemesi justitiæ Divinæ permittitur suis viis ad thesaurizandam sibi magis magisque iram in die iræ, cum longanimitas Divina permittit homini suum arbitrium eumque non nisi certis ac ordinariis mediis ad se trahit, allicit, advocat, cum sapientia Divina finit hominem etiam justum septies labi sive in cautelam majoris mali Joh. 8, 11. Joh. 5, 14. sive incrementum majoris postea firmitatis, constantiæ ac dilectionis Luc. 7, 43. 47. sive in majorem gratiæ suæ æstimationem 1. Tim. 1, 15. 16. anne tunc ulterius quærendum: cur Deus permittat voluntate permissiva quod vetat voluntate præceptiva? Pari curiositatis prurigne quæritur: Cur Deus peccaminosas actiones in Sanctis suis aliquando impediat, aliquando autem secus? Sufficiat responsio Augustini: *Saulus* impeditus est in via Damascena non item a συνευδοκία in morte Stephani, David impeditus est a cæde Nabalis, non item a nece Uriæ,

illud ut agnosceret bonitatem Divinam & gratias ageret, hoc ut agnosceret fragilitatem suam & *oraret*. De remora Abimelecho injecta, ne adulterium committeret, Bileamo ne incantationem perficeret &c. alibi nobis dicendum, ut & denique de βελη προηγεμένη, quæ intus movet ad agendum & προκταρεκτη, quæ extrinsecus impellit ad decernendum. Tantum de usu vocis βελης inter Theologos.

Juvat sub titulo βελης hic adscribere observatiunculam, quæ occurrit ad locum Rom. 12, 2. το θελημα της θεου το αγαθον και ευαρεστον και τελειον. Notandum hic est, quod sit aliqua voluntas Dei bona ac perfecta, quæ tamen non sit ευαρεστο ex. gr. cum Deus vult malum pænale, tunc hæc Ejus voluntas est omnino bona propter bonitatem Sanctitatis ac justitiæ, est omnino perfecta propter perfectionem omniscientiæ ac imperscrutabilis sapientiæ, non tamen est ευαρεστο à parte ante, nam Deus non vult mortem peccatoris.

ΒΟΥΛΕΥΤΗΣ, Senator,

- a *Consiliarius* Luc. 23, 50. estque nomen dignitatis seu officii. Hammondus quidem pro more novitatis suæ ad Marc. 15, 43. explicat *Decurionem*, quales Romani in suis coloniis ac municipiis constituebant, talem existimat fuisse Josephum, & quidem inter cæteros επισημον; sed longe melius docet Christus nomen βουλευτη intelligendum esse de dignitate, quam inter Judæos obtinebat Josephus, quod esset aut in Synedrio LXXII. aut in minori XXIII. nam Arimathæa non erat colonia

Romana. Est quoque βουλευτης qui alicui dat consilium 2. Chron. 22, 4. in quibusdam Exemplar. extat συμβεβηλ, Lutherus vertit: Seine Mutter hielt ihn darzu, daß er gottlos war, darum that er das dem H. Ern übel gefiel, wie das Haus Ahab, denn sie waren seine Rathgeber nach seines Vaters Tod, daß sie ihn verderbeten, und er wandelt nach ihren Rath. Gall. car sa mere etoit sa conseillere a mal faire, ita & Erberg. sua madre gli era consigliere a far male.

Dicitur Messias κατ' εξοχην βουλευτης Es. 9, 6. LXX. οτι παιδιον εγενηθη ημιν, υιου και εδοθη ημιν και αρχη εγενηθη επι της ωμης, και καλειται το ονομα αυτου Μεγαλης βελης αγγελ, αξω γαρ ειρηνην επι της αρχοντας και υγιασαν αυτω. v. 7. μεγαλη η αρχη αυτη και της ειρηνης αυτη εκειν οριον επι τον θρονον Δαβιδ και την βασιλειαν αυτη, κατορθωσαι αυτην και αντιλαβεσθαι εν κερματι και εν δικαιοσυνη απο της νυν και εις τον αιωνα. ο ζηλ Κυριου Σαβαωθ ποιησει ταυτα. Illa verba Μεγαλης βελης αγγελ, αξω γαρ ειρηνην επι της αρχοντας pariter cum LXX. Interpretibus legerunt Basilii, Procopius & Hieronymus, eademque præterea lectio est in translatione Syriaca & Arabica: vide h. l. Comment. Hieronymi & Ambrosii ad Lucæ c. 3. in plerisque vero Codicibus post illa verba: Μεγαλης βελης αγγελ hæc sequuntur: θαυμαστος, συμβεβηλ, θεος ισχυρος, εξουσιας, αρχων ειρηνης, πατηρ της μελλοντος αιωνος: ita quoque legerunt Ignatius in Epist. ad Antio.

Antiochenfes, Eusebius in Demonstr. Evang. l. 7. & 9. Irenæus adv. hæres l. 4. c. 66. Iterum Eusebii quoque verba sunt: Ο Συμμαχ[Ⓢ] τ[Ⓢ]τον ἡρμηνευσεν τ[Ⓢ]τον τροπον· ἢ κληθῆσεται τ[Ⓢ]το ὄνομα αὐτ[Ⓢ]· παρ[Ⓢ]δοξασμ[Ⓢ], βελευτικ[Ⓢ], ισχυρος, δυνατ[Ⓢ], πατ[Ⓢ]ηρ αἰων[Ⓢ], αρχων ειρηνης. ο δε Ακυλας· καὶ καλεῖται τ[Ⓢ]το ὄνομα αὐτ[Ⓢ] θαυμαστος, συμβαλ[Ⓢ], ισχυρος, δυνατ[Ⓢ] ἐπ[Ⓢ] αρχων ειρηνης· κατὰ δε τ[Ⓢ]τον Θεοδοσιωνα· ἢ ἐκαλεσε τ[Ⓢ]το ὄνομα αὐτ[Ⓢ] θαυμασ[Ⓢ] συμβελευων, ισχυρ[Ⓢ], δυνασης, πατ[Ⓢ]ηρ αἰων[Ⓢ], αρχων ειρηνης· ἡ δε Εβραϊκή φωνὴ ἀντιτ[Ⓢ] τ[Ⓢ] ισχυρος ἡ περιεχει, δι[Ⓢ] ὃ σημαίνεται ὁ Θεός, πολλαχ[Ⓢ] γὰρ τ[Ⓢ]ης γραφ[Ⓢ]ης τ[Ⓢ] ἡ ἐπ[Ⓢ] τ[Ⓢ] Θε[Ⓢ] κειμεν[Ⓢ] καὶ ἐν τοις μετὰ χειρ[Ⓢ]ς ὁμοίως παρελήφται· ὥστε διὰ ταύτης τ[Ⓢ]ης φων[Ⓢ]ης καὶ Θε[Ⓢ] ἀναγορεύεται τ[Ⓢ]ο γεννηθ[Ⓢ]εν ἡμῖν παιδίον. ἡμεῖς τοιούτ[Ⓢ]η ἀναμαρτανόμεν Θε[Ⓢ]ον δυνατόν ἐρμηνεύοντες. Theodoretus: τ[Ⓢ]αυτ[Ⓢ]ο κακηγγησαντες οἱ περὶ τ[Ⓢ]ον Ακυλάν· ισχυρ[Ⓢ] δυνατ[Ⓢ] ἡρμηνεύσαν, κατὰ δε παρὰ τ[Ⓢ]ω Εβραίῳ· ἡ ΓΕΒΒΩΡ, τ[Ⓢ]ο δε ἡ Θε[Ⓢ]. Lutherus vertit: Uns ist ein Kind gebohren, ein Sohn ist uns gegeben (NB. Infans dicitur *natus* scil. noviter, Filius vero *datus* scil. ab æterno) welches Herrschafft ist auf seiner Schulter (NB. duo humeri unius Personæ binas Naturas Personæ Christi D. & H. designant, quibus dominium suum, totum officium Mediatorium gestat, hoc est: sustentat Divina, sustinet Humana) und Er heist wunderbar (NB. Er mag wohl sagen wunderbar: nam primo nominatur *παιδίον*, postea

πατ[Ⓢ]ηρ αἰων[Ⓢ]) Rath, Krafft (NB. Prov. 8, 14. Mein ist beyde Rath und That, ich hab Verstand und Macht. Nota: Rath Joh. 1, 3. Joh. 8, 26. 28. 38. Joh. 14, 6. 9. 10. Krafft Joh. 17, 2. 4. 6. 7. 8. 10. 12. Joh. 10, 18. Mat. 28, 18. Mat. 11, 27. Joh. 3, 35. Joh. 13, 3. Ebr. 1, 2. Ebr. 2, 8.) Held (NB. in tentatione, passione, morte, in descensu ad inferos, resurrectione, ascensione) ewig Vater (NB. Joh. 8, 58.) Friedefürst (NB. Eph. 2, 14. 15. 16. 17. 18. confer. Jer. 32, 19.) Theodoretus dixit: τ[Ⓢ]ης Πατρικης βουλ[Ⓢ]ης κοινωνος καὶ πα πάντα εἰδώς ὅσα καὶ ὁ Πατ[Ⓢ]ηρ. Diserte hæc verba Theodoreti docent τ[Ⓢ]ο συμβαλ[Ⓢ] explicandum esse de consilio SS. Trinitat. ἀπαων[Ⓢ] de redemptione hominis lapsi, in quo Filius Dei ipse συμβαλ[Ⓢ] fuit, ipse quoque μεγαλης huius βουλ[Ⓢ]ης ἀγγελ[Ⓢ], Missus in tempore, Verbum Patris.

BOYNOΣ, Collis Ps. 148, 9. Jer. 4, 24. item 2. Sam. 5, 3. ubi Vulgata, Vetus, Lutherus, Svaningius posuerunt Gibeā, quoniam in Hebræo extat גִּבְעָא: *sustulerunt arcam e domo Aminadab, quæ est in גִּבְעָא*. Cæterum LXX. optime verterunt βουνον, Diod. & Genev. coteau, Erberg. colle; nam τ[Ⓢ]ο Gibeā hic non est nomen proprium, sed appellativum, neque unquam arca substitit in Gibeā (quomodocunque demum vertant Interpretes locum 1. Sam. 7. 1) ut satis superque evicere: Martyr ad 1. Sam. p. 41. Junius in h. l. Tarnovius Exerc. Bibl. p. 37. Waltherus Harmon Bibl. p. 379. Amama Antibarb. Bibl. p. 400. Glassius Philol. S. p. 248. Pfeifferus

tentat ac perdit, cum nullus sit exitus: ita optime vertit Lutherus: *wie ein verstrickter Wald-Ochse voll des Zorns vom Herrn, und des Scheltens von deinem Gott*: ita quoque Genevenses posuerunt: *beuf sauvage, & Erberger. come un bufalo allacciato*: corruptissime vero LXX. Intp. *ως σευτλιον ημιεφθον*. Eusebius: *οι λοιποι* (sc. Interpretes) *ως ορυξ ημφιβλησρευμεν*, *η συνειλημμεν*, & addit: *ορυον δε εστιν ορυξ, & τω καλουμενον*: Ita nimirum habet Aquila: *ως ορυξ ημφιβλησρευμεν*. Symmachus *ως ορυξ εν αμφιβλησρω*. Theodotion *ως ορυξ: συνειλημμεν*, & quidem recte, nam Hebræorum *tho* vel *theo* (prout hic extat נִתָּן) est vel bos sylvestris, vel, ut quibusdam magis placet, bubalus, qui non tam inter species bovis quam cervorum aut caprearum numeratur. Sed in hoc fallitur Eusebius, quod *orygem* dicit avem sic appellatam; nam hoc nullibi video: *orygem* quidem invenio denotare instrumentum fodiendi, e.g. *ligonem* &c. *απο τς ορυσσειν* fodere: unde forsam vel bubalus vel urus *ορυξ* dictus, quoniam pedibus terram fodit: sed de *oryge* ave nusquam vel *γρυ* legi. Dixi autem LXX. Intpp. corruptissime vertisse *ως σευτλιον ημιεφθον* ut beta semicocta (nam *σευτλον* seu *σευτλιον* est beta, unde *σευτλοφακη* seu *τευτλοφακη* eduulium ex beta & lente compositum) Quis unquam tale quid somniasset? pro *tho* irretito seu illaqueato *מכמ נִתָּן σευτλιον ημιεφθον*? Hieronymus existimat *τς* LXX ex *tho* fecisse *thoreh* vel *thored*, vel *therad* vel *therid* quod est *beta*. Cæterum nunc quaeritur, quomodo ex *מכמ* fece-

rint *ημιεφθον* cum omnino *מכמ* sit rete, laqueus? forsitan id divinari licebit, si meminerimus *το מכמ* in Talmudicis vocari id, quod ante tempus collectum soli exponitur, ut maturescat, hic si sensus fuit Græcor. Interp. facile posuerunt *ημιεφθον*, *semicoctum*.

Denotant *Βοες πολλα κωπιωντες* abundantiam frumenti, victus ac *ευδαιμονιας* Pf. 144, 14.

Βς πρωτοτοκ Deut. 33. 17. denotat dignitatem, robur & potentiam: Diod. Gall. *Il est brave comme le premierne d'un taureau*: Genev. *sa beaute est comme a'un premierne de ses taureaux*. Erberg. *Egli ha una magnificenza come d'un primogenito del bue*: Tremell. *Primogeniti bovis illius decor est ei*: explicat in notis: *duabus dignitatibus excellit, quod est primogenitus & bos Dei: nam translatum est, quod ad possessionem attinet primogenitorum jus a Rubene ad Josephum 1. Par. 5, 1. deinde bovis officio* (de quo Prov. 14, 14.) *functus est cum familiam Paternam in Aegypto sustentavit, quam ob rem dicuntur Aegyptii simulachrum bovis juxta simulacrum Josephi statuisset, eo quod bos in agricultura cooperatur viro, ut scribitur 1. 1. de mirab. 5. Scr. c. 15. qui liber Augustino vulgo inscribitur*. Osiander: *quasi primogeniti tauri gloria ejus*: Vulg. *pulchritudo*: Luth. *Seine Herrlichkeit ist wie ein erstgebohrner Ochse, und seine Hörner sind wie Einhörners Hörner, mit denselbigen wird er die Völcker stossen*: LXX. *πρωτοτοκ ταυς το καλ* *αυτς*. Commendatur gloria ac fortitudo (α) tanquam primogeniti (β) bovis, item

item (γ) pulchritudo. Est nimirum (α) taurus Symbolum fortitudinis Ps. 22, 13. Ps. 50, 13. Ps. 68, 31. Es. 34, 7. Jer. 46, 15. Ps. 48, 31. Prov. 14, 4. sic tauri Oppiano Cyneget. 1, 2. dicuntur:

αιθωνες, κρατεροι, μεγαλητωρες, ευρυ-
μετωπι,
αγραυλοι, θεναροι, κερεαλκεες, αγρις-
θυμοι.

Nigri, robusti, magnanimi, lata fronte, noctu in agris degentes, validis cornubus, feroces. Hesychio etiam επιταυρⓈ est ισχυρⓈ, ut & ταυροκρατης, quod perperam legi vult Salmasius ταυροκερατⓈ. Dico fortitudinem bovis (β) primogeniti, etenim hunc robore præcellere aliis, in confesso est: Gen. 15, 9. ubi Abraham jubetur offerre לְחֵלֶבֶת vitulam, (vide vocem Τρεις) seu triennem intelligunt quidam vitulam: quæ tertio partu edita est, quasi illa sit robustior. LXX. Intpp. verterunt δαμαλιν τριετιζσαν, atque non pauci ex Veteribus astipulantur, nominatim Jonathan, Aben Esra, Abanarbanel, Hieronymus, imo & Kimkuis, qui tradit vitulam triennnem maximo robore pollere, licet in Lexico hunc locum de tribus vaccis explicet, quas R. Schelomo ad hunc locum ait designasse juvenum, qui offerebatur die propitiatorum Num. 29, 7. 8. juvenum, qui offerebatur pro re, quæ latebat Ecclesiam Lev. 4, 13. 14. & juvencam, quæ decollabatur Deut. 21, 4. Dixi quoque (γ) pulchritudinem bovis primogeniti, quemadmodum Ægyptiis vitula formosissima dicitur Jer. 46. & de Ephraimo Os. 10, 11, *transivi super pulchritudinem colli ejus*, in

antecedentibus autem vitulæ comparatur Ephraim: legimus in αρχαιολογοις Ægyptiorum Regem taurum coli voluisse, is erat Rex Μηνις απαντων ωραμοτατον τον ταυρον ειναι πεπιστευκⓈ. Restat locus explicandus de *bove triturrante*: f. *Βον αλωντα μη Φιμωσεις* 1. Cor. 9, 9. 1. Tim. 5, 18. ΦιμⓈ capistrum est Sir. 20, 29. Psal. 39, 2. alias Græce πανσικαπη, Hebr. מִסְכָּה vel מִסְכָּה. Sciendum vero est, quatuor modos Antiquis fuisse grana excutiendi, scil. (α) *virga* seu *baculo*: Jud. 6, 11. ubi de Gideone extat: *ραβδιζων σιτον εν ληνω*, & Ruth. 2, 17. *εραβδιζεν α συνελεξε*. Sed hic notandum est, sequioribus temporibꝯ non nisi minuta semina baculo excussa fuisse Es. 28, 27. (β) *traha*: Hebr. מֹרַג *Morag*. Es. 41, 15. Græce *πιασηριω* vel *πιεσηριω*, prout inquit Svidas *πιεσηριον το εκθλιβον* Lat. *tribulis*, quales illi fuere ferrati 1. Sam. 12, 31. 1. Par. 20, 3. Amos 1, 3. quos a bovis tractos colligimus ex 2. Sam. 24, 22. (γ) *Plaustro rotato*, seu *carpento* Gr. *αμαξα* Es. 25, 10. *καταπατηθησεται η Μωαβιτις ον τροπον πατρισιν αλωνα εν αμαξαις* Es. 38, 27. *εδε τροχⓈ αμαξης περιαξει επι το κυμινον* Es. 41, 15. *επειησα σε ως τροχⓈ αμαξης αλωντας*: de hoc modo triturrandi Cyrillus in Es. 45. *αμαξαις χρωμενοι και τροχοις πρησηροειδεσι αυτο δη τστι μεμελετηκασι κατορθυν*. (δ) *Bobus* ungulis terentibus Jer. 50, 11. *Pinguis eris ut vitula triturrans*, huic enim os non obturabatur, unde facile pinguescebat Deut. 25, 4. Sic dicitur *vitula assveta*, *amans triturrare* Os. 10,

Os. 10, 11. quoniam boves assvefacti libenter aream ingrediebantur, ideo quod inter laborandum continuo ex tritico comedere poterant. Est certe hoc aliquod ænigma insignis fructus, qui ex cruce iis redundat, qui huic jugo ex obedientia filiali patienter assvescunt, operatur quippe patientia fortitudinem Rom. 5, 4. qua cunctas adversitates, inimicos omnes pedibus quasi conculcant Mich. 4, 13. *Tritura filia Sion quia cornu tuum ponam ferreum, & ungulas tuas ponam areas, & comminues populos multos.* Interim bovi trituranti os non occluditur, id est: crucigero nunquam deest solatium 2 Cor. 1, 3. 4. 5. cum sub jugo Salvatoris levi ac proficuo indies accrescat & pinguescat. Vide vocem Μοσχος.

ΒΡΑΔΥΝΩ, *Tardo*, Deut. 7, 10, (alias: χρονίζω Ef. 13, 22. Sir. 14, 12. εσχατίζω 2 Macc. 5, 54.) est à ΒΡΑΔΥΣ, *tardus*, quasi βαρύς, per metathesin τθ ς & pleonasmum τθ δ.

ΒΡΑΧΙΩΝ, *Brachium*: Tribuitur Deo Omnipotenti, & denotat I. Ejus *Potentiam* Job. 40, 4. *Hast du einen Arm wie Gott?* (ita omnes omnino Versiones, quantum scio, foli LXX. Intpp. paululum variarunt: η βραχιων σου εστι κατα τθ κυρις; pro ωσπερ τθ κυρις, nisi hic το κατα secundum vel quemadmodum interpretari velis, prout id genio Hellados haud insolens est,) item Exod. 6, 6. Deut. 4, 34. Exod. 15, 16. Deut. 5, 15. & c. 7, 19. & c. 9, 29. & c. 26, 8. Psal. 136, 12. Deut. 11, 2. 1 Reg. 8, 42. 2 Reg. 17, 35. 2 Par. 6, 32. Ps. 44, 4. Ps.

71, 18. Ps. 79, 11. Ps. 89, 11. 14. 22. Ef. 62, 8. vide quoque Ps. 98, 1. in quo loco peculiariter delector cogitando utramque Christi Naturam intelligi, nam ibi ponitur & δεξια & βραχιων (duo quippe uni personæ data sunt brachia ad operandum) confer Ef. 59, 16. Ef. 63, 5. 12. & quæ supra diximus in voce βελευτης ad locum Ef. 9, 6. II. Pænas à Deo Omnipotente immittas Ezech. 20, 33. 34. Ef. 30, 30. Jer. 21, 5. Jer. 27, 5. Jer. 32, 17. 21. Sap. 16, 16. III. Evangelium & gratiam Ef. 40, 10. 11. Ef. 51, 5. 9. Ef. 52, 10. & c. 53, 1. IV. Concionem Propheticam Ezech. 4, 7. in quo loco denudatio brachii divini tam auditum verbi Prophetici Ef. 49, 22 quam executionem pænæ denotat. V. Per *brachia aeterna* Deut. 33, 27. collat. cum versu anteced. intelligo vel generationem Filii ab æterno, vel gloriam, quam habuit ab æterno seu principio apud Patrem: hunc tamen sensum nemini obtrudo, sed iis solummodo ad uberiores deductionem intimatum velim, qui didicere in meletemata Verbi Divini paulo penitius παρακινῆσαι. Secundum Hebræum Textum Verba sunt: *Habitaculum Deus ab initio & sub brachiis seculi* &c. paulo explicatius huic sensui ansam dedere Osiander & Resenius, sed variant Vulgata, Vetus, Tremellius, Erbergerus, Calvinus, Genevenses, Diodatus, qui in Vers. Gall. ita habet: *l'habitable (intelligit cælum) du Dieu eternal & au dessous sont les bras eternels.* glossa: *comme au ciel est le siege paisible du repos glorieux de Dieu, ainsi çà bas en terre est le theatre des oeuvres de sa providence &*

tout puissance par laquelle il regit l'Univers. Equidem si συναφειαν ita simpliciter intueamur, satis concordat hæc expositio, & sensus erit literalis: habitat Deus in cælo in auxilium Tui, sc. Israelis, & sub cælo in terra apparent brachia æterna h. e. providentia & omnipotentia Divina in tuum auxilium, ita enim præcedit in Hebræo: *Non sicut Tu, ô Deus! equitans cælum in auxilium tui.* LXX. v. 26. *ο θεος τὸς ἡγαπημένους ο ἐπιβαίνων ἐπὶ τὸν οὐρανὸν βοηθὸς σὺ καὶ ὁ μεγαλοπρεπὴς τὸς σερρώματος* v. 27. *καὶ σκεπασεὶ σε θεὸς ἀρχὴ, καὶ ὑπὸ ἰσχυρὸν βραχιῶν ἀνείων καὶ ἐκβάλει ἀπὸ προσώπου σου ἐχθρὸν.* Esto autem hæc verba directæ esse ad Israël, nihilominus eo ipso intendi Messiam haud iniquum erit dicere, si conferas verba: *ο θεος τὸς ἡγαπημένους* cum Matth. 3, 17. Matth. 12, 18. Matth. 17, 5, Ef. 42, 1. Luc. 9, 35, Psal. 2, 7. 2 Pet. 1, 17. Col. 1, 13. & locutionem illam in Hebræo: *Sicut Tu, ô Deus, in auxilium Tui*, cum Mat. 22, 44. Pf. 110, 1. verba: *σκεπασεὶ σε θεὸς ἀρχὴ* cum Joh. 1, 1. 2. verba: *βραχιῶν ἀνείων* cum Ef. 9, 6. verba: *ἐκβάλει ἀπὸ προσώπου σου ἐχθρὸν* cum Act. 2, 35. 1 Cor. 15, 25. 26. Ebr. 1, 13. Ebr. 10, 13. verba: *ο ἐπιβαίνων ἐπὶ τὸν οὐρανὸν & ὁ μεγαλοπρεπὴς τὸς σερρώματος* cum Ebr. 8, 1. Eph. 1, 20. Col. 3, 1. Ebr. 1, 3.

VI. *Βραχιῶν* dum Homini tribuitur, denotat *vim apertam, bellicam*: ita ἐν βραχιῶνι idem est quod Gallis: *par force, en grande force* vel: *a grand ombrage*: Di-
od. *avec grandeur de bras & multitude du peuple* Ezech. 17, 9. Erberg. *con grande*

sforzo & con molto. Luth. Durch grossen Arm noch viel Volks, & Pf. 44, 4. quod est Latinis: *magna manu, magnis copiis*: Sic de regno Pharaonis, ejusdemque copiis ac manu militari Ezech. 30, 21. 22. 24, 25. Ich will den Arm Pharaos des Königs von Egypten zerbrechen, und siehe, er soll nicht verbunden werden, daß er heilen möge, noch mit Binden zugebunden werden, daß er starck werden, und ein Schwerdt fassen könne. Ich will seine Arme zerbrechen, beyde den Starcken und den Schwachen, daß ihm das Schwerdt aus seiner Hand entfallen muß, aber die Arme des Königes zu Babel will ich stârcken, und ihm mein Schwerd in seine Hand geben, und will die Arme Pharaos zerbrechen, daß er für ihm winseln soll wie ein tödtlich Verwundter, ja ich will die Arme des Königes zu Babel stârcken, daß die Arme Pharaos dahin fallen etc. LXX. ubique posuerunt βραχιῶν, ut & 2 Sam. 22, 35. 2 Parap. 32, 8. VII. Monarchias, Regna ac Dominationes Dan. 11, 6. 15. 22. 31. VIII. Violentiam Job. 35, 9. IX. Superbiam Job. 38, 4. X. Spem auxilii, confidentiam, brachium carneum Jer. 17, 5. 2 Parap. 32, 8. XI. robur corporis Ef. 44, 12. XII. robur & potentiam impiorum Psalm. 10, 15. Pf. 37, 17. XIII. Piorum felicitatem temporalem, vel si mavis: fidem & robur spirituale in cruce & angustis, nam utrumque intelligi potest Gen. 49, 24. Os. 7, 15. Os. 11, 3. Job. 26, 2. XIV. *μανοτι-τα* subjecti cujusdam in officio seu Ministerio obeundo Zach. 11, 17. vide voces δεξι & οφθαλμοι, XV. Consanguineos Ef. 9, 20. XVI. armum ovillum vel bovinum

vinum Deut. 18, 3. Plura quæ de brachio dici possent, vide in voce Δεξιζ.

ΒΡΕΦΟΣ, *Infans* Num. 14, 3. Jer. 31, 20. 1 Macc. 1, 64. *Posteritas* Jer. 31, 17. *Embryo* Sir. 19, 11.

ΒΡΥΧΩ, *Strido*: Sir. 51, 4. **βρυγμῶ**: verba sunt: ἐκ βρυγμῶν ἐτοιμῶν ἐκ βρωμα Luth. **von dem Brüllen derer die mich fressen wolten**: est metaphora desumpta à rugitu leonis vel alius feræ carnivoræ, etenim το βρυχειν feris omnibus ferocissimis ac carnivoris promiscue tribuitur: Phavorin. ἐφῶν δὲ ἐκ ἐστὶν ἰδίον ὄνομα τῆς φωνῆς, οἷον ἀρκτῆ, παρδαλεῖ, καὶ τῶν τοιῶτων το βρυχαῖται λεγῶσιν, ἐπὶ τῶν μικροτέρων οἷον ἀλωπεκῶν καὶ θῶων το ὑλακτεῖν καὶ γηρεῦεσθαι. Præsertim vero leoni ὡς καὶ τηλικαυτὰ τῆς φωνῆς τὰ ὄργανα ἢ φύσις ἐνεθῆκεν ὡς τε πολλὰ τῶν ζῶων ὑπερβαλλόντα τῇ τρηχυτῇ μὲν ὡπολλακίς ἀλίσχεσθαι τῷ βρυχηματι, Iut inquit Bas. Hom. 9. in Hexaemer. Ita βρυχαῖται & βρυχημα de leone sæpius adhibuit Aquila ut Ps. 22, 14. Ps. 32, 3. Ps. 38, 3. Es. 5, 29. Sed LXX. libentius dixere ὠρεῖν & ὠρωμα ut Jud. 14, 5. Ps. 22, 22. Ps. 104, 22. Jer. 2, 15. Ezech. 19, 7. Ezech. 22, 25. Soph. 3, 4. Zach. 11, 3. sic & Petrus 1 Pet. 5, 8. quanquam βρυχω & βρυγμῶ hand minus proprie tribuantur leoni Es. 31, 4. *mussitabit leo super prædam suam*: in Hebræo verbum est מלל Græce dixeris ὑπεβρυχημα scilicet:

Iram vultus habet, pro verbis murmuræ reddunt:

βρυχειν ὀδῶσι, *dentibus stridere* est indicium hominis valde exacerbati Thren. 2, 16. Luth. **Alle ihre Feinde sperren ihr Maul auf wider dich, pfeiffen dich an, blöffen die Zähne**. Gall. *grincer les dents*: sed Italice id proprie vix exprimi potest, unde Erberg. circumscribit: *Hanno fatto strepito coi denti*. Scribitur alias βρυκειν Job. 16, 9. Ps. 35, 16. Est quoque signum summi iuctus, quo invidiosus quasi consumitur videns aliorum statum felicem ipse in infelicissimo constitutus Psal. 112, 10. Luth. vertit **die Zähne zusammen beissen**: hinc βρυγμῶ ὀδόντων in N. T. passim de pænis damnatorum, quo denotari potest & pæna damni & sensus: ut alibi frusius deducendum. Litem vero illam, an το βρυχειν rectius per χ quam per κ scribatur, Grammaticis permittimus.

ΒΡΩΜΑ, *Esca, cibus, alimentum*, sæpius: 1 Cor. 10, 3, 4. πάντες το αὐτο βρωμα πνευματικὸν ἐφαγον, καὶ πάντες το αὐτο πομα πνευματικὸν ἐπιον ἐπιον γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολῶθῆς πετρᾶς ἢ δὲ πετρᾶ ἣν ὁ χριστός, locus intellectus facilis, modo discrimen accurate attendatur, quod est inter omnes manducationis modos (excipe modum manducandi panem in regno Deo: plenariam fruitionem gloriæ.) Est autem manducatio vel *naturalis*, vel *sacramentalis* vel *spiritualis*; qualis nunc fuit hæc manducatio Israëlitarum, tale etiam βρωμα, de quo loquitur Apostolus. De corporali manducatione nullum est dubium, hanc enim intenderunt Israëlites rebelles panem in deserto poscentes: sed quærenda est alia manducatio

catio ex intentione divina panem e cælo dantis: illam Sacramentalem fuisse prohibet το υφισταμενον τῆς Μαννα, nubis, baptismatis maris rubri, quæ elementa quoniam cum *verbo, mandato ac promisso* juncta non fuerunt, neque Sacramenta fuerunt: fuit ergo spiritualis manducatio, illa autem duplex est: vel *fidelis*, vel *typica*. Nunc manducationem, de qua agit Apostolus, pure spirituales, hoc est: meram manducationem fidei fuisse vetat terminus πάντες sc. Israëlita in deserto, quorum magna pars comedit quidem, sed non fide ad antitypum respiciens Joh. 6. Ergo fuit βρωμα πνευματικον, manducatio πνευματικη, sed typica, qua omnes, licet quidam infideles manducarunt, eorum enim infidelitas veritatem typi tollere non potuit: nota quod Apostolus inquit πάντες βρωμα πνευματικον εφαγον, non autem expresse πάντες βρωμα πνευματικον πνευματικως εφαγον, scil. ex fide: omnes nihilominus panem manducarunt, qui revera fuit typus Christi: hinc ita positis duo præcipue in hoc dicto attendenda sunt: primo: *Subiectum*: πάντες, sed Israëlita qui in deserto fuerunt, non Corinthii, Christiani, ut volunt Calvinus, Beza, Piscator, Rivetus, non enim est (inquit Dannhauerus) *scopus Apostoli hos illis conferre, sed ut in beneficiis, ita in panis hos illis anteferre, beneficia Christianis sub Novo fœdere collata tanto sunt majora, quanto antitypus typo præcellit, pane infidelitatis erunt tanto majores, quanto amisio regni calorum major prohibitione introitus in terram Chanaan*, confer Ebr. 2, 3. patet hic sensus ex tota

συναφεια textus Apostolici: Secundo: *Objectum* manducationis, *immediatum* manna, *mediatum* Christus ipse, qui est panis de cælo descendens, etenim carnem Christi Patres Veteris Testamenti non minus quam nos comederunt, licet non ratione substantiæ, sed analogice, modo typico, qui omnino differt à modo manducationis Sacramentali in Novo Testamento, quam manducationi typicæ per omnia parallelam, & utramque unius rei typum, imo quod adhuc magis ineptum est, invicem relative ac utrinque unum alterius antitypum reciproce constituunt Calviniani, & nullam faciunt differentiam inter umbram & lucem, σοιχεια Vet. Test. & excellentiam Novi, contra clara verba textus Apostolici vers. 6. ταυτα δε τυποι τῶν εγεννησαν.

ΒΡΩΜΑ, dicitur ærugo Bar. 6, b
II. & usurpatur metaphoricè de ærugine & sordibus Gentis Judaicæ, quæ adversus omnes admonitiones indurationis callum obduxerat Ezech. 24, 11. (ubi tamen LXX. pos. βρωσις) Luth. *lege auch den Topff leer auf die Gluth, auf daß er heiß werde, und sein Erz verbrenne, ob seine Unreinigkeit zerschmelzen, und sein angebrandtes abgehen wolle*, ubi attendenda sunt: (α) ignis iræ Divinæ, concio legalis, findens, minuens ac emolliens cor durum & lapideum, exclusa ad tempus concione gratiæ ac Evangelii, quod colligas ex verbis: *den Topff leer* hoc est: tam diu ab omni consolatione vacuum (nam vas aqua plenum etsi igni imponatur, non aduritur, sin vero nihil insit, facile ab igne consumitur, ac

primo

primo quidem solvuntur scorix) auf die Gluth, daß er heiß werde, sicut loquitur vernacula: at det Hand lue Karlen om dr- nene: Es. 13, 8. feuerroth wird ihr Ange- sicht seyn, est quippe verbum Domini ignis Deut. 33, 2. Jer. 5, 14. (β) ignis cru- cis, πυρωσις 1. Petr. 4, 12. sordes peccati quam maxime expurgant Zach. 13, 9. in- timatus per μετοικεσιαν, αιχμαλωσιαν, ve- ram exustionem urbis Hierusalem, quam unice intendi tradunt Interpret. ita Diod. in glossa: *pour signifier que Jerusalem a- pres avoir ete vuidee d' habitants servit brullee par les Caldeens.* (γ) ευπεριστασις peccati non nisi morte ac cinerificatione purganda, (δ) κακοηθεια peccaminosa nul- lis admonitionibus, nulla cruce, nullis pæ- nis flexibilis (ε) durities peccati in Spiritum Sanctum non nisi igne æterno pianda, confer vers. 6. 9. 10. 2. 13. unde hæc omnia deducas, item Os. 7, 6. 8. vide vocem κατω.

c καταβρωμα dicitur *esca ignis* Ezech. 21, 32. εν πυρι εση καταβρωμα.

ΒΡΩΣΙΣ: Leigh reddidit *erosio*: potius exponendum *tinea* Matth. 6, 19. nam βρωσις ibi omnino est tinea, quemad- modum Es. 50, 9. ubi quod in Hebræo ex- tat שׁוּ Aquila vocavit βρωσιν, LXX. σην, vi- deatur Hammondus ad Matth. 6, 19.

ΒΩΜΟΣ, *ara*: Eusthatio est *basis, fundamentum*: vide vocem θυ- σιαστηριον.

Γ.

ΓΑΓΓΡΑΙΝΑ, *Gangrana*: 2. Tim. 2, 17. est παθος διαβρωτικον σα- ρκων, à γεωω vel γεωνω depascor: nam quæ

de derivatione vocis a capra quadam *Gan- gra* dicta tradit Martinus in Lexic. Etym. ut mythologica, minus placent. In Cri- tica, inquit Noster Leigh. *Vulgata, Eras- mus & Lutherus το γαγγραινα vertunt: canceri forte propter affinitatem vocum: cancer & gangrena*: At ita verterunt non propter affinitatem vocum, sed propter af- finitatem rei, etenim si Medicos consulas, audies cancerem & gangrænam fere u- num idemque esse, licet is fiat per corru- ptionem, hæc per inflammationem, is tardius corrodat, hæc citius corripiat. Lu- therus autem in hoc loco vertendo nil perperam egit, sive enim dixisset: *Kalte Brand*, sive *Krebs*, scopum Apostoli te- tigisset.

ΓΑΖΟΦΥΛΑΚΙΟΝ: α

præter citata loca apud Leigh, legitur hæc vox 2. Macc. 3, 6. 2. Neh. 10, 30. & 12, 44. & 13, 4. 7. 8. 9. usurpatur præsertim de ga- zophylacio templi 3. Esr. 8, 60. & 5, 45. de aliis alibi thesauris Esr. 5. 17. Neh. 10, 38. hinc γαζοφυλαξ *thesorier*. 3. Esr. 2, 11. Schindlerus in Lexic. ad vocem מִזְבֵּחַ *Erant conclavia in atrio secundi templi structa, cum ad thesauros, vasa ac suppel- lectilem aliam servandam, tum ad Sacerdo- tum & Levitarum custodiam & commo- rationem, in illis primitiæ & decimæ Levi- tarum reponebantur & fiebant conventus*: ita legitur Christus sedisse & docuisse ad gazophylacium templi Marc. 12, 41 Joh. 8, 20, scilicet non aptiori loco concio e- lenctica haberi potuit adversus avaritiam Pharisaicam, aurum templi magis quam religionem in pretio habentem Matth. 23,

17. atque adversus perditissimam doctrinam περιτ8 Κορβαν Marc. 7, 11. (unde dicitur κορβαν Prov. 21, 24. Matth. 27, 6.) Objecta quippe movent Auditorum sensus, dum de rebus quæ in eorum conspectu sunt, agitur, five usus παρακλησιν five elenchum abusus exposcat. *Sepelivit Deus Moſen in valle contra Pegor* Deut. 34, 6. Pegor Idolum erat Moabitarum, in cuius detestationem Deus servum suum, qui adversus abominationes gentium legem tulerat, e regione sepelivit. Dixi objecta movere sensus ad attentionem, imo ad devotionem: ita nunquam felicius differere poterit Verbi Minister de morte, quam præſente vel nuper sepulto funere, vel de atrocitate cujusdam peccati, quam præſente peccatore notorio publice absolvendo, vel de justitiæ Divinæ nemesi, quam uuper viſo exemplo, ita & Ipse Salvator occasionem dicendi ex iis desumpsit ων το αιμα εμιξεν ο Πιλατος μετα θυσιων αυτων Luc. 13, 1. Confer quæ habet Joh. Gabriel Drechslerus in diascepsi adversus Schurmannam, sub titulo ευκλησια ευθεατος p. 92. de loco Act. 17, 22. ubi Paulus viſa inſcriptione altaris Athenienſium, inde ansam dicendi opportune arripuit.

Γ Α Λ Α, lac, ponitur I. pro lacte humano æque ac pecudum, & quidem sæpius II. pro tempore lactationis Exod. 23, 19. & c. 34, 26. III. pro pingvedine & adipe Ezech. 34, 3. hinc βουκολιον γαλαθινον Amos 6, 4. habet in hac ſignificatione Græcum γαλα convenientiam cum Ebræo חלב Ezech. 34, 3. a חָלַב traxit, extraxit, separavit, in Hiphil חָלַב pingvefecit, saginavit. Job. 38, 15. Occurrit hic locus Sir. 46, 16. ubi de Samuele dicitur: επιλα-

λεσατο τον κυριον δυναστην εν προσφορα αρνος γαλαθιν8, ita habet Editio Lipliensis ultima, sed Complutensis, Basiliensis, Parilienſis, & Lipsienſis prior habent ανδρος γαλαθιν8, quæ cum ασυσατα ſint ανηρ γαλαθινος, aut erit legendum αρνος γαλαθιν8 aut ανδρος αληθιν8. Prius licet Doctissimo Bocharto in Hieroz. P. I. l. 2. c. 45. placeat, haud facile recipio, nam το αρνος γαλαθιν8 in genitivo casu vix Græcum est: posterius vero magis genuinum esse arguo ex συναφεια vers. 13 etenim agitur de historia electionis filii Jesse ad regnum Israeliticum, in quo actu mentitus est Sauli Samuel, se solummodo velle offerre Domino in urbe Bethlehem sine ulla mentione de ungen- do Davide facta: quid si nunc mens fuerit Siracidi ostendere, in conspectu Dei hoc nullum fuisse mendacium, licet Sauli imposuerit (quemadmodum neque Rahab mentita est) e contrario autem ipsam veritatem in oculis Domini sæpe mendacium esse (quemadmodum Doeg dicitur mentitus esse) adeoque legi debere προσφοραν ανδρος αληθιν8: Ita verterunt Vulgata & Osiander: *in oblatione viri inviolati*, sed Vetus Versio, Diodatus, Erbergerus, Genevenſes, Resenius de *agno lactante* explicant. Tremellius autem quoniam exemplar habuit, in quo legit ανδρος γαλαθιν8 inepte reddidit *maris lactentis*, nisi forsitan legit αρρηνος γαλαθιν8 pro αρνος γαλαθιν8. IV. Ponitur γαλα pro insigni felicitate ac opum affluentia Ezech. 25, 4. Job. 21, 24. Exod. 3, 8. 17. & c. 13, 5. & c. 33, 3. Lev. 20, 24. Num. 13, 28 & c. 14, 8. & c. 16, 13. 14. Deut. 6, 3. & 11, 9. & 26, 9. 15. & 27, 3. & 31, 20. Josv. 5, 6. Jer. 11, 5. & 32, 22. Ezech

Ezech. 20, 6. 15. Sir. 46, 10. Bar. 1, 20. V. pro bonis temporalibus, quibus conversio Gentilium & felicitas Ecclesiæ Novi Test. præfiguratur Es. 60, 16. VI. pro dulcedine Evangelii & gratiæ Cant. 4, 11. Es. 55, 1. ejusdemque prædicatione Joel. 3, 18. VII. pro simplicitate doctrinæ Evangelicæ 1. Cor. 3, 2. 1. Pet. 2, 2. VIII. pro primis rudimentis doctrinæ salutaris Ebr. 5, 12, 13. IX. pro puritate & ἀναμαρτησίᾳ sponsi Mystici, vel si potius velis: gratia & veritate, vel *Holdseligkeit* Cant. 5, 12. X. pro adulatione & falsitate Jud. 5, 25. cui opponas γαλααδελον. XI. pro salario, proventu seu redditu ex officio aliquo 1. Cor. 9, 7. secundum illud: *Ampt bringt Rappen.*

Ultimo venit in memoriam locus Es. 7, 15. *Butyrum & mel comedet, ut sciat spernere malum & eligere bonum.* Mel ac butyrum edere idem heic cum Joh. Henr. Majo in Obs. S. P. 2. p. 44. opinor esse ac primis imbui sapientiæ rudimentis ex collatione locorum 1. Pet. 2, 2. Ebr. 5, 12, 13. 1. Cor. 3, 10. Psal. 119, 103. *Quamquam enim* (inquit laudatiss. Majus) *ab hominibus edoctus Messias non fuerit, quippe quem Magistrorum Scholas discendi causa adiisse nullibi legimus, crevit tamen Divina illa sapientia Luc. 1, 80. quæ ipsa gradus suos, tempora & augmenta habet.*

ΓΑΣΤΗΡ: I. *Venter.* II. *Uterus*, utrumque in S. literis ponitur pro finu Es. 40, 11. ὡς ποιμὴν ποιμαίνει τὸ ποίμνιν (veluti Luc. 8, 5. οὐ σπείρων τὰ σπείραι τὸν σπορόν) αὐτὸν καὶ τῷ βραχίονι αὐτοῦ συναξάσκει καὶ ἐν γαστρὶ ἐχέσας παρακαλεῖται. Diod. *il conduira tout doucement*

les brebis pleines: Genevens. il les levera dans son sein il conduira celles qui allaitent. Luth. *Er wird die Lämmer in seine Arm sammeln und in seinem Busen tragen,* confer Es. 49, 10. Mich. 7, 14. III. ponitur pro vultu Job. 16, 16. ἡ γαστήρ μου συγκεκαυται ἀπο κλαυθμῶν ἐπὶ δὲ βλέφαροις μου σκία. Olympiodor. σκία θανάτου, ita & Diodat. *mon visage est tout crasseux de pleurer* (Genevens. *couvert de boue de l'armes*) & *une ombre de mort est sur mes paupieres.* Erberg. *la mia faccia è succida di piangere.* Lutherus: *Mein Antlitz ist geschwollen von Weinen, und meine Augenslieder sind verdunkelt*, sed optime hac expositione & sensum Hebræi fontis est assequutus & genium linguæ Germanice retinuit. IV. pro possessione bonorum temporalium Ps. 17, 14. Ezech. 7, 19. addi posset locus Job. 20, 15. sed LXX. Intpp. ibi minus convenienter posuerunt οἰκίαν: huc pertinet quod Lutherus exposuit *fetter Wanst* Job. 5, 27. id quod LXX. dixerunt προσώπων σεαυτί ἐπικεκαλυμμένον. V. pro pane quotidiano, imo etiam delitiis gulæ Sir. 37, 5. 3. Macc. 7, 11. VI. pro homine otio ac commensationibus dedito Tit. 1, 12. (confer Phil. 3, 19.) κρητὲς αἰεὶ ψεύσθαι, κακὰ θηρία, γαστρεσ αργαί. Integer sc. versus ex Epimenide desumptus: notum est parasitos *ventres* appellari, prout Plutarchus hos versus & in cancrum & in parafitum quadrare ait:

γαστήρ ὅλον τὸ σῶμα, πάντα χη
βλεπῶν

ὀφθαλμός, εἶπεν τοῖς ὀδύσι θηρίον

Aristot. 1. 3. Moral. homines ventri gulæ-

que deditos γαστριμαργας appellat, VII. pro impiorum avaritia Job. 20, 20. **Sein Wanst** fonte nicht voll werden, vers. 23. wird ihm aber der Wanst einmahl voll werden, adde Prov. 13, 25. ubi LXX. posuerunt ψυχην· δικαίος ἐσθίων ἐμπιμπλάτην ψυχὴν αὐτῆς, ψυχὰς δὲ ἀσβῶν ἐν θείῃς: Secundum Hebræum: *justus comedit ad saturitatem animæ suæ & venter impiorum egebit*: ita & Diod. Erberg. Calv. Genevens. Svaning. Luth. **der Gottlosen Bauch** hat nimmer gnug. VIII. pro superbia Job. 15, 2. adde Psal. 73, 7. ubi LXX. posuerunt σεαυ: ἐξελευσεται ὡς ἐκ σεαυ· ἡ ἀδικία αὐτῶν, δηλθον εἰς διαθεσιν καρδίας. Symmachus: προεπιπτον ἀπο λιπαροτιτος ὀφθαλμῶν αὐτῶν (malim legere ὀφθαλμοὶ αὐτῶν) παρεβάνον τὰ φαινομένα τῇ καρδίᾳ. Erberg. *gli occhi loro sono usciti per la grassezza, i desiderii del cuor loro son maggiori di quel che non desiano*. Vers. Italica Vetusta: *uscirno per la grassezza gli occhi loro, passorno le cogitationi del cuore*. Genevens. *les yeux les sortent dehors a force de graisse, ils surpassent les desseins de leur coeur*. Lutherus emphatice in suo idiomate: **Ihre Persohn brüster sich wie ein fetter Wanst, sie thun was sie nur gedencen**. IX. pro occulta malitia Job. 15, 35. ita γαστρὸς dicitur pro corde & animo Psal. 31, 10.

- a ΓΕΛΑΩ, *rideo*, & ΓΕΛΩΣ, *risus*: venit ab ἐλῆ, *calor*, hinc Homero
 b γελῶς ἀσβεστος Οδυσσ. θ. Ponitur de risu equidem modesto, vel ex lætitia orto, vel re improvisa, quam alias impossibilem rati-

simus Gen. 17, 17. & c. 18, 12. 13. 15. De ingenti lætitia ob rem aliquam magnam & mirabilem Gen. 21, 6. De animositate fidelium in cruce & miseriis, qua omnia ἐν τῷ ἐνδυναμῶντι αὐτὰς χρεῖσιν despiciatui habent, propriam calamitatem & vident & rident: ita in bonam partem ponitur τὸ καταγελᾶν Job. 5, 22. Psal. 52, 8 De clementia, miti tractabilique conversatione superiorum cum subditis Job. 29, 4. De insigni gaudio Psal. 126, 2. De lætitia mundana & temporali, quæ animæ lætificandæ non sufficit Eccl. 2, 2. & c. 3, 4. & c. 7, 4. adde quoque Prov. 14, 3. ubi LXX. posuere εὐφροσύνην. De lætitia inordinata & peccaminosa Eccl. 7, 7. Luc. 6, 25. Jac. 4, 9. Sir. 19, 27. & c. 21, 29. & c. 27, 14. Irrisione & illusionē malitiosa, ἐμπαιγμῶ καὶ ἐπιχαίρει-κακία Job. 30, 1. iusta irrisione technarum diabolicarum Hist. Bel. v. 6. 18.

Tribuitur quoque Deo, sed ἀνθρῶπον πα-
 θῶς, qui malas machinationes & consilia impiorum ex alto despicit ac irrita facit Psal. 2, 4. Psal. 37, 13. Psal. 59, 9. justam quoque complacentiam habet in pœnis impiorum incredulorum Prov. 1, 26. sed ratione voluntatis consequentis, nam ratione voluntatis antecedentis certi sumus de juramento Domini Ezech. 33, 11. Notandum quoque est, aliam rationem esse pœnarum æternarum, quæ in nullum alium finem extendi possunt, quam damnatorum miseriam secundum nemesis justitiæ Divinæ, aliam vero temporalium, quæ in bonum tendunt, illices sunt pœnitentiæ, reprimunt impiorum malitiam, gloriam Dei variis modis patefaciunt

faciunt secundum Divinæ sapientiæ & bonitatis beneplacitum.

ΓΕΝΕΑ, *Natio, progenies* sæpissime: Apud profanos designat tempus ac ætatem, & quidem tempus vel *definitum*, ut cum Herodot. in Euterpe τὴν γενεάν definit triginta annis vel paulo amplius: γενεὰ γὰρ τρεῖς ἀνδρῶν ἑκατὸν ἔτη εἰσι. Isocrat. in Bulirid. Herculem dicit τετρασὶ γενεαῖς νεώτερον τῆ περσεως. Clem. Alex. Strom. l. 2. εἰς τὰ ἑκατὸν ἔτη τρεῖς ἐγκαταλέγονται. Phavorinus: γενεὰ κατὰ τῆς παλαιᾶς τριᾶκοντα ἔτη. Ponitur autem γενεὰ pro Decem annis Epist. Jeremix vers. 3. ἐσεῖς ἐκεῖ ἐπὶ πλεονα καὶ χρόνον μακρὸν, εἰς γενεῶν ἑπτὰ. (Sunt qui ad hanc significationem, sc. γενεὰ pro triginta annis referunt, loca Mat. 23, 36. & Mat. 24, 34. sed sensus est in illis locis quod illa generatio, id est, illi homines seu Judæi, qui tunc vivebant, suis oculis visuri essent quæ Christus ipsis prædicebat:) vel *indefinitum*. Thucyd. l. ii. πολλὰς γενεαῖς πιεζόμενοι. Est γενεὰ generatio Luc. 1, 50. & vers. 48. μακαρίσθι με πᾶσαι γενεαί, ubi per γενεὰς intelligere licebit non solum omnes populos, sed & generationes in posterum. Gallica Versio Louanensis habet *aages*, quod Ravanello placet, à Cottono impugnatur. De loco Matth. 1, 17. vide in voce Δεκατεσσαρες.

Dicitur γενεὰ de tempore *anteactō* Eph. 3, 5. Col. 1, 26. De tempore *in posterum*, quod est *in seculum*, imo in *æternum* Eph. 3, 21. εἰς πᾶσας τὰς γενεὰς τῆ αἰωνοῦ τῶν αἰώνων alias το εἰς γενεὰς γενεῶν (εἰς γενεὰς αἰώνις Gen. 9, 12. Num. 10, 8. εἰς

γενεὰς καὶ γενεὰς Jer. 50, 39. εἰς χιλιάς γενεὰς Ps. 105, 8. & sæpissime ἐν γενεὰ γενεῶν, εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν, ἐν γενεὰ καὶ γενεὰ, ἐκ γενεὰς εἰς γενεὰν, ἀπὸ γενεὰς εἰς γενεὰν, γενεὰς καὶ γενεὰς) vehuti εἰς αἰῶμα & αἰῶνι. sumitur pro *olam* periodico 1 Sam. 2, 30. Ps. 89, 5. Genes. 13, 15. Lev. 6, 22. id quod exponitur per μακροήμερωσιν, Sir. 1, 24. quæ alias sæpe in Hebræo est *olam*, at το *olamim* & *olaminim* æternitatem implicat.

Ponitur γενεὰ pro *πατρία* Act. 3, 25. συγγενεία Gen. 43, 27. Num. 10, 30. Gen. 31, 3.

ΓΕΝΕΣΙΑ, *Natalitia*, redditur per *ἡμέραν* Os. 7, 5. dicitur 2 Macc. 6, 7. ἡμέρα γενεθλίου.

ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΑ, Esdr. 2, 62. 1 Tim. 1, 4. Tit. 3, 9. oculum intendit Apostolus ad eos, qui de Messia ita disputabant (ἀπεραντως) ut non certo constaret, ipsum ex tribu Judæ & semine Davidis oriundum fuisse post confusionem tribuum, quam tamen Esdras cavit; multi enim ex conversis Judæis varie de genealogiis docebant, ac pro lubitu vel ex memoria particulari vel ex traditionibus varia proferebant; neque vero parvi momenti erat hæc quæstio in Ecclesia, quoniam Herodes combusserat album tribuum & genealogias, quæ asservabantur, eo nimirum consilio, ut probatio evidens de stirpe Jesse seu genealogia Messiae ex stirpe Davidis periret, aut ad minimum non extaret. Inter illos autem qui de Genealogicis ἀπεραντως disputabant, Gnosticos fuisse haud quidem negaverim adversus

Hammon-

Hammondum in paraphrasi hujus loci: γεωδης vero μυθς libentius ad Judai-
cas de Messia fabulas quam cum Ham-
mondo ad Gnosticorum Mythologiam de
Genealogiis Deorum Gentilium referri
velim: certe Diodati, licet Criticus non
fuerit sed Interpres Italus, suo judicio in
glossa ad h. l. Hammondo palmam prae-
pit hac in parte: & miror Clericum, Ham-
mondi alias castigatorem minime osci-
tantem aut ignavum hoc in loco ferulae
suae oblitum. Cæterum *ubique omnia* non
hominis est: Esto Scriptura hisce Elephan-
tis mare in quo natent, ego agnus pedi-
tem.

ΓΕΝΝΑΩ, *Gigno*, item *pa-
rio*: sæpius: γεννασαι ponitur in N. T. de
iis qui concepti sunt & nondum nati Mat.
1, 20. sed ita ut certissime in lucem edan-
tur. vide I. Chron. 4, 18.

ΓΕΝΝΗΜΑ: I. fructus εν
πλατει, Gewächs, Lev. 26, 4. Deut. 32,
22. Ps. 65, 11. Ezech. 36, 30. Hab. 4, 17.
Zach. 8, 12. Designat metaphorice po-
pulos & gentes Es. 34, 1.

II. In specie: γεννημα αμπελς, *vinum*:
Matth. 26, 29. & μη πτω απαρτι εκ τς τς
γεννηματς της αμπελς &c. (confer Luc.
22, 18. Marc. 14, 25.) Quoniam nemo,
quod scio, fusius de hoc loco critice disse-
ruit, quam Hammondus, lubet ejus verba
hic afferre, partim ut judiciosus Lector in-
de quicquid placuerit eligat, partim ut
magni Critici Socino-Calvinizantes ex-
pressiones (à Clerico quoniam hujus se-
ctæ fautore intactæ ubique) paucissimis
heic ad minimum notentur: Sic autem

ille: & μη πτω απαρτι. Christus post suam
resurrectionem, priusquam in celum
ascenderet, edisse & bibisse variis affirma-
tur Scripturae locis, & quidem ejusmodi ut
à Veteribus ita sint expositi: Sic Act. 10,
41. Petrus ait discipulos edisse & bibisse
cum illo post ipsius resurrectionem, & hoc
affert argumentum veritatis resurrectio-
nis Christi, quod firmum non fuisset, si Apo-
stolis comedentibus & bibentibus ipse ab
utroque abstinuisset, sic cum Act. 1, 4.
Christus dicitur Apostolis συναλιζομεν &c.
&c. quamvis forte dubitari queat,
an ea vox inferat convictum, an ve-
ro significet simpliciter Christum cum iis
esse versatum; attamen origo vocis απο
της αλως sale, Syriacaeque & Arabicae inter-
pretationes ostendunt idem esse ac συνεδι-
ων. Chrysostomus T. IV. edit. Savil. p.
611. judicat ea voce id significari, quod in
argumentum Resurrectionis Christi affert
Apostolus Act. 10, 11. nimirum, quod Chri-
stus cum discipulis biberit & comederit.
Theophylactus & Oecumenius: συναλιζο-
μενος, τς τς κοινωνων αλων ηα κοινωνων
τραπεζης hoc est, particeps factus salis &
mense. Et in locum Act. ita habet scho-
lion: εντευθεν την αναστασιν τς χειρς
διαβεβαιεται, εκ τς συμφαγειν αυτω
μετα την αναστασιν, εδε γαρ αναστας
εποιησε τι σημειον· αυτη γαρ η αναστα-
σις μεγα σημειον ην, ταυτης δε εδεν ση-
μειον ην, ως το φαγειν ηα πινειν: hinc
confirmat resurrectionem Christi, quod co-
mederit cum illo post resurrectionem, nam
cum resurrexisset nullum fecit miraculum.
Nam ipsa resurrectio maximum erat mira-
culum, cujus nullum aliud signum fuit, nisi
edere

edere & bibere. Leontius, de sectis πράξ. I. pag. 530. C. ἡ γὰρ λέγεται Φαγεῖν μετὰ τὴν ἀνάστασιν, τὸ τοῦ οἰκονομίου ἐποίησεν, ὥς τῷ ὄντι πεινῶν, ἀλλ' ἵνα δείξῃ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ὁ ἀνάσας ἐκ τεκρῶν, ὃν τρῶτον καὶ τῆς τοπικῆς ἡλῶν λέγεται ἐπιδείξαι αὐτοῖς: Si legitur comedisse post resurrectionem, hoc æconomice fecit, non revera esuriens, sed ut ostenderet discipulis suis, se ex mortuis excitatum fuisse, quemadmodum & stigmata clavorum iis dicitur monstrasse. Sic Titus Bostrensis in Luc. p. 636. inter argumenta, quibus Christus usus est ut ostenderet se vere resurrexisse, huic præcipuam vim tribuit, quod voluerit ἐπιζητῆσαι τὴν βρωσίμην καὶ φαγεῖν, additque ὅδε γὰρ ὡς δεσµευτὴς ἐστὶ τρῶφης τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, ἐφαγε μετὰ τὴν ἀνάστασιν. Vide Joh. 21, 13. Luc. 24, 30. ubi dicitur coram omnibus discipulis edisse. In quibus quidem locis quamvis non fiat mentio potus, attamen cum Act. 2. huc manifestò respiciat Petrus & dicat: συνεπιόμεν ἅπερ καὶ συνεφαγομεν, utrumque probant. His addi potest testimonium Ignatii in Epist. ad Ecclesiam Smyrnensem: μετὰ δὲ τὴν ἀνάστασιν συνεφαγεν αὐτοῖς καὶ συνεπιεν ὡς σαρκικός καὶ ἡμεῖς πνευματικῶς ἐνωµένῃ τῷ πατρὶ. Hisce præmissis forte alio modo exponi possunt verba Christi, sumendo Regnum Patris pro statu Christi post resurrectionem, quæ interpretatio eo nititur, quod cum demum Christus in munus Regium inauguratus fuerit, & omnem potestatem, ut ipse ait Mat. 28, 18. acceperit in cælo & in terra (NB elucet hic atque se exferit Crypto-Socinianismus seu Hammondii seu

Clerici, nimirum quasi Christus ante resurrectionem designatus quidem sed non inauguratus Rex fuerit, contra clara Scripturæ testimonia, quæ ipsum Regem etiam in statu exinanitionis testantur Mat. 2, 2. Mat. 21, 25. Joh. 18, 37. Joh. 19, 19. Aperte quoque hic falsi crimen committit Hammondus in adductione loci Matth. 28, 13. cum hæc potestas in cælo & terra Christo data fuerit etiam ante mortem in diebus carnis Mat. 11, 27. Joh. 3, 35. Joh. 13, 3.) *Hinc Evangelium sæpe vocatur Regnum Dei, ut apud Judæos: seculum Messie, & μέλλον αἰῶν, quæ sine dubio a resurrectione ejus initium ducunt. (NB Distingue inter primum adventum Regni Dei seu primam Evangelii solennem promulgationem, & insigne incrementum Regni Dei seu Evangelii cursum: illud etiam ab initio in diebus carnis Christi à temporibus Johannis cœpit Mat. 11, 12. 13. 14. Mat. 3, 2. Marc. 1, 14. 15. hoc vero demum post resurrectionem) quemadmodum morte Ejus priori ætati legis & Prophetarum finis impositus est (NB non morte Ejus, sed adventu in carnem, imo missione præcursoris Joh. 1, 17. Mat. 11, 13. 14.) quod forte sensus esse queat τὸ τετέλεσθαι Joh. 19, 30. (NB nil minus, nam verus sensus τὸ τετέλεσθαι hic loci est, Salvatorem opus satisfactionis, pro peccatis nostris perfectissime consummasse atque impletas esse Prophetias.) Huc facere possunt verba Chrysostomi cum dicit T. 1. p. 511. Christum loquentem de Regno suo περὶ ἀναστάσεως εἰσαγεῖν λόγον εἰς μέσον, τὴν ἀνάστασιν ὅτι τὴν ἐαυτοῦ καλεσάι. attamen quia fieri potest ut Chrysosto-*

mus loquatur non de resurrectione solius Christi, sed de universali, & ἀναστασις εαυτῆς significat non tantum actum illum Christi exeundi e sepulchro, sed etiam statum Christi Ejusque Discipulorum post ultimum iudicium, quia μεθ' ὑμῶν, quod hic additur, eo potest referri, quia bibere vinum novum cum Discipulis potest figurate sumi pro caelestibus gaudiis quae manent Sanctos in Christi communionem recipiendos, quia spatium quod fuit inter resurrectionem & ascensionem Christi nullibi in N. T. exprimitur hac locutione: Regnum Patris Christi; denique quia non est hoc in loco Regnum Christi, in quod inauguratus fuisse dicitur resurrectione (NB vide superius castigata) licet non plene si à resurrectione divellas ascensionem, sed Regnum Patris, quod erit praesertim post generalem resurrectionem I Cor. 15, 24. 28. (NB subdole hic ac tacite ab Hammondo innuitur finis regni Christi adversus diserta Scripturae verba Luc. 1, 33. atque torquetur locus I Corinth. 15. cuius plenariam expositionem paucissimis dedit D. Bartholinus. El. Th. Art. 5. §. 78. scil. quod intelligendus sit non de abdicatione ipsius Regni, sed de regno gratiae & de depositione modi regnandi, quatenus non amplius regnabit Christus per verbum & Sacramenta, nec in medio inimicorum, sicut regnat durante adhuc mundo & Ecclesia militante) quo tempore regnum rursus tradetur Patri: Propter hasce, inquam, rationes, missa priori interpretatione alia sese sponte nobis offert: si nempe veritatem ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ vel una voce ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ intra exiguum tempus, quod optime

consentit cum frequentissimo particulae illius usu, vide vers. 64. & cap. 23, 39. Joh. 1, 52. Ap. 14, 13. & quod etiam probat Scholion Euthymii in Ap. 2. & Vulgatus Interpres, qui habet: à modo. Juxta hanc interpretationem dicit Christus se brevi tempore à Discipulis discessurum, & post breve illud temporis spatium non bibiturum se fructum vitis donec caelo receptis Apostolis bibat novum illud vinum, hoc est: mutet corporeum illud convivium in spirituale, cujus conviva dicuntur accubaturi cum Abraham, Isaco & Jacobo in regno calorum Luc. 14, 5. fructum autem illum vitis quia se bibiturum negat Christus, donec sit in regno Patris, non magis sequitur Christum bibiturum vinum in caelo, quam ex eo, quod Josephus negatur cognovisse B. Virginem εὐὸς & στεκε τοῦ οἴου αὐτῆς τοῦ πρωτοτόκου, sequitur Mariam semper virginem non fuisse Mat. 1, 25. Veruntamen tertia est hujus loci interpretatio, quae si conferatur hic versus cum verbis Lucae, omnium verisimillima videbitur, nimirum γενναῖα τὰ ἀμπέλαια significare calicem illum charitatis, qui in Paschalis convivii postcænio bibebatur, & in quo Christus instituit Sacramentum sanguinis sui: Manifestum enim est, Christum jamjam moriturum, nec ante mortem, nec post mortem ac resurrectionem Pascha amplius cum discipulis celebrasse, aut ullum bibisse Calicem Charitatis Christiano Sacramento consecratum. Cum hoc igitur optime consentit quod habet Lucas cap. 22, 15. Desideravi comedere hoc Pascha vobiscum antequam pariar, quibus verbis innuit Christus

aus, se voluisse mutare usum calicis Paschalis, & in Ecclesia Christiana perpetuo observandum instituere. Animadvertendum est apud Lucam, Christum dicere de Paschate quod hic dicit de calice: Desideravi comedere hoc Pascha vobiscum antequam patiar, quia ex hoc non edam donec &c. c. 22, 16. & v. 11. distributo calice: non bibam, inquit, de generatione ritus, donec regnum Dei veniat, quod debet necessario intelligi de calice charitatis, quemadmodum quod prius dicitur de pane intelligitur de pane postcanii: atque hanc interpretationem praferri debere secunda, juxta quam ἀπαρτι vertitur amodo, intra breve tempus, apparebit ex parallelis Lucæ & Marci locis, quæ habent ἄρτι, non amplius Marc. 14, 25. Luc. 22, 16. Hactenus Hammondus & in his quidem ὀρθως. Pauca tamen ejus verba (ut pote non solum superflua, sed præcipue suspecta, quoniam Calvinisimam olent eundemque incautis facile instillare possent) quæ ultimis lineolis interferuit, consulto omitimus.

III. ΓΕΝΝΗΜΑ, Progenies: γεννημα ἐχιδνῶν Mat. 3, 7. Luc. 3, 7. quod est γενεα σκολια καὶ διεσπασμένη, ungesome Art, böse Art, verrückliche Art, Chanaans Art, Deut. 32, 5. 20. Mat. 12, 34. 39. Mat. 16, 4. Mat. 17, 17. Mat. 23, 33. Ps. 78, 8. Prov. 30, 11. 12. 13. 14. Jer. 2, 31. Sap. 12, 10. 4. Esr. 8, 34. Marc. 8, 38. Marc. 9, 19. Phil. 2, 15. Ef. 59, 5. Hist. Suf. 56.

ΓΕΡΩΝ, Senex I. Sam. 28, 14. Job. 32, 9. Prov. 17, 6. Sir. 8, 11. Sir. 25,

4. 6. 8. Sir. 32, 13. 2. Macc. 6, 1. II. γερων dicitur homo adultus licet non adeo προβεβηκῶς ἐν ταῖς ἡμέραις Joh. 3, 4. III. ὁ Γερων dicitur Deus Pater Dan. 7, 9. 13. 22. Quædam Editiones habent παλαιῶς, aliæ παλαισμενῶς. Dicitur γερων quasi ἀποτῆ την γην ὡραν, vel τῆς γῆς ἔραν, eo quod incurvati incedant Senes, & de sepultura sint solliciti, vel ἀγίρας, honor, premium.

ΓΕΥΟΜΑΙ, gusto: est το γε- a
υεῖσθαι interdum degustare, particulam rei alicujus delibare, & denotat προγευσιν b
I. Pet. 2, 3. interdum plenariam rei experientiam & sensum capere Joh. 8, 52. Marc. 9, 1. Mat. 16, 28. Ebr. 2, 9. Luc. 14, 24.

Extat locus Ebr. 6, 4. 5. ἀδυνατον γὰρ c
τῆς ἀπ᾽ φωτισθέντας, γευσάμενους τε
τῆς δωρεᾶς τῆς ἐπαγγελίας καὶ μετοχῆς γε-
νηθέντας πνεύματι ἁγίῳ, καὶ καλὸν
γευσάμενους θεῶν ῥήμα, δυναμεις τε μελ-
λόντων αἰῶνων &c. bis hic ponitur το γε-
υσάσθαι, & primo jungitur cum δωρεᾶ ἐπα-
γγελίᾳ, deinde cum καλῷ θεῶν ῥήματι. Pe-
rinde nunc erit sive intelligas per δωρεάν
ἐπαγγελίαν Ipsum Dominum Christum, qui
ἐκ τοῦ οὐρανοῦ descendit, per quem ad vitam æter-
nam itur & in quem fides tendit Joh. 11,
11. & hic notandum quod seipsum ex-
presse vocavit δωρεάν τῆς ζωῆς Joh. 4, 10.
Sive remissionem peccatorum, sicut ex-
plicat Dorschæus, quod priori non repu-
gnat, nam fundamentum remissionis pec-
catorum est Christus, sive vitam æternam,
neque enim qui ita interpretatur ideo er-
rat, quoniam Piscator Calvinianus id asse-

ruit. Beatum Wandalinum in hac sententia fuisse memini, scilicet dari omnino in hac vita prægustum vitæ æternæ seu beatitudinem, idque sive *inchoative* quo ad rem, sive *assertive* quo ad totum, sive *analogice* quoad eminentiam, quod nemo bonus Theologus una Practicus, ut spero, negabit: Sed ponitur iterum in hoc dicto το γευσασθαι de gustu verbi Divini per fidem, & hic Calviniani nimis leviter explicant το γευσασθαι, quoniam relapsis veram fidem antedecaneam denegant, fidem προσκαρπον veram esse posse inficiantur, restitutionem relapsorum non admittunt, εκπιπτωσιν vere credentibus ac regeneratis non tribuunt, quos cum electis pro Synonymis habent, hinc Zanchius in Miscellan. p. 186. ad explicandum hunc locum distinguit inter *gustum* & *esum*: at vero gustare idem est quod comedere 1. Sam. 14, 24. 27. 28. & gustatio infert plenam fruitionem, cum Christus dicitur gustasse mortem pro omnibus Ebr. 2, 9. vide quoque quid ita sit το γευσασθαι Joh. 8, 52. allibique in locis supra citatis respondet hoc modo το γευσασθαι Hebræo *tabam*, quod LXX. vertunt per γινωσκειν, vide vocem Γινωσκω. Sed dices: sive Christum sive beatitudinem intelligas per δωρεαν επραμιον, plenariam & omnimodam fruitionem in hac vita non posse intendi. Resp. indigitatur tamen vera ac sufficiens fruitio, licet non omnimoda ac plenaria, omnibus numeris absoluta ac consummata, quæ non haberi potest nisi in altera vita, & exponitur non tam per *esum* quam per *saturitatem* Ps. 17, 15. *Satiabor intuitu vultus Tui, cum expergiscar ad imagi-*

nem Tuam, & ita satietas distinguitur quidem ab esu, contradistinguitur vero gustui præliminari, qui fit primoribus, ut dicitur, labiis.

Γ Ε Ω Ρ Γ Ο Σ, *agricola*, item qui alias agriculturæ est amans 2. Chron. 26, 10. *fodit cisternas multas, quia grex multus erat ei, & in campestribus & planitie agricola & vinitores in montibus & in Carmel, quia diligens humum erat.* LXX. οτι γεωργον ην. Luth. *Er hatte Lust zu Ackerwerck*, ita & reliqui Interpretes. Γεωργον dicitur Deus Pater Joh. 15, 1. Γεωργοι Ministri Ecclesiæ Mat. 21, 33. Marc. 12, 2. Luc. 9, 20. 1. Cor. 3, 6. 7. 8.

Γ Η, *terra*: Denotat I. totam machinam, cælum & terram Ps. 24, 1. Es. 51, 6. Ap. 20, 11. aliquando pro mari ponitur Ps. 105, 30. *Produxit terra eorum ranas*, quod tamen dicitur Exod. 8, 3. *& producet fluvius ranas*. Non opus erit referre illud Psalmistæ ad terram uliginosam, ex qua productæ sint ranæ, cum Nilus sit pars terræ Ægyptiacæ, adeoque dum è Nilo productæ sunt, ex terra Ægyptiaca recte dicuntur productæ, sic Jotbatha est terra fluminum Deut. 10, 7. & Hab. 3, 9. legimus Deum *in flumina scidisse terram*: pari modo terræ accensentur maria, prout Salomon dicitur extruxisse classem in terra Edom. 1. Reg. 9, 26. & margaritæ, quæ non nisi ex mari veniunt, dicuntur proventus terræ Havilah Gen. 2, 12. *Aurum illius terræ bonum est, ibidem est bedolach* ο: margarita. Sic de Ægyptiis mari merfis legitur Ex. 15, 12. *Deglutivit eos terra*, & Jonæ in ventre

tre

tre ceti verba sunt c. 2, 7. *Vestres terra super me in aeternum erant.* III. Pro certa aliqua regione I. Sam. 4, 5. I. Reg. 1, 40. IV. Pro urbibus regionis cujusdam Mat. 10, 15. γη Σοδομων, quod vulgo *terra* vertitur, sed manifesto urbes denotat: sic Bethlehem γη Ιερουσαλμ, id est *urbs Judaeae* Mal. 2, 6. V. Pro tota terra Gen. 1, 24. Luc. 23, 44. εγενετο σκοτος εφ' ολην την γην, universalem fuisse hanc eclipsin, quæ accidit tempore Passionis Christi, h. e. Anno quarto Olympiadis ducentesimæ decimæ testantur Scriptores Pagani, præcipue Phlegon Trallianus Adriani liber- tus, omnium Chronographorum accuratissimus: vide Eusebii Chronic. Daniel. Hæet. Demonstr. Evang. Propos. 3. n. 8. 9. & prop. c. 133. & in Concord. Ration. & fid. l. 2. c. 19. n. 3. Mart. Raym. Pug. Fid. Part. 3. Dist. 3. c. 16. n. 44. VI. Ponitur pro μικροκοσµω Hab. 3, 14. Mat. 10, 34. ita enim etiam intelligenda sunt verba Mat. 5, 13. υμεις εστε το αλας της γης confer Gen. 18, 27. Luc. 12, 49. 51. & c. 18, 8. & 21, 25. 26. Ap. 8, 5. & 16, 1. 2. & id quidem quoniam homo ex terra, ita quantum a se invicem distant cælum & terra Psal. 103, 11. tantum differunt ο πρωτος ανθρωπος εκ γης χοικ, ο δευτερος ανθρωπος ο κυριος εξ εραν I. Cor. 15, 47. item Joh. 3, 31. ο ανωθεν ερχομενος επανω παντων εστι. ο ων εκ της γης, εκ της γης εστι (ubi nota, nullam esse ταυτολογιαν in verbis *qui est ex terra, ex terra est*, nam sensus est: qui terrenus seu ex terra est, terrena sapit: seu terrenus *materialiter* est quoque terreus *formaliter*: adde quod nulla detur osci-

tans επιζηυξιν in sacra Scriptura, ut alibi fuisse demonstravimus, vide vocem Δυσ. Denique valde emphaticam esse phrasin ο ων εκ της γης εκ της γης εστι ad denotandam crassitiem (*grossièrte pour comprendre les choses spirituelles*) inhærentem, & quod id quod est non aliter esse possit secundum illud Jobi: *quis dabit mundum ex immundo?* ita dicunt Nostrates: *det er det det er: Hand er som Hand er*) καὶ εκ της γης λαλει· ο εκ της εραν ερχομενος επανω παντων εστι. Nota: duplicatur hic utraque prædicatio, altera de Homine cælesti, altera de terrestri, ad denotandum summum utrobique gradum, vel perfectionis seu excellentiæ, vel imperfectionis seu miseriæ, sicut enim illa Illi, ita hæc huic in summo gradu competunt. VII. Γη denotat mundum infidelem Ap. 14, 3. VIII. Potentiam mundanam & auxilium humanum Ps. 10, 18. IX. Ecclesiam visibilem: Mat. 16, 19. & 18, 18. X. Ecclesiam triumphantem Es. 65, 17. & exponitur per novum cælum & novam terram 2. Pet. 3, 13. Apoc. 21, 1. terram viventium Ps. 27, 13. LXX. πισευω τας εραν τα αγαθα τας κυρις εν γη ζωντων ita nimirum propositionem positivam scripserunt, ut & Vulgata, ac Osiander: *credo videre &c.* Luther. *ich gläube aber doch &c.* Danicæ: *Jeg troer alligevel:* at Hebræus textus proponit hypothetice vel interrogative, quem ad unguem expressere: Tremellius: *Si non credidissem &c.* & præmittit verba: *erant abrepturi me.* Vetus Versio: Diod. in Vers. Ital. *Se io non haveffe creduto di vedere la bonta del Signore nella terra de viventi:*

addit Erberg. *io sarai venuto meno.* Iterum Diod. in Verf. Gall. *O! Si je n'eusse cru &c.* addit glossam: *il faut pupleer: je serois succumbe en ces combats & travaux; ou: malheur sur moy; ou: je fusto de failli.* Genevenses: *N'eut ete que j'ay cru que je verray les biens de l'Eternel dans la terre des vivants, c'etoit fait de moy.* Convenit hæc expositio cum expresione, quæ Davidi alias est solennis Psal. 119, 92. *Si non fuisset mihi in deliciis lex tua, periissem in afflictione mea:* in hoc sc. dicto supplementum extat, quod subintelligitur in altero, ita Svaningius propter hunc sensum illa verba: *da motte Jeg ofvergifve mig*, quæ in Hebræo ad litteram non habentur, nihilominus bene satis textui inseruit: hunc enim omnino verum sensum esse intimat *συνηφεια* versus sequentis seu ultimi: Lutherus quidem sequutus est Græcos: *Ich gläube aber doch, daß ich sehen werde das Gut des HErrn im Lande der Lebendigen:* Sensus tamen non variat: idem enim est siue dicas: nulli miseræ faccumbam, quoniam spes mihi est reliqua & credo me visurum bonitatem Domini in terra viventium: siue: si spes mihi non esset residua & non crederem, me visurum &c. omnino succumbere nec miseriis meis ferendis par forem: XI. Uterum maternum Psal. 139, 15. de quo loco vide infra num. 22. & in voce *ψυχη*. XII. Vitam temporalem. Act. 22, 22. XIII. Miseriam & perseuutionem Psal. 17, 11. Psal. 44, 26. Es. 3, 26. Thren. 2, 1. XIV. calamitatem impiorum Psal. 119, 119. Psal. 140, 11. Ezech. 26, 20. XV. Extremam miseriam Es. 29, 4. & Psal. 71, 20.

in quo unico commate loquitur Psalmista de Christi Passione, Morte & Resurrectione. XVI. Mortem & sepulchrum Psal. 63, 10. Es. 26, 19. XVII. Condemnationem & infernum Es. 14, 12. Jer. 17, 13. Ap. 12, 4. 9. Ezech. 31, 14. 16. 18. Ezech. 32, 18. 24. confer Dan. 8. 10. Ap. 6, 13. Ap. 9, 1.

XVIII. In *terram cadere* est *perire*, & g dicitur de verbo Dei per Prophetas quod non potest *ακυρωσαι*, quoniam est *Emeth*, veritas; nec *perire*, quoniam est *Omeded*, stans, *Neemanach*, firmatum Psal. 19. *βεβαιωτερος προφητικος λογος* 2. Pet. 1, 19. adeoque non potest in *terram cadere* 1. Sam. 3, 19. 2. Reg. 10, 10. Dicitur *το in terram cadere* de aviculis Matth. 10, 29. & est *mori*, nam quamdiu aves vivunt, degunt in aere, & antequam morti vicinæ sunt non in *terram cadunt*, sed se demittunt. XIX. In *terram defodere*, est rem aliquam negligere, eademque non recte uti Matth. 25, 18. 25. terræ quippe nihil creditur nisi semen quod sponte reddit, metalla vero aut aurum secus, quoniam ea occultat nec nisi magno labore eruta suppeditat, semen igitur si excipias, omne id quod terræ concedas deperditum existimes.

XX. Sanguis dicitur e terra clamare, nec potest occultari nisi rarissime (confer voces *λαλεω*, *πετρα*) Ezech. 2, 12. Ezech. 24, 7, 8. denn ihr Blut ist drinnen, das sie auf einen bloßen Felsen, und nicht auf die Erde verschüttet, da man es noch hätte mit Erden zuscharren können, und ich hab auch darum sie lassen dasselbige Blut auf einen bloßen Felsen schütten, daß es nicht zugescharret würde, auf daß der Grimm über sie komme, und gerochen würde (quomodo

LXX. Intpp. reddiderint, vide in voce Πέ-
τρα) Urbs Hierosolymorum sanguinem
innocentem publice effuderat, ita ut ho-
miciidia omnino notoria fuerint ac in o-
mnium conspectu perpetrata, nec un-
quam vindicatus fuerit Martyrum sanguis,
cum vel animalium sanguinem effusum
pulvere occultandum Deus voluerit Lev.
17, 13. Deut. 12, 16. 24.

XXI. De dicto Ap. 12, 16. videatur
Commentar. Kromayeri in h.l.

XXII. Eph. 4, 9. κατεβη εις κατωτερα
μερη της γης de hoc dicto vide in voce ψυ-
χη, ubi ex professo agitur de descensu Chri-
sti ad inferos, & de quaestione: an quoad
animam solummodo, seu quoad animam
& corpus ad inferos descendit? In eadem
voce videas uberiores explicationem di-
cti superius sub significatione undecima
allati Psal. 139, 15. quod iterum tractatur
in quaestione de creatione animae vel pro-
pagatione per traducem: quaedam tamen
circa idem dictum, quae ibi institutum no-
strum directe non tangunt, hic loci me-
morare lubet: LXX. Intpp. posuerunt:
εκ εκρυβη το οσον με απο σε, ο ποιησας
εν κρυφω, καη η υποστασις με εν τοις κατω-
τατω της γης, ακατεργασον με ειδον οι
οφθαλμοι σε, καη επι το βιβλιον σε παν-
τες γραφουσινται, ημερας πλασθησιν-
ται, καη εθεις εν αυτοις. Aquila pro ver-
bis: εκ εκρυβη το οσον με posuit: εκ
επεκαλυφθη τα οσα με απο σε, ος επιη-
σεν εν αποκρυφω. Symmachus: εκ ελαθε
σε η κρυπταιωσις (malim legere καταρτη-
σις) με ην επιησεν εν ζω κρυπτω επι κλησεν

ες τοις κατωτατοις της γης. Symmachus
quoque pro verbis: το ακατεργασον με posuit:
αμορφωτον με ειδον οι οφθαλμοι σε συν
τοις εν τη βιβλω σε πασι γεγραμμενοις,
& proverbis ημερας πλασθησινται habet:
ημερας πλασθησομενοις εκ ενδεσσις εδε-
μιας. Aquila: καη ε μια εν αυτοις. Diodatus:
vers. 13. *perche tu possedessi le reni mie, co-
pristi me nel ventre de la madre mia* (Erb.
*concio sia cosa che tu possedi le mie reni,
tumi hai ricoperto* (Job. 10, 11.) *nel ventre
di mia madre*. Luther. *Du warst über mir
im Mutter-Leibe*, magis emphatice, quam
Svaning. *du schiulste mig i Moders Liv*,
conveniunt autem in sensu, qui apprime
explicatur per incubationem Spir. Sancti
super aquas in prima creatione Gen. 1, 2.
quod Genevenses non satis attigere, cum
dixerunt: *tu m'as enveiope dans le ventre
de ma mere*, nam simpliciter respexerunt
solummodo ad involucra secundinarum)
v. 14. *confessero te perche per cose maravi-
gliose son fatto miracoloso* (Erberg. 10. *sono
stato maravigliosamente formato & in ma-
niere stupende*. Svaning. *for jeg i forforder-
lige maade er underligen bleven til* scil. ma-
gis emphatice quam vel Lutherus: *daß
ich wunderbarlich gemacht bin*, vel Gene-
venses: *jay ete fait d'une etrange & ad-
mirable maniere*. NB. licet mirabilis sit for-
matio ψιλανθρωπη, tamen propter ordi-
nem naturae semel constitutum non est
miraculosa, adeoque miraculosa conce-
ptio Θεανθρωπη hic intenditur, quam non
intellexit Tremellius, unde nimis oscitan-
ter hunc locum vertit, quin & Osiander,
sed Vulgata: *stupendo modo & mirabiliter
factus*

factus sum) *mirabili le opere tue, & l'anima mia fa grandemente* (Erberg. *sa molto bene*: NB. nemo satis novit formationem suam in utero matris, unde indissolubilis illa quæstio de propagatione animæ, multo minus omnia alia opera Providentiæ Divinæ, & adhuc multo minus mysterium incarnationis τὸ Λόγος, in quod ipsi Angeli gestiunt παρακλυσαι adeoq; hic locus de Christo intelligendus, qui perfecte, *grandemente*, Gall. *tres bien*, LXX. γινωσκει σφοδρᾶ, Hebr. *usque valde* novit & hoc & istud) v. 15. *non e occultato lo osso mio* (Svaningius posuit: *mit legeme*) *da te che son fatto in occulto, son formato ne profondissimi de la terra* (Erberg. *lavorato nelle basse parti della terra*: Calv. *quand je fus faconne & bas lieux de la terre*, sic & Diod. Genevenses: *faconne comme de broderie aux bas lieux de la terre*. Luth. *da ich gebildet ward unten in der Erden*. Svan. *blev herrlig sammensat herneden i jorden*. Tremell. *pro ossibus vim habet: non celata est tibi vis mea ex quo factus sum in abdito, artificiose confectus velut in intimis partibus terræ*. Osiand. *fecisti in occulto compositionem meam in inferioribus terræ*, sed Vulgata quemadmodum Græci: *substantia mea in inferioribus terræ*. Dixi hunc locum de incarnatione Christi intelligendum esse, adeoque placet glossa Diodati: *en ce bas monde* ο: hic infra in terra formatus, non quod ideo excludatur similitudo cavitatis terræ ac loci obscuri, ubi nulla lux, cui uterus maternus comparatur) v. 16. *la informita mia viddono*

gli occhi tuoi (Erberg. *Ituoi occhi videro la massa senza forma del mio corpo*. Genevenses minus recte: *tes yeux m'ont vu quand jetois comme un peloton*, nescio enim quid sibi hic velit το *peloton*, quod a nemine cui Gallica lingua vernacula est audiui denotare massam vel rem imperfectam, nisi palum vix decorticatum, nam Gallis decorticare est *peler*: item globum quo luditur, sive is panno involutus sit, sive non, prout Itali dicunt: *palla senza coperta di panno*, item filum conglomeratum, sed tunc dicitur *pelotton de fil*. Ital. *gomitolo*: denique *pelotton a mettre des epingles ou aiguilles*, Ital. *acorajuolo*. Dan. *Maalepude*. Sed quomodo hæc quadrent, nullus video. De termino Gallorum militari *pelloton* nil loquor, nam id hinc alienissimum est. Diod. in Vers. Gall. *la massa encor informe & impafacite de mon corps*. Vulgat. *Imperfectum meum*. Tremell. *masam*. Osiander. *me adhuc Embryonem*, in Editione Latina Ambros. *inoperatum meum*, quod Græco: το ακατεργασον μὲν plane respondet: vide quæ ad hæc verba attulimus in voce ψυχη) cum autem imperfectum dicitur, intelligenda est non imperfectio moralis, quasi David de peccato suo originali hic loqueretur, ut quidam interpretati sunt, sed imperfectio physica: scilicet cum Jesus Nazarenus tanquam alius embryo nondum plenarie formatus fuit: ita Lutherus: *deine Augen sahen mich, da ich noch unbereitet war*, & Svan. *da Jeg em, dun var ubererd*. XXIII. de dicto Matth. 5. 5. κληρονομησας, την γην vide in voce ΠΑΤΡΣ

ΓΙΝΟΜΑΙ, *fio, sum, existo, orior, oborior, advenio, adsum, venio, pervenio, nascor, accido*, prout habet Leigh. sæpissime: hinc usitatissimum illud: *μη γενοιτο* Gen. 18, 25. Gen. 44, 7. 17. Josv. 22, 29. Jos. 24, 16. 1. Sam. 12, 23. & c. 14, 45. & c. 20, 2. 9. & c. 22, 15. & c. 26, 11. 2. Sam. 20, 20. & c. 23, 17. 1. Reg. 21, 3. Job. 27, 5. & c. 34, 10. Luc. 20, 16. Rom. 314. 6. 31. & c. 6, 2. & c. 7, 7. 13. & c. 9, 14. & c. 11, 1. 11. 1. Cor. 6, 15. Gal. 2, 17. & c. 3. 21. & c. 6, 14. 1. Sam. 24, 7. 1. Par. 11, 19. alias LXX. Intpp. scripserunt *μηδαμως, μη μοι ειη, ελεος μοι ο Θεος*, præsertim Gen. 18, 25. *εχισον* Luth. *das sen ferne von dir*, ubi male posuit Stymmachus *εχισον*; pro *εχισον* vel *εχισον*.

Joh. 1, 12. *υις Θεου γενεσθαι*. *significat hic γενεσθαι*, inquit Leigh. *vel esse, vel fieri*, malim autem cum Luthero dicere: *fieri* quam *esse*, indigitatur enim ibi primario non tam status quam ampliatio respectu eorum qui postea credituri erant, sicut Joh. 17, 20. & innuitur quoque jus filiationis *εν τω νυν* ad differentiam, filiationis consummatæ in Patria *εν τω μελλοντι*. Præterea applicari etiam potest hoc dictum ad nondum baptizatos, qui tamen *εχισαν* habent *υις Θεου γενεσθαι*: hi vel credentes nondum tincti, vel infantes *των εξω*, qui sunt Ecclesiæ, non in Ecclesia.

ΓΙΝΩΣΚΩ, *cognosco*: Denotat cognitionem cum experientia vel assensu & approbatione, *συνευδοκια* Ap. 2, 24, ita Dominus suos novit 2. Tim. 2, 19. confer ex opposito Matth. 7, 23. *εδεποτε εγνωσθημας*, & Petrinum illud Marc. 14, 71.

non novi hominem, quod non solum indicium est non agnoscentis, sed & nihili habentis, haud æstimantis, imo averfantis Matth. 25, 12. Notari quippe potest in abnegatione Petri quædam *καταφρονησις*, dum Magistrum suum *hominem* appellat: vile ac ignotum caput, quem antea Filium Dei confessus fuerat: aliud quoque est simpliciter agnoscere veritatem rei alicujus, aliud cum affectu rei bonitatem cognoscere, illud est impiorum, hoc fidelium, impiorum, inquam, illud est, imo Diabolorum Marc. 1, 24. quod patet ex *αυτοκατακρισει* invitis extorta vide Psalm. 83, 17. 18. 19. at vero ad meliorem cognitionem fideles longe aliter perducuntur. Simile videas in servitute Israëlitarum Ægyptiaca, & captivitate Babylonica: ex illa enim vi educti sunt Israelitæ, ut Ægyptii omnino ad cognitionem mirabilium Dei plagis cogerentur Exod. 7, 5. *Et cognoscent Ægyptii quod ego sum Dominus, cum extenderim manum meam super Ægyptum*: à captivitate autem Babylonica longe aliter liberati sunt, utpote Chaldæis ad favorem Judæis præstandum Divinis beneficiis ac bonitate illectis Es. 45, 1. 2. 3. 4. 5. 6. *So spricht der HErr zu seinem Gesalbten, dem Cores, den ich bey seiner rechten Hand ergreiffe, daß ich die Henden für ihm unterwerffe, und den Königen das Schwerdt abgürte etc. v. 6. auf daß man erfahre, daß ich bin der HErr und keiner mehr.*

Γινωσκειν, cognoscere Deum & quæ Dei sunt cognitione certa, grata, læta & applicativa, est præcipuum esse fidei Joh. 4, 2. corona & præmium fidei etiam in

hac vita Gen. 18, 17. contra exclusio ab amica illa cognitione & conversatione est fructus infidelitatis, ut videas in proditore Joh. 13, 31. Fides videt, inspicit, cognoscit omnia quæ Dei sunt, non nudo solum theoremate, sed cum consequentia participationis, sicut nuncii Evilmerodach thesauros Ezechiae omnes non viderunt solum, sed viderunt quoque suo Regi aliquando futuros. De ejusmodi cognitione, sc. fiduciali verba sunt D. Bayeri Disp. ad 1 Tim. 2, 4. c. 1. §. 8. *ἐπιγνώσις non qualem cunque cognitionem & simplicem apprehensionem denotat, neque etiam assensum quemlibet Doctrinae Divinae, sed salutarem notitiam & assensum importat, quo capita Doctrinae Christianae ac precipue gratiosas promissiones de peccatorum remissione à Deo per Christum impetranda homo apprehendat & ad se applicet, unde oritur fiducia in Christo tanquam causa impetrandae apud Deum gratiae, & ita vocabula γινώσκειν & ἐπιγνώσις accipiuntur* Joh. 17, 23. 2 Pet. 1, 3.

γινώσκειν vertitur: **Beschlaffen**, scil. quoad sensum. Verba sunt Lutheri ad Psalm. 51. Tom. 3. Witteb. Germ. p. 67. Das Wort erkennen begreift in Hebräischer Sprache mehr in sich denn in andern Sprachen, denn es heist, daß einer was fühlet und erfähret was er an seiner Natur, Art und Wesen sey, also sagt die Schrift von Adam: Adam erkannte sein Weib, das ist: er hats erfahren und gefühlet; also erkennet Gott nicht die Höfartigen, das ist: er trägt keine Sorge für sie, er hilft ihnen nicht etc. Auf diese Weise stehet auch das Wort erkennen Ps.

51. Ich erkenne meine Missethat, als wolt er sagen: Ich bin nun dahin kommen, daß es nun grosse Zeit ist sich meiner zu erbarmen, und mir zu helfen, denn der ich zuvor meine Sünde nicht erkannt habe, erkenne und fühle sie nun leider! allzu sehr, daß ich nun nicht weiß, wo ich für dem Zorn und Gericht Gottes bleiben soll, und solch recht Erkännuiß der Sünden ist der Tod selbst, davon auch ein Mensch stirbe, wenn der Heil. Geist ihm nicht andere Gedanken von der Gnade und Barmherzigkeit Gottes eingäbe.

ἀνδρα γινώσκειν Luc. 1, 34. Mat. 1, 25. Gen. 38, 26. dicitur de illis quæ adhuc virgines sunt: Apud Hebræos autem vera & pura virgo erat, quæ commercium cum viro nunquam habuerat, neque enim virginitas apud ipsos ponebatur in clauso utero, quasi illa tantummodo virgo esset, quæ non haberet uterum apertum, quia virgines sæpe casu lædere uterum poterant, ut tamen manerent puræ ac illibatæ, sicut docent Hebræi, atque sic Maria mansit virgo in partu licet uterus in eodem apertus fuerit, nam Christus Dominus modo naturali natus est, ut alibi fusius dicendum sc. in voce Παρθενία.

μη γινώσκειν est *ἀποσερῆσαι*, fraudare, sui copiam non præbere Os. 9, 2. *αλων καὶ λην* & *ἐκ ἐγνώ αὐτὸς καὶ οὐκ ἐψύσατο αὐτὸς*.

ΓΑΥΚΥΣ, *Dulcis*: Dicitur de gratia sponsi, qui est Christus Cant. 2, 3. Verbo Evangelii Cant. 2, 14. Ps. 119, 103. Fide ejusdemque fructibus Jac. 3, 11. 12. Sapientia Sir. 24, 28. Alias in malam partem

partem dulcis dicitur concupiscentia carnis, libido Prov. 5, 3. & c. 9, 17. falsus homo ejusdemque sermo, adulatio, hypocrisis Ps. 19, 11. Es. 5, 20. Dan. 11, 21. Quod gratum & acceptum est, vocatur γλυκύ Prov. 27, 7. Eccl. 5, 11. & cap. 11, 7.

a Γ Λ Ω Σ Σ Α, *Lingua*, item *sermo*. Est γλωσσα membrum loquelæ interficiens, quod variis in S. literis instructum est epithetis, vel: I. in malam partem, ut Job. 15, 5. scholckhafftige Zunge Ps. 5, 10. heuchelische Zunge, Ps. 10, 7. eine Zunge die Mühe anrichtet, Ps. 12, 4. stolze Zunge, Ps. 31, 21. jänckische Zunge, Ps. 39, 2. sündige Zunge, Ps. 50, 19. Jer. 9, 4. 8. Jer. 18, 18. Ps. 120, 2. 3. Ps. 52, 4. 6. falsche Zunge, Ps. 75, 5. scharffe Zunge, Ps. 78, 36. lügenhafftige Zunge, Prov. 6, 24. glatte Zunge, Prov. 25, 23. heimliche Zunge, Prov. 17, 4. schädliche Zunge v. 20. verkehrte Zunge, Es. 59, 3. ungerichte Zunge, Zoph. 3, 13. betriegliche Zunge, hinc: geißel der Zungen, Job. 5, 21. quod est: λοιδορία. Die Zunge herausrecken, quod est signum ingentis malitiæ ac επιχαιρεκακίας Jes. 57, 4. Huc pertinet γλωσσα τριτη πολλας σαλευσα Sir. 28, 15. 17. ita enim lingua maledica in Chaldæa Paraphrasi Job. 36, 33. Ps. 101, 5. & 140, 12. Eccl. 10, 11. Dicitur *triplex*, sc. instar serpentis, cui lingua est aculeata. Vide quæ de γλωσσα τριτη attulit Druſius Qvæst. 1. I. qv. 4. Buxtorffius in Lexic. voce שׁוּן. Bochartus Hieroz. P. II. l. 4. sc. 13. Vel II. in bonam partem, ut Job. 6, 30. wahrhafftige Zunge Job.

27, 4. eine Zunge ohne Betrug Ps. 35, 28. redende Zunge Ps. 37, 30. die das Recht lehret Ps. 45, 2. ein Griffel Prov. 10, 20. gerechte Zunge Prov. 12, 18. & 15, 4. heilsame Zunge Prov. 15, 2. lehrsame Zunge Es. 50, 4. gelehrte Zunge confer Ps. 51, 16. Ps. 66, 17. & 71, 24. & 119, 172. & 126, 2. Es. 32, 4. Es. 35, 6.

γλωσσα tribuitur Deo ανθρωποπαθως & denotat verbum iræ ac indignationis Es. 30, 27.

Denotant linguæ hominum consultationem iniquam adversus aliquem Ps. 55, 10. καταποντισον κυριε και διελε τας γλωσσας αυτων, Luther. Mache ihre Zungen uneins, Herr, und laß sie untergehen, denn ich sehe Frevel und Hader in der Stadt; Pronunciavit hæc verba David de consilio Achitophelis & reliquorum qui cum Absalone erant, quo tempore composuit hunc Psalmum, ut videre est ex vers. 4, 7. 9. 11. 12. 13. 14. 15. 21. & alluditur in hisce verbis ad confusionem linguarum Gen. 11, 7. vide Jud. 9, 23. Os. 10, 2. confer quoque Joh. 6, 43. 52. Joh. 7, 12. 40. 41. 43. 46. 47. 48. 50. 51. 52. 53. Joh. 9, 16. Act. 5, 33. & seqq. & præsertim Act. 23, 6. 7. 8. 9. ubi hæc Davidis verba completa videas.

Est γλωσσα *sermo*, idem quod λαλια e I Cor. 13, 1. εαν ταις γλωσσαις των ανθρωπων λαλω και των αγγελων, αγαπην δε μη εχω, γενοα χαλκος ηχων και κυμβαλον αλαλαζον, Luth. Wenn ich mit Menschen, und mit Engel-Zungen redet. Weimarienses in glossa: wenn ich gleich mit der Wissenschaft mancherley Sprachen, und mit der Lieblichkeit im Reden es allen Menschen

Menschen/ ja auch den Engeln selbst es zuvor thäte. Diodatus in glossa: *cecy est ajouté simplement, par une maniere d'exaggeration usitée entre les Juifs*, & forsitan hæc locutio haud male numeratur inter exaggerativas, sicut Psal. 78, 25. *homo comedit panem angelorum* (ubi humana dicitur panis angelicus, non quod angeli pane vescantur, sed quod hic cibus prædicetur excellens & mirabilis, magis cælestis ac angelicus quam terrestris & humanus, nisi quis interpretari velit panem Angelicum forsitan jussu Dei Angelorum opera præparatum, sicut humanus dicitur, qui hominum opera perficitur.) Similis quoque locutio est Ps. 89, 7. *Quis est similis Domino inter filios Potentium?* angelos. Sed videtur tamen non plane exaggerativa seu hyperbolica locutio: colloquuntur sibi mutuo angeli Zach. 2, 4. Ap. 7, 2. Sed an per specierum repræsentationem in certo spatio & agendi sphaera, ut vult Petavius Tom. 3. Theol. Dogm. cap. 12. valde dubito: ejusmodi enim colloquio analoga foret conversatio mutorum, qui ex signis per specierum repræsentationem sibi colloquuntur mutuo, adeoque merus foret nutus Zacharias Luc. 1. prout alicubi loquitur Dannhauer. videatur Jesuita Rodericus de Arriaga Opp. Theol. Tom. 2. p. 235. n. 21, 24. 25. 28 & p. 237: n. 30. & seqq. & p. 238. n. 36. ubi de Angelis multa acute, plura curiose, plurima incerta reperias dicta, item Disp. 12ma ejusdem Tomi de locutione angelica Sect. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. & Subsect. 1. 23. 34. At Apostolus *γλωσσας αγγελων ταις των ανθρωπων* jungit

tanquam species unius generis, & nulli unquam creaturæ ordinarie in S. literis tribuitur loquela nisi homini & angelo (ordinarie, inquam: etenim excipe miraculosam loquelam a sinæ Bileami) ita tamen, ut loquela angelorum à loquela hominum longe alia sit, hoc est, longe excellentior, non quod ideo corporeos dicamus angelos (etenim angelo qui Spiritus est ac incorporeus loquelam tribuere haud magis est absurdum, quam homini in altera vita, (ubi cessabunt omnia elementa) auditum, loquelam, visum, respirationem &c. quæ omnia hic absque aëre fieri, effici aut consistere nequeunt quod consulto hic dicere volui, ut habeat judiciosus Lector, quod opponat modo ratiocinandi ac philosophandi Johannis Clerici ad h. l. quem ex Michaele Psello attulit) sed quod æque distincte ac scibiliter angeli notum facere possint quicquid velint, & quidem longe excellentiori modo quam homines in hac vita, qui loquendi modus etsi non adeo præcise in sono consistat, ab homine tamen non est alienior, quin ejusdem in altera vita capax futurus sit, cum erit *ισαγγελος*, Deumque laudabit pariter ac omnes Angeli Ejus Psal. 103, 20. Dicitur equidem 1 Cor. 13, 8. *γλωσσαι παντωνται*, sed intellige varietatem lingvarum, quæ unice intenditur ubicunque in Sacro Codice hæc vox extat in plurali (nisi ubi varias gentes & nationes denotat) remanebit indubitato usus lingvæ primigeniæ, vel forsitan novæ alicujus longe excellentioris. Eadem certe ratio est verbi *παρειν* in hoc dicto Apostoli, quæ est *τε κατ-αργεισθαι*, sed *το καταργεισθαι* omnino exponi

exponi debet per restitutionem ejusdem rei, sed modo longe excellentiori, secundum explicationem ipsius Apostoli: *ἢτε προφητεῖαι καταργηθήσονται, ἢτε γλώσσαι παύσονται, ἢτε γνῶσις καταργηθήσεται* (Nota: maligna est eorum distinctio qui comma hoc modo interponunt: *ἢτε προφητεῖαι, καταργηθήσονται &c.*) *ἐκ μερὸς γὰρ γινώσκομεν, καὶ ἐκ μερὸς προφητεύομεν, ὅταν δὲ ἐλθῇ τὸ τέλειον, τότε* NB. *τὸ ἐκ μερὸς καταργηθήσεται* (sed nota: *προφητεῖαν & προφτεύειν* hic à nobis non sumi stricte, sed late, quo sensu & hic ponitur ab Apostolo) confer sequentia vers. 11. 12. & vide quæ diximus in voce *γνῶσις* ad h. 1. *προφητεῖαι καταργηθήσονται*, at verbum Domini manet in æternum, prædictio autem futurorum utpote quæ hic partialis tantum fuit Es. 28, 10. 13. cessabit, manebit complementum *προφητείας*, manebit *γνῶσις* cognitio perfectissima, manebit ergo etiam loquela, sed excellentissima, quam in medio ponit Apostolus, ne forte hujus aliam putaremus sortem seu annihilationem quam reliquorum. Ita scilicet puto loquelam Angelicam humana tanto præstantiorem, quanto scriptio & literatura Angelica præstat humana, cui tamen legendæ *charus ille ac dignus* Daniel par fuit Dan. 5, 5. 12. Scripsit equidem Deus Exod. 31, 18. sed scriptio quidem fuit Dei, at scriptura hominis (de scriptura Joh. 8, 6. 8. an characteres an literæ fuerint? alibi dicendum) Deo igitur tale quid creatura non tribuat, at si Angelo loquelam nostra excellentiorem ac scriptu-

ram distinctam ab illa hominis, quam Lutherus vertit *Menschen-Griffel* Es. 8, 1. analogice tribuerim ego *συνδλ* Ap. 22, 9. Ebr. 2, 7. nemo sanus, ut spero, mihi propterea hæresin, multo minus blasphemiam imputabit. Sed quicquid demum sit, hoc tuto, ut opinor, dixerim: Colloquantur Angeli coram Deo, imo etiam Spiritus immundi Job. 1, 6. & 2, 1. 1. Reg. 22, 19. 21. Sed modo nobis adhuc incognito, loquitur illis Deus, cum illos illuminat, sed longe alio modo quam quocumque Prophetis locutus est.

Γ Λ Ω Σ Σ Α, dicitur de re mortua, cum ita vocatur massa aurea in similitudinem linguæ facta Josu. 7, 21. sicut mures dicuntur & podices frustra aurea à Philistæis efficta 1. Sam. 6, 4.

Γ Λ Ω Σ Σ Α Ι in plurali denotant gentes, tribus, linguas, *Slegt og tungemaal*, Dan. 3, 7. Dan. 5, 19. &c. 6, 25. & 7, 14. Apoc. 5, 9.

De loco Act. 2, 3. *διαμεριζόμεναι* *ο* *γλώσσαι ὡς πυρ* vide supra in voce *βλεπω*, & infra in voce *περιερα*.

Γ Λ Ω Σ Σ Ο Κ Ο Μ Ο Ν, *a* *marfurium*, vide *βαλαντιον*. Habetur Joh. 12, 6. & 13, 29. extat de Juda: *γλωσσόκομον εἶχε* (scilicet habuit sibi, quoniam fur erat) *καὶ τὰ βαλλόμενα ἐβάσταξε*, unde colligas Christi Discipulos, qui omnia reliquerant, eleemosynas accepisse, quæ quoniam non semper abundabant, duxit eos Christus aliquando *διὰ τῶν πόρμων* non longe à civitate absens, unde emere potuissent ut Joh. 4, 8. & ficui in-

frugiferae haud longe à civitate Jesus esuriens maledixit Mat. 21, 19. Marc. 11, 20. Nihilominus notandum, quod Christus inquit Luc. 22, 35. *οτε απεστειλα υμας ατερ βαλαντις και πηρας και υποδηματων, μη τινος υπερησαιτε; οι δε ειπον· ουδενος.*

^b Γλωσσοκομον, απο της γλωσσης dicere haud plane absolum erit, si quidem tunc temporis nummi extiterunt specie linguæ insigniti (confer Josu. 7, 21.) sicut nummi, in quibus effigies agni erat, olim *agni* dicebantur; nam quomodocumque demum Interpretes verterint *το Κεσιταβ* *Kesitab* in locis Gen. 33, 19. Jos. 24, 32. Job. 42, 11. didici tamen à viris Doctis illud omnino nummum vel monetam designare, etenim asserit hanc interpretationem non solum ipsa vocis derivatio, quam *πολυμαθησει* Bochartianæ in Hieroz. debemus (nam *Koset* Hebræis est veritas Ps. 60, 6. Prov. 22, 21. & Chaldæis *Kesot* Dan. 4, 34. unde *Kasit* sæpe pro vero & sincero ponitur, itaque *Kesita* ο: vera ac sincera non agnæ aut ovis, sed probæ monetæ est attributum, siue ratione materiæ, siue ponderis, adeo ut *Kesita* moneta vera, *ακριβηλος*, sicut *το Dikesot*, opponatur *τω ψευδω* *moneta falsitatis*) sed etiam consensus Talmudicorum omnium (unico Aben Esra excepto, in Job. 42.) quibus *Kesita* est nummi species: præsertim R. Akibæ in *Ros hassana* c. 3. fol. 26. a. qui centum *Kesitas* Gen. 33, 19. explicat centum *דנאקס* *danaques*. Denique non solum consuetudo illorum temporum, cum permutatio

rerum dudum cessaverat, introducta emptione, ut patet ex servis, qui *αργυρανητοι* dicuntur Gen. 17, 12. 13. emptione agri Gen. 23, 16. venditione Josephi, ac denique frumenti in Ægypto tempore famis, sed etiam autoritas ipsius Sp. S. Act. 7, 16. *εν τω μνηματι ο ωνησατο Αβραμ πμης αργυρις*. Facile hinc adducor ut credam LXX. Interpretes, quorum Versio absque dubio S. Stephano haud minus quam Christo ac reliquis Apostolis familiaris fuit, initio scripsisse Gen. 33, 19. *εκατον μινων*, quod postea factum est *εκατον αμινων*. Ejusmodi mutationem videas, Gen. 31, 7. *ηλλαξε τον μισθον με δεκα μινων*, alix lectiones habent *αμινων*, sed quod LXX. ibi posuerunt *δεκα μινων* pro *επι δεκατον* facile accidere potuit, nam *το δινω* quod in Hebræo habetur & *vices* & *minas* significat. De Servio Romanorum rege tradit Plinius l. 18. c. 3. quod is primus ovium boumve imaginibus æs signaverit. Constat ex Antiquitate varias gentes variarum pecudum imagines nummis impressisse. e. gr. Argivos lupum, Lycios leonem, Thessalos equum, quemadmodum hodieque videmus Coronatos Norvvegicos leone, Francos Lunaburgicos equo signatos, adde monetas Cæsareas aquila, Gallicas lilio insignes: & quidni nummos aliqua habuit Antiquitas, quibus linguæ species, *γλωσσα* fuerit impressa? unde *γλωσσοκομον*, etenim glossocomum, marsupium inde dictum, quod linguæ speciem habeat, ut tradit Martin. in Lex. Etym. vix crediderim.

ΓΝΑΦΕΥΣ, *Fullo*: Rectius,

us, ut opinor, scribitur *κναθευς απο τας κναπτεν*, polire, expolire, at vero *γναπτεν* Græcis est inauditum, & miror Martinium in Lex. Etym. hoc non observasse. Notat Leigh τας LXX. hac voce usos esse 2. Reg. 18, 17. ibi autem scripserunt non *γναθευς* sed *κναθευς*, ut & Es. 7, 3. & 36, 3. Priori loco Lutherus reddidit *Walckmüller*, posterioribus binis *Färber*, *Walckmüller*, idem est quod Danorum *Stampemöller*; quid vero proprie fuerit *γναθευς*, haud facile dixerim, an idem quod Nostratium *Schinder*, vel *Garfver*, vel *Fellbereder*, vel *Garfver*, vel *Blegmander*? ad minimum non æquivalet τω *βυρσευς*, *Gerber*, *conroyer* Act. 9, 43. & 10, 6. 32. scil. differunt Græcis *γναθευς*, *βυρσευς*, *δερματιστής* quemadmodum Nostratium nomina supra memorata, & Gallorum *teinturier*, *fripier*, *ta neur*, *megissier*, *blanchisseur*, *conroyer* &c. German: *Ferber*, *Trödler*, *Gerber*, *Kothgerber*, *Weißgerber*, *Bleicher*.

ΓΝΩΣΙΣ, *Cognitio*, 1. Cor. 13, 8. *γνωσις καταργηθήσεται*. Huic loco parallelus esse non potest ille Eccles. 9, 10. licet *αθεολογως* id nuperrime mihi aliisque persuadere voluerit nonnemo Concionator Postilloreutherus. Verba Ecclesiasticis sunt: *Da du hinfährest, ist weder Werck, Kunst, Vernunft noch Weißheit*: ubi loquitur præcise de morte & sepulchro, non de statu alterius vitæ (de qua Apostolus) ut patet ex expressa denominatione τας *Scheol*. Destruetur autem cognitio finita, acquisita studio ac ratione humana, partialis illa, corrupta ex deprava-

vatione naturæ eodem modo, quo destruendum est hoc corpus mortale, non ut pereat, sed ut redeat immortale & incorruptibile, destruendum semen, ut redeat plenissima seges, destruenda membra mutila, ut ingrediantur vitæ farta, tecta, perfecta, restaurata: simile haurias ex verbis Dan. 12, 4. ubi posita est eadem vox *γνωσις*: *Du Daniel verbirge die Wort, und versiegele diese Schrift bis auf die letzte Zeit, so werden viel drüber kommen, und grossen Verstand (γνωσις) finden*. Est etiam *γνωσις* aliqualis cognitio Prophetiæ nondum impletæ, at major est cognitio post ejusdem complementum, & tunc prior illa cognitio perire dicitur succedente majori, illuminatione, cum revera augeatur, obscuratur scil. lumen minus à majori, non extinguitur, manebit *γνωσις* clarissima, manebit spes perennationis opposita desperationi damnatorum, manebit fides videns intuitiva, manebit denique charitas plenissima.

II. *γνωσις* Prov. 29, 7. vertitur à Luthero *Vernunft*, ratio humana, eademque quoad gradus polita Eccles. 2, v. 26.

III. *κατα γνωσιν* 1. Pet. 3, 7. est *circumspecte* ita etiam Prov. 13, 16. Eccl. 2, 21. Videatur Hammondus ad locum 1. Pet. 3, 7. in Annotat. & ibidem Clericus Hammondi castigatorem, quorum longæ disceptationi, utpote quæ de Gnosticis hic quoque ut alias identidem agit, nostrum interponere calculum non hujus est loci, nam paucis vix potest dirimi: Videatur autem Thomafius in Cautelis circa

circa Histor. Eccl. Seculi secundi n. 39. qui Hammondi quidem somnia jam explosa ait. Sed quærendum adhuc (α) an Gnosticorum nomen speciale fuerit vel pluribus Hæreticis commune? (β) utrum Gnostici turpiter vixerint, adeoque calumniæ Gentilium de turpi vita Christianorum de Gnosticis sint intelligendæ? (γ) unde Gnostici ortum ducant? an ex Ethnismo? confer Authores à Thomasio citatos & ejus sententiam annexam n. 41.

ΓΝΟΦΟΣ, turbo, caligo, à νεΦος, hinc νοΦος addito γ Æolice. Ubique LXX. Intpp. hac voce utuntur Lutherus vertit *dunkel*, ut Joel. 2, 2. 2. Sam. 22, 10. Psal. 18, 10. 1. Reg. 8, 12. 2. Par. 6, 1.

Denotat I. Gloriam & Majestatem Dei incognitam, φως απροσιτον, nam lux nobis non visa γνοΦος est, confer loca citata, & Ps. 97, 2. νεΦελη και γνοΦος κυκλω αυτη, δικαιοσυνη και κριμα, κατορθωσις τη θρονου αυτη. Dicitur hic justitia & judicium firmamentum throni Ejus, & hæc est lux Ejus Majestatica, at nihilominus vocatur nubes & caligo, quoniam Judicia Dei & mirabilia Providentiæ Rom. 11. ult. nobis sunt incognita: alias alludit Psalmista ad promulgationem legis ex monte Sinai factam in turbine & caligine. Sed audiatur quoque Augustinus in h. l. *Quibus nubes & caligo in circuitu ejus? Quibus justitia & judicium directio sedis Ejus? Nubes & caligo impiis qui Eum non intellexerunt. Justitia & judicium fidelibus, qui in Eum crediderunt. Illi enim per super-*

biam non viderunt, hi per humilitatem dirigimur (NB Vulg. Directio sedis Ejus) *Audi nubes & nebulam, & audi justitiam & judicium. Ipse Dominus ait Job. 9. In judicium ego in hunc mundum veni, ut qui non vident, videant & qui vident, cæci fiant. Quid est: qui vident cæci fiant? Qui sibi videre videntur, qui se sapientes putant, qui non sibi arbitrantur necessariam medicinam, ipsi cæci fiant, ipsi non intelligant; qui autem non vident videant, qui cecitatem confitentur, illuminari mereantur. Sic ergo in circuitu ejus nubes, & caligo his qui eum non cognoverunt, confitentibus autem & humiliantibus se justitia & judicium directio sedis Ejus. Sedem Ejus dicit eos ipsos, qui in eum crediderunt. De ipsis enim fecit sibi sedem 1 Cor. 1. quia in eis sedet sapientia, Filius enim Dei sapientia est. Audivimus autem ex alia Scriptura magnum hujus intelligentiæ documentum: Anima justi sedes sapientia. Ergo quia isti facti sunt justi, qui in eum crediderunt, justificati ex fide, facti sunt sedes ipsius, sedit in ipsis, judicans ex ipsis & dirigens eos &c. Conferantur hæc cum initio Evangelii Domin. 26. Trinit. scil. Matth. 11, 25. 26. & sequu.*

Denotat II. γνοΦος tenebras gentilismi luci Evangelicæ in Ecclesia coruscanti oppositas tanquam tenebras Ægyptiacas luci Gosenicæ vide Es. 60, 2.

III. Umbram & caliginem sub lege charitati Evangelicæ contradistinctam, confer quæ ex Hyperio huc retulit Noster Leigh ad Exod. 20, 21. & vide præterea

terea Exod. 13, 21. Zoph. 1, 15. Amos. 4, 13. & c. 5. 8.

IV. Opera tenebrarum, h. e. peccata Jer. 23, 12. *δια τὸ γενοῦσθαι ποδὶς αὐτῶν αὐτοῖς εἰς οὐλοῦσθαι ἐν γυνοφῶ, καὶ υποσκελίσθαι καὶ πεσύνται ἐν αὐτῇ* (NB τὸ υποσκελίσθαι dicitur vel de iis, quibus præfracta aliquando fuere crura, vel de iis, qui non solum impingunt, sed ita procidunt, ut crura seu pedes ex inopinato in transversum ferantur, ut plerumque accidit homini aut jumento glaciem transeunti: Nostrates dicunt *benem gichrent fra ham*) ita LXX. hunc locum posuerunt optative, sed Lutherus reddidit: *Darum ist ihr Weg ein glatter Weg im finstern darauf sie gleiten und fallen.* Diod. Malermi, Brucivoli, Erberg. *Perciò la loro via sarà come sdruciolli nella caligine; saranno sospinti, e caderanno in essa.* Calv. Genevens. *C'est pourquoy leur voye sera comme des lieux glissants en tenebres, ils y seront poussés (malim dici: renversés) & y tomberont:* Pariter Vulgata, Osiander, Vetus, & Tremellius, nisi quod hic *εμφατικότερος* dixit: *via lubricissima in caligine.*

V. Res in occulto & abscondito perpetratas Job. 22, 13.

VI. Miseriam & calamitatem Ezech. 34, 12. confer. Eccl. 9, 10.

ΓΟΗΣ, *Impostor, incantator, prestigator.* *Μαγος καὶ γους* copulantur apud Æschin. in Ctesiph. vix reperitur apud LXX. Intpp. vide tam Paraphra-

sin quam Annotationes Hammond ad 2 Tim. 3.

ΓΟΝΥ, *Genu*, præsertim *Hominis.* Deut. 28, 35. *Der Herr wird dich schlagen mit einer bösen Drüse an den Knien und Waden.* Peccaverunt Israelitæ flectendo genua coram Idolis 1 Reg. 19, 18. adeoque genibus luituri, sicuti ignem alienum igne luerunt filii Aaron, suffocationem infantum suffocatione Pharaos, bestiarum cultum bestiarum dentibus Samaritani, patibulum patibulo Haman Esth. 7, 10. 2 Reg. 17, 25. Sap. 11, 17. & 18, 5. Lev. 10, 2. adde lapsum Saulis parcendo Amalekitis, cæde propria ab Amalekita juvene (nam licet in proprium irruerit telum, forsan tamen ille juvenis mortem ejus acceleravit & ad minimum spoliavit) illata pium 2 Sam. 18, 13. qui forsitan fuit filius Doeg enutritus in aula Saulis, quod perseverantiam quoque Regis in inobedientia arguit: Equidem Doeg dicitur Idumæus, sed Amalek fuit nepos Edom Gen. 36, 12. 16. 1 Par. 1, 36. Ita nimirum Deus sæpe legem talionis exercet, ut quo quis peccat, eo luat, & peccatum instar progeniei Sennacherib proprium genitorem occidat Es. 37, 38. Jac. 1, 15. Sic reperitur illata propter exauctorationem exauctoratio 2 Macc. 4, 24. viduitatem viduitas Ex. 22, 24. orbationem orbatio 1 Sam. 15, 33 crudelitatem crudelitas Jud. 1, 7. cædem cædes 1 Sam. 12, 9. foveam fovea Dan. 5, 24 pro deserto desertum Gen. 21, 14. quadraginta diebus quadraginta anni

Num. 14, 34. vide parilia Abd. v 1. Jer. 50, 15. 23. Jer. 30, 16. & cap. 51, 20. 21. Deut. 19, 10. Lev. 24, 20. Ex. 21, 24. Gen. 9, 6. Esaia 33, 1. Gen. 4, 4. Gen. 42, 21.

b Legitur Elias 1 Reg. 18, 42. *posuisse caput suum inter genua*, quoniam hic mos erat precantium Judæorum, & fuit signum ardentissimæ ac humillimæ devotionis, vide vocem *προσωπον*, & loca Rom. 11, 4. Rom. 14, 11. Luc. 5, 8. Marc. 15, 19. Ephes. 3, 14. Phil. 2, 10.

c Παραλελυμενα γονατα Ebr. 12, 12. infirmitatem denotant, Esaia 35, 3. Psalm. 109, 24. vide Annotat. Hammondi & Clerici ad cap. Ebr. 12 ad Psalmum autem, 109, 24. B. Augustinum; ubi tamen nota, valde jejuna esse sancti Patris verba de jejunio Christi, quasi vero non infirma ac debilitata esse potuerint genua Christi, in jejunio quadragesimali, quando fuit alias *κεκοπιακως εκ της οδοποριας*, item in horto Gethsemane.

d *Tremetia genua* non tristitiam solum, sed & metum denotant Nah. 2, 10. confer Dan. 5, 6.

e *Genua materna* insignem curam ac conservationem, imo consolationem & blandimenta *σοφης* designant Esaia 66, 12. *Ihr sollt auf den Seiten getragen werden und auf den Knien wird man euch freundlich halten.*

f Tribuitur & *bestiis genu* & nominatim asinæ Bileami Num. 22, 7 ubi LXX. *το γου* plane omiserunt, cum tamen non casu aut fortuito ceciderit, sed ex reve-

rentia in genua prociderit: alias alibi quod Lutheri reddidit *Knte*, XXL. Intpp. carunt *αηρον* Ezech. 7, 17. & cap. 21, 7. *σκελ* Amos. 3, 12.

ΓΡΑΜΜΑ, *Litera*: In specie a Sacrae Literæ dicuntur *ισρα γραμματα*, quorum descriptionem ac usum videas 2 Timoth. 3, 14. 15. 16. 17. vide hujus dicti explicationem in Idea Boni Candidati. Novæ Controversiæ, quæ inter Simeonem Richard. & Joh. Clericum orta fuit de modo *θεονευσιας* seu natura Inspirationis Divinæ, nos heic immiscere nec tempus nec instituti nostri ratio patitur. Movit Quæstionem Clericus, licet occultato suo nomine, in scripto, cui titulus est: *Sentimens de quelques Theologiens de Hollande* Ep. 11, 12. & iterum: *la defense de ce sentiment* Ep. 9, 10, 11. Opposuit se alter, sed infeliciter in multis, sub nomine: *Du Prieur de Bolleville: la response aux dits sentiments* & peculiari Epistola: *de l'inspiration de Livres Sacres*. De his videndus est Majus in Examine Hist. Crit. textus N. T. c. 23, 24. 25. Drejeri autem Regiomontani controversia dudum diluta est, de qua forsitan alibi. Differunt autem hæc *ισρα γραμματα* à literis profanis, seu quibuscunque aliis quantum ab urnis communibus. Differunt urnæ Gideonis non nisi lumine plenæ, victrices, sonoriferæ Jud. 7, 16. 20. Pudorem Pseudo-Christianis Papicolis *τα ισρα γραμματα* averfantibus (vide Colloqu. Ratisbon.) infundant Elogia Scripturæ creberrima apud recutitos Doctores, quæ inter notabile

tabile illud est, quo appellatur **ΠΩΝ** Veritas Psalm. 19. & 119. cujus vocis prima litera **Π** totum Alphabetum orditur, media **Ω** est & Alphabeti media, ultima **Ν** literarum omnium ordinem claudit, adeo ut vel hinc colligas S. Scripturæ plane nihil deesse, sed consummatissimam ac perfectissimam esse normam. Verba B. Dannhaueri hac de re, quoniam Concionatori, cui de perfectione S. Scr. dicendum erit, elegantissima præbent meletemata, heic adscribere haud piget ex Hodof. Phæn. 1. p. m. 63. *Sacra Scriptura veracissima* Psalm. 19, 9. Psalm. 33, 4. Nehem. 9, 13. Johan. 17, 17. Galat. 2, 5. & 3, 1. Apoc. 19, 2. & 21, 5, & 22, 6. *Judicia Dei sunt Emeth, veritas* Psalm. 19. *radix est ab Aman, quod lactare, nutrire, educare significat* Ruth. 4, 15. 2 Sam. 4, 4. 2 Reg. 10, 1. Esth. 2, 20. Esaia 49, 23. *est igitur Emeth quasi Emeneth nutricia, alumna, lactans, præcipue matris nutrix* Esaia 60, 4. *qualis Jochebed Moysis mater, cujus solius mammis adherere voluit Moses pusio, teste Josepho* 1. 2. 5. *sicut igitur mater tenerissime alit, amat, curat prolem germanam, simplici corde, harmonice concinentibus corde, ore, opere, ita & veritas celestis, quæ in Sacris literis renidet, mater est, ex cujus semine incorruptibili filius veritatis nascitur ad vitam* Matth. 4. Hab. 2. *corde & ore simplici sine fuco & fallacia, sine contradictione, summa cum harmonia cordis ac sensus Divini, cum ore & calamo, utrinque cum manu & opere Divino, præbet ubera utriusque Te-*

stamenti & lac αδολον propinat, non gypsum, non venenum. Eadem veritas dicitur Neemanah Psalm. 19. h. e. *firmata, obsignata, roborata* Exod. 17, 2. 2 Samuel. 7, 16. Proverb. 20, 6. *Vera maternitas agnoscitur potissimum ex affectu philostorgo, quem proavidit mater controversa coram Salomone* 1 Reg. 3. *item mater apud Heliodor. Hist. Æthiop. pag. 426. Firmata quidem Sacra Scriptura sigillo Sacramentali, juramento, miraculis, martyriis, maxime vero materno affectu, qui se in Evangelio, vivacissimo Dei verbo denudavit, atque à famula Ecclesia vera, analogice etiam matre dicta, non tamen illa ex qua proles Spiritualis generatur, liquidius porrigitur, quam ab Ecclesia Romana, noverca, veneni pro lacte administra, naticida, meretrice apostatica, vid. Hodomor. Pap. Proæm. tertio: Oineded, stans, hypostatica in æternum, talis enim est maternus amor, non superficialis, cito transiens, sed constans, tum maxime flammæ emittens, cum proles ægerrime se habet, comitatur mortem, post mortem officia pietatis omni metu ac pudore posthabito exhibet, sicut illa Rizpa 2 Samuel. 21. Ita verbum Domini manet, stat fixum, basis, Ecclesiæ columna, petra, Domus prudenter facta Matth. 7. cælo terraque cadente manet, sub cruce vivida, in morte comes, post mortem patrona inextinguibilis. Equidem verbum legale desit suo modo, non in substantia & nucleo, sed in usu umbratico, coactivo, execratorio: Sic Ille. Alias quippe manent adhuc legi,*

γεγραμματα ita, ut ne pereat vel *ἵνα ἐν
 ἡμῶν κεραία*, adde quod Christus venit
 adimplere legem, non solvere. Dum
ἡ γεγραμματα dicimus, non tam mate-
 riale quam formale Scr. S. intendimus,
 2. Tim. 3. licet ad hujus cognitionem
 (*ταῖς γεγραμμέναις οἰδᾶς*) pertineat scien-
 tia alterius, non de literis, non de punctis,
 sed de sensu per hæc & illas expresso nobis
 res est, quoniam sensum ac veritatem in-
 tellexit Apostolus. Si quis de apicibus li-
 igare velit, quemadmodum Nostratum
 quoque multos novi, qui puncta novitia
 esse se probaturos certo confidunt, id obi-
 ter solummodo notari velim, quod nota-
 vit laudatissimus Dannhauerus Hodos. p
 61. *Vel aliquandiu Biblia non fuerunt
 punctata, & demum punctis ornata ante
 Christum ab Esra & viris Synagoga ma-
 gna, vel post Christum recentius à quibus-
 dam Judæorum Criticis, vel statim ut
 ederentur punctata prodierunt: quicquid
 hic assumes, manebit verum illud Pauli-
 num: πᾶσα γράφῃ θεοπνευστος. Si a-
 liquandiu sine punctis fuerunt formaliter,
 nunquam tamen sine iis fuerunt virtuali-
 ter, quia quævis consonans suam vocalem
 virtute eadem qua præmissæ suam conclu-
 sionem, et si *ἐν τῷ* non expressam, continet,
 sicut qui scribit I. N. R. vel S. P. Q. R. vel
 J. U. D. non solas literas, sed quæ iisdem
 significantur voces simul scribit &c.*
 Videretur forsan hoc simile quod attulit
 Dannhauerus, nimis longe petatum aut
 absonum, cum ejusmodi literarum Scri-
 ptura, quæ singulas voces ordiuntur, pura
 ænigmata constituat ad exercenda ingenia
 & divinandi artem, quemadmodum obtu-

fioris cerebri nonnemo explicuit literas
 N. O. C. H. (quas Dux de Saluzzo cly-
 peo suo inscribi curaverat) Non Omnes
 Capiunt Hoc. Explicatio literarum I. M.
 M. M. M. & iterum I. M. M. M. non nisi
 iis patet, qui historiæ gnari sunt: *Impe-
 rator Marcellus Mense Martio Morietur:*
 Subscripsit Imperator: J! *Mala Morte
 Morieris:* at vero literæ I. N. R. I. & S. P.
 Q. R. & I. U. D. unicuique ex usu satis sunt
 cognitæ. Pari modo explicatio literarum,
 quarum unaquævis suam certam vocem
 in una voce designat, non nisi doctioribus
 Judæis h. Talmudistis, Rabbinis constat,
 ex gr. *נמצא*, *ישו* ac innumeræ aliæ:
 at vero pronunciationem vocum Hebræa-
 rum sine punctis Hebræis omnibus ex usu
 satis notam fuisse nemo negabit, nam am-
 biguitas vocum sine punctis & lapsus
 LXX. Interpretum, qui Bibliis non puncta-
 tis usi sunt, ex imperitia nati sunt, nam
 fuere οἱ *Εβδουηκ*. Hellenistæ. Certe no-
 stris temporibus plane sine punctis & re-
 motis innumeris tricus Grammaticalibus
 Hebræa lingua brevi temporis spatio per-
 fecte addiscitur, quod sonoram literarum
 seu consonarum Hebræarum naturam
 aperte arguit, adeo ut de literis Hebræis
 idem dicas, quod de Hebræis matribus di-
 xere obstetrices Exod. 1, 19. *pariunt facil-
 lime antequam accedant obstetrices, & non
 sunt tanquam mulieres Ægyptiæ.* οἱ pari-
 unt vocem *αὐτοματως* antequam ac-
 cedant vocales *μαα*, & non sunt tan-
 quam consonantes *Ελλήνων ἢ Ρωμαίων*.
 Controversiam autem illam quod attinet,
 an puncta literis Ebræis sint coæva? Eam
 varii ex professo tractarunt. Neganti-
 um

um primipilus est Ludovicus Capellus in Arcano punctuationis: dein pleno agmine procedunt Grotius, Lightfootus, Hammondus, Clericus ad Mat. 5, 18. ubi de *ιωτα ενι η μια κεραια* agitur. Affirmantes Theologos passim reperias in Systematis. Totam controversiam neque ad salutem, neque ad utilitatem prodesse monuit Thomasius fil. in Cautelis circa Studium Theologicum n. 30. Vide vocem *Κεραια*.

ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ, Scriba Jer. 8, 8. 2. Macc. 6, 18. Esr. 6, 11. 12. Neh. 8, 4. 9. 13. & 12, 26. 36. & 13, 13. ita promiscue vocantur scribæ Politici & Ecclesiastici, quemadmodum LXX. Intpp. *κερα* quoque dixerunt *αυλαρχην* vide Exod. 7, 10. 2. Reg. 22, 10. *Γραμματες* alias dicti *νομικοι* Mat. 22, 35. Marc. 12, 22. 1. Macc. 5, 42. 2. Sam. 8, 17. 1. Par. 2, 25. *γραμματικοι* Esr. 33, 18. *γεαφωντες* Esr. 10, 1. *αναγνωσαι* 3. Esr. 8, 9. 10. 21. & 9, 39. 42. 50. Quæ alias dici possent de officio Scribarum Politicorum, eorundemq; vel superiorum, vel inferiorum, Scribarum Ecclesiasticorum, Sopherim, eorundemque sectis ac titulis (*מקרי בעלי Scriptuarii*, *νομικοι*, *νομοδιδασκαλοι*, *כסמ*, *sapientes* *בעלי תלמוד* *δευτερωτα*, *תלמוד* *Thalmudiste* *בנישני* *Inquisitores*) aut origine plenissime videas in Spanhemii Epit. Isagog. ad Hist. V. T. & apud Georg. Ursinum Danum in opere de Scholis ac Academicis Hebræorum, adde Leusdenium, Buxtorffium, Godvvinum, post quos aliquid hac de re afferre foret Iliada post Home-

rum scribere. De scribis Ethnicorum vide Hamond. Not. ad Act. 19, 35.

ΓΡΑΦΩ, scribo, Esr. 8, 1. & alias sæpiissime, ita Num. 5, 23. ubi Lutherus: also soll der Priester die Glücke auf einen Zettel schreiben, und mit den bittern Wasser abwaschen, Joh. 8, 6. *Ο δε ιησους κατωκυψας τω δακτυλω γεαφεν εις την γην*: Hac de re ita habet Otho in Lexic. Rabbin. de Zelotypia: *Accusatores illam* (sc. mulierem fornicatricem) *deduxerunt in templum, ubi Christus populum docebat, potatio mulieris ob adulterium suspecta etiam in atrio templi fieri debuit. Canones Judæorum & Bammibdar Rabba fol. 235. dicunt, quod si maritus, qui uxorem suam accusat, aliquando fuerit paris criminis reus, & illicito concubitu se aliquando commaculavisset, uxorem quamvis adulterii rea sit, ab aquis tamen intaëtam fore; Christus in hoc processu etiam ipsos interrogat accusantes, an à pari reatu insones essent? Ad uxorem suspectam explorandam sacerdos se inclinare debuit ad pulverem sumendum, debuit in libro adjurationis & maledictionis scribere, Christus etiam κατωκυψας τω δακτυλω γεαφεν εις την γην tanquam in libro.* Diodatus in Bibl. Gall. adh. l. Joh. 8. hanc glossam posuit: *il semble q'il ecrivit en signe de mepris de ce que ces gens proposoient, si non qv'il ij ait quelque but plus secret, comme de montrer que le peché qui est escrit devant Dieu Esr. 65, 6. est grave avec un burin Jer. 17, 1. est pardonnable & effaçable par Christ, moyennant la foy & la repentence comme une écriture tracée sur de la pou-*

la poudre, confer Col. 2, 14. ubi chirographum cruci affixum dicitur. Hieronymus tract. 2 contra Pelagian. ait Christum eorum, qui mulierem accusabant, peccata scripsisse secundum illud Jer. 17, 13. quæ quidem conjectura mihi arridet, quoad primam vicem, qua Christus scripsit, at vero denuo scripsit vers. 8. καὶ πάλιν κατὰ κυψίας ἐγράψεν εἰς τὴν γῆν, & tunc opinor Christum elapsis ac subducentibus se subinde accusatoribus scripsisse verba Gratiae ac remissionis peccatorum (nam vix credo hanc scripturam non fuisse, nisi gestum aliquem otiosum nihil curantis) sicut Dominus proprio digito antea legem scripserat Exod. 31, 18. secundum illud Joh. 1, 17. οὗτος ὁ νόμος διὰ Μωσέως ἐδόθη, ἡ χάρις καὶ ἀληθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγενετο. Etenim duobus solummodo hisce locis, nimirum Exod. 31. & Joh. 8. per totum S. Scripturae curriculum Deus proprio digito scripsisse legitur. Certum equidem est, Christum hoc suo silentio indigitasse, quam nihili faceret tam interrogationes captiosas Phariseorum, quam hypocriticam eorum justitiam: unde post illa verba v. 6. ἐγράψεν εἰς τὴν γῆν additur in quibusdam Exemplaribus μὴ προσποιεσθαι. Cæterum in ipsa scriptione aliquid mystici est: quod vero ejusdem verba vel apices (nam absque dubio non in figuris, ut vult Friedliebus, sed literis constitit) non descripsit Evangelista, id forsan designat occultationem judiciorum Dei, qui peccatores salvat nobis nil videntibus, imo vel de illis desperantibus. Dixi in Scriptura non legi nisi bis Deum proprio digito scripsisse sc. Ex. 31. & Joh.

8. etenim scriptura illa Dan. 5. Dei quidam fuit, sed angeli ministerio facta, de qua vide quæ diximus in voce γλωσσα. Inscriptio Urim & Thummim sculptura fuit, non scriptura Exod. 39, 30. (ubi LXX. quidem posuerunt γράφειν, sed Luth. *graben*, Genevens. *une ecriture de graveure de cachet*, confer Lev. 19, 28. ubi *εκτομίδες* vel *ειτομίδες* dicuntur γράμματα σικτα) & valde dubium, anne Dei anne Moysis manu facta? Epistola à Christo ad Abgarum scripta fabula est, quam retulit Eusebius Hist. Eccl. l. 1. c. 13, 16. rejecit Papa Gelasius l. Decret. Dist. 15. c. 3. retinent tamen adhuc quidam Pontificii non nisi ad fabulandum nati, quos inter tamen Bellarm. de Script. Eccles. ad Ann. 34. Costerus Enchir. c. 1. Melchior Canus Loc. Theol. l. 2. c. 6. hac in parte nec sibi imponi nec aliis imponere volunt. Videri potest de hac Epistola ad Abgarum liber cui titulus: *Extrait d'un Sermon preche le jour de St. Polycarpe à St. Jean en Greve a Paris* p. 79. & seqq. *imprime a Liege* 1698. ubi Author istius libri respondet exceptionibus D. du Dupin: vide etiam Richardi Simonis Hist. Crit. N. T. Tom. 1. c. 3. & aureum illud Andreæ Riveti opusculum, cui titulus est Criticus Sacer. l. 1. c. 1. atque ibidem de literis Jesu Christi ad Apostolos Petrum & Paulum, de arte faciendi miracula, quarum falsitatem Augustinus de Consensu Evangelist. l. 1. c. 9. 10. detexit.

Ap. 10, 4. καὶ μὴ ταῦτα γράφης: Quædam Exemplaria legunt: καὶ μετὰ ταῦτα γράφης, & forsan rectius, quæ enim expresse à Johanne hoc in loco scripta non extant,

extant, postea tametsi occulte & σφινγι-
κως sub novarum visionum figuris ac pi-
cturis nihilominus proposita & velut ob-
signata reperiuntur.

II. γράφειν conscribere, *Urtheil schrei-
ben* Es. 10. 1. III. Consignare, *optegnen*, quasi
in catalogo ad memoriam Jer. 17, 1. 13.
vide Jer. 22, 30. Os. 8, 12. Malach. 3, 16. Job.
13, 26. ubi LXX. Intpp. ultimo loco posue-
runt καταγράφειν.

De usitatissima illa Scripturæ phrasi:
καθως γεγραπται, vide in voce Προφητης.

ΓΡΗΓΟΡΕΩ, *vigilo*, in-
tentus sum rei alicui, vide quæ ad hanc
vocem attulit Leigh, & lege Jer. 44, 7. pro
Jer. 54, 27. adde quoque Baruch. 2, 9.
& confer. cum Es. 29, 20.

ΓΥΜΝΟΣ, *nudus*, I. plane
nudus Gen. 2, 25. & 3, 7. 10. 11. Job. 1, 21.
Eccl. 5, 14. II. Exteriori solum veste nuda-
tus Job. 21, 7. III. laceratus vestes Act. 19, 16.
IV. Vestibus egens quoniam pauper Job
21, 6. & 24, 7. 10. Es. 58, 7. Ezech. 18, 7.
16. 2. Par. 28, 15. Matth. 25, 16. 38. 43, 44.
huc pertinet το γυμνητευσθαι 1. Cor. 4,
11. Denotat V. το *nudum esse* summam
desolationem, ingens periculum Amos.
2, 16. VI. Summum probum & miseriam
Es. 20, 4. ubi Luth. *nacktet und barfuß mit
bloßer Schaam zu Schanden* Egypten,
confer 2. Sam. 10, 4. 5. VII. Nuditatem
spiritualem, quæ est privatio justitiæ &
Sanctitatis primævæ per labem & tabem
originalem Ezech. 16, 22. confer vers. 7.
39. & cap. 23, 29. & Os. 2, 3 ubi intimatur
gravis regenitorum relapsus. VIII. Γυμνοί
dicuntur Prophetantes 1. Sam. 19, 24. ex

more Prophetis usitato, qui dum prophe-
tabant, vel *μυλωτας*, vel pallium 1. Sam.
15, 27. tamdiu deponebant, five ex extra-
ordinaria aliqua occasione, ut Ahia tuni-
cam suam scindens, Elias pallium in Eli-
sæum conjiciens, five in testimonium iis,
de quibus prophetabant, confer Act. 7, 58.
five in Symbolum veritatis, quæ semper
nuda est, non fallax aut amphibolica instar
oraculorum aut Pythonum. IX. Γυμνος di-
citur apertus, *unverhohlen* Job. 26, 6. *aufge-
deckt*, ita Ebr. 4, 13. πάντα γυμνα καὶ τετρα-
χλισμένα.

ΓΥΝΗ, *mulier*, item *uxor*: Num.
12, 1. Καὶ ἐλάλησε Μαρὰμ καὶ Ααρὼν
κατὰ Μωϋσῃ ἐνεκεν τῆς Αἰθιοπισσῆς ἣν
ἐλάβε Μωϋσῆς ὅτι γυναῖκα Αἰθιοπισσαν
ἐλάβε. Sunt qui ex hoc loco Mosen po-
lygamum, seu potius digamum fuisse con-
cludunt, scilicet quod præter Zipporam
aliam duxerit, nimirum *Tharbin* Regis
Æthiopum filiam, & sane Josephus Ant.
1. 2. c. 5. refert, Mosen adversus Æthiopes
Ægyptum infestantes expeditionem fecis-
se eosdemque in *Meroë*, urbe olim *Saba*
dicta, acriter oppugnasse, *Tharbin* quoque
Regis filiam virtute Mosis captam ei con-
jugium obtulisse, idque post urbem tradi-
tam cum eo iniisse: Cæterum historiam
Josephi atque auctoritatem quod attinet,
illam fortiter debellavit M. Ising in suis
Exercitat. in Pentateuch. hisce præsertim
rationibus: 1.) Quod Philo antiquior
Josepho nihil hac de re memoraverit, 2.)
Theodorëtus & August. hanc sententiam
improbent, 3.) absurdum fuerit, filiam
Regis voluisse cum miserrimo exule in lo-
cis

cis desertis vitam agere miserrimam. Textum vero Num. 12 quod attinet, ibi quomodo sumendum sit nomen Æthiopissæ abunde explicuere Bochartus in Chanaan & Phaleg, Witzius in Ægyptiacis, Creguthus in Gale Rasaja, Pfeifferus in Dubiis: adeo ut constet per hanc Æthiopissam non aliam intelligi quam Zipporam.

Est quoque *γυνή* uxor I. Cor. 9, 5. contra quam expositionem obijciunt Rhemenfes, *γυναίκα* significare tam *mulierem* quam *uxorem*, adeoque *αδελφὴν γυναίκα* debere verti *mulierem sororem*, insigni scilicet consequentia! Certe *γυνή* etiam denotat *scortum* Gen. 38, 20. Num. 25, 8. 15. Jud. 16, 4. Sir. 41, 25. Sed quis ideo diceret *αδελφὴν γυναίκα* hoc loco scortum denotare? ita nec simpliciter *mulierem*, sed id quod contextus & vis vocis *τὴ περιφρασεῖν* infert, scil. *uxorem*.

Τὸ ἀπεχεσθαι γυναῖκος in Scriptura usitatum aliū sensum involvit, quam *τὸ γυναίκα μὴ ἀπτεσθαι*, hoc enim apud Apostolum est plane cælibem esse, sed illud I. Sam. 21, 4. est abstinere ab uxore menstruata, si enim esset penitus abstinere a commercio conjugali, quomodo tunc ipse Sacerdos panes propositionis comedere potuit, utpote uxoratus?

ΓΩΝΙΑ, angulus, *Ede, Kant* Exod. 26, 23. & 27, 2. 4. *hórne* Exod. 38, 2. 2. Par. 26, 9. Prov. 7, 8. *Wincel, Krog* Prov. 7, 17. i. *schul, en caché*, Act. 26, 26. *En liden Krog og fattig bolig*, Prov. 21, 9. & 25, 24. *Schloß, chateau* Zopb. 1, 16. & 3, 6.

Δ.

ΔΑΙΜΟΝΙΟΝ, *Demoni-*

um, vide vocem *ἐκβάλλω*, habetur Tob. 8, 3. & 5, 9. Psal. 106, 37. Es. 13, 21, *דַּיְמוֹן* (Luth. *Feld-Geister*) Deut. 32, 17. (Luth. *Feld-Zeufel*) est diminutivum a *δαίμων*, *Zeufel* Bar. 4, 7. 35. quasi dicas *ein Zeufelchen*. *Δαίμονιον μεσιμβριον* vide in voce *μεσιμβρία*.

Joh. 8, 52. *νυν ἐγνώκαμεν ὅτι δαίμονιον ἔχεις*, & vers. 48 *καλῶς λεγομένῃς ὅτι Σαμαρεῖτης εἰ σὺ καὶ δαίμονιον ἔχεις*, & Joh. 10, 20. Joh. 7, 20. Samaritani dicebantur habere Dæmonium, quia dicebantur in monte Garizim adorare columbam & idololatriam committere juxta Maimonid. de Benedictionibus c. 8. §. 6. per columbam Seldenus de Diis Syris c. 3. p. 275. Ed. Lips. Semiramidem intelligit, quam Gentiles in columbam mutatam credebant: Idololatræ autem dicebantur habere Diabolum. Voluerunt itaque Judæi hac blasphemia innuere, quod verba Christi fuerint verba Dæmoniaci, quemadmodum facta ejus dixere diabolica: *ἐν ἀρχοντὶ δαίμονων δαίμονια ἐκβάλλεις*. Veterem hanc blasphemiam subsequuta est nova in eorum Talmude, scil. quod ejecerit dæmonia per *Schem Haphorasch*: per Nomen Dei intelligibile exsculpto a Salomone in lapide in templo asservato, quod (absit blasphemia dicto!) exscripserit ac subter pelliculam furæ absconderit: vide librum Lutheri de *Schem-haphorasch*, Joh. Buxtorff Lexic. Hebr-Chald. in h. vocem, Ludov. Vives de Ver. Fid. Christ. l. 3. c. 11. Hug Grot. de Ver. Rel. Christ. l. 5. n. 3. 4. Hoornbeck de Convinc. Jud. l. 3. c. 1. p. 234. Raimond. Martin. Pug.

Pug. Fid. P. 2. c. 7. Dan. Huët. Demonstr. Evang. prop. 9. c. 39. Morn. de Ver. Rel. Christ. c. 30. p. 665. 666.

1. Tim. 4, 1. διδασκαλίας δαιμονίων, *Doctrina Demoniorum, non quasi Dæmones essent illarum authores (quamvis revera id fuerint) & genitivus sic activam significationem haberet, sed doctrina demoniorum: doctrina agentes de demoniis &c.* Ita scribit Leigh ad h. vocem. Pari modo D. Hedinger in annot. ad h. l. Im Griechischen steht ein Wort, welches sonst auch Gespenster oder abgelebte herum-irrende Geister, Seelen, halb-Götter (verstehe nach der Irr-lehrer, auch Heidnischen Welt-Weisen Meinung) bedeutet. Es ist kein Zweifel, daß hier auf etwas besonders gezielte werde, welches die Verführer etwa aus der Platonischen, Jüdischen oder einer andern Schule genommen haben. Siehe fast dergleichen von den Engeln Col. 2, 18 & in den Anmerkungen ad calcem ejusd. N. T. ad h. l. Diese dæmonia erklärt Medus von den abgestorbenen Heiligen, die man als halb-Götter verehret. Andere geben es: lehren von den abgelebten Geistern, dadurch das Papstthum so hoch angewachsen, siehe dergleichen Red: Art Ebr. 6, 2. woselbst Lutherus es gegeben: lehre von dem Zauffen. Warum nicht auch hie: lehre von den Geistern? at vero pari modo legimus Ap. 2, 15. τὰς κρατύντας τὴν διδασχὴν τῶν Νικολαιτῶν, non quod certa aliqua doctrina de Nicolaitis traderetur, sed quod perditissima doctrina ab illis profecta esset; & quidni hoc sensu etiam dici possint διδασκαλίας δαιμονίων ex occasione hæreseos Simonis magi,

Elymæ ab ipsissimo diabolo instituti? Consentit συναφῆα textus: ἀποσησονται τινες τῆς πίστεως, ὡρσεχόντες πνεύμασι πλάνοις καὶ διδασκαλίαις δαιμονίων leguntur in quibusdam lectionibus addita quædam verba: ἀποσησονται τινες τῆς πίστεως, εἰσονται γὰρ νεκροῖς λατρεύοντες, ὡς καὶ ἐν Ἰσραὴλ ἐσεβασθήσαν, ὡρσεχόντες πνεύμασι πλάνης καὶ διδασκαλίαις δαιμονίων. Quid clarius dici poterit de Diabolica Pontificiorum doctrina de mortuis adorandis, at de Diabolis seu dæmoniis adorandis nil ita docet religio Papæa. Cæterum quicquid dæmonum sit, nulla hic lis est, etenim διδασχὴ περὶ δαιμονίων est διδασχὴ ἀπο τῶν δαιμονίων, εἰ γὰρ ὁ διαβολὴ ψευδῆς καὶ ὁ πατήρ αὐτῶν, sc. ψευδῆς Joh. 8, 44 huc pertinet πνεύμα ψευδῆς in ore Prophetarum Achabiarum Apocalyptice non minus ex ore orci quam ex ore Pseudoprophetarum procedentes. Suffragatur Historia Ecclesiastica de Pseudo-Mose, Barchochba, Muhammede aliisque immediate a Diabolo edoctis, de ipsissimo dæmone prædicante ac Sacramenta administrante, ne quid dicam de doctrina δαιμονίων, Gnosticorum, de qua videatur passim Hammondus in suis Annot. ad N. T. de reliquiis inter Christianos Idolodæmonologias Gentilium, Ægyptiorum, Chaldæorum, Dæmoniacæ, Magicæ, Delphicæ &c. de his qui multa scire velit, adeat Bochartum in Chan. & Phaleg, Hermann. Witz. in Ægyptiacis, Seldenum de Dis Syris, Mornæum de Ver. Rel. Christ. Dannhauerum in Coll. Decalog. ad I Præc. Hoornbeck de Convers. Indor, Caspar.

Peucerum de præstigiis Dæmonum, Wierum de iisdem, Lud. Lavaterum de Spectris, Cornelium Agrippam de Occulta Philos. & Trithemium Abbatem in Steganographia &c.

Σοφία δαιμονιωδης dicitur doctrina hæretica Jac. 3, 15. σοφία των αρχοντων της αιωνος της των καταργημενων 1. Cor. 2, 6.

ΔΑΚΝΩ, mordeo, item compungo: Hab. 3, 7.

ΔΑΚΡΥΩ, lachrymor (απο της δακνεν) vide vocem κλαιω. Joh. 11, 35. εδακρυσεν ο ιησους. Existimat Friedliebuis Christum non quidem lachrymatum fuisse eo, quod mortuus esset Lazarus, sed eo quod ad hujus vitæ miseras iterum esset reducendus, & hoc quidem mirum est: gavissus antea erat de morte Lazari & nunc lachrymabatur! Cæterum illud cum Friedlibio asserere nolim; lachrymatus est Salvator ex amore Lazari, ex recordatione hujus ultimi miraculi perpetrandi ante abitum ad Passionem, denique ex consideratione incredulitatis Judæorum. Bis & quidem 3xτως legimus Christum lachrymatum fuisse, quæ communis est sententia, sed quidni etiam tertia & ultima vice in agone Ebr. 5, 7. ne quid dicam de lachrymis in nativitate, & circumcissione.

ΔΑΚΤΥΛΟΣ à δεικνυμι, vide Leigh. Denotat quoque digitus vini & potentiam humanam 1. Reg. 12, 10. ubi LXX. pro ο δακτυλος μς habent: η μικροτης μς παχυτερα, sed Scholion habet: της το ο Συμμαχης 8τως ηρμηνευσε το σ μικροτα-

τον μς μελος των δε παραλειπομενων η βιβλος σαφεστερον της το δεδηλωκεν ο βραχυτατος γαρ φησι μς δακτυλος παχυτερος της ος φυος της πατερος μς εστιν. 8τω δε η ο Συρος ηρμηνευσε, και ιωσηπ ωσαυτως. Genevenses neque hic digitum nominarunt: *ce qui est plus petit en moy*, Erberg. *il minimo* (inembro) *mio*, Vetus Versio: *Exiguum meum*, sed Lutherus: *Mein kleiner Finger*, Vulgata, Osiander, Tremellius: *Minimus meus digitus*, Danicæ: *Min mindste Finger*. Hic quidem digitus hominis opponitur manui hominis, h.e. minima pars potentiae ac virtutis majori, at vero ubi de digito Dei Scriptura loquitur, non ita sentimus. Luc. 11, 20. *ειδε εν δακτυλω Θεου εκβαλλω τα δαιμονια*, quod exponitur *εν πνευματι Θεου* Matth. 12, 28. in spiritu seu virtute Dei, seu potentia, quæ ut hic exprimitur per digitum Dei, ita alibi per totam manum Psal. 109, 27. Digitus quoque per enalagen numeri poni potest pro digitis Exod. 31, 18. ubi tabulae dicuntur scriptae digito Dei, scribitur autem non digito, sed digitis, confer Ps. 8, 4. Nihilominus tamen nostro captu aliquando distingui potest digitus Dei à manu Dei vel *ratione ενεργειας* vel *ratione gravitatis*. Dico *ratione ενεργειας*, sed nostro captu & secundum nostræ mentis ideam, nam licet virtus seu potentia Dei in se & in omnibus actionibus eadem sit ac æqualis, neque recipit magis & minus ratione efficaciae, tamen in quibusdam major nobis videtur, fortior ac mirabilior ratione efficientiae quam in aliis, hinc crebrae illæ ac fortes loquendi

quendi formulæ in Scriptura de manu
 c dextra Dei forti ac alta, de brachio Dei
 forti ac elato: hinc est quod licet Ægyptii
 in illis verbis Ex. 8, 19. *hic est digitus Dei*
 summam ac inimitabilem Dei potentiam
 agnoverint: (pariter Antiochus Epipha-
 nes, de quo in Historia Hebraica templi se-
 cundi hæc leguntur: *Percussit eum Do-
 minus & totum ejus exercitum scabie &
 prurigne aliisque pessimis morbis, quod
 omne cum videret, dixit: Hic est digitus
 Dei*) pie tamen satis scripsisse existimem
 Tertullianum in Marcion. l. 4. c. 26. de
 Phar. Magis: *Digitus Dei est hoc, quod si-
 gnificarent etiam modicum, validissimum
 tamen.* Dico etiam *ratione gravitatis*,
 cum potentia Dei in inferendis pænis no-
 bis videtur gravis tanquam in digito, gra-
 vior aliquando tanquam in manu Deut.
 2, 15. Ps. 38, 3. Ps. 32, 4. confer Job. 1.
 & 2. ubi gravitatem manus Divinæ majo-
 rem videas cap. 2. 4. 5. & seqq. collat.
 cum c. 3, 1. gravitate digiti cap. 1, 11. 12.
 collat. cum v. 20, 21. 22. & utrobique ta-
 men manus vocatur, hoc est, una & ea-
 dem vis, virtus, potentia, sed nunc levior,
 nunc gravior. Hoc sensu puto Philo-
 nem scripsisse de verbis Magorum Ægy-
 ptiorum loco citato Ex. 8, 19. sonipem, ut-
 ut vile animalculum, ita invaluisse, ut tota
 Ægyptus exclamare cogeretur: *Hic est
 digitus Dei: χειρα γαρ Θεου ηνδε την συμ-
 πασαν οικουμένην υποσηναιαν.* Vide Bo-
 chartum in Hierozoico Part. 2. l. 4. cap.
 18. p. m. 582. a lin. 20. ad l. 30. & seqq.
 Cujus sententia hisce non tam castigatur
 quam illustratur.

ΔΑΚΤΥΛΙΟΣ vel

ΔΑΚΤΥΛΙΟΝ, *Annulus*, Gen.
 38, 18. 25. tribuitur Regibus 1 Macc. 6,
 15. est annulus sigillaris Esth. 3, 12. & 8, 8.
 10. Sir. 49, 13. Dan. 6, 17. καὶ εσφρα-
 γησατο ο βασιλευς εν τω δακτυλιω αυ-
 τος καὶ εν τω δακτυλιω των μεγαλων
 αυτος οπως μη αλλοιωθῃ πραγμα εν τω
 Δαυιδ, Hebr. לֹא תִשְׁנֶה צֶבֶר הַיָּמִין
ut non immutaretur in Daniele. Valde hic
 in diversum abeunt Interpretes, quidam
 ut Lutherus: *auf daß sonst niemand an
 Daniel Muthwillen übete.* Vulgata &
 Osiander: *ne quid fieret contra Danie-
 lem.* Vetus Vers. *ne quid Danieli eveniret
 contra voluntatem.* Suaning. at Hans
 villir mod *Daniel schulle icke forandres.*
 glossa: *i det hand ville hielpe Dantel.*
 Alii vero longe alio sensu, ut Pagninus: *ut
 non irritaretur voluntas ejus in Daniele*
 (forfan latine dicere voluit: *ne irrita fie-
 ret voluntas ejus in Daniele*) Tremellius:
ne mutaretur voluntas de Daniele: glossa:
decretum communi voluntate factum. Dio-
 dati Gall. *a fin que rien ne fut alteré tou-
 chant Daniel.* Genevens. *rien changé.* Er-
 berg. *à fin'che non fosse mutato parere so-
 pra Daniel.* Quomodocunque nunc cum
 his Interpretibus veritas, in hac tamen ob-
 signatione caveæ obsignationem sepul-
 chri Salvatoris accuratissime pariter ac
 elegantissime delineatam videas: etenim
illorum sensum si amplectaris, scilicet:
 Regem noluisse, ut Danieli in cavea quic-
 quam mali accideret, ac ne quidem aliun-
 de, cum à leonibus quidem satis immunis
 erat, ilico illud de Patre Domini nostri
 Jesu Christi cogitare poteris. *Non dere-
 linques*

linques me in sepulchro, neque permittes ut Sanctus Tuus videat corruptionem, & cum Christus ita in sepulchro à morte (h. e. privatione vivificationis) & corruptione satis immunis esset, neque voluit Deus ut hoc triduo aliunde ipsi aliquid accideret adeoque cavit, ne inimici Ejus Sanctissimum corpus quocunque demum modo ulterius violarent. *Horum* quoque sensum si recipias, scilicet Regem omnino voluisse, ut ex decreto & voluntate inimicorum Danielis Propheta constituto tempore in fovea maneret ac delitesceret: illico tecum reputabis, non gratis aut fortuito, sed ex certissimo Dei consilio evenisse, ut Deicidæ isti sepulchrum Christi triduum suum mansuri hoc modo custodirent ac obsignarent, adeoque resurrectio ejus tanto evidentius demonstraretur, veluti conservatio Danielis tanto mirabilior visa fuit, cum illi ipsi, qui obsignaverant, fateri cogerentur apertam miraculi demonstrationem, ac nullum subfuisse dolum. Denotat alias annulus sigillaris rem charissimam, in qua conservanda toti sumus, sicut in oculo conservando Jer. 22, 14. Sir. 17, 17.

Est δακτυλιος signum summæ dignitatis post Regem Gen. 41, 42. ornamentum muliebri Num. 31, 50. Es. 3, 21.

Valde abusive LXX. Intpp. hoc vocabulo usi sunt in locis Exod. 25, 26. 27. & 27, 4. 7. & 28, 23. 24. 26. 27. 28. & 30, 4. & 39, 16, 17, 21. cum proprie δακτυλιος non ad res alias quam digitum pertineat; melius dixissent κυβας, ut Esth. 1, 6. vel τορευτας, ut Cant. 5, 14.

ΔΑΝΕΙΣΤΗΣ, Psal. 109, 11. hinc δανεισμε Sir. 18, 34. & εκδανειζω Deut. 23, 9. δεδανεισμενος Sap. 15, 16. ubi hic terminus est valde emphaticus in cunctis versionibus haud satis expressus, quæ fere omnes cum Luthero variant: *Der den Achem von einem andern hat*: Est vox *fenerator*, *Wucherer* in loco Es. 50, 1. ubi tamen LXX. το δανειστης non retinuerunt.

ΔΕΗΣΙΣ, *Imprecatio*, vide προσευχη, habetur Dan. 9, 23. 1 Macc. 5, 33. Luth. reddidit *beten*, sed in locis 1 Reg. 13, 6. 2 Reg. 13, 4. Os. 12, 4. Zach. 8, 21. Judith. 8, 24. Sap. 8, 21. Sir. 17, 19. & 21, 1. & 28, 2. 4. posuit *Bitten*.

ΔΕΙΛΟΣ & ΔΕΙΛΙΑ, 1 Macc. 3, 56. 3. Macc. 6, 17. Lutherus vertit: *Des Todes Furcht*.

ΔΕΙΛΙΑΩ vel -- **ΑΖΩ**, *Formido*. Dicitur de metu impiorum opposito τη παρησια fidelium Ps. 14, 5. & Psalm. 78, 53. & Psalm. 119, 161. Sir. 22, 20.

ΔΕΙΝΑ, ο δεινα *quidam*, *aliquis*, *unrel*, *einer*, *so einer*, vide Leigh. Sed posuerunt LXX. Intpp. 2 Reg. 6, 8. εις δε πν τοπον τον δε τινα ελμωνι, legi etiam in alia Editione εις πν τοπον φελωνι ελμωνι. Luth. *da und da*. 1 Sam. 21, 2. εν τω τοπω λεγομενω φελωνι αλμωνι, sed vitiose, Luth. bene interpretatus est: *hie oder daher*.

ΔΕΚ Α: Est I. sæpe numerus certus pro incerto in Scriptura, adeo, ut decem multos, *decies* designet *multoties* phrasi quam pluribus populis usitata: ita Nostrates dicunt, *en half Sueß ad gange: thi gange, thi dobbret*, pariter Germani, hinc Proverb. Gall. *Et trois! quand nous ferons à dix nous ferons une croix*. Hebræis quoque ejusmodi phrasin in usu fuisse testantur loca, Gen. 31, 7. Num. 14, 22. Neh. 4, 12. Job. 19, 3. Lev. 26, 26. 1 Sam. 1, 8. Eccles. 7, 19. Zachar. 8, 23. ubi ponuntur decem pro multis & decies pro multoties, adde δεκα δελξς ημῶν Luc. 19, 13. & δεκαπολεις v. 17. ubi *hoc* magnitudinem gradus gloriæ, *illud* multitudinem ac varietatem donorum, *istud* multitudinem fervorum ac subditorum designat.

Quæritur, an eodem quoque sensu sumendum sit το δεκα in loco Num. 11, 32. *ανατας ο λαος ολην την ημεραν, και ολην την νυκτα, και ολην την ημεραν την επαιριον και συνηγαγον την ορτογομητραν· ο το ολιγον συνηγαγε δεκα κορας και εψυξαν εαυτοις ψυχας κυκλω της παρεμβολης*. Sunt qui hoc asserunt, quos inter Bochartus in Hierozoic. Part. II. l. 1. c. 15. quoniam si unusquisque Israelitarum decem coros coturnicum collegisset, immanis earum fuisset numerus, atque omnem fidem exsuperaret, *corus* enim fuit Israelitis granorum mensura maxima, cujus centesima pars erat *Chomer*, quod manna plenum Israelitis in diurnum cibum à Deo assignatum fuit

Ex. 16, 16. unde Bochart. sic scribit l. c. *Promiserat Deus carnes in mensem. Si gomer in diem sufficit, corus sufficit in centum dies id est, tres menses & amplius, proinde si singuli Israelitæ coturnicum collegerunt decem coros, collegerunt plus trigesses quam Deus promiserat*. Alii το decem sumunt proprie & ad literam, sed το *Chomer* hic sumunt non pro *coro* seu mensura, sed pro *acervo*, quemadmodum notat acervum Hab. 3, 15. Exod. 8, 14. Jud. 15, 16. ita in hoc loco Tremellius vertit, *qui minimum collegit, collegit decem acervos*, & Bochartus testatur Onkelosum, Arabem & Erpenianum codicem pariter reddidisse *decem aceroos*; cæterum omnes alii quos vidi Interpretes, vel retinent Hebræum *Chomer*, ut Lutherus, Diod. Erberg. Genevenses, Vulgata, Danicæ, vel expresse reddunt *corum*, ut Vetus Vers. & Osiand. Cæterum mihi videtur commodissimum intelligere & το *decem* & το *corum* proprie atque ad literam, in illis vero verbis: *is qui collegit minimum*, intelligo non singulas personas, sed capita familiarum, quarum *εικται*, mulieres, liberi, mancipia tot sine dubio fuerunt, ut ex decem choris unicuique ad cibum unius mensis haud plus triginta *gomer* assignarentur; licet neque absolum sit dicere, cibum fuisse superfluum sua mensura, nam multitudinem coturnicum graviter exprimit Psalmista Psal. 78, 27. *εβρεξεν επ αυτας ωσει χεν σαρκας και ωσει αυμον θαλασσων τετεινω πτερωτα*; unde colligas ineptiam & vanitatem numeri seu calculi, quem collegit Cornel. à Lap. in Comm. adh. l. qui supputat fuisse duodecim millia millionum

coturnicum, haud secus ac si ipse numerasset, cunctasve collegisset.

II. Alias ponitur *numerative* pro decem: tot sc. fuere leprosi quos sanavit Christus Luc. 17, 12. 17. quos inter Samaritanus unus erat, hunc dum una cum reliquis ad Sacerdotes primo ablegavit Christus, quæritur quomodo id Christus jussit, cum Samaritani Judæis exosi essent, & præsertim Sacerdotibus Joh. 4. Joh. 8, 48. & probe sciverit, Sacerdotes ejus lepram non inspecturos fuisse. Hic primo omnium quidem notanda est omniscientia Christi Θεανθρώπου circa futura contingentia, nam prævidit reditum Samaritani ad sese; sed dico, voluisse Christum probare fidem Samaritani sc. an in hac tentatione fideliter persisteret, itaque id quod novem illis Judæis leprosis ordinarium erat remedium, id huic Samaritano extraordinaria fuit tentatio, confer historiam Naamanis Syri 2. Reg. 5. in qua hæc conferenda video: Naamani offertur ab Elifao θεραπευτικὴν ἀθεραπευτοῦν pro specie, quoniam vile ac commune: *lavari*, hoc is primum contempsit, assumpsit tamen; Novem leprosis Judæis offertur à Christo remedium notum ac notissimum adeoque vile, quoniam satis in usu ex lege, sed sæpe sine fructu, hoc illi contemnere potuerant, sed cum fide tamen exceperunt, adeoque omnes ex fide, quæ sola juvat, omnino mundati sunt, sed ex illis nemo fructificavit ex fide ο: monstravit gratitudinem. Naaman mundatus reversus est, non item Judæi sanati, sed Samaritanus hic veluti ille Syrus. Naaman Syrus ablegatur à Propheta ad

aquas Israëlitas ad probandam ejus fidem & obedientiam: Samaritanus pari modo à Christo ad morem Judaicum ablegatur. Ex decem leprosis hic solus Samaritanus redux fuit, unde quidam conjiciunt, hunc hominem ex societate reliquorum ejectum fuisse, quia mundi jam facti nolebant amplius cum Samaritano versari, ideoque hunc ad Christum venisse, nimirum ut & veniam à Christo peteret, quod se non ostendisset Sacerdotibus, & simul gratias ageret; licet enim Judæi & Samaritani immundi invicem in eadem viverent societate, non tamen Judæi mundi cum Samaritanis conversabantur. Cæterum hanc de occasione reditus Samaritani conjecturam aliorum judicio commissam relinquo, mihi certe non arridet ob insigne elogium fidei huius mundati, quod utique præsupponit reditum spontaneum: εἰς ὑπεσσεψε (ο: sponter reliquit propositum eundi, quasi μεταμεληθεὶς, secum reputans, cui propter beneficium collatum gratias deberet, ὑπεσσεψεν, & quidem inter eundum ex intimo affectu, amoris erga benefactorem suum impatiens, ad illico agendas gratias hoc est:) δὲ ναιδοξάν Θεω εἰ μὴ ο αλλογενὴς εἶται.

ΔΕΚΑΤΕΣΣΑΡΕΣ, *Quatuordecim* fuere anni servitii Jacobæi Gen. 31, 41. *anima* ex Jacob genitæ Gen. 46, 22. ubi LXX. posuerunt δεκαοκτώ *agni annui* Num. 29, 13. 15. 17. 20. 23. 26. 29. 32. ubi LXX. posuerunt δεκατρεῖς *Dies festi* 1 Reg. 8, 65. *ulna mensura altaris* Ezech. 43, 17. de quibus vide Lutherum in Præf. ad Ezech. *Decimus quartus*, dies Paschatos Exod. 12, 6. 18. Num.

9, 5. *Quatuordecim* generationes ad Christum Mat. 1. ubi tres generationis ordines & tres tessaradecades ponit Evangelista, qua de re Theophylactus: *ut monstraret, quod Iudei sive à Iudicibus gubernarentur, ut usque ad Davidem, sive à Regibus, ut usque ad μετοικισταιν, sive à Sacerdotibus, ut usque ad Christum, nil tamen profecerunt, restabat enim verus Iudex, Rex, Sacerdos.* Luxuriatur vero Maldonatus, licet haud adeo inscite, cum à decimo quarto die, quā Medicis criticus est, alludit ad quatuordecim hasce generationes, & decimum quartum illud seculum, quo Christus in carne apparuit (forsan numerat ab Anno Mundi 2511. quo Josua mortuus est, ad Annum 3947. quo Christus natus est, vide Kromayeri Chronolog.) Quicquid alias a Critico dici possit de hisce quatuordecim generationibus, dictum est à Spanhemio Patre in Dubiis Evangel. Part. 1. post quem quidquam scribere hac in parte supervacaneum foret.

2 Cor. 12, 2. *οὐδὲ ἀνθρώπων ἐν χειρὶ πρὸς ἐτῶν δεκατεσσάρων*: facta est hæc revelatio anno octavo post Apostoli conversionem, scripsit autem hanc Epistolam anno Ministerii sui vicesimo secundo, adeoque non heic intelligitur visio in via Damascena Act. 9, 3. ut vulgo alias putatur, nam si ita foret, dixisset *πρὸς ἐτῶν εἰκοσιδύω*, accedit quod si tunc cum concidit in via Damascena, audivisset *αἰρητὰ* illa *ρηματὰ*, de quibus hic loquitur, atque tunc *ὑπερβολὴ* illa *ἀποκαλύψεων*, de qua agit vers. 7. illuminatus fuisset, non utique amplius opus habuisset illuminatione per

Ananiam demum facta Act. 9, 6. 17. 18.

ΔΕΚΤΟΣ, *acceptus*, prout habet Leigh: habetur quoque Deut. 33, 16. & Job. 33, 26. sed primo loco vertit Lutherus: *Die Gnade des Herrn Busch wohnet*, posteriori autem: *Gott wird ihm Gnade erzeigen.*

ΔΕΛΕΑΖΩ, *Inesco*, prout habet Leigh: à *δელαι*, quasi dicas *δολαι*, extat 2 Pet. 2, 14. ubi Luth. dixit *locken* vers. 18. *reizen*, item Jac. 1, 14. *ἐξελκομενος καὶ δელαιζομενος*, Luth. *gereizet und gelocket*. Licet Versioni LXX. Intpp. V. T. fere *αποβρεφας* assveverim, non tamen meminini me apud ipsos hanc vocem unquam legisse: sed utuntur vocibus *συριζειν* Es. 5, 26. *καθελκειν* Ezech. 39, 2. *αποπειρασαι* Prov. 16, 29. *εφελκειν* Sap. 14, 20.

ΔΕΝΔΡΟΝ, *Arbor*, lignum viride ac fructiferum Es. 57, 5 est imago iusti Prov. 11, 20. opportuni auxilii Prov. 13, 12. linguæ docentis, ædificantis, hortantis, consolantis Proverb. 15, 4.

ΔΕΞΙΟΣ *Dexter*, & **ΔΕΞΙΑ**, *a Dextra*, scil. *χειρ*. Joh. 21, 6. *οὗτος εἶπεν αὐτοῖς· βαλετε εἰς τὰ δεξιά μερὴ τὰ πλοῖα τὸ δίκτυον καὶ εὐρησετε.* Quæras forsitan: cur adeo *εἰς τὰ δεξιά μερὴ*, quod antea non ita determinate in pari casu præceperat Luc. 5, 4. Augustinus respondet: *Si in dextram solos bonos, si in sinistram solos malos intelligeres, hoc noluit ante passionem determinare.* Nota quod

quod ante passionem Salvator Regnum
celorum reti assimilaverit, in quo tam ma-
li quam boni pisces inveniuntur Matt. 13,
47. 48. ita ut omnes invitandi sint: man-
ci, mutili, indigni, vestis nuptialis expertes
Mat. 22, 9. 12. at hic si in sensu mystico
Augustini perseverandum est, non habe-
tur respectus ad vocationem gratiæ &
Evangelii, quæ omnibus omnino patet,
tam in sinistram quam in dextram par-
tem, malis æque ac bonis, sed ad dele-
ctum atque ordinem prædicationis post
resurrectionem & ascensionem Christi,
nimirum, ut Apostoli in dextram verge-
rent scil. ad eos se conferrent, qui ver-
bum recipere velint Actor. 13, 46. Ac-
tor. 8, 14. non in sinistram: homi-
nes ac locos non nisi excussione pulve-
ris pedum dignos Mat. 10, 14. 15. ita
scilicet determinatio loci piscatoribus fa-
cta denotat seriem cursus Evangelii ac
prædicationis non proprio nutu aut par-
ticulari affectu, sed ex præcepto Capi-
tis Ecclesiæ ac ductu Spiritus Sancti
exsequendam ac promovendam, ut Act
16, 9. Galat. 2, 2. Dixi ordinem præ-
dicationis, alias perinde quo jacent re-
te, piscatorum enim est ubique ζωγρεῖν,
prædicatorum ubique αἰρεῖν οὐκ ἐθνη-
καν καὶ θέρειζεν οὐκ ἐσπείραν Luc. 19,
21. confer Joh. 4, 35. 37. 38. at non
perinde quo prius jacent Actor. 13, 46.
ὅτι ἡ ἀναγκαῖον πρῶτον λαλῆθαι το
λογον· vide voces δέκτυον, σαγηνή, δια-
σηγνύμι.

b Δεξία scil. manus tribuitur Deo & no-
tat Ejus infinitam *Majestatem* Esaia 62,
8. Psalm. 89, 14. Psalm. 48, 11. Psalm.

98, 1. Psalm. 118, 15. 16. Psalm. 17, 7.
Omnipresenciam Esaia 48, 13. ubi LXX.
ἡ χεὶρ μου ἐμελίωσε τὴν γῆν καὶ ἡ δε-
ξία μου ἐσερεώσε τὸν θρῶνον, ita quoque
Latine exposuit Tremellius, Italice Er-
berger: sed propinquiores textui sunt
Versiones, quæ reddiderunt *mensurare*,
comprehendere tanquam spithama, ita
scilicet Vetus Vers. Vulgata, Osiander,
Danicæ, Diodatus, Genevenses, Luthe-
rus: *Meine rechte Hand hat den Him-
mel umspannet*, tendit hoc ad omnipræ-
sentiam Christi hominis in dextra Patris
καὶ ὅτι αὐτὸς τὰς θρανὰς ἐδεξάτο, non οἱ
θρανοὶ αὐτοῦ Actor. 3, 21. Denotat
Δεξία Θεοῦ omnipotentiam Exod. 15, 6.
Psalm. 20, 7. Psalm. 60, 7. Psalm. 77,
11. Esaia 41, 10. Esaia 48, 13. Psalm.
139, 10. Psalm. 45, 5. Psalm. 16,
11. Actor. 2, 33. Actor. 5, 31. In
specie ad pœnas irrogandas Exod. 15, 21.
Psalm. 21, 9. Deut. 33, 2. alias *Grati-
am* Divinam Psalm. 80, 16. 18. Psalm.
109, 31. *auxilium* Psalm. 108, 7. Psalm.
138, 7. Psalm. 44, 4. Psalm. 63, 9. Psal.
18, 36: ita Psalm. 16, 8. *Der Herr* c
ist mir zur Rechten, darum werde ich
wohl bleiben. LXX. ὅτι ἐκ δεξιῶν μου εἰμι
ἰσχυρὸς καὶ ἀνέστη. Genevens. *puisque'il est*
à ma dextre je ne seray point ebranlé
(nunc Gallice dicimus) *à la Droite*) Er-
berg. *egli e dalla mia destra io non de-
clinero*, pariter hoc sensu verterunt Da-
nicæ, Vetus, Vulg. Tremellii, Osiandri
Versiones, cæterum ut de his nihil di-
cam, malle Gallicam Vers. ita legi:
luy etant à ma droite je ne seray point
ebranlé, vel: *je ne trebucheray point.*
Itali-

Italicam: *quando é da le destre mie non inciampéro.* Verum enim vero sensus idem est, nam eo ipso quod David omnipotentiam ac auxilium Dei sua *δοξολογία* ac laudibus effert, eo ipso voce fidei atque asseveratione *πεπαισθησεως* omnipotentiam ac auxilium Omnipotentis sibi fide applicat. Continetur certe in hoc dicto insignis *καυχησις* deprecans summum auxilium, summam gratiam, summam incolumitatem; at vero contradictorie reperias *πρὸς* Psal. 109, 6. **Der Satan müsse stehen zu seiner Rechten**, quod equidem differt à phrasi Zachariana cap. 3, 1. **Der Satan stund zu seiner Rechten, daß er ihm widerstünde**; etenim *τὸ* zur Rechten stehen apud Zachariam est **widerstehen**, resistere, veluti Chron. 21, 1. **Der Satan stund wider Israel**, adeoque stetit tunc temporis etiam Davidi a dextris, at *τὸ* zur Rechten stehen Ps. 109. est aliquem pro lubitu sub sua potestate, manu, dextra, atque imperio habere, **über einem herrschen**, quod etiam infert contextus, ubi habetur: **setze einen Gottlosen über ihn**: & hic non negligenda est explicatio Hortensii Felicis, qui illa verba: *Sathan stet à dextris ejus* monuit Hebraice sonare. *Hostis statuatur ad dextram ejus*, refertque ad priscam tribunalis formam, ubi iudex rite sedebat, reus autem præsente custodia & apparitore, qui à dextris ejus stabat tempore ferendæ sententiæ ducebatur vinctus, dextra scil. catena ligata, quam in sinistra habebat custos; hinc forsan *δεξιόλαβοι*, de quibus vide infra: vide Don. Lorenzo Ramirez del Patro, Pentecon-

tarch. c. 5. Edit. Hamburg: An. 1712. pag. 34. & seqq. item priorem Augustini enarrationem Psalmi 109. ad hæc verba.

Δεξία est ordinarie pars hominis firmiter, vegetior, robustior, strenuior, cui (sed extraordinarie) correspondet parallela sinistra Benamitarum, Gibeonitarum, Ephraitarum.

Δεξία est situs ac locus honoratior I. Reg. 2, 19. Gen. 48, 13. Ps. 45, 10. I. Macc. 9, 1. vide Cluver. Dietr. in Eccl. 12. p. 886. Scaliger. Exerc. 68.

Dextrum oculum utpote præcipuum Jabesitis erui voluit Nahas I. Sam. 11, 2. Dexter oculus præcipuam mentis illuminationem, aciem, acumen, promptitudinem denotat, sicuti dextrum brachium optimas ac præcipuas vires Zach. 11, 7. **das Schwert komme auf ihren Arm und auf ihr rechtes Auge/ ihr Arm müsse verdorren, und ihr rechtes Auge dunkel werden!** De hoc dicto alibi plura diximus sc. in Id. Boni Candid.

Δεξία ponitur pro potentia humana, & quidem emphatice Job. 40, 9. ita & pro prudentia Eccl. 10, 2. **des Weisen Herr ist zu seiner Rechten, aber des Narren Herr ist zu seiner Linken**, ita latine *dexter, dextre, dexterrime* semper in bonam partem sumitur, *lava* vero, *sinister, sinistre* ac *sinistrius* in malam.

Accedit dictum Mat. 5, 29. 30. *εἰ δὲ ὁ ὀφθαλμὸς σὺ ο δεξιὸς σκανδαλίζει σε &c. καὶ ἡ δεξία σὺ χεὶρ σκανδαλίζει σε*, certe *τὸ δεξιὸς* hic non gratis additum est: dixi enim dextram sumi pro meliori parte, sicut electi à dextris erunt Mat. 25.

Denotat quoque dextra gloriam ac felicitatem, sed si vel nunc à dextris steterit Sathanas scandalizans, tamen dicendum est *οπισωμυς* id est: si vel quædam hominis inclinatio pro specie bona videretur, tamen quoniam revera mala est, statim est amputanda, id enim est probare spiritus, etiam in seipso, an tales motiones à Spiritu sint, an a carne, à Deo an à Diabolo? item: non facienda sunt bona, ut eveniant mala, adeoque etiam dextra præsciendenda: item: charissima quæque (q.e. *δεξια*) sunt dereliquenda, & hæc est abnegatio sui: item: quoniam dextra est omnium actionum administra, si scandalizat, amputanda est: omne id quod maxime actum peccati promovet ac incitat, est amovendum atque præsciendendum.

Restant loca N. T. citanda de Dextra Dei Patris, ad quam Christus sedet: Ebr. 8, 1. *εν δεξια της θρονου της μεγαλοσυνης εν τοις υψηλοις* Ebr. 1, 3. *εν δεξια της μεγαλοσυνης εν τοις υψηλοις* Ebr. 12, 2. *εν δεξια της θρονου της θεου* Col. 3, 1. *εν δεξια της θεου* Rom. 8, 34. Mat. 26, 64. *εκ δεξιων της δυναμεως*. Circa Sessionem Christi ad dextram Patris tria potissimum attendenda: *Dextra, Thronus & το Sedere*: confer voces: *ΘΡΟΝΟΣ & ΚΑΘΙΖΩ*. Differt loquendi formula: *Sedere ad dextram* Patris ab illa Act. 7, 56. *stare ad dextram*: sedere est gubernantis, stare vigilantis, agentis, operantis, pugnantis; quod vero Dominus Christus Stephano Martyri dicitur apparuisse stans à Dextris Dei, id innuit Christum operari & vigilare in salutem Ecclesiæ suæ, atque blasphemias ac persecutiones inimicorum suorum iuste

redarguere &c. Dixi superius Dextram Dei significare Majestatem & Gloriam Divinitati propriam, sed Nota: hanc Dei dextram non accipi posse relative ut Christi, quæ sinistram agnoscit Mat. 25, 33. Eph. 2, 6. adeoque alia est hæc *Dextra Dei*, quæ neminem qui non Deus est agnoscit *συνθρονον* Es. 42, 8. Ebr. 1, 13. Ps. 110, 1. Mat. 22, 43. 44. alia est *manus Dei* fidelibus ac electis olim strata, in qua jamdudum beatæ animæ asservantur (vide vocem *χειρ*) & proprie est thronus Christi expresse distinctus à throno Dei Patris Ap. 1, 21. per hunc Divina Majestas, per illum æterna beatitudo intelligitur, in hoc sedet Christus, in illo beati. Nota: Verba Symboli Apostolici: **INDE VENTURUS** non referri ad Dextram Patris, de qua diximus (nam gloriam, quam nunc Christus habet apud Patrem, nunquam ulterius relinquet) sed ad illud *παρ*, in quo est juxta corporis glorificati naturam; Hic nimirum transparet sensus in dicto Phil. 3, 20. *εν θρανις, εξ ης καὶ Σαττηρα απεκδεχουμεθα κυριον Ιησυν Χριστον*, confer. Act. 1, 11.

ΔΕΞΙΟΛΑΒΟΣ, Act. 23, 23. in quibusdam Lect. legi: *στρατιωτας εν οπλεις*. Hammondus testatur se legisse in MSC. Regio *δεξιολαβος* pro *δεξιολαβης*, quod ipsi etiam magis placet *απο της επιβαλλειν δεξιας*, sed vide quæ superius dicta sunt in voce *δεξια* lit. c. Apud LXX. Intpp. hanc vocem non reperi, sed posuerunt *τοξοτας* Gen. 21, 20. proprie venatores, *ζαγερ*, alias quoque militiæ deditos: *frischâcter, arquebusiers, carabiniers*:

1. Sam. 31, 3. 1. Par. 11, 3. ακοντισας 1. Sam. 31, 3. σφειδονητας 1. Macc. 9, 11. τοξευοντας 2. Sam. 11, 24. πεζον επιλεκτον Judith. 6, 7. Forfan respexit Sacra pagina in loco Act. 23, 23. ad morem antiquis usitatum, quo reus a custodia catena devinctus coram judicio detinebatur, custodes autem milites erant: vide Ramirezii Pentecontarch. c. 5. supra ΔΕΞΙ 1. c.

ΔΕΙ, *Oportet*, habetur saepius: Infert necessitatem rei alicujus, oppositam five τω εκσκιως Philem. v. 14. five τω κατα συγκυριαν Luc. 10, 31. Luc. 17, 1. τω συμβεβηκοτι Marc. 10, 32. Est autem necessitas vel ηγεμονικη, δια το χρεαν εχεν 1. Cor. 12, 22. δια το δεον εωαι 1. Pet. 1, 6. vel βιασικη 2. Cor. 5, 10. confer. 1. Cor. 11, 19. & Mat. 18, 7. Ebr. 11, 6. & Rom. 13, 5. ubi patet quomodo το δει & αναγκη pari passu ambulent, vide quoque Act. 13, 46. 1. Cor. 9, 16. 1. Cor. 7, 37. Act. 15, 28. Gal. 2, 3. 14. Gal. 6, 12. 2. Cor. 12, 11. Act. 26, 11. Act. 28, 19. Luc. 14, 23. Mat. 14, 22. Marc. 6, 45. Mat. 3, 14. Mat. 6, 8. Mat. 9, 12. Luc. 10, 24.

ΔΕΡΜΑ, *Corium*: Ebr. 11, 37. περιηλθον εν μηλωταις, εν αυγειοις δερμασι: Vide infra voces Θελξ, Καμηλ, Μηλωτη.

ΔΕΥΡΟ, *adesdum, veni*, Jud. 19, 11. 1. Macc 12, 45. Lutherus reddidit Jud. 19, 13. gehe fort! Dixit Christus Joh. 11, 43. Λαζαρε δευρο εξω, non εγεραι, sed δευρο tanquam viventi, audienti ac ad

obsequium parato, ad designandam infinitam suam potentiam, adeo ut cum Christus vel cogitaverit, Lazarus licet τεταρται 1. c. ilico vixerit, & quidem vere vixit Christo, licet mortuus, vide vocem καταγελαω. Ligatus erat Lazarus in sepulchro, nihilominus & Christus ipsum exire jussit, & exivisse legitur v. 44. ηδη εξηλθεν ο τεθνηκως δεδεμεν 1. c. τας ποδας ηδη τας χειρας κειρας ηδη η οψις αυτες σδαρω περιεδεδετο λεγει αυτοις ο ιησους λυσατε αυτον η αφετε υπαγειν. Equidem moris erat apud Judæos mortuorum pedes ac manus ligare, & huc alludit Psalmista Psal. 13, 6. ad designandum praesentissimum mortis periculum, ubi glossa Diodati in Bibliis Gall. ad verba: *les cordes de sepulchre m'avoient rencontre*, hæc habet: *terme emprunte des bandes des enveloppes mortuaires Jean. 11.* confer vocem λυω. At non in usu erat Judæis pedes aut manus mortuorum colligare, sed seorsim fasciis cingere, ita ut resuscitatus facile incedere potuerit, licet non adeo expedite, quam absque ejusmodi ligamentis, hinc illa verba: λυσατε αυτον ηδη αφετε υπαγειν finite ipsum ambulare cum viventibus, cum non amplius jaceat ligatus inter mortuos.

ΔΗΝΑΡΙΟΣ: Convenit Pater familias cum operariis certa aliqua retributione, ad quam exprimendam voluit Sp. S. in Evangelio Mat. 20, 2. poni vocem δηναριου. συμφωνησας δε μετα των εργατων εκ δηναριου. Quid hic per denarium, quid per mercedem intelligatur, theologi passim omnes, seu Nostrates,

seu Reformati uberrime adeo demonstra-
runt, ut non tyronibus solum sed & ple-
beculæ id notum esse debeat. Sed venit
in mentem unica res notanda: Omnino
esse differentiam inter contractum Evan-
gelicum & contractum juridicum, licet
hic pro more suo nam contrahat cele-
bris Thomafius in cautelis circa Stud.
Theol. n. 34. l. h.

Tam Judæi quam Romani habuerunt
denarios tam aureos quam argenteos: de
Denariis Romanorum consule, si lubet,
Rosini Antiqu. Rom. & Sam. Petiti Mi-
scellan. de Ebræorum nummis, vide omni-
um instar Leusdenium, sed ex Ebræis ipsis
Maimon. l. 2. de leg. Forens. fol. 164. p.
2. Edit. in fol. & Lexic. Aruch fol. 45. col.
4. Denarium Lutherus varie vertit, mo-
do *Œschen*, modo *Œfenning*. Denarius
argenteus Judaicus erat quarta pars sicli-
argentei, siclus autem argenteus (scil. mo-
netæ, nam alius erat siclus ponderis Lev.
19, 36. 2. Sam. 14, 26.) continebat sex
grossos, ergo denarius continebat unum
grossum cum dimidio: Siclus sanctuarii
duplum valebat, ergo & denarius: hoc
modo unguentum, quo Christus *εις εν-
τα δια τμου* unctus fuit & plus quam tre-
centis siclis constitisse æstimatur, circiter
36. *Œthl.* vel Imperiales valuit: pari mo-
do summa, cujus mentio fit Gen. 20, 16.
ad nostram monetam exponi deberet
250. *Œthl.* item Gen. 37, 25. - 5. *Œthl.*
2. Reg. 6, 24. - 20. *Œthl.* Gen. 23, 15-
100. *Œthl.* Videantur Ebræi Kimki &
Jarkius in Ezech. 14. vide quoque infra
vocem *το ακοντα*. Denariorum aureo-
rum quilibet valebat 25. denarios argen-

teos, vid. Maimon. de Decimis secundis
c. 2. §. 2. c. 14. §. 15. Denarius Christo
ab Herodianis & Phariseis exhibitus fuit
argenteus, & quidem Romanus, qui con-
tinebat 10. asses, unde Denarius dicebatur,
vide Martin. Lexic. Etym. in hanc vocem.
Existimat D. Backius in Ev. Denarium
Christo exhibitum fuisse *Susam, einen hal-
ben Orthsthaler* 3. 6. *Schill.* quod verum
quidem est de denario Judaico sacro, ut &
fatetur Eduardus Bernhardi, Professor
Ebr. lingv. Oxon. de menfuris & ponde-
ribus Antiquor. p. 104. At vero Christo
non Judaicus, sed Romanus exhibebatur
denarius, qui non 6. ut Judaicus, sed 10.
continebat asses seu *zúbschill.* conf. Budæ-
um de asse.

ΔΙΑ, cum Genitivo est *Per*, sed
cum accusativo *Propter*, hinc notandum
est, Paulum passim dicere justificari nos
πισιν, εκ πισεως, δια της πισεως, sed nul-
libi *δια την πισιν*, propter fidem h. e.
merito fidei, vide vocem *διο*. Nota
quoque quod *δια* cum Genitivo infert ter-
minationem rei à qua 1. Tim. 2, 15. *σω-
θησεται δια της τεκνογονιας* servabitur
in liberorum partu, seu ex partu, veluti
1. Pet. 3, 20. *διεσωθησαν δι υδατος* 3. ser-
vati fuerunt ex aquis, ab aquis, in medio
aquarum: Ex authoribus profanis exem-
pla ejusmodi locutionis qui postulet, ade-
at Raphelium in Eus annotationibus ex
Xenophonte ad N T. Corrigendas itaque
existimo Versiones: Danic. *Saal Blisve
salig ved Børnesfødselen*, lege: *schal scel-
ses u i barnebyrd Luth. Selig werden
durch Kinder-Zeugen*, lege: *errettet wer-
den*,

den, vel felix werden im Kinder-Zeugen,
 3: wiewohl der gebierenden Schmerzen
 der Sünden Straffe ist Gen. 3, 16. so
 soll sie doch davon errettet werden, oder ob
 sie gleich stirbet, felix werden in ihren
 Kindsnöthen: Vulg. Vetus: Osiand.
 Jun. *Salvabitur autem per filiorum gene-
 rationem: lege: Salvabitur in partu li-
 berorum* Ita nimirum feliciter atque ap-
 prime verterunt tam Versiones Italicæ:
Sara salvata partorendo figliuoli, quam
 Gallicæ: *or elle sera sauvee en engendrant
 des enfants*. Ita nimirum Beza optime
 notavit το δια non causam, cur salvabitur,
 sed statum, in quo salvabitur, designare:
 huc quoque accedit glossa D. Hedingeri
 ad h. l. in N.T. Germ. edito Bremæ
 An. 1711.

ΔΙΑΒΟΛΟΣ, idem qui Sa-
 thanas, calumniator, criminator, delator,
 accusator die & nocte &c. idem qui insti-
 gat ad peccatum, & qui accusat propter
 peccatum instar Joabi 2. Sam. 18, 11. 13.
 venit a διαβαλλειν, quod etymologice no-
 tanter indicat calumniatorem malignum
 suis calumniis, delationibus variisque ac-
 cusationibus miserum, cui inimicus est,
 misere disjicere, jactare, ventilare, vexare,
 ut aliquid solummodo criminis in eo re-
 periri possit, quemadmodum frumentum
 dicitur διαβληθηναι, quamdiu vel unica in
 eo palea reperiri possit: Retinuit hanc si-
 militudinem Salvator dum tentationes Sa-
 thanicas exposuit per σινιασαι ως σιτον,
 κοσκινιζειν, quod de frumento dicitur Luc.
 22, 31.

ΔΙΑΔΗΜΑ, est insigne Im-

peratorium, Regalis potestatis, dignitatis
 ac majestatis, vide præter loca a Leigh ci-
 tata, Sir. 47, 7. Sir. 11, 5. ponitur pro insi-
 gni præmio Sap. 5, 17. ubi vitam æternam
 intelligere poteris.

ΔΙΑΘΗΚΗ, Testamentum, pa-
 ctum, fœdus, instrumentum pacis, certi-
 ficatio, testamentum hæreditatis (illud
 nobis a Deo positum, promissum, scri-
 ptum, firmatum, signatum decreto, veri-
 tate, litera, sanguine, sigillo) Est Διαθηκη
 inter Deum & Homines vel καινη vel πα-
 λαια, fœdus Vetus legale, faciendo vitam
 promittens, ante lapsum firmatum: No-
 vum Evangelicum credendo vitam pro-
 mittens, post lapsum promulgatum: No-
 vum non novitate originis coram Deo, vi-
 de Luth. T. 8. Witteb p. 163. & Dannhauer.
 in Hodof. sed novitate rei coram hominibus,
 novitate ordinis ac promulgationis. Ite-
 rum: Vetus Abrahamo sancitum Gen. 15,
 18. Act. 3, 25. terram Canaan posteris e-
 jus promittens (unde Palæstina dicitur γη
 της διαθηκης Ezech. 30, 5. *paese del patto*,
 aliæ vero Vers. haud satis id expressere)
 & eo ipso typice Novum spirituale Cha-
 naan ipsi posterisque in fide promittens,
 vide Jer 31, 31. adeoque remittens ipsum
 a proprio filio ad agnum Gen. 22. & eo ipso
 ab agno ad Filium Dei, sicut a præputio ad
 sanguinem Veteris Testamenti, & iterum
 sub hoc signo ac sanguine ad sanguinem
 Novi Testamenti, pariter ac fœdus cum
 Davide sancitum promissionem habuit
 de Salomone & posteris ejus, at eo ipso
 promissionem de Christo 2. Sam. 7. Sed
 de usu vocis Διαθηκη.

- b Ponitur de *pacto Circumcisionis* Gen. 17, 13. Act. 7, 8. *Pacto pure legali* Exod. 34, 28. Deut. 9, 9. 11. 15. Deut. 29, 1. 9. 12. 14. 21. 25. Psal. 132, 12. Psal. 74, 20. Jer. 11, 38. 10. *Pacto legali hypofciatico* Gen. 17, 9. 10. 11. *Ceremoniali* Num. 10, 33. *Levítico* Num. 25, 13. Malach. 2, 4. *Pacto επαγγελια* (quod sub promissione in futurum facta non accurate loquendo dici potest *Evangelicum*, quoniam sub signo legali firmatum, nec *legale* quoniam ad Evangelium de Messia spectabat, adeoque) επαγγελικον Gen. 17, 2. coll. cum. v. 4. & 7. & 21. Luc. 1, 72. Act. 3, 25. Psal. 89, 4. 29. 35. Pf. 105, 8. 10. Psal. 110, 5. Ef. 54, 10. Ef. 55, 30. Ef. 61, 8. Dan. 9, 4. *Pacto Novo ac Evangelico*, quod est Gratia in Jesu Christo, de quo videas notabiles locos Jer. 31, 31. 32. 33. Ef. 42, 6. Ef. 49, 8. Jer. 33, 20. 21. 25. Ezech. 16, 60. 61. 62. Ezech. 34, 28. Ezech. 37, 26. Malach. 3, 1. Ebr. 8, 6. 8. 9. *Fide justificante*, Psal. 50, 5. *Pacto postdiluviano* Gen. 9, 9. 11. 12. 13. 15. 16. 17. adeoque fœdere ac pacto cum Deo in rebus temporalibus Deut. 7, 12. Zach. 11, 10. *Verbo Divino* Ejusdemque prædicatione, Psal. 50, 16.
- g *Pacto Dei peculiari in Spiritualibus cum*
h *Ecclesia* Ef. 59, 21. *Pacto*, h. e. voto publico ac solenni 2. Reg. 23, 3. 2. Par. 23, 3. *Ecclesia Dei quæ pactum ejus servat* Dan. 11, 20. 30. cui contradistinguuntur infideles Os. 6, 7. (αυτοι δε εινω ως ανθρωπος παρβαυνων διαθηκην, Luth. Sie libertreten den Bund wie Adam. Cum Versione LXX. Intpp. faciunt Kimkius, Tremellius, Erberger. cum Luthero Jarchius in h. l. Judæi Hispani & Germani, Vulgata, Vetus,
- Osiander. Diodatus quoque vertit: *comme Adam*, & in glossa parallelas adduxit locos Job. 31, 33. Ef. 43, 27. Genevenses adhuc aliter: *ils ont transgressé l'alliance com-mesielle eut été d'un homme*: hoc quoque iensu Tremellius addidit glossam: *transgresserunt tanquam si cum homine vanissimo ipsis res esset*) *Cruce*, quæ eis imponitur, qui sub fœdere Christi sunt, Ezech. 20, 37. Ich will euch wohl unter die Ruthe bringen, und unter die Bande des Bundes zwingen.
- Est *διαθηκη Certificatio*, qua convenitur de re aliqua Ef. 28, 15. οτι επιτατε επαισαμεν διαθηκην μετα τε αυτε, η μετα τε δαυατε συνθηκας. *Pactum inter homines* Gen. 21, 27. 32. & dicitur testamentum Hominis Gal 3, 15. *Fœdus a Regibus initum ac sancitum* 1. Reg. 15, 19. unde *Bunds: Genossen*, συνωμοται Gen. 14. *Fœdus seu pactum inter Regem & subditos*, *Handfestning*, 2. Sam. 5, 2. 2. Reg. 11, 17. *Conjuratio*, *Bund*, *Vertrâtheren* 1. Sam. 22, 8. 13. 2. Sam. 15, 31. 1. Reg. 15, 27. & c. 16, 9. 2. Reg. 12, 20. *Deditio urbis* alicujus seu pactum, quod initur inter obfessos & obsidentes 1. Sam. 11, 12. *Conjuratio Sathane ac Tyrannorum adversus Ecclesiam* Psal. 83, 6. *Pactum intimæ amicitie* 1. Sam. 20, 16. *Vinculum fraternitatis* Amos 1, 9. *Pactum ac vinculum conjugale* Malach. 2, 14. NB. *διαθηκη κειματος doctrina, eruditio, judicium* Sir. 38, 37. NB. *διαθηκη αλος, Pactum æternum ac firmum* bb NB. *αιμα καινης διαθηκης Christi Sanguis*, cc quoniam Testamentum firmum esse nequit, nisi sanguine firmatum Zach. 9, 11. Ebr.

Ebr. 9, 16 17. 20. Ebr. 13, 20.

ΔΙΑΚΑΘΑΡΙΖΩ, Matth.

3, 12. Διακαθαριζει την αλωνα αυτου: Vis vocis est *perpurgare*; nam cum καθαριζειν σιτον Græcis sit exquisite ac sollicite purgare, Xenoph. Oecon. p. 682. το δια additum adhuc magis infert, αλωνα autem sumitur metonymice pro tritico, ut Ex. 22, 6.

ΔΙΑΠΡΙΟΜΑΙ, *Serra difsecor*. 2. Sam. 12, 31. Aber das Volck drinnen führet er heraus und leget sie unter eiserne Sägen und Zacken und eiserne Reyle, und verbrandt sie im Ziegel-Ofen. So that er allen Städten der Kinder Ammon: idem habetur 1. Par. 21, 3. Par. crudelitatis exemplum 2. Sam. 8, 2. Er schlug auch die Moabiter also zu Boden, daß er zwen Theil zu tod brachte, und ein Theil beyhm Leben ließ. Verba Luth. und verbrandt sie im Ziegel-Ofen. Diodatus in Verf. Gall. dixit: *Et les fit passer aux fourneaux à briques*, & hoc quibusdam arripit magis, nam verosimilius est, Davidem quosdam Ammonitas condemnasse ad lateres, veluti id intolerabile fuit servitium Israelitarum, quam quod crudelissime eos combusserit: pari modo forsan illa verba: **Er leget sie unter eiserne Sägen und Zacken, und eiserne Reyle**, non de certo aliquo tormenti aut mortis genere, sed variis durissimorum servitiorum generibus intelligenda. Cæterum videtur ob stare 1) Maledictio gentis Ammoniticæ, cujus individua, quotquot in potestatem Israeliticam vi belli venire poterant, mortis reos voluit Divina iustitia, ita ut ne quidem captivi aut in servitio viverent 1. Sam. 15, 2. 3. 8. 9. 11. Exod. 17, 8.

14 Deut. 25, 17. 2.) *Difsectio*, supplicium Gentibus Orientalibus usitatum (vide vocem διχοτομεω) sicut & reliqua quæ memorantur tormenta: ita Prov. 20, 26. Δικμητωρ ασεβων βασιλευς σοφος, και επιβαλει αυτοις τευχον, Luth. **Er bringet das Rad über sie**, idem sc. ac: **Er läßt sie aufs Rad bringen**. 3.) Prophetia de supplicio Moabitarum, quod memoratur 2. Sam. 8, 2. Num. 24, 17. **Er wird zuschmettern die Fürsten der Moabiter, und verderben alle Kinder Seth**. 4.) Dimensio sive ad mortem, sive ad vitam, proprie sumenda, sicut dimensio terræ: huc alluditur Amos 7, 8. Und der HErr sprach zu mir: Was siehest du Amos? Ich sprach: eine Bleyschnur. Da sprach der HErr zu mir: siehe, ich will eine Bleyschnur ziehen mitten durch mein Volck Israel, und ihm nicht mehr übersehen. 5.) Crudelitas Syriorum, qui pari modo Israelitas tractarunt Amos. 1, 3. Umb drey und vier Laster willer Damascus will ich ihr nicht schonen, darum daß sie Gilead mit eisern Zacken gedroschen haben. Diod. Verf. Gall. *traineaux de fer*, q. e. ferreis ferris. Erberg. *erpici di ferro*. LXX. Intpp. επιριπον προςι σιδηροις τας εν γαστρι εχουσα των εν Γαλααδ: quod quidam forsan referrent ad modum tritrandi olim usitatum; de quo vide voces βοας & φιμω, adeoque de crudeli servitio interpretarentur; verum Versio LXX. Intpp. non recipit heic ullam interpretationem, nisi liberalem ac propriam. Denique 6.) combustionis supplicium seu vivicomburium populis orientalibus usitatum, præsertim Israelitis, apud quos comburi debebant incestuosi Gen. 38, 24. Magi, hario-
li,

li, Idololatæ, quales utique erant Ammonitæ ex incestu primam trahentes originem, idolis quam maxime dediti. Adde ultimo crudelitatem Ammonitarum adversus Israelitas crudeliter puniendam. Jabeſitis haud alia lege parcere voluit Nahas Ammonita, quam ut ad unum omnes dextro privarentur oculo 1. Sam. 11. Docent autem Hebræorum Magistri, oculum unius Israelitæ plus valere quam vitam duodecim αλλοφυλων vel *Gojim*.

Διαπριμομαι Act. 5, 33. & 7, 54. *compungor corde*, frendens ex malitia.

- a **ΔΙΑΡΡΗΓΝΥΜΙ** vel διαρρησσω, dicitur propie de vestimentis Marc. 14, 63. Matth. 26, 65. Act. 14, 14. Gen. 37, 29. 24. & 44, 13. Lev. 10, 6. Num. 14, 6. Jos. 7, 6. Jud. 11, 35. & passim in libris Regum ac Chronicor. Est vox designans violentam ruptionem, ita usurpatur de vinculis Samsonis Jud. 16, 9. (Dæmoniaci Luc. 8, 29,) & transfertur metaphorice ad rupturam jugi Israelitici atque miseriarum
- b Ezech. 13, 21. Nah. 1, 13. ad scissuram cordis contriti Joel. 2, 13. ad discerptionem cordis duri ac impænitentis per pænam a
- c Deo immisſam Os. 13, 8. Ponitur de crudeli discerptione puerperarum ac infantum Os. 14, 1. ita Lutherus in Hist. Bel. v. 26. exposuit: *berſten*. Alias usurpatur de ruptura ac scissione rei alicujus vel ex pondere superne illato, vel ob propriam infirmitatem ita Luc. 5, 6. διαρρηγνυτο δε το δικτυον αυτων. Plane mysticam de hoc loco movet quæſtionem Sylveira Jesuita Hispanus, sc. quare rete discipulorum ruptum legitur Luc. 5. non vero Joh. 21, 11. post resurrectionem Christi? Sed verba non res solu-

tionis loco affert ex Ruperto l. 4. in Joh. nec ego satis scio, cur hoc quærendum sit, multo minus quomodo respondendum: nihilominus si liceat αλληγορειν, dicam ruptionem hujus retis denotare tam scandalum incredulorum super μορφη Χριστου in diebus carnis Ejus, quam fluctuationem fidelium tempore Passionis ac in triduo mortis Christi Luc. 24. in qua διαρρηξει multi pisces elapsi Luc. 2, 34. 35. sed post resurrectionem Christi rete non fuit disruptum h. e. tunc confirmati sunt fideles in fide, Spiritus effusus, Ecclesia aucta: vide voces Δεξια, Δικτυον, Ύαγνη.

ΔΙΑΣΤΕΛΛΟΜΑΙ, *Interdico, prohibeo* Judith. 11, 12.

ΔΙΑΣΤΡΕΦΩ, *Perverto*, hinc διεστραμμενως *perversè* Sir. 4, 18. Accusarunt Salvatorem Judæi Luc. 23, 2. τῶν ευρομεν διαστρεφοντα το εθνος, erat hoc dictærium haud inusitatum, nam vel falso dicebatur de veris Prophetis 1 Reg. 18, 17. ει συ ει αυτος ο διαστρεφων τον Ισραηλ; vel vere de falsis Prophetis Ezech. 13, 18. 20. και ιερεις, ταδε λεγει κυρκος* και ταις συρραπτεισαις προσκεφαλαια υπο παντα αγκωνα χειρος και πιδσαις επιβολαια επι πασαν κεφαλην πασης ηλικιας τε διαστρεφειν ψυχας.

ΔΙΑΤΡΟΦΗ, *Alimentum*, 1 Tim. 6, 8. εχοντες διατροφας και σκεπασματα, τατοις αρκεσθαισμεθα, ut in corporalibus, Genes. 28, 21. ita in spiritualibus: tribue homini vitam & vestem, victum & medicamentum, ac tum demum dicas: τι σοι υξερει; Vita autem spiritualis in lavacro

vacro regenerationis formatur, in epulo
cænæ firmatur, in illo Christum induit
miles Christianus, in hoc nutrimentum
ac medicinam habet, ταυτα αρκει.

ΔΙΑΦΕΡΩ, *Differo* Gal. 4, 1.
sed ubi additur πολυ, vel μαλλον, tunc est:
præsto, præcello, de reliquo vide Leigh:
hinc ΔΙΑΦΟΡΩΤΕΡΟΣ *excellenter* Jud.
7, 16. Sir. 16, 3.

ΔΙΑΦΘΟΡΑ, *Corruptio*,
Jer. 51, 8. Luth. posuit Wunde, Calv.
playe, Genevens. douleur, Erberg. la sua
doglia, Vet. Vers. Tremell. Osiand. dolo-
rem Vulg. vulnus.

c ΔΙΔΟΜΙ, *Do*, significat mu-
d tuo dare Exod. 22, 10. Mat. 25, 8. Luc.
e 11, 7. 8. *committere aliquid fidei alicu-*
f *jus* Luc. 19, 13. 15. Exod. 22, 7. Johan.
g 17, 4. 2 Cor. 5, 18. Eph. 3, 2. 8. Col. 1,
25. Ap. 11, 3. *offerre* Eph. 4, 29. *ponere*
Luc. 19, 23. *projicere* Act. 1, 26. *trade-*
re Joh. 17, 8. *constituere* Actor. 4, 12.
Eph. 1, 22. & c. 4. 11. & Gen. 9, 13. in
quo loco dicitur de Iride, quam Deus con-
stituit, hoc est, de novo fecit in nubibus,
confer Psal. 89, 38. Impetiverunt Luthe-
rum Calvinus aliique ut & præsertim P.
Richard. Simon. Hist. Crit. V. T. l. 3. c. 14. p.
62. eo quod asseruerit, Iridem ante diluvi-
um non extitisse, cujus contrarium tenent
tam ex Judæis quam Christianis quam
plurimi, quos non recensuit solummodo
sed & solide refutavit Pfeifferus in Dubiis
Vexatis, nam, ut ille inquit, τοῦτο *ponere*
est *de novo producere & statuere*. Lutherus
certe dum dixit Iridem post diluvium de-
mum creatam, non aliud intellexit quam

illam tum primum factam ac productam
fuisse, quod haud magis absurdum est dice-
re, quam de stella Christi a Magis visa, quæ
utique ante illud tempus nunquam extitit:
vide vocem Σημειον. Hic vero cum de Iri-
de res est, liceat paululum divertere ως εν
παροδω. Dicitur τοξος Ezech. 1. versu ult. h
ex quo loco hoc meletema elicias: in an-
tecedentibus describitur thronus Dei cin-
ctus *primum electro*, quod gloriam Divini-
tatis denotat, *secundo igne*, quod rigorem
justitiæ ac judicii indicat, vide vocem πυρ,
tertio in circuitu dicitur species *iridis*, quæ
signum fuit pacti cum hominibus & gra-
tiæ sempiternæ, adeo ut Φιλανθρωπία
Ejus & misericordia cingat, includat ac
superet omnia opera Ejus. Sed cur de-
buit signum gratiæ esse arcus Dei, Græco
τοξον, quod & genus armorum, sicut & ar-
cus in aliis linguis? arma vero sicut Re-
gibus sunt signa rigoris, potentiæ & justi-
tiæ, ita genus aliquod armorum fuorum
vibraverat Deus super mundum in dilu-
vio, pactum autem gratiæ per arcum nunc
signari voluit non tam in memoriam pæ-
næ, quam ut discamus ipsas Dei παιδείας
esse signa gratiæ & bonitatis, nam in me-
dio furoris sui meminit misericordiæ, at-
que τοξα Davidica Ps. 38, 3. non esse so-
lummodo stigmata crucis, sed & τοξα Jo-
nathanica 1 Sam. 20, 20. signa amoris ac
fidelitatis: alias arcus dicitur a forma,
quod in rotundum abeat & totum ambi-
at, nunc vero pactum Dei cum homini-
bus Ejusque gratia, sua non solum uni-
versalitate totum orbem complectitur,
sed & omnia alia Ejus opera atque attri-
buta cingit. Hoc παροδον.

Διδουμ, est distribuo. Mat. 24, 45. huc forsitan & refertur illud Mat. 20, 23. το δε καθισμι εκ δεξιων μου και εξ ευωνυμων μου ουκ εστιν εμουν θανατ αλλ ος ητοιμασαυ υπο τω Πατρος μου. Notandum hic est adversus depravationem Arrianorum, quod respondeat hic Christus secundum formam servi, ut notat Augustinus l. i. de Trinit. non enim erat sui officii in ista servi forma regnum distribuere, sed susceperat officium Mediatoris, ut calicem crucis biberet & baptismo sanguinis perfunderetur, non ut huic vel illi secundum aliquem affinitatis gradum ac prerogativam honorum dignitates speciatim assignaret. De dicto Joh. 3, 34. & γαρ εκ μετρεσ διδωσιν ο θεος το πνευμα, vide in voce ΜΕΤΡΩΝ.

ΔΙΕΤΗΣ, *Bimulus* Mat. 2, 16. Non quaesivit Herodes Christum trucidare Hierosolymis, licet certo constiterit ipsum in templo adfuisse die purificationis Matris Mariae; nam id Hierosolymis fieri non poterat propter populum re tam nova ac tam claris miraculis excitatum ad spem Israëlis, deinde nec licitum erat Herodi, inhibente auctoritate Romana templum Hierosolymitanum eade aliqua violare, adeoque vim religioni Judæorum inferre; denique credidit vulpes se falli potuisse, si forte alium quendam Hierosolymis occidi curaret, qui non novus ille Rex Bethlehemi natus esset, adeoque ne ipsissimus ille præterlaberetur, obtemperavit Herodes Sathanæ sanguinem tam ovium quam Pastoris sitienti, & cunctos απο διετας occidi curavit.

ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ, *Justitia*: In V. T. usurpatur hæc vox I. de justitia Dei Deut. 9, 5. 6. Job. 8, 6. Ps. 143, 1. 11. Ps. 89, 15. Ps. 97, 2. Psalm. 98, 9. Ps. 119, 142. II. Justitia ex lege Es. 64, 6. Dan. 9, 18. III. Innocentia ab aliquo crimine Prov. 13, 6. Gen. 30, 33. 2 Sam. 22, 21. IV. Justitia in actionibus, im Wandel Job. 29, 14. Ps. 45, 8. Prov. 9, 16. Prov. 16, 8. V. Justitia in regimine Politico 2 Sam. 8, 15. 1 Par. 19, 14. Ps. 33, 5. Justitiæ τω παντοκρατωρος analogæ Ps. 72, 1. Ps. 85, 11. Ps. 88, 13. Prov. 14, 34. Eccl. 5, 7. Amos. 5, 7. VI. Certo jure ad rem aliquam, *rectigbed*, prætension 2 Sam. 19, 28. VII. Justitia salutaris ex fide propter meritum Christi Ps. 4, 2. Ps. 24, 5. Esaiæ 10, 21. Es. 45, 24. Es. 62, 11. Es. 63, 1. Jer. 33, 16. Jerem. 23, 6. και τατο το ονομα αυτω ο καλεσει αυτον ο κυριος Ιωσεδεχ εν ταις προφηταις. Vitiosa est Versio LXX. Viralis, corrigenda ad expressionem aliarum. Luth. *Dis wird sein Nahme seyn, daß man ihn nennen wird: HErr der unser Gerechtigkeit ist.* Notabilis quoque est locus Es. 45, 8. *Treüßet ihr Himmel von oben, und die Wolken regnen die Gerechtigkeit, die Erde thue sich auf, und bringe Hehl, und Gerechtigkeit wachse mit zu, ich der HErr schaffe es:* bis in hoc loco ponitur δικαιοσυνη & prima quidem vice pro justitia per fidem ex prædicatione Evangelica, secunda vice pro Bonis Operibus & fructu renovationis, ita δικαιοσυνη ponitur pro eleemosyna in quibusdam lectionibus Mat. 6, 1. προσεχετε την δικαιοσυνην υμων μη ποιειν εμπροθεν ανθρωπων, sed plurimi codices legunt: την ελεημοσυνην.

νην. Perinde vero est, nam δικαιοσύνη apud LXX. Intpp. sæpe ponitur pro ελεημοσύνη, vide & confer Deut. 24, 13. Ps. 112, 9. Prov. 11, 18. Es. 58, 7. 8. & sic vertitur **הַרְצָה** justitia, quam Hebræus Doctor Maimonides inter septem species seu opera charitatis numerat: neque abludit stylus prophanus, cujus locutiones qui velit adeat Hammondum, qui Græcorum, & Clericum, qui Latinorum id genus dictiones attulit, uterque nimirum ad Matth. 1, 19. Ponitur VIII. δικαιοσύνη pro ipsa fide justificante Ps. 4, 6. Ps. 51, 21. Malach. 3, 3. IX. Pro justa retributione gratiæ propter meritum Christi Ps. 7, 9. Ps. 31, 2. Os. 2, 19. X. Justitia consummata in altera vita Ps. 17, 15. Ps. 69, 28. XI. Gratia ac misericordia Dei in temporalibus Psal. 103, 17.

Habetur hæc vox sæpissime in N. T. unde unum solummodo aut alterum lubet apponere locum, unde usus vocis percipi possit.

Phil. 3, 9. **μη έχων την εμην δικαιοσύνην την εκ τῆ νομῆ ἀλλὰ την δια πίσεως χριστῆ την εκ Θεῆ δικαιοσύνην ἐπι τη πίσει.** Conferatur locus Es. 66, 3. qui indicat πᾶν οὐκ ἐκ πίσεως ἀδικίαν εἶναι, non δικαιοσύνην, nam de omnibus alias operibus dicas: **Wer einen Ochsen schlachtet, ist eben als der einen Mann erschläge, wer ein Schaaf opfert, ist als der einem Hund den Hals bräche, wer Speise-Opfer bringt, ist als der Sau-Blut opfert, wer des Wehrauchs gedendct, ist als der das Unrecht lobet:** en justitiam legalem ex operibus, **χωρίς γὰρ πίσεως ἀδυνατὸν εὐηρεσηκεναι** inquit Apostolus. Nunc: **μη έχων την εμην δικαιο-**

σύνην. At vero dices: quid David? anne is *suam* habuit justitiam? Psalm. 18, 21. **ἀνταποδώσει μοι Κύριος κατὰ την δικαιοσύνην μου καὶ κατὰ την καθαριότητα τῶν χειρῶν μου** V. 22. **ὅτι ἐφυλάξα τὰς ὁδούς Κυρίου καὶ οὐκ ἠσέβησα ἀπὸ τῆ Θεῆ μου** V. 23. **ὅτι πάντα τὰ κρίματα αὐτῆς ἐνώπιον μου καὶ τὰ δικαιώματα αὐτῆς οὐκ ἀπέστησαν ἀπ' ἐμοῦ** V. 24. **καὶ ἐσται ἀμωμὸς μετ' αὐτῆς καὶ φυλάξομαι ἀπὸ τῆς ἀνομίας μου** V. 25. **καὶ ἀνταποδώσει μοι Κύριος κατὰ την δικαιοσύνην μου καὶ κατὰ την καθαριότητα τῶν χειρῶν μου ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῆς.** Habuit utique *suam* justitiam, cæterum non personalem, sed realem: ita inquit Ps. 86, 2. **φυλάξον την ψυχὴν μου ὅτι ὁσιος εἰμι** (NB vide vocem **ὅτι**. Luth, **denn ich bin heilig**. Pagninus: *quoniam misericors sum*, nam ab Aria Montano quoque vox **רַחוּם** exponitur misericors. Vers. Venet. *perche sono misericordioso*, Erberg. *in sono pietoso*. Genevens. *car je suis de res bien aimes*. Tremell. *nam is sum quem benignitate prosequeris*. Vulg. *quoniam beneficus sum*. Vetus & Osiand. *quoniam sanctus sum*) David autem vel in Persona Christi loquitur, vel in propria: si in persona Christi, nil de propria sanctitate aut justitia infertur; si in propria, aut imputativam ex fide intelligit justitiam & sanctitatem, (quod ex sequentibus colligitur, alias enim ipsi opus non foret implorare gratiam vers. 3. 4. 5. 6. 15. 16.) aut **το ἰχ bin heilig**, erit dictum per antiphrasin, sicut **το benedicere** Job. 1, 11. 1. Reg. 21, 13. & sensus erit v. 1. & 2. **Ὁ Ἐρ, neige deis**

ne Ohren und erhöre mich, denn ich bin elend und arm, bewahre meine Seele, denn ich bin ungerecht, unheilig, unwerth, verstoßen, verachtet und verdammt: alibi ubi David loquitur in Psalmis de justitia sua, intelligit innocentiam suam, ad quam provocat coram Deo omniscio adversus calumnias inimicorum suorum, ita Ps. 17, 1. Vers. Vulg. *exaudi justitiam meam*, sed reliquæ Versiones excludunt pronomen: *meam*: Diod. *odi la giustitia*, male de suo interseruit Erberg. *mia*; optime Genevens. *ecoute ma juste cause* id est: *mon innocence de ce crime qu'on m'impute*; pariter exposuit Tremellius: & Diodatus in Vers. Gall. *exauce la justice*: addidit glossam: *la declaration & la defense de mon bon droit & de mon innocence opprimée par mes ennemis*, pari modo Luth. & Svaning & Osiand.

Mat. 3, 15. *εγω γαρ προπον ειν ημιν πληρωται πασαν δικαιοσυνην*, scilicet tum legalem per perfectissimam obedientiam ad crucem usque, tum Evangelicam, media ac organa legitima constituendo & consecrando, per quæ illa justitia, obedientia & satisfactio sanguine acquisita, *λυτρω* præstita distribuatur, & per efficaciam verbi ac Spiritus applicetur. Nota: *προπον ειν* minus est quam *δει*. Dixi justitiam legalem per perfectissimam obedientiam: justitiam ex obedientia tam activa quam passiva, utraque fuit meritoria (quod noluit Piscator) nam *προπον* quidem *ην*, ut Christus impleret omnem justitiam, sed pro nobis, obedientia actuali, etiam *εδει* ex consilio æterno, at non *εδει* ex obligatione, seu absolute; Ergo obedi-

entia Ejus fuit pure meritoria. At dices: Christus pro seipso ut verus homo fuit legi Divinæ obstrictus. Resp. negando; nam Christus non erat in Adamo vi benedictionis Divinæ naturalem benedictionem spectantis, sed vi promissionis *επαγγελιας*, adeoque ipsi lex non posita; secundo lex est pædagogus ad Christum, non pædagogus Christi Gal. 3, 24. ne quid dicam de Filio hominis, Domino Legis. D. Hedinger in glossa ad Mat. 3, 15. *Alle Gerechtigkeit: So wohl was zur Aenderung der Religion insgemein, (weil die Juden ihre Profelyten taufften) als Erfüllung des Göttlichen Willens gehöret.*

Rom. 4, 25. *Ος παρεδοθη δια τα παραπτωματα ημων, και ηγερθη δια την δικαιοσυνην ημων* al. *leg. δικαιωσιν*. Attendenda est regula Theologica: Actus Exinanitionis, ut passio, mors &c. sunt simul satisfactorii & meritorii, sed actus Exaltationis, ut resurrectio, ascensio &c. sunt tantum meritorii: traditus est Dominus gloriæ in mortem ad peccata nostra expianda, & justitiam nobis promerendam, excitatus est ad nostram *δικαιωσιν* seu *δικαιοσυνην*, ad justitiæ nobis acquisitiæ applicationem: Verba sunt Illustris Bartholini in Elem. Theol. Art. 5. § 107. *Concludunt Theologi, resurrectionem ad justificationem dupliciter pertinere: primo quatenus demonstrat meritum Christi fuisse sufficientissimum, & hoc modo spectat ad meritum tanquam certissimum documentum, quod Christus & Deo satisfecerit pro peccatis nostris, & nobis meruerit remissionem peccatorum; secundo ut meritum a Christo præstitum credentibus applicetur per Verbum*

Verbum & Sacramenta, iisque imputetur, prædicatio quippe cessaret, vel certe inefficax esset, si Christus adhuc mortuus esset & non resurrexisset I Cor. 15, 14. Omnem satisfactionem pro peccatis intellexit Dominus cum in cruce dixit: *Consummatum est*. Eleganter B. Wandalinus in Hypotypos. *Non EXIVISSE T nisi ultimum pro nobis solvisset* *καὶ πάντων* & postea: *finis primarius resurrectionis, ut suam de morte victoriam & plenariam satisfactionem, ad eoque nostram justificationem declararet, ideo dicitur* Rom. 4, 25. *traditus propter, nostras offensas & suscitatus ad nostri justificationem, & 2 Tim. 1, 10. mortem abolevit & vitam ac immortalitatem in lucem produxit.*

Joh. 16, 8. *καὶ ἐλθὼν ἐκεῖν* *ἐλέγξει* *τον κόσμον* *περὶ αμαρτίας καὶ περὶ δικαιοσύνης καὶ περὶ κρίσεως*. Prætermittenda heic quædam existimo, quæ se ex Grotio & Schindlero haulisse fatetur Hammondus in Annot. ad h. l. eorum autem summa hæc est: Cum Paracleti (quatenus hæc vox Patronum significat) sit *ἐλέγχειν τὰς ἀντιλεγόντας* seu *κατηγορεῖν*, hæc forsan conferenda ex more agendi causas inter Judæos: Erant autem apud ipsos tria causarum genera: (α) Publica judicia *περὶ αμαρτίας ΝΟΜΩ*, de criminibus e. g. blasphemia, seductione falforum Prophetarum, (β) Defensio juris adversus oppressionem, invasionem, falsum testimonium &c. quæ dicebatur *ΠΡΩΤΩ* *περὶ δικαιοσύνης* de justitia vel æquitate, (γ) lis intentia ei, qui deliquisset in proximum, ut de furto &c. in qua urgebatur lex talionis, hæc diceba-

tur *ἸΣΤΩΝ* *περὶ κρίσεως*, de judicio: Et hæc quidem docte ac fuse Hammondus, sed an horum applicatio Hammondiana ad hoc dictum Joh. 16. per omnia quadraret, alii judicent, lubet tamen summam referre: (α) Spiritum suo adventu vindicaturum, quod Christus non fuerit Pseudopropheta, adeoque Judæos, utpote reos sanguinis Christi, debere expectare pœnam excisionis Deut. 18, 19. quæ & subsequuta est: hoc *περὶ αμαρτίας*. (β) Spiritum probaturum innocentiam Christi per demonstrationem ascensionis Ejus ad Patrem, hoc *περὶ δικαιοσύνης*, (γ) Spiritum inflicturn Sathanæ pœnam talionis, destruendo ejus regnum &c. hoc *περὶ κρίσεως*. Hæc tria ex præmissis colligo Hammondum voluisse, quæ si ita simpliciter dixisset, bene, ut opinor, omnia quadrarent, sed est scriptor styli inevidentissimi, de quo sæpe questus est Clericus, quod nil curaverit, quid vel quomodo dixerit, reliquens aliis locum divinandi, quid sibi voluerit. Cæterum sunt & alia quædam heic nobis dicenda: *ἐλέγξει τον κόσμον* (NB. non solos Judæos, de quibus Hammondus) *περὶ αμαρτίας* quoniam non crediderunt: ita scil. in incredulitate consistit omne peccatum, nec esse potest peccatum absque incredulitate v. 9. Ita Luth. T. 6. Witteb. p. 446. Darum che die äußerliche Sünde geschicht, ist schon die größte Haupt-Sünde geschehen inwendig, der Unglaube, darum ist's wahr, daß keine Sünde ist denn der Unglaube, der Sünde ist und Sünde thut, und wenn es möglich wäre, daß der Unglaube könnte von dem Haß der Sünde geschieden werden, so wäre

wäre es nicht Sünde, also wie der Glaube allein alle Gerechtigkeit ist und thut, also ist und thut allein der Unglaube alle Sünde, daher zeigt Christus keine Sünde an Joh. 16. dann, den Unglauben, da er spricht: das ist die Sünde, daß sie nicht glauben an mich, nec est aliud peccatum actu condemnans (actu inquam, non enim loquor de jure) quam απισια Joh. 3, 18. ob quam mundus, hoc est: quisvis incredulus ελεγχεται, κρινεται, κατακρινεται, nam si crederent homines, jam peccata ipsis remissa essent, & lex eos accusare non posset, vide quæ ex Menzero citavit Dannhaverus Hodof. Phæn. VII. p. 587. ubi accurate exponitur, quomodo incredulitas hic sit consideranda scil. non ut quodvis aliud opus contrarium legi, licet recte reducatur ad classen peccatorum contra primum præceptum, sed quatenus diametraliter opponitur fidei, quæ sola est instrumentum apprehendendæ gratiæ, adeoque hoc respectu judicium de ea ex Evangelio ferendum, nam lex non tradit doctrinam de Christo & de fide in ipsum, adeoque sicut fides salvat instrumentali-ter, ita incredulitas damnat instrumentali-ter. 2) περι δικαιοσυνης οτι προς τον Πατερα μὲν υπαγω καὶ οὐκ ετι θεωρεῖτε με. Damnatur hic justitia Ethica, Ethnica, Pharisaica ex naturæ & liberi arbitrii viribus nata, pure legalis, vide Luther. in Gal. 2. T. I. Lat. p. 407. qua longe eminentiorem Mat. 5, 20. ut requirit Christus, ita acquisivit abeundo ad Patrem, parando μονας καὶ τοπον Joh. 14, 2. completa, declarata ac applicata NOBIS omni justitia. 3) περι δε κρισεως οτι οαρχων τς κοσμου

τς τς κερται, confer Joh. 12, 31. scilicet ut patefieret ex elencho Sp. Sancti judicium Dei, in quo judicium mundi de Christo & Ejus operibus condemnabitur, omnes trice Sathanicæ, quæ hæreses ac iniqua judicia de Deo & rebus Divinis excitarunt, judicabuntur. Ultimo lubet adscribere verba Augustini in h. l. *Arguitur mundus de peccato, qui in Christum non credit, & arguitur de justitia eorum qui credunt, ipsa quippe fidelium comparatio est infidelium vituperatio.* Rupertus l. 1. in Nah. *Quomodo de judicio mundum arguebat nisi quia mundo vidente & admirante singula Draconis capita ita condemnabat, ut in quandam similitudinem Principis mundi (confer Es. 14.) Pharaonem obrueret mare, Jezabelem canes comederent, Nebucadnezar quasi bos fieret &c. nimirum ex judicio jam tunc mundus arguebatur, quia videns prodigiosas vindictas impiorum ab impietate non recedebat.* Doct. Hedinger in suo N. T. edito An. 1711. ελεγχει: *Er wird überzeugen, übersühren, daß sie unrecht gethan, theils daß sie mich, als den wahren Messiam, im Unglauben verworfsen, theils wider Recht getödtet, theils meine richterliche Macht über sie, als Knechte des Satans verachtet haben.* Andere legens so aus: durch die Sünde werde der Unglaube als Mutter aller bösen Werke, und durch das Gericht die Verdammung des Unglaubens, nicht an den Juden allein, sondern an allen Sündern, mithin die Möglichkeit des wahren Christenthums, weil der Teuffel gerichtet sey, verstanden, welches der Heilige Geist in und durch die Apostel kräftiglich darthun,

thum, und die Gewissen mit solchen War-
heiten erregen, und beyde des göttlichen
Zorns und Gnade, aber auch ihrer obha-
benden Pflicht überführen werde.

Quænam sit differentia inter δικασου-
ν & δικαίωμα, vide Es. 5, 16. Ps. 9, 8. 9.
Ps. 119, 160.

ΔΙΚΑΙΩΩ, *Justifico*, ω-
μα-ον: vide Leigh. Quicquid de hac voce
dici possit paucissimis dixit incomparabilis
Theologus in Hodos. Phæn. IX. p. 881.
*Vox Græca δικαίωσας non habet alium
sensum quam vel irrogationis supplicii*
(Ps. 51, 6. vide quæ in hunc locum notavit
Ludov. de Dieu ad Mat. 11, 19. Luc. 7,
35. Ambros. c. 6. in Lucam ab initio)
vel absolutionis & declarationis justitiæ.

ΔΙΧΟΤΟΜΕΩ, Matt.
24, 51. Διχοτομήσει αὐτόν. Dissectio-
nem supplicium fuisse variis gentibus usi-
tatum testantur tot citationes, quot vel ex
variis Authoribus collegerunt Viri Docti,
vel hætenus omiserunt. Judæis id usita-
tum fuisse perhibet D. Majus in Obs. S.
ex loco Jud. 19, 24. 1. Sam. 15, 33. (de
quo loco vide supra διαπρισμα) ex exem-
plo Esaïæ, quem dissectum tradunt Jose-
phus, Justinus Martyr, Tertullianus, Ori-
genes, Epiphanius, Hieronymus: apud
Latinos id genus supplicii invaluisse pro-
bat idem laudatiss. Majus ex Livio, Sveto-
nio, lege XII. Tabularum apud Gelli-
um, & denique Tertulliano c. 3. ex quo
loco Tertulliani fusiùs explicat Hammon-
dus, quinam rei huic supplicio fuerint ob-
noxii. sc. debitores, falsarii nolentes solve-

re syngrapham, œconomi infidi, qui cen-
sebantur inter hypocritas, & nescio quid
hic præterea addi possit, cum non de ejus-
modi supplicio, sed de flagellatione solum-
modo fervorum agat illud Horatianum:
Secutus flagellis hic triumphalibus: & illud
Svetonii de Augusto: *in splendidissimum
quemque captivum secvit*: quod Marti-
nius in Lex. Etym. legit. *splendidissimum
quemque secvit*. De hoc apud Chaldæos
supplicii genere adfert Majus locum Dan.
2, 5. & 3, 29. deniq; ex Erasmo Schmidio
& Sebast. Pfochenio exponit de hoc crudeli
supplicio Græcorum *εαχίζεν & διατμή-
γειν* additq; ex Platone fabulam de primis
in orbe hominibus, qui cum androgyni es-
sent duplicatisque corporis seu partib; seu
viribus prævalerent, ac contra Deos ipsos
præliari vellent, hoc Jovis icti sunt fulmine,
νυν μὲν αὐτὰς διατεμὼ διχα ἐκάσον, & si
impie perrexerint *παλιν αὐτὰς τεμὼ διχα*:
ταῦτα εἰπὼν ἐτέμνε τὰς ἀνδρῶν τὰς διχα
*ὡς περ οἱ τὰ ὠα τεμνοντες καὶ μέλλοντες
ταριχεύειν, ὡς περ οἱ τὰ ὠα τεμνοντες τὰς
δριξίν*, & postea: *φοβῶν ἐν ἐνέσιν, εἰ μὴ
κόσμοι ὡμὲν πρὸς τὰς θεὰς ὅπως μὴ καὶ
αὐτὰς διαχιθῇτο μεθὰ*: Hæc ex Platone
Majus. Apud Homerum quoque legimus
διαμελεῖσι τὰ μνεί, & de Melanthii suppli-
cio crudelitatem pluribus descriptam
ὀδυσσ. χ & apud Socratem l. 7. *μελῆδιν
διασπαθῆναι*: quod de dissectione sacrifi-
ciorum *διχοτομεῖν* dixere LXX. vide quæ
ex Wimesio attulit Noster Leigh ad h. vo-
cem: Sed ad sensum loci Matth. 24, 51.
διχοτομήσει αὐτόν. Est figurata locutio de-
sumpta vel (α) a genere supplicii crudelis-
simo

sumo ad denotandam crudelitatem pœnarum infernalium, vel (β) a dissectione victimarum, ut vult Wimesius & Svaningius in glossa Bibl. ad h. l. seu corporis mortui, ad denotandam æternam ac infinitam sævitatem infernalium pœnarum post mortem temporalem vel (γ) a separatione (vide Joh. 13, 8. Ap. 21, 8.) ut vult Beza & Diodatus. in Vers. Gall. qui & in glossa citavit locum Deut. 29, 21. ad denotandam pœnam tam damni quam sensus, α: separationem à gloria & visione beatifica, à qua, ad ignominiam & σκοτ. ἐξοτερον ad quod, confer Luc. 16, 23. 24. 25. 26.

ΔΙΚΗ, *Pœna, ultio, damnatio*: vide quæ ad hanc vocem attulit doctissimus Leigh: in cujus annotatione hoc unum desidero, quod ex occasione loci Act. 28, 4. plane non meminit usitatissimæ appellationis της Δικης apud Ethnicos: hæc scil. eis erat Justitia Dea, de qua Hesiodus: Ἡδὲ τε παρθεν. ἐστὶ Δίκη, Δι. ἐκγεγαπα, Κυδνη τ' αἰδοτὴ τε θεῖς, οἱ Ὀλύμπου ἔχουσιν, καὶ ῥοποι αὐτὶς μὲν βλαπτὴ σκολίως οὐνοτάξων, αὐτίκα παρ Δι. πατρὶ καθίζομενη Κρονίωνι, Γηρεὺς τ' ἀνθρώπων ἀδίκον νοον &c. De hac Chrysippus apud Gellium l. 14. c. 4. Παρθεν. δὲ εἶναι λέγεται κατὰ συμβολὸν τὰ ἀδιαφθόρα εἶναι, καὶ μηδ' αὐτὴν ἐνδιδόναι τοῖς κακῆργοις· μηδὲ προσιεῖσθαι, μήτε τῆς ἐπιεικὲς λόγους, μήτε παραιτήσιν, καὶ δεήσιν, μήτε κολακείαν, μήτε ἄλλο μηδὲν τῶν τοιούτων ὡς ἀκολούθως καὶ σκυθροπῇ γράφεται, καὶ συνεσηκ. ἐχέσαστο πρόσωπον, καὶ ἐντόνον καὶ δέδορκ. βλέψασα &c. In Arati Phænomenis le-

gitur aurea ætate familiariter cum hominibus vixisse, argentea rarius, ænea nusquam, postquam boves operarios edere cæperunt, & fane memini me alicubi legisse, Virum aliquem Doctum existimasse, Nazianzenum in illo versu huc alluisse, quem una cum locis supra citatis in schedulis meis consignatum reperi: Παρθενικὴ δ' ἀπο τοῦ Φυγὰς πρὸς Χρῖστον ἀνελθοῖ, ὡς τε Δίκη τοῖς περὶ θεοῦ κταμένη ἀρωγῇ. Hæc Dea *Dice* alias dicta fuit Erigone, Nemesis, Adrastia, Themis: Hanc intellexere Melitenses secundum illud Horatii: *Raro antecedentem scelestum Deseruit pede pœna claudo*: attulit alia de Ethnicorum Δίκη Clericus ad h. l. ex Ammiano Marcellino l. 14. c. 2. Hammondus quoque similem Historiam de homicida à vipera interfecto ex Gemara Tract. Sanhedr. & de traditione Rabbini cujusdam Ezechia: quæ, qui velit, quærat apud ipsum Hammondum.

ΔΙΚΤΥΟΝ, *rete*, Luth. reddidit gitter Cant. 2, 9. quoniam cancelli sæpe ad formam retis facti sunt: ita Polybio θύραι διαφανεῖς δικτυώται audiunt: Italus posuit *le graticole*. Genevenses: *les treillis*. Vide voces Σαγηνή, Διαρρηγνυμί.

ΔΙΟ, Phil. 2, 9. διο καὶ ο θε. αὐτὸν ὑπερυψώσε καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα τοῦ ὑπὲρ πάντων ὀνομάτων· hic in particula διο explicanda contra Pontificios laboratur, qui exinanitionem Christi causam exaltationis Ejus ponunt: Communiter à Theologis huic Pontificiorum dogmati opponitur infallibilis illa assertio: Chri-

Christum nil sibi, sed omnia nobis meruisse *Ελ. 9, 6. 1. Cor. 1, 30. 2. Cor. 8, 9.* Excipi forsan posset, primum & posterius dictum solummodo ad statum exinanitionis pertinere; cæterum illud *1. Cor. 1, 30.* etiam statum exaltationis respicit, & Christus habitu suo ad Patrem aditum nobis patefecit, *μονας* præparavit, imo sessione gloriosa ad Dextram Patris, suam nobis dextram in sedem accommodavit. Circa hoc dictum *Phil. 2.* præcipue notandum est, particulam *διο* vi nativa non præcise causalitatem, sed ordinem medii inferre, nam composita est ex *διο* per quod, non propter quod. Deinde *το διο* hic in textu non sumi debet *αιτιολογικως* seu causaliter, sed *εμβατικως* seu eventualiter, scil. quod exinanitionem sequuta sit exaltatio, ita particula *δια* *Ebr. 2, 9.* causam finalem, non meritoriam indigitat: *τεν δε βραχυ τι παρ αγγελως ηλαττωμενον βλεπομεν Ιησυν δια το παθηματς θανατς, δοξη η η τιμη εσεφανομενον*, ubi verba *δια το παθηματς θανατς* referenda sunt ad *ηλαττωμενον* non ad *εσεφανομενον*. Hac observatione admissa non opus erit ad languidam illam exceptionem quibusdam receptam recurrere, scil. particulam *δια* si significet propter cum genitivo construi debere, nam *το διο* cum genitivo sæpissime notat per, ut monstravimus in voce *δια*, & cum accusativo significat propter *1. Cor. 11, 10.* Pari modo particula *αντι* *Ebr. 12, 2.* causam non meritoriam sed finalem innuit: *ος αντι της προκειμενης αυτω χαρας υπεμεινε σ αυρον, αισχυνης καταφρονησας εν δεξια τε τς θρονου τς θεου εκαθισεν*, ita ut

το αντι ibi non adeo recte verti possit propter, ac si dicas ob velut B. Wandal. exposuit in Hypotyp. vice, vel loco coram jacentis gaudii. Beza: *qui pro sibi proposito gaudio*, sic & Tremellius. Erberg. *per la letizia che gli era posta inanzi.* Diod. Gall. *lequel pour la joyee qui luy etoit mise au devant* (*Genev. proposee*) *a souffert la croix*: valde suspectam addit glossam: *pour obtenir en sa nature humaine la gloire & la felicite celeste.* Ego verterem: *lequel la joyee luy etant mise au devant vel: lequel au lieu de la joyee qui luy etoit mise au devant a souffert &c.* Haud displicet Vulgata, quæ posuit duos ablativos: *qui proposito sibi gaudio sustinuit crucem*, pariter Osiander & Vetus Versio. Accurata est Versio Svaningii, *svildken i Steden for dend glæde som Hannem var forsat* (*lege fore lagt*) *lidde Korset.* Lutherus plane non metilculose sensum Sp. S. ad idiotismum linguæ Germanicæ intelligibiliter exposuit: *Da Er wohl hätte morgen Freude haben, erduldet Er das Creutz, und achtet der Schande nicht*, ita quoque Latine reddendum existimo: *qui loco coram jacentis gaudii crucem passus est, despiciatui habens opprobrium, in dextra quidem* (*τε ο*: consequenter, non propter id meritorie sibi) *throni Dei consedit.*

ΔΙΣΤΑΖΩ, dubito, hæsito, in diversas partes propendeo, *παρε το δυο στασεις εχειν κατα διανοιαν.*

ΔΙΧΟΤΟΜΕΩ, vide superius hanc vocem ex incuria anticipatam.

ΔΙΨΑΩ, *sitio*, item *v. vehementer appeto*, prout habet Leig, quod est rem aliquam impense desiderare, prout habetur Eccles. 24, 29. item Psal. 42, 2. 3. Wie der Hirsch schreyet nach frischen Wasser, so schreyet meine Seele Gott zu dir, meine Seele dürstet nach Gott, nach dem lebendigen Gott, wenn werde ich dahin kommen, daß ich Gottes Angesicht schaue? LXX. vers. 2. ον τροπον επιποθει η ελαφος, ita pleræque Versiones exponunt per *desiderare*: Symmachus σπευδει *festinat*. Sed ex Hebræo ad literam est *glocitare* ארע *arag*, quod proprie vocem cervi vel cervæ denotat, ut testantur Kimkios & Schelomo: at sane quoad sonum convenit τω *arag* Græcum ορεγεσθαι. Aquila prorsus απρεσδιονυσως: ως αυλων πεπρασιασθαι: alii legunt: ον τροπον πεδιον πρασιασθαι, quod ita forsitan reddidit, quoniam ארע Ezech. 17, 7. 10. Cant. 5, 13. & 6, 2. πρασιαν & ארע campum Gen. 14, 6. denotat. Versu tertio LXX. habent: εδιψησεν μεσπερς τον Θεον των ζωντα. in nonnullis Cod. legitur τον Θεον τον ισχυρον των ζωντα. Unde tanta sitis cervo oboriatur nemo unquam post doctissimum Bochartum melius explicare poterit, Hierozoic. Part. 1 cap. 17. libr. 3. qui ex Rabbinis, Kimkio præsertim, dein Patribus: Chrysostomo, Theodoro, Augustino, Arnobio, Hieronymo, Tertulliano, Basilio plurima in hanc materiam attulit, ex profanis vero innumera: ad tria vero præsertim refertur causa sitis cervorum (α) quod degant in locis desertis ac inaquosis, (β) quod serpentum esu incalescant, (γ) quod cum a canibus fugiant ac siti premantur, in aquas ruant: & hinc quidem

facile erit concionatori varia elicere meletemata, tanquam de anima, quæ diu in locis aridis Luc. 11, 24. morata fuit h.e. in impœnitentia, de anima, quæ se veneno peccati ingurgitavit, de anima in anxietate & miseriis constituta: Videat hic iterum curiosus pariter ac pius lector discursum doctiss. Bocharti de *dipsade* ad locum Deut. 8, 15. Hierozoic. P. II. l. 3. c. 8. pag. 397. 398. quem heic referre nimis longum, pro nostro autem venditare plagium foret. Dixi autem per το διψαν vehementissimum animæ Davidicæ desiderium denotari, ut patet ex vers. 5. 7. 10. 11. Ita quemadmodum profanis haud insolens est vehemens desiderium exprimere per διψαν καὶ πειναν, ut Xenoph. Κυρεπαιδ. l. 7. & 4. Οικον: p. 675. ita ipse quoque Dominus inquit Matth. 5, 6. Μακαριοι οι πεινωντες καὶ διψωντες δικαιοσυνην. Gottfr. Olearius Prof. Lipsiensis novam hujus dicti explicationem attulit sc. *beati, qui esuriunt & sitiunt* PROPTER *justitiam*, quasi ellipsis hic esset vocis δια, cæterum merito rejicitur hæc expositio (α) ex genio Hellados, (β) ex scopo prædicationis Christi, nam locutus est vers. 3. de iis, qui spiritualem egestatem in seipsis agnoscunt, nunc vers. 6. de iisdem qui spirituales divitias appetunt, (γ) ex oppositione particulæ ενεκειν expresse memoratæ vers. 10. 11. cujus alias pari modo ibi reperta fuisset ellipsis.

Joh. 4, 14. ος δ' ανπιη εκ της υδατες ο εγω δωσω αυτω & μη διψησῃς τον αιωνα. Denotat hic το διψαν ariditatem spiritualem & sitim ex sensu flammæ infernalis ac mortis

mortis æternæ: & μηδὲ ψήσεις τον αἰωνα· id est: ille homo non sitiet *neque hic*, erit enim ex inundatione Sp. Sancti Ef. 44, 3. in corde Rom. 8, 16. tanquam hortus irriguus Ef. 58, 11. *neque ibi* Ap. 7, 16. adeoque erit aqua saliens tam *in vitam æternam*, quam *in vita æterna*: vide vocem ὕδωρ, & ὕδωρ ζῶν in voce Ζαω.

Λυκος διψων Prov. 28, 15. vertitur a Luthero ein gieriger Wâr: & Osiander, *ursus esuriens*, Svaning. glubnde Biâr. Diod. Gall. *un ours affamé*, glossa: *rodant ca & la*. Genevens. *un ours querant sa proye*. Erberg. *un orso che scorre*. Tremell. *ursus discursans*: Quidam Codd. Græci legunt αρκτος βρυχωμενος pro λυκος διψων: Vide voces: Αρκτος & Λυκος.

ΔΙΩΓΜΟΣ, *Persecutio, exagitatio, vexatio* Marc. 10, 29. 30. ἀποκρίσεις δε οἱ ἰησους εἶπεν· Ἀμην λέγω ὑμῖν ὅτι οἱ ἐσθλὲς ἐσὶν, οἱ ἀφῆκεν οἰκίαν, ἢ ἀδελφούς, ἢ ἀδελφάς, ἢ πατέρας, ἢ μητέρας, ἢ γυναῖκα, ἢ τέκνα, ἢ ἀγρούς ἐνεκεν ἐμοῦ καὶ τῆς εὐαγγελίας, εἰ μὴ λαβὴν ἑκατὸντά πλάσιονα νῦν ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ, οἰκίας καὶ ἀδελφούς ἢ ἀδελφάς καὶ μητέρας ἢ τέκνα, καὶ ἀγρούς **ΜΕΤΑ ΔΙΩΓΜΩΝ**, καὶ ἐν τῷ αἰωνίῳ τῷ ἐρχομένῳ ζῶναι αἰώνιον. Parallelus est Mat. 19, 29. Primo notandum, hæc omnia a Christo speciatim enumerata non seorsim sumenda, sed collective pro omnibus bonis temporalibus quæ haberi possint, ita non insolens est Scripturæ enumerare omnes partes pro toto: ita *calum, terra, elementa* 2. Pet. 3. pro toto mundo, *corpus, caro, ossa* pro toto homine, *Seniores, Scri-*

be, Sacerdotes pro toto Synedrio, *tempus vespertinum & tempus matutinum*, pro toto die naturali: Sic etiam hic: *Parentes, cognati, liberi, domus, agri* pro tota hominis *ευδαιμονία* in hac vita; nam quis unquam dicat vel centum Parentes vel uxores vel liberos receptum iri. Sed ad verba: *μεταδιωγμων*. Quidam ex hoc loco necessitatem inevitabilem persecutionum & miseriarum elicere conati sunt, & το μετα inseparabiliter **CUM PERSECUTIONIBUS** exponunt, sed aberrant à sensu verborum & scopo Salvatoris, qui retributionem tam in hac vita quam in altera pollicetur: Dixi *inseparabiliter cum persecutionibus*, qui certe nullius Interpretis sensus fuerit, etsi verterit simpliciter *cum persecutionibus*, ut Vetus, Vulgata, Osiander, Tremellius, Beza, Junius, Erasmus, *avec persecutions*, ut Calvinus, Diodatus, Genevenses, *con persecutioni*, ut Diodatus, Erberg, Malermi, Bruccivoli, *mit Verfolgung*, ut Lutherus, *und forfolgelse* ut Svaning. Resen. &c. Beza equidem sensum ita exponit: fore ut in mediis etiam persecutionibus centuplo sint feliciores quam unquam antea, quod quidem per se verum est, & quod cum persecutionibus etiam interdum hæc bona consistere possint, astipulante Luthero in glossa, quam ad h. l. attulit D. Hedingen in N. T. Germ. Edit. 1711. ita ut extrema miseria absque aliqua consolatione esse non debeat secundum illud Psal. 39, 14. *refocilla me antequam abiero & non ero amplius*. Sed recte putat Heinsius, omnem difficultatem tolli, si unius literæ mutatione admissa legatur: *μεταδιωγμων* pro *μεταδιωγμων*,

& sensus sit: *post tribulationem, non cum tribulationibus: Post tribulationem, inquam, triplici respectu: 1.)* Etiam in ipso tempore tribulationis, propter gaudium internum & spirituale, nam ubi illud est, tunc *non amplius est tribulatio in omni tribulatione, angelo faciei Ejus sustentante eos* Es. 63, 9. & licet perseveret miseria κατ' ἐξω ἀνθρώπων, cessavit tamen jamdudum κατ' ἐσω ἀνδρ' οἷς ἀνακαίνετο ημερὰ καὶ ἡμέρα, quando Sp. S. efficit in cordibus nostris το καυχασθαι ἐν θλίψεσι Rom. 5, 3. ex testimonio de statu gratiæ, quod perhibet Rom. 8, 16. 17. 18. ut inquit Lutherus: daß einer, wann es ihm übel gehet an Leib, Gut, Ehre, Freunde oder was er hat, er dennoch glaube, daß er Gott noch wohlgefallene, und er sein Leiden und Widerwertigkeit, sie seyn klein oder groß, gnädiglich über ihn ordne: hie ist Kunst zu Gott, der sich zornig stellet, nach allen unsern Sinnen und Verstand gute Zuversicht haben, und bessers sich zu ihm zu versehen denn sichs empfindet. Welche Gott in solchem Leiden trauen, und eine veste gute Zuversicht zu ihm behalten, daß er über sie ein Wohlgefallen habe, denselben ist das Leiden und Widerwertigkeit eitel köstlich Verdienst und die edelsten Güter, die niemand schätzen mag, denn der Glaube und die Zuversicht machens alles köstlich für Gott, daß den andern auß aller schädlichste ist, daß auch vom tod geschrieben steht am 120. Psal. ja über das alles wen Gott nicht nur mit geistlichem Leiden, sondern mit dem Tod, Hölle und Sünde das Gewissen strafft, und gleich Gnade und Barmherzigkeit absaget, als wolt er ewiglich verdammen

und zürnen, welches wenig Menschen erfahren, wie David im 6. Psalm klaget: Herr, straf mich nicht in deinem Grimm! Hie zu glauben, daß Gott gnädigen Wohlgefallen über uns habe, ist das höchste Werck, das geschehen mag von und in der Creatur. & alibi: Solch Erkenntnis göttlicher Gnade machet fröhlich, trözig und lustig gegen Gott und allen Creaturen, auch in allen Trübsalen, welches der Heil. Geist thut im Glauben. Hoc est gaudium spirituale, quod ipse miserrimus ego ex intimo corde agnosco tanquam calculum album, nomenque novum Ap. 2, 17. nemini satis notum, nisi cui datum, quo omnia temporalia, qualia sunt ἀγχοί, οἰκίαι, πατήρ, μητήρ, ἀδελφοί, ἀδελφαί, γυνή, τέκνα, contemnuntur, imo ipsissimæ quoque omnium generum tribulationes, quales sunt θλίψις, στενοχωρία, κίνδυνος, γυμνοτης, λιμός, θάνατοι, μάχαρες, ζῶη καὶ θάνατος, ἐνεσώτα καὶ μέλλοντα, ἀγγελοι καὶ ἀρχαὶ καὶ πασις κτίσις ἑτέρα, Rom. 8. ult. quo ηγχεμεθα πάντα ζημιαν εἶναι, καὶ γε αὐτὰ κερδίῃν, ναὶ καὶ σκυβαλά εἶναι ἵνα χερσὶν κερδησωμεν Phil. 3, 7. 8. 9. 10. 11. μάλλον ἐλομενσι συγκακῆσαι τῷ λαῷ τῷ θεῷ ἢ προσκαίρου ἔχειν τῆς ἀμαρτίας ἀπολαύσιν, μείζονα πλεον ἡγησάμενοι τῶν ἐν τῷ κόσμῳ θησαυρῶν τὸν οὐρανοῦ τῷ χερσὶ, ἀποβλεπόντες εἰς τὴν μισθαπόδοσιν Ebr. 11, 25. 26. quam hic quoque apud Marcum promisit Salvator, vide Luth. T. 1. Isleb. p. 356. & p. 160. & T. 7. Jen. p. 96. 2. *Post tribulationem etiam in hac vita: Denn wenn dem Verderben gesteuert wird, so kömmt*

fömmits überschwänglich Es. 10, 22. Etiam in temporalibus locum habet consolatio Sionæa Es. 40, 1. tröster, tröster mit solch, taler Kierligen til Jerusalem, siger at dend Gærd hafver en ende, siger at dend harfaad dobbret (quod hic duplum dicitur, Christus dicit centuplum, adeo ut vel hinc appareat, eos falli, qui benedictiones temporales ad ævum Patrum Veteris Testamenti rejiciunt, in Novo non nisi pure spirituales expectandas docent. Nam nonne Christus hic pro duplo centuplum ponit? nonne cum Filio & in Filio omnia sunt data? nonne Apostolus fructum ευσεβειας etiam ad præsentia seu temporalia extendit?) igien af Herrens haand, & certissimæ promissiones Ebr. 13, 15. ἀφιλαργυρος ὁ τρόπος ἀρκυμένοι τοῖς παροῦσιν. αὐτὸς γὰρ εἰρηκεν ἔμνη σε ἀνω, ἔδ' ἔμνη σε ἐγκαταλίπω (certe hic de temporalibus loquitur Apostolus) Psal. 84, 12. Herren schal gisve Naade og Åre, hand schal in ded Got vegre dem som vaudre frommelig Psal. 35, 7. Lofved våre Herren som vil det schal gaa hans thienere vel! vide Luth. T. 7. Witteb. Germ. p. 95. 3.) *Post tribulationem* εν τῷ μελλόντι, novimus enim κρείττονα ὑπαρξιν εν χρανοῖς ἡμῖν μένσαν Ebr. 10, 34. 35. μεθ' ἀποδοσίαν μεγάλην Rom. 8, 18. λογίζομεθα γὰρ ὅτι ἔκ' ἀξία τὰ παθήματα τὰ νυν καὶ εἰς πρὸς τὴν μελλόνσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι Es. 35, 10. Sions forlöste schal komme igien til Sion og åvig frænd schal våre over dreis hofverder, ald such og sorg schal vige bort fra dem åvindeligh.

ΔΙΩΚΩ, I. *Persequor* Matt. 10,

23. ὅταν δὲ διωκῶσιν υμᾶς εν τῇ πόλει ταύτῃ, Φεύγετε εἰς τὴν ἄλλην. Quidam codices addunt hæc sequentia: εἰάν τις εν τῇ ἄλλῃ διωκῶσιν υμᾶς, Φεύγετε εἰς τὴν ἄλλην. Subdividitur quasi hæc significatio verbi διωκεῖν in persecutionem *violentam* & *judicialem*, illa, ut opinor, indicatur, Matth. 5, 10. μακάριοι οἱ δεδιωγμένοι ἐνεκὲν δικαιοσύνης, hæc versu undecimo: μακάριοι ἐσεσταν ὅταν ονειδίσωσιν υμᾶς ἢ διώξωσι &c. Insinuat hunc duplicem sensum verbi διωκεῖν (α) iteratio immediata ejusdem sententiæ mutatis verbis paucissimis, cujus non alia causa apparet, (β) conversio orationis Christi, nam docens populum in monte, sua prædicatione omnes affatur ad versum decimum inclusive, in quo de generali ac violenta persecutione agit; versu autem undecimo convertens se ad discipulos loquitur de persecutione judiciali, nam illi peculiariter ad iudicium trahendi erant rationem doctrinæ suæ reddaturi, (γ) significatio vocis Græcæ διωκεῖν, quod forense verbum esse asserit Beza, ita Xenophonti Hist. Gr. l. 7. διωκεῖν περὶ θανάτου est aliquem coram iudicio capitis postulare, alicui ob capitale crimen diem dicere, unde Διωκὼν *accusator*, *actor*, Φεύγων & διωκόμενος *accusatus*, *reus*, pari modo loquitur Vernacula: at safve een *under forfølgning*, at staa *under forfølgelse*.

II. *Sequor*, *Seclor*: ita Xenoph. Κυρ. π. l. 4. εὐτυχίαν διωκεῖν, & l. 8. καλά διωκεῖν, in Scriptura vero: διωκεῖν δικαιοσύνην Rom. 9, 30. Os. 6, 3. διώξωμεν τὰ γυναι τὸν κύριον I. Tim. 6, 11. Σὺ δὲ ἀνδραπέθεσ διώκε

διώκε δικαιοσύνην, ευσεβείαν, πίσιν, αγα-
πην, υπομωνην, πραότητα. Implicat hic το
διώκειν continuum in bono profectum
absque remora aut retardatione, confer
Rom. 14, 12. Rom. 6, 4. Rom. 8, 1. 4. Rom.
13, 13. 1. Cor. 7, 17. 1 Joh. 1, 7. 2. Cor. 1,
12. & c. 5, 7. & c. 12, 18. Gal 5, 16. 25. 1.
Joh. 2, 6. Eph. 4, 1. Eph. 5, 2. 9. 15. Phil. 1.
27. & c. 3, 17. Col 1, 10. Col. 2, 6. 1. Thess.
2, 12. 1. Tim. 3, 15. 2. Joh. 4, 6. 7. 3. Joh. v. 3.
4. 2. Cor. 9, 24. 26. Phil. 3, 12. 13. 14. Ap.
2, 19. Pl. 119, 32. Psal. 84, 8. Ebr. 6, 1. 2.
Petr. 1, 5. 6. 7. 8. qui quidem cursus ac pro-
cessus exigit cursores επεκτεινομενους Phil.
3, 13. βαθμον καλον 1. Tim. 3, 13. sursum
corda Gen. 20, 12. averfatur tarditatem
immundis animalculis ac ερπετοις propri-
am Lev. 11, 41 commendat cursum sola-
rem, rectum, lucidum, ακαταπαυτον Psal.
19, 6. Jud. 5, 31.

ε Rom. IX. v. 30. 31. Τι εν ερμεν; οτι
εθνη τα μη διωκοντα δικαιοσυνην, κατελα-
βε δικαιοσυνην, δικαιοσυνην δε την εκ πι-
σεως. Ισραηλ δε διωκων νομον δικαιοσυ-
νης εκ εφθασε· δια τι; οτι εκ εκ πίσεως
αλλως εξ εργων νομ· προσεκοψαν γαρ τω
λιθω τ· προσκομματ·. Intimatur hic
quoad voluntatem hominis in τω διωκειν
1.) actus simplicis complacentiae, non o-
mnino nullus *in homine convertendo*, sive
ille versetur circa bona spiritualia *confuse*
tantum cognita (ut hic Judæi dicuntur
magno zelo justitiam Dei sectati, sed con-
fuse cognitam, ignorantes in quonam
ejus ratio propria consistat & quo acquiri
posset medio, scil. fide Rom. 10, 2. 3. μαρ-
τυρω γαρ αυτοις, inquit, οτι ζηλον θεο εχουσι

αλλ εκ κατ επιγνωσιν, αγνωστες γαρ την
τ· θεο δικαιοσυνην κατη την ιδιαν δικαιοσυ-
νην ζητεντες ζηται τη δικαιοσυνη θεο εκ
υπεταγησαν v. 4. τελ· γαρ νομ· χειρο·
εις δικαιοσυνην παντι τω πισευοντι)
sive *distincte cognita* (quemadmodum He-
rodes Christum audivit ηδεως Marc. 6, 20.
Luc. 23, 8. 9. Athenienses iterum de re-
surrectione audire voluerunt Act. 17, 32.
Agrippa in fide Christiana complacuit
Act. 26. 27. 28. Sergius de verbo Dei in-
terrogavit Act. 13, 7. Græci voluerunt
Christum videre Joh. 17, 21. in quibus ta-
men exemplis cave ne gratiam Sp. S. per
verbi auditum invitantis ac operantis ex-
cludas) 2do intimatur idem ille actus sim-
plicis complacentiae *in opere conversionis*
plane nullus, h.e. nullius momenti ad ef-
ficaciam salutis, utpote sine quo (scil.
actu προηγμενω simplicis complacentiae)
Gentiles ad justitiam Dei facillime perve-
nerunt, κατελαβεν, Judæi vero per eun-
dem ne quidem εφθασαν (nam hoc minus
est quam καταλαμβανειν) est quippe hic a-
ctus naturalis, non spiritalis, spiritualis au-
tem homo non gignitur nisi ex Spiritu,
confer Rom. 1, 21. & verum omnino manet
illud Phil. 2, 13. ο θε· εστιν ο ενεργων εν η-
μιν κατ το θελειν κατ το ενεργειν υπερ της
ευδοκίας. Confer 2. Cor. 3, 5. Ebr. 13, 21.

ΔΟΚΕΩ, *puio*. Adeo me com-
movit Observatio D. Maji ad Luc. 3, 23.
ut antequam ad expositionem hujus vocis
ulterius progrediar, in ipso limine dicam,
me in N. T. nunquam reperiisse αεργον aut
superfluum vocem δοκειν. Ita autem is in-
fit ad verba Luc 3. ην ωσει ετιων τριακοντα

αρχο-

αρχομενος: Succurrit nova ratio exponendi hoc dictum: παρελκειν censemus illud αρχομενος, ac subesse quid simile phrasi Ebraica: ad prius quod attinet, interpretationis praesidium habemus ab ipso Evangelista nostro v. 8. ubi: μη αρχηθε λεγειν positum προμη λεγητε, redundante αρχηθε Idem judicabis de sequentibus Marc. 11, 15. ηρξατο εκβαλλειν & c. 10, 47. ηρξατο κεραιζειν Luc. 12, 45. αρχηται τυπτειν & 14, 9. αρχηκατεχειν, & compluribus aliis, ne quid dicam de toties recurrentibus locutionibus, ηρξατο κηρυσσειν, διδασκειν, λεγειν & c. Nec id verbo nostro peculiare est, sed cum quibusdam aliis commune, sic δοκειν saepe πλεοναζει ut Matth. 3, 9. μη δοξητε λεγειν, Marc 10, 42. οι δοκουντες αρχειν Luc. 22, 24. τις αυτων δοκει ειναι μειζων, 1. Cor. 10, 12. ο δοκων εσαναι Gal. 2, 9. οι δεκουντες φυλοι ειναι: Hæc Majus hausisse videtur ex Hammond, qui in Annot. ad Matth. 3, 9. ipsi aut facem prætulit, aut ignem fatuum: ita autem Hammondus: μη δοξητε λεγειν hoc est: μη λεγητε, ne dicatis, aut ut Lucas habet c. 3, 8. μη αρχητε λεγειν, saepe enim δοκει & videtur expletiva sunt, vide 1. Cor. 10, 12. & 11, 16. & 12, 22. Ebr. 4, 9. Sic Luc. 8, 18. ο δοκει εχειν coll. cum Matth. 13, 12. & 25, 29. Marc. 4, 25. significat quod revera habet, licet eo non utatur. Marc. 10, 42. οι δοκουντες αρχειν, sunt Matth. 20, 25. οι αρχοντες, in Historia Susannæ v. 5. οι δοκουντες κυβερναν sunt non qui videbantur regere populum, sed qui re ipsa regebant. Procopius in 1. Reg. de Asa, Josaphato aliisque piis Regibus. οι δοξαντες ευσεβειν. Optatus l. 1. de Carne Christi: quæ nullum videbatur admisisse peccatum: Ita præeunte Hammon-

do, verius oscitante oscitat Majus ac vere doctas vendit fabulas. Citat uterque (α) 1. Cor. 10, 12. ο δοκων εσαναι, quasi το δοκειν ibi esset superfluum: cæterum, primo ^a adversus ipsissimum sensum Sp. S. quem ex συναφεια v. 11. 13. 15. adeo clarum existimo, ut unusquisque Προνομος (ut ipse Apostolus inquit v. 15.) judicet, Paulum loqui de iis, qui sibi præsumunt de viribus in rebus Spiritualibus ac de statu gratiæ, quæ δοκησις facile securitatem excitare potest. Secundo adversus cunctos Intpp. Veteres sc. ad unum omnes, ac inter sequiores: Beza, qui sibi videtur stare, caveat & c. Tremell. qui putat quod stet. Osiander, qui se existimat stare: additur Glossa ex D. Heerbrand. Securitatem Paulus prohibet, timorem Dei requirit, non quidem dubitationem & c. Calv. Genevens. Celuy qui s' estime estre debout, Itali omnes: Chisi pensa star ritto: (β) Marc. 10, 42. οι ^b δοκουντες αρχειν. Hic iterum impingunt in συναφειαν, quæ diserte ostendit, το δοκειν minime esse otiosum aut superfluum, sed per τας δοκουντας αρχειν intelligi non solum simpliciter αρχοντας, sed eos, qui dominatione se dignos æstimant, probe norunt se dominos esse, in illo statu se efferunt, gloriantur eodemque abutuntur, κατακυριευσι, κ. τεξισιαζουσι, nam totus hic discursus Christi incepit ex occasione arrogantia v. 35. 37. 41. Neque ullius est pretii, quod inquit Hammondus, τας δοκουντας αρχειν dici αρχοντας, Matth. 20, 25. cum unius Evangelistæ sit supplere peculiariter, quod alter omiserat: Certe non omnes quidem δοκουντες αρχειν possunt esse αρχοντες, sed omnes αρχοντες possunt esse δοκουν-

δοκυντες αρχειν, illustratur hoc ipsissimo dicto, quod pro se visus sibi est attulisse, sed revera adversus se ipsum attulit Majus sc. Luc. 22, 24. qua sententia nil clarius: *quis putabat, aestimabat se esse maximum.*

c (γ) Affert Hammondus I Cor. 11, 16. *ει*
d *δε τις δοκει φιλονεικει ειναι*, sed sensus est: *si quis voluerit esse, reputaverit secum velle esse*, ut alibi monstrandum, & I Cor. 12, 22. *τα δοκυντα μελη τω σωματος αδυνεστερα*, sensus in his verbis clarus est: *membra quae apparent, videntur, putantur infirmiora.* Quid sibi autem velit Hammondus in citatione loci Ebr. 4, 7. ne quidem divinando assequor, cum ille locus huc plane nihil faciat. (δ) Obtendit Majus locum Galat. 2, 9. *οι δοκυντες συλοι ειναι*; Sed hic iterum ex contextu apparet, hunc sensum esse: Petrus & Johannes, qui ab ipso Christo Domino in diebus carnis ejus Apostolatam acceperunt, & cum ipso fuerant in monte Thabor, in ultima cena, post resurrectionem, adeoque jure reputabant secum sibi Apostolatam ac curam gregis, praecipue commissam, mihi & Barnabae astipulati sunt; ita sentiunt omnes Intpp. & patet id praecipue ex genio linguarum Exoticarum, quomodo docti translatores hoc intellexerint. Ital. *chi sono tenuti le colonne.* Gall. *qui sont tenus pour colonnes*, vel *estimes etre les colonnes.* (ε) Objicit Hammondus Luc. 8, 18. ubi *το ο δοκει εχειν* explicat per id quod revera habet: quod procedit in locis, ubi excluditur *το δοκει*, atque ubi res est de donis spiritualibus homini concredit: jam vero quando consideratur homo quatenus his donis abutitur, & veram illuminationem amittit, tunc non amplius dici potest haec

habere revera, et si *δοκει εχειν* id est: *putat se habere* ut antea, simile videas Jud. 16, 19. 20. ubi Simeon jam dudum amisso quod habuerat ante, putabat illud à se adhuc possideri. (ζ) Infeliciter ab Hammondus adducitur locus Apocryphus Hist. Sus. v. 5. ubi verba sunt: *εξηλθεν ανομια εκ Βαβυλωνος εκ πρεσβυτερων κριτων οι εδοκυν κυβερναν τον λαον*: Sensus est: Qui putabant se magistratu dignos & existimabant gubernare plebem in rectitudine, ex illis exivit iniquitas: etenim si *το οι εδοκυν κυβερναν* idem esset ac *κυβερνιται*, omnino verbis inesset *ταυτολογία*, cum jam ante dicti sint *πρεσβυτεροι κριται*: id quod agnoverunt Interpretes in Versionibus. (η) Quae ex Procopio & Optato attulit Hammondus, utut *παρεργα* sint, tamen hoc sensu dicta haud existimo, nam dum Pii Reges dicuntur *οι δοκυντες ευσεβειν*, intelligo idem esse ac *οι σπουδαζοντες ευσεβειν*, qui operam pietati dabant, qui putabant omnia ita agere, ut Deo placerent; nam ita solenne est græcis dicere: *εδοκυν ετω πειν*, & *δοκω γαρ ταυτα πραττειν* &c. Optati verba sic intelligo: *quam nunquam visa fuit habere peccatum*: in qua nunquam peccatum fuit repertum. Apparet hinc non otiosum esse *το δοκειν* in loco Mat. 3, 9. *μη δοξητε λεγειν*: *μη λογιζεσθε εν ταις καρδιαις υμων λεγειν*, neque absque insigni usu est hæc interpretatio ad demonstrandam omniscientiam Dei *τω δρασσομενω τας πονηρας εν ταις καρδιαις αυτων*, atq; qui ejusmodi enthymeseis palam taxandas servo suo revelaverat. Et sic neque *το αξηναθε* est otiosum, ut vult Majus, qui terminus indicat ejusmodi cogitationes fuisse in corde Phariseorum ad-

eo pręgnantes, ut ad ostium quasi linguę essent ac ne vix quidem cohiberi possent quin erumperent: vel etiam: Baptistam quasi dicere voluisse: nunc post baptismum ac metanoeam, quam heic profitemini, videte ne ad pristinam malitiam redeatis, aut de novo incipiat dicere: *Nos sumus filii Abrahę*. Sane multis probari posset, neque το αρεξασθαι neque το δοκουν in hisce locis superfluum esse, sed emphaticoteros significativum: imo ipse Hammondus post longam reluctantiam fatetur congruam esse explicationem τα μη δοξητε λεγειν. *Ne placeat vobis dicere* sc. in cordibus vestris, ex Phavorino etiam probat δοκουντα esse αρεσκοντα. Loca quę Majus attulit, in quibus το αρεξασθαι superfluum existimat, nil minus probant: (α) Marc. 11, 15. ηρξατο εκβαλλειν. hic Evangelista aperte indicat Christum tunc primum insigni novitate incepisse templi repurgationem, qua etiam novitate perculsi Antistites tunc primum inceperunt ipsum interrogare, qua anthoritate id ageret. Quod autem tunc temporis primum inceperit Christus evertere eiusmodi sordes templi, id consulto factum est proxime ante Eius Passionem, proxime & statim postquam infantes quoque ipsum Regem Sionęum & filium David suo Hosanna salutaverant. Videat & iudicet ex his candidus Lector το ηρξατο hic non magis otiosum aut redundans esse quam Act. 1. v. 1. τον μεν πρωτον λογον εποιησαμην περι παντων ω θεοφιλεων ηρξατο ο ιησους ποιειν τε και διδασκειν, vel Luc. 23, 5. διδασκων και ολης της ιερουσαλμ και της γαλιλαιας ειως ωδε: sc. quęvis prędi-

catio & actio Christi suo certo ordine suum certum habuit initium ratione loci & temporis, ut cuncta rite implerentur, hoc certe aut non curavit aut non observavit Majus, dum το ηρξατο vult esse plane redundans. (β) Marc. 10, 47. ηρξατο κραζειν. Hic textui aperte contradicit Majus: Nam Bartimęus cęcus jam antea ad viam tacitus confidebat pauperum more προσαιτων, ο: aut sola sui ostensione, ut solent pauperes, aut certe submissa ac solita voce, ut mos erat inter Hebręos, nam illi non sinebant ullum pauperem multo clamore se prosequi secundum illud ex lege: *Ne sit egenus in te*: scil. clamans, eo quod ejus misereri nolis, ut explicant quidam Hebręi. Nunc vero, inquit Evangelista, cum audivit adesse Jesum Nazarenum, ηρξατο κραζειν, ο: clamore ac intensissimo affectu visum ab eo petere incepit, nunc occasionem nactus, quam diu forsan expectaverat, adeoque non prętermittendam ratus, sed clamore crebro ac petitione explorandum, an sui misereri velit? (γ) Luc. 12, 45. αρχεται τυπτειν. Hic iterum crisis Maji repugnat textui: nam ad declarandum lapsum sæpe finalem των προκαιρων pręsertim χρονιζοντος της κυρις v. 45. loquitur Christus de eodem servo infideli hoc versu, qui antea fidelis fuerat versu 42. unde bis fit repetitio ejusdem servi δολω εκεινος versu 43. & 45. Patet ergo το αρχεται τυπτειν hic significanter poni, nam hic servus id antea non egerat, quamdiu expectabat Dominum suum, at vero χρονιζοντος της κυρις ηρξατο τυπτειν: Scilicet exacto Neronis quinquennio homines sæpe incipiunt

insipere: angelici juvenes senibus sathanizant in annis, nam quando amittunt expectationem adventus Domini, facillime absque timore Dei admittunt peccata, quæ in alias non committerent. (δ) Luc. 14, 9.

καὶ τότε ἀρξῇ μετ' αἰσχυρῆς, τὸν ἐσχατὸν τόπον κατεχεν. Nescio quomodo Vir

Doctus in his verbis aliquam superfluitatem somniare potuit verbi ἀρξῇ, nam quid dici potuit clarius? antea sedebas primo loco; quando vero accedet dignior, τότε ἀρξῇ tunc cum pudore incipies esse inferior, nam ante illud tempus non erat hic conviva inferior, aut certe non pro inferiori habebatur: initium autem pudoris semper animum maxime afficit ex subita mutatione honoris in contumeliam, unde emphatice ponitur τότε ἀρξῇ &c. quando autem homines contumeliis affuescunt tandem pudorem amittunt ac ne frontem quidem contrahunt: (ε) quæ alias scribit Majus de crebris locutionibus: ἡρξάτο διδάσκειν, κηρύσσειν, λέγειν iis abunde responsum puto superius ad locum Marc. 11, 15. sub numero α. Sed ad vocem

n Δοκεῶ, est *Puto*, Josv. 9, 25. *Probe considerando existimo*, item *studeo*, ita Versiones Gallicæ verterunt locum superius controversum Marc. 10, 42. οἱ δοκῶντες ἀρχεῖν ἐθνῶν. *ceux qui sont etat de dominer sur les nations.* Italicæ: *che si reputano principi delegenti.*

To δοκεῖν significat interdum non nudam opinionem, sed certam persuasione- nem 1 Cor. 7, 40. δοκῶ γὰρ καὶ γὰρ πνεύμα θεοῦ εἶναι, certam & veram conclusio-

nem ex præmissis bene expensis, veluti το λογίζεσθαι Rom. 8, 18. Ita etiam το δοκεῖν certissimam ratiocinationem cordis implicat Joh. 5, 39. (ὅτι ὑμεῖς δοκεῖτε ἐν αὐταῖς ζωὴν αἰώνιον εἶναι) imo & convictionem cordis vide Actor. 15, 28. Matth. 17, 25. Matth. 25, 42. Interdum vero etiam falsam opinionem Gen. 38, 15. Matth. 6, 7. Marc. 6, 49. Luc. 12, 51. & 13, 2. 4. Luc. 24, 37. Joh. 11, 13. &c. 16, 2. Denotat interdum expectationem rei alicujus, cum quis putat aliquid futurum Luc. 19, 11. Actor. 27, 13. Est quoque δοκεῖν placere Matth. 3, 9. Psalm. 51, 11. Luth. *Wohlgefallen*, alias *gefallen lassen*. Esth. 8, 5. 8. quod etiam de invito dicitur Lev. 26, 4. Cognata sunt verba: οἶμαι, νομίζω, ἡγῆμαι, λογίζομαι, φασκω.

Quid sit το δοκεῖν εἶναι τι Galat. 2, 2. facile ex contextu apparet: ἀνεθεμένην αὐτοῖς τὸ εὐαγγέλιον ὁ κυρυσσῶ ἐν τοῖς ἐθνεσὶ κατ' ἰδίαν δὲ τοῖς δοκῶσι, μήπως ἡς κενὸν τρέχω ἢ ἐδράμον V. 6. ἀπὸ δὲ τῶν δοκῶντων εἶναι τι, οἱ ποτε ἦσαν, ἔθεν μοι διαφέρει προσωπὴν θεοῦ ἀνθρώπου & λαμβάνει, ἐμοὶ γὰρ οἱ δοκῶντες ἔθεν προσανέθεντο. Diodat. in Vers. Gall. vertit: *ceux qui sont en estime* & v. 6. *ceux qui sont en estime d'etre quelque chose*: glossa: *aux plus celebres Apotres v. 8. glossa: des quels les faux Apotres faisoient grand bouclier contre St. Paul, quoy qu'à fausses enseignes.* Luth. *Die das Ansehen hatten* Erberg. vers. 2. *quelli che erano riputati*

v. 6. *quelli che parono esser di qualche conto, & iterum: quelli che sono distima.*

a ΔΟΞΑ, *Gloria, honor, aestimatio, opinio, sententia &c.* Consule Nostrum Leigh, qui significationes hujus vocis erudite satis ac feliciter absolvit: Sed præter loca ab ipso citata extat Phil. 3, 19. *ὡν τὸ τέλος ἀπώλεια, ὡν ὁ θεὸς ἡ κοιλία, καὶ ἡ δόξα ἐν τῇ αἰσχυνῇ αὐτῶν, οἷα ἐπιγεία φρονεῖντες*, hic *δόξα* est *gloriatio*. Lutherus si sensum quidem attigit, literam tamen non tetigit dum vertit: *und ihre Ehre zu Schanden wird*: Suaning. *og deris der i deris schiendsel*, ita & reliquæ omnes Vers. Latinæ, Gallicæ, Italicæ, at mihi magis placet reddere: *gloriatio eorum in turpitudine*, nam loquitur Apostolus de Epicuræis ac Cynicis, de quibus agitur Rom. 16, 18. sicut Es. 3, 9. *Ste rûhmen ihre Sünde wie die zu Sodom*. Hæc scribens aliosque evolvens neminem præeuntem inveni nisi ex Veteribus Chrysostomum ad h. l. alias omnibus recepta est illa locutio: *quorum gloria in confusione*, quod sane contradictio esset in adjecto, nisi ad Hebraismum referri posset. Sensum vero quod attinet, is per me quoque ab unoquoque, cui libuerit, admittatur: sc. quorum gloria versa est in confusionem, vel: qui gloriam cum ignominia permutarunt. Cæterum quoniam medio loco ponitur sententia *ἡ δόξα ἐν τῇ αἰσχυνῇ αὐτῶν*, non tanquam pæna, sed tanquam certa species criminum, quæ enumerantur, ideo à priori expositione

vix divellar. Pænam autem quod attinet, illa primo loco seorsim ponitur, ita ut Hermeneutæ hic locus more analytico sit exponendus & primo loco ponendi *οἱ τα ἐπιγεία φρονεῖντες*, homines vere mundani, secundo loco *αὐτῶν ἡ δόξα ἐν τῇ αἰσχυνῇ αὐτῶν*, qui etiam in peccatis, in justitia, immunditie gloriantur, tertio loco: *ὡν ὁ θεὸς ἡ κοιλία*, qui peccatis ita assueverunt, ut demum Athei facti sint ac nil nisi ventrem curent. Denique id quod anteponitur: *ὡν τὸ τέλος ἀπώλεια*.

Per ΔΟΞΑΝ ΘΕΟΥ vel ΘΕΟΤΙΤΟΣ in b Prophetiis Vet. Test. intelligi velim Secundam Personam Trinitatis ex. gr. Ezech. 3, 12. *Εὐλογημένη ἡ ΔΟΞΑ ΚΥΡΙΟΥ ΕΚ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ ΑΥΤΟΥ!* in quibus verbis latet tam generatio Filii ab æterno, dum dicitur: *Δόξα Κυρίου: ἀπαγαγασμα τῆς Δόξης τοῦ Πατρὸς* Ebr. 1. quam mysterium incarnationis, dum dicitur: *ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ* sc. ipsius Patris vel loco suo αὐτοῦ (si referatur ad *δόξαν*) pro αὐτοῦ, constructione scilicet infueta ac non nisi in Sacris literis usitata, quæ Personalitatem denotat sicuti Joh. 14, 26. *πνεῦμα αὐτός*, sic Italus vertit: *Che si parte* (Lat. exivit) *del suo luogo*: confer Joh. 1, 18. *ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς* v. 2. *ἐστὶν ὃν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεόν* v. 14. *ἐσκηνώσεν ἐν ἡμῖν καὶ ἐθεάσαμεθα τὴν ΔΟΞΑΝ ΑΥΤΟΥ, ΔΟΞΑΝ ὡς μονογενὲς ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΠΑΤΡΟΣ, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας*, Confer Joh. 17, 24. Tot verba, tot pondera, quæ si vel paululum à judicioso lectore expendantur, patebit locum Ezech. 3, 12. esse lucule tam Prophetiam de Incarnatione τοῦ υἱοῦ, confer

confer antecedentia apud Ezechielem c. I. v. 26. & vide vocem ΤΟΠΘ.

c Judæ versu 8. Δοξας δε βλασφημῶσι. Equidem constitueram quædam ad explanationem hujus loci notare : sed vidi Hammondum in annot. ad h. l. plane nihil intactum reliquisse, sive de Angelis eorumque ordinibus, sive de Magistratibus eorumque υπερεχῃ, sive de Apostolis eorumque dignitate, quo h. l. referri possit terminus δοξα : legi quoque Hammondi castigatorem Clericum, cujus ferulam ne vel minimum subterfugit Hammondi peccatillum : ideoque L. B. ad Magnos hosce Criticos hac in parte ablegatum velim. Sed ut paucis meam quoque interponam symbolam : (α) in eo cum Hammondo sentio, quod in hoc loco non Angeli intelligantur, (β) in eo cum Clerico sentio, non Apostolos intelligi sed Magistratus, (γ) tertium Lectoris docti judicio committo, an το βλασφημῶν referendum sit ad Gnosticos, ut vult Hammondu, an vero ad Judæos, ut contendit Clericus : Sed de his, si Deus vitam dederit, forsan alibi fusius.

a ΔΟΞΑΖΩ, glorifico : Δοξάζεται, glorificatur vel inferior à superiori Esth. 6, 6. 7. 9. 11. ita Christus quatenus homo à Patre glorificatur & hic valet illud b Joh. 14, 28. ο πατηρ μείζων μου εἰμι, vel equalis ab equali 2. Sam. 10, 1. Par. 20, 3. ita Christus quoad Divinam Naturam c à Patre glorificatur, vel superior ab inferiori Dan. 5, 23. Sir. 3, 45. Sir. 7, 29. 32. Ps. 22, 24. Ps. 86, 9. 12. 1. Petr. 4, 16. Mat. 9, 8. ita Pater à Christo glorificatur

tanquam ab homine, Deus à suis fidelibus, omnibus creaturis, angelis ac animabus beatis, Christus ΘεανθρωπΘ secundum d utramque Naturam per genuflexionem επερανίων, επιγειών και καταχθονίων, cujus luculentum inter alia extat exemplum Joh. 9, 38. confer Joh. 11, 4. υπερ της δοξης τῆ Θεᾶ να δοξαθῇ ο υιΘ. τῆ Θεᾶ intellige hic το δοξαθῆναι quoad utramque Naturam, idque ex συναφεία textus, etenim sicut εν σαρκΘ σχηματι resuscitavit Lazarum Filius Dei, ita etiam propter hoc miraculum glorificatus est in carne, sicut per reliqua : Quomodo inferior à superiori glorificatur & vice versa, junctim ac reciproce videas 1. Sam. 2, 29. 30.

Joh. 14, 13. να δοξαθῇ ο πατηρ εν τω υιω : Glorificatur Pater in Filio, quoniam e *Pater & Filius unum sunt, Pater in Filio & Filius in Patre adeoque qui glorificat Filium, glorificat Patrem qui Eum misit* : Deinde glorificatur Pater in Filio cum omnia placent Patri in Filio Mat. 3, 17. confer Col. 1, 20. intenditur hoc ex scopo Christi dicentis : ο τι αν αιτησητε εν τω ονοματι μου τῆτο ποιησω να δοξαθῇ ο πατηρ εν τω υιω.

Joh. 13, 31. 32. οτε ενεξηλθε (scil. Judas Ischariot) λεγει ο ιησους νυν εδοξαθῇ f ο υιΘ τῶ ανθρωπου, και ο θεΘ εδοξαθῇ εν αυτω, και ο θεΘ δοξασει αυτον εν αυτω και ευθὺς δοξασει αυτον, ad hæc Augustinus inquit : *exeunte immundo omnes mundi restabant cum suo mundatore, & sic glorificatus est Christus* : alias νυν εδοξαθῇ, scilicet nunc cum tempus passionis instaret, certe id non dixit Christus post vocem

vocem ex cælo auditam Mat. 3, 17. non post illam Joh. 12, 28. non post gloriam Thaboriticam Mat. 17, 5. non post confessionem populi & laudes suas decantatas visis miraculis Marc. 7, 37. non post jubilum populi Mat. 21, 9. non post fervitium angelorum & reportatam ex principe Dæmonum victoriam illam solennem Mat. 4. sed post exitum Judæ, post institutionem Sacramenti, post inculcatam discipulis dilectionem, post peractum vitæ curriculum, tum demum dixit: *νυν εδοξασθη ο υιου τῆς ἀνθρώπων*, cum summus exinanitionis gradus instaret, scilicet ut agnoscamus summam gloriam Filii Dei, & videamus oculo illuminato *δοξάν ως μονογενης παρὰ τὸ Πατρῶς*, in summa exinanitione & ignominia Filii hominis, & quod Salvator vel quam maxime glorificandus sit propter opus mediatorium consummatum, huc quoque pertinent miracula in passione, morte, resurrectione, quanquam enim *το εδοξασθη* extat in præterito, tamen etiam implicat tempus futurum pro modo Scripturæ usitato, ad denotandam rei certitudinem sicut Es. 9, 6. pari modo Joh. 13, 1. *Sciens Jesus quod venit hora Ejus*, statim subjungitur v. 3. *Sciens quod Pater omnia ipsi in manus tradidit*: ad denotandam Christi Majestatem ac Omnipotentiam etiam in summa exinanitione, tempore Passionis nunc adventante, etiam cum consolatione Angelica indiguit: hic vero necesse est, ut distinguas inter *κτῆσιν* & *χρησιν*, si ad hanc oculum intendas, scilicet traditionem regni, sessionem ad dextram, subjectionem omnium subter scabellum

pedum Ejus, tunc iterum *το tradidit in manus* intelligas de futuro tempore pro modo Scripturæ usitato, ut antea dixi. Sed rursus ad verba *νυν εδοξασθη*, nimirum post abitum Judæ, ita 1. glorificatur Christus in remotione putridorum membrorum & abscissione ramorum inutilium ab Ecclesia & conventu *τῶν ἰδιῶν*. 2. glorificatur post proditoris exitum ad exitum, h. e. in perditione damnatorum glorificatur Justus Judex ac in operibus justitiæ suæ vindicatricis, ut videre est expresse Lev. 10, 2. Ezech. 28, 22. 23. adeoque in iisdem à nobis glorificandus & amandus amore intimo, scilicet amore *complacentiæ* & *zeli* (quod notandum adversus distinctionem novellorum Moralistarum, in specie Mons. Gueulin & Saurin) etiam in operibus justitiæ, quod simpliciter dico nulla facta restrictione ad diabolos & damnatos, scilicet an etiam ab illis amandus ac glorificandus sit Deus propter justitiæ pænæ, quod nuper asseruit Elias Saurin (Pastor Reformatus Ultrajecti, non ille Jacobus Saurinus, qui adhuc Hagæ est, nam hic Elias propter varia crimina à Pastoratu depositus iterum in Galliam abiit & fidem Papæam amplexus est) in libro cui titulum dedit: *Traite de l'Amour de Dieu*. Scio certissime, pias animas in hac vita & præsertim beatas in altera vita etiam in operibus justitiæ Deum amare & glorificare amore tam *complacentiæ*, quam *zeli* & *unionis*, imo gaudere de pænis damnatorum, non quidem aliqua *επιχαρῆναι*, sed ex summo amore justitiæ ac gloriæ Divinæ nullo habito respectu ad Parentes, liberos, conjuges, cognatos,

amicos &c reliqua, quæ curiosi ac pruriginosi scrutatores movent, ne vel responso digna judico. 3. Per abitum damnatorum à visione Dei glorificatur Deus *in suis electis*, beatis ac sanctis Angelis ex oppositione damnatorum & demonum Ap. 12, 10.

h Glorificatur Deus in suis fidelibus militantibus cum ex fide in gloriam Ejus operantur quicquid agunt Joh. 15, 8. εἰ τὸ τῷ ἐδοξάσθῃ ὁ Πατήρ μὴ ἀκαρπὸν πολλὸν φέρητε καὶ γενήσθε μοι μαθηταί Mat. 5, 16. ὅτῳ λαμπρὰ τὸ φῶς ὑμῶν ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων ὅπως ἴδωσιν ὑμῶν τὰ καλὰ ἔργα καὶ δοξάσωσιν τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

i Glorificatur Deus in passionibus æque ac actionibus fidelium, h. e. in cruce piorum: Joh. 21, 19. τὸ δὲ εἶπε σημαίνων ποίῳ θανάτῳ δοξάσει τὸν Θεόν, *mori pro Christo gloria est & honor*, inquit Chrysostomus in h. l. confer Psal. 116, 15. *martyrium est δόξα τοῦ Θεοῦ*, inquit Euthymius, *est gloria non discipuli tantum qui moritur, sed & Dei, ejus quidem qui, occiditur quia pro Deo moritur, Dei autem quod talem habet discipulum*: vid. Phil. 1, 20. Rom. 14, 8. 1. Petr. 3, 14. 15.

l Δοξάζειν τινὰ est alicui timorem, honorem, officium præstare Sir. 3, 3. Hoc verbum Lutherus vertit *verschonen* Thren. 3, 12.

ΔΟΥΛΟΣ, *Minister, servus, mancipium*: nam sicut Hebræi una voce דָּבַר & ministros liberæ sortis, & servitia vocant, ita Græci quoque una voce δούλος: Matth. 18. δούλος dicitur, qui ipse debebat venundari v. 25. adeoque Minister fuit, non

Servus, nam servi ab hero, cujus sunt, non venduntur ut debitum solvatur, ut recte notavit Clericus ad Matth. 18. cæterum quoniam mercenarius recte dicitur servus alicujus, quamdiu servit, ita & μισθωτός recte δούλος appellatur, unde licet minister quidem intelligatur Matth. 18. tamen non ideo ita vertendum est τὸ δούλος, ut vult Clericus, sed manendum in appellatione servi, nam aliud est Versio seu translatio, aliud Paraphrasis seu explicatio. Est quoque δούλος mancipium, item subjugatus, *esclave*, ut Gen. 9, 25. ἐπικαταράτο: Χανααν παῖς οἰκῆτος ἐσθ' αὐτοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ: Aliæ Lect. ἐπικαταράτος Χανααν. Παῖς οἰκεῖ τῆς ἐστὶ &c. Aquila autem: δούλος δούλων ἐστὶ, ita Lutherus: *Verflucht sey Chanaan und sey ein Knecht aller Knechte*: Nota: maledici non Chamo sed Chanaan, qui nepos erat Noachi, vel quod Pater inde tanto magis doleret, vel quod ipse Chanaan nequitiae Chami particeps fuerit.

ΔΡΑΚΩΝ: *Draco*: genus serpentis maximum, ut habemus ex Augustino in Psal. 148. loca deserta incolens, unde tot locutiones Propheticae Es. 13, 21. & 34, 13. Jer. 9, 11. & 10, 22. & 49, 23. & 51, 37. Malach. 1, 3. unde Aquila non male reddidit Ps. 44, 19. συνέθλασας ἡμᾶς ἐν τοπῷ ἀοικητῷ pro eo quod in Hebræo est: *in loco Draconum*. LXX. ἐταπείνωσας ἡμᾶς ἐν τοπῷ κακώσεως. Chrysostomus ἀλλ' ἐν τοπῷ σείρηνων (confer Mich. 1, 8. ubi dracones in locis desertis valde plangere & miserrime ululare dicuntur) Vetus Vers. *humiliasti nos in loco afflictionis*. Vulg.

Vulg. *cum attereres nos in loco draconum*: glossa: *in regione, in qua habitant homines feritate draconibus similes*. Augustinus legit: *humiliasti nos de loco infirmitatis*. Osiand. *contrivisti nos in loco draconum*. Glossa Luth *Tyrannorum & infensissimorum hostium*. Tremell. *quamvis contriveris nos coniectos in locum cetorum*. Glossa: *velut in mare & abyssum miseriarum*, sed minus recte posuit *cetorum* pro *draconum*, quoniam תַּבְּנִין *thannin* & *draconem* & *cetum* significat, nam certe non potuit respicere ad historiam Jonæ. Calv. & Genevenses: *bien gre tu nous ayes froissés parmy des dragons*, pariter Itali: *nel paese de' dragoni*. Luth. *daß du uns so zuschlägest unter den Drachen*.

Dicuntur loca desolata κατακλινηται δραπετων Jer. 9, 11. quasi dicas vel sepulchra: loca immundis cadaveribus repleta, vel latibula, ubi immunda ac venenata animalcula generantur, et Sted hvor de hugler, ofles og parres paa, nam utrumque infert το κοιμασαι, hinc κοιτη και διατρεβη σερπεντων Jer. 49, 33. quod alias dicitur κατοικησις δραπετων Jer. 51, 37. κοπη δραπετων Jer. 10, 22.

Legitur πηγη δραπετων Neh. 2, 13. de qua alias in Bibliis nihil extat. Erat autem hic fons draconum (ita dictus a dracone ibi manere solito, cum urbs esset desolata) Hierosolymis prope portam finii, quam Luth. dixit. Mithor, illa autem erat prope vallem corporum demortuorum seu cadaverum 2. Par. 26, 9. Jer. 31, 40. Notum vero est serpentes ac venenata animalcula sæpius delitescere in sepulchris & inter cadavera (vid Barthol. de Morbis Bibl. & de

quæst. an ex spina dorii generentur serpentes?) imo quam maxime quoque in fimetis: cum autem serpentes & ejusmodi ερπετα propter magnam veneni inflammationem aquam ac fontes ament, facile apparet occasio data denominationi locorum invicem propinquorum, scil. Todenthal, Tophet, Mithor, Drachenbrunn: unde exspirat ridiculum illud Willalpandi, qui hunc fontem admodum parvum conjicit magnos illos pisces seu cetos aluisse, qui Hebraice dicuntur *Thannim*. Communiter alias in plerisque lectionibus Græcis ac Editionibus των LXX. legitur in illo loco Neh. 2. πηγη σκετων pro πηγη δραπετων, quod si ei Eβδ. scripserunt, legerunt in Hebræo תַּבְּנִין pro תַּבְּנִין: Dracones loca non solum deserta sed & irrigua fontesque amare constat ex Es. 43, 20. & Jer. 14, 6.

Δρακων μεγας και πυρρος dicitur Sathanas Ap. 12, 3. alias οφης ο αρχαιος Ap. 20, 2. confer. Es. 14, 29. Serpentem cum multum senescit in draconem excrescere communis est opinio, unde illud proverbium: οφης, ει μη φαγη οφιν, δρακων & γενησεται. Haud perperam dicitur οφης ο αρχαιος forsan ille dæmonum princeps, qui Evam seduxit ac inter vulgus Dæmonum eminet, quantum inter serpentes draco & quidem magnus ac speciosus: πυρρος: Dicti iunt dracones πυρσιται, πυρσις την χειραν: Dicitur: οφθη σημειον μεγα η ιδε δρακων μεγας και πυρρος. Certe haud absimiliter Iliad. β. v. 308. ενθ εφανη μεγα σημα δρακων επι ιωτα δαφου. Sed quod a Sacro Scriptore dicatur rubens seu rufus, denotat Sathanam ab initio sangui-

nolen-

nolentum ac homicidam Joh. 8, 44. bile succensum & ardentem Ap. 12, 12.

Denotat *Δρακων* Tyrannum potentissimum Jer. 51, 34. Ezech. 29, 3. Hominem venenosum, pestiferum, rixosum, malitiosum Sir. 25, 22.

An per *Tbannim* Thren. 4, 3. intelligantur dracones, vel cete, vel aliæ maris beluæ, dispiciant cultores scientiæ Naturalis, certe Interpretes admodum variant. LXX. dixerunt *δρακοντες*, Symmachus *σειγινες*, Vetus Versio *lamias*, Tremell. *phocas*, vitulos marinos. Vulg. & Osiand. *dracones*, Luth. *Drachen*, Calv. & Genevens. *Monstres marins*. Erberg. *i dragoni*. Ita nimirum Interpretes variant, & alii insuper intelligunt *cete*. Locus certe videtur admodum difficilis, de quo non nisi per pauca attulit Doctiss. Bochartus in Hierozoico P. 2. l. 6. c. 9. alias in aliis uberrimus: is autem iudicat intelligi *cete*: Vide voces *εχιδνα*, *εφιδνα*.

ΔΡΑΣΣΟΜΑΙ, *carpo, capio, teneo, prebendo*. Psal. 2, 10. *δραξαθε παιδεις*, *laßt euch weisen, lasset euch zuchtigen*: ad hæc verba Bellarminus: *Verba tam Hebraicum Nafsecum, quam Græcum δραξαθαι non significant simpliciter suscipere, sed magno affectu rapere & complecti, firmiter retinere, quomodo quis complectitur ad osculandum personam valde amatam*. Verbi *δραξαθαι* vim permagnam observarunt Hilarius, Theodorus Antiochenus, Euthymius, & hic το δραξαθαι παιδεις fortius est quam δεξαθαι παιδεις Jer. 17, 23, Zoph. 3, 2. venit à *δραξ* *palmæ, mini* s, ita vehementem quoq; habet

significatioem hoc verbum 1. Cor. 3, 19. Job. 5, 13. *δρασσομεν* & *τας σοφας εν τη πανεργια αυτων*, quod est quasi injecta manu & satellitum more fugientem reum assequi, ut inquit Lorinus ad Ps. 2. vel quemadmodum injecta manu aliquem quis comprehendit & rem in sinu occultam extrahit seu furto ablatam depromit, huc pertinet *παρασημον* illud Gallorum: *attraper*.

Voluissim in Græca translatione positum fuisse hoc verbum Ezech. 14, 5. propter antecedentia versu quarto: sed scripserunt LXX. *απως πλαγιαση τον οικον της Ισραηλ κατα τας καρδιας αυτων τας απηλατρωμενας απ εμε εν τοις ενθυμημασιν αυτων* Luth. *auf daß das Haus Israel betrogen werde in ihrem Herzen*. Svan. *at Jeg Hand gribe Israels huus ind i deris siertter*, præmittuntur verba: *Jeg vil svare Ham* (scil. Prophetæ) *mangfoldighed*. Hunc ordinem Vulgata (quæ posuit: *ut capiat* *domus Israel in corde suo*) invertit: ut & Diodatus in Bibl. Gall. qui longe aliter: *afin que la maison d'Israel soit prise par son propre coeur & moy Eternel me porteray à luy repondre pour la multitude de ses idoles*: Sed iterum altero ordine Erberg. atque aliter: *gli* (scil. non Prophetæ sed Idololatræ) *sara risposto da parte di me Signore, venendo egli con la moltitudine d' suoi idoli, per prendere la casa d'Israel per lo cuor loro*: ita & Genevenses in Vers. Gall. nisi quod priora verba ita variant: *je luy repondray tout ce que je luy veux repondre*: Vetus Vers. *ego Dominus adductus sum ut respondeam ei, venit*

nit in multitudine immunditiarum suarum, ut deprehendam domum Israelis in corde eorum. Tremell. *responsabo ei eodem tempore de multitudine stercoreorum Deorum ipsius ut reprehendam domum Israelis in animo ipsorum.*

ΔΡΟΜΟΣ, *cursus*; vide Leigh. est Actor. 20, 24. vel vitæ curriculum vel officii ac ministerii; sed prius placet, partim quia Hebraismus est: curriculum pro vita, ut ostendit Tremellius, partim quia ministerium statim expresse ponitur, quod alias ταυτολογίαν involveret.

ΔΥΝΑΜΙΣ, *Potentia, virtus*, vid. Leigh. Δυναμις υψις Luc. 1, 35. Ipse Filius Dei, iecunda Persona Trinitatis, ut docuere Gerhardus, Feuerbornius. Danhauerus, cuius verba sunt Hodof. p. 612. *Si per virtutem Altissimi intelligatur aut virtus Dei essentialis, aut virtus hypostatica in Sp. S. non sequetur ex illius virtutis επισκιασμῳ filium Dei filium Mariae appellandum esse, nisi dicere velimus Sp. S. esse Patrem Christi, quod est hæreticum.* Equidem purissimum semen virginis virtute Sp. S. fecundum est redditum, sed concurrit Sp. S. ad fecunditatem opere conditorio, non feminaliter, & habuit se res ut cum costa Adami, scilicet ut ibi ex viro fæmina, ita hic ex fæmina vir prodiit, quod autem hoc opus Sp. Sancto peculiariter adscribatur, fit quia opus fæcundationis in prima creatione ei jam tributum est Gen. 1. 2. & sic est eadem regenerationis Christi causa, causa inquam efficiens, non materialis, unde Sp. S. pater dici non potest, quoniam Patris titulus concursum συνε-

ματικῶν semper requirit Ebr. 7, 3. Quo ad hunc terminum: δυναμις υψις notandum est, apud Hebræos filium dici virtutem Patris, vide Gen. 49, 3.

Dicitur de Evangelio Rom. 1, 16. δυναμις γὰρ Θεοῦ ἐστὶν εἰς σωτηρίαν παντὶ τῷ πιστευόντι hic per δυνάμιν non intelligitur substantialis Dei potentia, nec virtus Dei hypostatice sumpta, quæ est Christus Joh. 17, 17. sed vis effectiva verbo Divino insita ex ordinatione Dei, adeoque ponitur abstractum pro concreto, substantivum pro adjectivo, nam δυναμις εἰς σωτηρίαν παντὶ πιστευόντι nil aliud est quam δυνατόν σωσαι πάντα ἀνθρώπων πιστευόντα, vel δυναμειν σοφισαι εἰς σωτηρίαν 2. Tim. 3, 15.

Ponitur alias δυναμις pro exercitu 1. Par. 26, 1. Gen. 21, 22. Jud. 4, 27. hinc passim ἀρχῶν δυνάμεως, ἀσχις ἐκ τῆς δυνάμεως ο ἐπὶ τῆς δυνάμεως &c. Feld. Hauptmann.

Δυναμις φωνῆς, vis vocis. 1. Cor. 14, 11. Luth. Deutung.

Δυναμεις in plur. potestates dicuntur ordines angelici, etiam נִכְרֹדִים Wunderwercke, vide voces ἐργον, ἐξουσία, σημεῖον & ληψης, & confer quæ in vocem δυναμις & δυνάμεις attulit Doctissimus Leigh.

ΔΥΟ, *Duo*: de perfectione numeri binarii varia ex sequentibus melete-mata ipse colligat pius Lector: Leguntur duo: *ala* Es. 6, 2. *petra* Bofes & Senne 1. Sam. 14, 4. *porta* 1. Reg. 6, 24. Ezech. 41, 23. *tabula* Exod. 32, 15. *tunica* Luc. 3, 11. *animalia* Gen. 6, 19. *servi* 2. Reg. 9, 25. *discipuli* Marc. 6, 7. Luc. 10, 1. confer Eccl.

clef. 4, 9. ita binos misit Christus ad adducendam asinam & pullum Mat. 21. Judæi quippe delegatos plerumque duos mittebant ex. gr. si novilunium indicetur, libellus repudii mitteretur, primitiæ vel decimæ asportarentur. Duo sunt *Testamenta* Christum vehentia tanquam vectes arcam portantes Exod. 25, 19. bini *Che-rub* super arcam (se invicem inspicientes & optime concordantes in hoc uno Act. 10, 43. Luc. 24.) Exod. 25, 18. 19. Duo *styli* 2. Reg. 6, 25. 26. 27. *peda* Zach. 11, 7. *portæ* Ezech. 41, 23. *animalia* Christum vehentia Mat. 21, 7. quorum alteri ipse insidet, *navigia* quorum alteri pariter ipse insidens populum docuit Luc. 5, 23.

Notat *duo* vel *dis* plenariam rei alicujus perfectionem Nah. 1, 9. Judæ v. 12. vide quoque Deut. 24, 1. 2. 4. 6. 20. 21. Natura in binarium inclinat, par jungit nec quicquam superfluum molitur dum binos dat pedes, oculos, manus, aures &c. ita epizeuxis Sacrae Scripturae non solum dum in uno loco refert id quod in alio habetur, tanquam in Evangelistis, libris Regum & Chronicorum, sed etiam in uno eodemque loco binaria vel ternaria certitudinem & plenitudinem denotat Es. 11, 11. Es. 24, 16. Es. 28, 22. Es. 40, 2. Es. 51, 19. Es. 61, 7. Jer. 50, 17. Jer. 17, 18. Jer. 16, 18. Jer. 2, 13. Jer. 50, 35. 36. 37. Jer. 51, 21. 22. 23. Ezech. 7, 5. 6. 10. Ezech. 11, 15. Ezech. 15, 4. Ezech. 21, 14. 27. 28. Ezech. 34, 10. 20. Ezech. 44, 6. Os. 5, 8. Amos. 4, 6. 8. 9. 10. 11. Amos. 7, 2. 3. 5. 6. Mich. 5, 5. Nah. 1, 9. 12. Zach. 6, 12. 13.

Ponitur *το δυο* ut numerus certus pro incerto, sicut tres vel quatuor Amos. 1, 3. 6. 9. 11. & 2, 1. 4. 6.

ΔΩΔΕΚΑ, Marc. 5, 41. 42. *το κορασιον* (σοι λεγω) *εγειραι, και ευδεις ανεση το κορασιον η περιεπατη, ην γαρ εβων δωδεκα*, quæ hic vocatur *κορασιον* dicitur v. 23. *θυγαθριον* *Töchterlein*, adolescentula, & quidem prout habebatur apud Judæos teste Maimonide: filia à die nativitatis suæ usque dum compleat duodecim annos vocatur *תינוקת parvula*, aut *puellula*, at cum explevit duodecim annos & diem unum **נקראת נערה** vocatur *adolescentula*, unde hic non dicitur *ην ωσπετα εν δωδεκα*, sed *ην γαρ ετων δωδεκα*. Neque plane inutilis est hæc observatio ad denotandam gravitatem luctus Parentum videntium filiam in optimo ætatis flore decessisse.

ΔΩΜΑ, Prov. 21, 20. ubi tamen alii pro *δωμα* legunt *σουα*, sed male, nam est ibi *domus*, alias *tectum*: Deut. 22, 8. 2. Sam. 11, 2. Josu. 2, 6. 8. Jud. 9, 51. & 16, 27. Prov. 25, 24. Ps. 102, 8. Jer. 19, 13. & 32, 29. & 48, 38. Zoph. 1, 5. Ps. 129, 6. 2. Reg. 19, 26. & 23. 12. Neh. 8, 16. ex quibus locis colligitur tecta Judæorum plana fuisse ita ut ibi commorari ac deambulare potuerint, teste Gersone Judæo, qui verba Psalmistæ: *factus sum tanquam passer in tecto ædium*, ita explicat: *quia solus in eo loco ambulabat*. Sic dicitur Mat. 24, 17 *ο επι το δωματ̃ μη καταβαινετω αραι τι εκ της οικιας αυτ̃ς* & Act. 10, 9. *ανεβη Πετρ̃ς επι το δωμα προσευξασθαι περι ωραν εκτην*. Notum est horam

horam sextam fuisse inter stata tempora προσευχης apud Judæos, præsertim quæ in templo fiebant, de quibus vide Act. 3, 1. Luc. 24, 53. ubi το διαπαντος εν τω ιερω veluti του νυκτα καὶ ημεραν εν τω ιερω Luc. 2, 37. collat. cum εν αυτη τη ωρα v. 38. stata tempora & horas denotat. Nunc cum hunc ritum Judæorum observaverit Petrus quo ad tempus orationis, haud dubium est quin & alterum quoque observaverit quo ad locum: επι τῶ δωματος: Judæi autem captivi & longe absentes à templo, cum orarent, ad eam se convertabant plagam, versus quam sita erat Patria & templum, secundum illud 1. Reg. 8, 48. quod & egit Daniel c. 6, 10. Ezechias quoque, si Jonathani credendum est, qui illa verba 2. Reg. 20, 2. convertit faciem suam ad parietem, interpretatur: ad parietem Sanctuarii: Ut autem liberius ad illam plagam respicere possent, ascende-
bant επι τῶ δωματι.

Το επι τῶ δωματι designat rem apertam 2. Sam. 19, 22. Mat. 10, 27. ο λεγων υμιν εν τη σκοτια επατε εν τω φωτι, καὶ οτις το κεν ακυετε, κηρυξατε επι των δωματων. Equidem κρυφῃ seu occulte nihil dixit Christus, Joh. 18, 20. dixit tamen discipulis aliquid seorsim & particulariter Luc. 8, 10. Vobis datum est cognoscere mysteria Regni Dei, sed reliquis per parabolas: adeoque hic prodit sensus: quod dico omnibus, & quod dixi vobis particulariter, dicite vos universaliter, ex. gr. tradidit Christus Petro claves particulariter quo ad actum promissionis, at hoc ipso non minus reliquis Apostolis ac Ecclesiæ, quo ad rem promissam Mat.

18, 18, Joh. 20, 22. Dixit particulariter Andreæ & Simoni: faciam vos piscatores hominum, quod tamen reliquis fuit commune.

Το επι τῶ δωματι quod invenitur 1. Sam. 9, 25. 26. denotat colloquium clandestinum nemini auditum, nisi Prophetæ & Sauli, qui remotis arbitris soli in tecto erant.

Δωμα, 2. Sam. 18, 24. superior pars tecti, quod planum erat, ubi speculator morabatur, sicut nunc dicimus: Wägeter, gang, wägeter pladk, schilderhus, poste de la sentinelle sur des hauts lieux & remparts, sur la muraille, dans la tour &c.

ΔΩΡΟΝ, donum, munus &c. vide Leigh. Δωρον τῶ Θεῷ quod habetur Joh. 4, 16. est vel ipse Christus, secundum illud Joh. 3, 16. vel gratia vocationis, secundum illud Eph. 2, 8. κενεζυμων Θεο το δωρον. Quæ alias hic dicenda forent de voce δωρον, vide in voce κορβαν.

ΔΩΡΕΑΝ, gratis, immerito, vide Leigh. qui citat locum Ps. 25, 19. sed lege 35, 19. adde quoque 1. Sam. 19, 5. vide vocem ματην & χαρις: videatur quoque Hammondus ad locum Joh. 15, 25.

E.

E A, vab! apud LXX. Intpp. est idem quod age Job. 19, 5. Vulgata Marc. 1, 24. facit imperativum sine, desine ab εαω, quod idem ac αφεσ, itidem Syrus, Luth. halt! Diodatus & Genevenses: Ha! Erberg. Obime! Beza & Osiander: ab! sed Tremellius & Hammondus in

fuo N. T. hanc particulam penitus omiserunt: Sæpe ponitur pro α! *ue!*

EATON, αὐτον Attice pro εαυτον ut Mat. 3, 16. βαπτισθεις ο Ιησους ειδε το πνευμα καταβαινον επ αυτον. Beza το ειδε intelligit de Johanne Baptista. Quemadmodum & Lutherus reddidit: und Johannes sahe &c quod tamen plane non est in textu: nos cum Chemnitio & Friedliebno de Christo ipso id intelligimus, sc. quod & ipse viderit το πνευμα καταβαινον, non tamen exclusa visione Johannis, ut pote qui de hac re testimonium ferre & potuit & debuit.

ΕΒΔΟΜΗΚΟΝΤΑ, Mat. 18, 22. 8 λεγω σοι εως επτακις αλ' εως εβδομηκοντακις επτα h. e. per numerum certum pro incerto, toties quoties debitor petiturus sit; respexit forsan Christus ad Genes. 4. v. 44.

Α Act. 7, 14. αποσελας δειωσηφ μετεκαλεσατο τον πατερα αυτη Ιακωβ και πασαν την συγγενειαν αυτη εν ψυχαις εβδομηκοντα πεντε, at Genes. 46, 27. & Deut. 10, 22. excluduntur οι πεντε, sed bene concordant hæc loca, modo accurate expendas locum Exod. 1, 4. 5. Juvat præterea apponere glossam D. Heusinger ad h. l. in Ejus N. T. Moses setzt nur siebenzig: am besten ist's zu sagen: Moses deutet auf die Zahl der hinabziehenden Personen; Lucas auf die Stärke der Familie in Egypten: denn darzu müssen gerechnet werden über die vorige 70. und außer Jacob, Joseph mit seinen zweien Söhnen; item die Söhne Pharez, Hezron

und Gamul, in Egypten geboren: Vide autem quæ fufius habet Hamondus ad h. l. & quæ adversus Hamondum differit Clericus in Notis ad Gen. 28, 1.

Memorantur εβδομηκοντα δειδρα Φοινικων Exod. 15, 27. Num. 33, 9. Septuaginta *Assessores Synedrii* Exod. 24, 1. 9. Num. 11, 16. 24. 25. *Reges* Jud. 1, 7. *filii* Jud. 3, 30. 2. Reg. 10, 1. *Discipuli* Luc. 10, 1. *argentei* Jud. 9, 4. *anni μεταοικεσις* 1. Par. 36. 21. vide quoque Es. 23, 15. 17. Ps. 90, 10. Jer. 25, 11. 12. Ezech. 8, 11. Dan. 9, 2, 24. Zach. 1, 12. & 7, 5. Vide infra vocem Εκδικεω.

ΕΓΓΥΣ, *prope*: refertur ad propinquitatem *loci* Gen. 19, 20. 1. Reg. 8, 46. 2. Par. 6, 36. Esth. 9, 20. Luc. 19, 11. Joh. 3, 23. & 6, 19. 23. & 11, 18. 54. & 19, 20. 42. Act. 1, 12. & 9, 38. & 27, 8. *Habitationis* Gen. 45, 10. Deut. 2, 19. Prov. 27, 10. Ezech. 6, 12. *temporis* Deut. 32, 35. Es. 13, 6. Ezech. 30, 3. Joel. 1, 15. & 2, 1. & 3, 14. Abd. v. 15. Zoph. 1, 7. 14. Mat. 24, 32. 33. Marc. 13, 28. Luc. 21, 30. Joh. 2, 13. & 6, 4. & 11, 55. & 7, 2. Phil. 4, 5. Ap. 1, 3. & 22, 10. hic notandum, quod ubi το εγγυς dicitur de adventu Domini Nostri & extremo judicio, tunc notat non tam præcise præsentiam temporis aut rei citissime venturæ, quam certitudinem rei certissime venturæ & exiguitatem temporis comparate ad tempus ante actum.

Sæpe το εγγυς infert summam *eventus* rei alicujus & est valde emphaticum denotans vim & operationem sive *verbi Divini* Deut. 30, 14. Rom. 10, 8. sive *gratiæ*

gh *gratie* Eph. 2, 13. *auxilii* Pf. 85, 10. *di-*
lectionis ac unionis spiritualis Pf. 34, 19.
 l Pf. 119, 151. & 145, 18. *peculiaris ami-*
citie Sap. 6, 20. *crucis* ac miseriae Pf. 22,
 n 12. *irae* ac maledictionis Ebr. 6, 8. Vide
 præterea singularem emphasin vocis *εγ-*
γυς Ebr. 8, 13. Jerem. 25, 26. &
 48, 24.

o Οι *μακραν* dicuntur Gentes, Ethnici,
 Pagani, qui extra Ecclesiam sunt actu, *οι*
εξω, *αλλοφυλοι*. Qui vero in Ecclesia,
 dicuntur *οι εγγυς* Eph. 2, 17. *καὶ ελθων*
 p *ευηγγελισατο ειρηνην υμιν τοις* (scil. πο-
τε) *μακραν καὶ τοις εγγυς* (sc. ovibus de-
 perditis ex domo Israel, Judæis, populo
 Dei & peculio Ejus infantibus à vobis ca-
 nibus distinctis Matth. 15, 26.) Ef. 57, 19.
 q Ich will Frucht der Lippen schaffen, die da
 predigen: Friede, Friede, beyde denen die in
 der Ferne und denen die in der Nähe,
 spricht der Herr. Dixi Judæos dici *της*
εγγυς confer Psalm. 148, 14. Gen 45,
 r 10. Du sollt im Lande Gosen wohnen,
 und nahe bey mir seyn. Dicitur Gosen
 alias Raëmses Gen. 47, 11. Severus ex-
 ponit Gosen: *propinquitas*, fuerunt Israë-
 litæ *οι εγγυς*, Deo propinqui, licet in Æ-
 gypto habitantes, licet à monte Dei & ap-
 propinquatione Moſis ac Joſuæ remoti
 Exod. 24, 13.

ΕΓΚΑΘΕΤΟΣ, *Insidia-*
tor, vide Leigh. το *εγκαθετεν* Græcis id
 omne significat, quod clam fit, clandesti-
 num, tectum, latens, obscurum, hinc libe-
 ri supposititii *εγκαθαται*, quos alias *σκο-*
τιδες dixere.

ΕΓΚΑΙΝΙΖΩ, vide Leigh.
 Luth. vertit *erneuern* 1 Sam. 11, 14. 2
 Par. 15, 6. & revera quoque in his locis
 est *renovare*.

ΕΓΚΑΤΑΛΕΙΠΩ, ^a
Desero, vide Leigh. in hanc vocem &
 confer Ejus supplementum in eandem, u-
 bi inquit: *Novies adhibetur in N. T. &*
semper in hoc sensu: At vero longe alius
 est sensus Ebr. 13, 5. *ομησε ανω*, *οδμη*
σε εγκαταλιπα ab illo Rom. 9, 29. *ει μη*
κυρι *Θαβαωθ εγκατελιπεν ημιν σπερ-*
μα, *ως σιδμα ανεγεννηθημεν*, ibi enim est
derelinquere seu *deserere*, hic vero aliquid
solatii residuum linquere.

Matth. 27, 46. Ηλι, Ηλι, *λαμασα-* ^b
βαχθαν, *τρεσε* *Θεε μη*, *Θεε μη*, *ατι με*
εγκατελιπες Pf. 22, 2. Braunerus ad
 hæc verba in Biblischem Lust-Hause P. I.
 p. 346. ita scribit: Das Verhum Sabach-
 thani kommt vom Substantivo *Sabec* und
 heist Baum oder das Gewächs, in wel-
 chem der Widder gehangen, so Abraham
 geopffert Gen. 22. LXX. Intpp. vertiten
 das Wort Sabec nicht wie die Vulgata, Lu-
 therus, Piscator und andere die da sagen, es
 sey ein Heck oder Dorn-Strauch gewe-
 sen, sondern behalten es, als habe der
 Baum oder das Gewächs, in welchem der
 Widder gehangen also geheissen: & ecce
 aries unus detentus ex cornibus in arbore
 Sabec. Soll also der Herr Jesus mit
 dem Wore Sabachthani auf den Widder
 des Abraham gesehen haben, als der sein
 Vorbild gewesen, denn gleich der Widder
 auf den Baum Sabec, den Abraham nicht
 allein mit den Hörnern hangend, sondern
 auch

auch mit den fordersten Füßen gleichsam auf den Baum hinauf gestiegen gewiesen, wie Procopius dafür hält, also hat der Herr Christus hoch am Kreuz mit ausgestreckten Armen gehangen. Das Wort Sabec kommt von dem Syrischen Sebac her, das so viel heisset als reliquit, denn der Wider der auf den Baum Sabec hieng, war von allen Menschen verlassen etc. Hisce Braunerianis meletemasi haud quidem pauci obstetricati sunt: *φύτεν Σαβεκ* quod non LXX. Intpp. solum, sed & Theodosion positerunt, Hesychius explicat per *βα-θ-θ*, pro quo Doctissimus Bochartus in Hierozwico P. 1. l. 2. c. 46. recte legit *βατρν* rubum. Cyrillus & Phavorinus intelligunt per hoc Sabec *χρυσολαχανον*, sed nullus video, cur Bochartus *χρυσογονον* legi velit pro *χρυσολαχανον*. Bene equidem est, quod refert *χρυσογονον* dici à Dioscoride *θαμνον πυκνον* fruticem densum, cui folia quernis similia, *χρυσολαχανον* vero (quod aliis est *ατραφαξ* *atriplex*) olus esse in hortis crescens, quod, inquit, *arietem detinuisse aut implicasse, ne somniando quidem quisquam finxerit*. Cæterum latuit forsan Bochartum, Virum alias stupendæ *πολυμαθ-σεως*, plantam quæ communiter vocatur *Aloe orientalis*, Græcis dictam fuisse *χρυσολαχανον*, neque quisquam, quod scio, hoc antea observavit, ne quidem Urfinus in Arboreto Biblico: est autem hæc planta seu frutex oleris quidem genus, sed subdito igne modico in altitudinem procerae arboris, spatio duorum vel trium mensium excrefcit, ac flore semel emissio ilico arefcit, emittunt ejusdem folia quæ lata

lata sunt atque crassa, succum quendam valde amarum paulo differentem à Gummi Aloes, quod à pharmacopœis venditur. Certe si Nicephorus essem fabulis addictus ac nimis credulus, dein Origenes in allegoriis ubique totus, dicerem Aloem fuisse, quam aries Abrahami pedibus anterioribus conscenderit, dein multa somniarem de amaritudine crucis Christi ac preciosissimo, quem arbori affixus emisit, succo, imo de igne miseriarum seu *πυρ-σεως* subdito, magnitudineque meritorum ac satisfactionis, quæ illarum horarum spatio, quibus in cruce pependit, ad ultimum apicem summumque verticem excrevit quousque dixit: *consummatum est*, afferrem citationes undiquaque allegoricas, præsertim ex Apocalypsi, ubi Christus arbor dicitur, cujus folia Gentibus in medicinam cedunt. Cæterum exerceant se in ejusmodi commentis Monachi supersticiosi, concionatoresve ignavi, Criticum decet textum inspicere, neque pati ut quisquam fabellis ipsi imponat. Dixi de iis qui meletemasi Braunerianis incunabula dedere, quos inter numerandi non Ebrai ipsi solummodo (de quibus videndus Bochartus l. c.) sed omnes etiam alii, qui *το Sabec* per *αφεσιν* seu remissionem interpretantur, ut idem sit quod Syriacum *Schaback* per Schin & Koph: adde quod Bochartus refert se ex MSS. Arabico in Svecia legisse *suspensum* arietem pro *detentum*, prout Melito reddidit *κρεμαμενον*, & Græcus Scholiastes *ορθον rectum* vel *επηγεμενον sublatum*, ut aries hac forma Christum in cruce pendentem melius retulisse credatur. Natum hinc est illud

apophthegma Pseudo-Athanasii in Interpretat. Parabolarum Quæst. 66. *Φυτον Σαβεκ οτιμι* *εσι* *σανε*. Sed extat in Hebræo textu: *Ecce aries unus* *רִאן* vel *ecce aries à tergo* *רִאן* *detentus cornibus suis* *בסכך* *in densitate* *Aquila εν συχνω* *in condenso*. Symmachus *εν δικτυω*, quasi *legerit* *בשבכה*, Tremellius: *in perplexitate veprium*. Vulgata & Osiander: *inter vepres harentem*. Vetus: *Vers. implicitus vepreto*. Calvin. Genevenses: *retenu à un buisson*. Erberg. *attaccato a un cespuglio*. Luth. *in der Hecken*. Jonathanis Paraphr. *בחרישותא* *כ*: *εν υληματι*. Onkelos *בארנא* *in arbore*. Syrus & Arabs habent: *in ramis*, & *in ramis arborum*, præter Arabem Erpenianum qui dixit: *in spinis*, & alius Arabs *in arbore* prout testatur Bochartus. Cæterum *Sabec* vere denotat perplexitatem & densitatem sylvæ, ramorum, veprium, spinarum &c. ut patet ex Hebræo textu Ps. 74, 5. ubi LXX. Intpp. *εν δρυμω* *Ξι λων*, Es. 9, 18. LXX. *εν τοις δασεσι* *τα δρυμ* Es. 10, 34. in quo loco Græci omnes, nescio qua de causa vocem *Sabec* omiserunt, 2 Sam. 18, 9. LXX. *υπο το δασος της δρυ*.
 c Quomodo autem Aries Abrahami Christum præfiguravit, vide in dictis five ratione similitudinis ab hoc animali petitæ 1 Pet. 2, 22. 23. Act. 8, 32. five respectu victus Joh. 6, 53. ac vestitus Rom. 13, 14. Galat. 3, 27. Ap. 3, 18. five traditionis quoniam ex grege Abrahami non erat, sed datus & à non quærente inventus Es. 9, 6. Joh. 3, 16. Rom. 10, 20. Mat. 16, 17. five apparitionis Joh. 8, 56. five substitutionis Es. 53, 4. 5.

ΕΓΚΡΑΤΕΙΑ, *Continentia*:

Ubique habetur in N. T. Lutherus reddidit: *Keuschheit*. Dicebatur olim *εγκρατεια* exquisita diæta, quali utebantur athletæ, ad quam alludit Apostolus 1 Cor. 9, 25. *πας δε ο αγωνιζομεν* *παντα εγκρατευεται*. Est nunc *εγκρατεια* refrenatio appetitus cujusvis, qui fertur ad res malas 2 Pet. 1, 6. Tit. 1, 6. 8. De hac discursum instituit Paulus coram Felice Act. 24, 25. viro rapinis dedito, & Drusilla muliere libidinosisissima. *Εγκρατειαν* Lutherus vertit *Busse* Sir. 18, 28.

ΕΓΩ, sæpissime: **ΕΓΩ** *εμι* a Joh. 18, 5. est vox particularis Majestatica Deo usitata in V. T. Exod. 3, 14. & in Novo Ap. 1, 8. hac usus est Christus in summa exinanitione, cum comprehenderent Eum Judæi, quo pertinent vaticinia Ps. 34, 5. Ps. 67, 4. Hoc verbo furem turbam & ipsum proditorem (stabat enim cum iis, inquit Johannes) summo miraculo stravit, hinc eleganter Leo Serm. 1. de Pass. *quid jam poterit Majestas Ejus judicatura, cujus hoc potuit humilitas judicanda?* Turbæ dicenti: *Jesum Nazarenum quærimus*, non respondit Christus *υμεις επατε* sicut alias: *συ επας* Matth. 25, 26. sed *εγω εμι*, idque duplici ratione, Imo, ut antea dixi, Majestatis hoc fuit indicium, quam usurpando hanc locutionem Deitati propriam demonstrare voluit, antequam se in eorum potestatem traderet, scilicet ut inde disceremus, neminem tulisse animam Ejus, sed Ipsum Eam posuisse; 2do cum de Filio Dei interrogant, respondet: *υμεις λεγετε* Luc. 22, 70. & Summo Sacerdoti: *συ επας* Mat. 26, 64. quæ fuit humilitatis implicita sed plena assertio, cum

cum vero de Jesu Nazareno interrogant, inquit aperte & παρρησια· Εγώ ἡμῖ Confer vocem ΟΠΙΣΩ.

I Cor. 5, 12. Τι γὰρ μοι καὶ τὰς ἐξω κρινεῖν, ἔτι τὰς ἐσω ὑμεῖς κρίνετε; v. 13. τὰς δὲ ἐξω ὁ Θεὸς κρίνει. Καὶ ἐξαλείψετε τὸν πόνηρον ἐξ ὑμῶν αὐτῶν. D. Hebingen in glossa ad h. l. Edit. N. T. Bremens. Anno 1711. Was gehen euch die draussen an, welche in und nach der Welt leben, und also keine Glieder eurer Kirchen = Gesellschaft sind; diese haben sonst ihre Richter und Obrigkeit, ja Gott selbst zum Rächer des Bösen. Wenn ihr eure brüderliche Bestrafung wohl anlegen wolt, wie ihr denn sollt, so brauchet sie an denen, die unter euch sind. Darum seyd nicht nachlässig, wie bisher; dieses ist euer Amt: thut hinaus den Blutschänder und seines gleichen. Juvat præterea duorum insignium Criticorum seu judicia seu conjecturas ad h. l. primum referre, dein paucis expendere. Primus est Hammondus ad h. l. cujus annotatio (nam brevitati studeo) in his præcipue consistit: Imo: Ex autoritate Theophylacti posse post particulam ἔτι poni τελειὰν σιγμην, & novum sensum inchoari sine interrogatione. Cæterum Novaturienti huic distinctioni commatos, cui ex antiquitate Theodoretī auctoritatem conciliare gestit Hammondus, obstreperit genius linguæ Græcæ, nam τὸ ἔτι nunquam apud Græcos sententiam claudit, nisi interrogative sub sensu affirmationis, & id quidem raro: ideo recipit se Hammondus intra cancellos, & 2do probat lectionem receptam, quæ descripta

est συναπτῶς καὶ ἐρωτηματικῶς, ut inquit Theophylactus, sed movet residuam difficultatem in verbis καὶ ἐξαλείψετε &c. cui incommodo duplex attulit remedium: vel quod hæc postrema verba hujus Capitis ac ratiocinationis intelligamus esse testimonium ex Veteri Testamento, quo hæc oratio obsignata sit, vel quod non quidem initium versus decimi tertii, sed totus versus duodecimus claudi debeat parenthesi: hoc ultimum rejicit Clericus in castigatione Hammondī, & quidem merito, prius autem plane intactum relinquit, quod, quantum capio, probandum censeo, Paulus enim his verbis sine dubio ἐμνημονεύσε θεοῦ ἐν τῇ παλαιᾷ κειμένῃς, sc. Deut. 13, 5. & 22, 21. ut inquit Chrysostomus & Theophylactus: Joh. Clerici conjecturam ad h. l. totidem verbis afferre lubet: *Legimus in Nostri Codicibus: τι γὰρ μοι καὶ τὰς ἐξω κρινεῖν; fateor me non intelligere quæ sit hæc constructio: τι μοι κρινεῖν; Scio sensum hunc eorum verborum afferri, quid ad me attinet externos judicare? hoc est: ad me non attinet: sed quero similis locutionis exemplum, quod non profertur. Præterea conjunctio ΚΑΙ quæ intercedit, duriores multo facit orationem, quæ de causa & in MSS. Alexandrino & aliis deest, nec habet Syrus Interpres. Attamen temere resectam hanc voculam existimamus, eamque nos ducere ad vestigia veræ lectionis, quæ hæc fuerit. Τι γὰρ μοι, καὶ τὰς ἐξω; ΚΑΙ ΜΕΝΟΤΝΓΕ τὰς ἐσω ὑμεῖς κρίνετε· τὰς δὲ ἐξω ὁ Θεὸς κρίνει· καὶ ἐξαλείψετε τὸν πόνηρον &c.* Quid enim mihi & iis qui foris sunt? at vos judicate eos qui sunt intus; eos vero qui sunt extra, De-

us judicat, & tolletis malum e vobis. *Primo phrasis est scriptoribus sacris usitatissima: τι μοι καὶ σοι; quod perinde est ac rerum tuarum satage, meas ipse curabo, vide Mat. 8, 29. Joh. 2, 4. &c.* Deinde ex ΚΑΙ ΜΕΝΟΤΝΓΕ non difficulter factum ΚΡΙΝΕΙΝ ΟΤΧΙ, quia insequentibus verbis occurrit bis verbum κρινεῖν. *Particula καὶ γὰρ est particula adversativa, non infrequens in Gaali sermone, vide Rom. 4, 20. & 10, 18. Phil. 3, 8.* Planissimus est sensus, cum durissima sit interrogatio & ab hoc loco aliena: annon vos judicatis de iis qui intus sunt? Si dixisset Paulus: non meum est de iis qui inter vos sunt, iudicium ferre, annon vos de iis judicatis? esset sensus aliquis, quamquam alienus ab hoc loco, & fluere oratio; sed prout jacet, series verborum durissima est. *Tertio: quod sequitur τὰς ΔΕ ΕΞΩ ostendit antecedere debuisse, cum sit hic manifesta τῶν ΕΞΩ καὶ τῶν ΕΣΩ oppositio &c.* Quarto: καὶ ΕΞΑΓΕΙΤΕ conjungitur manifesto cum κρινεῖτε, judicate & tolletis &c. *Non potest autem mirum videri, quod hunc locum corruptum censemus, cum videatur Syrus Interpres ita sensisse, qui omisit vers. 12. καὶ Ε 8Χ, & vers. 13. iterum καὶ, quod non videret alioqui, quomodo cohereret oratio, Latinus etiam omisit duplex καὶ, ut & Arabs &c.* Haftenus Clericus, Magnus quidem Criticus, sed aliquando tamen dormitans, aliquando somnians. *Primo* fatetur se nescire, quid sibi velit illa constructio τι μοι κρινεῖν, cum idem tamen sit quod Luc. 12, 14. τίς κατεργάσεται με δυνάστην ἢ μαγιστὸν, hoc est, κριτὴν, sed quaerit exemplum hujusmodi locutionis, quod fane in promptu

foret, si vacaret evolvere, nam probe meminimus me apud Aristophanem legisse τι μοι τὰτι δέαν, & Græcis nihil frequentius est hac locutione τι μοι; pro ἄδεν προς με. *Secundo* vult Clericus legi: Τι γὰρ μοι καὶ τὰς ΕΞΩ; ut sensus sit: quid mihi & iis qui foris sunt? Hic credo omnino Magnum Virum dormitasse: nam quid hoc monstri locutionis ἐμοὶ καὶ τὰς, inauditum id est Græcis auribus, proferat Clericus vel unicum ejusmodi constructionis exemplum & faciles assentiemur, alias quippe in hoc sensu Dativus semper cum Dativo jungi debet: ita Imperator Otho cum cæso Galba Imperium invasisset & multis tunc urgeretur curis, sæpius exclamavit τι ἐμοὶ καὶ τοῖς μακροῖς αὐλῆς, agnoscens supra conditionis suæ modum sese extulisse adeoque periculis ac molestiis sese exposuisse secundum illud Taubmanni: *fructus bonos oneris, fructus honoris onus.* *Tertio* ex ΚΑΙ ΜΕΝΟΤΝΓΕ (quod conjicit legi debere) opinatur haud difficulter factum ΚΡΙΝΕΙΝ ΟΤΧΙ: Cæterum si in antecedentibus dormitavit Clericus, hæc ut opinor vigiliis fessus omnino somniavit, nam neque hic ullus est anagrammatifinus seu literarum transpositio, neque unquam possibile foret ejusmodi corruptionem irrepsisse, quin Veterum quisquam id animadvertisset. Quod de reliquo est iudicium Lectori committimus, qui si pius sit, nimiam æstimabit esse licentiam textum ubique pro lubitu vexare: Interpretes autem communiter sic habent: Tremellius: *Quid enim ad me attinet judicare extraneos?* Vetus, Vulg. Osiander: *quid enim*

enim mihi de iis qui foris sunt judicare? Beza: *quid enim mea inter est etiam de extraneis judicare?* Diodatus in Verf. Gall. Calv. & Genevenses, *car qu' ay-je à faire de juger aussi ceux de dehors*: apponit parallela Marc. 4, 11. Col. 4, 4. 1 Theff. 4, 12. 1 Tim. 3, 7. & in glossa: *il rendraison de la restriction precedente aux seuls membres de l'Eglise sur les quels seuls Dieu donne l'autorité à ses serviteurs & non sur les étrangers voy.* 1 Pet. 4, 15. Erberg. *Percioche, ch'io ho da far di giudicar què di fuori*: pari modo reliqui omnes, quod scio, Interpretes. Si vero conjecturæ locus esset ad conciliandam textui evidentiam ac sensum per omnia planum, felicius forsan diceretur scriptum fuisse *μητι* pro *τι*; scil. *μητι γαρ μοι ηγα τις εξω κεινεν; &χι τις εσω υμεις κεινετε*; adeo ut sensus sit: nonne meum quoque est illos qui foris sunt (seu alibi) judicare? Vos eos qui intus sunt iudicatis, cæterum eos qui intus s: inter vos sunt, ego extraneos judico, ideo separate vos ab illis, qui non sunt fratres nisi nominatenus, & tolletis malum de medio Vestrum: Ita nimirum sub hac paraphrasi probe totus cohærebit contextus.

Usitatissimæ alias sunt locutiones *τι μοι*; *τι σοι*; *τι προς σε*, *τι προς υμας*; &c. Jos. 22, 24. 2 Reg. 9, 18. 19. Mat. 27, 4. Joh. 21, 22. 23.

Extat responsum Christi ad matrem Joh. 2, 4. *τι εμοι ηγα σοι*; quid mihi & tibi h. e. invicem vel quid inter nos? quid mihi tecum? vel quid tibi mecum? sunt qui interpretantur: quid hoc ad te vel me? ita Justinus Martyr, vel quisquis Author est Quæst. & Respons. ad Orthodo-

xos censet vertendum esse: *Quid est mihi & tibi?* id est: *cura quarendi vini non pertinet ad te vel ad me*: sed rectius explicatur: *quid mihi tecum?* ita quippe ponitur *τι εμοι ηγα σοι*, 1 Reg. 17, 18. 2 Sam. 16, 10. & passim in N. T. de quibus locis postea. De sensu autem horum verborum Christi ad Matrem digladian-tur Hammondus & Clericus ad h. l. Hammondus colligit talem fuisse verborum sensum, ut exinde colligere potuerit Mater Christi Christum non voluisse non operam ferre huic *υσερηματι της οινε*, quoniam ilico dicitur versu 7. quod Christus converterit aquam in vinum, postquam Maria ex fide ac spe miraculi futuri servis præceperat, ut ad nutum ac mandatum Filii intenti essent: sed quod dixerit Christus *τι εμοι ηγα σοι* eum vehat sensum, quod nondum advenerit hora, qua palam, publice ac coram omnibus miracula ederet, ut nunc voluit Maria, & requirebant cognati Joh. 7, 4. unde & hoc miraculum existimat Hammondus non notum factum fuisse nisi Matri, Sponso, Servis, Architriclino & Discipulis, adeoque nihil aliud fuisse nisi *initium* seu præludium *signorum Ejus* v. 11. quibus paulatim sese hominibus notum fecit & *manifestavit gloriam suam*, h. e. ostendit Numen in se habitare, licet non omnibus sed discipulis, tantum tunc temporis, de quibus solummodo dicitur: *& Discipuli Ejus crediderunt in Eum*. Hunc sensum his ultro ob-signat Hammondus: *Veritas hujus Interpretationis, qua concedimus non dixisse Christam nondum esse tempus faciendorum miraculorum, sed tantum palam faciendorum usque adeo manifesta est, ut Gregorius Nyss-*

Nyssenius, potius quam concederet Christum dicere nonaum adesse tempus edendorum signorum, posteriorem versus partem cum interrogatione legerit: nonne mea hora venit? Nonne ad eam perveni etatem, qua mei juris sum? an tu ad hanc etatem me vis regere? Sed interpunctionem mutare non est necesse: adde quod neque hoc permittit particula *ἔγω*, nam si ita foret, dicendum fuisset *ἔχι*; Clericus e contra: *Initium signorum*, de quo Evangelista v. 11. intelligit de signis publice editis, & quidem rectissime, nam primo Evangelista expresse de hoc miraculo inquit: *Et manifestavit gloriam suam* sc. cunctis & palam, atque huic sensui plane non contrariatur id quod dicitur de Discipulis solum, quod illi crediderunt in eum, quasi vero plures non viderint aut sciverint miraculum quam illi qui crediderunt, quoties enim hoc accidit ut legimus passim apud Evangelistas: de Discipulis autem hoc dicitur sc. quod tunc primum hoc viso confirmati fuerint in fide, nam jam ante aliquantulum crediderant cum ipsum sequuti erant, vide Joh. c. 1, 37. 38. 39. 40. 42. 43. 46. 50. 51. *Deinde*: Initium signorum de signis publice editis intelligere haud parum svalet conjectura Clerici de signis à Christo jam ante privatim editis, dum inquit: *Quomodo volebat à Filio vinum praeberi? certe nolebat pecunia emi, qua sciebat non abundare Jesum, sed, ut fere consentiunt Interpretes, miracula suppeditari, ut olim viduae Sareptanae oleum suppeditaverat Elias. Hinc autem videmur posse colligere antea simile quidpiam, aut alia miracula à Jesu edita fu-*

isse; qui enim mater miraculum postulat à filio, à quo nullum unquam fieri vidisset? Norat quidem ex revelatione Angelis, filium suum esse Mesiam, sed inde non sequebatur eum miracula, ejusmodi praesertim, cum videretur, editurum. Ulterius opinatur Clericus, hæc verba *τί μοι καὶ σοι* nil nisi repulsam matri datam ferre, sed unde illa nihilominus speraverit subsequuturum miraculum, ita conjicit: *Nempe aut ex aliis verbis quæ forte à se non audita reticuit Johannes, aut ex signo quodam quo significavit Jesus se matri gratificaturum, quamvis intempestive id à se petenti.* Cæterum in his non assentior Clerico. Nam quamvis concederem Clerico, in illis verbis *τί μοι καὶ σοι* puram esse repulsam seu denegationem miraculi, nihil inde incommodi sequeretur, nam etiam mulieri Chananææ suum auxilium initio plane denegavit Christus ad probandam illius fidem: neque absurdum foret dicere, Matrem Christi nihilominus, secundum spem & contra spem credidisse; tamen neque largior illa verba *τί μοι καὶ σοι* omnis auxilii negativa fuisse, neque S. Johannem assiduam Christi auscultatorem atque convivam intimum semper à latere, denique Scriptorem solertissimum ac *θεοπνευστον*, si quis alius, verba ulla aut signa reticuisse, si quæ Christus in hoc negotio edidisset. Cæterum quemadmodum neque Clerico hac in parte, neque Hammond (in eo quod hoc miraculum non palam factum judicat, eoque referri vult denegationem in verbis *τί μοι καὶ σοι*) assentior, ita hæc verba *τί μοι καὶ σοι; ἔγω*

ηλθεν η ωρα μὲν neque de omnimoda dene-
gatione auxilii, neque de negatione mira-
culi palam faciendi, sed de negatione tem-
poris ad miraculum hoc edendum oppor-
tuni intelligo: Etenim tum demum op-
portunius erat tempus, cum vinum prorsus
defecisset ac plane nihil residuum esset, sic
enim & miraculum evidentius foret & be-
neficium majus haberetur.

^e Marc. 1, 24. *τι ημιν καὶ σοι, Ἰησοῦ Ναζα-
ρηνῆ; ἡλθες ἀπολεσθαι ἡμᾶς;* Matth. 8, 29.
*Τι ημιν καὶ σοι Ἰησοῦ υἱε τοῦ Θεοῦ; ἡλθες ὥστε
περὶ καὶ ἡμᾶς βασανισθαι ἡμᾶς;* (Diodatus
in glossa: *avant le temps du juge-
ment le quel ils pouvoient aisement savoir
n'estre encor arrivé*) Marc. 5, 7. *Τι εμοι
καὶ σοι Ἰησοῦ υἱε τοῦ Θεοῦ τοῦ υἱοῦ τοῦ
ζωοῦ τοῦ Θεοῦ μὴ με βασανήσης.* Luc. 8,
28. *Τι εμοι καὶ σοι Ἰησοῦ υἱε τοῦ Θεοῦ τοῦ υἱοῦ
τοῦ ζωοῦ μὴ με βασανήσης.* Antequam
ipsi quædam de hisce Sathanæ verbis, eo-
rumque sensu dicamus, juvat ex Doctiss.
Joh. Henr Maji Observationibus describe-
re phraseos Græcæ vindicias. Is autem sic
infit: Cum Pfochenius §. 40. tum Er.
Schmidius ad Matth. 8, 29. quibus adde Be-
belium Exercit. de phrasi N. T. §. 21. illos
more suo exscribentem, nec non Bezam
ad l.c. ab Ebraismi suspitione locutionem
nostram purgare magno nisu conantes,
quam plurima huic phrasi similia ex pro-
fanis Scriptoribus adduxerunt exempla;
eandem autem totidem verbis alicubi oc-
currentem non produxerunt. Id ergo no-
stræ adhuc relictum censemus industriæ,
ne simile quidem dicendi genus, non autem
idem in promptu esse, objici possit, quod
Phochenio in simili phrasi *υἱοι ἀνθρώπων*

obvertisse novimus Cl. Mosén Solanum in
dissert. de Stylo N. T. §. 59. Hanc itaque
ipsissimam locutionem sistimus ex Epi-
cteti dissertationum ab Arriano digestarum
l. 2. sic uti egregiam illum locum A. Gel-
lius in Noct. Attic. l. 2. servavit. Introduci-
tur Philosophiæ sectator, & quidem di-
sciplinæ Stoicæ, nomine solo, non reapse
multa de serenitate oris vultusque, de con-
stantia, aliisque jactans virtutibus, ipso
autem opere contrarium ostendens. Hic,
ubi naufragii metu tenetur, quæsitus ab
alio, num naufragium adhuc sit *κακία*,
(quod vi hypotheseon negabat antea) fu-
isse percutiens quærentem, dicet: *τι ημιν
καὶ σοι ἀνθρώπε; ἀπολυμέθα, καὶ σὺ θε-
λῶν παίζεις.* Item, si hujusmodi neque
frugis neque operæ probæ Stoicus, crimi-
nis accusatus, ad Cæsarem vocatus, treme-
re & timere visus, interrogaretur: quare
metuat mortem, carcerem, exilium, igno-
miniam, alia? cum his nulla infit *κακία*, vi-
tium nullum, respondebit: *τι εμοι καὶ
σοι ἀνθρώπε, ἀρκεί εμοι τὰ εμοι κακὰ.*
Unde liquet vehementissimæ indignatio-
nis esse formulam, tum usurpari solitam,
quando aut gravi periculo pressi aliis nos
laceissentibus vel & iridentibus respon-
dendum haud esse censemus, aut de vi fa-
cta querimur, simul etiam contemptum
declaramus, ubi adversariæ potestati resi-
stere non possumus, sed inviti cedimus.
Quam ob rem, non vexari se ulterius pe-
tunt, qui ea formula utuntur, indicantes
se jam sat malorum perpeffos. Est itaque
sensus: Nihil mihi tecum commune.
Missum me facito. Res tuas tibi habeto.
Noli meos turbare circulos. Apage, & me
mea

mea curare finito. Tuis tute intentus sis. Atque hoc argumento sit, non semper Ebraismum esse dicendum, ubi eadem locutio in N. T. Scriptoribus occurrit; sed recordemur potius, peculiari quopiam facto accidere, ut eadem phrasis, constructio eadem in diversis Lingvis deprehendatur sine ullo vitio. Quare et si 2. Sam. 16, 10. **לִי וְלָכֶם** itemque 2. Par. 35, 21. **לִי וְלָכֶם** legamus: non tamen ex fonte Ebræo, sed Græco limpido-fimo profluxisse dicendum, quod in N. T. eandem phrasin hoc sensu legamus. Hactenus J. H. Majus. Sed ad sensum verborum quæ protulit Sathanas: **τί ἐμεῖ καὶ σοὶ;** vel **τί ἡμῖν καὶ σοὶ;** imo: nos te nunc non impugnamus, etenim novimus quod sis Sanctus Ille Dei, nobis vero cum hominibus peccatoribus & reis res est, & quid hoc ad te? cur supervenis? **εἰ,** vade & sine nos cum adversariis nostris contendere cosque **βασανισμοῖς** vexare: 2do: **τί ἡμῖν καὶ σοὶ;** quantum quidem discrimen est inter nos & te? quanta adversitas? quantum **χάσμα?** quanta diversitas! Tu es Sanctus Ille Dei & non assumisti nostram naturam, sed semen Abrahæ, si nos redimere noluisti, **τί ἀπὸ ἡμῖν καὶ σοὶ;** cur ergo in contrarium venisti sc. **βασανιστῆς;** nonne satis erat redimere alios, nisi etiam torquere nos? 3tio: **τί ἡμῖν καὶ σοὶ;** quanta diversitas inter nos & te? Tu es Sanctus Ille Dei, **μὴ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ** 1 Tim. 6, 15. nos e contra in statu miserrimo, nihilominus maligni, secundum illud 2 Cor. 6, 15. quæ convenientia Christo & Belial? 4to **τί ἡμῖν;** Pluralitatem sui Diabolus notat & communem sui statum indicat, ut inquit Chryso-

stomus Hom. 5. in Marc. *Unus est & de pluribus confitetur, in eo enim quod vincitur, intelligit & suos secum esse superatos:* nunc vero, inquit, Venisti ante tempus &c. Hieronymus conjicit, dæmones cernentes Dominum in his terris repente versari credidisse ipsum ilico ad se judicandos venisse; sed hæc conjectura mihi adeo non arridet (vide quæ superius notavimus ex glossa Diodati in Bibl. Gall.) nam aliter omnino Diabolus cognovit ex Scripturis. **Τί ἐμεῖ καὶ σοὶ, οὐδὰ σὲ τίς ἐστι, ὁ ἅγιος Θεός.** Minus recte Cajetanus ad hæc verba scribit: *Mentitur Daemon & fingit se scire ad tentandum ut sciat, prout in deserto tentaverat:* Cæterum satis in deserto vidit Dæmonum Princeps se delusum & Dominum Deum suum tentasse, idque ex consideratione prophetiarum, circumstantiarum antecedentium in nativitate Christi, & subsequentium in vita Ejus miraculorum: Nihilominus sententiam Titi Bostrensis hic non penitus rejicio, in quantum cæcitatem malitiæ Diabolicæ tangit, licet haud quatenus ignorantiam maligni arguit simpliciter: Verba ejus sunt: *Scio te quia sis Sanctus Dei: Spiritus nequam ajebat, quia forte sperabat ut per hujusmodi blandimenta adulatoria aliquid inanis gloriæ in eo excitaret, eaque ratione efficeret, ne vel se vel sui ordinis alios increparet, Deus autem non irridetur nec dolo ullo capitur:* Notandum hic est, quod cum Sathanas Christum in deserto tentavit, aut non dubitavit Ipsum fuisse verum Messiam, hoc est **Θεὸν & ἄνθρωπον**, aut quodammodo solum dubitavit, id est, non quidem dubitavit, quin Filius Dei esset, ge-

minæque substantiæ Gigas, dubitavit tamen forsitan an Naturæ in Christo adeo essent unitæ, ut humanam seorsum telis suæ tentationis non corrumpere aut deflectere potuerit, atque ideo periculum fecit, viresque suas intendit: hoc nimirum modo suspicor Diabolum fuisse bonum Nestorio-Calvinianum, atque existimasse unionem naturarum per puram παρασυσιν exititisse, & Duas in Ipso Naturas παντα-
 πασιν ακοινωνητας, quod si fuisset, Christum hominem facile vicisset, aut ad minimum victoriam sibi augurari potuit. 510: Malitiose ac coacte Dæmon Filium ac Sanctum Dei vocat, & tamen suum nomen ac Dignitatem ipsi anteponit dicens: το-
 ημιν και σοι; ubi apparet duplex dolus Diaboli: primo, quod licet cogebatur confiteri Jesum Nazarenum Sanctum Dei esse, tamen ludit in voce *Sancti*, & vult populo persuadere, ipsum Sanctum quidem hominem esse, sed non illum Messiam, qui penitus destrueret potentiam Diaboli, huc pertinet nominatio Jesu Nazareni ad revocandum illud dubium, an ex Nazareth quicquam boni provenire possit? Joh. 1, 47. huc quoque faciunt verba illa: *ante tempus*, quasi nondum tempus venturi Messiae adesset, sed vel quod hic Nazare-
 nus præcursor Messiae esset, aut altus quisquam, vel quasi aliquid in decreto aut opere incarnationis anticipatum vel mutatum esset, adeoque spes Israelis & opus redemptionis irritum. Deinde apparet alius dolus ac summa hypocrisis cum tacita illusione creatoris, quasi plangeret ac ingeret Sathanas, quod Christus noluerit eum redimere, sed potius βασανίζειν, idque

in verbis: τὴν μὴν καὶ σοι, simile quid videas in Saule, cujus verba & crocodili lachrymæ sunt: 1 Sam. 22, 8. Ist niemand den es fräncke meinethalben? & ut Germanica paraphrasi me expediam: als wolte der Teufel hier sagen: Was hab ich mit dir zu thun? was habe ich heiliger Teufel dir gethan? kanst du Friede: Fürst mich nicht mit frieden lassen? Laß uns gute Freunde seyn: als ich dich versuchte in der Wüsten, wuste ich zwar eben nicht wer du warest, ist weiß ichs aber: du bist Sanctus Dei: laß es nun darbey bleiben, und Friede zwischen uns seyn: ich bin schon zu frieden, und will nichts mit dir zu thun haben, so du mich nur mit meinen Feinden (deinen Brüdern) walten lässest wie ich will. Tercio apparet blasphemia, cum Christum injuriæ accusat, quasi dicat (ut iterum Germanico idiomate citius ac facilius scribam) ob du schon Sanctus Ille Dei und Gottes Sohn bist, so bist du doch ungerecht, deine Zeit ist noch nicht da, daß du die Höl-
 len-Pforte in deinem Leiden und Sterben angreifen solt, was thust du nun vor der Zeit? Warte der Zeit, ob du alsdann etwas ausrichtest, nun aber ist's Unrecht, daß du so frühzeitig anfähest, ich habe dir noch nichts gethan, ich bin in den Verräther noch nicht gefahren, die dreyszig Silberlinge sind noch nicht ausgegeben: daß ich den Herodem zum Mord und Todschlag gerethet, das war nur ein Kinderspiel, drum laß ab, hebe dich von mir biß die Zeit kömmt. Denique quod attinet phrasin, quam adhibuisse perhibetur Sathanas Marc. 5, 7. οὐκ ἔω σὲ τοῦ θεοῦ μὴ με βασανῇς*
 utar verbis D. Hedinger in glossa ad h. l. in

fuo N. T. Germ. Beschwören heist etwas mit Nenn- und Anrufung des Göttlichen Namens ernstlich befehlen, bitten, verlangen, wie hier die unsaubern Geister thun. Siehe dergleichen Gebrauch Act. 19, 13. 1 Theß. 5, 27. Hæc sine dubio hausit Heddinger ex Beza, sed non attulit aliam quoque vocis significationem, scil. quod cum quis dicitur *τινα ορκίζειν* idem sit ac iusjurandum ab aliquo exigat quo sibi caveat, Hinc Beza quoque illa verba *ορκίζω σε τον Θεον μη με βασανησης* ita explicuit: *confirma mihi interposito per nomen Dei iurejurando, fore ut non me vexes.*

- a EΙΔΟΣ, I. *aspectus, vultus, facies*: Jud. 13, 6. Act. 6, 15. 1. Sam. 16, 12.
 b *externa forma* 2. Sam. 23, 21. Ap. 4, 3.
 c *apparentia* ad extra, cui opponitur cognitio penitior Es. 11, 3. *Visus* tam active quam passive Eccl. 5, 11. 1. Reg. 10, 24. *aspectus cordis*, animi sententia Deut. 29, 19. Ps. 81, 13. Jer. 18, 12.
 f Ezech. 23, 16. *Plenaria fruitio* rei alicujus 2. Cor. 5, 7. ubi fides, quæ est *υποστασις των μη βλεπομενων*, contradistinguitur *τω ειδει*, *δια πισεως γαρ περιπατουμεν & δια ειδος*. Dixi fidem, quæ est *υποστασις των μη βλεπομενων*, alias enim fides & visio simul consistere possunt, manebit enim etiam *εν τω μελλοντι* 1. Cor. 13, 10. fides visiva, charitas perennis & spes æternæ continuationis, quoniam possumus, sicut credendo videre, quod dicitur *αποβλεπειν* Ebr. 11, 26. ita videndo credere Joh. 20, 27. 29.

- g II. *Species*: 1 Theß. 5, 22. *απο παντος ειδος πονηρας*. Quoniam communis

in interpretatione hujus dicti palam abutuntur non solum Concionatores ad unum fere omnes, verum etiam nonnulli Interpretes, jubet necessitas heic adscribere quid sentiant Viri emunctæ naris: ita autem Hammondus ad h. l. Vox *ειδος*, quæ verti solet: species, significat quoque genus, quemadmodum etiam Latina vox species. Ita vocem interpretari Syrum Interpretem ii non diffitentur, qui aliter locum hunc intelligunt. Itaque jubet Paulus abstinere ab omni genere mali, ab omnibus quæ vere mala sunt, quamlibet levia videantur, Sic Ribbi in Pirke Aboth c. 2. *æque cautus esto in precepto levi ac in precepto gravi*. Ita hunc locum intellexisse videtur Basilius, qui opponit *παν ειδος πονηρας τω δοκιμω* in initium Proverb. *δοκιμω τραπεζίτης το μεν δοκιμον καθεξεται απο δε παντος ειδος πονηρας αφεξεται*: *Probatas trapezita quod probatum est retinebit*, hoc est: metallum omne sincerum, sed abstinebit ab omni genere mali, h. e. adulterati, non ab eo quod externa specie malum videbitur, licet bonum sit, cui enim usui esset ejus peritia aut lapis Lydius? sed ab eo quod adulteratum est, qualecunque videatur primo aspectu. Similiter Theophylactus: *μη τρυση εκειν & απλως παντης προφητης ψευδους και αμαρτηματος*. Leontius de Sectis *πραξ.* in γ. Biblioth. Pat. Græcorum T. 1. p. 503. E. verba faciens de Manichæis, qui elegerant pessima quæque *εξ εκαστης αρεσεως*, ex qualibet hæresi, subdit: *& φειδεται δε & δε ειδωλατρειας, & παντος ειδος κακους*: *ne par-*
cit

cit quidem idololatriæ, aut ulli generi mali, non externæ speciei. Si quid huic observationi Hammondianæ opponi posset, non utique omisisset Clericus, qui tamen ambas ipsi hac in parte porrigit manus, verba ejus sunt: Recte noster, de omni genere mali, interpretatur verba Pauli, cum enim dixisset Apostolus: πάντα δοκιμάζετε το καλόν κατέχετε, omnia probate, quod bonum retinete, optime sequitur, ab omni genere mali abstinete; perinae enim est, ac si diceret: omnibus diligenter expensis, quæ a Prophetis vobis dicuntur, quæcunque bona ab iis proferuntur accipite, quævis contra mala rejicite. Ut το καλόν non dicitur, quod habet speciem boni, sic παν ειδος πονηρος non est, quod speciem quamlibet mali præ se fert, sed quod revera malum est. Ειδος pro genere passim sumi non opus est probatu. Videant tamen tirones Glossas Veteres Labbianæ Edit. in voce ειδος.

EΙΔΩΛΟΝ, I. latè sumtum omne id denotat, quod conceptus ac ideas universales omnium rerum repræsentat, hoc sensu idolum idem est quod simulacrum, illud απο της ιδειν, hoc à Latina voce similitudine originem trahens, ut notavit Erasmus ad 1 Cor. 8. Pariter idolum ac imago idem est Willetto ad Gen. 31, 30. II. Stricte sumtum non nisi de falso Deo, vel de simulacro cui cultus divinus exhibetur, dici potest, faciente Wallæo in loc. Comm. Desiit tractu temporis ac abusu in sinistram partem atque odiosam significationis appellationem hæc vox, quemadmodum Τυγαν.

& ΜΑΓΟΣ, sicut enim hæc initio sapientem denotabat, nunc vero veneficium, illa Regem vel Imperatorem, nunc nequissimum κατακυριευοντα, ita ειδωλον initio quamvis similitudinem designabat, nunc non nisi delubra Gentilium denotat, hoc enim nomine quævis eorum θδελυγματα veniunt e.g. Adramelech (sub figura pavonis ac muli) 2 Reg. 17, 31. Asdod (alias Dagon, quoniam initio colebatur in Asdod Philistæorum) 1 Macc, 10, 83. Arza (quod non fuit nomen proprium Poliarchæ Thirzæ, ut communiter exponitur, sed nomen idoli, quod in ejus ædibus asservabatur) 1 Reg. 16, 9. Asina 2. Reg. 17, 30. Astaroth (sub forma ovis) 1. Sam. 31, 10. 1. Reg. 11, 5. Baal Jud. 6, 25, 1. Reg. 16, 31. & 18, 18. Baal-Berith Jud. 9. vers. 4. Baal-Pehor Num. 25, 3. Beelzebub 2 Reg. 2, 1. Baalzephon Exod. 14, 2, 9. Num. 23, 7. Bel Dan. 14, 2. Chamos Num. 21, 29. Jud. 11, 14. Jer. 48, 7. Chion Amos 5, 26. Dagon Jud. 16, 23. Diana, Αρτεμις Act. 19, 28. Gad Es. 65, 11. Malchom Zoph. 1, 5. alias Molech Lev. 18, 21. Milcom 1 Reg. 11, 5. 2 Reg. 23, 13. (de corona της Moloch e lapide Moloch vel Molocha videat curiosus Lector eruditissime differentem Bochartum in Hieroz. ic. P. 11. l. 5. c. 7. col. 699.) Melech Jer. 7, 18. & 44, 17. Meni Es. 65, 11. Miplezeth 1 Reg. 13, 15. Nabaam 2 Reg. 17, 3. Naboth Jer. 46, 1. 22. Nehusthan 2 Reg. 18, 4. Nergal 2. Reg. 17, 23. Rimmon 2. Reg. 5, 18. Remphan Act. 7, 43. Succoth-Benoth 2 Reg. 17, 30. Siccuth Amos. 5, 26. (Talmudici in Sanhedr. c. 7. fol. 63. expli-

plicant *Succoth-Benoth* gallinam cum pul-
lis, *Nergal* vero gallum. Pariter Kimki-
us: Sed dicuntur Babylonii fecisse *Suc-
cuth-Benoth*: *Succuth* facellum, structu-
ram, tabernaculum denotat, ut patet ex
Amos 5, 26. *Benoth* vero puellas: un-
de colligere est exstructum fuisse fanum
aliquod Deabus, quas puellas vocabant, sic-
ut Græci Proserpinam *κορη* puellam,
Latini quoque post illos Mufas virgines
vocabant. *Nergal* conjicit Bochartus fa-
ctum à *Nergil*, quod Persis & Arabibus est
species palmæ, de qua ad huc mira prædi-
cant: Rimmon vero apud Syros à ma-
lis punicis) Tharthak 2 Reg. 17, 31.
Thamus vel Thamnuz (quo denotatur
vel Osiris, quem lugebat Isis, vel Adonis,
quem plangere curavit Venus secundum
mythologiam Poëticam) Ezech. 8, 14.
Theraphim Gen. 31, 34. Vitulus Exod.
22, 4. Vituli Dan & Berseba Amos. 8, 14.
Longum certe foret Idolomaniam genti-
lium sub unaquavis specie delineare, quod
nec nostri est instituti. Sed speciminis
ergo quantum nunc in mentem occurrit
dicam. *Πανem τραγοπροσωπον και
τραγοσκελεα* pingebant, *Ιονem* Theba-
num *κριοπροσωπον*, Anubin *κυνοπροσω-
πον*, de aliis Ovidius, l. 5. Metam: *Fele
soror Phæbi, nivea Saturnia vacca, Pisce
Venus latuit, Cyllenius Ibis alis*: Hinc
שֵׁירִים *Seirim*, hirsutorum animalium
eidwla à Mose prohibita Lev. 17, 7.
quæ LXX. Intpp. dixerunt *ματαα*, ut &
2 Chron. 11, 5. *ειδωλον γαρ ΟΥΔΕΝ ΕΝ
τω κοσµω* 1 Cor. 8, 4. ideo *הבל* & *ןן*
vanitas sæpe pro idolo ponitur, & in N.
T. *ματαον* haud inique de idolo exponi-

tur Act. 14, 15. veluti *ματαωθηνα* de
cultu idololatræ Rom. 1, 21.

EΙΚΩΝ, *Imago* Ebr. 10, 1.
*σκιαν γαρ εχων ο νοµος των μελλοντων
αγαθων, εκ αυτην την εικωνα των πρα-
γµατων* &c. Nota: Particula *γαρ* in-
fert collationem antecedentium capite
nono, ubi inter alia docuit Apostolus, Chri-
stum se non sæpius offerre quomodo sum-
mus Sacerdos V. T. quovis anno cum
sangvine pecuino Sanctum intravit, &
hoc exinde probat, quoniam lex non nisi
umbram habuit: docuit quoque diserte
in antecedentibus Vetus Test. sangvine
vitulorum ac hædorum sancitum fuisse,
cui opponit Novum ad quod verum san-
guinem Christi refert c. 9. v. 12. quod
contra Calvinianos notandum, qui Sacra-
menta N. T. (in quo tamen verus Christi
sanguis) vocant *σκιαν των πραγµατων*,
2) per *σκιαν* intelligit Apostolus oblatio-
nes Veteris Testamenti, 3) per *μελλοντα
αγαθα* non intelligit bona seu beneficia
per Christum acquisita, qualia sunt: re-
missio peccatorum, sanctificatione: nam
hæc in V. T. non fuerunt *μελλοντα*, sed
æque præsentia bona ac nunc in N. T. ita
enim legimus justificados Abrahamum
Rom. 4, 3. Abelem Ebr. 11, 4. remissio-
nem peccatorum tempore Prophetarum
Act. 11, 43. Jer. 31, 34. Mich. 7, 18.
Patres eodem modo salvatos quo & nos
Act. 15, 11. Intelligendum ergo per *τα
μελλοντα αγαθα* aliquid, quod non qui-
dem habuerunt fideles V. T. sed cujus
σκια, typus & figura ipsis solummodo
contigit, adeoque per hæc *μελλοντα αγα-
θα*

Sa intelligendus Ipse Messias secundum assumptam in plenitudine temporis carnem & sanguinem, ac secundum omne id quod in carne perficere ac implere debuit: quoniam vero nunc æternus Dei Filius homo factus in plenitudine temporis & in carne pro nobis passus ac mortuus est, idcirco habemus *αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων*, scil. Christum cum suo vero corpore & sanguine, nam *εἰκὼν* hic non designat umbram aut levem figuram (contradistinguitur enim, imo è diametro opponitur *τῇ σκιά* in textu) sed vivam imaginem, quæ veram in se comprehendit essentiam, ut Ebr. 1, 12. Patet ex hisce præmissis, quam inconueniens sit Paraphrasis Hammondi in Ejus N. T. ad locum Ebr. 10, 1. in qua non solum legem Moralem cum Ceremoniali Mosaica confundit, verum etiam justificationi sub Veteri fædere locum denegat. Coronidis loco glossam D. Hedinger in suo N. T. ad h. l. apponere lubet: **Das Ges. z: glossa: nemlich der von Gott angeordnete Levitische Opfer-Dienst unter dem Gesetze.** Ad verba: **hat den Schatten von den zukünftigen Dingen.** Siehe gloss. c. 9, 11. ibi autem ita habet: **welche damahl zukünftig zur Zeit des Aaronischen Priesterthums gewesen, als da sind: die würcklich geleistete Versöhnung durch das ewige gültige Opfer seines Leibes, die von ihm erworbene Gaben, deren etliche er aufs neue geschencket, theils aber reichlicher als vorhin mitgetheilet hat, & E. neu sind: die Ausnahme der Sünden in den Schooß der Kirchen, Freiheit vom Gesetz-Zwang und Joch, von Feyer-**

tagen, Orten, Tempel, Kleidern, Gebräuchen, Speisen, Opffern &c. item: Neue Sacramenten, Abschaffung der Satanis-chen Gewalt durch herrschende Abgötterey, Zauber-Kraft, Besetzung &c. **reichlicher** aber sind unter Christo ausge-theilet der Heilige Geist, Glaubens-Trost, Licht und Erkänntniß göttlicher Wahrheiten, Freude, Kraft zu guten Wercken, grössere Kundschafft dessen, was wir in jenem Leben zu erwarten haben: also daß jetzt ein junges Kind mehr Verstand und Vermögen in geistlichen Sachen besitzen kan, als Aaron und seine Priester.

E I M H, *nisi*: ponitur pro particula adversativa *ἀλλὰ*, sed, Mat. 12, 4. Luc. 4, 27. Joh. 5, 19. Gal. 2, 16. Pari modo exponendum dedit locum Joh. 17, 12. B. D. Dannhaver. in Idea Boni Disputatoris p. m. 81. ex quo dicto alias exsurgeret sophisma: Si nullus electus periiit nisi filius perditionis, Ergo aliquis electus periiit &c. licet solvatur quoque hæc sophistication ex observatione, quod propositio hæc, prout formata est, non est exceptiva in loco citato, nam id, quod excipitur, debet contineri sub subjecto propositionis exceptivæ.

E I M I, *sum*, Joh. 1, 1. 2. quater a habetur *το νῦν* in tempore præterito ad denotandam existentiam Verbi Patri coæternam omnia tempora præcessisse, ac si dicat Evangelista quadruplex tempus: præsens, imperfectum, perfectum, futurum, æternitatem, distinctionem à Patre, *ουνοσταν*, æqualitatem. Nota: egregie hic colludit tempus præteritum: *ἐν ἀρχῇ*

b *ἡ οὐλογία* cum tempore præsenti Joh. 8, 58. *πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι ἐγὼ εἰμι*, utrumque æternitatem Filii Patri coævam aperte arguit, illud ratione evidenti, hoc phrasi divinæ æternitati propria, licet enim *τὴν ἀρχὴν* Joh. 1. de principio temporis (ut aliqui somniarunt) intelligas, utique jam tunc *Erat*, *ἦν*, hoc est: antequam quicquam esset, *Erat*: ita etiam *πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι ἐγὼ εἰμι* realem ac Personalem existentiam notat, sine qua nulla alias ejusmodi affectio seu prædicationis, nihil enim dici potest ESSE nisi persona aut vera aliqua substantia. Dixi realem existentiam, non qualem concipere possis ex sola prædestinatione, tunc enim Christus non esset antiquior Abrahamo, cum decreta prædestinationis sint æqualiter æterna, & nota sint Deo ab æterno omnia opera Ejus Act. 15, 18. nec in solo merito, ejusdemque efficacia, nisi enim Persona æterna fuisset, meritum ante Abrahamum non valuisset.

De phrasi Deo propria *Εγὼ εἰμι*, vide vocem *Εγὼ*.

c *Εἰμι* dicitur *recte sum* vel *scio*: I Cor. 11, 20. *συνερχομένων ἡν ὑμῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἕκαστος Κυριακὸν δεῖπνον φαγεῖν*. Sunt qui per *τὸ συνέρχεσθαι* intelligunt conventus Corinthiorum promiscuos, in quibus panis quidam, sed non consecratus, comedebatur; sed hoc non permittit scopus Apostoli, qui de Sacramento loquitur v. 23. & seqq. taxat horrendum abusum Corinthiorum, qui bene pasti ac poti Sacram Cænam adibant *ἀναξίως*, commessandi causa, *μη διακρίνοντες τὸ σῶμα Κυρίου*, & nihilominus rem Sacramenti recipiebant v.

27, 29. licet non fructum v. 20. confer v. 17, 21. 22. 28. 33. 34. adeoque *τὸ ἕκαστος* in verbis Apostoli nequaquam sensu Calviniano intendit *ἀπλῶς non esse*, quasi indigni Cænam Dominicam non edant, sed ut dixi, restricte; non *recte* vel *bene esse*, idem ejusmodi locutiones inferunt in aliis passim lingvis: *ce n'est pas faire telle chose*: ficcine hoc est comedere? *Das ist nicht zu essen, ist das zu trincfen?* *Det er icke at åde, er det at dricke?* Bene hoc observavit D. Hedinger, qui Versionem Lutheri in h. l. alias primo intuitu duriores: *So hält man da nicht des HErrn Abendmahls* hac glossa illustravit: *Nicht mit der Absicht des Stiffters, da alles dabey in Liebe und mit Zucht hergehen sollte.*

EIPHNNH, *Pax*: Imo temporalis, hæc vel Universalis, Epidemica Es. 39, 8. Jer. 14, 13. Ap. 6, 4. Deut. 20, 10. Jos. 9, 15. Jud. 4, 17. I Sam. 7, 14. Ex. 18, 23. Lev. 26, 6. Jud. 11, 13. I Par. 23, 9. vel Particularis Mat. 10, 34. quod b dicit vernacula: *Fred og forligelig hed* Ps. 34, 15. *Suche Friede und jage ihm nach* Ps. 120, 6. 7. Zach. 8, 16. 19. Rom. 14, 19. Gal. 5, 22. Eph. 4, 3. 2 Tim. 2, 22. Ebr. 12, 14. Jac. 3, 17. 18. II. Conventus de pace, *accord, traité de paix* I Reg. 20, 18. III. Intentio bona ac pacifica I Reg. 2, 13. IV. Pax & incolumitas, quae cum aliquis dimittitur, *und ihm kein Leid wiederfährt* Gen. 26, 29. Es. 41, 3. 2 Sam. 3, 21. 22. & 15, 9. 27. & transfertur ad Sanctos Dei, qui cum pace, hoc est, incolumitate ex hac vita discedunt Gen. 15, 15. Luc. 2, 29. cui opponitur excessus im-

piorum ex hac vita, qui violenta morte tolluntur 1 Reg. 2, 6. **Daß du seine graue Haar nicht mit Frieden hinunter zur Höl- len bringest:** oppositum huic est dictum de pio Josia: 2 Reg. 22, 20. **Ich will dich zu deinen Vätern sammeln, daß du mit Frieden in dein Grab versamlet werdest, und deine Augen nicht sehen alle das Unglück, das ich über diese Stadt bringen will.** ita quoque Jer. 34, 5.

f V. *ἡσυχία εἰς εἰρήνην* (alii legunt *εἰς εἰρήνην*) Marc. 5, 34. denotat gratiosam dimissionem post exauditam mulieris petitionem.

§ *To abi in pace* 2 Reg. 5, 19. tam formulam valedictionis, quam benedictionis Propheticae, ab Elisæo petitioni Naamanis annuente factæ implicat. **Da sprach Naaman: Möchte denn deinem Knecht nicht gegeben werden dieser Erden eine Last, so viel zwey Mäuler tragen, denn dein Knecht will nicht mehr andern Göttern opfern und Brandopfer thun, sondern dem HErrn, daß der HErr deinem Knecht wolt gnädig seyn wo ich anbete im Hause Rimmon, wenn mein Herr ins Haus Rimmon gehet, daselbst anzubeten, und er sich an meine Hand lehnet. Er sprach: Zieh hin mit Frieden.** Hic putant Pontificii se reperisse non quod pueri in faba pro stabiliendis indulgentiis peccati in futurum; at vero Naaman non dixit se velle adorare idolum Rimmon, sed Deum Israël in templo Rimmon, abjurat enim omnem Idololatriam v. 17. ut autem etiam speciem mali effugeret, petiit terram Israëliticam terræ Idololatricæ ac contaminatæ oppositam, super qua adoraret vidente Rege & aliis Idololattris, &

ne quid residuum foret, quod ipsi scrupulum in conscientia movere posset, precatur ac paciscitur gratiam à Domino Deo (non à Propheta, ut patet ex verbis: **Daß der HErr deinem Knecht darinnen wolt gnädig seyn**) eo quod hanc terram interdum collocaturus erat in Idoleo Rimmon. Si hic nunc fuit aliqua indulgentia, non tamen fuit nisi in ceremonialibus & quidem propter necessitatem inevitabilem, sicuti fideles in mundo Joh. 17, 11. *πολιτευ- μα* habent in cælis Phil. 3, 20. cum e mundo exire non possint Joh. 17, 15. Sic Naaman in terra idololatræ, terram sanctam secum habebat, quoniam ex Idololatræ exire non poterat. Sane fides & bonum propositum emicuerunt in Naamane: fides: cum per Symbolum terræ sanctæ eam Israëlitis à Deo datam ac promissam credidit, ejusdemque particeps ipse ac hæres esse voluit, majoris illam æstimans quam talentorum divitias, eo ipso respiciens ad *ἡ κρείττον* Ebr. 11, 16. 26. 5: Chanaan cæleste, pari modo quo Joseph ex fide noluit ossa sua alia quam terra Chanaanæ tegi Ebr. 11, 22. Bonum Naamanis propositum elucet v. 17.

Usitata olim fuit salutatio: *Εἰρήνη υμῖν*, h quoniam *εἰρήνη* denotat omne bonum quod à Deo optari potest Deut. 23, 6. **Du sollt ihnen weder Glück noch Guts wünschen dein Lebenlang, LXX. posuerunt: εἰρηνικά,** id explicatur Ebr. 9, 12. **Sucht nicht ihren Frieden noch Guts ewiglich,** ita Jer. 38, 4. **Der Mann sucht nicht was zum Frieden dieses Volks dienet, sondern was zum Unglück,** & Luc. 19, 42. *οὐκ εἰς εἰρήνην καὶ οὐ καὶ γὰρ ἐν τῇ μέ- ρα σὺ*

ρα σ' ταυτη τα προς ειρηνην σ' Rom. 2,
 10. δοξα και τιμη η ειρηνη παντι τω ερ-
 χαζομενω το αγαθον. Propter empha-
 sin huius vocis omnium bonorum com-
 prehensivam elegere Veteres hanc salu-
 tandi formulam, hinc legas Luc. 10, 5. 6.
 εις ην δ' αν οικιαν ερχησθε, πρωτον λε-
 γετε· ειρηνη τω οικω τ' εστω, και εαν μεν
 η εκει ο υιος ειρηνης, επανανυσεται επ αυ-
 τον η ειρηνη υμων, ει δε μηγε, εφυμας
 ανακαμψει. Dixi hanc formulam: *pax*
tecum! vel *vobiscum!* fuisse vel salutatio-
 nis vel valedictionis, vel benedictionis
 omnimodæ usitatam non solum Antiquo-
 rum vulgo, sed Prophetis, Sacerdotibus
 (tam in solenni illa benedictionis formula
 descripta Num. 6, 26. quam conclusione il-
 la uniuscujusvis orationis in templo usita-
 tæ: *Qui habitare fecit nomen suum in hac*
domo, faciat ut apud vos habitet charitas,
fraternitas & pax: vid. Othon. Lexic.
 Rabbin. voce *Cultus*: ita & Apostolus ob-
 signavit Primam Epist. ad Corinth. &
 2dam c. ult. v. 11. το αυτο φρονειτε, ειρη-
 νευετε, και ο θεος της αγαπης εσαι μεθ
 υμων.) Ipsi quoque Christo & Apostolis 2
 Sam. 18, 28. & 20, 9. 1 Par. 13, 18. Matth. 10,
 13. Luc. 24, 36. Joh. 20, 19. & 21, 26.
 Luc. 10, 5. 6. Rom. 1, 7. 1 Cor. 1, 3. 2
 Cor. 1, 2 Gal. 1, 3. Eph. 1, 2. Phil. 1, 2.
 Phil. 1, 2. Col. 1, 2. 1 Thess. 1, 1. 2 Thess.
 1, 2. 1 Tim. 1, 2. Tit. 1, 2. Philem. v. 3,
 2. Joh. v. 3. 1 Pet. 1. v. 2. 2 Pet. 1.
 2. Jud. v. 2. Ap. 1, 4. Rom. 15, 13, 33.
 Phil. 4. v. 7. Col. 3, 15. 1 Thess. 5, 23.
 2 Thess. 3, 16. 1 Pet. 5, 14. 2 Pet. 3, 14.
 Ebr. 13, 20. 3. Joh. 15. Hic vero Nota:

Primo: per ειρηνην Matth. 10, 13.
 Luc. 10. intelligi vel benedictionem A-
 postolicam (de qua videas Ps. 122, 6.) di-
 stinctam à communi salutationis apprea-
 catione, vel prædicationem Evangelii &
 doctrinæ pacis spiritualis ac æternæ Eph.
 6, 15. ita enim Apostoli vocantur Angeli
 pacis Es. 33, 7. Es. 52, 7. Es. 60, 17. con-
 fer Malach. 2, 5. Luc. 1, 79. Rom. 10,
 15. Secundo magnum illud discrimen
 inter pacem, quam mundus dat & Chri-
 stus dat, ac mundus dare nequit Joh. 14, 27.

Est igitur ειρηνη VI. Gratia Evangelica 1
 data in Christo, collata per verbum Psal.
 122, 7. 8. Es. 9, 7. Es. 26, 3. 12. Es. 54.
 10. 13. Es. 55, 12. Es. 57, 19. Es. 66, 12.
 Ezech. 34, 24. 25. Ezech. 37, 26. Zach.
 9, 10. Luc. 2, 14. Luc. 19, 38. Eph. 2, 14. 15.
 αυτος γαρ εστιν η ειρηνη ημων, ο ποιησας
 τα αμφοτερα εν, και το μεσοτοιχον τ' ε
 φραγμ' αλυσας, η ελθων ευηγγελισατο
 ειρηνην.

VII. Ειρηνη Pax Spiritualis cum Deo in
 conscientia, quæ oritur ex ρατισμω sangui-
 nis Christi, consideratione justificationis no-
 stræ ex plenaria Ejus justitia ac testimonio
 Spiritus Sancti in cordibus nostris Rom. 8,
 6. Rom. 5, 1. δικαιωθεντες εν εκ πισεως ειρη-
 νην εχομεν προς τον θεον δια τ' Κυρι' ε
 ημων Ιησ' Χριστ'. En! quomodo justitia &
 pax in unum conveniunt secundum illud
 Psal. 85, 11. *justitia & pax osculabuntur se*
invicem, & Es. 60, 17. confer Psal. 72, 3. 7.
 Es. 9, 7. Es. 32, 15. 16. 17. 18. Daß über uns
 ausgegossen werde der Geist aus der Höhe,
 so wird den das Recht in der Wüsten woh-
 nen, und Gerechtigkeit auf dem Acker hau-
 sen,

sen, und der Gerechtigkeit Frucht wird (NB. Spiritualis) Friede seyn, und der Gerechtigkeit Nutz wird (NB. æterna) ewige Stille und Sicherheit seyn, daß mein Volk in Häusern des Friedens wohnen wird, in sichern Wohnungen und in stolzer Ruhe Jer. 33, 16. Zur selbigen Zeit soll Jerusalem sicher wohnen, und man wird ihn nennen der Herr der unser Gerechtigkeit ist, Es. 48, 18. So würde dein Friede seyn wie ein Wasser-Strom, und deine Gerechtigkeit wie Meers-Wellen, item Es. 60, 17. Jac. 3, 18. καρπος δε της δικαιοσυνης εν ειρηνη. Etenim posita immobili certitudine de statu gratiæ & justificatione nostra in Jesu Christo ita pacem cum Deo habemus, ut in Deo toti delitescamus, nos ipsos in gremium Dei, Ejus charitatem & dilectionem erga nos (nunc quam maxime postquam κατηλλαγημεν Rom. 5, 10.) complacentiam propter Filium 2 Cor. 5, 18. 19. 20. gratiam, benevolentiam ac bonitatem plane ac penitus reponamus cum omnibus bonis nostris temporalibus, spiritualibus, æternis, ipsi omnia committamus, ειδωτες ω επισηωθημεν οχ ως εις αερα δεροντες, και οτι φυλαξει την παρακαταθηκην ημων 2 Tim. 1, 12. De hac pace loquitur David in gremio Dei delitescere gestiens Psal. 4, 9. Ich liege und schlasse ganz mit Frieden, denn allein du HERR hilffst mir, daß ich sicher wohne: de hac loquitur Propheta Es. 27, 5. Er wird mich erhalten bey meiner Krafft und wird mir Friede schaffen, Friede wird er mir dennoch schaffen (de variis expositionibus hujus loci vide infra) hæc pax omnem inco-

lunitatem & tranquillitatem infert, nam gratia culpam, pax pœnam tollit, ut patet ex oppositione Es. 48, 22. die Gottlosen haben keinen Frieden, Es. 59, 8. Psal. 38, 4. Es ist nichts gesundes an meinem Leibe für deinem Dräuen, und ist kein Friede in meinen Gebeinen für meiner Sünde, ita Psal. 85, 9. Ach! daß ich hören solt, daß Gott der Herr redet, daß er Friede zusagte seinem Volk und seinen Heiligen, auf daß sie nicht auf eine Thorheit gerathen, ubi sensus est non solum: daß sie nicht zuletzt verzagen, ungeduldig werden, Gott segnen Job. 2, 9. lästern Ap. 16, 9. 11. 21. secundum illud Matth. 24, 22. ει μη εκλωβωθυσαν αι ημεραι &c. sed intelligit præcipue pacem conscientiæ, mediante dulcedine Evangelii, ne in desperationem cadat homo legalis, vide Psal. 119, 165. Dixi vero pacem seu tranquillitatem: Ich liege und schlasse ganz mit Frieden, etiam in summa miseria, dormit enim etiam Petrus in carcere Act. 12, 6. Jonas in mediis periculis Jon. 1, 5. (huc pertinet illud Joh. 16, 33. ταυτα λελαληκα υμιν ινα εν εμοι ειρηνην εχητε εν τω κοσμο θλιψιν εξετε, αλλα θαρσειτε &c.) dormiit Ipse Christus inter maximos maris æstus Marc. 4, 38.

VIII. Pax æterna, gaudium vitæ æternæ Gen. 15, 15. Es. 32, 17. 18. Es. 57, 2. απολυσις à continuè hujus vitæ agone, de quo Job conquestus est: *militia est vita hominis.* c. 7, 1.

IX. Gratia Dei & benedictio Gal. 6, 16. etiam in temporalibus 1 Reg. 2, 33. Psal. 29, 11. Psal. 37, 11. Psal. 147, 14. Es. 45, 7. Jer. 6, 14. Jer. 8, 11. Jer. 15, 5. Jer. 29, 11. Jer.

Jer. 30, 5. 10. Jer. 46, 27. Ezech. 7, 25. Zach. 8, 10. 12.

q X. Ponitur *עֲנִיָּה* pro *luxu*, *Wolleben* Ezech. 16, 49. Siehe, das war deiner Schwester Sodom Missethat: Hoffart, und alles vollauff, und guter Fried, den sie und ihre Töchter hatten, Svaningius posuit *Verckelöshed*: Diod. Gall. *aïse de repos*: Genevens. *aïse d'oïsveté*: Erberg. *diriposo*.

r XI. *עֲנִיָּה* denotat intimam unionem & consensum Zach. 6, 13. Egli (*dico*) *edifichera il tempio del Signoree* (Ebr. 2, 7.) *portera la gloria, e siederà, e signoreggierà sopra 'l suo solio, e sarà Sacerdote sopra 'l suo solio* (Eph. 2, 16.) *Et consilio di pace sarà fra amendue essi*: Luth. den Tempel des HErrn wird er bauen, und wird den Schmuck tragen, und wird sitzen und herrschen auf seinem Thron, wird auch Priester seyn auf seinem Thron, und wird Friede seyn zwischen beyden. LXX. καὶ αὐτὸς ληψεται ἀρετὴν καὶ καθεύεται καὶ καθίσκει ἐπὶ τὸν θρόνον αὐτοῦ, καὶ ἔσται ἱερεὺς ἐκ δαξιῶν αὐτοῦ, καὶ βῆλη εἰρη- νικὴ ἔσται ἀνα μέσον ἀμφοτέρων. Intenditur hic unio Naturarum in Christo ac convenientia inter officium Ejus Sacerdotale ac Regium. Tremellius in sua Versione illa verba non tangit: *wird auch Priester seyn auf seinem Thron*: nil mirum! nam Judæus fuit, postea Calvinianus, demum Muhammedanus. Ultima verba: *und wird Friede seyn &c.* interpretatur de consilio pacis inter Judæos & Gentiles, pari modo Vulgata. Tria vero præsertim circa hoc dictum notanda veniunt: 1) per το Schmuck intelligi or-

natum tam Regium, qui consistit in virtute (uti LXX. posuerunt *ἀρετὴν*) potestate, gloria ac fama Regia, quam Sacerdotalem in puritate doctrinæ & innocentia vitæ, convenit hæc explicatio cum Ebræa voce *Hod*, astipulantur ipsi Judæi, vide Targum Jonathanis in h. l. confer Exod. 19, 6. מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים Regnum Sacerdotum, & 1 Pet. 2, 9. βασιλεῖον ἱερατεύμα. 2) non debere mirum videri, quod dicitur: *Er wird Priester seyn auf seinem Thron*, licet Sacerdoti thronus non competat. Jarchius tribuit Summo Sacerdoti thronum differentem à Regio, qui non aliud est quam potentia Summi Pontificis, qui in certis casibus major erat Regi, verbi causa: Si Rex Urim & Thummin confuleret, deberet ad Summum Sacerdotem accedere, non vero ad se illum vocare; quicquid demum sit, id quod Christus dicitur sacerdos in throno suo, notat Christi munus Sacerdotale non esse pure ministratorium (prout Moses pure *θεραπων* fuit ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ π. 5. Ebr. 3, 2. 5.) sed una Majestaticum, adeoque longe præcellens, quod exemplo illustratur: Christus adhuc ut Sacerdos in æternum orat pro nobis, at vero hoc peragit tanquam sedens Sacerdos in throno, h. e. ad dextram Patris (hinc LXX. *ἱερεὺς ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ*) non procumbens ut in diebus carnis, aut modo pure deprecatorio ac supplicatorio, ut alii Sacerdotes, vide Joel. 2, 17. 3) Consilium pacis intelligi posse sive inter Regnum & Sacerdotium, sive inter Judæos & Gentiles, sed prius existimo potissimum convenire. Concinna est glossa Diodati, qui hoc dictum cum Luthero ad ver-

ad verbum reddidit: ad verba: *il batira le temple: assavoir: en qualité du Roy, ain si que les Chefs Politiques: Mose, Salomon & Zorobabel avoient été choisis du Dieu pour presider aux batiments du tabernacle & du temple: & iterum ad eadem verba: il batira le temple*, quæ repetuntur in initio versus 13. (nam hæc repetitio à Luthero quoque optime expressa: *Er wird des HErrn Tempel bauen, ja des HErrn Tempel wird er bauen*, omnino singulare aliquid notat scil. de Ecclesia N. T. quod Judæi non considerarunt) *& ce sera luy qui batira l' Eglise universelle, recueillie, unie & dressée par luy seul* Ebr. 3, 3. ad verba autem: *y aura conseil de paix entre ces deux ces deux charges & propriétés seront eternellement unies en Christ & s' accorderont parfaitement, quoy qu'elles soyent en apparence fort differentes, l' une ayant l' administration de justice pour commender & punir, l' autre de la misericorde pour pardonner & expier, mais Christ expiera & pardonnera à fin qu'il soit obeï en commendant Ps. 130, 4. ayant remis les hommes en la grace de Dieu pour les faire recevoir son Esprit qui les flechit à l' obeissance volontaire, & commendera en pardonnant, c' est à dire: etablira la loy de l' Esprit autant & plus obligeante que celle de la lettre, mais qui sera attrempee par sa clemence & misericorde envers les imperfections & infirmités des siens* Ebr. 2, 17. & 4, 15. & 5, 2. vide vocem καθίζω & κλείς.

Locus Es. 27, 5. in antecedentibus citatus varie in Versionibus legitur. Hebræus Textus ita in Latinum commode,

ut mihi videtur, exponitur v. 4. *excandescencia (vel hostis) non est mihi, quis dabit mihi veprem (spinam) (sentem) & in bellum progrediar succendam eam pariter: v. 5. aut (scil. quis) apprehendat (sc. spinam seu veprem) in fortitudine mea, faciat pacem mihi, pacem faciat mihi: & sic sensus clarus est: mihi non est excandescencia, certe non volo mortem peccatoris, plane non delector exequutione vindictæ ac justitiæ meæ: vel non est hostis mihi: nemo mortalium potest mihi resistere vel hostis esse viribus mihi par, si quis me provocare velit adversus impios, spinas ac sentes, nonne ut ignis comburens Deut. 4, 24. ilico eos consumerem? Sed tali rigore non delector, ideo servi mei in gladio oris mei & fortitudinæ mea bellum ipsis faciant, mihi vero pacem faciant, increpent eos ne Ipse Ego in igne furoris mei adversus malignos erumpam, simile videas in Phinees qui zelo suo pacem Deo fecit, hoc est: inhibuit ne furor Ejus erumperet. LXX. Intp. mirum in modum verterunt, ac verba posuerunt, ex quibus vel nullus, vel qualiscunque demum sensus elici possit v. 4. ἡ ἔστιν, ἡ ἔστιν ἐπελαβετο αὐτῆς· τίς με θήσει φυλάσσειν καλαμὴν ἐν ἀγρῷ; διὰ τὴν πολεμίαν ταύτην ἡ θήτηκα αὐτήν, τοίνυν διὰ τὸ ἐποίησε κύριος πάντα ὅσα συνέταξε κατακαυμαί v. 5. βοησονται οἱ ἐν οἰκνυντες ἐν αὐτῇ· ποιήσωμεν εἰρηνὴν αὐτῷ, ποιήσωμεν εἰρηνὴν. Hic LXX. Seniores loco Hebræi textus, qui habet: *non est mihi ira (vel hostis) ἡ ἔστιν ἡ ἔστιν ἐπελαβετο αὐτῆς non est, vel non assumsit eam, sc. vineam, de qua agitur in ante-**

antecedentibus. Τίς με θήσει φυλασσειν καλαμην εν αγρω, quasi hic sit luctus Prophetæ plangentis Jerusalem & quasi dicentis: Si hæc vinea Domini non erit amplius, sed desolabitur, utinam ergo in deserto & inter arundines essem atque ab hominum consortio remotus ut non viderem miseriam filiæ populi mei, vel utinam agricola essem, sycomora colligens Amos. 7, 14. ac inter vepres agri degens & non Propheta, cum debeam vaticinari de interitu filiæ Sion. Iterum verba: δια την πολεμιαν ταυτην ηθετηκα αυτην in alium sensum abeunt: quasi verba Dei forent: quoniam mihi contrariantur, reprobavi eos, & ideo perfecit Dominus omnia super hanc vineam, quæ decrevit: το κατακεκαυμαι quod positum est inter binas distinctiones, nemo facile explicabit, an intelligendum tanquam in Persona Dei dictum, quod viscera Ejus super hac perditione commoveantur Jer. 48, 36. vel in persona Prophetæ, quod is super hac re vel commiseratione afficiatur, vel in persona habitatorum Hierosolymæ, quod illa combusta sit? Demum æque difficile erit explicare verba v. 5. βοησονται οι ενοικηντες εν αυτη ποιησωμεν ειρηνην αυτω, an ille terminanda sint ad Deum, ita ut pax cum Ipso sit facienda, vel cum Rege Babel & Ægyptio, de quibus agitur vers. 1. Versio Vulgata reddit quoque absque ulla cohærentia sensus: *Indignatio non est mihi, quis dabit me spinam & veprem in pralio, gradiar super eam, succendam eam pariter, an potius tenebit fortitudinem meam? faciet pacem mihi? faciet pacem mihi?* Nec adeo per-

spicue Svaningius: Jeg hafver icke vrede, men gid nogen vilde gøre migtie torneor i frigen, da ville jeg gaa frem i dend og opbrände dend tillige: Eller gid mand vilde holde fast ved min Styriſe, ville gøre fred und inig, ja! ville gøre fred und inig. Minus recte intellexerunt Svaningius & Vulgata per vepres & sentes instrumenta bellica, tanquam symbola furoris Divini, ita ut sensus esset: non valde irritatus sum (prout Svaningius quoque posuit in glossa: ad verba: Jeg hafver icke vrede: marg: sprighed) sed quis me velit solummodo valde irritare, ita ut totus quasi in sentes & tribulos converterer ad pungendum, conterendum & urendum! Sed hic verus non est sensus, nam *primo* per vepres & sentes intelligendi sunt impii & iniqui ex collatione locorum 2. Sam. 23, 6. Mich. 7, 4. Nah. 1, 10. Es. 9, 14. & 10, 17. & 5, 6. & 7, 24. 25. Jud. 9, 14. 15. fuerunt equidem sentes & tribuli ex eremo, quibus Gideon carnes incolarum Succhoth paululum fricuit Jud. 8, 16. sed id huc non pertinet, cum non instrumenta belli sed *της τιμωριας* dici possint. *Deinde*: sive illa verba de Ipso Deo vel de Propheta intelligenda sint: *Quis? vel utinam aliquis me redderet, vel faceret vepres & sentes, utique conculcarem vineam meam & comburerem eam*: tamen hic sensus ne-tiquam convenire potest cum proxime antecedenti versu tertio: *Ego Dominus custodio vineam meam, quotidie irrigo eam, & ne forte hostis intret eam, custodio eam die & nocte*, & statim subjunguntur verba illa: *non est mihi indignatio*: ita

ut genuinus sensus hic omnino esse debeat: custodio vineam meam nec fidelibus meis iratus sum, sed neque Ipse cum impiis ac infidelibus vepribus ac sentibus bellare velim, cæterum iram ac furorem meum alii ipsis indicent: Diodatus paulo clarius quam aliæ Versiones exposuit: *Il n'y a point de courroux en moy, qui mettra en bataille contre moy des buissons & des épines? Je les fouleray aux piés & les brulleray toutes. Aucun pourroit-il arrester ma forie? qu'il fasse paix avec moy:* addit glossam: *que tout mien ennemy s'humilie & recoure à ma grace qui est l'unique moyen de me vaincre, autrement il ne peut faillir d'être détruit:* voy Job. 22, 21. Genevenses: *Fureur n'est point en moy, qui m'opposera de ronces & des épines pour les combattre? je marcheray sur elles & les brulleray toutes ensemble: forceroit-il ma force? qu'il fasse la paix avec moy:* Erberg: *Niuna ira è in me. Chi mi mettera in battaglia contra veprie pruni? io gli calcherò e gli abbruciarò tutti quanti: Arresterebbe alcuno la mia forza? faccia pur* (NB. notanter hic ponitur *ro pure*) *pace meco, faccia pur pace meco.* Lutherus introducit Prophetam loquentem ex zelo super iniquitatem v. 4. sed in versu quinto loquentem non proprio solum sed omnium fidelium ore ac sic ejus versio optime concordat cum versu antecedenti tertio & sequentibus 6. 7. 8. 9. Verba autem ex ejus Versione ita sonant: *Gott zürnet nicht mit mir,* (Nam sic in parenthesi legenda opinor hæc sequentia: *Ach daß ich möchte mit den Hecken und Dornen kriegen, so wolt ich unter sie reißen und sie auf einen Hauf-*

sen anstecken) v. 8. *Er wird mich erhalten bey meiner Krafft, und wird mir Friede schaffen, Frieden wird er mir dennoch schaffen:* Hæc translatio cum glossa Weimariensium ita legitur: *Gott zürnet nicht mit mir* (spricht die Christliche Kirche, er züchtiget mich wohl, aber er gibt mich dem Tode nicht Psal. 118, 18. Es ist eine Vater-Ruthe und nicht des Henckers Schwerdt, er züchtiget mich, daß das Vertrauen, auf eigene Kräfte gedämpffet, hingegen wahrer Glaube und Gedult geprüfet werde und zunehme) *Ach! daß ich möchte mit den Hecken und Dornen* (mit den Gottlosen und alle Aergernissen, sonderlich mit meinen Feinden und Verfolgern, die wie die Hecken stechen und wie die Dornen krassen) *kriegen, so wolt ich unter sie reißen und sie auf einen Hauffen anstecken* (nicht mit eufferlicher Gewalt, sondern mit dem Schwerdt des Geistes, mit dem Wort Gottes Eph 6, 17. auch nicht mit eufferlichen Feuer, sondern mit dem Feuer des Geistes Ef. 4, 4. Jedoch wird dermahleins Christus diese Feinde und alle Aergernisse, als Hecken und Dorn, ins höllische Feuer werffen, Matth. 13, 41. 42) Tremellius ita vertit: *astus non est mihi* (glossa: *occupatio illius objectionis, quam poterant Judæi ex argumento superiorum prophetiarum adducere: quid? dixerit quispiam: nil nisi gravissimas & severissimas minas prophetie tue denuntiant, incursiones, depopulationes, cades ab Assyriis, Aegyptiis & Babylonis, ecquando igitur tempus istius promissionis, quam modo significas, futurum esset? hanc objectionem anticipat Deus per Prophetam: ne putetis, inquit,* me

me iracundum esse, morosum atque difficilem, non est in me sed in vobis culpa istarum calamitatum, ego vos fugientes revoco, accedentes obviis ulnis amplector, & cupientes pace dono; quam ob rem non est quod dubitetis de fide & misericordia mea: si pergatis in improbitate, pergam in iudiciis, sin autem pacem queratis, jam exposita est omnibus, querentibus eam: hæc est complexio duorum versuum) qui induxerit me (dederit me in prælium) sente & ve pre (obfirmata malitia ac facinoribus, provocaverit) ad prælium (hunc) caute ingrediens eam succendam ex ea simul. Sin prehendet (est altera pars dilemmatis promissio erga fideles Deum fide apprehendentes & conquiescentes in robore Ejus) robur meum, facturus pacem mecum (scilicet: ilico facta erit cum fidem & resipiscentiam suam exponet, sic regreditur Propheta ad promissionem captam) pacem fecerit mecum: Alio autem sensu Osiander: Aut apprehendentur fortitudine mea (scilicet: ut cogantur ad me) ut pacem faciant mecum.

ΕΙΣ, in, vide Leigh. ponitur interdum pro εν Joh. 1, 18. 2 Thess. 2, 4. veluti περι pro υπερ 1 Thess. 3, 2. υπερ pro κατὰ Phil. 2, 13. επι pro προς Gal. 2, 10. προς pro παρὰ Rom. 5, 1. Joh. 1, 1. sunt qui pari modo exponunt αντι pro επι h. e. gratiam multifariam, valde sufficientem imo superabundantem, tamen urget scopus verborum dicere præcipue nos in Christo Jesu accepisse χάριν αντι χάριτος, gratiam propter gratiam e. g. gratiam justificationis & vitæ æternæ propter illam gratiam, ex qua voluit Dominus Jesus pro nobis mori:

iterum: accepimus gratiam Jesu Christi ita ut nos redimere voluerit & quidem propter illam gratiam, qua Deus ab æterno voluit mundo Filium suum dare.

ΕΙΣ, unus. 1. Cor. 12, 11. πάντα δε ταυτα ενεργει το εν και το αυτο πνευμα, διακριθεν ιδια εκατω καθως βλεταται. 12. καθαπερ γαρ το σωμα εν εστι, και μελη εχει πολλα, παντα δε τα μελη τς σωματος τς ενος, πολλα οντα, εν εστι σωμα, οτω η ο Χριστος. 13. η γαρ εν ενι πνευματι ημεις παντες εις εν σωμα εβαπτισθημεν &c. και παντες εις εν πνευμα εποτισθημεν. 14. και γαρ το σωμα οκ εστιν εν μελος, αλλα πολλα & v. 19. 20. Variæ lectiones hujus loci colliguntur ex Curcellæo: εν ενι πνευματι ημεις παντες εις εσμεν. Francisc. Jun. εις εν πομα εποτισθημεν, εις εν σωμα εβαπτισθημεν, ita quoque MSS. Barberin ex MSS. Magdal. & Coll. Novi Oxon. εις εν πομα εβαπτισθημεν ex MSS. Lincoln. εις εν πομα εφωτισθημεν ex Cod. Alexandrino, commate ult. v. 13. και παντες εν σωμα εσμεν. Clemens Alexandr. l. 1. Pedag. c. 16. p. 6. legit παντες ενι ποματι επιομεν. Tria potissimum circa hunc locum notanda: Imo Quemadmodum in naturali corpore plura sunt membra, quæ sigillatim corpora non sunt, sed unius corporis partes, & cum in unius corporis compagem coaluere, unum sunt, & individuum corpus animale, ita fideles omnes, numero quidem plures totidem sunt membra corporis Christi, ipsum vero corpus mysticum, ens quidem per aggregationem sed unum tamen numero est, non plura,

Sp. Sanctus autem est ipsa hujus corporis Christi quasi anima & forma assistens, unde membrum, vita & spiritualis unio pendet; quod in corpore anima, quod in Republica ordo & commune vinculum præstat, id in mystica hac unione, operatur Sp. Sanctus, qui omnes fideles Sanctis motibus vivificatos ad suos quosque usus corporisque mystici harmonicum systema adaptat, qui non alio glutine quam hoc Spiritus Sancti Christo capiti Rom. 8, 9. vel sibi invicem Eph. 4, 3. 4. 5. cohærent & ita est *unum* ovile, *unus* Pastor Joh. 10, 16. Pastor & ovile *unum*. 2do. Quemadmodum naturalis corporis unio cum anima vitali sustentatur cibo & potu ne dissolvatur, ita vitam spirituales in lavacro regenerationis, in secundo Sacramento alimentum, ac ne quid omnino desit, medicamentum, totum ubique in verbo accipit homo: hoc baptisma unum omnibus, *πομα* unum omnibus, Spiritus unus omnibus, nam non huic alia salutis media proponuntur quam alteri. 3^{io}. Quemadmodum anima in corpore animali existens, assistens, entelechialiter informat ac operatur simul eodem modo in toto corpore, licet non ad unum agendi modum in quovis membro, sed in oculis ad videndum, pedibus ad ambulandum, &c. ita idem Spiritus in corpore mystico uno quidem modo assistit ac informat illuminationis actu (qui in operatione Sp. Sancti non considerandus est ut varius, cum Deus Spiritus sit simplicissima essentia, quippe alias plures in Ecclesia Christi essent Spiritus Sancti instar plurium animarum vegetativarum, a se invicem independentium in uno corpore quæ monstrosa esset vivendi ratio) at non

uno agendi modo in quovis membro, unde multiplicitas & varietas charismatum ab Apostolo recensita, ubi tamen dona sanctificantia ab administrantibus distinguenda sunt, hæc enim in se varia sunt, illa vero secus, nam una omnibus debet esse fides, una spes, una charitas &c. quæ omnia Sp. Sanctus operatur, licet illa fides, quam in uno homine operatur Sp. S. major sit quam in alio Matth. 15, 28. Matth. 8, 10. illa spes in uno firmior quam in alio Psal. 62, 6. 7. 8. 9. Jon. 2, 5. illa charitas in uno ardentior quam in alio Joh. 21, 15. Luc. 7, 42. 47.

1 Joh. 5, 7. *οι τρεις εισιν οι μαρτυραντες εν τω θεω. ο Πατηρ, ο Λογος και το αγιον Πνευμα* και αυτοι οι τρεις εν εστι*: Desiderantur hæc verba in multis MSS. ac codicibus Græcis ac Latinis ut & in Versione Syriaca, Arabica ac Æthiopica, extat quoque Versio Danica, in qua omissa sunt, ideoque impugnarunt hæretici *γνησιότητα* hujus SSti oraculi, cæterum paucioribus codicibus præferenda est antiquissimorum & probatissimorum autoritas, antiquiora omnibus forsitan quotquot supersunt MSS. in Patrum scriptis testimonia extant; licet inter illos quoque reperiantur, qui hunc locum irreptitium suspicantur: seculo jam olim tertio hunc locum genuinum agnovit Cyprianus tract. de Simpl. Præl. in quo libello et si Possevinus 288 errores notavit, qui inde in Vulgatam Versionem irrepperint, tamen de hoc loco nullus notatur dissensus. Citatur hic idem locus in Disputatione contra Arrianos, quæ Athanasio tribuitur ejusque operibus T. I inserta est, de qua licet dubitetur, an ab Athanasio conscripta sit, mus-

nusquam tamen dubitatur quin, seculo quarto edita sit: eodem seculo agnovit hunc locum Idacius Clarus l. adv. Warimadum T. 4. Bibl. Patrum p. 397. ut alios posteriores taceam. Adduxit quoque Hammondus pro γνησιότητι hujus loci testimonia alia ex Clemente, Ambrosio, Hieronymo aliisque, quorum veritatem in dubium vocavit Castigator Hamondi Clericus, de his videat Hammondus, si unquam in defensore aliquo redivivus fiet: Clerici vero effugia (qui ad hunc locum crypto-Socinianus amplius non est, sed παρησια των ετεροφρονωντων partes in se suscipit) quod attinet, ea alibi, si Deus vitam dederit, Lydio lapidi admovebimus, etenim id opus est non unius pagellæ.

c Marc. 10, 21. εν σοι υσερει. Hic το εν non inique dixeris ολον, illud enim unicum opponitur universalibus particulis: ταυτα παντα, quibus usus erat iste Juvenis, quocum Christus loquebatur v. 20. neque etiam Christus ipsi dixit: εν μονον σοι υσερει quasi quid superaddi possit perfectæ justitiæ legali, quam se habere falso sibi imaginabatur δαλος ille αχρειος, sed vere hoc εν fuit ολον τα νομα, πληρημα τα νομα, perfecta charitas *erga proximum*: dando omnia pauperibus, ac *erga Deum*: abnegando seipsum plenissime, & *in omnibus*: eundo post Christum: εν σοι υσερει υπαγε, οσα εχεις πωλησον, και δως τοις πτωχοις, και εξεις θησαυρον εν τω θρανω, και δευρο, ακολουθει μοι αρας τον σωτηρον. Duo hic præcipue sunt attendenda, sc. duplex intentio Christi: *Primo*: Regularis (ut sic dicam phrasi Παπα) hic juvenis erat, licet dives, atque aperte dicebat se

καθολα secundum legem (revera secundum ακριβειαν illam Pharisaicam Act. 22, 3.) vixisse, nunc ut demonstraret Christus impossibilitatem tenendæ legis, indicat ejusdem nucleum, hoc est: charitatem, præcisæ & cassæ putaminibus, εθελοθρησκειαίς Pharisaicis, ita ut per αυτοκατακρισιν convictus homo, συγνασας επι τω λογω v. 22. agnoscat se plane nihil egisse, omnia sua ταυτα παντα εδε εν fuisse, ατινα ην κερδος ζημιαν γεγενεναι Phil. 3, 4. 5. 6. 7. *Secundo*: bona erat dispositio in hoc homine & pululantes fidei scintillulæ, licet subcinericæ, veluti in filio Jeroboami I Reg. 14, 13. has prodit ejus in religione zelus, cujus causa προσδραμων τα επερωταν occurrit Christo v. 17. ejus reverentia ex fide Filium Dei (licet non satis perspicue cognitum) in carne amplectens, unde γυνυπετησας επηρωτα αυτον v. 17. non coram Eo stetit, vel ad Ipsum accessit more disputatorio, instar alterius Pharisei Luc. 10, 25. (confer Joh. 6, 68. Joh. 9, 38. ubi το επερωταν æque ac το γυνυπετειν ex fide profectum invenias) Ejus confessio fidelis ac aperta in verbis Διδασκαλε αγαθε v. 17. 18. secundum illud: εδεις αγαθος ει μη εις ο θεος, non enim facile dubitandum anne idem fuerit sensus juvenis in voce αγαθος v. 17. qui fuit Christi v. 18. Talem cum vidit Dominus in hoc homine dispositionem εμβλεψαμενος αυτω ηγαπησεν αυτον v. 21. adeoque abstrahit ipsum ab operibus legis ad opera fidei, non vero statim intimat ipsi το crede & salvaberis, sed ex propriis principiis *faciendi* monstrat ipsi viam a Lege ad Evangelium, a pædagogo ad se ipsum, summumque illud ipsi proponit

nit paradoxon, scil. perdantur omnia εἴπω
αἰρεῖν τὴν σωτηρίαν, ut acquirantur omnia: θη-
σαυρες ἐν θραυσί: De hoc modo disputan-
di, quo ad Phariseum ex propriis princi-
piis convincendum usus est Salvator, di-
gnus est qui videatur Dannhauer in Idea Bo-
ni Disp. Qualis autem proprie hic fuerit
Phariseus & is de quo legitur Matth. 19,
20. videatur Drusius & post illum Span-
heimius, qui in Epit. Isagog. ad Hist. V.
T. septem Phariseorum sectas recenset
scil. *Sichemitas, Truncatos, Incisos,*
Contusos, Amantes, Timentes, Debiti so-
lutores, ac ultimis hunc Phariseum annu-
merat.

- d *Εὐος χρεῖα* Luc. 10, 42. unica res est ne-
cessaria, ita Psal. 86, 11. *Weise mir Herr*
deinen Weg, daß ich wandele in deiner
Wahrheit, erhalte mein Herz bey dem eint-
gen, daß ich deinen Nahmen fürchte: Osi-
ander: *in unicum hoc dirige cor meum*, ita
& Danicæ versiones, sed reliquæ omnes
excludunt restrictionem illam monadi-
cam: LXX. εὐφρανθήτω ἡ καρδία μου τὸ
φοβεῖσθαι τὸ ὄνομα σου. Symmachus: εὐω-
σον τὴν καρδίαν μου τὸ φοβεῖσθαι &c.
Aquila tamen posuit: *μοναχῶς φοβεῖσθαι*
τὸ οὐν. σου. Italus: *unisci il cuore mio a teme-*
re il nome tuo (Erberg. *al timor del tuo no-*
me) ita & Versiones Gallicæ, atque Latinæ
Tremellii, Vetus, Vulgata: Intenditur
autem in hoc dicto non solum unitas reli-
gionis sed præcipue ἀσφαλεια, πίσις καὶ
ἐλπίς, quæ omnia mundana averfatur,
uni Summo Bono adhæret, in eodemque
delitescit.

- e Rom. 9, 10. *Ρεβεκκα ἐξ εὐος κοίτην*

ἐχθρα, Ισαακ τὸ πατρὸς ἡμῶν. Vulgata:
ex uno concubitu: ita quoque opinatus est
Augustinus l. de Præd. & Grat. c. 7. sed ne-
que huic, neque communi alteri exposi-
tioni (quæ est, ex uno Isaac Rebecca con-
cepisse & non ex alio) adeo emancipatus
sum, quin faciem quam prætulit Hammon-
dus ad h. l. lubens sequar. Hæc autem ejus
sunt: *ἐξ εὐος* non modo *ab uno* vertendum
censuerunt viri Docti, sed & aliis modis,
quos hic recensere supervacuum non erit.
Quidam volunt *εὐος* perinde esse ac *μνο-*
γενες, ac sane *יְהוֹדָה* *Jahbid*, seu unigenitus
solebat vulgo dici Isaacus a Judæis ex Gen.
22, 2. vide & Hebr. 11, 17. Inde vocatur
יִשְׂחָד a Philone Byblio, Tyria dialecto, pro
יִשְׂחָד. Igitur sensus esset: cum Rebecca
concepisset ab unigenito, nempe Isaac
Patre nostro, vel ab Isaac unigenito Pa-
tris nostri: Verum *ἐξ εὐος* videtur potius
adverbialiter sumi, ad significandum semel
& simul; cum eodem tempore essent con-
cepti gemelli, neque alter posset alteri
præferri, eo quod prior conceptus fuisset:
eo certe sensu sumtum melius præsentī
negotio videtur convenire: Hæc Ham-
mondus, & quidem bene, nam vere hoc
melius convenit cum præsentī negotio &
scopo Apostoli, quid quippe doctrinæ ex
communi illa interpretatione redundat,
ubi dicitur Rebecca non ex alio quam Isa-
co concepisse, cum nemo unquam somni-
averit ipsam cum alio rem habuisse: vel-
lem igitur hac in parte corrigi versionem
Danicam, Vetus, Beza, Tremellii,
Gallicas, Italicæ: Juvat quoque appone-
re glossam Weimariensium ad h. l. *Der*
Apostel hatte aus dem Exempel der beyden
Brüder

Brüder Ismaels und Isaacs erwiesen, daß nicht alle für Abrahams Kinder zu achten, welche der fleischlichen Geburt nach von ihm herkommen, sondern allein diejenigen welche sind Kinder der Verheißung: Damit man aber nicht einwenden möchte, daß Isaac von der freien, Ismael aber von der Magd, und also von unterschiedenen Müttern geböhren, so nimmt er für sich das Exempel Jacobs und Esaus, welche einen Vater und eine Mutter gehabt, ja auch Zwillinge gewesen, und gleichwohl sind sie nicht alle beyde für Kinder der Verheißung geachtet, sondern der eine dem andern fürgezogen worden, &c.

f Quemadmodum Eis est unus, ita απαξ est semel (quod etiam ponitur pro satis, sufficienter Ebr. 9, 26.) Psal. 62, 12. απαξ ελαλησεν ο Θεος, δυο ταυτα ηκιστα οτι το κρατουν ο Θεος. Ital. Vetus: una volta ha parlato Iddio, due volte gia ho intese queste cose, perche e fortitudine di Dio. Erberg. Dio ha parlato una volta & io ho cio udito per due volte (cioe) che Dio e potente. Luth. Gott hat ein Wort geredt, das hab ich etlich mahl gehört, daß Gott allein mächtig ist: Danica: det har Jeg ofte hørt. Gallicæ: Dieu a parle une fois & j'ay oui cela meme par deux fois, ita & Vulg. Ariomont. Osiand. Vetus Vers. Tremell. Pagninus: Semel locutus est Deus: Hieronymus: unum locutus est Deus. Sensus est: Verissime Ipse Deus rem certissimam de seipso locutus est; alias semel locutus est Deus, cum λόγον ab æterno genuit.

Eis interdum non adeo præcise unicum denotat, sed certum aliquem numerum licet minorem, etne geringe Zahl Jer. 3,

14. Secundum Versionem Svaningii, quæ longe differt à translatione Lutheri: Enaf en Slegt og to afet Sted skal komme tie Sion.

Eis Primus Matth. 28, 1. μια των σαββατων.

Luc. 14, 18. ηρξαντο απο μιας scil. γνωμης, vel φωνης vel ωρας, vel βελης, seu continuo, statim, ilico.

E I T E. 2 Thess. 2, 15. αρα εν αδελφοι, σηκετε και κρατειτε τας παραδοσεις ας εδιδαχθητε επι δια λογον, ετε δι' επιτολης ημων. Bellarminus l. 4. de Verbo Dei c. 9. urget hanc particulam disjunctivam ad probandas traditiones, sed frustra; illa enim non semper denotat disjunctionem, sed & conjunctionem, ut 1 Cor. 13, 8. 1 Cor. 15, 11. Col. 1, 20. Quicquid sit, hinc non inferri potest, traditiones orales Apostolorum diversas fuisse ab Epistolis ac verbo scripto, sed potius infertur Paulum idem ore tradidisse ac manu obsignasse, ut rite exposuit Hammondus in sua paraphrasi tam ad versum 14. quam secundum hujus capituli.

E K B A Λ Λ Ω, Ejicio: Vide vim vocis expositam apud Leigh. tam in Supplemento quam in Critica.

Matth. 11, 12. εξεβαλε παντας τας πωλυντας και αγωραζοντας εν τω ιερω &c. Illam ejectionem Leigh vocat violentam; Hoc vero accuratius est notandum: vi externa ac flagello usus est Christus ad expellendas victimas, quæ in templo erant & evertendas mensas, non vero ad homines expellendos, vide vocem φραγελλιον. Non equidem negatur, homines illos in-
vitos

vitos expulsos fuisse, cæterum non tam vi externa ac visibili quam interna per vim verbi à Christo *παρηγισια* prolatis vers. 13. fuerunt ejecti, eodem fere modo, quo Dominus asinæ licet invitatus, audito tamen verbo Magistri discipulis eam committit vers 3. vel quo turba Jesum captura audito Ejus effato prona in terram cecidit Joh. 18, 6. Hoc scilicet convenientius est, quam si dicas Christum homines illos vi corporea ac externa expulisse, quod utique crimini ei imputatum fuisset contra Magistratum Politicum, adeoque etiam regnum Ejus aliquatenus visum fuisset ex hoc mundo, id quod discipulis Ejus scrupulo fuisset, quos omnino *αμαχες* esse voluit, nec jussit unquam religionem, fidem ac pietatem armis seu vi externa propagari, neque suo id docuit exemplo. Recte igitur dicas ejectionem hanc violentam quidem fuisse, quatenus facta est pro imperio ex celeusmate verbi, non tamen externam, athleticam. Fuit vero hoc factum Christi sola autoritate peractum quam maxime miraculum, veluti id etiam Hieronymo visum fuit miraculorum Christi maximum prædictum in Veteri Test. Psal. 69, 10. Joh. 2, 17. sicut vis verbi & Evangelii inter maxima miracula Mesiaæ tanquam nota characteristicæ numeratur Matth. 11, 4. 5. Es. 35, 5. Es. 61, 1. & eadem hæc ejectio Joh. 2, 15. signum seu miraculum fuit credentibus etiam *προσηγοροις* vers. 23. 24. licet aliud signum ad hujus confirmationem petierint alii v. 18. ubi notandum quoque est, hanc ejectionem à Johanne recitari tanquam miraculorum omnium maxime memorabile, scilicet eo-

rum quæ tunc temporis patravit Christus; omisissis aliis quæ idem Evangelista reticuit vers. 14. 23. Detrahunt magnitudini hujus miraculi qui hoc factum Christi quasi externa vi peractum referunt ad morem zelotis usitatum inter Judæos, quibus liberum erat etiam supplicio capitali hominem *επαυτοφορω* deprehensum ilico afficere, quoties Sanctitatem Dei, templi vel gentis Judaicæ violaret, atque autumant alias sibi non temperaturos fuisse Judæos ac Levitas e templo ejectos, quin violentas Christo iniecissent manus, nisi obstitisset hoc jus zelotarum, sed hæc frivola sunt: fuit enim illa ejectio extraordinarium quid, nec ex numero zelotarum erat Salvator, qui Judæis omnes erant cogniti, ideo & interrogant v. 23. *εν ποια δυναμει ταυτα ποιεις*; quod auctoritatem Christi & internam miraculi vim arguit, nec mirum quod Judæi non ilico manus Christo iniecerint, nondum enim venerat hora Ejus, & si vel hoc egissent, potuisset, ut alias, evadere ex manibus eorum Joh. 8, 59.

Dicitur *το εκβαλλειν* in N. T. sæpissime de Dæmoniis cum expellebantur Luc. 11, 14. *και ην εκβαλλων δαιμονιον*. Erat in actu ac opere ejiciendi, quod denotat hoc Christi miraculum non ipsissimo momento, sed sensim ac successive consummatum, veluti in resurrectione Lazari Joh. 11. & pastu populi Joh. 6. talis scil. etiam est modus conversionis, Sathanas ac peccati *κακοηθεια* non aliter expellitur quam quemadmodum aquæ minuuntur, luna decrescit, nec aliter redit puritas & sanctimonia, quam quemadmodum semen crescit, juvenisve accrescit, quod toties intimatur, quoties

quoties το αυξανειν ημιν φθασαι ad ætatem virilem novi ac τρεσω ανθρωπων in N. T. proponitur: habet se res conversionis: pœnitentiæ quæ antecedit actum justificationis (Nota: pœnitentiæ junctim in omnibus suis partibus atque fructibus considerata) & sanctificationis, quæ actum justificationis sequitur, quemadmodum in purganda ac verrenda domo Luc. 11, 25. etenim non omnes anguli domus semel ac simul purgari, sed continuo ac successive, neque omnes exverrà unico scoparum ductu amoveri aut ejici poterunt, sed est ut fiat hæc purgatio domus internæ, ut dixi, continuo, successive, sollicitè, sæpe, accurate, fortiter, & sane hunc sensum unusquisque facile concipiet vers. 25. ex collatione antecedentium a vers. 14. ubi de ejectione Dæmonii agitur, in sequentibus vero de ejectione sordium.

f Marc. 9, 38. απεκριθη αυτω ο ιωαννης λεγων· διδασκαλε, ειδομεν τινα εν τω ονοματι σου εκβαλλοντα δαιμονια ος η ακολυθει ημιν. Infidelem hunc thaumaturgum fuisse putarunt Theophylactus, Albertus Magnus, Lyra; at licet non negari possit, fidem miraculosam sæpe esse sine fide justificante & salvifica Matth. 7, 22. tamen cum Chrysostomo, Euthymio ac Ambrosio melius dicitur hunc hominem fidelem fuisse, quod patet ex responso Christi duobus sequentibus versiculis. Non objici hic potest exemplum de filiis Scevæ Act. 19, 14. illi enim nec in Nomine Christi, hoc est fide & virtute Jesu Dæmonia ejicere conati sunt, nec ejecerunt quoniam non in Nomine ac virtute Christi, cui

utique paruiſſet Dæmon, hic autem homo revera Dæmonia ejecisse legitur, ad quam ejectionem omnino requiritur το ηκ ειναι κατα τα χειρα αλλ' υπερ αυτα ειναι v. 40. & notabile illud est: ος ης εν τω ονοματι αυτα εκβαλλει & δυναται ταχυ ακολογησαι αυτον v. 39.

Εκβαλλειν εκ της συναγωγης denotat exterminationem à cætu & communione Ecclesiæ: in den Bann thun: Vide de Excommunicationibus Judæorum & Christianorum vocem Εκδικεω & εκδικησις proxime sequentem.

ΕΚΔΙΚΕΩ Vindico: Jer. 46, a 10. Ezech. 25, 12. Nah. 1, 2. Sap. 12, 12. 2 Par. 22, 8. Judith. 8, 22. Sir. 39, 35. Exod. 21, 20. Psal. 99, 8. Ezech. 20, 4. Ezech. 23, 45. b Mich. 4, 3. Judith. 7, 17. & 11, 8. 1 Macc. 15, 21. Gen. 4, 15. 24. ubi agitur de Lamecho, qui utpote non homicida solum, sed & polygamorum antesignanus & cui utriusque peccati gravitas satis cognita erat, adeoque Caino septuagies deterior, majorem quoque si occideretur vindictam poscit. Notandum quoque est, quod si vindicta Lamechi homicidæ, qui septimus fuit à Caino homicida per septem generationes à numero septenario ad septies septuagenum crevit, quanta quidem erit vindictæ summa, quantus numerus qui ultimum effusorem sanguinis manebit? Matt. 23, 35. 36. item Ezech. 24, 7. 8. de quo loco vide voces Γη & Πετρα: Dixi autem Lamechum *Septimum* fuisse a Caino, nam sicut duo fuerunt Mathusaeles, Pater & filius Gen. 4, 18. ita & duo Hanochi, ita enim existimo intelligenda esse verba vers.

17. Und Cain erkandte sein Weib, die ward schwanger, und gebahr den Hanoth, und er (scil. Hanoth) bauet eine Stadt, die nennet er noch seines Sohnes Nahmen Hanoth. Unus autem Cain, duo Hanothi, unus Irad, duo Mathusaeles & unus Lamech faciunt *septem*.

Ab ἐδικεω venit ἐδικησις 2 Cor. 10, 6. ἐν στοιμῳ έχοντες ἐδικησάμεν πάντας παρακλήν. ἐδικησις hic est *excommunicatio*, varia quoad gradus, accommodanda ad παρακλήν, sive *notoriam*, sive *pervicacem*, sive *immedicabilem*, quæ ideoque vel *minor* est & levior Mat. 7. 6. veluti immundi ab esu paschatos arcebantur, vel *gravior*, ejectio totalis ex Ecclesia Luc. 6, 22. 3. Joh. v. 10 & hæc iterum diversa quo ad gradus, scilicet vel *simplex ἀφορισμός* Joh. 9, 22. & 12, 42. & 16, 2. Luc. 6, 22. Esdr. 10, 8. 2 Thess. 3, 14. vel *anathema commune* Mat. 18, 17. 2 Thess. 3, 15. 1 Cor. 5, 2. 5. 13. 1 Tim. 1, 20. Gen. 4, 16. vel *anathema singulare* quod est *Maranatha* 1 Cor. 16, 22. extrema devotio & execratio, qua peccator, in quo revocando frustra laboratur, in manus Ipsius Domini ad iudicium venturi traditur & differt à priori 1 Cor. 5, 5. Est vero ἐδικησις seu excommunicatio pœna maxime formidabilis Joh. 9, 22. & 12, 42. quam quo ad gradus delineatam seu adumbratam videas in segregatione leproforum & locis Gen. 3, 24. & 21, 10. 11. 12. 14 Num. 16, 24. 25. 26. 27. Josu. 7, 24. 25. Act. 5, 5. 10. Vocatur alias anathema, quod respondet Hebræo אָנָתֶמָה Lev. 27. Num. 21. Deut. 13. & 21. Es 6. & 7. Esdr. 10. in quibus locis אָנָתֶמָה in Hebræo & ἀνάθεμα in Græco est; Prima-

ria autem significatio hujus vocabuli est *destructio*: אָנָתֶמָה *anathematizavit, anathemati subiecit, Deo dicavit, devovit, morti addixit*, Deo enim dicata occidebantur: *Charam* proprie est devovere, ab usu communi tollere, quia autem res quæ devovetur perit ei cujus erat, ideo sumitur pro *destruere, perdere, exscindere* sine ulla commiseratione, unde notatur contrarium esse verbo *Racham*, miserandi vide Deut. 17, 2. Exod. 22, 22. Sicut vero Græcum ἀνάθεματιζεν est simpliciter segregare & consecrare, ut notat Leigh, ita & Ebræum illud Lev. 27 28. Infert autem & Hebræa & Græca vox pari modo destructionem, deletionem funditus, execrationem, maledictionem, additionem morti sine ulla misericordia Ex. 22, 20. Deut. 13, 15. 16. 17 אִישׁ חֵרֶם *vir destructionis meæ, seu retis mei* 1 Reg. 20, 42. *facere Cherem* est omnino destruere, ita Chananæi debebant fieri *Cherem*, h.e. exterminari; Victimæ sacrificiorum, quæ omnino perire debebant, erant *cherem*, ut patet ex cap. 27 Levit. illustratur hoc exemplo anathematizationis urbis Jericho, quam utpote in ripa Jordanis sitam, tanquam primitias terræ Chananææ sibi anathematizari, sed eo ipso penitus destrui ac exterminari Deus voluit absque ulla conniventia, redimi quippe non poterat το cherem seu anathema horroris ullo modo, respectu pænæ temporalis, prout accidisse videmus in Achane etsi respectu pænæ æternæ ad gratiam pateret aditus, unde Hebræi מוֹסָרֵנוּ per suum *Temurah* seu *hippuk* inveniunt in voce *cherem* אָנָתֶמָה per metathesin *racham* רַחֵם quod est *miseri-*

sericordia, ut & vocem *romach* רמך quæ est symbolica numeralis valens 248. scil. 7200, 40, 18, significative autem רמך *lancea*, seu *spiculum*, quod ita exponunt Cabalistsæ: anathemate percussus si respiscat, invenit pro *cherem racham* 3: misericordiam, sin vero impænitens permaneat invalescit *cherem* & intrat in *romach* 3: lanceam quæ transfigit totum hominem cum corpore & anima, nam hominis sunt 248. membra. Erat apud Judæos unum genus excommunicationis quod dicebatur Niddui נדוי expulsio, aliud genus erat *cherem*, destructio. Erat & aliud genus quod dicebatur שמתה *Schammatha* quod confundere videtur Grotius cum *cherem* sc. quod utrumque idem significet ac *Maranatha* מרננתה compositum est ex *Dominus venit*, שמנתה vero ex *Schem & atha*: *Nomen Venit* h. e. *Deus venit*, nam *Schem* est unum ex Nominibus Dei stilo Rabbinorum, confer quæ alibi diximus de *Schemhamphorasch*, hinc sentit Grotius, quod in enunciatione horum verborum *Maranatha*, *Dominus venit*, fiat imprecatio adversus reum quod cito velit venire Dominus ad ipsum exscindendum de terra viventium & ita ratum facere judicium Ecclesiæ. Lightfootus vero aliam affert etymologiam 78 *Schammatha* scil. à שם *Scham* quod est *ibi* & מתה *Mettha* quod est *mors*, ac si dicas: *ibi mors*: probat hanc sententiam ex locis quibusdam in Talmude, ubi per quæstiones explicantur hæ formulæ loquendi: *ibi est mors, ibi sunt mortes, ibi venit mors*, eoque refertur locus Zach. 5, 3. 4. Præterea asserit vocem *Maranatha* nus-

quam in Synagoga usitatam fuisse ad formulam excommunicationis, quoniam illa nusquam reperta sit ab ipso in ullo scriptore Rabbinico vel Talmudico, nec ejusdem vestigium appareat in antiquitatibus Judaicis: Demum refert Lightfootus tres gradus excommunicationis apud Judæos (α) *Niddui*, quod sit simplex excommunicationis 3: expulsio absque maledictione (β) *Schammatha*, quod sit excommunicationis cum adjecta maledictione (γ) *Cherem* quod sit totalis separatio & execratio atrocissima. Asserunt equidem Rabbinus primum illud excommunicationis genus in usu fuisse sub templo Salomonis, sed quod tempore Esdræ usitatum fuerit, id clarum est ex Esdr. 10, 7. 8. conferantur alias loca licet non adeo perspicua Num. 25, 4. Deut. 21. 23. Josv. 7, 12. 2 Sam. 21, 6. Certum est Grotium 70 *Schammatha* & *Cherem* incautius confudisse, certum quoque est 70 *Maranatha* Rabbinis non usitatum, sed verior tamen videtur Etymologia 78 *Schammatha* à *Schem* quam à *Scham*. Denique certum mihi videtur termino Apostolico *Maranatha* non exprimi secundum gradum excommunicationis, qui est *Schammata*, sed tertium qui est *Cherem*, nam (7) *Maranatha* fortius est quam *Schem attha*: in hoc explicatio esse potest *Nomen* sc. *Domini venit* 3: Divina autoritas & maledictio in Ejus nomine, in illo autem: *Dominus venit* 3: Ipsissima Persona non amplius sua autoritate aut minis instans sed judicans ac vindictam fumens, ideoque Apostolus non substituit *Maranatha* pro *Schammatha*, ut communis alias est opinio, sed

consulto terminum novum ac Rabbinis (ut vere docet Lightfootus (inufitatum textui Græco inferuit, nam (β) Ecclesia Christiana formulas quidem & ritus Veteris Ecclesiæ imitabatur, at à nomenclationibus aliquantulum consulto declinavit, ne adhuc in Judaismo esse videretur: huc pertinet substitutio vocum Εκκλησια pro Synagoga, επισκοπὴ καὶ διακονία pro ἱερεὺς καὶ γραμματεὺς &c. Ita paucissimis meam hac de re sententiam exponere volui, aliorum congesta qui cupit adeat Buxtorff. Instit. Ep. Hebr. c. 6. Dilher. electa l. 2. c. 19. L'Empereur Annot. in Bertr. de Republ. Hebr. p. 370. Goodvvin in Mose & Aaron. Petri Pofini Soc. Jesu Presb. Spicileg. Evangel. §. 5. lectu, ut opinor dignissimum utpote qui in explicanda voce Maranatha omnem fere movit lapidem, denique si quid deesse videatur curiosioribus, adeatur Saldenus in Otiis Theologicis Exercit: De Virgâ Apostolica ac traditione in manum Sathana ex loco 1 Cor. 5, 5. & 1 Tim. 1. ult. item de Hebræorum חַרְפּ seu excisione ex populo Dei ex locis Gen. 17, 14. Ex. 12, 15. 19. & 30, 33. Lev. 7, 20. 21. & 18, 29. Num. 4, 18. & 15, 30. 31. Ezech. 25, 7. qui insigni studio collegit omne id quod circa hanc materiam præter Grotium & Lightfootum atque Buxtorffium congesse Heideggerus, Hoornbek, Burmannus, Saldenus, Musculus, Coccejus, Molinæus, Welthufius, Spanheimius, Rivetus, Mercerus, Paræus, Capellus, Scultetus, Chamierus, Biel, Piscator, Estius, Bertram, Fagius, Ravanellus, Leusdenius, Pellicanus, Tillenus.

EKEINOS, *Ille*, est præcisè demonstrativum valde emphaticum Mat. 24, 48. Luc. 19, 27. 2 Cor. 10, 18. 3 Macc. 7, 14. Gen. 19, 9. & 41, 13. Josu. 14, 12. Sap. 11, 11. & 18, 4. & 19, 5. 16. Dicitur κατ' ἐξοχὴν de Messia venturo Es. 10, 17.

Est enunciatum caracteristicum Personæ Sp. S. Joh. 16, 13. *Ego*, inquit Gerhard. Harm. c. 176. p. 626. *est pronomen Primæ Personæ, Tu Secunda, Ille Tertia, primum tribuitur Patri* (scil. Ps. 2, 7. Act. 13, 33. Ebr. 1, 5. & 5, 5.) *secundum Filio* Ps. 2, 7. *tertium Sp. Sancto*; Joh. 15, 26. & 16, 8. *Εκεῖνος* Ille distinctum ab hoc Luc. 18, 14. 1 Cor. 9, 25. & 10, 6. Act. 21, 6. 2 Tim. 3, 9. Ebr. 4, 2. & 8, 7. & 12, 25. veluti *εκεῖνο* contradistinguitur τῷ Mat. 23, 23. Luc. 11, 42. *Εκεῖνη νύκτα* emphatice dicitur *dies Domini*, seu dies judicii Mat. 7, 22. Luc. 10, 12. 2 Tim. 1, 12, 18. & 4, 8. Ap. 16, 14. ita *ἐν ἐκείνῳ τῷ αἰῶνι* est in *altera vita* Luc. 20, 35.

EKZHTEO, *requiro*: ἐκζητεῖν τὸν κύριον, quærere Dominum & quidem *ex corde* Deut. 4, 29. 1 Par. 16, 13. 2 Par. 1, 5. & 12, 14. & 14, 4. 7. & 15, 2. 13. & 19, 3. & 20, 3. & 26, 5. & 30, 19. Efr. 4, 2. & 6, 21. fide, spe & oratione Ps. 9, 11. & 27, 8. & 34, 5. 11. & 69, 33. & 77, 3. & 78, 34. & 119, 2. 10. 45. 94. Jer. 29, 13. Os. 5, 6. & 10, 12. Amos. 5, 4. 6. Zach. 8, 21. 22. Ebr. 11, 6. Dicitur etiam de Idololatriis, qui quærunt h. e. colunt Idola 2 Par. 25, 20. 2 Par. 17, 3. Amos. 5, 5. *ἐκζητεῖν* est cum studio quærere rem aliquam occultam Jud. 14, 4. Josu. 2, 22. Eccl.

Eccl. 1, 13. rei alicui operam dare Amos.
e 5, 14. Sap. 8, 2. curam rei alicujus habe-
f re Ezech. 34 11. Ps. 122, 9. Esdr. 9, 12.
expectare, interrogare Mal. 2, 7.

a ΕΚΚΑΚΕΩ, *Segnesco*: Luc.
18, . ελεγε δε ημ παραβολην αυτοις προς
το δειν παντες προσευχεσθαι ημ μη εκ-
κακειν? huc pertinent selecta illa paralle-
la Luc. 21, 36. Rom. 12, 12. Eph. 6 18.
Col. 4, 2. 1 Thess. 5 17. (confer quoque
Luc. 11, 5 Sir. 18, 22.) orationem assidu-
am inculcantia. Cæterum superstitionem
genuit prava interpretatio vo-
cum παντοτε ημ εκκακειν. De Mes-
salianis, alias Euchitis vel Otiosis di-
ctis, qui originem Montanistis ac Antro-
pomorphitis debent in Syria, Antiochiæ,
Edeßæ, alibique in oriente Seculo IV. re-
fert Augustinus: *Tantum orant, ut iis qui
hoc de illis audiunt, incredibile videatur,
nam cum Dominus dixerit: oportet semper
orare & non deficere, & Apostolus: sine
intermissione orate (quod sanissime sic ac-
cipitur, ut nullo die certa orandi tempora
intermittantur) isti ita nimis hoc faciunt,
ut hinc judicentur inter hæreticos nume-
c randi*: De Acoimetis, seu Studitis Anno
Christi 459. qui pares Euchitis fuere, re-
fert Nicephorus: *Gennadii Episcopatus
tempore, Studius vir præclarus Roma Con-
stantinopolin venit & templum S. Præcur-
sori erexit, in quod Monachos ex domici-
lio eorum qui ακοιμητοι dicuntur h. e. in-
d somnes, induxit*. De Stylitis seu Colu-
mnariis poemata edidit Gregorius Nazianze-
nus, quod Latine reddidit Freherus l. 2. Par-
e erg. c. 18. De superstitione Judaica

refert Lightfootus in Hor. Hebr. & Tal-
mud, ad Matth. p. 249. verba Gemaræ Ba-
bylonicæ ex Berachoth: *Religiosi anti-
quiores soliti sunt per horam morari* (sc.
meditantes ante inceptas preces) *unde
hoc? Dicit R. Josua ben Levi: ex eo quod
dicit Scriptura: beati qui sedent in domo
tua: Dicit etiam R. Josua ben Levi: tene-
tur etiam orans ad morandum post preces
suas per spatium horæ, sicut dicitur: Ju-
sti laudabunt nomen tuum, sedebunt recti
ante faciem tuam: Religiosi antiquiores
morati sunt per spatium horæ, precati sunt
per spatium horæ, & morati sunt per spa-
cium horæ post preces. Cum ergo novem
horas unoquoque die precibus immorando
insumerent, quomodo reliquum legis est ab
iis præstitum? & quomodo curatum est ab
iis de rebus suis mundanis? Ast ideo quod
religiosi essent, observata est lex eorum, &
curata sunt res eorum*. Fluxit anteriorum
seculorum hypocrisis ac superstitio ad No- f
stri quoque temporis Enthusias, qui in
suis passim scriptis verba Christi Luc. 18,
1. inique interpretantur, ut patet ex scri-
ptis Labadie, Yvon, Schurmannæ, variis-
que anonymis: Est autem το Semper παν-
τοτε vel *physicum*, quomodo cælum sem-
per movetur absque ulla injecta mora aut
quiete, vel *morale*, quomodo avarus sem-
per opibus inhiat: Posteriori, non priori
modo illud παντοτε de precibus est intelli-
gendum. Vocem autem εκκακειν quod
attinet, illam ab Hammondo accurate ex-
plicatam sistimus, sic autem ille ad h. l.
Hanc vocem interpretati sunt Hesychius
& Phavorinus, quorum uterque habet, ut
hic ex illo hausisse videatur hæc verba εκ-
κακειν

κακῶμεν ἀμελῶμεν, ἀκηδιῶμεν, sic enim est legendum, non ἡκμῶμεν, ἡκηδιῶμεν ut est in utrisque editis exemplaribus. Significat itaque *incuriam* ac negligentiam: alii qui verterunt non *defatigari*, non deficere, videntur coniecisse legendum ἐκκαμνεν, licet contra omnium MSS. Codd. fidem, qui alteri lectioni favent. Juxta hanc optime constat parabolæ sensus qua Christus utitur ad excitandum indefessum orandi studium ut intelligerent oportere προσευχεσθαι παντοτε, *omni tempore precari*, cui respondet parabola ἐρχεσθαι εἰς τελευτάν. v. 5. h. e. *constanter perpetuo venire* pro significatione Hebraicæ vocis פָּנֵל. Ideoque Syrus vertit: *veniens omni tempore*, h. e. constanter & frequenter veniens, ita Gal. 6, 9. bonum facientes καὶ ἐκκαμνεν, *segnes non sumus*, adde 2 Thess. 3, 13. Observandum est duntaxat, quemadmodum κακὸς Græce *segnem* atque *ignavum* significat, & aliquando *timidum* ac *pusillanimum*, ita etiam voce ἐκκαμνεν, quibusdam locis, ubi de calamitatibus hujus vitæ agitur, seriem orationis ostendere significari: *despondere animum*, *pusillanimitè se gerere* ita 2 Cor. 4, 16. ubi Paulus expendit calamitates quæ Evangelium prædicantes manebant, & tamen præmium quod inde ad eos redit, ipsa vitæ jactura majus esse ait, adeoque omnem metum expellere, addit: καὶ ἐκκαμνεν: *non trepidamus* aut animum despondemus, *nam si externus homo destruitur*, si ipsa vita nobis eripitur, tamen &c. Eodem sensu sumitur Eph. 3, 13. Hactenus Hammondus, confer quæ ex Eustathio & Aresio attulit N. Leigh.

Cum autem nusquam dubitetur, quin Dominus Christus jusserit nos frequenter ac assiduo precari, quæritur, an quinta petitio orationis Dominicæ ingrediatur hoc mandatum *προς το παντοτε προσευχεσθαι*; Hic nobis res est cum Pontificiis, Becano præsertim & Conzenio, quorum alter per fidem justificantem, qua quis credit remissa sibi esse omnia peccata propter meritum Christi, orationem, exercitium pietatis, Sacramenti usum &c. impediri asserit ac deum in hæc verba erumpit: *Is qui ita credit remissa sibi esse peccata, stulte amplius oraret*: remitte nobis debita nostra, *veluti si quis oraret ut Christus Naturam Humanam adhuc assumeret, moreretur &c.* Alter ulterius vexat: *at inquires: oramus conservationem remissionis amissibilis &c. Sed ridiculum, si quis oraret ut Christus adhuc incarnationem conservaret nec Humanam Naturam defereret.* Sed Resp. Incarnatio manet, si vel nos id non crederemus, at peccatorum remissio & justificatio est amissibilis, præterea peccati ευπερισσας orationem continuam exigit, quoniam novo peccato commissio antea omnia pateat Ezech. 16, 59. 60. 61. 62. Ezech. 33, 12. 13. adeoque fædus renovandum, vers. 14, 15. 16. Nostra vero malitia vel infidelitas bonitatem & fidelitatem Christi variare non potest. 2do David composuit LI. Psalmum post remissionem peccatorum à Nathane pronunciatam, & sic ridiculæ sunt instantiæ ex oppositione: si quis justus orat remissionem peccatorum, fatuus est, si non orat, impius. Nonne Daniel justus oravit tam pro peccatis suis quam populi sui: sed adhuc

huc instat Becanus: *frustra Ananias dixit Saul: surge, baptizare, ablue peccata &c. cur frustra? quia jam ante credidit se esse justum*: Resp. ergo & frustra Christus pedes discipulorum lavit, qui jam ante mundi erant Joh. 13. 10. 3tio tantum abest ut fides justificam impediatur orationem, sacramenta &c. quin potius accendat fervorem dilectionis, gaudii spiritualis, precum, ψαλμων και ωτων πνευματικων cum orationibus gratiarum actionibus, δοξολογiais Nominis Divini, adeoque manet immobile mandatum etiam hac in parte προς το παντοτε προσευχεσθαι και μη εκκακειν.

ΕΚΚΕΝΤΑΩ, *Transfigo*, Joh. 19, 35. Non sufficebant vulnera vivi sed voluit Salvator etiam post mortem transfigi, scil. ad denotandam illam οδον πρασφατον και ζωσαν, aditum apertum & introitum per velum, quod fuit caro Ejus, ad Patrem in morte Ejus Ebr. 10, 20. & quod hic aditus gratiae nunquam nobis occludatur, sed semper pateat, nam facile operitur ac restituitur vulnus in vivo corpore, at in mortuo nusquam coit hiatus vulneris, de usu didactico magni hujus post mortem vulneris, ex quo exivit aqua ac sanguis, cujusque rei tanquam maxime notabilis testem αυτοπτην se sistit Iohannes, vide copiose differentem Hammondum ad h. l. quibus adde malitiae ac crudelitatis carnificum horum notam, quae etiam in morte Salvatoris ac post mortem duravit, eoque ipso dilectionis Domini ac redemptionis notam, quae in finem Joh. 13, 2. ad mortem usque, in

morte & post mortem duravit: de emanatione aquae una cum sanguine post mortem e latere, vide Celeberr. Thomae Bartholini *Dissertationem de Latere Christi aperto*.

ΕΚΚΛΗΣΙΑ, Præter illa loca, quæ attulit Leigh, adhibuerunt LXX. Intpp. hanc vocem Deut. 31, 30. Iosv. 8, 35. Iud. 21, 5. 8. 1 Sam. 17, 42. 1 Reg. 8, 14. 22. 1 Par. 14, 2. 4. & 29, 8. & 30, 10. 20. 2 Par. 1, 3. & 6, 3. 12. 13. & 7, 8. & 20, 5. 14. & 23, 3. & 28, 14. & 29, 23. 28. 32. & 30, 2. 4. 13. 17. 23. 24. 25. Esr. 2, 64. & 10, 1. 8. 12. 14. Iob. 30, 28. Ps. 22. 23. 26. & 35. 18. & 40, 10. & 89, 6. & 107, 32. & 149, 1. Thren. 1, 10. Joel. 2, 16. Mich. 2, 5. in quibus locis hæc vox ponitur *vel* pro cætu Israëuitarum castrametantium, *vel* conventu populi, five ordinario belli tempore, five tumultuario, *vel* pro conventu populi in templo aut atrio tabernaculi, *vel* pro cætu fidelium &c. In N. autem Test. præter significationes, quas docuit Leigh, denotat conventum civium absque autoritate Magistratus, illegitime tumultuantium Act. 19, 32. 39. 40. Cætum totius populi, quod exprimimus vernacula: *dend gandsche almue eller meenighed*.

Act. 7, 38. Extat locus: ος ην ο γενόμενος εν τη Εκκλησια εν τη ερημω μετα τα αγγελα τα λαλυντος αυτω εν τω ορει Σινα, και των Πατερων ημων, ος εδεξατο λογια ζωντα δειναι υμιν. Beza: *hic ille est qui conveniente populo in deserto fuit cum angelo*. Vulgata: *hic est qui fuit in Ecclesia cum angelo*. Osiand. *hic est qui fuit in Eccle-*

Ecclesia in solitudine cum Angelo, Tremell. *qui fuit in congregatione in deserto cum angelo illo*. Luth. *der in der Gemeine in der Wüsten mit dem Engel war*: Danicæ: *dom war imeenigheden inden örfen und Engelm*. Italicæ: *Esso è quel che nella raunanza nel deserto, fu con l' Angelo*, pariter Gallicæ: *en l'assemblée*. Desumptus est hic terminus *ἐκκλησία* ex loco Exod. 33, 16. Quoniam *το στος* hic refertur ad Mosén, de quo agitur v. 35. 36. 37. Valde laborant Interpretes in explicando, quomodo Moses fuerit in conventu populi & cum angelo in monte, scil. ne sequatur illud absurdum, quod utrobique fuerit uno eodemque tempore, hinc quidam referri voluerunt *το στος* ad Prophetam Christum, de quo agitur versu proxime antecedente 37. qui fuit in medio Ecclesiæ, h. e. populi Israëlitici, cæterum hæc explicatio non procedit propter subsequencia *ος ην μετα τα αγγελα τα λαλυντος αυτω*, qui diversus ab illo Exod. 32, 34. adeoque ipse Christus fuit quocum locutus est Moses, & propter verba: *ος εδεξατο λογια ζωντα δδναυμιν*, qui omnino Moses fuit Ioh. 1, 17. Alii *ἐκκλησίαν* hic exponunt pro peculiari conventu populi positum, ut Erberg. qui ideo posuit: *raunanza*, & Diodat. *assemblée*, Tremell. *congregationem* Beza: *conveniente populo*: is enim omnino existimavit necesse esse exponi: *στος εστιν ος ην εν τη Εκκλησια οταν ην συναχθαι εν τη ερημω*. Cæterum modo tempora & actus distinguantur, bene concordabit textus absque ulla *τροπη* vocis *ἐκκλησία*, quæ hic non peculiarem aliquem conventum, sed totum selectum atque evocatum po-

pulum Israëliticum denotat, adeo ut hic sensus sit: *στος εστιν ο γενομενος εν τη εκκλησια εν τη ερημω, στος ο γενομενος μετα τα αγγελα &c.* Ille scil. idem Moses qui Patres Vestros duxit, quem novistis cum Deo locutum esse, qui legem tulit, ille idem etiam de Christo, Magno Illo Propheta vaticinatus est, Ipseque testimonium perhibuit, huic vero Mosi nunc vos nihilominus non magis creditis hac in parte quam Patres vestri tunc temporis *παραπικρανοντες*, inque Ægyptum redire volentes. Dicitur autem Moses fuisse in Ecclesia & *fuisse cum Angelo*, quoniam Mediator fuit. Veteris, hoc est, vilioris fœderis Ebr. 8, 5. & sqq. inter Christum & populum, prout optime commentatur Diodatus: *il fut rapporteur & entremetteur entre le fils de Dieu donnant sa loy & le peuple* Gal. 3, 19. *και εδεξατο λογια ζωντα δδναυμιν*, accipere enim ab uno & dare alteri ejusmodi est mediatoris, qui à Diodato idiomate Gallico dicitur *rapporteur & entremetteur*, ab Apostolo autem *μεσιτης* Gal. 3, 19. 20. Sed quomodo dicuntur *λογια ζωντα* quæ accipit ac dedit? Speciosa est, si vera esset, sententia Hammondi qui ad locum Rom. 3, 31. exponit *oracula viventia*, ibique longo sermone deduci vult *λογια* ad oracula, revelationes, responsa, *χρηματισμους*, vultque appellari doctrinam Mosi seu legem Mosi a Deo *λογια ζωντα* ad differentiam oraculorum mortuorum: quæ in rebus mortuis erant sc. Pectorali Aaronis seu Urim & Thummim, sed discussæ satis sunt hæ doctæ natiæ a Clerico in ejus Annot. ad Ex. 28.

Num.

Num. 26. Rom. 3. Spencero in Libello de Urim & Thummim: Rectius a Grotio & Clerico exponuntur λογισζωντα *verba viva* seu *vivifica*: In lege non esse nisi verba *viva*, satis constat ex Ebr. 4, 12. & quæ ad vivum penetrant, sed quomodo in lege verba *vivifica*, cum sit litera occidens? 2 Cor. 3, 6. certe non alio sensu quam vel quod qui facit ea, vivet in eis, Rom. 10, 5. Gal. 3, 12. Ezech. 20, 11. Lev. 18, 5. vel secundum sanam Diodati glossam: *les paroles vivantes, la loi de Dieu Rom. 13, 2. animée par la vertu de l' Esprit dans les coeurs des hommes Ebr. 4, 12. pour produire ses effets qui étoient non certes de donner la vie spirituelle & éternelle à l' homme mort en ses pechés Rom 8, 3. 2 Cor. 3, 7. 9. Gal. 3, 21. mais de vivement reveiller les consciences, obliger les coeurs & reprimer les pechez.*

Εκκλησιαν Luth. vertit **Chor** 1 Reg. 8, 6. 2 Par. 5, 7. vide quomodo N. Leigh explicat vocem εκκλησιαν per Anglicam *Church*, quod nobis est *Kirche*, Germ. *Kirch*, quasi κυριακη, *curia*, Gall. *choeur*, Jac. 2, 2. συναγωγη.

a **E K Λ E Γ Ω**, *eligo*: Dicitur Deus

b εκλεγειν id quod Ipsi gratum est ac acceptum Es. 58, 5. 6. quod dicitur separare ad
c munus aliquod, vel ad participationem gratuiti fæderis, vel ad vitam æternam 1 Cor.
d
e
f 1, 27. 28. ita elegit (εξελεξατο) Deus quosdam ad certum munus Sacerdotale, Leviticum, Propheticum, Apostolicum, Regium Num. 15, 5. 7. Deut. 14, 2. 24. & 18, 5.
g 1 Sam 2, 28. & 10, 24. & 16, 8. 10. 2 Sam. 6, 21. 1 Reg. 8, 16. Psal. 105, 26. Luc. 6, 13.

Joh. 6, 70. (ubi το εξελεξαμην longe differt ab illo Joh. 13, 18. & 15, 19. de quo postea) Act. 1, 2. 24. & 6, 5. Populum Judaicum inter cæteras gentes tanquam peculium Deut. 4, 37. 1 Reg. 3, 8. ac locum ubi Nomen suum collocavit Deut. 12, 11. 14. Deut. 16, 2. & 12, 5. 21. 1 Reg. 8, 44. & 11, 13. & 14, 21. Neh. 1, 9. (veluti homo dicitur locum habitationis εκλεγειν Deut. 23, 16.) Fideles ex mundo, h. e. Ecclesiam 1 Sanctam Psal. 47, 5. & 132, 13. & 135, 4. Es. 49, 7. & 41, 9. & 14, 1. homines finaliter credentes ad vitam æternam Psal. 65, 5. Joh. 13, 18. Joh. 15, 19. Eph. 1, 4. Jac. 2, 5. Usurpatur hoc verbum de electione ipsius Christi, quem Pater elegit ad munus mediatorium, redemptorium, Propheticum Sacerdotale, Regium Es. 43, 10. & 44, 2. ubi το eligere est constituere, mittere, non vero hoc sensu vel modo eligere quo homo dicitur εκλεγειν dum ex duobus unum aliquod eligit Gen. 13, 11. Deut. 30, 19. Josv. 25, 15. 22. Jud. 10, 14. 2 Sam. 24, 12. Es. 7, 15. Luc. 10, 42. & 14, 7. vel cum ex pluribus certam aliquam personam ad munus aliquod obeundum eligit 1 Sam. 8, 18. & 13, 2. Jos 8, 3. 1 Sam. 17, 8. etenim Christo nemo par erat, nec erant quos inter Ille præ reliquis eligi posset Psal. 49, 9. Es. 63, 1. 3.

Dicitur Deus εκλεγειν, cum nobis in angustiis constitutis consolationem ac benedictionem tam spiritualem quam temporalem suppeditat Es. 14, 1. confer vers. 2. 3. 4. Est alias το εκλεγειν aliquid optare ac velle tanquam beneplacitum 2 Sam. 19, 38. quod & Deo tribuitur Es. 58, 5. 6.

Εst eligere: *velle*, petere, sequi, agere, sectari, assumere vel in bonam partem Luc. 10, 42. Psal. 84, 11. Ebr. 11, 24. Psal. 119, 30. 173. vel in malam Luc. 14, 7. Prov. 3, 31. Es. 66, 3. 4.

ΕΚΛΕΙΠΩ, *deficio*: item *morior*: Luc. 16, 9. *ἵνα ὅταν ἐκλείπητε, δεῖξωταὶ ὑμᾶς εἰς τὰς αἰωνίας σκηνάς* MSS. Alexandr. & Cantabr. legunt: *ὅταν ἐκλείπη*, vel *ἐκλείπη* quasi de divitiis id sit intelligendum: hos secutus est Syrus, & Lutherus quoque vertit: *wenn ihr nu darbet* Erberg. *quando verrete meno*. Diod. Gall. *quand vous defaudrez* (addit tamen in glossa: *venez à mourir*) Svaning. *Μαα-Εδερ fattes*, sed minus recte. Theophylactus verum vocis sensum exposuit dum dixit: *ἵνα ὅταν ἐκλείπωμεν καὶ ἀναχωρώμεν ἐκ τῆς βίης*: Certe *ἐκλείπειν* LXX. Interpretibus est *mori* Gen. 25, 8. *καὶ ἐκλείπων ἀπεθάνεν Ἀβραάμ*: Suggillat equidem Hieronymus *τῆς* LXX. dicens male ab ipsis redditum esse hunc locum, & additum ab ipsis esse *καὶ ἐκλείπων* & *deficiens*: Exstat in Hebræo *וַיָּמָוֶה וַיָּגֵן* at *וַיָּגֵן* recte redditur *ἐκλείπειν*, ita ut hoc termino placida ac lenta mors denotetur q.d. *uden pinselsalt forhaarde tvang*.

ΕΚΝΕΥΩ, *evado*: vide quæ in hanc vocem attulit N. Leigh. Habetur semel solummodo in N. T. *το ἐξενευσεν* Joh. 5, 13. quod male deducit Erasmus à *ξενευσεν* peregrinum ac ignotum esse, cui opponimus explicationem Grotii quam reperias apud Leigh. Juvat hic adscribere verba Chrysostomi in h. l. *Declinavit Jesus à turba, ut se absente minime suspiciosum*

esset testimonium, ne illorum insania se presente vehementius incenderetur, & denique quoniam non gloriam, non populi plausum, non digito monstrari volebat.

ΕΚΠΟΡΕΥΟΜΑΙ:

Notandum est, quod dum de Sp. Sancto dicitur *ἐκπορεύεται*, tunc ponitur non in futuro aut præterito tempore, sed in præsentī, unde elicitur Sp. S. æternitas & processio distincta à missione, quæ in tempore facta est & exponitur in tempore futuro Joh. 15, 26. *ὃν πέμψω*, item Joh. 16, 7. Es. 32, 15. & 44, 3. Joel 3, 1. Zach. 12, 10. & præterito Es. 63, 11.

ΕΚΠΟΡΝΕΥΟΜΑΙ,

Jud. v. 7. *ἐκπορνεύσασαι* Luth. *ausgehuret*: habetur Ezech. 16, 33. Os. 2, 5. & 4, 13. & 5, 3. *ἐκπορνεύειν τρισσως* Ezech. 16, 30. Luth. *Werck einer Erh. Huren thun v. 15. ἐκχεῖν τὴν πορνείαν*. Vulg. *opera mulieris meretricis & procacis*, Erberg: *opere d'una imperiosa meretrice*: Diod. *oeuvres d'une audacieuse putaine*: glossa: *Ebr. imperieuse, c'est à dire effrenée, licentieuse, & incorrigible qui se donne la liberté de faire tout ce qu'il luy plait* Svaning. *en mågtig Horrkonen gierning*: Danice dicimus *en ublue Horrs gierning*.

ΕΚΣΤΑΣΙΣ,

ita vocatur *a somnus* Adami Gen. 2, 21. item Abrahami in quo vidit sortem suæ posteritatis Gen. 15, 12.

Εκστασις *stupor* ex summo timore obortus Ezech. 27, 35. unde a Luthero redditur *Furcht* 1. Sam. 11, 7. 2. Par. 14, 4. & 17, 10. ab *ἐξίστημι* *Erschrecken* Exod. 19, 16. 2. Par. 15, 16. alias *ebren* Os. 3, 5. *freuen* Exod. 18, 9.

Εκστασις

d Εκστασις της διανοιας, *delirium*, *Wahnsinn*, *Rasen des Herzens* Deut. 28, 28.

e Nullus video cur vocem *εκστασις* posuerint οι LXX. Psal. 68, 28. *εκεί Βενιαμιν νεωτερος εν εκστασει, αρχωντες Ισδα, ηγεμωνες αυτων, αρχοντες Ζαβουλων, αρχοντες Νεφθαλειμ*, Italus: *quivi era il piccolo Benjamin loro Dominatore, i Principi di Giuda, la loro congregatione, Principi di Zabulon, Principi di Nephtalim* (neque scio quid somniarit Interpres Italus Psalterij Davidici, editi Parisiis An. 1616. dum posuit: *i Principi di Giuda con i ricami loro*) Luth. *Daselbst herrschet der kleine Benjamin*: Locutus est Psalmista de decantandis laudibus Divinis v. 27. unde forsitan LXX. Intpp. dum posuerunt *εν εκστασει* respexerunt ad morem Prophetarum vaticinantium in choris I Sam. 10, 10. & 19, 20. Dum autem loquitur David de laudibus Divinis, quas cantabunt fideles Ecclesiae omnino omnes, tunc illos comprehendit sub nominibus tribuum Israelis, eo quod, sicuti illae omnes Regi suo David adhæserant, minima scilicet Benjamin, tamen fortissima & quæ sub factione Saulis Davidi quam maxime restiterat, postea vero tribui Judæ fideliter unita, deinde Zabulon & Nephtali, quæ tribus ultimas ac maritimas imperii oras incolebant, ita & sub regno filii Davidis, seu Christi omnes fideles debeant Regi suo adhærere sc. vel minimæ gentes, vel fortissimæ quæ antea in incredulitate restiterant, vel populi ac nationes ad ultimos terræ fines, incognitarumque regionum incolæ Psal. 2, 8.

EKTINΑΣΣΩ, *excusio*:

Εκτινασσω Nah. 2, 2. Luth. vertit *Ableser*, idem est quod vastator, *ολοθρευτης*, est metaphora, qua hostis truculentus, prædator, vastator, depopulator excutienti assimulatur, regnum vero & populus vastandus comparatur arbori, ita cælum perituum comparatur arbori seu ficui jacenti fructus suos Ap. 6, 13.

ΕΚΤΡΩΜΑ, *abortus*: Eccl. 6, 3. Interpretationi τὰ Leigh ad Locum I Cor. 15, 8. accedit observatio Clerici ad I. c. quod *נֶפֶל* *nephele* metaphorice res contemptissima dicta fuerit Hebræis, quam vocem LXX. Intpp. verterunt *εκτρωμα* loco a nobis citato Eccl. 6, 3. & Job. 3, 16. Non placet Clerico annotatio Hamondiana, quæ hanc locutionem proverbialem deducit ab eo, quod ex Svetonio refert Baronius sc. Senatores indignos *Abortivos* nuncupatos fuisse, pro quo legi vult Clericus *orcinos* aut *orcivos*, secundum sententiam Causaboni & Torrentii: Quicquid sit hac de re, apposite tamen notat Hamondus congruere hanc locutionem Pauli cum versu nono, ubi se minimum Apostolorum vocat, cum abortivi fætus omnium minimi sint, quemadmodum & scite Noster Leigh: *Fortassis*, inquit, *εκτρωμα* se appellat propter nativitatis Spiritualis modum, quia ut ex graviore aliqua percussione abortus plerumque contingit, sic Paulus ex percussione illa Divina Christi gloriæ in lucem eductus est cælestis gratiæ.

ΕΛΑΦΡΟΣ, *levis* Matth. 11, 28. 29. 30. *δευτε προς με παντες οι κοπιωντες και πεφορτισμενοι, και ω αναπαυσω υμας· αρατε τον ζυγον μου εφ υμας και μαθετε*
Λα 2

μαθετε απ' εμε, οτι πραϋειμι καὶ ταπεινῶ τη καρδια καὶ εὐρησετε ἀναπαυσιν ταις ψυχαις υμῶν· ὁ γὰρ ζυγὸς μὴ χρηστὸς καὶ τὸ φορτίον μὴ ελαφρόν ἐστιν. Quoniam mihi hæc scribenti occurrit scriptum D. Maji, quod Observationes Sacras (sed ut opinor miscellaneas, sparsim occurrentes, atque, quantum de tanto Viro ominari licebit, horis solummodo subcisivis conscriptas) appellat, præmittam omne id, quod ad h. l. observandum tradidit. Hæc ejus sunt. Nihil æq; commendat illos qui subjectos imperio populos moderari volunt, quam benignitas & amor erga subditos; qui nisi id fiat jugum & onus suscipere se arbitrantur. Inde est quod à Rechabeamo decem tribus petierint, velit se gravi jugo, à Salomone imposito, levare I Reg. 12, 4. 2. Chr. 10, 4. 10. Maxime vero ex initio mansveti regiminis, secuturæ mansvetudinis sumebatur initium. Quare & Christus regnum constituturus, à terreno tamen immane quantum abhorrens, imperii sui formam ante omnia descripsit. Ipse Rex omnium mitissimus, facilitate reget sibi parentes, utpote à quorum corporibus jugum acerbum oneraque gravia repellat. Est ille ὁ Χρῆς & jugum ipsius χρεῖσεν. Itaque longe diverso à Phariseis modo imperabit; horum enim unicæ videntur deliciæ, ponderibus & oneribus miseros opprimere homines Mat. 23, 4. Nam contra hos directum esse Salvatoris sermonem, quis dubitet? Porro ut de lenitate, qua Dominatus Ille constat, rite judicare possimus, lubet succincti, at nervosi, commentarii loco adscribere Harpocratonis verba, mi-

rifice textum præsentem illustrantia. Sic ille voce ελαφροτατες. Ενεπαίνω λεγῶσι τὸ νομᾶ οἱ παλαιοὶ ἀντὶ τῆς πραοτατες· κατὰ τὸ ἐναντίον τῆς βαρυτατες καὶ φορτικωτατες. Hoc est quod ad h. l. illustrandum attulit Majus, eruditionis Criticæ hoc in loco nimium parcus. Duplici igitur serie locum explicandum judico: *prima series* aliorum notata nobis notanda sistat: Operæ pretium erit glossæ Magn. Critic. sed Calvinianorum, obviam ire; ideo procedat unus instar omnium Clericus ad h. l. sed cum insertis justis animadversionibus. Κοπιῶντες καὶ πεφορτισμενοὶ *intelligendi soli Judæi* (scil. ad evertendam universalitatem meriti Christi ac gratiæ in Christo, sed de his infra) *qui ἐκοπιῶν, fessi erant, ob frequentia itinera quæ erant Jerosolymam ex Lege faciendâ, & tamen ne Deum offenderent, ea faciebant, non sine gravi molestia* (quorsum te nunc Magne Vir! regit Spiritus Calvinisticus, ut in universalissima hac invitatione peccatorum ad gratiam Jesu Christi, orationem, promissum, mandatum ad solos Judæos restringas? sed critice tecum agam: Dic sodes (α) an τὸ κοπιῶν hic sumi debeat veluti Joh. 4, 6. vel ut alias fere ubique in scriptura de labore sub peccato? Dic ingenue: an Christus hic promittat refocillationem aquæ elementaris itinera facientibus, æstu, labore atque sudore corporis confectis, an vero aquæ spiritualis? De qua videas locum, quem ipse in sequentibus subdole allegasti Joh. c. 4. Dic (β) an aperta fronte negare ausis τὸ κοπιῶν hic idem esse quod Es. 57, 10. c: opor-
rain peccato dare, quemadmodum κοπιῶν is di-

b

c

is dicitur qui rei alicui omnem operam impendit, prout reddidit Lutherus τοκοπιαν Ezech. 13, 6. *Sie mühen sich, daß sie ihr Ding erhalten: Dic an tibi ignotum sit quoties in Scriptura pro exprimendo peccato occurrant termini: κοπος, μοχθος, πονος, κοπωσις, εργον & denique εργαζεσθαι την αμαρτιαν? Dic (γ) unicui solummodo exemplum vel locum S. Scr. ubi Judæi Hierosolymam religionis ergo euntes vocitentur κοπιωντες, certe persuasus sum te neque ex Rabinorum scriptis unicui apicem reperturum fore.*

e Dic (δ) an Judæi cum insigni semper alacritate ac festivo gaudio Jerosolymam religionis causa profecti fuerint etiam temporibus Christi, cum cultu Jerosolymitano semper tanquam unico Palladio superbierint, an vero, ut inquis, non sine gravi molestia? quodnam ex hisce verum sit ipse videas in locis Ezech. 24, 21. Jer. 7, 4. Act. 6, 13. Ex Rabinorum scriptis ad minimum constat, quanta cum lætitia, quanta festivitate quantisque ceremoniis unoquoque festo ad templum ascenderint, vide quæ infra habentur ad vocem Καρπος lit. a. de ritu Judæorum Hierosolymam euntium. *Obscure, quia nondum clarius loquendi inter Judæos tempus aderat* (quasi vero non alibi etiam antea clarius inter Judæos locutus sit Salvator de εθελοθρησκεια; Judaicis, ut constat ex serie actorum & dictorum Christi apud Evangelistas) *significat Christus discipulos suos edocuit à se iri rationem ita colendi Dei ut sine illa corporis molestia grati ei evaderent. Hoc docet clarius Samaritidem Joh. 4, 21. apud quam sine presenti*

periculo, rem, à qua Judæi abhorrebant, proloqui poterat. (Vellem hic quærere f à Clerico: an Samaritis illa coram Christo conquesta sit de molestia itineris Hierosolymam, an vero de scrupulo conscientis injecto ex dissidio inter Judæos & Samaritanos? item an Christus responderit de molestia corporis evitanda, an vero de ceremoniis omnibus Leviticis ac novellis εθελοθρησκεια; abolendis? Denique annon eadem Judæis omnibus in templo, in Synagogis, palam, sub dio, & quidem graviori cum zelo ausus fuerit dicere, quæ Samaritidi hic solus dixit, atque an ob id impetum ullum metuerit Christus, cum adhuc non venerat hora ejus?) πεφορτισμενοι sunt onustis vitibus legalibus, iisque omnibus quæ Deo, Sacerdotibus & Levitis erant solvenda, & quæ multo magis urgebantur quam charitas, & reliquæ virtutes; ideo hæc vocantur φορτια infra c. 23, 4. vide & Luc. 11, 46. (Videat autem g Clericus quid sit φορτιον Ps. 38, 5. Es. 46, 1. Gal. 6, 5.) *Qui verba Christi de vitiis intelligunt, ea ab antecedentibus divellunt, & vim iis inferunt, nam qui vitiis suis serviunt, non sunt fessi aut onusti, quæ vocabula significant molestiam sentientes, cum illi libentes pravis effectibus indulgent & h difficulter valedicant.* (Verba Christi de peccatis intellecta ab antecedentibus, scopo discursus Christi ac tota συναφεια minime divelli, sed omnino eo facere videat Christianus lector ex vers. antec. 5. 12. 19. 20. 21. ubi de pœnitentia, gratia Dei ac remissione peccatorum agitur: reliquis autem breviter ut respondeam: aliud est onustum ac laborantem esse, aliud sentire se

se laborantem esse: onustos esse atque dici peccatores, satis ut opinor in antecedentibus demonstratum est; quod de reliquo est, utar verbis D. Dannhauer. Hodof. p. 535. *advertendum est beneficia & gratias amplissime esse extendendas non ad eos solum qui sentiunt, sed & eos qui etsi ἀναίσθητοι opis tamen egent, hoc miserabiliores quo miseres, ad omnes quos præceptum mansuetudinis & humilitatis à Christo discenda obligat.* Hæc ex Danhauero quo ad generalitatem præcepti & invitationis, nunc quo ad actum: Si Christus invitat etiam ἀναίσθητους, quanto magis eos, qui se onere premi sentiunt? sed negat Clericus peccatum peccatori onus videri, adde: *penitenti* & sic aperte falsam esse Clerici sententiam testatur David Ps. 38, 5. nam i sic duplici respectu peccator dicitur πειροσμενός, sc. & quod onustus sit, & l quod onus sentiat & hic sita est contritio natura prior fide ut colligitur ex hoc loco collato cum Mat. 21, 32. Gal. 3, 24.) Reliqua quæ habet Clericus ad voces χρηστός & ελαφρὸς bene tolerari possunt, sc. quod levitas jugi seu mandati de obedientia Evangelica gravitati rituum Mosaicorum sit opposita, quod neque Grotium neque Hammondum observasse ait, sed miror ipsum non voluisse agnoscere m conditionem duplicis jugi Christi scil. faciendi & patiendi, duobus terminis in textu expresse distincti scil. ζυγός & φορτίον. Consideranda autem existimo in hoc dicto nostro (α) onus ac laborem peccatorum (β) jugum & onus Christi duplex, sed utrumque ελαφρὸν (γ) modum vocationis Christi, quo homines appellat ad depo-

nendum unum onus & sumendum aliud:

(α) onus est peccatum, φορτίον (unde peccatores πειροσμενοί) gravedine sua oppositum levitati jugi Christi, est enim impietas sub gravissimo ac plumbeo symbolo delineata, revera gravis & gravedinem plumbeam æquans, licet pro specie levis, aura ac alis sustentata ac mobilis Zach. 5, 7. 8. 9. Und siehe es schwebt ein Centner Bley, und da war ein Weib, das saß im Ephä, er aber sprach: das ist die gottlose Lehre (NB impietas, mechanceté) und er warff sie in den Ephä, und warff den Klumpen Bley oben aufs Loch, und ich hub meine Augen auf und sahe, und siehe zwen Weiber giengen heraus, und hatten Flügel die der Wind treibt, es waren aber Flügel wie Storchs-Flügel und sie führeten den Ephä zwischen Erden und Himmel: sic iniquitas uno sensu levis dici potest, volatilis quoniam cito crescit ac progreditur, revera autem in se gravis, comparatur vero mulieri, quoniam concupiscentia concipit & parit peccatum Jac. 1, 15. & dum dicitur sensum implere mensuram suam adjecta massa plumbi, intenditur pondus peccati consummatum sensum etiam ex numero minorum iniquitatum, ut inquit August. tract. 10. in Ioh. *minuta sunt gutta & flumina implent, minuta sunt grana arena, sed arena premit & opprimit*, quanto magis peccatum gravius, talentum plumbi æquans, quod Chrysostomus appellat c. 1. ad Rom. δαίμονα ἐκστῖον, μανίαν ἀνδαιρετον, θάνατον καὶ ψυχῆς ολεθρον; legitur ulterius in textu Prophetico mulier in vecti prostrata, quod iniquitatis everfionem & pœnam deno-

denotat, denique massa plumbi in orifici-
um imposita immobile decretum pænæ
propter iniquitatem indicat, ita enim cer-
tudo & gravedo pænæ normæ plumbeæ
comparatur, einer **Blenschnur** Amos. 7, 7.
8. Es. 13, 1. Tota nunc illa machina
iniquitatis à Propheta ænigmatice descri-
pta iterum sub alio ænigmate proponitur
sc. dum dicitur à binis mulieribus duabus
alis instructis inter cælum & terram ferri,
ita nimirum assistit ab utraque parte mi-
sericordia Dei & justitia, ac pendula in
medio est iniquitas; Notum quidem est,
quænam prævaluerit a parte ante respectu
totius generis humani, sed nobis non sem-
per apparet, quænam prævaleat actu à
parte post, respectu uniuscujusvis indi-
vidui; Sed iterum ad pondus peccati,
quod est ingens onus, unde peccatores,
quos ad se vocat Christus, sunt *πεφορτισ-
μενοι*, illud scil. peccati jugum ascendit
super collum & vires corruere facit
Thren. 1, 14. gravissimo onere premit
Psalm. 38, 5. huc accedit labor, unde Sal-
vator appellat peccatores *κοπιωντας*, ho-
mo enim sub peccati servitio Ioh. 8, 34.
mire laborat Es. 57, 10. atque misere cruci-
atur, præsertim postquam *αναισθητος* esse
desinit, cum omnia ejus ossa sicut à leone
conteruntur Es. 38, 13. ab igne consumun-
tur Thren. 1, 13. in corde ignis urit Ier. 20,
9. miser peccator gladio penetratur Iob.
20, 27. venenum aspidum bibit (NB. oppo-
nit Christus refocillationem) v. 16. agita-
tur ut mare Es. 48, 22. (NB. opponit Chri-
stus quietem animarum) conscientia
morsus persentit 1 Tim. 4, 2. cujus mor-
sus est ut cruciatus scorpium Ap. 9, 5. hic me-

rus horror, lacrymæ, suspiria, incurvatio
sub onere, planctus, mæror, deliquium
Amos. 1, 2. Ps. 6, 4. 7. Ps. 38, 4. Es. 38.
Orat. Manass. Rom. 7, 23. 24. hinc illa
verba cantilenæ Eccl. **Q! Herr Gott
vergib mirs doch, um deines Namens
willen, und thu in mir das schwere Joch
der Ubertretung stillen!** (B) Jugum & p
onus Christi duplex est, scil. faciendo
Rom. 6, 2. 4. 6. Tit. 2, 12. 13. & patiando
Mat. 16, 24. 1. Petr. 2, 21, 2 Tim. 3, 12.
Act. 14, 22. utrumque pro specie grave,
sed revera leve, *ελαφρον*, facile, *primo* ra- q
tione causæ efficientis ac procreantis, quæ
est Sp. S. gratia Rom. 5, 3. 4. 5. & 8, 35. 37. *se-*
cundo ratione adjunctæ nostræ promptitu- r
dinis, quia regenerati adjuvamus Ejus gra-
tia Phil. 4, 12. 13. *tertio* comparate præ s
magnitudine retributionis Ebr. 11, 26. ita
scilicet dum de utilitate & levitate jugi
Christi (nam *χρησιν* dicitur & *ελαφρον*)
differimus, res loqui par est non verba, vi-
lescit ad nucleum Scripturæ quicquid de-
mum sub simili locutione attulerint areo-
læ *των εζω*, tanquam cum Clemens Ale-
xandr. Strom. 1. Platonem his consenta-
nea scripsisse tradit: *αγατε φησιν αφ*
υμων τον βαρυν ζυγον και λαβετε τον
πραον. Pindarus: *Φερειν ελαφρως*
επαυχενιον λαβοντα ζυγον αρηγει. Quod t
jugum Christi ad faciendum seu obedi-
dum nos obligans sit satis *ελαφρον*, clare
probat Johannes 1 Ep. 5, 3. *αι εντολαι αυ*
της βαρειαι εκ εισιν idem patet ex com-
paratione jugi legalis quod insupportabi-
le (ut sic dicam) fuit Patribus & itidem est
nobis Act. 15, 10. Gal. 5, 1. confer hic quæ
de jugo Pharisaico insuper habet Cleri-
cus,

cus, itidem Hammondus ad verba *φορτια βαρεα* Mat. 23, 4. De jugo Christi, sub quo patimur, clarum extat testimonium Apostoli 2 Cor 4, 17. *το γαρ παραυτικα ελαφρον της θλιψεως ημων καθ υπερβολην εις υπερβολην αιωνιον βαρεσθαι δοξης κατεργαζεται ημιν* all. Lect. *το γαρ παραυτικα προσκαρπον ημιν ελαφρον*. Emphatici certe termini ostendunt levitatem crucis in hac vita: *primo* respectu iustitiæ Dei vindicatricis, quæ cum pœnam ineffabilem infligere posset, non nisi crucem, signum amicitiae mittit, *secundo* respectu misericordiae Dei compensatricis, nam *αιωνιον βαρεσθαι δοξης* opponitur *τω παραυτικα ελαφρωτης θλιψεως* ita Rom. 8, 18. *λογιζομαι εν οτι εκ αξια ται παθηματα τα νυν καρξ προς την μελλεσαν δοξαν αποκαλυφθηναι εις ημας* confer Mat. 5, 12. Phil. 3, 10. 21. 1 Pet. 1, 6. & 4, 13. 1 Joh. 3, 1. 2. Pl. 30, 6. ita scil. vel septem vel quatuordecim anni servitii Jacobæi secundum ejus computum, comparate ad gaudium cum uxore aliquando obtinendum, minimum tempus fuit Gen. 27, 18. tempus vero miseriæ nostræ ne vel numerum septenarium æquat stylo scripturæ, qui in septenario plenitudinem constituit Exod. 21. *Servus emptus sex annis serviet & septimo exhibet gratis*, v. 16. *si venit solus, exhibet quoque solus*, hoc est: Job. 5, 19. *liberabit te ex sex infortuniis & in septimo malum te non tangeret*, & nihilominus hoc certum est 1 Tim 6, 7. *οθεν εισηνεγκαμεν εις τον κοσμον ημιν δηλον εστιν οτι οδε εξενεγκεν τι δυναμεθα*. Uberrima sunt imo innumera verbi Divini consolatoria, unde æstimari possit crux fidelium tan-

quam valde *ελαφρον τι* respectu (a) gratiæ Divinæ sustentantis (b) consolantis ac (c) liberantis *vel* auxilio visibili in temporalibus, *vel* invisibili in spiritualibus, *vel* finali in æternum, vide præsertim Jer. 31, 3. 4. 9. 10. 11. 12. 13. 16. 20. 23. 25. 28. Jer. 32, 40. 41. Jer. 33, 6. &c. Sed est hæc concio de cruce *μαρτια* iis, qui in perditionem vadunt 1 Cor. 1, 18. quis, nisi cum Simone Cyrenæo angariatus, crucem Christi portat *αιρει τον ζυγον αυτου*; homo carnalis appellat Christum Dominum sponsum sanguineum Exod. 4, 26. *du bist mir ein Blut-Bräutigam*: posuerunt Weimarienses in glossa: *bedeut des Gesezes Volck, welches gern wolt Gott haben, aber es will das Creutz nicht leiden, noch den alten Adam beschneiden lassen, biß erst thun muß*. (γ) Modus vocationis, quo *πεφορτισμενους* invitat Christus: *δευτε προς με παντες οι κοπιωντες ημιν πεφορτισμενοι, καγω αναπαυσω υμας*. Dolosa est ad hunc locum glossa Piscatoris: *Venite & refocillabo vos, h. e. venite, nam si veneritis refocillabo vos, cum qui non veniant non refocillentur*: hæc est petitio principii: Si quæstio est an Christus omnes omnino ad se venire velit, & etiam eos qui non veniunt, si venirent, refocillare, Calvinianus respondet: non velle quia actu omnes non refocillat, ergo nec omnes vult refocillare, at vero vult etiam illos refocillare, qui non veniunt (alias enim frustra forent illa verba: *δευτε παντες*) vocationem renuunt, consilium Ejus despiciunt Prov. 1, 24. Act. 3, 46. non audiunt, non respondent Es. 65, 11. & 66, 4. Jer. 7, 13. inobedientes Jer.

35, 15. congregari nolentes Mat. 23, 37. venire renunciantes Matt. 22, 3. 6. Quoscunque ad se vocat Christus, illos vult refocillare, sed vocat *Omnes*, Ergo: omnes vult refocillare, h. e. salvos *facere* æque ac salvos fieri. Minor clara est: *vocat enim omnes operatos & laborantes, at onerati & laborantes omnes sunt*, inquit Augustinus Serm. 18. de Verb. Apost. subscribit S. Scriptura Rom. 5, 12. 1 Cor. 15, 4. 7. 1 Reg. 8, 46. 2 Par. 6, 36. Ps. 51, 7. Job. 15, 16. Es. 64, 6. Ps. 14, 1. Ps. 58, 4. Os. 6, 7. Eph. 2, 3. Rom. 3, 11.

hh ΕλαΦρ^ς dicitur de *re levioris ac minoris momenti* Exod. 18, 26. *fleine Sachen*, quæ distinguuntur a rebus majoris momenti, *schwere Sachen*, ibidem.

ii ΕλαΦρ^ς dicitur quasi ελαΦ^ς, qui ocyus currit, ita emphatice posuerunt ο LXX. hanc vocem Job. 7, 6. ubi Lutherus habet: *Meine Tage sind leichter dahin geflohen denn ein Weberspuel. Job. 24, 18. Er fährt leichtlich (leichtfertig) wie auf einem Wasser dahin, seine Haabe wird gering im Lande.*

ΕΛΕΓΧΩ, vide quæ in hanc vocem differuit Leigh & adde locis ab ipso citatis sequentia: Exod. 20, 4. Sap. 4, 19. Prov. 3, 11. Sap. 1, 3. & ελεγχ^ς Job. 13, 6. Ps. 7, 3. 14. & 149, 7. Prov. 1, 23. 25. 30. & 5, 12. & 6, 23. & 15, 10. & 27, 5. & 29, 15. Sap. 11, 7. & 18, 5. Sir. 16, 3. Os. 5, 9. Ελεγχ^ς Deut. 32, 41. Jer. 48, 47. & 51, 9. Dan. 3, 28. Os. 5, 1. Hab. 1, 12. reliqua quæ hic loci ad eam vocem dicenda nobis forent, alibi re-

tulimus sc. in Idea Boni Candidati: Vide annotat. Clerici ad Hebr. 11, 1.

ΕΛΕΕΩ, *Misereor*, est Luc. 16, 24. non tam misereri quam commisereri, confer hunc locum cum Nah. 3. v. 19.

ΕΛΙΣΣΩ, *circumvolvo* Ebr. 1, 12. *ωσει περιβολαρον ελιξεις αυτες, και αλλαγησονται*, scil. *οι οργανοι*, conjecturam Erasmi, qui pro ελιξεις legit αλλαξεις secutus est Beza, Bezam Hammondus in annotat. ad h. l. sed extat το ελισσειν in Versione Græca Ps. 102, 27. quam depravatam fuisse aut ante illud tempus quo scripsit Apostolus, aut postea, contendit Hammondus eamque ob rem mire se cruciat, quæ Ejus opera quanti sit pretii, constabit ex collatione dicti loci Ps. 102, 27. cum Es. 34, 4. utrobique ex Verf. LXX. Intpp. etenim si in uno loco vel olim vel postmodum facta fuisset depravatio, non utique accidisset in alio qui easdem res eandemq; locutionem continet. Nescio quo fato Lutherus ipse

aliique Interpretes legerint αλλαξεις pro ελιξεις, cum ελισσειν & in textu Apostolico & Verf. των LXX. Ps. 102. reperiri apud omnes in confesso sit: Luth. *wie ein Gewand wirst du sie wandeln*, Svaning. *schal du for vende dem*, Vulgata & Oslander: *velut amictum mutabis illos*: Fidioliores certe fuerunt in vertendo ipsissimi Genevenses ex Calvinii Cathedra: *tu les ployera en rouleau comme un habit* (*deployer* dicitur de mercibus, quæ expanduntur, *ployer en rouleau* de earum complica-

tione dum conduntur & non magis prostant emptoribus, unde haud inſcita exſurgere poſſet meditatio de amaſiis huius ſeculi rerumque mundanarum ac terreſtrium, quibus invitis ac nequicquam licitantibus omnia terrena auferentur, recondentur, complicabuntur) Diodat. *tu les plieras comme un manteau* (eſt nimirum oppoſitio inter ſoliditatem & plicabilitatem, ut ſic dicam, cælum enim alias dicitur *firmamentum, expanſum*, nunc vero plicandum ac complicandum dicitur inſtar rei molliſſimæ atque maxime plicabilis tanquam penula) Beza licet primus poſt Eraſmum legi voluit *αλλαξεις* pro *ελιξεις*, non tamen vim textui inferre auſus eſt, ſed cum Vetus Verſione dixit: *circumvolveſ*, Tremellius quoque ex Judæo Calvinianus: *complicabis*. Italica quoque Verſiones habent: *tu gli piegherai come una veſta e ſaranno mutati*. Etſi tamen fideliter ſatis translatus ſit hic terminus ab interpretibus Reformatis, pluri mi eorum nihilominus communio rem ſuorum opinionem ſovent de annihilatione mundi, ſcil. quod non plane annihilandus ſit, ſed mutandus ſolummodo; hanc præ aliis acerrime tutatus eſt Samuel Mareſius, opponens ſe ut in aliis ita & in hoc puncto Johanni Prideaux ejuſdem ſectæ Theologo non mediocris authoritatis, ut videre eſt ex quarta ejus Diſputatione adverſus Fascicul. Controverſ. Joh. Prideaux. Fuere forſan etiam inter Noſtrates magis ad illam Reformatorum ſententiam propenſi, prout Gerhardus quoque nominat Brentium, Althamerum, Philippum Nicolai, Pelargum &c. Nil mirum

igitur quod Noſter Leigh, utpote Calvinianus, Aretii ſententiam amibabus, quod dicitur, manibus amplectatur ad l. c. *Metaphora*, inquit Leigh ex Aretio, *ſpavis eſt: veſtes attritæ inverti ſolent, ſic formæ aliquo modo reſtituuntur, & durant longius*. Metaphora Aretii inepta eſt: veſtes attritæ aliquo modo formæ reſtituuntur cum inverti ſolent, ita hic mundus aliquo ſolum modo formæ priſtinæ reſtituitur, quemadmodum veſtes mutatæ ſeu inverſæ pulchritudinem priſtinam plane non recuperare poſſunt: durant ſic inverſæ veſtes adhuc paulisper longius quam ſi non invertantur, ſed tamdiu durare non poterunt quam ante durarunt: ſinge applicationem ad immutationem mundi, & pateſcet ſpavis illa metaphora. Cæterum *αλλαγησονται* mutabuntur cælum & terra, non ut veſtes quæ mutatæ ſeu inverſæ eadem manent & quidem in poſterum tanto viliores ac deteriores, ſed ſicut aliquid dum vi ignis reſolvitur, *mutatur*, *αλλασσεται* in nihilum, vel ſicut materia quædam, dum modo Chemico reſolvitur, mutatur in plane novum, ita tamen ut vetus materia plane pereat, & quæ prodiit nova veteri valde diſſimilis ſit, & quo ad ſubſtantiam & quo ad durationem: vide plura in voce *παρερχομαι*.

EΛΚΟΟΜΑΙ, *exulceror*, *ηλκωμενος* Luc. 16, 20. hinc *ψυχελκωμενος* 3 Macc. 5, 22.

EΛΛΗΝ, *Græcus*, *ελληνικος* Jer. 46, 16. *Wolauf! Laßt uns wieder zu unſerm Volk ziehen in unſer Vaterland für dem Schwerd des Tyrannen*, ita omnes reli-

reliqui Interpretes Diod. *épée de ceravageur*. Genevens. *l' épée qui ne fait qu'opprimer*. Erberg. *spada di quel quastatore*. Tremell. *gladio istius opprimentis*. Osiand. *a facie gladii grassatoris*. Vatabl. *grassantis gladii*. Danicæ: *for Tyrannens Svård*. Soli LXX. habent: *απο μαχαίρας ελληνικης*, Vulgata: *a conspectu gladii columba*: In textu est **לַיָּד** *a gladio Jonab*: Varie hic scinduntur viri docti: (α) Quidam pura mythologia nituntur de pullis columbarum Semiramidis, unde vexilli ejus signum fuerit columba, quod Assyriis postea ac Babyloniis remanserit (sicut etiamnum imperium Romanum aquilam, Turcicum lunam, Regnum Norvegicum leonem, Gallicum lilia, Anglicum citharam &c. pro Symbolo retinent) quasi Propheta respexerit ad hoc commentum Ethnico-Rabbinicum, de quo legas R. Afariam in Meor-Enaym. fol. 59. col. 2. Diodor. Sicul. l. 3. c. 8. Selden. de Diis Syris p. 276. confer Don Lorenzo Ramirez del Prado in Pentecontarcho c. 44. cujus leve hac in parte iudicium non possum non mirari, cum pene ubique alias sanum ac solertem se exhibeat Criticum, sed si quid hic alibive finistrius dixit, id præiudicio tribuendum, quo occupatus in verba vulgatæ versionis semper jurare voluit, ejusdemque nævos quocunque demum modo vel tegere vel defendere. (β) Alii volunt legi: *Gladium græcum*, atque ut vulgata versio Græcæ omnino consentanea sit, derivant columbam non ab *opprimendo* **לַיָּד** sed à **יָר** sive *Græcia*, quasi ortum illæ ducant ex Græcia, huc quoque collimat Bochartus *πολυμαθης* in Hieroz. sed solidissime refutatus à

D. Majo in Obs. Sacris ad h. l. qui si alias ullibi, hic certe iudicium Critici monstravit, probavitque columbam ita dici, quoniam prædæ & oppressioni est exposita Os. 7, 11. dignus qui in toto hoc negotio bis relegatur. (γ) Denique ab aliis demonstratur LXX. Intpp. non recte legisse textum Hebræum dum posuerunt *μαχαίρας ελληνικην*, nam sic foret **לַיָּד** & de Græcis non agitur apud Prophetam, sed de Babyloniis: Rectissime igitur vertitur a *gladio vastante*, seu *affligente*, ita Chaldaus, Kimki, Junius, Grotius, Dietericus Ant. Bibl. p. 489. Pfeifferus Dub. Vex. ad h. l. Majus loco citato: nam **לַיָּד** est: *afflixit, oppressit, vim intulit, populatus, predatus est, violenter vexavit, injuste spoliavit* Jer. 25. ult. & 50, 16.

E A A H N, 1 Cor. 1, 22. 23. 24. Hic ut alias pasim in scriptis Apostolicis dividuntur omnes Gentes in Judæos & Græcos: Rabbinii vocant omnes populos præter Judæos **לַיָּד** *barbaros*, atque in Scr. S. non semel reperitur probrosa Gentium nominatio etiam in N. T. vide Eph. 2. & c. 3, 1. imo in uno loco eo usque procedit Paulus, ut ne quidem Gentes Gentis nomine dignetur Rom. 10, 19. *εγω παραζηλωσω υμας επ ου εθνει ο*: Gentis sive nationis humanæ ne quidem nomine dignos. Cæterum hodierni Judæi solos Christianos (non quidem *διακριτικως* sed malitiose ac *διαστυτικως*, quam figuram ipsi Judæi vocant **לַיָּד**, *modum turpitudinis*) vocant **לַיָּד** & in Sing. **גוי** *Goi*, hinc illa odiosa superstio quod ne vel utantur cultro hominis Christiani **לַיָּד** *בסכין של גוי* sed

h duos semper apud se cultos habent sc. **כִּיּוֹן שֶׁל בָּשָׂר** *cultrum carnis* & **כִּיּוֹן שֶׁל חֵלֶב** *cultrum lactis*. Cæterum demonstrari posset, si quidem operæ pretium foret, Judæos ipsos (licet valde hac in parte reluctantes atq; obnitentes insitaque illa superbia ac hypocrisis gloriabundos Joh. 8, **σπερμα Αβρααμ εσμεν, μηδενι δεδωλευ-
καμεν πωποτε**) etiam *Goi* & *Goiim* appellari **אֲנָשֵׁי הַמְּלַחְמָה** Jos. 7, 5. 6. ubi *Goiim* dicitur gens rebellis & prævaricatrix, odiofo certe nomine atque exprobratorio, item Jos. 10, 13. **עֲרִיקֵי גִי אִיבִיו** de quo loco vide, post Andreæ Masium, Antonium Cregutum in Gale Razaia, p. 415.

i **ΕΛΛΗΝΙΣΤΑΙ** Act. 6, 1. **ΕΓΕΝΕΤΟ γΟΓΓΥΣΜΟΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΣΤΩΝ ΠΡΟΣ ΤΑΣ ΕΒΡΑΙΩΣ**. Cum perpauci sint inter concionatores, qui norunt aut vere explicant, quinam fuerint illi Hellenistæ, necesse existimo heic unum aut alterum Scriptorem nominare, qui id ex affe explicuere, nos autem in hoc negotio vacare jusserunt: Videantur ergo Martinius in Lexico: Voce Hellenista, & voce Karaim, Hammondus & Clericus ad l. Act. 6, 1. Quod vero differant ab *ελληνισταις* vide apud Frid. Spanheimium in Epitom. Isagog. ad Hist. Vet. Test. de Herodianis.

a **ΕΛΠΙΖΩ**, Ebr. 11, 1. **עֲשֵׂה דֵּם פִּיטִים** *των ελπιζομενων υποτασις*. Vide quæ ad h. l. notavit Leigh. Coniunguntur fides & spes in uno prædicato, ita ut nec fides esse possit sine spe, nec spes sine fide: Notandum tamen est, quomodo differunt, scil. (α) ratione subjecti: fides enim

in intellectu, spes in voluntate consistit, (β) ratione officii: fides docet, dictat, distinguit, certificat, spes hortatur, excitat, audit, expectat, sustinet, (γ) ratione objecti: fides respicit verbum promissionis, h. e. veritatem, spes respicit id quod in verbo promissum est, h. e. gratiam Rom. 5, 2. (δ) ratione ordinis: fides præcedit tentationem & miseriam, spes vero sequitur **η γαρ δοκιμη την ελπιδα κατεργαζεται** Rom. 5, 4. (ε) ratione contrarietatis: fides sese opponit errori & hæresi, spes luctatur cum tentationibus & cruce: ex. gr. fides inquit, credo resurrectionem mortuorum: hic sequitur spes & inquit: age si hoc verum est, patiamur igitur omnes adversitates quotcumque demum supervenerint, cum in ultimo die nos maneat grandis illa **μισθαποδοσια**.

g **Gen. 4, 26. εΤΟΣ ηλπισεν επικαλεισθαι το ονομα Κυρις**: Valde hic variant Interpretes: Arias Montanus reddidit textum Hebræum: *Tunc cæpit invocari nomen Domini*, posuit vero in margine: *invocari, pollui*: sicut benedicere est maledicere: LXX. Intpp. intelligunt de Seth, vel de Enos, quod ille speraverit posteritatem suam invocaturam fore nomen Domini & non abituram in via Cain ejusque lineæ: **εΤΟΣ ηλπισεν** &c. nisi quod hæc verba **των LXX.** ita sint intelligenda: ex spe retributionis gratiæ ac bonitatis Divinæ cæpit invocare nomen Domini, quasi dicas **εΤΟΣ ηλπισεν ωστε επικαλεισθαι** vel **εΤΟΣ επικαλεισθαι το ονομα Κυρις**. Diodatus in Versione Gallica intelligit posteritatem Seth, seu Ecclesiam Dei appellatam fuisse ab illo tempo-

tempore secundum nomen Domini, titulo quidem glorioso filiorum Dei ad differentiam impiæ posteritatis Cain, quæ nomine filiorum hominum appellatur Gen. 6,2. ita enim vertit: *alors on commença à nommer* (scil. une partie des hommes) *au nom de l'Eternel*: addit glossam: *la race de Cain se prostituait de plus en plus à l'impie et aux vices, fut sequestrée par quelque ordonnance expresse de Dieu de celle de Seth, en laquelle l'Eglise demeura etreinte, celle cy portant le titre glorieux et possédant le droit d'Enfants de Dieu celle la n'ayant autre nomny qualité que d'Enfants des hommes.* Vulgata simpliciter excluso τω ελπιζειν ponit de Enos vel Seth: *Iste cepit invocare nomen Domini*: Lutherus intelligit de prædicatione verbi publice in Ecclesia seu cætu hominum: da sieng man an zu predigen in des HErrn Nahmen, ita quoque Svaning. Da begyndre mand at paakalde i HErrrens Navn: (glossa: i al mindelig Damsfund, & ad verba: Herrens Navn: at kaldes ester Herrens Navn, Herrens solch, guds Born, scil. quemadmodum fideles primum ceperunt appellari Christiani Act. 11,26.) Erberg. *allhora si cominciò a invocare il nome del Signore*, vide vocem επικαλεσμαι.

Pari modo variant Interpretes in loco h Es. 18,2. Erb. *al popolo spaventevole* (che e) *piu oltre di lei* (che e) *una gente sparsa allasfilata e calcata; la cui terra i fiumi rubano*: Luth. das zurissen und geplünderte Volk das greulicher ist denn sonst irgend eines, das hie und da abgemessen und zutreten ist, welchen die Wasser-Ströme sein Land einnehmen, versu septimo ea-

dem illa verba omnia habentur cum hac additione: das wird zu der Zeit Gesandte bringen dem HErrn Zebaoth an den Ort da der Nahme des HErrn Zebaoth ist, zum Berge Zion. Notatu dignum est quod LXX. Intpp. versu secundo (ubi solummodo agitur de desolatione regionum Moreæ, quæ sitæ erant ad Nilum, Astapon vel Astrabora, Wassern des Mohrenlandes v. 1.) illa verba: das Volk das hie und da abgemessen und zutreten ist, verterunt εθνος ανελπιστον και καταπεπαθημενον ad denotandam ruinam ac desolationem imperii terreni, sub quo gentes degant ανεπιστοι, χωρις χειτος, απηλλοτριωμενοι της πολιτειας της Ισραηλ, και ξενοι των διαθηκων της επαγγελιας ΕΛΠΙΔΑ μη εχοντες και αθεοι εν τω κοσμω, οι ΜΑΚΡΑΝ ωντες (Es. 18, 1.) Eph. 2, 12. 13. versu autem septimo ubi agitur de augmento fidelium & Ecclesiæ Novi Testamenti per aggregationem gentium, LXX. Intpp. eadem illa verba: das Volk das hie und da abgemessen und zutreten ist verterunt: εθνος ελπιζον και καταπεπαθημενον ad denotandam tam fidem ac spem gentium ad Christum conversarum Eph. 2. vers. 13. 18. 19. & c. 3, 1. quam crucem, calamitates & conculcationem Ecclesiæ, ita ut το zutreten, quod Lutherus utrobique posuit, unum eundemque sensum obtineat, το abgemessen vero primo loco v. 2. denotet: *dimensionem ad perditionem seu destructionem*, sicut 2 Sam. 8, 2. Es. 13, 1. Amos. 7, 7. 8. secundo autem loco v. 7. *dimensionem ad possessionem*, sicut Num. 35, 4 nam tunc Christus gentes possidebit

nis, huc pertinet quod το βαβευειν est regere seu regimen obtinere Col. 3, 15. ηειρηνη τω θεω βαβευειτω &c. Hesychius βαβευειν dixit μεσιτευειν intercedere, interponere se medium verbis aut vi, sich darzwischen legen, hoc erat pro auctoritate, prout Tribunorum erat apud Romanos *intercedere* : prohibere, ne quid statueretur. Secundum hanc vim vocis sensus erit: Nemo se Vobis iudicem aut arbitrum sistat, seu vos pro imperio iudicet: & sic verterunt: Erberg. Ni uno vi condanni à suo arbitrio in humilità e servizio degli Angeli. Diodat. Gall. Que nul ne vous condamne à son plaisir en humilité & services d' Anges (glossa: ne permettez à aucun d' usurper sur vos consciences le droit de les regenter & les déclarer criminelles ou coupables en ces choses. Beza: nemo adversum vos rectoris partes sibi ulero sumat in submissione animi & religioso cultu Angelorum. Tremell. ne quis velit per demissionem mentis culpabiles vos reddere, ut subjiciamini cultui Angelorum nixus re quam non vidit &c. Genevens. que nul ne vous maîtrise à son plaisir. Καταβαβευειν alii exponunt decipere, cui sententiæ adhæret Clericus ad h. l. sic Hieronymus reddidit: μηδεis υμας καταβαβευειτω Nemo vobis injuste & insidiosè palmam præripiat: huc pertinet vis vocis compositæ ex βαβειωv præmii & κατα quæ particula finis aliquid portendit. Vulgata: Nemo vos seducat. Osiander: Nemo palam vobis intervertat, forsam legendum est palmam pro palam: accedunt glossæ Diodati l. c. que nul ne vous ravisse le prix de la course ou du combat,

c'est à dire: n' empêche ny ne traverse le cours de Vôtres vocation, en sorte que vous ne puissiez emporter le pris de la vie éternelle vid. Gal. 5, 7. Phil. 3, 14. D. Hedingeri in N. T. edit. 1711. Im Griechischen steht ein Wort, welches bedeutet einen hindern, z. E. etwa mit Wein unter schlagen, Anstoß legen etc. daß er durch Lauffen und Kämpffen das Kleinod nicht erjage, sondern säumig werde, sich aufhalte und zurück bleibe. Weimariensium: Lasset euch niemand das Ziel verrücken : durch falsche Lehr vom rechten Wege zur Seeligkeit abwenden, und solcher gestalt das Kleinod des ewigen Lebens, so euch Christus erworben, entwenden 1 Cor. 9, 24. Το επιβατευειν Beza & qui ipsum sequuti sunt hactenus præ reliquis optime verterunt: nam non est simpliciter ambulare in via sua, ut posuit Vulgata, neque simpliciter apparere, obviam ire, ut habet Lutherus: der einher gehet in Demuth &c. neque rei alicui inniti, ut vertit Tremellius, sed est secundum Bezam επιβατευειν εις α κατωτατα gradum inferre in ea qua nusquam vidit. Ita Erberg. ponendo il pie nelle cose che non ha vedute. Genevens. & Diodat. s' ingerant en des choses qu'il n'a point vues. Hedinger: der hinein trabet in Dinge die er nie gesehen hat. Glossa Diod. entreprenant avec temerité d' établir des doctrines nouvelles & des loix du service de Dieu, hors l' unique revelation qui en a été faite en sa parole 1 Cor. 4, 6. peut être qu'il regarde aux curieuses recherches & vaines assertions touchant les offices & les degrés des Anges. Habet cum τω επιβατευειν in hoc sensu insignem

signem convenientiam verbum *αερεβα-
τεω*, quo utitur Aristophanes in Nubibus
ad perstringendum Socratem ac irriden-
das seu taxandas ejus speculationes ac sub-
tilitates. Dixi convenientissimam Bezae
expositionem, nisi nova alia explicatio vo-
cis *εμβατεω* alicui forsan magis placeat:
hanc nec ab Interprete ullo nec à Lexico-
grapho proditam hactenus, sed à se pri-
mum traditam tradit M. Georgius Rraphe-
lius in Annot. Philol. N. T. cujus propria
verba afferre lubet: *εμβατεω* εις την
κληρονομίαν, η εις την *οσίαν* significat ad-
ire hereditatem, immiscere se hereditati &
bonis, item ire in possessionem bonorum seu
ex Demosthene & Isao ostendit Budaeus in
Comment. gr. lingv. p. 127. hinc transfer-
tur ad inquisitionem & investigationem co-
gnoscendi causa, construiturque hoc sensu
cum quarto casu apud Xenoph. in Conviv. p.
698. l. 48. αὐτὸν δὲ σε ἐγὼ εἶδον ὅτε πα-
ρα τῷ γραμματιστῇ ἐν τῷ αὐτῷ βί-
βλῳ ἀμφοτέρω εἰμβατεύετε τι: eo-
dem in libro uterque aliquid querebatis:
unde videas Commentatores, dum uni isti
ingrediendi & adeundi significationi inhæ-
rent (quæ tamen uti exempla declarant,
propositionem εις, vel tertium casum expo-
stulat) vix sese ex hoc loco extricare, tan-
dem tamen vi ipsius sententiæ coactos ad
hanc querendi & indagandi significatio-
nem Xenophontem quam proxime accede-
re. Cavendos ergo monet Apostolus te-
merarios nimis rerum abditarum scruta-
tores, qui ingenii sui acumine in ea pene-
trare se posse confidunt, quæ non viderunt,
ο: oculorum sensu ad animum translato,
quæ non noverunt, quæque ne quidem nosse

possunt, cum humanæ intelligentiæ sint in-
accessa, neque Divinæ Sapientiæ visum fue-
rit ea ad nostram cognitionem præferre.
Hæc Raphelius hanc explicationem à ne-
mine unquam nisi à se primum repertam
referens. Cæterum cum communem
illam *adeundi* ac *ingrediendi* significatio-
nem præmittat, præmittam etiam quæ ha-
bet Samuel Petitus, antequam de explica-
tione Rapheliana quidquam dicatur: ita
autem scribit Petitus in Var. lect. l. 1. c. 9.
p. m. 33. *Non videntur affecuti Inter-
pretes hæc B. Pauli verba Col. 2, 18. Al-
ludit manifesto Apostolus ad ea quæ legun-
tur Ex. 25, 40. & referuntur Ebr. 8, 5.
καθὼς κεχρημάτισται Μωσὴς μελλῶν
ἐπιτελεῖν τὴν σκηνὴν· ὅρα γὰρ φησὶ ποιη-
σὴς πάντα κατὰ τὸν τύπον τὸν δεχθέντα
σοῦν τῷ θεῷ. Tabernaculum hoc rite fa-
ctum: secundum exemplar quod viderat
Moses in monte, introduxit Josua cum Pa-
tribus in terram Cananitidem Act. 7, 44, 45.
ἡ σκηνὴ τῶν μαρτυρίων ἥν ἐν ταῖς πατρί-
σιν ἡμῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ καθὼς διέταξα-
ντα ὁ λαλῶν τῷ Μωσὶ ποιῆσαι αὐτὴν κα-
τὰ τὸν τύπον ὃν ἐώρακεν ἢν καὶ εἰρηγόρον
διαδεξάμενοι οἱ πατέρες ἡμῶν μετὰ Ἰησοῦ
ἐν τῇ κατασχέσει τῶν εἰδῶν ὧν ἐξώσεν ὁ
θεὸς &c.* Ad hæc igitur omnia alludit A-
postolus his verbis: *α μη εωρακεν εμβατευ-
ων.* Est enim *εμβατεω* *ICtorum* vox,
qua significatur, in possessionem mittere
ingrediendo, itaque Josua in Cananitidem
εβεβατευσε τὴν σκηνὴν ποιηθεισαν κατὰ τὸν
τύπον ὃν ἐώρακε Μωσὴς. Contra vero illi
quos notat Apostolus *εβεβατευον α μη εω-
ρακεισαν.* Hactenus Petitus: Alteram

vero

vero explicationem τῆς ἐμβάτευεν quod attinet, lubens diligentia Rapheliana tribuo, quod vim *quaerendi* seu *indagandi* huic voci ex Xenophonte conciliarit: ipsissima tamen hujus expositionis incunabula reperias apud Hammondum, qui ante Raphelium suas scripsit annot. ad h. l. atque docuit τὸ ἐμβάτευσαι explicari per ἐπιβῆναι, τὰς ἐνδὸν ἐξερευνῆσαι καὶ σκοπῆσαι, à Phavorino per ἐξετάζειν, ab Hesychio ζητῆσαι, ἐπιβαθμῶσαι, adeoque inquirere in id, quod arcanum est ac intellectu difficile, quod ita apprime adhibetur, quoniam Apostolo res est de Angelis: de doctrina autem Platoniorum, Gnosticorum, Angelitarum seu Angelicorum de Angelis videatur ibidem Hammondus & conferatur cum glossis Weimariensium, Crameri, Hedingeri &c.

ΕΜΒΡΙΜΑΟΜΑΙ, *Videtur* (inquit Leigh) *venire à βρεμω fremo*, sed descendit à βριμῶ, quod est χαλεπός, *durus, difficilis, molestus*, hinc est, quod sequiores Latini lectum durum seu stratum incompositum, ac minus aptum *Embrium* dixere, durum autem difficile atque molestum esse oportet, quod cordis fremitum excitare possit.

ΕΜΕΩ, *exspuo, evomo* Es. 28, 8. Jer. 25, 7. Εξέμεω Job. 20, 15. Prov. 23, 8.

ΕΜΠΟΡΟΣ, *Mercator* Gen. 37, 28. 1 Reg. 10, 15. 28. 2 Par. 1, 16. Es. 23, 8. Ez. 27, 15. 22. 23. 36. & c. 38, 13. Baruch. 3, 23. 1 Macc. 3, 41. Sir. 26, 38. & 37, 12. Retinuerunt LXX. Ebraeam vocem מַרְכָּא חַנְאָאֻן Os. 12, 7. hinc

ἐμπορία Es. 23, 18. Luth. Rauff. Gut, πόλις τετειχισμένη Ezech. 14, 4. Luth. Rauffmanns: Stadt, ναὺς ἐμπορευομένη Prov. 31, 14. οἰκὸς ἐμπορίας Johan. 2, 16.

ΕΜΦΑΝΙΖΩ, Mat. 27, 53. καὶ ἐξελθόντες ἐκ τῶν μνημείων μετὰ τὴν ἐγέρσιν αὐτῶν εἰσηλθόντες εἰς τὴν ἀγίαν πόλιν καὶ ἐνεφάνισθαι πολλοῖς: Corpora mortuorum vivificata ἐνεφάνισθαι: fecerunt se visibilia, scil. per œconomiam, πολλοῖς, adeoque non omnibus qui obvii erant, nam procul dubio impiis & incredulis non visa, sicut Christus resuscitatus apparuit non omni populo, sed solis præordinatis testibus Act. 10, 41. huc referenda est specialis œconomia visionum, veluti cum Christus Dominus Saulo videri voluit in via, non item comitibus Act. 9, 7. confer Dan. 10, 7. Discipuli Moysen & Eliam in monte quidem viderunt, sed neque venientes, neque abeuntes Mat. 17, 3. 8. servus Elisæi castra Angelica non nisi post singularem apertionem oculorum vidit 2 Reg. 6, 17. asinæ, non Bileamo Angelum Domini initio videre licuit Num. 22, 31. Archistrategus Ille Domini non nisi soli Josuæ apparuit Jos. 5, 13. 14. Non vulgaris de œconomia visionis corporis glorificati ac transmutati extat locus 2 Reg. 2, 10. Plura vide in voce βλέπω, & de iis qui cum Christo resurrexerunt, in vocibus: θάπτω, κατάπτεισμα, νεκρῶ, σεισμῶ, ψυχῇ, μνημείων.

ΕΜΦΥΣΑΩ, Ezech. 21, 31. & c. 22, Cc

&c. 22, 21. & 37, 9. item I Reg. 17, 21. ubi Luth. Er maß sich über dem Kinde, Gr. *ενεφυσησε*.

ΕΜΦΥΤΟΣ, *insitus*, Sap. 12, 10. Luth. angebohren.

ΕΝ, sæpiissime usitatur in Scriptura per climacem, ut 2 Pet. 1, 5. 6. 7. Jac. 1, 14. 15. I Cor. 11, 3. Rom. 5, 3. 4. 5. & 10, 13. 14. 15. Joh. 1, 1. 2. 4. 5. Ef. 14, 29. Dan. 9, 5. Of. 2, 21. 22. Joel. 1, 3. 4. *Εν* pro *δια*: In aliqua re pro Propter aliquam rem Act. 7, 29. *εφυγε δε Μωσης εν τω λογω τριτω*.

ΕΝΑΛΙΟΣ, *marinus* Jac. 3, 7. Luth. Meerwunder, Beza, Osiand. *marinorum*, Tremell. *reptilium maris & aride*. Erb. *animali marini*, minus accurate Genevenses: *poisons de mer*: Maximus tamen lapsus est Vulgati Interpretis, qui habet: *& caterorum*, forsan enim legit *αλλων* pro *εναλιων*. Solida hujus loci explicatio videatur apud Hammondum in annot. ad h. l.

ΕΝΑΓΚΑΛΙΖΟΜΑΙ, *amplector*, in ulnas recipio, & est actus *a* vel amantis qu. d. in amplexus ruere, *b* vel conservantis ac nutrientis qu. d. gestare, vide Ef. 40, 11. Num. 11, 12. Ef. 49, 22. Psal. 31, 6. Mat. 4, 6.

ΕΝΔΥΜΑ, *Vestimentum*, 2 Sam. 1, 24. & 20, 8. 2 Reg. 10, 22. Prov. 31, 22. Ef. 61, 10. Thren. 4, 14. Dan. 3, 21. & 7, 9. Joel. 2, 13. Bar. 6, 10. Dicitur de veste pretiosa quæ Gallis est: *robbe de rechange*, Germ. *Seperfleid*, item de habitu militari I Sam. 17, 39. de quo Da-

vid: Ich kan nicht also gehen, denn ich bins nicht gewohnet, und legts von sich, und nahm seinen Stab: tale *ενδυμα* est justitia legalis, in qua fidelis procedere nequit, cum staturam ejus valde superet, sed cogitur induere justitiam ex fide, Christum induere Gal. 3, 27. *ενδυμα γαρ* Matt. 22, 11. 12.

ΕΝΕΡΓΕΙΑ, denotat *a* *emphatice operationem*, vim activam, efficientem &c. prout tribuitur Deo Col. 2, 12. Gal. 2, 8. Eph. 1, 19. Christo Col. 1, 29. Phil. 3, 21. *Verbo Dei* Ebr. 4, 12. *fidei* Gal. 5, 6. *orationi* Jac. 5, 16. *πολυιχνη δεησις δικαυ ενεργημενη*, Vulgata minus recte: *assidua*, Lutherus: *ernstlich*. Danicæ: *alvorlig*, bene quidem, sed non adeo presse ad literam quam Beza: *efficax*. Diod. *faire avec efficace*. Genevenf. *avec vehemence*. Erberg. *fatta con efficacia*. Tribuitur quoque *e* *ενεργεια* Sathanæ 2 Thess. 2, 9. ita etiam Eph. 2, 2. *τα πνευματα τα νυν ενεργουν εν τοις υιοις της απειθειας*: est hæc spiritualis obsessio, quemadmodum *f* corporaliter obsessi olim quoque dicebantur *ενεργημενοι*. Dicitur *ενεργης* *g* opportuna occasio ad res magnas obeundas I Cor. 16, 9. *συρα μεγαλη ηγη ενεργης*. Confer. N. Leigh.

ΕΝΙΑΥΤΟΣ, Luc. 4. 19. *a* *κηρυξαι ενιαυτον κυρις δεκτον*, confer Lev. 25, 10. Ef. 61, 2. & Jer. 34, 17. ubi LXX. posuerunt *αφεσιν*, quemadmodum annus Jubilæus alias passim vocatur *ετ αφεσεως*, *ενιαυτ αφεσεως*, *ενιαυτ αναπαυσεως* Lev. 25, 5. hic vero *ενιαυτ κυρις δεκτ*. Equidem dicebatur etiam

- am annus septimus ενιαυτⓄ αναπαυσε-
ως, at vero Jubilæus peculiare sibi habet
epitheton αφεσεως & κατ' εξοχην dicitur
αναπαυσεως ημε Κυρις δεκτⓄ, quo tem-
pus N. T. & prædicationis Evangelicæ
b præfiguraretur. Dicitur autem apud
Evangelistam ενιαυτⓄ, annus, non men-
sis, septimana, dies, tempus, tempora, di-
midium temporis, sed annus: primo, quo-
niam, ut dixi, alluditur ad annum Jubilæum
Lev. 25, 10. Ezech. 46, 17. deinde ut signi-
ficetur perpetua gratiæ continuatio nus-
quam certo quodam temporis termino
c finienda, quoties enim dies Domini in S.
litteris nominatur, toties certum tempus
denotat, sive auxilii, sive iræ Jer. 46, 10.
Rom. 2, 5. sive incarnationis Filii Dei
Mal. 3, 2. & 4, 5. sive adventus ad judici-
um 1 Thess. 5, 2. at annus Dei est æterni-
tas, & quam æternus ipse est, tam æterna
est Ejus gratia Ps. 89, 3. & Evangelium est
d æternum Ap. 14, 6. De anno septimo
quietis in V. T. vide vocem Επτα.

ENIΣΧΥΩ, corroboro, con-
forto: vide quæ ex Gerhardo attulit
Leigh: Præter loca à Gerhardo citata ha-
betur quoque Jud. 3, 12. & 9, 24. & 16,
28. Esr. 1, 6. Es. 41, 10. Ezech. 30, 25.
Dan. 10, 18. 19. unde studiosus Lector
ipse vim vocis colligat.

- a Luc. 22, 43. ωφθη δε αυτω αγγελⓄ
απ' ουρανⓄ ενισχυων αυτον. Inutiliter a
mythologis Papicolis quæritur, quis ille
Angelus fuerit? an Gabriel? an Michael?
quo perperam allegant locum Dan. 10,
21. utilius forsan quæritur, cur ab Angelo
non homine aliquo confortari debuerit

Dominus? Resp. (α) conveniens est An-
gelis responsum Dei & signum exauditi-
onis precantibus apportare, ut passim pa-
tet ex Historia Sacra, hinc quoque hic
loci dicitur αγγελⓄ απ' ουρανⓄ quod
missionem denotat. (β) Respectu
Humanæ Christi Naturæ passibilis &
mortalis, debuit Angelus esse ac Spiritus
incorporeus, impassibilis, immortalis, qui
Ipsam confortaret, etenim quis mortali-
um huic negotio dignus erat aut suffici-
ens? cum horum nemo non longe mi-
norem crucis calicem effugerit, & vel ipse
Moses à facie Pharaonis Exod. 2, 14. ipse
Elias Zelotes à facie Jesabelis 1 Reg. 19, 3.
ipse Samuel à Saule sibi metuerit 1 Sam.
16, 2. est enim timor hominis lapsi Gen. 3,
10. ac peccaminosi proprium. Cæterum:
quomodo ab Angelo confortatur qui an-
gelos confirmavit? quomodo nunc unius
solatio eget, qui multorum antea Angelo-
rum ministerio ac servitio, uti Angelorum
Dominum decet, usus fuerat? Mat. 4, 11.
qui duodecim legiones Angelorum pro
se militantes habere potuerat? Mat. 26,
53. Resolvit quæstionem Apostolus Ebr.
2, 9. τον δε βραχυ τι παραγγελⓄς ηλατ-
τωμεν βλεπομεν ιησεν δια το παθημα-
τα θανατα &c. Scilicet licet plenitudo Dei-
tatis in ipso habitavit corporaliter Col. 2,
9. voluit tamen haud aliter pati pro ho-
minibus & iram Patris portare, quam si
fuiſſet ψιλαν θρωπⓄ, adeoque etiam so-
latio angelico egere, & hic vel maxime
apparet κενωσις, dum quievit Deitas &
Christus se ipsum in summo agone dere-
linquere voluit, fluunt vero ex hoc solatio
angelico nobis vel maxima solatia, etenim

præbuit hic nobis Christus exemplum precum & invocationis sub cruce, promeruitque nobis certificationem exauditionis, suppeditationem solatii & servitium Angelorum in mediis tribulationibus. Hæc est communis sententia, Angelum non sua solum præsentia consolationem aliquam Christo præstitisse, sed & adductis quibusdam rationibus Ipsum confortasse, sicut & Moses ac Elias in monte cum Ipso de Passione Ejus locuti sunt; cæterum mihi satius videtur ita intelligere vocem ενυσχυειν hic loci, quod idem sit ac *laudare alicujus fortitudinem*, is enim qui id agit, eo ipso alterum confortat, ita Psal. 28, 1. *afferte Domino gloriam & honorem*: in Hebræo est: *gloriam & fortitudinem*, & Psal. 8, 3. *ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem*: Hebræus: *fortitudinem*, quem secuti sunt Interpretes Itali. Vetus Psalterium Paris. *da la bocca de fanciugli e de lattanti fondasti la* **FOR TITUDINE** *pro tribulatore tuo i fare cessare il nimico & vendicatore*: Erberg: *tu hai fondato la tua FORZA dalla bocca de' fanciulli e di quelli che lattano per causa de' tuoi nemici, per raffrenare l' inimico è quel che si vendica*: minus recte LXX. *κατηρτησω αμνον ενεκα των εχθρων* *σὺ τὸ καταλυτὰν εχθρον ἢ εκδικητην* minus recte, inquam, quo ad literam, at bene quo ad sensum, quoniam hanc Versionem probavit Sp. S. in N. T. & fortitudo laudem parit ac reciproce, laus & gloria in bono confirmat, sic Diodatus in Vers. Gall. posuit: *gloire*, sed addit glossam: *parce que la gloire provient ordinairement de la force*: Ita *αγγελος ενισχυων*, hoc est

laudans Ejus fortitudinem in agone, eo ipso confortavit Eum, ut perfisteret nec calicem evitaret, atque hoc solatium præbuit, quod Ejus fortitudo ita Patri placuerit, ut missus sit ad illam laudandam, ita quoque sentiunt Chrysostomus, Theophylactus, Epiphanius.

ENOXΟΣ, I Cor. 11, 27.

ωστε ος αν εσθιη τον αρτον τστον η πωη το ποτηριον τὸ κυριον αναξιας, ενοχος εσαι τὸ σωματὸς ἢ αιματὸς τὸ κυριον *Ενοχος* dum cum dativo construitur, pænam indicat quæ culpa contrahitur Mat. 5, 21. 22. imo interdum etiam dum cum genitivo construitur Mat. 26, 66. at vero in hac constructione præcipue objectum indicat, contra quod peccatur sicut Jac. 2, 10. nam genitivus ille notat reatum in re ipsa contractum, neque Paulus loco citato loquitur de pæna, de qua postea diserte agit vers. 29. Sed de culpa & crimine admissio adversus corpus & sanguinem Christi, ita ut omnino verum corpus & verus sanguis Christi, hic sit intelligendus.

ENTOΛΗ, Matth. 22, 36.

ποια η μεγαλη εντολη; non levis erat hæc tentatio Pharisei: Judæi legem dividebant in 613. præcepta, ita ut præcepta jubentia essent 278. secundum numerum membrorum humani corporis, prohibentia vero, si ve negativa 365. secundum numerum dierum anni solaris, vide Maimod. in præfat. libr. ad ista præcepta, quæ Leusdenius in Philol. Ebr. in latinum sermonem trans tulit:

tulit: ex tot præceptis ψιλανθρωπων
cuidam quamvis doctrina Pharisaica opti-
me imbuto, unum eligere præcipuum res-
erat difficillima.

ΕΝΥΒΡΙΖΩ, *contumelia*
afficio, est idem quod ατιμαζειν Rom. 2, 23.
παροργιζειν Neh. 9, 18. 26. κατυβριζειν Prov.
19, 28. quod venit ab υβριζειν I Thess. 2, 2.
Mat. 22, 6. confer Luc. 20, 11. Act. 5, 21.

ΕΞΕΡΑΜΑ: Quoniam non
nisi paucissima ad hanc vocem scripsit
Leigh, ea paulo uberius illustranda ac pro-
banda existimo: I. inquit εξεραμα id
quod evacuatum seu educum est: hoc ut
paulo clarius innotescat, sciendum est,
εξαρα esse educere, expromere, evacuare,
& est hic proprie terminus Medicus: de
iis qui venenum receperunt, quod Phari-
con dicitur, inquit Dioscorides libro sexto:
δη δε μετα το εξαρασαι αυτας ποτιζειν οινον
αψινθιτην: sic & legitur apud Laërtium
interrogasse Heraclitum aqua intercute
laborantem ει τις δυναται εντερα ταπει-
νωσας υγειον εξαρασαι, perperam enim
quædam Editiones huius libri habent εξα-
ραι pro εξαραται. II. inquit Leigh:
Vomitus ɔ: *cibus qui vomitu ejectus &*
evacuatus est I Pet. 2, 22. *ab ex & ερα anti-*
quo vocabulo significante terram, quoniam
vomitus ejicitur in terram, hoc est quod
notavit Leigh: hic iterum addi velim di-
ctum Salomonis Prov. 26, 11. in quem
locum ex Ebraeis Doctoribus, si cuiquam
e eundem copia fuerit, videri poterunt
Aben Ezra & R. Levi. Equidem LXX.
Intpp. in illo loco posuerunt εμετοι.
ωσπερ κυων οταν επελθη επι τον εαυτου

εμετον, η μισητη γενηται, ετως αφρων
τη εαυτου κακια ανασρεψας επι την εαυ-
του αμαρτιαν, pariter reliqui omnes
Intpp. Græci, nisi quod Aquila & Theo-
dotion ultima verba hunc in modum mu-
tarint: ανοητη δευτερων επι αφροσυνη
αυτου. Attamen εμετον & εξεραμα hic
sunt synonyma. Si cui intererit quo
nomine (sc. unico verbo) apud antiquos
veniat canis vomitum resorbens, adeat
Nomenclatorem Syriacum à Ferrario edi-
tum Romæ pag. 860.

ΕΞΙΣΤΗΜΙ, 2 Cor. 5, 13.
ειπε γαρ εξεστημεν, Θεω, ειτε σωφρονεμεν,
υμιν. sc. videntur mundo insanire qui ar-
dentiore zelo pro veritate pugnant Act.
26, 24. Lutherus: denn thun wir zu
viel, so thun wirs Gott, sind wir maßig,
so sind wir euch maßig. Ca v. & Gene-
vens. soit que nous soyons transportez d'
entendement, nous le sommes à Dieu &c.
Erberg. se noi siamo fuor del senno (lo sia-
mo) a Dio &c. sic & alii passim cuncti In-
terpretes. Hedinger: denn es sene so,
daß wir unserer Sinne beraubt wären, so
thun wirs Gott: glossa: ist eben das
Wort, so von Christo gebraucht wird
Marc. 3, 21. (Cæterum vide longe aliam
atque ab omnibus Interpretibus, Com-
mentatoribus, Criticisve hucusque negle-
ctam interpretationem huius dicti infra in
voce κρατεω) Das ist: wenn wir so um
euer Heil eifern, reden und streiten, daß es
euch düncket, wir hätten am Verstand Noth
gelitten, so müßt ihr wissen, daß wir uns
vor und mit Gott so bezeugen, der unser
Herk und Treue prüfet, und solt ihr euch
deß.

deshalben keinesweges beschweren. Glossa Luth. Ob wir gleich scharff mit den Leuten fahren, so dienen wir doch Gott daran. Thun wir aber säuberlich und mäßig mit ihnen, thun wirs den Leuten zu Dienst, daß es so allenthalben recht und wohlgethan ist.

EZEPEYN AΩ, *Scrutor*
 a Zoph. 1, 12. 4. Esr. 16, 58. Lutherus in Psalmo 109, 11. reddidit: *ausfaugen*: es müsse der Bucherer ausfaugen alles was er hat, und Fremde müssen seine Güter rauben. LXX. ἐξερευνησατο δανεισης παντα σου υπαρχει αυτω η διαρπασσων αυτου αλλοτριαι της πονης αυτης. Symmachus συγκρυσσαι πρηντωρ. Psalter. Vetus Ital. *Parisiense*: *Allacci il prestatore tutte le cose ch'egli ha, & rapischino i strani la fatica sua.* Erberg. *l'usurario* (Ex. 20, 5.) *gl'irretisca tutto cio ch'egli ha e rapino i strani le sue fatiche.* Diodat. Gall. *que l'usurier luy en lace tout ce qu'il a.* Vulgata & reliquæ Latinæ: *Scrutetur fanerator* &c. Videatur D. Augustini duplex expositio hujus Psalmi, scil. altera de proditore, altera de populo Judaico. Posuerunt quoque LXX. ἐξερευναν Esr. 38, 12. Luth. *erfauget mich durre heraus*, metaphora à leone vel animali σαρχοφάγῳ hominem non solum prosternente, sed & totum sanguinem ex inflicto vulnere, adeoque sensum omnes vires & vitam denique exfugente, confer contextum. In loco Joel. 1, 7. (quem secundum Hebræum textum veritas; *Posuit vitem meam in desolationem, & ficum meam in decorricationem, nudando nuda-*

vit eam, & projicere fecit, albi facti sunt rami ejus) LXX. posuerunt: ἐξερευναν ἐξερευνησαν, sed reliqui Interpretes non satis emphatice exprimere conati sunt naturam phraseως Hebrææ: *Nudando nudavit.* Notandum est το ἐξερευναν in adductis locis, præsertim Pl. 109. & Esr. 38. esse non simpliciter scrutari, quemadmodum aliquis quidquam scrutatur ut sciat quid sit, sed quemadmodum aliquis quidquam adeo sollicitè scrutatur, ut forte reperire quidquam liceat quod secum auferre possit & ita ut ne vel minimum supersit, vel quemadmodum rem aliquam in nostra possessione futuram sollicitè perscrutamur. Ita legati Evilmerodach thesauros Ezechia, suo Regi aliquando futuros perlustrarunt Esr. 39, 2. 4. 6. & nuncii Regis Syriæ thesauros Achabi ἐξερευναν, scrutari voluerunt I Reg. 20, 6. vide infra verbum Ερευνάω.

EZE TAZΩ, Mat. 2, 8. & 10, 11. Joh. 21, 12. Notat Strigelius in Hypomnematibus esse ἐξεταζεν vocabulum militare: Xenophon. Oecon. p. 654. βασιλεὺς δὲ κατενείαυτον ἐξετασιν ποιεῖται. Solet autem Dux de uniuscujusvis nomine, ætate ac patria interrogare,

EZOYΣIA, *Authoritas, potestas*. Matth. 28, 18. ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν ὕδατι καὶ ἐπὶ τῆς γῆς confer Matth. 11, 27. Joh. 3, 35. & 13, 3. & 17, 2. Ebr. 1, 2. & 2, 8. Data fuit Christo hæc potestas in tempore, adeoque non ut λογῶ, nam το dari præsupponit non habuisse, jam vero λογῶ & gloria & potestatem habuit jam antea ab initio æternitatis

Ioh.

Joh. 17, 5. Ergo data fuit filio hominis εξουσία αυτοκρατορικη, αυθεντικη, potestas officialis à δυναμει essentiali non separanda, vide hujus loci vindicias contra ψευδευανειαν Bezae & Massonii apud Dannhauer. Hodof. Phæn. VIII. p. 667. Juvat adscribere verba Venerabilis Bartholini El. Theol. Art. 5. §. 33. frustra distinguunt Calviniani inter εξουσιαν & δυναμιν, concedunt quidem εξουσιαν seu potestatem Christo homini datam esse, ita ut habeat jus quoddam in homines, sed non δυναμιν, potentiam atque vires, ut jure suo uti possit, nam ut nihil dicamus, an sit aliquid discriminis inter hac duo vocabula apud profanos auctores, nec quomodo εξουσία, δυναμις, κρατος, ισχυς, ενεργεια, in Scriptura adhibentur ad diversos respectus potentiae Divinae exprimendos, sufficit regerere, quod in rebus Divinis potestas esse nequeat absque potentia, hinc εξουσία καὶ δυναμις Luc. 4, 36. I Cor. 15, 24. I Pet. 3, 22. non tantum conjunguntur, sed & Christo homini, sicut & δυναμις καὶ ισχυς Ap. 5, 12. tribuuntur; deinde non εξουσία simpliciter considerata Christo data est, sed πᾶσα εξουσία in celo & terra, quae phrasi non circumscribitur hac potestas certis limitibus, nam Deus etiam dicitur Dominus celi & terrae Matth. 11, 25. sed denotatur ejus amplitudo, quae ad omnes creaturas siue sint in celo, siue in terra, se extendit Ps. 135, 6. I Chr. 29, 11. Eph. 1, 21. Matth. 7. v. 29. ἡν διδάσκων αὐτοὺς ὡς ἐξουσίαν ἔχων καὶ ὡς οἱ γραμματεῖς confer Marc. 1, 27.

illi enim dixere: *Hac dicit Dominus*; Christus vero: ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, & iterum, τὰ ῥήματα α ἐγὼ λαλῶ ὑμῖν πνεῦμα ἐστὶ καὶ ζωὴ ἐστὶ, item: *Celum & terra peribunt, sed mea verba manebunt.* Quanta vero fuerit differentia inter auctoritatem docendi Prophetarum & Phariseorum, quivis facile praesumet, modo consideret βεβαιωπρεπὲν προφητικὸν λόγον jussu ac revelatione Divina prolatum, doctrinas autem Pharisaicas pro lubitu introductas ac πατρὸς παραδωσέσιν, nil nisi ματαιὰς διδασκαλίαις, ἐνταλματα ἀνθρώπων ferentes.

Quomodo εξουσία ponitur pro Magistratu, vide apud Hammondum & Clericum in Annot. ad Rom. 13, 1. & confer Luc. 12, 11. 2 Pet. 2, 10. Rom. 8, 38. Eph. 3, 11.

I Cor. 11, 10. διὰ τὸ ὅτι αὐτὴ ἡ γυνὴ ἐξουσίαν ἔχει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς διὰ τὸς ἀγγέλους: Luth. Darum soll das Weib eine Macht auf dem Haupt haben um der Engel willen. Vulgata: ideo debet mulier velamen habere supra caput propter Angelos. Beza: propter hoc debet mulier potestatem habere in capite propter Angelos. Tremell. propter hoc debetrix est mulier, ut potestas sit super caput ejus: glossa: velamen, signum pro re signata, metonymicως Erberg. Percio la Donna deve, per cagion degli Angeli haver la potestà su il capo. Diod. Gall. pourtant la femme, à cause des anges doit avoir le pouvoir sur la tête: intelligit in glossa per τὸ pouvoir potestatem seu permissionem exeundi sc. tecto capite, quod signum foret datae à marito permissionis, nam aperto capite exeuntes feminae

b Majori in docendo potestate ac auctoritate usus & Christus quam Prophetæ:

næ pro εταραις habebantur: le pouvoir sur la tête: comme il diroit son passeport, & congé de sortir en public bonêtement & deinceps: & sortants au dehors à tête découverte elles étoient tenues pour femmes debauchées: Autres exposent la marque qu'elle étoit sous la puissance d'autrui. Franzius in Interpretat. S. Scr. per εξουσιαν intelligit signum potestatis datæ viro in mulierem, signum suæ subjectionis erga Virum concionantem loco Dei: *Propter angelos* ne illos suos maritos, nunc Dei legatos & angelos loco Dei in Ecclesia imperantes dedecorent, notat ibidem προσευχας publicas in Ecclesia fuisse, & sic Angelos Ministros Ecclesiæ interpretatur. Clericus tam in duabus peculiaribus Epistolis de h. l. quam in Annotationibus Hammondianis vult legi: *δια της αγγελιας* pro *δια της αγγελας*, opinaturque sermonem esse non de mulieribus in publicum procedentibus, sed de domi prophetantibus seu docentibus, quod quamvis in privato docerent, non tamen id nudo capite agerent. Hanc vero explicationem nulli nisi ipsi Clerico placituras existimo, cum multis *nævis* alibi forsan recensendis gravissime laboret. Ultimis vero Clerici facile assentior, dum inquit: *Si Codicem habemus Veterem, ubi pro δια της Αγγελας legeretur: δια της Ανδρας, nulla mihi esset circa hunc locum dubitatio.* Idem & ego dicerem, si ullius Veteris Codicis auctoritate eorum opinio niteretur, qui legi vel-
lent: δια της αγγελαις ο: homines triviales & incompósitos, nam sic vel unus vel alius sensus planus esset. Sed neque ad-
 mitti potest conjectura Gothofredi, qui le-

gi voluit εξουσιαν pro εξουσιαν. Quantum video, conveniens est equidem explicatio vocis εξουσια, hic loci, quod sit velamen capitis, subjectionis testimonium, quod sit sub potestate viri; a quo nuptiarum tempore velamen sponsæ impositum ritu orientalibus populis maxime recepto, unde ejusmodi velamen jam olim signum fuit maritatæ Gen. 20, 16. ubi Diodatus ap-
 prime glossam addidit: *il semble que Sara en feignant fille avoit ôté son voile, dont le Roy s'étoit mépris*, licet enim id velamen Saræ non à proprio viro, tamen propter virum, quoniam maritata erat, datum fuit: Prodit antiquum hunc morem vel ipsa latina vox *nubere* ab *obnubendo* dicta, & hic nec aliena est historia Rebeccæ Gen. 24, 64. 65. και αναβλεψασα ρεβεκκα τοις σφδαλμοις ειδε τον Ισαακ, και κατεπηδησεν απο της καμηλης (NB inclinavit se solummodo ad collum cameli, nam fæminæ pedibus ad animalia alligabantur, ut tradunt Rabbini) και ειπε τω παιδι: τις εστιν ο ανθρωπος εκειθεν ο προευομενεν εν τω πεδιω εις συναντησιν ημιν; ειπε δε ο παις: ος εστιν ο Κυριος μου η δε λαβουσα το θεριον περιεβαλετο. Diod. *prit un voile & se couvrit*: vide infra vocem επισκιαζω. Vocabatur autem velum quo mulieres caput tegebant רדד Redid à radice *radad*, dominatus est, quo factum ut in textu Apostolico εξουσια Hebraicæ voci responderet, ut notavit Henricus Hammondus, ita ut Pauli sententia sit quæ verbis Photii Ep. 210. traditur: *δει την γυναικα της υποταγης συμβολον το επι της κεφαλης καλυμμα φερειν*. Sed quæ-
 ritur

ritur quid in textu Apostolico per Angelos sit intelligendum? Judicio Lectoris committo, an velit cum Franzio Maritos in Ecclesia concionantes intelligere, an cum aliis generaliter Ministros Ecclesiæ ne mulierum pulchritudine capiantur, an cum Diodato Angelos Dei Ecclesiæ custodes: *d'autant que les femmes pouvoient dire: les hommes sont bien contents que nous sommes ainsi decouvertes, & nous permettent cette legere usurpation du signe de la superiorité qui leurs appartient, l'Apôtre repond si les hommes connivent à ce desordre, les Anges, perpetuels gardiens de l'eglise, assistans à ses assemblées en sont offensés.* Admitti in tantum potest hæc explicatio: nam sicut Deus est Deus ευταξίας και ευσχημοσύνης, ita Sancti Ejus Angeli eandem quam maxime observant. Jubet autem Apostolus, præsertim in Ecclesia omnia fieri *κατα τάξιν και ευσχημονως.* In publicis vero conventibus fidelium Angeli præsentés sunt & assistunt Eccl. 5, 6. quemadmodum etiam figura Cherubimorum in templo vel super arcam posita præsentiam bonorum Spirituum arguit, hinc David: Psal. 138, 1: *εναντιον αγγελων ψαλω σοι.* vide quæ in hanc sententiam ex Philone, Tertulliano, Chrysostomo, Basilio & Procopio attulit Doctissimus Hamondus ad h.l. Sed audiantur etiam peculiare aliorum sententiæ & expositiones obscurioris hujus loci Paulinii, quas nequaquam mutilas sed sub integra serie apponemus: Alexandri Mori ad h.l. hæc sunt: Si quid audendum, si fas, inquam esset, malim legere εξασια pro εξασιαν. Obieci vavimus enim non raro in Ve-

teribus libris ex interpunctione natam esse literam γ calami lascivia: quod si concederetur, plana essent omnia. Diceretur enim *ηγυνη εξασιαν*, nimirum *τη ανδρος*, per appositionem, ut *δοξα* dicebatur præcedenti commate, non est enim alterum altero durius, nec significatus discrepant. Clare Achinetes Oneirocriticων 123. *ηγυνη τη ανδρος δυναμεις και εξασια εστι.* Subjicitur *δια της αγγελος* qui cum ipsi sint *εξασιαι & δυναμεις*, tegere dicuntur oculos & caput coram Deo Ef. 6, 2. Porro *εχειν επι της κεφαλης* de muliere non aliter hic sumendum quam paulo ante de viro: *κατα κεφαλης εχειν.* non enim præscribit quod aut quale tegmen induere capiti debeant, sed ut aliquid omnino imponant: Plene igitur sic: *δια της οφειλει η γυνη, ητις εξασια, ητις δοξα, τη ανδρος εστιν εχειν επι της κεφαλης.* Hactenus Morus, quem aliter excipit novissime D. Majus in Obs. S. *Qui de capitis tegmine muliebri, subjectionis indicio, textum hunc capiunt, ne! illi egregie decipiuntur. Jam commate 5 & 6. velandum esse orantis fœminæ caput præceperat Apostolus, neque adeo molesta repetitione opus. Inde vero a versu septimo dignitatem viri præ muliere usque ad v. 13. ex occasione enarrat, dicens maritum esse caput uxoris v. 7. hanc ex illo conditam v. 8. nec virum propter uxorem sed hanc propter illum creatam v. 9. cui argumento confestim subjungit conclusionem: δια τωτο, ideo mulier debet habere potestatem in capite: Hic est nexus evidentissimus, quem qui non agnoscunt, Divino scriptori contradicunt. Demonstrata sic vi-*

ri dignitate & inde fluente in uxorem potestate, ne nimium sibi concessum arbitraretur, suaque potestate abuteretur maritus, addit quae v. 11. 12. comprehenduntur, atque tunc redit ad id, quod v. 5. ac 6. dicere inceperat, tecto nimirum capite orandum esse mulieri, uti viro aperto quod in hoc libertatis & dominii, in illa obsequii nota esse debeat. Quam ob rem per εξουσίαν significatu vocis proprio servato, potestatem viri in feminam intelligimus, quam hac supra caput suum habere debet, id est: agnoscere. Notandum quippe, εξουσίαν poni μετ'ωνυμικώς pro εξουσιάζοντι, prorsus ut Rom. 13, 1. 2. 3. εξουσίαι vocantur personae Magistratu fungentes. Ibi potestas civilis, hic aconomica. Nec id inusitatum utriusque federis Scriptoris. Sic enim Luc. 2, 30. σωτηρίον occurrit pro σωτηρίᾳ. Sic Es. 60, 17. **וְשִׁמְתִּי פָקֶדֶתְךָ שָׁלוֹם** & ponam praefecturam tuam b. e. praefectos pacem **וְנוֹגְשֵׁי צָדִיקָה** exactoresque tuos iustitiam, ubi recte LXX. interpretantur καὶ δώσω τὰς ἀρχοντας σὺ ἐν εἰρήνῃ καὶ τὰ ἐπισκοπὰς σὺ ἐν δικαιοσύνῃ. Plura non damus, cui enim hoc non sufficit, ei nihil satis & satis nihil. At hic obverti nobis possit illud I Cor. 7, 4. ἡ γυνὴ τὰ ἰδίᾳ σώματος σου εξουσιάζει, ἀλλ' ὁ ἀνὴρ, ὡμοίως δὲ καὶ ὁ ἀνὴρ τὴν ἰδίᾳ σώματος σου εξουσιάζει ἀλλ', ἡ γυνή, Dicit ergo non posse maritum εξουσίαν γυναῖκος, uti nec hanc εξουσίαν ἀνδρός. Enimvero illic potestas in corpus conjugum equalis, & quidem quo ad οφειλομένην εὐνοίαν, qua de antecedenti commate, usumque conjugii τεκνοποιητικῶς innuitur, quod cuius attente legenti mani-

festum. Manet itaque maritus εξουσία mulieris in ceteris omnibus, utpote cui istud privilegium concessum est Genes. 3, 16. **כָּךְ יִשְׁמַח בְּךָ אִתָּךְ** καὶ αὐτὸς σὺ κυριεύσεις, mulieri gloria obsequii & υποταγῇ unice relicta I Cor. 14, 34. Eph. 5, 22. 24. &c. Porro εἶχεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς εξουσίαν idem est ac superiorem se, ἔχοντα τὴν εξουσίαν agnoscere & habere, Quam ego locutionem ex Ebraica arbitror expressam linguā, qua dicitur: Magistrum, Dominum & Praeceptorem supra caput suum habere, id est sibi praepositum esse ac venerari. Is si non res nostras amplius moderatur, à capite nostro ablatas habetur: liquido hoc constat ex 2 Reg. 23. ubi filii Prophetarum iterata ad Elisam vice: nostine, inquiunt, quod hodie ablaturus sit Deus Dominum tuum à capite tuo, ἐπ' αὐτὸν τῆς κεφαλῆς σου secundum LXX. Interpp. fuisse vero Eliam verberum Elise, discas licet ex 1 Reg. 19, 22. Non sane dissimilis est formula, quando ἀρχοντες dicuntur capitibus imponi, ita Es. 43, 4. δώσω ἀρχοντας ὑπὲρ τῆς κεφαλῆς σου. Quare & mulier super capite suo habere debet talem potestatem, sive reputare secum divinitus impositam esse capiti suo illam εξουσίαν, virum ipsum cui lubenti animo sit parendum, & hoc imprimis διὰ τὰς ἀγγέλους, hoc est ad imitationem Angelorum & εξουσίαν in caelo, quae uti supremo Numini sunt subiecti I Pet. 3, 22. ita mulier marito qui est εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ. Vel: διὰ τὰς ἀγγέλους ut adstantes inservientesque Angeli dum promptum illud sequioris sexus obsequium conspiciunt, habeant de quo latentur; quae sola Divinorum Spirituum,

tuum, faciem Dei perpetuo intuentium Matth. 18, 10. *praesentia efficere debet, ne quid in suis unquam officiis jure desiderari possit: Hæc est nostra de obscuro loco sententia.* Hæc Majus, cui omnino ambas manus porrigerem, si unicam consimilem phrasin attulisset, qua probari posset δυναμιν vel αρχην in abstracto dici επι της κεφαλης in hoc sensu, nam quando ita abstractum dicitur επι της κεφαλης statim contrarius exsurgit sensus, scilicet quod illud caput portet gloriam, potestatem ac principatum, veluti Psal. 60, 9. & 108, 9. Hab. 3, 13. non vero quod potestati ac principatui subsit: Phrasi autem 2 Reg. 2, 13. ει γνωως οτι σημερον λαμβανει κυριος τον κυριον σου επανωθεν της κεφαλης σου opponimus illam Gen. 49, 10. *non desistet sceptrum à Jebuda, neque legislator à pedibus ejus:* Cum autem dissimiles sint ejusmodi phrasēs ac figuratæ, vix adducor ut credam exponi debere sensum locutionis Apostolicæ ad hanc normam, cum omnino intendi voluerit velationem capitis feminarum, ut ex contextu aperte liquet: Et quorsum quæso obscura ac insolita locutione usus fuisset Apostolus: οφειλει η γυνη εξουσιαν εχειν επι της κεφαλης pro εξουσιαζοντα εχειν επι της κεφαλης si non aliud intendisset quam quod alias aperte, plane, plene, luculenter ac simpliciter dixit δει αυτην υποτασσεσθαι τω ανδρι. Plura in hoc dictum qui cupit noviora meletemata, adeat D. Fechtium in Philolocal. Sacr. cujus Scripti paginam 97. & 98. revidendam hac in parte, in meis schedulis notaveram, sed cum hoc opu-

sculum Amico ante aliquod tempus mutuo dederim neque mihi hæc scribenti ad manus sit, ideo neque Viri Magni meletemata huc referre, neque quicquam iisdem subungere licet.

ΕΞΩ, *foris, foras, extra:* nusquam a fere in bonam partem sumitur in S. literis, nisi cum in rebus historicis ponitur pure localiter: ut 1 Reg. 6, 6. alias semper sinistri aliquid implicat το εξω της πωλειως Ap. 14, 20. οι κυνες εξω Ap. 22, 15. αι εξω 1. Cor. 5, 12. 13. Col. 4, 5. 1 Thess. 4, 12. Marc. 4, 11. Judæis חיצוני Ha chitsonim dicti, unde חיצוני ספרים libri extranei, 5: Ethnicorum: σκοτος εξωτερων Matth. 8, 12. & 22, 13. & 25, 30. sic βληθηναι εξω Matth. 5, 13. σαπραι εξω Matth. 13, 48. εξω εσαναι Luc. 13, 25. εκβαλλειν εξω Joh. 6, 37. Ita vilior quoque est pars nostri ο εξω ανθρωπος 2 Cor. 4, 16. veluti το εξωθει etiam mali ominis est Matth. 23, 28. υμεις εξωθεν μεν φανεισθε τοις ανθρωποις δικαιοι, εσωθεν δε μεσοι εσε υποκρισεως και ανομιας: Ita notandum, quod b oblatio pro peccato extra Sanctum fieret Ezech. 43, 21. & exportarentur extra castra Ebr. 13, 11. pellis, caro, fimus Lev. 11, 12. 21. & 8, 17. das Fell des Farren mit allem Fleisch sammt dem Kopff und Schenckel, und das Eingeweide und den Mist, das soll er alles hinausföhren ausser dem Lager: demum extra castra hæc omnia cinere operirentur: ita sc. damnantur εξω: pellis, externa hypocrisis, callus, induratio, caro, caro nostra corrupta cum omnibus suis επιθυμιας, fimus, fætor & abominatio- nes peccaminosæ, excrementa Veteris A-

dami, κυλισμα βορβορος 2 Pet. 2, 22. *intestina*, occultæ sed pravæ cordis cogitationes, quæ intestinorum instar foveantur, calefiunt, nutriuntur, aluntur, unamquamvis escam δελεαρ Jac. 1, 14. recipiunt avide & obscæne exserunt, *caput*: superbia, *εαυτοφιλια*, confidentia in dotibus naturæ, in bonis temporalibus, in meritis ac operibus, *pedes*, *ossa*, *armi*, potentia, fortitudo ex propriis viribus: Quoniam pro his omnibus & quæcunque alias excogitari possint id genus, mortuus est Christus εξω της παρεμβολης, εξω της πολεως Ebr. 13, 13. ideo etiam hæc omnia foras ejicienda sunt, si proderit oblatio pro peccato, si acquirenda erit remissio peccatorum seu justificatio, omnia hæc cinere sunt aspergenda & operienda, nam cinis vel luctus Symbolum est ac pœnitentiæ Matth. 11, 21. vel mortis ac putredinis Gen. 18, 27.

Ejiciebantur leprosi εξω της παρεμβολης Lev. 13, 46. Lev. 14, 8. ita Num. 12, 14. 15. Der Herr sprach zu Mose: Wenn ihr Vater ihr ins Angesicht gespenet hätte, solt sie nicht sieben Tage sich schämen? laß sie verschliessen sieben Tage ausser dem Lager, darnach laß sie wieder aufnehmen, also ward Mirjam sieben Tage verschlossen ausser dem Lager. Violatores Sabbathi lapidabantur extra castra Num. 15, 35. extra urbem Act. 14, 19. Luc. 4, 29. Qui immundos Madianitas vel occiderant vel contigerant, ac mulierculis pepercerant, extra castra manere debuerunt Num. 31, 19. confer Josv. 6, 23.

ΕΠΕΚΕΙΝΑ, *trans*, dici-

tur de loco, 1 Sam. 20, 22. 38 Luth. dort, werts, jenseit, υπερεικειν 2 Cor. 10, 16. Dicitur de tempore 1 Sam. 18, 9. Luth. für der & fortan Ezech. 43, 24. für und für.

ΕΠΕΡΩΤΗΜΑ, *stipulatio*, *interrogatio* 1 Pet. 3, 21. ita vocatur baptismus, & hic quidem denotat non tam primario formalem illam interrogationem seu stipulationem in ceremonia baptismi & olim & nunc usitatam, præeunte autoritate & praxi Apostolica Act. 8, 37. (licet & hoc sensu baptismum stipulationem recte vocaveris) quam επερωτημα baptizati internum, παρησιαστικον & πληροφορητικον, quo certo credens, proposita quaestione de pacto cum Deo inito & certitudine salutis suæ, resolutionem & certificationem βεβαιωτησαν jam dum factam & fundatam subintelligit, sicut interrogative proponitur quod certo asseritur, ut videre est Gen. 13, 9. Ezech. 22, 2. exposcit talem interrogationem internam inimicitia serpentis calcanem ferientis, continuo pungens ac impugnans ac pactum nostrum cum Deo in dubium vocans, peccati ευπεισας, adeoque nostra infidelitas Deo nihilominus fido permanente, imbecillitas nostra in hac vita, quibus omnibus impugnantibus disceptantibus, contradicentibus, negantibus, nos ad illos convincendos ac refutandos hostes & conscientiam five sauciam, five dubiam pacificandam, DEUM IPSUM, quocum nobis res est, nunc testem, nunc diremptorem litis interpellamus, interrogamus certissime confisi: Abba Pater! numquid ego sum filius tuus &

& hæres? Nonne in baptismo Jesu Christi Ipse testatus es: *hic est filius meus dilectus in quo complacui*, nonne ergo & ego qui in Christo sum, in Christum baptizatus *Χριστὸν ἐνδεδυσμαι* Gal. 3, 27. sum filius tuus dilectus, quoniam is dedit nobis *ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι* Joh. 1, 12. Domine Jesu! numquid tuus sum cohæres? nonne in baptismo primum tuo expleta est omnino omnium justitia? Matth. 3, 15. & eapropter in meo baptismo omnis mea justitia? Spiritus Sancte Consolator! numquid testimonium perhibebis de hac filiatione & hæreditate, de hac justificatione? Rom. 8, 14. 15. 16. 17. nonne visus es in baptismo Domini Salvatoris mei & super Ipsum mansisti? Nonne fidelibus primitivæ Ecclesiæ præsentiam tuam sensibilem pariter ac *ἐνεργητικὴν* præstitisti post baptismum Act. 2, 38. numquid & nunc me filiationis jure dotatum ac ditatum non orphanum relinques Joh. 14, 18. sed conduces magis in omni veritate Joh. 16, 13. eris mihi *ἀπαρῶν* vitæ æternæ 2 Cor. 1, 22. & 5, 5. Eph. 1, 14. Respondeat ad hujusmodi *ἐπερωτήματα* Sathan, cor meum, mundus, peccatum, portæ inferni! Reddidit Vulgata *τὸ ἐπερωτήμα* *interrogatio*, Beza *stipulatio*, Gallicæ: *la demande*, Italicæ: *la testimonianza*, Danicæ *pagt*, Luth. *Bund*. Est autem *ἐπερωτήμα* quo ad usum ejusmodi interrogatio, stipulatio, protestatio & conclusio fidei, ut dictum est, opposita Sathanæ, mundo, carni, summatum: peccato, repræsentationi iræ Divinæ, mortis, justæque condemnationis adeoque omnigenæ desperationi, at quo ad fundamentum in se est pactum, *διαθήκη*

Bund, sine quo nulla fieri potest talis interrogatio, itaque dum Lutherus hic vertit *Bund*, respexit *primo* ad typum aquæ Noachicæ (quæ baptisimus dici potest ac debet æque ac mare rubrum secundum phrasin Apostolicam dum in mari & nube baptizatos dicit Israëlitas) ibi enim posuit Deus Noacho *einen Bund*, Gen. 6, 18. & 8, 22. & 9, 9. confer Ps. 89, 35. Es. 54, 8. 9. Jer. 33, 20. 21. 25. id est: asyliam a ventura ira, qualis in antitypo, baptismo ponitur, confertur, obsignatur. *Secundo*: intendit hoc termino convenientiam ac analogiam Circumcisionis & Baptismi, illa enim appellatur *Bund* Act. 7, 8. *διαθήκη περὶ τοῦ*, confer Jer. 31, 31. D. Hedinger in glossa ad L. c. *Bund eines guten Gewissens mit Gott*: Græce *Ἑρώτησις* und *Gegenfrage eines guten Gewissens*. Wie in Bündnissen beyder seits etwas versprochen, angeboten und geleistet wird, also stellet sich im Tauff-Bund Gott dar mit Vergebung der Sünden, Gnade und Seligkeit dem Sünder zu schenken, der Mensch aber antwortet im Glauben, nimt den Vortheil an und verspricht Gehorsam und gut Gewissen zu behalten. Dieses Gewissen ist an sich, der Sünde wegen, nicht gut, wohl aber wird es gut durch die geschenkte Gerechtigkeit Christi, und erfolgende Heiligung des Lebens, welches in der Tauffe zugesagt und Gott versprochen wird: Luth. gloss. Hand. *Versicherung* daß Gott sich uns mit Gnaden verpflichtet, und wirs annehmen. D. Dannhau. Hodof. p. m. 1107. *τὸ ἐπερωτήμα* notat 1) *immediate ac formaliter interrogationem in baptismo usitatam*, ac ideo

baptismus stipulatio vocatur, est autem stipulatio, authore Pomponio, verborum conceptio, quibus is qui interrogatur daturum facturumve se quod interrogatus est respondet, quam sequitur alia baptizati interrogatio, scil. interna &c. 2) μεταληπτικως certam αποδειξιν & demonstrationem, quo sensu Verbum Dei επερωτημα δηλον, eine klare Rede, appellatur Sir. 33, 4. 3) Complexive actum stipulatorium ac fe-

deralem ex multis interrogationibus & responsionibus natum.

ΕΠΙ, Vide vocem ΕΙΣ: De sensu hujus particulæ in locis Mat. 3, 7. εξοµενος επι το βαπτισμα αυτου & Mat. 26, 50. εταρεσθω (alii legunt εφο) παρει, dignus est qui legatur Raphelius in Annotationibus Philologicis ex Xenophon te ad N. T. sc. ad loca citata, ubi Casaubonum scite notat,

ΕΠΙΘΥΜΙΑ, Cupiditas

Naturalis, Sir. 14, 14. Deut. 12, 15. Prov. 13, 4. 12. 19.

Carnalis Gal. 5, 17.

Originalis

Actualis,

{ quæ esse potest sine assensu voluntatis
malum radicale, sed fecundum, gignens
Jac. 1, 15.

quæ dicitur: ιδια Jac. 1, 14. 15. 2 Petr. 1, 4. επιθυμια ανοητοι και βλαβεραι 1 Tim. 6, 9. 1 Pet. 4, 3. Marc. 4, 19. Tit. 3, 3. της σαρκος, σαρκικαι Rom. 13, 14. Gal. 5, 16. 24. Eph. 2, 3. 1 Pet. 2, 11. 2 Pet. 2, 18. των καρδιων Rom. 1, 24. της διαβολης Joh. 8, 44. των ανθρωπων 1 Pet. 4, 2. των ασεβειων Judæ v. 18. μιαινους 2 Pet. 2, 10. νεωτερικαι 2 Tim. 2, 22. κακαι Col. 3, 5. Sir. 18, 30. 31. confer Sap. 4, 12. Prov. 12, 12. Ps. 140. 9. κοσμικαι Tit. 2, 12. της κοσμου, σαρκος, οφθαλμων 1 Joh. 2, 16, 17. της αμαρτιας Rom. 6, 12. αι προτερον v. 13. απατης Eph. 4, 22. ποικilai 2 Tim. 3, 6.

Spiritualis Gal. 5, 17. Sap. 6, 21. Ps. 38, 10. Sir. 6, 36.

Est επιθυμια desiderium: επιθυμια επιθυμειν valde desiderare, habetur hæc phrasis Luc. 22, 15. Num. 11, 4. Ps. 106, 14. inferens intensissimam cupiditatem rei alicujus, nam ejusmodi locutiones vehementem semper actum denotant, ita Act. 14, 17.

απειλησουςθα Jer. 11, 19. λογιζομαι λογισμον Exod. 4, 14. λαλουν λαλεω Jer. 31. 20. μνηαι μναομαι Ezech. 40, 45. 46. φυλασσω φυλακην ut & Luc. 2, 8. item εχαρησαν χαραν Mat. 2, 10. εφοβηθησαν φοβον Luc. 2, 9. πτυων πτυω Num. 12, 4. σφοδρα

σφοδρα σφοδρως Ezech. 16, 13. ισχυρ^ς ισχυι Dan. 3, 20. διασπείρειν διασπαρα Jer. 15, 7. επισρεφων επισρεφειν 2 Sam. 15, 8. εξερσυνων εξερσυνησεν Joel. 1, 7. υπομειων υπερμεινα Psal. 40, 2. quod paucissimi Interpretum pressè reddiderunt. Inter Latinos nemo præter Vulgatam, inter Italos nemo præter Editorem Psalterii Italici Parisiensis, inter Gallos ne unus quidem, præterquam quod Diodatus ad verba: *j'ay longvement attendu*, addidit glossam: *selon l'Hebreu: j'ay attendu en attendant*: Tales locutiones ubi in N. T. occurrunt, vocantur communiter Hebraismi, quoniam Hebræis sunt familiares, licet à genio linguæ Græcæ plane non sint alienæ, etenim quemadmodum dicitur Luc. 2, 8. φυλασσειν φυλακας ita eandem locutionem totidem literis reperias apud Xenophontem de Expedit. Cyril. 2, p. 229. & l. 5. p. 269. & γεωργιας γεωργειν Oecon. p. 652. Dixi phrasin: επιθυμια επιθυμειν vehementissimum designare desiderium q. d. επιθυμια ορεξεως Sap. 16, 2. 21. 2 Sam. 13, 15. David ward lüsteru und sprach: Wer will mir zu trincken geben des Wassers aus dem Brunn zu Bethlehem unter dem Thor (NB. som en schwanger kvinde der blir i Inste Gen. 30, 14. 15. vide Ps. 78. 29. 30. Deut. 12, 20.)

Emphatice memoratur παθ^ς επιθυμιας 1 Thess. 4, 5. nam vere est παθ^ς quod voluntatem, inclinationem & affectum hominis ita afficit, ut continuo sub cupiditatis peccaminosa motu patiatur.

Επιθυμια οφθαλμων dicitur id quod homini charissimum est & ipsi quam maxime placet, ut uxor Ezech. 24, 16.

ΕΠΙΟΥΣΙΟΣ, Mat. 6, 11. τον αρτον ημων τον επιουσιον Prodit de hoc dicto διοικητον sententiam inter alios Dietericus in Catechesi: *Vox hæc significat vel adventitium panem singulis adventitiis diebus, vel qui επιτην εσταν, ad substantiam & vite nostre sufficientiam requiratur, qua genuina sit vocis significatio, diversa sunt Patrum sententia, quarum difficultatem ut tolleret B. Hieronymus in c. 6. Matth. T. 9. p. 21. Evangelium Matthæi Hebraicum quod penes Nazareos Berrhoe asservabatur consulur, in quo scriptum reperit ^{רמז} quod cras significat cum articulo ^{רמז} crastinum, & sic essent petitionis hujus formalia. Panem nostrum crastinum da nobis hodie: hanc sententiam reliquis omnibus præfert Angelus Caninius eamque probat verbis Christi, quibus interdixerat ne sint pii solliciti de crastinis, ad cujus sollicitudinis curam penitus eximendam Christum præcipere ut Patrem rogemus qui nostre infirmitati prospiciens, nobis præbeat hodie seu pridie quantum nobis sufficiat postridie (NB. ita die Veneris tantum manna Israëlitis datum fuit quantum in diem Sabbathi satis esset, qua de re Josephus Ant. l. 3. c. 1. τὸ δὲ ὑπολειφθέντος εἰς τὴν ἐπισκοπὴν, οὐκ ἴσδεμια ἦν terra Israëlitis tantum frugis anno sexto produxit quantum in annum septimum & octavum sufficeret, & non perperam Christus tot reliquias panis superesse voluit, ut non ψυχια, sed κλα-*
ματα

σματα, quæ majora frustra erant, in aliam
cem asservarentur (*addit in nullo Græco
Authore significare ἐπισιον quotidianum, nec posse etiam explicari substantia-
lem, siue supersubstantialem, sic enim di-
cendum foret ὑπερῆσιον vel ἑσιῶδη vide
Canin. Disquis. in l. aliquot N.T. p. 99. &
seqq. & quidem bene, descendit enim non
ab ὦν vel εἰμι sum, sed ab ἴων participio ver-
bi εἰμι eo, unde ἐπειμι, quid quod ἔ το
ἐπισι in eadem significatione aliquo-
ties in Actis Apostolorum reperitur sc. c. 7.
26. & 16, 1. & 20, 15. & 21, 19. & 23, 11.*
Hæc Dietericus, sed fallitur probando
quod ἐπισι veniat ab εἰμι eo, nam sic
foret ἐπιων, equidem in fæminino ἐπισα
hinc descendit ut in Actis dicitur τη ἐπιση
ἡμερα, cæterum in Masculino hoc nun-
quam procedit, ut dici possit inde ἐπισιος
sed ἐπιων: ita τὴν ἐπισαν sc. ἡμεραν de die
craftino legimus Prov. 27, 1. *τι τεξεται
ἡ ἐπισα aquila, Symmachus & Theodo-
fion addiderunt: ἡμερα, & Græcis dicitur
ἐπισα τυχη, Hesychio etiam ἐπισα νυξ,
ἐπισα vel ἐπερχομένη ἡμερα cæterum
Masculinum & Neutrum in hoc sensu
Græcis dici ἐπισιον nusquam invenio, le-
go autem ἐπιοντα χρονοι, & τῆπιον κα-
κον apud Euripidem in Alceſtid. & miror
neque Grotium, neque Hammondum,
neque Clericum, neque Martinium in
Lex. Etym. id observasse. Nunc cum
ἄρτ fit Masculini generis, quæritur quid
sibi velit τὸ ἄρτ ὁ ἐπισι. Duplex,
ut refert Dietericus, semper fuit sententia
Patrum doctorumque de hac phrasi: te-
statur gravissimi judicii Vir Alexander
Morus se in pervetusto libro MS. in Bibli-*

otheca Medicæa asservato interpretatio-
nem orationis Dominiicæ Apostolicis tem-
poribus editam reperisse, hujus autem In-
terpretationis verba, in quantum hanc pe-
titionem tangunt, quemadmodum à Mo-
ro descripta sunt, ita sonant: ΤΟΝ ἈΡΤΟΝ
ἩΜΩΝ ΤΟΝ ΕΠΙΟΤΣΙΟΝ. ΕΠΙΟΤΣΙΟΝ ἄρ-
τον λαβεῖν αὐτὰ μετὰ, ἐπεὶ δὴ ὁ πᾶς ἀνδρῶ-
ν ἐξ ἑσίων δυο καθίσταται ψυχῆς λε-
γῶ καὶ σωματ, καὶ διὰ τὸ τοῦ ἑκάστη
ἑστία πρεπόντα ἄρτον αὐτὰ μετὰ: ἄρτ
μεν γὰρ σωματ ἔτ ὃν ἐδίδμεν: ἄρ-
τ δὲ τῆς ψυχῆς λογ Θεῶ. εἶπε γὰρ
τῶν ἀγίων: Λογ Θεῶ ἀνοίγε σὺν σῶ-
μα τέκνον &c. Sic Phavorino est ἐπι-
σι ἄρτ ὁ τῆ ἑκάστη ἑστία ἡμῶν ἀρμο-
ζων. Chrysost. homil. in Orat. Dom.
ἐδίδασκεν ἡμᾶς αὐτὸν ἄρτον ἐπισιον, τὸ
ἐστὶ ἐπὶ τὴν ἑστίαν τῶ σωματ διαβαίνον-
τα καὶ συγκροτῆσαι ταύτην δυναμένον.
Idem tamen Pater in Comm. ad Matth.
exponit panem εἴημερον, Basiliius vero
constanter: ἄρτον πρὸς τὴν εἴημερον ζῶην
τῆ ἑστία ἡμῶν χρησιμεύοντα, Theophyla-
ctus τὸν ἐπὶ τῆ ἑστία καὶ συσάσει ἡμῶν αὐτὰρ-
κῇ. Sed sunt & alii qui vel εἴημερινον,
vel καθήμερινον, vel μέλλοντα explica-
runt. Novissime post Salmasium explicat
Clericus ἄρτης διαίωνιζοντας, vel ἄρτον
διαίωνιζοντα. Munsterus quoque ex
Hebræo Matthæi exponit panem conti-
nuum ὁ jugem, perpetuum. sicut τὸ 77
vertitur à LXX. Intpp. διαπαντ, ἐνδε-
λεχως, αἰ, δι ὅλη, κατ ἡμέραν. Alii dixe-
re panem necessitatis nostræ, ut Tremel-
lius. Alii secundum interpretem Ara-
bem:

bem: *chobzema Kephapbena*, panem sufficientie nostra, sic Kirstenius Germanice dici voluit unser genüßlich Brod gib uns täglich, quemadmodum Prov. 30, 8. ale me pane *dimensi* mei vel *statuti* mei **יְקַחֵנִי**. Targum: **חֶמֶד מִלֶּחֶם** pane sufficientie meæ, de qua phrasi scite Clericus: *respicit paremiographus consuetudinem eorum, qui servis aut aliis certum demensum quotidie dabant, quod* **חֶמֶד** *quasi præstitutus cibus dicitur, ita* Jer. 52, 34. cibarium jure dabatur ei à Rege Babylonæ, *debâr jôm bejomô*, res diei in die suo, confer Dan. 1, 5. Neh. 11, 23. Ex. 16, 4. 1 Par. 16, 37. Ex. 5, 13, 19. & ubique Versionem LXX. Intpp. (sono verborum si quis hic ludere amet, revocet in memoriam Latinorum Hoc & hodie, Italorum *boggi*) LXX. **συντάξεν δε μοι τα δεοντα καὶ τα αυταρχη**, Symmachus: **διατάξεν μοι διαιταν ικανην**, Aquila: **αρτον ακριβασμων με**, quod nescio quid sibi velit, cum **ακριβασμος** sit limitatio Jud. 5, 15. Prov. 8, 29. nisi sensus sit: panem ita dimensum vel limitatum ut conditioni meæ conveniens sit, vel ita dimensum ac limitatum, ut neque affluentia efferar, neque indigentia dejiciar. Alii Hebraismum esse putant in locutione: **αρτος επισιος**, ut cum dicitur **הַיְהוָה הוּא הַיּוֹם הַזֶּה** *substantia diei hujus*: ita ut **αρτος επισιος** sit qui ad substantiam diei hujus sit sufficiens: Alii denique derivant ab **εσια** alio sensu, nimirum quemadmodum hac voce exprimimus opes, **ταυπαρχοντα** Luc. 15, 12. Tob. 14, 18. confer quæ ex pluribus attulit Leigh.

ΕΠΙΣΙΤΙΣΜΟΣ, *cibaria* Josv. 9, 7. 11. 14. Non solum frumentatio-

nem, sed & quævis cibaria & obsonia denotat Jud. 20, 10. 1 Sam. 22, 10. Ps. 78, 25.

ΕΠΙΣΚΕΠΤΩ, *inviso, visito* Jud. 15, 1. 1 Sam. 17, 18. Psal. 17, 3. & 27, 4. Jer. 3, 16. & 23, 2. & 29, 10. Zach. 11, 16. Job. 7, 18. Du suchest ihn täglich heim, und besuchest ihn alle Stunde: Est metaphora desumpta à Pastoribus, qui singulis matutinis oves suas recensent, ne quid furto sublatum sit, ne cui morbus acciderit, ne quidquam aberraverit, ne quid omnino desit, confer loca citata: Est autem **το** Visitare Dei vel auxilium præstare & benedictionem, vel explorare, tentare, vel pœnas immittere, vide Leigh. & videantur præterea loca Sir. 34, 6. & 23, 34. Es. 10, 8. Job. 6, 14.

ΕΠΙΣΚΙΑΖΩ, *Inumbro*, vide Leigh. Luc. 1, 35. **δυναμις υψις επισκιασει σοι**. Lucidissime in hac voce transparet mysterium incarnationis ex ritu Judæorum nuptiali, quibus **חֶפֶז** *Churpab* vestis erat seu velum super caput sponsi sponsæque expansum, quando fiebat desponsatio (Imo etiam die nuptiarum obnupta facie ad maritum introducebatur virgo uxor, ut eo melius pudori virgineo consuleretur, ideo & secundus nuptiarum dies Græcis dictus est **ημερα ανακαλυπτηριων**, nam tunc in viri potestate erat virgo & non amplius velata) quo haud inique referas **πτερυγιον** Ruth. 3, 9. **καὶ περιβαλεις το πτερυγιον σε επι την δελην σε**. **πτερυγα** Ezech. 17, 7. **καὶ διεπετασα τας πτερυγας με επι σε, καὶ καλυψα την ατχυνην σε**, *umbra* Cant. 2, 3. **εν σκια αυτης επεδυμητα καὶ εκαθισα**, *πτερον*

Pfal. 19, 6. huc forsan alluditur Joh. 3, 29.
 ο φίλος τῶν υμῶν οὕτως καὶ ἀκούων
 τὴν φωνὴν τῶν υμῶν χαρὰ χαίρει &c.
 scilicet infra ejusmodi velum nuptiale,
 cum adhuc in utero esset uterque Luc. 1,
 41. 44.

ΕΠΙΣΠΑΟΜΑΙ, 1. Cor. 7, 18. περιετμυμενος τις ἐκλήθη; μὴ ἐπισπασθῶ, confer 1 Macc. 11, 15, Videat curiosus lector quæ de *attractione præputii* attulit Hammondus ad h. l. sed multo fusius atque accuratius hac de re differuit D. Thomas Bartholinus de Morbis Biblicis c. 26. ad h. l. ubi non solum medice de hoc negotio agit, sed & eruditissime veterum sententias, Antiquitatesque Ebraicas detegere conatus est, præcipue ex Manuscripta quadam Epistola Joh. Buxtorffii filii ad Joh. Casp. Bauhinum de sententia D. Rhodii Hafniensis.

ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ, *conversio*, denotat 1. conversionem à re aliqua, qualis illa est, quæ fit à peccato per pœnitentiam, & venit ἀπο τῆς ἐπιστρέψαι reverti Jer. 9, 5. & διελπίζον τῆς ἐπιστρέψαι secundum Hebræum textum verti debet: *perverse agendo fatigantur*: Vulg. *ut inique agerent laboraverunt*: Italicæ: *sistancano operando perversamente*, Gallicæ: *ils se travaillent à mal faire*: Luth. *Es ist ihnen send, daß sie es nicht ärger machen können*: hæc discrepantia versionum exinde oritur, quod Ebræum פָּנָה in Kal significat *agere ferre*, in Niphal vero: *fatigare se*, quod si autem homines peccando fatigantur, tunc dolent se non posse peccata sua continuare. Est 2. ἐπιστροφή conversio ad rem ali-

quam, & quidem cum intimo affectu: ita LXX. Intpp. hanc vocem posuerunt Gen. 3, 16. (ubi versio Danica: *die villie schal vâre din Mand under gifven*) denotatur hic tutela, recursus mulieris ad maritum, tanquam tutorem, vel etiam οὐρεξίς Rom. 1, 27.

ΕΠΙΤΙΘΗΜΙ, *impono, superimpono, addo*, ita habetur ultima vice in S. literis Ap. ult. v. 18. quo ipso non canon Apocalypseos solummodo, sed & totius S. Scripturæ concluditur, quoniam is liber ultimo est scriptus; nam quæ contendit Baronius de Evangelio Johannis post Apocalypsin scripto, refutata legas à Dannhaur. Hodof. Phæn. 1. p. 78. annot. 88. Cum itaque evictum sit Apocalypsin ultimo scriptam esse, miram videas convenientiam inter conclusionem Evangelii Johannis & Apocalypseos, in fine enim Evangelii inquit: *ἐστὶ δὲ ἄλλα πολλὰ ὅσα ἐποίησεν ὁ ἰησοῦς, ἀτινα εἰν γραφῆται καὶ ἐν, ὅδε αὐτὸν οἰμαίτον κόσμον χωρῆσαι τὰ γραφόμενα βιβλία, Ἀμήν.* ad denotandam abyssum sapientiæ & bonitatis Divinæ, cujus non nisi pars aliqua, eadem autem nihilominus omnimode sufficiens in verbo patefacta & ad captum nostrum accommodata, quam alias totus mundus ne vel in minimo caperet: in fine vero Apocalypseos scribit: *εἰάν τις ἐπιθή πρὸς ταῦτα, ἐπιθήσει ὁ θεὸς ἐπ' αὐτὸν τὰς πληγὰς τὰς γεγραμμένας ἐν βιβλίῳ τούτῳ, καὶ εἰάν τις ἀφαιρῇ &c.* ad denotandam sufficientiam verbi ad salutem omnibus modis perfectam, perfectione tam formali quam integrali, omnibusque numeris absolutam,

tam, ex mandato Divino juncto cum απειλη determinatam, malitiæ seu diabolicæ seu humanæ ac qualicunque demum corruptioni obicem positum.

ΕΠΙΚΑΛΕΟΜΑΙ: Est scilicet in activa significatione *invoco*: Alias: *nominor, cognominor* Matth. 10, 3. Ααββα-ος ο επικληθεις Θαδδαιος Luc. 12, 3. 18-δας ο επικαλεσμενος Ισκαριωτης Act. 1, 23. Ιωσεφ τον καλεσμενον Βαρσαβαν ος επεκληθη Ιστος Act. 4, 36. Ιωσης δε ο επικληθεις Βαρναβας υπο των Αποστολων Λευιτης &c. Patet ex tam disertis plurimos in Sacris literis memoratos binonymos vel trinonymos fuisse, atque hoc considerato plurimos Scripturæ locos vel dubios vel obscuros illustrari: pari modo in V. T. invenimus Gideonem επικληθεντα Ιερεβααλ, Azariam Uziam, Jethronem Hobab, de quo ultimo licet dubium fuerit in loco Num. 10, 29. recte tamen id adversus Pererium in Ex. 2. n. 64. evicere post Hebræos omnes, Hieronymum & Lyranum (qui Hobabo tertium quoque nomen tribuit scilicet quod appellatus fuerit Cinæus unde Cinæi Jud. 1, 16.) Torniellus ad A. M. 2545. n. 47. & 51. Arias Montanus in Apparatu Tr. de Nom. Propr. ac denique Mag. I. sing. Regiomontanus in Exercit. Histor. Chronol. Geogr. & Philol. in Pentateuch. Disp. 6. Qu. 36.

ΕΠΙΦΑΝΕΙΑ, apparitio: dicitur de apparitione Numinis etiam apud profanos Scriptores, vide Martinii Lexic. Etymol. ad hanc vocem: Dicitur Deus 2
a Macc. 3, 24. επιφανειαν μεγαλην ποιησαι, sic passim in Judæorum Scriptis: raah Schechinah, ειδεν επιφανειαν, vidit Divinam

Majestatem: Dicitur ergo εξοχικως apparitio επιφανεια cum Deus modo visibili olim hominibus apparuit, hæc fuit quoties facta est apparitio Divina in V. T. Gen. 38, 9. & 4, 9. & 6, 13. 14. & 7, 1. & 8, 15. & 9, 1. & 12, 7. Act. 7, 2. Gen. 17, 1. & 18, 1. & 19, 1. & 20, 3. & 25, 22. 23. & 26, 2. 24. & 27, 13. & 28, 11. 12. 13. & 31, 3. 11. & 22, 14. 30. & 31, 1. 7. 9. & 48, 3. & 31, 24. 29. Ex. 3, 2. 16. & 4, 15. Lev. 16, 2. Num. 14, 14. & 22, 20. Josv. 1, 2. Jud. 1, 2. & 6, 11. 1 Sam. 3, 21. 2 Sam. 2, 1. 2 Chr. 3, 1. 2 Sam. 7, 4. 1 Reg. 3, 5. & 9, 1. 2. 3. & 11, 9. 2 Chr. 1, 7. & 7, 12. 1 Reg. 19, 9. 10. 11. Mich. 2, 2. 19. Es. 6, 1. Jer. 1, 2. Ezech. 1, 3. Dan. 7, 9. 10. & 10, 5. Amos. 9, 1. & in N. T. Matth. 3, 16. & 17, 1. 2. 3. 4. 5. Gal. 2, 2. b vel quoties Christus ασαρκος visibiliter apparuit in V. T. Gen. 16, 7. 13. & 18, 19. 19. & 32, 24. Ex. 3, 2. Act. 7, 30. 35. Num. 14, 14. Josv. 5, 13. 14. 15. Jud. 6, 12. & 13, 3. Dicitur quoque επιφανεια φανερωσις αυτου e ενσαρκι Mal. 3, 3. 1 Tim. 3, 16. 2 Tim. 1, 10. Ebr. 9, 26. 1 Joh. 1, 2. & 3, 5. 8. Apparitio d ejus post resurrectionem Act. 1, 3. & 10, 4. Marc. 16, 9. Joh. 20, 14. Matth. 28, 9. Luc. 24, 15. 34. 1 Cor. 15, 5. (ωφθη κηφα εις τους δωδεκα Petro scilicet peculiariter apparuit, quoniam peculiariter lapsus erat, ut ubi superabundaverat delictum, ibi superabundaret gratia) Act. 10, 41. & 13, 31. post ascensionem Act. 7, 55. e 56. & 9, 5. 17. 27. & 16, 8. 9. 10. & 22, 14. 18. & 26, 16. 19. Act. 9, 10. Ap. 1, 13. ad judici- f um Col. 3, 4. 1 Tim. 6, 14. & 4, 1. 8. Tit. 2, 13, 1 Joh. 2, 28. & 3, 2.

De usu vocis επιφανειας in Ecclesia recepto juvat sequentia ex Casaubono Exercit. cit. 16. ad Annales Baronij c. 11. describere:

ἡ ἡμέρα τῶν ἐπιφανίων ἐστὶν ἡμέρα τῆς
 χειρὸς γεννησεως κατὰ σὰρκα inquit Epi-
 phanius. In vetere Ecclesia Græca solen-
 nitas illius die ἐπιφάνεια est dicta, non quo
 Magi advenerant, sed quo Filius Dei assum-
 ta humana carne e B. Virgine natus mor-
 talibus conspiciendum sese præbuit, is dies
 erat VI. Januarii, in quem diem plurimæ
 Ecclesiæ olim natalem Domini retulerunt
 & baptismum, ut de Ægyptiacis testatur Cas-
 sianus & Epiphanius, at non multo post
 Ecclesia Græca edocta à Romanis natalem
 Christi cœpit celebrare die 25 Decembris,
 Chrysostomus in homilia de die Natali au-
 thor est, quando ille eam concionem ha-
 bebat, nondum fuisse annos decem elapsos
 ex quo primum is dies Ecclesiæ innotue-
 rat. Ab illo tempore remansit quidem
 appellatio Epiphaniarum diei sextæ Janu-
 arii, sed causâ appellationis aliter quam
 ante reddi cœpit. Nam qui dies prius co-
 lebatur ut Natalis Christi, postea cultus est
 ut baptismum ejus repræsentans & mago-
 rum adventum, atque ita desiit fieri com-
 memoratio Nativitatis Christi die Epipa-
 niorum. Per hanc mutationem separa-
 ta est solennitas baptismi à solennitate Na-
 tivitatis contra opinionem, quæ diu olim
 in Ecclesia obtinuit: Christum qua natus
 fuerat, eadem 30mo anno vergente fuisse
 baptizatum, quod ex verbis Lucæ collige-
 bant c. 3, 23. Latini scriptores causas ap-
 pellationis Epiphaniarum tres assignarunt:
 magorum adventum, baptismum Christi &
 primum in Cana miraculum, quæ tria ea-
 dem die, sed annis diversis putabant esse
 facta, ut prolixè explicant Eucherius Lug-
 dunensis homil. in Vigil. S. Andreæ & Pe-

trus Chrysologus Serm. 137. Verum ex
 his tribus causis præcipue celebrata est Ma-
 gorum historia, nam reliquæ a multis ne
 nominantur quidem, ut apparet ex Sermo-
 nibus octo Leonis Papæ in Epiphania: Hæc
Casaubonus. Peculiariter nunc dicitur e-
 piphania Christi in diebus carnis ap-
 paritio Ejus coram Magis & illa coram
 discipulis in monte Thabor, illa e-
 quidem eo quod apparitione stellæ in
 oriente patefacta primum sit lux Gentium,
 quæ advenerat, & colloquio Herodiano ac
 Synedrio Hierosolymitano innotuerit sa-
 lus Israelis: Haud leviori ratione epipa-
 nia dicitur actus ille in monte Thabor seu
 transfigurationis, tunc enim discipulis ple-
 nissime innotuit, quod Christus Mediator
 morte sua genus humanum redimeret, id-
 que ex colloquio ibi habito. Hic ὡς ἐν πά-
 ρω notanda quædam de apparitione lu-
 cidissima Mosis & Eliæ coram oculis di-
 scipulorum: sc. oportuit ut ibi cum Chri-
 sto loquerentur, & quidem de exitu Ejus,
 h. e. opere redemptionis perficiendo imo
 quoniam de illo testatus erat Moses, eum-
 que populo promiserat Deut. 18, 15. 2do
 in mortis Ejus præfigurationem ex man-
 dato sibi commissio sacrificia V. T. institue-
 rat, 3tio viderat Eum à tergo, & licet bea-
 tifica nunc visione fruebatur, visurus ta-
 men Ipsum nunc erat in carne & quidem
 oculo corporeo, quem ipsi restitutum cer-
 tissime colligimus cum Hieronymo, Ori-
 gene, Tertulliano, Damasceno, inique re-
 pugnantibus Thoma, Abulensi, Lyrano,
 Salmerone, qui ex aere fictitium hoc cor-
 pus Mosis, in quo tunc apparuit, finxere,
 quod historiæ Evangelicæ fundamenti-
 ter

ter contrariatur, in qua omnia vera, realia, non phantastica fuere: 4to acciderat utrique peculiare quid nemini alias *ψιλανθρωπω* (nam de assumptione Enoch merito dubitatur, ut alibi dicendum) commune, scil. quod alterum Deus Ipse humaverit, alterum cum corpore & anima assumeret, unde & conveniens erat quod utrique peculiare hoc esset, ut cum Christo in carne loquerentur: 5to Mitissimus & mansuetissimus inter homines erat Moses servus Dei Num. 12, 3. Elias autem Zelotes acerrimus 1 Reg. 19, 14. jam vero discursus erat de zelo iræ Divinæ, qui morte Redemptoris piandus erat, & de mansuetudine, patientia ac tolerantia agni in omnibus passionibus: 6to Moses legis ac literæ occidentis lator fuerat, Elias legis transgressæ acerrimus vindex: nunc hi cum ipso colloqui debuere, quæ loco legis gratiam & veritatem hominibus conferret Joh. 1, 17. loco literæ occidentis spiritum & vitam Joh. 6, 63. offerret, legi omnimode satisfaceret, vindictam omnem tolleretur, inimicitiam occideret Eph. 2, 16. Hammondus in annot. ad Matth. 17, 10. & Luc. 9, 31. unicam solummodo causam affert, cur Moses & Elias cum Christo loqui debuerint, quoniam unicam illam vult fuisse discursus materiam sc. de perdendis Judæis incredulis, ideo inquit: *Non poterant aptiores eligi ad colloquium hoc cum Christo habendum quam Elias & Moses, quia Elias ignem ex celo in hostes Dei accersiverat, adeoque vindictam Dei in impios aptè denotare poterat, Moses vero præter plagas Aegypti & Pharaoni immixtas liberaverat Israelitas à vexatione quam in Aegypto patiebantur,*

ac proinde eligi poterant ad designandam liberationem eorum, qui constanter in Christiana fide erant perseveraturi: Hanc suam traditionem vere non scriptam de excidio populi Judaici tanquam unica Materia discursus Thaboritici duobus præcipue fulcire conatur fundamentis: primum est, quod peracta hac solenni visione seu apparitione dixerit Salvator: *Nemini dixeritis visionem, donec filius hominis a mortuis resurgat, & interrogaverunt eum discipuli dicentes: Quid ergo scriba dicunt, quod Eliam oporteat primum venire?* hinc elicit Hammondus locutos fuisse Moysen & Eliam de excidio gentis Judaicæ, & liberatione credentium ex dicto Malach. 4. v. 2. 2. 4. 5. ubi agitur de die Domini horribili. Cæterum ut ut plane negare nolim, hosce collocutores forsan consequenter & data occasione ex insigni parricidio, quod in Christum commissuri erant Judæi, atque ex discursu de Ejus resurrectione ac statu exaltationis post mortem, aliquid ultimo dixisse de ultione subsequutura, tamen velim quærere, unde didicerit Hammondus per diem magnum apud Prophetam prædictum omnino intelligi debere diem excidii Hierosolymitani, certe non deest nobis consensus Patrum ac Theologorum, qui, pro ut rectissime sancti debet, sumunt hunc diem pro die apparitionis Christi in carne: sed nititur Hammondus eo, quod dicitur dies horribilis, caninus succendens impietatem &c. fateor hæc epitheta multos adeo deterruisse, ut de ultimo adventu Christi ad judicium hunc diem intellexerint, pro quo Hammondus fingit nobis diem quendam adventus Christi

intermedium: cæterum quoniam in hac Prophetia agitur de Elia, hoc est Johanne præcurfore, qui venturus erat proxime ante hunc diem, ideo de die adventus Christi in carnem omnino est intelligendus, neque sic obstat dici diem terribilem consummentem superbos & iniquitatem, diem vastantem &c. etenim notum est, quo tempore Christus in carne apparuerit, nimirum eo tempore, quo terribilis maxime erat facies reipublicæ Judaicæ, sceptrum ablatum erat, legislator remotus, superbia Archieratica autoritate Regum, Præsidum, Tetrarcharum, Hegemonum constricta ac repressa erat, impietas Judaica valde castigata: hic dies nunc continuavit usque ad ultimam inflammationem Hierosolymæ, nam sane est dies Propheticus continens omne illud tempus à nativitate Christi usque ad excidium Hierosolymitanum. Audiverant autem discipuli in monte, quod hic erat Promissus Messias (qua de re tanquam ipsissimo fundamento anxie erant solliciti ac de hoc unico inquirebant, quoniam noverant Eliam ante hunc venturum) moriturus, passurus, resuscitandus, glorificandus, quibus peractis penitus obvelaretur facies Antiquæ Ecclesiæ Judaicæ, quod terribile videbatur respectu inauditi facinoris in Christum perpetrandi, & magnæ ob hoc facinus ultionis sumendæ: ideo hæc omnia edocti de Elia prius venturo interrogarunt, non tam habito respectu ad ultimum eventum quam ad amovendum scrupulum, qui ipsissimo fundamento omnium harum rerum ex opinione scribarum obflare videbatur: audierant enim de pas-

sione, morte ac resurrectione veri Messiae, sed adhuc Elias aliquis apparuisse ipsis non videbatur, qui de ejusmodi rebus quicquam dixisset (de quo communis erat inter Judæos opinio, quemadmodum de Messia inter Samaritanos Joh. 4, 25) Johannes enim Baptista de morte ac resurrectione Christi nil palam, aperte ac explicite docuerat, ideo non præcise respectu excidii Hierosolymitani, sed passionis ac resurrectionis Christi de Elia interrogarunt, de hac enim præcipue audiverant, ut patet ex verbis Christi v. 9. *nemini dixeritis visionem, donec filius hominis à mortuis resurgat*: quæ verba omnino probant, discipulos de hisce præcipue audivisse, nam neque de morte neque de resurrectione sua ipsis antea quicquam dixerat. Porro ipsos non respectu excidii Hierosolymitani, sed respectu passionis Christi interrogasse de Elia patet sole meridiano clarius ex responso Christi versu II. 12. 13: *At ille respondens ait eis: Elias quidem venturus est & restituet omnia, dico autem vobis quia Elias jam venit & non cognoverunt eum, sed fecerunt in eo quæcunque voluerunt, SIC Et filius hominis PASSURUS est ab eis. TUNC intellexerunt discipuli quia de Johanne Baptista dixisset eis.* Alterum fundamentum, quo sibi niti videbatur Hammondus, petit ex Luc. 9, 31. *καὶ ὁ Φθίτες ἐν δόξῃ ἐλεγον τὴν ἐξόδον αὐτῶν ἐμὲν πλεον ἐν Ἱερουσαλὴμ*, ubi vocem ἐξόδον nescio quā significationis latitudine explicat non solum de ascensione Christi, sed vindicta præcipue de Judæis post ascensionem sumenda atque exitu ad justum judicium eoque ex Chrysostomo phra-

phrasin unam aut alteram torquet, quæ ad ejus sententiam tantum faciunt, quantum cithara ad rhomburn, ut inquit Germani: *es reimet sich wie ein Faust im Auge*, hoc videns Clericus Hammondi alias Castigator, sed hac in parte defensor, quod ex veritatis cohærentia aut paralelismis S. Scr. afferre nequivit, ex areolis των εξω corradere aggressus est: Εξοδος inquit *ubi sermo est de Rege, significat egressum ad bellum cui piam inferendum, quale intulit Christus incredulis Judeis*: Sic 2 Sam. 11, 1. εις τον καιρον της εξοδιας των βασιλεων recte habet *Vulgata: tempore quo solent Reges ad bella procedere, idem verbum* ΝΥ LXX. *Intpp. vertunt* εξερατευειν Prov. 30, 27. *ita & Græci locuti sunt, ut ex Herodoto, Xenophonte & Herodiano ostendit Henr. Stephanus, adde & Dionysium Halicarnasseum Ant. Rom. l. 8. p. 303. πρωτην εξερατευσαμην εξοδον κομιδη νεοτων l. 11. p. 734. την εξοδον μη κωλυειν των καταγραφεντων. Eodem sensu εξοδον ποιησασθαι dicit expeditionem suscipere l. 8. p. 531. Glossæ Veteres: εξοδος εις πολεμον expeditio, εξοδος εκδημητικη στρατιωτων, expeditio. Mirum autem videri non potest, Christo expeditionem in Judeos tribui, ut describatur ultio quam de hostibus illis suis sumturus erat, quando quidem in V. T. non raro eadem imagine describuntur pœnæ, quas Deus de malis exigit, sic Es 42, 13. ubi eadem atque hic locutio occurrit: *Jehova instar viri fortis exhibet, instar militis excitabit zelotypiam, clamabit & vociferabitur, hostibus suis superior erit, quod recte vertas Græcè: ο Γενεσις ιεγος ωσπερ ανδρειος ανηρ εξοδον ποιησει &c.* Ita Hammondo difficillime pari-*

enti infelicitèr obstetricatur Clericus ad Luc. 9, 31. *cujus manus ab hoc negotio prius nobis amovenda est, quoniam remota brevitate Clerici prolixitas Hammondi haud magni videtur momenti*: I. in Versione Græca 2 Sam. 11, 1. non habetur εξοδος sed εξοδια, ibiq; ut ipse fatetur Clericus, sermo est de Regibus terræ, in nostro autem loco Luc. 9, 31. sermo est de Christo non ut Rege, utpote cujus regnum non ex hoc mundo esse ipse Pilatus testaretur, si viveret, sed de Christo ut exinanito & exinanendo usque ad mortem crucis Phil. 2, 8. & hæc fuit Ejus εξοδος. II. Sancte protestor phrasès profanorum scriptorum non debere sacro textui præjudicium afferre, ubi sensus Sp. S. clarus, & locutio pura est: quid enim potuit dici clarius: ελεγον την εξοδον αυτης η ημελλε πληρυνεν ιερουσαλημ. *locuti sunt de exitu ejus* (ο: morte nam Latinis quoque exitus id designat, dicitur autem εξοδος αυτης Ipsius, non exitus exitialis Judæorum) *quem consummaturus erat in Jerusalem* (NB. εν ιερουσαλημ non επι ιερουσαλημ, agnoscat Dn. Clericus suam ψευδερμηνειαν inspectis tantummodo locis Matth. 20, 7. 18 Marc. 10, 33. Luc. 13, 33) Cæterum ne credat Clericus nos causam prodidisse ac profanis auctoritatibus cessasse, inspiciamus paululum quid istæ secum vehant: Dionysius Halicarnasseus inquit εξερατευσαμην εξοδον, sed hic nulla fit της στρατειας mentio, sed simpliciter ponitur exitus, excessus, εξοδος. Idem Author loquitur εξοδον των καταγραφεντων expeditionem lectorum ac conscriptorum militum, adeo ut vel hinc pateat, quod phrasès sibi Græcis valde singularis, adeo ut

ne quidem adhibeatur unquam pro expeditione nisi addito alio vocabulo quod rem militarem aperte indicet: alias recepta ac omnino propria significatione simpliciter exitum denotat è loco, è statu, è vita, vel finem actionis seu rei, id Clerico adeo cognitum esse existimo ut ne quidem puerulo negotium facessere putet si ab ipso Authorithates Græcorum Scriptorum centenas super hac re exposcularet. Iterum Dionysius dicit ἐξόδον ποιησά-
 θαι, sed longe alio sensu hic dicitur ἐξόδον πληρῶν, quod quid sibi velit videat Clericus ex τῷ τελεσθαι quod habetur Luc. 18, 31. & seqq. III. *Mirum*, inquit Clericus, *videri non potest Christo expeditionem in Judeos tribui &c.* Hoc sponte largior mirum id videri non posse Viro extra controversiam ex asse docto, sed Calviniano, cui nihil tam cordi est quam ex obliquo semper ubicunq; vel minima arripi potest occasio μισανθρο-
 πίας ac crudelitatem optimi ac misericor-
 dissimi Dei hominum animis tacite ac te-
 cte instillare, eumque in finem etiam ipsissimum λυτῶν ac passionem, quam ex intimo erga nos amore lubentissime per-
 pessus est Salvator, exosam reddere, agnumque mansuetissimum vindictæ cu-
 pidum ostendere, quasi spes hujus vindi-
 ctæ ac gloriosæ adversus Judæos expediti-
 onis præcipua fuerit materia discursus, quo in monte Thabor delectatus sit ipsique unico solatio cesserit, id si verum est, in-
 signe erit perjurium, quod extat Ezech. 33, 11. & summa hypocrisis quæ ex mitissi-
 mis oculis undam elicuit Luc. 19, 41. Vi-
 den? magne Vir blasphemiam, etsi occul-

tam, cui, licet, ut spero, ἀπροσμετῶς, an-
 sam dedisti, desine igitur expressiones Pro-
 pheticas, quas ultimo allegasti, quibus vin-
 dicta iræ Divinæ sub lege exponitur ad
 mansuetudinem Θεανθρωπῶν in diebus
 carnis applicare, sed dices Te de Christo
 ut Judice jam exaltato loqui, cæterum &
 de eo loquitur Johannes, dum dicit se eum
 vidisse gestantem gladium, sed ore Ap. 1,
 16. nondum adest tempus quo non am-
 plius zizaniis parcat. Unum est quod
 adhuc moneam sc. esse ipsius Clerici ver-
 sionem Græcam qua induit locum Es. 42,
 13. nñm LXX. longe aliter & magis con-
 trario sensu verterunt: Κυριῷ ο Θεῷ
 τῶν δυναμεῶν ἐξελευσεται καὶ συντρι-
 φει πόλεμον &c. Dixi ἐξόδον in
 stylo Græco nunquam significare expe-
 ditionem nisi adjuncto aliquo termino
 qui rem militarem aperte indicat, quo re-
 ferre potuisset Clericus locum 1. Sam. 29,
 6. ἡ ἐξοδος σὺ μετ' ἐμὲ ἐν τῇ παρεμβολῇ
 collatum cum 2 Sam. 3, 25. ubi eadem vox
 occurrit. Sed quid dicet Clericus de au-
 thoritate testimoniorum, quæ probant ἐξο-
 δον simpliciter ubique in Sriptura sumi
 vel de morte Sap. 7, 6. μία πάντων ἐξο-
 δῶν εἰς τὸν βίον, ἐξοδῶν τε ἰσῆ &c. vel lo-
 caliter Num. 34, 8. 9. 12. Josu. 17, 18.
 1 Par. 6, 16. 2 Par. 6, 16. Ezech. 43, 11.
 veluti διεξοδῶν Num. 34, 4. 5. vel tempo-
 re Exod. 23, 16. vel de profectione seu
 transitu Ex. 19, 1. 1 Reg. 6, 1. Psal. 105,
 38. & 114, 1. vel de moribus & ratione
 vivendi 1 Reg. 3, 7. 1 Sam. 29, 6. 2 Sam. 3,
 25. 2 Reg. 19, 27. vel figurate de genera-
 tione filii Dei ab æterno Mich. 5. vers. 1.
 Sed ostendat Clericus unicum locum

ubi

ubi *ἐξοδος* in Scriptura designat expeditionem. Hammondum autem quod attinet, ipse causam suam prodit, dum sequentia fateri cogitur: *Hac voce* (sc. *ἐξοδος* Luc. 9, 31.) *mortem Christi, seu excessum Ejus ex terris significari apparet* 1) *ex usu synonymæ phrasæ* Job. 13, 1. *ubi mors ejus vocatur μεταβάσις ἐκ τῆς κοίτης τῆς γῆς, cujus typus erat Pascha, de quo initio versus, & quod notum est institutum fuisse tanquam commemorationem exodi seu exitus ex Ægypto.* 2) *ex 2 Pet. 1, 15. ubi Petrus ea voce utitur ad significandum discessum antea expressum de positione sui tabernaculi v. 13.* Hæc licet ipsa veritas Hammondò extorserit, non desinit tamen in sequentibus explicare τὴν ἐξοδὸν de adventu Christi ad excidium Hierosolymitanum, sed diluta sunt ea omnia in antecedentibus. Juvat apponere glossam D. Hedingeri ad Luc. 9, 31. Und redeten von dem Ausgang, welchen er sollte erfüllen zu Jerusalem: gl. Ausgang sowohl aus der Stadt Jerusalem an seinen Tod, zu Erfüllung des Opfer-Bildes Ebr. 13, 11. 12. als überhaupt seines Lebens, nemlich aus dem Tod selbst, dardurch er in ein unvergängliches Leben eingegangen, daß aber Ausgang auch den Tod bedeute, ist klar aus 2 Pet. 1, 15. Antequam a Colloquio Thaboritico discedamus, curioso Lectori binas Hedingeri glossas huc facientes exarabimus, quoniam valde pauca supersunt exemplaria Ejus N. T. editi Bremæ An. 1711. Altera est ad Matth. 17, 10. ad verba: Was sagen denn die Schriftgelehrten: Elias müsse zuvor kommen? gl. das ist: wann Elias kommen

soß, warum ist er hier so bald verschwunden, und nicht länger geblieben? & sane stupidi satis erant tunc temporis discipuli ad ejusmodi opinionem animo concipiendam. Vidisset hanc glossam Hammondus antequam suas Annotationes ad eum locum consignasset, & dubito valde an in longo illo verborum apparatu tantum operæ perdidisset. Altera Hedingeri glossa extat ad v. 3. Diese (sc. Moses & Elias) erschienen in angenommener Gestalt: de hac glossa cum ab amico hunc in modum admonitus fuisset: Wie in angenommenen Gestalten? hatten nicht Moses und der lebendig in den Himmel gefahrne Elias ihre eigene Leiber? Respondit: ja! aber verkläret, darum müssen sie eine sichtbare Gestalt annehmen, auch ausser Zweifel nicht ohne Kleidung erscheinen: additque: Ob Moses dem Leibe nach dazumahl zugegen gewesen, ist ungewiß &c. verum contrarium superius demonstravimus, nimirum quod corpus ei jam dudum ante à Deo omnino sit redditum. Sed redeundum aliquando ad vocem *Επιφάνεια*.

Hoc nomine appellatur adventus Christi ad judicium 1 Tim. 6, 14. *ἐπιφάνεια τῆς παρουσίας* 2 Thess. 2, 8. ubi notandum est *παρουσίαν*, cum de adventu Christi in Scriptura exstat, nunquam nisi gloriosum adventum denotare, sicut & *ἐπιφάνεια* aliquid *τὴν λαύην* præ se fert (propter quam *apparitio* fidelium quoque dicitur in gloria Rom. 8, 19.) ideoque utrumque hic notat adventum Ejus ad judicium Mat. 25, 31. 27. *ἐλευσὶν in carne ἐπιφάνειαν τῆς δόξης* Tit. 2, 13. distinctam ab

illa in carnem Mat. 24, 3. επιφανεια της χα-
ρις Tit. 2, 11. dixi ελευσιν ad jud. Matt.
25, 31. παρυσιαν, *praesentiam*, non exclu-
sive, nam praesentia Ejus ita extremum ad-
ventum praecedat, ut ad finem usque mun-
di duret Mat. 28, 20. sed *ratione termini*,
ideoque dicitur ο καιρὸς εγγυς Ap. 22,
10. ο Κυριὸς εγγυς Phil. 4, 5. non vero
παρων, denique *ratione modi*, qui est glo-
riosus & visibilis adeoque επιφανεια της
παρυσιας, Φανερωσις Col. 3, 4. αποκα-
λυψις 2 Thess. 1, 7.

Επιφανεια dicuntur dies festi Amos.
5, 22. μεμισηκα, απωσμαι τας εορτας
υμων, και ε μη οσφρανθω θυσιας εν ταις
πανηγυρεσιν υμων, διοτι εαν ενεγκητε μοι
ολοκαυτωματα και θυσιας υμων, ε προσ-
δεξωμαι, και σωτηριδς επιφανειας υμων
εκ επιβλεψομαι.

Επιφανειας nomine veniunt mirabi-
lia opera Dei: Luth. grosse und schreckli-
che Dinge 2 Sam. 7, 23. LXX. ποιησαι με-
γαλοσυνην και επιφανειαν Hinc

ΕΠΙΦΑΝΗΣ, quod Luth.
vertit schrecklich & erschrecklich, *terribilis*,
mirabilis, *conspicius*, *illustris*, *insignis*, *spe-*
ctabilis. 1 Par. 18, 21. Joel. 2, 31. Hab. 1, 7.
Joel. 2, 11. Jud. 13, 6.

ΕΠΟΥΡΑΝΙΟΣ, *cele-*
stis, *supracaelestis*: Eph. 6, 12. οτι οκ-
ειν ημιν η παλη προ αιμα η σακρα,
αλλα προ τας αρχας, προ τας εξ-
ουσιας, προ τας κοσμοκρατωρας τς σκο-
τος τς αιωνων τς τς, προ τα πνευμα-
τικα της πονηριας εν τοις επουρανιοις conf.
Luc 22, 53. Joh. 12, 31. & 14, 30. Eph. 2,

2. Col. 1, 13 Glossa est D. Hed. ad h. 1. Mit
diesen Worten lehret St. Paulus des
Teuffels Macht und List, und daß er uns
nicht allein ansechte wie Job an Leib und
Gütern, sondern auch in himmlischen
Sachen, unsere Befehrung zu Gott und
ewiges Heyl betreffend, ja am Glauben
und Gottseligkeit, durch arge Waffen, die
nicht leiblich und sichtbar, sondern geistlich,
und verborgene Tieffen sind des listigen
Erbfeindes unserer Seligkeit. Die
geistliche Dinge der Bosheit werden den
himmlischen Dingen entgegen gesetzt, wie
die Red. Art Pauli von den επουρανιοις
also lautet cap. 1, 3. & 2, 6. & 3, 10.
Huc non solum collimat Noster Leigh,
verum etiam omnium eorum Interpre-
tum sententiam impugnat, qui red-
dunt caelestia vel subcaelestia vel su-
pracaelestia, ut Luth. qui vertit: mit
den bösen Geistern unter dem Himmel:
Gloss Weimar. in der Luft c. 2. v. 2.
Ital. a gli spiriti maligni ne (luoghi) cele-
sti: Gall. les esprits malins & lieux cele-
stes: Diodatus in glossa: on peut enten-
dre cecy la region de l'air ou rodent les an-
ges malins apres avoir été dechassés du ciel
& d'ou ils espient & assaillent l'Eglise
Eph. 2, 2. mais il semble qv'il peut être en-
cor plus proprement rapporte à ce, que
Christ ayant obtenu au ciel cette grande
victorie sur le diable qui est marquée Luc.
18, 18. Ap. 12, 7. dont la bataille peut être
appelée celeste, les combats des fideles n'en
sont que la suite & les restes, & sur tout
d'autant que toute cette guerre n'est que
pour le Royaume des cieux & la gloire ce-
leste de Christ qui en est le grand Roy. Vul-
gata:

gata: *spiritualia nequitia in caelestibus*. Beza: *spirituales improbitates, quæ sunt in sublimi*. Tremell. *spiritus malos qui sunt sub celo*: Vet. Verf. *spirituales astutias in caelestibus*: Margin. *in aëre*. Verba sunt D. Gouge quibus utitur N. Leigh: *εν τοις επερανιοις in caelestibus, sc. rebus, non locis, nam in textu Græco non habetur substantivum: loca, sed indefinite Apostolus inquit: in supracelestibus, hæc vox sæpius invenitur in N. T. & quidem viginti diversis vicibus, sed nullibi ex ullius Interpretis mente, hoc unico loco excepto intelligitur de aliquo æthereo loco, sed de illis quæ verè sunt caelestia & spiritualia*: Sic ille. Ego licet hanc sententiam non rejiciam, tamen ne plane cæca existimemus Magna illa lumina, quæ verterunt *in supracelestibus*, scil. *locis*, Lectorem B. amandamus ad autopticam considerationem objectionum Eduardi Leigh, in quibus reperiet præsertim n. 2. committi ab ipso fallaciam non causæ ut causæ, ita ut unius positio Ebr. 8, 5. non possit esse alterius exclusio hic loci, in n. 4. Ipsum plane *ακυρολογως* disputare, in n. 5. omnino jurare in verba Magistri. Cæterum ut astruamus intelligi debere *in supracelestibus* sc. *locis*, sufficiat regerere 1. quod interpretatio libera sit, modo conformis cum analogia fidei, quia Apostolus terminum *εν τοις επερανιοις* indefinite ponit non addito substantivo: Nunc vero cum Eduardus & Gouge intelligi velint *τα επερανια* de illis (sc. rebus) quæ vere sunt caelestia & spiritualia, *ταυτολογία* foret in textu Apostolico *πνευματικα της πονηριας εν τοις επερανιοις*: *spiritualia malitia in spirituali-*

bus, nam spiritualia & caelestia Doctore Gouge eadem sunt, 2. omnino dari nostræ interpretationis *αλληλσχαν*, scil. Phil. 2, 10. ubi *επερανια τοις επιγειοις και καταχθονιοις* localiter opposita ponuntur, item 1 Cor. 15, 40. ubi *σωματα επερανια* dicuntur: sol, luna, stellæ, quæ omnino in loco caelesti sunt aëreo vel æthereo, ac æque localiter intelliguntur *επερανια* ac *επιγεια*, inquit enim: *και σωματα επερανια και σωματα επιγεια, αλλ στεραμεν επερανιων* (Nota quod & hic *επερανια* indefinite ponantur) *δοξα, στερα δε η των επιγειων, αλλη δοξα η λη &c.* Notum est, voce Hebræa *עֲרָוָה* & Græca *ερανοις* comprehendi quicquid supra telluris globum est, unde *επερανια* illa spatia quæ desuper sunt. Syrus autem Interpres hoc in loco pro *πνευματικα* legit *πνευματα*: unde *Spiritus* nequitia in caelestibus recte interpreteris potestates Dæmonum in aëre, quemadmodum Ignatius in Ep. ad Eph. dixit *αερια και επιγεια πνευματα*. Vide, si lubet, D. Ægid. Hunnii Comm. in Ep. ad Ephes. ad h. l. Dicuntur autem Cacodæmones *πνευματα επερανια και επιγεια* vel ab ordine diverso, loco ac sede sed diversa, prout quidam eorum dicuntur potestates aeris, vel à variis affectibus, quos in hominibus excitant, ac si terrestres Dæmones dicas, qui hominibus carnales concupiscentias ac motus inspirant, aëreos vero qui superbiam, jactantiam, malitiam, mala consilia, hæreses, blasphemias, &c. hominibus instillant; huc forsan referri potest, quod cum David ex superbia populum numerari curaret, dicitur: *Sathanas stetit contra Israellem*,

fecitque ut David numeraret populum:
& sane effectum malignæ hujus potestatis
aëreæ subsequuta est pæna aërea, seu in
aëre, nimirum pestis, & vidit David An-
gelum Domini percutientem supra aream
Ornani &c. id est: in medio aëris &c.

b Eph. 3, 10. *να γνωρισθῇ νυν τοῖς*
αρχαῖς καὶ τοῖς ἐξουσιαστικαῖς ἐν τοῖς ἐπὶ-
ουρανίοις διὰ τῆς ἐκκλησίας ἡ πολυ-
ποικίλος σοφία τῆς Θεοῦ. Sensus est,
Angelos in mysteria *παράκρυπτα* I
Pet. 1, 12. ex eo, quod nunc in Ecclesia con-
tingit, nunc plenius intelligere *πολυποικί-*
λον σοφίαν τῆς Θεοῦ scil. in regimine hu-
mani generis, gubernatione Judæorum,
nunc adsumptione ac vocatione Gentili-
um, pleniori sub Novo fædere, revela-
tione mysteriorum, distributione vario-
rum ac excellentium donorum in Eccle-
sia, ex quibus omnibus elucet *ἡ πολυποί-*
κιλος σοφία, h. e. exsurgit gloria Dei, præ-
cipue *ἐν τοῖς ἐπουρανίοις* inter Angelos &
beatas animas, etenim hæc & ejusmodi
alia neque Angelis, neque animabus bea-
tis Patrum V. T. nota fuerunt *εγνωρισθῆ-*
σαν ante Incarnationem Filii Dei factam &
Ecclesiam N. T. collectam: Colligitur
quoque ejusmodi successiva sensimque
plenior cognitio Angelorum animarum-
que beatarum in rebus, quæ *τὴν πολυποί-*
κλον σοφίαν τῆς Θεοῦ, h. e. gubernationem
in regno Potentiæ & Gratiae ex serie Apo-
calyptica, ubi quoties nova visio Johanni
offertur, toties tanquam ad rem novam
dicuntur ante thronum procidere senio-
res & animalia, novaque extemplo audiri
in cœlis doxologia.

Habetur alias vox *ἐπουρανίος* 2 Macc. 3,
39. 3 Macc. 6, 26. & 7, 7.

ΕΠΤΑ, *Septem*: Septimus est a
dies quietis Gen. 2, 2. & Sabbathi. Pytha-
goræi *επτα* dici putarunt quasi *σεπτα*,
σεπτον autem Græcis est sanctum ac vene-
rabile: asserit Clemens Alexandr. Strom.
1. 5. *ὅτι τὴν εβδομήντην ἱερὰν & μόνον οἱ Ἑβραῖοι*
ἀλλὰ καὶ οἱ Ἕλληνες ἰσάσι, & Josephus adv.
Appion. 1, 2. *ὅδ' ἐστὶν & πόλις Ἑλλήνων ὅδ'*
ἡ τις ἐν ὁδῇ βαρβαροῖ, ὅδε ἐν ἔθνος, ἐνθα
μὴ τὸ τῆς εβδομάδος, ἣν ἀργαμέν ἡμεῖς,
ἔθος & διαπεφοίτηκε. In cunctis fere etiam
linguis septimana dicitur a numero septe-
nario *שבוע*, *εβδομας*, *semaine*, *settimana*
&c. Sic in Scriptura legimus hebdomadas
seu septimanas dierum & annorum, at non
menses annorum, quia mensis neque He-
bræis neque Græcis dicitur à numero sep-
tenario, sed a lunæ cursu *לילך* *μην* à *μην*,
luna. De numero septenario inquit Mar-
tinus in Lex. Etym. Hebr. *שבוע* in Niphal
est *jurare* *שבוע* est *satiari*: est septenarius
velut juratus, stabilis ac saturus: plenus nu-
merus, ideo *Berseba* Gen. 7. *puteus jura-*
menti vel *puteus septimi* propter nume-
rum septem ovium, quibus datis Abraham
& Abimelech in mutuum fædus jurave-
rant, *שבוע* enim utrumque significat, in-
quit Hieron. ad Amos. 5. Hæc Martinus.
Septimus fuit annus libertatis verna-
rum b ac servorum Exod. 21, 2. confer Gen. 29,
18. 20. 38. annus quietis quo terra non se-
minaretur Exod. 23, 11. *Septem* dies ex-
c plorationis leprosi Lev. 13, 5. & seqq. *Se-*
d *primo* die jugis sacrificii *Septem* boves &
e bis *Septem* agni offerebantur Num. 29, 32.

Septimo

f *Septimo* die *Septem* buccinæ anni Jubilæi, *Septies* in circuitu murorum Jericho sonnere (quæ mora *partim* longanimitatem Divinam in pœnis immittendis denotat, habet enim Deus laneos pedes, sed ferreas manus, ita dicitur Mich. 1, 9. *descendit malum à Domino ad portam Israël* 5: diu jam ante prædicitur, ad portam exspectat & prope est antequam intret: *partim* consilium Dei intimat ad probandam piorum spem atque constantiam, dum insigne auxilium vel benedictio, etsi sæpius promissa creberrimeque palam ebuccinata, aliquid differtur: *partim* denique designat spem & expectationem piorum firmam esse atque continuam subjectam voluntati Divinæ cum peculiari obedientia, etsi mundo ridicula videatur, quemadmodum hic buccinarum clangor plane ridiculus Hierichuntinis visus est, ne quid dicam de ejusmodi firmitate fidei ac spei, qua etiam ante reportatam victoriam in media lucta atque discrimine, spe salvi sumus, triumphum atque *ἐπιβικιν* canimus, haud aliter quam Israëlita stantibus adhuc muris Hierichuntinis certo confisi eos aliquando lapsuros buccinis alacriter cecinerunt) Josv. 6, 4. 8. 13. 16. *Septem* dies nuptiales ac deliberandi tempus Jud. 14, 15. 17. 18. 1 Sam. 11, 3. *Septimo* die mortuus est filius Davidis ex adulterio genitus atque octavum circumcisionis diem non attigit 2 Sam. 12, 18. Quod fidelium liberis *αβαντισοις* decedentibus, solatium Parentibus præbet.

Ponitur numerus septimus ut certus pro incerto Eccl. 11, 2. ut completus & perfectus Job. 5, 19. Zach. 4, 2, 10. Deut. 22, 30.

28, 7. 25. Ruth. 4, 15. 1 Sam. 2, 5. Zach. 3, 9. Mich. 5, 5. Prov. 9, 1. & 26, 25. Es. 4, 1. Jer. 15, 9. Matth. 12, 45. Ap. 1, 12. 16 & 4, 5. & 17, 1. 7. 9. & 12, 3. & 13, 1. & 15, 1. Gen. 4, 24. & 33, 3. & 41, 2. & seqq. ad denotandam rei magnitudinem Psal. 12, 7. Es. 30, 26. Dan. 3, 19. Prov. 6, 16. veluti *Septies* Prov. 24, 16. vel *Septuagies* septies Matth. 18, 22. 5: quotiescunque contigerit.

Alias pro numero numerato & determinato ponitur sæpiissime Jer. 34, 14. *Ab extremitate septem annorum* intellige: ab initio anni septimi, ut patet ex Exod. 21, 2. Deut. 15, 12. videatur Menasse Ben Israël ad h. l. sic recte Erberger vertit: *al termine di sette anni*, LXX. *οταν πληρωθη εξ ετη* sed male Diodatus: *au bout de sept ans*. Luth. *wenn sieben Jahr um sind*, aliique Interpretes. Memoratur septimus mensis in jejunii Zach. 7, 7. *Septies* puer mortuus respiravit 2 Reg. 4, 35. *Septies* Naaman lavandus 2 Reg. 5, 10. 14. *Septies* servus Eliæ jussus est redire & cœlum aspicere 1 Reg. 18, 43. 44. *Septenaria* aspersione mundabatur leprosus Lev. 14, 7. ita numerus *septenarius* in ritibus sacrificiorum accurate observatus fuit Lev. 16, 14. & 25, 8. & 26, 18. 24. 28. *Septem* paria animalium mundorum in arca Gen. 7, 2. 3. 4. 10. *Septem* diversis diebus Noah tempus cessationis diluvii exspectavit Gen. 8, 10. *Septem* agnos separavit Abraham Gen. 21, 28. 29. *Septem* dies luctus Gen. 50, 9. Sir. 22, 13. *Septem* diebus duravit plaga aquarum Ægypti Exod. 7, 25. *Septem* lucernæ tabernaculi Exod. 35, 37. *Septem* diebus primogenita a animalium cum matre esse debuerunt Ex. 22, 30. *Septem* dies investituræ sacerdotallis

lis Ex. 29, 30. 35. 37. vide id genus plura
ex constitutione ceremonialium Lev. 8, 33.
35. & 13, 4. & 18, 8. 38. & 15, 18. & 22, 27,
& 23, 8. 15. 18. 34. 36. 39. 40. 42. Num. 28.
cc 11. *Septem* altaria Bileami Num. 23, 4. 14.
dd *Septem* populi ejecti è terra Chanaan Deut.
ee 7, 1. *Septem* vincula Samsonis Jud. 16, 7.
ff cincinni v. 13. 19. *Septem* dies expectatio-
gg nis 1 Sam. 10, 8. confer c. 13, 8. Porticus
hh Salomonis *Septem* ulnas latus 1 Reg. 6, 7.
ii *Septem* annis templum ædificatum 1 Reg.
ll 6, 38. *Septem* anni famis 2 Reg. 8, 1. 2. 3.
mm *Septem* dies luctus ac silentii amicorum
nn Job. 2, 13. Ezech. 3, 15. 16. *Septem* tempo-
ra metamorphoseos Nebucadnezaris Dan.
4, 22. Plura vide Ezech. 39, 9. 12. 14.
Mich. 5, 5. Ezech. 40, 22. 26. & 41, 3. & 43,
25. 26. & 44, 26. Act. 6, 3.

a ΕΠΩ dico: significationibus hujus
verbi, quas adduxit Leigh, adde επω cogito
Rom. 10, 6.

ΕΡΓΟΝ, opus: confule Leigh.
Designat autem I. ΕΡΓΟΝ vel εργον 058
Mirabilia Dei Job. 36, 24. Psal. 66, 3. 5. Psal.
77, 13. Psal. 107, 22. Psal. 118, 17. Psal. 145,
4. Jer. 51, 10. II. Opus creationis Gen. 2, 2.
3. Ebr. 4, 4. Psal. 8, 4. 7. Psal. 19, 2. Psal. 102,
26. & 103, 22. Ebr. 1, 10. adeoque omnes
res creatas Ebr. 2, 7. Dan. 3, 57. Sir. 16, 26.
2 Pet. 3, 10. peculiariter hominem Job.
14, 11. Psal. 138, 8. Psal. 105, 5. 10. Ef. 45,
11. Ef. 60, 21. Ef. 64, 8. III. Opus Providen-
tiæ Divinæ, qua cuncta moderatur, ordi-
nat, vel miseretur, condemnat, judicat,
plantat, exterminat Jer. 48, 10. Ef. 28, 21.
Psal. 104, 24. 31. Deut. 32, 4. Psal. 139, 14.
Psal. 145, 17. Dan. 3, 27. Act. 15, 18. Psal. 46,

9. Psal. 64, 10. Ap. 15, 3. IV. Opus Redem-
ptionis, annunciationem gratiæ, προσκοπήν
Ecclesiæ, interioris hominis in Christo q.
e. opus Sanctificationis Psal. 68, 29. Psal.
90, 16. Psal. 92, 5. 6. Ef. 65, 22. Joh. 4, 34.
Joh. 5, 20. 36. Act. 5, 38. Act. 13, 41. Rom.
15, 18. Phil. 1, 6. & 20, 30. 2 Thess. 1, 11.
V. Mirabile Dei auxilium & liberatio-
nem ex miseria, Psal. 107, 24. VI. Miracu-
lum, Exod. 34, 10. Act. 7, 22. Deut. 11, 7.
Josv. 24, 31. Jud. 2, 7. 10. Psal. 95, 9. Psal.
106, 13. Matth. 11, 2. Ebr. 3, 9. Joh. 5, 20.
36. Joh. 7, 3. 21. Joh. 9, 3. & 10, 25. 32. 38.
Joh. 14, 12. (Elegans foret materia dispu-
tationis Academicæ, si quis ex occasione
scripti, quod vocatur Wilhelm Fechtvods
Untersuchung der Wunder-Wercke, non
quidem ludicre ac inutiliter, fabellas de
miraculis commentitiis, quas publico in-
culcavit Gilbertus Gaulmynius in libro Ju-
daico de vita Mosis edito Hebraice & La-
tine Parisiis An. 1629. sed potius naturam
ac historiam verorum miraculorum, quæ
refert Historia Vet. T. examinaret, scil.
(α) quod non fuerint opera Magiæ Natu-
ralis vel Mathematicæ aut histrionice - ar-
tificialis adversus Spinosam in Tract.
Theol. Polit. (β) quod fuerint supra na-
turam uno respectu adversus Thomasi-
um in Cautelis circa H. E. a Temp. Mos.
alio respectu adversus D. Connor. in Evan-
gelio Medici (γ) quod miracula Mago-
rum non vere fuerint miracula, sed præsti-
giis Diaboli, quo cum commercium ha-
buerunt, præstita, adversus Liberium de
S. Amore Ep. 8. Clericum ad Exod. Tho-
masium in Cautelis l. c. (δ) quod non vir-
tute ulla Dei hæc miracula præstiterint
Magi,

Magi adversus Thomaf. l. c. (ε) quod pro veris miraculis asserenda sint omnia illa, quæ à Mose patrata tradit Sacra pagina, & hac in parte defendendus sit von der Hardt in Ephemeridibus adversus Calvörum, Clericum, Thomafium. Denique appendicis loco in quæstione de Philosophia Ægyptiorum, Chaldæorum, Persarum examinari, conferri, illustrari, notari, emendari, refelli possent Bochartus in Canaan & Phaleg, Witzius in Ægyptiacis, Mornæus in Ver. Rel. Chr. Prideaux in Exerc. Acad. Saldenus in Otiis Th. alii-que plures. Sed hæc *ως εν παροδω*.

c Ioh. 15, 24. *εγω εργα μη επιησει εν αυτοις α εδεις αλλ' & πεποιηκεν, αμαρτιαν &κ ειχον, νυν δε και εωρακασι, και μεμισηκασι εμε και τον Πατερα μου: Tot, tam magna & tam bona nemo alius perpetravit: Non tot:* Memorant Iudæi 150. miracula in V. T. patrata, scil. à Mose 76. à reliquis Prophetis 74. at de miraculis Christi refert Iohannes Evangelii capite ultimo versu ultimo. *εσι δε και αλλα πολλα οσα επιησεν ο Ιησους, ατινα εαν γραφηται καθ' εν, εδε αυτον οιμαι τον κοσμον χωρησαι τα γεγραμμενα βιβλια,* confer Luc. 6, 19. cum antecedentibus v. 17. 18. *Non tanta:* sc. in se, siquidem omnia Ejus miracula interna virtute sunt facta, non adventitia aut precaria Marc. 5, 30. sed virtute primitiva ac independenter fluente Mat. 10, 1. Act. 3, 6. à qua ut fonte aliis Thaumaturgis gratia miraculorum fluxit Mat. 10, 5. Ioh. 14, 12. nam sicut cum potestate propria docuit, non ut alii Doctores (vide supra vocem *εξουσια*)

ita & propria potestate miracula perfecit, non ut alii Thaumaturgi, & quando digito Dei Dæmonia ejecit, suo id egit digito: ita scilicet cum hoc dicto Ioh. 15, 24. optime concordant illa verba Ioh. 14, 12. *τα εργα α εγω ποιω αυτος ποιησει και μειζονα τε των &c.* (vide infra vocem *μειζων*) ubi non opus est dicere Christum hic loqui in futuro de Apostolis (quibus datum sit in quibusdam majora signa edere e. g. Christus sanavit eum qui 38. annis ægrota-
d
taverat Ioh. 5. Apostoli vero eum qui 40. annis ægrotus fuerat, & quidem *εκ νε-
νετης* Act. 4, 22. unde Chrysost. Homil. 12. in Acta, & Augustin. tract. 72. in Ioh. *majus fuit umbra transitu quod Petrus fecit, quam simbria tactu sanare languentes*) at vero Ioh. 15, 24. loqui Christum de Prophetis qui ante Ipsum fuerant, quod illi tanta non patrauerint; Sufficiat dicere (α) omnia, quæ egerunt Apostoli, ea Christi Nomine ac virtute egisse, hinc Origenes hom. 6. in Num. *plus est quod Christus per nos quam quod per se agit,* & Homil. 6. in Es. *his quæ ego feci corporaliter, vos majora facietis, ego feci resurgere mortuos corporaliter, vos spiritualiter, ego cæcis sensibile hoc lumen infudi, vos spiri-
ritualem lucem non videntibus dabitis:* huc collinat Hedinger in sua glossa ad h. l. (β) Miracula Christi natura sua omnia alia excedere: Fuit olim Juliani blasphem-
ia, se quidem scire posse quomodo & quo artificio Jesus Nazarenus opera sua mirabilia perpetraverit, at illud in saturatione populi Joh. 6. se non posse percipere, cum impossibile fuerit, si non tot hominum visum, tamen appetitum, ven-
trem,

trem, gulam ac gustum fascinare: Expendas quælo naturam miraculorum Christi in ætate duodecenni, in morte ac resurrectione, quorum nulli ullum unquam commune fuit, sed omnia ipsissimæ Divinitatis clarissima fuere indicia ex. gr. tripudium Johannis in utero matris ad suam præsentiam excitatum, stella Magorum, quæ ante id tempus non extiterat, vis doctrinæ in templo anno ætatis 12mo, imperium non in mare solum & ventos, unde nata illa exclamatio: quis ille est! Marc. 4, 41. Matth. 8, 27. sed in Dæmones, extorta que ipsis contra naturam Sathanicam veritatis confessio, creatio vini Joh. 2. penitissima omnium hominum eorundemque cogitationum cognitio seu omniscientia Joh. 1, 51. Joh. 2, 24. 25. (unde argutæ illæ resolutiones, tanquam de censu Cæsaris, de *αγαμία* in altera vita, interrogationes, tanquam de filio David, de baptismo Johannis, de sanatione die Sabbati, responsiones antequam quisquam verbum ipsi diceret Luc. 5, 22. & 6, 8. & 9, 47. Mat. 16, 8. Joh. 16, 19.) ejectio trapezitarum e templo, prostratio turbæ, quæ cum proditore erat, eclipsis, terræ motus, scissio templi, resuscitatio sanctorum & denique summa omnium miraculorum, cum seipsum à mortuis resuscitavit, ubi elucet summa *ακμή* omnipotentis & Divinitatis. Revixit mortuus in sepulchrum Elisæi coniectus, at Elisæus ipse non revixit, utpote qui IN SE vitam, h. e. vim vivificam non habuit, sed habuit Filius vitam in se, sicut Pater in se habet vitam. *Non tam bona*: Pleraque quæ Moses edidit miracula, pænæ atque iræ Divinæ indi-

cia erant e. gr. omnes plagæ Ægyptiacæ, adductio cothurnicum, in quarum manducatione mortui sunt Israëlita, lepra sororis: perditio Corah, adductio serpentum &c. huc pertinet Eliæ Thisbitis ceravnobolia 2 Reg. 1, 10. 12. detentio pluviae, famis inductio &c. at Christi miracula omnia plena fuerunt gratiæ, commiserationis ac misericordiæ. Noluit certe discipulis præpostere petentibus ignem e cælo mittere in vindictam incredulorum. Noluit duodecim legiones angelorum ad perditionem inimicorum. Sola maledictio ficus pro specie rigorem sapiens (vide infra vocem *Συκη*) revera tamen plena erat longanimitatis & mansuetudinis, utpote qua designavit admonitionem Hierosolymitanæ urbis immorigeræ, monstrans adhuc tempus civitati restare, quod in arbore exspiraverat. Suffocatio porcorum Gedareni haud aliter est consideranda, quam cum Deus nobis corporalia impedimenta Luc. 8, 7. 14. aufert, ut tanto uberius majora ac spiritualia conferat: Poterant Gedarenses, si religio eis cordi fuisset, paucis mutatis dicere cum Zenone Philosopho, qui audito omnia sua bona mari submersa: *laudo, inquit, fortuna consilium tuum, jam expeditius philosophari me jubes.*

Dixi EPTON peculiariter vocari opus e Redemptionis & VII. Prædicationis Evangelicæ Psal. 111, 7. Es. 5, 12. Hab. 4, 2. Joh. 5, 36. & 17, 4. Est *Εγγεν*. VIII. quævis hominis actio Ps. 33, 15. Prov. 21, 8. & 24, 12. Sir. 17, 15. Rom. 2, 6. Col. 3, 17. Gal. 6, 4. 1 Pet. 1, 17. Ap. 2, 2. 3. & 20, 12. 13. IX. *ἡθῶς*, *ἡθῶς*, *idrât*, *train*, *naturel*,

naturel, conduite, metier Joh. 8, 39. 41. confer v. 44. 2 Tim. 4, 14. 1 Joh. 3, 8. 12. 2 Joh. v. 11. 3 Joh. v. 10. Ap. 2, 2. 5. 6. 9. 19. 26. & 3, 1. 2. 8. 15. & 14, 3. & 22, 12. X. Quodvis incæptum, *entreprise* Deut. 2, 7. Ef. 66, 18. Deut. 15, 10. & 24, 1. 9. & 30, 9. 2 Par. 32, 30. Job. 1, 10. Pf. 90, 17. XI. Opus laboratorium Ex. 20, 10. Pensum Marc. 13, 34. *δὲς ἐκαστὸν τὸ ἔργον αὐτῶν*, quæ phrasis Xenophonti quoque usitata Oecon. pag. 660. pariter Lev. 19, 29. unde *Werckel-Zag*, *ἡμέρα ἐνεργος* Ezech. 46, 1. *ἡμέρα ἐργασίμῃ* 1 Sam. 20, 19. XII. Opus artificiosum q. d. *Kunst-Stücke* Ex. 31, 3. 5. & 35, 21. 24. 29. 35. & 36, 1. 2. 3. 4. 5. 7. & 39, 8. 32. 43. & 40, 33. 1 Reg. 5, 16. & 7, 14. 22. 40. 51. 1 Par. 24, 4. XIII. Hominis studium ac modus vivendi Jud. 13, 12. XIV. Opus legale & alias omne id quod dici potest *παν ὁ ὅτι ἐκ πίστεως ἀδικία* Pf. 144, 8. Ef. 5, 9. 6. Mat. 23, 5. Rom. 2, 15. & 3, 20. 27. 28. & 4, 2. 6. & 9, 12. 32. & 11, 6. Gal. 2, 16. & 3, 2. 5. 10. Eph. 2, 9. 1 Tim. 3, 1. 2 Tim. 1, 9. XV. Opus fidei (quod est vel *πίστις* ipsa Joh. 6, 28. 29. vel *ἔργον πίστεως* 1 Thess. 1, 3.) Ef. 3, 10. Jac. 2, 21. Bonum opus, fructus fidei Mat. 5, 16. Actor. 26, 20. Rom. 2, 7. 2 Cor. 9, 8. Eph. 2, 10. Col. 1, 10. 2 Thess. 2, 17. 2 Tim. 2, 10. Tit. 1, 16. 1 Petr. 2, 12. Ebr. 10, 24. & 13, 21. Jac. 2, 14. 17. 18. 20. 22. 24. 25. 26. & 3, 13. XVI. Opus peccaminosum iniquitatis, *ἔργον τῆς σαρκὸς*, *σαρκικόν, νεκρὸν, κακόν, πονηρὸν, ἀνομόν, φαύλον, σαπρὸν* Deut. 31, 29. 1 Reg. 16, 7. 2 Reg. 22, 17. 2 Par. 34, 25. Psalm. 9, 17. & 17, 4. & 28, 4. & 106, 35. 39.

Ef. 59, 6. Jer. 25, 6. & 32, 30. & 44, 8. Ezech. 16, 30. Amos. 8, 7. Mich. 7, 13. Mat. 23, 3. Luc. 11, 48. Joh. 3, 19. 20. 21. & 7, 7. Rom. 13, 12. 2 Cor. 11, 15. Gal. 5, 19. Eph. 5, 11. Col. 1, 21. Tit. 1, 16. Ebr. 6, 1. & 9, 14. 2 Pet. 2, 8. Judæ v. 15. Ap. 2, 22. & 9, 20. & 16, 11. & 18, 6. XVII. Vita *ἀμεμπτος* & exemplaris 1 Tim. 5, 10. Tit. 2, 7. & 3, 1. XVIII. Munus, officium 1 Tim. 3, 1. Tit. 1, 16. Ministerium Deut. 33, 11. 1 Par. 24, 28. 2 Par. 15, 7. 1 Reg. 13, 11. Act. 13, 2. Act. 14, 26. & 15, 38. 1 Cor. 3, 13. 14. 15. collat. cum vers. 4, 5. 8. 9. 10. 11. 12. 1 Cor. 16, 10. Eph. 4, 12. 1 Thess. 5, 13. 2 Tim. 4, 5. XIX. *ἔργον χειρῶν ἀνθρώπων* dicitur de Idolis Deut. 4, 28. & 27. 15. 2 Par. 32, 19. Ef. 2, 8. & 37, 19. Jer. 1, 16. & 10, 9. 15. Mich. 5, 13. & 6, 16. Jer. 51, 18. Os. 14, 4. Act. 7, 41. XX. *ἔργον* dicitur opus misericordiæ, eleemosyna Act. 9, 36. 1 Tim. 6, 18. Ebr. 6, 10. XXI. Ponitur interdum *ἔργον* pro *ἐνεργεια*, vi & efficacia rei alicujus, quemadmodum Lutherus quoque reddidit *Werck*, ubi LXX. Intpp. posuerunt *ἐνεργειαν* & *ἐνεργειν*, ita nec absolum erit dicere *ἔργον τῆς πίστεως* 1 Thess. 1, 3. positum esse pro *πίστις ἐνεργημενῃ* secundum Hebraismum.

ΕΡΓΑΖΟΜΑΙ, *operor* Mat. 7, 23. *ἀποστῆτε ἀπ' ἐμῶν πάντες οἱ ἐργαζόμενοι ἀμαρτίαν* (all. leg. *ἀνομίαν*) facientes iniquitatem, hi sunt dediti nequitiae, operantes injustitiam, non simpliciter peccantes, non tam *πεπραμένοι ὑπὸ τὴν ἀμαρτίαν* Rom. 7, 14. quam *πεπραμένοι πρὸς τὸ ἐργάζεσθαι ἀμαρτίαν* ut Ahab 1 Reg. 21,

20. 25. Christus enim non jubet simpliciter peccatores à se ἀποσῆναι, hoc enim compellat potius: δευτε προς με Mat. 11, 28. sed operadores iniquitatis, quos vocat ἐργατας τῆς ἀδικίας Luc. 13, 27. Ingens igitur est differentia inter πταίειν Jac. 2, 10. Jac. 3, 2. ἀμαρταν εχεν 1 Joh. 1, 8. ἀμαρτανειν 1 Joh. 3, 6. 9. & εργαζεσθαι ἀμαρτιαν, ἀμαρτιαν ποιειν 1 Joh. 3, 4. 8. 9. εργα τῆς σαρκὸς ἐπιτελειν Gal. 5, 16. 17. 19. κατὰ σαρκὰ περιπατειν Rom. 8, 1. 4. 12. 13. 2 Cor. 10, 2. 3. quoniam denotat το εργαζεσθαι cum studio & opera aliquid agere, solerter atque continuo laborare & operari, assiduo rei alicui incumbere, omnibusque viribus eo niti, ut res aliqua perficiatur: vide vocem Ποιέω.

- a. **ΕΡΕΥΝΑΩ**, *scrutor*: Vide supra vocem Εξερευνάω. Implicat το ερευναν accuratam, solertem ac sollicitam rei alicujus indagationem seu inquisitionem Gen. 31, 35. & 44, 12. veluti το εξερευναν Zoph. 1, 12. quo modo etiam ponitur το ζητειν Ez. 22, 30. Es. 34, 16. Jer. 5, 1. Ponitur ερευναν etiam de eo, qui licet rei alicujus perfectissimam habeat cognitionem, in eadem tamen continuo versatur ac persistit 1 Cor. 2, 10. το πνευμα ερευνά ημ τα βωθητα Θεου, veluti Jer. 17, 10. Ich der Herr kan das Herz ergründen und prüfen, LXX. dixerunt εταζειν ημ δοκιμαζειν. hoc Deus agit continuo quamvis jam antea ab æterno omnia sciat perfectissime, nihilominus cognita in nobis probat, tentat, visitat nos quotidie & ad unguem omnia perlustrat Ps. 7, 10. & 11, 4. 5. & 17, 3. & 139, 23. 1 Par. 29, 17. Prov. 17, 3. Jer. 11, 20. & 12, 3. 1 Thess. 2, 4. Nostrum foret

Ipsum quoque continuo visitare, contemplari, in cor ejus & affectum erga nos inquirere, opera ejus omnia inspicere ac perlustrare, sicut ille cogitationes nostras & opera omnia scrutatur, quod nos facere decet non quidem nuda Theoria, qua Divinitatem contemplamur, sed cognitione applicativa, sicut legati Evilmerodach thesauros Ezechiae contemplati sunt, sed tanquam suo Regi aliquando futuros, & nuncii Regis Syriæ qui thesauros Achabi non lustraturi solum erant, sed & secum laturi 1 Reg. 20, 6. vult autem Deus præcipue quæri & videri in verbo Joh. 5, 39. Ερευνάτε τας γραφας. Male ut opinor post Schmidium Clericus in Annot. h. l. το ερευνάτε hic indicative exponit, nam sic Dominus laudasset Judæos non tantum obiter legentes, sed & sensum perscrutantes, quod tamen non fecerunt: Imperative igitur sumendum est secundum explanationem Antiquitatis: ita Chrysost. Homil. 14, in Joh. Ο κυριος παραιταν τοις Ιουδαιοις τας γραφας ερευναν επιπλεον ημας εις ζητησιν ενανγει. Cætera non displicet observatio Clerici ad h. l. dum inquit: *Non inepte existimasse videtur Vir Eruditus* (sc. Hammondus) *hancce ερευναν seu scrutationem non spectasse Grammaticos sensus, sed mysticos potius traditione notos; Certe Grammaticam eo avo negligebant Judæi* (NB negligebant: non anxie quærebant utpote in propria vernacula satis cognitam, quam & nos negligemus hoc modo, si Hebræa & Græca nobis esset Vernacula) *& loca ad Mesiam pertinentia* (quæ ipsis tamen non omnia cognita erant, unde & eo respectu inculcatur ipsis το ερευναν, nam in indubitato est,

eos quam plurima loca ad statum exinanitionis Messiae pertinentia ignorasse neque ea de Messia intellexisse) *non ex ejus artis regulis sed ex Veteri institutione Prophetarum nota fuisse videntur. Vide Tb. Brunonis Dissert. de Therapeutis. Forte Christus usus est verbo שָׁמַיִם, quod eo avo non simpliciter inquirere sed allegoricum sensum (malim dici mysticum, ut superius, sub quo comprehenditur & typus & allegoria) scrutari & interpretari significabat: adi Thesaur. Buxtorffii si dubitas.*

ΕΡΗΜΟΣ, Adject. *desolatus, vastatus* Mat. 23, 38. ἰδοὺ ἀφίεται ὑμῖν οἶκος ὑμῶν ἐρημός. Quidam codices excludunt τοῦ ὑμῖν, & forsitan melius, nam simpliciter οἶκος ἀφιεμένος ἐρημός denotat fugam incolarum quam omnino Christus hic intendit, sed si additur ὑμῖν ἀφίεται ὑμῖν ἐρημός, tunc denotat solummodo vastationem bonorum, *des' biens & des meubles*, ita tamen ut incolis ibi remanere liceat. Ita cum Es. 24, 10. intenditur non solum deprædatio civitatis sed etiam vastatio ab incolis h. e. fuga aut ἀμαλωσία incolarum, non dicitur ἡρημώθη αὐτοῖς ἡ πόλις, sed simpliciter ἡρημώθη ἡ πόλις קָרְתָּ הָיְתָה עֵרְמָה.

ΕΡΗΜΟΣ, Subst. *Desertum*: Luc. 1, 80. τὸ δὲ παιδίον ἡυξάνετο καὶ ἐκραταιώετο πνευματικῶς καὶ ἦν ἐν ταῖς ἐρημοῖς ἕως ἡμερᾶς ἀναδείξεως αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἰσραὴλ. Nicephorus tradit Parentes Johannis ipsum in eremum ablegasse tempore infanticidii Herodis, cur autem in eremo vixerit Baptista, Theophylactus rationem

reddit scil. ne affinitas & conversatio cum Christo suspectam redderet populo prædicationem Johannis, secundum id, quod dixit Joh. 1, 31. καὶ γὰρ οὐκ ἴδεν αὐτόν.

Denotat Ερημός five Subst. five Adj. I. Summam desolationem Ex. 23, 29. Lev. 26, 22. 31. 32. 33. Neh. 2, 3. 17. Psal. 69, 26. (ubi ultima desolatio Hierosolymorum prædicitur) Es. 1, 7. & 5, 9. & 6, 11, & 17, 9. & 24, 1. Ezech. 14, 8. & 25, 13. & 29, 10. 12. ut & alibi sæpius, sed insignis præ aliis est locus Es. 34, 11. ubi habetur non solum *rhobu*, sed & *bobu* quod alias rarissime occurrit in textu Hebræo V. T. sed designat stupendam inanitatem veluti in prima creatione: LXX. vero Interpretes in non exprefferunt. II. Statum infernalem seu damnationis Es. 34, 10. ubi habetur verbum ἡρημώθησεται. III. Deliquium Ecclesiæ Es. 49, 19. & 58, 12. & 61, 4. Es. 5, 17. IV. Gentes in Ecclesiam recipiendas Es. 32, 15. 16. & 35, 1. 6. & 41, 17. 18. 19. & 43, 19. quem locum nec male ad baptismum Johannis in eremo captum referas tanquam rem novam ac inusitatam sublato ritu circumcisionis (NB sublato inquam ritu circumcisionis, nam etsi baptismus seu ablutio profelytorum Judæis non erat res nova, sed satis usitata, plane tamen novus ac incognitus iis erat baptismus poenitentiae) Gedendet nicht an das alte, und achtet nicht auf das vorige, denn siehe ich will ein neues machen, daß ihr erfahren werdet, daß ich Wege in der Wüsten mache, und Wasser. Ströme in der Einöde, denn ich will Wasser in der Wüsten und Ströme in der Einöde geben zu träncken
G g 2 mein

mein Volk, meine Auserwählten: alias communiter intelligitur hic locus de Novo Fædere, sub quo etiam Gentes comprehensæ, & de effusione Sp. Sancti nam fideles V. T. adhuc sub umbra constituti fuere tanquam in eremo vacua ab uberri- ma illa irrigatione Evangelii & Sp. S. solis *επαγγελιας* potati ad sitim aliquate- nus restinguendam, non vero inebriati dulcedine hujus fluminis vide Es. 51, 3. & confer v. 4. 5.

Dixi per Ερημον intelligi gentes in veram Ecclesiam Evangelicam recipiendas, quo referri potest locus Ap. 12, 6. 14. ubi per την ερημον quo mulier, hoc est, Ecclesia fugit, intelligo gentes boreales ad quas migravit Ecclesia nutrienda à facie serpentis in dominio Antichristi sævientis. Caveant vero sibi Ecclesiæ Nostræ ne migretur lucerna, ne terminus ille: καιρὸς καὶ καιροὶ καὶ ἡμῶν καὶ σου καὶ αὐτοῦ ante ultimum diem exspiret; quid si non restet nisi ἡμῶν illud καιρὸς, ac hoc ne vix quidem, certe abiere jam pridem καιρὸς καὶ καιροὶ quibus bene est nutrita, incipit nunc esse valde famelica in eremo. Lucet equidem, laus Deo! inter nos veritas, sed opera nostra mala sunt, & revera diligunt homines tenebras magis quam lucem, vae nobis! nam sumus valde tepidi, utinam non exspueremur! opera nostra nimis sunt προδὴλα, & nemo audet vel confiteri multa dicerem, nisi Michæana basia metuerem 1 Reg. 22, 24. Sed luxuriaris calame! non fertur tuum studium ad cri- fin de statu Ecclesiæ, habet illa suum cri- ticum in Großgebauers Wächter, Stim- me aus dem verwüsteten Sion.

EPION, Pf. 147, 16. Prov. 31, 13. Ezech. 27, 18. & 34, 3. Dan. 7, 9. Of. 2, 5. 9. Ef. 1, 18. Ebr. 9, 19. Ap. 1, 14. in quibus locis ponitur partim pro bonis temporalibus & divitiis ut Ezech. 27. & 34. Of. 2. partim tanquam symbolum nitiditatis seu candoris ad denotandam justitiam & sanctitatem Pf. 147, 16. præsertim Ef. 1, 18. so sollen sie doch wie Wolle werden: LXX. reddiderunt *ροκκινον* (Luth. rosinfarbe Wolle) de quo Ebr. 9, 19. ad denotandam claritatem, puritatem ac splendorem fulgidissimum Dan. 7, 9. Ap. 1, 14.

De vellere Gedeonis videatur Doctis-
simus Bochartus Hierozwic. Part. I. l. 2. c.
49. n. IV. col. 547. & seqq. cujus doctissi-
mæ διατριβῇ vix quicquam addi posse
existimo præter hæc paucissima. Histo-
ria si accurate inspiciatur Jud. 6. & confe-
ratur cum locis quos citabimus, videbitur
hoc vellere præfigurari Christi conceptio
Psal. 72, 6. mors Psal. 22, 6. concio Evan-
gelica Judæis, primo dein Ethnicis pro-
mulgata Matt. 21, 43. Act. 13, 46. fuit
enim id vellus purum, album, in area ex-
pansum, rori expositum, madidum, ex-
pressum, iterum siccum &c.

ΕΡΧΟΜΑΙ, *Venio*: Singularis est phrasis Ap. 1, 4. *ο υν ηγα ο ην ηγα ο ερχομεν*, παντοκρατωρ. Notat Buxtorffius in Dissert. de Nominibus Dei Hebraicis quod *ο ερχομεν* idem sit quod *ο εσομεν* ex ratione loquendi Hebraea, illi enim, inquit, hoc vocabulum Futurus exprimunt quandoque per לעתיד לבוא futurum venire, venturum, adeo ut עתיד לבוא futurum, *ε* venturum

tum apud ipsos promiscue usurpentur, hac tamen cum differentia, ut Elias in Thisbi observavit quod hoc *וְהָיָה לְבָרָא* venturum, plerumque adhibeatur in fine sententiae, illud in continuata sententia, quae observatio optime hic quadrat & explicat cur potius dicatur *ο ερχομεν* quam *ο εσομεν*, deinde *ο ερχομεν* pro *ο εσομεν* poni aperte liquet ex Ap. 16, 5. *ο ων ηγα ο ην ηγα ο εσομεν* uti locum illum restituit Beza ex antiquo & fide digno exemplari MSC. pro *ο ων ηγα ο ην ηγα ο οσι*.

ΕΡΧΟΜΑΙ, peculiari emphasi adhibetur de Deo quando dicitur venire & appropinquare I. ad pœnam Es. 13, 9. Zoph. 2, 2. Ap. 2, 5. 16. huic loco simile quid videas 2 Reg. 4, 1. Sed pertinet quoque ad hanc significationem verbi *ερχομαι* locus Judæ vers. 14. & seqq. *προεφητευσεν δε η τριτος εβδομη απο Αδαμ Ενωχ, λεγων ιδε ηλθε Κυρι εν μυριασιν αγiais* (all. leg. *αγιων αγγελων*) *αυτη ποιησας κρισιν κατα παντων η εξελθαι &c.* Sensus Prophetiae de adventu Domini iudiciario idem est qui habetur in verbis *Maran-atha* 1 Cor. 16, 22. vide vocem *εκδικω* lit. II. ad consolationem & auxilium Es. 35, 4. Ps. 80, 3. III. ad gratiosam invitationem: hic est adventus gratiae & Evangelii per conversionem pœnitentiae Es. 50, 2. Es. 40, 10. Es. 27, 6. Os. 10, 12. huc pertinet adventus Regni Dei in S. literis sæpius memoratus. IV. in apparitionibus extraordinariis in V. T. Gen. 31, 24. Num. 22, 9. 19. 1 Sam. 3, 10. V. Dicitur de Christo Ejusque adventu in carnem Gen. 49, 10.

Zach. 9, 9. & 14, 1. 5. Mal. 4, 1. 5. 6. Mat. 11, 3. 19. & 16, 27. & 18, 1. Gal. 3, 19. 23. 1 Tim. 1, 15. VI. ad iudicium Ps. 96, 13. Dan, 7, 13. 22. Joel. 2, 31. Matt. 10, 23. & 24, 30. 44. & 25, 6. 27. 1 Cor. 4, 5. & 11, 26. 1 Thess. 5, 2. 2 Thess. 1, 10. Judæ v. 14. Ap. 1, 4. 7. 8. & 16, 15. & 22, 7. 12. 17. 20. VII. Dicitur *το ερχομαι* de re præsenti & quidem valde emphatice Gen. 18, 21. 1 Sam. 9, 16. Ps. 102, 3. Jon. 2, 8. VIII. de fama rei alicujus 2 Sam. 13, 30. & 19, 11. 1 Reg. 2, 28. IX. de præsensatione & accuratiori inspectione rei alicujus Ex. 22, 29. 2 Par. 6, 22. Job. 9, 32. X. De tempore futuro iisque rebus quas secum vehet tanquam de tempore annonæ Gen. 41, 29. 35. 70. 2 Reg. 8, 1. miseriæ 2 Reg. 19, 3. Job. 3, 26. & 5, 21. Prov. 1, 27. & 6, 15. & 14, 13. Es. 13, 22. & 47, 13. Es. 66, 7. Jer. 22, 23. & 25, 32. & 48, 16. Ap. 3, 10. & 9, 12. & 11, 14. Senii Eccl. 12, 1. mortis 1 Sam. 26, 10. Job. 5, 26. Ap. 3, 11. iudicii 1 Cor. 10, 11. 2 Thess. 2, 3. Ap. 14, 7. 15. item de tempore complementi promissionis cujusdam particularis Judic. 13, 12. 17. Prophetiae Ps. 105, 19. 1 Sam. 2, 31. & 10, 9. Es. 44, 7. Ezech. 21, 7. & 24, 24. operis alicujus vel consilii Es. 5, 19. XI. De motu concupiscentiae 2 Sam. 12, 4. XII. De adventu Antichristi 1 Joh. 2, 18. 2 Thess. 2, 3. 1 Joh. 4, 3. XIII. Hæreseων 2 Joh. v. 10. confer 2 Petr. 3, 3. 2 Joh. v. 7. XIV. *Fio, advenio, supervenio* Deut. 28, 15. 45. & 33, 16. Job. 3, 25. & 29, 13. Ps. 44, 18. Jer. 46, 21. Mat. 10, 13. *nascor* Ps. 71, 13. Joh. 1, 11. *εις τα ιδια ηλθε* Di-

kerat prius Evangelista v. 10. ην εν τω κο-
σμῳ, quomodo autem ηλθες qui antea ην,
nisi in carne? *Pervenio* 1 Tim. 2, 4. 2
Tim. 3, 7.

ΕΡΩΤΑΩ, *rogo, interrogo*:
Joh. 16, 23. ηγὼ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἐμεθ' ἑ-
ρωτήσετε τὸν πατέρα, ὅτι ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν πατέρα περὶ
ὑμῶν αὐτῶν. γὰρ ὁ πατήρ φιλεῖ ὑμᾶς &c.
hæc verba non destruunt intercessionem
Christi quæ adhuc durat: vide vocem
παρακλητῆ. De hoc loco D. Bartho-
lin. in Elem. Theol. Art. 5. §. 71. hæc ver-
ba non exclusive sed complexive, non sim-
pliciter sed secundum quid intelligenda,
syadent enim id ipsa Christi verba Joh. 14,
16. & 17, 9. 15. 20. adeoque sensus est:
Non ego scilicet solus, sed & vos quia ac-
cessum habetis apud Patrem qui amat vos,
mecum orabitis, non enim est infrequens
tam in V. quam N. T. exclusivam particu-
lam ἢ μόνον per ellipsin quidem omitte-
re, sed tamen subintelligi ut Ex. 16, 8. 2 Sam.
8, 7. Joh. 12, 44. & 14, 24.

Joh. 17, 9. ἐγὼ περὶ αὐτῶν ἐρωτῶ, καὶ πε-
ρὶ τοῦ κόσμου ἐρωτῶ, ἀλλὰ περὶ ὧν δέδωκας
μοι, ὅτι σοὶ εἰσι. Glossa Hedingeri ad h. 1.
disfahlen, für ich. Ferne! daß Christus
gar nicht für die Welt bitten sollte, die er
doch erlöst 1 Joh. 2, 2. sondern es ist von
einer gewissen Art des Gebets, oder von
den verstockten anzunehmen (wie u. aus
v. 20. zu erkennen) das ist: den Sündern
zum Tod, für die auch den Christen zu be-
ten verboten ist 1 Joh. 5, 16. Intercessit
(α) Christus pro omnibus generaliter, pro

fidelibus specialiter, hi sunt objecta inter-
cessionis adæquata, illi inadæquata (β) se-
cundum voluntatem antecedentem Chri-
stus pro omnibus orat, secundum conse-
quentem orat contra impios Ps. 59, 28.
& 109, 6. (γ) vere orat pro impiis æque ac
piis sed non eodem modo (δ) orat pro im-
probis aliquando, licet non semper, alio
enim tempore pro mundo oravit Luc. 23,
34. (ε) orat pro impiis non ut salventur
absolute, sed secundum ordinem Divini-
tus præscriptum, pro impiis inquam, non
pro impietate, sed pro piis pariter ac pie-
tate, ubique ut fiat voluntas Patris. Vi-
de vocem παρακλητῆ.

ΕΣΟΠΤΡΟΝ, Sap. 7, 26.
Sir. 12, 11. alias posuerunt LXX. Intpp.
LXX. Intpp. διαφανή λακωνικά Es. 3, 22.
23. & ὁρασιν Job. 37, 18.

ΕΤΕΡΟΣ, sunt qui notant
differentiam inter ἑτερον & ἄλλο scil. ἑτε-
ρον dici cum duo simul vel successive esse
possint, sed ἄλλο secus, cum subvertat &
aboleat alterius vel prioris substantiam, 2
Cor. 11, 4. ita ἄλλο Ευαγγέλιον Gal. 1, 6.
7. ἀλλ' ἐρχομαι Joh. 5, 43. Cæte-
rum hæc nulla est regula, dicitur enim Sp.
S. ἀλλ' παρακλητῆ Joh. 14, 16. unde
tamen non tollitur παρακλησις Christi
adhuc durans (vide vocem παρακλητῆ)
& de duobus Dominis sibi invicem oppo-
sitis usurpatur vox ἑτερος Mat. 6, 24. vide
Es. 65, 15. Ebr. 7, 11. Joh. 5, 32. ἀλλ' ἐ-
στὶν ὁ μαρτυρῶν περὶ ἐμοῦ, ἀλλ' scil. Pa-
ter, ἀλλ' Filius, ἀλλ' Sp. Sanctus το-
πω ὑπαρξέως sed non τοπω ὁσίας Marc.
12, 32. εἰς ἐστὶ θεὸς καὶ ἕκ ἐστὶ ἄλλος πλὴν

αὐτῶν.

αὐτὰ. Ἀλλὰ πρόβατα dicuntur fideles a-
liunde cum reliquis uniendi ut patet ex
voce κακενα Joh. 10, 16. ἑτεροὶ vero dicun-
tur inipii ac infideles Psal. 16, 4. Iterum:
non ἄλλο sed ἑτερον dicitur πρόσωπον Χριστοῦ
Luc. 9, 29. καὶ ἐγένετο ἐν τῷ προσευχεσθαι
αὐτὸν εἶδος τῶν προσώπων αὐτῶν ἑτερον &c.

ΕΤΕΡΟΖΥΓΕΙΝ 2 Cor. 6, 14. Derivatur ab ἑτερος & ζυγος, sed quoniam ζυγος non solum jugum sed etiam lancem denotat, ideo Hammondus vult verti ἑτεροζυγεῖν in alteram partem inclinare quoniam ἑτεροζυγος σάθμος Scriptoribus Græcis est trutina alteri-jugis, opponiturque ἰσοζυγῶ quæ scapum habet æqualem: Merito displicuit hæc novitas Clerico in suis Animadversionibus nisi asserere potuisset Hammondus locum, ubi verbum ἑτεροζυγεῖν significet in alteram partem inclinare: Ergo cum magis vulgari significatione ζυγος sit jugum in ea manendum existimo, præsertim cum Apostolus respexerit ad vocem ἑτεροζυγον quæ habetur Lev. 19, 19. quod inter Patres animadvertit Theodoretus: Heterogenea autem sub uno jugo admissa semper fuisse constat ex Majmonide Tract. **מגלה** c. 9. ubi disertè docet heterogenea & ad usum & ad esum permissa fuisse etsi eorum corporea commistio in lege fuerit prohibita: Videatur Doctiss. Bochartus in Hierozwic. Part. 1. l. 2. c. 27. Descripta autem lex est Lev. 19, 19. τὰ κτήνη σου καὶ κατοικεῖς σου καὶ ἑτεροζυγῶ, καὶ τὴν ἀμπελῶνα σου καὶ κατασπερείς διαφορῶν, καὶ ἵματιον ἐκ δύο υφασµένον κίβδηλον καὶ ἐπιβάλεις σεαυτῷ. Diversa hic copulari vetantur (α)

respectu carnalis copulæ, (β) utilitatis propriæ ac expedientię (γ) apparentię exterioris, primum in animalibus diversis, alterum in vestitu vario prohibetur & huc collimat Apostolus 2 Cor. 6, 14. **μη γίνεσθε ἑτεροζυγῶντες τοῖς ἀπίστοις.** Eliciuntur hinc sensus mystici veram Theologiam nil mixtum, compositum, ἀσυμφωνον, Syncretisticum admittere haud magis quam verus Dei cultus cum cultu Idolorum consistere potest. Quemadmodum autem triplicem respectum dixi prohibitionis Mosaicæ, ita eundem triplici modo ad admonitionem Apostolicam applicare liceat: collato vers. 15. 16. 17. cum loco Pauli citato (α) Vinculum conjugale inter fideles & infideles ἑτεροζυγον semper fuit, unde χωρισμός vinculo licet contracto facilior 1 Cor. 7, 15. non tamen sublata **μὴν** voluntaria: Cavendam ejusmodi copulam centena docent exempla: Quantum quidem damni attulit commixtio Israelitarum cum Midianitis? copula Davidis cum filia Regis Gesur, unde prodiit basilisci ovum, monstrum hominis pulcherrimi, parricida Absalom cum sorore Thamar? Quid conjunctio Salomonis cum extraneis? Regis Judæ cum domo Achab? 2 Reg. 8, 18. 27. Quid copula Israelitarum temporibus Esdræ & Nehemiæ cum alienigenis? (β) utilitas propria & ratio expedientię conversationem **συζυγον καὶ συµμετοχον** cum infidelibus non legitimat, raro enim alium successum obtinet quam pacta Josaphati cum Ahabo & Ahasia 2 Chr. 19, 2. **es gieng dem Josaphat entgegen hinaus Jehu der Sohn Hanani, und sprach zum Könige Josaphat: So**

du dem Gottlosen helfen, und lieben die den HErrn hassen? und um des willen ist über dir der Zorn vom HErrn confer c. 20, 35. 37. Es. 59, 5. Quid profuit Davidi commercium cum Achis? præceperat Deus per Prophetam Gad ut in Judæa versaretur, at non ut ad Regem Philistæum fugeret, sed quid evenit? Siklag exusta fuit & ipse David pene lapidatus: Quid commercium cum Rege Moabitarum ubi Parentes reliquerat? nonne multo sanguine id postea piatum fuit? Quid pactum cum Nahas jurato hoste populi Domini? 1 Sam. 10, 12. nonne insigni contumelia & ingenti strage id finitum fuit? Quid Salomoni commercium cum Pharaone? nonne ex Ægypto profiluerunt foti ac nutriti *αυτινσιμενοι*, filius Regis Edom ac demum Jeroboam? quid Regibus Juda pactum cum Ægypto adversus Regem Babel? Sic noscitur ex socio qui non noscitur ex se, turcidatur etiam populus in simplicitate sua cum Absalone egressus, & in fugam vertitur Josaphat cum Achabo prælium iniens. (γ) Ne vel pro specie *δει ετεροζυγισιν* est autem *ετεροζυγισιν* vel consortem se facere iniquitatis alterius Psal. 50, 18. vel auxilium impio ferre 2 Cor. 19, 2. vel ejus iniquitatem tolerare 1 Sam. 3, 13.

ΕΤΟΣ, *Annus*. Saul dicitur filius unius anni 1 Sam. 13, 1. & regnasse duobus annis, scil. antequam 3000. eligeret in custodiam corporis, vel antequam inobedienter ageret adversus Deum & tyrannice adversus subditos adeo ut triennium Saulis fuerit instar quinquennii Neronis: illo nimirum tempore vixisse gaudeamus quo bene viximus: Sed levius est

hoc dubium de Saule filio unius anni: Attendenda autem est regula quam tradit Spanheimius Parens in Dubiis Evangelicis Dub. 5. p. m. 32. *Anni alicujus interdum in Scriptura dicuntur originaliter & terminative simul, sive vitæ sive regni, quot aliquis aut vixit aut regnavit, interdum vero anni alicujus dicuntur originaliter saltem, non terminative*: addo: interdum etiam terminative non originaliter: hac regula varia dubia feliciter solvit Spanheimius de Genealogia Christi, l. c. quem curiosus lector ipse adeat.

Gen. 6, 3. *εσονται δε αι ημεραι αυτων* (sc. *των ανθρωπων*) *εκατον εικοσι ετη*, Primus Philo Judæus hæc verba ad eum sensum referri voluit, quasi dixisset Dominus neminem mortalium post illud tempus amplius quam 120. annis victurum: Hunc secutus est Josephus, Josephum Tostatus aliique obtusioris cerebri explicatores: Constat ex Gen. 11. a versu 10. ad 25. post diluvium plures vixisse qui vitæ telam longius protraxerint: Observavit Eusebius in Chronico ad A. MCXXIV. Jojadam Pontificem 130. annos attigisse: Industriæ autem Josephi Scaligeri tribuendum est, quod cum Eusebius solum Jojadam eam ætatem emensum fuisse observet, is nobis aperit Phineam Eleazari filium, cujus adhuc mentio fit Jud. 20, 28. annos ad minimum 340. attigisse, ne quid dicam de *μακροβιοις* quos historiæ *των εξω* passim tradunt: Referendi igitur sunt illi 120. anni, quos memorat, Moses, ad terminum diluvii, unde: bene Onkelos & terminus dabitur eis 120. annorum si (forte) convertantur Luth. *Ich will ihnen noch frist geben*

ben hundert und zwanzig Jahr, sic plerumque omnes saniores Interpretes.

Ετος ponitur pro festis e.g. ετος αφεσεως. Ita Gal. 4, 10. sumitur non præcise pro anno sed certo aliquo tempore Joh. 8, 13.

Annum anno addere est tempus in longum protrahere Es. 29, 1. *Annus cohibitionis* dicitur annus siccitatis & famis Jer. 17, 8. *Annus visitationis* Jer. 11, 23. & 23, 12. & 48, 44. alias *annus alicujus* est tempus calamitatis alicujus: Ezech. 22, 4. *Annos suos alicui dare* est justam causam alicui subministrare ut se interficiat.

EY Matth. 25, 21. Luc. 19, 17. Luth. vertit: Ey! & alibi hanc particulam emphatice retinuit, tanquam Jer. 6, 4. (ubi LXX. posuere εαι) Deut. 4, 6. Ey! welche weise Leute sind das! LXX. ιδε. Hist. Sus. v. 13. Ey! last uns heimgehen, in Græco extat δη. Zach. 11, 13. Ey! eine treffliche Summa!

EYΔΟΚΙΑ, *Beneplacitum, benevolentia, propensa voluntas* Es. 42, 1. Matth. 12, 18. Sir. 1, 33. & 2, 19. Vide quæ affert Leigh ad locum Luc. 2, 14. ubi tamen nota ad Ejus observationes, hanc ευδοκίαν non de illo amore solum intelligendam, quo Deus solos electos complectitur, sed etiam de illo beneplacito, quo ductus filium suum misit totius generis humani gratia: Grotio autem, Hammondo & Clerico, qui ut particularitatem beneplaciti Divini inveherent, legi voluerunt ευδοκίας pro ευδοκία, obicem posuerunt Theologi Nostrates: Lutherus in glossa ut & D. Hedinger referunt ευδοκίαν ad homines sc. quod gratiam Divinam insigni cum complacentia, fide, charitate ac alacritate ut fideles decet excipiant. Lutheri glossam, quoniam illa

brevior est, apponere lubet: Wohlgefallen ist, daß die Menschen davon Lust und Liebe haben werden gegen Gott und unter einander, und dasselbige mit Dank annehmen, auch darüber alles mit Freuden lassen und leiden.

EYEPΓΕΣΙΑ, Sap. 16, 11. 22. EYEPΓΕΤΕΝ Psal. 13, 7. 2. Macc. 10, 38. EYEPΓΕΤΗΣ Esth. Apocr. 6, 9. dicuntur Reges ευεργεταί, ut & alias Magnates: vide 2 Chr. 24, 16. ubi LXX. posuerunt αγαθοσυνην εποίησε. Confer quæ ex Gerharo attulit Leigh.

EYΘΕΛΣ aliquando moram aliquam intercedentem implicat & est ci. id, bald, Suart, bien tot, non vero statim, Strap, ilico, sine mora, flugs, sur le champ, in continent, adeoque differt à παραχρημα Matth. 21, 20. Luc. 4, 39. Hist. Bel. v. 41. εξαπνω, Marc. 9, 8. ita το ευθεως cum mora accipiendum de abitu Judæ (nam coenæ prius interfuit post hæc verba) Joh. 13, 30. ut & Matth. 24, 29. Marc. 1, 12. Joh. 13, 32. pariter το ευθεως moram implicat Sap. 5, 12. 2. Macc. 3, 8. & 4, 10. & 6, 13. Matth. 13, 5. de semine dicitur quod ευθεως ανετειλε, quod tamen sensim crescit ac pullulat: sic & 3 Joh. 14. ελπίζω δε ευθεως ιδειν σε, jam vero non statim ad Gajum profectus est Apostolus. Quod magis est: το εξαίφνης pari modo sumitur Malach. 3, 1. quod tamen multo citius sonat quam ευθεως, & nihilominus omne illud tempus includit, quod Malachiam ac Johannem & Christum intercessit.

EYΚΟΠΩΤΕΡΟΣ Sir. 22, 18.

Hh

ETAA

EΥΛΑΒΕΙΑ, Ebr. 5, 7. **ΕΙΣ** **ΑΚΧΟΘΕΙΣ** **ΑΠΟ** **ΤΗΣ** **ΕΥΛΑΒΕΙΑΣ**. Hic unicuique locus est N. T. quem fateor ingenue me ita plane nescire, quomodo sit vertendus, ac si nunquam Græcas literas didicerim: scil. an sensus sit: *exauditus est ut liberaretur à timore* h. e. ab eo quod timuit, nam **εὐλαβία** Græcis est timor, metus, cautela, & **εὐλαβηθεὶς** in N. T. timens, (Videantur de timore & tremore Christi in agone verba Calvinii in Commentar. Harm. Evang. ad Histor. Pass. quæ etsi dura videantur, excusatione tamen opus non habent, modo considerentur quæ subjungit: *quand Jesus Christ a été saisi de la frayeur & de l'épouvantement de la malediction de Dieu, le sentiment de la Chair* (ou ce qu'il y avoit dans luy d'humain) *a tellement été frappé, que la foy cependant demeurait entiere sans avoir été en facon du monde blessée*: confer quæ de timore ac metu Christi habet Author libri *Apolo-gie pour les Reformateurs, la Reformation & les Reformes* Part. I. c. 18. pag. 510. 511. Edit. Roterod.) vel: *exauditus est à reverentia & pietate*, scil. Patris erga Filium, vel: *exauditus est propter reverentiam & pietatem* scil. suam erga Patrem: vel ut nuper audiui à Viro quodam Docto: *exauditus est à bona acceptione* scil. qua Pater **προσελαβετο, ευελαβετο** preces ejus (quamvis hic pura derivatione non nitendum sit, cuius usus vel ejusmodi significatio in voce composita nusquam si-ve in Sacris si-ve profanis apparet.) Nul- libi adeo multifariam quam in hoc loco scinduntur Interpretes Beza, Tremell. Osiander, Vetus, Vulgata, Erasmus, Syri-

aca, Lutherus, Calvinus, Erberger, Suavingius, Genevenses, quorum omnium expositiones asserre piget, quoniam fateri cogor me non posse causam dirimere, vel ita explicare quo minus aliquid obstat. Certe non unius septimanæ opus foret ea omnia examinare, quæ super hoc negotio attulere Hyperius, Chrysostomus, Theophylactus, Oecumenius, Nazianzenus, Theodoretus, Ambrosius, Gerhardus, Chemnitius, Beza, Hammondus, Clericus, Hedinger, Fulkerus, Franzius; Dignus certe locus quem sibi pro textu publice in Ecclesia explicando eligeret aliquando insignis aliquis Theologus.

EΥΛΟΓΕΩ, *benedico*, a habetur sæpius, item: *gratias ago* 2 Sam. 14, 22. Quando homo dicitur **ευλογειν τον Θεον**, tunc significat hæc vox gratias agere, laudare, *danken und loben* Es. 12, 1. Gen. 24, 28. Deut. 8, 10. & 10, 8. & 21, 5. Jos. 22, 23. Jud. 5, 2. 9. 1 Par. 30, 10. 20. 2 Par. 20, 26. & 31, 8. Ps. 16, 7. & 26, 12. & 34, 2. & 63, 5. & 66, 8. & 68, 27. & 72, 15. & 96, 2. & 105, 1. & seqq. & 115, 18. & 134, 1. 2. & 135, 19. 20. & 145, 1. 2. 10. 21. Es. 37, 19. & 64, 11. Daniel. 2, 20. & 3, 51. & seqq. & 4, 31.

ευλογειν & ευχαριζειν promiscue ponuntur e. g. Luc. 9, 16. **λαβων δε τας πεντεαρτας και τας δυο ιχθυας, αναβλεψας εις τον ουρανον ευλογησεν αυτας**, Johannes in eadem historia describenda utitur verbo **ευχαριζειν** c. 6, 11. confer 1 Tim. 4, 4. 5. 1 Sam. 9, 13. In historia Institutionis S. Cænæ Matthæus & Mar-

cus habent *ευλογειν*, Lucas & Paulus *ευχαριζειν*, ita *ευλογειν* καὶ *ευχαριζειν* Paulo idem est 1 Cor. 10, 16. & 11, 24. quod vel omnino evidens est ex 1 Cor. 14, 16. Quod vero hæc duo promiscue sumantur apud Sacros scriptores, haud mirum est, quoniam Hebræum *ברכה* utrumque significat, & sacræ actionis duæ sunt partes sc. precatio & gratiarum actio, sic in Institutione Cænæ sine omni dubio Christus gratias egit pro redemptione generis humani, & per gratiarum actionem, h. e. commemorationem adjunctis precibus symbola benedixit h. e. sanctificavit & ad usum sacramentalem separavit: Notanda tamen est inter has voces formalis differentia, nam in Cænæ Institutione το *ευχαριζειν* Patrem cælestem, το *ευλογειν* symbola externa respicit, unde distinguas inter *ευλογιαν* quæ ad Deum laudandum dirigitur, de qua agitur Ap. 7, 12. & illam de qua Apostolus 1 Cor. 10, 16. Imo etiam distinguendum est inter *ευλογιαν* & *ευχαριστιαν* *αγιαστικην*, consecrativam ad usum sacrosanctum & supernaturalem & *ευλογιαν* ordinariam, de qua Mat. 14, 19. ac *ευχαριστιαν* 1 Tim. 4, 4.

Χρησολογια καὶ *εὐλογία* Rom. 16, 18. *dulciloquium* & *speciosus sermo*: Vulg. *dulces sermones* & *benedictiones* sic Hedinger, *feine Reden*, *Segnungen*: Luth. *süsse Wort und prächtige Rede*, Erberg. *con dolce e lusinghevol parlare*, Diod. *douces* & *belles paroles*. Suaning. *Söde ord* & *smigrende tale*, propriissime scil. secundum textum, quemadmodum Erberger. nam Danorum *Smigren* & Italogum *lu-*

singhevole ευλογιαν hic loci optime exprimunt.

De loco Mat. 21, 9. *ευλογημενος ο βασιλευς οσαννα*. vide vocem *Οσαννα*.

ΕΥΝΟΥΧΟΣ, Es. 56, 3. 4. *Μη λεγεται ο αλλογενης ο προσκειμενος προς Κυριον* (ο: *Profelytus*) *Αφορμαι με αρα Κυριου απο της λαβ αυτου* καὶ *μη λεγεται ο ευνυχ*. *Οτι ξυλον εγω ει μη ξηρον*. Ταδε λεγει Κυριος τοις ευνυχουσι &c. Exterminati erant ab Ecclesia sub Veteri fœdere non solum *αλλογενεις*, qui non sub signo seu pacto circumcisionis erant, de quibus notum illud Rabbino-
rum: *Profelyto ne credas ne vel in decima generatione*, sed & Eunuchi, nam Eunuchus tanquam summx infæcunditatis symbolum Sap. 3, 14. (atque qui ex suo semine Messiam non sperare poterat) arbori *δισ απεθανη* (Judæ v. 12.) quæ ad ignem pertinet comparatus fuit, denotans hominem infidelem, impænitentem, nullius frugis Mat. 3, 10. hinc illa lex de alienigenis & eunuchis Deut. 23, 1. 2. 3. Jam vero Propheta novum fædus intimat, sub quo nulla inter Judæos & Græcos, servos & liberos, est differentia, sub quo nemo se existimet arborem aridam, modo sit ex plantatione quam Pater plantavit Mat. 15, 13. confer Es. 61, 3. Sap. 3, 14. 15. item Sir. 30, 31. Mat. 19, 12.

Vocatur eunuchus *αποκεκομμενος*. Deut. 23, 1. vide vocem *Ενη*. De Eunuchis videatur concinna Exercitatio Saldeni in Otiis Theol. neque contemnenda Martinii meletemata in voce *Eunuchus*.

ΕΥΘΔΟΥΜΑΙ, *Prosperum iter habeo*, sed quoniam *odos via* omnes hominis actiones & vitam designat, ideo ad omnes res prosperas transfertur & est: *prosperare ago, feliciter vivo, successum felicem habeo* 2 Par. 32, 30. *ευωδωθη Εζεκιαις εν πασι τοις εργοις αυτου* Prov. *μιοθ χαριτ παιδια τοις χρωμενοις, & δ' αν επισρεψη ευοδοησεται.* Diod. *de quelque coté qu'il se tourne il produit effect.* 1 Macc. 14, 14. 3 Macc. 3, 12.

ΕΥΠΕΡΙΣΤΑΤΟΣ, *facile circumdans, continuo assistens.* Non licuit mihi reperire hanc vocem in Versione LXX. Intpp. sed utuntur verbis: *κολλαν, προσκολλαν, εκκρεμαν, παρεκειθαι, προσκειθαι*, quæ omnia ad *αμαρτιαν ευπεριστατον* Ebr. 12, 1. optime quadrant. Hujus vocis activam significationem adversus seipsum probavit Hammon-
 dus ex Verbis Chrysostomi: *ευπεριστατον γαρ η αμαρτια, παντοθεν καταμενη, εμπροθεν, οπισθεν καυ ετως ημας καταβαλλουσα* quod & agnovit Clericus. Est autem *αμαρτια ευπεριστατ* (α) quasi pro specie bene astans, circumstans, *αφορμας εχουσα* (prout Hesychius appellat *απεριστατων αφορμας μη εχον*) pulchris circumstantiis nisa ac argumentis suffulta, belle se repræsentans sub specie boni, scil. vel ratione initii, cum mala voluptas ac concupiscentia initio bona videtur, dulcis apparet Gen. 3, 5. vel ratione finis, cum in bonum finem tendere videtur res in se mala Rom. 3, 8. vel ratione modi, cum

res in se mala belle videtur facta, e. g. injustitia prudenter facta Luc. 16, 8. calumnia eleganter & acute composita, ut inquiunt Galli: *il n'y a rien de plus beau & de plus poly, qu'une belle Satire, car il n'importe la composer pourveu qu'on aye appris à colomnier en beau François.* Sed venenosus est serpens quomodocunque demum versicolor seu speciosus. Mala facere tanquam bona, aut mala facere ut eveniant bona idem est, ac si bono fundamento mala, aut malo bona superstruas 1 Cor. 3, 12. vel si Diabolo servias ut Deus tibi inserviat, ex tribulis ficus, ex spinis uvas decerpere velis Mat. 7, 16. 17. 18. nulum quippe malum in se bene fieri potest. Nil pulchrius *μορφη* Angelica, nil Diabolica detestabilius, nil cælo beatius, nil inferno tetrius, at quocunque demum modo in Angelum lucis transformet se Sathanas, peccatum tamen in se malum angelum lucis in Dæmonem mutavit, cælo infernum substituit. (β) *ευπεριστατος* est *αμαρτια* continuo ac belle circumstans, uxori blandæ sed malignæ, qua cum continua, intima & arctissima conversatio est, comparanda Mich. 7, 5. Prov. 5, 20. & 15, 10. & 30, 36. Sir. 9, 2. 3. 4. 6. Job. 7, 5. (γ) *ευπεριστατος αμαρτια* (quemadmodum umbra corpori assistit, *ευ*, juste secundum staturam ac similitudinem corporis, corpus indefinenter sequitur ac inseparabiliter) quoniam *ακωλυθως ακολυθουσ* ab ipso *νυν* conceptionis nostræ Ps. 51, 7. ad ultimum *νυν* mortis Rom. 6, 7. & si quid ultra, ad cineres usque Jer. 31, 40. unde *παλαια ζυμη*, quoniam vetere serpente fata (de qua dicas Gen. 18, 12. nonne

ne vetula est & Dominus ejus vetustus, & adhuc pariet Jac. 1, 15.) generi humano in prima generatione coæva Gen. 5, 3. uni- cuique individuo coætanea Pf. 58, 4. (δ) *Ευπερισστος αμαρτια*, (quoniam totum hominem cingit (instar vestis, *just à corps*) circumdat, coarctat Os. 7, 2. secundum Hebr. Text. *opera illorum mala circum- dant eos* (scil. sicut milites urbem cingere solent, ut nusquam pateat exitus: ita Angli ac Judæi Hispani & Germani h. l. intelli- gunt & Kimkuis in h. l.) LXX. *εκυκλω- σαν αυτους τα διαβολια αυτων*. Aquila & Symmachus: *τα επιτηδευματα αυτων*. Erberg. *hori gl'intorniano i lori fatti*. Di- od. *leurs faits les entourent*, Genevens. *leurs deportements les ont environnés*. Suaning. *deris idrette omringet dem*: Sed Lutherus vertit: *Ihr Wesen das sie allenthalben treiben*, abscedens non tam à sensu quam à litera, nam alias perinde, si- ve dixeris hominem iniquitatibus ac pec- catis stipatum undique, siue hominem qui ubique iniquitatem committit ac peccat; dixi autem *αμαρτιαν ευπερισστον* dici, quo- niam totum hominis ita cingit & circum- dat, ut nihil sit liberum, sed occupato pri- mum *τω εσω* hominis tanquam occulta radice, inibi excitatis continuis tentatio- nibus (ut inquit Chrysostomus T. 3. p. 555. l. 20. *διο και επαγει λεγων απο παντος α- μαρτηματος διαβολικη και ΠΕΡΙΣΤΑ- ΣΕΩΣ τς αντικειμενς, τς περισµς δηλων και τας αμαρτιας*) in totum homi- nis & *ακροδρυα* se diffundit humoris in- star in arbore radicalis: Vide ex hac *ευ- περισσσει* totum peccati *αυτοματεν* ex

corde tanquam primo mobili Matth. 15, 19. procedens Abd. 12, 13. 14. *συς --- επιδης --- επιχαρης --- μεγαλορημο- νη --- εισελθης --- επιδης --- επισης --- συγ- κλεισης* &c. ubi *corde* primum *επιχαρει- κακίας* pleno iniquus *oculus* perditionem fraternam lætus aspicit, *os* contumelio- sum inmani rictu patet, *manus* bona fra- terna diripit, *pes* ad effusionem sanguinis velox Prov. 6, 18. procedit: quemadmo- dum cor Saulis perversum malas cerebro machinationes suppeditat 1 Sam. 18, 17. 25. oculum torvum reddit ac tetricum 1 Sam. 18, 9. os instruit malitia 1 Sam. 20, 31. manum nefariam armat 1 Sam. 19, 10. (ε) *Ευπερισστος αμαρτια* tanquam conti- nuo ac in tempore adstans, omnem occa- sionem opportune, clanculum ac sollicite arripens, ejus instar qui alicui continuo assistens omnia observat, si quæ ipsi detur occasio arripienda, hinc *αμαρτια* cani fo- ris ad portam cubanti comparatur Gen. 4, 7. qui vel minima patente rima aut aperta paululum janua inferre se gestit. (ς) *Ευ- περισστος αμαρτια*, velitis instar, facile præsens (sicut *το ευ* in compositis facilita- tem ac levitatem rei denotat) ilico cir- cumstans, sese offerens, gladio Joabi com- paranda 2 Sam. 20, 8. Luth. *es gieng gerne aus und ein* (sc. nicht nur weil es in der Scheide Raums genug hatte, sondern es gieng auch gerne aus der Scheiden in den Wanst) 3: peccatum facile cor intrat per malam concupiscentiam & cogitationes perversas Gen. 6, 5. & 8, 21. facile quo- que se exserit in factis, & ex corde tan- quam ex vagina in actiones progreditur Mat. 15, 19. (η) *Ευπερισστος αμαρτια*,

fortiter adstans, adhærens, sese agglutinans, non adeo facile avellenda (sicut το ευ in compositis valet ισχυρως) mala viperæ non sine morfu lethali adeo facile excutienda Act. 28, 3. 4. 5. cadet homo antequam illa decidat, & sic demum dici potest illud Rom. 6, 7. ο αποθανων δεδικαωται απο της αμαρτιας, tamdiu enim manet ευπεριστατο.

ΕΥΡΙΣΚΩ, *Invenio*: vide quæ de celebritate vocis ευρηκα & ευρηκαμεν affert Leigh, quo etiam referas το ευρηκαμεν quod habetur Gen. 26, 32.

Est το ευρισκειν invenire vel rem speratam & quæsitam vel insperatam tanquam hicrum inopinato ac repente oblatum, quod propterea ευρημα appellatur, quocunque nunc modo accipias το ευρηκαμεν ab Apostolo Andrea pronunciatum Joh. 1, 41. perinde erit, siue quod Messiam anxie quæsierit, quemadmodum Patres erant απεχδεχομενοι, απασαμενοι Ebr. 11, 13. siue quod impleta fuerit Prophecia Es. 65, 1. Rom. 10, 20. inventus sum iis qui me non quæsierunt (quod tamen vaticinium Gentes directe tangit.)

Το ευρον in tertia persona pluralis numeri ter præcipue in N. T. invenitur, scilicet cum pastores Christum invenierunt in præsepio, Magi in domo, Parentes in templo, unde haud male illuc alludas, quod inveniat Christus in Scriptura tanquam involucro, in conscientia tranquilla tanquam in domo, in Ecclesia tanquam in templo confer Prov. 14, 4. 1 Cor. 9, 19. Sap. 8, 16.

Est ευρισκειν non solum invenire id quod quæсивimus, sed etiam persequendo

invenire, antreffen, ereilen/ Exod. 14, 9. veluti λαμβανειν Gen. 31, 23. Dixi quoque ευρισκειν esse invenire rem insperatam Gen. 27, 20. & 48, 8. Mat. 13, 44. 46. rem quæsitam anxie quoniam amissam Gen. 31, 32. Luc. 15, 4. & seqq.

Est ευρισκειν post factam inquisitionem cognoscere, judicare Lev. 13, 13. & seqq. item agnoscere, eligere, huc pertinet illud Ps. 81, 9. Ich habe funden meinen Knecht David Act. 13, 22. ευρον Δαβιδ. Ita dicitur Deus nos invenire vel in bonam vel in malam partem, in bonam dum fideles nos reperit Luc. 12, 43. μακαρι ο δε λειπει ον ελθων ο Κυριος αυτη ευρησει ποιουντα ετοις, in malam vero Ezech. 28, 15. εως ευρεθη τα αδικηματα εν σοι. Notandum vero est quod cum Deus dicitur invenire, id sumendum est pro videre & scire Gen. 18, 26. 38. Os. 9, 10. confer Jer. 5, 1. ubi το quærere Dei ut inveniat non est nisi το quærere bene scientis quid & ubi sit, simile videas Gen. 44, 12. 16. Ponitur το invenire pro pænis afficere Ps. 21, 9. ut loqui amat vernacula: Jeg schal noch finde Karlen, confer Ezech. 28, 15. Est ευρισκειν sentire Rom. 7, 21.

Ευρεσθηναι, inveniri in posterum id est conservari 2 Reg. 23, 18. Luth. vertit: also wurden seine Gebeine errichtet, item patefieri, innotescere 2 Reg. 7, 9.

Varie alias usurpatur vox ευρισκειν. Ita: invenire gratiam Gen. 6, 8. & 19, 19. idque coram Deo & hominibus Ex. 33, 12. 13. 16. Luc. 1, 30. Ebr. 4, 16. invenire consolationem Ps. 69, 21. lætitiā Es. 51, 3. sapientiam Job. 28, 12. 13. Prov. 3, 13. & 8, 17. & 14, 6. cognitionem Dei

Dei Prov. 2, 5. uxorem Prov. 18, 22. Invenire Dominum : gratiam & auxilium à Domino impetrare Es. 55, 6. & 65, 1. Jer. 29, 13. Os. 5, 6. Ps. 3, 9. 1 Par. 29, 28. 2 Par. 15, 2. Job. 23, 3. & 37, 13. Invenire locum coram Domino : exaudiri vel tuto in Domino confidere & acquiescere Ps. 132, 5. Invenire cor suum, vel: in corde suo : sibi rem aliquam proponere ex bene perpensis rationibus & consideratione debiti ac obligationis 2 Sam. 7, 27. Invenire bonum Prov. 19, 8. Invenire animam suam : eam conservare & salvare hanc solam in omnibus periculis omnique miseria Mat. 10, 39. (conferanteced. v. 37. 38. & Mat. 16, 25. Marc. 8, 35. Luc. 9, 24. & 17, 33. Joh. 12, 35.) ο ευραν την ψυχην αυτης απολεσει αυτην η ο απολεσας την ψυχην αυτης ενεκεν εμης ευρησει αυτην. Notandum hic est quod ψυχη duplici sensu veniat scil. prima vice pro vita (quemadmodum dicitur de Baruch et wu de seine Seele zur Beute tragen wo er auch hinfame LXX. posuerunt ευρημα Jer. 45, 5.) secunda vice pro anima, ita ut sensus sit: qui vitam suam invenit : unice conservare studet adeoque vitam suam pluris habet quam me ille amittet animam suam, cum me non sit dignus, contra: si quis perdidit vitam suam in mei gratiam is inveniet h. e. conservabit animam suam. Invenire penitentiam h. e. recte penitentiam agere Ebr. 12, 17. cuius loci uberiores explicationem videas in voce μετανοω. Invenire requiem Jer. 6, 16. & 23, 3. Spiritualem & æternam Mat. 11, 29. Dicitur quoque de

spiritibus immundis quod inveniant requiem, ubi locum mansionis inveniunt Luc. 11, 24. Es. 34, 14. Es. 13, 21. 22. Invenire misericordiam 2 Tim. 1, 18. vitam Prov. 21, 21. mortem Ap. 9, 6.

ΕΥΣΧΗΜΟΝΩΣ,

decenter 1 Cor. 14, 40. παντα καταταξιν και ευσχημονως, ita enim delineata est Ecclesia N. T. Ezech. 44. ubi inter alia legas v. 20. Ihr Haupt sollen sie nicht bescheren, und sollen auch die Haar nicht fren wachsen lassen, sondern sollen die Haar umher verschneiden, unde colligas ceremonias Ecclesiasticas non plane omittendas ita ut nec nimis laxus nec nimis strictus sit Christianismus.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑ,

gratiarum actio, vide voces Ευλογεω & Προσευχη. Translatum est hoc vocabulum usu Ecclesiastico ad appellationem Cænæ Dominicæ, vide Irenæum l. 4. c. 34. præcipue Casaubonum Exerc. ad Annales Baronii c. 33. Nec Veteribus insolens fuit convivia sic appellare: Ovid. l. 2. Fastor. Proxima cognati dixere Charistia chari, & venit ad socios turba propinqua Dei. Valer. Max. l. 2. c. 1. Convivium etiam solenne majores instituerunt idque Charistia appellavere, cui præter cognatos & affines nemo interponebatur, tale apud Judæos in usu fuisse videre est 1 Sam. 20, 6. 29.

ΕΦΙΣΤΗΜΙ,

2 Tim. 4, 6. εγω γαρ ιδη σπενδομαι και ο καιρος της εμης αναλυσσεως εφεςηκε, hic το εφιστημι non est præcise *adsum, adsto, sed advenio, adven*

advento : Scivit latro in cruce terminum mortis suæ positive : *Hodie mecum eris in Paradiso*, Simeon negative: quod non moreretur antequam videret Christum Domini, adde quod Ezechias quoq; sciverit negative quod non moreretur nisi post quindecim annos, Paulus positive quidem sed non præcise, solummodo quod cito inflaret ejus *απολυσις*. Nota quod Saul terminum mortis suæ nesciverit, nam vel non intellexit verba : *Cras Tu & filii tui mecum eritis*, vel non credidit, summa fuit *απισια* dum Dæmoni credidit.

EXΘΡΟΣ, Mat. 13, 28. ε-
χθρῶν ἀνθρώπων τὸ ἐποίησεν. In eo laudo industriam Joh. Henr. Maji, quod in Obs. S. suis non solum Magno Hammondo, sed & Majori Clerico monstraverit, in his verbis non esse Hebraismum, sed usitatam Græcis Scriptoribus locutionem, ostendit ex Demosthene, Sophocle, Æliano: cæterum nescio an suis partibus satisfecerit, nil nisi ex areolis τῶν ἐξω decerpens, dum Observationes suas *Sacras* appellat. Mihi certe si amanuensis quidam esset, exciperem quasdam locutiones Græcas Novi Testamenti & insignem suppellectilem Authorum, qui Græce scripserunt, ei in manus traderem, ut si quid simile in iis occurreret, ilico annotaret. Sed Critici est non verba solum sed res ipsas scrutari. Debuisset Majus inquirere an Paraphrasis Hammondiana fixo niteretur talo. Observavi ego sæpe, Hammondum in paraphrasi pluries ea protrudere, quæ in annotationibus cordato cuius obtrudere non est ausus : Clericus

autem utpote Criticus, si quis unquam, sagacissimi ingenii, acerrimique judicii vir Hammondum nunquam sugillat, nisi ubi se ipso majorem ostendere possit, neque unquam defendit, nisi ubi vel ulli opinioni fulcrum aliquod, etsi ex obliquo, præbetur, cui occulte faveat Clericus, vel ubi res ad Religionem, quam coram mundo profitetur, spectat. Non suboluit Majus Clericum avide arripuisse paraphrasin Hammondianam ad hanc Christi Parabolam ex occulta aliqua ratione, sed quoniam Hammondus dixit Hebraismum esse, & assensum præbuit Clericus, ideo eruditionem ac lectionem suam hac in parte monstrare voluit Majus, & quidem bene, idem & ego fecissem: sed credat Judæus Apella Clericum non invenire potuisse ex Græcis Authoribus citata quædam si voluisset. Pace Magni Viri & de literis OPTIME meriti dicam quid fraudis subesse suspicor : Si Calvinianus essem, Manichæana principia in solum Deum ut auctorem mali convertens, omneque malum in Summum Bonum rejiciens, originem peccati originantem Gen. 3, 1. à Sathana inimico ac hoste jurato peritus amoverem ut in Deum redundaret, qui solus sua determinatione peccatum induxisset, ex quo postmodum scandala, quæ sola remoram efficaciam verbi, gratiæ ac Evangelii injicerent. Videat modo sagax Lector Paraphrasin Hammondianam & Annotationes Hammondianas pariter ac Clericanas, & patebit hæc *μεθοδία*. Etenim etsi negari queat scandala multum facere ad reprimendam vim verbi, ex quo vere regeneramur, neque inficiari possumus in textu ex-

p. esse

preſſe haberi *εχθρον ανθρωπον*, tamen conſideranda eſt natura & ſeries parabolæ: loquitur Chriſtus de *homine ſerente*, nominat ergo etiam *hominem inimicum ſerentem* zizania: hominem autem ſerentem *τον σπειροντα τον σιτον* nemo negat eſſe Deum: ergo nemo, ut opinor, negabit hominem zizania ſerentem eſſe Diabolum, per quem peccatum in mundum introlit, & qui ſuis ſuggeſtionibus peccato propagando continuo obſtricitur: Videantur ex Noſtratibus, imo etiam ex *αλλοφυλοις* quotquot alias ad hunc locum commentati ſunt.

EXIΔΝΑ: Venit ab *εχιν* *Θ*. Vide Hierozwic. Bocharti P. II. l. 3. c. 1. Significat viperam, ſed ponitur promiſcue pro nocivis & venenatis animalculis, quæ ænigmatically ſæpius nominat Scriptura Ef. 13, 22. Pf. 74, 13. & 91, 13. Ef. 14, 29. & 30, 6. & 34, 13. & 43, 20. Mich. 7, 17. Pfalm. 72, 9. Ef. 49, 23. vide vocem *Θηριον*.

De loco Act. 28, 3. prolixè egit Bochartus Hieroz. P. II. l. 3. c. 2. cujus obſervationibus ſimilem locum addit Clericus ſc. Amos. 5, 19.

Γεννηματα εχιδνων dicuntur Judæi Mat. 3, 7. & 12, 34. & 23, 33. Luc. 3, 7. non quod ad receptam illam fabulam reſpiciatur de vipera, quæ non niſi eroſo matris utero naſcitur, quaſi denotetur hic ingrati-tudo Judæorum adverſus Deum & Prophetas: Id ſolummodo hac phraſi intenditur, quod proverbio circumfertur: *κακα κορακος κακον ωον*, quod patet ex locis Pf.

78, 8. Act. 7, 51. Sunt qui & huc allegant loca Act. 13, 8. Joh. 8, 44.

Z.

Z A Ω, Viro: Eſt ζαν vel ζην vivere, non mori, quamvis infeliciter ac miſere vivere Deut. 33, 6. *ζητω Ραβην και μη αποθανετω και εσω πολυς εν αριθμω*. Ad Hebræum eſt: *Vivat Ruben & non moriatur: non ſit hominibus ejus numerus*, etenim hæc particula (ut notat Tremellius) *απο κοιν* eſt repetenda quemadmodum Pfal. 9, 19. cujus rei ignoratio quosdam Græcos ſefellit ut alteram partem hujus ſententiæ Simeoni accommodarent: *και Συμεων εσω πολυς εν αριθμω*, quoniam alias nulla expreſſa Simeonis fit mentio, qua de re multum ſe excruciarunt Veteres: Apollinaris: *τα ακριβη η ανηγραφα εκ εχει μνημην τα Συμεων* Theodoretus: *πρωτον ευλογει τον Ραβην, μετα την ταξιν υπερβας τα Ιαδα τον ευλογιαν προσφερει* Theodorus: *πιδηποτε των Συμεων εκ ευλογησε; ο Ραβην εσχε την φιλαδελφίαν αφορμην ευλογιας δια γαρ εκεινης της αρας πολλω μαλλον ελυσε την οικίαν ο δε Συμεων εδε μιαν εσχε προφασιν, αιτε της ευλογιας τυχειν μετεσχε δε ομως και επος της ευλογιας. & γαρ μονον ιδίαν εκαστη φυλη δεδωκεν ευλογίαν αλλα και κοινην παντι τω λαω*, hæc quidem bene, ſed addenda eſt obſervatio Tremellii, benedictionem Simeonis comprehendere ſub benedictione Judæ, nam Simeon accenſus eſt Judæ & poſſeſſio ejus in tribum Judæ diſfuſa Joſ. 19, 1. I Chr. 4, 24. unde factum, ut expeditiones inter has tribus commu-

nes essent Jud. 1, 3. Cæterum quæritur quis sensus sit verborum in Hebræo: *Non sit hominibus ejus numerus*: nimirum: tanta sit fecunditas posteritatis ut ne quidem numerari queat: vel: sterilis adeo sit ut ex eo ne ullus quidem considerabilis hominum numerus procedat: Prior sententia Patribus recepta fuit, & paucissimi sunt qui adhuc acutius viderunt: natus autem est hic error exinde quod phrasis: *populus, vel gens, vel prosapia, vel exercitus cui non est numerus* ingentem sæpe aut certe innumerabilem numerum, quem Græci dicunt *πληθος*, designat, adjuvit hunc errorem *αβλεψία* Patrum, qui in hac ultima benedictione Moysis nil nisi puras *ευλογίας* considerarunt (non attendentes benedictiones, promissiones, *επαγγελίας* aliquando *restrictas*, sive sub certa aliqua *conditione futuri contingentis*, *ει, η, εαν, μο, ον, και, οταν*, sive cum *appendice aliqujus molestiae, pene, reservationis*, *τιμωρίας* ut hic loci & 2 Sam. 12, 10.) Theodoretus: *ευλογει τον Ραβην και λυει την πατρωαν αραν, αυτιταξας την Φιλαδελφειαν τη περι τον πατερα παρανομια· εξην δε ως νομοθετη την αραν μετα θειναι* (NB. nil minus nam Moyses in sua *νομοθεσια* consideratus nil nisi *καταραν* attulit) *ζητω Ραβην και μη αποθανετω, και εσω πολυς εν αριθμω*. Diodorus Tarsenf. *ζητω Ραβην και μη αποθανετω· επειδη Ιακωβ αποθνησκων κατηρασατο τον Ραβην, λεγων· ως υδωρ μη εκζεσης· Ο Μωσης ευλογων Φησ· ζητω Ραβην και μη αποθανετω*. Posteriores autem sententiam rectius amplexa est sequior ætas: adeo ut in Vers. LXX. Intpp. legi velimus: *ζητω*

Ραβην και μη αποθανετω, και εσω πολυς εν αριθμω, vel και εσω αριθμω των εξ αυτης ita veri sensus indagator fidissimus Luther: *Ruben lebe und sterbe nicht, sein Vöbel sey geringe*: pariter Vetus Versio, Vulgata, Osiander, Genevenses, Diodatus, Erberger, Calvinus, scilicet non plane delenda erat hæc tribus, sed semper minor foret ac præ reliquis vilior, ita nimirum major miseria est vita infelix quam ipsa mors Ps. 59, 12. *μη αποκτεινης αυτης μηποτε επιλαθωνται τα νομις σου διασηκρπισον αυτης εν τη δυναμει σου και καταγαγε αυτης ο υπερασπιστης μου Κυριε*. Psalter. Ital. Paris. *non ucciderai quegli ac cioche non si dimentichi il popolo mio*. Erberger. *non gli vuoler uccidere à fin che per avventura il mio popolo non se ne scordi*. H. T. *ne occidas eos, ne forte obliviscatur populus meus, commove eos in fortitudine tua & demitte eos clypeus noster Domine*. Diod. Gall. *ne les tue pas de peur que mon peuple ne l'oublie, fay les aller errants par la puissance* Glossa: *il semble qu'il regarde à la punition de Cain lequel Dieu ne voulut être mit à mort, mais qu'il fut vagabond toute sa vie pour un spectacle de sa punition* Gen. 4, 12. Confer Evangel. Dom. 5. post Epiph. Mat. 15, 29. 30.

Est *ζαν vivificari*, in vita sustentari, *beim Leben erhalten werden* Gen. 19, 19. Ps. 41, 3. veluti *ζωοποιειν* est vitam alicujus conservare Job. 36, 6. *Ζαν refocillari, erquicket werden* Ps. 119, 25. 37. 40. 50. 88. 93. 107. 149. 154. 156. 159. Ps. 138, 7. Ps. 143. 11. Huc referri potest quod habet D. Hedinger ad 1 Thess. 3, 8.

ζητω οτι νυν ζωμεν εαν υμεις ζηητε εν Κυριω. glossa:

glossa: Nun sind wir lebendig von Freuden. Traurigkeit nimmt lust und leben Sir. 38, 19. pariter Hammondus: Ζῆν, vivere præter propriam significationem sonat etiam hilarem esse ac lætari, sic Psalm. 22, 27. *Vivet cor vestrum in perpetuum consequens est pastus, saturationis & celebrationis Domine*, sic & Johan. 14, 19. *quia ego vivo, vos etiam vivetis*, hoc verbum priori loco proprie significat Christi resurrectionem, sed secundo loco lætitiā sonat, qualem experitur amicus qui amicum videt ad vitam revocatum, præterea in eo loco est ἀντανάστασις. Hoc vita significat in linguis Hebraica, Græca & Latina: sic & in hoc loco: *Nunc vivimus, si vos perstatis in Domino*, h. e. constantia vestra maximum gaudium nobis creat, ideoq: lætabundus subjicit Paulus: *Quam enim gratiarum actionem possumus Deo retribuere?* Hæc Hammondus.

Ζῶν sanari, convalescere, genesen Num. 21, 8. 2 Reg. 1, 2. & 8, 8. 9. *Vivere spiritualiter* Ps. 22, 7. & 69, 33. & 119, 144. Es. 55, 3. Ezech. 16, 6. Amos. 5, 4. 6. 14. Rom. 6, 2. 11. & c. 8, 13. 2 Corinth. 4, 11. Gal. 2, 19. 20. & 5, 25. Ap. 3, 1. & Ezech. 20, 25. καὶ ἔδωκα αὐτοῖς προσταγμάτων & καλὰ καὶ δικαιώματα ἐν οἷς & ζήσονται ἐν αὐτοῖς confer Rom. 1, 24. 26. item confer Num. 16, 17. 21. 25. Ezech. 20, 11. 13. 21. Lev. 18, 5. Scilicet lex est litera occidens, vera vero vita ex fide Hab. 2, 4. Rom. 1, 17. Gal. 3, 11. Ebr. 10, 38. Rom. 10, 5.

Ponitur ζῆν pro diu vivere Job. 21, 7. *bene ac feliciter vivere*, & dicitur de iudai-

μονία impiorum Ps. 38, 20. *reviviscere in extremo die* Es. 26, 19. *Non mori morte secunda* Ezech. 3, 21. & 33, 13. 16. 19. Sap. 5, 16. 1 Joh. 4, 9.

Ζῶντες peculiariter dicuntur non morituri sed *superstites in altero die* 1 Thess. 4, 15. 17.

Ebr. 4, 12. Ζῶν dicitur ὁ λόγος Θεοῦ καὶ ἐνεργητής &c. adeo vivum est verbum Dei ut sit ipsa vita Joh. 6, 63. τὰ ρήματα αἱ ἐγὼ λαλῶ πνεύμα ἐστὶ καὶ ζωὴ ἐστὶ, ita ὕδωρ ζῶν dicitur aqua currens: *Vita proprie in iis rebus est*, inquit Bellarminus Catech. p. 62. *quæ à semetipsis moventur, quo patet & aquæ salientes vivæ vocantur, quia moventur, paludose mortuæ, quia stagnant*: consulto hæc verba ex Doctoris Pontificii stylo afferre volui adversus Rathmannum & Drejerum Regiomontanum in controversia de verbo Dei, quod in se vim non habeat vivificam nisi per sic dictam *elevationem*. Sensus nimirum minus orthodoxo, nam quomodo nos illam elevationem intelligamus, vide in voce πνεύμα ad locum Joh. 6, 36. Neque certe imponi sibi patiuntur Theologi à Clerico, qui in Annot. ad Ebr. 4, 12. ζῶν καὶ ἐνεργεῖαν verbo Divino detrachere satagit: Verba ejus sunt: *Dura sunt quæ hic ab interpretibus dicuntur de verbo Dei, cui non possunt aptari quæ habet Apostolicus hujus Epistolæ scriptor, nisi coacte. Quis possit ferre dicentem: Vivum est Evangelium, & efficax, & penetrabilius omni gladio ancipiti, & pertingens usque ad divisionem animæ & spiritus, compaginum quoque ac medullarum, & discretor cogitationum & intentionum cordis, & non*

est ulla creatura invisibilis in conspectu ejus? Vix tamen mihi persuaserim agi de Ratione Divina, de qua tam multa Philo. Itaque crediderim locutionem hanc esse petitam ex consuetudine Judaeorum ejus avi, qui pro Deo & quovis divino attributo solebant dicere Verbum Dei מִסְרָא יְהוָה Cujus consuetudinis supersunt frequentia exempla in Paraphrasibus Chaldaicis V. T. ubi passim pro Deo, non pro Messia, ut volunt nonnulli, est verbum Dei. Confirmatur hac nostra conjectura v. 13. ubi omnia dicuntur nuda & aperta oculis ejus, quod de Evangelio dici nequit, sed tantum de Deo. Vide hac de re Disceptationem de Verbo vel Sermone Dei, cujus creberrima sit mentio apud Paraphrastas Chaldaeos editam Irenopoli A. 1646 Igitur hoc vult Scriptor Sacer: Deum, quem offendunt Transfuga, non posse falli, esse enim Deum vivum &c. hæc Clericus: Siccine hæc dura videntur Clerico, cum tamen alibi in Scriptura de Verbo Dei eadem occurrant Es. 31, 8. Es. 49, 2. το σῶμα μὲν ὡς μαχαίραν ὀξεῖαν Es. 66, 5. 16. ἀκούσατε ῥήματα κυρίου οἱ τρεμνῶντες τὸν λόγον αὐτοῦ, ἐν γὰρ τῇ ῥομφαίᾳ αὐτοῦ κριθήσεται πᾶσα σὰρξ: πολλοὶ τραυματίαι εἰσὶν αὐτοῦ ὑπὸ κυρίου. Non autem intelligimus hic per λόγον Θεοῦ stri-
ctè Evangelium, sed generaliter Verbum Dei, quod continet legem, concionem pœnitentiæ, doctrinam de fide &c. hoc autem cogitationes discernit atque intentiones cordis, decernit ut Judex. Vid. Hunn. & Heilbrunner in Colloq. Ratisb. neq; est ulla creatura invisibilis in conspectu Ejus. Damnatæ sunt in verbo Dei omnes hæreses antequam natæ, omnes malæ actiones antequam in actum productæ, revelat il-

lud omnia ac universa de creaturis, dæmone, homine, Angelo, Deo, εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ. Conjectura autem Clerici de Phrasi Judæis usitata מִסְרָא יְהוָה locum hic habere nequit, nam de Verbo Dei totum Discursum instituit Apostolus in antecedentibus, quod in se comprehendit εὐαγγέλιον v. 1. εὐαγγέλιον. 2. λόγον ἀκοῆς ib. συγκεκραμμένον τῇ πίσει, ib. ἐξημένον v. 3 4. 5. iterum εὐαγγέλιον v. 6. Φωνὴν ἀκρόθισαν v. 7. λαλῶμενην v. 8. & sic concludit cum particula causativa v. 12. Ζῶν γὰρ ὁ λόγος Θεοῦ καὶ ἐνεργητής &c. confer Eccl. 12, 11. Jer. 23, 29. 1 Cor. 14, 24. 2 Cor. 10, 4. 5. Eph. 6, 17. Prov. 20, 27. Audiatur D. Heding. hier wird verstanden die Lehre Christi begreifend so wohl den Trost des Glaubens, als greuliche Strafe des Unglaubens aus dem Gesetze (NB quomodo ἀπίστια prohibetur in lege vide in voce δικάσιον v. 11) dieses Wort ist kräftig zu erquickten und zu schrecken, lebendig, kein todter Buchstabe: denn es zerschneidet wie ein Schwerdt die Seele, läßt ihr keine Ruhe in Sünden, und öfnet auch das Verborgene im Gewissen, ob sich schon vor Menschen decket, welches durch Zertrennung der Gelenken und Fugen, des Marcks in den Gebeinen noch weiter erkläret wird; und hindert nicht NB daß es von ihm stehet: alle Creaturen seyen ihm offenbar, und gleichsam ausgewendet, wie einem Opfer-Thier mit zurück gebogenem Halse das Innerste der Brust aufgespalten und eingesehen wird, weil dergleichen figurliche Red. Arten den Juden gemein sind Sap. 7, 24. Sir. 24, 5. &c. Oder schreitet Sanct Paulus von dem Worte Gottes auf GOTZ selbstn, dessen Allwissenheit alles entdeckt, daher kein Sünder vor

vor ihm verborgen ist, welches nicht unge-
reimt, denn von dem Worte Gottes die
Rede ist: hisce satis Clerico responsum esse
existimo.

Formula est Juramenti Divini: Ζω εγω
λεγει Κυριος, Humani Ζη ο Κυριος. Ita quoq;
Idololatræ per sua Idola jurabant Amos.
8, 14. οι ομνυοντες κατα της ιλασμεν Σαμα-
ρειας και οι λεγοντες Ζη ο Θεος της Δαν, και
Ζη ο Θεος της Βηρσαβεε Diod. comme ton Dieu
est vivant o! Dan, & comme vit la devo-
tion de Berséba. Genevens. qui jurent par le
delit de Samarie & disent Dan ton Dieu est
vivant, item: le train de Berséba vit. Er-
berg. come vive il rito di Berséba, Luth.
So wahr die Weise zu Berséba lebet.

Ζ Ε Ω, *ferveo*, Rom. 12, 11. τω
πνευματι ζεωντες, τω Κυριω δαλευοντες.
Denotatur ardor Spiritus, zelus fidei ac
pietatis. Syrus Interpres habet verbum
ΠΠ quod de aquis ebullientibus usurpa-
tur Job. 41, 22. Ezech. 34, 3. 5. Occurrit
hujus loci lectio varians, de qua Ham-
mondus inquit *Antiquissima exemplaria*
legunt καιρω δαλευοντες, quod cum per com-
pendium Κ Ω scriptum esset, facile potuit
credi significari Κυριω. Vellem scire, quæ-
nam sint illa Antiquissima Exemplaria?
Nusquam certe hæc varians lectio nisi in
Var. Lect. Curcellæi reperitur, unde au-
tem id is hauserit, non nominavit Placet
tamen hæc novitas Clerico, qui seriè or-
ationis conjecturæ Hammondianæ favere
asserit, ac sensum esse: *In pietatis negotio*
fervidos vos esse oportet, ita tamen ut tem-
pore observetis, ne intempestivo fervore
vosmet ipsi sine cujusquam utilitate per-

ditum eatis, huc refert proverbium Pho-
cylid. καιρω λατρευειν, μηδ αντιπνεειν
ανεμοισι, & illud Ciceronis inter Sapien-
tium præcepta: *tempori parere*: & scripto-
ris Panegyrici ad Pisonem:

Temporibus servire decet, qui tempora
certis

Ponderibus pensavit, eum si bella vo-
cabunt,

Miles erit; si pax positus, toga gestiet
armis,

Hunc fora pacatum, bellantem castra
decebunt.

Cæterum præter suum *conjicere*, & *credi-*
bilius videri nullam rationem affert Cleri-
cus, stylum Scripturæ non ad mensuram
sanctuarii sed profanam pro more suo
mensurans, nisi hoc unum, quod inquit:
inter singulaxia præcepta vix credibile esse
positum generale illud, quo omnia Christia-
na vite officia continentur: Domino servi-
entes: Dico autem non solum credibilis
esse, sed omnino probabile esse plane non
separanda invicem esse hæc duo: τω πνευ-
ματι ζεωντες & τω Κυριω δαλευοντες,
hoc enim innuere vult Paulus, ut non sit
nostra Θεσλατρεία pro specie & consuetudi-
ne, sed cum zelo ac fervore spiritus: ideo
evidenter hæc duo junguntur, quod
autem το τω πνευματι ζεωντες ponitur an-
tequam τω Κυριω δαλευοντες, id indicat ex-
terna pietatis officia ac devotionem publi-
ce in Ecclesia, nec non sanctitatem mo-
rum (nam hæc secum vehit phrasis κυριω
δαλευειν) omnino non omittenda esse,
quamvis fervor spiritus, hoc est, devotio
cordis ac animæ præcipuum sit, quod Deus
velit

velit & injungat, atque ideo primo loco ponitur: Credibilius (ut Clerici phrasi utar) hoc est, quam Apostolum alio præcepto: τῷ κερῶ δαλευόντες callidæ dissimulationi τῶν ψευδαδελφῶν & (si Hammondo credimus) Gnosticorum viam aperuisse, quorum erat μηδέποτε ἀντιπνεῖν τοῖς ἀνεμοῖσι, sed ad quamvis auram id agere quod Galli dicunt: *tourner la casa-que*: Corrigenda igitur est Versio Lutheri: *Schicket euch in die Zeit*: Vers. Florentina An. 1551. *Servite al tempo*. Romana Nova: *tempori servientes*: Optime Erberg. *ferrenti nello Spirito serventi al Signore*.

ΖΥΓΟΣ, *jugum*, vide supra vocem ΕΛΑΦΟΣ. Sumitur vel pro præcepto, vel dominio, vel tyrannide, vel cruce, vide Gen. 27, 40. Num. 19, 2. 2 Par. 10, 4. 11. 14. Psal. 2, 3. Es. 10, 27. & 14, 5. 29. Ζυγός statera, trutina, bilanx Ap. 6, 5. Lev. 19, 35. Job. 6, 2. Prov. 16, 12. & 11, 1. Sir. 21, 27. Ζυγός τῶν πλοίων, *Schiffreuder* 3. Macc. 4, 10.

ΖΥΜΟΣ, *fermento*: legitur Os. 7, 4.

ΖΩΓΡΕΩ, *vivum capio*: Significat talem capturam qua redimitur mortis periculum, ita Latini servos à servando dixere: Homerus: ζῶγρει ἀτρεοσύε. Explicant Scholiastæ ζῶντα με φυλάττε. Josv. 6, 25. καὶ παῖβ τὴν πόρνην καὶ παντα τὸν οἶκον αὐτῆς τὸν πατρικὸν ἐζώγρησε. 2 Sam. 8, 2. καὶ ἐγένετο ταῦτα δύο σχοινίσματα ἵνα θανατωσά καὶ ταῦτα δύο σχοινίσματα: ζώγητε, Luc. 5, 10. ἐση ἀνθρώπους ζώγων scil. ut b captura legis Spiritus conier

ventur ad vitam æternam, ita enim explicat Apostolus 1 Tim. 2, 26. ἵνα ἀνανηψῶσιν ἐκ τῆς τῆς διαβολῆς παγίδος, ἐζώγρημενοι ὑπ' αὐτῆς εἰς τὸ ἐκεῖνθ θάλημα, vide Annotat. Hammondi ad h. l. quibus vix quicquam addi potest: nisi quod τὸ ζώγρειν hic sit vivum tanquam in cavea detinere: Dicitur ζώγρειν de iis qui vivi capiuntur ut postea interimantur 2 Par. 25, 12.

ΖΩΝΗ, Job. 12, 18. ponitur pro signo fortitudinis, dominii ac imperii Regii, quasi dicas sceptrum & regimen Es. 23, 10. item pro rei alicujus plenitudine Psal. 109, 19. veluti zona hominem ante constringit & omnino circumdat, ita Hieropsaltes dicere amat, ut maledictione vestiat iniquus tanquam zona, at contra dicitur de Christo Es. 11, 5. justitia est zona lumborum ejus. Ponitur zona pro hominis fortitudine, velocitate, firmitate Es. 5, 27. erat ζώνη genus cinguli quod armati portabant, Geheng 1 Sam. 18, 4. cingulum virginum, virginitatis signum Epist. Jerem. 42, 43. Pars investituræ Sacerdotalis Exod. 29, 9. Signum splendidissimi ornatus Ap. 15, 6. confer Ap. 1, 13.

ΖΩΟΝ, Hab. 3, 2. ἐν μέσῳ δύο ζώων γνωσθήσῃ, ἐν τῷ ἐγγιζειν τὰ ἐθνη ex hac translatione τῶν LXX Intpp. nata est opinio, quod Christus inter duo animalia, de quibus Es. 1, 3. sc. bovem & asinum in præsepio jacuerit, quamvis in Hebræo extet: *in medio annorum*, & Aquila reddidit ἐν τῷ ἐγγιζειν τὰ ἐτη ζωῶσαν αὐτόν. Theodosion ἐν μέσῳ ἐτῶν ζωῶσαν αὐτόν, Symmachus: ἐν τῷ ἐνιαυτῶν ἀναζωῶσαν

ωσεν αυτον. sed legerunt forsan LXX.

וְיִי שְׁנֵי בָּקָרָב εν μεσω δυο ζωων
in medio *duarum vitarum*, pro quo postea
forte mutato accentu lectum sit εν μεσω
δυο ζωων in medio *duorum animalium*:
Et Syrus Interpres legisse videtur
וְיִי שְׁנֵי בָּקָרָב nam reddidit: in me-
dio *annorum vite*: Theodoreti hæc verba
sunt: εμοι δε δοκει μη ζωα αλλα ζωας
εφηκεναι τον προφητην, την τε παρσαν
και την μελλασαν, ων μεσος ο δικαιος κρι-
της αναφαινεται. Theophylactus: In medio
duarum vitarum cognosceris: due vite
sunt, & præsens & futura &c. has duo
ζωας paulo aliter interpretatur Cyrillus
Hierosolymitanus: nimirum: quod Chri-
stus in carne vixerit & mortuus sit, & quod
per resurrectionem iterum revixerit.

H.

H, Luc. 18, 14. κατεβη ετος δε δικαι-
ωμενος εις τον οικον αυτου η εκεινος, reddendum
est: non ille, & sic non necesse est sup-
plere: μαλλον η εκεινος, nam particula η
saepe significat non Ol. 6, 6. διοτι ελεος θελω
και ευστιαν, επιγνωσιν θεου ο λοκαυτωμα
Psal. 118, 8. αγαθον πεποιθεναι επι κυριον,
η πεποιθει εστι επανθρωπων v. 9. αγαθον ελ-
πιζειν επι κυριον η ελπιζειν ετω αρχεσι.

H MHN est particula assevera-
tionis Ebr. 6, 14. επει κατ εδενος ειχε μειζονος
ομοσαι, ωμοσε καθ εαυτου λεγων· η μην
ευλογων ευλογησω σε. Gen. 22, 17. η μην
ευλογων ευλογησω σε.

HΓΕΟΜΑΙ, *duco*, hinc Dux
ηγουμενος, ηγεμων, ηγεμονευων, alias *duco*,
arbitror Phil. 3, 8. αλλα μενευγε και ηγεμαι

παντα ζημιαν ειναι δια το υπερεχον της
γνωσεως Χριστου Ιησου Κυριου μου, δι ον τα
παντα εζημιωθην και ηγεμαι σκυβαλα
ειναι ινα Χριστον κερδησω, και ευρεθω εν
αυτω, μη εχων εμην δικαιοσυνην την εκ
νομου αλλα την δια πισεως Χριστου, την εκ
θεου δικαιοσυνην επι τη πισει. Το ηγεμαι
hic idem est quod λογισμαι & notandum
tempus præsens, quo indicatur non tantum
ista legis opera, quæ secundum ακριβειαν
Pharisaicam ipsi tanquam privilegium ali-
quod, lucro fuerunt, sed & nunc postea
omnia illa, quibus gloriari potuit post con-
versionem & fidem in Christum ζημιαν
ειναι.

HΔH, *jamdudum*. 2 Tim. 4, 6.
quod adversus Clericum notari velim, qui
Hammonidum sugillat eo quod hæc verba
Pauli εγω γαρ ηδη σπενδομαι de præterito
periculo explicuit: etenim quodnam nunc
præsens erat Paulo periculum, quod ma-
jus esse potuit præterito, cum causam suam
dixerat coram Nerone? Videatur solum-
modo absque præjudicio Paraphrasis
Hammondi ad h. l. & Præmonitio ad ean-
dem Epistolam: Neque obstat quod Apo-
stolus sciverit sibi adhuc majus periculum
imo ipsam mortem imminere (vide quæ
diximus supra in voce εφισημι) nam distin-
cte duo diversa proponit sc. magnum pe-
riculum ηδη dudum præteritum in verbis
εγω γαρ ηδη σπενδομαι, mortem vero in-
stantem in verbis και ο καιρος της εμης α-
ναλυσεως εφεσηκε: quod vero το σπενδο-
μαι ponatur in præsenti, id denotat ali-
quam hujus libationis continuationem ab
eo tempore quo dudum incepit: nec info-
lita

lita est locutio de præteritis in præsentibus
 Matth. 24, 33. *οταν ηδη φυλλα εκφουει*
 Matth. 15, 32. *ηδη ημερας τρεις προσμενχσι*
 Matth. 3, 10. *ηδη αξινη κειται*. Luc. 14, 17.
ηδη ετοιμα εσι παντα. Joh. 5, 6. *γνης οτι*
πολυ ηδη χρονον εχει. Joh. 11, 17. *τεσσαρες*
ημερας ηδη εχοντα v. 39. *ηδη οξει* Joh. 15,
 3. *ηδη υμεις καθαρων εσε*. 2 Thess. 2, 7.
μυστηριον ηδη ενεργειται. 1 Joh. 2, 8. *φως το*
αληθινον ηδη φαινει c. 4, 3. *εν τω κοσμω*
εστιν ηδη, & quod *το ηδη* jam dudum ac diu
 ante designet, patet ex Eccl. 4, 2. ubi de
 Patribus diu ante defunctis inquit Ecclesi-
 astes *επηεσα εγω συμπαντας της τε θνη-*
κοτας της ηδη αποθανοντας &c.

ΗΛΙΚΙΑ, I. *ætas*: eademque
 idonea ad generationem Ebr. 11, 11. adul-
 ta Joh. 9, 21. 23. ita *ο εν ηλικια*: *Erwach-*
sener Mann 2 Macc. 5, 24. *ætas* accre-
 scens Luc. 2, 51. *ætas* provec̃ta 2 Macc.
 6, 23.

Sub hac significatione recte explicatur
 locus Mat. 6, 27. *τις δε εξ υμων μεριμνων*
δυναται προσθειναι επι την ηλικιαν αυτης
πηχυνεν. Hammondus debemus quic-
 quid ad hunc locum dicemus, is enim in
 suis Annot. facem nobis prætulit: (α) de-
 hortatio Christi peculiariter respicit solli-
 citudinem de vita temporalī conservanda,
 quod eam autem qualicunq; demum cura,
 arte, sollicitudine plane non producere
 possimus, innuit eo quod non possimus
 addere ne vel *πηχυνεν* h. e. ne vel brevissi-
 mum temporis spatium præter id quod à
 Deo nobis datum est. (β) *πηχυς* est quidem
 mensuræ genus sed transfertur ad tem-

pus, cujus spatium brevissimum dicitur
πηχυς ~~ο~~ *χρονος* tempus cubitale, qui ter-
 minus si ad mensuram transferatur ma-
 gnitudinem satis amplam denotat, & si ad
 staturam accommodetur, addito uno cu-
 bito, immanis illa fieret. Usurpatur vox
πηχυς de certo spatio emetiendo, quod in
 stadio continetur. Pindari Scholiast.
 Olymp. Od. 13. *σταδιον ο τροπος εν ω στρε-*
χον, ηνδε πηχεων τριακοσιων διαστημα.
 Nunc cum stadio vitæ nostræ curriculum
 comparatur Job. 9, 25. 2 Tim. 4, 7. o-
 mnino referri debet *πηχυς* ad mensuram
 non staturæ sed vitæ nostræ, quæ suos ha-
 bet cubitos, suas palmas (quæ mensura mi-
 nor est quam cubiti) secundum Phrasin
 Davidicam: *fecisti dies meos ad longitu-*
dinem palmi. Hæc præcipua sunt, quæ
 nos docuit Hammondus ad h. l. mihi scri-
 benti ac consideranti terminum *πηχυν*
εν in mentem venit faceta etsi horribilis
 historia, quam ex Thuano refert Author
 libri, cui titulus: *Apologie pour les Re-*
formateurs &c contre Mons. Mainbourg:
 Historia est, adeoque ab instituto hujus
 operis valde aliena, sed quoniam ætatis
πηχυν εν respicit, fluat in calamum
 prout eam legi: *On disoit que depuis*
long temps il avoit eu (sc. Papa Sixtus V.)
un grand commerce avec l'ennemy du
genre humain par le moyen de la magie &
qu'il avoit fait traitté avec le demon que
s'il devenoit Pape par son moyen & qu'il
possedât le Papat six ans, apres cela il s'a-
bandonneroit entierement à luy pour en
faire tout ce que luy plairoit. Le diable
luy étant apparu au bout de cinq ans pour
se saisir de luy, Sixte s'emporta & luy re-
pro-

prochant son infidelité luy dit qu'il n'avoit encor regne que cinqv ans, & qu'il devoit en regner six: sur cela le diable le pria de se souvenir qu'au commencement de son pontificat il avoit fait mourir un jeune garçon au dessous de l'aage ordonné par les loix, qv'on luy étoit venu représenter qu'il s'en falloit un an, qu'il ne fut en aage s'être puni de mort & que Sixte V. avoit repondu: s'il luy manque un an, je luy en donne un des miens, un ajoute à cinqv font six, ainsi le nombre que je t'ay promis est expiré, ajouta le Diable. Sixte ayant entendu cela n'eust rien à repondre, & demeurant confus, se coucha le visage sur le liét & avec d'horribles remords se prepara à recevoir la mort que le Diable luy donna. Je donne cette bistoire comme elle a été débitée par les Espagnols.

Est II. ηλικια statura, item forma, prout demonstravit Hammondus l. c. & sumitur five pro ætate, five pro statura spiritualiter Eph. 4, 13.

ΗΛΙΟΣ, Gen. 32, 29. *ανετειλε δε αυτω ο ηλιος, ηνικα παρηλθε το ειδοτε θεου*, Luth. und als er für Pniel überkam, gieng ihm die Sonne auf, Glossa Weimar. Pniel Gottes Angesicht oder Erkenntnis, denn durch den Glauben im Streit des Creuzes lernet man GOTT recht erkennen, so hats denn keine Noth mehr, so gehet die Sonne auf: (est in Scriptura sol symbolum claritatis, excellentiæ, splendoris, illuminationis, gaudii, consolationis) Mich. 3, 6. *νυξ υμιν εσαι εξ ερασεως, και σκοτια εσαι υμιν εκ μαντειας, και δυσετα ο ηλιος επι της προφητας*

και συσκοτασει επ αυτης η ημερα, ita malo omine mortuus est Achab occidente Sole, confer Ap. 8, 12. Amos 8, 9. Jer. 15, 9. Joel. 2, 10. Ipse Deus soli comparatur, quoniam sol est species monadica, in se lucens, lumen cunctis rebus præbens, cuncta videns, fovens, illuminans, calefaciens, nutriendus, generans &c. tenebras, ventos, turbines, procellas dissipans &c. Psal. 84, 12. ubi quanquam LXX. Intpp. verterint: *ελεον και αληθεια* (ελεος ad calorem, αληθεια ad lumen solis refertur) *αγαπα ο Κυριος, ο θεος χαριν η δοξαν δωσει οχ υπερησει* (all. leg. υπερησει) *τοι αγαθα τοις πορευομενοις εν ακακια*, Symmachus tamen posuit *ηλιον γαρ και υπερσπισμον Κυριος ο θεος αγαπα*. Aquila adhuc propius accedit: *ηλιος η συζε Κυριος ο θεος*, Luth. denn Gott und Herr ist Sonn und Schild, der Herr gibt Gnade und Ehre, er wird kein Guts mangeln lassen den Frommen, sic accuratiores Interpretes: & explicamus: Sonn und Schild wird Finsterniß und Unglück, er gibt Gnade und Ehre wider den Haß und Schmach oder Schande der Welt: vel: Sonne zum Glück und Hehl, Seegen und Freude, Schild wider Stoß und Unglück, Noth und Gefahr: Notandum hic *ως εν παροδω* ultima verba ab Interpretibus varie reddi. Luth. den Frommen, LXX. *πρευομενοις εν ακακια*, Svaning. dem som vandre frommelig, Erberg. *quegli che caminano in integrità*, Psalter. Ital. Parisiense: *ne la perfectione*, Genevens. & Diod. *ceux qui cheminent en integrité* Vulgata, Tremell. & Osiander: qui

qui ambulant in innocentia ad H in T. integritate vel: perfectione, quæ vox non absolutam perfectionem (quamvis is qui in perfectione ambulat, non ideo est perfectus) infert, sed simplicitatem seu simplicitatis innocentiam, quemadmodum de ducentis viris dicitur 1 Sam. 15, 11. quod cum Absalomo iverint in simplicitate sua, ita Gallis *simple & innocent, simplicité & innocence* pari passu ambulant. Soli comparatur lux Evangelica Es. 30, 26. Solis luce denotatur *ελλαμψις* gloriæ æternæ Es. 60, 19. 20. Mat. 13, 43. τότε οι δικαιοι εκλαμψουσιν ως ο ηλιος εν τη βασιλεια της πατρός αυτων, confer Jud. 5, 31. Sap. 3, 7. Dan 12, 3. Soli comparatur res perpetua Ps. 89, 37. το σπέρμα αυτης εις τον αιωνα μενει και ο θρονος αυτης ως ο ηλιος εναντιον μου και ως η σεληνη κατηρτισμενη εις τον αιωνα, και ο μαρτυς εν θρανω πιστος διαψαλμα. Symmach: ο διαμαρτυρομενος εν θρανω πιστος. Sol justitiæ Christus Mal. 4, 2. Solis ariditati comparantur miseriæ hujus vitæ Es. 49, 10. σπειναι σπιν εις διψησιν, εις καταλειψιν αυτης ο καυσων εις ο ηλιος &c. confer Ap. 7, 16. & 21, 3. & 22, 5. *Videre solem* est vivere Ps. 58, 9. Phrasis: *sub sole*, vel in conspectu solis designat rem apertam προδηλον 2 Sam. 12, 11. και κρινηθησεται μετα των γυναικων σου εναντιον της ηλης της τατης confer 2 Sam. 16, 22. An autem Absalom omnes decem concubinas Patris uno eodemque die stupraverit, haud refert scire, sat est novisse Ahitophalem ex insigni malitia hoc consilium Absalomo dedisse, ne scil. unquam cum Patre in gratiam rediret, si forte in prælio devictus alter eorum alteri se dedidisset.

ΗΛΟΣ, *clavus*, 1 Par. 23, 3. 2 Par. 3, 9. Eccl. 12, 11. alias πασσαλ Jud. 4, 21. Exod. 38, 20. Jud. 16, 13. Es. 33, 20. & 54, 2. Ezech. 15, 3. huic comparatur res firma & fixa, e. g. homo confirmatus in officio ac loco fixo Es. 22, 23. 25. quam phrasin etsi LXX Intpp. non retinuerint, ita tamen illustre illud vaticinium exposuerunt, ut verba illa v. 23. 24. aperte de Christo dicta intelligantur, imo & illa quæ habentur v. 25. non ad Sebnam referantur, ut volunt quidam Intpp. sed ad exinanitionem & mortem Messiae: verba sunt και σησω αυτον αρχοντα εν τοπω πισω και εσαι εις θρονον δοξης της οικης της πατρός αυτης, και εσαι πεποιθως επ αυτον πας ενδοξος εν τω οικω της πατρός αυτης, απο μικρης εως μεγαλης, και εσονται επικρεμαμενοι αυτω (confer Joh. 12, 32.) v. 25. τη ημερα εκεινη ταδε λεγει κυριος σαβαωθ. κινήθησεται ο ανθρωπος ο εσηργυμενος εν τοπω πισω, και αφαιρεθησεται και πεσεται και εξολοθρευθησεται η δοξα η επ αυτον, οτι κυριος ελαλησε.

Quæsitum est, an Christus adhuc in dextra Patris clavorum vestigia retineat? affirmat August. l. 22. de C. D. c. 20 quoniam cicatrices quoque martyrum in altera visendas asserit, item Serm. 5. de Ascens. Christi. Sunt qui huc traxerunt loca, Es. 49, 16. ιδες επι των χειρων μου ερω γραφηκα σου τα πικη, και ενωπιον μου ει διαπαντος, Zach. 13, 6. και ερω προς αυτον τισαι πληgai αυτης ανα μεσον των χειρων σου; και ερη. ας επληθυν εν τω οικω του αγαπητου μου. Curiosior hæc

hæc quæstio vel negari forsân tutius potest vel affirmari, si affirmetur, dicendum est non aliter in altero die retenturum esse Salvatorem Nostrium passionis stigmata quam pro libera œconomia ad tanto evidentioris amoris Ejus demonstrationem & exinanitionis anteaactæ, nunc vero superatæ gloriosam memoriam, sicuti modo libere œconomico vulnerum vestigia post resurrectionem monstrare voluit, non quod in glorioso corpore tanquam nævi deformitatisque indicia remanserint, sed signa potius gloriosæ victoriæ superatæque mortis ac certissimum testimonium ejusdem corporis quod passum fuerat, nimirum ad confirmandam discipulorum fidem Joh. 20, 20. 27. ita scilicet antecedentæ miseræ sinistriorisque olim sortis indicia seu mnemosyna ac studio reservatæ reliquiæ, superatis omnibus malis haud magis opprobrio sunt ulli, quam vasa argillacea Regi Siculo, & tantum abest ut in memoriam revocata ταπεινώσεως τεκμήρια statum gloriosum offuscent, quin potius majorem lucem gloriæque victricis splendorem affundant, hinc triumphantia illa verba Ap. 1, 17. 18. *ἐγώ εἰμι ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἐσχάτος ὁ ζῶν καὶ ἐνενομένην νεκρῶς, καὶ ὁ ζῶν ἐμὲ τὰς αἰῶνας τῶν αἰώνων καὶ ἐχω τὰς κλεῖς τῆς ἀδῆς καὶ τῆς θανάτου* Sic. *olim meminisse jurebit*: Deformes vero exinanitionis reliquias in corpore Domini visendas omnino negandum est, nam propter quod unumquodque est tale, illud magis est tale: corpora nostra absque omnibus nævis aut stigmatis fore in resurrectione confitemur 1 Cor. 15, 42. 43. 44. quoniam Christus resurrexit in gloria con-

fer v. 45. 46. 47. 48. 49. 50. Clara sunt verba Phil. 3, 21. *ὁ μετασχηματίζει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν εἰς τὸ γενεσθαι αὐτὸ συμμορφὸν τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ κατὰ τὴν ἐνεργεῖαν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ καὶ ὑποτάξαι ἑαυτῷ τὰ πάντα.* Col. 3, 4. *ὅταν ὁ Χρῆσθ φανερωθῇ ἡ ζωὴ ἡμῶν τότε καὶ ἡμεῖς σὺν αὐτῷ φανερωθήσομεν ἐν δόξῃ.* 1. Joh. 3, 2. *ἀγαπητοὶ νυν τέκνα Θεοῦ ἐσμεν, καὶ ὅπως ἐφανερωθῇ τί ἐσομεθα· οἶδαμεν δὲ ὅτι ὅταν φανερωθῇ, ὁμοιοὶ αὐτῷ ἐσομεθα ὅτι ὁψομεθα αὐτὸν καθὼς ἐστὶ.*

HMEPA, Dies: *ἡμέρα Κυρίου* ^a vocatur dies iræ Es. 2, 12. & 7, 17. & 9, 14. & 13, 6. 9. 13. & 22, 5. & 34, 8. & 37, 3. & 61, 2. Jer. 46, 10. alias *ἡμέρα οργῆς* Rom. 2, 5. per quam non intelligitur ibi certus aliquis terminus peremptorius in cerebello Calvinistico natus, sed dies extremi judicii, ut patet ex solenni titulo *φανερώσεως τῆς δικαιοκρισίας* eodem versu & ex contextu v. 6. 7. 8. 16. item 2 Thess. 2, 5. & seqq.

ἡμέρα Κυρίου dicitur de adventu Christi in carnem Mal. 3, 2. & 4, 5. ad judicium 1 Thess. 5, 2. 2 Pet. 3, 10. 12. & vocatur alias *μεγάλη ἡμέρα* Ap. 6, 17. *ἡμέρα κρισεως* Rom. 2, 16. Judæ v. 6. 2 Pet. 3, 7. 1 Joh. 4, 17. *ἡμέρα ἐκείνη* 2 Tim. 1, 12. 18. & 4, 8. 1 Cor. 3, 13. 2 Thess. 1, 10. κατ' ἐξοχὴν dicitur *ἡμέρα Χρισθ* 1 Cor. 1, 8. & 5, 5. 2 Cor. 1, 14. Phil. 1, 6. 10. & 2, 16. 2 Thess. 2, 2. *ἡμέρα ἀπολύτρωσεως* Eph. 4, 30. *ἡμέρα ἐσχάτη* Marc. 6, 11. Joh. 6, 40. 44. 54 & 11, 24. Joel. 1, 15. & 2, 1. seqq. & 3, 14. Zoph. 1, 14. 15.

ἡμέρα τῆς νίκης τοῦ ἀνθρώπου dicitur vel de diebus carnis Christi Luc. 17, 22 ^d

Joh. 8, 56. (ex quo loco expendat pius Sacerarum literarum ereuneta, quænam & quotuplex fuerit dies Christi, quam vidit Abrahamus, scil. vidit in proprio filio Isaac diem & nativitatis & circumcisionis & passionis & resurrectionis Christi: diem nativitatis vidit David 2 Sam. 7. vidit & diem passionis Psal. 118, 24. collato cum versu 21. 22. 23. imo & resurrectionis Psal. 16, 10. unamquamvis videre Prophetæ: Esaias, Jeremias, Ezechiel, Daniel, Zacharias, Habacuc &c.) tempus quo in hoc mundo vixit, dicitur: *ἡμέραι σαρκὸς αὐτοῦ* Ebr. 5, 7. simpliciter in plur. *ἡμέραι* 78 *ὡς* 78 *ἀνθρώπων* dicitur vel de extremis temporibus, quæ adventum Ejus ad judicium proxime præcedunt Luc. 17, 26. (sicut *ἡμέραι ἐσχαταὶ* dicuntur sequiora mundi tempora Jac. 5, 3. 2 Tim. 3, 1. 2 Pet. 3, 3. alias tempus Novi Test. Ebr. 1, 2. Act. 2, 17. Joel. 2, 28.) vel in num. Sing. de extremo die judicii Luc. 17, 24.

- e *Ἡμέρα Κυριακή* Dominica dies Ap. 1, 10. Varie alias ponitur *ἡμέρα* ex. gr. *ἡμέρα Κυριακή*,
 f Svaning. *jammers dag* Ezech. 7, 7. Abd. v. 15. *bedrøffelsens dag* Jer. 30, 7. Es. 60, 20. *hiemfjælsens dag* Es. 10, 3. 17. & 13, 22. & 63, 4. Jer. 50, 27. 31. Job. 20, 28. Thren. 1, 21. Luth. *des Verderbens und Grimmes* Job. 21, 30. Thren. 1, 12 & 2, 1. *ἡμέραι ἐκδικήσεως* Luc. 21, 22. Ezech. 30, 2. 3. *bösen Tage* Psal. 49, 6. Eccl. 7, 15 & 11, 8. Amos 6, 3. Svaning. *uløsheds dag* Jer. 17, 18. & 46, 21. & 51, 2. *saligheds dag*, tempus gratiæ opportunum Es. 49, 8. 2 Cor. 6, 2. 3. tempus Evangelii & gratiæ in N. T. Es. 65, 22. *gute Tage* Job. 21, 13. 1. Pet. 3, 10. Job. 36, 11. Psal. 34, 13. Eccl. 7, 15.

Dies alicujus vel dies mortis Psal. 37, 13. g
*οὐδὲ κύριος ἐκγέλασται αὐτὸν ὅτι ἐβλε-
 πει ὅτι ἤξει ἡ ἡμέρα αὐτοῦ*, vel *crucis &
 miseriae* anteactæ ita: *dies Jerusalem* Psal.
 137, 7. *Ἡμέρα τελευτῆς* Eccl. 7, 11.

Ἡμέρα ἐνταφιασμοῦ. Dies sepulturæ Joh. h
 12, 7. Dices: quomodo illum diem sic appellavit Christus, utpote qui nondum aderat, neque servatum illud unguentum fuit ad *ἐνταφιασμόν*, sed aliud præparatum fuit postea Luc. 24, 1. Resp. *ἡμέρα ἐνταφιασμοῦ* hic ponitur pro *ἡμέρα παθημάτων*, quæ ad crucem, mortem & denique sepulturam tendebat & trahebat. *Deinde*: ponas licet hunc terminum *ἐνταφιασμοῦ* præcise pro die sepulturæ, jam particula *εἰς* totum nodum solvet, scilicet: unxit eum *εἰς ἡμέραν ἐνταφιασμοῦ*: in signum sepulturæ adventantis, (nam moris erat apud Judæos corpora demortua unguento condire) vel: *εἰς ἡμέραν ἐνταφιασμοῦ*: vice & loco ejus diei, scilicet si forte accideret, ut tunc non ungi posset, tamen nunc vellet ungere in diem sepulturæ adventantis: mire hoc convenit cum loco Gen. 50, 1. quod à nemine hæcenus observatum novi: nam initium hujus unctionis *ἐνταφιασμοῦ* factum est Joh. 12, 7. ultimus *ἐνταφιασμοῦ* (nam sic appellatur illa unctio à Græcis) factus est Luc. 24, 1. & satis temporis intercessit, & sane vix nisi Baronio, Scaligero de Em. Temp. Casaubonoque judice acquiescerem, quantum temporis intercesserit, si forte horum ullus ejus rei meminisset. Totum simile, nequidem dicam Typici aliquid patebit ex proba collationis τῶν ο. cum Versione Lutheri (reservato judicio de unaquavis ad amissum textus Hebræi)

Hebræi) καὶ προσελαξεν Ἰωσήφ τοῖς παῖσιν αὐτῶν τοῖς ἐνταφιασταῖς (hi erant Sapientes, Medici, Chirurgi, vide Bochar- ti Chanaan & Phaleg, Witzii Ægyptiaca, Selden. de Dis Syris aliosque, qui in hanc materiam multa, sed non satis, multo mi- nus cuncta scribenda, scripsere) ἐνταφια- σαι τὸν πατέρα αὐτῶν, καὶ ἐνταφίασαν οἱ ἐνταφιασταὶ τὸν Ἰσραὴλ, καὶ ἡ πλη- ρωσαν αὐτῶν τεσσαράκοντα ἡμέρας. Οὕτω γὰρ καταριθμοῦνται αἱ ἡμέραι τῆς ταφῆς. Luth. Joseph befahl seinen Knechten den Aerzten, daß sie seinen Vater salbeten, und die Aerzte sal- beten Israel bis daß vierzig Tage um wa- ren, denn so lang währen die Salbe- Tage. Equidem haud facile quisquam probabit iusto ac liquido, quot dies illam unctionem Joh. 12. & alteram Luc. 24. intercesserint; sed quis etiam hac in parte adeo certus est, ut omnino negare possit non fuisse dies quadraginta? ad minimum hoc convenit cum numero quadragesimali Matth. 4, 2. fuit autem πειρασμός ἐν τῇ βεφηρᾷ prælu- dium ac præsagium passionis, ut demon- stratum est in voce τεσσαράκοντα.

i ἡμέρα ἀνθρώπου, Wennischelig dag Jer. 17, 16. c: dies fortunati, bona tempo- ralia: *non petii Domine* (inquit Propheta) *dies hominis, hoc nosti*; solent nimirum homines peculiarem εὐδαιμονίαν sibi opta- re, non tam in publicum bonum ut Eze- chias, qui pacem suo tempore optavit, sed ob privatum aliquod commodum, quod à se alienum esse vult Propheta loco citato.

i ἡμέρα ἀνθρώπου I Cor. 4, 3. ἐμοὶ δεῖς ἐλαχίστον εἶναι ὑφ' ὑμῶν ἀνακριθῆναι,

ἡ ὑπο ἀνθρώπου ἡμέρα. Leigh. hic ex- ponit ἡμέραν iudicium, quo quis de aliquo quidquam sentit seu iudicat: Hieronymus & quem sequitur Balduinus ad idioma Ci- licum recurrunt, qui diem pro iudicio su- mebant, quoniam sub dio res optime diju- dicatur ac discernitur, veluti dicimus: res in aprico est, es ist Sonnen-flar: D. Dan- hauerus Tharsismum esse dicit dum inquit in Idea B. Intpp. p. m. 187. *Tertio ex gente è qua natus est Author e.g. Tharsensis fuit Paulus, ideo Tharsismos quosdam in eo deprehenderunt Interpretes, maxime vero Col. 2, 18. in voce καταβεβεβηκεν & I Cor. 4, 3. ibi pro iudicio ponitur ἡμέρα. Impulsu quidem Sp. S. locuti sunt Sancti Dei homi- nes, sed omnibus ille styli libertatem conces- sit.* Terminum hunc forenssem appellat Thomafius in Cautelis circa Stud. Theol. n. 34 & in notis inquit: *mire se torserunt nonnulli Interpretes, quid sit hæc dies hu- mana, non sentientes subesse terminum fo- rensem ac intelligi diem iudicalem, unde & apud Germanos olim betagen denotavit citare, confer Grotium ad h. l.* Fuit Tho- mafius Jurisconsultus ac Vir vere Aulicus æque ac Doctus (nescio an adhuc aura fru- itur, nam Thomafium Juniolem intelli- go, qui Cautelas scripsit) ideo non mirum videbitur hæc ab ipso notari, etenim in Theologicis præsertim Criticis ad illa principia quibus maxime est imbutus, u- nusquisque unaquævis obvia maxime re- digit. Nondum autem probatum est vel a Grotio vel Thomasio, ἡμέραν tunc tempo- ris ita ἐξοχηκώς καὶ ἐμθετικώς dictam fuisse de die iudiciali in jure civili, quo tem- pore scripsit Apostolus, neque existimo ipsum

ipsum respexisse sive ad Germanorum *be-
ragen* sive ad Latinorum *diem dicere*: In-
terim miror Hammondum, cui Grotius
semper ansam meditandi suppeditavit,
hunc locum in suis Annotationibus plane
intactum reliquisse. Nescio quo sopore ob-
rutus hæc verba Apostoli ita reddiderit
Tremellius: *ut à vobis judicer aut ab ullo
filio hominis*. Beza, Osiander, Vulgata po-
suerunt *judicium hominis*, & quidem re-
ctissime quo ad sensum, nam existimo hic
per *ἡμέραν* tempus insequens denotari ad
extremum usque diem, ita ut sensus sit:
perinde esse Paulo quicquid ulla humani
judicii dies de illo vel illius scriptis afferat,
quicquid demum de ipso iudicatura sit æ-
tas vel ævum, nam *ἡμέραν* *κυρίως* præce-
dunt *ἡμέρας ἀνθρώπων*, non de his sed de
illa sollicitus est Apostolus: Noverat du-
dum Corinthiorum de se iudicia, sc. quod
Epistolæ quidem ejus graves essent ac effi-
caces, sed præsentia infirma & stylus hu-
milis, quam parum nunc curat hoc eorum
iudicium, quod de ipso jam dudum tulerant
*ἐμοὶ εἰς ἐλαχιστὸν ἐστὶν ἵνα ὑφ' ὑμῶν ἀνακρι-
θῶ*, tam parum quoque curat censuram
posterioris ævi *ἢ ὑπὸ ἀνθρώπινης ἡμέρας*,
cum non sit nisi unius diei de se suisve
scriptis ac verbis aliquando iudicare c. 3.
in versu 12. 13. 14. 15. *εἰ δὲ τις ἐποικοδομεῖ ἐπὶ
τοῦ θεμελίου τὸν χρυσοῦν, ἀργυρὸν, λι-
θὲς τιμίαις, ξύλα, χερτὸν, καλάμην· ἐκά-
ςτ' τὸ ἔργον φανερὸν γένησεται· ἡ γὰρ ἡ-
μέρα δηλώσει ὅτι ἐν πυρὶ ἀποκαλυπτέ-
ται καὶ ἐκάςτ' τὸ ἔργον ὅποιον ἐστὶ τὸ πῦρ δο-
κιμασθεῖν· τὸ ἔργον μένει ὁ ἐπικοδο-
μήσας, ὁ μὲν ληψεται· τὸ ἔργον κα-
τακαίεται, ὁ δὲ σωθήσεται αὐτὸς ὡς*

θησεται, ὅτως δὲ ὡς δια πυρός, hic per
ἡμέραν intelligere possis vel sequiora tem-
pora, quibus Deus IPSE revelabit ea, de
quibus loquitur Apostolus, vel diem cru-
cis, miseriæ, probationis, prout superius ex-
plicuimus ex locis Luc. 21, 22. Ezech. 30,
2, 3. Ps. 49, 6. Psal 137, 7. Cogit parhermi-
neja Jesuitica igne purgatorio æstuans,
igne oris Domini repurganda, ut mentem
nostram de hoc loco, quem valde obicu-
rum appellavit Augustinus l. de fide &
Opp. c. 15. ambiguum agnovit ipse Bellar-
minus l. de purgator c. 1. Paulo distinctius
exponamus: Notandum ergo (α) Pau-
lum de solis Doctoribus Ecclesiæ loqui, ut
patet ex vers. 5. 6. 7. 8. 9. 10. & seqq. nunc
si purgatorio *θεμελίον* ex verbis Paulinis
extruere idque vel auro argentoque distin-
guere, vel stipulis instruere velint Papico-
læ, solis id suis Doctoribus ædificent, nam
cum non nisi de Doctoribus agat Aposto-
lus, non nisi Doctorum opera probanda
exponit, (β) per *θεμελίον* intelligi Chri-
stum v. 11. (γ) per primum ternarium
χρυσόν, ἀργυρὸν, λιθὲς τιμίαις sanam
doctrinam veramque S. Scripturæ explica-
tionem, variam quidem stylo pro varieta-
te donorum ac scientiæ gradu, sed ubique
ac omnino pretiosam (NB. *ὡς ἐν παροῶν* vi-
deatur iudicium ipsissimorum Pontificio-
rum de diversitate styli explicatorii Luthe-
ri & Calvinii apud P. Maimbourg. Hist. Cal-
vinismi, & falsum responsum Authoris li-
bri cui titulus: *le Calvinisme & Papisme
mis en parallele* P. 1. c. 17. p. m. 466. & seqq.
Edit. Roterd. 1684.) (δ) per secundum ter-
narium priori oppositum: *ξύλα, χερτὸν
καλάμην* non quidem opera (nam omnes
sancti

Sancti in operibus suis stipulas habent, & sic sanctissimus quisque igne purgandus esset, sed *ενταλματα ανθρωπων*, opiniones humanas, quaestiones curiosas v. 18, 20. quas instar arundinis Matth. 11, 7. ingeniorum oriens tempestas hinc illucque flectit *γραιωδεις μυθας, θρησκευτικας αγγελων*, aliaque Gnosticorum deliria: hæc si omnia igne purgatorio sunt repurganda, haud male agunt Jesuitæ, dum suis Doctoribus purgatorium quaerunt, cum Scholastica eorum Theologia (speciminis causa esto vastum illud volumen Roderici d'Arriaga Quæst. in Theol. Thomæ) non sit nisi quaestionum farrago, in quibus vix quicquam invenias nisi inutiliter quaesitum, varie dubieque responsum, Doctori quippe Magister contradicit, Illuminato Resolutissimus, Seraphico Angelicus, Irrefragabili Subtilis, unus hircum mulget, alter supponit cribrum. (ε) per ΗΜΕΡΑΝ *δηλυσαν* vel tempus indefinitum, prout Galli dicunt: *on le verra un jour*. Latini: *olim patebit* Germ. die Zeit wirs bringen vide post H. Grotium & Stobæum in excerpt. de Rer. Nat. tit. 11. Annotationes Joh. Clerici ad h. l. Vel tempus indefinitum probationis, tentationis, crucis, miseriæ. (ζ) per *πυρ αποκαλιπτον* vel ignem crucis 1 Pet. 4, 12. vel oris Domini Ap. 11, 5. adeo ut sensus sit: *Cognoscent* (verba sunt Meisneri in Anthropol. Dec. 1. Disp. 9.) *stipulas suas vel tempore crucis, vel per diligentem Scripturæ collationem & meditationem*: phrasin vers. 15. *αυτος δε σωθηται οτως δεως δια πυρος* Meisnerus l. c. sic explicat: *Salvabitur non nisi per ignem probationis, exustis prius*

istis opinionibus falsis, vel: non absque difficultate & periculo confer Amos. 4, 11. Judæ vers. 23. 1 Pet. 4, 18. vide quæ ex Chrysostomo ad h. l. attulit Hommondus, & ex profanis Scriptoribus similes locutiones non is solum, verum etiam Clericus: Concludimus verbis D. Hedinger ad h. l. *Gerettet und gleichsam wie ein Brand aus der Flamme gerissen werden, daß er an seiner Person und Seeligkeit keinen Schaden nehme, weil ihm das Feuer den elenden Überbau verzehren und in das rechtschaffende Wesen in Christo durch die Erfahrung besser hinein führen wird.* Dieses alles, was icht vom Bauen gesagt ist, deutet zwar vornehmlich auf die Lehrer, und auch wohl (NB ita enim verba Hedingeri mutare visum fuit: und auch wohl sc. per consequentiam didacticam) auf die Gesmeinen und einen jeglichen, der Christum zum Grund des Glaubens gefast und mit fein-nützen Stroh und faulen Holz denselben nicht beladen, sondern Göttliche Lehre und Weißheit durch Aufschliessung vieler tieffen Geheimnissen der Schrift, darauf setzen, und sich heilsamlich darinn zum Lobe Gottes üben will.

Ημερα αζυμων Luc. 22, 7. Gal. 4, 10. n Festum Paschatos. *Ημερα αγια*, Sabbathum Es. 58, 13. *Ημερα, τα ποτα* dies p festi seu convivales Job. 1, 5. ita dies Principum genethliaci Os. 7, 5. *Ημεραι των βασιλεων υμων, ηξαντο οι αρχοντες θυμας εξ οινου.* *Ημερα πολεμου* dies belli Job. 38, 23. *ωρα εχθρων, ημερα, πολεμου και μαχης.* *Ημερα εχθρας*, dies hesternae Pf. 90, 4. 5: res quæ cito præterit adeoque oblivioni data. *Ολην την ημεραν* 3: continuo

s tinuo, αδιαλείπτως Pf. 38, 7. El. 21, 8. & 65, 2. 5. Rom. 8, 36. & 10, 21. hinc Lutherus vertit *ολη ημερα* allezeit Psalm. 37, 26.

t *Ημερα* ponitur pro Symbolo sanctitatis, lætitiæ, gaudii, sicut nox impuritatem, miseriam, tristitiam denotat, hinc illæ loquendi formulæ Joh. 9, 4. *εμε δε εργαζεσθαι τα εργα τς περιαντος μεεως ημερα εστιν· ερχεται νυξ* (NB potentia tenebrarum & hora Judæorum tempore passionis) *οτε υδεις* (in morte nemo operabitur Pf. 6, 6. adhuc dum vivimus dies est) *δυναται εργαζεσθαι* Joh. 11, 9. *εχι δωδεκα εστιν ωραι της ημερας, εαν τις περιπατη εν τη ημερα & προσκοπται, οτι το φως τς κοσμου τς τς βλεπει, εαν δε τις περιπατη εν τη νυκτι προσκοπται, οτι το φως εκ εστιν εν αυτω·* In luce operabatur Christus, unde lucem quærebant opera Ejus v. 7. 8. applicat hæc ad nos Apostolus Rom. 13, 13. *ως εν ημερα ευσχημικως περιπατησωμεν* I Thess. 5, 5. *παντες υμεις υιοι φωτος εστε και υιοι ημερας, εκ εσμεν νυκτος εκδε σκοτους, v. 8. ημεις δε ημερας οντες νηφωμεν,*

De loco Matth. 26, 29. ubi habetur vox *ημερα* vide in voce *γεννημα* & confer Marc. 14, 25. Luc. 22, 18.

u 2 Pet. 1, 19. *ως λυχνω φαινonti εν αυχμηρω τοπω, εως & ημερα διαυγαση και φωσφορος ανατειλη εν ταις καρδιναις ημων·* hic quid per *αυχμηρον τοπον*, quid per *ημεραν*, quid per *φωσφορον* intelligatur, difficile quibusdam visum fuit: Somnia Hammondi de everfione Hierosolymo-

rum quod ea intelligatur in verbis *ημερα διαυγαση*, accurate pariter ac acute diluit Clericus in Annotationibus. Sunt vero qui doctrinam V. Testamenti locum caliginosum hic dici existimant, & per diem illucescentem præconium Evangelii de Christo intelligunt: huc inclinat quoque Clericus l. c. & quidem haud inique, nam tempus Veteris Testamenti dicitur tempus noctis Rom. 13, 12. tamen hæc non omnibus numeris conveniunt cum scopo Apostoli, is enim Judæis jam conversis scribit qui habebant cognitionem de Christo exhibito. Satius igitur intelligi velim per *τοπον αυχμηρον* mundum perversum, per *φως, ημεραν διαυγασσαν, φωσφορον ανατελλοντα* clariorem cognitionem Christi, quatenus nostra cognitio in hac vita suos habet gradus, ut semper in illa proficiamus donec sequatur *εν εκεινη ημερα* lux plenissima, unde & hic per *ημεραν* licet intelligere diem extremum qui dicitur *κατ εξοχην ημερα* Mat. 7, 22. & 24, 36. Ebr. 10, 25. adeoque dicti Apostolici sensus genuinus hic erit: quod lux Scripturæ debeat lucere donec ex Ecclesia militante in triumphantem, ubi intuitiva est cognitio, transferamur I Cor. 13, 9. etenim notandum est *το εως* hic loci non magis implicare terminum exclusivum quam in loco Mat. 28, 20.

Pauca circa quædam loca V. T. quæ superius dicta de voce *ημερα* tangunt, adhuc notanda ducimus. Os. 1, 11. *οτι μεγαλη η ημερα Ιεσρελ*: Dies Jesreël dicitur tempus præstitutum, quo Deus eam punire constituit.

De loco Os. 4, 5. vide in voce *νυξ*.

Βελος

Βελος πεπωμενον ημερας dicitur venenata pestis Pl. 91, 5.

Mich. 7, 4. ἐξέλθωμαι τα ἀγαθα αὐτῶν ὡς σῆς ἐκτρώγων καὶ βαδίζων ἐπὶ κανῶν. Ὁ ἐν ἡμέρᾳ σκοπίας, καὶ, καὶ, αἱ ἐδικήσεις σὺ ἡκάστῃ, νυν ἐσονται κλαυθμοὶ αὐτῶν, Luth. Wenn der Tag deiner Prediger kommen wird, wenn du heimgesucht solt werden, da werden sie denn nicht wissen wo aus, quem locum Mag. Wallenberger Pastor Erfurdensis in Bibl. Weimar. ita explicat: Wann die Zeit komme, von welcher die Propheten verkündiget haben etc. & sic diem Prophetarum ad veros Prophetas refert, quasi dicas diem Propheticum, diem visionis, diem calamitatis prædictum, quem LXX. reddiderunt ἡμέραν σκοπίας, pari modo intellexit hunc locum Diodatus: *le jour de tes guettes* (Erberg. *il giorno delle tue guardie*, pariter Genevenses Galli) *ta visitation est venue*, addito glossmate: *le temps de la punition predit par les Prophetes*, sed Tremellius, Pagninus, Vulgata, Chaldaeus, Jarkius, Kimki, alique de falsis Prophetis explicant, quod eorum dies adventurus sit, quo confundi debeant, quia prospera quæque vaticinati contraria in eventu visuri erant, & hoc magis quadrat cum contextu.

y Amos. 5, 18. καὶ οἱ ἐπιθυμῶντες τὴν ἡμέραν Κυρίου ἵνα τί αὐτὰ ὑμῖν ἡ ἡμέρα τῆς Κυρίου καὶ αὐτὴ ἐστὶ σκοτος καὶ ὀφως. Dies sine luce est omnino dies iræ ac iudicii, vix autem indicit Propheta iis, qui optant diem Domini postulatione exprobratoria, infideli, blasphema, irrisoria, etenim non Pseudoprophetae solummodo veros Prophetas provocabant expostulantes com-

plementum vaticiniorum adversus urbem sanctam, sed ipsi quoque plebeji diem punitionis à Prophetis prædictum deridebant Jer. 17, 15. quemadmodum Athei adhuc moderni adventum Domini in extremo die irrident, aliter vero fideles cum spe ἀποκαταστάσεως diem apparitionis Domini exoptant, & animæ beatæ tempus iudicii expostulant Phil. 1, 20. Ap. 6, 9.

Zach. 14, 5. 6. 7. καὶ ἔξει Κύριος ὁ Θεός μου καὶ πάντες οἱ ἅγιοι μετ' αὐτοῦ, καὶ ἔσται ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ὡς ἔσται φῶς, καὶ ψυχὴ καὶ πάρος ἔσται μίαν ἡμέραν, καὶ ἡ ἡμέρα ἐκείνη γινώσκῃ τὸν Κύριον, καὶ ὅλη ἡμέρα, καὶ ὡς νύξ καὶ πρὸς ἑσπέραν ἔσται φῶς καὶ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐξελεύσεται ὕδωρ ζῶν &c. Luth. Da wird denn kommen der HErr mein Gott (adventu non in carnem, sed visitatorio respectu infidelitatis Hierosolymæ & iudiciali respectu totius terræ) der HErr mein Gott (sc. Christus secundum utramque Naturam, Judex, adventu glorioso ἐν τῇ δόξᾳ αὐτοῦ, imo αὐτοῦ Mat. 25, 31. adventu visibili tam impiis Joh. 19, 37. quam piis Es. 25, 9.) und alle Heiligen (non aliquot vel pauci tanquam Mat. 27, 52. non sancti angeli solum Marc. 8, 38. sed & Sancti homines Matth. 19, 28. stentur enim omnes coram iudicio Rom. 14, 10. non impedit locus congregationis in aëre 1 Thess. 4, 17. aliud enim est venire ad iudicium, aliud venire in iudicium Joh. 5, 24.) mit dir (venient etiam impii, inter oves hædi, sed non cum Christo, nam soli sancti cum Christo venient cum ipso sedebunt, iudicabunt Matth. 19, 28. modo non decreti, sed exempli, sicut

Regina Sabæ, Ninivitæ Matth. 12, 41. 42. Nota: cum Christo venient & sedebunt, nam alia est dextra Dei Patris h. e. æterna Majestas soli Christo patula, alia dextra Christi sinistram agnoscens Matth. 20, 23. unde thronus Patris & thronus agni expresse distincti Ap. 3, 21. & 22, 3.) **zu der Zeit wird kein Licht seyn, sondern Kälte und Frost** (hic lux non tenebris contradistinguitur sed frigori, scil. non erunt omnino tunc temporis tenebræ, quia Evangelium prædicabitur in toto mundo & **τε-τε-ηξει το τελ. Θ.**, ο καιρος εγγυς Marc. 13, 28. 29. at nihilominus neque lux erit, nam errores in fide orientur, sed frigus, charitas frigescent in cordibus hominum Mat. 24. non impedit locus Amos. 5, 18. nam tenebræ ibi miseriam denotant & affert multis illa dies **το σκοτος το εξωτερον**) **und wird ein Tag seyn der dem HErrn befondt ist**, dies Deo soli cognita, non excluso Deo Christo Marc. 13, 32.) **weder Tag noch Nacht** (non quod vel vesperi vel diluculo præcise illucescere debeat ultima dies, nam & Christus **μεσονυχτιαν** memorat æque ac **πρωι, και οψε** Marc. 13, 35. sed ut denotetur ultimum tempus relative, quod neque diem neque noctem: nullum tempus succedaneum agnoscit Ap. 10, 6. **und um den Abend wirds Licht werden** (vespera mundi, aurora æterni gaudii; non peribunt fideles vesperi ut Ahab 1 Reg. 22, 35. remanet dies Sabbaticus, manet populum Dei **σαββατισμος** Ebr. 4, 9. adeoque lux erit non *partialis gaudii* solum, prout in S. literis lux pro gaudio, tenebræ pro miseriis ponuntur, non solum lux *partialis illuminationis*, prout lux pro cognitio-

ne, tenebræ pro ignorantia ponuntur, (nam utriusque generis lumine ex parte fruimur in hac vita, utpote ex parte & inchoative beati) sed præcipue *lux Majestatica & gloriosa*, in qua Deus ipse habitat 1 Tim. 6, 16. cujus in hac vita particeps fieri non potuit Moses Ex. 33, 22. 23. erit *lux plenaria* simul læta, serena, clara, gloriosa ex lumine beatitudinis, claritatis & Majestatis Divinæ, **χορησμων** aspectus *faciei Ejus*, h. e. ipsissimæ Divinitatis Ps. 17, 15.) Hæc est, ut opinor, Doctrina de Novissimis contenta unico illo oraculo Prophetico Zach. 14, 5. 6. 7.

Ημερα dum cum aliis temporis partibus aa jungitur, exquisitissimam observantiam uniuscujusvis temporis ac termini denotat Ap. 9, 15. **ητοιμασμενη εις την ωραν και ημεραν και μηνα και παυτον** &c. Arias Montanus tradit se observasse in Vetustis & præcipuis Codicibus voces **και ημεραν** non haberi, ideoque eam expunxit ac tanquam irreptitiam in marginem conjecit, cæterum sic vim patitur contextus, qui ex adjunctis vocibus aperte indicat **το και ημεραν** non debere excludi.

ΗΣΥΧΑΖΩ, *taceo, quiesco, acquiesco, fileo* Jud. 3, 11. 30. & 18, 27. 2 Reg. 11, 20. 2 Par. 14, 1. & 23, 21. Job. 3, 13. 26. & 37, 17. Ps. 76, 9. & 107, 30. Es. 7, 4.

Θ.

ΘΑΝΑΤΟΣ, *Mors*: Præter ea quæ attulit Leigh, notandum est **θανατον** inetonymice denotare ea quæ mortem inferunt 2 Reg. 4, 40. Exod. 10, 17.

Meta-

b Metaphorice dicitur mors spiritualis, sed hoc respectu mors & mori non uniformiter sumuntur in Scriptura, nam etiam in bonam partem ponitur, quando de fidelibus dicitur quod sint mortui peccato Rom. 6, 2. legi Divinæ Rom. 7, 4. mundo Gal. 6, 14. in malam vero partem de infidelibus & tunc nil aliud denotat quam separationem animæ à Christo per & propter incredulitatem Matth. 8, 22. 1 Tim.

c 5, 6. Ap. 3, 1. Alias Θανατος sæpissime ponitur pro morte temporali, quæ prima est, etiam pro secunda, quæ est damnatio Ap. 21, 5. interdum pro utraque Num. 26, 10. *Die ganze Kotte starb* scil. morte prima, at vers. 11 mo extat: *aber die Kinder Corah starben nicht* sc. morte secunda.

d Ponitur Θανατὸς pro sepulchro Ap. 20, 13. καὶ ἔδωκεν ἡ θάλασσα τὰς ἐν αὐτῇ νεκρὰς, καὶ ὁ θάνατος καὶ ὁ ἀδης ἔδωκαν τὰς ἐν αὐτοῖς νεκρὰς καὶ ἐκρίθησαν ἐκαστὸς κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν habet mare suos mortuos, imo & infernus quosdam qui & corpore & anima ibi detinentur, quos inter hujus carceris obsides nominatim numerare licet Corah, Dathan & Abiram, necesse igitur est ut Θανατος h. e. sepulchrum etiam eodem jure suos reddat: quo θάλασσα καὶ ἀδης.

e Ap. 20, 14. καὶ ὁ θάνατος καὶ ὁ ἀδης ἐβλήθησαν εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρός· ἐστὶν ὁ δεύτερος θάνατος· hic per θάνατον καὶ ἀδην intelliguntur Dæmones, seu spiritus impuri, nam homines damnati seorsim ponuntur v. 15 to.

f De loquutionibus Scripturæ: ἀνὴρ θάνατος, υἱὸς θάνατος vide in voce τῆς Rom. 6,

3. ὅσοι ἐβαπτίσθημεν εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν, εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν. Hic ut & alibi passim θάνατος Χριστοῦ designat totum opus mediatorium, ut colligere est ex sequentibus, adeoque junctum cum particula εἰς denotat realem & verissimam participationem omnium Ejus meritorum, quæ nomine mortis Ejus veniunt, nam incarnatus est ut moreretur, omnia quæ egit in diebus carnis, moriturus peregit Joh. 9, 4. & 11, 9. & 13, 1. mortuus est ut resurgeret & ascenderet Rom. 8, 33. 34. confer v. 10. 11. 13. adeoque baptizati in mortem Ejus, mortis Ejus, hoc est, omnium beneficiorum Ejus participes sumus ac hæredes, quoniam omnia illa in baptismo confitemur & fide amplectimur: hæc quo ad virtutem baptismi; quo ad debitum vero cui nos in baptismo obstringimus, ibi pari modo dum dicimur baptizati in mortem Christi, c: in exemplum mortis Christi, sensus est, quod non solummodo cruci ac morti Ejus lubenter conformes esse velimus Phil. 3. verum etiam in omnibus ambulare sicut is toto vitæ tempore moriturus ambulavit ὑποδειγμα nobis relinquens Joh. 13, 15. & ὑπογραμμον 1 Pet. 2, 21. & hoc est in baptismo Christum induere & quidem TOTUM & ratione meriti & ratione exempli.

ΘΑΠΤΩ, sepelio: Jer. 2, 8. & 14, 16. & 16, 4. 6. alias usurparunt LXX. Intpp. voces κατορυττεν Jer. 25, 33. Ezech. 39, 11. 12. μνημα Ezech. 32, 24. 26. Sed retinuerunt verbum θάπτειν locis sequentibus.

Pf. 79, 3. Sie haben Blut vergossen um Jerusalem her wie Wasser und war niemand

niemand der begrub. 1 Reg. 14, 13. Und es wird ihn das ganze Israel klagen, und werden ihn begraben, denn dieser allein wird von Jeroboam zu Grabe kommen, darum daß etwas Guts an ihm erfunden ist für dem Herrn dem Gott Israel im Hause Jeroboam. Jer. 22, 19. ταφην εν ταφισεται. Er soll nicht wie ein Esel begraben werden, zerfleißt und hinausgeworfen für die Thor Jerusalem, confer 2 Reg. 9, 10. 2 Par. 36, 6. Patet ex his locis ultimum honorem corporibus fidelium ab anima relictis etiam in hoc seculo in signum amoris & gratiae à Deo concedi atque conferri, iis contra hoc ultimum obsequium denegari qui θεομαχοι in hac vita fuere, ita notabilis quoque est locus Os. 9, 6. Egypten wird sie sammeln und Moph wird sie begraben h. e. peribunt & in morte quoque manebunt cum inimicis Dei, imo ultima eorum memoria cum ignominia in pulverem redigetur una cum abominationibus gentium atque idolis: εκδεξεται αυτους μεμφις, και θαψαι αυτους μαχμας. Est honorifica sepultura non quidem infallibile signum mortis beatæ, dicitur enim dives epulo sepultus, at non pius pauper Luc. 16, 22. est tamen signum conveniens & peculiare, ita enim ενταφιασμος mortem beatam Ananiæ & Sapphiræ indicat Act. 5, 6. 9. 10. confer Act 2, 29. ut & exportatio Nadab & Abihu Lev. 10, 4. 5.

Explicationem dicti: αφες τας νεκρας θαψαι τας νεκρας vide in voce νεκρας.

Habetur quoque verbum θαπτειν Jerem. cap. 7, 32. (Jeremiæ 19, 11.)

δια τας ιδας ημερας ερχονται λεγει Κυ-
ριος η εκ ερχοιν επι βαμ. τα τα-
φεθ η παραγξ υις εννωμ, αλλη παραγξ
των ανηρημενων, και θαψοιν εν τω τα-
φεθ δια το μη υπαρχειν ππεν. Scholion.
ταφεθ τοπος ην ετω λεγομενος ην δε ελαι-
ων εν προασειοις ιερσαλημ εν ωπερ ειδωλο-
λατρην, Luth. Daß man nicht mehr Zo-
phet heißen soll, und das Thal Benhin-
nom, sondern Wüрге. Thal, und man wird
in Zophet müssen begraben, weil sonst kein
Raum mehr seyn wird: Glossa est Luthe-
ri ad h. l. Geben Hinnom oder Benhin-
nom ist ein sehr lustiger Thal gewesen, wie
Hieronymus sagt, hart an Jerusalem, als
Jof. 15, 8. Das haben sie hernach Zo-
phet genennet, weiß nicht warum, und den
herrlichen Gottesdienst daselbst gehabt,
die Propheten machen einen bösen Nah-
men daraus, wie auch Christus Matth. 5,
& 16, 30. aus Geben Hinnom Gehenna;
Ich lasse es dabey bleiben, daß es daher
komme von Zoph: eine Paucke oder
Drumme, denn Ezyra meldet Lev. 23. daß
Israel dem Abgott Moloch ihre Kinder
in die Arme legten und verbrenneten, und
die Priester mit Pauken und Schellen
klungen, daß die Eltern der Kinder Ge-
schrey nicht hören sollten, also mag Zophet
ein Drumme-Haus oder Drumme-Kir-
chen heißen. Sonst heißt Zophet die Hölle,
Verderbnuß. Es. 50, 33. it. Job. 6. Ich
muß ein Wunder (Zopheth) für ihnen
seyn, ein Drumme-Spiel, die meiner
noch zum Schaden spotten.

Locum Es. 53, 9. vertit Svaningius de-
lode en ugudelig og en rig (vide Gen. 37,
28. Pf.

28. Ps. 22, 16.) raade for Hans grav (vide Matth. 27, 2. 58. Act. 3, 13.) I. XX. και δωσω (Theodoretus legit: της πονηρης αντι της ταφης αυτης και της πλαστεις αντι της θανατης αυτης. Sed hæ Versiones nullum sensum vehunt: Longe explicatius Luth. Er ist gestorben wie die Gottlosen und begraben wie ein Reicher in his verbis clare innuitur, quod etsi debuerat insepultus manere instar malefici, quoniam maleficis notoriis sepulturam denegabant Judæi, vide 2 Sam. 21, 10. tamen invitis Judæis honorifica Salvatori concessa est sepultura: ita Erberg. *Hor' il suo sepulchro era stato ordinato con gli empi, ma è stato col ricco nella sua morte*, pariter Diodati: *or sa sepulture avoit été ordonnée avec les malfaiteurs, mais il a été avec le riche en sa mort*: glossa: *selon l'ordinaire des malfaiteurs exécutés à mort il eut été ensevely honteusement, mais Joseph d' Arimathie &c. & hæc quidem clare ac liquido, sed quoniam Hebræa veritas ita est reddenda: Et dedit impietates sepulchro suo, & in mortibus suis ipse dives*: notanda est observatio Beati Nostri Lassenii: *Scriptura exprimere volens satisfactionem pro peccatis eorumque a Deo* τῶν Εβρ. 9, 16. *dicie ea cum Christo sepulta esse & in sepulchro quasi remansisse scilicet Messias ist arm gestorben, daß er uns reich machte, und hat unser gottloses Wesen in sein Grab verscharrt und verschlossen, confer Dan. 9, 24.*

Θ Α Υ Μ Α Ζ Ω, miror: proprie rem novam ac mirabilem ad stuporem usque mirabundus contemplor atque

penitus confidero: ita Aristoteles Hist. I. 9. c. 1. aviculæ noctuam circumvolant ο καλεται θαυμαζειν quod dicitur mirari, alias apud Græcos τεραττεισθαι. Sed est quoque in Scriptura: θαυμαζειν time-re Job. 18, 20. sicuti rem horrendam contemplantes miramur quidem sed una time-mus: Die nach ihm kommen, werden sich über seinen Tag entsetzen, und die vor ihm sind, wird eine Furcht ankommen. Est quoque θαυμαζειν rem aliquam, quam cum admiratione contemplamur, laudare Sir. 51, 1. & 27, 25. Judith. 11, 6. Sed dum redimus ad simplicem significationem vocis θαυμαζειν Luc. 2, 33. notamus, Christum, cui omnia satis cognita erant, adeoque nil novum videri poterat, miratum esse nunc incredulitatis perviciam Marc. 6, 6. nunc fidei magnitudinem Matth. 8, 10. Luc. 7, 9. Scilicet ut discamus, nil oculos Divinitatis adeo afficere ac considerationem sive fidei sive incredulitatis, quæ contemplatio ingreditur negotium electionis & reprobationis.

Θαυμασθῆναι est in gloria summe admirabili apparere 2 Thess. 1, 10. Sicut enim Christi resurrectio (utpote summa miraculorum omnium) fuit maxime admirabilis, ita & erit Ejus reditus ad judicium conjunctus cum annihilatione totius machinæ, hinc Christus dicitur θαυμαστος, Wunderbahr Es. 9, 5. respectu (α) Duarum Naturarum (β) virtutum, quibus exornatus (γ) operum Ejus ac officii (δ) status exinanitionis & exaltationis (ε) administrationis Regni sui (ς) gloriæ ultimæ adventus.

ΘΑΡΣΟΣ, *fiducia, courage*
Sap. 12, 17.

ΘΕΑΤΡΟΝ, *locus est* (inquit Leigh) *in quo diebus festis ludi spectantur, interdum etiam orationes audiuntur*: adde: vel devicti hostes spoliaque adempta gloriose ostenduntur & spectantur, hinc το θεατριζεσθαι quod habetur I Cor. 4, 9.

ΘΕΛΩ, *volo* Joh. 6, 11. εσον ηθελεν. Heinsius recte putat legendum εσον ηθελον.

Joh. 21, 18. οταν δε ημερας εκτενεις τας χειρας σου, και αλλαξω σε ζωσει και οισει οπως ηθελεις. Notandum est το θελειν, & θελημα non semper voluntatem εκασιον seu certum voluntatis propositum inferre, sed interdum denotare naturalem voluntatis animique inclinationem, quæ in homine ab alio superiori mentis impulsu cogi ac refrænari potest, etenim in verbis: οπως ηθελεις το θελειν non ita accipiendum tanquam Petrus invitatus Martyrium sustineret, ille scilicet qui gaudens rediit à flagellatione Act. 5, 40. 41. Sed Christus naturalem libertatem ac vivendi voluntatem captivitati ac morti opponit, caro enim in sanctissimis mortem reformidat, & voluntas martyrium ac crucem obeundi immediate ex operatione Sp. Sancti venit.

Marc. 1, 40. οτι εαν θελης δυνασαι με καθαρισαι Matth. 8, 2. Luc. 5, 12. κυριε εαν θελης &c. Bellarminus l. 1. de justif. c. 8. p. 21. 27. hinc astruere conatur dubitationem consistere posse cum fide justificante absque certa appropriatione

specialis misericordiæ. Sed Resp. κρινομενον illud est, an fides leprosi fuerit fides justificata, tendebat enim Ejus & fides & petitio ad scopum temporalem, mundationem corporis, quæ ejus petitio & fides utique conditionata esse debuit, fuitque conditionata, non dubitativa, alioquin Christus Ipsum non sanasset, nec ipsi factum fuisset secundum fidem ejus, potest enim fides nostra esse hypothetica in temporalibus, licet non dubitet. Deinde: posito agi de leprosi fide justificante, jam ipse Bellarminus inquit: *Leprosus iste de voluntate Domini, ac per hoc de misericordia speciali sine dubio ambigebat, alioqui non dixisset: si vis potes, & tamen quia non defuit illi fides omnipotentia & Divinitatis, impetravit quod petiit, ex quo intelligimus fidem ejus fuisse talem qualem Dominus exigebat, & in cujus confirmationem miracula faciebat, quamvis deesset illi certitudo de misericordia speciali.* Cæterum si leprosus fidem habuit omnipotentia & Divinitatis, habuit illam utique sibi, quæ est appropriatio attributorum Divinitatis per fidem e. g. Tu es Christus omnipotens, hæc est simplex propositio, at vero adæquata & applicativa hæc est: Tu es Christus omnipotens in mei gratiam. Potes ME mundare, nam simplex fides speculativa absque appropriatione individuali, nil aliud est quam Dæmonum fides οιτινες πισευσαι (e. g. Jesum esse Christum filium Dei, & quod credentes, sc. homines vitam habeant in Ipso) και φρισσας.

De loco Mat. 27, 43. ευσαδων αυτον ει θελει αυτον, videatur Hammondus

in Annot. qui nos hac in parte vacare iussit.

ΘΕΟΣ: Ponitur sæpiissime in S. literis de Deo vero benedicto in secula: Notabilis est locus 2 Sam. 7, 19. in quo si Hebraicam puritatem pressius sequuti fuissent *ei* O. occurrerent voces Θεός & Ανδρωπός de Christo Θεανδρωπώ. Luth. Das ist eine Weise eines Menschen der Gott der Herr ist: Glossa Weimariens. Solch ein ewiges Reich, wovon du mit mir redest, kan niemand als König besitzen, es sey dann Gott und Mensch, weil er mein Sohn und doch für und für soll König seyn, welches allein Gott gehöret.

Dicitur Θεός de spiritibus immundis, sed impuro Sagæ Endoriticæ ore 1 Sam. 28, 13. Θεός εώρακα αναβαινοντάς εκ της γης. 2 Cor. 4, 4. ο Θεός τῶ αἰῶνος τῶτῃ Sa- thanas.

Θεοί dicuntur Sancti Angeli Ps. 97, 7. Luth. Betet ihn an alle Götter. Erberg. *adoratelo Dii tutti*: Pfalter. It. Paris. *inchininsi à quello tutti gli Iddii*, sic & alii Interpretes: quod ne solummodo de hominibus, Regibus, Magnatibus ac Iudicibus terræ (qui Dii vocantur Exod. 28, 8. Ps. 82, 7. Joh. 10, 35.) intelligeremus, ideo Apostolus altius surgit hæc verba ex Verf. τῶν Ο, ita reddens Ebr. 1, 6. προσκυνήσατε αὐτῷ πάντες ἀγγέλοι αὐτοῦ.

Θεοί in S. literis sæpe appellantur Idola.

ΘΕΡΑΠΕΙΑ, *Famulitium* Luc. 12, 42. Esth. Apocryph. 4, 14. q. d. οἰκεῖται, Haus. Gesind: Alias quoque Θε-

ραπεία est *sanatio* seu morbi vulnerisve *curatio*.

ΘΕΡΙΖΩ, *Metō, acquirō, comparo, recipio, colligo, corrodo* divitias per fas & nefas, ejus instar qui ex alieno agro metit Job. 24, 6. ita Luc. 19, 21. Θερῖσεις οὐκ ἐσπείρας.

Est Θερῖζειν fructum rei alicujus recuperare Ps. 126, 5. οἱ σπείροντες ἐν δακρυσιν ἐν ἀγαλλίᾳ σεί. Θερῖσι confer Prov. 28, 8. ubi LXX. habent συναγειν, & Os. 10, 12. 13. ubi posuerunt τρυγαν. Sir. 7, 3. οὐ μὴ σπείρῃ ἐπ' αὐλάκας ἀδικίας ἢ & μὴ θερίσῃς αὐτάς ἐπταπλασίως, ita Gal. 6, 7. 8. 9. 10. unde colligas τὸ Θερῖζειν poni in utramque partem pro plenaria retributione: μὴ πλανᾷτε Θεοῦ & μυκτηρίζεσθε οὐ γὰρ ἐὰν σπείρῃ ἀνδρῶπος, τὰ τὸ καὶ θερίσει. Ὅτι οὐ σπείρων εἰς τὴν σὰρκα αὐτὸς ἐκ τῆς σαρκὸς θερίσει φθορὰν. οὐδὲ σπείρων εἰς τὸ πνεῦμα ἐκ τῶ πνεύματος θερίσει ζωὴν αἰώνιον. Τοῦτο δὲ καλὸν ποιοῦντες μὴ ἐκκακῶμεν. καὶ γὰρ ἰδίῳ θερίσομεν. Notandum aliud esse τὰ σαρκικά Θερῖζειν aliud ἐκ τῆς σαρκὸς Θερῖζειν. Differentia hæc videri potest loco citato collato cum 1 Cor. 9, 11. ubi verba sunt: εἰ ἡμεῖς ὑμῖν τὰ πνευματικά ἐσπείραμεν, μέγα εἰ ἡμεῖς ὑμῶν τὰ σαρκικά θερίσομεν confer 2 Cor. 9, 6.

ΘΕΡΙΣΜΟΣ, *Messis*: sic dicitur a *tempus messis* Amos. 4, 7. Gen. 8, 22. Ex. 23, 16. Jos. 3, 15. Ruth. 2, 23. 2 Sam. 21, 9. & 23, 13. fructus messis Lev. 23, 10. 1 Sam. 8, 12. Jer. 5, 24. & 50, 16. Job. 29, 19. Es. 18, 5. alias ἀμῆτος Jer. 51, 33. b *τρυγή-*

c τρυγητ. Joël. 1, 11. & 3, 13. Divitiæ
feu opes congestæ Job. 5, 5. 17. Messis
Spiritualis, Ecclesia Mat. 9, 37. 38. Luc.
d 10, 2. Joh. 4, 35. Tempus extremi ju-
dicii Mat. 13, 30. 39. Ap. 14, 15. 16.

e Σιτος ωριμος κατακαιρον θεριζομε-
νος, messis plane matura, huic compara-
tur homo decrepitus, moriens in pace, di-
erum & divitiarum satur Job. 5, 26.

f Job. 18. 16. υποκατωθεν αριζα αυτη-
ξηρανθητοντα, και επανωθεν επιπεσεν τα
δερσις αυτη. Luth. Von unten verdor-
ren seine Wurzel, und von oben abgeschnit-
ten seine Erndte. Diodatus retinere noluit
terminum *moison*, sed posuit *branches*
(ut & Erberg. *i loro rami*) quoniam æsti-
mavit metaphoram ex arboribus desum-
ptam ut prodit in glossa: *termes prover-*
biaux pris des arbres, comme Job. 29, 19.
Es. 5, 24. Amos. 2, 9. Mal. 4, 1. *le sens*
est: ils seront privés de la grace de Dieu
qui est la racine de toute la felicité & de sa
benediction qui en est comme le coupeau &
le comble: sed & hoc satis convenit cum
Versione Lutheri: nam vitis radices agit,
& cum decerpuntur botri, dicitur messis
ejus abscindi, adde quod frumentum apud
Orientales non oblongis semper falcibus
metebatur, sed sæpe abscindebatur, hinc il-
la locutio: Von unten verdorren seine
Wurzel, und von oben abgeschnitten seine
Erndte scil. peribit & funditus & penitus,
ita ut nil plane sit residuum. Retinuit quo-
que Lutherus vocem Erndte Os. 6, 11.
g Aber Juda wird noch eine Erndte für sich
haben, wenn ich meines Volks Gefängniß
wenden werde LXX. και ιδθα αρχη τρυ-
γαν σεαυτω εν τω επιστρεφειν με την αιχ-

μαλωσιαν της λαχμ. Secundum Hebræ-
um Textum: *Juda ponet messem sibi.*
Kimkuis per hæc verba intelligit restitu-
tionem Damasci, ita quoq; Judæi Hispani:
Jarkius phrasin *messẽm ponere* de pænis
immissis accipit, sic quoque Theodoretus
pro verbis και ιδθα αρχη τρυγαν σεαυτω
legit: και ιδθα αφηκε δερσις αυτη:
sed hic sensus vim textui infert. Weima-
rienses intelligunt Dei liberationem,
quam explicationem Judæi impugnant.
Ego existimo hanc prophetiam respicere
messẽm spiritualem h. e. Ecclesiam fide-
lium N. T. ex collatione locorum Marc.
4, 26, 29. Joh. 4, 35. 36. 37. 38. ita quo-
que Erberg. *anchora porra Giuda delle pi-*
ante inte, & Diodat. in Vers. Gall. *Juda*
mettra encor des plantes en toy quand je
retineray mon peuple de captivité: Glossa:
O! dix lignees! quoy qu'à present vous
soyez comme toutes depuées de bonnes
plantes, de vrais fideles, si en serez vous
derechef remplies quand par l'Evangile
qui sortira de Jerusalem Ps. 110, 2. Es. 2,
3. *Dieu delivrera ses elus de toutes nati-*
ons de leur captivité spirituelle, & enfin
aussi le corps de son peuple Israel, voy Jer.
31, 5.

ΘΗΡION, *Animal:* Convenit
cum Germ. Thier & Nostratium Dhr:
Dicitur generaliter de quavis creatura vi-
vente excepto homine Gen. 3, 1. 14. Die
Schlange war listiger denn alle Thiere:
equidem calliditas vulpis aliorumque ani-
malium vel cuivis nota est, cæterum ob-
servamus calliditatem serpentis semper in
malitiam offensivam magis quam pruden-
tiam

- b tiam defensivam ferri. Dicitur in specie de quadrupedibus Gen. 1, 28. 30. Job. 39, 18. Gen. 2, 19. 20. & 7, 14. 21. & 8, 1. 17. 19. & 9, 2. 5. Lev. 11, 26. 27. Iterum vero ponitur de solis reptilibus Gen. 1, d 24. alias de sœvis ac nocivis animalibus in pœnam à Deo immissis Ex. 23, 30. Ezech. 14, 15. 21. Lev. 26, 6. 22. Deut. 32, 24. Es. 5, 17. Job. 5, 22.

Quid per vocem Θηριον in locis sequentibus sit intelligendum, haud inutile erit inquire.

- e Psal. 68, 11. τα Θηρια (all. leg. ζωα) σε κατοικησιν εν αυτη. Quidam Judæi intelligunt figuram quatuor animalium in Vexillis Israeliticis depictam, de quibus Aben Esra in Num. 2, 2. 3. 18. 25. *Antecessores nostri dixerunt fuisse in Rubenis vexillo figuram hominis juxta vim symbolicam mandragorarum, & in vexillo Juda figuram leonis, quia illum Jacob leoni comparavit, & in vexillo Ephraim figuram bovis quia dicitur: primogeniti bovis decor est ei, & in vexillo Dan figuram aquile, ut similis sit Cherubinis quos vidit Propheta Ezechiel.* Cæterum (α) verba: *Animalia tua habitaverunt in ea*: non referri possunt ad solitudinem, de qua agitur versu 8vo, sed ad hereditatem: terram Chanaan, nam יְמִינִי est masculini generis adeoque non convenit τοῖς בָּרִי in ea, sed referri debet ad יְהוָה quod est versu antecedente, (β) non habetur in plurali יְהוָה animalia tua, sed יְהוָה animal tuum seu congregatio tua: adeo ut sensus sit: *congregatio tua consedit sive habitavit in hereditate sive terra promissa*: ita R. Schelomo & Kimkuis. (γ) Dudaim Ru-

benis ανθρωπομορφος fuisse fabella est, qua de re videantur Bochartus in Hierozwaicæ P. 1. l. 3. c. 5. Dietericus in Ant. Bibl. & Pfeifferus in Dubiis Vexatis. (δ) Ezechiel Propheta seculis circiter novem vixit postquam Israelitæ vexilla in deserto erexerant Num. 1, 1. & 2, 2. adeo ut omnino pateat visionem Ezechielis huc non convenire, præterea convenientius foret ut vexillo tribus Dan cerastem potius tribuerent Judæi Doctores, quam aquilam, quoniam dicitur Gen. 49. *Dan erit cerastes in via.* (ε) De expeditione Vitellii in Arabes ejusque per Judæam transitu loquitur Josephus l. 18. c. 17. υπαντιασαντες ανδρες οι πρωτοι παρετηντο δια της χωρας οδον & γαρ αυτοις ειναι πατριον περιοραν εικονας εις αυτην φερομενας, πολλας δ ειναι σημαιας επικειμενας. Quasi vero à Romanis aquilis ita abhorruissent Judæi, si ipsi vexilla habuissent aquila, leone, homine, bove conspicua.

Psal. 68, 31. επιτιμησον τοις Θηριοις f τα καλαμη (al. legunt δρυμη) η συναγωγή των ταυρων εν ταις δαμαλεσι των λαων τα μη αποκλεισθηναι της δε δοκιμασμενης τω αργυριω (Symmachus συνοδω παμμεγεθων, μετα συστροφων λαων, τοις διαλακτιζουσι της ευδοκιμης ως αδοκιμον αργυριον) διατηροπιζον τα εθνη της πολεμης θελοντα, per Θηριον τα καλαμη quidam intellexere: *porcum sylvæ*, ut R. Schelomo qui inquit: *fera calami est Esau, qui confertur cum porco sylvæ qui inter calamos degit.* Alii *hippopotamum*, de quo extat Job. 14, 16. *sub umbrosis cubat in latibulo arundinis & cani*: alii κυνομουσαν αρωב arob de qua

Pf. 78, 45. *Misit in eos arob & comedit eos*: Hebræum מִיִּרְרָן quidam ad tauros referunt secundum ea quæ habentur Pf. 25, 13. Pf. 50, 13. Es. 34, 7. nam tauri ac robusti hoc nomine veniunt (obiter hic notamus à quibusdam observatum esse, quod Ægyptiorum Απῖς idem sit quod מִיִּרְרָן sc. י in σ permutato, quod sæpe evenit: atque ideo forsan LXX. Intpp. verterunt locum Jer. 46, 15. *quare abductus est robustus tuus*: διατιεφυγεν απο σ8 ο Απῖς ομοχος ο εκλεκτος σ8, nisi quod scriptum sit vel απο σ8 pro απῖς, nam apud Theodoretum negligitur το απο σ8, vel οπισω pro απο σ8 seu pro απῖς prout extat in editione Ximeniana) Alii το αβιριμ ad equos referunt propter ea quæ habentur Jud. 5, 22. Jer. 47, 2. 3. Jer. 8, 16. Jer. 50, 11. Sed locum integrum ita reperimus apud Lutherum: *Schilt das Thier im Rohr, die Rotte der Ochsen unter ihren Kälbern, die da zutreten um Geldes willen. Er zerstreuet die Völcker die da gerne kriegen.* Glossa ad verba *das Thier im Rohr*: falsche Lehrer mit ihrem Hauffen, und insonderheit dem grossen Meer-Drachen dem Antichrist Ap. 13, 1. *steure und wehre demselbigen, bringe Ihn um mit dem Geist deines Mundes, und mache sein ein Ende durch die Erscheinung deiner Zukunfft* 2 Thess. 2, 8. *Schilt auch also die ganze Rotte der Ochsen unter ihren Kälbern, unter Ihrem Volck die grimmige Antichristische Rotte der Tyrannen und aller derer so über die Gewissen herrschen wollen mit ihrem Anhang, die da, allesamt dein Wort und Sacramenten zutreten, gleichsam mit Füßen drüber gehen* Ezech. 34, 18. 19. *und nach ihrem ei-*

gen Gurdüncken verwirren, verkehren und verfälschen, wie die Hengste das Wasser zutreten und trübe machen, daß es nicht zu trincken ist, also zutreten und machen trübe die Schrift alle Kettengeister, die auch dein kleines gläubiges Häuflein verfluchen, verkehren, verbannen verfolgen, und dieses alles nur um Geldes willen, daß sie durch mancherley Arten der Simoney und Geldschinderen 2 Pet. 2, 3. 14. zu unermesslichem grossen Reichthum, Pracht, Macht und Gewalt gelangen und dabengeschützt werden mögen. Nun wohl! es wird dieses was wir bitten, der Herr der gerechte Richter thun: er zerstreuet die Völcker die da gerne kriegen, die nur zu Blutvergiessung und Verfolgung der wahren Christen, und hierum auch zu vieler blutiger Kriege Stiftung Lust haben. Erberger: *Egli ha disfatta la congregatione (armata) di baste, la congregatione (dico) di tori coi vitelli de popoli*: (ciascuno di loro) *e conculcato con pezzi di argento, egli ha disperso i popoli che desiderano la guerra*, sed aliter Psalter. Ital. Parisiens.: *dispergi la congregatione de la canna, l'adunatione de robusti co vitelli de' popoli, pregando co pezzi di argento: disperse i popoli che desideravano le guerre*: Versiões Gallicæ: *tanse les betes des roisseaux, la troupe des puissants toureaux & les nouveaux d'entre les peuples, ceux qui se couchent sur des placques d'argent dissipe les peuples qui se plaisent en guerres*. Glossa Diodati ad verba: *feras arundinis: peuples audacieux & fiers pour leur richesses, semblable au betail paysant en pays gras comme sont les roserayes: voy Es. 5, 7.*

Credo sensu primo, proximo ac literali
per congregationem animalium arundi-
num, *θηριον καλαμ* intelligi congrega-
 tionem populorum, Regum ac Dynasta-
 rum, qui sub imperio Regis Ægyptiaci
 erant & possessiones ac feuda sub ejus di-
 tione habebant, sive sub ejus protectione,
 auspiciis aut fœdere vicinis gentibus ino-
 lesti erant per excursions ac vastationes,
 seu longiores expeditiones, dicuntur vero
animalia arundinum, quasi dicas *κυνομυιαν*
turbam sive insectarum *arob* ita à nigredi-
 ne dictarum, sive animalium quæ in arun-
 dinetis delitescent, quoniam Ægyptus est
 arundinum feracissima, partim propter Ni-
 lum qui totam regionem perluit, partim
 propter situationem terræ Ægyptiacæ, quæ
 natura humilis est pratosa ac humida &
 raro in clivum surgit, confer versum se-
 quentem 32. unde videas Ægyptum hic
 omnino intelligi debere, sed transfertur
 tamen hic locus ad unosquosvis hostes Ec-
 clesiæ Dei. Valde equidem variant Ver-
 siones in verbis, *die da jutreten um Geldes*
wissen, sed præcipue notari velim, quod
 Diodatus Versione sua utraque sc. &
 Gallica & Italica intellexerit ver-
 bum jacere ac prostratum esse super ar-
 gentum, seu in argento cubare, pro pro-
 sternere & jacere facere propter argen-
 tum: in Versione LXX. virali & Vulgata
 quæ illam ubique fere sequuta est, nullus
 horum verborum apertus est sensus ac
 nulla plane coherentia, sed feliciter satis
 sensum affecutus est Lutherus: *die da ju-*
treten um Geldes wissen.

g Psal. 74, 19. *μη παρειδως τοις θηριοις*
ψυχην εξομολογημενην σοι, των ψυχων

των πενητων σὺ μὴ ἐπιλαθῇ εἰς πλ^θ
 Lutherus: du woltest nicht dem Thier ge-
 ben die Seele deiner Turteltauben, und
 deiner elenden Thiere nicht so gar ver-
 gessen. Fateantur qui norunt quid sit
 textum exponere, Lutherum in lingua
 Germanica textum rectissime vertisse:
 nam quamvis Græci omnes quotquot ex-
 tant reddiderint pro anima turturis *ψυ-*
χην εξομολογημενην, tamen omnino con-
 stat in textu reperiri *turturem*: adstipu-
 lantur quoque Hebræi omnes, quamvis
 dispari ratione: Nam R. Schelomo ad id
 refert, quod turtur nusquam nisi uni co-
 pulatur: Kimkius vero allegat quod tur-
 tures rapinis sint obnoxie, quod magis
 arridet: Necesse autem est ut in hoc loco
το θηριον in duplici significatione intelli-
 gamus, nam prima vice ponitur pro impiis
 ac sævis hominibus, persecutoribus Eccle-
 siæ, imo si velis, potestate Sathanæ seu
 tentantis seu superantis: Secunda au-
 tem vice ponitur pro piis ac fidelibus, quo-
 rum imbecillitas ac simplicitas hoc titulo
 notatur Ps. 73, 22. 23. 24. Ich muß
 ein Narr seyn und nichts wissen, und muß
 wie ein Thier seyn für dir, dennoch bleibe
 ich stets an dir, denn du hältst mich bey
 meiner rechten Hand, du leitest mich nach
 deinem Rath, und nimmst mich endlich
 mit Ehren an, confer Joël. 2, 22. ubi sim-
 plices fideles, sed miseri ac pauperes ani-
 malibus agri comparantur. LXX. posue-
 runt *κτηνη τη πεδι*: huc collimat phra-
 sis τῶν LXX. in altero loco: *ψυχαι των*
πενητων σὺ, nam *πενης* non pauperem
 solummodo, sed & misellum hominem,
 simplicem, imbecillem & omni auxilio

destitutum denotat, & convenit cum Gallico *penible*, alias *chetif*.

h Es. 30, 6. *Dis* ist die Last über die *Thiere*, so gegen Morgen ziehen, da Löwen und Löwinnen sind, ja Ottern und feurige fliegende Drachen, im Lande der Trübsal und Angst. LXX. *η ορασις των τετραποδων των εν τη ερημω* &c. intelliguntur hic gentes seu Orientales, seu Boreales, quæ deserta inter Palæstinam & Ægyptum peragratæ erant, ac utramque devastaturæ.

i Per *πονηρα θηρια* Es. 35, 9. intelliguntur seu Athei ac ventricolæ, seu immundi ac carni inservientes seu infideles, Apostatæ ac hæretici, qui à Sancta Ecclesia Dei excluduntur ac vocantur ab Apostolo *κακα θηρια*, appellati sic ante ipsum Ethnici ab Ethnico Epimenide Tit. 1, 12. *κακα θηρια γαστρες αργαι*: LXX. Intpp. ut diximus reddiderunt *πονηρα θηρια*, Lutherus: *reissend Thier*: operæ pretium erit ut pius Lector totam *συναφειαν* insignis hujus Prophetiæ de statu Ecclesiæ N.T. accurate expendat ex collatione locorum Es. 35, 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. Ebr. 12, 12. 2 Par. 15, 7. Mat. 11, 5. & 15, 30. & 9, 27. & 20, 30. Joh. 5, 8. 9. Act. 3, 2. & 8, 7. & 14, 8. Joh. 24, 6. Es. 51, 11. Ap. 21, 4. Dixi infideles ac carnales homines appellari *πονηρα κακα θηρια*, quoniam feruntur *παθει θηριωδη*, hinc tot phrasæ obviæ *αλογα ζωα* 1 Cor. 15, 32. *αλογα ζωα φυσικα γεγεννημενα εις αλωσιν καὶ φθοραν* &c. 2 Pet. 2, 12. *κακο ακατασχετον μεσσην ιδ θανατηφορον ο επιβαινει την κακιαν της φυσεως θηριωητις δαμαζεται καὶ δεδαμασαι*, Jac 3, 7. 8.

αλογα ζωα ατινα επιζωνται μονον φυσικως καὶ εν οις επιζωνται, φθειρονται Jud. v. 10. Hinc solennes de insolentia hominum belluina termini: *θηριωδως* 2 Macc. 12, 15. *θηριωδει θυμω* 2 Macc. 10, 35. *τεθηριωμεν* & *τη ψυχη* 2 Macc. 5, 11. *θηριομαχεν* 1 Cor. 15, 32. Etenim nusquam bestiis objectus fuit Paulus, sed cum hominibus Ephesi haud aliter quam cum bestiis ratione destitutis versatus est, quicquid demum obtendat Hammondus in annotationibus ad h. l. contra quem vide hunc locum vindicatum a Joh. H. Major in Obs. S. P. 1. p. m. 62. in cujus meletemasi tria potissimum memorabilia occurrunt: (α) Silentium Lucæ in Actis & ipsius Apostoli pericula sua enumerantis, (β) non solum phrasæ Græcorum, quemadmodum Demosthenes, Athenis pulsus inquit: *ω δεσποινα πολιας, τι δη τριστοις χαλεποτατοις χαιρεις θηριαις*: γλαυκι καὶ δρακοντι καὶ δημω, verum etiam Judæorum, qui a sua fide alienos omnes bestias nominarunt, ut ex eorum scriptis patet. (γ) Observatio ex Athenæo de adolescentibus vina in diebus festis Ephesi ministrantibus, (qui tauri nominabantur) Ita quippe miraculum fuit si quidem externa specie tenus in bestiam mutatus fuit olim Nebucadnezar, at non miranda adeo est illa hominum metamorphosis, qua unum quemvis in bestiam degenerare motibus internis pariter ac externis quotidie videmus: Incredibile dictu! nisi Tyrannum ursum, exacerbata fæminam ursam dixisset Salomon, fævum Principem leonem Ezechiel, impios venenatas bestias

ac dracones igneos Esaias, Herodem vulpem Salvator, Judæos progeniem viparum Johannes, Neronem leonem Paulus appellasset: certe si immunda animalia Deo in sacrificiis placerent, babuissent dudum homines unde ingentem mactarent molem, cum in seipso unusquisque reperiat quod occidat: leoniniam ferociam Ps. 10, 9. ursinam acerbitem 2 Sam. 17, 8. (in quo loco nescio quo sensu permoti pro urso aprum substituerunt LXX. Intpp. sed in Hebræo intelligi potest sive ursus orbans sive orbatus) vulpinam varriem & falsitatem Ezech. 13, 4. Luc. 13, 32. serpentinam malitiam Ps. 58, 5. & 140, 4. Prov. 23, 32. Eccl. 10, 11. Sir. 25, 21. caninam morositatem ac mordacitatem Ps. 22, 17. 21. inertiam Es. 56, 10. 11. invidiam Sir. 14, 3. impuritatem Phil. 3, 2. 2 Pet. 2, 22. Ap. 22, 15. taurinam violentiam Ps. 22, 13. Ps. 68, 31. asininiam stupiditatem Es. 1, 3. Ps. 32, 9. furorem hippomanicum Jer. 5, 7. 8. lupinam rapacitatem Ezech. 22, 27. Zoph. 3, 3. suillam immunditiam 2 Pet. 2, 22. corvinam voracitatem Job. 38, 41. pavoninam superbiam Job. 39, 13. bovinam inobedientiam Os. 4, 16, 17. bestialem malignitatem Deut. 32, 13. Os. 13, 6. Os. 10, 11. Os. 7, 11. Dixi Tyrannos Persecutores Ecclesiæ appellari *θηρία*, ut patet Ezech. 34, 18. nisi illam phrasin: *dari bestiis in prædam* transferre velis ad potestatem Sathanae ac perditionem animarum, adeoque titulum Pastorum non de Regibus ac Magistratu, sed de Antistitibus Ecclesiæ interpretari loco citato.

θηρία dicuntur peculiariter animalia quæ deserta loca occupant ac ponuntur pro symbolo finalis vastationis Zach. 2, 14. unde & loca vastata dicuntur *νομα θηριων* v. 15. confer Es. 13, 21. & 34, 11. In specie quoque *vipera* appellatur *θηριον* Act. 28, 4. 5. etiam *Elephantus* 1 Macc. 6, 37. 3 Macc. 5, 39. utrobique Lutherus reddidit *Bestie*, & quidem peculiariter sive propter truculentiam, quæ elephantis tribuitur in libris Maccabæorum, sive venositate, quæ viperæ tribuitur in Actis, nam alias omnes feræ agri hoc nomine veniunt Jer. 27, 6. ubi de Rege Babylonio (qui tamen ipse postea bestiis datus est Dan. 4, 12. 22.) extat: *Nu aber hab ich alle diese Land gegeben in die Hand meines Knechts Nebucadnezar des Königs zu Babel, und hab ihm auch die wilde Thier auf dem Felde gegeben, daß sie ihm dienen sollen*, confer vers. anteced. 5.

In loco Act. 10, 12. distinguuntur *θηρία* à volatilibus & reptilibus ut species à speciebus, genus est ζῶον, licet & id sæpius in Sacris literis pro certa aliqua specie sumatur: Ita quoque *θηριον* ponitur pro feris & animalibus truculentis ac sævis inter quæ versatus est Salvator Marc. 1, 13.

De *θηριος* quæ in Apocalypsi memorantur, ante alios Commentatores videntur B. Kromayer & D. Hoë ab Hoënegg.

ΘΑΙΒΩ, *tero, contero, premo, angō, persequor, affligo &c.* ita enim varie ponitur Psal. 10, 11. 18. Psal. 38, 9. Psal. 74, 21. Psal. 143, 3. Prov. 26, 28. Es. 7, 8. & 53, 5. & 57, 15. Jer. 1, 17. & 44, 10. & 4, 4. Es. 51, 6. Deut. 8, 4. In sequentibus locis Luth. vertit

Schinden Lev. 19, 33. Deut. 23, 16. Ef. 49, 26.

- ΘΛΙΨΙΣ**, *Angustia, tribulatio, miseria, persecutio* &c. Θλιψις minus est quam στενοχωρια, inquit Leigh, & quidem bene, nam Apostolus id probat dum inquit: 2 Cor. 4, 8. Θλιβομενοι αλλα & στενοχωρημενοι h. e. *in extremas angustias redacti* unde nullus omnino sit exitus, alias tamen στενοχωρια & Θλιψις pari passu ambulant, nimirum dum junguntur ab Apostolo non ut magis & minus, sed pari pondere gravia Rom. 2, 9. Θλιψις καὶ στενοχωρια, ἐπὶ πᾶσαν ψυχὴν τὰ ἀνθρώπων τὰ ἐργαζομένης τὸ κακόν, nam sicut θυμός καὶ οργή sub una eademque significationis emphasi copulantur versu proxime antecedenti, ita & Θλιψις καὶ στενοχωρια in hoc versu sequuntur tanquam in æquilibrio: Et sane si emphasin vocis, quæ ex nativa sui derivatione surgit, attendamus, parum abest quin τῇ Θλιψει fortiolem vim significationis tribuere possimus quam τῇ στενοχωρια. Dicitur στενοχωρια à στενός angustus & χωρα regio vel spatium in quo premor quidem dum transeo, at vero Θλιβεσθαι dicor dum aliunde vel superveniente aliqua vi premor aut opprimor, hinc exquisitissimæ torturæ ac miseriarum omnium summa, quam in hac vita experiri unquam poterit mortalium quisquam sub luctu crucis, tentationum, ac martyrii venit sub nomine Θλιψεως τῆς μεγάλης Ap. 7, 14. addito magnitudinis epitheto, ne quid deesset quod non omnis generis miseriam, quæ variis modis militantibus luctam præbet in temporalibus, excederet.

Certe ad mala omnia ac qualemcunque miseriam hujus vitæ exprimendam adhibuisset Spiritus Sanctus terminum στενοχωριαν, nisi ipsa vis vocis intimaret captui nostro, quid sit Θλιψις quæ sic dicitur a Θλιβω vel Θλαω *contero, comminuo*, sicut Moses vitulum in minutissimum pulverem more Chymico, quem in Ægypto bene edoctus erat, redegit: convenit cum ejusmodi significatione vel externus vocum sonus cum aspiratione Grajis veteribus nativa pronuntiatus Θλαω, Θλιβω, Θλιψις adde τριβω, συντριβω, nam τριψιν propter δυσφωνίαν dicere non potuerunt: Huc collimant illa Patientissimi hominis verba, si quoque ad hunc modum prout in Hebræo extant, recte redduntur: *Etiamsi conteret me in pulverem* (sc. omnigena Θλιψει in hac vita) *nonne sperabo?* Posuerunt LXX. participium Θλιβων pro Θλιψει Psal. 78, 41 Itidem Versiones Italicæ: *dal tribulante* pro *della tribulatione* sicut LXX. ἐκ χειρὸς Θλιβοντος pro ἐκ τῆς Θλιψεως, quod magis conveniret cum Hebræo textu, qui non aliter verti potest quam in hunc modum: *non recordati sunt manus ejus in die, qua redemit eos de angustia.*

Dicitur Θλιψις I. Oppressio, injuria a quovis potentiore illata Gen. 16, 11. Ex. 4, 31. 2 Reg. 14, 26. & sumitur active Nah. 3, 19. II. Persecutio fidelium propter fidem, hinc Θλιψις διὰ τὸν λόγον Marc. 14, 17. Act. 11, 19. 2 Thess. 1, 6. dicitur alias ἀνταπληρωσις τῶν ὑπερημάτων τῶν Θλιψεων τὰ χεῖρα ὑπὲρ τὰ σώματος αὐτῶν Col. 1, 24. confer Gal. 6, 17. Matth. 25, 42. 43. 44. 45. 1 Pet. 2, 19. ubi παθήματα & Θλιψεις

Θλιψεις corporis Christi describuntur: alias dicitur baptismus Christi, poculum Christi, mortificatio cum Christo, κοινωνία παθημάτων Χριστοῦ Phil. 3. σιγμάτα Χριστοῦ Gal. 6, 17. Sicut enim fideles tribuunt sibi passionem Christi per applicationem fidei, qua justificantur, ita Christus tribuit sibi passiones fidelium Matth. 25, 42. &c. unde quoque crux dicitur Christi quam portamus, non solum quoniam a Christo immititur, sed & quoniam nostram sibi imputat, ita nimirum invicem uniuntur sponsus & sponsa, ut omnia habeant communia: Quicquid sponsi Mei est (inquit fidelis anima) meum fit & quidem proprium propter unionem illam mysticam, vinculum illud fidei, vere conjugale Os. 3, 9. ex.gr. Ejus justitia Matth. 3, 15. Sanctitas I Corinth. 6, 11. omnipotentia Philip. 4, 13. Omniscientia I Corinth. 1, 30. mea facta est per fidem, quatenus mihi competit propter Ejus meritum, & vicissim omne quod meum est, ejus factum est ex.gr. meum peccatum, meum debitum, mea iniquitas 2 Cor. 5, 21. mea imperfectio & imbecillitas Ebr. 4, 15. mea miseria & persecutio, crux & calamitas Act. 9, 4. De hac πανταπληρωσε Θληψεων καὶ κοινωνία παθημάτων Χριστοῦ eleganter scribit Augustinus: *Si quis pedem calcas, caput illi co inquit: calcas me*, ita caput Christus Act. 9, 4. Ap. 1, 9. Matth. 25, 42. & seqq.

f III. Θλιψεις dicuntur pænæ & afflictiones horrendæ, προδρομοί Judicii extremi, quæ pares non habuerunt, nec habebunt Mat. 24, 21. Marc. 13, 19. ubi ipsi dies vocantur ημεραι Θληψεως (alt. leg. ημεραι βληψεως) δια δε γεγενετο τοιαυτη απ αρχης κτισεως ης εκτισεν ο Θεος, εως τας νυν καὶ ο μη γενη-

ται &c. IV. Θλιψεις famæ Jer. 28, 8. V. g Paupertas Es. 58, 10. VI. Mæror animi hi & depastio Spiritus Ezech. 12, 18. VII. Cura hujus vitæ I Cor. 7, 28. VIII. Jejunium Esdr. 9, 5. Dan. 10, 12. Lev. 16, 29. 31. Num. 29, 7. IX. Contritio Esdr. 8, 21. n

Habetur hæc vox Es. 28, 13. 14. in o quo loco exponendo Interpretes immane quantum variant: Græci omnes quotquot extant ita habent: καὶ εἰς αὐτοὺς τὸ λογίζοντες Θεὸς ΘΛΙΨΙΣ ἐπὶ ΘΛΙΨΙΝ, ἐλπίς ἐπ' ἐλπίδι, ἐπὶ μικρὸν, ἐπὶ μικρὸν, ἵνα πορευθῶσιν καὶ περὶ ὧσιν ὀπίσω, καὶ συντρίβησονται, καὶ κινδυνεύουσιν, καὶ αλωσονται δια τὸ ἀκροῦτε λόγον Κυρίου ἄνδρες ΤΕΘΛΗΜΜΕΝΟΙ καὶ οἱ ἀρχόντες τὰ λαὸς τὰς ἐν Ἰσραὴλ &c. Italica: Vers. *la parola del Signore adunque sarà loro (a vista) d' insegnamento dopo insegnamento, di linea dopo linea* (NB. utrumque bis repetitur) *un poco qui, un poco là, accio che vadano, e trabocchino in dietro, e sianno fracasti e presti*: pariter & quidem ad verbum omnes Gallicæ Versiones: imo etiam Danicæ: nisi quæ ad verbum de verbo impressa est ad versionem Lutheri quæ habet: *darum soll ihnen auch des H. Eren Wort also werden* (confer anteced. vers. 10. ubi eadem habentur) *gebeut hin, gebeut her, gebeut hin, gebeut her, harre hie, harre da, harre hie harre da, hie ein wenig da ein wenig dass sie hingehen und zurucke fallen, zubrechen, verstrickt und gefangen werden*: Vulgata & Osiander: *Et erit eis verbum Domini: mandata remanenda, expectata reexpectata, modicum tibi, modicum tibi*: Vers. V. *Et fuit eis verbum Domini: præcipe ad præceptum, præcipe ad*

ad praeceptum, exspecta ad expectationem, pusillum hic, pusillum isthic: Tremellius: *praeceptum praecepto* (repet.) *delineatio delineationi* (repet. Nota quomodo sumatur linea in duobus illis locis Es. 18, 2. 7. & Rom. 10, 18. coll. cum Gal. 6, 16. ex qua consideratione duplex horum verborum sensus elici posset, confer 2 Cor. 2, 16. unde insigne morale elicias: *pusculum hic pusculum illic*: in Hebræo est וְהָיָה לָהֶם דְּבַר יְהוָה צוֹרָצוֹר צוֹרָקוֹרָקוֹ &c. אַנְדְּרֵס תֵּשֶׁלְהִימֵנָה quos ita appellarunt LXX. Intp. in cunctis fere Vers. dicuntur *Viri Irrisores*, & quidem recte ad Hebræam veritatem.

ΘΡΗΝΕΩ, *Ploro, lamentor*, usurpatur de piis mulieribus Christum lugentibus Luc. 23, 7. prout inquit Leigh. De mulierculis Idololatricis idem legitur Ezech. 8, 14. quæ dicuntur *Θρηνησαι τον Θαμμος* vel *Θαμμος*: *Thammus, Thamos*, vel *Thamus* dicebatur Osiris, quem ploravit ISIS, ut tradunt gentiliū mythologi: Alii per hunc Thamos intelligunt Adonidem, quem lugeri iusserat Venus, prout inquit Theodoretus: *Ο Θαμμος ο Αδωνις εστι κατὰ την Ελλάδα φωνην*. Alii has mulieres *Θρηνησαι* ad illas referunt quæ Bacchi copiis insertæ narrantur, illæ autem dicebantur: Bacchæ, Thyades & Mimmallonides: Bacchæ sc. à luctu ut hoc loco citato מִבְּכֹת *Mebacchoth*, quia Bacchi sacra cum fletu & luctu celebrabantur. *Thyades* à תַּעַה vel תַּעַה vagari & oberrare, quod agere solitæ erant cum vino mdebant *Mimmallonides* vel quasi מִמַּלֹּן *me-*

mallelan, garrulæ & loquaces, vel à *Λινα* *mamal*, torcular ut mimmallonides eadem sint quæ *Λινα*.

Dicitur *Θρηνην* de mulieribus orbatis quæ infantes plorant Sap. 18, 10. quo referas Matth. 2, 18. *Φωνη εν Ραμα ηκησθη, Θρηνος &c.* vide statim **ΘΡΗΝΟΣ**.

ΘΡΗΝΟΣ Mat. 2, 18. *Φωνη εν Ραμα ηκησθη, Θρηνος και κλαυθμος και οδυρμος πολυς, Ραχηλ κλαυσθη τα τεκνα αυτης*. Notabile est tres voces magna cum emphasi hic reperiri, *Θρηνος, κλαυθμος και οδυρμος πολυς*, subjuncta recusatione omnis consolationis: *Rachel noluit consolari*, verba desumpta sunt ex Jer. 31, 15. (in quo loco consideratur prædictio seu prophetia proxima & remotior, propria & typica sc. de captivitate Babylonica & infanticidio Herodis, vide discursum Clerici ex meletemasi Dodvelliānis & propriis in Annot. ad Matth. 2. vers. 2. & 15. in quo etsi non omnia probem, quædam tamen notatu necessaria occurrunt) ubi Lutherus loco *Ramah* posuit *auf der Höhe*, at Evangelista retinuit nomen proprium quod in Hebræo habetur *Ραμα* fines autem Bethlehem & Ramah in tribu Benjamin erant, alias potius dictum fuisset Leah plorans, quæ fuit mater Judæ, in qua tribu maxime ab Herode in infantes sævitum fuit, sed trita est *συνεκδοχη* Benjaminis pro Juda & reciproce, hic quoque agnoscenda, una cum observatione Hammondi ad h. l. qui inquit: *Rachel Benjaminis mater inducitur ισχηματισμεως, deflens liberorum suorum eadem, idque eo elegantius quod sepulta fuerit Betblebemi* Gen. 35,

19. Quod autem Lutherus verterit *ἡδὴ* pro *Ramah*, haud multum refert, nam & urbs *Ramah* sita erat in loco edito ac excelso, & το *Ραμα* sæpissime occurrit in V. T. ut nomen appellativum, quo vocantur colles ac excelsa, quæ interdum LXX. Intpp. dixerunt βουνος, interdum autem terminum Hebræum *Ραμα* retinuerunt: Intelligitur autem l. c. talis luctus, qualis excitatus fuit in funeribus a mulierculis lamentantibus, quarum mentionem facit Propheta Jer. 9, 20. quæ sæpe certo pretio ad lugendum conducebantur (mulieres enim, quotiescunque placuerit, ad flendum oculos erudiere suos) Illarum autem una semper apud Judæos solebat incipere lamentationem, & reliquæ eandem conjuncta voce repetere, qui sonus lamentationis cum multus esset & acutus, valde aures feriebat, vide Maimonidem de luctu c. 11. hinc: Φωνὴ ημεῶν. Sequitur κλαυθμος, in Hebræo Textu apud Jeremiam, est *fletus amaritudinum*, seu fletus amarus qui ultra biduum vel triduum continuabatur, nam cum mortuos inter Hebræos flerent, biduum vel triduum lachrymis impendere solebant, quo tempore finito fletus ordinarie desinebat, sed si fletus amarus esset, multis diebus extraordinarie continuabatur, vide Kimkium in libro Radicum ad rad. מרר, talis fuit luctus Ægyptiorum qui Jacobum plorant 70. diebus Gen. 50, 2. (Nota: verbis quæ de Petro extant Matth. 26, 75. & Luc. 22, 62. ἐκλαυσεν ΠΙΚΡΩΣ etiam innuit pænitentiam facti durasse omnibus diebus vitæ ejus, contritione rara atque extraordinaria) Sequitur θρηνησὶν καὶ ὀδυρμῶν πο-

λος, luctus non fictitius sed cum dolore intimo ac acerrimo conjunctus vide Gen. 50, 10. Phrasis quoque: *renuit consolationem admittere* aliquid singulare infert: Solebant enim apud Judæos propinqui ac familiares domi lugentem consolari Joh. 11, 19. 31. præterea qui comitabantur funus, posteaquam terræ mandatum erat, solebant publice consolari lugentes, vide Maimon. de luctu cap. 13. imo ipse Summus Sacerdos interdum consolabatur lugentem, post cujus consolationem lugens omnino luctum relinquere tenebatur: Exprimitur hic ergo magnitudo luctus materni quam maxime hac phrasi: quod noluerit Rachel consolari, huc quoque respexere Patres præcipui, dum hunc locum de Rachele plorante filios suos mystice explicarunt de Ecclesia, nam vel raro vel nunquam mater renuit consolationem super morte temporali liberorum, præsertim cum luctum immoderatum Deus prohibuerit Deut. 14, 1. Lev. 19, 28. & Summus Sacerdos in V. T. ut dictum est, pro autoritate sua id sæpius inhibuerit, at vero Spiritualis Rachel, Mater Ecclesia vix consolatur super morte spirituali ac æterna filiorum, qui degeneres fiunt ac Apostatæ, persecutores (nam fideles ac optimos filios martyres luget equidem, at ex ipsa materia luctus consolationem haurit, quoniam pro Christo occubuerunt & testimonium Ejus proprio sanguine obsignarunt) Filii autem Rachelis dici possunt, licet degeneres, nam is titulus quam maxime luctum suppeditat Gal. 4, 19. 1 Cor. 4, 15. Ebr. 12, 8. Os. 9, 13. 16. Equidem majori opprobrio cedit diviti Car-

melitæ quod fuerit ex genere Caleb 1 Sam. 25, 3 & tam generosa ac fideli pro- sapia Jos. 14. & 15. Num. 13. & 14. & 32. (licet quidam in Ebræo legant *celeb* pro *Caleb* h. e. erat genio canino, q. d. *chien d'esprit*) sed hinc illæ Christi lachrymæ Luc. 19, 41. quod filii Abrahamæ Mat. 3, 9. 7. in progeniem viperarum & filios Dia- boli Joh. 8, 44. 1 Joh. 3, 8. degenerarint, certe non adeo in hunc usque diem plora- ret Ecclesia, nisi ex fratribus exivissent qui fratres non sunt 1 Joh. 2, 19. ex Judæis qui Judæi non sunt Ap. 2, 9. & 3, 9. ex A- brahamo qui Abrahamidæ, 5: ex Israële qui Israëles non sunt Rom. 9, 6. Johan. 1, 47. ex Christianis Antichristi 1 Joh. 2, 18. Apostatæ, hæresiarchæ, schismatici, No- vatores, imo persecutores, Tyranni, ασπονδοι, αφοργοι, αφιλαγαθοι, φιλο- φονοι, μαλλον η φιλοθεοι, πατραλως, μητραλως &c. Videatur parvulum il- lud Superintendentis Greiffsvvaldenfis o- pusculum, sub titulo: *Einer Christlichen Mutter Send-Schreiben an ihren Sohn*, seu: *Rachel weinet* &c. editum cum adhuc Pastor esset Hamburgi, di- gnum, licet minutissimum sit, quod dica- tur lachrymarum illex & sonorus Eccle- siæ insigni filio orbatæ planctus.

- ΘΡΙΞ, Capillus:** α) θριχες της κε- φαλης υμων πασαι ηριθμηνται Mat. 10, 30.
b Luc. 12, 7. & 21, 18. vel hanc de resurre- ctione carnis probationem illustrissimam deducas cum Augustino l. 13. de C. D. c. 13. De calvitio Elisæi doctus videatur discursus Bocharti in Hierozwic. P. I. l. 3. c. 9, col. 818. 819. 820.

Θριξ, filum, ein Faden Exod. 39, 3. ^c
 Denotat rem minutissimam Jud. 20, 16. vide 1 Sam. 14, 45. Act. 27, 34. Matth. 5, 36. nam hinc surgit illa phrasis *sein Haar vom Haupt fallen* 2 Sam. 14, 11. 1 Reg. 1, 52.

Κορυφη θριχος non est summitas seu extremitas capillorum, sed ipsius corpo- ris, scil. caput & vertex in quo sunt capilli Ps. 68, 22. *πλην ο θεος συνθλασει κεφα- λας εχθρων αυτων, κορυφην θριχος δια- πορευομενων ενταις πλημμελειαις αυτων.* ^d
 Symmachus: *κορυφην ενθριχων ανασρε- δομενν, ενταις πλημμελειαις αυτης*
 Psalter. It. Paris. *Ma Iddio ferirà il capo de nimici suoi, la sommità de capegli di quello, che camina ne peccati suoi* Erberg. *tutta volta Iddio trafiggerà il capo de suoi ne- mici, e la cinna de capegli* &c. Tremelli- us: *verticem comatum*: glossa: *horren- tem coma ferociam hominis testante* ut Job. 5, 5. Osiand. Vetus, Vulgata: *verti- cem capillorum*. Luth. *Aber Gott wird den Kopff seiner Feinde zerschmeissen, samt ihren Haar-Schedel die da fortfahren in ihrer Sünde, & in glossa explicat intendi regnum ac Sacerdotium Judæorum: Die Juden samt ihrem Königreich und Prie- sterthum, darinn ihre höchste Ehr und Zierde bestund, wie das Haupt und Haar des Menschen höchste Gliedmaß und beste Zierde ist*: ita nimirum communiter hanc phrasin exponunt Interpretes tanquam reduplicatam locutionem quæ Prophetis usitata est dum unam rem bifaria expres- sione per exaggerationem proponunt ad intimandam rei gravitatem, ita ut sensus sit, quod Deus conteret caput impiorum

& verticem capillorum, hoc est: potentiam quæ per caput ac decus capitis capillos designatur vide 2 Sam. 10, 4. 5. Cæterum existimo per caput impiorum ac verticem hirsutum aliud quiddam intendi, nam cum hic locus collatus cum versu anteced. 19. & 21. omnino referri debeat ad opus redemptionis (vide Augustini Serm. ad h. l.) destructionem mortis, Sathanæ ac inferni, resurrectionem & ascensionem Christi post triumphum in inferno, haud inconueniens erit per caput impiorum intelligere Diabolum *τον το κρατος εχοντα τὸ θανατὸν* Ebr. 2, 14. Principem mundi Joh. 12, 31. & 14, 30. & 16, 11. In Hebræo quoque invenitur vox, quæ significat verticem eorum hirsutum, sed non insolens est Scripturæ sic appellare spiritus infernales ac immundos Lev. 17, 7. ubi LXX. dixerunt *ματαις* & Es. 34, 14. & Es. 13, 21. *δαιμονια*, sed Aquila *το Sair & Scirim* quod in Hebræo est reddidit *τριχιωντες* ut testatur Procopius, cuius verba sunt: *τῆς δὲ φασὶ τριχιωντας ακυλας ωνομασε, δηλων κα θυλον ηγη εσκοτισμενον δαιμονα.* Placet igitur & versio & glossa Diodati: *il transpercera le chef* (glossa: *le Diable* Deut. 32, 42. Ps. 110, 6. Hab. 3, 13.) *de se ses enemis, le sommet chvelu* (glossa: *effroyable & hideux, ainsi sont appellés en l'Ecriture les malins esprits velus & herissés*) *de la tête de ceux qui cheminent en leurs forfaits.*

e Θριξες denotant rem quamvis numerosissimam imo innumerabilem atque immensam, tanquam cum dicitur de peccatis Ps. 40, 13. de inimicis Ps. 69, 5. Surgere dicuntur capilli, dum res aliqua hor-

rorem nobis incutit Job. 4, 15. Sirach. 27, 15.

g Θριξες præsertim tribuuntur mulieribus, quoniam illas decet comam alere oblongam Ap. 9, 8. *εχον θριχας ως θριχας γυναικων* confer Joël. 1, 6. & in illis consistit mundus muliebris 1 Cor. 11, 6. 14. 15, hinc crinibus quibus ad luxum forsitan abusa erat peccatrix terram verrere in signum pænitiæ & Salvatoris pedes tergere voluit Luc. 7, 38. 44. Joh. 11, 2. & 12, 3. legimus apud Prophanos cultum religiosum matronarum crinibus terram verrentium: prout ex Livio hujus rei meminit Dannhauer in Idea Boni Interpretis §. 86. p. m. 176.

h Ponuntur θριξες pro pube Ez. 16, 7. *οι μαστοι σε ανωρθωθησαν η η θριξ σε ανετειλε, συ δε ηθα γυμνη και ασχημονεσα.* Sunt qui huc referunt locum Es. 7, 20. *εν τη ημερα εκεινη ξυρησει κυριος εν τω ξυρω μεμιοθωμενω την κεφαλην και τας θριχας των ποδων, και τον πωγωνα αφελει,* sic Kimkuis in h. l. intelligit *rudenda* per pilos pedum, quemadmodum *urina* dicitur *aqua pedum*: Diodatus quoque in glossa: *la partie basse du corps*, nisi forte his verbis dicere voluerit Diodatus, sensum esse quod Deus velit penitus ac funditus etiam infimum quemque evertere, adeo ut ne quidem infimæ plebi parcatur, quod alias evenit Jer. 39, 10. quemadmodum ejusmodi locutio de totali perditione Esaïæ solennis est c. 9, 14. abscindet Dominus *κεφαλην ηγηραν, μεγαλην ηγη μικρον* & c. 19, 15. *κεφαλην ηγηραν ηγη αρχην ηγη τελος.* Notandum

dum autem est quod habet Michæas, c. 1, 16. *ξυρησαι, και χειρα επι τα τεκνα τα τρυφερα σου, εμπλατυνον την χηρειαν σου ως αετος* (alii melius legunt *την ξυρησιν σου*) *τι ηχμαλωτευθησας απο σου*, quibus verbis aperte innuitur mos antiquis receptus quo novaculam per omnes corporis partes experiri cogeabantur, qui in captivitatem abducebantur ut mancipia, unde tonsura capitis signum fuit servitii: Pers. Sat. 3. *Detonsa juvenus invigilat siliquis & grandi pasta polenta*: Propert. l. 4. Eleg. 12. *Testor majorum cinerestibi Roma colendos, sub quorum titulis AFRICA TONSA jacet*. De prolaxis capillis signo libertatis apud Gallos, & jure regalis capillitii apud priscos Francos vide Rosin. Antiq. l. 10. in fine: Persæ quoque quo tempore eorum Monarchia floruit *κομηται*, ut apud Herodotum l. 6. & *βαθυχαιτηεις* ut apud Athenæum l. 14. dicti fuere.

ΘΡΟΝΟΣ, *thronus*: Iis quæ à Leigh allata sunt addi velim Rabbinos Deo duos tribuere thronos, alterum *יְהוָה* *judicii*, alterum *חַסְדִּים* *miseriordia* (nam *חַסְדִּים* est misericordia ut recte notavit Hammondus) hinc dicitur *θρονος της χαριτος* Ebr. 4, 16. *Θρονον* Danielis 4, 1. Lutherus vertit *Burg*.

ΘΥΓΑΘΗΡ, *filia*, sumitur quoque pro *suburbio*, *κωμοπολει* vide 2 Chr. 13, 19. **ΘΥΓΑΘΡΙΟΝ** vide **ΚΟΡΑΣΙΟΝ**.

ΘΥΜΟΣ, vide Leigh: Habent LXX. Intpp. hanc vocem Es. 30, 30. ubi

Lutherus posuit: *ausgereckeer Arm*, Deut. 32, 33. Luth. *Gisst*, scil. *Drachen-Gisst*, *θυμος δρακοντων*, Hebr. *תניני תחת*.

ΘΥΜΟΜΑΧΕΩ, Actor. 12, 20. vide Leigh: Varie id explicant Interpretes: alii quod *θυμομαχεω* sit *irate ac acerbè pugnare*, alii: *bellum animo agitare*, alii: *animo solum bellum gerere*: iratum esse licet vis exterior non appareat Luth. *Er gedachte wider sie zu friegen* Danicæ: Herodes *hasde outi* *Sinde mod de Tyrier*: Gallicæ: *il étoit en humeur de faire la guerre aux Tyriens*. Italicæ: *Essendo Herode sdegnato &c.*

ΘΥΣΙΑΣΤΗΡΙΟΝ, *a altare, thysiasterium*, ita vocabatur altare illud cavum Exod. 27, 8. quod erat in aditu tabernaculi Exod. 29, 42. & adumbrabat Christum Joh. 10, 9. Ebr. 13, 10. eratque solum atque unicum Es. 56, 7. ad quod rei mortis locum refugii petierunt 1 Reg. 1. & 2. hoc altare distinctum erat à thymiaterio quo adumbrabatur Christus in dextra Patris Lev. 4, 7. 18. Ap. 9, 13. Exod. 40, 26. Exod. 30, 1. 9. Dixi unicum solummodo fuisse *θυσιαστηριον*, licet in plurali sæpe ponatur, ut 1 Reg. 19. *destruxerunt altaria tua*, ubi numerus pluralis non quidem multitudinem sed magnitudinem rei denotat, nullum enim altare Dei legitimum tunc fuit extra Hierosolymam, nisi sub hoc numero plurali reliqua quoque altaria intelligere velis quæ in templo fuerunt, ita quoque Ps. 84, 4. *apud altaria Tua Domine exercituum*! Nos ex illo cultu Levitico non quidem altarium usum in templis deducimus, nulla enim sic proprie dicta

cta habemus, sed mensas sacras, à communi usu sanctificatas, h. e. segregatas (nam *αγιαζ* est rem aliquam à communi ad peculiarem usum segregare ut alibi diximus) quas Vetus Ecclesia sive Græca sive Latina variis nominibus appellavit. Mensa fuit, super quam Christus tam Pascha, quam Sacramentum corporis sui celebravit: Crux est & meritum Christi, de quo agitur Ebr. 13, 10. non ara Levitica, cuius mentio fit 1 Cor. 10, 18. Mensæ igitur nobis sunt (non altaria, quippe quæ ad *θυσιαις* pertinent) quæ Ecclesiæ Christianæ jam ab antiquis temporibus in usu fuisse sub titulo *θυσιαιστηριων, ιερατειων, βηματαων*, ex testimoniis Chrysostomi Hom. I. in Pentec. Eusebii l. 10. c. 9. Theodoret. l. 5. c. 17. Ambrosii l. 4. de Sacr. c. 2. Notum est quod Lutherus in Articulis Confessionis in libro Concordiæ exsecratur omne id, quod ex occasione Missæ introductum est & ab illa dependet, hinc non erubescunt Calviniani nobis objicere altaria à Sylvestro Papa primum propter Missæ Sacrificium introducta, eaque nos nihilominus retinere, cæterum longe ante vel Sylvestrum vel Idolum Missæ mensas, quas vulgo altaria appellamus, in usu fuisse testatur Origenes Homil. 9. & 11. in Numer. T. I. p. 201, 210. & Hom. 10. in Joh. Deinde exsecratur Lutherus omnia quæ vere à Missa dependent, non adiaphora quæ una cum Missa extiterunt: verba sunt in Artic. Smalcald. Art. 2. *Summatim: quicquid Missa Pontificia est & quicquid habet, quod EX EA NATUM est, & quicquid EI adhaeret, id univsum ferre non possumus, sed damnare cogimur;* Sed hæc *ως εν παραδω.*

Legitur *θυσιαιστηριον* Matth. 23, 35. b
ου εφονευσατε μεταξυ των ναων της θυσιαιστηριου. Locus ille erat sanctior omnibus atriis, & erat atrium Sacerdotale; Inter templum & altare nemini licuit ambulare nisi Sacerdos esset, ac ne Sacerdotes quidem eo procedere audebant si immundi essent, sive tacto cadavere, sive laceratis, ex luctu vestibus, sive alia de causa, vid. Maimon. de Domo electa c. 7. §. 20. & in l. de ingressu in Sanctuarium c. 1. adeo ut flagellationi essent obnoxii, si vel polluti ingrederentur, vel aliquo simili casu in templo polluti per illum locum egrederentur, verbi causa: Si Sacerdos in illo loco ultra certam mensuram vini bibisset, vel vestes lacerasset &c. In hoc loco occisus est Zacharias, hunc qui Judæis tam sanctus fuit locus tam nefanda nece ac innocenti sanguine polluerunt. Sed quisnam fuit hic Zacharias? Unus fuit Zacharias filius Barachia Prophetæ Zach. 1, 1. Sed is sua prophetia odium populi ex captivitate Babylonica reducis non incurrit, neque tunc temporis ullum erat templum, in quo occidi poterat, neque occisus usquam legitur. Alius fuit Zacharias Pater Johannis Baptistæ, hunc ideo occisum quidam tradunt in templo eo quod filium suum ab Herode quæsitum ostendere noluerit, nititur hæc fabula Protevangelio Jacobi & traditione Petri Alexandrini in Canon. hos sequitur Tertullianus adversus Gnosticos c. 10. Alii ideo occisum referunt, quoniam cum Virgo Deipara in atrio Virginum orare voluerit, aliæque eam arcerent, is ipsam defenderit atque virginem esse asseruerit; hæc

opinio ab Origine primum originem trahens Tract. in Mat. 26, ad Basilium Homil. 26. Dein Gregorium Nyssenum, Cyrillum Alexandrinum, Theophylactum, ac denique Montacutium in Originibus Ecclesiasticis T. I. p. 259. transfusa est. Sed hic Zacharias neque Barachiae filius fuit, neque Propheta, neque occisus legitur. Tertius fuit Zacharias, quem Iosephus l. 4. υιοι Βαρχαχ non nominat atque εν μεσω τω ιερω trucidatum tradit, sed hunc non intelligi posse accuratissime observavit Clericus adversus Hammondum in Annot. ad h. l. Restat ergo ille Zacharias, de quo agitur 2 Par. 24, 21. 22. is lapidatus legitur, & quidem in atrio Domus Domini h. e. inter templum & altare: is moribundus dixit: *videat Dominus & requirat*! quod cum sanguine Abelis clamante valde convenit. Sed objicitur (α) Ipsum nominari filium Jehoadæ non Barachiae. Hanc objectionem Hammondus ipse ultro solvit, partim quoniam multi binomines fuere, praesertim quorum nomina ex voce Jehovah composita erant, vide quæ nos jam ante attulimus in voce Επιμαλεια, & iis adde quæ habet Hammondus de Jehojakimo Rege & Jehojakimo Sacerdote: partim quoniam nomen minus notum in magis notum sæpe mutatur, ut notavit Clericus: partim quoniam illorum conjectura non est rejicienda, qui opinantur nomen Patris Zachariae initio non fuisse additum, sed à Notario in margine positum ac postea à librario textui insertum. Accedit testimonium Hieronymi qui in Evangelio Ebraico Matthæi legit nomen Jehoadæ non Barachiae:

Levius est quod (β) objicitur Christum Judæis quibus tunc loquebatur dixisse *οφεινευσατε* quem vos occidistis, nam illorum Patrum qui Prophetas occiderant, in nos filios, qui Prophetarum monumenta ædificabant ipsissimi Propheticidæ, crimina redundabant, vide quæ ad hanc quoque objectionem respondet Hammondus. Sed est alia objectio, quam solvere aut non potuit aut verius noluit suis præjudiciis tactus: scilicet (γ) Hunc Zachariam qui tamdiu antea à Joaso interfectus erat, ultimum non potuisse recenferi in catalogo eorum, quorum sanguis pænas a Deo in Judæos accire poterat, praesertim cum Christus hunc catalogum ab Abele inchoaverit, & tam alte repetitæ origini respondere ex adverso debeant quæ novissime contingerant. *Hanc objectionem*, inquit Hammondus, *solvere haud est facile*: Gratulor mihi hanc instantiam Magno Viro visam fuisse duram solutu, cum idem illud δυσνοητον mihi visum fuerit decimum sextum ætatis annum vix egresso atque hoc Evangelium die S. Stephani in Ecclesia explicaturo, cæterum postquam cum annis paulatim crevit iudicium, dudum didici id quod Clericus exposuit, scil. hunc Zachariam Abeli valde apposite opponi, quia quemadmodum Scriptura neminem Ante Abelem innocenter occisum memorat, ita neque ullum (NB intellige Scripturam V. T. quam Christus in sermonibus suis semper allegavit) post hunc Zachariam: adde quod Salvator respexerit ad certa tempora ac periodos Veteris Testamenti. Prima periodus fuit ab Abele filio Adami ad dilu-

diluvium, secunda à diluvio ad Mosen, tertia à Mose ad templum primum, quarta à templo primo ad templum secundum, quinta à templo secundo ad id tempus quo Christus hæc dixit inclusive usque ad excidium Hierosolymitanum, nunc vero nusquam legimus sub templo secundo usque ad Christum ullum à Judæis occisum fuisse Prophetam post Zachariam: clarum hoc est ex parabola illa elenctica quæ proponitur Matth. 21. ubi orditur Christus historiam *πρὸς φητεφονίας* à prima plantatione Ecclesiæ (quæ utique in Abele fuit) vers. 33. continuat eandem in Prophetis prioris seculi v. 34. 35. extenditque ulterius in Prophetis sub regno Israëlitico vers. 36. ac denique concludit in seipso vers. 37. 38. 39. additque pænam, perditionem gentis Judaicæ ac excidium Hierosolymitanum v. 40. 41. 42. 43. 44. 45. Miror certe Magnos viros id non observasse. Nunc vero quemadmodum Christus in medio annorum apparuit Hab. 3, 2. (vide quæ diximus in voce *Zwov*) ita non nisi annorum seu temporum præteritorum computum instituit, & summam facit modo arithmetico ab Abele usque ad se, ita ut nos nunc aliam summam addamus à Christo usque ad ultimum Martyrem qui in mundo existet, & sic in ultimum homicidam qui reperi- tus fuerit ante ultimum diem, redundet reduplicatio, seu potius multiplicatio delicti seu culpæ, quæ incepit in Abele per unitatem numeri, in Caino per septem, in Lamecho per septuagies septem, unde horribilis exaggeratio culpæ pariter ac pænæ (quæ ultimum homicidam Adami

filium manebit) exsurgat: Sed satis de Zacharia actum.

Denotat *Θυσιασμεριον* Cultum Leviticum 1 Reg. 19, 10. 14. Rom. 11, 3. Sacerdotium 1 Sam. 2, 33. Lev. 21, 23. 1 Cor. 9, 13. Ebr. 7, 13. 1 Cor. 10, 18. Cultum Dei in genere Ps. 26, 6. Ps. 43, 4. Matth. 5, 23. 24. Amos. 2, 8. Christum 1 Pet. 2, 5. Ap. 6, 9. & 8, 3. & 9, 13. & 14, 18. Cognata est vox Ariel natura & significatione Hebræa Es. 29, 1. Ezech. 43, 15. 16. qua de re vide Bocharti Hierozwic. P. I. col. 717. l. 21. & 772. l. 33. & 772. l. 36.

Θ Τ Ω, *maeto*: Prima & vera huius vocis significatio est *maetare*, secundaria vero & specialis est *sacrificare*, quod notamus adversus Pontificios, qui το θυειν proprie esse sacrificare contendunt ex Marc. 14, 12. οτε το Πασχα εθυον, nimirum ut per varias ambages ac rationes longe petitas demum adstruant Sacram Cœnam esse Sacrificium æque ac Sacramentum, veluti Agnus Paschalis (ut inquirunt) fuit, ideo allegant loca Exod. 12, 27. 2 Chr. 35, 12. unde agnum Paschalem Sacrificium fuisse probare satagunt. Cæterum in loco Exod. 12, 27. distinguendum est ipsum Pascha & sacrificium Paschatos, illud erat pure Sacramentum, nam caro agni non in sacrificium cessit, sed comesta fuit semper, h. e. agnus nunquam vel cremabatur, vel super altare offerebatur, sed maetabatur & comedebatur in ædibus: aliud vero fuit Sacrificium Paschatos in præfigurationem oblationis Christi in ara Crucis, & erat sanguis agni funden-

fundendus, aspergendus, hepar, renes & adeps comburendus super altare Deut. 16, 2. ex quo loco alter quoque quem allegant 2 Chr. 35, 11. 12. optime illustratur, circa quem præterea notandum, quod dolose illum allegent adversarii, scil. verbum solummodo 11. & 12. capitis 35ti libri 2 Chronic. omittentes verbum 13ti-um, qui quæ dubia ac alias αντιφαινόντα viderentur v. 11. & 12. clare explicat & solvit. Quicquid demum sit, nihil evincunt ex loco Marc. 14, 12. nam esto θύειν esse sacrificare seu offerre, sicuti Lutherus visus sibi forsan est illis hac in parte εξ υπερισσῶ voluisse gratificari dum in Versione sua posuit: **Da man das Osterlamm opffert**, nam nullum est dubium quin in diebus Paschatos multi agni fuerint oblati sacrificii loco præter illos qui in Sacramento comesti fuerunt; tamen θύειν ut dixi proprie est mactare, quod præsertim constat ex Matth. 22, 4. Actor. 10, 13. quod vero θυσία sit sacrificium ac θυσιαστήριον altare, id ex secundo vocis usu profectum est, confer quæ infra dicenda sunt in voce λητρεύω.

I.

IAOMAI, *Sano*, Num. 12, 13. Deut. 28, 35. & 32, 39. Zach. 11, 16. Sap. 16, 12. Luc. 14, 4. Dicitur de quovis auxilio Divino & medela mali, tanquam Gen. 20, 17. καὶ ἰάσατο ὁ Θεὸς τὸν Ἀβιμελεχ καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καὶ τὰς παῖδίσκας αὐτοῦ καὶ ἐτεκον· 2 Par. 7, 14. καὶ ἰάσωμαι τὴν γῆν αὐτῶν Job. 5, 18. ἐπαισε καὶ αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἰάσαντο Psalm.

60, 3. συνεσείτας τὴν γῆν καὶ συνετάραξας αὐτήν· ἰάσαι τὰ συντρίμματά αὐτῆς ὅτι ἐστάλευθῃ Jer. 8, 15. συνηχθῆμεν εἰς εἰρηνὴν καὶ ἔκ ἡν ἀρχαῖα, εἰς καιρὸν ἰασέως, καὶ ἰδὲ σπῆδῃ c. 14, 19. ἰνα τιεπαί-σαις ἡμᾶς καὶ ἔκ ἐστὶν ἰασίς, ὑπεμεινᾶμεν εἰς εἰρηνὴν καὶ ἔκ ἡν ἀρχαῖα, εἰς καιρὸν ἰασέως καὶ ἰδὲ ταραχῇ & 17, 14. ἰάσαι με Κύριε καὶ ἰαθήσομαι· σῶσον με καὶ σῶθήσομαι, ὅτι καύχημα μὲ σὺ εἶ Os. 6, 1. ἐπιστρέψωμεν πρὸς Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν ὅτι αὐτὸς ἠσπᾶνε (al. legunt πᾶ-παινε, sed minus recte) καὶ ἰάσεται ἡμᾶς.

Dicitur de sanatione spirituali, h. e. remissione peccatorum seu justificatione 2 Par. 30, 20. Ps. 41, 5. Ps. 103, 3. Jer. 3, 22. Os. 14, 5. Ps. 147, 3. Luc. 4, 18. (confer Es. 61, 1. 2. & 42, 7. Matth. 11, 5. Ps. 30, 3. Jer. 33, 6. Os. 11, 3. Luc. 4, 23. Jer. 30, 17. Ap. 13, 3. 12.) eadem significatio occurrit Es. 19, 22. ubi Lutherus habet: **Der Herr wird die Egypter plagen und heilen, denn sie werden sich bekehren zum Herrn, und er wird sich erbitten lassen und sie heilen**, scil. per prædicationem Evangelii v. 23. ubi per Ægyptum & Assur gentes intelliguntur: Eodem sensu το ἰάσαι sumitur de statu Ecclesiæ N. T. inclarescente per lumen Evangelii Es. 30, 26. & c. 57, 18. 19. confer Ephes. 2, 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. huc referenda est medicina vulnorum Redemptoris Nostri Esaiæ 53, 5. **Durch seine Wunden sind wir geheilet**, id reddidit Petrus 1 Ep. 2, 24. ἔγω μὲ λῶπι αὐτῶ ἰαθῆτε, hic το αὐτῶ non redundat, ut multi volunt,

lunt, sed est emphasis demonstrativa, similes quippe locutiones reperias Mat. 3, 12. *στο πτυνεν τη χειρι αυτη*, Ap. 2, 17. *τω νικωντι δωσω αυτω*, Marc. 13, 19. *οια & γεγενε ταυτα*.

ΙΔΟΥ, *Ecce*, Gen. 1, 29. 31. & 22, 13. & 37, 19. & 38, 24. Exod. 24, 28. 10. & 35, 30. 1 Sam. 24, 21. Es. 35, 4. Jer. 4, 26. Ezech. 1, 4. 2 Cor. 6, 2. *Id est letitiae* Gen. 48, 11. *Id est admirationis* Deut. 4, 6. *p̄ Luth. Ex!* *Id est invenientis* Lev. 13, 6. 10. 13. 17. 21. 25. 26. 30. 32. 34. 36. 43. Num. 17, 8. Deut. 13, 14. & 17, 4. *Id est demonstrantis ac lugentis* Jer. 8, 15.

To *Id est* non attentionem solummodo implicat, sed & considerationem, quæ in corde impressionem non exiguam, & confirmationem ad objectum visum vel aversionem ab eodem in homine operatur, sicut id quod videtur, magis se in sensum insinuat quam quod auditur, apertior est aditus seu introitus per oculos apertos, quam per foramina aurium patula, unde exempla magis instruunt quam doctrina, & ratiocinatio nusquam fortior est quam per evidentiam, hinc quoque evenit, quod ea quæ nunc ex auditu, Rom. 10, 14. cognoscimus, tam diu non perfecte scimus, quamdiu eo non pervenimus ubi plenaria experientia per visionem, cognitioni ex fide & auditu contradistinctam, visenda exponitur 2 Cor. 5, 7. quantum possit visus ac contemplatio rei, produnt exempla, quæ sigillatim revisionem Lectoris poscunt per accuratum illud & nusquam levidense *Id est*: Contemplantur oves Jacobi bacillos expositos & contra-

ctam solo visu versicolore formam in naturam sobolis transfundunt Gen. 30, 37. 38. 39. Videt formam altaris in Idolæo Damasceno Achaz 2 Reg. 16, 10. & videre semel non potuit quin copiam haberet visendi huic simillimum domi suæ. Vidit Jacobum Laban Gen. 31, 2. Sed solo visu inimicitias in vultu legendas prodidit. Vidit Saul Davidem, sed oculo tela vibrante 1 Sam. 18. Vidit Achab Eliam, sed torvo oculo ac minus fulgurante 1 Reg. 18. Viderunt Judæi Stephanum, sed oculo furoris pleno ac mortis nuntio Act. 6, 15. Viderunt se invicem duo Reges, sed micantibus gladiis fulgentibusque armis, venere, videre ambo, vicit alter, alter cecidit. 2 Reg. 14, 8. 11. 12. 13. Vidit Hazaelem Elisæus, sed oculis madidis ob malitiam, quam ipso aspectu prodidit sævus persecutor. 2 Reg. 8, 11. 12. Respexit Petrum Christus, sed solo visu lapsum erexit, errantem reduxit, pænitentiam excitavit, lacrymas expressit, voti ante acti ac præfidentiae memoriam revocavit, lapsus gravitatem sensui impressit, conscientiam expergefecit, gratiæ restauratrici superabundantiam obtulit. Haud inutile erit Concionatori propter ansam varie meditandi super hanc particulam, quæ sæpius occurrit, distinguere inter *Id est verum* Joh. 1, 29. 36. *Id est* *αμνησιν* *Id est falsum*. Matth. 24, 23. *Id est* *ωδὲ ο Χριστός* *Id est* *ἐκς ἑσέ*. *Id est demonstrativum vel pænæ* Ezech. 7, 10. Ap. 2, 22. *vel gratiæ* Ap. 7, 12. *Id est admonitorium* 2 Cor. 6, 2. Ap. 3, 11. 20. & 16, 15. *Id est magnitudinis rei indicium* Ap. 12, 3. *Id est inopinata rei indicium* Jer. 14, 19.

adde quod Sacerdoti non licuerit Sanctum sanctorum intrare ante peractum Sacrificium Lev. 16. qui ritus ad suum Antitypum directe tendit. Quærunť Sociniani (utpote negantes Christi sacerdotium ante ingressum in regnum suum) quare nullo in doctrina Apostolorum per Epistolas tradita expresse dicatur Sacerdos, nisi in illa ad Hebræos? Distinguimus autem inter denominationem implicitam & explicitam, toties enim in omnibus reliquis Epistolis dicitur Sacerdos, quoties de Ejus oblatione pro peccatis nostris ac intercessione fit mentio, quæ ut partes officium Sacerdotale constituentes ac definientes definitum in abstracto vel concreto inferunt, quod est Sacerdotium vel Sacerdos. Deinde: expressa & literalis denominatio termini *ιερεως* in Epistola ad Hebræos certum suum habet scopum, ejusdemque carentia & suum habet in reliquis Epistolis, in illa scilicet ponitur quoniam ex professo cum Judæis agit Apostolus de ritibus Aronicis, sacerdotio & sacrificiis, ex quibus tanquam typis Antitypum directe probat, eorundemque abolitionem ex adventu antitypi infert: in reliquis vero Epistolis abest hic terminus, ne forte aliquid typici Gentiles in suis sacrificulis agnoscerent Act. 14, 13. Act. 19, 24. 35. ex bascanismo Diaboli qui in præcipuis ceremoniis Mosaicis apud Gentiles finiam Dei egit, prout eleganter ac solide passim retulere Samuel Bochartus in Chanaan & Phaleg. Hermannus Witzius in Ægyptiacis, Seldenus de Diis Syris, Mornæus de veritate Religionis Christianæ, Hoornbeck de conversione Indorum &c. nec pa-

rum luminis hac in parte affert ex recutitis Maimonides de Idololatria ejusque Illustrator Woffius; Rabbi Abanarbanel Hispanus in variis quas edidit, & quidem elegantioribus quam ut Judæum decerent, Disputationibus. Plura de voce *ιερευς* & munere Christi Sacerdotali vide supra in voce *Ειρηνη*.

In loco Of. 4, 4. LXX. Interpretes ab omnibus reliquis Interpretibus variant dum verterunt *ο δὲ λαὸς μὲν ὡς ἀντιλεγομεν* *ιερευς* nisi legendum sit ut opinor: *ὡς ἀντιλεγομεν* *ιερεῖσι*.

IKANOS, *Idoneus, sufficiens, potens*, item *dignus*, sicut B. Chemnitius accurate collegit *ικανον καὶ ἀξιον* esse synonyma ex locis Matth. 3, 11. Marc. 1, 7. Luc. 3, 16. Joh. 1, 27. Act. 13, 25. Peculiaris vero ac nativa emphasis vocis *ικανος* consistit in Sufficiencia, ut & monuit Chemnitius: ita LXX. Hebræum *יָדָה* per *ικανον* reddiderunt Lev. 5, 7. & 12, 8. & 25, 28. *Si manus ejus non invenerit το ικανον sufficientiam*, sive facultatem sufficientem 2Par. 30, 3. *οι ιερεῖς ἔκ η̅γνι̅α̅θησαν ικανοι* Exod. 36, 7. *ικανα εἰς τὴν κατασκευὴν* Exod. 4, 10. *ἔκευλαλ* *εἰμι*. Edit. Basiliensis *ἔχικαν* *εἰμι* in textu: *Non sum vir sermonum*.

ικανος & *ικανότης* denotat proportionem institutam inter meritum & solutionem meriti seu retributionem e. g. inter peccatum & pœnam peccati Deut. 25, 2. *flagellabunt eum juxta sufficientiam seu proportionem iniquitatis ejus*. Pari modo sumitur respectu meriti in bonis, hinc illæ declamationes 2 Cor. 3, 5. *ἔχικανοι*

ΕΣΜΕΝ ΗΜΑΙ ΗΙΚΑ ΟΤΙΣ ΗΜΩΝ ΕΚ ΘΕΣ qui est
 יְיָ אֱלֹהֵינוּ Dominus omnifufficiens. Com-
 munis est vox Baptiftæ & Centurio-
 ni: *εκειμι ικανος*, & hic notandum quod
 Græci cum alicujus dona, *δυναμιν*, facul-
 tatem, aptitudinem, industriam ac periti-
 am faciendi aliquid describere voluerunt,
ικανοι dixere, ita Plutarchus: *τω Φρονει*
ικανος. item *ικανοι τω σωματα* Xenopho-
 phon: *ικανος διδασκειν*, Plato: *ικανος*
την ιατρικην &c. Sic ponitur expresse
ικανος *fufficiens* Sir. 31, 21. & eandem
 vocem Lutherus reddidit *allmächtig*,
 Ruth. 1, 20. 21. Job. 31, 2. Sed LXX.
 dixere: *ο κυριος επαπεινωσε με η ο ικα-*
νος εκακωσε με --- *ικανος* *εξ υψιστων* scil.
 quoniam viderunt in Hebræo *El Schai-*
dai.

ΙΟΣ, I. *Venenum* Pf. 140. Rom.
 3, 13. Jac. 3, 8. dicitur alias *Φαρμακειον* 2
 Macc. 10, 13. Luth. Ptolomæus Macron
grämet sich so sehr, daß er sich selbst mit
Gifft umbracht, alias *δικη* Of. 13, 14. Luth.
God! ich will dir ein Gifft seyn. II. *Rubigo*
 Bar. 6, 11. 23. Ezech. 24, 6. 11. 12. ut &
 Jac. 5, 3. ubi Leigh *ιον* male exponit:
venenum.

a ΙΠΠΟΣ, *equus*, sæpissime: De-
 notat I. manum militarem & quævis præ-
 paratoria belli Pf. 20, 8. & 33, 17. & 76, 7.
 Prov. 21, 31. Ef. 2, 7. & 31, 13. Jer. 4, 13
 & 6, 23. & 8, 16. & 17, 25. & 22, 4. & 46,
 4. 9. & 47, 3. & 50, 37. 42. & 51, 21. 27.
 Ezech. 26, 7. 10. 11. Of. 1, 7. Mich. 5, 10.
 b Zach. 12, 4. II. Fortitudinem Pf. 147,
 10. & quidem bellicam, quoniam equus
 animal est forte ac bellicosum: ita Of. 14.

4. wir wollen nicht mehr auf Rossen reiten
 3: nolumus in nostra fortitudine ulterius
 confidere: pertinet huc insignis equi de-
 scriptio Job. 39, 22. de qua fufe egit Do-
 ctissimus Bochartus Hieroz. ic. Part. I.
 l. 2. c. 8. III. Celeritatem Joel. 2, 4. c
 Amos 6, 12. Ef. 30, 16. Jer. 4, 13. Hab. 1,
 8. quemadmodum & Prophanis equi di-
 cuntur *αελλωδες*, *αελλοποδες*, *αελλοδρο-*
μοι, atque inter Latinos Virgilio *alipedes*.
 IV. Pompam Ef. 66, 20. (quoniam ani- d
 mal est valde fastuosum) Zach. 10, 2.
 V. Refragantiam & indomitam ferocita-
 tem Pf. 32, 9.

Per equos igneos 2 Reg. 2, 11. & 6, 17. e
 Sir. 48, 9. nil aliud designatur quam ful-
 gens cohors angelica in multitudine ac
 fortitudine bellica apparens.

De equis, quorum mentio fit Zach. 1, 8. f
 & 6, 2. 3. 6. vide Doctiss. Bochartum P. 1.
 Hieroz. l. 2. c. 7. sed explicationem loci vi-
 de infra in voce *λευκος*.

Per equorum phaleras Zach. 14, 20. g
 intendi velim præparationem Evangelii
 inter Gentes, & quod regnum cælorum vi
 interna ac invisibili ad eas penetraret, pa-
 riter ac si Monarcha aliquis vi externa ac
 ingenti celeritate regna ac terras multas
 insigni successu in suam ditionem redige-
 ret: *εν τη ημερα εκεινη εσται το επι τον*
χαλινον της ιππας αγιον τω κυριω παντο-
κρατωρι Luth. zu der Zeit wird die Rü-
 stung der Rosse dem HErrn heilig seyn,
 Erberg. *in quel giorno vi sarà sopra i sona-*
gli de cavalli: Santità al Signore. Gene-
 venfes: *en ce temps là il y aura écrit sur les*
sonnettes des chevaux: LA SAINTE TE
 AL

AL' ETERNEL. Pariter Tremellius & Svaningius (Osiander, Vetus, Vulgata aliæque aliter & quidem levius verterunt) Hac inscriptione SANCTITAS DOMINI insignitum olim fuit pectorale Aronis, quod tam sanctum fuit, ut a nemine nisi summo Sacerdote portaretur, nunc vero universalem gratiam per Evangelii prædicationem in omnes usque gentes ita describere studet Propheta, ut gentes quoque bellicosissimæ, equis ac curribus feroces, quæ a Judæis haud aliter habebantur quam immunda animalia (nam equis & subus comparabant præputiatos Ezech. 16, 26.) ejusdem sanctitatis participes forent, ad quam populus Dei in Sanctuario Ejus per fidem accessum habebat.

h Es. 63, 13. *ηγαγεν αυτες ως ιππες δι ερημω, και εκ εκοπιωσαν.* Hic sensus est, quod Deus populo suo tantam fortitudinem largitus sit, ut non magis lassati fuerint quam equi qui fortes ac veloces in loco solitario ac plano iter faciunt, Luth: *führet sie wie Rosse in der Wüsten*, sensus hic est, Deum deduxisse populum suum per mare haud majori cum periculo quam si equos ducas per aridam. Genevenses: *Ils n'ont point bronché non plus que le cheval par un pais de paturage.* Hic sensus est, Israelitas tam inoffenso pede solitudines permeasse, ac si equi in pascuis campum inoffenso pede ac pro lubitu transeant, cum a nemine *ελαυνωντα*. Svaningius: *Hand förde dem ned i dalen som heste der icke snuble.* Erberg. *gli condusse pianamente, à guisa di bestia che scende in una valle.* Hic sensus est, quod Deus deduxerit popu-

lum suum cum morâ, non præcipitanter, veluti equo habenas nusquam laxamus dum per clivum descendit, ne se medio cursu det præcipitem: quod Deus Israelitas diu circumduxerit ex occulto Providentiæ ac sapientiæ suæ consilio adeoque per longum iter eos probaverit, retardaveritque eorum cursum ac felicem ex Ægypto exitum, ne ilico absque ulla tentatione ac offendiculo terram Chanaan intrarent & sic forte tanto citius obliviscerentur mirabilia Domini, ita quippe facilis est descensus averni, & nisi crucis remora Deus sæpe nos exercitaret, equino furore proclivem mundi ac felicitatis viam tamdiu cursitarem usque quo effrænes denique caput illideremus: Sensus quoque esse potest, quod Dens Israelitas pro moderamine Providentiæ ac voluntatis suæ duxerit nescios quo, quemadmodum equum ducimus, illo inscio, quocunque placuerit, ita enim ducuntur fideles non ex propria sed Dei voluntate, & huc pertinet locus Psal. 73, 22. 23. 24.

Ιπποι θαλασσης dicuntur fortissimi fluctus Hab. 3, 15. quos excitat Deus in mari & abyssis: sunt tamen qui hic loci belluas marinas intelligunt, sed mihi prior sententia satius placet, quod propter fortitudinem vastamque molem, sonum horribilem atque ingentem celeritatem fluctus maris dicantur equi abyssi, ita enim sonus maris ac fluctuum comparatur cum strepitu curruum ac equorum in Apocalypsi, quos haud perperam sonipedes dixerunt Poëta. Miror hunc locum ut & binos priores antecedentes scil. Hab. 3, 15. Es. 63, 13.

Zach. 14, 20. diligentiam Bocharti effugisse in Hierozwico.

1 Est *ἵππος* Symbolum libidinis Jer. 5, 8. *ἵπποι θηλυμαυνοί* Hebr. **מִיִּזְנֵי מִשְׁכִּי** quod sine punctis legi quoque potuit **מִיִּזְנֵי** à **יִזַּן** pascere, hinc tanta Versionum discrepantia in hoc loco, corruptissime autem Masorethæ legunt **מִיִּזְנֵי** vel **מִיִּזְנֵי** à **יִזַּן** armare: De voce **מִשְׁכִּי** quod non veniat à *Mefec* neque quod hac voce equi Thyrreni denotentur, videatur Bochartus Hieroz. P. 1. 1. 2. c. 9. col. 167. n. 34. & seqq. De equis, quos memorat Spiritus Apocalypticus c. 9, 7. 17. & 6, 2. 4. 5. 8. & 19, 11. 14. 19. videatur B. Kromayer in Commentar.

m H *ἵππος* dicitur omnigena suppellex Gen. 14, 11. *πασαν την ἵππον*, Luth. *da nahmen sie alle Haabe zu Sodom.*

n **ΙΣΧΥΡΟΣ**, fortis, Starch, Held, *υἱος δυναμεως, γιγας, δυνατος, ανδρειος, ισχυων*, nam promiscue hæc ponuntur à LXX. Intpp.

Ezech. 34, 16. *το ισχυρον φυλαξω*, ita quoque Vulgata: *quod pingue & forte est custodiam*; Erberg. *conforterò le forti*. Ipse quoque Lutherus, *was fett und starch ist, will ich behüten*, sed sic legeretur in Hebræo **אֲשֶׁר שָׁמַר** cum tamen extet **אֲשֶׁר שָׁמַר** quantum vidi in Bibliis Roberti Stephani, Pagnini, Leusdenii, Buxtorffii, Nissælii, ac ideoque vertendum sit *Perdam*, ut explicant Judæi Hispani, Angli, Tremellius, Diodatus: *mais détruiray la grasse & la forte*, Genevens. *mais je defairai celle qui est grasse & forte*. Diod. gloss. *voy* Es. 5, 17. Es. 10, 16. Amos. 4, 1. Efflagitat quoque

hunc sensum cohærentia textus, scilicet quod velit Deus perdere illas oves, quæ pinguedine & robore suo abutuntur ut aliis ovibus noceant. v. 21. *Darum daß ihr lecket und stoffet und schlaget mit euren Süßsen*, secundum Hebr. Text. *humero & latere impellit oves.*

Ισχυρος est *κατ' ἐξοχην* epitheton Dei Omnipotentis, & quidem Messia, qua de re vide locum Es. 9, 6. supra in voce *Βελευτης*. Tribuitur equidem etiam Diabolo & hoc vocabulo LXX. Intpp. sæpe reddiderunt *το פַּר מֶלֶךְ* quod significat prævalidum, qui autoritate aliis est superior Jer. 9, 22. confer Gen. 6, 4. & 10, 8. 9. sed cum Sathanas dicitur *ισχυρος*, Deus vocatur *ισχυροτερος* Luc. 11, 21. 22. cui loco omnino par est ille Es. 49, 24. 25. Nam *Dei Domini solius est fortitudo* respectu (α) sui Ipsius, (β) respectu Deorum falsorum seu Idolorum, (γ) respectu omnis creaturæ, (δ) respectu nostri, quoniam nobis non tam executione justitiæ voluntatisq; absolutissimæ (prout ipsissimis Diabolis) quam complemento bonitatis, misericordiæ, veritatis in promissis, auxilii ac præsidii imo deniq; summæ felicitatis fortitudinem suam comprobant Ps. 18 *יהוה סלעי ומצודתי ומפלטי אלי צורי* Sic etiam Psal. 3, 4. *אתה מנן בערי* *Tu es clypeus circa me* designatur, sc. clypeus undique eiciens a *נִיִּן* *sepsit, texit, operuit*, idemque nulli externæ vi obnoxius, impenetrabilis, vide Psal. 7, 11. & 33, 20. & 84, 10. & 89, 19. quemadmodum propter fortitudinem ac defensionem Magnates quoque dicuntur *clypei terra* Psal. 47, 10.

Tra-

Tradunt Judæi scuto Davidis duplicem insculptum fuisse triangulum, cujus quatuor in utroque latere anguli, singuli literas nominis יהוה, duo reliqui anguli superius & inferius duas Nominis יהוה literas exhibuerint, spatio vero intermedio vocem אלהי infertam fuisse docent, quæ per scriptio- nis compendium hanc integram dicitur com- plecti sententiam אלהי גמור לעולם ארני Tu fortis es in aeternum Domine! vel אמן אלהי גמור לעולם אמן Tu es fortis in aeternum Amen! Vide D. Hermann,

Christoph. Engelken Dissertat. de ανθερω-
πικα θ. S. Scr. A. 1690. Rostoch. & ab illo ci-
tatos Schikard. in Proöm. Tarich. p. 54.
Wagenfeil. de Hyperasp. p. 15. Saubert. in
Palæstr. p. 64. Theodor. Lehman Dissert.
de clypeo Davidis §. XI. Carpzovii Trost-
und Zeichen-Sprüche P. 11. p. 1397. &
1398. qui tradit Judæos hoc Davidis scuto
etiamnum ad incendia uti. Sed dixi Deum
vocari ισχυρον respectu nostri, & quidem
peculiariter, quatenus fidelium suorum
curam potenter agit, ita vocatur Abir
Jacob seu Potens Jacobi Gen. 49, 24. ubi
LXX. posuerunt δυνατης: idem Abir Jacob
occurrit Psal. 132, 2. 5. Es. 49, 26. & 60, 16.
in quibus locis α O simpliciter posuerunt
Θεος, nisi Es. 49, 26. ubi dixerunt: ο αντι-
λαμβανόμενος ισχυρος Ιακωβ. Tremell. rohu-

stus Deus Jacob. Osiander & Vulg. Fortis
Jacob. Italicæ: il Possente di Giacob. Gal-
licæ: le Puissant de Jacob Luth. der Mäch-
tige in Jacob: ita etiam Es. 1, 24. Abir
Jischrael. Est autem vox abir vel abbir
ισχυρος denotans & potentiam & potesta-
tem, sic Potens Pastorum 1. Sam. 21, 7.
idem est quod ἀρχιποιμην 1 Pet. 5, 4. adeo-
que etiam hoc sensu Potens Israeli est Do-
minus Israël's ω: qui Israël'i præest: Sic
abbirim dicuntur qui inter homines pluri-
mum possunt Job. 24, 22. Sic & Angeli
abbirim Psal. 78, 25. & quoniam fortitu-
dinem insitam ac naturalem quoque de-
signat το abbirim, ideo etiam ad alias crea-
turas transfertur, vide quæ diximus in vo-
ce Θηριον de abbirim.

IOTA Matth. 5, 18. Ιωτα εν κρη-
μα κρημα: Licet Gvilielmus Postellus l.
de Originibus c. 5. pro astruenda ex hoc di-
cto antiquitate ac, ut sic dicam, genuitate
non literarum solummodo quæ nunc ex-
tant Hebraicarum, sed etiam punctorum,
imo cujusvis apiculæ, ex quibus constat li-
tera, valde sit operosus, & post illum
Buxtorffius Fil. Disp. de literarum Hebra-
icarum genuina auctoritate, quibus asti-
pulantur hac in parte quidam Theologi,
tamen non est ut hic per το ιωτα vel cum
Ludovico de Dieu intelligamus lineolas, ex
quibus literæ Hebrææ sunt formatae, vel
cum Dilhero prominentes earundem api-
culas, vel cum Capello coronulas legis,
sed cum ipso Evangelista fidelissimo Inter-
prete μιαν των εντολων των ελαχιστων
ex ore ipsius Domini v. 19.

K.

ΚΑΘΑΡΙΖΩ & ΚΑΘΑΡΙΣ-
ΜΟΣ dicitur de leprosis Lev. 14, 2. 4. 7. 32.
 Matth. 8, 2. Marc. 1, 40. 44. Luc. 4, 27. &
 5, 12. Matth. 10, 8. de præparatione ad sin-
 gularem Dei cultum Gen. 35, 2. de præpa-
 ratione vel inauguratione Levitarum
 Num. 8, 6. & seqq. Neh. 12, 13. vide quoque
 Lev. 16, 19. 30. de repurgatione templi 2
 Par. 29, 15. regionis Judaicæ ab Idololatria
 2 Par. 34, 3. 5. 8. item ab immunditie con-
 tracta ex cadaveribus Ezech. 39, 12. 14.
 καὶ κατερύξουσιν αὐτὸς οἶκος Ἰσραὴλ, καὶ
 καθαρίσθῃ ἡ γῆ ἐν ἑπτὰ μηνῶ, nam
 cadaver mortuum contaminabat terram,
 in qua jacebat secundum legem Deut. 21,
 23. ideoque ii qui ex Israële hæc cadavera
 sepelirent, debebant segregari, dicto loco
 apud Ezechielem versu 14. quoniam illi
 reddebantur immundi, ut liquet ex Num.
 19, 11. Anne autem hæc Prophetia Eze-
 chielis aliquando revera impleta sit, vel a-
 lium aliquem sensum Mysticum contineat
 de perditione Antichristi vel persecuto-
 rum Ecclesiæ, haud facile erit definire, ad
 minimum ex Sacris literis vel Antiqua
 gentis Judaicæ historia in hunc usque di-
 em tale quid reipsa completum non no-
 vimus.

Dicitur alias καθαρίζω & καθαρι-
 σμὸς de remissione peccatorum & justifi-
 catione Act. 15, 9. 1 Joh. 1, 9. Ebr. 9, 14.
 de sanctificatione 2 Cor. 7, 1. Ps. 51, 4.
 Jer. 33, 8. Ezech. 24, 13. & 36, 24. 33. &
 37, 23. Sir. 38, 10. de conversione à malo
 Jer. 13, 27. Jac. 4, 8. item Es. 1, 16. cir-
 ca quem locum notari velim verba LXX.

Intpp. γίνεσθε καθαροί, atque hanc
 locutionem passivam conferri cum activa
 Lutheri: *waschet euch, reiniget euch*, ve-
 luti σωθῆτε Act. 2, 40. scilicet ut ipse Lu-
 therus vult attendi expressiones passivas in
 opere salutis, actu conversionis ac pæni-
 tentiæ, ita enim inquit T. 5. Witteb. p.
 369. *Drum muß man die Schrift
 nicht führen noch verstehen vom thun kön-
 nen, da sie redet vom thun sollen.* Verba
 sunt exquisitissimi Theologi D. Dann-
 haueri in Hodof. *in* (NB. quotidiana)
pænitentia (NB. stantium) *vires regenita*
non omnino nihil præstant: dico ego ex
 testimonio conscientiæ meæ vires *regeni-*
torum omnino nihil præstare: in me ni-
 hil boni habitat, inquit Paulus, at nonne
 Paulus regenitus hoc dixit? Rom. 7, 18.
 cæterum si per *vires regenitas vim rege-*
nerationis intelligere necesse est, tunc lu-
 benter concedo, hæc enim sunt vires dativæ,
 quæ omnino operantur & certum quoque
 est quod in conversione equidem prima
 homo pure passive se habeat, non idem in
 secunda, & sic vera manet propositio, in
 quotidiana pænitentia stantium non
 omnino nihil præstant vires regenitæ, imo
 multum præstant, sed dativæ inquam ac
 aliunde profectæ, optime hæc sententia
 illustratur ex dicto Jer. 13, 27. ubi idem
 verbum καθαρίζω in passivo habetur.
Wenn wilt du doch gereiniget werden?
 ubi & actus convertentis, voluntas activa
 convertendi, ejusdemque conversio passi-
 va paucis exprimitur ita ut quævis apicula
 hujus dicti suum meletema longa ac ac-
 curata ruminacione ponderandum conti-
 neat.

Est

1 Est καθαρίζειν proprie purgare sicuti vas aliquod purgatur Matth. 23, 25. 26. Luc. 11, 39. hinc καθαρισμὸς lotio ex ritu Judæorum Joh. 3, 25. Joh. 2, 6. Marc. 7, 3. de qua videnda Dissertatio Buxhornii, qui ex Rabbi Abanarbanelle Hispano hanc materiam fufius ac eleganter diduxit.

m Dicitur καθαρισμὸς purificatio menstruatae Lev. 12. puerperae Luc. 2, 22.

n Habetur hæc vox Psal. 89, 45. Luth. du zerstörest seine Reinigkeit und wirffest seinen Stuhl zu Boden, in quo loco continetur Prophetia de Exinanitione Christi & καθαρισμός ponitur pro καθαρότητι seu αγιότητι ita ut sensus sit quod Deus Pater Sanctitatem & iustitiam Filii mutaverit in eo quod factus est peccatum pro nobis qui peccatum non noverat 2 Cor. 5, 21. & numeratus est inter maleficos Es. 53, 12. quem ipsi Dæmones coacti erant appellare Sanctum Dei Mat. 8. Marc. 5. Luc. 8.

ΚΑΘΑΡΜΑ, Hanc vocem omisit Leigh, quoniam plerique codices habent περικαθάρματα 1 Cor. 4, 13. Est autem proprie καθάρμα piacularis hostia, qualis fuit hircus Azazel, de quo quicquid dici poterit vide apud Doctissimum Bochartum in Hierozwic. P. I. l. 2. c. 54. de vocibus autem περὶ ψήμα καὶ περικαθάρμα præ aliis videndi Hammon- dus & Clericus ad locum 1 Cor. 4, 13.

ΚΑΘΕΔΡΑ, I. Quodvis sedile, etiam scamnum Marc. 11, 15. καθέδρα πωλῶντων Matth. 21, 12. II. Thronus Regius 1 Reg. 10, 19. 2 Par. 9, 18.

III. Sedes Doctorum Neh. 8, 4. Mat. 23, 2. Convenit id cum תלמוד Judæorum, quod est cænaculum, in quod ascendebant Magistri quando de lege seu religione disceptabatur, hinc illa verba in Sanhedr. Hieros. fol. 14. 3. *ascenderunt Seniores תלמידי in cænaculum in Hiericho, ascenderunt etiam in cænaculum in Jabne*, fol. 23. 2. *Rabb Johanan & discipuli ejus ascenderunt eis υπερων & legerunt & exposuerunt*, de ejusmodi cænaculo agunt loca Marc. 14, 15. Marc. 11, 4. Act. 1, 13. IV. Sedes virorum primariæ dignitatis & authoritatis Job. 29, 7. hinc derivantur sequentes locutiones: καθέδρα δόξης, Luth. Gewalt Sir. 7, 4. καθέδρα τιμῆς, alicujus officium ac munus Sir. 12, 10. 12. *μη πίσευσης τῷ ἐχθρῷ σου &c. μη ᾤσης αὐτὸν παρὰ σεαυτὸν &c. μη ποτε ζητήσῃ τὴν καθέδραν σου &c.*

Καθέδρα ἀνομῶν μυκτηρίζονταν Ps. 1, 1 Sedes hæc, utpote iniquitatem docens, pertinet ad cathedram docentium in malam partem & dicitur alias θρόνος ἀνομίας Ps. 94, 20. *μη συμπεροστέθαι σοι θρόνον ἀνομίας ὁ πλασσὼν κόπον ἐπὶ προσταγμάτων*, ita & Theodosion, sed Aquila reddidit *μη μεθεξεί σου θρόνον ἐπιβύλης ὁ πλασσὼν κόπον ἐπὶ ἀκριβασμόν*, Symmachus: *μη συναφθῇ σοι θρόνος ἐπηρείας ὁ πλασσὼν ταλαιπωρίαν κατὰ προσταγμάτων*. Diodat. *le siege des malices qui forme l'iniquité en lieu d'ordonnance te peut il être conjoint?* Genevenses: *le siege malheureux qui forge de la facherie contre le droit sera-il ajoint à toy?* Erberg. *Sarratti congiunto il seggio delle perversità che forma iniquità in*

luogho di statuti? Psalter Ital. Paris: *Ob! congiugnerassi il throno delle pravit à formando l' affittioni secondo lo statuto:* Vulgata: *Nunquid adhaeret tibi sedes iniquitatis qui fingis laborem in praecepto:* Rejicienda est hæc Vulgata, quæ dum LXX. viralem sequi voluit, ab ea longissime discessit: Græcorum enim verba ita construendæ sunt: ο θρονος ανειρας ο πλατων &c. μη συμπεροσθεςαι σοι, & sic reddere debuisset Vulgata: *non convenit tecum sedes iniquitatis quæ fingit &c.* alium sensum videtur habuisse Psalter. Paris. Interpres Italus qui reddidit *ob! congiugnerassi &c.* scil. utinam vel oh! si tibi appropinquare faceres thronum pravitatis &c. sc. utinam vel oh! si venire faceres in judicium tuum & affligeres ac punires eum secundum judicium tuum & statutum, quod certissime fieret, si comparare velis thronum iniquitatis cum throno sanctitatis ac justitiæ tuæ: Optime Lutherus: *du wirst ja nimmer eins mit dem schädlichen Strahl der das Gesetz übel deuter,* confer Psal. 58, 3. Es. 10, 1. Denotatur hic, ut opinor, sedes Antichristi & Sathanae Ap. 1, 5. 13. Novimus autem quod Christus & Belial 2. Cor. 6, 15. Deus & Mammona Matth. 6, 24. arca fæderis & Dagon 1 Sam. 5, 1. & seqq. nunquam conveniant. Glossa Tremell. *an justus judex totius terre non faceret judicium sed injustitiam ferret? ut Gen 18, 25. sic consolabatur se Propheta à natura Dei.*

ΚΑΘΕΥΔΩ, Dormio, sæpissime Dormientes nil sentiunt vel agunt; hinc

dicitur de Baal 1 Reg. 18, 27. ταχα καθευδει, at quoniam Deus Noster omniscius est ac semper agens in operibus Providentiæ, ideo dicitur Psal. 121, 4. ιδε ενυσαξει & δε υπνωσει ο Φυλασσων Ισραηλ. Transfer- tur igitur το καθευδειν ad inertes & desides Es. 56, 10. εγυπνιαζομενοι κοιτην Φιλαν- τες ενυσαξει (al. leg. καθευδειν) scil. Pasto- res qui dicuntur κυνες ενεοι δυναμενοι υλακτειν, κυνες αναδεις τη ψυχη. Co- gnata sunt: ενυσαζω, κοιμαομαι, υπνω. Nah. 3, 18. ενυσαξει οι ποιμενες σχοι: de- sides ac pigri sunt ad defendendum gre- gem, ita 2 Pet. 2, 3. η απωλεια αυτων & ενυσαξει ο: cito veniet, cum celeritate & diligentia superveniet: pari modo ad designandam celeritatem ac fortitudinem hostium inquit Propheta Es. 5, 27. & δε ενυ- σαξουσιν & δε κοιμηθησονται & δε λυσσισ- τας ζωνας αυτων απο της οσφους αυτων, & μη εξαγωσιν οι ιμάντες των υποδηματων αυτων, ων τα βελη οξεα εσι και τα τοξα αυτων εντεταμενοι οι ποδες των ιππων αυτων ως σερρα πετρα ελογισθησαν: οι τροχοι των αρματων αυτων ως καταγεις. Eadem vox occurrit ubi fideles queruntur moram auxilii Divini Psal. 44, 24. Εξε- γερθητι (Chrysost. refert varias lectio- nes αλλ' & εξυπνιθητι, αλλ': εξυπνισαν) να τι υπνοις κυριε (Chrysost. νατι ως υπνωσεις;) ανασηθι και μη απωσθεις τε- λος. Et evigilare dicitur Deus tan- quam υπνισμενος cum diu moratus tan- dem in auxilium suorum venit Ps. 78, 65. και εξηγερθη ως ο υπνων κυριος, ως δυ- ατος κεκραπαληκως εξοιν &c.

Τπνισθαι υπνοι αιωνιον dicitur de mor- te temporali, quam sæpe sequitur æterna Jer.

Jer. 51, 39. εν τη θερμια αυτων δωσω αυτοις ποτημα, και μεθυσω αυτους οπως καρωθωσι και υπνωσωσιν υπεν αιωνων και μη εξεγερθωσι, λεγει Κυρις, confer Versionem Lutheri versu 57. ubi LXX. quæ ibi reperiuntur verba plane omiserunt.

- a **ΚΑΘΙΖΩ**, καθημα. *to sedere* est simpliciter signum *honoris* 1 Reg. 21, 12. Job. 29, 25. Eccl. 10, 6. Jer. 36, 12. Thr. 3, 14. Signum *commorationis* Ps. 1, 1. & 26, 4. 5. Ebr. 5. 11. hinc καθιζειν remanere Luc. 24, 49. Aliquando ærumnosum, lugubrem ac sordidum statum denotat Os. 3, 4. Thren. 1, 1. Esr. 9, 3. 4. Neh. 1, 4. Ps. 107, 10. & 137, 1. Es. 3, 26. Jer. 48, 18. huc pertinet το αποκαθήμενος vel αποκαθήμενη (nam nuspiam in hoc sensu LXX. Seniores hoc termino in masculino genere utuntur) quod miseriam ac immunditiem denotat, ita Ezech. 22, 10. εν ακαθαρταις αποκαθήμενη est hæmorrhousa, huic locutioni συμφωνει illa est Lev. 15, 19. επτα ημερας εσαι εν τη αφεδρω αυτης, respexerunt forsitan Græci ad verba Rachelis Gen. 31, 35. εδυναμαι αναστηναι ενωπιον σου, οτι τα κατ' εθισμον των γυναικων μοι εστιν. Dum de muliere sedente vel in sua immunditie vel in statu lugubri loquimur, venit in mentem quod refert Don Lorenzo Ramirez del Prado in Pentecontarcho c. 21. de nummo Titi Vespasiani, in cuius altera parte visebatur mulier sedens & plorans cum literis in circuitu IUDÆA CAPTA, in altera effigies Cæsaris cum literis IMP. CÆS. VESPA, V. G. P. M.

TR. P. P. P. COS. VIII. Sed in Sacris mulieres sedentes & plangentes legimus Ezech. 8, 14. At neque ad solas mulieres pertinet το sedere in statu mæsto ac lugubri, sed de viris quoque id dicitur Ezech. 16, 39. Mich. 1, 10. & 7, 8. Job. 2, 8. 13. και εκαθιτω επι της κοπρης εζω της πολεως (Aquila: εντος της σποδης. Symmach. επι της σποδης) v. 12. 13. βοησαντες Φωνη μεγαλη εκλαυσαν (Polychronius: τινα δε βιβλια εχουσ και αναβλεψαντες εις τον θρανον) ρηξαντες εκαστος την εαυτης σολην και καταπατησαν οι γην, παρεκαθισαν αυτω (Polychronius: τχτο εμφατικωτερον εχει ο Εβραϊς, Φησι γαρ και εκαθισαν παρ αυτον επι της γης) επτα ημερας και επτα νυκτας και εδεις αυτων ελαλησεν εωρων γαρ την πληγην δεινην εσαν η μεγαλη σφοδρα. Parallelus est Ezech. 3, 15. ubi Lutherus εμφατικωτεως vertit: Ich kam zu den Gefangenen, die am Wasser Chebar wohnten, da die Mandeln stünden im Monden Abis und setzt mich bey sie, da sie saßen, und blieb daselbst unter ihnen sieben Tage ganz traurig.

Sedere Doctorum proprium est, hinc illa verba Christi Matt. 23, 2. επι της Μωσσεως καθεδρας εκαθισαν οι γραμματαις &c. confer 2 Esdr. 8, 4. Equidem excipiunt Pontificii, præeuntibus Gretsero & Tannero in Colloquio Ratisbonensi (ut defendere possint Pontificem non esse errori obnoxium) το εκαθισαν in præterito, quasi in subsellio Doctorum seu καθεδρα non fuerint Sacerdotes ac Scribæ dum injuste adversus Dominum gloriæ

conspirarunt, hinc illa vox Disputatoris Papæi in dicto Colloquio: *ἐκαθίσαν* inquit Christus, non *καθίσαν*, ut manifesto demonstraret quod eorum jam tum cessaret potestas: Sufficiat autem responsio D. Hunnii in eod. Colloqv. Sess. 2da D. Doctor *beri* & hodie exemplum Caiphæ conatus est elidere per circumstantiam temporis, quia tunc exspirare ceperit illa potestas Pontificis appropinquante Christi Passione: constat ex historia Evangelica, quod Caiphas in ordinaria successione fuerit non tantum in præteritis annis, sed etiam in illo anno & ipsa illa septimana, qua Christus fuit damnatus. Johannis undecimo notantur sententia concilii, præsertim vero quid Caiphas pronunciarit: addit Evangelista quod vaticinatus fuerit & quod fuerit Pontifex, testatur ergo Evangelista quod Caiphas è cathedra pronuncians in concilio generali nihilominus falsam sententiam tulerit. sic Scribæ & Pharisei dum adhuc sedebant in cathedra Moſis teste Christo Matth. 23. Quando Christus hoc locutus est? tantum triduum ante Passionem, in der *Warter. Wochen*, Ergo proprio vestro testimonio nondum exspiraverat illa auctoritas & potestas Matth. 23. Hæc Hunnius: adde το *ἐκαθίσαν* est sederunt: ex quo Moſes cathedram erexit, h. e. docuit, νομοθετης fuit, illi in cathedra ejus confederunt, locum ejus ordinaria successione occuparunt, loquitur ergo Christus de origine, jure ac usu Cathedræ Scribarum atq; Doctorum, non de abolitione, alias quippe non subjunxisset imperativum v. 3. *τηρεῖτε καὶ ποιεῖτε* qui imperativi præſens & futurum includunt: ne quid dicam de præ-

terito pro præſenti in Græca lectione totius sacri voluminis usitatissimo: ita Jud. 5, 17. *Ἀσηρ ἐκαθίσεν παρὰ λίαν θάλασσαν καὶ ἐπὶ διεξοδοῖς αὐτῆς σκηνώσῃ.* 1 Reg. 1, 46. *καὶ ἐκαθίσεν Σαλωμων ἐπὶ θρόνον βασιλεὺς &c. 2. v. 12. &c. 8, 20. καὶ ἐκαθίσεν ἐπὶ τῷ θρόνῳ Ἰσραὴλ &c.* Fuit inquam sedere Doctorum proprium, præsertim Judæorum, vide superius vocem *Καθεδρα*, sedebant enim docentes in Synagogis, nisi cum verba legis recitarent, id enim itantes faciebant, hinc notandum, quod Christus non stans, ut reliqui Doctores, sed sedens in tradito sibi libro Esaiæ legerit Luc. 4, 17. ex quo elucet doctrina Ejus *παρησιαστικῇ* & quod Ipse Dominus verbi sit, hac nimirum ratione neque stans recitavit Scripturam, neque probando docuit, ut Scribæ & Pharisei Matth. 2, 4. 5. 6. Sed docendo probavit Luc. 24, 44 45. 46. 47. 48. 49. Nusquam formula Scribarum usus est: *Dixit Rabbi N. N. vel N. N.* (vide passim Talmud.) imo ne quidem formula illa Prophetica usus est: *Hæc dicit Dominus*, sed: *Amen Amen dico vobis*: item: *Cælum & terra peribunt, sed MEA VERBA non peribunt*, item: *verba quæ ego dico & ego λαλῶ vobis spiritus sunt & vita sunt*: item: *sumet De MEO & prædicabit vobis*: Pertinet huc mirabilis illa Christi Sessio inter Doctores in templo duodecimo primum ætatis anno Luc. 2, 46. Nemini enim nisi Doctori ac legisperito in templo aut Synagoga sedere licitum erat, & hinc solvitur illa quæstio cur Judæi Christum nunquam anathematizarint aut ex Synagoga excommunicarint, cum ta-

men ἀποσυναγωγῶν fecerint cæcum alios-
que omnes Ejus Profelytos Joh. 9, 22. 34.
Joh. 12, 42. Joh. 16, 2 etenim πατροπαρά-
δωσι cautum erat ne Doctor aliquis aut
legisperitus nisi cognita demum ac dijudi-
cata causa ἀποσυναγωγῶς fieret, quod uti-
que alias Nicodemo accidisset Joh. 7, 52.

e Sedere est regnare ac dominari 1 Reg.
1, 13. & seqq. & 8, 20. Job. 36, 7. Jer. 22, 30.
Zach. 6, 13. (quem locum qui Prophetiam
continet de officio Christi sacerdotali ac
Regio atque de Unionc Naturarum colla-
tum cum Eph. 2, 13. 14. 15. 16. 17. 18. vi-
deas in voce Εἰρηνη) Eph. 1, 20. Ex. 11, 5.
Deut. 17, 18. 2 Thess. 2, 4. Ap. 17, 1. No-
tandum est, το sedere simpliciter esse re-
gnare, ita sedere ad dextram non est abso-
lute, sed ex facta prius collatione a supe-
riori regnare, simile quid videas 1 Reg. 2,
19. adeoque regnare cum Patre & sedere
ad dextram Patris non omnino unum ac
idem est, illud Filio competit ab omni æter-
nitate quo ad Divinam naturam, hoc vero
demum in tempore ad omnem usque æ-
ternitatem quo ad humanam Naturam:
Regnavit cum Patre ασαρκος, etiam ενσαρ-
κωθείς in summo exinanitionis statu, at
non sedit ad dextram, nisi demum in statu
exaltationis, unde hæc sessio plerumque
stylo Scripturæ jam olim in futuro descri-
pta est, vide voces Δεξια & Θρονος.

Ad Majestatem Divinam aliquammodo
exprimendam pertinet, quod *sedere* dicatur
Deus vel in throno gloriæ 2 Reg. 19, 15. vel
in throno sanctitatis Ps. 47, 9. vel in throno
justitiæ Ps. 9, 5. vel in throno sapientiæ 2 Par.
18, 18. vel in throno potentiae Psal. 123, 1. ad
denotandum omnia Dei attributa atque
actiones esse attributa gloriosa atque actio-

nes sedentis & gloriose regnantis. Trans-
fertur hinc ad homines το καθίζειν & de-
notat gloriam & incolumitatem Psal. 61,
7-8. ubi quidem LXX. posuerunt διαμε-
νειν (nam sedere notat permansionem, ut
antea notavimus) sed Lutherus scite red-
didit: du giebst einem Könige langes Le-
ben, daß seine Jahre währen immer für und
für (est hic *olam* periodicum) daß er im-
mer sitzen bleibet für Gott, erzeuge ihm
Güte und Treue die ihn behüten: ita quo-
que Psal. 91, 1. (ubi LXX. habent κατοικειν)
Wer unter dem Schirm des Höchsten
sitzet und unter dem Schatten des All-
mächtigen bleibet.

Sedere potentis est ac superbi Ezech. g
28, 2. (ubi LXX. κατοικίαν θεου κατοικειν)
Du Menschen Kind, sage dem Fürsten zu
Tyro: So spricht der HErr: darum daß
sich dein Herz erhebt und spricht: Ich bin
Gott, ich sitze im Thron Gottes mitten
auf dem Meer, so du doch ein Mensch und
nicht Gott bist, noch erhebet sich dein Herz
wie das Herz Gottes, confer hanc Pro-
phetiam cum historia Act. 13, 22. & nota
phrasin. als ein Herz Gottes longe diver-
sam esse ab illa 1 Sam. 13, 14.

Sedere est Principum consultantium h
Psal. 119, 23. και εκαθισαν αρχοντες και
κατεκαλθεν κατεμεν.

Sedere est mala machinantis ac iniqua i
consilia trutinantis Psal. 10, 8. der Gottlose
sitzt und lauret, LXX. εγκαθεται ενεδρος με-
τα πλυσίων εν αποκρυφοις τας αποκτειναι
αθων Symmachus: εγκαθεται ενεδρεων
περι τας αυλας εν αποκρυφοις αποκτειναι
αναιτιον, Metaphora desumpta est ex fera
carnivora prædam expectante, ut patet ex
verf.

vers. sequente, ubi quidam codices legunt
λεωντα εν τημανδρα αυτα, alii εν τω περι-
φραγματι αυτα, ita Luth. Pf. 17, 12. gleich
wie ein Löw, der des Raubs begehret, wie ein
junger Löw der in der Höhle sitzt, ubi LXX.
dixere: σκυμνον οικυντα εν αποκρυφοις.

l Sedere est cum authoritate calumniian-
tis ac maledicentis: καθήμενος κατὰ τὰ
ἀδελφὸν κατελάλει Psal. 50, 20. hinc illa
phralis Psal. 1, 1. μακάριος ὁς ἐπὶ καθέδρα κοι-
μῶν καὶ ἐκαθίσεν, taxatur enim præcipue
insolentia Præmaturum ac Judicium qui in
porta aut foro sedebant Ruth. 4, 12. 2 Sam.
3, 27. & 18, 24. 33.

m Sedere est Judicis Joel 3, 12. ἐξεγεί-
ρεσθωσαν, ἀναβάνετωσαν πάντα τὰ
ἔθνη εἰς τὴν κοίλαδα Ἰωσαφάτ, διότι ἐκεῖ
καθίω τὰ διακρίναί πάντα τὰ ἔθνη κυ-
κλόθεν. Sunt qui hoc de iudicio extremo
intelligunt & τὸ ἐγείρεσθωσαν de resurre-
ctione mortuorum interpretantur veluti
τὸ ἀναγαγεῖν 1 Sam. 28, 11. (Luth. in loco
Joelis habet heraufkommen, in loco Samu-
elis heraufbringen) Dicitur autem ἐξεγεί-
ρεσθωσαν, ἀναβάνετωσαν (qui ultimus
terminus nusquam de resurrectione mor-
tuorum usurpatur) ο: Congregabuntur,
vel congregentur solummodo gentes ad-
versus Christum Psal. 2. & Ecclesiam, sicut
congregabantur ex longissimis regionibus
adversus Josaphat 2 Par. 20, 1. 2. & exerce-
bo in illis iudicium meum sicut tunc tem-
poris.

Ad τὸ Sedere Judicantis vel intentius
considerantis ac operantis pertinet locus
Mal. 3, 3. καθίσταται χωνευτὴν καὶ κατα-
λῶν ὡς τὸ ἀργυρεῖον καὶ ὡς τὸ χρυσεῖον καὶ

καθαρίσει τὰς υἱὰς Λευὶ καὶ χεὶρ αὐτὰς
&c. Dixi Sedere esse judicantium, etiam
Assessorum, qui licet non ferendo senten-
tiam, tamen partim approbatione ac Sym-
bola, partim exemplo Matth. 12, 41. 42.
judicabunt Matth. 19, 28. item Psal. 122, 5.
ὅτι ἐκεῖ (scil. vel in spirituali Jerusalem Ec-
clesia militante, cujus etiam est judicare
1 Cor. 5, 12. Matth. 18, 17. 2 Thess. 3, 14.
vel nova triumphante) ἐκαθίσαν θρόνοι εἰς
κρίσιν (nam dicitur versu antecedit. φυλαί
κυρίου μαρτυρίον τῷ Ἰσραὴλ τὰ ἐξομο-
λογησάσθαι τῷ ὀνόματι κυρίου & intelli-
gitur non solum μαρτυρίον professionis
Joh. 5, 36. Act. 1, 8. & 2, 32. Matth. 24, 14. ad
quod judicandi sunt homines Joh. 8, 46.
sed & μαρτυρίον confessionis & approba-
tionis in quo judicandi sunt Marc. 6, 11.
Luc. 9, 5.) θρόνοι ἐπὶ οἶκον Δαβὶδ.

Sedere est domi delitescantis, in requie
ac voluptate habitantis Es. 47, 8. νυν δὲ
ἀκχεῖ ταῦτα τρυφῆρα, ἡ καθήμενη, ἡ
πεποιθὴ, ἡ λεγούσα ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς·
ἐγὼ εἰ μὴ καὶ οὐκ ἐστὶν ἔτερος· καὶ καθιωχῆρα
ὅδε γνωστομαγοῦσαν ἡμῶν. 14. ἰδὲ πάντες
ὡς φρυγανὰ ἐπὶ πυρὶ κατακαυθήσονται
καὶ οὐ μὴ ἐξέλωνται τὴν ψυχὴν αὐτῶν
ἐκ φλογος· ὅτι ἔχεις ἀνθρακὰς πυρὸς,
καθίσαι ἐπ' αὐτὰς. Sed longe aliter Luthe-
rus: denn es wird nicht eine Gluth seyn, da
bey man sich wärme, oder ein Feuer da man
umsitzen möge, veluti Joh. 18, 18. aliud est
calesceri, aliud uri.

KAI ΣΑΡ, Cesar Phil. 4, 22.
ἀσπάζονται ὑμᾶς πάντες οἱ ἅγιοι, μαλι-
στὰ δὲ οἱ ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως οἰκίας. Doro-
theus

theus in Synopsi hic censet agi non de Nerone Cæsare, sed alio quodam viro privato qui hoc nomine vocatus fuit & postea Dyrrachii Episcopus fuit, sed credat qui velit: certum est multos fideles fuisse in aula Cæsaris: Credo si nomen proprium viri cujusdam fuisset *Καίσαρ* Apostolum dixisse *Καίσαρ* (non *Καίσαρος*) vel *Καίσαρι* nam Cæsarii fuerunt Romæ, nemo vero usquam nomen Cæsaris appellativum sibi proprium habuit: Rarum certe est quod multis post annis Borgias etiam Cæsaris nomen habuit, de quo quoniam pro Symbolo habuit: *aut Caesar aut nihil*: notum est illud Scommma.

Aut nihil aut Caesar vult dici Borgia, quidni?

Cum simul & Caesar posuit & esse nihil.

vel: Borgia Caesar erat factis, & nomine Caesar;

Aut nihil aut Caesar, dixit, utrumq; fuit.

ΚΑΙΩ, *accendo*: Dicitur æstuans morbus *ἡτερος καιόμενος* Lev. 26, 6. alii elgunt *ἡτερος φανεύοντα τὰς οφθαλμούς*.

Est *καίεθαι* valde commoveri Gen. 43, 30. 1 Reg. 3, 26. Os. 11, 5. irasci, ira accendi Ps. 85, 4. 2 Reg. 5, 12. Job. 21, 20. Esr. 10, 14. 2 Reg. 22, 17. 2 Chron. 28, 9.

Καρδια καιομενη Luc. 24, 32. denotat conscientiam anxiam super re aliqua haud satis cognita, & commotionem spiritus *ἐχὶ η καρδια ημων καιομενη ην εν υμιν*; veluti Jer. 20, 9. *καὶ εἶπα ὃ μὴ ονοματω το ονομα Κυριου, καὶ ὃ μὴ λαλητω ἐπὶ τω ονοματι αὐτου· καὶ ἐγένετο ὡς πυρ καιομενον φλέγον ἐν τοις ὀστέις μου, καὶ πᾶσαι ῥεμαὶ πάντοτε καὶ ὃ δύναμαι φερεῖν.* Mire hæc conveniunt cum *παθεῖ* quo af-

fecti erant Discipuli Emauntici. Sed legitur locus Luc. 24, 32. in exemplari Cantab. quod Beza fuerat & Stephani codice: *ἐχὶ η καρδια ημων κεκαλυμμενη ην εν ημιν*, adeo ut sensus esset: nonne velata erant corda nostra, ac sensus obscurati quod non potuerimus cognoscere Eum ex loquela & doctrina cui jam diu ante fuimus assueti? atque sic stuporem atque incredulitatem sibi ipsis exprobrant quod Christus alibi egit Marc. 16, 14. Si vero priorem ac receptiorem lectionem sequamur, innuitur occulta vis Divinitatis ac præsentis Christi Ejusque Doctrinæ, quæ non solum modo ordinario sed & sæpe extraordinario operatur in homine instruendo, illuminando, convertendo, vel etiam occultus conscientie convictæ motus: *ἐχὶ η καρδια ημων καιομενη ην εν υμιν &c.*

Longe alio sensu ponitur hoc participium verbi *καίω* dum & lucem & ardorem indicat Luc. 12, 35. *εἰσώσαν οἱ λυχναὶ υμῶν καιόμεναι*: intenditur hic ardor fidei in dilectione, lux in operibus confer v. 49. hinc ne sine ardore ac zelo ignis fatuus fuisse videatur Johannes, appellatur Joh. 5, 35. *ὁ λυχνος καιόμενος καὶ φαινώ*, confer Matth. 5, 16. fervorem amoris erga Christum testatur non solum tripudium ejus in utero materno sed & illa lætitia de qua inquit: *ὁ φίλος τῶ νομοῦ ὁ ἐσηκώς καὶ ἀκῶν τῆς Φωνῆς τῶ νομοῦ χαρὰ χαιρεῖ*, ardorem zeli pro Christo ostendit testimonium ejus de Christo perhibitum, ablegatio discipulorum, vehemens conicio pænitentiae, lucem operum exhibet diligentia in officio, baptisma, conciones solennes

solennes in eremo, admonitiones privatae in aula Herodis, vita singularis in solitudine. Idem ardor eademque lux quæ in Johanne observata fuit in Elia, quem in Johanne redivivum sensu non Judaico sed Christiano dicimus: Sir. 48, 1. *Και ανεση Ηλιας προφητης ως πυρ και ο λογος αυτης ως λαμπρας εκαιετο* Luth. Und der Prophet Elias brach herfür (NB valde emphatice) wie ein Feuer, und sein Wort d brandt wie eine Fackel. Sic dicitur lux Evangelica *πυρ καιομενον νυκτι* Es. 4, 5. veluti *λογος προφητικος* à Petro *φως εν αυχηρω τοπω*, & quoties alias verbum Dei ignis dicitur præsertim apud Jeremiam & in Epistola ad Ebræos?

Καιεν, ardere dicitur nequitia, partim propter ardorem peccandi, qui hominibus inest, partim propter rapidissimam peccati ac scandalii contagionem, partim propter ignem urentis conscientiae ac denique iræ Divinae qui ilico sequitur Es. 9, 18. *και καυθησεται ως πυρ η ανομια, και ως αγρωσις ξερα βρωθησεται υπο πυρος* (NB primo dicitur in se ardere ως πυρ & hæc est culpa flagrantis iniquitatis, dein dicitur cremari υπο τας πυρος & hæc est pænna) *και καυθησεται εν τοις δασεσι τας δρυμιν, και συγκαταφραγεται τα κυκλω των βενων παντα* V. 19. *δια θυμον οργης Κυ εις συγκεκαυται η γη ολη, και εσαο λαος ως κατακεκαυμενος υπο πυρος.*

Quæ hæcenus dicta, tribus præcipue illustrantur. (α) Peccatum ac in specie ardor concupiscentiae carnalis in se dicitur flagrans Sir. 23, 22. in meo Codice versus est 16. *Ψυχη Ιερμης ως πυρ καιομενον,*

ε μη σβεσθη εως αν καταποθη ανθρωπος παρνος εν σωματι σαρκος αυτης ε μη παυσηται εως αν εκκαυση πυρ, Danice dicimus: *tie det er udbrendt, og fand et brende meer, før vil det ej slukes.* Opponit quoque Apostolus hæc duo invicem *γαμεισθαι και πυρασθαι*. Lutherus verba Siracidis ita in ultimis vertit: *und höret nicht auf bis er sich selbst verbrenne*, huc forsitan respexit nonnemo, dum imagini verspertilionis lucernæ ardore ambusti inscriptionem addidit. Haud secus à tactu muliebri corda virorum meruit hic ardor alium de cælo ignem Gen. 19, 24. Idem Siracides obtrectionem & calumniam appellat *πυρ σωματος πονηρης καιομενον* c. 28, 26. Dicitur etiam Idololatria *πυρ καιομενον και φλοξ εκκεκαυμενη* Esaiæ 50, 11. (β) Elenchus verbi Divini comparatur *πυρι καιομενω* Es. 10, 16. 17. Es. 30, 27. (γ) Ira Dei adversus peccatores eodem titulo venit Jer. 4, 4. & 21, 12. si ve illa demonstretur in exquisitissimis doloribus temporalibus, quomodo Paulus nullum tormentum sævius novit quam *καιεσθαι* 1 Cor. 13, 3. (NB male quidam hic legunt *καυχησωμαι* pro *καυθησωμαι*) si ve illa erumpat in die pænæ & δικαιωσις Mal. 4, 1. *ιδε ημερα ερχεται καιομενη ως κλιβανος και φλεξει αυτης και εσονται παντες οι αλλογενεις* (alii legunt *υπερηφανοι*) *και παντες οι πονευντες ανομα καλα μη και αναψει αυτης η ημερα η ερχομενη* &c. Sive illa excandescat in pænis æternis Es. 65, 5. *ατος καπνους τας θυμιν, πυρ καιεται εν αυτω πασας τας ημερας* Luth. Solche sollen ein Rauch werden in mei-

meinem Zorn, ein Feuer das den ganzen Tag brenne: tota dies furorem sempiternum denotat, nam dies Domini æternitatem implicat: Sic ignis infernalis dicitur καιομενος & καιεσθαι damnati Ap. 19, 20. & 21, 8. confer Ef. 34, 9. Joh. 15, 6.

ΚΑΚΟΠΑΘΕΙΝ, Luth. vertit arbeiten Jon. 4, 10.

ΚΑΛΑΜΟΣ, *arundo*, Esaiæ 42, 3. Ex Veteribus quicquam ad notissimum hunc locum afferre piget, cum ejusdem explicatione cuncta fere ubique personent subsellia, ex recentioribus vero aliquid quod lucernam oleat hic inferere vereor, ne ellychnium D. Maji emungere videar, de quo is tantum egit in Observ. suis sacris ad hunc locum, P. II. p. 16. & seqq. etenim nobis non mens est in alienam messem falcem mittere, interim non difsiteor Virum Doctissimum meæ tenuitatis meletemata præoccupasse de vocis καλαμος καὶ καλαμισιν usu apud LXX. Intpp. Prodiit parvulum sed vere eruditum illud D. Maji Scriptum An. 1713. Sed ante Majum vix quisquam observavit ea quæ de his habet, quantum scio, nisi quod Martinius in Lexico ansam solummodo huic meditationi præbuerit, eandemque valde jejunam, etsi is partibus suis plusquam satisfecerit, nam ejus Lexico vix eruditius aliquod est editum.

^b Matth. 27, 48. Marc. 15, 36. Luc. 23, 36. Joh. 19, 29. περιθεις καλαμω προσηνεγκεν αυτη τω σωματι Mag. Elias Naur idem hoc loco intelligi vult per καλαμιν quod à Johanne υσσωπον dicitur, nempe bacillum ex hyssopo, cujus sententiæ Pa-

tronos adducit Grotium in h. I. Salmasium & Lud. de Dieu, qui de calamo odorato intelligunt dictum esse καλαμος ευωδης Ex. 39, 23. Addere potuisset Naurius loca Jer. 6, 20. Ef. 43, 23. Ezech. 27, 19. atque, ne quid deesset, id quod à pharmacopolis venditur: *Storax Calamita*, sed hypothesei communiori semel posita ablegat curiosiores ad Isaaci Casauboni Exercit. adv. Baronium Exc. LXXXVIII. Pace Viri Docti, qui Gymnasio Othiniano adhuc prælucet (8 γαρ μαχματινι) hoc solummodo dicam: Debuisset consulere τὴ πολυμαθίῳς Bocharti Hierozwicon P. I. libr. 2. c. 50. Edit. Francosurt. ad Mæn. Anno 1675. coll. 591. lin. 10. ad lin. 20. col. 592. atque longe alias notas ad hunc textum edidisset.

In gratiam Concionatorum apponam verba Sylveiræ Hispani ad locum Matth. 27, 29. καὶ καλαμιν εν τη δεξια αυτης. *Regnum Ejus non erat de hoc mundo, sed ut denotaret tale esse hominum regnum, nempe eorum insigne sanguine purpuratum, spinis afflictionum abundans, arundineum valde fragile ac inane, ideo &c.* his addi potest ραβδον καλαμινην Ef. 36, 6. Ezech. 29, 6. designare seu regimen seu auxilium valde fragile.

Dicitur forsan καλαμος quoniam καλαως αμαται (Becmann. derivata ἡρπ languere, marcescere. Rabb. Schelomo: exarescere, alii à ἡρπτορρere, sicut arundo ab arere, vel à ἡρ levis, alii ab Arabico *Calam. praeidere, mutilare*) & est valde fragilis (sicut proprie est σιτη καυλος, prout convenit nostratium *Salm k* in aspirationem verso) ac dum crescit mobilis, hi c

illi comparatur homo levis, vacillans ac dubius in fide Matth. 11, 6. Luc. 7, 24.

- *καλαμον εν τη ερημω υπο τω ανεμω σαλευομεν* (confer Job. 13, 25. ubi LXX. posuerunt *φυλλον κιχμενον*) Arundines in deserto Judææ crescebant magna copia & in tribu Ephraim peculiaris erat vallis, quæ vocabatur arundinetum, vide Psalm. 68, 31. Pari modo propter fragilitatem Regnum Israeliticum comparatur arundini in aqua a vento agitatae I Reg. 14, 15. *καὶ πληξεί κύριος τὸν Ἰσραὴλ κατὰ κινεῖται ὁ καλαμός ἐν τῷ ὕδατι* (Nota hæc verba atque totam historiam de filio Jeroboami omitti in plerisque codicibus Versionis LXX Viralis usque ad versum 21. Sed Codex Lipsiensis, qui etsi ad Vaticanum & Londinense exemplar excusus est mihiq; inservit, ea affert in LL. VV.)

- *καλμός* alias alius est *scriptorius* Ps. 45, 2. *ἡ γλῶσσά μου καλαμός γραμματικῶς ὀξύγραφος*, Symmachus *ἡ γλῶσσά μου ὡς γραφεὶν γραφείως ταχυν*, Aquila: *σχανός γραφείως*, alius *dimensorius*, idemque vel *gloriae* & *sanctitatis*, ut Ap. 21, 16. & Ezech. 40. & 41. & 48. Ezech. 4, 5. vel *calamitatis* & *miseriae* Amos. 7, 8. confer 2 Sam. 8, 2. & 12, 31. I Par. 20, 3. Prov. 20, 26.

ΚΑΛΥΜΜΑ, *Velamen* Psal. 27. Ezech. 7, 22.

ΚΑΜΗΛΟΣ, Tritissima cum sit controversia Critica de loco Mat. 19, 24. *ευκοπότερον ἐστὶ καμήλον διατρῦπηματος εὐφροδὸς δελεῖν* &c. atque

à centenis discussa, per pauca ea de re dicenda existimo. Theophylactus primus invexit conjecturam de fune nautico, qui *καμήλος* dicitur; *καβίλον* scribi voluit Drusius: quamvis ipse Drusius Adag. Hebr. decur. 1. referat illud proverbium *τὴ ἀδυνατὴ* quod in Gemara habetur in initio capite *הרבה בכרכות*. Lyrani *ληρὸν* de porta Hierosolymis adeo submissa, ut Camelus cum suo gibbo per eam intrare non potuerit, missum facimus. De proverbiali locutione Hebræorum: *Τὴ fortasse es ex Pombedirbanis, qui possunt eleph in em per foramen acus transmittere*, & ex Gemara: *non est elephas qui ingredi queat per foramen acus*; videatur Hammondus ad h. l. Denique de omnibus summam (præterquam quod ex Lyrano attulimus) Bochartus in Hierozewico Part. 1. libr. 2. c. 5. & Joh. Clericus in Annotat. Hammondianis ad Matth. 19, 24. Ad hæc magna Lumina lectorem amandamus, atque post illos omnes nil dicendum habemus præter hæc duo sequentia: (α) non opus esse camelo funem substituere propter acum, nam inter hanc & funem neque ulla est analogia, sed consulto tanto major ponitur in sensu verborum impossibilitas, cum absurditate conjuncta; etenim si sensum penitus introspicimus, magis absurdum est quam impossibile hominem terrenum cælestibus potiri posse, sicut absurditas rei (rei inquam, non locutionis) in phrasi Salvatoris magis est attendenda, quam impossibilitas, hæc enim non est invincibilis, scilicet non omnino impossibile est divitem intrare regnum cælorum, quoniam hanc impossibilitatem possi-

possibilem reddit ipse Christus in verbis: *το αδυνατον παρα τοις ανθρωποις δυνατον εστι παρα τω Θεω* v. 26. Sed est omnino absurdum *πλυσιον* qua talem sensu Salvatoris, h. e. divitiis confidentem ac abutentem intrare regnum celorum, hanc absurditatem invincibilem reddit Apostolus, dum Christum & Belial è diametro invicem opponit & *περι τοις τα επιγεια φρονεσι* discursum instituit, imo Ipse Christus, qui commune servitium Dei & Mammona absurdum pariter ac impossibile pronunciat: (β) Hanc locutionem non adeo insolitam ac inconvenientem esse in Scriptura, ut illa sola Criticorum judiciis vexetur ac correctionibus torqueatur, nam etiam in aliis locis res per modum dictionis junguntur, in quarum conjunctione plus absurditatis est quam convenientiæ, ita trahs dicitur in oculo Luc. 6, 41. sed existimo haud magis inconveniens esse dicere cameli transitum per foramen acus ad describendam rei alienius impossibilitatem, quam trabem in oculo ad notandum oculi nævum, in quo etiam loco Luc. 6, 41. 42. Mat. 7, 3. si quis pruriginem ingenii ac iudicii proprii petulantiam secutus textum sacrum compilare, corrumpere, corrigere, literasque pro lubitu mutare vellet, posset dicere pro *δοξο*, legi debere *τεροχον* sic dictam antiquis rotundam pelliculam quæ oculos offuscat.

Matth. 3, 4. *αυτος δε ο Ιωαννης ειχε το ενδυμα αυτου απο τριχων καμηλων και ζωνην δερματινην*. In singulari hoc habitu duo notanda (α) similitudo habitus Eliæ 2 Reg. 1, 7. 8. (β) & luctus signum, quod in ci-

licio erat; Qui autem anathema in aliquem pronuntiabat, apud Judæos æque tunc temporis ac postea apud Christianos, eundem lugere dicebatur 2 Cor. 12, 21. hinc Prophetarum V. T. tristia nunciantium tristes ac peculiare habitus (vide historiam Prophetiæ Ezechielis) Eliæ & duorum testium cilicia Ap. 11, 3. hi autem prophetabant quemadmodum Elias v. 5. 6. Johannes processit in Spiritu Eliæ, & suum anathema de securi ad radicem arboris pronunciavit.

ΚΑΝΩΝ, regula dimensoria 2 Reg. 21, 13. confer Thren. 2, 8. Es. 34, 11. quod de reliquo est, consule Leigh.

ΚΑΠΗΛΕΥΩ, *cauponor*, translatus est, ut habet Leigh, *καπηλ* proprie *propola*, *Pranger*, illorum mos est merces adulterare, & nihilominus magno pretio vendere, hinc *καπηλευειν* est decipere & ad quæstum abuti, ita *Χρις ο καπηλ* & *Χρις εμπορε* dixit Nazianzenus; his terminis usum fuisse Nazianzenum omnes quidem docti norunt, sed quoniam in operibus S. Ignatii, Exemplari sc. Laurentiano defunt quædam, quæ ex aliis Exemplaribus prodidit Hammonodus, ideo ut iisdem plures fruantur, en L. B. ea quæ huc pertinent huic pagellæ commissa: fidem autem Hammondi hac in parte in dubium vocari non posse testatur silentium eorum omnium, quinimias ejus ad Gnosticos detorsiones locorum S. Scr. refutarunt: Sed vocat Ignatius in Epistola ad Magnesios quosdam *Χρις εμπορε*, *τον λογον καπηλευοντας και τον Ιησυν πωλυντας*, *χρηματολαλαπες*, & in Epistola

pistola ad Trallenses inquit: εἰσι τινες & Χριστιανοὶ ἀλλὰ Χρῆστεμποροὶ, ἀπατη περὶ-
Φερόντες τὸ ὄνομα τῶ Χριστοῦ καὶ καπη-
λεύοντες τὸν λόγον τῶ Ευαγγελίου.

ΚΑΠΝΟΣ, *fumus*, habetur
sæpius: Est I. signum Gloriæ ac præsen-
tiæ Divinæ Es. 6, 1. repleta est fumo tota
domus (LXX. dixerunt δόξης pro καπνῷ)
intendi hic potest vel umbra V. Test. vel
imperfectio θεογνωσίας nostræ in hac vi-
ta, etiam in templo Ejus h. e. quando fu-
mus φωτίζοντες lumine Verbi Ejusque
præsentis manifestatione in Ecclesia, ut
loquitur David Ps. 79, 3. qui sedes super
Cherubim manifestare Ephraim, Benja-
min & Manassæ: Esaias vero inquit l. c. v.
2. Seraphim stabant supra illud, sex alæ
uni & sex alæ alteri, duabus velabant faci-
em ejus, duabus velabant pedes ejus: No-
ta faciem & pedes velatos in hac manife-
statione, id est quod dicitur Joh. 3. nescis
unde Spiritus venit & quo vadit, nisi hoc
quoque ad mysterium incarnationis trans-
ferre velis, cum unionem Naturarum fa-
ciem Divinitatis ne quidem Mosis θερα-
πωντι πῖσιν ἐν ὄλῳ τῷ οἰκῷ Ebr. 3, 5. vi-
sam Ex. 33, 22. 23. & pedes Humanitatis
ὡραίας Rom. 10, 15. perfecte hic videre
nequeas, intercedente πτερύγε, γνοφῶ,
καπνῷ. II. Est καπνός Symbolum ex-
excationis spiritualis impiorum, quæ dif-
fert ab hac occultatione Es. 6, 4. Ap. 15, 8.
III. Gratiæ protectionis, qua Deus tuta-
tur Ecclesiam Es. 4, 5. Sumitur IV. pro
denso spiritu seu halitu Job. 41, 11. Ap. 9,
17. 18. V. Ira gravissima 2 Sam. 22, 9. Ps. 18,
9. Es. 65, 5. Ps. 74, 1. & 80, 5. Dent. 29, 20.

VI. Pestifera & falsa doctrina Ap. 9, 2. 3.
17. 18. VII. Magna pæna, afflictione &
calamitate Es. 14, 31. II X. Intolerabilibus
cruciatibus Ap. 14, 11.

ΚΑΡΔΙΑ: Explicationi hujus
vocis, quam omnibus fere numeris absol-
vit Leigh, juvat adscribere locutiones S.
Scr. frequentes: ἐπιβαίνειν & ἀναβαίνειν
ἐπὶ τὴν καρδίαν, infert cognitionem, aut
ad minimum cogitationem aut imagina-
tionem rei alicujus I Cor. 2, 9. & hæc
quoque phrasis habetur in V. T. in ma-
lam partem Ezech. 38, 10. καὶ ἔσαι ἐν τῇ
ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ἀναβήσεται ῥήματα ἐπὶ τὴν
καρδίαν σου, καὶ λογὴ λογισμῶν πονηρῶν,
& in bonam partem I Reg. 8, 18. ἡλθεν ἐ-
πὶ τὴν καρδίαν σου οἰκοδομῆσα, &c. Præ-
terea εἶναι ἐν καρδίᾳ denotat deliberatio-
nem I Reg. 10, 2. & γινώσκει ἐπὶ καρδίαν
ipsam resolutionem, ἐπιχειρήσιν, incæ-
ptum rei alicujus 2 Par. 24, 4. Luth. ver-
tit fürnehmen. Quid implicet phrasis:
aliud cor dare I Sam. 10, 9. item: *cor car-
neum, lapideum* &c. videatur in Flacii Il-
lyrici Clavi S. Scr. sed Editione emendata
ab ejus errore cum asteriscis in margine
ubi occurrunt. Vide vocem Σκληρός.

ΚΑΡΠΟΣ, *fructus terræ* sive a
ex frumento & herbis, sive præsertim ex
plantis & arboribus, quemadmodum hæc
significatio voci propria est Deut. 26, 2.
Debebant nimirum Israëlitæ offerre Do-
mino primitias cunctorum fructuum
terræ, sed diverso tempore, cum seges a-
grorum, botri vinearum & fructus arbo-
rum non uno eodemque tempore matu-
rescerent: Primitias vero arborum, pro-
prie

prie καρπῶς offerentes Judæi hunc ritum servabant: Paterfamilias hortum suum perlustrans prima fructus indicia filo colligabat, ut discerni possent quando ad maturitatem pervenissent, tunc demum hoscæ fructus in sporta asservabat, postea congregabantur omnes id genus fructus quotquot in illa civitate decerpti ac asservati erant in primitias, eosdemque bovi floribus coronato (vide κακοζηλίαν Ethnican Act. 14, 13.) imponebant, additis certis ex civitate viris sive nuntiis, qui una Hierosolymam irent bovem ducentes, & in primo itineris initio cantarent verba Ps. 122, 1. *Legatus sum propter eos qui dixerunt mihi, ascendemus ad montem Domini. Cum perventum foret ad urbem, canebantur verba v. 2. Pedes nostri steterunt in porta tua, in porta tua o! Jerusalem!* templum vero ingredientibus oblationes suas in humeris portare omnes debebant, ne ipso quidem Rege excepto, & canere verba Ps. 24, 6. *Porta elevate limina vestra, Postes aterni exaltamini &c.*

b Transfertur vox καρπός ad quemvis redditum, qui ex re aliqua provenit, cui quis operam dat, item mercedem &c. Ps. 127, 2. Vetus Versio latina male exposuit: *labores fructuum tuorum manducabis*, prodiit hæc versio ex inscitia linguæ Græcæ, nam quamplurimi non observant καρπὸν Græcis esse *vulam* seu *palman manus*, & in hoc sensu dixerunt LXX. loco citato πόνον καρπῶν veluti 1 Sam. 5, 4. *καρπῶν τῶν χειρῶν αὐτῶν* ita non mirum est LXX. Seniores à Linguæ Græcæ ignavis sæpius fugillari.

Solennes sunt Scripturæ phrasæ: c
καρποὶ πνευματικοί, καρποὶ σαρκτικοί, horum fructuum significationem ac descriptionem satis intimat ipsa dictorum συναφῆ Joh. 4, 36. *ὁ θερίζων μισθὸν λαμβάνει καὶ συναγεί καρπὸν εἰς ζωὴν αἰωνίον ἵνα καὶ ὁ σπείρων οὐκ χάσῃ καὶ ὁ θερίζων* Rom. 6, 21. 22. *τίνα ἔν καρπὸν εἴχετε τότε, ἐφ' οἷς νυν ἐπαισχύνητε; τὰ γὰρ τέλει ἐκείνων θανάτου, νυνὶ δὲ ἐλευθερωθέντες ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας, δαλωθέντες δὲ τῷ θεῷ εἴχετε τὸν καρπὸν ἡμῶν εἰς ἁγιασμόν, τὸ δὲ τέλος ζωὴν αἰωνίον* Gal. 5, 22. *ὁ δὲ καρπὸς τῆς πνεύματος ἐστὶν ἀγάπη, χαρὰ, εἰρήνη, μακροθυμία, χρηστότης, ἀγαθосυνη, πίστις, πραότης, ἐγκρατεία*, ubi καρπός idem est quod ἔργον v. 19. Eph. 5, 9. *ὁ ὅλος καρπὸς τῆς πνεύματος (alii legunt φῶς) ἐν πίστει ἀγαθосυνη καὶ δικαιοσυνη καὶ ἀληθείᾳ* Phil. 1, 11. *πεπληρωμένοι καρπῶν δικαιοσύνης τῶν διὰ ἰησοῦ χριστοῦ εἰς δόξαν καὶ ἐπαινον θεοῦ* Jac. 3, 17. 18. *ἡ δὲ ἀνωθεν σοφία πρῶτον μὲν ἀγνὴ ἐστὶν, ἐπειτα εἰρηνικὴ, ἐπεικὴς, εὐπειθὴς, μετὴ ἐλεος καὶ καρπῶν ἀγαθῶν, ἀδιακρίτος, ἀνυποκρίτως* pari sensu ἔργον ponitur à LXX. Intpp. pro fructu Es. 32, 17.

d Καρπὸς χειλέων dicuntur laudes Divinæ Ebr. 13, 15. & sic ponitur καρπός pro oblatione, quemadmodum passim in Vers. LXX. virali καρπῶσι, καρπῶμα, ολοκαρπῶσι, ολοκαρπῶμα pro sacrificio & holocausto: desumpta autem est hæc phrasis ex Os. 14, 2. *ἀνταποδώμεν καρπὸν χειλέων ἡμῶν*

ημων (confer Pf. 116, 12. 13. 17. & Pf. 141, 2. Pf. 50, 13. 14. Pf. 51, 17. Pf. 69, 31. 32.) Dico autem καρπον hic poni pro oblatione & quidem verissime quo ad sensum, licet non omnino quo ad sonum; Videantur Annotationes Hammondianæ castigatæ à Clerico ad Hebr. 13, 15. ubi de καρπω χειλεων satis dictum.

Sumitur vox καρπος Os. 10, 1. pro summa ευδαιμονια quæ in fertilitate terræ præcipue consistit: αμπελ & ευκληματα Ισραηλ, ο καρπος ευθηνων αυτης κατα το πληθος των καρπων αυτης επι πληθυνετα θυσιασηρια κατα τα αγαθα της γης αυτης οικοδομησε σηλας. Aquila: αμπελος ευδεις Symmachus υλουαγυσα. Si Lutheri versio audienda est το Frucht bifariam hic sumendum foret, prima sc. vice pro operibus spiritualibus ad notandam sterilitatem spiritualem, secunda autem vice aut pro thesauris frumenti ac fructuum prout hoc sensu extat καρπος Jerem. 41, 8. aut pro ipsis Idoleis ο: vineis ac lucis ubi Idolea exstruxerunt quemadmodum florentissimus semper regionis alicujus status hoc nomine describitur, ita Ephraim & Ephratha in Hebræo originem traxit à פרי fructum fecit Gen. 44, 52. De fructu fidei autem ac operibus Pietatis dicitur Os. 14, 9. τι τω Εφραιμ επι ηγν ειδωλοις; εγω ως αρκευθ & πυκαζυσα εξεμυ ο καρπος σβ ευρηται id explicatur Joh. 15, 4. 5. ο μενων εν εμοι καγω εν αυτω οτος φερει καρπον πολυν οτι χωρις εμου οδυναδε ποιειν οδεν. Ita autem reddidit Luth. locum quem ex Vers. LXX. Os. 10. protulimus: *Israel* *ist ein verwüsteter Weinstock* (plane ex

opposito LXX. αμπελ & ευκληματα) *Seine Frucht ist eben also; denn so viel Früchte er hatte so viel Altar hatte er gemacht, wo das Land am besten war, da stifteten sie die schönste n Kirchen: Genevenes vero eodem sensu quo LXX. & Aquila: Israel vigne qui ne fait que verser, fait du fruit de même Erberg. plane ac intelligibiliter reddidit: Israel (estato) una vite spogliata, (ma pure) ha rimesso frutto: secondo la moltitudine del suo frutto ha fatti molti altari, seconde la bontà del suo paese ha adornato statue.* Tremellius cum Luthero facit: *Israel vitis vacua*, sic & Osiander.

Καρπος δικαιοσυνης dicitur jus ac exercitium judicii & justitiæ Amos. 6, 12. εξεσεψατε εις θυμον κριμα, ηγν καρπον δικαιοσυνης εις πικριαν confer Jerem. 17, 7. 8.

Sicut fructus in se sive boni sunt sive mali, ita in malam quoque partem extenditur vox καρπος, ita opera superbi hominis dicuntur fructus superbiæ Es. 10, 12. *So will ich heimsuchen die Frucht des hochmüthigen Königes zu Assyrien und die Pracht seiner hoffärtigen Augen: hic quidem LXX. Intpp. Hebræum textum non ad literam verterunt, in quo extat פרי quod fructum terræ denotat, sed posuerunt ונב, sensum tamen accurate & feliciter assecuti sunt: Luthero facilius fuit & literam & sensum una retinere propter idiomatis Germanici convenientiam cum Hebræo hac in parte, quod iis notandum est qui versiones cujusvis lingvæ præposterè ad literam corrigere gestiunt, ita ut sensum in Vernacula perdere omnino neces-*

se sit, ignari quantum laboris pariat translatio textus ex lingua una in alteram: Videatur propria Lutheri apologia pro particula SOLA à se addita: Diodatus in Vers. Gallica explicuit dictum locum Esaiæ *oeuvres mechants & paroles orgueilleuses*, hæc in glossa, sed in ipso textu retinuit vocem: *fruit*, cum id ipsi nec difficile fuerit ex genio lingvæ Gallicæ: Pariter Genevenses etiam Italicæ versiones reddidere *il frutto della grandigia del cuor del Re degli Assiri*.

g Fructus operum denotat mercedem operum, improprie sic dictam, quæ ex gratia gratis redundat Es. 3. 10. *prediget von den Gerechten, daß sie es gut haben, sie werden die Frucht ihrer Werck essen*, LXX. Intpp. hic posuerunt *γεννημα*, nam sicut fructus ventris dicitur progenies, ita nec hic absurda est eorum Versio, neque Es. 14, 29 ubi pro fructu posuerunt *ενγονον*, aus der Wurzel der Schlangen wird ein Basiliske kommen, und ihre Frucht wird ein feuriger fliegender Drache seyn, sunt qui hic per *εἰς ἀνὸφως* intelligunt Ufiam 2 Par. 26, 6. & per basiliscum Ezechiam 2 Reg. 18, 8. quoniam is Philistæos subjugavit, qua de re vide Bocharti Hierozwic. P. II. l. 3. c. 10. col. 404. 405. 406. 407.

h *καρποι*, fructus pœnitentiæ dicuntur *αἱς* Matth. 3, 8 non condigni, adæquati, proportionati, sed *πεπευτες* vide Matth. 10, 38. Rom 16, 2. ita vernacula bene reddidit *fructer som hôtee tie omvendelse*, hi vero non visu solum pulchri, sed & gustu boni, non falso ac *φανομενως*, ut Paradisiaci illi, quibus dentes nostri adhuc ran-

cidi sunt ac stupidi Jer. 31, 29. Ezech. 18, 2. vel Sodomica mala Deut 32, 32. sed pulchri & placentes, licet non placantes, boni, h. e. veri, non fucati. Vide de fructibus Pœnitentiæ in vocibus *τεσσαρες & τετραπλασιον*.

KATABAINΩ, *Descendo*: quæ de hac voce nobis dicenda sunt, & præsertim de descensu Christi ad inferos Eph. 4, 9. reservamus ad vocem *ψυχην* sub cuius titulo fusior discursus hac de re instituitur.

KATAΓΙΝΩΣΚΩ, Gal. 2, 11. *κατα πρῶτον αὐτῷ ἀντεστην ὅτι καταγινώσκμενος ἦν*, Vers. Vetus: *reprehensus*, Vulg. *reprehensibilis*, sic & Osiander. Beza: *eo quod condemnandus esset*: Tremellius plane aberrans: *propterea quod offenderentur in eo*. Gallicæ Vers. *parce qv' il étoit à reprendre*. Pariter Italicæ: *egliera da riprendere*. Luth. denn es war Klage über ihn kommen, Hedinger: den er war für strafbar erkannt, Hammondus ad h. l. docet *καταγινώσκει* respondere verbo *ῥη* *investigare, retegere, ιχνευει, εἰς ιχναζει, δοκιμαζει, ελεγχειν*, assertque locum Prov. 28, 11. *σοφός παρ αὐτῷ ἀνὴρ πλῆστιος ὁ δὲ νοημῶν πενῆς καταγινώσεται αὐτῶν*: *o: pauper ingenio præditus eum reteget*. Hoc non placet Clerico, is enim inquit: *Nolum ex prava interpretatione unius loci Veteris Test. deducere inauditum usum vocis καταγινώσκειν &c.* & quidem rectissime, etenim quantum pro viribus fuit in toto Codice LXX. Versionis quæsi vi hanc vocem sed

nusquam amplius in hac significatione reperi, ut denotet *deprehendere*, adeo ut καταγνωσις neque hic sit *deprehensio*: acquiescit igitur Clericus in communiori expositione *ὅτι κατεγνωσμένος ἦν quia reprehensibilis erat*: Hic si reprehensionem sumamus vi vocis fortiori pro damnatione (NB causæ non personæ) facilis & ego assentior: Nam καταγνωσκειν est *damnare, condemnare*, & quidem stylo vere Græco: Hesychio κατεγνωσμένος & κατακεκριμένος vel κατακριθείς Synonyma sunt. Notissimum est in hoc sensu effatum Juliani: *εγνων, ανεγνων, κατεγνων* quod argutum tale retulit responsum: *ανεγnows, αλλ' εκεγnows, ει γαρ εγnows εκ ανκατεγnows*: millena alia ex Prophanis Scriptoribus testimonia qui velit, adeat Johannis Possellii Calligraphiam Græcam p. 315. & 367. Credisne LXX. Seniores hanc nativam vocis significationem ignorasse? Dubium nobis tollit locus Deut. 25, 1. *εαν γενηται αντιλογια ανα μετον ανθρωπων, και προσελθωσιν εις κρισιν, η κρινωσι, και δικαιωσι το δικαον, και καταγνωσι τας ασεβεις*. Recte Lutherus: *und den Gottlosen verdammen*, in Hebræo est *עשר* Hiph. *עשרה* *Improbum & reum arguit, judicavit, pronunciavit, declaravit, condemnavit*, prout habetur Psal. 37, 33. & 94, 21. (in quibus locis LXX. posuerunt καταδικαζειν) unde *עשר* non solum turbulenti seditiosi Prov. 4, 16. sed & damnati, condemnati Psal. 109, 7. Job. 27, 7. ad hanc significationem verbi καταγνωσκειν referendus est locus quem affert quidem Hammonduus Eccl. 5, 17. *καταγνωσις*

πονηρα επι διγλωσσω, sed male vertit: *revelio molesta est homini duplicis lingvæ*, recte id convertit Clericus: *mala condemnatio in bilingui*. Cæterum etiam in Novo T. reperimus καταγνωσκειν esse *condemnare* 1 Joh. 3, 20. 21. Sensus igitur erit verborum *ὅτι κατεγνωσμένος ἦν quia jam ante damnatus erat ab Hierosolymitana Synodo, cui ipse præfuerat* Act. 15. illa enim sententia, quam ibi pronunciaverat, nunc facto ejus repugnabat, ergo non proprio instinctu sed propter veritatem insigni conclusio antea confirmatam, cujus transgressæ nunc damnas erat *εις προσωπον αντηκηκα αυτω* atque dum Paulus causam reddit *ὅτι κατεγνωσμένος ἦν*, amovet a se omnem *ιδιαιθεντιαν* dicens, se veritate ac conclusio dudum facto fretum ipsi obstitisse.

ΚΑΤΑΔΥΝΑΣΤΕΥΩ,

Ponitur in malam partem pro: *violenter & injuste agere* Ezech. 18, 7. 12. 16. *schinden* Ezech. 22, 7. 29. Jer. 22, 3. ita & καταδυνασεια Ezech. 45, 9.

ΚΑΤΑΚΡΗΜΝΙΖΩ,

ex rupe præcipito, & κρημνος *Gleß* 2 Par. 25, 12. *εφεσον αυτας επι το ακρον τας κρημνας, και κατακρημνιζον αυτας απο τας κρημνας, και παντες διεσρηγυντο*.

ΚΑΤΑΚΡΙΝΩ,

Condemno: Est κατακρινειν *vituperare, reprehendere*, Jac. 5, 9. confer Tit. 2, 3. *arguere* 1 Joh. 3, 20, 21. 2 Cor. 7, 3 *Convincere* Job. 9, 20. & 15, 6. Matth. 12, 37. 41. 42. Luc. 11, 31. 32. Es. 54, 17. Tit. 3, 10. 11. *punire* Rom. 8, 3. & quidem gravissime 2 Thess. 2, 12. Jac. 5, 12.

5, 12. Matth. 23, 14. Marc. 12, 40. Luc. 20, 47. Rom. 13, 2. Gal. 5, 10. Luc. 23, 40. *multam irrogare* 2 Chr. 36, 3. *mortis supplicio addicere* 2 Pet. 2, 6. Joh. 8, 11. Matth. 27, 3. Act. 13, 27. Luc. 24, 20. Joh. 18, 31. hic non quidem habetur κατακρίνειν sed κρίνειν: verba sunt: λαβετε αυτον υμεις και κατα τον νομον υμων κρινετε αυτον, επου εν αυτω οι Ιουδαιοι ημιν εκ εξεστιν αποκτειναι εδεναι, scil. κατα τον νομον, nam ανομως quam plurimos neci dedere tunc temporis sic dicti Zelotæ, hoc vero Judæis à Pilato ironice dictum fuit, erat enim ipsis ademtum jus gladii, sola potestas flagellandi remanserat Matth. 10, 17. 2 Cor. 11, 24. Hinc tentatio fuit, cum Christo meretricem adduxere Joh. 8. periculum facientes, anne vellet ut potestatem illam interimendi sibi sumerent in præjudicium Cæsaris necne? Non obstat quod Stephanus Act. 7. à Judæis lapidatus fuerit, id enim factum est per tumultum & violentiam, sicut Act. 14, 19. Ananias quoque Pontifex non propria sed aliena potestate quosdam morti tradidit, sed absente Albino Judææ Præsidente, vide Joseph. Ant. l. 20. c. 8. κατακρίνειν est: *penitus abolere* 1 Pet. 4, 6. Dicitur de *condemnatione ad mortem æternam* Rom. 8, 33. Es. 50, 9. Joh. 5, 24. Matth. 23, 33. Ap. 19, 1.

ΚΑΤΑΚΥΡΙΕΥΩ, *Dominor*, vide Leigh. Sunt complures qui hoc verbum de modo imperandi Tyrannico solum intelligunt, at hæc vox de *Deo*, *Christo*, *Adamo innocente* usurpatur Jer. 3, 14. Psal. 72, 8. Psal. 110, 2. Gen. 1, 28. adeo ut simpliciter sit dominari, etsi haud

negari possit inveniri exempla alterius significationis ut Neh. 5, 5. quemadmodum & Lutherus quoque hanc vocem reddidit per *Gewalt* Psal. 10, 10. alias vero *herrschen* Psal. 19, 14. & 49, 15. & 119, 133. 1 Pet. 5, 3. 1 Macc. 15, 33.

ΚΑΤΑΛΑΛΕΩ, *obtrector*, Psal. 101, 5. τον καταλαλυντα λαθρα τα πλησιον αυτου τα τον εξεδικον. Genevens. *celui qui medit en secret son prochain je le retrancheray* Luth. *der seinen Nächsten heimlich verläumbdet; den vertilge ich*, & sic omnino reddi debet juxta Hebraicam veritatem; nescio quomodo Chaldæus addiderit: *et vapulabit crabronibus*, quod Buxtorffius in Lex. Rabb. Talmudico in voce *נרצ* reddit: *et percutietur lepra* sc. quemadmodum Miriam Num. 12, 1. 10. Implicat autem το καταλαλειν & καταλαλιν non solum obtrectionem absentis, sed & maledicentiam & injuriam præsentis illatam Psal. 44, 17. unde eandem vocem Sap. 1, 11. Lutherus reddidit *fluchen*, quo pertinet terminus quo utitur 1 Reg. 2, 8. *ein schändlicher Fluch* Hebr. *Kelalah Nimrezeth*: ex quo Hebræi Doctores pro quavis litera deduxerunt certam maledictionem, quam *Scheltwort* Sir. 27, 23. 1 Pet. 3, 9. Germanice appellamus, sc. ex *נ* Noeph ex *מ* Moab (quæ appellatio homini Israelitæ ignominiosa valde erat, Moabitæ enim ex detestando Lothi stupro oriundi ab aditu ad Ecclesiam Dei exclusi erant) ex *ר* Roseach, ex *צ* Zarnach, ex *ת* Thebah, quæ literæ efficiunt *נצרת* Dixerunt alias LXX. Intpp. καταλαλιν λαμνηρα δολα πυρσευοντα Prov. 16, 28. & καταλαλον

λοι διγλωσσον Prov. 11, 13. & habetur ενε-
δρευειν pro καταλαλειν aliquoties in eo-
rum Versione: minustamen recte το ενε-
δρευειν Luth. vertit verſeumbden Sir. 5, 16.

KATAΛΑΜΒΑΝΩ,

Varie vertitur hæc vox a Luthero, alicubi
greiffen 2 Par. 25, 23. alicubi treffen Deut.
28, 45. Significat apprehendere, consequi,
obtinere Rom. 9, 30. 1 Tim. 6, 19. mente as-
sequi, comprehendere (Gall. comprendre)
recogitare, secum reputare, recognoscere
(Dan. begribe) Act. 4, 13.

Notabilis præfertim est hæc vox in du-
obus locis: Primus est Phil. 3, 12. εφω και
κατεληφθην υπο της Χρ̃ς 58 Ιησ̃ς scil. per
extraordinariam conversionem, sicut An-
gelus filias Loth licet invitas manu com-
prehendit κατελαβε της χειρος αυται, vi-
de 1 Sam. 15, 27. Ap. 20, 2. ita enim & Pau-
lus quasi nolens volens conversus ad fru-
gem rediit. De huiusmodi autem conver-
sionibus extraordinariis consulendi sunt
Doctores orthodoxi in Art. de Gratia U-
niversali, & attendenda distinctio inter
gratiam sufficientem omnibus, & supera-
bundantem quibusdam: cætera το κατε-
ληφθην exponas de modo passivo conver-
sionis ac salutis nostræ εργασιας, sicut & a-
ctus quoque fidei (ut sic dicam) in nobis
passivus est, vide Luc. 1, 38. Hinc illæ phra-
ses γενοιτο, mir geschehe, σωθητε werdet
seelig, vide quæ notavimus in voce καθαρι-
ζω. Recte Clericus ad h. l. το κατεληφθην
de actione Christi interpreteris, qua Paulum
Christianos vexantem subito κατελαβε ap-
prehendit ut eum Apostolum suum faceret,
Rectius hoc dicitur quam quæ Hammon-

dus alias haud inconcinne dixit ad h. l.
Hoc quoque verbum agonistico sensu hic
sumitur (sc. velut antecedentia δεσμος, διω-
κω) & cum hic de Christo adhibeatur ele-
gantimetaphora significat Christum quasi
cursu contendisse nullo sibi proposito præ-
mio, præter fideles discipulos, quos cum ad
pœnitentiam adducit, existimat se coronam
consequutum esse. Itaque sumus veluti co-
rona quam accipit ac gestat. Sic Eph. 1, 11.
dicimur ab eo κληρονομα h. e. ejus esse κληρος,
fors aut pars quam patrimonii instar acci-
pit, vide Act. 10, 23. Tit. 2, 14. 1 Pet. 2, 9. Hisce
Hammondianis omnino necesse est ut ad-
datur nota Clerici: Si quis omnino vellet
cum Hammondo agonisticam banc esse vo-
cem, non de consequutione præmii eam in-
terpretarer, sed de adsequutione quæ con-
tingit cum celerior cursor tardiozem, quasi
Christus dicatur veluti cucurrisse post Pau-
lum & eum assequutus esse. Suidas: κατα-
λαβειν ειρηται και επιταχης ποδων οθεν
λεγουμεν, ο δε τον φευγοντα διωξας κατε-
λαβε. Sed pleniorẽ expositionem huius
vocis in significatione agonistica mox da-
bimus.

1. Cor. 9, 24. εγω τρεχετε ινα κατα-
λαβητε. Hic analecta Alexandri Mori
ad h. l. præterire nequeo, ita vero is sva-
det: Redde pace omnium: ita currite ut vin-
catis: Quantum inter victoriam & coro-
nam, tantum discriminis est inter λαμβανειν το βραβειον quod hic præcessit & κατα-
λαμβανειν quod magis ad antagonistas re-
ferebatur, occupare, Cyprianus: ut occupe-
tis h. e. ut victores sitis, nam quod Plutarchus
ait η νικη της φθασαντος Hesychius: καταλα-

βεσθαι

βραβεῖν φθασαῖ. Ipse Paulus optimus
fui Interpres Rom. 9, 30. 31. Phil. 3, 12.
ubi cum ait *ἐκλάβον* supple το βραβεῖον
ex hoc loco. Hoc enim est idem quod
προλαμβάνειν, utrumque absolute po-
nitur; Sic *προεληφότες* dicuntur qui
prior alicubi fuerunt, Gallice *qui ont
pris de devant* (nunc dicitur: *qui ont de
vancé les autres.*) Non igitur ad brabeum
refertur *καταλαμβάνειν* atque haud
scio an recte vulgo dicatur ab Athletis co-
rona occupari, atque adeo in sublimi loco
posita exinde rapi solita: Velle in alia cer-
te hujus rei producerentur argumenta
quam quod petitur à Plutarcho *περὶ Φι-
λοπλῆστιας* commemorante dictum Hip-
pomachi cujusdam *ἱππομαχος ο αλειπτης
ἐπαινούντων τινων ἀνθρώπων ἐν μηκί καὶ
μακρας έχοντα χερας ὡς πυκτικόν· ἐ-
περ, εφη, καθελεῖν ἐδεῖ τὸν σεφάνον κρε-
μαμένον.* Hinc effici volunt coronam ex
edito deripi solitam, scilicet quod adeo
non efficit hic lepos ut contrarium plane
persuadeat, saltem sequentia legissent *τὰ
ἐστὶν εἶπεν πρὸς τὰ τὰ μεγάλα χωρία καὶ
τὰς μεγάλας οἰκίας καὶ τὸ πολὺ ἀργυ-
ρίον ὑπερεκπεληγμένους καὶ μακαρίζοντας,
εἰς ἐδεῖ πωλθμένον πρῆσθαι τὴν εὐδαι-
μονίαν.* Mira supinitas! Simili errore
Plutarchi verba de Catone Censorio per-
peram extrahuntur, ut significant fuisse
athletas, qui toto vitæ curriculo in rigida
illa σκληραγωγία perseverarent: ὡς περ
ἀθλητὴν νικηφόρον ἐγκατερχόμενα τὴ τα-
ξεί της ἀσκήσεως καὶ διεμαλίζοντα μέχρι
της τελευτης. Non dicit Plutarchus Ath-
letis hoc in usu fuisse, dicit tantum Cato-

nem fuisse similem athletæ, qui hoc face-
ret: ita Chrysostomus in Ep. ad Rom di-
xit *χευρίς συμπλοκής ἤσται το τροπαι-
ον καὶ περ της παλης ἀρπάζαι το βρα-
βεῖον* nempe in agone spirituali quod in a-
lio non licuit: Satis esto *καταλαμβάνειν*
idem esse quod *καταλείπειν*, strenue antei-
re, *καταλαμβάνειν δαίρειν* relinqui, vinci, nam
ita Cicero interpretatur has voces apud
Platonem in Timæo plus vice simplici:
Plato de planetis: *καταλαμβάνουσιν καὶ κα-
ταλαμβάνονται ὑπ ἀλλήλων.* Cicero red-
dit: *Vincunt alii alios vicissimque vin-
cuntur.* En duorum illorum locorum
illustrationem ex Moro petitam, quos ex
Plutarcho citavit Hammondus, & miror
certe Hammondum ferulam Clerici hac
in parte effugisse, tamen recte tradit Ham-
mondus coronas ultra metam positas fuisse
in annot. ad Rom. 10, 30. sed in eo fal-
litur, quod opinatur eas suspensas fuisse:
Id licet observaverit Morus, tamen & ipse
fallitur in eo, quod *τὸ καταλαμβάνειν* pla-
ne non vult referri ad brabeum, quod ex
Æliano aliter demonstravit Hammondus,
vide 1 Tim. 6, 12. 1 Cor. 9, 24. ubi το
λαμβάνειν & ἐπιλαμβάνειν ad præmium &
brabeum refertur.

ΚΑΤΑΛΥΜΑ, *Diversori-
um*: Dicitur ἀποτῆλναι solvere, nam in
diversoriis vel juga jumentorum solve-
bantur vel aliæ res quæ in itinere fuerant
colligatæ Gen. 42, 47. *λίσσας δὲ εἰς μαρ-
σιππὸν αὐτὰς δέναν χορτάσματα τοῖς ὄνοις
αὐτὰς & κατέλυσαν* Gen. 43, 21. *ἐγένετο
δὲ ἡνικά ἤλθομεν εἰς τὸ καταλύσαι*

Zur Ausspande Exod. 4, 24. *εγινετο εν τη οδω εν καταλυματι in der Ausspan-
nung.*

ΚΑΤΑΜΟΝΑΣ, Psal. 4, 10. Sed Lutherus minus convenienter reddidit *το καταμονας allezeit*, quod habetur 2 Macc. 15, 40. Habetur præterea *το καταμονας* Jer. 15, 17. & designat statum luctuosum & miserabilem: Wir gesellen uns nicht zu den Spöttern noch freuen uns mit ihnen, sondern bleiben alleine für deiner Hand, denn du zürnest sehr mit uns, item Mich. 7, 14. Du aber weide dein Volk mit deinem Stabe, die Heerde deines Erbtheils, die da wohnen beyde im Walde alleine und auf dem Felde, laß sie zu Basan und Gilead weiden wie vor Alters. Opponitur hic mansio solitaria bonorum affluentiae & statui felicitatis, atque est figurata locutio: in Basan erant pinguis-
sima pecora ut tradunt Judæi, hinc tauri Basan Jer. 50, 19. vice vocem *Μονος*.

ΚΑΤΑΝΟΕΩ: *κατανοησαι, σκοπειν, συνιδειν* est *studiose intueri* Dan. 8, 5. Act. 7, 31. 32. & 11, 6. Jac. 1, 23, 24 est quasi propriis oculis aliquem considerare an ille sit quem esse vix est credibile. Es. 14, 16. diligenter attendere 2 Sam. 15, 3. Luc. 11, 35. & 12, 24. 27. 2 Tim. 2, 7. 1 Sam. 12, 24. Ps. 119, 95. Ebr. 3, 1. Phil. 3, 2. 17. Ps. 5, 2. Es. 5, 12. *accurate expendere & examinare* Act. 12, 12. & 14, 6. Job. 11, 11. Gal. 6, 1.

Μη κατανοησαι est quidem rem aliquam expendere, sed nihilominus nullum ejusdem respectum habere, nihili id facere, aliasque rationes sequi, *αβρααμ & κα-*

τενοησε το σωμα αυτη ηδη νεκρωμενον Rom. 4, 19. Gen. 17, 17.

Terminos Act. 11, 6. *κατενοεν και ειδεν* minus recte explicat Friedliebuis dum inquit: *κατανοειν est conspiceret, sed ιδειν diligentius contemplari*, est quippe *κατανοειν*, ut ante dixi, rem haud satis cognitam studiose ac penitus intueri ac considerare, ut patet ex ipsa natura vocis quæ derivata *απο της νοος* operationem mentis operosam infert ideoque Act. 11. præcedit verbum *ιδειν*. *κατενοεν και ειδεν*, *ιδειν* enim est rem aliquam nunc *απλως* conspiceret tanquam satis planam, ac nunc demum post antea-
ctam *κατανοησιν* patulam, secundum illud: *κατανοημεν τα κρυπτα, ειδομεν τα διαφανα, βλεπομεν τα τετραχιλισμενα*.

ΚΑΤΑΝΤΑΩ, *pervenio* Act. 16, 1. & 18, 19. & 20, 15. *Οccurro, obviam eo* Phil. 3, 11. *ειπως καταντησω εις την εξανασασιν των νεκρων*, nam obviam eundum est Domino in aëre 1 Thess. 4, 17. Nota etiam desiderium Apostoli, sponsa enim advenientem sponsum Domini non expectat, sed amoris impatiens ei potius occurrit Matth. 25, 1. *εξηλθον εις απαντησιν τε νυμφις*, loquitur enim Paulus de resurrectione ad vitam æternam, quod notari velim adversus D. Hedinger, qui resurrectionem spiritualem hoc loco minus recte intelligit. Est quoque *κατανταω evado, fio, perficio* Eph. 4, 12.

ΚΑΤΑΝΥΣΣΩ, Ps. 109, 16. *κατανενυγμεν καρδια* Luth. reddidit *Betrübter*: Sir. 12, 12. *μηποτε επεσχα-*

ἐπεσχατω ἐπιγνώση καὶ κατανύγησι
Πνεῦμα κατανύξεως (Luth. reddidit einen
erbitterten Geist) Rom. 11, 8. Ludovicus
Capellus in notis Criticis ad Psalm. 4, 4.
Hammondus & Clericus ad Rom. 11, 8.
ab explicatione hujus locutionis vacare
nos jusserunt: Locus Ps. 30, 3. quem ci-
tat Hammondus, errori typographico ob-
noxius est, nam extat Ps. 60, 3. quibusdam
v. 5. οἶνος κατανύξεως, Aquila reddidit
καρῶσεως: Symmachus, σαλῶ.

ΚΑΤΑΠΕΤΑΣΜΑ, *Ve-*
lum, five tabernaculi, five templi Ex. 26,
31. 33. 35. & 30, 6. & 35, 12. & 36, 35.
& 38, 27. & 39, 34. & 40, 3. 22. 26. Lev.
4, 6. 17. & 16, 2. 12. 15. & 21, 23. & 24,
3. Num. 4, 5. & 18, 7. 2 Par. 3, 14. Sir.
50, 6. Dicitur alias κατακαλυμμα Ex.
40, 41. ἐπισπασσον v. 33. πύλη Eſaiæ
22, 8.

Scissum legitur velum Matth. 27, 51.
ἡ ἰδέτω καταπέτασμα τῶν αἰσθησάτων
εἰς δύο, ἀπὸ ἀνωθεν ἕως κάτω, καὶ ἡ γῆ ἐ-
σεισθήσεται &c. confer Marc. 15, 38. Luc. 23,
44. 45. Theophylactus notat quod sic-
ut Judæi blasphemias audientes vestes
ſcindebant, quod & summus Pontifex e-
git audita Domini Jesu confessione,
quamvis id contra legem erat Lev. 21.
(nam quod de Jonathane legitur 1 Macc.
11. id non de vestibus sacerdotalibus, sed
militaribus est intelligendum) ita & ve-
lum nunc scissum sit blasphemantibus &
crucifigentibus Judæis. Sed duo fue-
runt in templo vela, primum quod ple-
bem arcebat a conspectu Sacerdotis pre-

ces fundentis & thymiama adolentis in
Sanctuario: *Secundum* autem *velum*
Ebr. 9, 3. Sanctum Sanctorum à San-
ctuario separabat, hoc nemo unquam in-
grediebatur nisi Summus Sacerdos, &
quidem semel in anno: hoc secundum
velum fuisse οἰσχυρῶς probe colligitur ex
mysticis locutionibus Apostoli ad Hebræ-
os c. 9, 8. 12. & c. 10. 19. 20. Inquirat
pius lector & inveniet rupturam cultus
Levitici, introitum Summi Sacerdotis no-
stri εἰς τὰ ἁγία, sessionem ad dextram pa-
tris, revelatum nobis aditum ad τὰ ἁγία
&c. Alias de miraculis junctim quæ
tempore mortis Christi acciderunt haud
inscite Mons. Saurin: *on peut curieuse-
ment remarquer que notre Seigneur a fait
d'autant miracles en sa mort qu'en sa vie,
si en vivant il a donné la lumière aux a-
veugles, en mourant il en prive le soleil;
si en parlant il fait parler les muets, en
mourant il donne des langues aux rochers
pour se plaindre à leur façon; si en vi-
vant il se fait craindre aux vents & à
la mer, en mourant il fait trembler la
terre; si en vivant encore il est reconnu
pour fils de Dieu, après sa mort ses en-
nemis mêmes le confessent*: Memini Pa-
trem meum de hisce miraculis ita me-
cum aliquando differuisse: David Si-
ger Psal. 16, 6. at lodden er falden ham
paa det deiligste / men See! naar ald
Naturen ſhal Være vidne om Frelse-
rens død hvor lodden Gardelis falder
paa det deiligste i Naturen: Solen mi-
ste sit ſhîn: paa det størſte i Naturen:
jorden ſhelver, paa det haardeſte i Na-
turen: Klipperne refuer og ſtenene ſlaas

til hobe, paa det helligste in cultu Israëlitico: det allerhelligste blir aaben ved forhenget revner, paa det fornemmeste og vanskeligste i Naturen (vide Jerem. 17, 9.) Mennishens hjerter Hoved Maaden og dem som der Stode hos, paa det allerurimeligste: de dodes graver og det kommer mig for snart paa samme mande, som naar dend Herre skal komme til dommen da har Hand sagt os at lodden skal falde paa det deiligste i Naturen: der shalshæe tegn i Soel maane og Stierne, paa det Sterckeste som fordi kaldes firmamentet: himmelens kiesten shulle røre Sig, paa det grumme: havet og vandbølgerne shulle bruse, paa det fornemmeste. Mennishene shulle forsmegte for redsel for de tingesters forventelse etc. og saa vil det endelig naa til de dodes grafver med at de døde shulle ogstaa: de som ere i gravene shulle høre Guds Guds røst: At nu saamange tegn er shæet i Christi død og saamange tegn med saaddan en analogie og harmonie shal shæe for dommen, larer os at inted Staar os høire anmercked tie trøst og Salighed endsom Christi død hvorum endog de døde ting i Naturen har mot taled, *οι γαρ λιθοι κειραντων*, Saa og at inted Staar os høire anmercked til advarsel end Christi dom paa dend ypperste dag om hvilken ald Naturen shal give tegn fra Sig, thi Saa viser Christus fra Sin fornædtings Stand tie Sin ophøjelses Stand, fra Sin død og fornædring til Sin almindelige dom og herlige aabenbarelses dag naar Hand Staar for dend ypperste Præst og flir adspurt om Hand er Christus, da Siger

Hand: I shulle See mennishens Son komme i shyerne med megen Krafft og Herlighed. Si quid præterea generaliter dicendum est de hisce miraculis in morte Christi, utique observandum quod fuerint ex intentione patrantis miracula mystica (quod item de iis quæ jam ante dum in vivis fuit patrauerat, dici nequit) id enim ipsa eorum cohærentia indigitat, & sane hinc locum rebus mysticis esse sub Novo fædere aperte assero: Haud multum dicam de convenientia inter schisma petrarum, collisionemque lapidum & rupturam cordis Centurionis, cujus qualitas jam ante in plus quam adamantina duritie consliterat. Cæterum quid non mystice designat scissio veli in templo? certe non ritus solum Leviticus scissos plane ac exauctoratos, velum omne omnigenamque umbram disruptam ac penitus remotam non viso solum nunc sed etiam crucifixo corpore (secundum illud Johan. 1, 17. verum etiam *μεσοτοιχον τε φραγμυς λυθεν* Ephes. 2, 14. 15. 18. inter Deum Sanctissimum & peccatorem abominabilem: Disruptum nunc velum indigitat plenam *προσωγωγην* l.c. v. 18. Ebr. 6, 19. *ισχυραν εχομεν παρακλησιν ως ακυραν της ψυχης ασφαλη τε και βεβαιαν, και εισερχομενην εις το εσωτερον τα καταπετασματος οπρ ο προσδεσμος ημων ειηλθεν* Ihesus &c. Convenit hæc disruptio veli cum vulnere lateris Christi: nonne enim satis fuisset ut adorandum corpus Salvatoris Nostri flagris laceraretur, spinis clavisque configeretur? Cæterum sicuti vulnus vivo corpo-

corpori inflicto tractu temporis sanari aliquando, coire potest ac coalescere, at vero pars corporis mortui (cadaver non dico cum Beza) violenter læsa nunquam coalescit, ita latere sanctissimo, vita (sc. actu vere & realiter non autem vi vivificâ) destituto tantum vulnus excipere voluit, quo per ipsissimam pectus, *την πλευραν*, liberrimus nobis pateret semper, ac omni in æternum usque diem tempore aditus, non ad præcordia tantum sed & viscera (Os. 11, 8.) *πατρός οικτηρῶν* (2 Cor. 1, 3.) alias quippe nusquam dixisset Joh. 16, 27. *αὐτὸς ὁ Πάτερ Φίλεμας*. En velum non apertum solummodo sed & scissum, violenter disruptum! vide Es. 59, 2. Patrum *λεξεις* hic adde re haud molestum erit: Leo. Serm. 10. *Hoc velum scissum notavit mysteria jam olim patefacta. Theophylact. luctum quasi scissa veste ob blasphemias. Ambros. divisum regnum & translatus sceptrum Judæorum. Athanas. Serm. de Pass. ceremonias Leviticæ sublatas, cum tunica Christi sarta tecta illæsa & incolumis mansit b. e. Evangelium & prædicatio gratiæ solida*: Taceo naturam miraculi quod in sole accidit, quo partim eclipsis solis justitiæ sub magna illa *εγκαταλείψει Eli Eli lamma Sabachtani*, partim obscuratio Evangelii nunc post mortem Ejus uberius prædicandi sub persecutionibus indigitatur. Taceo terræ motum & vivificationem multorum sanctorum, unde annihilationem mundi & resurrectionem mortuorum tacite innui voluit Salvator, nam hic scopus Ejus semper fuit, ut in hac sua Passione ac summa exinaniti-

one probaret se gloriosissimum judicem futurum in extremo die, ut patet ex responsis Ejus Matt. 26, 64. Marc. 14, 62. Joh. 18, 36. 37. Dices: quid opus fuit mysticis hisce indiciis, cum ex ipsissimo Pentateucho deduxerit argumentum de resurrectione mortuorum adversus Sadducæos, idque pure dogmatice sine ulla explicatione mystica? Resp. fuit doctrina de resurrectione dogmatice licet sub involucris tradita à Mose, at adventum Θεανθρώπου resuscitati a mortuis ac exaltati ad judicium in Mose vix reperias, dico Θεανθρώπου resuscitati ac exaltati, nam alias Prophetia Hanochi, absque hac circumstantia prædicit adventum Ejus Judæ Ep. v. 14. 15. Specialiter quæritur de his miraculis (α) an illa eclipsis fuerit universalis? Eam non nisi in sola Judæa accidisse asserunt Origenes & longe post eum Maldonatus: Universalem rectius astruunt Chrysostomus, Euthymius, Theophylactus, Hieronymus, Dionysius Areopagita, qui testatur visam fuisse Heliopoli in Egypto (alias dicta *Irheres* Es. 19, 18.) Tertullianus in Apologetico Romæ visam, in Græcia Phlegon l. 14. confer Eusebium in Chron. sub Tiber. Orosium l. hist. 7. c. 4. Sedul. l. 5. Paschal. Scite alias de hac eclipsi fermocinantur Patres, præsertim Cyrillus Hierosolymitanus dum quærit *cur in nativitate nova lux stellaris? in morte nulla lux solaris apparuit?* & post pauca inquit: *retrocedit sol coram Ezechia, deficit vero plane coram Christo*: Hæc pauca damus ut ipsi ejusmodi meditationes exaggerent Homiletici. (β) Terræ motum (prædictum for-

forſitan Job. 9, 6.) æque ubique univerſalem ac eclipſin ſolis ſatis conſtat, qua de re videat curioſus Lector Eusebii Chron. in A. C. XXXIII. Plin. l. 2. c. 48. Suetonium in Tiber. præterea eundem dictum Euseb. Præp. Ev. l. 5. c. 9. ubi fuſius ex Plutarcho refert apud Paxiſ inſulam auditam fuiſſe vocem: **MAGNUS PAN MORTUUS EST.** (γ) Quoad miraculoſam reſurrectionem ſanctorum tempore mortis Chriſti quaeritur an illi *εν τῶν νυν* mortis Ejus, vel demum momento reſurrectionis Ejus e monumentis prodierint? Ultimum male cum Origene tenet Hieronymus, nam aliter docet Hiſtoria Evangelica bene collata ac probe conſiderata: item: an cum Chriſto poſtea in cælum adſcenderint vel an iterum obierint? Hoc aſſerunt Auguſtinus, Theophylactus, Euthymius, illud longe rectius aſſerunt Hieronymus, Origenes, Anſhelmus, Ambroſius, Clemens Alexandrinus, Eusebius, Epiphanius; de his vero plura in voce *Ψυχη*.

ΚΑΤΑΠΙΝΩ I. deglutio:

Gen. 21, 7. 24. Ex. 7, 12. Secundum has ſimilitudines de ariſtis craſſis reliquas deglutientibus, & baculo Aaronis baculos hariolorum, deglutiente tranſfertur alias hæc locutio in alium ſenſum, dum a potentioribus pauperes, a malis boni sæpe deglutiuntur, ita videas vocem *καταπίνειν* in locis ſequentibus. Pſalm. 35, 25. *Μη εἰποις αὐτοῖς ἐν καρδίαις αὐτῶν, εὐγε, εὐγε τῇ ψυχῇ ἡμῶν μηδε εἰποιεν κατεπίσμεν αὐτόν.* Pſ. 124, 3. *ἀρα ζῶντας αὐν κατεπίον ἡμᾶς.* Prov. 1, 12. *καταπιῶμεν δὲ αὐτόν*

ὡς περ ἀδὴς ζῶντα καὶ ἀρώμεν αὐτὴ τὴν μνημὴν ἐκ τῆς γῆς. Jer. 51, 34. *κατεφαγε με ὁ βασιλεὺς τῆς Βαβυλῶν,* εμερίσατο με, κατέλαβε με, κατέπιε με ὡς δράκων ἐπλησε τὴν κοιλίαν αὐτὸς ἀπο τῆς τρυφῆς μᾶ. Confer Abdia v. 16. ubi LXX. Intpp. ſimpliciter poſuerunt *πίνειν* Hab. 1, 13. *καταπίνειν ἀσεβῆ τὴ καὶ δίκαιον.* Confer Jer. 10, 25. ubi LXX. Intpp. omiſerunt quidem τὸ *καταπίνειν* contenti ſolo termino *καταφαγεῖν*, ſed Lutherus in ſua Verſione utrumque expreſſit: *Sie haben Jacob aufgeſſen und verſchlungen,* adeo ut nullus non deglutiendi modus hic exponatur: 2 Sam. 20, 19. 20. *ἐγὼ εἰμι εἰρηνικὰ τῶν πνευμάτων Ἰσραὴλ, συ δὲ ζητεῖς θανάτωσαι πολὺν καὶ μητροπολιν ἐν Ἰσραὴλ ἵνα καταποντίζεις* (alii legunt *καταποντισῆς*, alii *ἵνα καταπῆς*) *κληρονομίαν κυρίου.* Καὶ ἀπεκριθὴ Ἰωάβ καὶ εἶπεν· *Ὡς μοι, Ὡς μοι, εἰ καταποντίω* (all. leg. *καταπιῶ*) *καὶ εἰφθέρω,* accuſat ſc. Abelitica Joabum quod velit hæreditatem Domini penitus evertere, & ferali inſtar odio deglutire; ita nimirum hæc phraſis tranſfertur ad Sathanam, 1 Petr. 5, 8. *ὡς λέων ὠρυόμενος ζήτων τίνα καταπῆ;* ſicut *leoni* proprie id tribuitur, ita & *cetero*. Jon. 2, 1.

II. *Proprie καταπίνειν* dicitur de terra tam in V. quam N. T. in V. Ex. 15, 12. *da du deine rechte Hand ausreckteſt, verſchlang ſie die Erde.* Num. 16, 30. 32. 34. *Wird aber der HErr etwas neues ſchaffen, daß die Erde ihren Mund aufthut und verſchlinget ſie mit allem das ſie haben,* confer Num. 26, 10. 11. Deut. 11, 6. Pſal. 106, 17. Deut. 24, 16. 2 Reg. 14, 6. 2 Par. 25, 4.

25, 4. Jon. 4, 11. Ezech. 18, 20. unde colligas infantes horum virorum deglutitos quidem una cum Parentibus, sed non mortuos morte secunda, adeoque terram hic literaliter intelligendam, non vero ut Jer. 17. In N. T. Ap. 12, 16. καὶ ἐβόη-
θησεν ἡ γῆ τῇ γυναικὶ καὶ ἠνοιξε τὸ σῶμα αὐτῆς καὶ κατέπιε τὸν ποταμὸν &c.

d III. Ponitur sæpius *figurate* (α) κα-
ταπινεῖν *propenitus exscindere* Job. 8, 18.
Wenn Gott den Gottlosen verschlinget
e von seinem Ort (β) καταπιεσθαι in miser-
rimum statum redigi aut vitæ periculum
f incurrere. 2 Sam. 17, 16. (γ) mori sine spe
g melioris redditus. Psalm. 69, 16. (δ) peni-
tus aboleri, *abrogari*. Es. 25, 8. ubi minus
recte LXX. κατέπιεν ὁ θάνατος ἰσχυράς,
nam passive reddidit Apostolus 1 Cor. 15,
54. κατέποθη ὁ θάνατος εἰς νίκην.
Videantur quæ ad h. l. attulit Hammon-
dus, item Joh. Clericus cujus annotatio-
ni plane contrariatur glossa D. Hedinge-
ri in suo N. T. Germ. sed de utroque loco
sc. Es. 25. & 1 Cor. 15. videatur Anto-
nius Cregutus in *Gale Razaia* post quem
hac in parte vix quidquam a nobis dici
posse existimamus. Quomodo autem
Versiones reddiderint locum Apostoli-
cum apponere lubet. Vulgata: *præci-
pitabit mortem in sempiternum*. Osiander,
Beza, Tremell. *absorpta est mors in
victoria*: Luth. *Er wird den Tod ver-
schlingen ewiglich*. Calv. Genevens. *la
mort est engloutie en victoire*: Diod. Gall.
il abimera la mort eternellement. Ital.
inghiottira la morte &c. Scilicet *Mors
Moritur, Mortem Mortua Vita Vorat*

Et hinc procedit fructus hujus καταπω-
σεως, quem indicat Apostolus 2 Cor. 5, 4.
ἵνα καταποθῇ τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς
confer v. 5. sicut enim Mortem & infer-
num deglutivit & concoxit vitæ Princeps,
ita mors nostra & mortalitas ipsa in im-
mortalitate deglutita peribit, pari modo
ac si gluten quamvis durissimum aquæ
immergas. Beza, *ut absorbeatur mor-
talitas à vita*. Diod. *afin que ce qui est
mortel soit englouti par la vie*. (ε) καταπι-
νεῖν vasto ac decumano haustu aliquid de-
glutire sine peculiari aliquo sensu ejus rei
quæ deglutitur: Mat. 23, 24. ὁδηγαὶ τυ-
φλοὶ οἱ διυλίζοντες τὸν κώνωπα τὸν δε κα-
μηλὸν καταπίνοντες. Eccl. 10, 12. Die
Wort aus dem Munde eines Weisen
sind holdselig, aber des Narren Lippen ver-
schlingen das Gute. LXX. hic posuerunt
καταποντίζον. (ς) Peculiaris est & em-
phatica phrasis Es. 28, 7. ubi ebrii & com-
messatores non dicuntur active καταπι-
νεῖν τὸν οἶνον, sed καταπινεσθαι οἶνω, sc. ut
dixit Poeta *somno vinoque sepultos*, & ver-
nacula druehen quasi druehend: κατέπο-
θησαν διὰ τοῦ οἶνον, ἐσειῶσαν ἀπο τῆς
μεθῆς. Alias ubi Luth. retinuit vocem
verschlingen, posuerunt LXX. ξηραίνειν, ut
Es. 42, 14. & κατέδεσεν ut Jer. 5, 17.

ΚΑΤΑΡΑΟΜΑΙ &

ΚΑΤΑΡΑ, *maledico & maledi-
ctio*: hæc fertur sub impositione pænæ
absolute ad inferiorem. Gen. 5, 29. & 8,
21. & 12, 3. Deut. 21, 23. Mal. 2, 2. ita
καταρανομεν. Gal. 3, 13. Ebr. 6, 8. & est
ὀλεθρὸς ipsissima perditio. II. fertur sub
imprecatione *ab equali ad equalem*. c

d Mat. 5, 44. Rom. 12, 14. III. ab *inferiori ad superiorem* 2 Sam. 16, 6. 7. 9. Prov. 30, 11. Eccl. 10, 20.

e Est simpliciter καταρασθαι juramento se obstringere ad rem aliquam faciendam 1 Sam. 14, 24. 2 Par. 6, 22. alias de re aliqua facta vel non facta, quod est μεθ' ορκων φασκειν hoch und theuer schweren, 2 Macc. 14, 32. ab ejusmodi καταρα seu maledictione juramenti semel facti nec immunis est altera pars, cujus, altera in contrarium jurante, juramentum fit irritum, ut 1 Sam. 14, 45. nec is qui ad incerta ac impossibilia juramento sed obstrinxit; ut conjurati adversus Paulum Act. 23, 12. Jesabel 1 Reg. 19, 2. Rex Israeliticus 2 Reg. 6, 31.

f καταρασμαι mala alicui imprecor Luc. 6, 28. Obtrector alicui, vitupero. Prov. 27, 14. ος αν ευλοιη Φιλον μεγαλη Φωνη καταρωμεν & δεν διαφερειν δοξη.

g Dicitur Deus maledicere, καταρασθαι h. e. noxios pænæ ac maledictioni subicere. Gen. 8, 21. Deut. 21, 23. Gal. 3, 23. Mat. 25, 41. Sir. 41, 12. Psal. 37, 22. 2 Petr. 2, 14. 2 Reg. 9, 34. ubi videas quid quovis loco denotet καταραμενος, καταρας τεκνον, ein verfluchter ben Gott, ein verfluchter Gottes, ein verfluchter im Leben und Sterben.

h καταρασθαι Sir. 33. 12. Est ordinare aliquem ad viliorum statum & conditionem, comparative respectu aliorum, ita sc. καταρασθαι non hic loci est simpliciter maledicere, sed minus benedicere, sicut μισειν non est simpliciter odio habere, sed minus amare Rom. 9, 13. τον ησαυ εμισησα. verba sunt Siracidis: εν πληθει επισημης

κυριου διεχωρισεν αυτες, και ηλλοι ωσετας οδους αυτων, εξ αυτων ευλογησε και υψωσε, και εξ αυτων ηγιασε και προς αυτον ηγγυσεν, απ αυτων καταρασατο και εταπεινωσε, και ανετρεψεν αυτες απο τασεων αυτων, ως πληθος κεραμειως εν χειρι αυτη, πασαι αι οδοι αυτη κατα την ευδοκιαν αυτη, οτως ανθρωπος εν χειρι ποιησαντος αυτον αποδυναμ αυτοις κατα την κρισιν αυτη.

ΚΑΤΑΦΙΛΕΩ, exosculor, sepius deosculor: Luc. 7, 38. και εασα παρα της ποδας αυτη οπισω κλαυσα ηρξατο βρεχειν της ποδας αυτη τοις δακρυσι και ταις δειξι της κεφαλης αυτης εξεμασσε, και κατεφιλει της ποδας αυτη, και ηλειφετω μυρω. Eleganter de hac pænitentia mulieris Dannhauerus: pænitentia in lacrimis, fides in osculo, fructus fidei in affusione olei apparet.

ΚΑΤΑΦΡΟΝΗΤΗΣ, a contemptor, quo ad sensum Scripturæ: peccator superbus, qui elata manu peccat, h. e. peccatum superbiæ committit: designat vel hominem infidelem & obduratum qui media salutis & gratiam invitantem, despiciatui habet: vel hominem blasphemum & illusorem, qui verbum Dei ac minas justitiæ divinæ irridet: Act. 13, 41. ιδετε οι καταφρονηται και θαυμαζεστε και αφανισθητε &c. Beza & Vulgata: contemptores, sed in loco Ef. 28, 14. unde hi termini desumpti, Vulg. viri illusores LXX. minus recte αι δεσ τεθλημενοι: talem ad h. l. invenio Annotationem Hammondi, ut illi adscribendæ supersedere nequeam: Hæc sunt τω LXX. quæ sequuntur

quutus est Apostolus, & valde distant sensu, non modo ab iis quibus usi sunt Vulgatus, nostrique Angli interpretes; sed etiam ab iis quae habentur in Paraphrasi Chaldaeo, atque interlineari versione Hab. 1, 7. unde haec verba petita sunt Hebraica: vox **בְּנֵי** ita fuit intellecta, quasi constet praepositione **ב** & nomine **בְּנֵי**, hoc est, in Gentibus, Chaldaeus habet **בְּנֵי** inter populos. Hinc viri docti coniecerunt **בְּנֵי** LXX, aliter in codice suo legisse. T. Beza. & L. Capellus, indeque H. Grotius in Annotationibus posthumis coniecerunt lectum ab iis fuisse **בְּנֵי**. Capellusque suspicatus est forte in eorum codice fuisse **בְּנֵי** Bozim. Sed Ed Pocockius in not.: Miscel. ad Port. Mosi cap. III. ex Arabica lingua ostendit supersedendum esse ab omnibus hisce coniecturis & vocem **בְּנֵי** revera à LXX. Intpp. versam esse **καταφροντας**, uti Syrus Intpp. habet eodem in loco **נַחֲמָר** arrogantes, & Arabs negligentes. Crediderunt, nempe, eam vocem esse pluralem numerum vocis **בְּנֵי** Bagoderivata à radice **בָּנָה**; quae licet non occurrat in Bibliis, potuit tamen in usu olim esse apud Hebraeos, & ex Graecis, Syro & Arabe Intp. frequent; g. linguae Arabicae usu, significat, injustus fuit, se supra alium extulit, à vero declinavit, recessit, insolenter se gessit, mentitus est, superbe incessit, quod ostendit Pocockius, locis aliquot Grammaticorum Arabum. Syriaca vox **נַחֲמָר** maroche exponitur à Bar Ali in Lexico Syro-Arabico eadem voce, qua Aljaubarius interpretatur abagyo. Ad ultimam vocem huius versiculi quod attinet, quidam aliquid immutandum censent, sed nec

valde opus est; nam **וְהִתְמַחְוּ** manifesto significat **καὶ θαυμάσατε**, & admiramini, & quod sequitur **וְהִתְמַחְוּ** satis apte verti poterit **αὐθιγνῆτε**, non quatenus haec vox dissolutionem seu destructionem designat, sed significatione Arabica, qua mutationem quamlibet in pejus denotat; ut cum cibus saporem suum amisit, unde & adhibetur ad describendum hominem stupentem & pudore suffusum. Ita R. Tanchum observavit priorem vocem significare admirationem, posteriorem: stuporem. Haecenus Hammondus. Alias parallelus est locus Hab. 1, 5. Diod. *contempteurs voyez hommes moqueurs regardez* Zoph. 3, 4. *Ihre Propheten sind leichtfertig, und Verächter, ihre Priester entweichen das Heiligthum, und deuten das Gesetz freventlich*, LXX. *οἱ προφῆται αὐτῆς πνευματοφροῖ, ἀνδρες καταφρονῆται*, non *πνευματοφοῖ* portantes spiritum, ut vulgo explicatur, sed *πνευματοφοῖ* **פְּרוֹחִי**, vento lati, leves, desultorii, *καλαμοὶ ὑπὸ τῶ ἀνέμου σκλενομένοι* Matt. 11, 7. *καταφρονῆτης & καταφρονῶν* d pari passu ambulant: unde male Vulgata discedit a LXX. Intp. dum eos sequuta videri voluit reddendo verba Prov. 22, 15. *οἱ καταφρονῶντων ἐν ἀπολείᾳ, via contemnentium in perditione*: ita sc. ex ignorantia Graecae linguae vertit Hieron. nam *καταφρονῶν* Graecis non solum est *contemnere, despiciatui habere*, sed & *illudere, dol se agere, insidias struere*, ita Hesychio *καταφρονῶν* est *καταβλενομεν* & *επιβλῶ*, *insidiator, impostor, dolose insidias struens*, & hoc sensu de Pisistrato loquitur Herodotus: *καταφρονήσας τὴν*

τυραννίδα ηγηρε τριτην εασι. Ita κα-
ταφρονων. Gen. 27, 12. est *imposter*, dolo-
sus infidiator, una εμπαιζων, καταπαιζων,
καταμωκωμενος, αποτρωμαθαι, unde
Gallorum: *se mocquer*, *moquerie* &c.

KATENANTI, Rom. 4,
17. Αβρααμ ος εστι πατηρ παντων ημων
(καθως γεγραπται οτι πατερα πολλων
εθνων τεθεικα σε) κατεναντι & επισευσε,
Θεο τω ζωοποιοντος της νεκρης και καλυν-
τος τα μη οντα ως οντα. Varie quidem sed
ubique tamen convenienter hic explicatur
vox κατεναντι cum Abraham dicitur Pater
omnium nostrum sc. credentium, item Pa-
ter multarum Gentium κατεναντι Θεο h.e.
CORAM, in conspectu Dei, nimirum ex fi-
de quæ sola Deo non hominibus patula est
& grata, ita Anshelmus & Balduinus: vel
CORAM Deo h.e. decreto divino firmo &
immobili; necdum enim erat actu Pater
multarum Gentium, sed in præsentia Dei,
ita Augustinus in Psal. 105. vel **CORAM**
Deo, h.e. modo qui divinis convenit plus-
quam humano, adeoque non carnali sed
spirituali, quoniam Sp.S. loquitur de fide-
libus qui propter fidem filii Abrahæ di-
cendi essent, Matth. 3, 9. alias quippe Judæi
solummodo filii Abrahæ (& sic Abraham
Pater unius tantummodo gentis, non
multarum) sed quo ad carnem, id est, coram
hominibus; non coram Deo, etenim non
omnes ex Israel sunt Israel Rom. 9, 6. ita
Diodat. in Glossa: *Abraham s' appelle le*
Pere des plusieurs nations devant Dieu, c'
est à dire d'une Paternité spirituelle & divi-
ne, consistante en patron de foy, selon la-
quelle Dieu peut faire qu'il luy playst enfant

d' Abraham, hunc quoque sensum confir-
mant sequentia καλειτα & οντα ως οντα
id est: sola appellatione, solo verbo effi-
cit, ut sint qui non erant *Ammi*, *Loammi*.
Os. 1, 9. 10. veluti in creatione: *fiat Lux*
Gen. 1, 3. & in resurrectionibus a Christo
miraculose perpetratis Ταλιθα και
Marc. 5, 41. Λαζαρε δευρο εξω Joh. 11, 43.
ita quoque in regeneratione & resurrecti-
one prima, ad quam eo ipso alludit Aposto-
lus in verbis (licet primus & literalis sen-
sus sit de resurrectione carnis, ad quam fide
respexit Abrahamus, dum mactando fili-
um ex eodem adhuc semen speravit)
Θεο τω ζωοποιοντος της νεκρης, imo νεκρης
εν παραπτώμασι Eph. 2, 5. vel κατεναντι
E REGIONE, EX ADVERSO, ad ex-
emplum & similitudinem Dei, qui omni-
um Pater est, sic etiam Abrahamus Pater
non eorum solum qui tunc erant, sed &
eorum qui postea futuri essent, ita Chryso-
stomus, Theodoretus, Theophylactus.
Hæc nostra sunt meletemata, quæ si cum
aliorum annotationibus conferantur, cu-
jus pretii esse possint, Lector Benevolus
ipse dispiciat: Hæc autem sequentia Ham-
mondi sunt, dein Clerici ad h. l. Non est
vulgo notum, quid sit το κατεναντι Θεο.
Peti hoc debet ex significatione vocis He-
braicæ כנני quam obtinet Gen. 2, 18.
ubi dicitur Deus voluisse facere Adamo
auxilium כנני quod vertimus *meet for*
him h.e. ei conveniens, Vulgatus vero
Intpp. *simile ei*, at LXX. κατ' αυτον, juxta
eum, aut ei simile. Huic Hebraicæ voci
ad amussim respondet Græca κατεναντι,
nam כנני significat *coram*, *ex opposito*, u-
surpa-

„furpaturque præterea ad significandam
 „similitudinem. Ita Græcam vocem in-
 „tellectam hic à Chrysoſtomo conſtat, ſic
 „enim habet: κατεναντι & επιςευσε, Θεε,
 „ο δε λεγει τοις τον εστιν ωσπερ ο Θεος & κ
 „εστι μερικος Θεος, αλλα παντων πατηρ
 „ετω ημυ αυτος: quod dicit ejusmodi est,
 „quemadmodum Deus non est partialis De-
 „us, sed Pater omnium, sic & ipse. Deinde:
 „Nisi sit Pater omnium qui terram inco-
 „lunt, το κατεναντι & κ εχει χωραν
 „huic vocabulo locus non est, αλλ' ημεω-
 „τημασαι η τς Θεε δωρεα, minuitur Dei
 „donum. Sic & ex illo Theophylactus:
 „Κατεναντι τς Θεε αντι τς ομοιως τς
 „Θεε, pro: quemadmodum Deus: Quæ
 „animadversio usui forte esse possit, ad ple-
 „num sensum aliorum locorum inveni-
 „endum. Sic cum jubetur Abrahamus
 „coram Deo incedere, integer esse, Gen.
 „17, 1. ex ea notione vocis *coram*, perinde
 „hoc erit ac si diceretur: esto perfectus, ut
 „Pater tuus in cælo est perfectus. *Clericus*
 „Chrysoſtomi interpretationem arguti-
 „am esse non immerito judicavit T. Beza,
 „cum nihil sit frequentius in Scriptura hac
 „locutione coram Deo כִּנְיָ אֱלֹהִים,
 „cui nulla talis vis inest, ut loco Gen. 17.
 „allato a nostro. Hic coram Deo signifi-
 „cat vere, quamvis aliter homines, Judæi
 „nempe, falso censerent.

KATEPΓAZOMAI,

- a Operor. I. manibus laboro Prov. 31, 13.
 b II. κατεργαζεσθαι est stylo Scripturæ non
 quidem propria vi aliquid efficere, sed ali-
 quatenus concurrere ad rei alicujus pro-
 ductionem & perfectionem, ita 2 Cor. 4,
 17. crucis afflictio dicitur αιωνιον βαρος

της δοξης κατεργαζεσθαι, ubi quemad-
 modum alibi in paribus locutionibus at-
 tendenda est norma: à termino causali ad
 causam per se non valere consequentiam:
 vide Dannhauer. Id. B. Intpp. Art. 7. p. m. 171.
 Accedit. locus Phil. 2, 12. κατεργαζεθε
 σωτηριαν Beza: vestram ipsorum salutem
 conficite, Vulg. vestram salutem operami-
 ni, Luth. Schaffet daß ihr seelig werdet,
 Svan. forarbeider Eders Salighed, Er-
 berg. compite la vostra salute. Lovanien-
 ses, Calvinus & Genevenses: employez vous
 à vôtre salut, Cottonius voluit: operez vôtre
 Salut. Diodat. parfaites vôtre Salut.
 Glossa: employer tout vôtre etude pour par-
 venir au bout, voy 2 Cor. 7, 1. Non qui-
 dem Apostolus intendit nostrum posse, sed
 debere, hinc Chrysoſt. & κ ελεγε Παυλος
 εργαζεθε, αλλα κατεργαζεθε, τςτ εστι
 μετα πολλης σπςδης της επιμελειας.
 III. Rem aliquam producere Rom. 4, 15. d
 ο γαρ νομος οργην κατεργαζεται. Rom. 5, c
 3. 4. Ειδετε οτι η θλςψις υπομονην κατεργα-
 ζεται, ηδε υπομονη δοκιμην & Jac. 1, 3.
 γνωσκοντες οτι το δοκιμιον υμων, της πι-
 σεως κατεργαζεται υπομονην, mirum forsan
 videtur quod alter Apostolus inquit, quod
 probatio patientiam operatur, alter vero
 quod patientia probationem, cæterum 1) at-
 tendendum, propositiones hæc Apostoli-
 cas non contradictionem sed reciprocabi-
 litatem involvere, etenim quo magis cru-
 ci affuevimus, eo altius surgit patientia, hic
 δοκιμιον υπομονην κατεργαζεται, iterum,
 quanto magis virtutem patientiæ indui-
 mus, eo facilius tentationes & crucem su-
 peramus, hic υπομονη δοκιμην κατεργα-
 ζεται.

ζεται 2.) aliud est δοκιμη apud Paulum, aliud δοκιμιον apud Jacobum, etenim δοκιμιον ημων της πισεως, quod Jacobus sic appellat, Paulus aperte vocat θλιψιν, & sic unus utrobique est sensus, γνωσκοντες οτι το δοκιμιον υμων της πισεως κατεργαζεται υπομονην & ειδοτες οτι η θλιψις υπομονην κατεργαζεται, δοκιμη vero apud Paulum est probationis demonstratio coram Deo & hominibus, quo fideles & patientes inveniuntur ii, qui ad crucem ac tentationem, Lydium tanquam lapidem, examinati fuerunt; tantum igitur differunt δοκιμιον και δοκιμη, quantum ipsa probatio & probationis iudicium seu demonstratio, hæc fit per patientiam non vero reciproce.

f IV. Κατεργαζεσθαι idem quod καταργειν destruere, defaire les ennemis Ephes. 6, 13. τα παντα κατεργασαμενοι: Est hæc vocis significatio satis genuina & prophanis usitata e. g. Xenoph. κατεργαζεσθαι τον λεοντα, adeo ut ex ignorantia factum sit, quod quidam pro insigni errore reputarunt quod LXX. Intpp. hac voce utantur Deut. 2, 14. 15. 16. Zoph. 3, 19. Ich wills mit allen denen ausmachen (κατεργαζεσθαι) zur selbigen Zeit die dich beleidigen.

ΚΑΥΧΗΣΙΣ, ab αυχη cervix: nam erecta cervix Es. 10, 33. & elatum supercilium Ps. 18, 28. Prov. 6, 17. & 30, 13. superbiam & gloriationem testatur.

a KEIPΩ, tondeo: Dicitur I. de pecoribus Deut. 15, 19. I Sam. 25, 2. II. De hominibus 2 Sam. 14, 26. & habetur ibi pro luxu comæ, alias vero ponitur pro si-

gno doloris Job. 1, 20. εκειρατο την κομην της κεφαλης, Luth. Er rauffte sein Haupt, alias posuerunt LXX. Φαλακρωω Ezech. 27, 31. & ξυρησις Es. 22, 12. & Φαλακρωμα Es. 15, 12. Sie gehen hinauf gen Baith (confer Num. 32, 3.) und Dibon zum Altarn (sc. more idololatræ 1 Reg. 18, 26. 28.) daß sie weinen und heulen über Nebo und Medba in Moab, aller Haupt ist beschoren, aller Bart ist abgeschnitten, confer Deut. 14, 1. Lev. 19, 27. & 21, 5. Jer. 48, 37. Ezech. 7, 18. Es. 7, 20. vide vocem θριξ.

ΚΕΝΩΩ, Phil. 2, 7. αλλ εαυτον κενωσεν μορφην δελα λαβων: hic το κενεν non denotat penitus evacuationem rei alicuius adeo ut tollatur, sed cessationem usus & operationis, ita enim κενωσις & κενω usurpantur 1 Cor. 15, 58. 1 Thess. 2, 5. Phil. 2, 16.

ΚΕΡΑΜΕΥΣ, figulus Mat. 27, 7. συμβελιον δε λαβοντες ηγορασαν εξ αυτων τον αγρον τω κεραμεως, εις ταφην τοις ξενοις: Erat ille ager figuli situs ad plagam australem in monte Sion, de quo dicitur, quod ibi citissime defunctorum corpora in cinerem redacta fuerint, ut tradit Adrichomius in Descript. Terræ Sanctæ p. 173. Ed. in fol. Notatu digna sunt verba: εις ταφην τοις ξενοις, peregrinis enim alias inter sepulchra Judæorum locus non dabatur, ita scil. Christus non propter Judæos solum, sed peregrinos quoque omnes venditus est, & sua venditione omnibus undique hominibus acquisivit jus terræ Israëliticæ spiritualiter Eph. 2, 11. 12. 13. 14. Rom. 9, 4. cuius terræ pretium

pretium tanti æstimavit Naaman 2 Reg. 5, 17.

- b *Κεραυεὺς* transfertur ad Deum, qui dicitur *εὐλαστὴς* Es. 45, 9. Wehe dem, der mit seinem Schöpffer haddert, nemlich der Schwerben mit dem Töpffer des Thons, confer sequentia hujus versiculi & v. 10. 11. 12. 13. 15. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. ubi stylo Prophetico *σπαργανοίς* quasi involuta jacet doctrina de liberrimo opere creationis, liberrimo opere redemptionis, gratia universali erga omnes homines, prædestinatione libera ac ordinata, gratia quibusdam superabundanti in spiritualibus ac inæquali in temporalibus, quæ omnia insigni harmonia & facito indicio invicem conferuntur, vide Jer. 18, 6. Rom. 9, 20. &c.

- a **ΚΕΡΑΣ**, *Cornu* : I. Sumitur
 b pro quavis re curva e. g. Ezech. 27, 15. II.
 Alias pro gloria ac dignitate Job. 15, 16.
 c III. Potentia ac robore Dei Hab. 3, 4.
 Messix 1 Sam. 20, 10. Ps. 32, 17. 2 Sam.
 22, 3. Ps. 18, 3. confer Ap. 5, 6. & 13, 11.
 d Piorum ac Ecclesiæ Deut. 33, 17. 1 Sam.
 2, 1. 1 Chr. 25, 5. Ps. 75, 11. & 89, 15. 18.
 & 92, 11. & 112, 9. & 148, 14. Ezech. 29,
 21. Mich. 4, 13. Impiorum 1 Reg. 22,
 11. 2 Chr. 18, 10. Ps. 22, 22. & 75, 11.
 Ezech. 34, 21. Dan. 7, 7. 8. 24. & 8, 3. 5.
 6. 7. 8. 9. & 11, 40. Amos. 6, 3. Zach. 1,
 18. 19. 2. Ap. 12, 3. & 13, 1. 11. & 17, 3.
 7. 12. 16. Item Potentia Regia, regnis,
 f Imperiis &c. confer vocem *ἀκρωτις*. Ju-
 g vat adscribere glossam Diodati ad locum
 Ps. 13, 3. *la corne de mon salut : l'usage*
ancien de porter sur les armes des hautes

cornes de fer ou d'autre metal pour ornement militaire, dont la corne élevée étoit signe des victorieux, & la corne abbatue marque de vaincu. Job. 42, 14. LXX. *Κεραυαφει* all. II. *κέραν ἀφει* all. *ἀμαλθειας κεραι*, Hebr. *קֶרֶן אֶפְרַיִם*.

Solebant quoque Judæi in cornubus aservare res maxime pretiosas ac delectabiles, v. gr. balsama, sinegmata &c. ut docet Jarkius in h. l. Dicebatur etiam cornu de re præstantissima e. g. *cornu croci* crocus erat præstantissimus : Notandum est quod differant Hebræa *קֶרֶן* *Keren* cornu & *קָרָן* *Karan* splendere, quippe ex harum literarum diversa pronunciatione natus est error, quod Moses dicatur & pingatur vulgo cornutus.

Ps. 118, 27. *συσησάτε τὴν εορτὴν ἐν τοῖς πυκαζέουσιν ἕως τῶν κερατῶν τῆς θυσιαστηρίδος*. Aquila : *δησάτε εορτὴν ἐν πινυγυρί*. Symmachus : *συνδησάτε ἐν πινυγυρί πυκασμάτα* (videatur de hac πινυγυρί Augustinus ad h. l.) de illa Interpretum Græcorum discrepantia loquitur Chrysostomus : *τί δὲ ἐστὶ συσῆσάτε τὴν εορτὴν ἐν τοῖς πυκαζέουσιν ; κατὰ μὲν τὸν ἐν ἑρμηνευτῇ θύσας θυσίας λιπαράς κατὰ δὲ τὸν ἐπὶ τὸν σέφανωματα καὶ κλαδὺς ἀναψάτε τῷ ναῷ*. Neque omitendum quod Vetus Scholiastes ad verba τῶν LXX. *ἐν τοῖς πυκαζέουσιν* posuit : *συναζέουσιν, καλυπτέουσιν, κοσμεύουσιν*. Vulgata : *constitue diem solennem in condensis*. Tremell. *ligate sacrificia festi fimbriis usque ad cornua altaris* (glossa : *conferuntur in atrio, nam ulterius procedere populo nefas erat*)

erat) Osiand. *alligate diem solennem in condensis*; Italicæ: *legate il sacrificio con el funi in fino a le corna dello altare*: vel: *legate confuni la bestia del sacrificio della solennità alle corna dell'altare*. Genevens. *lies avec la corde la bete du sacrifice aux cornes de l'autel* Diod. *liez des cordes (l'hostie de) la solennité (& la menez) jusqu'aux cornes de l'autel*: Luth. *Schmücket das Fest mit Mäyen bis an die Hörner des Altars*, ita & Danicæ Vers. Rectissima est Versio Tremellii & eorum qui illum sequuntur, conser hunc locum, cum Exod. 27, 2. Lev. 17, 2. 3. 9. certum enim est, bestias immolandas cornubus altaris alligatas fuisse, cæterum de sensu mystico hujus dicti vide totius hujus Psalmi expositionem apud Lutherum T. 5. Jenens. Germ. Ex voce κερας venit κερατις Stösig Ex. 21, 29. vid. Bochart. Hieroz. P. I. l. 2. c. 40.

ΚΕΡΑΤΙΟΝ, Luc. 15, 16. Longo ac docto discursui quem de κερατιοις instituit Doctissimus Bochartus in Hieroz. P. I. l. 2. c. 56. vix quicquam addi potest nisi quod ex Loniceri Herbar. P. 4. c. 8. & Matthioli l. 1. c. 73. ξυλοκερατα describantur ut fructus arboris, falcatus, lignosus, digitali longitudine, latitudine pollicari, semine lapidoso, ideoque nec esui, & quod folliculi etsi sint lignosi, dulces tamen sint & gratum præbeant saporem. Eleganter Theophylactus ad locum Luc. 15. Κερατιοις παραβαλεται η αμαρτια, γλυκυτητα εχουσα ηγη τραχυτητα. Ex Hammondo ad h. l. notari velim, hunc fructum non in Judæa repertum fuisse, sed

Ægyptum ejusdem fuisse feracissimam, quod convenire videtur cum verbis parabolæ: απεδημησε μακραν.

ΚΕΦΑΛΗ: Sumitur pro loco a ubi caput jacuit: Joh. 20, 12. pro cogitatione animi Dan. 2, 28. pro loco editioni Prov. 1, 21. Deut. 3, 27. 1 Chr. 14, 15. d pro eo qui primas tenet Col. 2, 10. 1 Cor. 11, 3. Eph. 5, 3. quod est αεχων Num. 1, 16. 1 Chr. 5, 12. & passim: κεφαλη γωνιας dicitur lapis primus ac primarius angularis Ps. 118, 22. Mat. 21, 42. Marc. 12, 10. Luc. 20, 17. Act. 4, 11. Ponitur κεφαλη pro potestate ac potentia Gen. 3, 15. (nam sicut in capite virtus ita & f virus est Ap. 9, 19.) Ps. 68, 22. & 74, 13. 14. & 110, 6. Hab. 3, 13.

ΚΕΦΑΛΙΣ, Ps. 4c, 8. Ebr. 10, 8. Differit in hunc locum Leigh de libris Veterum complicatis, pari modo Diodat. in glossa ad verba: *Nel volume di libro è scritto di me*, & Vers. Gall. *il est écrit de moy au volume du livre*: selon l'Hebreu: *rouleau*: selon que la façon ancienne étoit d'écrire des livres en des longues bandes, qui puis apres étoient pliées en un rouleau à l'entour d'un baton, voy Es. 34, 4. Ez. 2, 9. Sic & Hammondus ad Luc. 4, 17. Hebraicum ספר מנלת nihil aliud est quam charta volubilis, juxta illud Es. 3, 4. ita Ap. 6, 14. ως βιβλιον ελίσσόμενον hoc est ספר מנלת Theophylactus interpreta- tur ελαττηριον volumen: שני לין libri le- gis involvuntur ait R. Eliezer in Gemar. Sanhedr. c. 7. כ: clauduntur: Hebræi vulgo dicunt ספר מנלת convolvit librum כ: clausit: aperiebantur autem libri per αναπτυσιν.

αναπτυξιν : Hæc breviter ex Hammondo. Habetur hæc vox etiam Jer. 36, 26. Zach. 5, 1. Existimat Hammondus κεφαλιδα βιβλις dici à forma rotunda, in quam convolvitur βιβλιον ut in Architectura quædam partes rotundæ vocantur κεφαλιδες Exod. 26, 32. & 27, 17. & 28, 27. & 36, 34. 38. Videtur hanc sententiam Hammondus hausisse ex Martinio : *Intelligo*, inquit, *membranam in rotundum convolutam, inde & caput ipsum Hebrais à convolutione* Gylgóleth : Sed non facit Hammondus differentiam inter rotunditatem sphæricam, quæ in partibus Architecturæ rotundis est, & rotunditatem libri convoluti cylindracei : Juvat adscribere annot. Nicol. Fulleri in Miscell. Sacr. l. 2. c. 10. ut judiciosus Lector quicquid velit eligat : *Quid si*, inquit, *dicamus nomen κεφαλις idiotismum esse & dictionem επιχωρικὴν ac peculiarem, non à voce Græca κεφαλή, sed ab Hebræa כֶּפֶל vel Syra כַּפַּל vel כַּפּ ortum ? quæ denotant id quod minime est απλῆμενον : expansum, explicatum vel extensum, sed διπλῆμενον h. e. compositum, complicatum, convolutum* כַּפַּל Job. 41, 4. LXX. *transtulerunt* πτυξιν h. e. *complicationem* : item : *Vocabulum* חֵלֶק quod apud Syros Chaldaeosque *λεπίδα sive corticem proprie denotat à Judæis metaphorice pro membrana vulgo usurpatur. Nec inepte forsan hinc quoque nomen κεφαλις originem duxisse existimetur, ita namque κεφαλις (quasi κελαφίς) prorsus idem sonabit quod διφθέρεα, vetus & pervulgata Græcorum vox membranam designans. Per me κεφαλις τε βιβλις esto volumen libri, sed ideo is qui non tam voces quam res*

exponit, vix peccaverit, si κεφαλιδα τε βιβλις dixerit vel summam vel principium libri, nam in principio libri reperitur προεὐαγγελιστὴν de Messia venturo : *Semen mulieris conteret caput serpentis* : Promissionis vero hujus complementum est summa totius libri Scripturæ.

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ψ : Leigh dicit κεφαλαίαν proprie esse caput cædere, vulnerare, comminuere, ut Galli dicunt *rompre la tête*, & quidem bene : Nota tamen ex idiomate Gallorum dici *casser la tête*, non *rompre*, nam *rompre la tête* longe alia res est & idem valet quod Danorum *hofredbrud, odt brude sit hovet, med nogedt, odt brude eens hovet* : Marc. 12, 4. *κακῆνον λιθοβολήσαντες ἐκεφαλαίωσαν καὶ ἀπέστειλαν ἡτιμωμένον*, hic rectissime exponitur : *caput vulnerare*, utinotat Causabonus : verba terminantia in *ω* & *ζω* eandem vim habere, adeoque κεφαλαίαν est caput cædere, veluti γαστρίζειν, γαστέρα τυπτεῖν, cæterum Theophylactus hunc locum aliter vertit & respicit ad κεφαλαίον, quod est summa rei alicujus, ita enim ille : *ἐκεφαλαίωσαν τὰτ ἐστὶ συνετέλεσαν καὶ ἐκορυφώσαν τὴν υβρίν*, hunc sensum non admittit Ludovicus de Dieu : sed talem putat esse : κεφαλαίωδως ἀπέστειλαν, quasi foret ut loquimur Dani : *De giorde fort beskeen, de Oteneð ham : en snur og lod ham gaan uden videre redhergang eller omfødd* : pertinet ad explicationem Ludovici phrasidis Gallorum : *assommer quelqu'un*, quod venit de *Somme* : Heinsius hanc κεφαλαίωσιν æque ac lapidationem hic loci sumit pro pæna

capitali, quoniam in textu sequitur *κακεί-
νον ανεκτειναν*, sed male; nam *primo*: si
morti ipsum tradidere, quomodo ergo *α-
πεσειλαν*? etenim refertur *το κακείνος* ad
personas remissas; ut patet ex v. 5. *κακείνον
ησαν πολλας αλλας τις μεν δεροντες, τις δε
αποκτεινοντες &c.* *Deinde*: licet lapi-
datio revera fuerit pœna capitalis, tamen
non sequitur ita illam esse hic loci, longe
enim aliud est *λιθοβλητον* aliud *λιθολευ-
σον γενεσθαι*: seu: aliud *λιθαζεσθαι*, a-
liud *λιθοβολεισθαι*. Duplex erat apud Ju-
dæos lapidatio, alia *decreti*, alia *exsecutio-
nis*, nam si quis educeretur ad lapidatio-
nem, & occurreret aliquis qui de ejus in-
nocentia testari vellet, ilico reducebatur
ad Synedrium. Lapidatio *exsecutionis*
iterum duplex erat, *alia ad mortem*, *alia
solum usque τιμωριαν*, qui necandus erat,
dimidio corpore superiore lapidabatur
(unde locus superior iudicii erat *λιθος ρω-
τος*, Gabbatha, non inferior) qui vero
non ad mortem lapidandus esset, parte
corporis inferiori ictus excipiebat: hoc
genus lapidationis vel exinde patet, quod
si filia sacerdotis ob scortationem semel
lapidata se ante fores Patris conspicien-
dam præberet, ab aliis denuo poterat la-
pidari, vid. *λιθοβολεω*.

a ΚΙΘΑΡΑ, *cithara*, designat
b decantationem gloriæ divinæ Apoc. 5, 8.
& 14, 2. & 15, 2. flatum felicitatis & læti-
tiæ. Job. 30, 31. Es. 23, 16. & 24, 8. E-
zech. 26, 13. Ap. 18, 22.

a ΚΛΑΩ, *frango*, sæpe, 1 Corinth.
10, 16. & 11, 24. item in verbis institu-
b tionis S. Cænæ apud Evangelistas; est ve-

ro etiam *κλαω distribuo*. Es. 63, 7. Jer. 16,
7. Thren. 4, 4. Act. 20, 7. & 27, 35. ubi
fractio panis ubique dationem & distribu-
tionem notat.

Κλασις αργε peculiariter dicitur S. Eu-
charistia Act. 2, 46. & 20, 7. qua de re
Cafaubonus in Exerc. ad Annal. Baronii, "
Exerc. 16. Cum in Ecclesia Romana fran-"
gatur hostia in tres partes: Gothicæ Ec-"
clesiæ, quæ Hispanias diu infederunt, "
novem fervarunt diversum & in partes "
novem hostiam diviserunt, quas certo "
ordine in patena imponebant: & cum "
Domini Nostri in terris agentis histori- "
am essent novem hisce nominibus com- "
plexi, *conceptio*, *nativitas*, *circumcisio*, "
apparitio, *passio*, *mors*, *resurrectio*, *glo- "*
ria, *regnum*, fractione panis usi sunt ad "
commemorandam & memoriæ altius "
imprimendam Christi historiam. No- "
vem enim partibus historiæ hæc nomina
imposuerunt: ut legitur in liturgia,
quam vocant *Mosarabiam*. Hæc Casau-
bonus. Quod autem Eucharistia S. dicatur
κλασις αργε locis citatis, id non ita acci-
piendum, quasi exclusa fuerit altera speci-
es, uti inepte colligunt Pontificii, sit enim
denominatio ab UNA specie, quæ ordine
distributionis est prima, ad denotandum
actum Sacramentalem sub UTRAQUE;
Inepte, inquam, obtendunt Pontificii con-
junctionem naturalem sanguinis cum
corpore, ita ut hoc accepto & ille accipia-
tur, hinc illud Sophisma: O. corpus hu-
manum est cum sanguine conjunctum;
Christi corpus in S. Cæna (sensu Luthera-
no) non est cum sanguine conjunctum:
E. Christi corpus in Cæna non est corpus
huma-

humanum. Respondeo κατ' ἐνστάσιν. Ο. homo est corpus vivum; Christi corpus in sepulchro non est corpus vivum: E. Christus in sepulchro non est homo. Quicquid hic quisquam regefferit, id sibi ad prius illud sophisma responsum habeat, magna quippe est differentia inter vivum & verum, integrum & in partes suas separatum: ex. gr. homo mortuus est verus homo, licet in partes suas separatus, cum anima in manu Dei, corpus in pulvere requiescat: Deus non est Deus nisi vivorum, sed jam est Deus Abrahami, Isaaci & Jacobi, qui judicio humano veri sunt homines, licet in partes suas separati, judicio autem Divino, quod magis est, vivi homines sunt atque integri: Pari modo corpus Christi in cæna est corpus verum, licet ex ordine actus Sacramentalis in partes suas separatum, carnem scil. primo, dein sanguinem.

e Luc. 24, 30. καὶ ἐγένετο ἐν τῷ κατακλιθῆναι αὐτὸν μετ' αὐτῶν, λαβὼν τὸν ἄρτον εὐλόγησε, καὶ κλάσας ἐπέδιδε αὐτοῖς. Quæritur, an Christus hic panem vulgarem vel Eucharisticum fregerit? asserunt Eucharisticum Pontificii propter defendendam unam speciem, nominatim Sylveira Hispanus id probare conatur. Imo, quia iisdem verbis utuntur Evangelistæ in Institutione Cænæ Matth. 26, 26. Luc. 22, 19. Marc. 14, 22. 2do, quia cum Christus benedixit communem cibum, id non erat in fine aut medio prandii, ut hic factum. 3tio quoniam Patres id asserunt: Chrysost. hom. 17. in Imperf. Augustin. Serm. 140. de tempore, Hieron. Ep. 27. Sed Resp. ad 1umum Eadem narrationis

phrasi utuntur Evangelistæ, at verba Institutionis a Christo prolata hic nulla leguntur, deinde: iisdem quoque verbis utuntur Evangelistæ, quando de communi cibo agitur Mat. 14, 19. & 15, 36. Marc. 8, 6. ad 2dum Resp. absolute negando hanc fractionem panis vel in medio vel in fine prandii factam, nam diversissimæ sunt phrasæ: ἐν τῷ κατακλιθῆναι & μετὰ τὸ δεῖπνῆσαι, hoc ante Institutionem Cænæ peractum convivium, illud in manducatione Emauntica ipsum accumbendi initium aperte arguit vi vocis κατακλιθῆναι & phrasæως ἐν τῷ κατακλιθῆναι enim proprie & primario accubitus denotat qui manducationem præcedere debet, ut constat ex Joh. 6, 10. adeo ut ἀναπεσεῖν sit decumbere, κατακλιθῆναι jam cubare & initium manducationis velle facere: accedit significatio terminorum ἐν τῷ ita ut si vel maxime κατακλιθῆναι pro ipso prandendi vel cænandi actu intelligi quisquam velit, jam nihilominus patet sub initium manducationis benedictionem & fractionem factam ἐν τῷ κατακλιθῆναι h. e. in ipso accubitus momento: cum jam decumberet cum ipsis, sumsit panem. ad 3tium: Patrum verba à Sylveira hac in parte minus bona fide allegata reperire licet, & nec saniores quidem Pontificii hanc sententiam asserunt, tanquam Jan. senius, Lyranus, Cajetanus &c. neque etiam sine sani judicii dispendio id asserere poterunt propter συναφειαν historiarum v. 31. αὐτῶν δὲ διηνοιχθῆσαν οἱ ὀφθαλμοὶ καὶ ἐπεγνώσαν αὐτὸν v. 35. καὶ αὐτοὶ ἐξηγῶντο τα ἐν τῇ ὁδῷ, καὶ ὡς ἐγνώσθη αὐτοῖς

εν τη κλαυσει τριτα. Sed nunc constat binos hos fuisse ex discipulis & non εκ των δωδεκα seu ενδεκα v. 33. adeo ut non potuerint cognoscere ipsum ex ritu Institutionis Cænæ, cui cum duodecim Apostolis non interfuerant, sed ex more communis manducationis, utpote qui Domino alias semper adfuerant & sub numero τριτα LXX. ipsum sequuti erant.

**ΚΛΑΙΩ & ΚΛΑΥΘ-
ΜΟΣ**, sæpius: *flere & fletus*, sicut lugere & luctus sumitur vel *proprie*, sive
a de vero fletu tanquam *miserorum* Ps. 6, 7.
b Thr. 1, 2. & 2, 11. Ezech. 24, 16. *Pio-*
c *rum* inter preces Ps. 56, 9. *Ministorum*
Ecclesie Es. 16, 9. Jer. 13, 17. sive de hy-
d pocritico ac ficto, *Impiorum* Sir. 12, 16.
e *Ismaelis* Jer. 41, 6. *meretricum* Jud. 16,
g 15. 16. 17. Vel *improprie* ac metonymi-
ce pro miseria, dolore, afflictione Ps. 42, 4.
Ps. 126, 5.

h Queritur, an lachrymæ perseverabunt in altera vita? Resp. forsan quidem δακρυον at non κλαυθμος, κοπετος, οδυρμης, θρηνη, ολοθυγμος, πενθος h. e. non quidem δακρυον, quatenus Græco idiomate aliquam afflictionem denotat quomodo Iliad. α. ubi Chryse δακρυα pro dolore & miseria ponuntur, hoc sc. sensu dicitur Deus eripere oculos nostros à lachrymis, quando ambulabimus in terra viventium Ps. 116, 8. h. e. liberare nos ab omni afflictione & calamitate, ita quoque Es. 25, 8 & Ap. 7, 17. & 21, 4. και εξαλειψει ο θς παν δακρυον απο των οφθαλμων αυτων, scil. explicantur ibidem lachrymæ per miseriam οτε πενθος, οτε κραυγη, οτε

πενθος οτι εσαι επι, οτι τα πρωτα απηλθον, confer Es. 35, 10. 1 Cor. 15, 26. 54. Ps. 126, 5. 6. hoc quoque modo Pindarus dixit de beatis. δακρυον νεμονται αγωνα: cæterum si το δακρυον consideremus pro indicio singularis animi motus, forsitan haud omnino ac indubitato negari poterit, quin oculi glorificati possint esse irrigui. Quod Dominus Noster non legitur lachrymas fudisse post resurrectionem, id nil contrarii infert positive vel negative, quin potius dici possit Christum post glorificationem corporis per certam œconomiam æque potuisse lachrymas ostendere quam monstrare vulnera: certe Divini aliquid inest lacrymis & longe excellentissimum est donum lachrymarum Augustino aliisque sanctis toties exoptatum, sed nemini satis notum, nisi ei qui sub falsedine lachrymarum vires futuri seculi, gaudium spiritus, pacem cum Deo, παρησιν filialem arctissimamque cum Christo unionem animæ, tanquam veras primitias cænæ nuptiarum agni, vel tunc cum oculi fuere irrigui, quam maxime degustavit, idque quo magis eo satius, ita ut cum lachrymæ fuerint panes piæ animæ die ac nocte, ea tamen vix ac ne vix quidem saturari possit; certe si lacrymæ signum sunt charitatis, ut patet ex exemplo peccatricis Luc. 7, 38. ac Mariæ Magdalenæ, vel lætitiæ ut constat exemplis Iosephi & fratrum vid. Gen. 27, 38. & 33, 4. & 42, 24. & 45, 14. & 46, 29. & 50, 1. 1 Sam. 1, 10. 1 Sam. 20, 41. quid obstat quin lachrymæ locum habere possint, ubi charitas erit permanens, summum gaudium perenne; adde quod si το lachrymari est homini naturale & quod

tie. Tremell. *sustulisti clavem scientia.* Beza: *sustulis clavem cognitionis.* Glossa: *abscondisti ut nusquam appareat.* Marloratus: *ghy hebt den sleutel der Wetenschap ghenomen.* Glossa: *de reyne leere, ende het verstant der Heiligen Schrifften.*

ΚΛΕΠΤΩ, *furor*, & **ΚΛΕΠΤΗΣ** *fur*: Marc. 10, 19. *τας εντολας οιδας μη μοιχευσης μη φονευσης μη κλεψης μη ψευδομαρτυρησης μη αποσερησης τιμα τον πατερα σκηνη την μητερα.* Hic per το αποσερησης minime auditus est Decalogus, nam cum *4tum 5tum 6tum 7tum 8tum* expresse memoraverit, *9tum & 10tum* præceptum sub titulo αποσερησεως veniunt, & præterea αποσερηται και κλεπται vel pari passu ambulant, vel distinguuntur tanquam genus & species apud Platon. l. 1. de Republ. Joh. 10, 8. *παντες οσοι προ εμς* (hæc verba προ εμς in quibusdam exemplaribus non eguntur) *ηλθον, κλεπται εσι* (al. leg. ησαν) και λησαι. Anastasius Sinaita hic intelligit simplicissime Dæmones, dum inquit, *omnes qui ex eodem calo venerunt ante me sunt fures & latrones.* Isodorus Peliota *Pseudoprophetas*: non dixit: *qui nissi sunt*, sed *qui venerunt*: Communiter receptum hujus dicti sensum videas apud Hermannum in Concion. Festal. conc. 5ta ad diem 2dum Pentec. vide vocem λησης.

ΚΛΗΡΟΣ, *sors*, vertitur *hereditas*, quoniam illa per sortes dividebatur, sicut terra Chanaan, super quam

primum jactæ fuerunt sortes, dein funes densi Ps. 105, 11. *σοι δωσω την γην Χανααν, σχοινησµα κληρονομιας υµων.* Ital. *sorte della heredità*, Diod. Gall. *lot*, sed potius secundum Hebr. T. *cordeau* vel *corde*: Ita dictos opinor *clericos*, quoniam per sortes ad Ministerium eligebantur. Act. 1, 26. & hoc quidem sensu nomen clericorum tolerabile, alias intolerabile, & ex tyrannide Antichristiana natum, ita enim nusquam legimus Levitas peculiariter appellatos fuisse *hereditatem Domini*, qui titulus toti Israel competebat, ut patet ex verbis Abeliticæ 2 Sam. 20, 19. ipsius Dei Deut. 32, 9. Es. 19, 25. Jer. 12, 7. 8. 9. Jer. 10, 16. & 50, 11. Joel. 3, 2. Davidis Ps. 28, 9. & 33, 12. & 79, 1. & 94, 5. 14.

Κληρος denotat *certos redditus*, qui propter certitudinem juris, *hereditatis* nomine veniunt. Num. 18, 21. den Kindern aber Levi habe ich alle Zehenden gegeben. Israel zum Erbgut für ihr Amt, das sie mir thun an der Hütten des Stiftes: confer Deut. 10, 9. & 12, 12. & 14, 27. 29. Jos. 13, 33. & 4, 3. Deut. 18, 1. Num. 35, 4. Gen. 47, 21. 22. 26. Lev. 25, 32. 33. 34. confer Christiani V. Dandæ lov. L. 2. c. 12. p. 295. 296. 298. Art. 4.

ΚΛΥΔΩΝΙΖΟΜΑΙ, Es. 57, 20. LXX. *ει δε αδικοι κλυδωνιζονται, και αναπασαθαι & δυνησονται.* Luth. aber die Gottlosen sind wie ein ungestüm Meer, das nicht still seyn kan, und seine Wellen Roth und Unflath auswerfen, parallela videas Jer. 49, 23. Jud. v. 13. Job. 3, 26. Es. 48, 42.

ΚΟΙΛΙΑ, Phil. 3, 19. ὡν ὁ Θεὸς
κοιλία, ita sc. Cyclops ad Euripid. ἐγὼ εἶμι
δυὼ πλὴν ἐμοί, θεοὶ δ' ἔκαστος καὶ τῇ μεγίστῃ
χάσεται. Idem: ἔδοιδ' ὅτι Ζεὺς ἐστὶν ἐ-
μὲ κρείστων Θεός, ἔμοι μέλει τῶ λοι-
πῶν. Κοιλία μητρός, item κοιλία αἵμα frequen-
ter in S. literis habentur.

- ΚΟΙΜΑΟΜΑΙ**: Joh. 11,
Λαζάρους κεκοιμηται h. e. ἀπεθάνει, adeo
somnus est analogon, imago, & memoria
mortis, ut innuit Chrysostomus in Homi-
lia de Davide & Saule, de somno Saulis
differens, & certe mirum est, quod cum
David Saulem invenit in spelunca vigi-
lantem armatumque, fatetur 1 Sam. 24,
5. *Cogitavi ut occiderem te* v. 11. sed
cum dormientem ac dearmatum in castris
reperit, nil minus cogitavit: ita scil. medi-
tatio mortis ex speculo & apparentia con-
cepta peccatori remoram injicere potest.
- b** Vide Leigh. in vocem καθεύδω. Κοιμα-
σθαι & κοιμησθαι dicitur etiam de impiis &
damnatis 1 Reg. 14, 21. 31. & 16, 6. & 22.
40. Jer. 51, 39. 57. Dan. 12, 2. 15.

- ΚΟΙΝΟΣ**, *communis* vel quo
ad possessionem Tit. 1, 3. Judæ v. 3. vel quo
ad usum Act. 2, 42. & 4, 32. Κοινός pol-
lutus Ezech. 4, 13. ἀπὸς κοινός Genevens.
Diod. *pain souville*. Erberg. *imbrattato*,
Luth. *unrein* Vulg. Osiand. *pollutum* Tre-
mell. *immundum* posuerunt.

- ΚΟΙΝΩΝΙΑ**. Sumitur a.
a *active* Ebr. 13, 16. ut & κοινωνεῖν Gal. 6, 6.
b *passive* Phil. 2, 2. Rom. 15, 27. utrumque
c intenditur (ο: relative) in verbis Pauli de
communione corporis Christi 1 Cor. 10,

16. quod notandum contra glossam Cal-
vinianorum Heidelbergensium in suppo-
sititia Versione Lutheri, quam Neustadii
imprimi curarunt; Hi enim determinant
hanc κοινωνίαν non inter res sacramenta-
les, sed solummodo inter sacramentum &
recipientes, unde illorum verba ad 1 Cor.
12. Der heilige Geist wirket einerley
Gemeinschaft Christi in der Tauffe und
im Abendmahl. Cæterum urgemus per
κοινωνίαν 1 Cor. 10, 16. non intelligi pos-
se unionem mysticam, de qua agitur v. 17.
etenim dicitur ἐστὶ κοινωνία, alias enim fo-
ret: ἔχει κοινωνίαν, confer 1 Johan. 1, 3.
Gal. 2, 9. nec spirituales fidelium cum
Christo, nam imo loquitur Apostolus de
unionem inter corpus & panem, sanguinem
ac calicem, & reciproce: 2do de unionem
quæ absque pane & vino fieri nequit: 3tio
de unionem quæ non simpliciter solummo-
do Christum in sua Persona, officio ac be-
neficiis amplectitur, sed etiam de ea quæ
distincte corpus per panem, sanguinem
per vinum amplectitur: 4to de unionem
Sacramentali, cujus vi etiam infideles rem
Sacramenti accipiunt 1 Cor. 11, 27. con-
fer 1 Cor. 10, 14. 15. 20. 21. 22.

Dum de voce κοινωνία agitur, haud o-
mittendam esse existimo illam observatio-
nem quod κοινωνία semper, quando affir-
mative ponitur, in S. Scr. arctissimam u-
nionem inferat & nunquam in Scriptura
ponatur pro imagine vel signo unionis.

Γαμικὸς κοινωνία βίη dicitur Ebstend,
3 Macc. 4, 6.

ΚΟΛΠΟΣ, dicitur 1.) de
gremio sæpius, ita Joh. 13, 23. ἢ δε ἀνακε-
μενός

μενος εἰς τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ἐν τῷ κολπῷ
 τῆς ἰησῦ: Judæorum ἀνακλήσεις diversa erat
 ab illa quæ apud Ethnicos recepta erat, hi
 enim pedibus extra lectulum prominenti-
 bus decumbebant, Judæi vero remotis ac
 averfis pedibus alius se in alium reclina-
 bant, hinc etiam in oblongum positi erant
 lecti Judæorum ad mensam, Ethnicorum
 vero lecti ex traverso mensam tangebant,
 vid. Maimonid. Kimki, Jekuthiel, Abanar-
 banel: hoc modo nunc Johannes sese in si-
 num Christi inclinaverat, qui utpote pri-
 mus ad mensam non habebat in quem se
 inclinaret: ita nimirum nos ipso omnes
 nitimur, is nulli, Regi utique terreno in
 alium sese inclinati non comparandus
 2 Reg. 7, 2. 2 Reg. 5, 5. 18. 2.) sumitur
 κολπος pro sinu maris Act. 27, 39.

ΚΟΛΥΜΒΗΘΡΑ, Neh.

2. v. 14. Κολυμβήθρα Σιλωαμ. Neh. 3, 15.
 16. Ἀσυάμ v. 16. Eccl. 2, 6. Es. 7, 3. & 36,
 2. Es. 22, 9. 11. Nah. 2, 8.

Κολυμβήθρα Βηδεσδα Joh. 5, 2. Syrus
Beth - Chesdo: domus misericordiae, A-
 rabs, Hieron. Euthymius, Cornel. dixe-
 runt *Bethsaida*; dicta fuit hæc piscina
 προβατική propter victimas quæ ibi in
 vicinia lotæ fuere. Theophylactus victi-
 marum ablutioni & sanguini eo affluent-
 vim illam sanatricem adscribit, sed à ple-
 risque Criticis hæc opinio refellitur cum
 nec ex Scr. nec ex Antiquitatibus Judaicis
 certo constet victimas primo ablutas fui-
 se: juvat tamen adscribere verba Ham-
 mondi ad h. l. quoniam is non tam de ab-
 lutione victimarum ante mactationem,
 quam intestinorum lotionem sermocina-

tur: Ἐπὶ τῇ προβατικῇ Κολυμβήθρᾳ.
 „Si hæc, inquit, verba legantur, ut ha-
 „bentur in optimis codd. ἐπὶ τῇ προβατικῇ
 „Κολυμβήθρᾳ utraque voce in Dativo, No-
 „minativus periodi casus erit ἡ ἐπιλεγόμενη
 „Βηθεσδα, nec aliter verti poterunt nisi
 „subintelligatur vox בית domus, quæ con-
 „tinetur in sequenti voce *Bethesda*, & quæ
 „erit propositionis subjectum, cujus prædi-
 „catum sequitur in hisce verbis: πέντε
 „ἑκατὶ ἔχοντα, quæ nulli rei melius conve-
 „niunt, quam domui. Si hanc sequamur
 „lectionem, domus hæc quæ Syriace dici-
 „tur בית חסד domus misericordiae, uti
 „habet interpretes Syrus (non vero *effusio-*
 „*nis*, ut T. Beza) sumenda erit pro Nofo-
 „comio, in gratiam eorum qui sperabant,
 „se ablutione in piscina Probatica posse cu-
 „rari. Ædificatum erat ἐπὶ τῇ (vel ut Re-
 „gius MS. habet ἐν τῇ) Κολυμβήθρᾳ ad pi-
 „scinam & habebat quinque porticus. Alii
 „Codd. de quibus Rob. Stephanus in Var.
 „Lect. habent, absque ἐπὶ τῇ, Nominativo
 „casu, ἣν δὲ ἐν τοῖς Ἱεροσολυμοῖς προβατι-
 „κὴ Κολυμβήθρα, erat *Jerusalem piscina*
 „*ovium*. Sic legerunt Chrysostomus, Cy-
 „rillus Alexandrinus, Theophylactus,
 „Theophilus Antiochenus. Hieronymus
 „in locis Hebraicis: *Bethesda, piscina in*
 „*Jerusalem, quæ vocatur peculiaris*. Hæc
 „si lectio vera est, potest sumi piscina hæc
 „pro ædibus simul & piscina, & nomen Be-
 „thesda ad utrumque pertinebit, vel etiam
 „בית sumetur pro quovis loco & significa-
 „bit piscinam tantum, adeo ut necesse non
 „sit statuere ibi ullum ædificium fuisse,
 „præter porticus, quibus aditus erat in
 „Piscinam.

„Est & tertia lectio, quam sequutus est
 „T. Beza *ἐπὶ τῇ προβατικῇ*, quæ cum non
 „conveniat cum antiquis lectionibus, nec
 „possit stare nisi subintellecta voce *πύλη*,
 „adeo ut hic agatur de *porta ovium*, de qua
 „Nehem. 12, 29. quæ nihil ad rem facit,
 „non potest admitti. Nam etiamsi con-
 „cedatur, quod urgent qui huic favent le-
 „ctioni, per portam illam adductas fuisse
 „oves ad sacrificia, atque eas in piscina so-
 „litas ablui priusquam adducerentur in
 „Templum, vel, ut habet Beza, *potare &*
 „*messari*; attamen capere non possumus
 „quæ potatio & ablutio ovium aquas illas
 „medicas redderet; aut cum per se tales
 „essent, vel miraculo eam virtutem adipi-
 „scentur, quæ usibus communibus dica-
 „tæ fuerint, cum hanc in rem cujusvis pi-
 „scinæ aqua æque apta fuisset. Credide-
 „rim in ea non vivas oves ablutas fuisse, sed
 „viscera tantum & ossa mactatarum, &
 „quidem a Ministris Templi. Sic Benjamin,
 „in Itinerario *שם נראה ער היוס הנה*
 „*ibi conspicitur etiamnum hodie*
 „*piscina, in qua Veteres immolabant victi-*
 „*mas suas & unusquisque Judeorum in-*
 „*scribebat nomen suum muro.* Rem fu-
 „sius describit Brocardus hisce verbis: *In*
 „*area Templi, inquit, contra Aquilonem*
 „*est porta vallis ducens in vallem Josaphat,*
 „*& hæc etiam vocatur Gregis, quod per*
 „*eam introducebantur Greges immolandi*
 „*in templo. Intranstibus porro portam Gre-*
 „*gis ad sinistram occurrit piscina Proba-*
 „*tica, in qua Nathinei lavabant hostias,*
 „*quas tradebant Sacerdotibus in templo*
 „*offerendas.* Statuit ablutas victimas, sta-
 „tim antequam immolarentur & offer-

„rentur; ut fiebat, non in ovibus dunta-
 „xat, sed in omnis generis Sacrificiis; quod
 „credidit etiam Hieronymus, qui dicit e-
 „am piscinam *Peculialem* vocatam. Hoc
 „videtur quoque existimasse Theophyla-
 „ctus, qui observat vulgo hanc afferri ra-
 „tionem virtutis sanatricis, quam Deus a-
 „quis illis concesserat, *ἀπο τῆς πλυνίδας*
 „*τα ἐν τοῖς διατῶν ἱερῶν, quod ibi lava-*
 „*rentur intestina victimarum.* Atque
 „hunc esse sensum crediderim verborum
 „Hieronymi, de loc. Heb. *lacus alter mi-*
 „*rum in modum rubens, quasi cruentis*
 „*aquis.*

„Observandum est autem eos qui cu-
 „piebant curari in hac piscina, fuisse non
 „quolibet morbo affectos, sed cæcos, clau-
 „dos, eos quorum aridum erat aliquod
 „membrum, & forte etiam paralyticos v.
 „3. Qua propter *ὡς ἂν ποτε κατείχετο νοση-*
 „*ματι quocunque morbo teneretur*, non
 „omnia prorsus morborum genera signi-
 „ficat, sed tantum quemvis ex enumeratis.
 „Nec mirum videri debet, si aquæ illæ sa-
 „nandi claudicationem &c. vim accipe-
 „rent, ea ratione quam vulgo afferri nota-
 „vit Theophylactus; cum aliquando ægri
 „curentur, immissi ventri bestię recens
 „eviscerata, vel involuti cute ovis ad-
 „huc calente, vel adplicatione membri
 „vivi cujuscumque animalis. Hujusmodi
 „vim hæc piscina adipisci poterat, ex vi-
 „ctimarum visceribus, quæ quotidie in ea
 „lavabantur, præsertim festorum tempo-
 „re, (quale hoc erat v. r.) quo multa victi-
 „marum millia uno die interficiebantur,
 „ut colligi potest ex numero ducentorum
 „quingenta quinque millium & sex-

centorum agnorum paschaliū, quos
Cestio uno Paschate, sub Nerone, macta-
 tos retulerunt Sacerdotes: Poterant cer-
 te tot victimæ aquam tingere, eamque
 virtutem in eam effundere, præsertim
 dum aqua adhuc caleret ex ablutione vi-
 ctimarum, & hominibus in eam descen-
 dentibus turbaretur, v. 4. tum enim
 crassiores sanguinis concreti partes, quæ
 subsiderant, è fundo educebantur, & aquæ
 melius miscebantur. Hanc fuisse ratio-
 nem virtutis medicæ, quæ aquæ illi ine-
 rat, duæ hæ circumstantiæ ostendere
 videntur; prima est, quod curatio illa
 non fieret quovis tempore, sed *κατα και-
 ρον* v. 4. quæ verba significant festi statum
 tempus, & forte quidem solum, ut appa-
 ret ex v. 1. ubi est *ην εορτη Ιεδαίων*, quo
 tempore æger hic, quem sanavit Chri-
 stus, expectabat *τον καιρον*, licet sæpius
 eo uti non potuisset v. 7. Nec tamen pu-
 tandum ex v. 6. per multum tempus eum
 ibi jacuisse, nam *πολυς χρονος* notat tan-
 tum diuturnitatem morbi. Secunda cir-
 cumstantia est, quod ægri subirent statim
 ac turbata fuerat, unde colligere est tum
 in aqua virtutem illam fuisse, quæ nulla
 erat postquam sanguinis partes, quæ com-
 motione aquæ e fundoeductæ fuerant,
 in vapores abierant, vel rursus subsi-
 derant.

Hæc omnia cum naturalia sint, &
 absque ullius interventu miraculi fieri
 potuerint, parum verisimile videtur
Αγγελον, de quo v. 4. fuisse Angelum Dei.
 Haud ægre crediderim fuisse ministrum,
 vel servum, qui mittebatur à Sacerdoti-
 bus tempore opportuno, ad turbandam

aquam, & cum esset nuntius præmissus,
 veluti ad ægros monendos, ut se seque-
 rentur, recte dici potest *Αγγελος*, non
Angelus, sed *Nuntius*.

Sed varietas lectionum, quæ hic in
 MSS. occurrit, rem incertam facit. Sic
 enim habet MS. Codex Regius: *Αγγελος
 γαρ Κυρις κατα καιρον ελθετο* v. 4.
 Codex vero Græco-Latinus, quem
 Theod. Beza legavit Academiæ Canta-
 brigiensi, omittit versum, in quo fit men-
 tio Angeli vel nuntii. In hac varietate
 Codd. nihil definire possumus, nisi quod
 toti orationis seriei quam maxime con-
 sentaneum est; quod est ut adhæreamus
 vulgatæ lectioni, non admissis mutatio-
 nibus, quas nobis suggerunt venerandæ
 antiquitatis Codices, invicem contrariis.
 Nam ad aquæ turbationem quod attinet,
 quæ sola affertur causâ v. 4. & 7. quæ in
 tam breve tempus virtutem medicam
 piscinæ induceret, non opus est miracu-
 loso descensu Angeli Dei, cum quivis
 aquam turbare posset. Nec potest solida
 afferri ratio, quare Angelus, statò quo-
 dam tempore, se in aqua illa ablueret;
 nec ejusmodi ablutionem vim medicam
 habuisse ostendi queat, nam aquæ medici-
 nales fiebant ex sola turbatione v. 4. 7. Si-
 militer ne quartus omittatur versiculus,
 contextus series obstat, nam tota narra-
 tio requirit ut referatur vis medica hujus
 piscinæ, sicut & omnes circumstantiæ,
 quæ in eo versu habentur.

Integro remanente Contextu, ut in
 plerisque Codicibus conceptus est, hæc
 una sese offert objectio, adversus allatam
 interpretationem de virtute naturali cu-
 ran-

„randorum morborum, ex ablutis victi-
 „marum visceribus contracta. Nempe,
 „virtus illa dicitur sese exseruisse in primo
 „duntaxat, qui in aquam insiliebat, & æger
 „à Christo curatus diu ibi fuerat, & qui-
 „dem frustra; quia alius sese ante illum
 „in aquam immittebat, quæ circumstantia
 „conciliari non posse videtur cum opinio-
 „ne de naturali virtute sanguinis, quæ se
 „ad plures quam unum porrexisset, si ni-
 „hil præterea fuisset. Verum respondeo
 „fieri posse, ut causæ essent, quare unustan-
 „tum curaretur, ortæ ex situ & dispositio-
 „ne loci &c. quarum cum nulla fiat in
 „textu mentio, non possunt a nobis tanto
 „temporis intervallo remotis divinari; at-
 „tamen quod ejusmodi aliquid esse potu-
 „erit, id sufficit ad objectionis vim decli-
 „nandam. Exempli gratia, locus, quo
 „continebantur illæ medicinales aquæ,
 „potuit unum duntaxat hominem simul
 „capere, aut gradus, quibus in eum de-
 „scendebatur, non capaciores fuisse; atque
 „id quidem eum in finem, ut facilius & cer-
 „tius curarentur ægri, nam virtus ex visce-
 „ribus victimarum in aquam delapsa, ar-
 „cto inclusa spatio, major futura erat.
 „Ita balneum medicum, in quod infusio-
 „nes herbarum immittuntur &c. non est
 „plerumque majus, quam esse oportet, ut
 „unum capiat ægrum, idque ut pharma-
 „corum vis sit major, minori aquæ copia
 „diluta, si meminerimus quam facile cras-
 „siores sanguinis victimarum particule e
 „fundoeductæ rursus subsidant, & cogite-
 „mus ministro aliquod tribuendum fuisse
 „spatium, ut aquam turbaret & ascenderet
 „e piscina priusquam eo æger descendere

„posset; hinc necessario sequetur una a-
 „quæ turbatione unum duntaxat curari
 „potuisse ægrum, & quidem si recte judi-
 „cat Chrysostomus T.V.p.185.l.40. sin-
 „gulo quoque anno εις μὲν οὖν inquit τὴν ἐνι-
 „αὐτῇ ἐθεραπεύετο, hoc καί ποτε tempore
 „nempe Paschatos quo maximus victima-
 „rum numerus in ea piscina abluebatur.
 „Atque hoc optime potest statui, nec ob-
 „stat nomen piscinæ, quæ videri queat lo-
 „cum majoris capacitatis signare, cum
 „præsertim in ea essent quinque porticus.
 „Nam quinque istæ porticus erant partes
 „Bethesdæ seu Nosocomii, ut ostendimus,
 „& poterat esse in usum ægrorum, qui ibi
 „jacebant, licet iis non adiretur piscina.
 „Pariter quamvis vox καλυμβήθεα dum
 „Latine vertitur *piscina* & Anglice *pool*
 „videatur significare locum capaciorem,
 „attamen notum est Veteribus ita vocatos
 „fuisse fontes Sacros in Ecclesiis & quidem
 „voce ex hoc loco petita, ac proinde ne-
 „cesse non est καλυμβήθεαν majoris fuisse
 „capacitatis. Hisce præmissis quæ hic
 „ab Evangelista dicuntur optime cum In-
 „terpretatione Nostra consentiunt: *primo*:
 „turbata aqua unus tantum æger una vice
 „poterat sanari: *2do* qui magis festinare
 „poterat & cæteros antevertere, is benefi-
 „cio aquæ utebatur, quo æger à Christo sa-
 „natus frui non potuit, quia nunquam re-
 „liquas antecedere potuerat: Alia possent
 „etiam afferri, quibus infringeretur vis
 „objectionis & conjecturæ nostræ proba-
 „bilitas assereretur, sed quia hanc Inter-
 „pretationem instar conjecturæ tantum
 „proposui & quidem non mihi propriæ,
 „sed nitentis opinione recepta, ex qua

„Theophylactus eam refert, ei non ampli-
 „us immorabor. Hoc unum addo: Hanc
 „curationem miraculosam, si talis erat, ad
 „Christianam religionem nihil fecisse;
 „quandoquidem ante Christum confessa
 „fuerit Judæis & conservata hoc ipso tem-
 „pore, quo Christo adversabantur ac deni-
 „que eum cruci affixerunt. Hæc Ham-
 mondus, qui quamdiu de lectionibus Vari-
 antibus (quibus addi potest Wechelii seu
 F. Junii, quæ quemadmodum MSS. Reg.
 habet εν τη pro επι τη Ex. Cantabr. Βηλζε-
 θα, Vers. Coptica Βηθσαιδα pro Βηθεσδα)
 agit αμωμως differit, at dum Medicum
 vult agere, obliviscitur se esse criticum: Sic-
 cine Hammondo necessario credendum
 est, cum I. vult observari non omnes quo-
 cumque demum morbo affectos, sed cæ-
 cos tantummodo, claudos & forsan etiam
 paralyticos vel quibus membrum aliquod
 aridum fuit, curationem per has aquas
 exspectare potuisse? Præcipuos morbos
 enumerat Evangelista, refertque inter ali-
 os ægrotos præsertim ad hanc piscinam
 jacuisse τυφλων, χωλων, ξηρων, παρα-
 λυτικων πληθος: hoc præcipue πληθος
 fuisse, sed præmittit generaliter πληθος πο-
 λυαθενωντων vers. 3. & ne quid dubitemus
 addit v. 4. υγιης εγενετο ωδηπωτε κατειχε-
 το νοσηματι. Quid dici potuit generalius?
 ωδηπωτε, quod autem νοσος & νοσημα u-
 namquamvis ægritudinem & quodcun-
 que demum morbi genus denotet, ex Pro-
 fanis discimus: Solon. apud Stob. Serm.
 IX. πολλακι δ' εξ ολιγης οδυνης μεγα γι-
 γνετα αλγος, Κετις λυσαι τ', αν ηπια
 φαρμακα δας, τον δε κακος νοσοισι κυ-

κωμενον αργαλειω τε &c. Nicander The-
 riac. v. 528. επιμικτα νοσων αλκτηρια λε-
 ξω, & Alexipharm. v. 350. πορεειν αλκτηρια
 νοσων. Eurip. in Hypsip. apud Stob. Serm.
 XX. κρυερην νοσον ακεσσαμενος. Eurip. in
 Belleroph. προς τον νοσον τει και τον ιατρον
 χρεων, ιδοντ' ακεισθαι, μηπιτακτα φαρ-
 μακα διδοντ' εαν μη ταυτα τη νοσω πρε-
 πη. Quoscunq; morbos τα περισωμα νοση-
 ματα appellavit Demosth. Plut. Concidit
 ergo sponte prima ratiocinatio Hammon-
 di, nam etsi potuerint ξηροι, χωλοι, παραλυ-
 τικοι materia calida ac sanguinea, ut in-
 quit, curari, non tamen id remedium pro-
 desse potuit variis aliis morbis, neque cæ-
 citati quam diserte memorat Evangelista
 vers. 3. inauditum enim hoc est Medicis.
 Ildo Multa nobis persuadere conatur de
 vi ιατρικη, quam concepisse vult hanc pisci-
 nam ex ablutione viscerum & victima-
 rum, atque particulis sanguinis in fundo
 subsidentibus: O! Infelicem Magnum
 Thomam Bartholinum, quod hinc non
 discere potuerit, quod parvulo suo sed e-
 legantissimo opusculo de Morbis Biblicis
 infereret, nam ejusmodi ineptiarum ne
 γεu quidem affert: hic vero si lusus ingenii
 est, facile hæc παρεργα Hammondo con-
 donabunt Critici, at iis quos Aristophanes
 dixit ιατροτεχνας, σφραγιδου χαρτοκο-
 μητας omnino vapulabit Hammondus,
 quibus judicandum committimus quæ ille
 de arte medica ad h. l. differuit: etenim ut
 plane nihil dicam de ingenti copia san-
 guinis concreti ac in fundo piscinæ subsi-
 dentis sanguinis, quam sibi imaginatur Vir
 Doctus, quod illa calorem omnem (sine
 quo

quo nulla vis medica sanguini inest, præter sangvinem caprinum concretum, qui calorem insitum habet) amiserat, quæram tantum, an stagnans fuerit hæc aqua της κολυμβηθρας, an vero fluens seu currens? Si stagnans fuit, omnino putredine insigni infecta fuit propter immensam copiam sanguinis, viscerum σκυβαλων, quæ ei immersa fuisse tradit Hammondus, ac postea denique non potuit inservire ablutioni victimarum, cum semel immunda ac putrescens facta sit haud aliter quam Germani dicunt: *einen Mistpfuel*. Si fluens aqua fuit, sequitur omnino, quod cunctæ hæc particulæ sanguinis nusquam subsederint, sed alio delatæ sint, ultimum asseri non potest, quoniam aqua statis temporibus turbata dicitur, ergo prius est admittendum. III. Concidit hinc assertio Hammondii interpretantis vocem Αγγελου non de Angelo Domini, sed de nuntio Sacerdotis, nam in aqua putredine confecta & sanguinis plena denuo ablutas fuisse victimas vix est credibile, & si hæc turbatio aquæ modo plane ordinario ab homine turbari potuit, ut excitarentur tantum ex fundo particulæ sanguineæ, & sic aqua vim ordinariam ac naturalem medicinæ habuerit, quidni ab unoquoque id fieri potuit atque quotiescunque placuerit, & sic mirum est unum ægrotum, quem sanavit Christus, 38. annis ad hanc κολυμβηθραν jacuisse, si extraordinaria illa ex cælo medela statis temporibus non expectanda fuisset. Sed dicit Hammondus, hanc turbationem non fieri potuisse nisi semel in anno, sc. tempore Paschatis. Respondeo: illo tempore των

θυσιαν τη πασχατι ab unoquoque vel in illies turbari potuisse aquam. Nescio autem quomodo Hammondus phrasin κατα καιρον trahere possit ad certum anni tempus scil. Paschatos, cum nusquam id in Græco idiomate reperiatur de stato anni tempore, quoscunque demum Authores Græcos evolvas, nam phrasæ Scripturæ ημερος και καιροι ænigmatica sunt & periodos temporis Prophetici comprehendunt. Si in textu extitisset κατα χρονον, forsitan evincere potuisset Hammondus, statum vel opportunum tempus intelligi, cæterum το κατα καιρον unumquodque tempus quando & quoties visum fuerit, denotat. Notandum quoque hic est το ελκετο, quod citat Hammondus de Angelo apud Evangelistam vers. 4. nusquam reperiri nisi in Codice Alexandrino, reliquæ omnes lectiones habent: εταραξε το υδωρ. Neque credendum est lectioni Alexandrinæ omnibus parallelis aliorum Codicum destitutæ: Imo apparet hic ingens absurditas in assertione Hammondiana, nam I. Sacerdos omnesque λειτουργοι nusquam nisi in templo se abluebant, nisi immunditie Levitica tacti ac contaminati, nunquam vero sacrificiis inservientes seu ministrantes, hoc certo constat tam ex Scriptura quam ex scriptis Judæorum: 2. si de victimis abluendis id dictum fuisset, non extitisset ελκετο sed επλυνετο, quanquam neutrum admittamus, acquiescentes in communi ac probata lectione ταρασσεσθαι, atq; intelligentes το κατα καιρον esse *opportune*. Deniq; ipse Hammondus fateri cogitur, rectissime legi Αγγελον κυρις & non simpliciter, quod

magis vellet, *αγγελον* seu nuntium. IV. Docet Hammondus, tam arctum solummodo fuisse spatium piscinae, ut non nisi unus descendere ac curari potuerit: Id autem non convenit cum descriptione huius piscinae, neque cum notione vocis *κολυμβηθρα*, quæ ex Versione LXX. Intpp. denotat lacum spatiosum 2 Reg. 18, 17. Neh. 2, 14. & 3, 15. 16. Es. 7, 3. & 36, 2. & 22, 9. 11. Nah 2, 9. nam ubicunque de aquæductu angusto, fonte vel lacu parvulo agitur, ibi LXX. Intp. verterunt *Φρεαρ, πηγην, αποδοχειον υδατος, δεξαμενην* Gen. 21, 30. Gen. 7, 11. Textus Sir. 50, 3. Exod. 2, 16. Hinc tam à profunditate quam à vasto ambitu *κολυμβηθρα* Joh. 5. & Joh. 9, 5. vertitur *natatorium* seu *natatoria* ab Ambrosio l. 1. de Sp. S. c. 7. & lib. de iis qui in it: Minister. c. 4. *Angelus Domini, qui descendebat in natatorium et: qui primus descendisset in natatorium.* Sed esto sententiam Chrysostomi, quam allegat Hammondus, veram esse sc. quod unus solummodo & quidem tempore Paschatis curari potuerit (quamvis hæc aliter superius demonstravimus) tamen hæc curatio miraculose facta fuit & præfiguratio fuit ad Christum, ut in sequentibus videbitur, atque sic referri debet non ad multitudinem victimarum tempore Paschatis, sed ad solennitatem festi, quo delineabatur Pascha nostrum Christus oblatus pro nobis. V. Cum Hammondus hanc sanationem atque vim curandi miraculosam dicat nihil facere ad religionem Christianam, non quidem nitentur Pontificiorum fabulis, qui narrant lignum crucis in fundo latuisse & tempo-

re passionis enataste, aliorumve ut Bedæ in C. 2. Esdr. & Serrar. in l. 2. Macc. c. 1. Qu. 14. ibi à Jeremia absconditum fuisse sacrum ignem, quem requirens Nehemias invenit crassam aquam, quæ effusa in lapides templi iterum versa est in ignem; sed eorum solum sententiam trademus, qui hanc piscinae virtutem tempore nativitatis Christi signi loco inditam fuisse, ut Judæi insitum ac ad tempus permanens signum haberent, sicut Gentiles stellam *μακροθεν* videre, huc quoque referunt puteum olei, qui Romæ eo tempore erupisse, & ad Tiberim usque manasse fertur. Si quid nobis hac in parte dicendum, probabiliter forsan conjicitur, vim sanandi in hac piscina incepisse tempore adventus Christi in carnem, nam in V. T. nulla huius rei fit mentio, & iterum (quod certo constat) tempore passionis cessasse.

KONILOPTOS, *Pulvis*, vide vocem *σποδος* & *χρς*: denotat *κοινος* I. *Multitudinem* Es. 29, 5. Unde die Menge, die dich zustrauen, werden so viel seyn als ein dünner Staub, und die Menge der Tyrannen wie eine webende Spreu, und das soll plötzlich bald geschehen. Ita Ezech. 26, 10. Der Staub von der Menge der Pferde wird dich bedecken, prædicatur hic interitus Hierosolymorum & huc alluditur, 1 Reg. 20, 10. *hæc faciant mihi Dii, si pulvis Samaria sufficiet, ut unusquisq; eorum qui sequuntur me pugillum capiat.* II. *Siccitatem* seu ariditatem Deut. 28, 24. Der Herr wird deinem Lande Staub und Aschen für Regen geben vom Himmel auf dich, bis

c biß du vertilget werdest. III. *Celeritatem*
d tremendam Nah. 1, 3. Der Herr ist gedultig und von grosser Krafft, für welchem niemand unschuldig ist, er ist der Herr, des Wege im Wetter und Sturm (confer 1 Reg. 19, 11. 12. Act. 2, 2. 3.) sind, und unter seinen Füßen dicke Staub: metaphora desumpta est tam à multitudine, quæ superveniens ingentem pulverem excitat, nimirum ad denotandam tremendam supremi Judicis potentiam, quæ irresistibiliter demum refractarios obruit, hinc illa antecedentia von grosser Krafft, für welchem niemand &c. tam à celeritate currentis magno impetu, unde spissus excitatur pulvis, ad denotandam celeritatem pænæ ac vindictæ Es. 29, 5. quæ peccatores præoccupabit instar fulguris, quod ab Oriente ad Occidentem tendit Matth. 24, 27. etenim sic jungit Propheta in textu celeritatem pænæ cum *μακροθυμία* Divina: Der Herr ist gedultig &c. sc. *habet Deus laneos pedes & ferreas manus*, h. e. tarditatem supplicii gravitate & improvisa acceleratione compensat, ita tamen ut si non feronimis sapere velit peccator, possit pœnam prævidere & evitare, pari modo ac si quis pulverem è longinquo excitatum prævidens impetum ac *ορμην* advenientis facile evitare potest, unter seinen Füßen ein dicke Staub. IV. Ponitur pro miseria, vide *χῆς* & *σποδος*. V. Est Symbolum patientiæ ac humilitatis Thr. 3, 28. 29. daß ein Verlassener gedultig sey, wenn ihn etwas überfällt, und seinen Mund in den Staub stecke, und der Hoffnung erwarte.
e
f
g VI. *Κοινογῆ* est pulvis minutissimus

qui in statuas ac vestes cadit. Bar. 6, 12. 16 De phrasibus S. Scr. usitatis (in quibus locis alia adhibuere vocabula LXX. Intpp.) vide Flac. Clav. Scr. & Bibl. Ravanelli in voce *pulvis*: e. g. ubi pulvis sumitur pro ipsa terra Gen. 26, 15. Job. 8, 19. & 14, 19. & 19, 25. & 28, 2. & 30, 6. Es. 2, 19. i Thr. 3, 29. Eccl. 3, 20. pro specu terræ Es. 29, 4. pro sepulchro Job. 17, 16. & 40, 8. l Es. 8, 10. Job. 7, 7. Dan. 12, 2. pro arena Job. m 39, 17. pro ruderibus ædificii diruti Psalm. 102, 15. Es. 25, 12. pro sanie seu pure n Job. 5, 7. pro aggere Hab. 1, 10. pro re o minutissima, tenuissima, vilissima Cant. p 13, 6. Es. 40, 15. pro re quæ cito perit & q r facile dissipatur 2 Sam. 22, 43. Psalm. 18, 43. 2 Reg. 13, 7. pro cinere 2 Reg. 23, 4. s 6. 12. 15. Deut. 9, 21. 2 Chr. 15, 16. pro ho t mine terreno Gen. 3, 19. Job. 4, 19. hinc pri u mus Adam Apostolo dicitur *χοινογῆς*. 1 Cor. 15, 47. hinc apud Cabalistas *אפר* juxta Notaricon est *אפר מרה* c: cinis, sanguis & fell. agnoverunt hoc gentiles homines fragilitatis suæ bene conscii: Phocyll. *Σωμα γὰρ ἐκ γαῖης ἐσόμεν καὶ πάντες ἐς αὐτὴν λυόμενοι κονίς ἐσμεν*, & Anacr. *Ὀλογὴ δὲ κεισομεθα κονίς, ὅσων λυθεντων*. Pro homine redacto in pulverem. Ps. 30, 10. ita quoque locuti ei ἐξω ut Iliad. ω ubi Apollo vocat Hectora *κωφὴν γαῖαν* in quam defæviebat Achilles; hinc tot phrascs: *in pulvere dormire, in pulverem redire*, & quoniam pulvis sæpe pro miseria ponitur, hinc: *pulverem lingere sicut serpens* Mich. 7, 17, *in pulverem dejicere* Psal. 44, 26. *facere habitare in pulvere gloriam alicujus* Psal. 7, 6. *in pulverem redigere*

digere splendorem alicujus. Job. 16, 15. in pulverem descendere Psal. 22, 16. ex pulvere aliquem erigere 1 Sam. 2, 8. 1 Reg. 16, 2. Ps. 113, 7. excutere pulverem Es. 52, 2.

y Notandum est vero *κνιογρυ* in edicto de absterfione pedum Luc. 9, 5. & 10, 11. Matth. 10, 14. *ἐν τῷ* ac proprie sumendum, quicquid demum obtendant alii cum interpretantur: *abstergere pulverem pedum* idem esse ac *cessare ab itinere*; etenim vere injunctum fuit discipulis ut abstergerent pulverem pedum 1.) ne viderentur vel clam tanquam sibi male consci (ut 2 Sam. 19, 3.) vel fortuito, sed palam & consulto abiisse, 2.) ut ostenderent laborem itineris in illorum hominum gratiam susceptum fuisse, 3.) quod nullius terreni lucri causa advenissent, utpote ne quidem pulvisculi pretium petentes (ut Gen. 14, 21. 22. 23. 24.) 4.) secum refractariis nil communicare velle, 5.) pœnam perviciacæ vel cito vel certo insequuturam, confer Psal. 1, 4. Gen. 19, 12. 15. 17. & præsertim Ap. 18, 4. Es. 48, 20. & 52, 11. Jer. 50, 9. & 51, 6. 45. 2 Cor. 6, 17. Denique convenit hoc Christi effatum de excussione pulveris cum opinione ac usu apud Judæos recepto: Immunda illis erat terra Ethnica ejusque pulvis ut patet ex Tosapth ad Kelim c. 1. Bab. Sanhedr. f. 12. 1. Bab. Schabbath fol. 15. 2. Gloss. Sanhedr. fol. 5. 2. adeo ut sensus quoque esse possit: testamini vos reputare ejusmodi urbem licet Israeliticam pro Ethnica, immunda ac profana, quemadmodum Christus quoque inquit, quod frater resipiscere nolens reputandus sit pro Ethnico ac Publicano. Certe quoniam nullum crimen adeo magnum sit ac repulsa seu detestatio verbi divini ejusque blasphemia

ad pecc. in Sp. S. vergens: ideo hanc absterfionem pulveris tanquam valde notabile quid à tribus Evangelistis consignari voluit Sp. S. Matth. 10. Marc. 6. Luc. 9. & 10. ipsamque praxin imitatam legimus Act. 13, 51. unde colligitur, verba Christi proprie & ad literam esse sumenda, & quid obstat? nam Christum sæpius ad ritus receptos Judæis æque ac ad formulas loquendi ipsis usitatas, sæpius alluisse constat: sunt autem qui hunc ritum excussionis pulveris pedum asserunt fuisse ceremoniam pertinentem ad Judæorum *Cherem, Niddui & Scammatha* 3: tres excommunicationis gradus, de quibus alibi fuse legimus: nec abludit mos Persarum, qui adhuc dum viget, qui cum alicui diras imprecantur, sic efferunt *כררך בר שרש*: *pulvis in caput ejus*. Hinc blasphemum illud, quod semper de suo *Ali* in ore habent: *Qui non est instar pulveris ante fores ejus* (sc. *Ali*, nam & Persæ & Turcæ humillimam devotionem ac obedientiam hac formula exponunt: *pulvis sum pedum tuorum*) *licet vel Angelus fuerit, pulvis ejus operit caput. Nam Ali pro Deo non agnosco, sed nec procul eum à Deo esse scio.*

ΚΟΠΟΣ, labor, Apoc. 14, 13. *μακάριοι οἱ νεκροὶ οἱ ἐν Κυρίῳ ἀποθνήσκοντες ἀπαρτι ναι λέγει τὸ πνεῦμα ἵνα ἀναπαύσωνται ἐκ τῶν κοπῶν αὐτῶν*, requiescunt sc. mortui à laboribus suis, tam passivis quam activis, ut obstruamus glossæ Bellarmini l. 1. de Purgator. c. 12. est enim quoque *κοπος* pœna & miseria: vide Leigh.

ΚΟΡΑΞ: sunt qui dici volunt *κοραξ* *ἐγκαταρξ* τὸν κορον σημαίνει τὸ μέλαν, sed

sed *κορος* pro nigro apud Veteres vix occurrit, alii *απο τη κρωζειν*. De *Corvis vallis* seu *corvis torrentis* Prov. 30, 17. Græcorum proverbio *ες κορακας* & Latinorum: *Corvus oculum corvi non eruit*, de terminis *σκορακιζειν* & *αποσκοραχιζειν* Sir. 41, 25. Psal. 26, 9. Es. 17, 13. Es. 16, 15. vide Doctissimum Bochartum in Hierozwic. P. II. l. 2 c. 10. col. 200. 201. 202. *περι της κοραξαι*, quod est obnixe rogare, voce à corvo petita & locis Job. 39, 3. Psal. 147, 9. Luc. 12, 24. Psal. 104, 21. & 145, 15. Joel. 1, 20. adversus veterum expositiones ad literam fumendis vide ibid. c. 11. coll. 203. & seqqv. de corvo autem Noachi integrum caput 12mum.

i De corvis Eliæ mirum quomodo jam dudum non natam solummodo sed & damnatam à sanioribus opinionem pro sua ac nova venditarit von der Hardt, Magnus alias Criticus in Dissertatione peculiari, cui titulus: *Corbeaux d' Elie*, scil. dum id quod habetur 1 Reg. 17, 3. exponit non de corvis sed civibus urbis *Orbo* aut *Aorab*. Invenio etiam Thomafium pro more elati sui supercilii in Cautelis circa Hist. Eccl. à temp. Moſis ad Captiv. Babyl. eandem. sententiam suo calculo *αναντιλεγομεν* reddere: quasi nemini notum esset, quod ante Hardtium vel Thomafium agitatz sint variaz conjecturaz de his corvis Eliæ, non solum facta mentione urbis *עֲרֹב* *Arabo* prope Jordanem, siquidem ulla unquam fuit (vid. Boch. Hieroz. & Geogr. S. seu Chanaan & Phaleg Hermann. Witzii Ægyptiac.) cujus tamen incolæ dicti fuissent *עֲרֹבִי* *Araboim* non *עֲרֹבִים* *Orebim*, sed etiam mercatorum Arabum *עֲרֹבִים* *Arbim*, de

quibus multa habent Judæi Doctores, præsertim Kimkius (vid. Boch. Hier. P. II. col. 214.) sed explosa est dudum hæc conjecturarum licentia: Hæc ex occasione earum rerum, quas apud alios legi, dicta sunt.

Generaliter ad hanc vocem notamus: 1 *κοραξ* est animal immundum Lev. 11, 15. Deut. 14, 14. tamen Deo curæ est Job. 39, 3. Psal. 147, 9. Luc. 12, 24. *ιδετε της κορακας*, in Matthæus ponit *πετεινα*, ita nimirum apud Lucam nominatur ex genere avium hæc species utpote voracissima: Memoratur *κοραξ* missionarius explorator Noachi Gen. 8, 7. unde colligas, malos etiam bono usui esse, nihilominus semper eosdem manere & genium sapere, sicut & is redire noluit: *Corvus* minister Eliæ 1 Reg. 17, 6. vindex iniquitatis Prov. 30, 17 etiam nigredine sua dilineator sponsi Cant. 5, 11. nigerrimus enim etiam apparuit cum inter maleficos reputatus fuit Es. 53, 12. *Corvus* Symbolum malorum Spirituum & summae desolationis Es. 34, 11. Zoph. 2, 14. *κοραξ* animal infausti ominis, unde tritum illud proverbium *ες κορακας* & hinc verbum *σκορακιζειν* & *αποσκοραχιζειν* τοις LXX. usitatum, de quo quædam affert Bochartus ut supra citavimus. Nos hæc addimus: Extat Psal. 26, 9. *Βοηθος μου γενεα, με αποσκορακι της μενης μη εγκαταλιπης με*, ita sc. legitur ex Editione Complutensi, cui suffragatur Theodoretus, sed Codex Alexandrinus habet *υπερδης* pro *αποσκορακισης*, alii *απορειψης* ut tradit Theodoretus cujus verba satis testantur, LXX. Seniores hoc verbum non ex proprio finxisse cerebello, sed ex usu & genio linguæ Græcæ hausisse. *απο*

της εξωθεν δε παιδειας (inquit) οι εβδομη-
κοντα τὸ το ονομα πεποιηκασι. το γαρ
εξ κορακος υδρις τις ην παρὰ τοις παλαι,
απο πιν^θ μυθ⁸ γεγεννημενη, ita quo-
que Zenobius σκορακιζεν, αντι τ⁸
ης κορακας πεμπεν, εκφραυλιζεν,
dem modo Hesychius & Svidas, male igitur
pro αποσκοραζειν novam vocem Græ-
cam (more ipsi haud insolito) αποσκορα-
ζειν, detrahare, excogitavit H. Stephanus.

KORBAN, omisit hanc vo-
cem Leigh, forsan quoniam non Græca
est: Matt. 15, 5. δωρον ο εαν εξ εμε⁸, ωφε-
ληθης Marc. 7, 11. Κορβαν (ο εστι δωρεν)
ο εαν εξ εμε⁸ ωφεληθης. Tremellius: *obla-*
tio mea est id unde utilitatem capias à me:
Beza: *donum est quocunque à me juvari*
posses. Vulgata & Osiander minus con-
venienter: *Munus quodcunque est ex me*
tibi proderit. Vetus Versio adhuc iniqui-
us: *dono, quodcunque à me proficiscitur,*
juvaberis. Lutherus: *wenn ichs opffere,*
so ist dirs viel nützer. Gall. de Croy: *ionc*
don qui sera offert de par moy, sera à ton
profit. Erasmus: *quicquid doni à me*
profecturum erat, id in tuum vertitur
commodum. Italicæ Vers. *tuttocio onde*
tu potresti esser sovenuto da me, sia cor-
ban, offerta. Variant valde Intpp.
in hujus dicti expositione: Quidam sen-
tiunt Phariseos proprii lucris causa liberos
ab omni debito erga Parentes absolvisse;
ita Hieron. ad h. l. *Præceperat Dominus*
vel imbecillitates, vel etates, vel penurias
Parentum considerans, ut filii honorarent,
etiam in vitæ necessariis ministrandis, Pa-
rentes suos. Hanc providentissimam Dei

bonitatem volentes Scribae & Pharisei sub-
vertere, ut impietatem sub nomine pietatis
inducerent, docuerunt pessimos filios, ut si
quis ea quæ Parentibus offerenda sunt Deo
vovere voluerit, qui verus est Pater, obla-
tio Domini preponatur Parentum mu-
neribus, vel certe ipsi, Parentes quæ Deo
consecrata cernebant, ne Sacrilegii cri-
men incurrerent declinantes egestate con-
ficiebantur: atque ita fiebat ut oblatio
liberorum sub occasione templi & Dei in
Sacerdotum lucra caderet: Theophy-
lactus: *εδιδασκεν γαρ τ⁸ς παιδας μη-*
δεν διδοναι τοις γονευσιν αλλ ανατιθεναι
οσα εχ⁸σι τω γαζοφυλακίω τ⁸ ιερ⁸ ην
γαρ εν τω ιερ⁸ω θησαυρ⁸ εν ω βελομε-
ν⁸ εβαλεν, εκαλειτο δε ετ⁸ Γαζα ο δε
θησαυρ⁸ τοις πενησι διεδιδото, οι τοι-
νυν φαρισαιοι πειθοντες τ⁸ς παιδας μη-
δεν διδοναι τοις γονευσιν, αλλ ανατιθεναι
αντα τω θησαυρ⁸ω τ⁸ ιερ⁸ εδιδασκεν αυ-
τ⁸ς λεγειν οτι δωρον εστι, τ⁸τ εστι ανατι-
θεμενον τω θεω εστιν, ω πατερ, ο ζητης εξ
εμε⁸ ωφεληθηναι, και ετως εμεριζον αυ-
τοι μετα των παιδων τα χρηματα, και
οι γονεις κατελιμπανοντο αγηρωμητοι.
Alii inquiunt hic perstringi non quidem
avaritiam solummodo sed, præcipue hy-
pocrisin Pharisaico-meritoriam, ac si Pha-
risei non quidem docuerint Parentibus
non esse *αντιπελαργειν*, sed utilius esse
ut id, quod Parentibus dandum esset, Deo
offeratur, nam hoc opere meritorio tam
Patri quam filio Deum obstringi, ita sentit
Tremellius, de Croy Genevens. nec aliter
video quin Lutheri Versio hunc sensum
respi-

respiciat, ut & glossa Hedingeri in suo N. T. Germ. Nota certe est avaritia Doctorum recutitæ gentis ac zelus intempestivus, qui vel maxime transparet in illo canone Maimonidis in Gezelah c. 12. *Vilipendendus est Pater præ Rabbinos nos legem docente.* Alii asserunt indigitari insolentiam ingratae sobolis à Phariseis quidem edoctæ, ut Parentibus subvenirent, sed eo ipso se liberos reddere ab eorum jure ac autoritate, prout mos ille prohi dolor in *ασοργοις* etiamnum invaluit, ut si liberi Parentibus bona corporalia suppeditent, Parentes omne fere jus in filios amittant metu ejusmodi exprobrationis: *Scias donum esse & mea munificentia te juvari:* huc respexit sine dubio Beza in sua Versione. Alii sub titulo *Corban* personas intelligunt, quosdam scilicet inter Judæos qui ministerio sacro seu templi ad tempus se devoverant, de quibus lex est Lev. 27. eosque *Corban* dictos: de his Josephus *αρχαιο λογ.* l. 4. c. 4. *Και οι κορβαν αυτες ονομασαντες τω Θεω, δωρον δε τστο σημαινει κατα Ελληνων γλωτταν βεβλωμενοις αφισθαι της λειτργιας τοις ιερεισι καταβαλλειν αργυριον, γυναικα μεν τριακοντα σικλvs, ανδρα δε πεντηκοντα.* His motus Samuel Petitus in Var. lect. l. 1. p. m. 22. ita de sensu hujus dicti differit: *Existimamus liberos illos cum hac exceptione κορβαν ο εαν εξ εμvs ωφεληθης se adversus parentes suos tuerentur, ne honorem illis haberent lege sancitum, hac voce κορβαν se ipsos appellasse & significare se devovisse sacro Dei Ministerio, itaque non posse propter την λειτργιαν, cujus rei sunt e voto Parentibus*

adesse, addunt: ο εαν εξ εμvs ωφεληθης. Quod tamen cunque per me est, id est: ubi vacabo & otium erit απο της λειτργιας tibi adero: Sensus igitur est: κορβαν Ego o! Parentes devovi me τη λειτργια εν τω ναω, itaque cogor propter της λειτργιας occupationes vobis deesse, ceterum ο εαν εξ εμvs ωφεληθης, ubi per has occupationes licebit & potero, vobis adero & juvabo. Hæc est expositio Petiti imo ipsissimæ literæ contraria, cum κορβαν apud Marcum dicatur expresse *ο εστι δωρον*, & apud Matthæum simpliciter *δωρον*, adeoque non de personis sed de dono oblato intelligendum, 2. invalida ratione suffulta, etenim ne vel ulla specie se excusare poterant filii *ασοργοι*, quo minus vel peractis *λειτργιας* officiis Parentibus inservirent, imo vel aliis modis tanquam dono aut stipendio ipsis subvenirent, licet in officio constituti, nisi quis omnes omnino Sacerdotes ac Levitas Parentes suos impie deseruisse dixerit, ac plane *ασοργος* fuisse: Tenenda igitur Patrum Hieronymi ac Theophyl. sententia, quatenus *Φιλαργυριαν* Pharisaicam ostendit, hac tamen addita seu observatione seu emendatione, quod licet Pharisei expetentes ejusmodi κορβαν proprii lucris causa eo ipso ac revera Parentes ejusmodi liberorum reddiderint egenos, adeo ut ipsis deesset quod liberi contulerint, nihilominus non palam prohibuerint nihil ipsis omnino postea tribuendum, accepto sc. *Corban* perinde ipsius erat sive Parentes solummodo, sive cum Parentibus filii ad summam penuriam redigerentur: sic enim illorum dogma ex Hiscuni refert Drusius: *legimus*

honora Deum de opibus tuis & honora Patrem & matrem : *Deus honorandus si habeas, Parentes sive habeas sive non, nam si nihil habes debes mendicare ostiam pro eis* : summa: probe invicem conveniunt ac simul occurrunt in locis Matt. 15. & Marc. 7. Phariseorum avaritia, furtum & αἰσχροκερδία secundum expositionem Hieronymi & Theophylacti, hypocrisis & ἐργοναυχῆσις ex mente Lutheri, Tremellii, de Croy, Genevensium, Hedingeri, denique insolentia secundum Bezam. Videatur alias περὶ τῆς κορβαν Hammondus ad Matth. 15, 5.

- a** ΚΟΣΜΟΣ, *Mundus*, ponitur sæpe pro μικροκοσμῳ, pro microcosmo
b sæpius. Hoc vocabulum κοσμος nullos Evangelista sæpius usurpat, quam Johannes, extat in ejus Evangelio 74. vicibus, in Epistolis ejus 24, summam 98. alias in reliquis
c libris N. T. non nisi septuaginta septies : capite 1mo Johannis quater dicitur ἡν ἐν τῷ κόσμῳ καὶ δι' αὐτῶν ὁ κόσμος ἐγένετο, hic κοσμος denotat πᾶν κτίσμα. τὸν ἐρχομένον εἰς τὸν κόσμον, hic κοσμος denotat omnes homines : ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἐγνώ, hic κοσμος denotat homines impios, ut Joh. 14, 22 & 15, 19. nam multi eum cognoverunt in mundo, & Abraham qui dudum in mundo fuerat, jam antea viderat diem ejus Joh. 8. Notandus hic est spiritus Calvinizans τῆς Leigh, dum inquit per mundum intelligi solos electos Joh. 3, 16. 2 Cor. 5, 19 cum tamen nullum Scripturæ exemplum proferri possit, ubi vox mundus clare ac indubitato pro solis electis accipitur, evertitur igitur hæc Pseudhermineia (α) ex ἀλλήλῃς defectu (β)

ex χωρισμῳ incredulorum æque ac credentium, ex (γ) universalitate mortis Christi, quæ præsupponit universalitatem missionis ac gratiæ, ita enim Deus dilexit mundum ut daret Filium &c. (Hanc doctrinam ad salutem summe necessariam nuper impugnavit nonnemo Christianus Pauli spiritu vertiginis Calvinio-Judaico ductus his verbis : *Das ist nicht nöthig zu glauben, daß Christus für die, welche dazumahl schon in der Hölle waren als er am Creutz starb, und für die gottlose Welt, für welche er kein Wort verlieren wolte, sein Leben gelassen habe, denn was gehen mich die draussen an?* Resp. mortuus est Christus pro actu damnatis sicut pro actu beatis, pro iis in futurum damnandis sicut pro in futurum beandis, quod probatur ex Rom. 14, 16. 1 Cor. 8, 11. Joh. 15, 1. 2. 2 Petr. 1, 9. 2.) Si pro damnatis Christus non mortuus, jam inique ac injuste sunt damnati, quippe cum nemo damnetur nisi propter ἀπιστίαν, sed quomodo illi ἀπίστοι quibus Objectum fide apprehendendum positum non erat?
3.) Quam late patet reatus Adami, tam late obedientia ac satisfactio Christi: Sed jam reatus Adæ ad omnes omnino homines pertingit Rom. 5, 12. 15. 18. 19. E. & satisfactio, **4.)** Per strenue militant clara dicta 1 Tim. 2, 5. 1 Joh. 2, 2. Ebr. 2, 9. Es. 53, 6. Joh. 1, 9. 2 Cor. 5, 14. 15. Col. 1, 20. Eph. 1, 10. 1 Tim. 4, 10. Joh. 12, 32. Rom. 8, 32. **5.)** Peccatores in Sp. S. qui actu damnantur hoc idem objectum fidei habent. Ebr. 6, 4. 5. 6. & 10, 26. **6.)** doctrina hæc an ad salutem sit necessaria, judicet unusquisque qui de salute sua certus esse cupit. Hæc ὡς ἐν παροδῳ) (**δ**) Ex evitatione absurditatis, nam

nam finge per τον κοσμον intelligi solos electos, quis tunc sensus erit? Sic Deus dilexit electos, ut quicumque ex electis crederet non perderetur.

e II. Ponitur κοσμος pro multitudine promiscua Joh. 12, 19. ο κοσμος υπαγει οπισω αυτου sc. secundum hyperbolem pro maxima populi parte, veluti Gallis & Italis receptissimæ sunt ejusmodi locutiones hyperbolicæ: *tout le monde dit, tout le monde fait, rien du monde*, Ital. *tutto 'l' mondo sa*: Hyperboli tamen dicere non aui-
f suam locutionem Johannæam Joh. 21, 25. τον κοσμον χωρσαι τα γεγομενα βιβλια, nam hic locus, ut opinor, vel agit de omnibus Christi dictis & gestis cum omnibus circumstantiis, consequentiis & doctrinis, quæ inde deduci possent, & sic nulla est hyperbole, vel non solum de illis miraculis quæ ipse patravit, sed etiam de iis quæ postea continuo ubique in nomine ejus facta sunt Marc. 16, 20. ubi notandum το παντα & conferendum cum Act. 15, 12, 15. 16. vel denique explicandum est verbum χωρειν secundum sensum quem obtinet in locis Matth. 19, 11. 12. ubi το χωρειν non accipitur localiter & physice, sed quo ad assensum, intellectum ac amicam receptionem: ita & παντες χωρσαι τον λογον τωτον h. e. non omnes intelligunt: & Joh. 8, 37. ο λογος εμος & χωρει εν υμιν h. e. vos non vultis recipere sermonem meum. Luth. vertit. *Meine Rede fahet nicht unter euch*. 2 Cor. 7, 2. χωρησατε ημας. Syrus: *sustinete nos*, Luth. *fasset uns*, ita nimirum χωρειν Græcis idem est quod Gallis: *comprendre* item *recevoir*, *souffrir*.

g III. Ponitur κοσμος non solum pro πα-

γματειαις & κοσμος 1 Cor. 7, 33. sed etiam pro malitia sequiorum temporum, quo sensu dicitur mundus Sathanæ immerfus 1 Joh. 5, 19. cujus amicitiam amorì Ammonis 2 Sam. 13, 15. divitias ac delicias capillo Absalonis, cursum mulæ ejus comparare liceat.

IV. Ponitur κοσμος pro Patria beatitudinis Rom. 4, 13. quæ est η οικουμένη μελλουσα Ebr. 2, 5. licet enim D. Hunnius aliique exponant Rom. 4, 13. hæreditatem terræ Chanaan, mihi tamen altera expositio satius arridet, præsertim cum id svadeat collatio loci Ebr. 11, 13. 14.

V. Κοσμος αδικιας Jac. 3, 6. ab Interpretibus varie redditur: Vulgat. & Angl. *universitas iniquitatis*, Oecumen. Isidor. *Pelul. cultus aut ornamentum iniquitatis*, Calv. Beza, D. Hedinger, Piscator, Drusius, Corn. à Lap. Paræus, Estius, Diodati, Brochmannus in Jac. existimant esse locutionem proverbialem & interpretantur *cumulum iniquitatis*. Erasmus: *mundus iniquitatis*: Tremell. *mundus peccati*: Marlorat. *een werelt vol ongherechtheyts*. Genevenses: *un monde d' iniquité*. Erberg. *il mondo dell' iniquità*.

VI. Κοσμος θραν Gen. 2, 1. dicitur omnis exercitus cæli, stellæ & luminaria legerunt LXX. Intpp. (prout conjicit Schindler. in lexic.) צבא decorem, *pulchritudinem* pro צבא militia, Vulgata & Osiander sequuti sunt LXX. & posuerunt *ornatum*, sed retinenda est vox textus Hebr. quæ exercitum, numerosissimamque congregationem indicat, & vel hinc dicitur Deus 1 Sam. 3, 1. יהוה צבאות & צבא Psal. 103, 21.

ο κυριος ζαβωθ Rom. 9, 29. Jac. 5, 4. No-
minantur quoque astra expresse *exercitus*
cæli Deut. 4, 19. στρατα τῶ οὐρανοῦ Act. 7, 42.
& *militare* dicuntur Jud. 5, 20. Insectæ aë-
reæ dicuntur *Exercitus magnus* Joel. 2, 25.
Vespæ seu σφικαί Sap. 12, 8. dicuntur πε-
δρομοί τῶ στρατοπέδου θεοῦ, vide quæ Fulle-
rus attulit in Miscell. l. 1. c. 7. p. m. 58.

ΚΟΣΚΙΝΟΝ, *cribrum* Sir.

27, 5.

ΚΟΥΦΙΖΩ, Efr. 7, 68.

ΚΟΦΙΝΟΣ, confer voces

κρηθινος, δωδεκα, επτα, σπυρις, πεντε.

Haud viles Hebræorum Antiquarii no-
tant Israelitas in Ægypto servituti deditos
lutum ac lateres cophinis portasse, quo ni-
fallor certo alluditur Psal. 81, 7. *removi ab*
onere humerum ejus & manus ejus à co-
phino (Hebr. קופין Genevens. *pot.* Erberg.
corbe. Luth. *Tröpf.* LXX. κοφινος, Tremell.
lacusculum, confer ejus glossam) *transfe-*
runt (Jer. 24, 1. 2. LXX. posuerunt καλα-
θες) Constat certe ex Nedarim fol. 49. 2.
Judæos postea in memoriam servitutis
Ægyptiacæ cophinum semper portasse
fæno paleave repletum: Schotanus quo-
que quærit, unde illi quibus Christus pa-
nem in deserto suppeditavit, cophinos ha-
buissem, nisi moris fuisset cophinos secum
circumgestare: Neque defunt qui Mar-
tialem ex hoc more Judæum *cistiferum*
dixisse autumant, l. 5. Epigr. 17. *Dum te*
posse negas, nisi lato, Gellia, clavo Nubere,
nupisti Gellia cistifero: item Juvenal. Sat.
3. *Delubra locantur Judæis quorum co-*
phinus fænumque supellex.

^b Lecti sunt δωδεκα κοφινος in primo fa-

turationis miraculo Joh. 6, 13. in secundo
επτα σπυριδες Matth. 15, 37. forsan 12. ad
numerus Apostolorum, ut quisque in
memoriam miraculi portando laboris
particeps foret, etiam ipse Judas; vel in
primo miraculo forsan 12. ad numerum
tribuum, in secundo septem ad adum-
brandam tractationem gentium, quo
respectu numerus septenarius tanquam
perfectus forsan observatus, hinc non de-
sunt qui allegorizando per quinque panes
Pentateuchum Moysis seu legem adum-
brari velint, per posteriores vero septem
dona επταπλασιασιν Sp. S. sub N. T. adeo-
que panes illos quinque dici κρηθινος h. e.
viliores, acerbitem legis innuentes, po-
steriores vero non item, propter dulcedi-
nem Evangelii: Sed si quæras omnino, cur
prima vice duodecim κοφινος, secunda
vero επτα σπυριδες superfuerint, simplici-
ter respondetur σπυριδα longe majus esse
vas quam κοφινον, ut patet ex Act. 9, 25.

ΚΡΑΖΩ, vide vocem στεγαν. ^a
Singulari dialecto dicitur Luc. 19, 40.
κεκραζωνται pro κραξαι, pariter Job. 6, 5.
μη διακενης κεκραζεται ονος οαγραις
quamvis Symmachus aliter verterit: μη-
στεναι λιμω οαγρος &c. Est κραζειν
libere ac aperte dicere, declarare. Joh. 1, ^b
15. ac denotat magnum animi fervorem,
libertatem, fiduciam, alacritatem, cum
quis cum affectu ac zelo libere, fidenter,
publice hortatur: ita Es. 58, 1. ruffe getrost,
schone nicht, huc pertinet celeusma, cla-
mor hortationis, vide Matth. 11, 16. Luc.
7, 32. Act. 16, 28. Clamavit Christus cum
fufcitavit filiam Jairi Luc. 8, 54. & Laza- ^c

rum

rum Joh. 11, 43. etenim non usus est Magico murmure Es. 29, 4. & 45. 19. sed palam exercuit virtutem suam, & quoniam sonora voce ac alto imperio ita mortuos resuscitavit, ideo respiciendum ad ultimam resurrectionem mortuorum, ubi idem Dominus venturus est εν κελευσματι, εν φωνη, εν σαλπινγι 1. Thess. 5, 16. Joh. 5, 28. Nota, quod quoties Christus clamasse legitur, toties id designat vel Judæorum duritiem, quibus locutus est, vel discipulorum somnolentiam, vel denique rei magnitudinem v. c. cum ultima vice in cruce clamavit.

II. Dicitur κραζειν in malam partem & est *contendere, disputare* Es. 42, 2. Matth. 12, 19. confer 1 Tim. 6, 20. 2 Tim. 2, 16. Eph. 4, 31. vid. Lutherum in seinem Brief an die Evangelischen im Schweiz von die Schreyer. III. Ponitur pro inter se *diffidere* Act. 23, 6. 9. 21. 24. Es. 59, 4. Matth. 27, 23. 24. Marc. 15, 14. Luc. 23, 5. Joh. 18, 40. & 19, 6. Act. 17, 6. & 21, 28. 34. 36. & 22, 22. IV. *Indignari, reluctari*. Marc. 1, 26. Act. 8, 7. V. *Latari* Marc. 11, 9. Luc. 19, 27. Joh. 12, 13. Ap. 18, 2. Zach. 4, 7. Gal. 4, 27. Es. 54, 1. VI. *Lugere* Ezech. 9, 4. Apoc. 18, 18. 19. Es. 15, 5. Jer. 48, 31. Ezech. 24, 17. unde clamor, qui ex metu oritur Matt. 14, 26. 30. Marc. 6, 49. Ebr. 5, 7. Jer. 29, 16. VII. *Ingemiscere, precari* Ex. 22, 23. 27. Luc. 18, 7. VIII. *Vindictam poscere* Gen. 4, 10. Ebr. 12, 24. Ebr. 11, 4. Ap. 6, 9. 10. Job. 31, 39. Jac. 5, 4. Deut. 24, 15. IX. *Ardentem petere & postulare* Psal. 84, 3. Prov. 2, 3. Luc. 16, 24. Matth. 9, 27. X. *Testimonium perhibere* Hab. 2, 11. quæ est locutio impropria, pariter ac illa

Luc. 19, 40. οι λιθοι κεκραζονται.

K P A N I O N, Matth. 27, 33. *κρανις τοπος*: Erat hic locus versus occidentem urbis teste Adrichomio, & hic quidem notandum 1.) quod omnes sacrificiorum sanguines ultima vice spargebantur versus Occidentem, & sic in Occidente aspersio sanguinis finiebatur, hinc Christus in hoc loco exclamavit: *consummatum est*, vid. Maimonid. de oblationibus c. 5. §. 6. 2.) hircus emissarius vultu versus Occidentem spectabat cum peccata totius populi inponerentur; vid. Maimonid. de festo expiationis c. 4.

K P A Σ Π Ε Δ Ο Ν, vide vocem φυλακτηριον Num. 15, 38. 39. daß sie ihnen Lápeln machen an den Sittigen ihrer Kleider unter allen euren Nachkommen, und gele Schnürlein auf die Lápeln an die Sittich thun, und sollen auch die Lápeln dazu dienen, daß sie sie ansehet und gedencet aller Geboth des JEKIM: datum fuit hoc mandatum ex occasione ejus qui Sabbathum violaverat v. 32. 33. 34. 35. cui tamen Præcepto legis sc. 3tio grande illud MEMENTO additum erat. Aliud genus erat κρασπεδων, cujus mentio fit Deut. 22, 12. Du solt dir Lápeln machen an den vier Sittigen deines Mantels, damit du dich bedeckst vid. Disp. R. Abanarbanel. à Buxtorffio in Lat. sermonem versas. Hujus generis κρασπεδων existimo fuisse quod David Sauli abscidit 1 Sam. 24, 5. 12. & quod Saul Samueli eum retinendo abruptit 1 Sam. 15, 27. confer vers. 28. 29. cum 1 Reg. 11, 33. ubi invenies fimbrias

brias Prophetatum Regna ac dominationes adumbrare, ita scil. David Sauli non vitam sed fimbriam h. e. regnum ademit. At de priori fimbriarum genere, de quibus agitur Num. 15. & proprie fuerunt *Φυλακτήρια* (de quibus videantur inter alios Goodvinus in Mose & Aron, Salden. in Ot. Theol. de Phylacteriis) itidem loqui opinor Prophetam Zach. 8, 23. **Zu der Zeit werden gehen Männer aus allen Sprachen der Henden einen Jüdischen Mann bey dem Zipffel ergreifen und sagen: Wir wollen mit euch gehen, denn wir hören daß Gott mit euch ist:** erant enim hæ fimbriæ externa legis Divinæ indicia, quæ arripere debebant Gentiles, idoque propter cultum Divinum, quem appetebant, dicuntur non **bey dem Rock** sondern **bey dem Zipffel ergreifen**,

g Hisce ita præmissis, lux accedit dicto Matth. 9, 20. *καὶ ἰδὼς γυνὴ αἰμορροῦσα δώδεκα ἐτὴ προσελθούσα ὀπίσθεν ἤψατο τὴν κρᾶσπεν τῆς ἱματίου αὐτῆς*, adeo ut Homileta varia sibi inde meletemata formare possit: e. g. quemadmodum *κρᾶσπεν* res minima est personam tangens I Sam. 24, 5. 12. ita anima contrita ad Christum tremula accedit vixque contingere audet ex consideratione propriæ indignitatis, sed cum fide prædita sit, tentat attingere *κρᾶσπεν* tantummodo, existimans minimam quoque Christi gratiam sibi sufficere adversus peccatum, Sathanam, mundum, mortem, 2do quemadmodum *κρᾶσπεν* Regnum & Dominium designat I Reg. 11, 33. ita que fidelis anima omnipotentiam Regi-

minis Christi amplectitur, adversus cujus gubernationem ne quidem portæ infernales quicquam poterunt: Deinde nil nisi regnum Christi exoptat, ut adveniat quotidie, ac denique regnum gloriæ expectat. (3) Quemadmodum *κρᾶσπεν* dignitatem Propheticam denotat Zach. 8, 23. ita fidelis anima Ministerium Christi Propheticum ac Mediatorium unice desiderat posthabitis omnibus rebus mundanis &c. (4) Quemadmodum *κρᾶσπεν* est fimbria memorialis præceptorum divinorum (*Φυλακτήρια*) ita fidelis anima nil magis quam justitiam ac obedientiam imputativam ad sui justificationem expetit: atque hac fimbria suam nuditatem ac immunditiem tegi (Ruth. 3, 9.) exoptat.

ΚΡΑΤΕΩ, *apprehendo, prebendo, teneo, retineo*: sub hac voce notandam esse existimo magnam illam depravationem loci Marc. 3, 20. 21. *Καὶ ἐρχονται εἰς οἶκον καὶ συνέρχεται πάλιν ὄχλος ὥστε μὴ δύνασθαι αὐτὸς μητε ἄρτον φαγεῖν, καὶ ἀκυσάντες οἱ παρ' αὐτῶν ἐξήλθον κρατῆσαι αὐτὸν. Ἐλέγον γὰρ ὅτι ἐξέστη.* Interpretes passim hunc in modum vertunt: *Et veniunt ad domum Et convenit iterum turba, ita ut non possent neque panem manducare, Et cum audivissent sui exierunt tenere eum, dicebant enim quoniam in furorem versus est*: hunc sc. in modum male illa verba reddunt Vulgata, Osiander, Syrus, Arabs, Æthiops, Euthymius, Vatablus, Pagninus, Lutherus, Calvinus, Lovanienses, Genevenses, Veimarienses, Diodatus, Cramerius,

rus, Svaningius, Resenius, Erasmus, Er-
berger, ac cum iis commentatores, Beda,
Cajetanus, Lyranus, Estius, Maldonatus,
Jansenius, Corn. à Lapide, Beza, (qui ta-
men aliam expositionem hujus loci addit
dicens, se in vetustissimo codice scriptum
invenisse *οτι εξισασαι αυτους*: quod ipsos
dementaret scil. concionibus suis atque si-
gnis) Sylveira, ac ante hos Hieronymus,
Theophylactus &c. cum reddenda sint:
*Et veniunt in domum & convenit iterum
populus ita ut non possent neque panem
manducare, & audientes illi qui erant,
cum ipso exiverunt tenere eum* (scil. popu-
lum) *dicebant enim: furit: Etenim &*
εξεση & κρατησαι intelligendum est de
populo tumultuante & vi quasi irrum-
pente, non de Christo qui jam intus erat
cum discipulis, hanc sententiam satis pla-
nam demonstrant verba *ακροοντες οι παρ
αυτου εξηλθον*: ii qui cum Christo in do-
mo erant audientes tumultum turbæ exi-
verunt impedire *κρατησαι* eam, dicebant
enim *οτι εξεση* vi tenē de ere reedē galne:
ita ego hunc locum accipio, quod si autem
το εξεση de Christo intelligendum est
(quod tamen vix fieri potest ut dixi pro-
pter *το εξηλθον κρατησαι* Christus vero
jam intus erat) maxime eorum commoda
videtur sententia qui cum Walthero sen-
tiunt, cujus in Harm. hæc sunt verba: *pu-
tauit Paraphrastes Arabs sensum totius lo-
ci esse, Christum premente turba vexatum
adeo fuisse, ut ne refocillandi quidem vi-
res corporis, facultas ei concederetur, ita-
que è pressuræ vexatione in animi deliqui-
um incidisse, vel certe metuisse, qui ad-
erant, ne id ei accideret, ex hoc istorum*

*metu ortus est rumor inter cingentem un-
dique turbam, quasi id quod metuebatur
contigisset, & sparsum fuisse eum rumorem:*
*Marcus ait ελεγον οτι εξεση, quæ Arabs
vertit quia malum est illi Cor: Recte, nam
εκστασις in scriptura nusquam sumitur pro
insania* (hic bonus dormitat Homerus,
nam *εκστασιν* legas apud LXX. poni pro in-
sania Deut. 28, 28. & *εξισημι* pro insanire
Job. 12, 17. Es. 28, 7. quemadmodum &
επιληπτος est *rasender* 2 Reg. 9, 11. & *επι-
ληπτειν* *rasen* 1 Sam. 21, 15.) *Hæc fa-
ma ubi ad aures pervenit cognatorum,
quid consilii inierint, Evangelista aperit,
dum venisse eos ait κρατεισθαι αυτον, quod
Arabs itidem non accipit pro vincere, sed
pro ruentem sustentare, vel prehendere
auxilii ferendi causa, sicut eadem dictio u-
surpatur Matth. 9, 25. vide vocem εξι-
σημι.*

KPATYTH, denotat metum &
miseriam Zoph. 1, 16.

KPEITTΩN, *melior, major,
superior* Ebr. 1, 4. *τοστω κρειττων γε-
νομεν* & *των αγγελων* &c. Commen-
tator quidam, forsan Tremellius, conver-
sus Judæus, in notis Heidelbergensibus
Calvinianis ad Biblia Lutheri supposititia
impressa Neustadii Anno 1588. Erro-
rem Arrianum hic intulit: *Christus isti
höher dann die Engel, darum daßer Gott
ist*, nam si major est factus secundum Di-
vinitatem, jam non est æqualis Patri, &
tunc valebit illud Arrii *ην οτε εκ ην* ideo-
que verus verborum concipiendus est sen-
sus: Secundum Divinitatem enim sem-
per major fuit Angelis, sed secundum hu-

manitatem demum *major factus est*: & sic cum venit in mundum, adorarunt Eum omnes Angeli

KPIMA, *judicium* sæpius, ponitur etiam sæpe pro *condemnatione*: alias

κριμα præceptum, decretum Deut. 4, 8. Jer. 46, 28. *Jus*, ita *κριμα της αγκιστρίας*. Jer. 32, 7. Jus propinquitatis seu consanguinitatis. *Κριμα ειρηνικον* dicitur, Jus diremptorium, quod pacem & tranquillitatem gignit Zach. 8, 16.

ΚΡΙΣΙΣ, Judi- cium est vel	Dei	ante	mundum	primum Eph. 1, 4.
		post		extremum 2 Cor. 5, 10. Mat. 25.
	Hominis	in mundo		universale, Diluv. Gen. 6.
				particulare πενταπολεως Gen. 19.
				singulare Ps. 143, 2.
				oraculorum Ps. 119, 149.
	Hominis	in mundo		miraculorum 1 Chr. 16, 12. 14.
				emendationis 1 Cor. 11, 32.
				condemnationis Joh. 3, 18.
				æquitatis Luc. 11, 42.
	Hominis	in mundo		iniquitatis Luc. 18, 2. 6.
				severitatis Rom. 14, 4. Jac. 4, 11.
				temeritatis Luc. 6, 37.
				officii - - -
	Hominis	in mundo		in choro 1 Corinth. 10, 15.
				in foro Ps. 82, 2. 3. 2 Chr. 19, 6.
				in foro Ps. 82, 2. 3. 2 Chr. 19, 6.
				in foro Ps. 82, 2. 3. 2 Chr. 19, 6.

Ebr. 9, 27. μετα τριτην κρισιν, intimatur hic judicium peculiare unicuique homini post mortem solenniter denunciandum in extremo die: Aug. in Ep. ad Hefych. vide vocem Δικαιοσυνη.

Matth. 5, 22. πας ο οργιζομενος τω αδελφω αυτου εικη ενοχος εσαι τη κρισει Eum qui privatis & clandestinis odiis nocet famæ & vitæ proximi, jubet Christus vocari ad κρισιν, illam scil. quæ describitur

Deut. 17, 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. Deut. 1, 17. Deut. 16, 18. Ex. 23, 8. Lev. 19, 15. quæ differt à Syne-drio, ad quod deferri jubet flagella linguæ Raka (confer Joh. 11, 47. Act. 4, 15. & 5, 21. 27. 34. 41.) majus videlicet judicium ac publicum concessum, de quo vide Deut. 17, 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. Denique pro tertio judicium Dei hoc loco commemorat Christus, confer 1 Cor. 11, 31. Sunt nimirum in toto contextu sic tres termini

poli-

politici: Κρισις, Συνοδριον, Γεεννα, ex distinctis quidem judiciorum ordinibus in Politia Judaica desumpti, omnes tamen pœnam æternam capitalem ac mortalem iræ Divinæ inferentes, quod adversus Pontificiorum de venialibus peccatis venales nugas notandum (licet equidem hic una certos gradus pœnæ seu damnationis innui haud negare velim) Transparet significatio condemnationis ad mortem æternam, tamen sub certis gradibus, termino tam κρισεως καὶ συνοδριου quam γεεννης inclusa (α) in analogia Politicæ Judaicæ, ubi κρισις 3: Judicium triumvirorum etiam de pœna homicidii quæ capitalis erat pronunciabat, multo magis tam parvum Synedrium 23. Judicibus constant, quam magnum illud Hierosolymæ 73. numero inclutum, cuius fuit etiam ad Gehennam judicare, quod atrocissimum erat supplicii genus, cum maleficorum corpora in vallem Ben-hinnom inhumata abjiciebantur, qui locus Judæis erat abominabilis, quoniam liberi illic Molocho exusti, unde γεεννα πυρος, alias Tophet, quo nomine infernus appellatur Es. 30, 33. vide vocem Φαθαγξ lit. (β) Ex collatione vers. 21. cum 22. utrobique enim κρισις pro judicio ad mortem sumitur.

c Ad locum Matth. 12, 18, ἰδὲ, ο παῖς μου, ἐν ἡρετίᾳ ὁ ἀγαπητός μου, εἰς ὃν εὐδοκῆσεν ἡ ψυχή μου, ὁ δὲ πνεῦμα μου ἐπ' αὐτὸν, καὶ κρείσσιν τοῖς ἐθνέσιν ἀπαγγελεῖ, juvat adscribere περὶ τῆς κρισεως κρισιν Hammond: Hic vox κρισις videtur significare universum Evangelium, veram religionem, seu legitimam rationem colendi

Dei, universam voluntatem Dei sub Evangelio revelatam, & duplici modo verti potest. Posset enim exponi veritas, cum respondeat Hebraice voci ודעו Es. 42, 1. (unde hi versus sunt desumpti) quæ Prov. 8, 20. vertitur ἀληθεια veritas, & idem etiam significat, cum redditur κρισις Jer. 5, 4. Psal. 37, 6. & Job. 3, κριμα. Es. 32, 26. & saepe etiam δικαιοσυνη, quod idem est ac ἀληθεια. Sic apud Hesychium legimus κρισιν, ἀληθειαν, nam perperam in editis est ἀκολοθίαν. Vel etiam, si malimus judicium vertere, idem erit verborum sensus, ac si verteremus veritatem, quia κρισις nomen est præcipue Christianarum virtutum, justitiæ seu æquitatis, quæ in judiciis observari debet. Matth. 23, 23. utrovis modo sumas, significatur hic Evangelium, ut & v. 20. Haftenus Hammondus. Κρισις est condemnatio æque ac judicatio, nam κρινειν est quoque condemnare: vide Leigh.

Πηγὴν κρισεως vocant LXX. puteum quem Luth. dixit den Born Mispath Gen. 14, 7.

Ποιεῖν κρισιν τινος vel τινι est aliquem ab injuria liberare, Luth. posuit erretten Psal. 72, 2.

Κρισις ponitur pro re aliqua, per quam quis dignoscitur, ita ut inde alter judicare possit, quinam sit 2 Reg. 17. Pariter ponitur pro modo ac forma rei alicujus Jer. 10, 24. Jer. 30, 11.

KPINON, Matth. 6. 28. Luc. 12, 27. τὰ κρινα τὰ ἀργυρὰ καὶ τὰ πεδιὰ: quæras an intelligantur flores in genere h. l. ut existimat Scultetus in Exercitat. Evangel. & Leigh. an vero rosæ quæ vocantur

lilia Regum, juxta Buxtorff. in Lexic. Talmudic. pag. 2087. vel denique lilia proprie dicta, & quomodo dicantur in *agris* non in hortis crescere? Resp. non intelliguntur flores in genere, cum Græca vox de liliis accipiat, nec indicantur Rosæ, cum non illæ sed alii flores vocentur lilia Regum five *Rönigs-Cron*, vide ipsum Buxtorff. l. c. p. 2038. sed lilia proprie dicta intelliguntur, & quidem alba, quia cum vestitu Salomonis splendidissimo comparantur, qui albus erat & auro ornatus, juxta Ebræorum sententiam: dum autem dicuntur hæc lilia crescere in agris, indicantur forsitan alba lilia Convallium, de quibus videatur Kimki in l. Rad. fol. 481. ubi ait flores illos convallium sex habere folia, & non plura, quando autem Cant. 5. labia comparantur cum liliis, non institui comparisonem ratione coloris, sed ratione odoris, & indicari suavem oris halitum, hinc Syrus Interpres liliorum in deserto crescentium meminit ad locum cit. confer Bochart. Hierozwic. Part. 1. p. 934. Bejering in Theatr. vitæ Hum. pag. 1023. sed an vestitui Salomonis lilia intexta fuerint, ut existimat Pineda in l. de rebus Salom. merito dubitatur, tacentibus hac in parte scriptoribus Hebræis.

ΚΡΟΥΩ, *pulso*: Apoc. 3, 20. Matth. 7, 7. Barbarissimos, quos Scr. S. affinxit, Phrynici non complevisset, nisi notasset quoque *κροπτεν την θυραν* rectius dici quam *κρεω*, cæterum cujus pretii sit hoc cavillum, videtur apud Xenoph. qui Hist. Gr. l. 5. p. 443. hac locutione utitur, item Conviv. pag. 690. de quo loco Aristides de dictione simplici c. 13. inquit. το δε κρεωσας

την θυραν, παραπεφυλακται μεν, οτι & κροφας μονον αλλα και κρεωσας λεγεται. ενιοι δε εχχτως οιονται, οτι δε ελληνικον εστι, & δεν δει διαφερεσθαι.

ΚΡΥΠΤΩ, *abscondo*, vide vocem *καλυπτω* apud Leigh. Est *κρυπτεν* I. abscondere, item *abstinere, desinere*, unde Luth. posuit: *und laßt nicht ab*, cum alias fuisset legendum *und verhelet nichts* Zophon. 3, 5. Col. 3, 3. η ξωη ημων *κρυπται* συν τω χερσω εν τω θεω *sc.* tanquam fructus hyberno tempore in radice existit, sed non apparet margarita in ostrea, ignis in filice occultatur. II. Est *κρυπτεν negligere* (unde Apocrypha) item: *non curare* aut opem ferre, Es. 58, 7. Ezech. 22, 26. Prov. 28, 29. Deut. 22, 1. 3. 4. Psal. 10, 11. Psal. 51, 11. Lev. 20, 4. 1 Sam. 12, 3.

ΚΤΑΘΜΑΙ, *Possideo*, item *emo*, ita enim quod LXX. dixere *κτασθαι* id Luth. exposuit *fauffen* Lev. 25, 14. 2 Sam. 24, 24. Gen. 25, 10. & 33, 19. & 39, 1. & 47, 19. 20. 22. 23. unde το εκτισατο non vertendum est *possedit*, sed *comparavit sibi* Act. 1, 18. quod observavit Luth. cum h. l. usus est verbo *erwerben*, ut & Gen. 36, 6. & 44, 6. Exod. 15, 16. Psal. 74, 2. Ps. 78, 54.

ΚΤΙΖΩ, *Creo*: de actu creationis, quo Deus τα εχοντα ως οντα produxit. Sir. 18, 1. εκτισε παντα κεινη, ubi τα κεινη haud melius vertitur quam à Diodato, Genevensibus & Erbergero: *ha create tutte le cose generalmente, celuy qui vit eternellement a créé generalement toutes choses*, non enim *αμα simul ac semel*, sed *κεινη communiter* omnia Deus creavit, quod notandum contra Philonem Judæum,

um, Bodinum aliosque; nam in hoc dicto Siracidis non exprimitur terminus collectivus temporis, sed operis, idque vel respectu Creatoris, quia omnia omnino creavit, vel respectu creaturarum, quarum una statim post aliam continuo producta est, & sic in voce κοινη non indigitatur momenti identitas, sed originis communitas, & sic vel maxime το κοινη significare *simul*; jam si vox creare respicit internum decretum voluntatis Divinæ, largimur creationem factam esse *simul*, si vero respicit creaturas, tunc facta est *successive*: pari ratione, si vox creare respectum habet ad universale naturæ seminarium, dici potest quodammodo creaturas omnes productas esse simul, sc. materialiter & ratione principiorum suorum, ut ostendit D. Barthol. in Elem. Theol. qui etiam explicat locum Gen. 2, 1. quod vel dies ibi sumatur collective, vel sermo sit de die quo Deus creando absolvit omnia. U-

b surpatur vox κτιζεν pro actu Providentiæ divinæ, qua omnia sustentantur Es. 54, 16. Es. 22, 11. Ps. 148, 5. & conservantur Amos 4, 13.

c Ponitur το κτιζεν pro actu gratiæ Divinæ in regeneratione & renovatione Psalm. 51, 12. Psal. 104, 30. Es. 45, 8. & huc pertinet insignis ille locus Apostolicus Eph. 2, 9. 10. 15.

d κτιζεσθαι nasci Ezech. 28, 13. 15. Ps. 102, 19.

e Sicut το κτιζεν sumitur pro quovis stupendo opere, ita etiam ponitur de miraculoso hiatu terræ Num. 16, 30.

a K T I Σ I Σ, *creatura*: hæc vox

est universalissimæ significationis Rom. 8, 39. εδε τις κτισις ετερα: enumeraverat jam fere Apostolus omnes res, nunc si vel quid aliud cogitari possit, vocat id τινα κτισιν ετεραν, & sic longe latius sumitur κτισις in hoc dicto Apostolico (sc. dum Angelos, Dominationes, Principatus, etiam quævis futura contingentia, accidentia in Regno Potentiæ Dei comprehendit, five quodvis malum particulare, five epidemicum, five penitus universale, tanquam πανολεθριαν mundi, quæ & hoc sensu im-

b proprie κτισις dici potest, licet sit αποσερησις πασης κτισεως & κλωνις) quam in dicto Christi Marc. 16, 15. κηρυξατε το ευαγγελιον παση τη κτισει, omnis enim universalitas est restricta, videlicet: *Predicate omni creaturæ*, quæ est capax gratiæ, adeoque excipe insensatos homines, angelos (sc. proprie & primaria intentione, nam respectu secundariæ intentionis alias dicitur Eph. 3, 10. ινα γνωρισθι νυν ταις

c αρχαις και εξουσιαις εν τοις επαινεσις δια της εκκλησιας η πολυποικιλσοφια τω θεω confer 1 Petr. 1, 12.) creaturas quæ non habent primitias spiritus, itaque κτισις hoc loco sumitur vel αντιληπτικως dum genus pro specie ponitur & homo κατ εξοχην dicitur creatura, vel συνεχδοχηκως sicut Eva dicitur mater omnium viventium (adde quod πασα κτισις phraseologia Judæis eorumque Magistris usitatissima denotet (α) omnes homines v. c. in Babyb. Chetubh fol. 17. apud Maimonid. in Sanhed. c. 2. ubi το

d κברית הברית amor creaturarum exponitur Φιλανθρωπια, (β) Gentiles, Ethnicos, τας εξω in Bab. Chagiga fol. 12, 2.

& Bereschit Rabba : *Sermo & preces*
 בְּרִיּוֹת לַשָּׁמַיִם *Creaturarum* (3: Gentilium)
sunt tantum pro rebus terrenis, preces ve-
ro Israelitarum pro loco Sancto, adeo ut το
κηρυξατε το Ευαγγελιον παση τη κτισει
 idem sit quod Matth. 28. μαθητευσατε
 παντα τα εθνη) Ita πασα σαρχ sumitur
 pro solo homine Gen. 6, 3. 12. Rom. 3,
 20. licet sit αλλη σαρχ ανθρωπων αλλη &c.
 1 Cor. 15, 39.

κτισις creatura irrationalis Rom. 8, 19.
 20. 21. 22. Cujus dicti accuratam ac suc-
 cinctam explicationem videat B.L. in Ho-
 dosophiâ D. Dannh. à p. 1467. ad p. 1474.
 Hæc κτισις irrationalis propter hominem
 est punienda, quia lapso homine tota na-
 tura vanitati est subjecta (utpote condita
 propter hominem ideoque ei non fit in-
 iuria) omnia aliquando conflagrabit
 propter peccatum (alias non conflagratur,
 sicut nec aqua diluvii alias venisset)
 Huc pertinet pæna bestiarum Exod. 21,
 28. Lev. 20, 15. 16. ερημωσις locorum
 propter incolas Es. 34, 13. ολεθρια Para-
 disii terrestri, vastatio ædium, urbium,
 agrorum, fontium, arborum 2 Reg. 3, 19.
 25. πενταπολεως Gen. 19, 25. Amos 4, 11.
 Os. 11, 8. Ezech. 16, 48. Jer. 50, 40. Es. 13,
 19. Luc. 17, 29. Hiericho Josv. 6, 17. 24.
 26. Ai Josv. 8, 28. Hierosolymorum
 Matth. 24, 2. Marc. 13, 2. Luc. 21, 6. ara-
 tio terræ Idololatricæ cum seminatione
 falis Jud. 9, 45. Zoph. 2, 9. occisio pecu-
 dum 1 Sam. 15, 3. 1 Sam. 22, 19. vide 2
 Reg. 23, 7.

K Y M I N O N, Es. 28, 25. 27.

Matt. 23. Græcis homo avarus & fordi-
 dus dicitur κυμινοπρηνης, cuminifector.

K Y P I O Σ, Ita peculiariter vo-
 catur Messias in V. T. ο κυριος Dan. 9, 17.
 Si quid erit discriminis inter κυριον &
 παββι, attendendum forsan erit quod A-
 postoli de Proditore quærentes dixerint:
quis inter nos κυριε; Judas autem: *nun-*
quid ego παββι; Hieronymus ad h. l. in-
 quit: *blandientis jungit affectum sive*
incredulitatis signum. Rupertus l. 7. in
 Matt. 3. *bonum & suave est dicere utrum-*
que Magister & Domine! unde & dicit
ipse: Vos me vocatis Magistrum & Do-
minum, & bene dicitis: sed solum hoc dice-
re: Magister! est cordis longe remoti à
familiaritate dilectionis.

K Y Ω N, *Canis*, hinc κυνηγος, *a*
venator qui canes ducit. LXX. Intpp.
 vocarunt Nimrodum ανθρωπον κυνηγον,
 cæterum minus apprime, etenim si vel
 maxime fuerit proprie venator, quemad-
 modum Ismael & Esau, tamen & titulus
 venatorius aliud quid implicat, scil. Ty-
 rannidem in homines; urgent hunc sen-
 sum illa verba: *Coram Deo:* alias Ty-
 ranni forsan etiam dici possunt κυνηγοι,
 habent enim suos ubique κυνας, inquisi-
 tores & otacustas. Est κυων animal vile
 ac impurum כלב cum sex punctis Prov.
 26, 11. item avarum ac invidiosum, hinc
 forsan pro Caleb LXX. legerunt Celeb 1
 Sam. 25, 3. dum appellarunt Nabalem
 ανθρωπον κυνικον. Sed alii Interpretes
 Lutherum sequuti sunt, qui vertit: *Er-*
war aus Caleb. Syrus tamen Paraphra-
 stes habet: *rabiosus ut canis.* Arabs:

canis

cani similis erat in actionibus suis. Itali-
cæ Verf. *era di legnaggio di Caleb.* pariter
Gallicæ Verf. Cum LXX. Intp. Bibliis
usque sint non punctatis, dubium forsan ad-
huc esse poterit an legendum *Celeb* vel *Ca-
leb?* illud ad notandum hominis ingenium
canino *ισοτιμον* (NB. quoniam Observa-
tiones Nostras Sacras appellamus & bre-
vitati ubique studemus, non vacat hic dis-
quirere, an Æsculapius Phœnicum Deus
dictus sit כלבי איש *Isch-Calibi*, Vir ca-
ninus Gr. *Ατκαληπι* neque fabulas Eth-
nicorum excutere de Æsculapio ad ubera
canina enutrito) *hoc* ad ostendendum ho-
minis genus ac familiam ex qua oriundus
erat, scil. ad tanto maiorem ignominiam,
quod a tam nobili ac pio stemmate infeli-
citer adeo degeneraverat. Venit nobis
hic in mentem Observatio Veterum He-
bræorum ad nomen *Cileabi* filii Davidis,
quem ipsi peperit Abigail antea uxor Na-
balis, quod binonymus is fuerit, scil. *Daniel*
1 Par. 3, 1. & *Cileab* 2 Sam. 3, 3. *Daniel*
inquiunt fuit שמו העיקר *nomen ejus fun-
damentale* seu primarium, quia dixit Da-
vid illo nascente *Deus à Nabale me vindi-
cavit*, sed *Cileabum* appellavit id est, *Patri
similem*, quia cum ליצני הרר *avi illius
derisores* Abigailem assererent ex priore
viro Nabale concepisse, & nasciturum in-
fantem Nabalis esse filium, ad amolien-
dam hanc calumniam permisit Deus, ut fi-
gura faciei Davidis vultum plane re-
ferret.

d II. Ponitur *Κυων* pro Compede Prov.
7, 22. sicut enim Antiquis instrumenta,
quibus muros infrangebant, *arietes* dicta
fuere, ita & compes ferreus vel ligneus

κυων dicebatur, forsan quoniam homo in
hunc modum vinctus contracto ac con-
voluto corpore canis instar cubare coge-
batur, sunt quoque qui *κυων* genus tor-
menti fuisse existimant, & sic canem ap-
pellatum quod Nostrates hircum appel-
lant *Polsche Bue*.

III. *Κυων* dicitur homo abjectus & vi-
lis 1 Sam. 17, 43. 2 Reg. 8, 13. Videndus
est hac de re Bochartus in Hierozwico P.
I. l. 2. c. 56. fed & audiendus Majus in Obs.
S. ad locum 2 Sam. 3, 8. *Numquid ca-
put canis ego, qui Jude sum?* הראש
כלב אנכי אשר ליהודה. Magnum, in-
quit, est convitium canis vocari, quo no-
mine vix nullum aliud turpius habitum fu-
it, siquidem ipsis Judæis testibus in Sche-
moth Rabba fol. 128. col. 3. *canis inter
quadrupeda impudentissimum est animal.*
Nam & fordidi & virulenti & venerem il-
licitam exfusissime amantes, ita adpellan-
tur. De ultimo horum genere extat lo-
cus in Deut. cap. 23, 19. Quem in pri-
mis vocabuli כלב significatum in animo
habuit Abner, cum istius sibi criminis pro-
pudiosi, obscœnitatis objiceretur. Ca-
ninæ etenim impudentiæ proprium est *εὐ-
μετω ποιεω, τα της αφροδιτης*. Sed
maius quid, *caput canis*, quod heic solum
invenimus; alibi autem simpliciter ca-
nis, in vituperii vel contemptus signum
ponitur, veluti 1 Sam. 17, 43. 2 Sam. 9,
8. & 16, 9. 2 Reg. 8, 13. conf. Job. 30, 1.
Phil. 3, 2. unde suspicari licet, *אנר ca-
put canis*, extreme impudicos designare,
Magistri, quando tempus Messiae adven-
tum proxime antecedens describere vo-
lunt, ajunt id calamitosum maxime fore

fore, hominibus in summo vitiorum a-
pice constitutis **הוצפא יסנא** crescente
ανασχυστια, irritante patrem filio, insur-
gente filia contra matrem, nuru contra
socrum, ita fututura sit **פני הרור כפני**
הכלב *illius seculi facies tanquam*
vultus canis, ut & in Sota 9. 15. Et
Helena seipsam **κυνωπιδά** vocat in O-
dyss. Δ. 145. quade causa, non est igno-
tum. Abnerus itaque notanter adhi-
buit illud **ראש** ac si dixisset: tunc lasci-
vorum ac impurissimorum principem
me censēs atque caput? absit, de me sic
cogites **אשר ליהורה** qui de populo illo
sancto sum, in quo ne nominare qui-
dem convenit tale facinus. Negavisse
enim, cuius accusabatur, crimen, patet
ex verbis ad finem commatis nostri col-
locatis. Hæc quoad illustrationem tex-
tus, si verba prout posita sunt, conside-
raverimus. Sed, ne quid dissimulem,
videre mihi videor **συνχυσιν** vocabu-
lorum, sic ordinandorum **הכלב**
אנכי אשר ראש ליהורה *Numquid ca-*
nis ego, qui caput sum Juda? caput Ju-
dæ appellat sese, vel quia supremus belli
dux fuit; vel, ut declaret, quantis sibi
domum Saulis, omnemque Judam be-
neficiis devinxerit. Duo flagitant ejus-
modi statuere transpositionem; unum,
quod nullus alius, præter hunc, occur-
rat locus, ubi junctim caput canis tan-
quam convitium legitur, etsi crebrius
legatur **כלב** *canis* nude; alte-
rum quod hac ratione illa tollatur ob-
scuritas, quam alioquin voces **אשר**
ליהורה pariunt. Frequentes sunt tales
translocationes in utroque Testamen-

to. Expende Gen. 13, 10. & 18, 12. f
Deut. 32, 5. Es. 29, 22. Cant. 1, 5. Matt.
12, 14. Luc. 5, 17. Act. 13, 27. & 16, 3.
& 22, 3. Rom. 5, 12. si nec iste interpre-
tandi modus sese probaverit, tutissimum
pronuncio, vocem **אשר** *απο τῆς κοινῆς*
repetere, hoc pacto, *anne caput canis*
ego, qui caput sum Juda? Hæc Majus.

IV. **Κυνες** dicuntur infideles, increduli, h
indigni, pervicaces, **οἱ ἐξω**, alieni a fæ-
dere Dei Matt. 15, 16. Marc. 7, 27. Pseu- i
do-Apostoli Phil. 3, 2. Pariter seu infideles
seu ignavi præcones verbi Es. 56, 10.
כלבים אלמים *Canes muti*: Magis
scil. nocent canes tacendo, quam latrando,
hinc illud Gallor. *cave tibi à cane muto* &
aqua silente; ita legitur in Epist. ad Ephe-
sios, quæ sub Ignatii nomine circumfertur
ὅς θη υμᾶς ὡς θηρία ἐκκλινεῖν, εἰσι γὰρ
κυνες ἐρεοὶ ἢ δυναμένοι ὑλακτεῖν, λυσ-
σῶντες, λατρεῖσθαι his addi possunt
quæ habet Bochartus Hieroz. P. I. l. 2. c.
56. vere notatu digna, quæ tamen hic ex-
scribere non vacat. VI. Contemptores ver- m
bi Matth. 7, 6. VII. Piorum persecuto- n
res sævissimi ac crudelissimi Ps. 22, 14.
כלבים Ital. *i cani, la congregazione de*
malignanti, item v. 17. 21. & huc forsan
referri etiam potest locus Ps. 59, 7. 15. de
quo vide infra in voce **Λίμος** VIII. Impu- o
ri, Apostatæ Ap. 22, 15. IX. Pueri me- p
ritorii Deut. 23, 18.

Quid per **Κυνωμυῖαν** intelligendum sit, q
haud satis liquet, habetur hæc vox Exod.
8, 21. de Croy Diod. Gall. & Geneven-
ses *une mêlée d'insectes*. Vulg. *omne genus*
muscarum, musca diversi generis. Tre-
mell. *colluvies animalium*. Osiander
quem-

quemadmodum Vulgata, Luth. *aller-
ley Ungezieffer* : Habetur & Ps. 105, 31.
Diod. Gall. *melée d' insectes & des
mouchérons*. Psalter. Ital. *missione di
bestie, pidocchi in tutti i confini loro*. Er-
berg. *una mischia di bestivole, pidocchi in
tutte le loro contrade*. Vulg. *cynomya & ci-
nifes* (in margine *cænomya*) sic & Osiander.
Tremell. *colluvies animalium, pedi-
culi*. Luth. *Ungezieffer, läuse*. Vult Hieronymus mendose scribi *κυνομυαν* pro
κοινομυαν, scil. quod communis intelligatur
insectarum colluvies, unde & Aquila
posuit *παμμυαν*. Sed quoniam *κυνομυα*
quoque dicuntur varia insectarum genera,
quæ canes præcipue infestant, adeo ut vel
per hoc monstrare voluerit Sp. S. quam
viles essent Ægyptii in oculis Domini, &
quod plagis canum cruciarentur, ideo in
medio relinquimus, an potius dicendum
sit *κυνομυα*, an *κοινομυα*. Quicquid alias
περι της κυνομυας dici poterit, dictum esse
existimo à Bocharto in Hieroz. P. II. l. 4.
c. 15. & 16. & P. I. col. 35. quo Lecto-
rem remittimus cum plagium à nobis u-
bique alienum esse velimus.

ΚΩΛΥΩ, *prohibeo* 1 Tim. 4, 3.
κωλυοντων γαρ μεν απεχεσθαι βρωματων.
Nulla hic ellipsis est, quasi dictum foret
*κωλυοντων γαρ μεν, κελευοντων απεχεσθαι
βρωματων*, ut supplevit Epiphanius Hæ-
ref. 48. Hieron. l. 2. contra Jovin. Nam
κωλυειν denotat quodvis edictum sive po-
sitivum sive negativum, quando cum ne-
gativa voce in infinitivo copulatur ut hic
& apud Demosthenem : *κωλυειν μη υβρι-
ζειν* pro *κωλυειν υβριζειν. απεχεσθαι* est

autem *α*que negativa vox ac *μη υβριζειν*
nam est *μη κραδαυ*. Ita nec ulla ellipsis
est in dicto 1 Corinth. 14, 34. *α γαρ επι-
τε τραπται αυταις λαλειν, αλλ υποτασ-
σεσθαι*, quasi deesset, *το δε αυτας & sic*
legendum *αλλα δε αυτας υποτασσεσθαι*.
etenim in quamplurimis lectionibus ha-
betur *υποτασσεσθαι* & sic plenus satis
ac planus est sensus. Nec admittenda est
ulla ellipsis 1 Tim. 2, 12. *γυναικι δε δι-
δασκειν εκ επιτρεπω οτε αυθεντειν αν-
δρος, αλλ εναιεν ησυχια*, nam hic *π*
επιτρεπειν satius est referre ad *το εναι* (scil.
παρα τιν ανδρος : habitare cum viro pa-
ri dignitate, sed *εν ησυχια ατερ αυθεντίας*)
quam ad *ησυχια*, tunc enim non quadra-
ret : *επιτρεπω γυναικι εναιεν ησυχια*,
nisi *το επιτρεπειν* tam de præcepto quam
de permissione intelligere velis. Si cu-
jus interest scire, quinam fuerint Veteres
Hæretici, de quibus seu dixit seu
prædixit Apostolus 1 Timoth. 4, 3.
*οτι εκωλυον γαρ μεν απεχεσθαι βρωμα-
των*, videat quæ de Encratitis, Montani-
stis, Marcionitis, Gnosticis ex Ignatio, Ire-
næo, Theodoreto, Clemente Alexandri-
no & Scriptore Constitut. Apostol. attulit
testimonia Hammondus ad hunc locum :
Nunc vero hanc Pontificiorum esse do-
ctrinam universus orbis Evangelicus
agnoscit.

ΚΩΜΟΣ, Sap. 14, 23. *η γαρ
τεκνοφονος τελετας, η κρυφια μυσηρια,
η εμμανεις εξ αλλων θεσμων κωμους α-
γοντες, οτε βιβς, οτε γαρ μες επι καθαρις
φυλασσεσθαι*. Hæc verba sacra Gentili-
um

um, festa, Bacchanalia, maimacteria, verbo: totam Idolomaniam produnt, collata cum vers. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 20. 21. 22. 27. 28. & cum 2 Macc. 6, 4. ubi hæc verba habentur: το μεν γαρ ιερων ασωτιας και κωμων επεπληρωτο υπο των εθνων ερθυμντων μεθ εταιρων, η εν ταις ιεροις περιβολοις γυναιξι πλησιζοντων, επι δε τα μη καθηκοντα ενδον φεροντων &c. Patet per κωμης nocturnas commestationes & impuras commistiones innui, quarum descriptionem Theocriti (qui eos, qui his litabant, κωμασας dixit) Scholiastes sic prodidit: κωμαζειν λεγεται επι των κατα νυκτα εις ερωμενας απερχομενων. Hi concessus nocturni quoniam in Gentilium festis præcipue fiebant, canticis quibusdam celebrabantur, quæ dicta fuerunt κρησιθυμα & θυροκοπικα sc. ad ædes ταιν εταιρων hæc vocat Theophylactus τα μετα μεθης και υβρεως ασματα, vocem vero υβρεν non solum contumeliam sed & libidinem significare notum est: Ita ab Apostolo non semel junguntur κωμοι και μεθαι, quæ Vernacula non satis emphatice reddidit *fruchtlos* *serje og druckenshab* Rom. 13, 13. neque Gallica: *gourmandise* & *yrrognerie*, neque Italica: *in pasti ed ebrezze*, at Latine satis bene dicitur *commestatio*, habito sc. respectu ad nocturnas hæc commestationes Gentilium, ideo & inquit Paulus l. c. ως εν ημερα NB ευσχημονως περιπατησωμεν, μη κωμοις &c.

ΚΩΝΟΨ, *Culex*: unde κωνοπειον velum ad arcendos culices: hoc est quod ad hunc locum habet N. Leigh:

Sed quoniam proverbialis est locutio Mat. 23, 24. οι διυλιζοντες τον κωνοπον, τον δε κωνομηλον καταπινοντες, haud abs re erit, ritus Judaicos introspicere: legimus apud Talmudicos in Cholin. c. 3. fol. 67. a. ישיחי *Jabchuzin* vel *Jabcusino*: culices pusillos qui in vini facibus reperiuntur, percolari, & id quidem per sudaria fieri Tr. de Sabb. c. 10. fol. 139. b. hos inter cibos vetitos refert Maimonides Tr. de Cib. Vet. c. 2. art. 20. ita LXX. Intpp. dixerunt διυλισμενον οικον pro εν φαλαις οινον Amos. 6, 6. ubi forsan legerunt *קרימב bemizkeke*, in colis, pro *קרימב bemizreke* in phialis.

A.

ΛΑΘΡΑ: *clam, clanculum*: (1) a nemine conscio Ps. 101, 5. Deut. 13, 6. hinc λαθραιως Job. 4, 12. & λαθριος Prov. 21, 14 (2) Privatum coram paucis Mat. 1, 19. ubi το λαθρα opponitur τω παραδειγματιζειν, quod fuit veteribus supplicio afficere, exemplum in aliquo statuere, adeo ut παραδειγμα pænæ παραδειγμα culpæ ac scandali tolleretur: Recentiores vero Græci per παραδειγματιζειν intelligunt ludibrio habere, contumelia afficere, vid. Col. 2, 15. Ebr. 6, 6. Jer. 8, 2. Jer. 13, 22. Nah. 3, 6. Num. 25, 4. vide vocem παραδειγματιζω: huic inquam verbo opponitur το λαθρα & mollissimum in re durissima vocabulum quærit Evangelista dum ponit απολυειν pro εκβαλλειν Ιωσηφ δε ο ανηρ αυτης δικαιοσυνων και μη θελων αυτην παραδειγματισαι, εβαλεν αυτην απολυσαι αυτην. Duo scil. erant

erant modi repudii apud Judæos, alter quo libellus dabatur in quo causa divortii palam ad infamiam uxoris proponebatur, alter quo is excludebatur, nec testes adhibebantur, marito solum confcio sed reticente infirmitates uxoris. (3) *λαθρα* secreto, nemine advertente Mat. 2, 7. (4) submissa voce, *tacite* absque strepitu Joh. 11, 28. huc referas *το λαθρα* Ruth. 3, 7. 1 Sam. 24, 5. (5) *λαθρα τι λεγειν* ponitur pro: aliquid non suo sed alieno nomine dicere alicui, idque tanquam secretum ipsi aperire, 1 Sam. 18, 22.

a **ΛΑΛΕΩ**, loquor: Joh. 8, 25. *την αρχην οτι και λαλω υμιν*, per metathesin: *λαλω την αρχην*: is sum cujus originem dico sc. a Patre v. 27. Quidam legunt *οτι* & sic est locutio explicatoria, dixerat enim v. 12. *Ego sum lux mundi* & adhuc quærebant: *Tu quis es?* ideo explicat se eundem esse origine, cujus originem dixerat: Alii legunt *ετι*, & sic est locutio demonstrativa probans Divinitatem Personæ ex Divinitate verbi quod proferebat, nam si verba, quæ dicebat, spiritus erant & vita, non ministerialiter prolata, ut illa Prophetarum, sed *παρησια* & *ηγεμονικως*, facile erat concludere ipsum fuisse *λογεν* Joh. 1. *Quia sic loquebatur, οτι και λαλω υμιν*. Quidam hic *την αρχην* pro adverbio asseverationis sumunt, veluti habetur apud Sophocl. *αρχη: δε θεων ε' περ' ε'πει ε' αυηχανα*: sed hæc explicatio minus placet, nam sic absque dubio non dixisset *αρχην* sed *Αμην*, ut alias semper quando asseveratione usus est: alii iterum alio modo *αρχην* pro

adverbio sumunt sc. *initio, primo*, quemadmodum ipse quoque Hammondus & Clericus (licet hi critici felicitate judicii sui confisi novitate ingeniosa majorum omnium scientiam vicisse sibi videantur) hanc expositionem retinuerunt: Sed hoc minus convenit: alii denique per *αρχην* Patrem seu Principium filii dixerunt, ut post D. Seb. Schmidium explicuit D. Fecht. in Philocal. S. Edit. Rostoch. Anno 1708. pag. 8. Otto in Lex. Rabb. ad vocem Formula loquendi: sic exponit, *optime vertitur illud quod à principio dico vobis*, vel ita: *illud quod præcipue vobis advertendum*, ut *αρχη* respondeat *τω ΝΩ* quo denotant rem primariam & præcipuam sicuti è contra per *ΝΩ* rem secundariam aut minorem intelligunt, vide Tamid. fol. 61. Beracot fol. 53, 1. Novissime D. Majus in Obs. S. P. I. p. 69. & seqq. ita habet: *Τὴν ἀρχὴν ὅ, τίνα λαλῶ ὑμῖν* id quod à principio dico vobis. Ita hunc textum exhibent emendationes Editiones; sic volunt, quotquot accurate rem perpendunt. Nec contrarium me habebunt. Illa tamen interpretatione Veterum æque ac Recentiorum, minus placent. Ut ego arbitror, *τὴν ἀρχὴν* positum est pro *κατὰ τὴν ἀρχὴν*, quod sæpe fieri, omnes, credo, largientur. Censeo etiam ex antecedentibus suppleri debere nostrum textum, verbo tantum substantivo, uti vocant, subaudiendo. Ellipsin vero ex iis quæ præcesserant, commode nonnunquam esse repetendam, evincunt illa loca, quæ Glassius Philol. S. L. IV. tract. 2. observat. 9. affert, ex quo & verbi *εἰμὶ* ellipsin

„psin non raram esse discas, libr. III. tr. 3.
 „can. LVI. Sic igitur, quærentibus ex
 „Salvatore Judæis σὺ τίς εἶ; respondet:
 „(κατὰ) τὴν ἀρχὴν (εἰμι) ὅ, τι καὶ λαλῶ
 „ὑμῖν, jam ab initio sum, vel, fui, (nam &
 „hæc temporum ἐτέρωσις usitatissima
 „est; vide saltem Marc. 3, 19. 20. 31. &
 „ipsius Evangelistæ nostri caput 8, 58.
 „quodcunque vobis loquor, vel locutus
 „sum. Differuerat autem Sospitator no-
 „stus inprimis de æternitate sua, quam in
 „animo heic habere, non modo ex v. 14.
 „verbis: αἶθα πόθεν ἦλθον sed etiam ex
 „v. 23, ἐγὼ ἐκ τῶν ἀνὰ εἰμὶ. ἐγὼ ἔκ εἰμι
 „ἐκ τῆς κόσμου τῆς, patet. Hisce adne-
 „ctitur v. 24. εἰ μὴ πίστευσήτε, ὅτι ἐγὼ
 „ΕΙΜΙ, ἀποθανεῖσθε ἐν ταῖς ἁμαρτίαις
 „ὑμῶν. Adeo pendent omnia ex cogni-
 „tione ejus, quod Christus sit v. 12. lux
 „mundi, ab æterno, ejusdem cum Patre
 „essentiæ. Quem sermonem, arrogan-
 „tiæ plenum existimantes Judæi, irriden-
 „tes quærent v. 25. σὺ τίς εἶ; tunc revera
 „es ille æternus Deus, qui ante omnia jam
 „exstitit? Atqui te putamus hominem,
 „non ita pridem in orbem huncce dela-
 „tum, id quod palam infra v. 57. profiten-
 „tur. Sed respondit Christus: (κατὰ)
 „τὴν ἀρχὴν (ἐγὼ εἰμι) ὅ, τι καὶ λαλῶ
 „ὑμῖν, jam ante rerum omnium principi-
 „um fui id omne, quod hætenus vobis
 „edisserui. Non poterat ad quæstionem
 „à malignis hominibus motam exactius
 „respondere Servator, quam ad confide-
 „rationem τῆς ἀρχῆς remittendo, unde
 „satis cognoscere possint, quid de Divinita-
 „te ac æternitate sua sit judicandum. Vo-
 „cem ἀρχῆς non censeo aliter exponen-

„dam, quam per universum novum fœ-
 „dus, & inprimis ab Joanne sumitur; con-
 „stat enim nulli Evangelistarum æque u-
 „sitatum illud vocabulum, atque Nostro,
 „quo tum fere utitur potissimum, quando
 „æternam Salvatoris originem declarat.
 „Quamobrem non temere ab ejus stylo
 „recedendum, vitandæque illæ expositio-
 „nes, quæ magis elegantes sunt, quam
 „veræ.

Hætenus Majus. Λαλεῖν dicitur de re b
 aliqua, quæ per se innotescit tam continua
 repræsentatione sui, quam rumore, vel
 certa aliqua, patula, ac continua expostu-
 latione; ita dicitur sanguis Christi Ebr. 12,
 24. λαλῶν τα κρείττονα παρα τον Αβηλ.
 Notanda hic est (α) loquela sanguinis A-
 bel 1) propter horrendum illud facinus
 in se commissum, quod natura sua Deo
 præsertim ac dein hominibus innotescit:
 sit quodvis peccatum opus tenebrarum &
 fugiat lucem Johan. 3, 19. 20. effugere ta-
 men non potest, hinc igni assimilatur, qui
 proprio fumo proditus, & oculos quidem
 flamma, aures strepitu, nares fumo ferit
 Es. 7, 4. Conf. 2 Pet. 2, 13. 14. 15. hinc il-
 le strepitus Sodomæ in auribus Dei Gen.
 18, 20. & castrorum Idololatricorum in
 auribus Moſis Exod. 32, 17. 18. Pecca-
 tum vero homicidii natura sua omnem
 κρυψιν respuit, etenim defodiatur Ægypti-
 us in arena, licet juste occisus Exod. 2, 12.
 eruitur tamen v. 15. conf. Ezech. 2, 12. &
 24, 7. in voce Γη num. 20. & voce ΠΕΤΡΑ
 ad locum Ezech. 24, 7. 8. 2do propter
 vindictam, quam natura sua poscit homi-
 cidium, adeo ut ne irracionales quidem
 creaturæ ab illa sint immunes Gen. 9, 5.
 multo

multo minus homo hominis cæsor ; et-
enim in sanguine est anima ibidem : in a-
nima imago Dei v. 6. tam instituta quam
restituta. Ergo in effusione sanguinis
committitur , ut sic dicam , Deicidium &
crimen læsæ Majestatis Divinæ, cujus re-
gale est vitam dare & tollere: Ejusmodi
loquelæ (β) opponitur loquela sanguinis
Christi imo propter continuam sui repræ-
sentationem quæ est intercessio Christi
δεικτικη, in qua sanguis ejus & λυθρον per
se innotescit Deo Patri & ante oculos po-
nitur, 2do propter satisfactionem quam
natura sua præstat sanguis ipsius Dei, ad-
eoque ratione justitiæ deletionem totius
Chirographi poscit: etenim soluto debito
justa est cassatio seu annihilatio Chirogra-
phi, sive ipse debitor id solverit , sive pro
eo sponsor, & hoc vocat Apostolus *justum*
& *justitiam coram Deo*: nunc autem dici-
tur sanguis Christi τα κρείττονα λαλειν,
nam sanguis Abelis injuste effusus nun-
quam tam acriter vindictam efflagitare
poterit, quam sanguis Christi innocentissi-
mus justitiam retributoriam propter me-
ritum æque ac justitiam absolutoriam
propter satisfactionem expostulat.

a ΛΑΜΒΑΝΩ, accipio, Act. 1,
b 8. capio, aufero, prebendo: II. λαμβανειν
non semper est manu prehendere, sed το
λαβετε etiam pro orali acceptione sumi-
tur Marc. 15, 23. Joh. 19, 30. & 20, 22.
quod adversus Calvinianos notandum in
usu Cænæ, licet Calvinus l. 4. Instit. cap. 17.
§. 43. & Beza in Ep. 2. ad Thomam Thi-
lium p. 25, 26. hunc ritum pro adiapho-
ro habeant: nec est ταυτολογία in verbis

λαβετε, Φαγετε fatente Beza l. c. certe,
inquit, ore sumere & manducare duo sunt
&c. pari modo Zanchius ingenuo candore
scribens ad Ottonem à Grunrad l. 1. Ep.
Tom. 8. Col. 162. III. λαμβανειν est sibi c
acquirere, comparare. Jud. 5, 19. Luc. 19,
12. IV. emere Zach. 11, 7 V. In potestate d e
sua habere Joh. 18, 31. Joh. 19, 6. Act. 2, f
23. VI. temere ac suo arbitrio aliquid u- g
surpare (hinc λαμβανειν μαχαίραν) Joh.
3, 27. Ps. 50, 16 Ex. 20, 7. Deut. 5, 11.
VII. Discere Prov. 1, 3. Marc. 7, 4. 1 Co- h
rinth. 11, 23. 1 Cor. 15, 3. Gal. 1, 9. 12. 1
Thess. 4, 1. IIX. amplecti Phil. 4, 9. Ap. i
3, 2. 1 Joh. 5, 9. 1 Cor. 15, 1. 1 Thess. 2,
13. 2 Thess. 3, 6. Prov. 2, 1. Prov. 10, 8.
2 Cor. 7, 2. IX. dare Gen. 43, 34. 1 Reg. l
17, 10. Ps. 68, 19. Eph. 4, 8. Os. 14. 2.
ita pasim accipitur λαμβανειν τινι γυναικα.
X. Rationem rei alicujus habere, ita λαμ- in
βανειν προσωπον. XI. tollere, portare Mat. n
8, 17. Es. 53, 4. Nota: λαμβανειν μορφην
Phil. 2, 7. collat. cum Ebr. 2, 16. non est
reformari aut transformari, sed superin-
duere, una assumere. forma enim Dei non
recessit, sed forma servi accessit, hæc est as-
sumpta, non illa consumpta, inquit Augu-
stinus.

ΛΑΜΠΩ, luceo, splendo, Mat.
17, 2. και μετμορφωθη εμπροσθεν αυ-
των, και ελαμψε το προσωπον αυτου ως
ο ηλιος, τα δε ιματια αυτου εγενετο λευ-
κα ως χιον (alii legunt: ως το φως) hunc
splendorem Christus assumpsit sed non re-
tinuit ratione αικονομιας: Equidem ex a-
spectu Dei Moses radios concepit Ex. 34, 29
(quæ fuit præfiguratio μετασχηματισμ

των θνητων σωμάτων ημών εν τω μελλοντι Phil. 3, 21.) sed non discipuli ex hac visione Thaboritica, 1.) quoniam, noluit Christus ut ante resurrectionem ulli dicerent hanc ejus transfigurationem, quæ utique omnibus palam facta fuisset. 2.) Quoniam gloria legalis non major erat, quam ut Moses ejus capax esset, sed major erat hæc Evangelica, quam ut illam recipere possent discipuli, hinc Moses ab initio ad finem 40. diebus coram conspectu divino stetit, discipuli vero proni jacuere & nil vel ab initio vel in fine viderunt: adde quod quamdiu Moses gloriam ex nube loquentis sensit, libere videre potuit, at cum postulavit gloriam Majestaticam, faciem, *εικωνα της υποστασεως και απαντασμα της δοξης αυτης* Ebr. 1, 3. non amplius dorsum sub gloria legali, sed faciem inquam, *δοξαν ως μονογενους παρὰ τῶ πατρὸς* Joh. 1, 14. ut patet ex v. 5. 6. cap. 34. da fam der Herr und prediget von des Herrn Mahmen, collat. cum v. 18. 19. c. 33. tunc manu Divina facies Moses obumbrata fuit v. 22. 23.

ΛΑΜΠΡΟΣ, vide Λευκος: dicitur λαμπρος de statu splendido ac felicissimo Psal. 68, 15.

ΛΑΟΣ, Act. 4, 27. Λαοις Ισραηλ: aperte patet hic per λαον non posse populum sed tribum denotari.

ΛΑΤΡΕΙΑ, Joh. 16, 2. δοξει λατρειαν προσφερειν τω Θεω. Syrus & Arabs hic per λατρειαν intelligunt θυσιαν & haud sine causa, nam Exod. 8, 16. 21. λατρευειν exponitur per θυειν & 2 Sam. 15,

8. εαν επισρεφων επισρευη με κυριος εις ιερουσαλημ και λατρευσω τω Κυριω: Hoc dicto forsitan respexit Christus ad facinus Eliæ Zelotæ, qui 400. sacrificulos Baalis mactavit 1 Reg. 18, 40. quasi Judæi Zelotæ (de quibus Josephus in Antiquitatibus Judaicis) tale quid optimum facinus se molituros crediderint mactando Confessores Christi, ut & postea factum est tam a Paulo perverso, spirante cædem fidelium in via Damascena (qui ut ipse quondam talis postea optime testari potuit de zelo Judæorum sine judicio Rom. 10, 2. nam ipse idem fecerat αγνωων εν απιστια 1 Tim. 1, 13.) quam in Paulo conversio ab iis qui inter se juraverant & sacramento se obstrinxerant de ipso tollendo Act. 23, 12.

ΛΕΓΕΩΝ: Hieronymus in c. a 26. Matt. dicit legionem tempore Christi clausisse sexcentos, Jansenius 12250. Franciscus Lucas 12500, Alexander ab Alex. Veget. l. 2. de re militari c. 2. 6000. interdum plures, ita & plures quos citat Martinus in Lexico. Vocavit se Dæmon Gergesenus λεγεωνα Marc. 5, 9. Luc. 8, 30. quod b quidam ipsum ex arrogantia dixisse putant, quasi suam multitudinem ac ordinem στρατευτικον & insignem potentiam ostentare voluerit, sed tenendum est Sathanam hoc vere dixisse 1.) quoniam satis gnarus, cum quo tunc rem haberet, non ausus fuit tunc quicquam ex arrogantia palam proferre, videns se necessario Domini Christi imperio pariturum, unde etiam quodammodo tartara deprecatus est, 2.) quoniam Christus satis sciens numerum nomenque hujus catervæ Diabolicæ, voluit tamen in-
terro-

terrogare & propriam ipsi confessionem extorquere, quis sc. ac quotuplex esset, ut palam fieret multitudo, numerositas ac potentia Diaboli, & exinde quoque aestimaretur magnitudo miraculi à Christo facti qui venerat ad destruenda opera Diaboli 3tio quoniam vere ingens est multitudo immundorum Spirituum, qui, exercitus instar, æque suos ordines habent ac sancti Angeli, qui ob hoc dicuntur *πληθος στρατίας* *στράν* Luc. 2, 13, & si illi in legiones dispe- scuntur Matth. 26, 53. quid ni & Dæmo- nes? Ad locum Matth. 26, 53. inquit Hie- ronymus: *Una legio apud Veteres sex millibus complebatur hominum. Septua- ginta millia Angelorum, in quot gentes ho- minum lingua divisa est de duodecim legio- nibus fieri inde constat.*

ΛΕΓΩ, Matth. 1, 12. Ο λεγο- μένος Χριστός. Est λεγεσθαι & καλεσθαι idem quod esse, ut Luc. 1, 32. υὸς υψίστης κλη- θήσεται & vers. 35. το γενομενον αγιον κλη- θήσεται υὸς Θεου & est proprie Hebraismus.

ΛΕΙΤΟΥΡΓΕΩ, Pontifi- cii ut Missam inferant & Sacramentum S. Cænæ etiam Sacrificium esse probent, ver- tunt locum Act. 13, 2 *λειτεργαντων αυτων*, *sacrificantibus illis*, & probare conantur hanc vocis significationem ex Ebr. 8, 2. ubi Christus dicitur *λειτεργος* veri tabernaculii sed distingvendum est inter genuinam vo- cis alicujus significationem & particula- rem aliam, quæ ex συναφεια aliquando in- fertur. Genuina τὸ λειτεργειν significa- tio est: *officio fungi*, ita Magistratus dici- tur *λειτεργος* Rom. 13, 6. Angeli *λειτεργικα* πνευματα Ebr. 1, v. ult. jam cum nulla co-

gat necessitas, nativæ vocis significationi est immorandum, & sic vertendum *λει- τεργαντων αυτων* cum officio fungeren- tur, officium autem seu *λειτεργεια* Pauli ac Sociorum Act. 13. constitit in prædica- tione verbi & administratione Sacramen- torum, unde Chrysostomus hunc locum reddidit: *κηρυττοντων αυτων*, respexit e- nim ad anteced. v. 1. Erberg. *mentre face- van' il publico servizio del Signore*. Dio- datus in Vers. Gallica: *pendant qu'ils fai- soient le service public du Seigneur*, & in glossa exponit de prædicatione verbi & ad- ministratione Sacramentorum. Genevens. *Eux donc servants en leur ministere au Seigneur*, ita etiam la Version selon la co- pie de Charenton imprimee An. 1665. à Leyden. Luth. *Da sie dem H. Eren diene- ten*. Vulgat. Osiander: *Ministrantibus illis Domino*: Beza: *ministerium obeuntibus*: Tremellius minus recte: *cum obsecrassent Dominum*. Vide vocem *Θυω*. Verba sunt Isaaci Causaboni Exerc. 16. ad Annal. Ba- ron. n. 41. *λειτεργειν* prima notione est opus facere publicum vel publice, sed latius „postea vox illa est accepta. Apud Græcos „Scriptores, Platonem, Aristotelem, alios, „*λειτεργειν* est publico præstare vel ope- „ram vel pecuniam: *λειτεργια* ejusmodi „præstatio sive operæ sive pecuniæ. *περι τας* „*αρχας λειτεργειν* & *λειτεργειν την περι* „*τας αρχας λειτεργιαν* Aristoteli in po- „liticis lib. 4. dicuntur, qui Rempublicam „curant. Dicitur *λειτεργειν* etiam ille, „qui artem aliquam exercet aut negotium „curat, ex quo ad publicum aliqua redit „utilitas. Interdum quævis *εργασια* & „operæ præstatio, etiam inhonestæ, dici- tur

„tur λειτουργία. Quin etiam res ipsæ di-
 „cuntur λειτουργεῖν, quibus est aliqua pen-
 „satio imposita. Sic & de rebus Divinis
 „cum usurpatur hoc vocabulum, habet
 „significationem modo latiore, modo
 „angustiore. In 7. Politicorum αἱ πρὸς
 „τὰς θεὰς λειτουργίαι dicuntur omnia erga
 „Deos officia, ad quæ opus pecunia. Justi-
 „nus initio libri de monarchia, originem
 „idololatriæ inde repetit, quod primis
 „temporibus, viris potentioribus inferio-
 „res instituerunt τελετὰς καὶ λειτουργίας
 „τελεῖν, id est, cultus quosdam exhibere,
 „Deo potius, quam hominibus debitos. Se-
 „ptuaginta Seniores vocem עֲבָדָה, quæ
 „Dei cultum & latrariam significat, passim
 „verterunt λειτουργίαν. Ezech. 24, 20. pro
 „עֲבָדָה operam illius, vel mercedem, di-
 „xerunt ἀπὲς τῆς λειτουργίας αὐτῆς,
 „sensu feliciter expresso. At 1 Paral. 28, 9.
 „minus proprie vox מְלָכָה, quæ artifi-
 „cii opus significat, vertitur λειτουργία.
 „Num. 8, 24. λειτουργεῖν λειτουργίαν posu-
 „erunt pro eo, quod venustissima transla-
 „tione dicitur in Hebræo, *militiam milita-*
 „*re*, id est, obire ministerium, & in eo se ex-
 „ercere. Paulus ad Romanos scribens
 „16. 17. λειτουργεῖν ἐν τοῖς σαρκικοῖς,
 „ministrare alicui in rebus carnalibus, id
 „ipsum intelligit, quod in Aristot. l. 4. pol.
 „est λειτουργεῖν ταῖς ὁσίοις, inservire præ-
 „benda pecunia. In ea ad Philippen-
 „ses λειτουργός & λειτουργεῖν non multo aliter
 „usurpantur de officiis privatim Pauli ex-
 „hibitis. ibid. λειτουργός est omnis minister
 „Ecclesiæ, proprie tamen illi, qui mini-
 „strant ad altare: & λειτουργία laxè quidem
 „omne ministerium, quod ad sacra perti-

„net, sed proprie magis ministerium cul-
 „tus divini, & quicquid circa sacram men-
 „sam peragitur. Sæpe ergo λειτουργεῖν
 „non est quodvis circa res sacras ministe-
 „rium obire, sed ea, per quæ Deus a Chri-
 „stianis colitur: puta orare, Scripturas re-
 „citare aut interpretari, concionari, sacra-
 „menta administrare. Balsamon ad con-
 „cilium Sardicense λειτουργεῖν exponit
 „ιεραργεῖν, hoc est, sacrorum functiones
 „obire. Sic dixit Paulus ιεραργεῖν τὸ
 „εὐαγγέλιον, Rom. 15, 16. pro fungi sacro
 „ministerio prædicationis Evangelii. Ab
 „hac ratione dictæ sunt ΛΕΙΤΟΤΡΓΙΑΙ, de-
 „scriptiones quædam ordinis servandi in
 „sacris celebrandis: cuiusmodi sunt, quæ
 „hodie circumferuntur sub titulis partim
 „veris partim falsis, Petri, Jacobi, Andreæ,
 „Basilii, Chrysostomi, & similes. Latini
 „vocant ordinem agendi, vel officium.
 „Græci aliquando ἀκολουθίαν, & Balsamon
 „non semel. In ritualibus Hebræorum
 „partim ejusdem partim affinis significa-
 „tionis sunt תְּכִנָּה, quasi dicas, forma a-
 „gendi, & סֵדֶר ordo, item תְּהִנָּה, ut si dicas
 „circulum in se redeuntem. Quemadmo-
 „dum autem res Divina dividitur, vetustis-
 „simo Christianorum instituto, in cultum
 „matutinum & vespertinum, ita in Patrum
 „libris fit mentio liturgiæ matutinæ &
 „vespertinæ. In Actis Concilii Ephesi-
 „ni pag. 295. ἐπιτελεσαι μὴ συγχωρησαντες
 „τὰς ἐσπερινὰς λειτουργίας, hoc est, obire
 „non permittentes vespertinas aut matu-
 „tinas functiones, & notat Balsamon, λει-
 „τουργίαν aliquando constare sola oratione
 „sine ulla sacramentorum administratio-
 „ne. Obtinuit tamen, ut liturgia peculiari-
 „ter

ter dicatur, quam celebrationem corporis Christi continet. Itaque Justinian. Novella septima *ιεραν λειτουργίαν*, hoc est, functionem describens duas illius partes commemorat, recitationem divinarum scripturarum & participationem S. S. cænæ Domini: ἐν οἷς, inquit, *ιερά γέγονε λειτουργία τῶν τε θείων ἀναγιγνωσκομένων γραφῶν, τῆς τε ἱερᾶς καὶ ἀρρήτης μεταδομένης κοινωνίας*, hoc est, in quibus sacrum ministerium peractum est, tum Divinis scripturis legendis, tum sacra ineffabili communione dispensanda. Non hic omittenda existimo quæ scripsit Hammondus ad Luc. I, 23. Quia, inquit, munus œconomi versatur in administranda familia, æque ac præbendo unicuique victu suo tempore, ideo quem admodum *λειτουργία* à Scriptoribus Christianis dicta est cæna Dominica, propter *ἀγάπας*, in quas parandi erant victus, & eleemosynas, quæ in usum pauperum offerebantur; unde & eadem cæna vocata est *κοινωνία* & *κλασίς* *ἁγία*, ita etiam universum ministerium Ecclesiæ Christianæ, vel exercitium muneris Presbyterorum, & aliquando præsertim regimen Ecclesiæ, ea voce exprimitur. Ita Eusebius, Episcopo defuncto, alius, inquit, *ἐχειρίζεται τὴν λειτουργίαν*, suscipit administrationem, vel regimen, de Pio Romano Episcopo libr. IV. C. II. & *λειτουργίαν παραλαμβάνει*, in eodem cap. de Celadione Episcopo Alexandrino. Reliqua, quæ habet Hammondus, ex Martinio in Lexic. ad vocem Liturgus, hausisse videtur.

Λ Ε Π Ρ Α: Ad Evangelium

Matt. 8. de sanatione leprosi juvat adscribere annotationem Hammondi ad verba *εἰς μαρτυρίαν αὐτοῖς*. Hæc verba forte coherent cum hisce, *λέγει ὁ ἰησοῦς, quæ sunt initio versus* (vid. Marc. I, 44.) *non cum hisce, προσισταῖ Μωσῆς, quæ proxime præcedunt. Vel, quod probabilius, debent sumi separatim post alia, ut cum comma post Μωσῆν, tum sensus verisimile faciunt. Nempe, omnis illa actio Christi, curandi leprosi, ejus mittendi ad sacerdotem & c. erat testimonium iis, hoc est, multitudini quæ aderat v. 1. (Quamvis hoc non exprimitur Marc. I, 19.) illum esse filium Dei. Ipsi enim Judæi fatentur lepram fuisse a digito Dei, morbum, scilicet, peculiarem, quem Deus pro arbitrio mitteret, vel sanaret; unde non licebat Medicis tam audacibus esse, ut remedia illi sanando adhiberent, sed soli tantum Sacerdoti, a Deo ad id munus vocato. Sic habet R. Menachem in Levit. 13. Propterea in responsione ad quæstionem Joannis Baptiste, an Jesus esset Messias, necne, inter alia ait Jesus leprosos sanari; quæ propria erat Dei ipsius actio, non secus ac resurrectio mortuorum, quæ sequitur Matt. 11. 5. sic 2 Reg. 5, 7. cum ad Regem Israelis misisset Rex Syria Naamanem, ut ab illo purgaretur, Rex Israelis scidit vestimenta sua & ait: numquid Deus ego sum, ut occidere possim & vivificare, quia iste misit ad me, ut cures hominem de lepra sua? Sed si Comma, quod est post vocem Moses, hic convenire non credatur; tum dubitari nequit, quin referenda sint hæc verba ad mandatum Mo-*

sis, quo iusserat leprosos sese ostendere Sacerdoti & offerre donum; hoc enim lex a Judæis exigebat, tanquam clarum μαρτυριον seu testimonium, quo agnoscebant, Deum solum lepram curare. Verum quidem est, hasce voces alio sensu sumi posse; nimirum, postquam hic leprosus sese ostendisset sacerdoti, & ab eo foret pronunciatum purus, post legitimum examen hoc testimonium fore ei viro, ex quo intelligeret se perfecte curatum esse absque ulla fallacia; vel etiam testimonium ipsi Sacerdoti, quo ei constare posset, eum Jesum esse Messiam, qui leprosum curasset; tum etiam eum minime legi adversari, qui hominem sanatum ad sacerdotem mitteret, ut se mandatis a lege, in hujusmodi curationibus subjiceret. Sed prior interpretatio melius sensum hujus loci exprimere videtur, quia vox αὐτοῖς, in plurali numero, designat multitudinem, in cujus gratiam hoc testimonium futurum erat, non vero Sacerdotem, aut leprosum. Et ad Sacerdotem quod spectat, hoc videtur etiam everti prima parte versus, in qua Jesus vetat leprosum cuiquam dicere; cui interdicto non parvisset vir ille, si ita rem narrasset sacerdoti, ut cognosceret eum a Jesu curatum fuisse, quod tamen necesse erat, si eam curationem oportebat esse testimonium Sacerdoti, quo Jesum Messiam esse, aut legi obsequi intelligeret; & verisimiliter Jesum coniecisset in id periculum, quod libenter videtur vitasse. Legem latam de non tangendo Leproso Lev. 13 & 14. observavit Elifæus 2 Reg. 5, 9. 10. 11. Christus tamen tangendo leprosos sanavit Matth. 8, 3. Marc. 1, 41.

Luc. 5, 13. ut ostenderet se esse dominum legis Num. 5, 2. Gebeut den Kindern Israel, daß sie aus dem Lager thun alle Aussätzigen, und alle die Entersflüsse haben, und die an den Todten unrein worden sind. &c. v. 3. 4. Eleganter Chrysostomus: Vide quantum discrimen inter veterem legem novamque gratiam, Moses cum ex monte descendisset, primam legem tulit & mandavit, ut castris excederent leprosi, Christus é monte descendens leprosum protinus mundat, & ille quidem morbos eliminat, hic vero curam earum agit. Alias sunt qui putant non simpliciter prohibitum fuisse in lege leprosos tangere sicut nec simpliciter tangere mortuum, quia sepultura erat opus charitatis ex lege Tob. 2, 3. 7. 9. Alii autumant sacerdotes ab hac lege immunes fuisse, quoniam ipsi tangendo & aspergendo mundare debeant leprosos, sed minus recte, nam existimo Sacerdotem æque immundum factum fuisse cum leprosum tangeret, ac cum vitulam cremaret. Num. 19, 8. 21

ΛΕΥΚΟΣ, *albus*: Albus dicitur sponsus Cant. 5, 10. albi ejus capilli Ap. 1, 14. albi ejus equi Apoc. 6, 2. & 19, 11. 14. albus thronus Apoc. 20, 11. alba nubes Ap. 14, 14. albæ vestes Apoc. 3, 4. 5. 18. Ap. 4, 4. & 6, 11. & 7, 9. 13. ita nimirum albus color puritatem, sanctitatem, gloriam ac magnificentiam denotat. Hinc alba vestis Josepho a Pharaone data (sc. longe alia ab ea, quam Jacobus ipsi dederat, quæ versicolor fuit, etenim status militans versicolor, varius est & cruentus Gen. 37, 3. 31. triumphatorius vero candidus,

didus, uniformis, splendens, perpetuus Gen. 41. 42.) Mardochæi Esth. 6, 8. Josuæ Pontificis Zach. 3, 5. filii deperdit Luc. 15, 22. Albi dicuntur qui sunt *candidi viri*. 1 Reg. 21, 8. 11. Neh. 2, 16. & 4, 14. & 5, 7. & 7, 5. & 13, 27. Albus *calculus* Apoc. 2, 17. Alias coloribus album quidem tingere possumus, ut alios colores in album mutare impossibile est: hinc æstimandum mirabile opus gratiæ Dei justificantis, dum peccata nostra sanguinolenta & purpurea dealbari dicuntur Ef. 1, 18. *ὡς χιῶνα λευκανῶ, ὡς ἐρίον λευκανῶ* Ps. 51, 9. Equorum fit mentio Zach. 1, 8. qui dicuntur *πυρροί, ψαροί ποικίλοι, λευκοί*, Luth. *rothe, braune und weisse Pferde*. Diod: *taveles*, Vulg. *varii, albi* & c. 6, 3. 6. *ποικίλοι, ψαροί*, Luth. *sprencklichte*, Vulg. *varii, albi*, Diodactus. *tachetes*. (Erbergerus *leardi, moscati*) & in notis explicat hunc locum de diversitate Angelorum in suis ordinibus ac officiis: alias si quorundam allegorias sequi lubet, intelligi potest ira sub colore rubro, gratia sub albo, temperamentum utriusque sub vario. Alba dicitur messis matura Joh. 4, 35. *θεασαθε τὰς χώρας ὅτι λευκαὶ εἰσὶ πρὸς θερισμὸν ἡδὴ*. Candor signum lepræ Lev. 13, 3. & seqq.

^a Λ Ε Ω Ν, *Leo*: Symbolum Magnatum, *μεγιστάνων* Job. 4, 10. 11. Hominis iniqui ac injuriosi qui potentia sua ad interitum miserorum abutitur Ps. 22, 22. Ps. 35, 17. Ps. 57, 5. Ps. 91, 13.

^c Per leonem foris obvium denotatur præsentissimum periculum Prov. 22, 13.

hinc ipse Sathanas dicitur *Λεων ωρυόμενος* 1 Petr. 5, 8. Cæsar metaphorice *Λεων* 2 Tim. 4, 17. sicut & alii Imperatores *Λεωντες* Ezech. 19, 2. 3. Huc pertinet quod Imperium Israeliticum, dum floruit, dictum fuit *Ariel* Ef. 29, 1. 2. Ezech. 43, 15. 16.

Mirum videbitur hanc vocem non reperiri in Verf. LXX. Intpp. in loco Ezech. 38, 13. *Σαββα καὶ Δαδαν καὶ ἐμποροὶ Καρχηδονιοί* (in quibusdam LL. & apud Theodoretum, *ἐμποροὶ Θαρσίς* in all. Codd. quoque utrumque extat) *καὶ παύσαι καὶ αὐτῶν ἐρᾷ σοι*, Luth. *und alle ihre Gewaltige*: Hebr. Text. *Et omnes juvenes leones ejus*, ita quoque vertunt Judæi, Hispani & Angli: Jarkius h. l. explicat de mercatoribus, qui ex una urbe in aliam discurrunt, ut multum lucri capiant, sicut leo prædam sequitur, Diodat. in Verf. Gall. reddidit *lion seaux*, & addit in glossa: *pirates qui sont comme des betes sauvages*. Erberg. *tutti i suoi leoncelli*. Osiander: *omnes leones*, & intelligit Imperatores, Reges seu Duces: Tremellius in glossa interpretatur *mercatores rapaces ad questum projectissimos*. Pauca hæc si sordent, videatur integer de leone tractatus Samuelis Bocharti in Hierozwico P. I. l. 3. c. 1. & sequentibus, ex cujus insigni opera ne vel tantillum contingere volumus.

Λ Η Σ Τ Η Σ, Matth. 27, 44. *το δε αὐτὸ καὶ οἱ λησται, οἱ συσάυρωθεντες αὐτῷ ἀντιδιζόν αὐτῷ*. Dicuntur sc. *λησαι* per Enallagen numeri pro *λησης*, qua in Scriptura nihil frequentius. Sic Gen.

19, 29. *cum Deus subverteret civitates illas, in quibus* (id est, in quarum una) *habitaverat Lot.* Gen. 21, 7. *Quis dixisset Abrahamo, Sara lætabitur filios?* id est, unum Isaacum. Gen. 28, 11. *Accepit de lapidibus illius loci* (id est, lapidum unum) *& fecit sibi cervical* Genes. 46, 7. *Jacob in Ægyptum deduxit filias suas,* id est, Dinam, quæ erat unica. Numer. 26, 42. *Filii Dan Sucham,* qui solus fuit Jos. 7, 1. *Israelitæ prævaricati sunt in anathemate:* id est, solus Achan Jud. 12, 7. *sepultus est in urbibus Galaad:* id est, in una urbium Galaad I Sam. 9, 21. *שְׁבַטֵי בְנֵימִין*, tribus Benjamin pluraliter cum fuerit unica 2 Par. 16, 4. de Asa, *sepelierunt eum in sepulchris suis:* id est in sepulchro suo 2 Par. 24, 25. *propter cedes filiorum Jojæ Sacerdotis:* id est, Zachariæ, qui solus cæsus est Ps. 132, 7. *Accedemus ad tabernacula ejus,* cum tabernaculum non nisi unum fuerit Psal. 137, 1. *Ad flumina Babylonis sedimus:* id est, ad Euphratem. Dan. 3, 12. *Deos tuos non colunt:* id est, auream illam statuam, quam Nebuchadnetzar erexerat Zach. 9, 9. *Insidens asino, & pullo nato ex asinabus,* id est, ex asinarum una Matth. 2, 20. *Mortui sunt, qui petebant animam pueri:* id est, Herodes. Et passim: *Scriptum est in Prophetis,* id est, in uno Prophetarum; hisce consentanea sunt, quæ habet Hammondus ad Mat. 27, 44. *Quod hic, inquit, in plurali de latronibus affirmatur, videtur intelligendum in singulari de uno tantum* Luc. 23, 59. *cum alter Christo crederet, & ejus opem imploraret. Varia hujusmodi locutionis in hoc libro occur-*

runt exempla, ut c. 26, 8. Hoc videntes ejus discipuli indignabantur, cum solus Judas indignatus fuerit, ut ait Joan. 11, 4. sic c. 21, 2. solvite illa, asinam cum pullo, nimirum est συλληψις, eaque usitata in omnibus linguis. Eodem modo Joh. 13, 28. dicitur nemo discumbentium scivisse, quam in rem Jesus Judæ dixisset, quod facis, fac cito, quamvis Joannes qui cum aliis accumbebat, hoc non ignorat, quippe qui à Jesu acceperat quinam futurus esset proditor v. 25, 26. Ita & Hebr. 11, 37. ἐπὶ τοῖς θύρασι, ferra dissecati sunt, habetur πληθύντικως, cum solum Esaiam legamus eo affectum supplicio. Sed fieri etiam potest, ut ambo latrones primum convitiati sint Christo, dein alter eum Mesiam agnovit, & precibus compellarit. Sic intellexit Prosper conf. collat. cap. 12. cum aliquamdiu blasphemasset in Jesum Christum, repente est mutatus. Sic Titus Bostrensis pag. 833. Β. ἐν ἀρχῇ μὲν οἱ δύο λέγοντες πρὸς τὸν Χριστὸν τοῖς Ἰουδαίοις ἐφθύγοντο, ἵσως τινὰ πρὸς αὐτῶν βοηθεῖν ἐντεύξεν προσδοκῶντες εἰς ἀφεσιν: initio quidem duo latrones familia Judæis dicebant, propterea aliquod auxilium ab iis expectantes, ut veniam impetrarent. Sed cum viderent se frustra esse, & audirent Jesum orantem pro crucifixoribus suis Luc. 23, 34. unus ex eis perculsus fuit v. 40. Quod si ita fuerit, verba Matthæi respicient initium temporis, quo in crucem sublati fuerant latrones, Lucæ vero posteriorem partem. Posteriores hanc observationem, rationem reddente Clerico vix admittimus, ita enim is inquit: Fateor posteriorem hanc interpretationem nihil completi,

complecti quod repugnet, ceterum nulla verisimilitudine tincta est. Quis enim intelligat hominem malum, momento temporis ita mutari, ut, quem contumeliis proscindebat, Mesiam agnoscat? At, inquit, arcana divina potentia efficacia factum hoc est. Sed quis hoc iis revelavit? Nam plane tacent Evangelista. Multo verisimilius, cum latrones non ob recentia duntaxat, sed ob vetera etiam latrocinia plebantur, hunc hominem jam antea cognito Jesu resipuisse eique credidisse, antequam in carcerem conjiceretur; deinde captum a Romanis, & convictum latrocinii, in crucem actum fuisse, nulla penitentia ejus ratione habita. Hæc Clericus, sed nescio cur neque figuram dictionis admittere velit Clericus in verbis latrones pro latrone, certe quamdiu aliam nobis explicandi viam non ostenderit, necesse est ut in adductis enallages exemplis acquiescamus.

b Joh. 10, 8. πάντες οὐδὲ πρὸς ἐμὲ ἤλθον κλέπτειν ἢ φονεῖν. Parallelus est Os. 6, 9. ἐκρύψαντες ὁδὸν, ἐφώνευσαν Σικημα ὅτι ἀνομίαν ἐποίησαν: Respicit Propheta ad factum Simeonis & Levi Gen. 34. & ideo orditur hunc versum 9. a verbis καὶ ἡ ἰσχύς τοῦ ἀνδρὸς πειράτῃ, & super hæc verba commentatur Corn. a Lap. quod LXX. legerint Chogagi a Choach virtus: secundum Ebr. Text. verba sonant: *Societas Sacerdotum est similis turmis latronum expectantibus hominem prætereuntem*, ita quoque vertunt Judæi Germani, Angli & Kimchius: Vulgata reddit: *quasi facies virorum latronum sunt*

Sacerdotes, quasi vox Hebræa esset *ἡ chech*, palatum, sed hæc vox non habet pluralem, qualis est in textu Luth. Die Priester samt ihren Hauffen sind wie die Ströter, die da auf die Leute lauren: Winarienses legunt Störer pro Ströter, alii Strelter, quia in textu indicantur turmæ militares, ita Tremellius. Diodatus ita vertit: *Et comme les voleurs attendent les hommes, ainsi la compagnie (ligue) des sacrificateurs tue les gens sur le chemin vers Sichem, car ils ont commis mechanceté*, & addit glossam: *Sichem étoit un lieu de refuge Jos. 20, 7. Et étoit ville des Levites Jos. 21. dont il peut être que Jeroboam eut colloqué des faux sacrificateurs ordonnés par luy, voy Os. 5, 2. qu'ils y perpetroyent divers excès & meurtres, soit sur ceux qui fréquentoyent le temple de Jerusalem contre la defense de Jeroboam, soit généralement sur tous les passants*: Ita sc. latrones sunt quotquot eunt in via ad Sichimam locum asyli, hoc est, Evangelium, vel retrahunt, vel occidunt per litteram mortis, sicut Simeon & Levi Sichemitas sub specie legis servandæ occiderunt tertio post circumcisionem die: tales fuisse ante Christum Pharisei, post Christum Pseudoapostoli, docentes servandam legem Moysis.

ΛΙΘΟΣ, Luc. 19, 24. καὶ ἀφῆκαν αὐτοὶ τοὺς λίθους ἐπὶ τοὺς λίθους. attamen postea Romani singulos lapides ex fundamento erutos à se mutuo divulsos non omnino disjecerunt: relictas quippe fuisse tres turres: Phasaëlum, Hippicam & Marianneum, & muri totum illum tractum, qui

civitatem ab Occidente cingebat, testatur Joseph. l. 7. de Bell. Jud. c. 18. Ideo agnoscenda hic est sine dubio hyperbole, quam in Scripturis usitatisimam insinuat B. D. Danhauerus in Idea Interp. §. 57.

b Mare. 13, 1. Διδασκαλε ἰδὲ ποταποὶ λίθοι καὶ ποταπαὶ οἰκοδομαί. De hisce faxis ingentis molis videndus est Josephus Ant. Jud. 15. c. ult. Ludovicus Capellus in Hist. Apost. sub finem: Fridericus Spanheimius in Epitom. Isagog. ad Hist. V. T. p. 193. atque sciendum, hos lapides non olim tempore Esræ vel Zorobabelis sed ab Herode positos fuisse.

c Marc. 16, 3. καὶ ἐλέγον πρὸς ἑαυτάς· τίς ἀποκυλίσσει ἡμῖν τὸν λίθον ἐκ τῆς θύρας τῶν μνημείων; καὶ ἀναβλέψασα θεωροῦσιν ὅτι ἀποκυλίσται ὁ λίθος· ἦν γὰρ μέγας σφοδρῶς. Non poterant mulieres lapidem movere, quia prægrandis erat, nec forsan audebant, quoniam sigillo Synedrii obsignatus, ut vult Sibelius Hist. Pass. Christi P. II. p. 368. Grandis molis fuisse saxum patet tum ex aperto Scripturæ testimonio, tum ex additamento τῶ σφοδρῶς, tum ex advolutionis fine & scopo sc. ut ab ingressu prohiberet eos, qui quovis modo in demortui corpus injurii esse vellet, ut colligit Gerhard. Harm. Pass. c. 2.

d Matth. 18, 6. συμφέρει αὐτῷ ἵνα κρεμασθῇ μὴ λίθος οὐκ (alii legunt λίθος μὴ λίθος) ἐπὶ τὴν τραχηλὸν αὐτοῦ, καὶ καταποντισθῇ ἐν τῷ πελάγῃ τῆς θαλάσσης. Marc. 9, 42. καλὸν ἐστὶν αὐτῷ μάλλον εἰ περικείται λίθος μὴ λίθος περὶ

τὴν τραχηλὸν αὐτοῦ καὶ βεβληταίης τὴν θαλάσσαν, Luc. 17 2. λυσιτελεῖ αὐτῷ εἰ μὴ λίθος (al. λίθος μὴ λίθος) περικείται περὶ τὴν τραχηλὸν αὐτοῦ καὶ ἐρριπταίης τὴν θαλάσσαν. Sunt qui arbitrantur hoc capitale supplicium fuisse apud Ebræos; sed falso: nam Judæis quatuor solummodo erant capitalia: lapidatio, combustio, gladius & laqueus, sed videtur salvator respexisse ad Judæorum consuetudinem, qui eas res quas delere simul ex animo & oculis volebant, in mare adjectis lapidibus projiciebant, e. g. vasa idololatræ, fructus anni septimi utpote interdictas, fermentum tempore Paschæ, libellum repudii, si id esset irritum, crumenas, uteres, canistra, quibus uti non amplius poterant, nam si res ejusmodi combussissent, cineres adhuc remansissent in tristem rei memoriam. Nunc cum Salvator agit de scandalis, indicat talem hominis scandalosi exterminationem, qua omnigena tam facti quam personæ memoria æternum obliterari possit, ne aliis aliquando firata mali exemplaris via pateret; ab hac sententia non abludere videtur Clericus, dum ad Matth. 18, 6. inquit: καταποντισθῇ Hieronymus ad hunc locum: secundum ritum provincie loquitur, quo majorum criminum vita apud Veteres Judæos pena fuerit, ut in profundum, ligato saxo, mergerentur. Fortasse rectius dixisset, apud veteres Syros, nam, ut animadvertit Grotius, nusquam videmus hoc supplicium in usu fuisse apud Judæos Vide de hoc supplicio Isaac. Casaubonum in Augusti Suetonii cap. 67. ubi narrat

narrat Padagogum, ministrosque Caji Caesaris, quod, per occasionem valetudinis, mortisque ejus, superbe, avaraque in provincia grassati essent, oneratis gravi pondere cervicibus, precipitados esse in flumen, id autem contigisse videtur in Syria.

e Λιθὸς τιμὸς, πολυτελής, εντιμὸς, lapis pretiosus, gemma in S. L. sæpius nominatur e. g. Prov. 17, 8. לִּי לִבְנֵי לִבְנֵי ubi LXX. posuere λιθόν sed Symmachus posuit σαθμίον, Theodot. λιθὸς pro λιθὸς χαριτων λιθὸς χαριτων παιδεία τοῖς χρωμένοις & δ' αν επισηρησεν ευοδω θησεται. Diod. les presents sont es yeux des ceux qui il sont ad donnees un joyau gracieux, de quelque cote qu'il se tourne il produit effect. glossa: un joyau, un fort amorce comme une pierre ou bague precieuse qui a des grands attraites aux yeux de ceux qui la regardent, adde: & cela de quelque cote qu'on la tourne à la venue.

f Matth. 3, 9. λεγω γαρ υμιν οτι δυναται ο θεος & εκ των λιθων τεινων εγεραι τεκνα τω Αβρααμ. Quæritur cur adeo εκ τεινων dixit Johannes & non simpliciter εκ των λιθων; forsan existimandum est Johannem lapides 12. à Josua in Jordane positos ad commemorationem transitus duodecim tribuum profapie Abrahami digito monstrasse, nam ad Jordanem baptizabat Johannes, & hoc convenit cum textu, nam non inquit ανθρωπος, sed τεκνα τω Αβρααμ εγεραι. Non quidem hic ullum est dubium de omnipotentia Dei

absoluta etiam in non possibilibus naturæ (licet non in non possibilibus natura) & quod ex lapidibus si vellet, posset creare homines, sicut eosdem jam dudum ex gleba creavit; sed quoniam hic agitur de filiis Abrahamæ hoc est, credentibus creandis (secundum illud: *emitte spiritum tuum & creabuntur*) de spiritualiter mortuis resuscitandis, de corde lapideo emolliendo, ideo haud inique concluditur sensum hujus loci esse, quod possit Deus fidem in incredulis Israelitis excitare VEL ex sola commemoratione hujus transitus Jordani, ad quem nunc baptizabat Johannes & adventum Regni Dei prædicabat, adeo ut cum objecta movent sensus, ita ETIAM hi muti lapides ex adjumento gratiæ suæ possent excitare memoriam antea plenariæ introductionis in terrestrem Canaan, ac eo ipso aditum ad cæleste illud quod nunc proponebatur, convenit hæc explicatio cum dicto Christi οἱ λιθοὶ κατακτασονται Luc. 19, 40. & cum exemplo Centurionis & reliquorum adstantium in passione, qui cum petras disruptas, & templi velum scissum viderunt, credentes facti sunt, ita ut de iis dicere liceat quod VEL ex istis lapidibus (sc. templi) resuscitaverit Deus filios Abrahamæ. Denique certam aliquam, digito quasi, certorum quorundam demonstrationem infert particula καὶ, quæ in accuratissimis lectionibus habetur & vertenda est VEL seu ETIAM: Καὶ εκ των λιθων τεινων. Vide superius vocem καταπετασμα.

Memoratur in S. Scr. lapis

fundamenti Matth. 16. Eph. 2. 1 Cor. 3, 11.
 ornamenti Ef. 54, 11. 12.
 munimenti Zach. 2, 5.
 monumenti Zach. 3, 9.
 operis Amos. 9, 9. 1 Pet. 2, 5.
 oneris Zach. 12, 3.
 oraculi Pfal. 102, 14. 15. quo pertinent lapides Urim & Thummim.
 miraculi Dan. 2, 34.
 ostensionis Ap. 21, 9.
 offensionis. Ef. 8, 14. Luc. 2, 34. 1 Pet. 2, 7.

- a** ΛΙΘΟΒΟΛΕΩ, Exod. 21, 8. Lev. 24, 14. 1 Sam. 30, 6. 1 Reg. 21, 10. 14. hinc καταλιθοβολεω Exod. 17, 4. Num. 14, 10. λιθοβολειν εν λιθοις nunquam dicitur nisi de lapidatione ad mortem, tanquam de Achan, Naboth, Adoram, Zacharia &c. Lev. 20, 2. 27. Num. 15, 36. Deut. 13, 10. & 17, 15. & 21, 21. & 22, 21. 24. Jos. 7, 25. 26. 1 Reg 21, 13. 2 Par. 10, 18. & 24, 21. item Ezech. 16, 40. λιθοβολησθαι σε εν λιθοις Ezech. 23, 47. λιθοβολησθαι αυτας εν λιθοις οχλων. Indigitat Propheta utrobique totalem gentis immorigeræ interitum sub imagine lapidationis ad mortem, etenim infidelem populum scorto comparat, quod si palam in stupro deprehensum fuerit, ad mortem lapidari debebat, sc. si viro vel desponsata vel marita fuerit fœmina Joh. 8, 5. (colligitur hinc illam Joh. 8. in stupro deprehensam vel filiam Sacerdotis fuisse, vel desponsatam, sc. si inspiciamus traditiones Judæorum Sanhedr. fol. 51. 2. *Si filia Israelita nupta est & adultera sit, strangulanda est, si vero desponsata, tantum est lapidanda. Filia Sacerdotis nupta, si adultera, comburenda,*
- cum desponsata, tantum lapidanda*) Lev. 20, 10. Deut. 22, 22. Notandum est, lapidationem apud Judæos aliam fuisse tumultuariam, aliam ordinariam capitalem, hæc ita peragebatur: reus adducebatur ad duos lapides, qui hominis staturam æquarent (infra enim erat λιθοστρωτος locus) illic ascendebat cum duobus testibus, tunc ex iis unus reum deiciebat, si inde moreretur, satisfactum erat legi, quoniam in lapides ceciderat, sin minus, alter testium ingentem lapidem in pectus ejus (nam nudabatur prius) deiciebat: Post lapidationem suspendebatur cadaver, demum sepelebatur una cum lapide in pectus dejecto, sicut strangulati cum sudario contorto, quo strangulati erant, ac decollati cum gladio: lapidationis pænæ rei erant 1.) rem habens cum matre 2.) cum uxore Patris 3.) cum nuru 4.) cum uxore alterius 5.) cum puella desponsata 6.) cum mascululo 7.) cum jumento 8.) blasphemus 9.) Idololatra 10.) liberos offerens Moloch 11.) vel Pythoni 12.) hariolus 13.) Seducor privatorum hominum 14.) Seducor totius urbis 15.) Præstigiator 16.) propheta

nator Sabbathi. 17.) maledicens Parentibus, 18.) filius rebellis, vid. Maimonid. de Synedrio c. 15.

ΛΙΚΜΑΩ, *contero*, habetur Syr. 5, 11. Ruth. 3, 2. alias LXX. posuere λεπτυνω, κατακοπτω, εκμυελιζω, τριβω, συντριβω, ubi Lutherus reddidit zumalen, zuschmettern, zuschmeissen, zerknirschen, zerschmettern, zermalmen, zuscheitern.

ΛΙΜΟΣ, Amos. 8, 11. ponitur pro quavis miseria Joh. 18, 12. alias ubi versiones communiter posuere *famem*, LXX. Intpp. reddidere πειναν, λιμοκτονειν, λιμαγχειν & λιμαγχονειν, interdum παρημι την γην, ut 1 Sam. 2, 5. quod convenit cum phrasi Amos. 8, 11. & historiis 1 Reg. 18, 5. 6. 2 Reg. 8, 1. 2. 3. Ruth. 1, 1. Gen. 42, 2. 3. Gen. 26, 1. adde ως εν παρωδω locum Psal. 59, 7. 15. επισρεψσι εις εσπεραν, κυκλωσσι πολιν, λιμωσσι ως κυων &c. de quo vid. Boch. P. 1. pag. 665. qui conjicit LXX. Seniores pro eo quod in eorum versione nunc legitur λιμωσσι scripsisse μαιμαξσιν ως κυνες. Μαιμαζειν autem Svidæ est σφυζειν, προθυμειν, κυριατθαι, πηδαν, καχλαζειν, κλονεσθαι, unde Zeus Μαιμακτης Athenis dictus quasi furiosus, turbulentus, & Μαιμακτηρων primus mensis hyemalis, quo aer turbari incipit: Symmachus habet l. c. συνηχισσιν ως κυνες.

ΛΙΠΑΡΟΣ, *pinguis*, λιπαροι dicuntur Potentes, superbi, feroces, stupidi, Psal. 17, 10. λιπαροι εισι, το σεαρ αυτων συνεκλεισαν (Symmachus: τω σεατι αυ-

των απεφρογγησαν) το σεμα αυτα ελαλησεν υπερηφανειαν. Denotatur hic impiorum partim superbia, ex nimia felicitate, partim stupiditas: illam eleganter exprimit Italus: per la graesezza loro ferrorno la bocca loro, parlorno con superbia (item Ps. 73, 7. uscirno per la grassezza gli occhi loro, passorno le cogitationi del cuore, & vers. anteced. per laquale cosa gli a tornio la superbia. LXX. εξελευσεται ως εκ σεατος

(Symmach. περ επιπτον απο λιπαρετιτος οφθαλμων αυτων) η αδικια αυτων, διηλθον εις διαθεσιν καρδιας (Symmach. παρεβαινον τα φαινόμενα τη καρδια) & Psal. 119, 69. 70. opplicorno sopra di me la falsità i superbi, ingrassò come lardo il cuore loro, so nella legge tua me sono diletto, LXX. ετυρωθη (v. Scholiast. εκκληρευθη, απελθωθη) ως γαλα η καρδια αυτων εγω δε τον νομον σε εμελετησα, Gall. leur coeur est figé de graisse) hanc aperte indicat Diodatus in vers. Gall. Ils sont tous massifs de graisse il parlent fierement de leur bouche: Glossa: leur prospérité les rend bouffis, insensibles & endurcis contre toute la raison & juste apprehension, selon que l'écriture se sert en ce sens de la phrase de coeur engraisse, d'autant que la graisse en l'homme est sans sentiment, & les personnes fort grasses sont moins sujettes à la passion de la crainte, convenit hæc explicatio cum dicto Act. 28, 27. επαχυθη γαρ η καρδια τελαστει η τις ωτι βαρεος ηκαταν και της οφθαλμους αυτων εκαμυαν, μη πειδωσι τοις οφθαλμοις και τοις ωσιν ακεστωσι η τη καρδια συνιωσι, η επι-

σρεψωσι, η ιασωμαι αυτους, Parallela videas de ejusmodi cordis pingvedine Deut. 32, 15. Job. 15, 27. ubi vel superbia vel durities ac stupiditas peccatoris indigitatur, hinc pingves *tauri* Basan Amos 4, 1. pingves *canes* Es. 56, 11. Luth. Es sind aber starke Hunde vom Leibe, die nimmer satt werden können, siehe die Hirten wissen keinen Verstand, ein jeglicher sichet auf seinen Weg, ein jeglicher geizet für sich in seinem Stande, & vers. anteced. 10. Alle ihre Wächter sind blind, stumme Hunde, sind faul, liegen und schlaffen gerne.

ΛΟΓΟΣ, *sermo*, secunda persona Trinitatis κατ' ἐξοχην (vide Martin. Lexic. voce Logos, qui tribus integris foliis multa pariter ac erudite de hac appellatione scripsit, dictaque Patrum non farraginis instar, sed scite congeffit, adeo ut qui recentiores hac de re scripserunt ipsi maximam partem debeant) Λεγος Joh. 1, 1. designat hic Evangelista immaterialem generationis modum, quo sensu Christus expresse in V. Test. dicitur Λεγος Psal. 33, 6. & alibi in paraphrasi Chaldaica, ut Es. 45, 12. & 48, 11. quæ appellatio adeo usitata fuit, ut in Gentilissimum quoque abierit: Drusius in Annot. ad Joh. refert, Amolium quendam Philosophum Platicum lecto initio Evangelii Johannæi questum fuisse, quod Johannes in librum suum transtulerit Magistri sui mysteria, *per Jovem!* dixisse: *barbarus iste cum nostro Platone sentit verbum Dei in ordine principii constitutum.* Dedit hoc ansam famosissimo Critico Clerico novaturientis ingenii habenas laxandi, adeo ut in tractatu edito An. 1695.

(sub Titulo XIX. prima commata Capituli Imi Evangelii St. Johannis, Paraphrasi & animadversionibus illustrata) asseruerit vocabulum Λεγος ex Schola Platonis desumptum, quo pacto Christianæ religionis fundamenta ex Paganismo desumpta demonstraret vir revera Doctus, Calvinianam religionem professus, sed Socinianismo forsân deditus, cæterum accuratissime hac in parte refutatur à Joh. van der Waeyen in diss. de Λεγω, Rittangelio in libra Veritatis pag. 32. Witzio Miscell. S. Tom. 2. Exc. 3. p. 88. & seqqv. Rectore Acad. Lipsiensis in programme A. 1704. publicato, quo contra Clericum demonstratur τὸ Λεγος appellationem non e Platone desumptam, sed à Sp. S. dictatam: Deilingio in observat. S. P. 1. Observ. 33. pag. 188. Elia Benoist in tribus dissertat. in priores 18. versic. primi capitis Evang. Johannæi.

ΛΟΓΙΑ τὰ Θεοῦ Exod. 28, 22. 23. 26. 18. & 29, 5. & 35, 37. & Sir. 45, 13. Lev. 8, 8.

ΛΟΓΧΗ, *hasta* 1 Sam. 17, 7. Neh. 4, 13. 16. 21. 2 Macc. 5, 2. Ponitur pro apparatu bellico Ezech. 39, 9. Ezech. 26, 9. alias ubi Interpretes communiter posuere hastam, tunc LXX. scripsere alia vocabula e.g. Jer. 46, 4. Mich. 4, 3. δορυ, quod ponitur pro bello ut & σπλον. Nah. 3, 3. σειρομαστης Joel. 3, 10. ζιβυνη Es. 2, 4. alias ponitur ρομφαια pro potentissima Altissimi protectione Psal. 35, 3. σπλον pro re nocentissima Ps. 57, 5. *die Menschen. Kinder sind Flammen, ihre Zähne sind Spieß und Pfeile, ihre Zungen scharffe Schwerdter:* ita quoque ρομφαια

ροπαλον Prov. 25, 18. Wer wider seinen Nächsten falsch Zeugniß redet, der ist ein Spieß, Schwerdt und scharffe Pfeil: *βυκέντρον* pro re accurata ac acuta Eccl. 12, 11. Diese Worte sind Spiese und Nägel, geschrieben durch die Meister der Versammlungen, und von einem Hirten gegeben. vid. *Μαχαιρα*. Quæritur cur corpus Christi mortuum vulnerari debuit? NB. cur lancea seu spiculo? sc. ut foret Christus crucifixus pro nobis *Cherem*: hic, si placuerit, reiterentur quæ à nobis dicta sunt ad vocem *ἐκδικεω* & ad Christum applicentur sc. quomodo totus Christus transfixus, quomodo pro nobis anathema sit factus: quod autem non satis fuerit ut Christus vulneraretur, quin etiam mortuo corpore vulnus lanceæ exciperet, id explicuimus voce *ἐκκένταω*.

ΛΟΥΤΡΟΝ, Eph. 5, 26. Tit. 3, 5. inique à quibusdam scribitur *λύτρον* cum debeat scribi *λειτουργόν*, nam *λύτρον*, *λειτουργόν*, vel *λειτουργών*, Poetice *λοετρον* est aqua coinquinata, in qua se aliquis antea lavit: ita habetur Sirac. 34, 30. est quoque Aristoph. & Galeno species medicamenti, sed *λειτουργόν* est Lavaerum.

ΛΟΥΩ, *Lavo*: dicitur I. de ritu Lotionis Sacerdotum V. T. Ex. 29, 4. Lev. 8, 6. II. Victimarum Ex. 29, 17. Lev. 1, 9. 13. & 8, 29. & 9, 4. 2 Chron. 4, 6. III. De more Orientalibus usitato, qui a luctu desistebant. 2 Sam. 12, 20. IV. De lotionem infantum nuper in lucem editorum Ezech. 16, 4. 9. V. De lotionem mortuorum Act. 9, 37. VI. De lotionem pedum Orientalibus usitata Joh. 13,

10. Cant. 5, 3. Gen. 18, 4. & 19, 2. & 24, 32. & 43, 24. Jud. 19, 21. Luc. 7, 38. 44. VII. de more sese lavandi virginibus usitato Ex. 2, 5. VIII. De more lavandi meretrice Ezech. 23, 40. confer 2 Reg. 9, 30. Jer. 4, 30. IX. De ritu sese lavandi ab immunditia legali Vet. Test. 2 Sam. 11, 2. collato cum v. 4. X. De mundatione leproforum 2 Reg. 5, 10. XI. Dicitur Deus lavare eos quibus peccata remittit Ps. 51, 4. 9. Es. 4, 4. Ezech. 16, 9. XII. Dicitur Christus lavasse nos a peccatis nostris per sanguinem suum Ap. 1, 5. & 7, 14. XIII. Lavare se est peccatis renunciare ac sanctimoniam vitæ assumere Ebr. 10, 22. 23. Es. 1, 16. Jer. 4, 14. Job. 9, 30. Ps. 26, 6. & 73, 13. XIV. Lavare pedes in sanguine impiorum Ps. 88, 11. est lætari propter vindictam ac ultionem iusti Judicis. XV. Lavabant olim manus, qui de innocentia sua solenniter protestari volebant Deut. 21, 6. 7. Matth. 27, 24.

ΛΥΚΟΣ: vid. Bochart. Hieroz. P. I. l. 3. cap. 10. ubi abunde reperiat B. L. quicquid ad hanc vocem dici possit.

ΛΥΤΡΟΝ, vere dignus est qui videatur Martin. in Lex: voce *Lytron*, post quem hæc solummodo notanda reperimus: *λυτρον* est Pretium redemptionis mancipii empti, quod libertatem ante annum Jubilæum mercari voluit Lev. 25, 52. Luth. *löfung*: Ponitur pro re aliqua cujus beneficio ingens periculum evitari possit, Prov. 13, 18. *Redemptio animæ viri divitiæ ejus, & pauper non audivit increpationem*, Diod. *les richesses de l'homme*

me sont la rançon de sa personne, mais le pauvre n'oit point des menaces LXX. λυτρεον (Aquila, Symm. & Theodot. ἐξίλασμα ἀνδρὸς ψυχῆς οἰδίου πλάτος, πτωχὸς δὲ ἔχ' ὑψίσταται (Scholiaſtes & Φερει) ἀπειλῆν, (Aqu. Symm. & Theodot. ἐπιτιμήσιν) & point des menaces, & Erberg.: non ſtenta alcuna minaccia, pro eo quod dixit: non ode alcuna minaccia. Lutherus quoque hic literam ſequutus eſt: Mit Reichthum kan einer ſein Leben erretten, aber ein Armer höret das Schelten nicht, ſed optimam gloſſam addidit Winarienſes: den Reichen ſchilt man, und gibt Ihm um Geld loß, wer aber nicht Geld hat, bezahlet mit der Haut, darum höret er kein Schelten, ſondern muß in der That herhalten.

Λυτρεον particulariſſime dicitur pretium redemptionis noſtræ, quo Salvator Noſter Jeſus Chriſtus redemit nos ab ira Patris Juſtiſſimi Judicis, a poteſtate Sathanae ac morte æterna. Mat. 20, 28. Marc. 10, 45. 1 Tim. 2, 6. & dicitur ultimo loco ἀντιλυτρον ὑπὲρ πάντων, quod prioribus locis vocatur λυτρον ἀντιπολλῶν (nam omnes ſemper ſunt multi, licet multi non ſemper ſint omnes) Notandum eſt quod hoc λυτρεον ſenſu Eccleſiaſtico-Theologico præciſe ſumatur pro opere redemptionis præſtito à Chriſto per pretium Deo Patri ſolutum, reſpectu obedientiæ tam activæ quam paſſivæ, & ſic terminus Lytri ſumendus eſt ſecundum nativam vocis ſignificationem pro pretio pure retributorio ac proprio valore redemptorio contra Scholaſticos, qui nomine τὰ λυτρεα comprehendendi quoque volunt præſervationem

à peccato, quam redemptionem ſublevativam vocant, ut oſtendant Beatam Virginem redemptam eſſe per Chriſtum, licet nec originali nec actuali peccato fuerit obnoxia: contra quod effugium urgenda eſt Phraſis Eph. 1, 14. ἀπολυτρωσις περιποίηſews redemptionis ſeu aſſertionis ad regnum Dei à poteſtate tenebrarum, ſub qua omnes omnino fuere, licet quidam Theologi hunc locum interpretentur de redemptione ſecunda ſeu ultima, quæ alias dicitur redemptionis efficacis præſtanda nobis in ultimo Die vi redemptionis primæ ſeu meriti, quoniam illa demum plenarie præſtanda in ultimo Die dicitur ἀπολυτρωσις τῶ ſωματὸς Rom. 8, 23. & ſimpliciter ἀπολυτρωσις Luc. 21, 28.

Ex conſideratione loci ſupra citati Matt. 20, 28. collati cum Tit. 2, 14. 1 Joh. 1, 7. incidit quæſtio: an Chriſtus etiam pro finali impœnitentia ſatiſfecerit? & hic quidem oritur inſtantia: Omne pro quo Chriſtus ſatiſfecit, non contemnat (ſc. actu) Chriſtus ſatiſfecit pro finali impœnitentia, Ergo finalis impœnitentia actu non condemnat. Major probatur ex Rom. 8, 34. minor ex 1 Joh. 1, 7. Sed reſpondeo limitando Majorem: Omne id, pro quo Chriſtus ſatiſfecit, non condemnat oppoſita ſatiſfactione per fidem, ſicut æs alienum neminem carceri includit vel tradit πρᾶκτωρι, interveniente reſtitione, etiamſi in ipſo carceris limine debitor jam ſit conſtitutus, at illa abſente in carcerem utique eſt conjiciendus, ita Paulus jam ἐν τῷ νῦν flagellationis conſtitutus ac denudatus flagella non paſſus eſt,

est, opposito jure Romano, flagellandus utique si subticuisset, & hoc pertinet ad Minorem, circa quam Resp. Christum satisfecisse pro inpenitentia finali in quantum ultimum *νυν* infidelitatis consideratur tanquam momentum finitionis hujus vitæ, si vero exordium alterius seculi ac damnationis intelligamus, pro illa Christus non satisfecit, probatur hic sensus ex litera Matt. 25, 10. ubi adventus sponsi (*εν τω νυν* seu mortis seu judicii). ab occlusionē portæ aperte distinguitur, etenim si vel in ultimo *νυν* adventus ejus paratæ fuissent virgines fatuæ, intravissent certissime, at clausa porta nullus omnino patuit introitus, & tunc demum incipit nimis ferotinum illud *υστερον* v. 11. Exemplum ejusmodi introitus in ultimo *νυν* conclamationis, nondum tamen clausa porta videas in Anania & Sapphira, in iis quos turris Siloam subito oppressit, in infantibus Corah, & videbimus millena in ultimo die cum veniet instar fulguris, nam alias omnino desperandum foret de iis, qui violentas manus sibi ipsis intulerunt, relicto ipsis tamen aliquo penitentiae spatio.

ΛΥΤΡΩ, *redimo*, Zoph. 3, 15.

- a ΛΥΩ, *solvo*: Proprie est ligamenta religare, hinc *solvere corrigiam pedum* vilissimum obire ministerium Marc. 1, 7. Luc. 8, 16. Act. 13, 25. Ponitur II. λυσαι pro liberare (α) a peccato, οσα εαν λυσητε επι της γης Matth. 18, 18. Matth. 16, 19. (β) a captivitate Act. 22, 30. Psal. 105, 20. (γ) a miseria Psal. 146, 7. 8. (δ)

a morte Act. 2, 24. ον ο θεος ανεστησε λυτας τας ωδνας της θανατης (al. legunt αδης) καθοτι εκ ην δυνατον κρατεισθαι αυτον υπ αυτης: in hoc dicto intimatur & quomodo Pater Filium & Filius se ipsum a mortuis resuscitavit, *illud* in verbis: ον ο θεος &c. hoc in verbis καθοτι, & hæc non sunt ασυστατα, nam veluti Filius est αυτοθεος, non quidem a se ipso, nam a se ipso non habet essentiam, sed in se ipso, sicut Pater habet vitam in se ipso Joh. 5, 26. ita Filius se ipsum resuscitavit Matt. 26, 61. qua Deus, qua homo autem a Patre resuscitatus, licet nec ab opere resuscitationis excludenda sit caro Christi, quæ in se habet vim vivificam propter archissimam unionem λογος.

III. λυσαι ponitur pro *ακυρην*, ita *solvere legem*: violare Matt. 5, 19. *solvere Sabbatum* Joh. 5, 18. & 7, 23. & 10, 35. & huc quoque referri possunt verba Christi Matt. 26, 61. & 27, 40. Marc. 14, 58. & 15, 29. λυσατε τον ναον της του, nam qui unum lapidem altaris destruebat, reddebat totum altare ineptum ad sacrificandum, & qui unum lapidem in pavimento atrii Sacerdotalis reddebat mobilem, in culpa erat ut Sacerdos ministrare non posset, vid. Maimonid. de Domo Electa c. 10. §. 10.

IV. λυσαι ponitur pro penitus destruere, abolere, & sic λυθησαι est funditus everti, perire 1 Petr. 3, 10. οι κρανοι ροιζηδον παρελευσονται, σοιχεια δε καυσθμενα λυθησονται, και γη και τα εν αυτη εργα κατακαυσεται, ubi nota non simplicem solummodo creaturæ deliberationem Rom. 8. (secundum quam απολυ-

σιν interitum mundi quo ad qualitates solummodo & non quo ad substantiam astruere conati sunt dissidentes) sed & το λυειν significare rem aliquam quo ad totam substantiam tollere, ut 1 Joh. 3, 8. **Ι**να λυση τα εργα της διαβολας. V. λυσαι ponitur pro dimittere Act. 13, 43. λυθεις της δε της συναγωγης.

M.

ΜΑΓΟΣ, *Magus*, *aruspex*, *bariolus*, *divinator*, *astrologus* &c. Dan. 1, 20. & 2, 2. 10, 27. & 4, 4. & 5, 7. 11. 15. Num. 24, 17. De Magis qui Christo munera obtulerunt vide Boch. Hieroz. P. I. p. 81. l. 54. de Janne & Jambre vide Eundem P. I. l. 2. c. 53. col. 644. l. 71. & col. 645. & 646. Erant autem Magi Physici naturam scrutantes, nam descendit hæc vox a verbo *Magasch*, quod apud Syros & Arabes significat: *scrutatus est*: vide de εγγαστριμοθοις **מגוס** Maimonid. de Idol. c. 6. §. 2. 3. Mosen Kozenfim ad Præc. aff. 38. 39. Fuller. Miscell. l. 1. c. 16. pag. 104. Selden. de Diis Syris, Synt. 1. c. 2. Bodin. l. 2. Dæmonoman. c. 3. Delrio Disqu. Mag. l. 2. Hottinger. Hist. Or. p. 198. & de jur. Hebr. p. 394. Gasparum Schottum Phys. curios. l. 4. c. 11. 12. Mæbium de Orac. p. 63. Dieterici Antiqu. Bibl. P. I. p. 657. Hottingerus vocabulum **μαγος** deducit ex Germanico **Mōgen** quoniam Persæ quædam cum Germanis communia habent vocabula, Isidorus L. 8. Orig. ex Latino *Magnus* quasi **μεγατε** Act. 8, 9. alii à **μαγισ** *tripus*, alii à **מג** robur, alii à **מג** *medicans* ex Ef. 8, 9. alii denique ab Arabico *may-*

jusun, *mayjusun*, vel à Persico *Mog*. Est autem Magia vel **ψυσικη** seu **τεχνικη** vel **διαβολικη**, vel **κοινη η δημωδης**: harum effectus causas fortiuntur varias. **αναγχην ψυσιν**, το **χην** seu **απιον** κατασυμβεβηκως: Species sunt: **θεομαντια** (cujus author & promotor immediate est diabolus ex **κακοζηλια** imitatus **θεοφανειας**, **προφητειας**, **χρηματισμης** in verbo Dei patefactos) **μαγεια**, **γοητεια**, **μαγγανεια**, **επωδα** Ef. 47, 9. 12. Syr. 12, 13. Deut. 18, 11. **ιεροσκοπια** (seu sacrificiorum inspectio ab Abrahami sacrificio deducta Gen. 15, 8 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. quo pertinet Locus Ezech. 21, 21. confer loca Dan. 2, 27. & 4, 4. & 5, 7. 11. ubi LXX. pos. **γαζαρηνας** alii **θυας**) **οιωνοσκοπια** **ορνιθια** (a corvo & columba Noachica deducta) **κληδων**, **κληδονισμος**, **πυθωνισμος** (quo pertinent **εγγαστριμοθοι** Ef. 19, 3. **σερνομαρτεεις**, **εγγαστριμαντεεις** Pythone obsessi Act. 16, 16. 1 Sam. 28, 7. **ενθασιασαι**, **εκστατικοι**, **λυκανθρωποι**, **λυκανες**) **νεκρομαντεια** 1 Sam. 28, 11. **λεκανομαντεια**, **γαστρομαντεια**, **κατοπτρομαντεια**, **κρυσταλλομαντεια**, **δακτυλιομαντεια** ab Aronis vitulo, **ονυχομαντεια**, **υδρομαντεια**, **αερομαντεια**, **φαρμακεια**, **κοσκινομαντεια**, **αξινομαντεια**, **κεφαλαιονομαντεια**, **κλεπτρομαντεια**, **πυρομαντεια** ab igne **Moloch**, **καπνομαντεια**, **λιβανομαντεια**, **οινομαντεια** a **Josephi scypho**, **κριθομαντεια**, **αλευρομαντεια**, **ωρομαντεια**, **ιχθυομαντεια**. Sortilegia, **κληροι**, de quibus doctissime differentem videas M. Ising. Disp. 16. in Josv. Qu. 25. p. m. 193. 194. 195. 196. **κυβεια**, **πε-**

πιπτεῖα, ἀσφαλισμός, διαγραμμισμός, Sortes Lyciæ, Delicæ, Prænestinæ, Antiatinæ, παλομαντεία, γεωμαντεία, οἰομαντεία, ἀριθμαντεία, λογαριθμαντεία, τεφραμαντεία, βοτανομαντεία, χειρομαντεία, σοιχμαντεία, συκομαντεία, τυρομαντεία, ἀναγραμματοισμός, Sortes Vergilianæ, ἀστρολογία Εἰ. 8, 9. μετεωρολογία, Lev. 20, 6. γενεθλιολογία, φυτοσκοπία, ορυκτοσκοπία, ζωοσκοπία, ποπομαντεία, χρονομαντεία, μετωπομαντεία. Ita in S. Scr. Sap. 17, 7. τεχνη μαγικη Luth. der schwarzen Kunst μαγεία Act. 8, 11. Φαρμακεία Gal. 5, 20. Ap. 9, 21. Ex. 7, 11. 22. & 8, 7. 18. unde μαγοί Act. 13, 6. 8. Φαρμακοί Ps. 58, 6. Φαρμακείας Ap. 21, 8. οἰωνοί Num. 24, 1. ἐπαοίδοι Exod. 7, 11. 22. & 8, 7. 18. Lev. 19, 31. & 20, 6. 27. 2 Par. 33, 6. ἱπαδωντες Ps. 58, 6. Φανθντες εκ της γης Εἰ. 29, 4. οἱ ἀπο της γης Φανθντες Εἰ. 8, 19. ἀποφθεγγόμενοι Mich. 5, 12. (Pertinet huc Judæorum הִרְבָּה filia vocis ο: Sonus genitus ab alia voce, qualis est echo, qua usi sunt Judæi prophetiæ cessantis loco videantur hac in parte Coccejus, Godvvinus, huiusque illustrator Reizius. Nota, quod inepte & ἀγράφως Godvvinus in Mose & Aron l. 4. c. 8. τὸ Βατ Κολ pro peculiari Divino oraculo ac voce ex cælo habeat, quemadmodum etiam illam vocem Matt. 3, 17. per Judæorum Βατ Κολ interpretatur) γνωσάι 1 Sam. 28, 3. 9. 2 Reg. 21, 6. & 23, 24. Εγγαστριμυθοί Εἰ. 19, 3. Lev. 20, 27. 1 Sam. 28, 3. 9. 2 Par. 33, 6. Εἰ. 8, 19. Εἰ. 44, 25. τερατοσκοποί Deut. 18, 11. ἐξερκίσαι Act. 19, 13.

ΜΑΙΝΟΜΑΙ, dicitur de eo qui vel ex impotentia mentis, vel ex ira ac exacerbatione furit, vel denique ex crapula, ita habetur ἐκμαινομαι Jer. 25, 16. huic verbo cognata sunt Germanicum *follern* 1 Sam. 21, 13. & Danorum *Kuller*. 2 Reg. 9, 11. τι οτι εισηλθε ο σπιληπτὸς πρὸς σε (Diod. *cet infense*, vid. Jer. 29, 26.) in Hebræo est *נָשָׂא וְשָׂא* forsan a *וְשָׂא*, eduxit, extraxit, traxit, removit, *נָשָׂא* ignoravit, inconsiderate egit, inconstanter fecit, ita *נָשָׂא* significat aberrationem a recta via per imprudentiam.

ΜΑΛΑΚΙΑ, idem quod Gallis *maladie*, & satius est exponere *Schwachheit* quam *Krankheit* vel *Seuche*. Dan 8, 27. ponitur tamen pro exquisitissimo corporis dolore 2 Par. 16, 12.

ΜΑΛΛΟΝ, *Magis*: Rom. 8, 34. *τις ο κατακρινων; Χριστος ο αποθανων, μαλλον δε και εγεγερθεις, ος και εστιν εν δεξια του Θεου ος και εντυγχανει υπερ ημων.* Hic το *μαλλον* I. est particula oratoria, aliquid adhuc ultra de eadem materia dicendum innuens, & æquivalet *non solum, sed et, imo etiam, quin imo*, Italicorum *pure vel pur, pur e rîscuscitato*, Gallorum *encore*. 2.) το *μαλλον* indigitat non solum satisfactionem Christi in morte, sed etiam meritum in resurrectione. 3.) Denotat superfluitatem satisfactionis pariter ac meriti, hinc illi termini adeo emphatici Apostolo usitati *υπερ-*

ἐκπερισσὺ & ὑπερεπλεονάζεν ἡ χάρις
&c. Certe satis fuisset si in tantum solum-
modo Deus dilexisset mundum, ut Filium
suum daret eo fine, ut omnis, qui crederet
b in eum, non perderetur καὶ ἀποληταί, sed
obtulit amor divinus adhuc aliquid μαλ-
λον sc. ut credens haberet vitam æternam.
Joh. 3, 16. ita nimirum Christus mortuus
est propter peccata nostra & (μαλλόν) resu-
scitatus ad justitiam nostram.

MANΘΑΝΩ, *Disco*, dicitur
quoque pro assvesci, pro ut aliquis pro
consuetudine seu bona seu mala habitum
sibi acquirit Ezech. 19, 3. 6. Jer. 13, 23.

MANNA, ἀρτος ἐξ ἄραν, ἀρτος
ab ἀρω ἀρτο, quoniam gustui hominis est
adaptatus, accommodatus: de hoc Chri-
stus Joh. 6, instituit discursum & facit ty-
pum verbi ac doctrinæ suæ Evangelicæ,
quæ vere dicitur ἀρτος ἐξ ἄραν, ansam di-
cendi sumens à miraculo jam ante edito,
cum pane tantam hominum multitudi-
nem saturaverat, ubi advertendum ex
manna in deserto plane nil unquam resi-
dui inventum, in miraculis autem Christi
jam ἐπτακοφινες, jam πεντεσπυριδας reli-
quiarum plenas inventas fuisse, unde dicere
licebit: τὸ manna legale h. e. τὴν δεκαίο-
συνην τὴν ἐκ τῆς νόμου non satisfacere un-
quam posse populo in deserto hujus mun-
di oberranti (non enim placuit Israelitis
manna licet παντογεύσων) nedum quid-
quam superflui aut supererogationis ha-
bere, manna autem Evangelicum h. e. τὴν
δικαιοσύνην τὴν ἐκ τῆς πίστεως satis super-
que abundare, idque vel πενταπλασίως

vel ἐπιπλασίως h. e. perfectissime ἐξ
ὑπερισσῶ.

**ΜΑΣΤΗΓΩ & ΜΑΣ-
ΤΙΞ**: Matth. 10, 17. μασηγώσασιν
ὑμᾶς Ebr. 11, 35. μασιγῶν πειραν ἐλαβοί,
quæ dicta flagellationi Jesuiticæ neuti-
quam patrocinantur, utpote quæ in verbo
Dei interdicta & in meritum Christi plane
est injuriosa Lev. 19, 28. Deut. 14, 1. Es.
53, 5. & 50, 6. & 43, 6. 2 Cor. 5, 21. hoc
certe delirium incognitum ac inauditum
fuit Ecclesiæ Christianæ Catholicæ ultra
mille annos a primo ejus Exordio, & po-
sterioribus seculis tanquam hæreticum
damnatum fuit, vid. Siffrid. Presb. 1. 2. Ep.
Primi flagellatores cæperunt Perusii in Ita-
lia An. 1260. Anno autem 1349. vel
juxta Nauclerum 1346. venerunt in Ger-
maniam, quorum tamen Secta sub pœna
excommunicationis a Papa prohibita fuit:
Johannes Gerson Cancell. Paris. peculia-
rem tractatum contra ejusmodi flagellato-
res edidit A. 1415. & Sectam illorum ex
orbe Christiano penitus extirpandam
multis edocuit argumentis, est autem e-
jusmodi flagellatio (α) εὐθελοθρησκεία Col.
2, 23. Matth. 15, 9. (β) cultus Baaliticus
Poparum seu sacrificulorum Baal. 1 Reg.
18, 28. (γ) cultus Ethnicus Eph. 4, 17. La-
cedæmonii habuerunt festum, cui nomen
διαμασηγῶσις, quo nobiles adolescentes in
conspectu Parentum ac propinquorum
flagellis cæsi teste Tertulliano, Apol. adv.
Gentes c. 46. idque in honorem Dianæ Or-
thyæ notante Plutarcho de Ant. Laced.
quam consuetudinem etiam apud alias
gentes

gentes in usu fuisse meminit Polyd. l. 7. de invent. rerum c. 6.

MAΣTOΣ, *Uber, mamma*, ponitur I. pro terra fructifera Es. 32, 12. II. pro fonte irriguo, seu vena quæ succum aut aquam continuo producit Jer. 18, 14. μη εκλεψουσιν απο πετρας ματοι η χιων απο τς λιβανς; μη εκκλινη υδωρ βιωωσ ανεμω φερομενον; Valde hic variant Versiones: Lutherus reddidit: *Bleibet doch der Schnee länger auf den Steinen im Felde, wenns von Libano herab schneyet, und das Regen-Wasser verscheust nicht so bald, als mein Volck mein vergisset*, ita Lutherus: *als wolte er sagen: der Schnee kan so bald nicht aufthauen wenns regnet, und das Wasser verscheust nicht so bald als mein Volck sich wieder kehret zu seinem bösen Wesen; Sed secundum Interpp. LXX. ita reddendum foret: Solten die Wasser-quellen auf den Felsen auch verdorren oder kein Schnee seyn auf dem Libano, solt das Wasser auch nicht schnell lauffen wenns vom Winde getrieben wird? quasi dicas: Wie die Wasser-Quellen das Wasser immer heraus stoßen; also quillet unter meinem Volck das gottlose Wesen immer heraus. Confer Esai: Und gleichwie der Schnee immer auf dem Libano bleibt, also bleibt die Bosheit immer unter meinem Volck, und eben wie die Wellen ungestüm daher treiben und das Wasser schnell fleust für dem Winde, also lauffen sie spornstreichs ihrer Untugend nach etc. Diod. Verf. Gall. longe alio sensu vertit: *laisseroit on la neige du Liban pour la pierre d'un champ?* (glossa: *il n'y a nulle propor-**

tion en essence ny en vertu des faux dieux a moy qui suis le rocher des Siecles Deut. 32, 4. Es. 26, 4. *non plus qu'il y a d'un caillou a toute une grande montagne tous jours Chargée de neige a cause de sa hauteur) laisseroit on les eaux etrangeres, fraiches & courantes?* (glossa assav. *de quelque bonne fontaine, fraiche, pure, conduite de loin, & faut suppleer: pour quelque eau ramassée, croupissante, voy Jer. 2, 13.*)

MATAIOS, *Vanus*: Observandum est, Idola dici *ματαia* in Hebr. *Seirim* שַׁעֲרִים 2 Par. 11, 5. Lev. 17, 7. neque abludunt loci, in quibus in N. T. hæc vox habetur Act. 14, 15. Rom. 1, 21.

MATAIOΥΣΘAI, Lutherus reddidit *nichts erlangen* Jerem. 2, 5. nam vana ejus spes est qui id quod sperat non adipiscitur, in Hebræo est *הבל*, unde *Habel*, vanitas & quod dicitur: *Adam est Abel*: homo est vanitas.

MATHN, *Gratis, perperam*, ponitur pro *cito*, bald Es. 27, 3, *ματην ποτιω αυτην*.

MAXAIPA, *In Novo Testamento*, inquit Leigh, *aliter quam pro gladio nusquam usurpatur*, ego vero satius cum Lyrano & Menochio sentio, etiam in N. T. *μαχαραν* pro cultro fumi, adeoque *μαχαipan* Petri fuisse cultrum majorem piscatorium seu naviculatorium, reservatum continuo, ut & ad mactationem ac scissionem agni Paschalis, præsertim quoniam, ubi mentio fit gladii justæ magnitudinis, dicitur in N. T. *μαχαραια* ad differentiam cultri vel pugionis Ap. 6, 4. ita

ubi LXX. posuerunt *μαχαίραν*, Lutherus reddidit *Messer* Gen. 22, 6. 10. Exod. 20, 25. Jos. 5, 2. 3. Jud. 19, 29. 1 Reg. 18, 28. 2 Reg. 25, 14. Significat *μαχαίρα* *bellum* Es. 1, 20. & alibi sæpius, *Magistratum Politicum*, estque gladius non quidem metaphoricè sed *συνηδονητικῶς* dictus; distinctus à gladio spirituali. 2 Cor. 10, 4. Designans jus & potestatem judicalem, *υπερεχούσαν*, bellicam Luc. 3, 14.

d Luc. 22, 36. *αγοράσατω μαχαίρας*. Nota gladium potius emendum quam vestitum ο: spiritualem armaturam potius quam corporis victum, *τροφὰς καὶ σκεπασματα*: scite, alias Ambrosius L. 10. in Luc. *O Domine! cur emere me jubes gladium, qui ferire me prohibes? Cur haberi precipis quem vetas promi? nisi forte ut sit parata defensio, non ultio necessaria, & videatur potuisse vindicari, sed noluisse, ut sit in lege æquitatis eruditio, in Evangelio bonitatis perfectio.*

Dixi *μαχαίραν* designare bellum Jer. 25, 16. Jer. 50, 35. 36. 37. ubi quinquies ponitur: *Schwerdt soll kommen*, & dicitur *κατὰ ξοχὴν* gladius Domini Esai. 31, 8. *Assur soll fallen nicht durch Mannes Schwerdt, und soll verzehret werden nicht durch Menschen Schwerdt*, und wird doch für dem Schwerdt fliehen, und seine junge Mannschafft wird zinsbar werden Es. 34, 5. 6. *Mein Schwerdt ist truncken im Himmel und siehe, es wird hernieder fahren auf Edom und über das verbannet Volk zur Strafe, des HErrn Schwerdt ist voll Bluts, und dick vom Fellen, vom Blut der Lämmer und Böcke (beyde Gerechte und Ungerechte, Hohe und Niedrige) von*

der Nieren Fette aus den Widbern, denn der HErr hält ein Schlachten zu Bosra und ein grosses Würgen im Land Edom (parallel. Es. 63, 1. 2.) Jer. 12, 12. *Die Verstöhrer fahren daher über alle Hügel der Wüsten, und das fressend Schwerdt des HErrn von einem Ende des Landes biß zum andern, und kein Fleisch Frieden haben wird* Jer. 4, 10. Jer. 47, 6. dicitur alias *Schwerdt des Tyrannen* Jer. 46, 16. De quo loco vide in voce *Ελλὴν*, sc. indicatur gladius Dei tanquam causa principalis, Tyranni autem tanquam causa instrumentalis, & sic junguntur, veluti Jud. 7, 18. 20. *Hier Schwerdt des HErrn und Gideon.*

Ponitur *μαχαίρα* pro summa crudelitate belli Ezech. 21, 14. *Du Menschenkind weissage und schlage deine Hände zusammen, denn das Schwerdt wird zrotesfach ja dreyfach kommen, ein Würges Schwerdt, ein Schwerdt grosser Schlacht, das sie auch treffen wird in den Kammern da sie hinfliehen (1 Reg. 22, 25. & 1 Reg. 20, 30.) Ich will das Schwerdt lassen klängen, daß die Herzen verzagen und viel fallen sollen an allen ihren Thoren. Ach! wie glinket es und hauet daher zur Schlacht, und sprechen: haue drein beyde zur Rechten und zur Linken (veluti Es. 34, 5. 6.) was für dir ist, da will ich denn mit meinen Händen drob frolocken, und meinen Zorn gehen lassen, ich der HErr hab's gesagt: hinc numerare ad gladium est morti tradere in bello Es. 65, 11. *Die ihr richtet dem Gad einen Tisch, und schencket voll ein vom Trank-Opffer dem Meni, wohl an ich will euch zehlen zum Schwerdt:**

Schwerdt: Gad Meni Jer. 13, 27. Gad ο: Mars, den 773 heist Rüstten, *Meni* heist Zahl, der Rauffleute Gott, & hinc verba seqq. ich will euch zehlen zum Schwerdt.

- f Ponitur *μαχαира* pro pæna exemplari Zach. 11, 17. O! Gößen-Hirten die die Herde lassen (Suaning. vol en hyrde som duer intet) das Schwerdt komme auf ihren Arm, und auf ihr rechtes Auge (vid. 1 Sam. 2, 31. Job. 31, 22. 1 Sam. 11, 2.) Ihr Arm müsse verdorren, und ihr rechtes Auge dunkel werden. Ponitur pro supplicio capitali Rom. 8, 35. Rom. 13, 4. Gladio asfimilatur lingua dolosa Ps. 57, 5.
- h Prov. 25, 18. Qualis *μαχαира* *δισομῶ*
- i Ebr. 4, 12. talis quoque intelligenda est *πληγη μαχαίρας εν τω θηρω* Ap. 13,
- l 14. vide *λογχη*. 2 Sam. 20, 8. *και η μαχαира εξηστε, και αυτη εξηλθε και επεσε* ex hac lectione των LXX. colligitur, Joabum sponte fecisse ut ex vagina gladius excideret, ut sub specie gladii resumendi Amasam occidere posset.

ΜΕΓΑΛΕΙΑ: Sic appellantur I. Mirabilia opera omnipotentis Dei Ps. 71, 19, Rom. 1, 16. II. Mystera fidei jam olim αποκεκρυμμενα Act. 2, 11.

ΜΕΓΑΛΟΠΡΕΠΗΣ, quasi magnificum pariter ac decorum, *μεγαλη και πρεπον* 2 Macc. 4, 49. *μεγαλοπρεπεια* Ps. 21, 6. & 29, 2. & 145, 5.

ΜΕΓΙΣΤΑΝΕΣ, Esaiæ 30, 13.

- a **ΜΕΘΥΣΚΟΜΑΙ,** *Inebrior:* dicitur το μεθυσειν prout docet Aristot. apud Athenæum l. 2. quasi μετα το

θυειν, quia post peracta sacrificia Ethnici largius potabant, quemadmodum *καμοι* alias *θουιναι* dicti οτι δια θεων οινωσαι δειν υπελαμβανον, & θαλια οτι θεων χαριν ηλιζοντο και συνιεσαν. Est *μεθυσκομαι* communi significatione *inebrior*, item ad satietatem bibo, sic enim accipiendum τα οταν μεθυθωσι Joh. 2, 10. & Gen. 43, 34. Agg. 1, 6. ubi nusquam sermo est de poculo ebrietatis, sed solummodo hilaritatis.

Μεθυσκεσαι dicuntur qui calicem iræ divinæ bibunt, & hic juvat sequentia ex Ravanello ascribere: Ebrietas fumitur I. pro vita dissoluta seu pro omnis generis peccatis 1 Thess. 5, 7. (nempe quia ebrietas est plurimorum peccatorum causa) sic ebriosus ponitur pro homine nullius frugis, & qui totus vitiis est inquinatus Deut. 21, 20. (unde etiam mulier nequam dicitur esse illa, quæ dedita est ebrietati 1 Sam. 1, 16.) *Cum ebriis comedere & bibere* est vitam prorsus dissolutam & Epicuræam agere Mat. 24, 48. 49. Luc. 12, 45. *Ebriam addere sitienti* (pro ebrietatem addere sit, hic enim ponuntur epitheta pro substantivis, quæ enallage Hebræis familiaris est) Deut. 29, 19. dicuntur qui amplius peccandi licentiam sibi sumunt seu nova peccatorum irritamenta quærunt, ut ad peccandum magis magisque provocent carnis appetitus, qui tamen sua natura ad peccandum plus satis proclives sunt, atque ita nullum peccandi finem faciunt, & fiunt *απηλγνηκτες* Eph. 4, 19. II. Pro crudelitate & sævitia horrenda, quomodo ebria sanguine dicitur meretrix Mystica, quæ crudelem in modum sævitura erat in sanctos

i sanctos Ap. 17, 6. III. Pro magna confusione, perturbatione & incertitudine, in qua versantur & pro ingenti stupore quo percussi sunt qui nesciunt quo se vertant & quid agant aut quam sententiam amplectantur, præsertim propter sensum gravissimorum dolorum seu afflictionum, quas perpetiuntur Job. 12, 25. Psal. 107, 27. Es. 19, 14. & 24, 20. & 29, 9. & 51, 21. Jer. 13, 13. & 23, 9. & 25, 15. 16. 17, 27. & 48, 26. Thren. 4, 21. Ezech. 23, 33. & 39, 19. Hab. 2, 16. hæc Ravanellus. Ponitur το μεθυειν in optimam partem, Es. 58, 11.

a **MEIZON**, Joh. 14, 12. και μειζωνα των των ποιησει, dices: miracula Christi haud minus fuisse αμιμητα quam αναριθμητα Joh. 15, 24 Joh. 20, ult. eorum tria recenset Augustinus sc. nasci de virgine, e mortuis resurgere, ascendere in cælum: sed Resp. distinguendo inter miracula quæ pertinent ad personam & ea quæ pertinent ad officium, illa in omnem usque æternitatem sunt αμιμητα, velut nativitas ex virgine, resurrectio ac ascensio, hæc vero paria vel certe majora agnoscunt, etenim si Christus ejecit Dæmonia idem & egere Apostoli, lepram pari felicitate sanavit Elisæus, mortuos resuscitarunt Elias, Elisa, Petrus, maledictio puerorum Bethellicorum maledictioni ficus nil cedit, & quod fimbria vestimenti, quo indutus erat Salvator, præstitit hæmorrhousæ, idem cujuscunque generis ægrotis præstitit sudarium Pauli, etiam si a corpore remoti, & quod μειζον solius umbræ Apostolicæ eandem vim sanandi habuit quam tactus corporis Domini, 2.) dist. inter magnitudinem operis & magnitudinem causæ,

majora forsan fideles perpetrarunt miracula si opera in se spectes, at si causam pariter ac modum intuearis, tunc propria id vi Christus patravit, quod illi aliena. vide εργον.

Matth. 18, 14. Ο μειζων εν τη βασιλεια των ουρανων, dantur nempe gradus gloriæ κατὰ (secundum non propter) εργα και παθηματα Rom. 2, 6. 7. Dan. 12, 3. Matth. 25, 21. Ex comparativo μειζων venit adhuc aliud comparativum μειζοτερος, Joh. 3, 4. adeo nulla lingua tam emphatica est in comparandis comparativis & superlativis ac Græca & post illam Italica, quia piu & meno, quæ sunt comparativa, cunctis fere superlativis addi possunt e. g. piu bravissimamente, ottimamente, pessimamente, bellissimo, prudentissimo, buonissimo, bruttissimo, cattivissimo, grandissimo, precolissimo &c. quod in aliis lingvis fieri nequit.

MELEI, Impersonale: cura est: ponitur quoque pro timere aliquem Matt. 22, 16. Marc. 12, 14. surgit hinc verbum αμελεω Ebr. 8, 9. καγω ημελησα αυτων λεγει Κυριος, desumpta sunt hæc verba ex Jer. 31, 32. quem locum ita vertit Lutherus: und ich sie zwingen musste: Hic locus multum fatigavit Waltherum in Harm. Bibl. ut illum conciliaret cum Ebr. 8, 9. ubi est ημελησα, neglexi, fastidivi, sed facilis est conciliatio, si observetur regula Kimkii in locum Jerem. ubi scribit, verbum לעב si construitur cum עב significat contemnere, fastidire, & in textu Jeremiæ ita construitur, ergo optime se habet versio horum verborum in Epistola ad Hebræos, at vero verbum לעב sine עב sequente significat Dominum exercere, vel cogere, quo respexit Lutherus

therus dum posuit *zwingen*: Vulgata: *Ego dominatus sum eorum*: Paraphrases Chaldaeus: *Ego complacui mihi in eis*: De Verf. Tremellii, & ab eo hac in parte abscedentis Piscatoris vide Waltherum b. c.

MEΛETAΩ, *meditor*, ponitur de planctu columbarum Es. 38, 14. **מַחַבְדִּים** Luther. *girrete wie eine Taube*: Ponitur pro meditatione, quæ cogitabundum valde delectat Psal. 119, 16. 47. Luth. vertit *lust haben*, etenim cum materia delectabilis in cor hominis ascendit, tunc ejusmodi cogitationibus immoratur ac in iisdem cum peculiari gaudio persistit, hinc 1 Tim. 4, 15. *ταυτα μελετα, εν ταις ιουδαιαις*.

MEΛΙ, Matth. 3, 4. *η δε τροφη αυτη ην ακριδες και μελι αγριον*. Quoniam jam ante in voce *ακρις* probavimus, victum Johannis fuisse vere locustas, reperimus autem Hammondum pariter ac Clericum tueri sententiam Isidori Peliotæ, ideo ex *υπερισσος* ascribere lubet verba doctissimi Bocharti Hieroz. P. II. l. 4. c. 12. col. 518. cum *μελι αγρον* mel sylvestre diserte scribant Evangelistæ duo, mirum quosdam esse, qui *μελαγριαν* intelligant herbæ genus, si credimus, in deserto crescentis. Svidas, *μελαγρια ειδος βοτανης φυομενης εν ερημω*. Alii τα μελαγρια scribunt, quasi herba sit hujus nomine, quam aliter *ακριδας* vocent. Theophylactus, *τινες λεγουσι βοτανας εωαιτας ακριδας, και μελαγρια καλεσι*. *Acridas* quidam herbas esse ajunt, quas etiam *melagra* vocant. Quæ ut ut concederemus, tamen extra rem essent. Neque enim legitur Jo-

annes comedisse *μελαγριαν*, aut *μελαγρια*, sed *μελι αγριον*. Nihilo magis placet quod afferunt Beda in libro de locis sanctis, & Thomas in Matthæum ex *Arnulpho*, vel *Archulpho*, in deserto Johannis arbores fuisse latis & rotundis foliis, lactei coloris, & mellei saporis, quæ natura fragilia manibus confricentur, atque edantur, & hoc dici mel sylvestre. Nec Christiano Druthmaro assentior, cui mel sylvestre hoc loco est illud ipsum Manna, quo filii Israel pasti sunt per quadraginta annos. Mannæ quidem sapor *כרבת רצפה* ut sapor *Lagani melliti* Exod. 16, 31. Ac proinde à nonnullis Manna vocatur *δρσομελι* ac *αερομελι*. Tamen aliud *manna*, aliud *sylvestre mel*. Nec Scripturæ vocibus novæ notiones sunt affingendæ, cum receptæ quadrare possunt. Hic igitur nihil quidquam intelligo, quam *locustas*, & *mel sylvestre*. Et locustas jam probavimus in illis locis esse frequentes, adeoque in cibis receptas. Idem de sylvestri melle vel ex ipsa Scriptura probare est obvium. Notum est illud Salomonis Prov. 25, 16. *Mel reperisti? comedere quantum satis est*. Et haud dubie pertinet ad mel sylvestre, quod in agris passim reperiebatur. Ita cum in agro Samson in leonem incidisset, eumque dilacerasset, anno sequente mel reperit, quod in ejus cadavere apes elaboraverant Jud. 14, 8. Quale est, quod legitur 1 Sam. 14, 25, 26. *Populus venit in sylvam, in qua erat mel* על פני השדה, *in agri superficie*. Et in eam sylvam populus ingressus est, & ecce *שיל רב*, *fluxum mellis*. Id nempe fuit sylvestre mel, quod apes vel in nudo solo, vel in cavis arborum, vel in fissuris rupi-

um confecerant. Qualis rupes Hebraice vocatur **רֶשֶׁת**, *rupes mellis* Psal. 81, 17. Et mel inde manans **מַמְלֵךְ**, *mel e petra* Deut. 32, 13. fice voce **יָעַר** *jaar*, quæ sylvam sonat (ut *jar* Punice lignum apud Augustinum in Psalmum 23.) **יָעַר** *jaar*, vel **יָעָרָה** *jaara*, est favus proprie in sylva repertus. Ut I Sam. 14, 27. Extendit Jonathan summitatem virgæ, quam habebat in manu, & immerfit eam **בִּיעָרַת הָרֶשֶׁת**, *in favum mellis*. Et Cant. 5, 1. Comedi **יָעָרִי**, *favum meum cum melle meo*. Neque est, quod quis hoc credat Judææ fuisse peculiare, quod ibi passim apes in agris aut sylvis mellificabant. Nam idem de Schythia, & Moscovia, ex idoneis scriptoribus jam didicimus. Et Maldonatus in Matthæum refert se pauperes homines in Bætica vidisse, qui mel ex sylvis colligerent, eoque vendendo quæstum factitarent. Itaque apum, quæ vel in cavis arborum, vel in arundinetis, aut in antris, nidificant, Poetæ passim meminere. Hisce verbis Bochari **κρίσει** Hammondi & Clerici satis responsum esse puto,

- a** **ΜΕΛΛΩ**, Matth. 12, 32. **καὶ ἀφεθήσεται αὐτῷ ὅτε ἐν τῷ αἰωνίῳ τῷ πρώτῳ, ὅτε ἐν τῷ μελλόντι**, phrasis est nata sub lege, ubi per **τὸν αἰῶνα μελλόντα** intelligebatur futurum tempus Evangelii sub Messia (in quo foret **ἀφῆσις παραπτωμάτων** loco **παρεσέως τῶν προγεγενομένων αμαρτημάτων** Rom. 3, 25. quæ duo sc. **ἀφῆσις καὶ παρῆσις** non quidem differunt ratione vel rei, vel causæ meritoriae, vel fructus seu commodi seu effecti, attamen ratione modi, **οικονομίας**, temporis ac formæ tunc &

nunc) hic autem in dicto Christi exponitur absolutissima negatio remissionis primum ab incongruo, quod actu non remittatur peccatum ejusmodi in hac vita, secundo ab impossibili, quod irremissibile sit potentia in altero seculo, confer de finali impænitentia quæ diximus & de termino peremptorio (sed sensu orthodoxo sumpto) in voce **Λυτρον**.

MENΩ, *Maneo*: **μενεῖν** *pro habitare usitatisimum est* inquit Leigh. Sed accuratius: **μενεῖν** pro in diversorio esse: aliud enim est **μενεῖν**, aliud **οικεῖν**, sicut est differentia inter **μονήν** & **οικητήριον**, ita discipuli Johannis dicunt: **διδασκαλε πᾶς μενεῖς**, non vero **πᾶς οικεῖς**; non enim habebat filius hominis **οπᾶ τὴν κεφαλὴν κλινῆς**. Denotat **το μενεῖν** constantiam persistendi in re aliqua seu studio seu proposito, quod alibi exposuimus scil. in Idea Boni Candid. ad verba 2 Tim. 3, 14. **σύ δε μενεῖς ἐν οἷς ἐμαρθεῖς**, infert ejusmodi emphasin vis vocis Græcæ: **ἐμμενεῖν τινὶ πράγματι** in re aliqua persistere, Xenoph. Memorab. l. 4. pag. 637. sicut *manere promissis* Virg. l. 2. Æn. v. 160. ita **ἐμμενεῖν ταῖς σπονδαῖς** persistere in pactis & foederibus, Xenoph. Hist. Gr. l. 6. p. 470. item **ἐμμενεῖν** quod **πειθεσθαι** obedire, Idem: Hist. Gr. l. 5. p. 442. **ἐν τοῖς νόμοις διαμμενεῖν** in legibus persistere Xenoph. Orat. de Agesilao p. 529. **ἐμμενεῖν** insignem notat constantiam, Epictet. c. 74. **ὅσα προτιθέται, ταῦτοις ὡς νόμοις, καὶ ὡς ἀπεβήσον ἀν παραβῆς πτατῶν, ἐμμενε, ὅ, τί δ' ἀν εἴη τις περὶ σῶ, μὴ ἐπιστρέφῃ**.

ΜΕΡΙΜΝΑ, *Cura*, ponitur in

in bonam partem Psal. 55, 23. *gitta sopra il Signore il carico tuo & esso ti sosterra, non dara in eterno mutatione al giusto,* wirff dein Anliegen auf den HErrn, der wird dich versorgen, und wird den Gerechten nicht ewiglich in Unruhe lassen confer Phil. 4, 6. 1 Petr. 5, 7. 1 Cor. 7, 32. 2 Cor. 11, 28. alias saepius in malam partem Matth. 6, 25. 27. 28. 31. 34. Luc. 10, 41. Luc. 12, 11. 22. 25. 1 Cor. 7, 33. *μη μεριμνατε περι της αυτων, μεριμνας περι πολλων και τυρβαση.* hinc *μεριμνατε αγωνος* τας Matth. 13, 22. Marc. 4, 19. quæ alias dicuntur *βιωτικαι* Luc. 21, 34. *κοσμικαι επιθυμια* 2 Tim. 2, 4. *βιαι πραγμαται* 1 Joh. 2, 5. *τα εν τω κοσμω,* 1 Cor. 7, 34. *μεριμνα* dicitur *περα το μεριζειν τον νεν* inquit Leigh. adde quasi *μερος της ννας, μεριζειν την νναν,* vel quasi dicas *μερη τας Μαμμονας,* vel *μεριμνα, εριμνα* odium quasi fui ipsius in mente, per gravissimas curas ac cogitationes quæ spiritum rodunt ac consumunt.

ΜΕΡΙΣΜΟΣ, I. Partitio rei alicujus tanquam prædæ Jos. 22, 8. Er sprach zu ihnen: ihr kommt wieder heim mit grossen Gut zu euren Hütten, mit sehr viel Viehes, Silber, Gold, Erz, Eisen und Kleidern, so theilet nun den Raub eurer Feinde aus unter eure Brüder: difficultatem aliquam pro specie parit hic locus conciliandus cum 1 Sam. 30, 23. 24. 25. Da sprach David: Ihr sollt nicht so thun, meine Brüder mit dem das uns der HErr gegeben hat, und hat uns behütet, und diese Kriegsleute, die wieder uns kommen waren, in unsere Hände gegeben, wer sollt euch

darinnen gehorchen? wie das Theil derjenigen die in Streit hinabgezogen sind, so soll auch seyn das Theil derjenigen, die bey dem Geräthe blieben sind, und sol gleich getheilet werden (confer 1 Sam. 25, 13.) das ist sint der Zeit und forthin in Israel eine Sitte und Recht worden bis auf diesen Tag: Quæritur quomodo mos iste prædæ dividendi ex constituto Davidis postmodum coaluerit in Israele ac ab ejus edicto originem primum traxerit, cum id jam olim à Josia constitutum legamus? cæterum ex circumstantiis totus nodus solvitur: 1.) in loco 1 Sam. 30. non quaestio est de iis qui domi remanserant, quemadmodum Rubenitæ & Gadditæ Jos. 22. & expeditam manum ad delendos hostes miserant (nam ab omni ævo hoc jus fuit reipublicæ, ut bona manu conscriptorum militum parta in bonum publicum ac ærarium cederent, qui mos passim inter gentes obtinuit vid. Liv. Hist. Rom.) Cæterum de iis qui in militia munere suo satis ex asse non defuncti erant, sed apud impedimenta remanserant. 2.) *προσφωνημα* Josuæ fuit solummodo adhortatorium in memoriam felicissimæ victoriæ, sed Davidis una fuit edictum Imperatorium, ex quo mos iste in Israele postmodum consuevit. II. ponitur pro *σασει, διχοστασια, Zwie-* tracht, Spaltung, ita habetur, *διαμερισμος* Luc. 12, 51. Joh. 7, 43.

ΜΕΡΟΣ, *Pars*, saepius, item *finis, opus* Exod. 16, 35.

ΜΕΣΗΜΒΡΙΑ, *meridies*. Ponitur saepissime tam pro media parte diei, quam pro *meridiana cæli plaga*, item

astu diei. Ponitur pro *tempore opportuno* ad rem aliquam incipiendam. Jer. 6, 4. *rü-
stet euch zum Kriege wieder sie, wohlauf!
last uns hinauf ziehen, weil es noch hoch
Tag ist, es will Abend werden, und die
Schatten werden groß, wol an, so last uns
aufsehn und solten wir bey Nacht hinauf-
steigen, und ihre Pallast verderben, ubi
tempus opportunum dicitur μεσημβρια,
importunum vero μεσονυκτιον seu νυξ,
pro ut habent quædam exemplaria.*

ΜΕΣΟΝΥΚΤΙΟΝ,

- a Jud. 16, 3. Psal. 119, 62. Act. 16, 25. & 20, 7.
dicitur alias μεσον νυκτος Act. 27, 27. μεση
νυξ Exod. 11, 4. μεσασα νυξ Exod. 12, 29.
in quibusdam exemplaribus Jud. 16, 3.
ημισυ νυκτος ut & Es. 59, 10. ubi Luth. po-
suit: *Demmerung, νυξ εν ιδιω ταχει μεσα-
σασα* Sap. 18, 15. Denotat μεσονυκτιον
tempus maxime tranquillum, quo dormi-
entes quam maxime sunt securi. Marc. 13,
15. *γρηγορειτε εν (εν οιδετε γαρ ποτε ο
κυριος της οικιας ερχεται, οψε, η μεσονυκ-
τις, η αλεκτωροφονιας, η πρωι) μη ελθων
εξαφνης ευρη υμας καθευδοντας, Matth.
25, 6. μεσης δε νυκτος κραυγη γεγονεν ιδε
ο κυριος ερχεται.*

- b Μεσονυκτις petiit amicus ab amico
panem Luc. 11, 5. 1.) ut discamus ex illa pa-
rabola, nullum tempus seu pæniten-
tiæ seu petitionis Deo Nostro seruum
nimis esse, dummodo fides adsit, adeo
ut nemo sibi metuat, aut præterlapso
(quemadmodum opinabantur servi Syna-
gogarchæ) tempore desperabundus apud
se ipsum dicat: *μη σκυλλας τον Διδασκαλον.*
2.) precibus immorandum licet vel maxi-

me videatur tempus importunum (nam
media nocte homines dormiunt & impor-
tune adeuntur) quoniam vigil Israelis non
dormit Psal. 121, 3. 4. confer 1 Reg. 18, 27.
hinc illud παντοτε προσευχεσθαι 2 Thess.
1, 11. Phil. 1, 4. 3.) in extrema miseria quam
maxime precibus studendum, nam media
nox summas tenebras, h. e. calamitates
denotat, hinc illud Davidis: *ruffe mir in
der Noth.* 4.) Preces nostras cum omni at-
tentione fieri debere, nam μεσονυκτιον de-
notat summum silentium, fileant nimi-
rum tunc omnia mundana. 5.) ut disca-
mus continuam charitatis εργασιαν ex ea-
dem parabola, μεσονυκτιον enim est tem-
poris punctum, finiens unum & inchoans
alterum diem, ita ut unaquævis dies & in-
choetur & finiatur in opere charitatis.

Μεσονυκτις exeundum fuit ex Ægypto c
Exod. 11. unde sequentia deduci possunt
meletemata: 1.) media nocte, ut dixi, finitur
una & inchoatur altera dies, adeoque eo
ipso denotari potest inchoandum aliquan-
do testamentum gratiæ & τæ Phase 1 Cor.
5, 7. abroganda aliquando lege & dissipanda
hac nebula tenebrisq; ceremonialibus,
in quibus si lucis aliquid fuit, non fuit nisi
λυκοφως. 2.) cum spississimæ tenebræ ima-
ginem referant extremæ calamitatis, ideo
μεσονυκτις educti sunt Israelitæ, ut præ-
sentissimum appareat auxilium divi-
num in summa ακμη miseriæ; Pertinet
ad hujus consolationis materiam, quod
Deus Abrahamum ex tentatione & Isaacum
a morte non liberavit nisi cum am-
bo jam constituti essent in apice montis
Moria, & sic propter hunc tentatio-
nis exitum vocatus est mons videntis & vi-
ventis:

ventis: ita nimirum quando miseria nostra non in clivum tantum ac tumulum, sed in cumulum ac montem excrevit, adeo ut in ipso miseriæ apice simus constituti, tunc inspicit Deus ac auxilio suo præsto est, & sic fit cumulus miseriæ ac mons crucis nostræ, Mons videntis ac viventis Gen. 22, 14. veluti profunditas aquæ miseriæ Ps. 69, 3. 15. convertitur in fontem viventis & videntis Gen. 16, 14. 3) Cum μεσονυκτιον summum ubique terrarum silentium secum ferat, ideo exitus Israelitarum media nocte silentium Es. 30, 15. spem & patientiam fidelium denotat, quos Deus ex miseria educit: Μεσονυκτις omnes primogeniti in Ægypto occisi Exod. 11. adeoque eos præfigurarunt, qui in securitate sua, somnolentia ac torpedine spirituali Matt. 25, 6. Marc. 13, 35. adeoque in peccatis suis Joh. 8, 21. 24. æternum obdormiunt ac pereunt, ex tenebris in tenebras exteriores abeunt Matt. 8, 12. & 22, 13. & 25, 30. sic mali ominis fuit quod Achab non die sed nocte post solis occubitus mortuus esse dicitur 1 Reg. 22, 35. 36.

METAMEΛΕΟΜΑΙ:

αμεταμελητα sunt τα δικαιωματα Θεου Jer. 4, 28. Ich hab's beschlossen, und soll mich nicht reuen, will auch nicht davon ablassen 1 Sam. 15, 29. auch leuget der Held Israels nicht, und gereuet ihn nicht, denn er ist nicht ein Mensch, daß ihn etwas gereuen soll: sed multo magis αμεταμελητα sunt τα χαρισματα τῷ Θεῷ. Rom. 11, v. 29.

METAMORΦΟΟΜΑΙ:

Metamorphosis nostra alia est in hac vita, spiritualis Rom. 12, 2. alia illic, gloriosa Ps. 17, 15. Sicut ferrum candens igni fit simillimum; aer, Luce solari perfusus, eandem refert claritatem: ita omnis tunc humana affectio ad omne id quod Dei est, conformabitur. Ich aber will schauen dein Antlitz in Gerechtigkeit, ich will satt werden wenn ich erwache nach deinem Bilde. Diod. Io ne la giustizia vedro la faccia tua, satierommi nel vigilare, de la similitudine tua: Ego autem in iustitia videbo &c. Secundum Paraphrasin D. Corneri: fruor æternis bonis, luce & iustitia cum resurrexero ad VERAM DEI Imaginem, & gloriam ejus VIDENDAM: de agilitate corporum glorificationum, eorundem subtilitate, transformatione non materiali sed qualitativa, visione beatifica, an illa ocularis, corporea? an intellectualis erit? expendat B. L. Doct. Bechmanni opiniones in Coll. in Hutter. Censuram Theologorum Wittebergenium in errores (sic dictos) Jenensium, Apologiam Doct. Musæi, & conferat quæ alibi vel a nobis dicta vel dicenda sunt de hac materia, item de Isangelia in altera vita scil. restricta & quatenus, nempe in tertio convenientiæ, ut vult D. Bechmannus: vide vocem βλέπω lit. p. q. r. s. t. u. x.

METANOΕΩ:

Communem duarum vocum μετανοιας και μεταμελειας significationem ac promiscuam usurpationem in S. Scr. nemo facile negabit, prout colligere licet ex addu-

ctione τῆ μεταμελεῖσθαι Matt. 21, 29. 32. μετανοίας ἀμεταμελήτης 2 Cor. 7, 10. in bonam partem, nihilominus neque quisquam negare poterit μετανοεῖν & μετανοίαν semper de piorum pœnitentia dici, ut Matt. 3, 8. 9. 13. Marc. 1, 4. Luc. 3, 3. 5. 32. Act. 5, 31. 11. 18. &c. contra μεταμελείαν & μεταμελεῖσθαι frequenter simplicem mutationem affectus super re aliqua, veluti etiam id ἀνθρώπου παθῶς Deo tribuitur 1 Sam. 15, 11. quoties vero de pœnitentia impiorum dicitur eademq; vel vera sed προσκαιρῶ, vel hypocritica ac simulata, tunc propriissime τὸ μεταμελεῖσθαι ipsis tribuitur Matth. 27, 3. (nam non μετανοοῦσι respectu culpæ, sed μεταμελόνται respectu pœnæ, nam illa ipsis μελεῖ h. e. curæ est unice exemplo Achabi 1 Reg. 21, 27. 28.) etenim ibi ex τῷ μεταμελεῖσθαι nemo non intelligit affectum Judæ Proditoris vere mutatum, sed quis unquam de ipso dixerit μετενόησε nisi Chrysostomus, qui hanc vocem de ipso usurpavit, sed σηδηροσῶμῳ, liceat quippe de pio & fideli dicere μετεμελήθη, non item de infideli & incredulo: μετενόησε, nimis igitur temere Balduinus ad 2 Cor. 7. p. 394 dixit vulgata illam differentiam quam nonnulli constituunt inter μετανοίαν & μεταμελείαν plane nullam esse; Longe circumspicius scribit D. Strauchius in Comp. Theol. quod Synonymiam pœnitentiæ attinet, in Bibliis sacris habentur μετανοία & μεταμελεία, differunt tamen hæc ipsa duo vocabula non tantum quoad originationem, sed etiam quo ad significationem, tamen ut formalis, non autem materialis vel realis significatus attendatur.

Μετανοία proprie mutationem mentis, μεταμελεία proprie ac formaliter mutationem voluntatis significat, materialis vero significatus unus idemque est. Μετανοία frequentius in bonam, μεταμελεία autem in malam partem accipitur, non vero perpetuo, habemus enim exemplum clarissimum, ubi μεταμελεία in bonam accipitur partem Matt. 21, 29. 32. sic ille; & hoc idem est quod dico sc. μεταμελείαν vere pœnitentibus tribui posse, sed non vice versa μετανοίαν hypocritarum ac desperabundis (nam quod dicitur de τῷ πῶ μετανοίας τῷ Ἠσάυ, καὶ ὅτι καὶ γὰρ μεταδάκρυων &c. Ebr. 12, 17. id intelligendum est de metanoia Isaci quam sibi exoptavit, nempe ut ἰς μετανόησας ipsi benediceret adeoque cum lacrymis non μετανοίαν sed εὐλογίαν quæsit, ut patet ex connexionione verborum θελὼν κληρονομήσας τὴν εὐλογίαν sc. Isaci patris sui: confer quæ Raphelius in hunc locum in annotat. Philol. ex profanis scriptoribus adscripsit: & esto μετανοία ipsius Esavi hic intelligatur, tamen nil inde evincitur, quomodo enim illa ipsi pœnitentia tribui potest, quam non invenisse dicitur?) & vere pœnitentes μεταμελεῖσθαι, licet μεταμελεία hypocritarum & infidelium non ideo statim sit vera pœnitentia, confer D. Gerhard. Harm. c. 151. p. 819. τῇ μετανοίᾳ in Hebræo respondet verbum נָחַם & τῇ μεταμελείᾳ nomen מָחָה: Est μετανοία quasi mentis transitus e malo in bonum Eph. 4, 23. quasi μεταθείσις τῆ νοός Mat. 4, 6. ubi dicitur ἀποκαταστάσις τῆς καρδίας, μετανοία ἀπο πονηρῶν ἐργῶν Ebr. 6, 1. resipiscentia non tantum propter

mor.

mortua opera, sed & a mortuis operibus, & sic includit renovationem simul **Μαθη**
ταις, Βουβ, quasi, à **Ψα** erubuit, alias
επιστροφη Act. 3, 19. & 26, 18. & 28, 27.
1 Thess. 1, 9. **αποστασις απο της αδικιας**
2 Tim. 2, 19. **αναηψασις** v. 26.

Sumitur **μετανοια** vel inchoative pro
contritione Marc. 1, 15. **μετανοειτε και**
πιστευετε τω Ευαγγελιω, vel completi-
ve pro contritione & fide simul Act. 1, 18.
b (Notandum **ως εν παροδω** ad locum cit.
Marc. 1, 15, mandatum editum in enun-
ciatione verbi activi **μετανοειτε** non infer-
re potentiam hominis activam in sui con-
versione, haud magis quam illi Imperati-
vi **Θαλιθα κημι, Λαζαρε δευρο εξω** poten-
tiam activam hominis mortui in sui re-
fuscitatione inferre possunt.) Pari modo
c non **μερικως** sed **ολικως** sumenda est vox
μετανοειν Matt. 3, 2. ubi Johannes prædi-
cavit pænitentiam sc. ad remissionem pec-
catorum per fidem in Christum, sine qua
illa nusquam confertur Act. 19, 4. Me-
morabilis est regula Gerhardi L. De Pænit.
c. 2. *Quando pænitentia tribuitur effectus*
remissionis peccatorum, gratia divina,
aversionis vel mitigationis penarum, vite
& salutis eterne, nec tamen diserta fit
mentio fidei, in illis dictis pænitentia nomine
totum conversionis opus intelligendum est,
vicissim quando fides in Christum pæniten-
tia disertis verbis adjungitur, tunc pæn-
tentie nomine altera tantum pars illius,
d *videlicet contritio, intelligitur*) ita scilicet
pænitentia a fide distinguitur quidem
sed **μερικως** accepta pro altera parte, si-
quidem & fides vere est pars pænitentia,
licet ejusdem sit causa, quod ut absurdum
Nostris passim objecere, Tannerus, Bel-

larmius, Becanus, quibus respondemus
1. Propositionem illam: *fides est causa*
pænitentia ubicunque in eorum syllogi-
smos infertur, quatuor terminos gignere;
Nos enim cum dicimus fidem esse cau-
sam pænitentia, tunc vox pænitentia par-
ticulariter pro sola contritione ponitur, &
nil aliud intelligimus, quam quod contri-
tio si **λυπη** erit **αμεταμελητος** 2 Cor. 7, 10.
fit ex fide. Versuti autem Jesuitæ in suis
syllogismis abutuntur voce pænitentia &
eandem jam in una propositione pro fide
& contritione simul, jam in alia pro sola
contritione ponunt, ita ut sic resultent
semper quatuor termini & exurgat absur-
dum: fidem sui ipsius esse causam. 2) Ne-
gamus absurdum esse dicere, quod fides sit
& causa pænitentia & pars, admissa di-
stinctione inter causam constituentem
per omnia & singula, & causam **της** esse
rei simpliciter, hæc potest una pars rei ali-
cujus esse, illa non, ita peccatum origina-
le est causa peccati actualis in homine, &
tamen est pars peccati **ολικως** sumpti;
ριζα παντων κακων ες. v. η **Φιλαργυρια**
inquit Apostolus, est autem **Φιλαρ-**
γυρια pars mali moralis, sic Adam generis
humani est & Pater & Pars, in Naturali-
bus vox loquelæ, lux lucernæ, humor
sanguinis, litera scripturæ est & causa &
pars: Plura de contritione & fide vide
in voce **Οινος**.

ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΖΩ,
vide **ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΩ** &
ΨΥΧΗ.

ΜΕΤΑΣΤΡΕΦΩ & **με-**
ταστροφη proprie dicitur de conversione
Ddd 2 irre-

irregenitorum, ἀναστροφῇ autem est renatorum sed lapsorum vel relapsorum *reversio* exemplo filii prodigi.

METATITIONI: μετατιθεσθαι est transferri ad statum beatitudinis a statu misero & mortali Ebr. II, 5. five id fiat per mortem ordinariam, five per assumptionem, ut accidit Elia. Etenim Enochum pari cum Elia modo assumptum vix probabile mihi videtur, quippe cum valde congruum sit statuere nec plures, nec pauciores cum corpore & anima in cælum beatitudinis transmigrasse quam qui cum Christo in monte apparuere, Moysen nimirum cum Elia, cujus quidem mortem ac sepulturam extraordinariam legimus, corpus vero postmodum animæ redditum fuisse omnino credendum est: Enochum autem quod attinet, dicitur de eo Ebr. II, 5. *πισει ενωχ μετετεθη τα μη ιδειν θανατον, ηγαρχ ευρισκετο, διοτι μετεθηκεν αυτον ο θεος προ γαρ της μεταθεσεως αυτη μεμαρτυρηται ευηρεσηκεναι τω θεω* Gen. 5, 24. *וַיִּתְּחַלֵּךְ הַנּוֹךְ אֶת-הָאֱלֹהִים וְאִינֶשׁ כִּי-לִקְרָא אֱתֹן אֱלֹהִים* *ambulavit Henoch cum Deo, & non fuit quia accepit eum Deus*: Ex hisce locis dispiciendum, an astrui possit Enochum una cum corpore & anima esse sublatum: *μετεθετη ενωχ τα μη ιδειν θανατον* est ut dixi *μετατιθεσθαι* simpliciter transmigrare ex uno statu in alterum, sed ex hac significatione nil colligitur de *ερανοβατησει* Enochiana; quid autem sit *μη ιδειν θανατον* satis constat ex ore Christi Joh. 8, 51. ubi nil aliud significat, quam non videre,

gustare mortem æternam, seu *πειραν λαβειν της κατακρισεως*, unde nil magis infertur, quam quod Enoch fide salvus factus sit, ac beatitudinem tanto ocyus consequutus sit, quoniam ab universali cataclysmo ipsum præservare voluit Deus, confer Sirac. 4, 4. adeoque *εχ ευρισκετο, non inventus est* superstes amplius in terris, *διοτι μετεθηκεν αυτον ο θεος, προ γαρ της μεταθεσεως* &c. ex qua reiteratione verborum eorundem valde emphatica denotatur non quidem singularis aliqua transportatio, sed seria ac certa, peculiaris atque amica Dei intentio ad liberandum Enochum à malitia & *χαλεποτιτη* eorum temporum. Textum autem Hebræum si expendamus, saniorum Hebræorum explicationibus insistendum arbitror: Verba sunt Menasse Ben Israel: *quantum attinet ad Henochum, non obtinet inter nostros vulgaris illa opinio, fuisse illum cum corpore & anima in cælum translatum*, quin potius multi antiquorum in Beresit Rabba volunt Phrasin illam loquendi: *Et ambulavit Enoch cum Deo, neque est quia tulit eum Deus*, denotare mortem brevem, quam sententiam sequuntur Rabbi Schelomo, Abarbanel, doctus Aben Esra, qui super eundem Textum dicit: *נפטר mortuus est*, ac probat hunc loquendi modum sacris literis valde usitatum esse, velut cum dicebat Elias: Tolle quæso animam meam! & ad Ezechielem Deus ait, ut significaret ipsi mortem uxoris suæ: *Ecce ego tollam ubi est verbum לקח desiderium oculorum tuorum*, ac paulo post dicitur eam mortuam fuisse, non tamen sequitur fuisse illam trans-

translatam cum corpore & anima in cælum; idem quoque de Henoch potest statui, quod & constat ex Tosaphtha sub finem primi capitis de Jebamot, & manuscripto exemplari Targum, Paraphrasi Chaldaea Onkelos, quæ super illum versum habet: ET NON ILLE, NAM OCCIDIT ILLUM DEUS. Pari modo Raschi locum illum Ezech. 24, 16. Abenesra allegat etiam phrasin Jon. 4, 3. est in textu נִלְכַּח לֹא־בִעַדָּהּ (adde quod Christus dixit Apostolis Joh. 14, 3. καὶ παραληψομαι υμᾶς) tolle quaeso animam meam! & subjungit: ceterum sublatio Henoch non tribuitur cum προσθῆκη plage, ut apud Ezechielem, neque formula: ET MORTUUS EST, sed ratio hujus rei petenda ex verbis Asaph Psalm. 73, 24. & postea cum gloria וְקִבַּלְתִּי מִיְּמִינִי recipies me, & sic in Psalmo filiorum Korab: Enimvero Deus redimet animam meam ab inferno, namque וְקִבַּלְתִּי recipiet me Selah Ps. 49, 15. Rabbi Salomon Ben Melech eandem sententiam tenet, & explicat mortem justī. Arabica translatio Rabbi Saadiae expresse habet: Defunctus est, sive spiritum Deo reddidit: hisce astipulantur Hieronymus ab Oleastro, Eugubinus, Vatablus, Marcus Marin. in arca Noëh, Brightmanus in Apoc. Drusius, qui etiam pro hac sententia allegat eandem phrasin Jer. 31, 15. Calvinus, quem perperam ab hac opinione excusat Rivetus, nam utinam non in aliis errasset, & ab omni errore hac in parte ipsum absolverem; Contrariæ sententiæ mordicus inhærent præter concionatorum vulgus inter criticos quoque præcipui, in specie Pfeiferus in Dub. Vex.

& Rivetus, qui Drusium hunc in modum oppugnat: *Negari quidem non potest Phrasēs illas: Non esse, tolli a Deo &c. sumi de eis qui tolluntur e vita per mortem, sed tamen Hebræi illi, qui ex hoc loco collegerunt Henochum adhuc vivere, judicarunt non ex una & altera phrasi, sed ex totius historie serie, considerarunt præfationem de Henochi pietate & justitia, noverunt longævitatē piorum ad benedictionem Dei pertinere, audierunt Henochum non attigisse in hac terra Patrum suorum ut neque filiorum etatem, videbant de aliis omnibus expresse dici: mortuos fuisse, de Enocho aliis verbis usam esse Scripturam, quibus satis indicabatur eum non amplius visum fuisse in terra, sed nec ab hominibus humanum, considerabant non solum hoc dici quod non fuisset, sed addi quod Deus illum tulisset: Noverant etiam phrasin illam. וְלֹא־בִעַדָּהּ Non ipse, non tantum, ut vult Drusius, ad mortuos referri, uti accipitur Gen. 42, 36. Jer. 31, 15. sed etiam ad eos qui etsi viverent, non amplius à nobis viderendi essent, sic Patriarcha Jacob de Simone filio in Ægypto relicto Gen. 42, 36. dicebat Simeon וְלֹא־בִעַדָּהּ. Non est amplius quia tunc expectabat se eum non amplius visurum. Ita Rivetus oberrans (1) a lege boni Interpretis, dum scopum dictionis non ex ἀλλήλῃς nutu ac usu parallelo phrasέων Sacrae Scripturæ, sed ex antiqua vel potius antiquata opinione metitur ac significationem, quam urgent parallelismi, rejicit. 2do concludens à pia satis sed incerta conjectura ad συναφείαν textus, ita ut multa loquutus parum dixisse videatur, quid enim ad rhombum pietas & justitia*

Henochi? quid longævitæ benedictionis signum? quasi vero peculiaris ascensus in cælum fructus foret peculiaris justitiæ & sanctitatis, quis enim dicat, Eliam sublatum fuisse propter peculiarem sanctitatem, propter Zelum aut extraordinaria quæ patraverat miracula, certe eundem sanctitatis gradum obtinere alii (prout ex propriis ipsius verbis patet 1 Reg. 19, 4. Erbat, daß seine Seele stürbe und sprach: Es ist genug, so nimm nu Herr! meine Seele, denn ich bin nicht besser denn meine Väter) & in Elisæo duplex fuit spiritus Eliæ, qui tamen in his terris mortuus est, sed voluit Deus ut unus aliquis homo obfes esset cælestis Patriæ cum corpore & anima in typum ascensionis unius Christi aliquando futuræ. Quod longævus adeo non fuerit Enochus ac Patres ejus, id peculiari ac amicæ Dei providentiæ tribuendum, quæ tamen pium hominem ex malitia ac miseria eorum temporum eripere voluit. 3tio Committens fallaciam pseudhermenejas in loco Gen. 42, 36. etenim ibi illa phrasis וַיָּחִי אֶתְּחַי אֶתְּחַי & intelligenda est de homine mortuo ac in locis a Drusio citatis, scilicet ex mente Patriarchæ Jacobi, non quod Simeon mortuus tunc fuerit, sed quod Jacobus ipsum mortuum existimavit & ideo dixit וַיָּחִי אֶתְּחַי. Non est amplius, sicut jam antea persuasus erat de morte Josephi, 4to supersticiosus in phrasi: Quia tulit eum Deus, ejus explicationem ex collatione locorum 1 Reg. 19, 4. Ezech. 24, 16. Jon. 4, 3. Ps. 73, 24. Psal. 42, 15. & suffragiis Doctorum Hebræorum expositam vide superius. Cæterum acius adhuc pro ascensu Enoch i pugnat

cum Walthero in Spongia Mosaica, Pfeifferus tam in Dubiis quam in peculiari disert. de Enocho, adeo ut hoc de Enocho ἡτῆνος merito recenseatur inter dubia, quibus ipse vexatur Pfeifferus: Primum ejus argumentum (quod Rivetus quoque urget) hoc nititur fundamento, quod clausula illa: *Et mortuus est* de reliquis Patriarchis usurpata v. 5. 8. 11. 14. 17. 20. 27. 31. in hoc textu de Enocho non adhibeatur, sed Resp. de reliquis Patriarchis semper dicitur: vixit tot vel totidem annis & denique mortuus est: tandem deliquit, senio confectus & longævitatis satur, nunc cum Henoch tot dies vitæ non illuxerint, ut lumina senio deficerent, & intercedat in textu pietatis ejus elogium, ideo ommissa quoque hæc est clausula, quia magis exprimere voluit Sp. S. acceleratam ejus liberationem ex tam tristi & perverso tunc temporis ævo, utpote rem magis necessariam ad doctrinam ac consolationem piorum atque comminationem impiorum Sir. 44. quam communem illum vitæ exitum toties jam intimatum in morte unius ejusvis Patriarchæ, ideoque hæc phrasis simpliciter adeo non ponitur: *Et mortuus est*: secundum Pfeifferus argumentum exinde depromit, quod eadem phrasis 2 Reg. 2, 9. de Elia usurpetur, de quo constat, quod in cælum assumptus sit: Resp. largior equidem eandem phrasin de Elia extare: *Antequam tollar*, sed unius positio non itidem est alterius, prævalent & numero & pondere parallelismi, ex quibus constat quo sensu sumendum sit *to Tollere & tolli* 1 Reg. 19, 4. Ezech. 24, 16. Jon. 4, 3. Ps. 73, 24. Ps. 42, 15. sc.

15. sc. ubi ponitur de sublatione per mortem: Sicut $\tau\omicron$ NON ESSE in Hebræo præcise notat non vivere amplius in terris seu mortuum esse; sed instat Pfeifferus: *Si וַיָּנִיחַ formaliter infert mortem, periculum est ne mors ipsa moriatur, nam & de illa Job ait c. 3, 20. וַיָּנִיחַ* Resp. hoc nil tangit, nam retineat hic $\tau\omicron$ וַיָּנִיחַ illam significationem, quam vult Pfeifferus scil. non esse, sed alio transportari, vel, non esse in his terris, jam absurda erit locutio apud Jobum de morte, quæ non alio transportabitur, sed penitus abolebitur: Et sit vel maxime adhuc $\tau\omicron$ וַיָּנִיחַ non adesse, non apparere, non reperiri in sveto $\pi\alpha$ vel statu, ut vult Pfeifferus ac iterum probare conatur ex Job. 23, 8. Jam id de Enocho licet mortuo optime dici potest, nam mortuus jam ultra non adest vel apparet: sed adhuc instat Pfeiff. *Obiter è Masora ad Job. 27. notamus וַיָּנִיחַ duodecies in S. Scr. occurrere* Gen. 5, 24. Es. 19, 7. Jer. 49, 10. & 50, 20. Ps. 37, 10. & 103, 16. Job 3, 20. & 23, 8. & 24, 24. & 27, 19. Prov. 23, 5. Eccl. 6, 2. *applicet* (inquit) *qui potest ubique mortis notationem*: Esto, novem sint loca, præter illud de quo lis est & duo illa apud Jobum, de quibus jam nuperrime actum est: sed illa novem quæ fidenter adeo ostendit accuratissimus alias criticus ipse forte non evolvit, nam $\tau\omicron$ וַיָּנִיחַ Jer. 49, 10. Ps. 37, 10. & 103, 16. Job. 24, 24. apertam mortis significationem $\alpha\nu\alpha\nu\tau\iota\lambda\epsilon\gamma\mu\epsilon\nu\omega\varsigma$ infert Es. 19, 7. interitum graminis seu herbæ, cui mors hominis expresse ac eodem termino comparatur Ps. 103, 16. Jeremiæ autem c. 50, 20. dicitur de abolitione peccati, quod uti-

que nusquam transportandum sed penitus abolendum Job. 27, 19. significat perire item Prov. 23, 5. Eccl. 6, 2. est auferri penitus ab aliquo, adeo ut ei penitus non sit res aliqua, quam quis antea possedit: Nunc cum nusquam $\tau\omicron$ וַיָּנִיחַ in sacris literis reperiatur, nisi cum vel dicitur de morte vel de abolitione ac interitu rei aliqujus, necesse est id de morte explicare in historia Enochi: Ulterius phrasin *tolle-re* quod attinet, pergit Pfeiff. *tollere animam esto sane occidere apud Jonam vel de Elia, at Deus hic non dicitur tulisse animam Henochi, sed Henochum ipsum quantum erat* (Resp. Job. 1, 21. de liberis Jobi oppressis ruina dicitur non quod Deus tulerit animam eorum, sed quod Deus tulerit eos, prout dixit Job. Dominus dedit & Dominus לָקַח abstulit.) *Neque felicius huc trahitur locus qui apud Ezechielem extat, occidere uxorem & tollere desiderium oculorum non sunt formaliter וסוד ווא-מנטעס & reciproca phrasæ* (Resp. si id non sunt ubique ac semper, sublatio tamen desiderii oculorum hic unice ac vere mortem uxoris denotat.) *Nam si Deo sic volente uxor viva per hostes abducta fuisset, sublata erat à Propheta desiderium oculorum, attamen uxor poterat vivere alibi* (Resp. à posse ad esse non valet consequ. & si ita fuisset, alia expressione usus fuisset Propheta.) *Sed linguamus Arcadica ista pecora* (Rabinos supra citatos intelligit) *sunt tamen è Judæis, queis quod dicitur, de meliore tuto finxit pectora Titan*: miram certe crisin! Illos ex Judæis Arcadica vocat pecora, qui Textum sequuntur & significationes vocum ex parallelismis explicant,

cant, at è meliori luto effictos æstimat, qui fabulas proferunt & novem vel decem homines Paradisum vivos ingressos nugantur, quos inter referunt Enochum filium Jared, Eliezer Servum Abrahami, Hiram Regem Tyri, Ebedmelech Æthiopem, Jabez filium R. Judæ Principis, Bithiam filiam Pharaonis, Seram filiam Azer, Josuam filium Levi; Ejusmodi è meliori luto nugatoribus pares sunt alii sc. Cabalistsæ, qui ex literarum numeris vel somnia fingunt vel mysteria, sicut observant Henochum eodem modo raptum quo Elias, nempe in turbine, quoniam literæ vocum illarum **ל קח אותו אל הים** eundem numerum (nimirum 667.) efficiunt cum illis **ברוח סערה העלהו** *in vento turbinis ascendere fecit eum*: Vide vocem **Επιφύλα**.

ΜΕΤΕΧΩ, vide **Συμμετοχος**.

ΜΕΤΕΩΡΙΖΟΜΑΙ,

- a** Prov. 6, 17. **εμετεωριζομαι** Hilar. *ex alio*
b *in aliud elati*: Infervit hoc verbum exprimendæ vel ingenti superbix Ps. 131, 1. Ezech. 10, 16. 17. 19. vel insigni potentix ac gloriæ Mich. 4, 1. Es. 2, 12. 13. & 57, 7. ubi quod LXX. dixerunt **μετεωρος**, id Lutherus appellavit **erhaben**: Ponitur **μετεωρισμος** pro magnitudine miseriarum, quæ fluctibus in altum sese extendentibus comparantur Psalm. 88, 8. hinc dicitur Ezech. 3, 15. LXX. Intpp. **καὶ ἐλσηλθον εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν μετῴρος, καὶ περιηλθον τὰς κατοικούντας ἐπὶ τὰ ποταμὸς τὰς χοβαρ τὰς ὄντας ἐκεῖ καὶ ἐκαθίστα ἐκεῖ**
d **ἐπὶ πέντε ἡμέρας, ἀνασπρεφομενος ἐν μεσῶ**

αὐτῶν. Luc. 12, 29. **καὶ ὑμῖς μὴ ζητεῖτε τι φαγεῖν, ἢ τι πίνειν, καὶ μὴ μετεωρίζεσθε**: Indicatur hic **μετεωρισμος** omnibus suis partibus constans, scil. dum implicat (α) curas inutiles (β) vanas de variis rebus nullius pretii (cum nullius pretii sint mundana omnia) cogitationes (γ) magnas ac elatas speculationes de victu, cultu & opibus comparandis (δ) fluctuationem animi ac dubitationem perpetuam, dico (α) *curas inutiles*, nam **μετεωρα** dicuntur Xenophonti Conviv. p. 705. **ἀνωφελῆστα**, res inutilissimæ, unde **μετεωροσκοπῶν** dicitur **Φιλοσοφία ἀνωφελῆς** a Platone l. 6. Polit. (β) *vanas* de variis rebus nullius pretii *cogitationes*, hæc quippe est mens Euthymii dum explicat: *Nolite terrena multum sapere* (γ) *magnas ac elatas speculationes*, ita Luth. vertit: *sahret nicht hoch her*, August. explicat, *si opes affluant, ne extollamini, per quas quasi in sublimi pendentes neque celum neque terram attingatis*, & Theophylactus: *nolite esse animo instabili semper sublimius aliquid imaginantes*: huc referendum Socratis **αεροβᾶν** apud Aristoph. in Nubibus & **αεροματρειν** apud Xenoph. Oecon. p. 670. quod non simpliciter solummodo contemplationem Siderum involvit (quemadmodum & Corn. à Lap. explicuit **μη μετεωρίζεσθε**, *ne meteora, quæ supra vos sunt anxie contemplermini, ut ex iis de futura annonæ copia vel inopia judicetis*) sed præcipue elatas magnas ac subtiles speculationes, quas Satyra perstrinxit Aristophanes, (δ) *fluctuationem animi ac dubitationem*, mentem anxiam atque suspensam: quemadmodum Sejanum partium

tim depressum animo αει μετεωρον dubi-
um semper ac pendulum, suspensum ac in-
certum dixit Joh. Xiphilin. in Epit. Dionis
Tiber. p. 239. Ita explicuere Chemnitius,
Grotius, Beza, Piscator alique: De voce
μετεωριζεσθαι videndus alias Hammon-
dus ad Luc. 12, 29.

ΜΕΤΡΟΝ, dicitur de men-
sura ulnæ seu cubitali I Reg. 6, 25. II. de
mensura ponderis Job. 28, 25. Prov. 20, 10.
III. de mensura modii seu vasis Psal. 80, 6.
Ezech. 4, 11. & 43, 13. IV. transfertur ad ju-
stam dosin retributionis Matth. 7, 2. Marc.
4, 24. Luc. 6, 38. V. ad certum miseria-
rum ac crucis cumulum Psal. 80, 6. Ezech.
4, 11. & 43, 13. VI. ad complementum
iniquitatis, cui post longam longanimitatis
mensuram finem tandem imponere cogi-
tur nemesis justitiæ divinæ Matth. 23, 32.
υμεις πληρωσατε το μετρον των πατε-
ρων υμων. VII. ad certum gradum cognitio-
nis Christi ac fidei Eph. 4, 7. 13. 16. ενι
δε εκατω ημων εδοθη η χαρις κατα το με-
τρον της δωρεας της Χρις: μεχρι καταν-
τησωμεν οι παντες εις την ενοτητα της πιστεως
και της επιγνωσεως της υς της Θες, εις αν-
δρα τελειον, εις μετρον ηλικιας της πληρω-
ματος της Χρις: Εξ παν το πληρωμα
συναρμολογουμενον και συμβιβασμενον
δια πασης αφης και επιχορηγιας, κατ
ενεργειαν εν μετρω ενος εκατης μερας την
αυξησιν της σωματος ποιεται εις οικοδο-
μην εαυτης εν αγαπη. VIII. Το εκ μετρος
denotat multitudinem & magnitudinem,
quæ omnem numerum ac mensuram ex-
cedit Joh. 3, 34. ον γαρ απεστειλεν ο Θεος, τα

σημα τα της Θες λαλει, & γαρ εκ μετρος διδω-
σιν ο Θεος το πνευμα: Necesse arbitror esse, ut
hic quoque legantur verba D.D. Bartholi-
ni Elem. Theol. Art. 5. §. 47. *Dicitur quod
ipsi datus sit Spiritus sine mensura Job 3,
34. ubi εκ μετρος non referendum ad το
πνευμα, secundum glossam Calvinianorum,
ut sensus sit: cui dedit Deus Spiritum San-
ctum qui est sine mensura, sed ad verbum
διδωσιν, hoc enim & constructio & textus
probat: Super pios quidem effunditur Sp.
S. πλεσιως Tit. 3, 6. sed super Christum
sine mensura: Pii quidem dicuntur impleri
εις παν το πληρωμα της Θες Eph. 3, 19.
Sed in Christo κατοικει παν το πληρωμα της
Θεοτητος & quidem σωματικως Col. 2, 9.*

ΜΗΛΩΤΗ, Ebr. 11, 37. πε-
ριληθον εν μηλωταις, erat vestitus Prophe-
tarum, prout extat de Elia I Reg. 19, 13.
επεκαλυψε το προσωπον αυτης εν τη μη-
λωτη αυτης, & de Elifxo 2 Reg. 2, 13.
και ελαβε την μηλωτην ηλις: Est itaque
in verbis Christi Matth. 7, 15. ubi fit men-
tio vestitus ovium, duplex allusio, una ad
amicum verorum Prophetarum, altera ad
simplicitatem ovium, est enim μηλωτη ex-
uvium seu pellis cum lana agno detracta,
hæc apud Judæos vel vilis erat vel pretio-
sa, vilis habebatur si agno sicut erat cum
lana detraheretur, pretiosa vero si lana a
partu statim tegeretur & ita sub tegmine
cum agno paulatim succresceret, nam
tunc utpote singulari albedine prædita in
usum vestium pretiosissimarum cedebat,
non enim pauci ex Hebræis hanc lanam
asserunt albedine calcem superare, imo
cum nive certare: De viliori agit Aposto-

lus: Hæc inter alias Judæorum antiquitates refellere conatus est Clericus, sed vetustioribus credimus. Reperitur sane in Talmude Tract. Sanhedrin vox *melata* מלתא quod alii sericum interpretantur, alii lanam nitidissimam ac mollissimam, cæterum an *το melat* deducendum sit à Græco *μηλωτη*, prout volunt Munsterus, Broderianus, Buxtorffius, invito quidem Bocharto, id aliis judicandum relinquo: Satis erit dixisse, Judæis in usu fuisse vestes cum lana pelliceas, easdemque vel vilioris, vel majoris pretii, illasque Græcis dictas fuisse *μηλωτας*, nam *μηλωτη* est *προβατειος δора*, & Hesychio dicitur *παν δερμα ημι πασα βερσα*. Quo sensu *μηλωτη* apud Ecclesiasticos scriptores veniat, patet ex verbis Sedulii in c. 11, ad Hebr. item Primasii & Johannis Hierosolymitani Episcopi, quæ citavit Bochartus in suo Chanaan & Phaleg. l. 1. c. 6. de *Pallio Sinhar*, ubi proditur vestes hirsutas ac pelliceas Monachorum dictas fuisse *melotas*, male autem illi Antiqui Scriptores *melotas* derivarunt ab animali quodam sc. taxo, quod *melen* vel *melon* vocant, cum in tota Hellade ejusmodi animalis appellatio hoc nomine non inveniatur, ut docte notavit Bochartus ac pariter monuit hanc vocem longe differre à מלתא & *melatin*, stragulis molli-
bus ac splendidis Esth. 1, 6. Thren. 2, 20. nam hæc sunt *μαλακα*, quæ in domibus Regis reperiri Christus asseruit.

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ: Observamus omissam esse hanc vocem non solum à Nostro Leigh, sed etiam à Schmidio in Concord. Græc. N. T. quamvis occurrat

in subscriptione Prioris Epistolæ ad Timotheum: Habetur quoque hæc vox in Verf. LXX. Intpp. Gen. 23, 1. 2 Sam. 8, 1. Esdr. 9, 9. Prior autem locus in Editione Lipsiensi, quæ A. 1697. prodiit, legitur *αυτη εστι η Χεβρων εν γη Χανααν*, Luth. in der Hauptstadt, die heist Heβρων, addit Cramer glossam: Hebron ist Chiriath-Arba, das ist Kiriath-Bierstadt, denn die hohen Frey-Städte waren vor Zeiten alle Arba, das ist: in vier Theile getheilet, wie Rom, Jerusalem, Babylon Gen. 10, 10. der Anfang seines Reichs war Babel, Erech, Acad und Chalne im Land Sinear: sed de his consule Bochartum in Geographia Sacra seu Chanaan & Phaleg.

MH, *Non*: tres negationes (ex. gr. 8 μη σε ανω, 8δ 8μη σε εγκαταλιπω Ebr. 13, 5.) ex Novo Testamento collegere alii, adde ex Verf. LXX. Intpp. V. T. Ezech. 24, 16. 8 μη κοπησ, 8δ 8μη κλαυσης.

ΜΙΓΝΥΜΙ, *Misceo* Luc. 13, 1. ων το αμα εμιξεν ο Πιλατος. Cyrillus & Theophylactus notant hos homines fuisse sectatores Judæ Galilæi (Quidam Judam Gaulonitem appellant vid. Joseph. Ant. l. 18. c. 1. 2 cum socio Sadduco Phariseo & Simone Galilæo, vid. Joseph. de Bell. Jud. l. 2. c. 7. qui post Herodem secundus fuerit Pseudo-Messias, nam Herodiani Herodem pro Messia venditabant & Judam præcessit Theudas, Præside Cuspio Fado Act. 5, 36. post hos alii prodire, scil. alius quidam Judas Ezechix filius & pastor ille Athronges, post hos Ægyptius quidam Præside Felice ac Rege Agrippa & alius

alius quidam Ægyptius teste Joseph. Ant. 1.20.c. 6. primus Barcosba, vide Talmud Tract. Sanhedr. cap. Helech, secundus Barchosba, qui fuit in urbe Bitter, de quo vid. Hornii Hist. Eccl. Moses Cretenfis, Daniel David, de quibus vide Hoornbeck de Conv. Judæor. 1. 3. c. 1. David Alroi, de quo vid. Itinerar. Benjaminis Tudelenfis Latine redditum opera Constant. L'Empereur Edit. Lugd. Batav. An. 1633. p. 160. & seqq.) cujus mentio fit Act. 5, 37. seditiosum genus hominum, quod nolebat permittere ut Judæi tributa solverent, vide Friderici Spanheimii Epit. Isagog. ad Hist. V. T. p. m. 188. Hos Pilatus immisso armatorum agmine in ipso templo trucidari iussit, ubi coram altari sacrificia offerebant & conjurationis initium faciebant pro more illarum gentium, veluti 2 Sam. 15, 7. Act. 23, 12. Cæterum hæc sententia mihi adeo non placet, propter verba Christi, qui testatus est, hosce Galilæos præ aliis non fuisse peccatores, si vero seditiosi fuerunt & quidem authores conjurati seditionis civilis, ut probat Spanheimius l. c. negantes το τε καισαρος τω καισαρι, quod Christus concessit, fuerunt utique notorii, quemadmodum Barrabas seditiosus dicitur notorius præ aliis, επισημος Matth. 27, 16. διασασιν τινα Luc. 23, 17. nisi dicere velimus, quod hi Galilæi Judam illum sequuti sint pari modo, quo populus Absalonem, scil. in simplicitate sua 2 Sam. 15, 11. Es giengen aber mit Absalon zweyhundert Mann von Jerusalem beruffen, aber sie giengen in ihrer Einfalt und wußten nichts um die Sache.

MIKPOΣ & MIKPO-

TEPOΣ: Ita vocatur non puer solummodo, sed & infans parvulus, ideoque probatur fides infantum ex locis invicem collatis Matth. 18, 6. Marc. 9, 42. Luc. 17, 2. fuit nimirum ejusmodi παιδιον, quod ad se vocavit Christus, ad minimum intra secundum & sextum annum, quo maxime spatio infans est: *Credulus, incultus, simplex, placabilis, insons. Castus, amatus, ovans, humilis, memorans nova vel flens.* Sed obijciunt qui infantes à Christo arcere conantur, iisque fidem denegant 1.) Christum discipulos post resurrectionem παιδια vocasse Joh. 21, 5. Resp. appellatio παιδιων ibi non ætatis teneræ ut hic, sed amoris, affectus ac allocutionis nota est. Obj. 2.) Scandalum de quo in illa historia agitur Matth. 18, 6. non cadere posse in tam tenellam ætatem, & puerum, utpote magnum natu satis, in medium vocatum fuisse vers. 2. Resp. etiam vocari in medium potuit bimulus, & scandalum licet non actu semper cadat in tenellam adeo ætatem, attamen cadere potest, quin & bimuli audita, acta & gestus incompósitos exprimere gestiunt. Obj. 3.) si vel bimulus is infans fuerit, de quo Christus dixerit, quod sit πιευνων, inde tamen minimorum infantum fidem evinci non posse. Resp. evincitur omnino ex collatione locorum supra citat. ubi verba quæ reperiuntur, dum in comparativo dicitur ενα των μικροτερων τετων (prout quædam Editiones quoque habent in loco Matth. 18.) intelligenda sunt de iis qui hujusmodi infantibus adhuc minores sunt, adde Luc. 18, 15. ubi non παιδια dicuntur, sed βρεφη, quæ Petrus ap-

d pellat ἀπειρηνητα 1 Pet. 2, 2. Si vero quærat aliquis, *UNDE* infans fidem habeat? (de extraordinario illo fidei motu in utero materno Gen. 25, 22. 26. Luc. 1, 24. non quæritur) Resp. non quidem ex verbo Evangelii, hujus enim quo ad auditum & intellectum infans non est capax, sed ex Sacramento per quod Sp. S. tam in V. Test. sub circumcisione fidem contulit, quam his sub Novo Fædere in baptismo adhuc confert; adde Sp. S. internam ac immediatam illuminationem & operationem etiam aliquatenus antecedaneam, quam infantibus omnino negare cum quibusdam Theologis nimis temerarium videtur: Equidem verba sunt B. Dannhau. Hodof. Phæn. X. p. 1003. *fides infantum non ex immediata illuminatione venit, quæ, cum mediata ostendi possit, frustra fingitur*: Sed quænam est illa mediata, quæ ostendi potest, nisi Sacramenti acceptio? & hoc posito nonne desperandum est de μικροτεροις femellis V. Testamenti, & parvulis utriusque Testamenti ante circumcisionem & baptismum demortuis? ane ergo & pusilli in Ægypto Martyres Exod. 1. ult. proles Israelitica in deserto Josu. 5, 7. ille Davidis filius ad quem se venturum speravit Parens pius ac pœnitens 2 Sam. 12, 18. 33. inter bimulos, Bethlehemiticos quotquot octavum diem non attigerant primique Domini Nostri martyres extitere, omnes damnati? Dices eos omnes sub fædere comprehensos fuisse, & quidem bene, sed quid prodest fædus sine apprehensione fidei? quam non habuerunt infantes, quoniam non circumcisi vel baptisati? est igitur ut sit omnino im-

mediata quoque operatio Sp. S. quæ fidem in infantibus excitat, per quam credunt etiam μικροτεροι, h. e. embryones nondum nati, multo minus circumcisi vel baptisati; etenim si ipsis non deest fides objectiva (concipi namque voluit & includi utero materno Salvator in gratiam eorum, qui in utero sepeliuntur) nec utique deerit ipsis fides subjectiva seu apprehensiva, nam cuicunque Deus dedit objectum fidei salvificæ h. e. filii sui meritum, illi etiam dedit fidei medium: sed omnibus hominibus, etiam infantibus & embryonibus (modo anima sit cum corpore juncta ac veri homines sint) dedit Deus objectum fidei, Ergo. Deus est Deus Abrahami & seminis ejus, sed Deus non est nisi Deus fidelium, cum sit vox fidei *Eli! Deus meus!* nunc à semine fidelium fidei infantes vel in utero defunctos, vel ante Sacramenti receptionem demortuos nemo facile excludat: Certe Joel 2, 16. distinguuntur *parvuli & ubera sugentes*, ubi per parvulos illos intelligas, qui nondum uberibus sunt applicati: adde quod receptio Sacramenti, si utilis erit ad salutem, fidem requirit antecedaneam, ideoque fides baptismo antepositur Marc. 16, 16. *οπισθευσας ηγυ βαπτισθεις*. Ingens quoque alioquin erit *ακυρολογία* liturgiæ Ecclesiarum Nostrarum, in qua actum baptismationis præcedit illa interrogatio: *Troer du paa gud faden, allmægtigste Himmels og jordens Stæbære? Troer du paa Jesum Christum &c. Troer du paa dend Hellig Aand &c. Vil du paa denne droe Være døbt?* Sed quid mirum hanc fidei operationem in infantibus videri mirabilem? compositionem infan-

infantis mirabilem in utero videre non possumus, & quomodo videbimus formationem fidei internam? terrena non intelligentes, quomodo Spiritualia penetrabimus? Joh. 3, 12. intelligimus taliter qualiter causam ex effecto, novimus infantes credere, quoniam novimus eos salvari, sed modum efficientiæ fidei in iis non concipimus, prout videmus apum opera, non operam. Sed erit & hæc materia ingens ansa glorificationis ac laudis Divinæ in altera vita, ubi profunditas divitiarum sapientiæ, bonitatis ac misericordiæ Ejus patebit: Interim certissime credimus infantes credere, etenim recipiunt Regnum Dei Marc. 10, 15. laudant Deum Ps. 8, 3. placent Deo Matth. 19, 13. quod sine cognitione Dei Matth. 18, 10, & fide Ebr. 11, 6. fieri nequit. Habent autem fidem actualem ex operatione Sp. S. qui suo modo, licet nobis incomprehensibili, veram Dei agnitionem & Christi apprehensionem in iis operatur: quemadmodum enim sanctificantur sine sensu sanctitatis, ita & cognoscere Deum suo modo & credere possunt absque sensu fidei: Sic nesciunt Sp. S. quamvis sit in eis, quemadmodum nesciunt mentem suam, imo vitam suam, nec tamen ideo dicendum est ipsos nec mentem & vitam habere, & hæc est interna illa γνῶσις, quamvis illa per exteriora organa se non ex ferat, de qua St. Johannes I. Ep. 2, 14. γράφω υμῖν παῖδια, οτι ὁ γνῶκατε τὸν Πατέρα.

¶ Μικροτέρῳ dicitur nati minor vel minimus I Chr. 25. 31. & 26, 8. vide No-

stram Ideam Boni Candidati ad verba: μηδὲς σὺ τῆς νεότητος καταφρονεῖτω.

Ingens est differentia stylo S. Scr. N. T. inter μικροτέρων & ελαχίστων. Ελαχίστος ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν ὁράνων Mat. 5, 19. dicitur qui ex regno cælorum penitus excluditur, sed μικρότερος ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν ὁράνων Matt. 11, 11. dicitur is, qui gradum aliquem gloriæ, quamvis minimum, jam possidet in regno cælorum, ideoque major est sanctorum maximo qui in his terris degit.

MIMNISKOMAI:

Ebr. 8, 12. καὶ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν ὁ μὴ μνησθῶ ἐτι. Deus equidem peccatorum nostrorum obliviscitur, sed nil impedit, quin memoriam peccati jam dudum remissi habeamus, ad gratiarum actionem I Tim. 1, 12. 13. quotidianam pænitiæ iterationem, laudes misericordiæ divinæ, excitationem intensissimi amoris (nam is multum diligit, cui multa remittuntur Luc. 7, 47.) humilitatem Deut. 9, 6. 7. implorationem gratiæ præservativæ ab ejusmodi peccatis, detestationem recidivationis Ezech. 16, 61. 62. 63. I Cor. 15, 9. 10. lenitatem & commiserationem erga alios Matth. 18, 21. 22. Psal. 51, 5. & hæc ἀναμνησις peccati remissi est contemplatio speculi Jacobæi Jac. 1, 23. Omnino hic videnda sunt aurea illa B. Dannhav. Høf. Phœn. XI, p. 1347. 1348. 1349. ubi cavilla Becani, Bellarmini, Contzenii de fide justificante (quasi illa omnem peccati memoriam tolleret, orationem, preces ac jugem pænitentiam destrueret) ex asse confutavit.

MISΕΩ, odio habeo, ponitur pro minus amare Joh. 12, 25. Luc. 14, 26. *μισει πατερα η μητερα, η γυναικα δι εμε*, hic redditur ad literam: *posthabere εν δευτερω εχειν*, & est Hebraismus, ita Lea dicitur *μισεισθαι* Gen. 29, 31. Pari modo *τον Ησαυ εμισησα* Rom. 9, 13. alias *το μισειν* Deut. 19, 5. 6. 11. Psal. 109, 5. Prov. 10, 12. Gen. 26, 27. Levit. 19, 17, & 26, 17. Jud. 11, 7. Psal. 25, 19. & 34, 22. & 35, 19. & 38, 20. & 44, 8. 11. & 86, 17. Prov. 9, 8. Eccl. 66, 5. Matth. 5, 43. 44. Luc. 6, 22. 27. Joh. 7, 7. Joh. 15, 18. 19. 1 Joh. 2, 9. 11. & 3, 13. 15. & 4, 20. Jac. 4, 2. 2 Sam. 22, 18. Psal. 18, 18. 41. & 55, 13. & 69, 15. infert odium seu iram, quæ plus quam unius diei solem vidit.

MISΘΟΣ, Merces Matt. 5, 12. & 20, 18. Valde arrident verba D. Bartholini El. Theol. Art. 7. §. 47. *mercedis vox hic sumitur non prout habet respectum ad præcedens meritum proprie dictum, sed late potius capitur pro eo quod redditur in fine laborum sicut merces reddi solet, id quod satis indicat vocabulum Ebraum כפר quod & mercedem & calicem significat, nimirum ut calix est finis & extremum corporis humani, sic & merces finis laborum: sit vel ita quod secundum Pontificios per denarium intelligi debeat vita æterna (quod non sine causa negari potest, quia vita æterna murmurantibus non datur) tamen non potest esse merces proprie dicta, quia eandem etiam mercedem acceperunt ii qui ultima hora laborarunt. Verbo: non intelligitur merces equalitatis, proportionis & commensura-*

tionis, sed munificentia & benignitatis, quæ dignitatem operis infinitis modis excedit. Sumitur igitur *μισθον* & *μισθαποδοσια* vel proprie & tunc est *ανταποδοσις* facto condigna, vel improprie, & tunc est merces sequelæ & gratiæ, ita merces & donum synonyma sunt Gen. 15, 10. Gen. 3, 18. 20. Psal. 127, 4. hoc modo intelligenda est illa *μισθαποδοσια* Ebr. 11. (quæ non de mercede seu retributione temporali intelligenda est, cum fideles æternam unice respiciant Psal. 4, 7. Psal. 17, 13. 14. Psal. 73.) Notandum hic est, sententiam esse quorundam Theologorum, quod retributio gloriæ quo ad gradus respectu eorum, qui vel multa passi vel multa operati sunt ex Matt. 5, 12. *merces* dici possit in sensu proprio, quod tamen absolute nego, nam collatio horum graduum in gloria ex libera ac gratiosa constitutione Dei dependet secundum illud Matth. 20, 23. *το δε καθισταμεν δεξιων μω ημων εξ ουωνυμων μω ημων εστιν εμεν δειναι, αλλ οις ητοιμασαι υπο τε πατρεω μω* Marc. 10, 40. & confertur ex pura gratia, si vero ex gratia? jam non ex operibus, etenim is qui minimo in regno Patris beatitudinem promeruit, is etiam maximis luminibus gloriam in summo gradu acquisivit, & æque ac infans neve bonum neve malum proæretice operatus beatitudinem gratis consequitur, ita Summus Martyr vel Operista suum in gloria gradum gratis obtinet: Paulus non erubescit confiteri se magis operatum fuisse quam reliqui omnes Apostoli, imo plura perpeffur., unde *χαυχητην κατ' αρετων* ex adversitatibus & infirmitatibus suis instituit,

stituit, & nihilominus non nisi pura gratia nititur, eademque se solatur, nec aliam sibi vindicare audet coronam iustitiæ, quam cuius unusquisque exspectans Christi apparitionem, erit particeps. Sed dices: beatitudo quidem est eadem, sed gradus pro merito distribuentur: Resp. tamdiu quam mihi meritum aliquod tanquam causam adæquatam gradus gloriæ non monstraveris, tamdiu ejusdem distributionem in pura dispensatione gratiæ & liberrimæ divinæ voluntatis pono secundum illud: *nonne de meo mihi licet facere quodcumque volo? aut est tuus oculus malus, quoniam ego bonus sum? sed nunc volo ultimis dare quemadmodum & primis.* Equidem se hic explicant Theologi, quod præmia inæqualia futura sint inæqualiter operantibus, non autem merces diversa, cum nemo quidquam mereatur. Cæterum quicquid hic dicant, eodem res recidit: Ego hoc solum intendi velim: nimirum: diversorum præmiorum largitionem non referri posse ad iustitiam retributivam (nisi ratione meriti Christi: *δικαιοσύνη ἐστὶ παρά τῳ Θεῷ* 2 Thess. 1, 6. 7. & sic est æqualis merces & nihilominus ex gratia) ac ne vix quidem ad iustitiam sive *distributivam* sive *communicativam*, multo minus posse habere rationem meriti sive *congrui* sive *condigni*, nam qui majorem gradum rei alicujus meretur, ille multo magis rem ipsam meretur, & propter quod unum quodque est tale, illud magis est tale. Sed contrariantur clara Scripturæ testimonia Rom. 5, 23. Tit. 3, 5. Rom. 11, 35. Job. 22, 34. Certe B. Lutherus abhorruit ad-
 60 à doctrina meriti, ut terminum merce-

dis aliquando etiam citra necessitatem evitavit Mat. 5, 46. cum tamen in illo loco agatur non de æterna sed temporali mercede. *μισθαποδογῆς* dicitur Deus non bonorum operum sed fidei Ebr. 11, 6. nam *το* vere *ἐκζητῶν*, quod ibi habetur fidem includit: B. O. Deo nusquam nisi propter fidem placent Ebr. 11, 6. *χωρὶς πίστεως ἀδυνάτων* *εὐαρεσῆσαι* adeoque retributio fit propter fidem, sicut Pharaon beneficus fuit erga Abrahamum solummodo in gratiam uxoris Gen. 12, 16. *Er thät Abraham Guts um thrent willen*, alias quippe B. O. Deo haud magis placent quam scortum fæminæ zelotypæ, licet formosum, nec nobis magis prodesse possunt quam pistori Pharaonis fructus illi formosi Gen. 40, 17. *μισθωτός*, mercenarius Sir. 34, 27. *μισθίος* Sir. 7, 22.

MNA, *mina*, *מנה* Ezech. 45, 12. Nota quod *Μανυρά* contracte dici possit *uva* vid. H. Boch. P. I. p. 436. l. 62.

MNHMEION, *Sepulchrum*: Dicitur de sanctis mulieribus quod egressæ fuerint ex sepulchro Christi Mat. 28, 8. adeoque primum ingressæ: Sepulchra quippe Judæorum tam ampla erant, ut etiam camera in iis esset, altitudine staturam hominis æquans, ac satis spatiosa, ac post illam locus in quo funus erat. vid. Simson: in L. Mischn. de immunditie tentoriorum fol. 57. Videtur hæc monummenti camera innui Mat. 28, 2. ubi dicitur de Angelo, quod revolvit lapidem ab ostio, & quod tam vasta fuerint *υψήματα* satis ostenditur ex locis Marc. 5, 3. Matth. 8, 28. Marc. 16, 5. & quod in sepulchris ex-
 truen-

truendis ingens fuerit Orientalium Luxus patet ex Es. 22, 16. **Was hast du** (scil. Sebna) **hie? wem gehörest du an? daß du dir ein Grab hie hauen lässest, und als der seine Wohnung in den Felsen machen läst,** adeo ut vel hinc taxari possit nimius monumentorum fastus eorumq; vanitas ac insipientia, qui superba sibi exstruunt mausolea, nescii quando vel ubi sepeliendi.

b Dicuntur ex monumentis egressi qui tempore mortis Christi resurrexerunt, & curiosius quæritur qui nam illi fuerint? quod cum exacte definiri non possit, colligitur tamen probabiliter Jobum, Isaacum, Jacobum ac Josephum inter illos fuisse: Jobi verba tale quid indicant: *Novi Redemptorem meum vivum & super pulverem staturum* (seu constituturum sc. non solum se ipsum, sed & transitive: stare me facturum, ita enim το **יקום** usurpatur e. g. Amos. 7, 2.) *& videbo ipsum oculis meis, ego & nemo alius:* Verba illa: *& postremus iste super pulverem stabit* minus convenienter reddidit Chaldaeus: *Et posthac redemptio ejus consurgit super me.* Noldius vero: *Et postremus* (ο: in ultima mundi periodo, tempore N. T.) *stabit* (manifestabitur) *super pulvere* (in terra) Munsterus: *qui & in novissimo consurget super* (jacentes in) *pulvere.* Mercerus: *postremus in terra perstabit* (sc. in æternum ut declaretur το **אין**. Genevenses & Diodat. Vers. Gall. *au dernier jour il se levera sur la pouf siere,* sed male: *au dernier jour* pro: *dans le dernier temps*, nam phrasi *stare super pulverem* immediate indicatur Christi resurrectio & de morte triumphus, ut notat Pfeifferus in Dub. Vex. ad h. l.

non vero adventus Ejus ad judicium in extremo die, quoniam nec tunc Christus super pulverem stabit, cum veniet in nubibus, nec nos in pulvere stabimus, cum Domino obviam eundum sit in aëre: Lutherus: **Und er wird mich hernach aus der Erden auferwecken,** ubi Pfeifferus autumat Lutherum legisse **ואחריו על עפר יקום** pro **ואחר מעל עפר יקום** De Josepho probabiliter conjicit B. Lutherus in Genes. quod is tempore mortis Christi resurrexerit, quoniam ex fide ideo voluit ossa sua in terram Chanaan asportari, cum alias perinde fuisset ubinam sepeliretur, idem quoque de reliquis, quos memoravimus, sanctis Patriarchis dici potest: liceat quoque addere Simeonem & Johannem Baptistam, qui utpote olim **αυτοπται** testari potuerunt esse illud idem corpus quod Simeon ulnis exceperat, Baptista digito monstraverat: Notandum est præterea quod hi Sancti nusquam iterum ad mortem vel sepulchra sua redierint (prout Lazarus & reliqui à Christo resuscitati) sed in cælum postea sublati sint, forsan quando Christus ascendit.

MNHMOΣYNON, Denckmahl Exod. 13, 9. id dicitur **απαλειπον** Deut. 6, 8. & 11, 18. **Βιβλιον μνημοσυνη**, Denckjettel Mal. 3, 16.

ΜΟΓΙΑΛΑΛΟΣ, Difficiliter loquens Marc. 7, 37. Sunt qui volunt **μογιλαλον** esse plane mutum (prout usurpatur Exod. 4, 11. Es. 35, 6.) idque ibi apud Marcum intelligi, præsertim propter miraculi excellentiam & vocem **αλαλον**, quæ habetur v. 37. cæterum difficul-

tas loquendi hic solum intenditur, quod patet ex τῷ ορθῶς v. 35. quod autem de ἀλλοις dicitur v. 37. id populus de aliis quoque miraculis, quæ viderat, loquutus est, veluti Matth. 15, 30.

a **ΜΟΙΧΑΟΜΑΙ**: Matth. 5, 32. *ἡμοιχεύσεις* loquitur Salvator apud Matthæum in hoc capite *ὅτι ἦλθον λύσαι ἀλλὰ πληρῶσαι τὸν νόμον*, & statim rem aggreditur, nunc autem mirum videtur Christum non ordiri à prima Tabula, sed à secunda, etenim postea demum loquitur de pejerantibus, qui primæ Tabulæ rei sunt, sed cur ita? certe sicut de depravatione legis *νεοδιδασκαλοῖς* Pharisæis pessimis *τῶν ῥημάτων ἀρχαίων* depravatoribus usitata ac recepta. Ipsi tunc dicendum erat; ita prævidit quoque, quemadmodum sequius seculum nunc velit sextum Præceptum, si fieri posset, penitus ex lege expungere, unde hoc punctum secundæ Tabulæ transgressionis secundi Præcepti Primæ tabulæ studio anteposuit. Sed quæras forsan, cur ergo quintum præceptum huic junxit antequam locutus est de transgressionis secundi præcepti? Resp. certe ut omnino parem demonstraret gravitatem homicidii & fornicationis, quæ tantam inæqualitatem pænæ agnoscunt in jure Politico, & mire convenit hic ordo cum historia peccati pariter ac pænæ impii Lamechi Gen. 4, 23. ubi septies multiplicatur pæna Lamechi, Lamechicidæ vero septuagies septies. Certe crimen Caini longe majorem pænam meruisse videtur, quoniam is ex proposito, odio ac invidia virum justum, fratrem germanum ac ut sic dicam

b

Sacerdotem primus omnium occidit, reliquitque toti posteritati nefandi sceleris (à quo tamen impiissimus quisque sæpe abhorret 1 Sam. 22, 17.) non exemplum solummodo, sed & contagium: Lamech autem forsan casu fortuito præterque intentionem, ut plerique tradunt, virum eundemque malum, pænæ ac juri talionis obnoxium neci dedit; Sed en! quomodo adulterium & homicidium pari passu ambulant ac in historia Lamechi junguntur, veluti in interdicto Christi: Primus nimirum Lamech adulterium commisisse legitur, nunc ergo acutius rem perspicias: à Caini septima generatione diluvium orbi supervenit, at septuagesima septima à Lamecho generatione totius mundi Redemptoris sanguis effusus est: En molem & perfectionem numeri septuagies septimi, de quo Christus sub titulo remissionis loquitur Matth. 18, 22. & conclude adulterium esse peccatum inter maxima, quæ remittuntur propter Ejus meritum, qui in adulterio deprehensam condemnare noluit Joh. 8, 11.

Μοιχαῖα & *μοιχεία* sæpius in S. literis usurpatur de spirituali fornicatione, item de conjugio cum alienigenis.

Judæos appellat Christus *γενεὰν μοιχαλίδαν* Matth. 12, 39. quod ad literam verissime dictum ipsi fatentur recutiti: Maimonides in Sotah. c. 3. testatur, eo tempore ita multiplicatos fuisse adulteros, ut Rabban Jochanan Ben Saccai (qui post excidium templi ac urbis adhuc superstes fuit) coactus fuerit decreto Synedrii aquam zelotypiæ abrogare: alias vero illud dictum Christi etiam ad fornicationem spirituales

c

d

e

ritualeni referri potest, ita ut *γενεα πονηρα καὶ μοιχαλิส* idem valeat quod *γενεα πονηρα καὶ διεσραμμενη*, vide D. Hedingeri gloss. ad h. l.

MONAI, *Mansiones*: *Εν τη οικια των Πατρος με μοναι πολλαι εισι*, sunt qui ex hoc loco & 1 Cor. 15, 41. 42. gradus gloriæ in certas classes dividere fatagunt, prout suos gradus obtinebunt Patriarchæ, Reges, Prophetæ, Baptista, Apostoli, Evangelistæ, Discipuli, Martyres, Pastores, Magistratus, confessores fidei, crucigeri, infantes &c. sed hæc oculus nondum vidit, neque audivit auris.

MONOS, *solus*: bis ponitur Joh. 16, 32. & quidem duplici sensu, nam dum ultimo loco ponitur, intenditur secundum glossam Diodati: *Seul: sans famille compagnie, sans aide & sans faveur d'aucun*, ita sæpius in Psalmis ut Psal. 25. *risguarda sopra di me & habbi misericordia di me perche solo & povero sono io* (LXX. *μονογενης καὶ πτωχος* Aquila *μοναχος* Symmachus *μονος*) *le tribulatione del mio cuore sono ampliate, cavami da le angustie mie &c.* Ps. 22. *Non ti discosterai da me perche la tribulatione è prossima, perche non è chi ajeetti.* (Alias Christus solus est *εν παθημασι* Es. 63, 3.) Ps. 68, 7 *Iddio che fa habitare gli unici nella casa* (LXX. *ο θεος κατοικισει μονοτροπας εν οικω εξαγιων πεπεδημενους εν ανδρεια* Symmachus: *διδουσι μοναχοις οικην οικιαν* Aquila: *καθισει μονογενεις εν οικω.* Vetus Editio: *ut & Quinta Editio των* LXX. *κατοικισει μονοζωνας εν οικω.* in Sexta Editione legitur

μονοζωνας, illud probo, si crisin meam velis mi Lector, non hoc, quamvis si hoc legatur, particularem ac forsan non unicuique obviam meditandi ansam suppeditare possit pro libertate Homiletica, habito scilicet respectu ad separatos ac *μοναχας*; Prophetas Vet. Test. qui præter zonam & pedum 2 Reg. 4, 29. 2 Reg. 1, 8. confer Jer. 13, 1. & seq. (imo & ministros Novi Test. Marc. 6, 8. Mat. 3, 4. Marc. 1, 6. Act. 21, 11. Joh. 21, 18. Actor. 12, 8.) plane nihil habebant, quemadmodum in Vernacula dicimus de homine paupere, ac desolato, cui nullum est auxilium aut cognatio: *Hand har icke uden dagen og vejen, vel fasten og vejen*) Luth. *Gotz der dem einsamen Kinder gibt.* Diodat. Gall. *Dieu qui fait habiter parmy la famille ceux qui étoient seuls*: glossa: *sans famille ny compagnie, ou demeurants dans les lieux solitaires comme cela avient es grandes desolations des guerres esquelles on est contraint de s'abstenir de mariage ou de rompre menage & aller errant* Ps. 68, 63. Jer. 7, 34.

MONOGENΗΣ, Psal. 22, 21. & 25, 16. & 35, 17. Dicitur in libro Apocrypho catachrestice de Spiritu Sancto Sap. 7, 22.

ΜΟΣΧΟΣ, *Vitulus*: de Vitulo Marbec מרכב 1 Sam. 28, 24. ubi LXX. Intpp. reddiderunt *δαμαλιν νομαδα* Jerem. 46, 21. LXX. *μοσχας σιτευτας* Amos. 6, 4. LXX. *βοσχαρια εκ βεκολιων γαλαθηντα* Malach. 4, 2. LXX. *μοσχαρια εκ δεσμων αλειμενα*, velim videri Eruditissimum *Bochartum in Hierozwico* P. I. l. 2. c. 31. col.

302. 303. *Vitulum Abir* vel *vitulos Ab-
birim* LXX. reddiderunt *μοσχον τον εκλεκ-
τον*, Luth. *gewaltig* Jer. 46, 15. Ponitur
μοσχος pro *nodo* 2 Par. 4, 3.

ΜΟΣΧΟΠΟΙΕΙΝ: De
Vitulo Aronis & vitulis Jeroboami vix
quicquam quod lectionem ac eruditio-
nem præ se ferat, dici potest præterquam
quod dictum est à laudatissimo Bocharto
Hierozwici Part. 1. l. 2. toto cap. 34. præ-
fertim si addantur quæ ex Augustino, He-
rodoto l. 3. in Thalia, Plinio l. 8. c. 46.
Cicerone l. 1. de Nat. Deorum, Tacito
de Judæorum moribus, Luciano de Sacri-
ficiis & l. de Astrologia, Plutarcho de Iside
& Osiride, Strabone l. 17. Solino c. 35.
Macrobio Saturnal. l. c. 21. Hieronymo ad
Os. 4. Seldeno de Diis Syris Synt. 1. c.
4. attulit Dreschlerus in libro quem An.
1675. edidit Halæ adversus Annam
Schurimannam sub titulo: *ευκληρια ευκεα-
τος* p. m. 106. 107. adde Bocharti melete-
mata suo loco quærenda (etenim nunc
non vacat evolvere, sed *αναγνωση* facile
invenienda propter ordinem capitum
quem servat & præfixa summaria) in E-
jus Chanaan & Phaleg: item Vitizium in
Ægyptiacis, ubi Index lectori citationis lo-
co inserviet.

ΜΟΧΘΟΣ, *labor*: frequen-
tissimum est hoc vocabulum in libro Ec-
clesiast. c. 2, 10. 18. 19. 20. 21. 22. 24 &
3, 13. 22. & 4, 4. 9. & 5, 14. 17. 18. & 6,
7. & 8, 15. & 9, 9. & 10, 5. imo Ecclesia-
stes verbascere facit *μοχθον* c. 2, 21. & 3, 9.
& 4, 8. & 5, 15. & 8, 17. quod apud LXX.
non reperias nisi solummodo Es. 62, 8.

ubi *μοχθω* ponitur valde emphatice.
Μοχθον Jer. 51, 35. Lutherus reddidit
frevel, alias exponitur per *κοπον*, *πονεν*,
εργασιαν, *εργον*, *πραγμα ιδρωτος*, *λυπην*
χειρων Sir. 14, 15. Num. 23, 21. Deut.
28, 33. Sir. 10, 10. & 38, 39. Prov. 11, 18.
& 18, 9. 2 Macc. 2, 27. Gen. 5, 29. 3
Macc. 5, 31. *κακομοχθεν* Sap. 15, 8.

ΜΥΘΟΣ, nescio quid non eru-
ditionis attulerint ad hanc vocem illu-
strandam *Martinus* in Lexico Etym. vo-
ce *Fabula* & *Dreschlerus* in libro cui titu-
lus *ευκληρια ευκεατος* pag. 119. 120. 121.
unde quicquid Patres dixerunt, ipse Pa-
gani de Doctrina Christiana, quæ ipsis *μυ-
θοι γραυδεις*, *αδελεσχια*, *μωρια* audiebat,
quicquid de Judaicis fabulis, quas sine du-
bio taxavit Apostolus, dixere Critici, quid-
ve demum Philologi addidere, apud cita-
tos reperire poterit Lector Benevolus: ad-
datur quoque *Ravanellus* in Biblioth. vo-
ce *Fabula*.

ΜΥΡΟΝ, *myrrha*, præcipua
species aromatis, hinc denominatio fit à
potiori, dum pharmacopola dicitur *μυρε-
ψος* Exod. 30, 25. & 37, 29. Nehem. 3, 8.
Cant. 3, 6. Sir. 38, 8. (exulta primum fu-
it hæc ars apud Ægyptios & transiit dein-
de ad Chaldæos, vide loca citata in Exodo
& apud Nehemiam) 1 Sam. 8, 13. ubi
Luth. posuit *Apothekerin*. Asportabatur
myrrha affatim à mercatoribus in Orien-
te, hinc LXX. posuerunt *εμπορευομενους*. 1
Reg. 10, 15. Dicitur *μυρον σμυρνη* Cant.
4, 6. *πρευσομαι εμαυτω προς το ορος*
της σμυρνης, *και προς την βεχον τεληβαν*,

de quo loco videatur Ravanell. Biblioth. in voce Myrrha num. 2. dist. 1.

- ΜΥΣΤΗΡΙΟΝ:** Proprie res arcana, abstrusa, humanæ rationi nusquam pervia, & in N. T. usurpatur hæc vox frequenter de reparatione salutis nostræ per Filium Dei incarnatum, mortuum, resuscitatum & exaltatum, & hæc est res omnium abstrusissima (ομολογούμεως καὶ ἀναντιλεγομένως μέγα τοῦ τῆς εὐσεβείας μυστηρίου) ideoque, quamvis postmodum patefacta, nihilominus Judæis scandalo, Græcis stultiatia fuit I Cor. 1, 23. & dicitur tamen ibidem Sapientia Dei in mysterio occulta: Legitur alias etiam de rebus aliis abstrusis ad religionem & fidem pertinentibus, e. gr. de Spirituali conjunctione Christi cum Ecclesia Eph. 5, 32. de excæcatione & iterum conversione Judæorum Rom. 11, 25. de vocatione gentium Eph. 3, 4. & seqq. de resurrectione mortuorum, ac eorum, quos dies extremus vivos deprehendet, subitanea mutatione I Cor. 15, 51. De tota doctrina Evangelii & annexis ei Sacramentis I Cor. 4, 1. Patres nonnunquam hac voce usi sunt specialiter de Sacramentis.

ΜΩΡΟΣ, fatuus, stultus, imperitus, Prov. 1, 4. imprudens, cerebro orbatus: vers. 22. & Sir. 50, 28. Jer. 5, 21. cognatum est Πᾶνα, prout Græcorum ωπεφωδεις: O! fatue! Aristoph. in Pluto, hinc Prov. 7, 22. ωπεφωδεις: seductus, inescatus, infatuatus, δελεαζόμενος: venit a voce ωπεφος quod est nomen avis stolidissimæ, quæ spumæ aviditate facillime capitur. Μωρος dicitur homo nondum rege-

neratus, spiritali sensu destitutus Prov. 9, 4. 6. ἀγνων ἐν ἀπιστία Ezech. 45, 20. item homo impius & pertinax in sua malitia Prov. 1, 32. Deut. 32, 6. Lutherus emphatice: **du soll und thöricht Vold:** parallelus est locus Jer. 4, 22. **aber mein Vold ist toll und glauben mir nicht, thöricht sind sie und achtens nicht, weise sind sie gnug Ubel zu thun, aber wohl thun wollen sie nicht lernen,** sed LXX. hic verterunt: **οἱ ἡγόμενοι τὰ λαὸν μὲν ἐμὲ καὶ ἠδυσαν,** confer autem versionem Lutheri cum Rom. 16, 19. item Os. 4, 11. **Hurerey, Wein und Most machen toll,** LXX. **δεχεται καρδιαν,** huc accedere videtur Svaningius, dum vertit: **borttager hleret:** vers. 16. **Israel laufft wie eine tolle Kuhe,** LXX. posuerunt **παροισεσαν:** sed videatur de boum stimulis & æstro Bochartus Hieroz. P. I. in capitibus de bobus. Os. 7, 5. **da sahen die Fürsten an vom Wein toll zu werden,** LXX. **θυμωθαι,** recte quidem, nam ex vino utrumque procedit & stultitia & furor.

N.

ΝΕΚΡΟΣ, Mortuus, Ap. 20, 13. sicut θάνατος hic loci omnis generis sepulchrum denotat, ita αδης infernum designat: is autem dicitur redditurus τὰς νεκρὰς suos mortuos: eos qui in inferno una cum corpore & anima detinentur, vide Num. 26, 10. sed distingue inter δορυβαρχην Korah, ejusque filios vers. 11. collat. cum Deut. 24, 16. 2 Chr. 25, 4. Ezech. 18, 20. 2 Reg. 14, 6. Jon. 4, 11.

Matth. 8, 22. **αφες τὰς νεκρὰς θάψαι** τὰς νεκρὰς largior Hammondo hic esse figuram quam ἀντανάκλησι vocant, cujus alia

alia quoque exempla nobis exhibet ex locis Ps. 18, 26. Lev. 26, 21. 24. (in quo tamen loco Clericus nullam vult esse *αντανανησιν*) Jer. 34, 17. Matth. 5, 19. Es. 65, 11. Matth. 12, 50. 1 Cor. 8, 2. 3. Gal. 4, 9. Rom. 14, 13. Ap. 12, 18. 19. bene etiam notat Hammondus hanc locutionem si quidem *παρσιμωδης* non fuit, videri tamen imitationem fuisse alius cujusdam proverbii e.g. *Similis ad similem, vivus ad vivum, mortuus ad mortuum &c.* Videatur Pricæus ad 1 Tim. 5, 5. Sensus autem dicti Matth. 8, 22. Luc. 9, 60, hic est: illi hoc faciunt qui regnum Dei adhuc non curant & spiritualiter mortui sunt 1 Tim. 5, 6. Luc. 15, 24. 32. Os. 13, 1. Joh. 5, 25. (de quo loco notandum, quod ibi non de resurrectione universali agatur, sed de resurrectione prima ac vivificatione spirituali per verbum Evangelii, ita tamen ut resurrectio secunda (scil. AD VITAM) dependeat a resurrectione prima Ap. 20, 5. 6. de illa dicitur *ερχεται ωρα, de hac: και νυν εστιν οτε οι νεκροι &c.*) Rom. 6, 13. 2 Cor. 5, 15. Eph. 5, 14. Ap. 3, 1. 2. adde quod ritus etiam post sepulturam propinquorum ex *πατροπαραδωσει* legi Divinæ adversos servaverint d. Judæi, quos Christus averſatur. Quærat aliquis: Cum Christus tres mortuos resuscitaverit, cur non solum hunc quartum non resuscitat, sed insuper a sepultura arceat? Curiosiori ac mysticæ quæstioni mystice respondendum: Mortuus peccatorem significat: per filiulam domi defunctam Matth. 9, 18. denotatur peccatum domi seu consuetudinis, per illum qui foras portabatur Luc. 7, 12. peccatum publicum ac notorium, per Lazarum *τεταρτατον* Joh. 11, 39. at hic de mortuo Patris nomine

inſignis, quem multi mortui superſtites ſepelire ac ſequi in promptu habebant, peccatum plane ſuperbum adulationibus ac hypocrifi inſuper incruſtatum denotat: En quam difficile reſuſcitare Magnates! nam *mortui mortuos ſepeliunt dum peccatores peccatorem adulationibus premunt*, inquit Gregorius: NB. Notatur quoque hic peccatum in omni ſua ſpecie (α) *corde*: tunc domi peccator mortuus eſt (β) *ore* ſeu *opere*, tunc non ſolum mortua eſt anima, ſed & extra civitatis portam elata (γ) *perſeverantia*, tunc ſætet, quartus locus reſurrectioni primæ non datur, nimirum quando fit peccatum finale in Sp. Sanctum & non remitti poteſt: Ulterius ſi quid dicendum erit de tribus illis, quos Chriſtus reſuſcitavit in diebus carnis ſuæ, ſcil. nec plures nec pauciores, notandum utiq; eſt, reſuſcitationem puellæ, quæ primum facta fuit, demonſtrari manducatione, reſuſcitationem adoleſcentis Nainitici, quæ ſecunda fuit, locutione, Lazari, quæ tertio accidit, ambulatione, ſic omne trinum perfectum: manducatio reſpicit actum vegetabilis, ambulatio actum ſenſibilis, locutio actum rationabilis (quænam verba locutus ſit adoleſcens Nainiticus fruſtra quæras, niſi credere velis poſitive, quod ſine dubio verba fidei & laudes Divinas dixerit, negative, quod nulla quæ viderat vel audiverat *αγγελια φηματα* protulerit adverſus illud Luc. 6, 30. 31.) Hinc elicias alluſive: (α) mortificationem veteris hominis Col. 3, 5. & reſuſcitationem novi, quæ manducationem vel ſpiritualem vel ſacramentalem (ſive ipſo actu, ſive ſerio propoſito) omnino præcedere debet (β) ambulationem in viis Domini, quæ reſurrectionio-

rectionem primam in nova obedientia immediate omnino sequi debet (γ) locutionem h.e. gratiarum actionem cum gaudio Spiritus, εἰρήνη καὶ χαρὰ ἐν πνεύματι αἰῶν Rom. 14, 17. & προγευσείτων μελλόντων Ebr. 6, 5. post tot & tanta beneficia, vel etiam post resurrectionem secundam (α) manducationem panis in Regno Dei Luc. 14, 15. epulum perenne Matth. 8, 11. satietatem plenissimam Psal. 17, 15. (β) ambulationem cum agno Ap. 14, 4. (γ) locutionem seu canticum novum Ap. 14, 3.

e Rom. 6, 13. παραστήσατε εαυτοὺς τῷ θεῷ ὡς ἐκ νεκρῶν ζῶντας. Nescio an his verbis alludat ad morem tam Romanis quam Græcis usitatum, quieos qui reduces erant postquam ferro, aqua aliove mortis genere periisse crediderant cognati, δευτεροποτμος vel υστεροποτμος appellabant, quoniam non per fores domus intromittebantur, sed per tectum demittebantur, a mulieribus lavabantur, infantili more aliquandiu enutriebantur ac denique per gremium stolæ laxæ muliebris demissi in cætum viventium tanquam recens nati cooptabantur, vide Plutarch. Quæst. Rom. 4. Phavorinum ad vocem δευτεροποτμος. Clara autem est locutio Pauli, in qua vita nova spiritualis morti spirituali opponitur, & quidem το παραστήσαι non solummodo est simpliciter se sistere alicui seu vivum se repræsentare, ut innuit Majorinus Obs. S. ad h. l. sed etiam παραστήσαι pro ὅσπερ, actionibus quæ non nisi a vivo fieri possunt, vivum se esse evidenter ostendere, sicut dicitur de Christo Act. 1, 3. παρεστήσεν εαυτόν ζῶντα ἐν πολλοῖς τεκμηρίοις, nam

παραστήσαι est demonstrando probare seu probando demonstrare Act. 24, 13. Psal. 49, 22. vide vocem παρίστημι. Vellem itaque legi in Versione Lutheri: beweiset euch selbst pro begeben euch selbst Gotte: in Vers. Genevens. Cal. & Diod. montrez-Vous devant Dieu pro: appliquez vous à Dieu, in Versionibus Latinis: demonstrate vos pro exhibete, ut Vulg. & Osiand. sistite ut Beza, accommodate vos ut Erasmus & Tremellius.

NEKPOΩ: νεκρωμενον dicitur corpus, quod aliud vitam habens ex se producere nequit Rom. 4, 19. Ebr. 11, 12. transfertur alias ad mortificationem carnis seu corporis peccati, & est idem quod ανωθεν Col. 3, 5. hinc νεκρωσις mortificatio, quæ ponitur vel pro sterilitate Rom. 4, 19. vel pro stigmate crucis & miserie 2 Cor. 4, 10.

NEOTHΣ, Gen. 8, 21. 1 a Sam. 17, 33. 2 Sam. 19, 7. 1 Reg. 18, 12. Job. 13, 26. & 31, 18. Psal. 25, 7. & 71, 5. 17. & 129, 1. & 144, 12. Prov. 2, 17. & 5, 18. Eccl. 11, 9. & 12, 1. Es. 47, 12. 14. Jer. 3, 24. 25. & 31, 19. & 32, 30. Thr. 3, 27. Ezech. 23, 2. 19. 21. Zach. 13, 5. Mal. 2, 14. 15. Sap. 8, 2. Sir. 7, 25. & 25, 5. & 30, 11. & 47, 3. 16. 1 Macc. 1, 7. Act. 26, 4. 1 Tim. 4, 12. in quibus locis ponitur vel pro prima infantia ab ipsa nativitate, vel pro puerili ac tenella ætate, vel pro adolescentia, vel denique pro matura ac virili ætate: Matth. 19, 20. b λέγει αὐτῷ ὁ νεανίσκος· πάντα ταῦτα ἐφυλάξαμην ἐκ νεότητος μου. Rarum (nisi mentitus est, quod tamen non colligitur) exemplum! obtinet enim passim illa

illa humanæ vitæ consuetudo, quam sensu allegorico elicias ex tentorii Jacobæi fabrica Gen. 12, 8. Er richtet seine Hütten auf, daß er Bethel gegen Abend und Ai gegen Morgen hatte: respicit quidem occasus vitæ humanæ seu senectus sanctum illud Bethel seu mansionem Domini, at ortus vitæ nostræ seu juvenus pro! dolor maledictum illud Ai respicit, eo vergit, cum mundo nimis commercii habet, ita nimirum ut Jacob in tentoriis nos in corpore habitamus.

NEOΣΣΟΣ, Es. 60, 8. *τινες οἱ δε ως νεφελαί πετανται, ὡς περιερα-
συν ἰεοσσοῖς ἐπ' ἐμῆς*, in Hebræo est **נָחַדְתָּם אֶת כּוֹתֵיהֶם** *ad fenestras suas*, nam *arub-*
both sunt fenestræ seu foramina columbarum: Ideo recte Diodatus in Verf. Gall. *pigeons à leurs fenestrelles*, & in glossa interpretatur de Ecclesiæ fidelibus, ita quoque Lutherus & Osiander ac Tremell. atque Italicæ omnes, Chaldaus Paraphrastes interpretatur *transmigrationem Israel, quæ congregatur & redit ad terram suam ut columbæ quæ redeunt ad columbaria sua*, in quæ verba Kimkius: *Citius volant cum redeunt ad nidos suos quam ex iis exeunt, quia ad pullos, quos reliquerunt, properant &c.*

NEOΦΥΤΟΣ, *Neoφυτο* dicitur, was neulich gepfropft ist, oder auch ein Gefer Es. 5, 7. **נֶחֱמָד**.

ΝΗΠΙΟΣ, qui humiliter de seipso sentit, opponitur enim *τοῖς συνέτοις* Matt. 11, 25. Hedinger. in glossa: *νηπιος* (Luth. unmündige) die in der Ein-

falt des Glaubens wandeln, und dem Wort, ohne Widerspruch der Vernunft, gehorsam sind.

ΝΗΦΩ, *Sobrius sum, εὐνηφεν ὑπὸν* Sir. 31, 2. est *vigiliis macerari*.

ΝΗΣΤΕΙΑ, *jejunium*, sumitur I. pro *jejunio corporali* 1 Reg. 21, 9. 12. 2 Par. 20, 3. Esr. 8, 21. Esth. 9, 31. Jer. 36, 9. Joël. 1, 14. & 2, 15. 3 Esr. 8, 51. 74. Neh. 9, 1. Dan. 9, 4. Joel. 2, 12. Jon. 3, 5. Tob. 12, 9. 2 Macc. 13, 12. Act. 14, 23. II. Pro *festo seu tempore jejunii* Zach. 8, 19. Act. 27, 9. (*διὰ τὸ νηστειαν ἡδὴ παρελήλυθεναι*, Castellio conjicit legendum *νημεριαν* α: à ventis tranquillitatem, sed Hedinger in glossa: *Jüdische Fasten am grossen Versöhnungs-Tage* Lev. 23, 27. So in den October fiel; um welche Zeit sonst bis aufs Früh-Jahr die Seefahrten eingestellt werden: tempus hujus jejunii accurate notatum Lev. 16, 29. nobis tradit Hammondus ad h. l. nempe diem decimum septimi mensis qui fuit *Tisri*, primum autem diem mensis *Tisri* esse septimum Septembris adeoque decimum *Tisri* esse 17. Septembris, qui quatuordecim diebus antecedit festum Michaelis Scaliger in prolegom. ad Eusebii Chronic. decimum diem *Tisri* in vicesimum Septembris rejicit: Diserte Philo genere Judæus, stylo vere Græcus, inquit *ὅτι αὐτὴ ἡ νηστειὰ κατὰ τὴν μετοπωρινὴν ἰσημερίαν* circa æquinoctium autumnale: illo autem tempore atque deinceps ventos maxime turbulentos mareque æstuans multis testimoniis probat Hammondus l. c. & experi-

perientia docet: adeo ut *νηστειαν* non *νημειαν* legi debere existimem) Zach. 7, 5. III. Pro *εγκρατεια*, *arctiori dieta* I Cor. 7, 5. 2 Cor. 11, 27. huc referenda sunt loca Matth. 17, 21. Marc. 9, 29. *ταυτο το γενοσ εκ εκπορευεται ει μη εν προσευχη ηγηνησται*. Indigitatur hic sobrietas orationis, cum homo nulli rei nisi fidei vacat (NB. absit ut Fanaticorum, Pietistarum tertium gradum Theologiae eorum mysticæ intelligam, quem *Sabbatum internum*, *recessionem à creaturis omnibus* vocant, die Abgeschiedenheit, præmissa *introversione in seipsum & resignatione erga Deum*; die Gelassenheit, quam *secundam viam* seu secundum gradum appellant. Vide inter Novatores illos unum instar omnium Johannem Wilhelmum Zioldum in Disp. quam pro licentia habuit 1698. de Nexu Communionis Nostræ cum Deo: Ex Orthodoxis vero Bücherum in Fanaticismo p. 121. & seqq. D. Andreæ Kuhnii Dissert. de Mysticorum Quietismo contemplativo. D. Schelgvvigii Synopsin Controversiarum sub pietatis prætextu motarum A. 1705. Qu. 15. iterum Bücheri *Pietistische Monathe* A. 1705. ita scil. hæc vox ter habetur Es. 58, 5. 6. & *νηστειαν* v. 3. 4. (non possum non *ως εν παροδω* describere insignem textum: **Warum fasten wir, und du siehest es nicht an? Warum thun wir unserm Leibe wehe, und du wilts nicht wissen? Siehe, wenn ihr fastet, so übet ihr euern Willen, und treibet alle euer Schuldiger, siehe, ihr fastet, daß ihr habert und zancet, und schlaget mit der Faust ungöttlich; fastet nicht al-**

so wie ihr ietzt thut, daß ein Geschrey von euch in der Höhe gehöret wird. Solt das ein Fasten seyn, das ich erwehlen soll, daß ein Mensch seinem Leibe des Tages übel thut, oder seinen Kopff hänge wie ein Schilff, oder auf einem Sack, und in der Aschen liege? Wolt ihr das ein Fasten nennen, und ein Tag dem HErrn angenehme? das ist aber ein Fasten, das ich erwehle: laß loß ic. vers. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. item Ps. 109, 24.) Nota: *ταυτο το γενοσ* de omni genere Dæmoniorum esse intelligendum & non de certa aliqua specie, nam hoc posito, quomodo quisquam sciret, quænam sit species Diabolorum in obfesso, igitur ad omnem Dæmonum ejectionem requiritur *προσευχη ηγηνησται*, utpote indicia fidei, sicut plerumque salvificæ, ita præsertim miraculosæ, sine qua nec discipuli, nec filii Scevæ Dæmonia ejicere potuerunt: Dicitur ergo *ταυτο το γενοσ* non ad distinctionem speciei sed ad formulam loquendi de rebus noxiis pariter ac abominabilibus, sicut de unius cujusvis generis nebulonibus, Germani dicunt *diese Unart*, *dis Unzieffer*, Galli: *cette peste*. IV. Ponitur *νηστειαν* pro *fame* 2 Cor. 6, 5.

NHΠTHP, Joh. 13, 5. *ειτα βαλεις υδωρ εις τον νηπτηνα*: pelvis erat non ex metallo quodam, sed *עריבה* *Arebha*, pelvis lignea ablonda, in qua solebant Judæi lavare utensilia & pedes, vide Simon in l. Mischn. de vasis fol. 37. p. 2. Maimonid. l. de vasis c. 37. §. 7. 8.

NOΘΟΣ, *Spurius* 3 Macc. 3, 17. νοθως Luth. falsch, νοθευειν adulterare Sap. 14, 24.

a NOMOS: Sumitur vel *generalissime* pro vi & impetu rei cuiusvis, ita *lex peccati* dicitur Rom. 7, 23. ετερονομος εν τοις μελεσι ημων αντιστα- τευομενος τω νομω της νοος ημων,

b *lex Spiritus* Rom. 8, 2. *lex mortis* ibdm: *lex fidei* Rom. 3, 27. vel *generalius* pro omni verbo Dei, ita in Scriptura dicuntur de lege, quæ propria sunt Evangelio

c Pf. 1, 2. Pf. 19, 8. 9. vel *generaliter* pro omni doctrina Veteris & Novi Testamenti Joh. 15, 25. 1 Cor. 14, 21. fit autem hoc phrasi Hebræa, nam Ebræi legem תורה doctrinam, ab ordinando, præscribendo, nuncupant & sic Evangelium dicitur lex Ef. 2, 3. Jer. 31. 33. Hinc necessario attendenda est regula distinguendi inter νομον, διακριτικως & συμπλεκτικως spectatum v.c. dum quæritur quomodo lex possit incredulitatem in Christi meritum prohibere, cum lex illud ignoret? Resp. lex priori modo considerata nil tradit de Christo, at posteriori modo απιστιαν damnat, & Christus elencho utitur adversus Phari-

sæos ob repudiatam gratiam ac neglecta redemptionis beneficia, dum inquit Joh. 5, 45. Est qui vos accusat Moses, Moses autem qua legislator nil de Christo scripsit, scripsit vero qua Propheta & de Christo testatus est, sed eo ipso Moses legislator & Propheta Judæos incredulos accusavit & condemnavit.

Sumitur Νομος vel *specialiter*, five pro toto Systemate Veteris Testamenti Rom. 3, 19. Joh. 10, 34. Joh. 15, 25. 1 Cor. 14, 21. five solummodo pro libris Mosis Rom. 3, 21. ubi lex contradistinguitur Prophetis & Psalmis, ut Luc. 24, 44. Mat. 7, 12. Gal. 4, 21. Luc. 10, 26. Luc. 2, 23. 24. vel *specialius* pro lege Ceremoniali Luc. 2, 22. forensi Joh. 19, 7. Levitica Matth. 11, 13. confer Ebr. 7, 12 & 10, 1. Summatim tota Politia Mosaica Gal. 3, 23. quæ est umbra Ebr. 10, 1. veritati verum opposita Joh. 1, 17. Denique pro doctrina operum tam in V. quam in N. T. tradita Lev. 18, 4. 5. quæ est Decalogi Rom. 3, 20. ejusdemque rigore Rom. 4, 15. hæc opponitur Evangelio & fidei Rom. 3, 28. & quando opponitur gratiæ, tunc iram Dei infert & damnationem ακριβοδικαιον Rom. 6, 14. Gal. 5, 18.

In primo fædere, quod sancitum fuit, erat lex

Moralis
Ceremonialis ad certum tempus durationis terminata Dan. 9, 27.
Forensis intimata intitulo sceptri & legislatoris Gen. 49, 10.

g Rom. 9, 31. bis habetur νομος δικαιοσυνης, ubi omnino attendendum primo loco denotari legem Mosis, per quam salva-

ri cupiebant Judæi, sed posteriori loco normam, per quam Deus justificat & salvat

1 Tim. I, 9. Δικαιω νομος & κειται
 Luth. dem Gerechten kein Gesetz gegeben
 ist, vide Rom. 6, 14. Gal. 3, 19. & 5, 18. 23.
 Glossa D. Hedingeri: κειται wie ein
 Joch auf dem Halse lieget (NB το κειται
 etiam Græcis dicitur de litera ac verbo
 scripto, quemadmodum Latini dicunt: ut
 verba strata jacent, & de lege aut obligatio-
 ne quod nobis incumbat) das ist: Das
 Gesetz ist nicht darum da, daß es die Ge-
 rechten im Glauben an Christum durch
 seinen Bann, Fluch, NB Zwang und
 Forderung eines mühsamen knech-
 tischen, und zugleich vollkommenen,
 untadelhaften Gehorsams beladen,
 und, im Fall Verbrechens, zu
 todtē ängsten und verdammen solle.
 Eine Regel ist's ihnen des Lebens. Im
 übrigen ist ihm sein Genügen durch Chri-
 stum geschehen etc. Solidior est hæc
 glossa, quam paraphrasis Hammondi ad
 h. l. Vulgat. *Iusto lex non est posita*:
 Nota: non dicitur ετεθη vel εδοθη, sed: &
 κειται, nam omnibus omnino posita &
 data est lex, sicut Adamo adhuc iusto & in-
 nocenti, sed iusto lex non coram jacet
 (Gal. 5, 23.) patula tanquam speculum
 iniquitatis Jac. 1, 23. Rom. 7, 7. vel et-
 iam non in via jacet tanquam offendicu-
 lum: & κεντικειται.

h 2 Sam. 7, 19. & τοσ δε ο νομος τς ανθρω-
 πς κυρις μς κυρις. Ponitur hic νομος pro
 jure obligationis, quo quis se ad rem ali-
 quam servandam obstrinxit, adeo ut
 sensus sit ex mente LXX. Intpp. Mein
 HErr, der du HErr bist, hältst dich gegen
 mir als ein Mensch meines gleichen, wel-

cher wann er etwas mit Mund und Hand
 versprochen hat, so ist er schuldig solches zu
 halten, ein Wort, ein Wort, ein Mann,
 ein Mann, ein ehrlicher Bieder-Mann
 hält sein Wort, und thut in solchem Fall
 nach dem Gesetze aller Redlichkeit, quasi
 dicas: *αυνη σεγε & εισησπισ & γινεται*.
 Respexit huc Lutherus dum vertit: Daß
 ist eine Weise eines Menschen, der Gott
 der HErr ist (obiter hic notandum, quod
 illa verba: Eines Menschen der GOTT
 der HErr ist longe felicius mysterium u-
 nionis Personalis exprimant, quam idioma
 LXX. Seniorum ad amussim Hebræi Tex-
 tus: *Et hæc est lex hominis Dei Domini Je-
 hovah*. Weimarienses glossam addidere:
 Solch ein ewiges Reich, wovon du mit
 mir redest, kan niemand als König besitzen,
 es sey dann GOTT und Mensch, weil er
 mein Sohn, und doch für und für soll Kö-
 nig seyn, welches allein GOTT gehöret,
 confer quæ ad hunc locum attulit B.
 Dannhauerus im Schwanen-Gesang:) Diodatus autem plane ab hoc sensu disce-
 dit, & ex interrogativa facit propositio-
 nem negativam: *est - cela une ordonnance
 humaine?* glossa: *c'est de pure grace, non
 comme le droit des Peres cede aux enfants*
 &c. Erberg. *é questo un ordine di successio-
 ne humana?* excusari forsan atque sic ex-
 plicari possent verba Diodati in idiomate
 Germanico: als wolte er sagen: Das ist
 nicht eines Menschen Weise, wie ich oder
 andere Könige können unsere Nachkom-
 men versehen, sondern du versprichst mei-
 nem Sohne gar eine Göttliche Majestät
 und Hoheit, und das aus keiner Succes-
 sion, sondern aus lauter Gnade und blos-
 sen

sen Wahl. Δευτερονομιον legitur Deut. 17, 18. Jos. 8, 32.

ΝΟΣΟΣ, *morbis*, sæpe: Ponitur pro magna clade vel calamitate 1 Reg. 8, 37. 2 Chr. 6, 28. Es. 17, 11. magno dolore Prov. 18, 14. Eccl. 5, 13. 16. Jer. 10, 19. Mich. 6, 13. Ps. 69, 21. Amos. 6, 6. Ps. 10, 16. Mich. 1, 9. 1 Sam. 1, 15. Prov. 13, 12. Es. 57, 10.

ΝΥΞ, *Nox*: denotat summam perditionem ac miseriam Ose. 4, 5. και αοθενησει ημερας και αοθενησει ο προφητης μετα σ8 (al. l. μετ αυτ8) νυκτι ομοιωσα την μητερα σ8. Tremell. *corruet interdiu, corruetque etiam Prophetam tecum nocte, & exscindam matrem tuam*: Vulg. *nocte tacere feci matrem tuam*: Diodat. Gall. *je detruiray la mere*: gloss. *il semble que par ces mots de jour & de nuit il entende une continuation de ruine*: autres traduisent: *aujourd'hui, c'est à dire: en bref*. Luth. *Darum solt du bey Tage fallen, und der Prophet des Nachts neben dir fallen* (Nota: designatur miseria quocunque demum tempore ventura, nam dies & nox omne tempus constituunt: vel etiam: *des Tages fallen*: interitum temporalem, *des Nachts fallen*: perditionem æternam indicat: nun muß der arme Hauffe Jer. 5, 4. *des Tages fallen*, die Lehrer aber als Verföhrrer des Nachts) also will ich deine Mutter (totam Rempublicam, Kopff und Schwanz, Ast und Strumpff auf einen Tag Es. 9. 14.) hinrichten.

ΞΗΡΑΙΝΩ, *aresco*, dicitur vel de arbore quæ emoritur, vel de terra quæ arescit, aut torrente qui deficit, vel de membro hominis quod deficit aut contrahitur. 1 Reg. 13, 4. Job. 18, 16. Ps. 90, 6. Ps. 102, 5. 12. Ps. 129, 6. Es. 47, 7. 24. Es. 41, 17. & 42, 15. Jer. 12, 4, & 23, 10. Ezech. 17, 9. 10. Ezech. 19, 12. Os. 9, 16. Amos. 1, 2. & 4, 7. Jon. 4, 7. Zach. 11, 17. Sir. 19, 3. Mat. 21, 19. 20. Marc. 4, 6. Luc. 6, 6. Johan. 15, 6. 1 Pet. 1, 24. Ezech. 17, 24.

ΞΗΡΟΣ, *aridus*: ξηρος & ανυδρος rarissime in bonam partem sumitur, e. g. arida arbor, manus, locus, ossa, stipula, testa, terra, ita anima arida dicitur, quæ est sine spirituali illuminatione Es. 44, 3. item omni consolatione destituta (confer: Ps. 107, 35. & 143, 6. Es. 35, 7. Jer. 2, 6. & 51, 43. Zoph. 2, 13. in quibus locis LXX. posuerunt: ανυδρον) Ramus aridus dicitur putidum Ecclesiæ membrum Joh. 15, 6. Ξηρος, Eunuchus, huic comparatur homo exclusus à cætu fidelium Es. 56, 3. Ξηρος Paralyticus Joh. 5, 3. Ξηρον ξυλον, arbor infructifera, inutile terræ pondus, igni proxima, huic comparantur impii Luc. 23, 31. Ει εν τω υγρω ξυλω ταυτα ποιουσιν, εν τω ξηρω τι γενηται, Theophylactus h. l. sic explicat ει γαρ εν εμοι ται αυτα επεδειξαντο οι Ρωμαιοι, εν εμοι τω υγρω ξυλω τω εγκαρπω και αι θαλει και αιζωω δια την θεοτητα, και δια των καρπων της διδασκαλιας τρε-

Φοντι παντας; εν υμιν τω λαω φημι τω
ξηρω ξυλω τω πασης δικαιοσυνης ζωοποιε
εξημωμενω και υδενα καρπον φεροντι, τι
εκαν επιδειξαντο; Ξηρα, arida sc. terra
Jon. 2, 11. Mat. 23, 15. & sæpius.

ΕΥΛΟΝ: Hanc vocem apud LXX. Intpp. sæpius occurrentem Lutherus quibusdam locis varie reddidit, e. g. Es. 7, 19. **Busch**, Gen. 40, 19. **Salge** (sc. κερμαμενος επι ξυλα Gal. 3, 13.) **Sebein** Prov. 12, 4. **Gespern** Hab. 3, 11.

Per *ξύλα* Ezech. 31, 16. Intelligo Reges magnos ac potentissimos (vid. Ezech. 17, 23. & 31, 3. Dan. 4, 20. 21. 22.) Dicuntur autem *ligna Heden*, *ελεῖτα* & *bona Libani*, *omnes bibentes aquam*: LXX. ἀπο τῆς φωνῆς τῆς πτώσεως αὐτῶν ἐσευδοήσαντα ἔθνη ὅτε κατεβίβαζον αὐτὸν εἰς ἀδὺς μετὰ τῶν καταβαινοντῶν εἰς λακκὸν ἢ παρεκάλεον αὐτὸν ἐν γῇ πάντα τὰ ξύλα τῆς τροφῆς ἢ τὰ ἐκλεκτὰ τῶν λιβάνων πάντα τὰ πινόντα ὕδωρ, καὶ γὰρ αὐτοὶ κατεβῆσαν μετ' αὐτῶν εἰς ἀδὺς ἐν τοῖς τραυματίοις ἀπὸ μαχαίρας, καὶ τὸ σπέρμα αὐτῶν οἱ κατοικοῦντες ὑπὸ τὴν σκεπὴν αὐτῶν ἐν μέσῳ τῆς ζωῆς αὐτῶν ἀπώλοντο.

Jer. II, 19. LXX. δευτε και εμβαλω-
μεν ξυλον εις τον αρτον αυτου και εκτελ-
ψωμεν αυτον &c. Sic Vulgata: *mittamus*
lignum in panem ejus. Tremell. *perdamus*
culmum cum grano ejus : adeo ut ne sti-
pula quidem supersit. Osiand. *perdamus*
borem cum fructibus ejus. Erberg. *gua-*
stiramo l'albero col suo frutto : Italis autem
albero est peculiariter arbor quæ Gallis di-

citur *tremble*, nostratibus *Bever-Esch*, sed ea arbor nullum fructum fert: alias moderni Itali sæpe quoque dicunt & scribunt *albero* pro *arbore*. Diodat. Gall. *empoissonnés sa viande*, ita quoque Chaldaeus, & Lyranus notat: *est in terra illa arbor nomine taxus venenata, & inde dicitur toxicum, de ligno istius arboris minutatim inciso volebant ponere in cibo Jeremiae*. Ludovicus de Dieu: *Perdamus lignum id est, baculum in carne ejus* (nam *ו* carnem hic notare vult ex Job. 6, 7.) quasi dicant: baculis carnem ejus ita contundemus ut frangantur Genevenses: *Detruisons l'arbre avec le fruit*, pariter exponit Sixt. Amama in *Antibarb. Bibl.* p. 714. atque explicat: occidamus Prophetam & cessabit Prophetia: subscribunt, Noldius, Glassius, Pfeifferus, Forsterus, qui omnes hunc locum de Persona Jeremiae exponunt: Sed Patres Prophetiam esse de Christo existimarunt: Hieronymus in h. l. *Judaei dixerunt: mittamus lignum in panem ejus, crucem videlicet in corpus Salvatoris, ipse autem est qui ait: Ego sum panis qui de calo descendit. Judaei & nostri Judaizantes hac de persona Jeremiae dici intelligunt, sed nescio quomodo approbare possint crucifixum esse Jeremiam*. Pari modo Theodoretus in h. l. & Justinus in Dialogo cum Tryphone invehitur in Judaeos, quod tam illustre vaticinium de Christo è libris suis eraserint. Tertullianus l. 3. contra Marcionem panem interpretatur Christi corpus in ligno crucifigendum & dandum sub specie panis, vide quoque Bellarminum l. 2. de Sacr. Euchar. c. 7.

O.

ΟΓΔΟΟΣ & ΟΚΤΩ.

Octavus erat dies circumcisionis Gen. 17, 12. & in initiatione creaturarum pariter alluditur ad hominem Exod. 22, 30. Lev. 22, 27. itidem in loco Lev. 14, 10. 23. forsan ad octavum circumcisionis diem alluditur. *Octo* erant dies festi Lev. 23, 36. 39. *Octavus* dies oblationis Nazaræorum Num. 6, 10. *Octavus* annus Seminationis Lev. 25, 22. *Octo* victimæ oblationis Num. 29, 29. *Octo* dies inaugurationis templi: 2 Par. 29, 17. *Octavum* circumcisionis diem non attigit filius Davidis 2 Sam. 12, 18. *Octo* cubiti atrii Ezech. 40, 9. *Octo* gradus vers. 31, 34. 37. *Octo* altaria vers. 41. amplitudinem ac magnificentiam Novi Fæderis hieroglyphice delineant, est quippe numerus octonarius, pariter ac septenarius, perfectionis nota, ideoque junguntur invicem Mich. 5, 5. **Sieben Hirten und acht Fürsten**, Eccl. 11, 2. theise aus unter sieben, und unter acht (ο: inter multos ο: omnes ac cunctos qui tibi occurrant officiis Christianis, beneficentia ac operibus misericordiæ tibi devince quantum in te erit) **denn du weißt nicht, was für Unglück auf der Erden kommen wird.** *Octo* animæ in diluvio salvatæ 1 Pet. 3, 20. Numerum octogenarium omnes aliæ Versiones retinuerunt Gen. 5, 4. 7. 10. 13. 16. ubi LXX. posuerunt επτακοσια & 2 Reg. 6, 25. ubi quædam lectiones των LXX. habent: πεντηκοντα.

ΟΔΟΣ: Quid sit stylo Scripturæ: *Via solis, caput via* Ezech. 16, 25. *via recta, via secunda* Es. 35, 9. *via gentium*

Matth. 10, 5. *via maris, via venti, via universæ terræ* 1 Reg. 2, 2. *via formicæ* Prov. 6, 6. *Via Dei, via testimoniorum, mandatorum, preceptorum & statutorum Dei, Via Egypti* Es. 10, 24. *via Jeroboam filii Nebath, Via Cain & Bileami filii Beor, Via bona* 1 Sam. 12, 23. Jer. 6, 16. iterum *via bona* alio sensu 1 Sam. 24, 20. *via angusta* spatiosæ opposita Matth. 7, 13. *via intelligentiæ* Prov. 21, 16. *via justitiæ, via lucis, via cordis, via laboris ac molestiæ, via veritatis, via salutis, via seculorum*, Psal. 139, 24. *Via vitæ* Jer. 21, 8. Act. 2, 28. *via mortis* Prov. 14, 13. & 16, 25. & 7, 27. longum foret explicare: juvat solummodo illustrationis causa unum aut alterum apponere locum.

Gen. 6, 12. **Alles Fleisch hatte seinen Weg verderbet auf Erden:** hic *odos* idem est quod Gallice: *train*, Danice *Wesen*, *Handel*: quomodo autem *σαρξ* hic sumatur vide in voce *Κρις* & *Σαρξ*.

Deut. 28, 7. 25. **durch einen Weg sollen sie ausziehen wider dich, und durch sieben Wege für dir stehen,** eadem habentur in versis personis vers. 25, 28. 29. in quibus notanda (α) excæcatio mentis, (β) dejectio animi & fortitudinis, (γ) infortunium in omnibus viis, (δ) injuria, (ε) destitutio omnis auxilii & quidem per totum vitæ curriculum: pertinet huc locus Ezech. 39, 2. *καὶ συναξω σε καὶ ὁδοήσω σε καὶ ἀναβιβω σε ἐπ' ἐσχάτης βόρρας.* Vulg. & *circumagam te & seducam te*: Lutherus: **Ich will dich herum lenken und locken:** Glossa: **Wen die Rabbinen hier mit ihren sextiren (ο: sextam partem facere) machen, lassen wir fahren &c.** Sed verti tamen potest

potest juxta Hebræum textum: *Et sextabo te*: ita Tremell. Pagninus, Diodatus, Genevenses, seu redigam te ad sextam partem, ut sexta tantum pars populi tui superfit, vel: sextuplici pœna te afficiam: vide Kimchi in radice *Schischab* & Buxtorff. Lexic. Manual. in eandem radicem. Luthero autem placuit adhibere vocabulum *loffen*, quoniam respexit forsan ad verbum *Hissib*, seduxit: Ita quoque inter Judæos Jarkius, confer Job. 19, 12.

e 2. Sam. 22, 31. 32. exponitur via Dei & via hominis: *Gottes Wege sind ohne Wandel, des Herrn Rede sind durchläutert, Gott stärcket mich mit Krafft und weiset mir einen Weg ohne Wandel.*

Ponitur *odos* *εξοχηως* ac sine prædicatione pro Sanctitate ac innocentia Jud. 2, 17.

f Sie weichen bald vom Wege Jud. 5, 6. *jun Zeiten Samgar des Königes Anath* (hic dicitur Rex Anath, qui fuit Judex Israel) *jun Zeiten Jahel* (confer Jud. 3, 31.) *waren vergangen die Wege, und die da auf Pfaten gehen solten, die wandelten durch frumme Wege*, LXX. *εξελιπον οδους καυ επρευθησαν ατραπας, επρευθησαν οδους διεσραιμενας*. Sic in malam partem adduntur epitheta Psal. 25, 8. Psal. 125, 5. Psal. 119, 104. Es. 55, 7. 8. 9. Es. 59, 7. 8. Jer. 6, 16. Deut. 4, 12. Es. 26, 7. (nisi quod loco antepenultimo in bonam partem dicatur *guter Weg*) *falsche Wege, frumme Wege*, (Psal. 119, 104. *Weg des Friedens*) *voriger Weg, alter Weg, guter Weg, Weg der Gerechten.*

h *Odoi θαυματων* Job. 6, 18. 19. 20. dicuntur tricæ & variæ viæ, quibus avari divitias sibi comparare gestiunt, quamvis id non

observaverint Commentatores plerique in Jobum: huc pertinet phrasis Es. 56, 11.

παντες ταις οδοις αυτων εξηκοληθησαν,

εκατος κατα το εαυτης: Perspicue Lutherus:

Ein jeglicher siehet auf seinen Weg,

ein jeglicher geihet für sich in seinem Stande, Genev. & Diod. Gall. *Ils se sont tournés à*

leur train un chacun à son train deshonête

en son quartier, Erberg. *ciascuno di loro s'e*

volto alla sua via, ciascuno alla sua cupidigia dal canto suo. Sed cum Luthero faci-

unt tanquam ad literam Vulg. Osiand.

Tremellius, qui hæc verba habet secun-

dum suum numerum c. 51, 3. *Via uniuscu-*

jusvis dicitur propria justitia ex operibus

quam quærebant Judæi Es. 53, 6.

Via eterna dicitur via salutis Ps. 139, 1

24. ibidem *via mala* dicitur *piorum* ali-

quando devia, aberrans ac declinans, di-

stincta tamen à malitiosa illa impiorum.

Via viri occulta dicitur status hominis mi-

ferrimus Job. 3, 23. confer cap. 12, 24. *Via*

qua non redeundum dicitur mors Job. 16,

22. *Via Domini* specialiter dicuntur *opera*

creationis Job. 40, 14. *Via* dicitur vita

hominis temporalis Psal. 2, 12. Matth. 5,

25. Luc. 12, 58. *Via Domini* dicitur de

mirabilibus *operibus* Potentiæ Ejus Psal.

77, 10. *Via* ponitur pro *dramate* passio-

nis Christi Psal. 110, 7. *Er wird trincken*

vom Bach auf dem Wege, darum wird er

das Haupt empor heben: intimatur hic

status exinanitionis & exaltationis, totus

enim hic Psalmus de Christo agit atque de

officio Ejus mediatorio luculentissimum

est testimonium ut inquit Lutherus. *Via*

Domini ponitur pro *operibus* justitiæ Ejus

Nah. 1, 3. item pro gratiosa Ejus volun-

tate

tate in Evangelio patefacta Es. 40, 3, 27.

Via miserorum ponitur pro iusta causa
 x Amos. 2, 7. Est *odos* via cognoscendi rem
 y aliquam Job. 28, 23. ita ponitur via salutis
 1 Sam. 12, 23. via iustitiæ cognita 2 Pet.
 2, 21. via veritatis v. 2. via plana v. 5.

z *Odos* *καὶ ἀληθεία* est Ipse Christus Joh.
 14, 6. sed *odos* *τῆς ἀληθείας* veritas cælestis,
 cognitio de Christo, religio Christiana Act.
 16, 7. Sed inquit Christus: *Ego sum Via,*
Veritas & Vita: via in exemplo, veritas
in promisso, vita in premio, ita Bernhardus.
 Leo sic exprimit: *Via conversationis san-*
ctæ, Veritas doctrine Divinæ, Vita beatitu-
dinis sempiternæ: Theophylactus: *Via in*
agendo, Veritas in contemplando, Vita in
agendo & contemplando. Augustinus
 Tract. 22. in Joh. *Ambulare vis? ego sum*
via, falli non vis? Ego sum Veritas, mori
non vis? Ego sum vita, hoc dicit Salvator
tuus, non est quo eas nisi ad me, non est qua
eas nisi per me. Lutherus elenchice: *Ich*
bin der Weg, ihr gehet mich nicht, ich bin
die Wahrheit, ihr glaubt mir nicht, ich bin
das Leben, ihr begehret mein nicht, werdet
ihr nun verdamt, so verweist mirs nicht.
 Ambrosius: *Sequimur Te Domine Jesu!*
sed ut te sequamur, accerse, quia sine Te
nullus ascendit, Tu enim es via, veritas ex
Vita, possibilitas, fides, præmium: Suscipe
nos ut Via! Confirma ut Veritas! Est salvator
 Noster VIA (α) docendo Joh. 1, 17, 18. Luc.
 1, 78, 79. Gen. 28, 12. Joh. 10, 9. (β) prome-
 rendo Mich. 2, 13. Rom. 3, 25. Ebr. 10, 20.
 Ebr. 6, 19, 20. (γ) applicando semitas vitæ
 in verbo Psal. 16, 11. Psal. 23, 8. 1 Pet. 5, 3.
 23. in Sacramentis Tit. 3, 5. Rom. 4, 11. in
 obsecrationibus Eph. 2, 18. (δ) repræsen-
 tando Joh. 13, 15. VERITAS (α) com-

plendo Act 3, 21. Act. 10, 43. Ebr. 10, 1.
 Col. 1, 12. (β) promittendo Tit. 1, 2.
 1 Sam. 15, 29. Joh. 17, 17. Num. 25, 20. Luc.
 21, 33. (γ) operando Joh. 16, 13. Joh. 8,
 31, 36. VITA non tantum ratione sui Esse,
 quia est vita æterna 1 Joh. 5, 20. 1 Joh. 1, 3.
 Joh. 1, 5. sed etiam ratione Nostri (α) crean-
 do & conservando Act. 17, 28. Joh. 1, 3.
 (β) dando vitam spiritualem, regeneran-
 do & sanctificando Joh. 3, 5. & seqqv.
 Joh. 6, 33. & seqqv. Joh. 10, 10. Gal. 2, 20.
 Rom. 6, 2. & seqqv. Rom. 8, 12. 13. (γ)
 resuscitando & glorificando Joh. 6, 45. Joh.
 11, 25. Joh. 5, 24. Rom. 8, 30. Phil. 3, ult.

Odos ponitur pro loco, spatio ac distan- a
 tia Act. 1, 12. de quo loco vide vocem
 Σαββατον. *Via trita* assimilatur homo, b
 qui in statu miserrimo unicuiusvis injuri-
 is est expositus Es. 51, 23.

Ad *Viam* stetit illa ficus, cui c
 Christus maledixit Mat. 21. & Marc. 11.
 sc. ad exemplum aliis, h. e. prætereuntibus
 (Hab. 2, 2.) statuendum (vide Joh. 19, 20.)
 Discimus ex hujus ficus maledictione, cu-
 jus infrugalitas unicuiusvis hac via præter-
 eunti cognita esse potuit, quod scandala
 notoria ac publica pluribus visa serio sint
 damnanda: vide vocem Συκη & Εργον.

Luc. 8, 5. ο μὲν ἐπεσε παρὰ τὴν ὁδὸν d
 καὶ καταπατήθη καὶ τὰ πετεῖνα κατέφαγεν
 αὐτοῦ. v. 12. οἱ δὲ παρὰ τὴν ὁδὸν εἶπν οἱ
 ἀκούοντες· εἰτα ἐρχεται ὁ διαβόλος καὶ αἶρει
 τὸν λόγον ἀπὸ τῆς καρδίας αὐτῶν, ἵνα
 μὴ πιστεύσαντες σωθῶσιν. Comparan-
 tur οἱ ἀπειθεῖντες καὶ ἀδοκίμοι *vīæ*: (α) rati-
 one ἀναισθησίας, etenim quemadmodum
 nec multitudo viatorum, nec onerum
 gravitas aut pondera à via persentiscitur;
 ita

ita impii ac increduli tam ad onerosam peccatorum molem (de qua conqueritur Psalter Pf. 38, 5.) quam innumerabilem multitudinem αναίσθητοι sunt, & hæc est mors spiritualis Eph. 2, 1. 5. & 5, 14. Col. 2, 13. Ebr. 6, 1. vulnus immedicabile Es. 1, 6. ægrotudo αναίσθητος Os. 7, 8. (β) ratione σκληροτητος (NB hic terminus derivatur à σκελειν, quod dicitur de luto, quod arefcens induratur in via) etenim quemadmodum via quanto magis teritur, tanto magis induratur, ita incredulorum corda quo magis peccato immerguntur, eo magis obdurescunt, hæc est σκληροκαρδια, cuius affectiones legas Job. 21, 14. Ps. 58, 5. Zach. 7, 11. 12. Jer. 5, 3. Ebr. 6, 7. 8. Ebr. 2, 12, opposita vero 1 Reg. 3, 9. Es. 65, 2. 1 Reg. 8, 58. Dicitur autem το παρατην οδον περην οτι κατεπατηθη, και τα πετεινα κατεφαγεν αυτο. Quibus verbis secreto innuitur (α) partim peccatorum voluntariorum ac mortalium gravitas & enormitas, utpote quæ efficiunt, ut verbum Dei conculcetur pedibus: vi elidatur, nam fides cum peccato voluntario contra conscientiam consistere non potest. Luth. T. 6. Witteb. p. 446. Sündigt einer, so ist gewiß der Glaube zuvor hinweg, und er vom Wort gefallen &c. &c. Deinde: *pedibus conculcetur*: contumeliose abjiciatur: nam qui peccatum voluntarium admittit, jamdudum obedientiam verbo Divino præstandam concupiscentiæ suæ posthabuit: Emanuel Sonthomb in libro, cui titulus *der wahre Weg zum Christenthum* ita inquit: Es ist aber unter allen andern fürnemlich eine, welche die rechte Haupt-Ursache begreift, und das ist die unerträgliche

Schmähung Gottes, die ihm widerfähret, so oft man wissentlich an ihm sündigt. Welches so eine schändliche Verachtung des Allmächtigen Gottes ist, daß kein Fürst solches von seinen Unterthanen leiden würde: Wie viel weniger aber kan denn Gott selber, der ein Gott aller Majestät und Herrlichkeit ist, leiden und dulden, daß eine solche Schmach Seiner Göttlichen Majestät so oftmahls erneuert, und ihm so vielfältig und so sicherlich, ohne einige Furcht und Schrecken, zugefüget wird. Auf daß wir aber diese Schmähung desto besser verstehen mögen, so müssen wir diß wohl bedenken, daß so oft muthwilliger Weise und wider unser Gewissen eine Sünde von uns begangen wird, so gehet eine sonderliche Art der Unterredung des Gemüths vor in unsern Herzen (ob wir denn wohl drauf nicht Achtung geben, und es nicht merken) wie es denn in allen andern Rühren und Wählungen also zugehet, daß wir uns zur einen Seiten den Vortheil und Nutzen, oder die Lust so uns darzu treibet, zur andern Seiten aber den Verlust uns selbst vorstellen: Und stehen also in der Mitte, als ob wir gleichsam eine Wage, und die Göttliche Gnade und Hulde, und seinen gnädigen Willen in einer Schalen, unsere Wollust aber in der andern hätten, und examinieren bey der Seiten Gewicht. Denn da machen wir geschwind und unvermerckter Weise eine Comparison, und halten gegen einander die sündlichen Wollüste und Gottes Zorn über die Sünde. Also stellen wir zur einen Seiten vor uns den vermeynten Nutzen, so wir gedanken durch Vollbringung der Sünde zu erlangen. An
der

der andern Seiten stellen wir vor uns den grossen Verlust, welchen wir bey Vollbringung der Sünde zu erwarten haben, nemlich daß wir verlieren die Gnade Gottes, und uns selbst seinen Zorn und Ungnademuthwillig zuziehen. Denn ob wir uns wohl darbey einbilden, wir wollen uns zeitlich genug dermahleins wieder umkehren und Gottes Gnade wiederum erlangen, so verachten und verschmähen wir doch die Gnade und Barmherzigkeit vor dißmahl, wir achten Gott und seinen Willen viel geringer als unsere Lust und sündliche Ergehung, und lieben also mehr die Wollust denn Gott: Zu geschweigen daß wir uns hiemit, um einer kurzen Lust willen, zum wenigsten in die schreckliche Gefahr der ewigen Vermaledung setzen, und uns derselben eben die Stunde und in den Augenblick allerdings unterwerffen. Also nehmen wir gleichsam in der Wage endlich die Sünde und verwerffen Gott: Ist diß nicht noch schlimmer als die unleidliche Schmähung der Juden, die den Barrabam erwählten, und unsern Heyland Christum verwurffen, denn die Juden wußten nicht wen sie verwurffen in ihrer Wahl, wie wir wissen. Sie verwurffen auch Christum nur einmahl, wir aber die wir so sicher und muthwillig dürfen sündigen, oftmahls, alle Tage und Stunde. Hoc nimirum est *Χριστος καταπατειν* Ebr. 10, 29. nam rejecto verbo Dei rejicitur Verbum Deus. (β) Partim natura peccati virium spiritualium labefactatrix, fideique debellatrix, etsi veniale illud sit, & quod pro peccatillo habent carnales homines, etenim dum ex consuetu-

dine in multitudinem crescunt peccata, nostro licet judicio leviora, in cumulum surgunt, vires spirituales imminuunt, orationem, devotionem, bona opera impediunt, fidem enervant ac excutiunt, tentationibus viam aperiunt, gravioribusque peccatis eandem sternunt, & hæ sunt illæ aviculæ semen verbi suffurantes, de quibus Christus: *τα πετεινα κατεφαγεν αυτο, & deinceps: ινα μη πισευσαυτες σωθωσι.*

ΟΘΟΝΙΟΝ, *lintheum*: οθονια dicebantur præsertim linthea, quibus mortui involvebantur & sic in sepulchrum reponebantur Joh. 19, 40. Cum hæc οθονια in sepulchro remanserint post resurrectionem Joh. 20, 6. & vestimenta Domini Nostri jam ante inter milites partita essent Joh. 19, 23. inutiliter quaeritur, quomodo nihilominus vestimentis amictus discipulis postea apparuerit? Etenim corpus glorificatum iis haud magis indiguit quam nostra indigebunt aliquando in statu gloriæ: Quoniam vero corpus Christi ratione *οικονομιας* discipulis visum fuit, ideo non nudum sed ex convenientia *σεμνοτυτος* inter mortales in amictu apparuit, quemadmodum nec Moses aut Elias (qui jam diu ante pallium in his terris reliquerat 2 Reg. 2, 13. 14.) nudi apparuerunt in monte Thabor, nec Sancti qui tempore mortis Christi resurrexerunt absque vestitu Hierosolymis visi sunt.

ΟΙΚΟΣ, Jer. 35, 2. *Βαδιζον εκ οικου Αρχαβειν.* Rechabite autem non habitabant in ædibus ut patet ex v. 9. ideo colligitur, hic domum sumi pro familia

Pf. 30, 1. ψαλμος ωδης τς εγκαλισμς τς οικς τς Δαβιδ. Psalter. Ital. Paris. *Psalmò di canticò della dedicatione della casa di David*. Diod. Gall. *sur la dedicace de sa maison*: glossa: *Voy ces dedicaces des maisons*. Deut. 20, 5. *icy le mot se peut rapporter à la purification de la maison de David, lors qv'après la mort d'Absalom, qui l'avoit polluée des incestes & d'autres mechancetés, il y retourna à habiter, voy 2 Sam. 20, 3.*

ΟΙΚΟΔΕΣΠΟΤΗΣ,

Credidissimè me hanc vocem reperturum fuisse Ezech. 8, 3. *erat reposita imago zolotypia provocans Patrem familias ad Zelotypiam*: Lutherus addit glossam: *Got war Hauff-Herr zu Jerusalem, und sie fuhreten ihm einen andern Abgott hinein, das verdross ihn billig* (explicant Interpretes fuisse Idolum Baal illatum in templum 2 Reg. 21, 3. & 23, 32. 37) Sed video LXX. Sed video LXX. Seniores scripisse: *ην ησηλη, τς κτωμενς.*

ΟΙΚΟΔΟΜΕΩ:

- a. Opponuntur invicem, ædificatio & destructio, sicut benedictio & maledictio Job. 12, 14.
 b. Pf. 28, 5. Ponitur *οικοδομειν* pro *confirmare* Pf. 89, 5. Amos. 9, 6. Mich. 3, 10.
 c. *conservare*, holde ved lige Matt. 23, 29.
 e. *creare, facere* Gen. 2, 22. *Accrescere* sc. in passivo *οικοδομεισθαι* Act. 9, 31. 1 Petr. 2, 5.
 f. *Admonere, erudire*, tam in bonam partem 1 Thess. 5, 11. quam in malam 1 Cor. 8, 10.
 g. Pro: corpus mortuum *resuscitare*: Marc. 14, 58. in quo dicto duplex est sensus, alius Christi, alius falsorum testium, sicut

Joh. 11, 50. alius sensus Caiphæ, alius Sp. Sancti.

ΟΙΝΟΣ: I. Proprie γενημα

της αμπελς Luc. 22, 18. Equidem vinum generosum, merum, Massicum in Scriptura a viliori distinguitur, id tamen quod vilius est, nec nomen nec essentiam perdit Ezech. 27, 18. *οινος εκ χελβων*, Symmachus *εκ χαλβανης*, Erberg. vino di Helbon. Luth. *starken Wein*, a Genev. *vin d' Helbon*, Vox *Chelbon* forsan de re præstanti & bona (ad differentiam speciei) accipi potest, quasi dicatur *adeps vini*, seu vinum præstantissimum, prout interpretatur R. Menachem. Sed Kimkuis id accipit pro nomine proprio urbis *Chelbon*, unde vina præstantissima afferebantur. Apud Strabonem legimus l. 15. *δια δε τον πλετον εις τρυφην εξεπεσον οι βασιλεις* (scil. των Περσων) *ως ε οινον εκ Συριας τον χαλυβωνιον μετηεσαν*: Hesych. *χαλυβανιος*, εις οινον απο το πρ τινος της Συριας. Athenæum l. 1. c. 22. ο Περσων βασιλευς τον χαλυβωνιον μονον οινον ον φησι Ποσειδωνιος και Δαμασκω της Συριας γινεσθαι, Περσων αυτοι καταφυτευσαν των τας αμπελς.

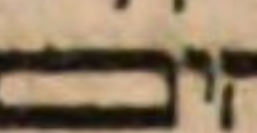
Dixi vilius vinum nec nomen nec substantiam vini perdere, ita: το ολιγω οινω χω de commistione quam plurimi intelligunt, scil. ne Timotheus puram aquam biberet, sed cum aliquo cramate vini propter frequentes ægri tudines, ita ut illa mistio nihilominus dicatur vinum: Alii per ολιγον οινον vinum vilius intelligunt, sicut ολιγος & ολιγος apud LXX. Intpp. sæpenumero pro secunda-

rio, infimo ac vilissimo ponitur: Interim placeat illis illud vilissimum, mihi non arridet, nam το ολιγον in usu hic ad mensuram potius quam ad qualitatem referre malim.

c Notandum est, quod illa periphrasis Luc. 22, 18. γεννημα της αμπελης veritatem huius liquoris arguat, quæ in Sacramento Cænæ requiritur, non quidem quod hæc verba: & μη πινω ετι de actu Sacramentali intelligamus, vel εκ της γεννηματος της αμπελης de poculo Eucharistico, quasi Christus Sacra Cæna Ipse usus fuerit, ut asserunt Bucanus loc. 48. Qu. 59. Voet. Disp. Select. Part. 2. p. 158. Gregor. Franck in Lampade Disp. 7. sed quoniam eodem vino usus est Dominus in distributione Sacramenti quod bibit vel ante vel post Cænam, & hoc fuit vere vinum, γεννημα της αμπελης, ideo vini puritatem in sacramento in tantum requiri colligimus, ut sit ex vite natum & nec mutetur aut omnino pereat vini substantia, quod adversus Calvinum notamus, qui cum ipsum consulissent Angli in Americam translatis, respondit: alium potum ibi usitatum posse adhiberi, idem statuit Bucanus loc. 45. Qu. 14. confer Polanum in Syntagm. Theol. l. 6. c. 56. & Maresium in Syllog. p. 523. qui hoc dat consilium, quod uvæ passæ possint macerari aquis, quæ deinde præbeant potum Eucharisticum: Pari modo: cum Christus ad baptizandas omnes gentes medium ευπορισον instituerit, scil. aquam, Bezä tamen etiam vinum, lac, mel, aliosve liquores admittit. Ita Calviniani culicem percolant, camelum deglutiunt:

In Sacramento Cænæ fractionem panis urgent, in Baptismo gynaicobaptisimum plane rejiciunt, in cæna alium liquorem, imo alium panem, v. c. ex radicibus confectum, admittunt, in Baptismo, aquæ loco aliud quid recipiunt, in circumstantialibus superstitiosi, substantialium prodigi.

Habet οινος in Scriptura sua semper d attributa, scil. vel quod inebriet (α) vel exhilaret (β) vel quod sit liquor purgans (γ) (α) Os. 4, 11. Hurerey, Wein und Most machen toll. Habac. 2, 5. Der Wein (glossa: gutes Glück) betreugt den stolzen Mann, (scil. Nebucadnezar) Dio- dat, Vers. Gall. & combien plus trompera le vin? l'homme orgueilleux ne subsistera point en sa maison: Glossa: si je n'épargne point Israël, combien moins Babel? il semble avoir egard a Balthazar &c. LXX. οινον omiserunt: ο δε κατοιομενος ηγα καταφρονητης, ανηρ αλαζων & δεν μη περανη (quid si Veteres scripserint κατοιομενος pro κατοιομεν) Sicut vinum inebrians sensus hominis corrumpit, eum prosternit & ingentes dolores capitis excitat, ita vinum sumitur vel pro cruce & miseria piorum, vel pro ira Dei super impios, qua excæcantur, prosternuntur & traduntur τοις βασανισαις Ps. 75, 9. Der Herr hat einen Becher in der Hand, und mit starken Wein voll eingeschænft, und schænft aus demselben, aber die Gottlosen müssen alle trincken und die Hefen aussauffen: Glossa Weimar. Er theilet einem jeglichem sein Maas zu, daß er leide, aber die Grund = Suppe bleibt den Gottlosen. Ps. 60, 5. Du hast deinem

Völk ein hartes erzeiget, du hast uns einen Trunc Weins gegeben, daß wir dau-
melten Jer. 25, 15. Nimm diesen Becher
Weins voll Zorns von meiner Hand, und
schenke draus allen Völkern. Ap. 14, 8.
10. ΕΚ ΤΩ ΟΙΝΩ ΤΩ ΘΥΜΩ ΤΗΣ ΠΟΡΕΙΑΣ ΑΥ-
ΤΗΣ ΠΕΠΟΤΗΚΕ ΠΑΝΤΑ ΤΑ ΕΘΝΗ vers. 10. ΕΚ
ΤΩ ΟΙΝΩ ΤΩ ΘΥΜΩ ΤΩ ΘΕΩ ΤΩ ΚΕΚΕΡΑΣΜΕΝΩ
ΑΚΡΑΤΩ ΕΝ ΤΩ ΠΟΤΗΡΙΩ ΤΗΣ ΟΡΓΗΣ ΑΥΤΗΣ,
item Ap. 16, 19. & 17, 2. & 18, 3. (NB. κε-
κερασμενον οινον bibit in cruce Salvator)
ita quoque exprimitur ira Dei in summo
gradu, quæ fuit super Redemptorem Ap.
19, 15. ΑΥΤΟ ΠΑΤΕΙ ΤΗΝ ΛΗΝΩΝ ΤΩ ΟΙΝΩ ΤΩ
ΘΥΜΩ ΚΑΙ ΟΡΓΗΣ ΤΩ ΘΕΩ ΤΩ ΠΑΝΤΟΚΡΑΤΟ-
ρος. (β) Est vinum liquor exhilarans
Jud. 9, 13. ΤΟΝ ΟΙΝΟΝ ΜΕΣ ΕΥΦΡΑΙΝΟΝΤΑ ΘΕΟΝ
ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΟΥΣ, sunt qui hic pro
vero Deo accipiunt, quia in sacrificiis vi-
num fuit adhibitum Exod. 29, 40. Num.
15, 5. Alii Magnates significari volunt,
ut sensus sit, vini potu divites & pauperes,
Principes & subditi ex æquo exhilarantur.
Sicut vinum exhilarans lætitiā cordi licet
contristato Prov. 31, 6. 7. Cant. 2, 5. conciliat,
ita vinum ponitur partim pro gratia Dei
in Evangelio Es. 55, 1. partim pro gloria &
gaudio beatitudinis Es. 25, 6. Luc. 22, 18.
f (γ) Est vinum liquor purgans, hinc Sa-
maritanus vinum & oleum vulneribus
infudit: Ambrosius l. de Pæn. c. 10.
elegantè adeo ad hanc parabolam alludit
ut in illa traumatiā apparet non so-
lum expurgatio παιδαγωγική per legem
ad Christum & fomentum ac consolidatio
gratiæ ac veritatis Evangelicæ per Je-
sum Christum; Verum etiam pancresti-
con illud, pænitiæ ex duabus solum-

modo & non pluribus constans speciebus,
scil. VINO, saniem, fætorem, callum, pu-
tredinem, πληγὴν φλεγμαίνουσαν Es. 1,
6. materiam vitiosam, inhærentem, κα-
χεξίαν ευπερίστατον, inveteratam, ebulli-
entem, protuberantem, corrosivam, du-
ritiem cicatricis superinductæ ac vetera-
scentis remordente purgante, educente,
& OLEO dolorem vulnusque leniente,
sedante, sanante, hoc est: *Contritione &
Fide*, quæ duo constituunt *Penitentiam*:
Fructus qui sequuntur scil. Bona Opera
sunt membri plenarie demum sanati usus
ac officium in rebus obeundis, etenim
corpus morbidum ac vulneratum nil va-
let ad operandum, ac tam diu quam sana-
tur ab opere vacat, sed ergastiæ suæ de-
mum accingitur cum sanitati restitutum
est ac viribus pristinis pollet: Ita nimi-
rum omnis medicina consistit in fugatio-
ne morbi & reparatione sanitatis, vide
Matt. 9, 12. Luc. 10, 34. Sanitatis au-
tem plenaria indicia, ex. gr. ambulatio,
operatio &c. ad medicinam non perti-
nent, sed plenariæ sanitatis restitutionem
sequuntur: Suffragantur descriptiones
pœnitentiæ non nisi contritionem & fi-
dem determinantes per particulas ἀπο &
εἰς, scil. ἀπο κακίας Act. 8, 22. Ap. 2, 22.
εἰς ἐπίγνωσιν 2 Tim. 2, 25. ζῶν Act. 11,
vers. 18.

ΟΛΟΘΡΕΥΩΝ &
ΟΛΟΘΡΕΥΤΗΣ: Notan-
dum est, quod licet Angeli boni sæpe exse-
cutores sint vindictæ Divinæ (ex. gr. Bo-
nus Angelus fuit vindex peccati Dav. dici,
boni

boni incentores Sodomæ, bonus cæsor castrorum Sennacherib, boni a quibus vapulavit Heliodorus, boni messorum zizaniorum cremandorum Matt. 13, 49.) nunquam tamen appellantur ολοθρευται ut Malus Angelus Vastator Ægypti Exod. 12, 23. Deut. 37, 17. Ps. 106, 37. is enim est Apollyon, Abaddon. Adhibuerunt tamen LXX. Intpp. participium verbi vastare de bono Angelo 1 Chr. 22, 15. εξολοθρευων.

ΟΜΟΘΥΜΑΔΟΝ:

Jer. 5, 5. Judith. 4, 9. Sap. 10, 20. 3 Esr. 5, 47. 58. item Job. 38, 33. επιστασαι δε τροπας (Aquila: ακριβειας) εραν η τα υπεραν ομοθυμαδον γινόμενα; Denotatur hic harmonicus Naturæ ordo, non quod omnia sub cælo simul ac semel facta sint, sed quod omnia unanimiter quasi invicem convenient, vel quod Providentia Creatoris hæc omnia simul in mente habuerit, ita Diodatus reddidit in Vers. Gall. *connois-tu les ordonnances du ciel? as-tu etabli son gouvernement sur la terre*, ubi posuit: *le gouvernement du ciel sur la terre*, non quasi astra cuncta regant, sed quod occulta quædam sit convenientia inter corpora cælestia & terrestria: Sic quoque Osiander posuit *rationem pro dominium: Numquid nosti ordinem celi, & rationem (dominium) ejus in terra?* Luth. *Wissetu wie der Himmel zu regieren ist? oder kanst du ihn meistern auf Erden?* Tremell. *an disponere potes dominatum ejus in terra?* Genevens. *disposas-tu du gouvernement de chacun d'eux (scil. cieux) sur la terre?* Pariter Italianæ Versiones,

Το ομοθυμαδον επι το αυτο quod extat Act. 1, 14. Act. 2, 1. dicitur quoque eodem sensu Josv. 9, 2. & idem est quod ομοιοδον Sap. 18, 9. Job. 16, 10. ομοθυμαδον κατεδραμον επι εμει.

ΟΜΟΙΩΜΑ, Rom. 5, 14.

εβασιλευσεν ο θανατος απο Αδαμ μεχρι Μωσεως, και επι τας μη αμειρτησαντας επι τω ομοιωματι της παραβασεως Αδαμ. Denotat hic ομοιωμα convenientiam cum re aliqua, certo aliquo respectu licet non per omnia, etenim alias nec infantes, nec ullus homo hoc loco intelligi posset, quod autem dicuntur peccasse εκεν ομοιωματι παραβασεως Αδαμ, ideo fit quod infantes non προαιρετικως ut ille, licet æque actualiter ac ille peccarunt, est enim tabes originalis non αεργεν quid, hinc illa verba in formula liturg. Bapt. *Alt det som Hannen, of Adam er medfød og Hand selv giørt hafver.* Hedingerus in Notis ad h. l. postquam pariter de infantibus hæc verba interpretatus est, aliam quoque subjungit explicationem. *Oder, inquit, wird die Ungleichheit daran erkannt, daß Adam dem ganzen menschlichen Geschlecht zum Schaden, und im höchsten Muthwillen da er Krafft und Vermögen genug hatte Sündenreigungen zu überwinden, gesündigt hat: da hergegen nach ihm jeder für sich sündigt, auch der Lust weniger als jener, wegen der anliegenden Verderbniß, widerstehen kan.* Nota: male quidam Interpretes illos qui ante legem vixerunt ac expressum mandatum non habuerunt ut Adam, hic intelligunt. Vide Meisneri Anthropol.

Decad. I. Qu. 3. n. 20. & 40. & Decad. III.
Disp. 26. n. 52.

ΟΜΟΛΟΓΕΩ, *Confiteor*:

Haymon sic explicat illa verba Joh. I, 20. *καὶ ὁμολογήσῃ καὶ οὐκ ᾔκησεν* confessus est se non esse Christum, non negavit se esse vocem clamantis: Crediderunt fere omnes Bezae haecenus, qui Hebraismum his verbis inesse docuit: largior equidem Hebraeis solenne esse idem subungere negative quod dixerant positive ut Job. 15, 18. *Sapientes confitentur & non abscondunt Patres suos* & sic hujus generis phrasēs occurrunt Joh. I, 3. *πάντα διὰ τὸ ἐγένετο καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο ὃ ἐν ὁμοῦ γέγονε* I Joh. 2, 4. *ψευδὴς ἐστὶ καὶ ἐν τῷ αληθείᾳ καὶ ἐστὶ ψευδὴς* I Joh. 1, 5. *ὥς ἐστὶ καὶ σκοτία καὶ ἐστὶ ἐν αὐτῷ ὁ δὲ μὴ* Luc. 1, 20. *ἐσθ' ὁσιωπῶν καὶ μὴ δύναμει λαλῆσαι* Eph. 5, 15. *μὴ ὡς ἀσοφοὶ ἀλλ' ὡς σοφοὶ* 17. *μὴ ἀφρονες ἀλλὰ συνειότες* I Tim. 2, 7. & Rom. 9, 1. *ἀληθεῖαν λέγω, καὶ ψευδομαι*, adde Act. 26, 25. Cæterum D. Majus Observ. Sacris P. II. p. 55. ad Joh. I, 20. ex asse probavit, non Hebraismum sed Hebraismo similem esse locutionem vere Græcam, nam quam plurima attulit exempla ex media Hellade, puta: Sophocle, Isæo, Demosthene, quæ apud ipsum adeantur, utpote qui plura promittit ex Sebast. Phochenio. Quod autem eadem ter in eodem sensu repetantur *ὁμολογήσῃ καὶ οὐκ ᾔκησεν*, καὶ ὁμολογήσῃ id fit ad denotandam Johannis vehementem asseverationem & desiderium persuadendi de Christo, pari modo quo

certissimæ asseverationis causa reduplicatur nostrum *ναὶ, ναὶ, καὶ* 8, 8 Matt. 5, 37. & Christi *Ἀμην, ἀμην λέγω υμῖν*. Fit quoque *ἐπιζευξίς* vel vocum vel sententiarum aut pro magnitudine rei inculcandæ, aut pro stupiditate seu cordis duritie auditorum vellicanda, vel pro majore attentione excitanda, ita Baptista repetit Joh. 1, 33. *καὶ γὰρ ἰδεὶν αὐτόν*, Christus sæpe Joh. 6. *ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος ἀπ' οὐρανό* Joh. 8. *ἀποθανέσθαι ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν* Joh. 21. *Σίμων Βαρεθαύνα ἀγαπᾷς με;* hinc Matt. 22, 1. Mat. 13, 44. 45. 47. *παλιν εἰπὺν αὐτοῖς ἐν παραβολαῖς* (sc. varia oratione, modo ænigmatice, modo obscure modo aperte eadem ipsis inculcavit (hinc tot repetitiones obsecratorię Davidis ubiq; in Psalms, comminatorię Prophet. Jer. 17, 18 Jer. 50, 35. 36. 37. Jer. 51, 21. 22. 23. Ezech. 7, 5. 6. 10. Ezech. 21, 14. 27. 28. Amos. 4, 6. 8. 9. 10. 11. Amos. 7, 2. 3. 5. 6. admonitorię Doctorum Ecclesię Phil. 3, 1. *τα αὐτὰ ὑμῖν γράφειν ἐμοὶ μὲν οὐκ ὀκνηρὸν ὑμῖν δὲ ἀσφαλές· βλέπετε τῆς κυνᾶς, βλέπετε τῆς κακῆς ἐργατίας, βλέπετε τὴν κατατομὴν*. Victorin. Strigelius in Hypomnem. Ex Epicteto & Platone confirmat eadem sæpius esse repetenda, quæ radices in animis agere velimus, affertque hæc ex Xenophonte Memorab. l. 4. p. 635. *καὶ ὁ μὲν Ἰππίας ἀκροῶν ταῦτα ὡς περ ἐπισκοπτῶν αὐτόν, ἐτι γὰρ σὺ, εἶπεν, ὦ Σωκράτες ἐκεῖνα τα αὐτὰ λέγεις, ἀ γὰρ παλαι ποτὲ σὺ ἤκησας. Καὶ ὁ Σωκράτης· ὁ δὲ γὰρ τῶν δεινότερον, εἶπεν, ὦ Ἰππία, καὶ μόνον αὐτὰ αὐτὰ λέγω, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν αὐτῶν.*

ΟΝΟΜΑΖΩ: Eph. 5. v. 3.

ἀκα-

ακαθαρσία, πορνεία μηδε ονομαζεσθαι εν υμιν, καθως πρεπει τοις αγιοις. Hic nominare ponitur pro exercere, vel de ejusmodi rebus cum complacentia loqui in aliorum scandalum, vel: ονομαζεσθαι: nusquam accidat inter vos ut audiatur scortatio, ita ut nusquam detur occasio ejusmodi scelera vel nominandi: etenim ipse Apostolus hac vitia nuda nominatione demonstrat: ita quoque Exod. 23, 13. *Nomen Deorum alienorum ne audiatur in ore tuo*, at talia nomina audita fuere in ore Eliae 1 Reg. 18, 19. 2 Reg. 1, 3. Amos c. 5, 26. Stephani Act. 7, 43: confer Os. 2, 17.

ΟΝΟΣ: 1 Sam. 16, 20. *וַיִּמְחַן*, *asinus panis* α: pane onustus: LXX. Intpp. pro *Chamor* legerunt *Chomer*, quoniam eadem sunt literæ atque dixerunt *γομορ αριτων*. Quidam quoque Judæi pari modo interpretati sunt: legitur eadem phrasis in Sofibio *Εδαιμεν αριτων τρεις ονους και θηλις*. Causabonius in lect. Theocriti *τρεις αριτων ονους* explicat *τριων ονων φορτιον*. In alio loco, 2 Reg. 6, 25. quidam Hebræi pariter *Chomer* legi volunt pro *Chamor*, nempe quoniam id probrum amovere conantur, quod Samaritani caput asini comederint, qui fuit immundus ex lege, led legendum est *Chamor*, nam quid foret caput *τς Chomer* vix facile quisquam dixerit. Recte itaque LXX. (quemadmodum aliæ quoque omnes Verf.) *εγενηθη κεφαλη ονυς πεντηκοντα αγρυρις*. Plutarchus de Artaxerxe apud Cadusios refert: *τα υποζυγια μονον κατισκοπτε, ως ονυς κεφαλην μολις δραχμων εξηκοντα ων ον*

ειναι. De asina Bileami vide doctissimum Sam. Bochart. in Hierozwica P. 1. l. 2. c. 14. de maxilla asini Samsonis ibdm c. 15. de asino Prophetæ 1 Reg. 13, 24. ibdm cap. 16. de asino quo Christus victus est Hierosolymam c. 17. docta vero quædam de asino miscellanea c. 18. Habetur alias *ονος* Ezech. 32, 10. Jer. 22, 16. Zach. 14, 15.

ΟΞΥΣ, *acutus* item *velox*, hinc *οξεως*, velociter Ef. 8, 1. 3. *לְשׁוֹן חַרְשׁ* *בְּשׁוֹן* ubi voces *Schalal* in textu & *σκυλο* apud LXX. Intpp. quo ad sonum valde conveniunt: *τς οξεως προομην ποιησαι σκυλων*, *παρεσιγαρ v. 3. ταχεως σκυλευσον*, *οξεως προνομευσον*, Luth. *raube bald*, *eile beute* Diod. Gall. *il se batera de butiner*, *il se diligentera au pillage*, Genevens. *qu'on se depeche de butiner: il bate le pillage*, Erbergerus quoque v. 3. *Mahea-Salal-Has-Bas*. v. tamen primo habet: *Solleciti lo spogliare Il predar s' Affretta*. Vulg. & Osiander: *Velociter spolia detrahe, cito pradare*. Sed Tremellius tantummodo latinis literis scripsit *Maher-Shalol-chas bas*. *Οξυς*, *acutus* h. e. accuratus Eccl. 12, 13. *elencho pungens α: verba sapientis pungunt non palpant*. Alias *Οξυς* in malam partem sumitur Pf. 57, 5. Prov. 5, 4.

ΟΠΙΣΩ, Sumitur in malam partem, ita justus dicitur cadere in faciem, impius vero retrorsum, vide Matth. 17, 6. Gen. 17, 3. Ezech. 2, 1. Dan. 10, 9. Gen. 49, 17. 1 Sam. 4, 18. Gen. 22, 13. *ειδεν οπισω αυτη: Da hub Abraham seine Augen auf und sahe einen Widder hinter ihm*, Glos.

Glossa: Er sahe hinter ihm: weit und tieff zurück Joh. 8, 56. Τα οπισω Luth: vertit gebräme, in Hebr. est חַיִּי Nah. 3, 5. η αποκαλυψω τα οπισω σε επι το προσωπον σε, και δεξω ενεσι την ασχυνην σε. Diod. je retrousseray les pans de la robe sur ta face & fera voir ta vergogne aux nations & ta turpitude aux nations & ta turpitude aux Royaumes: glossa: terme emprunté des insolences militaires envers les femmes prisonnières de guerre. Erberg. io scoprirò le tue fimbrie, e la tua ignominia ai regni Es. 47, 2. 3. Ezech. 16, 37. Jer. 13, 21. δια τα πληθ. της αδικιας σε ανεκαλυφθη τα οπισθια σε, παραδειγματιθηναι τας πτερνας σε. On n'épargne pas icy ny les cotillons, ny les falbelas, ny les laistoufaires.

ΟΠΑΑ, arma, spiritualia sunt vel cunctis fidelibus communia, οπλα τ. φωτος Rom. 13, 12. της διακαιεσυνης Rom. 6, 13. 2 Cor. 6, 7. πανοπλια Eph. 6, 11. 13. vel propria Ministrorum Ecclesiae 2 Cor. 10, 4.

ΟΠΤΟΜΑΙ, video Joh. 3, 36. οψεται ζων. Convenit cum idiomate Hebræo hæc locutio quemadmodum Act. 2, 27. ιδειν διαφθοραν, Joh. 8, 51. ιδειν vel θεωρειν θανατον v. 52. γευσασθαι θανατου. Οπτομαι, curo, ita Proditori dictum συ οψει, Latine: Tu videris.

ΟΡΑΩ, video: Joh. 20, 29. οτι εωρακας με πιστευκας. Verbo videndi hic etiam tactus comprehenditur, sicut etiam auditus Ex. 20, 18. Jer. 2, 31.

Ezech. 3, 13 & odoratus Gen. 27, 27. Matt. 5, 8. οτι θεον οψονται, alii legunt b ορωνται denotatur in his verbis visio beatifica, cujus compotes aliquando fuisse Spiritus impuros dicere non possumus, dicitur autem de Angelis in bono nunc confirmatis Mat. 18, 10. βλεψιτε προσωπον των πατρων.

Joh. 1, 18. θεον οδεις εωρακε ποποτε, ο ων εις τον κολπον των πατρων, αυτος εξηγησατο denotatur cognitio perfectissima in verbis: θεον οδεις εωρακε ποποτε, & tamen dicitur 1 Joh. 1, 1. ο εωρακαμεν και ο ακηκοαμεν &c. Sed distinguendum inter Visionem Dei κατα σαρκα & visionem Dei ασαρκ. Vidit Johaunes Deum variis modis: in carne, in transfiguratione, in corpore glorificato, in spiritu Apocalyptico, ac nunc demum videt visione beatifica in Patria: Sed dum de visione Dei agitur, illa commode distingui potest in visionem a facie & visionem a tergo: illa vel est visio infinita, comprehensiva Deitatis (alias Theologia αρχετυπος) deprædicata de Filio: Joh. 1, 18. confer Mat. 11, 27. Joh. 10, 15. Joh. 6, 46. de Spiritu sancto 1 Cor. 2, 10. vel intuitiva beatifica 1 Cor. 13, 11. 12. Job. 19, 26. fidei opposita, homini viatori nusquam patula Exod. 33, 20. Viatori inquam qua Viatori, nam alias eam habuerunt quidam a Prophetis Christo, Apostolis ac tempore Passionis resuscitati (NB. partialiter tamen quo ad animam, non quo ad corpus) qui iterum tantisper Viatores facti sunt: Habuit illam Stephanus in ultimo agone, sed jam non amplius erat Viator, metam attigerat, pro

pro ut dicitur: *il étoit au point, au bout de l'éternité*: Vel *nude contemplativa*, qualis damnandis quoque in extremo die continget Joh. 19, 37. Visio *à tergo* est *speculativa*, mediata, ænigmaticea, cujus infima species est *σοιχεοδης* illa, seu cognitio Dei ex rebus naturalibus, Ethnicis quoque ac infidelibus communis Rom. 1, 20. Job. 36, 25. Alia autem Visio fidei seu spiritualis in verbo, alia symbolica in figuris, alia extraordinaria in miraculis Ex. 8, 19. in apparitionibus, & hæc vel peculiaris in corpore, qualis Mosi indulta fuit Num. 12, 6. 7. 8. in corpore vel extra corpus, ut Paulo, ecstática ut Petro & Johanni Theologo, vel *χενωατισμῶν* ut vigilantibus: Noacho, Abrahamo, Loth, Isaco, Jacobo, Josuæ, vel dormientibus ut Abrahamo, Jacobo, Abimelecho, Samueli, Magis, Josepho, Paulo &c.

OPTH, *Ira*: quæ est vel Dei, vel hominis; *illa* vel animum iratum vel ipsam pœnam denotat e.g. Rom. 3, 5. *Hæc* vel pia est ex zelo justo profecta Eph. 4, 6. vel impia, injusta: Est *οργη* indignatio Luc. 15, 28. Summa afflictio Luc. 21, 23.

OPMAΩ, *ruo*, *irruo* Matt. 8, 32. ab *ορμη* impetus Jer. 47, 3. Luth. *Ihrer starken Roß daher traben*. Genevens: *tempetement des ongles des ses puissants chevaux*: melius diceretur: *l'impetueuseté des ongles des ses forts chevaux*: nam equus Gallice dici nequit *puissant* vel *vaillant*, sed *fort*. Valde emphatice in sua lingua Italus: per lo strepito del calpestio dell' unghie de' destrieri dieffo. Ezech. 3, 14. *επορευ-*

θηεν ωρμη τῶ πνευματος. Sunt qui id intelligunt de Spiritu non Prophetæ sed Prophetico, quoniam additur *καὶ ἡ χεὶρ κυρίου ἡν κατετάκει ἐπ' ἐμὲ*. Sed rectius id refertur ad proprium Prophetæ Spiritum, five id intelligas *Zuneigung* prout dicitur de Elia quod *ivit ubi potuit*: quocunque eum fors tulit secundum voluntatem suam, five *humeur*, quoniam testatur Prophetæ v. 15. quod diu fuerit *μετρωε*. Valde igitur arridet Versio Genevens. *je m'en allois ennuye par le chagrin de mon esprit*. Erberg. *e me ne andai nell' ira del mio spirito*. Variat Lutherus: *Ich fuhr dahin und erschrock sehr*: Vulg. & Osiand. *abibam amarus in indignatione Spiritus mei*. Tremell. *abibam amarulentus astu Spiritus mei*: glossa: *acerbe & iniquo animo ferens argumentum prophetiæ & vocationis meæ*.

OPOS, *mons*: Sumitur: I. Proprie: vel pro monte & tumulto, vel pro locis montanis, ita passim in S. literis occurrunt montes: Horeb, Sinai, Hebal, Grisin, Sion Oliveti, Saron, Samariæ, Misfan, Herman, Calvariæ, Thabor, Salmon, Galaad, qui omnes, licet proprie sic nominentur, habent tamen plerumque significationem Mysticam, ut patebit ex quibusdam scripturæ locis quos exempli causa opponere lubet.

Pf. 42, 7. *μνησθησονται σε ἐκ γῆς Ιαβδαν καὶ Εβρονεμ ἀπὸ οὐρανοῦ*. Vulg. *memor ero tui de terra Jordanis & Hermonim à monte modico*: Psalter. Ital. Paris. *per laqual cosa jo miricordero di te dalla terra del Giordano & Hermonim*

nim dal monte piccolo neque multo aliter reliqui Itali, ita & Luther. Sed Diodatus, Svaningius, alique loco montis modici seu parvi posuerunt Misar. *Mon ame s'abbat en moy, pourtant il me souvient de toy depuis le pays du Jordain & depuis les montagnes d' Hermon & le mont Misar.* Exulabat David trans Jordanem in regione Gilead, à facie tam Absalonis quam Saulis, ubi erant multi montes propter regionem valde irriguam, hi appellabantur collective *Hermonim*: Hinc toties facit mentionem montium in suis querelis I Sam. 26, 20. Psal. 11, 1. Cæterum montem *Misar* quod attinet, si ejus nomen est proprium, fuit vel ille modicus mons, in quo stetit dum Abnerum e castris Saulis compellavit, vel mons lapideus Selah-Mahelkoth, vel ille mons, in cujus spelunca abscidit fimbriam Saulis, & sic sensus erit: nunc licet in magnas angustias redactus sim, fugiens à facie Absalonis, tamen recordor auxilii tui, cum me eripuisti ex summis periculis, & quidem in hac eadem regione ubi nunc sum, cum exul eram a facie Saulis in his Hermonim & Misar, ideoque adhuc confido in te, quasi dicat: **der einmahl geholffen hat, der wird auch ein andermahl helfen, insonderheit wann es am selbigen Orte und in gleichen Zufällen ist, wenns ihm weder am Willen noch am Vermögen gebricht: diß ist eine politische Regel in unserm Gebet gegen Gott zu gebrauchen, den wenn einer seines Gutmäters Wohlthaten erwehnt, so obligiret er ihn noch baß in der Noth; denn es heist alsdann: HErr! du must dir noch mehr Danck verdienen, und es wird dir**

jetzt nicht schwerer fallen mir zu helfen, und in der Noth bezuspringen als vormahls, thust du aber jetzt nicht, so mangelts nur an deinem guten Willen, das will ich aber nicht hoffen, denn unsere Väter hoffeten auf dich, und wurden nicht zu schanden Psal. 22, 5. Du bist auch Israels Noth-Helffer, das ist dein Nahme von Alters her Jer. 14, 8. Du wirst wohl nun solchen herrlichen Ruhm an mir nicht verlieren, sondern vielmehr alles so ausrichten, daß dein herrlicher Nahme möge immerdar und ferner gelobet und gepriesen werden, darum auf, HErr! zu meiner Hülffe, verzweuch nicht, und säume nicht! colligitur hic sensus verborum Davidis ex antecedentibus vers. 6. **SPE RA in Deo anima mea, quoniam ADHUC CONFITEBOR Illi** h. e. sicut antea gratias egi propter mirabile ejus auxilium, ita adhuc liberabit me, & adhuc gratias de novo agam: **dancken heist aufs neu wider bitten.** Si autem Misar non est nomen proprium montis ut alii autumant quoniam alibi in Scriptura mons Misar non memoratur, tunc intelligendus est per parvum montem mons Sion, & sic est significatio Mystica, quam aliorum potius quam propriis verbis exponere juvat: ita autem D. Cornerus in suo Psalterio: *remotus erat David à cultibus Divinis & à Sacra synaxi summi festi, ideo conquestus est hoc Psalmo sibi non licere esse in templo & sacris ritibus ibidemque orare & verbi Divini consolationes audire; Convenit illis qui in magnis doloribus, qui sunt pena peccati, & marore animi ad Evangelicæ vocis consolationes suspirant, & ad verba: a monte modico: Hic fuit Sion:*

est

est memor pusilli & contempti catus Dei, cui ipse tunc quoque fuit conjunctus doctrina & confessione, quamvis corpore sejunctus. Glossa est Osiandri: In tanta angustia ego exul saepe cogito de terra Sancta, in qua terra est collis Sion, mons (respectu aliorum) parvus quidem, sed idem celeberrimus propter cultum Dei qui ibi exercetur. Tremellius reddit: à monte exiguo, sed is hanc addit glossam: ubicunque locorum exulare cogar in terminis Israelitarum, qui hic ex ordine memorantur: ab oriente, ubi erat Jordan, ab Aquilone, qua definitur Hermone monte, & Libano, à meridie, qua montana Judaeam terminant, nam haec cum Libano monte & Hermone comparata in exiguis tantum collibus numerantur.

b Psal. 48, 3. *ορη Σιών* (Scholiastes: *εργον εν ταυ σκοπευτρια*, nam in editoribus locis fuerunt semper *σκοπευτρια*) *τα πλευρα* (all. Edd. *μυρα*) *τῆς βορρᾶ* Erb. *che e dallato di Aquilone*. Diod. & Psalter. Ital. Paris. *il monte di Sion a i lati di Aquilone*, Calv. Genev. *le mont de Sion, le fonds de vers Aquilon*. Vulg. *fundatur exultatione universe terrae mons Sion, latera Aquilonis, civitas Regis Magni*: Mons Sion dicitur a parte meridionali ad oppositionem montis Moria à parte septentrionali (*πλευρα* enim *τῆς βορρᾶ* est meridies, ideo etiam Gallus habet non *vers* sed *devers* h.e. e regione) ubi erat templum exstructum: jam quoque Christus dicitur praecise Rex constitutus in monte Sion Ps. 2, 6. non in altero monte Moria, etenim Ejus regimen non debuit esse in templo Salomonis aut ceremoniis, Vet. Test. Dicitur

autem mons Sion a latere habere Aquilonem h.e. Moria ad denotandum quod Evangelium legem semper habeat tanquam a latere, & ab illa sejungi non debeat, quod adversus Antinomios observandum ex verbis Christi Matth. 5, 17.

Psal. 68, 15. 16. 17. Wenn der Allmächtige hin und wider unter ihnen Könige setzt, so wird es helle, wo es dunkel ist, der Berg Gottes ist ein fruchtbar Berg, ein groß und fruchtbar Gebirge. Was hüpfet ihr grossen Gebirge? Gott hat Lust auf diesem Berge zu wohnen. Vulg. *dum discernit caelestis Reges super terram, nix dealbabuntur in Selmon, mons Dei, mons pingvis, mons coagulatus, mons pingvis*. LXX. *ορος θεος, ορος πιον, ορος τετυρωμενον* (*הר גבנוני* *mons gabnunim*: Arabs, Psalter. Vetus, Hilarius: *mons caseatus*, Hieronymus & Hebræi omnes: *mons excelsus*, & quidem recte nam *גבן* Gibben gibbosum denotat Lev. 21, 20. & Syrium *gebina* est vertex seu cacumen montis Luc. 4, 29.) *ορος πιον*. D. Cornerus: *Dum constituit omnipotens Reges super eam* (Glossa: *describitur Ecclesia a causa efficiente Doctorum & Praefectorum*) *sicut nix dealbabuntur tenebrae* (glossa: *ab effectu Evangelii: vera agnitio Dei lucebit in mentibus, erunt veri cultus discussis tenebris & idololatria, & post tristitiam redibit Ecclesia facies serena, & letitia*) *Mons Dei, mons pingvis, mons excelsus, mons pingvis* (glossa: *ab autore & donis Ejus, qui habet consolationem ex verbo inde vivit, floret, pingvescit in donorum varietate*) *ut quid exsultatis montes excelsi? hic est mons, in quo benaplacitum est Deo habitare* (glossa: *antithesis*

sis imperiorum, mundi & Ecclesie: Apostrophe: desinant hunc montem quem nemo superare potest) Diodat. *Il neiga en Salmon, o! mont de Dieu o! mont de Bascan!* De monte Salmon vide Jud. 9, 48. hic erat opacus, confusus, tenebrosus, niger, uti sonat το Salmon quod in textu est: de hoc autem dicitur quod candescet tanquam nive, illuminabitur quasi terra, luce pacis ac benedictionis Divinae, quæ alias dicitur repleta tenebris Psal. 74, 20. & sic renovabitur tanquam facies terræ Psal. 104, 30. Mons autem Dei dicitur in textu mons Basan, quoniam grandis, quemadmodum etiam civitas grandis, civitas Dei Jon. 3, 3. & cedri grandes κεδροι Θεου Psal. 80, 11. His addi possunt quæ habet Martinius in Lexico voce *Mons* ad hunc locum: vide quoque paulo inferius locum Psal. 121, 1.

d Psal. 76, 5. Sion du bist herrlicher und mächtiger denn die Raube-Berge: *tu sei luminoso, tu terrible piu che i monti di preda*, φωτισεις συ θαυμασως απο ορεων ακρων. Aquila: φωτισμος συ υπερμεγέθους απο ορεων αλωσεως Symmach. φωτισεις συ θαυμασως απο ορεων θηρας. Theodosion: φοβερος ει, θαυμασος απο ορεων καρπιμων. Tremell. *Illustris factus es, magnificus ex montibus direptionis: glossa: nobilitata est majestas tua ex eo maxime, quod Assyriorum castra montes occupantia nobis tradidisti diripienda prout sequens versus explicat.* Osiander: *Illustrior & gloriosior es montibus rapinis.* Diod. Gall. *tu es illustre, magnifique sur routes les montagnes de proye: glossa: royaumes du monde pleins de violence, comparés aux hautes montagnes qui sont*

la retraite des betes sauvages voy Cant. 4, 8. Hab. 3, 6. ita quoque commentatur D. Cornerus: *Collatione laudat: Est potentior Ammonitis, Assyriis & Aegyptiis, quorum est notatio qui in montibus præda vixerunt, vel: est robustior feris in montibus prædam agentibus, vel qui armis & latrociniiis regna consequantur.* Ab hisce versionibus ac expositionibus variat aliquid Versio LXX. φωτισεις συ &c. & post hos Vulgata: *illuminans tu mirabiliter à montibus æternis*: Sensus erit, quod homines mirabiliter illuminentur in Ecclesia per gratiam Sp. S. ad cognoscenda alta ac magna illa mysteria salutis ab æterno conclusa Eph. 1, 9. abscondita sed nunc patefacta Eph. 3, 4. 5. 9. quæ ob altitudinem & magnitudinem dici possent: *montes*, ob originem: *æterni*, ob revelationem: *celsi*, qui conspicientibus è longinquo patent. Etsi autem ex Hebræo Latine dicendum est: *Illustris es tu mirabiliter præ montibus æternis* (sæpe enim quoque in Græco ponitur απο pro μαλλον) tamen adhuc per montes æternos intelligi possunt imperia mundana, modo æternitas æstimetur ad mensuram τὴν ὅλην periodici, sicut terra dicitur æterna: valde vetusta: adeo ut sensus sit: *Superbiant licet Imperia vel Monarchiæ sua vel antiquitate, vel potentia aut magnificentia, splendoreve, tua tamen luce, si tecum conferantur, tenebrescunt ac offuscantur, nec tuum attingunt ævum aut durationem.*

Denotat *mons Sion* non militantem solummodo sed & triumphantem Ecclesiam Ap. 14, 1. Ebr. 12, 22.

Dicitur *mons Olivæ*, *mons Masbit* 2. f. Reg.

Reg. 23, 13. h. e. perditionis, & quidem notanter, nomine inverso, nam dicebatur alias *Mirba* h. e. unctionis 1 Reg. 11, 7. & est hoc Scripturæ non insolens invertere nomina vel locorum vel personarum, sive in bonam, sive in malam partem, ita: Bethel, Bethaven, Jechonia, Chonia, Tophet, Benhinnom, & Mich. 1. Ophra, Scaphir, Ezel, Maroth, Gath, Gad, Lachisch, Moreth: de quibus vide in voce *σποδος*.

§ Mons ille *anonymus* Ezech. 11, 23. vel vere fuit, vel in visione prophetica præfiguravit montem oliveti vel Calvariæ, confer Zach. 14, 4. 2 Sam. 15, 30. quod autem dicatur gloria Domini stetisse in illo monte, id non pugnat cum summo exinanitionis gradu in persona Christi, qui maxime apparuit tam in monte fudoris, quam in monte crucis, etenim fuit Dominus gloriæ etiam eo tempore quo crucifixus fuit 1 Cor. 2, 8.

h De loco Ps. 121, 1. *שׁוּן עֵינַי אֶל הַרִים מֵאַיִן יָבֵא עֲזָרִי*. attollo oculos meos ad istos montes, unde venit auxilium meum, nil dicendum nobis reliquit Doct. Majus in Obs. S. P. I. p. 15. ad h. l.

i De loco Cant. 5, 1. & 6, 4. vide Doct. Bochartum: (ubi agitur de monte Galaad) in Hierozwic. P. I. l. 2. p. 626. 627. 628. &c.

l Per montes designantur Magnates & Potentes, *Μεγιστους* Mich. 6, 1. *Mach dich auf und schilt die Berge, und laß die Hügel deine Stimme hören*: audet Deus etiam montes tangere ita ut fumigent Amos. 4, 1. Jer. 5, 4. 5. Hab. 4, 6. 10. 13. 14. & hac ratione est Deus æque montium ac vallium 1 Reg. 20, 23. 28. hinc Reges quoque confiteri coguntur Ps. 51, 6. *Tibi soli peccavi*, nam etsi exlexille

erat ratione subditorum suorum, aliorumve hominum, Deo tamen peccaverat, licet *το Tibi soli* hic tamen non sit pure exclusiva, nam peccatum Davidis erat scandalosum toti populo, imo gentilibus, sed quod comparisonem instituat inter Personas offensas, & quod reatus sit gravior respectu Dei irritati quam hominis 1 Sam. 2, 25. Wenn jemand wider einen Menschen sündigt, so kann der Richter schlichten, wenn aber jemand wider den Herrn sündigt, wer kann für ihn bitten?

Dæmones expetunt ut liceat ipsis obfidere ac præcipitare suos quæ in montibus erant Marc. 5, 11. Luc. 8. & Matth. 8. das ist: der Teuffel hat gerne sein bestes Spiel auf den hohen Bergen Jer. 5, 4. 5. 6. Solcher Berg: Teuffel kan aber anders nicht ausgetrieben werden, als durch den Spruch Sap. 6. Potentes Potenter Punientur, welche 3. grosse Obrister Beuterich, als ihme der gottselige Pfalz-Grav Casimirus drum fragte, also vertirt: Gnädigster Herr! Potentes potenter punientur: das ist: Wenn die Grossen nichts Gutes thun wollen, so wird sie der Teuffel holen mit Haut u. Haar, mit Leib und Seele.

Es. 28, 21. *Sicut enim in monte divisionum* (Prazim. 2 Sam. 6, 20. 1 Par. 14, 11.) *stabit Dominus, sicut valle Gibeæ* (Jos. 10, 12. 2 Sam. 5, 25.) *irascetur ut faciat opus suum, alienum est opus Ejus, ut operetur opus suum, peregrinum est opus Ejus ab eo.* Addit Glossam Osiander: *nil enim natura Dei convenientius est quam benefacere, penas igitur immittit Dominus, ut deinceps locus sit ejus beneficentia*: pariter explicat Suaning. in glossa

Danica: Luth. Der Herr wird sich auf-
 machen wie auf dem Berge Prajim, und
 zürnen wie im Thal Gideon (legit forsan
 Gideon pro Gibeon vel est error Typogr.)
 daß er sein Werk thue auf eine andere Wei-
 se, und daß er seine Arbeit thue auf eine an-
 dere Weise (Glossa Weimar. diß heißt wie
 I Cor. 1, 21. 22. 23. 24. 25. dieweil die
 Predigt vom Creutz ist aller Welt ein
 Greuel, Aergerniß und Murrheit, und gar
 eine andere Sprache, die sie viel weniger
 versteht denn des Gesetzes oder Vernunft
 Weißheit, durch welche sie sich doch nicht
 besserten Matth. 11, 17. cecinimus, plora-
 vimus vobis I Cor. 14, 21. εν ετερογλωσ-
 σοις η εν χειλεσιν ετεροις λαλησω τω λαω
 τω, και οδ' οτως εισωκησονται μη λε-
 γει κυριος, vide Deut. 28, 49. Es. 28, 11. 12.
 Ezech. 33, 31. 32. 33.) LXX. ωσπερ ορος
 ασεβων αναστησεται κυριος, και εσαι εν τη
 Φαρυγγι Γαβρων, μετα θυμω ποιησει τα
 εργα αυτη, πικριας εργων ο δε θυμος αυτη
 αλλοτριως χρησεται, και η σαπρια αυτη
 αλλοτρια Tremellius: *opus alienum ex-*
ponit in glossa: opus insolens ac summe ad-
mirabile: sed Italicae ac Gallicae omnes
 cum Vulg. & Osiandro explicant.

Gal. 4, 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29.
 30. 31. Juvat ad συναφειαν hujus loci attexe-
 re verba Doctissimi Hispani Don Lorenzo
 Ramirez del Prado, quoniam hic scriptor
 paucorum manibus teritur. Is autem in
 Pentechontarcho c. 28. sic fermocinatur:
 Non alias partes proprias dixeris Rhetori-
 ces, quam tropos & figuras: porro tropos S.
 Scr. sunt qui distinguant à tropis quos in
 Virgil. & Cicerone invenimus, & certe fal-
 luntur longe qui in S. Scr. plus quatuor
 tropos se putant agnoscere; sunt autem:

Metonymia, Metaphora, Ironia, Synech-
 doche, de quibus plena manu qui Rhetori-
 ca scripsere. Sed si metaphora dura est, di-
 cetur Catachresis, si continuatur, Allegoria;
 Est igitur allegoria continuata metaphora,
 & metaphora ex similitudine oritur, non
 ex re vera. Ecce protinus reclamant qui in
 Orchestra sedent: Quomodo D. Paulus di-
 cit Gal. 4. duos filios Abraham esse per alle-
 goriam duo Testamenta? minime id dicit
 Paulus, nam quae sunt dicta & facta per ty-
 pum, sive figuram, non possunt dici per al-
 legoriam. Quae ut radicitus intelligantur o-
 perae pretium duco animadvertere figuras
 & tropos in Scr. S. tot esse numero quot in
 literis profanis, uno excepto sc. typo, qui
 nusquam nisi in S. Scr. reperitur, nam ty-
 pus, seu figura, delineatio nascitur ex histo-
 ria, quae non solum in se vera sit, sed histo-
 riam quoque futuram praecipue & ex institu-
 to repraesentet: Moses exaltavit serpentem
 in deserto, in quem qui spectabant, sanita-
 tem consequebantur Num. 21, 9. sed illud
 factum quod historiam futuram repraesen-
 tat, Typus erat crucis & nostrae salutis in
 Christo, Jonas quoque exemplum erit hi-
 storiae & typi: Sequitur allegoria: Nunc has
 tres partes in loco Pauli ostendamus. Hi-
 storia est: Abraham habuisse duos filios, al-
 terum ex serva, alterum ex libera: Typus
 sequitur: haec sunt duo Testamenta, unum
 in monte Sina, alterum in monte Tabor,
 quod est Evangelium: In tertia parte sequi-
 tur Allegoria: Hierusalem terrestris: Sy-
 nagoga serva genuit Judaeos, qui in ceri-
 moniis manent: Hierusalem caelestis, ma-
 ter fidelium libera est, haec genuit fideles,
 qui legem gratiae custodiunt: totius loci
 summam sic descriptam vide:

Historia

	SERVITUS	ABRAHAM	LIBERTAS
		Uxores duæ:	
Historia &	Agar serva:		Sara libera:
		Filii duo:	
Typus	Ismael ex carne servus:		Isaac ex promissione liber.
		Testamenta duo:	
	Lex in Sina, ceremoniæ		Evangelium, regnum cœlorum
		Civitates duæ:	
Allegoria	Hierusalem terrena, Synagoga serva, quæ servit cum filiis suis		Hierusalem cœlestis, Mater omnium fide- lium, libera:
		Filii duo:	
	Judæus in ceremoniis manens		Fidelis, filius gratiæ:

Vides ordines duos, quos Græci συσχιαι vocant, hos intellige a summo ad infimum quasi dicas series, vel ordines: In ordine primo est mons Sina, cui subordinatur Hierusalem terrena, quæ est Synagoga, & hoc significat Paulus illis verbis: Sina enim mons est in Arabia, qui conjunctus est ei, qui nunc est Hierusalem, nam illud: conjunctus est, Græce συσχιαι: in eadem serie est & ordine, quo temporalis Hierusalem, & quia quadrat cum Hierusalem, conjungitur eadem συσχει δε τη νυν Ιερουσαλημ. Non enim dicere voluit, Sina montem esse conjunctum urbi Hierusalem, quæ longissime abest a Sina monte. Totum autem locum Pauli sic paraphrastice expono: Abraham duos filios habuit, unum ex ancilla & unum ex libera, verum is qui ex ancilla natus est, secundum carnem natus est, qui vero ex libera, per promissionem, & hæc sunt αλληγορευμενα, quod ut demonstret, relata historia confert se ad typum, & allegoriam explicat dicens: Hæc enim sunt duo Testamenta, unum quidem fluxit a monte Sina in servitutem generans, & hæc est Agar, nam illa vox Agar consonat mon-

ti Sina in Arabia, Syri enim & Arabes Sina montem nominabant Agar, quod innuit etiam textus Græcus, quem omnes Græci explanatores agnoscunt, & e Latinis Ambrosius: hæc tenus Ramirezius: Vide Annotationes Hammondi ad Gal. 4, 25. hæc quoque expositio norma fuit Joh. Clerico: dum dialogum instituit inter Judæum *Δαρσχαν* seu concionatorem Allegoricum & Christianum Allegoristam in notis ad Gal. 4, 25.

Frustra quæritur, quodnam fuerit ορος p illud υψλον, in quod sustulit Christum tentator Matth. 4. an idem fuit in quo postea se transfiguravit? an illud cujus mentio fit Deut. 33, 2.? satis erit scire credenda simpliciter sc. quod vere in monte mundi gloriam vidit, etenim non fuit phantastica visio, licet mundana omnia sint φαντασματα & φαντασαι πολλαι Act. 25, 23. Sed quod εν σιγμη χρονω illa viderit, nil mirum, nam mundana omnia transeunt εν ερηκη και αποδως.

Montes denotant loca solitaria quæ fugientibus latibula commode præbere possint:

sint; Matth. 24, 16. Vide quæ supra diximus de fuga Davidis in montibus.

ΟΣΑΝΝΑ, Glück zu dem Könige! *vive le Roy!* 1 Sam. 10, 24. 1 Reg. 1, 25, 34. 2 Reg. 11, 12.

ΟΤΙ, Luc. 10, 20. *οτι τα ονοματα υμων εγγραφη εν τοις ουρανοις*. Hic το οτι exponas per *εαν* vel *οταν* (vide Luc. 17, 10. & 1 Joh. 3, 9.) etenim infallibilis ac absoluta certitudo salutis discipulorum ipsis ibi non revelatur *ασφαλως*, absque omni conditione, qualis revelatio facile securitatem parere posset in carne corrupta, sed monet Dominus, ne discipuli sua spe excendant. Sortem temporalem plurimis sanctorum revelatam legas e. g. Josepho in somnis, alias Davidi, Ebedmelecho, Barucho, at sortem in cælo futuram nemini absolute & sine conditione prædictam uspiam audiveris, latronem morti in cruce vicinum si excipias, qui jam credens erat finaliter, in agone constitutus. Perperam hic obijcitur effatum Christi Matth. 16, 28. *Αμην λεγω υμιν· εις τινες των ωδε εσηκωτων οιτινες & μη γευσωνται θανατου, εως αν ιδωσι τον υιον του ανθρωπου ερχομενον εν τη βασιλεια αυτου*, nam licet quidam hic intelligant adventum Christi ad iudicium propter versum antecedentem, satius tamen per *ελευσιν* *της υς της ανθρωπου* intelligenda est resurrectio Ejus & ascensus in cælos, adeoque status exaltationis, propter συναφειαν totius capitis, præsertim vers. 21. ita enim explicat Marcus c. 9. v. 1. & Lucas c. 9. v. 47. confer quæ in hunc locum diximus in voce. *Βασιλεια*, Sed

quicquid demum sit; quamvis per illam *ελευσιν* intelligendus esset adventus Ejus ad iudicium, adeoque intenderetur æterna salus eorum, de quibus locutus est, tamen nil contra nos inde infertur, nam non dixit Christus individualiter: *ετος η εκεινος ωδε εσηκως*, sed indefinite: *τινες των ωδε εσηκωτων*, & hoc non magis indubitato fuit demonstrativum quam illud Joh. 13, 21. *U-nus ex vobis tradet me*: quæ tamen pronuntiatio dubium in omnibus pariter movit, ita ut unusquisque pro se dixerit: *μητι εγω*; Perperam quoque obijcitur inscriptio Moysi in librum vitæ ipsi patefacta, & impossibilis ejusdem deletio Exod. 32, 32. 33. illa enim fidem ejus perseverantem, amorem erga Deum & Ecclesiam intimum pariter ac perpetuum, amicitiam inter Deum & ipsum ad finem usque (nam dicitur mortuus *αλφι Jehovah* Deut. 34, 5. tanquam inter basia, amplexus & oscula) factam, tectam tanquam conditionem (licet infallibilem ac certo prævisam) præsupponit, eademque in tantum, imo in totum nititur: Noverat hanc catenam indissolubilem (sc. inter prævisionem & prædestinationem) Apostolus, unde facile ipsi fuit votum: anathema esse à Christo, pariter ac Mosi; cum id impossibile esset ex pari conditione, quanquam hinc ideo nolim extenuari Heroicam charitatem Pauli & Moysi, cui addas si lubet Davidicam illam 1 Chr. 22, 17. quamvis longe disparem ratione modi, objecti & *εγκσιας· ratione*, inquam, *modi*: erat enim in voto ac voluntate Davidis comparatio abusiva ex duobus malis inevitabilibus *οντως*. Sed in voto Moysi ac Pauli comparatio

ratio duorum malorum, unius evitabilis, alterius inevitabilis, sc. ex hypothese, *ratione*, inquam *Objecti*: nam votum Davidis circa perditionem temporalem, Moſis autem ac Pauli circa temporalem pariter ac æternam verſatur: Denique *ratione τῆς ἐκδοτικῆς*: nam David ipſe quoque ſonſerat & neceſſarium ipſi erat aliquod ex tribus eligere: Moſes autem ac Paulus tanquam inſontes aliorum vice pati optarunt: Dixi neceſſe fuiſſe Davidi ut ex tribus unum eligeret: Elegit autem peſtem, quoniam ad minimum particeps pænæ eſſe vellet cum populo: Etenim vix eſt quin in bello aut prælio Rex conſervetur, præſertim ſi ſedomi teneat 2. Sam. 21, 17. in annona nullus unquam Rex aut familia Regia fame periit, ſed tempore peſtis ἀπρωποληπτος eſt οὗ ἐξολοθρευων. Tros Rutulusve fuat.

Luc. 7, 47. ἀφρωνται αἱ ἀμαρτιαὶ αὐτῆς αἱ πολλαὶ ὅτι ἠγαπήσε πολλοῦ, Luth. denn ſie hat &c. hic τοῦ ὅτι eſt διό vel διότι, idcirco, ideo, non autem quia vel quoniam, ita etiam accipiendum eſt τοῦ ὅτι. I Joh. 3, 14. ἡμεῖς οἶδαμεν ὅτι μεταβεβηκαμεν ἐκ τῆς θανάτου εἰς τὴν ζωὴν, ὅτι ἀγαπῶμεν τῆς ἀδελφῆς, niſi ibi velis referre ultimum ὅτι non ad τοῦ μεταβεβηκαμεν, ſed ad τοῦ οἶδαμεν & ita conſtruere: οἶδαμεν ἡμᾶς μεταβεβηκεναι ὅτι ἀγαπῶμεν, eſt enim vera dilectio verum gratiæ ſignum veræque fidei ac converſionis: vel etiam τοῦ ὅτι utrobique interpretari velis non quia, ſed quod: novimus quod transvivimus ex morte in vitam, quod amamus fratres &c. Ita τοῦ ὅτι ſæpe non eſt αἰτιακόν, ſed δεικτικόν, ut Joh. 16, 27. quando-

que adverſativum ut I Sam. 2, 25. Gen. 8, 21. (confer Gen. 6, 5.) I Tim. 1, 13. ἀλλ' ἡλεηθῆν, ὅτι ἀγνοῶν ἐποίησα ἐν ἀπίστια. Verte: Sed ignorans feci &c. atque ſic corrige cunctas Verſiones huius loci: Vide Tarnov. Exerc. Bibl. p. 159. Dannhauer. Id. B. Intp. p. 82.

ΟΥΑΙ, vah! I Reg. 13, 30. a Jer. 10, 19. Εἰς γὰρ vel plorantis ac plangentis I Sam. 4, 7. 8. Prov. 23, 29. Ef. 24, 16. Jer. 4, 13. Thren. 5, 16. vel punientis b ac pœnam irrogantis, hoc vel temporale c Num. 21, 29. Ef. 1, 4. Ef. 5, 8. & ſeqq. Ef. 10, 5. & 17, 12. & 18, 1. & 28, 1. & 31, 1. & 33, 1. Jer. 48, 1. 46. & 50, 27. Ezech. 2, 10. Amos 5, 16. & 6, 1. Zoph. 2, 5. Matth. 24, 19. vel æternum Ap. 18, 10. 16. 19. Ef. 3, d 9. 11. Matt. 18, 7. Marc. 14, 21.

ΟΥΡΑ, Cauda: Ponitur I. proprie pro cauda animalis, & dicitur alias κερχ Ex. 4, 4. Sunt qui ex hoc loco allegorias haud inſcite texunt: apprehendit Moſes non caput ſed caudam ſerpentis, unde colligas: (α) quod ſoli Chriſto Domino competit caput conterere Gen. 3, 15. Miniſtro autem Moſi caudam aliquatenus prehendere. (β) Reſ nobis eſt non cum capite, quod Goel Noſter contrivit, ſed cum cauda, quam adhuc movet ſerpens Ap. 9. 10. 19. & 12, 4. amiſſo aculeo I Cor. 15, 55. Eph. 6, 12. (γ) Cave ne caput maligni apprehendas: caute cum malitioſis agendum 2 Sam. 23, 6. 7. & eſt ut reſpicias ſemper non primum rei intuitum, ſed caudam, h. e. finem. ΟΥΡΑ II. Membrum genitale Job. 40, 12. III. Ponitur γὰρ pro parte viliori Deut. 28, 13. 44.

Und der Herr wird dich zum Haupt machen und nicht zum Schwanz, und du wirst oben schweben und nicht unten liegen, vide X. vers. 44. Ita ponitur quoque *ἄρα* pro homine inferioris seu vilioris sortis cui opponitur *κεφαλῇ* Es. 19, 15. Egypten wird nichts haben, das Haupt oder Schwanz, Ast oder Strumpfzeuge, Es. 9, 14. 15. Darum wird der Herr abhauen von Israel beyde Kopff und Schwanz, beyde Ast und Strumpf auf einen Tag, (scil. 2 Reg. 17, 2.) die alten ehrlichen Leute sind der Kopff, die Propheten aber, so falsch lehren, sind der Schwanz.

ΟΥΡΑΝΟΣ : Creherrima est locutio N. T. *ο πατηρ υμων ο εν τοις ὕεανοις*, ita Marc. 11, 26. qui versus plane omissus est in Bibliis Lutheri Edit. Leidenf. An. 1637. & in Bibliis Danicis Edit. Hafn. 1550. Ponitur *ἄρα* I. pro fundamento Marc. 13, 25. II. pro aëre Ps. 8, 9. III. pro nubibus Deut. 28, 23. Luc. 12, 56. IV. pro inferiori aëris parte Job. 2, 12. alias V. pro Deo Luc. 15, 18. 21. Marc. 11, 30. 31. Joh. 3, 27. Matt. 21, 25. VI. Pro Majestate ac autoritate Dei omnipotentis Rom. 1, 18. & ab hac fit transgressio locutionis ad authenticam quam sibi sumunt quidam homines superbi Ps. 73, 9. Was sie reden, das muß vom Himmel herab geredt seyn, was sie sagen, das muß gelten auf Erden (in quo loco valde à via discedunt *οι* LXX) VII. pro habitaculo infinitæ gloriæ ac Majestatis Divinæ, cujus Symbolum est cælum visibile Joh. 3, 13. *Nemo in calum ascendit nisi qui ex calo descendit, Filius homi-*

nis qui est in celis. Apage insulfas ex hoc dicto sophisticaciones. Nemo in cælum ascendit nisi qui ex cælo descendit. Christus quo ad humanam Naturam (seu Christi corpus) non ex cælo descendit. E. Christus quo ad H. N. non in cælum ascendit. Sunt quatuor termini: in Majori res est de toto Christo & est locutio pertinens ad secundum genus Communicationis Idiomatum, in quo exprimitur eorundem *μεταδοσις*. In Minore res est de Christo, ut sic dicam diviso, & male subsumitur de Una Natura ex præmissis de tota Persona. VII. Pro beatitudine Phil. 3, 20.

ΟΥΤΟΣ & ΟΥΤΩΣ

Joh. 1, 2. *ὅτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν.* Male Interpretes vertunt. Hoc erat in principio, cum dicendum sit: *HIC erat in principio* : Sicuti construitur : *πνεῦμα ἐκεῖ* Joh. 14, 26. ad denotandam Personalitatem. **ΟΥΤΟΣ** *ο αὐθροπ* vel simpliciter : *ὅτ* dicitur per contemptum Mat. 27, 47. Matt. 13, 55. Marc. 6, 3. Luc. 5, 21. Joh. 6, 42. 52. & 7, 35. Joh. 9, 24. Joh. 18, 30. Act. 6, 13. 14. Act. 17, 18.

Matth. 28, 15. *καὶ διεφθήμεθι ὁ λόγος* *ὅτ* *παρα Ἰδαγοις μέχρι τῆς σήμερον.* Quæritur an per *τὸν λόγον τῶτον* intelligendum sit mendacium militum in se, vel quod seniores conduxerint milites ad difsamandum hoc mendacium? primum mihi videtur aptius propter additionem : *παρα Ἰδαγος*, item propter antecedentia.

ΟΥΤΩΣ γὰρ Joh. 3, 16. *ἡγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον.* Est emphasis

ne finis
positive
non suf-
cederet

18, 24

προση-

ταλαν-

κελευ-

χι, και

η παν-

οφειλη

quod

cil.no-

mente

sche-

sunt

8, 22

r furis

ntit I

is mo-

p. 17,

21.

Und de
chen u
wirft
gen, vi
que
viliori
Es. 19,
ben, d
Stru
wird
Kopff
Stru
17, 2.
Kopff
ren, si

est lo
seavo
omiss
An. 16
1550.
to Ma
nubib
inferi
Deo I
Matt.
ritate
hac fi
tiam
super
vom
fagen,
loco v
pro h
fi

naturæ *instituta*: imago Dei haud minus ma-
litiose quam incaute deperdita.

naturæ *destituta*: reliquæ imaginis, vita da-
ta, conservata, sanitas animi & corpo-
ris, bona fortunæ, quotidiana benefi-
cia

naturæ *restituta*:

Gratiæ: donum re-
demptionis, voca-
tionis, justificatio-
nis, sanctificatio-

sis oratoria: SIC, denotans rem certissimam (veluti Danorum *Saa!*) Summam admirationem (nam hanc rem ipse Christus coram Nicodemo miratus est) Evidentissimam demonstrationem dilectionis, scil. Paternæ voluntatis sine ullo motivo vel antecedaneo, vel congruente, vel objectivo; nullum erat motivum antecedaneum, quia dilectio fuit æterna ab æterno: nullum congruum, quando enim Deum mundum dilexisse inquis, *αυσατα* dicis, siquidem nulla est convenientia inter Deum Sanctissimum & mundum perverissimum: nullum objectivum, nam dilexit nos dum adhuc inimici essemus Rom. 5, 10. dum in nostro adhuc sanguine volutabamur Ezech. 16, 6. Dixi evidentissimam demonstrationem: (α) ratione principii: DEUS dilexit mundum, ut daret FILIUM (β) ratione medii: ut qui-

cunque CREDIDERIT (γ) ratione finis: negative NON PERDETUR, positive: SED HABEAT vitam æternam, non sufficiebat abrogatio pænæ quin accederet positio præmii.

ΟΦΕΙΛΕΤΗΣ, Mat. 18, 24.

25. *αρξαμεν δε αυτα συναιρεν προσηνεχθη αυτω εις οφειλετης μυρων ταλαντων μη εχοντος δε αυτα αποδυναμικελευσεν αυταν ο κυριος αυτα προωθησαι, και την γυναικα αυτα, και τα τεκνα, και παντα οσα ειχε, και αποδοθηναι* v. 32. *οφειλη* alias *οφειλημα*: est Matthæo *οφειλη* quod Lucæ est *δανειον* Latine: *Debitum*, scil. nostrum quo Deo sumus *οφειλεται*, ex mente Christi considerandum tanquam.

Tabulam, quæ huc pertinet, vide in schedula peculiari.

Homo obæratuſ aꝓ miser

Nunquam potest esse quietus, sed variis curis atque anxietatibus distenditur I Sam. 22, 2. ubi ejusmodi miser his verbis describitur: *ων εν αναγκη, υποχρεως, κατωδυνος ψυχη*, Luth. *der in Noth und betrübtes Herzen ist*.

Semper postulatur debiti sui ac exactio- nes creditoris sui seu timet seu sentit 2 Reg. 4, 1. Job. 3. 18.

Homo Peccator, cui non remissa sunt debita,

Nunquam habet requiem Es. 48, 22. Es. 57, 21. Ps. 38, 4. sed suis semper furis agitatur.

Semper morsus conscientiae sentit I Tim. 4, 2. & pænas peccati quovis momento tremebundus extimescit Sap. 17, 11. Deut. 28, 65. 66. 67. Job. 15, 21.

Die dicta in jus agitur atque obtorto collo trahitur Mat. 18, 28. accusatur, testibus aut chirographo vincitur.

Lata sententia etiam si nil habeat quod reddat, id ipsi tamen adimitur quod videtur habere 2 Reg. 4, 1. Mat. 18, 25. Amos. 8, 6.

Ne ullum quidem amicum habet Prov. 14, 20.

Omnium injuriis obnoxius est, nam pauper ubique jacet: Job. 24, 4. 14. Job. 20, 19. Ps. 14, 6. Ps. 35, 10. Ps. 37, 14. Ps. 109, 16. Prov. 14, 20. Es. 10, 2. Ezech. 22, 29. Amos. 2, 6, 7. & 5, 11. 12. Sap. 2, 10. Sir. 13, 25.

Hominum contumeliis ac mundi probro expositus est Job. 24, 4. est quippe probrosa pauperies & pauper ubique despiciatui habetur Jac. 2, 2. 3. 5. 6. Sir. 10, 26. & 13, 24. imo pudet ipsum propriæ paupertatis Prov. 10, 15.

Apud neminem opis aliquid aut auxilii obtinere potest, cum nemo ipsi quicquam credere velit Prov. 19, 4. 7.

Coram Divino judicio sistitur Ps. 143, 2. Ps. 1, 5. Sap. 1, 9. & 3, 18. & quidem quotidie, ubi accusatorem habet Sathanam Ap. 12, 10. testes propriam conscientiam 1 Joh. 3, 20. sanctos Angelos Mat. 18, 10. omnes creaturas Hab. 3, 11. adde chirographum scriptum Jer. 17, 1. consignatum Mal. 3, 16. obsignatum Job. 14, 17.

Ex justo Dei judicio etiam si nil habeat quod reddat, adimitur ipsi tamen id quod videtur habere Mat. 25, 29. Marc. 4, 25. Mat. 13, 12. scil. destituitur gratia Dei, donoque Sp. S. judicium ejus occæcatur, voluntas ejus suis viis permittitur, summam: à Deo deferitur.

Amicitiam neque cum Deo neque cum hominibus colit. Psal. 5, 6. Sap. 12, 6. 1 Reg. 21, 20.

Inimicis suis permittitur 2 Sam. 12, 10. & 24, 13. 14. variisque miseriis afficitur Ps. 32, 10. nam impius ubique patitur Jer. 15, 3. & 19, 18.

In propria conscientia pudore suffunditur Hab. 2, 15. Ps. 69, 8. 20. Jer. 3, 15. Ezech. 16, 61. 63. Dan. 9, 9. Rom. 6, 21. Ps. 40, 16. atque æternæ contumeliæ est obnoxius Ps. 78, 66.

Omni auxilio, tam Divino quam humano destituitur, neque precibus suis quicquam apud Deum obtinere potest Jac. 4, 3. Es. 1, 15. Joh.

Multo minus is cui adhuc debet, nam si vel sæpius ipsum conveniat, blanditiisve demulceat, nil tamen obtinet, usque quo debitum sit redditum Prov. 22, 7. quod ipsi alias continuo exprobratur Ps. 37, 21. Sir. 29, 4.

Adeoque demum sensim sensimque victu ac amictu cunctisque vitæ necessariis privatur, imo tandem in carcerem conjicitur Mat. 18, 30. 34.

Neque Deus suam gratiam ei impertitur qui adhuc in suis peccatis est (h. e. esse vult) Es. 59, 1. 2. nam etsi orationi, precibus &c. vacare velit, tamen id est abominatio in oculis Domini Ps. 50, 14. 15. 16. 17. quamdiu peccator in suis viis persistit, & debitum non est remissum.

Adeoque demum sensim sensimque spirituali victu ac amictu Joh. 6, 27. Mat. 22, 11. 12. cunctisque Dei beneficiis privatur Es. 65, 13. 14. usque quo tandem in carcerem Matth. 5, 25. h. e. æternam perditionem conjiciatur.

Homo dives qui nemini debet, vel qui debita sua omnia solvit,

Nullis curis æstuat, in bonis suis acquiescit. 1 Tim. 6, 6.

A nemine ullius debiti postulatur, neque exactorem ullum timet, sed in suis bonis lætatur Psalm. 4, 8. Deut. 26, 11. Eccl. 5, 18.

A nemine in jus vocatur neque à judicio metuit, nullos denique testes, nullos chirographos timet Sir. 8, 2.

Suis opibus magis magisque ditescit, nam habenti datur & novit suis divitiis opportune uti ac fænerari Prov. 10, 16.

Homo reconciliatus, cui remissa sunt peccata,

Nulla cingitur anxietate, pacem habet cum Deo Psalm. 4, 9. Ps. 119, 165. Es. 27, 5. Es. 48, 18. Rom. 5, 1. Rom. 14, 17. Eph. 2, 14. 15. 17.

Nullos conscientiae morsus sentit Job. 27, 6. sed in bona conscientia *καυχεται* Sir. 14, 2. Act. 24, 16. 2 Cor. 1, 12. Ebr. 13, 18.

Non venit in judicium Joh. 5, 24. accusatores omnes vilipendit Es. 54, 17. 1 Joh. 3, 20. chirographi cassati Col. 2, 14. testem habet in cælis Job.

Divitiis spiritualibus magis magisque accrescit Eph. 1, 3. 2 Pet. 3, 28. nam habenti dabitur Matth. 13, 12. & novit iisdem fænerari Matth. 25, 20. atque opportune *καίρει εξαγοράσαι* Ephes. 5, 16. Col. 4, 5.

Quamplurimis amicis gaudet Prov. 19, 4.

Inimicos ex alto despicit ac injuriam spernit divitiis fretus Proverb. 10, 15. & 18, 11, 23.

Nusquam contumelia afficitur, neque pudore unquam suffunditur Sir. 40, 26. sed ubique omni honore mactatur, & apud unumquemvis in summa existimatione habetur Jac. 2, 2. 3. 5. 6. Sir. 10, 33. Sir. 13, 28.

Si quid ab aliquo petat, nunquam repulsam patitur Prov. 22, 16.

Cum debitum præcise solverit, facile ipsi semper de novo creditur, & si vel sæpius creditorem convenerit, grata satis est ejus præsentia: Gen. 43, 10. 15.

Magis magisque ditescit & accrescit usquequo tandem fiat gloriæ divitiarumque satur. 1 Chr. 30, 28.

Amicitia & Dei Judith. 8, 19. & hominum Prov. 16, 7. gaudet.

Neque inimicis suis, neque ulli intolabili miseriæ permittitur Prov. 16, 17. 1 Cor. 10, 13. illos ex alto despicit Psal. 27, 1. ac injuriam spernit 2 Cor. 4, 8.

Nusquam confunditur, sed hæres est æternæ gloriæ Es. 45, 17. Etiam in oculis Dei in hac vita in summa est existimatione Psal. 105, 15.

Semper certus est de exauditione precum suarum 1 Joh. 3, 22. & 5, 14. 15.

Nova à Deo beneficia quotidie obtinet Psal. 52, 3. Psal. 90, 14. Psal. 84, 12. estque Deo in sua devotione semper gratus & acceptus Ebr. 11, 4. 5. 6.

Magis magisque accrescit in Dei gratia usquequo tandem æterna gloria saturetur Psal. 17, 15.

ΟΦΘΑΛΜΟΣ, *oculus* est vel Dei vel Hominis: I. Oculus Dei denotat vel omniscientiam vel omnipræsentiam, vel sapientiam, vel justitiam, vel misericordiam &c. quas significationes B. L. ex sequentibus elicere poterit, ubi hæc vox in Græco LXX. Intpp. textu occurrit.

b 2 Sam. 22, 8. **Du hilffest dem elenden Volck, und mit deinen Augen niedrigest du die Hohen**, pari modo transfertur hæc phrasis ad justitiam & Majestatem Regum Prov. 20, 8. **Ein König der aufm Stulß zu richten, zerstreuet alles Arge mit seinen Augen**: vide alias: 2 Chr. 6, 40. Pf. 34. Psal. 33, 18. 1 Pet. 3, 12. Psal. 5, 6. Psal. 18, 25. Psal. 31, 23. Prov. 22, 12. Jer. 5, 3. **Herr deine Augen sehen nach dem Glauben** (o-

culi tui expectant fidem: qui enim aliquem expectat, oculos continuo elevat visurus anne adveniat, vel: *fidem tantummodo gratiose aspicias*, χωρίς γὰρ πίστεως αδυνατον ευηρεσηκεναι Ebr. 11, 6. ὁ δεὸς προσωπον λαμβανεις ει μη της πισεως, veluti 1. Sam. 25, 35. Also nahm David von ihrer Hand was sie ihm gebracht hatte, und sprach zu ihr: zerch hin mit Frieden: Siehe, ich hab deiner Stimme gehorchet und deine Person angesehen: tale semper responsum vera fides refert, ita ut Deus magni ipsam æstimet, preces ejus exaudiat, cum justitia ipsam remittat Rom. 4, 3. Luc. 18, 14. In pace dimittat Marc. 5, 34 dona ejus h. e. B. O. gratiose excipiat) Ezech. 5, 11. **Mein Auge soll dein nicht schonen, und will nicht**

nicht gnädig seyn Ezech. 8, 18. & 9, 10. &
 d 20, 17. Amos 9, 4. 8. Of. 13, 14. Doch ist
 der Trost für meinen Augen verborgē, LXX
 πικρὰ κλησις κενεῖται ἀπὸ οφθαλμῶν
 μ8. Sed aliter Diodat: *de repentir seroit ca-*
che devant mes yeux. Genev. *la repentence*
est cachée arriere de mes yeux, hic sensus
 erit: non pœnitebit me, quod tantos cru-
 ciatus perpeffus fim, cum tamen victor
 fim mortis & inferni, nam sic olim memi-
 nisse iuvabit, ut Ef. 65, 16. der vorigen
 Angst ist vergessen und sind von meinen
 Augen verborgen h. e. nunquam amplius
 videbo hosce dolores, hinc το ἀπαξ 1 Pet. 3,
 18. ο γὰρ ἀπεθάνεν ἀπεθάνεν ἀπαξ item
 εφ' ἀπαξ Rom. 6, 10. Ebr. 7, 27. Ebr. 9, 28.
 Ebr. 10, 12. Ital. Il pentirsi farebbe nascogto
 da miei occhi. Secundum hanc Versionem
 & Svaningii, qui posuit: *fortrydelsen maa-*
schuile Sigfor mine ojne: hæc verba ita ex-
 plicari possent: *de forttrydelige ting: død-*
den og helvede, eller og det jeg kunde have
fortrydelse af i vnit død og lidelse maa dog
schuile sig for Mig jeg sam i min seyer er
døden en død, selvede en pestilente: (con-
 fer insignem locum Ef. 63, 1. 3. 5.) vel etiam:
Isvad jeg har nilstaad og lidt saa schal det
dog aldrig fortrande Mig for min Kierlig-
sedt schuld til Mennischene Phil. 2, 6. 7. 8.
 Cæterum rectior videtur Versio LXX.
 Intpp. & Lutheri, nam in Hebræo ita so-
 nat: *Consolatio se abscondet ab oculis meis,*
 & hæc est Prophetia de ira Patris, quam
 portare debuit Filius & de derelictione E-
 jus in cruce, ita ut sensus sit: licet victor
 fim mortis ac inferni, nihilominus cruen-
 ta mihi est hæc victoria, cum consolatione
 destitutus ero in agone Marc. 14, 33, 34.

& cruce Marc. 15. 34. Dicitur autem con-
 solatio ab oculis abscondita, quoniam o-
 culi sunt maxime conceptacula doloris
 Deut. 28, 65. pariter ac gaudii 2 Sam. 24,
 3. spei ac consolationis Luc. 21, 28. Tré-
 mell. duobus ablativis: *pœnitentiâ abscon-*
sa ab oculis meis: glossa: *Et quidem eter-*
num ero conferens meis vitam ἀμεταμελη-
 τον. Vulg. & Osiand. *quia consolatio abscon-*
dita est ab oculis meis, Gloss. *consolatio ab-*
scondita, quia salvi sumus in spe Rom. 8.
 hæc frigide nimis, nam de Christo hic res
 est. Hab. 1, 13. Zach. 12, 4. Ap. 1, 14. ad h. l.
 videndus B. Kromayerus in pecul. Comm. g
 ad Apocal.

H. Oculus hominis sumitur vel proprie
 vel improprie, ac varie infertur in locutio-
 nibus S. Scr. Gen. 21, 19. Unde **GDZ** h
that ihr die Augen auf, daß sie einen
Wasser-Brunnen sahe: pertinet talis a-
 pertio oculorum ad apparitionum *ομο-*
νομιαν, per quam unus id videt quod
 alius videre nequit: Exempla sunt:
 Bileamus cum sua asina Num. 22, 31. Num.
 24, 4. 16. Gideon Jud. 6, 21. Manoah. Jud.
 13, 21. Abraham. Gen. 22, 13. Elifæus cum
 puero 2 Reg. 6, 17. Sodomitæ Gen. 19.
 Syrii 2 Reg. 6, 20. Paulus cum sociis Act.
 9, 7. & 22, 9. & 26, 13. Daniel cum suis
 Dan. 10, 7. **Ver schmachte Augen, beben-** i
des Herzs, verdorrete Seele Deut. 28, 65.
 1 Sam. 2, 33. Job. 11, 20. Thren. 2, 51. & 4,
 17. & 5, 17. **Augen die da sehen und Oh-** I
ren die da hören: verständige Seele
 Deut. 29, 4. Ef. 6, 10. 1 Sam. 11, 2. Psal. 69,
 24. Psal. 119, 18. Psal. 119, 9. Ef. 29, 18. 10.
 Placere oculis alicujus Jud. 6, 3. & gratiam m
 invenire in oculis alicujus 1 Sam. 1, 18.
 hinc

- hinc οφθαλμοδρασια Eph. 6,6. Col. 3,22.
- n 1 Sam. 14, 27. Und er wandt seine Hand zu seinem Munde, da wurden seine Augen wacker: pariter ac Adamo accidit, cuius oculi aperti fuerunt ad videndam propriam nuditatem post esum fructus vetiti h.e. culpa vix recte perspicitur aut consideratur nisi post peractum peccatum, vide vers. 29. tunc demum vivis coloribus in conscientia depingitur, & hæc fuit illa ανοιξις οφθαλμων, quam serpens Protoplastis vere promisit.
- o Denotatur humilitas, superbia, malitia, clementia per oculum *humilem, altum, malum, bonum* 2 Sam. 6, 22. 2 Reg. 19, 22. Psal. 131, 1. Psal. 18, 28 Prov. 6, 17. Prov. 30, 13 17. Es. 2, 11. Es. 5, 15. Jer. 22, 17. ita oculus impudicus *hurische Augen* Ezech. 6, 9. mein Widersacher funckelt mit seinen Augen auf mich, LXX. ακισιν οφθαλμων ενηλατο. confer Act. 7, 15. & Psal. 35, 19. οφθαλμοι μεσοι φονε και πορνειας 2 Pet. 2, 14 Οφθαλμος visio in mente seu Phantasia Job. 4, 16. *Oculus respiciens* denotat spem & expectationem 2 Chr. 20, 12. Pf. 123, 2. Psal. 145, 15. Psal. 25, 15. Oculorum illuminatio denotat vitam temporalem Es. 9, 8. confer 2 Reg. 4, 35. Job. 7, 7. 8. Prov. 13, 4. Es. 38, 14. Gen. 46, 4. Oculus videns denotat curam & sollicitudinem Pf. 101, 6. confer Psal. 119, 37. 82. Job. 24, 15. χαρα οφθαλμων denotat id quo quis lætari possit 2 Sam. 24, 3. vide Psal. 54, 9. in specie uxorem quemadmodum Ezechielis uxor appellatur χαρα οφθαλμων αυτε, Aug. *Apffel im Auge* Psal. 17, 8. res chara quæ bene custoditur. *Dorn im Auge* Num. 33, 55. Jos. 23, 13. Οφθαλμος θεωρων Prov. 15, 30. *freundlicher Anblick* alias *Gestalt* Job. 17, 7. Psal. 6, 7. Psal. 31, 10. Psal. 88, 10. Oculus cæcorum & pes claudorum, homo z beneficus, qui miseris subvenit Job. 29, 15. ita יע oculus dicitur Dux populi Num. 30, 31. ubi LXX. verterunt πρεσβυτην. De aa notat oculus concupiscentiam, quæ ex visu concipitur Job. 31, 1. 7. Matth. 2, 28. 29. vide Es. 33, 15. In oculis o: in conspectu, bb palam 2 Sam. 16, 22. Oculus elevatus c c denotat contemplationem mentis Es. 40, 26. Οφθαλμος δεξιος Zach. 11, 17. de hoc dd loco ut & de dicto Matth. 5, 29. vide in voce Δεξιος. Oculus malus & oculus bonus ee Matth. 6, 22. 23. o: invidiosus & benevolus: proverbialem existimaverim locutionem, ita enim refert Otho in Lex. Rabb. Terumoth c. 4. 3. *Hæc est mensura oblationis Sacerdotibus concessa: nimirum: עין יפה מרבעי Oculus bonus concedit partem quadragesimam: Oculus medius unam ex quinquaginta עין משה ותרעה Et oculus malus unam ex sexaginta* Hieros. Bava Bathra fol. 14, 4. *Qui dat donum det oculo bono.*
- ΟΦΙΣ: De serpente quicquid erudite dici possit congescit πελυγγωγης Bochartus in Hierozwici Parte II. lib. 3. neque quidpiam nobis dicendum reliquisse videtur, nisi fas sit ad Marc. 16, 18. οφεις αρασι ejus mari guttulam affundere: Diodatus hæc verba exprimit: *ils delivreront des serpents*, melius ad literam: *ils extermineront les serpents*, vel ut apprime Genevense. *ils chasseront les serpents*, & Erberg. *torranno via i serpenti*, nam hac phrasi το αρειν hoc loco accuratissime exprimitur, Itatorum enim *via* pro vario locutionis usu singula

singularem habet emphasin, veluti hac in parte Germanor. aus dem Wege räumen, aus dem Wege thun, & Latinor tollere: occidere, neque abludit Marloratus *sy-sullen siangen verdrüwen*. Ponitur hæc fugatio serpentum inter signa & miracula fidelium tunc temporis (α) quia Judæi valde averfabantur serpentes ob maledictionem, credebatur enim serpens septies nocentior omnibus animalculis nocivis propter maledictionem, ut docetur in Lexic. Aruch. fol. 152. col. 2. (β) serpentes sæpe incantabantur, ne nocerent, ut tradit Maimonides l. de Idol. c. 11. §. 10. ubi inquit *Chobberim* seu incantatores dictos fuisse qui voces non significativas pronunciant super serpentes & scorpiones tenentes manu clavem vel petram, vel exferentes digitum (quo forsan referenda sunt loca Job. 3, 8. Psal. 58, 5. Es. 8, 19. Jer. 8, 17.) hinc gratissima futura erat serpentum profugatio ab Apostolis expectanda, qui se Dæmone & incantatoribus superiores hoc ipso demonstraturi erant: His adde quæ habet laudatissimus Bochartus Hieroz. P. II. col. 643. 644. qui loca Luc. 10, 19. & Marc. 16, 18. ab explicationibus Clementis Alexandrini, Bedæ, Euthymii & Theophylacti vindicat rectissime, asseritque verum sensum literalem, ad partes vocatis Patribus aliis, Basilio videlicet & Tertulliano: ad quæ legenda B. L. fatius ablegare velim, quam ad inutilem Andabatoma-chiam Clerici & Hammondi in Annot. ad Marc. 16, 18. ubi in uno versu Virgîlii laborat tota Eorum Sacra observatio: neglectis, ut sæpe fit, iis observationibus, quæ demonstrant γράφην ωφέλιμον εἶναι.

O Ψ E: Quoniam in voce Βαθυσ: D. May observationibus Sacris nos omnino emancipare non potuimus, ibique non nisi paucissima afferre visum est, ut hæc pagina breviter capiat, quid nos docuerint alii postquam scripta fuerunt pauca illa meletemata ad vocem Βαθυσ: Dannhaverus Id. B. Intp. & Mal. Cal. p. 84. ita habet: *Ex Græca lingua imperitia quæ non difficultates oriuntur* Matth. 28, 1. οψε σαββατων *Interpres reddidit: vespere autem Sabbathi non solum contra* Marc. 16, 2. Luc. 24, 1. *sed etiam contra indolem Græce Lingvæ, cujus præscripto οψε cum Genitivo constructum notat temporis effluxum, ut οψε της ηλικίας, ætate jam transacta, οψε ημερæ postquam præterit occasio. Ita etiam οψε σαββατου, & ut Marcus παραφραζει διαγενομενης σαββατου.* Bochartus etiam in Hieroz. P. I. l. 2. c. 3. col. 84. l. 60. Ex quo non nisi sensum brevissime referre vacat: Vespera Hebræis est tota nox; λυκοφως refertur ad confinium noctis & diei tam mane quam vespere: Totum νυχθημερον vocatur *vespera - mane* ערבבקר. Eadem vox עשׂה redditur *vespere* Es. 5, 1. & *mane* Job. 7, 4. Hinc facile apparet quomodo Matthæus id quod dixit οψε, etiam dixerit την επιφωσκουσαν. *Huc facit, inquit Bochartus, Gellii locus l. 7. c. 21. Tempora duo cum inter se opposita sunt, æque ita coherentia ut alterius finis cum alterius initio misceatur, non refert utrum per extremitatem prioris an per initium sequentis locus ipse confinis demonstretur:* Vide Dillherrum in Dissert. de Pass. Sepult. & Resurr. Dom. Sect. 15.

ΟΨΩΝΙΟΝ, *Obsonium*,
 Nostratibus: *Suul*, *προσφαγιον*, salt. *og*
suurt, Soldater - *Kost*, sic *paropsida* vertit
 Vulg. ubi Matthæus habet *τρυβλων*, Sy-
 rus & Pagninus vocant *catinum* ut &
 Vulg. apud Marcum vide *τρυβλων*.
οψωνιον Græcis est *μισθὸς στρατιωτικὸς*
 & obsonia fuerunt esculenta, quæ solve-
 bantur militibus apud Romanos, quibus
 dum gulam curarent, eo magis allicerentur
 ad militiam. Dicitur autem Rom. 6,
 23. *οψωνιον της αμαρτίας θανατος*, ubi
 peccatum cum labore militis, mors cum
 militis salario comparatur, hinc *οπλα*
της αδικίας v. 13. Notanter observat D.
 Dannhav. in Id. B. Intpp. quod *οψωνιον*
 non solum fuerit in genere quodvis sti-
 pendium militare, sed maxime stipendi-
 um illud quo gladiatores servi venalem
 sanguinem insanæ populi voluptati im-
 penderunt: de his Seneca Ep. 7. *Quid*
miraris? si uri, vulnerari, occidi, alligari
juvat? aliquando etiam libet. Confer
 ipsam historiam prolixè explicatam in
 addit. Rosini Antiqq. Rom. l. 5. 24. hoc
 itaque vult dicere Apostolus: peccato
 tanquam Domino vestro & quasi lanistæ
 servivistis hætenus, eique corporis & ani-
 mæ salutem proposuistis, præmium si
 quæritis & auctoramentum? Mors est.
 Venit *οψωνιον* ab *οψον*, quod Athenæo
 proprie est omne genus delicatissimorum
 ciborum, quod igne potest coqui & præ-
 parari. Sicut autem bellaria sero appo-
 nuntur, ita quoque mors sero quidem sed
 certo venit propter peccatum, ita ut mor-
 tis gustu luere debeat unusquisque homo
 quod gula promeruit primus homo.

Dici hic potest *οψωνιον* quasi *οψεωνιον*,
 pretium quod vesperi datur, etenim dif-
 fertur sæpe ad mortem usque pæna pec-
 cati. Est sic mors *οψωνιον* h. e. stipendi-
 um pro merito, vita vero id dici nequit, ce-
 dit enim illa nobis gratis.

II.

ΠΑΓΙΣ, *laqueus*: Dicitur a
 proprie de laqueo qui aviculis struitur
 Eccl. 9, 12. Amos. 3, 5. alias de machina-
 tionibus malignorum adversus pios Ps.
 64, 6. Ps. 91, 3. Ps. 1, 19, 110. Ps. 140, 6. Psal.
 141, 9. Ps. 142, 4. Jer. 18, 22. Dere ali-
 qua perniciofa quæ præter opinionem
 suo tempore ingens afferet infortunium,
 & sic ponitur de Chananæis residuis Josv.
 23, 13. de domo Regis Israel quæ popu-
 lum ad peccandum excitabat Os. 5, 1. de
 Idololatria domui Israel, Os. 9, 8. de voto
 inconsiderato Prov. 20, 25. (Hebr. *laque-*
us est homini deglutire sanctitatem & post
vota inquirere o: an bene an male voveris,
 vel an voto solvi possit; sed aliter forsan
 senserunt LXX. *παγίς ἀνδρεί ταχυ τιτων*
ιδίων αγιασαι μετα γαρ το ευχαθαι με-
τανοειν γινεται, Luth. Es ist dem Mens-
 chen ein Strick das Heilige lästern, und
 darnach gelübde suchen Margin. du heiliger
 St. Martin! Sie opfern dir ein
 Pfennig, und stehlen dir ein Pferd:
 Genevenses vero reddunt de voto incon-
 siderato: *apres avoir voué de s'en enque-*
rir. Erberg. *dopo i voti domandarne.*
 Tremell. *post vota inquirere*: glossa:
laborem in eo consumere, ut retineantur
res votivæ & promissæ Deo Deut. 23, 21.
 & seqq.) De avaritia, aliisque peccatis
 voluntarius 1 Tim. 3, 7. 1 Tim. 6, 9. 2 Tim.

i 2, 26. De re aliqua quæ non quidem
per se sed per accidens perniciem alicui
infert Es. 8, 14. So wird er eine Heil-
gung seyn, aber ein Stein des Anstossens,
und ein Fels der Aergerniß den zween
Häusern Israel, zum Strick und Fall
den Bürgern zu Jerusalem (NB. Es. 28,
26. Luc. 2, 34. 1 Petr. 2, 6. Rom. 9, 33.)
daß ihr viel dran stossen, fallen, zubrechen,
verstrickt und gefangen werden. Dici-
tur de pœna peccati Job. 18, 8. 9. de summo
animi angore Ps. 18, 6. de æterna perditio-
ne Ps. 69, 23. Prov. 13, 14. & 14, 27. & 22,
5. confer Rom. 11, 9. de miseria plane in-
opinata Job. 22, 10. quo sensu dies extre-
mi iudicii vocatur πᾶσις Luc. 21, 35. ap-
pellatur quoque πᾶσις una miseria inopi-
nata & inevitabilis major altera, insigni
climace Es. 24, 17. 18. Darum kömmt
über euch Einwohner des Landes Schre-
cken, Grube und Strick: und ob etner
entflöhe für dem Geschrey des Schreckens,
so wird er doch in die Gruben fallen,
kömmt er aus der Gruben, so wird er
doch im Strick gefangen werden, pares in-
venias locutiones Jer. 48, 43. 44. Ezech. 6,
12. Amos. 5, 19. 1 Reg. 19, 17.

ΠΑΙΔΕΙΑ, *disciplina, do-
ctrina, institutio, castigatio*, quæ vel in
verbis consistit, vel verberibus: ita tamen
quemadmodum Pater filium castigat scil.
non absque amore & affectu Paterno:
leniter, unde valde differt à τιμωρία quæ
proprie est impiorum, παιδεία vero piis
competit, qui non nisi leviter castigantur,
ut inquit Lutherus ad locum Gen. 20, 16.
Die Heiligen werden sauberlich gestrafft,

und mit ihrem Gewinnst, also wird Sara
gestrafft, und kriegt dabey grosse Wohl-
that.

ΠΑΙΔΙΟΝ, *Puer, pueru-
lus*: Senes Apostolos Christus παιδία ap-
pellavit Joh. 21, 5. vide vocem Μῆγος.
August: *pueros alloquitur, ut festinens
crescere in cognitione & fide*: transfer-
tur etiam hæc vox ad progeniem anima-
lium, nam quod Luth. dixit Füllen, Gen.
32, 15. id LXX. vocarunt παιδιον.

ΠΑΙΖΩ: *Illusorius* fuit ludus
Ismaelis qui exponitur Gen. 21, 9. per
παίζειν, sed Gal. 4, 29. per διακριν. Pue-
rorum Bethellicorum 2 Reg. 2, 23. *amato-
rius* Isaaci Gen. 26, 8. פִּנְסָה פִּנְסָה
Iscchak metachek, Isac ridens vel ludens.
Heroicus Davidis Sir. 47, 3. *Militaris*
sed cruentus juvenum 2 Sam. 2, 14. *Ido-
lolatricus* Moscholatriarum in deserto
Exod. 32, 27. quales fuere ludi Romani,
Numæ, Vestales, Græcorum, Olympici:
Accedunt Gentilium κῶμοι, sed non plane
idem sunt cum hoc ludo Idololatrico,
quamvis ex Hæbræis ipsis non pauci præ-
ter ludos indecoros huc referant scorta-
tionem & sanguinis effusionem, illud qui-
dem quoniam Gen. 39, 14. 17. uxor Pho-
tipharis accusavit Josephum quod venerit
παίζειν ad ludendum secum: vel ad illu-
dendum sibi, τῷ τεσι παίζειν ὡς περ μετ'
ἐταίρους, ὑβρίν enim etiam appellant pro-
fani in suis scriptis libidinem, vide quæ ex
Theophylacto descripsimus in voce κῶ-
μος, hoc vero quoniam dicitur 2 Sam. 2,
14. Surgant nunc juvenes יְשׁוּעָה וְ
לudant coram nobis, ad quem locum tra-
dit

dit Kimkius ex Veterum Hebræorum sententia, quod effusionem sanguinis horum juvenum pro ludo habuerit populus, ideoque graviter mulctatus fuerit: Hæc duo, scortatio scil. & effusio sanguinis, si ad ebrietatem accedant, nil convenientius dici poterit ludis. Idololatricis ac commensationibus Gentilium, epulisve Thyestæis, quas in proprio fundo notas Christianis postea imputarunt Pagani; consideretur solummodo illud Epicharmi: *ἐκ μὲν θυσίας θοινη* (θοιναί teste Athenæo dicebantur *ὅτι δια θύας αἰνέσθαι δὲν ὑπελαμβάνον* vide quæ diximus ad vocem *κωμῶ*) *ἐκ δὲ θοινης ποσις ἐγένετο, ἐκ δὲ ποσεως κωμῶ, ἐκ κωμῶς δὲ ἐγένετο θυανία* (alii malunt legere *θυανίαν* ὡς *λοιδορίαν καὶ τὴν δια χειρὸς μάχην*) *ἐκ δὲ θυανίας δίκη, ἐκ δὲ δίκης καταδίκη* &c. Interim tamen dici nequit ludum Israelitarum talem fuisse, nequidem quo ad primum gradum, nempe ebrietatem, cum diserte legamus Deut 29, 5. 6. eos vino & ficera caruisse totidem quadraginta annis, quibus in deserto commorati fuerunt: Neque recta potest esse versio LXX. Intp. qui Ex. 32, 18. Dixerunt: *Φωνὴν ἐξαρχοντων οἶν* *ἐγὼ ἀκῶ*, cum vocis *οἶν* quæ hic nescio ex quo glossemate irrepsit, nulum in textu appareat vestigium, sed legitur *עֲנִי קוֹל* vox canentium tanquam in choris: alternatim, quod optime quadrat cum Græco *ἐξαρχοντων* nam cantum alternatim ordiuntur in choris: forsan additum fuit sive in margine, sive infra parenthesin *עֲנִי* literis Græcis *ονθ*, nam sic absque vocalibus legi potuit.

ΠΑΛΑΙΟΣ, *Vetus*. Antiquissimum quodque non semper est optimum: *παλαιὸν αἰθερῶν* non semel in S. literis notatus nil nisi malum infert: *παλαιὰ ζυμὴ* (tanquam *παλαιὰ λεπρὰ* Lev. 13, 11. antiquo serpente (qui *ὄφιο ἀρχαῖος*, dicitur Ap. 12, 9.) fata, semper fecunda mortem denique generat: Quadrat in vetustam illam originalis concupiscentiæ labem, quæ continuo congenatur & progenerat (Jac. 1, 15.) illud Gen. 18, 12. Sie ist alt (1 Cor. 5, 7.) und ihr Herr (Joh. 8, 44.) ist alt (Ap. 12, 9.) und noch pflegt sie der Wollust (1 Joh. 2, 16. 17.) und gebietet (Rom. 7, 21.) immer (Ebr. 12, 1. Rom. 8, 7.)

ΠΑΛΙΝ, vide **ΟΜΟΛΟΓΕΩ**.

ΠΑΝΗΓΥΡΙΣ, *conventus publicus* Os. 2, 11. Os. 9, 5. Luth. *Sennertag*, *πανεγυρίαν* Es. 66, 10. Luth. *frölich seyn*.

ΠΑΝΟΥΡΓΙΑ, *Calliditas, astutia*, Sir. 21, 15. Prov. 14, 8. Prov. 15, 5. hinc *πανουργῶ* Prov. 13, 16. & *πανουργημα* Judith. 11, 6. Notum est, quod serpens dictus sit *πανουργῶ* Gen. 3. sc. ex Versione Aquilæ, sed LXX. posuerunt *φρονιμοτερῶ*, quædam Exemplaria, ut Lipsiense An. 1697. *φρονιμοτατῶ*. Significat proprie *πανουργῶ* eum, qui omnibus in rebus versatus est, qualis officiosus & ardelio, & quia ejusmodi homines callidi sunt, factum est ut plerumque accipiat pro versipelli ac fraudulento. Sic ponitur *πανουργία* pro astu.

astutia eorum qui in rebus Divinis & causis religionis ac fidei sua sapientia credunt velle annihilare veritatem verbi Divini, simplicitatem fidei salvificæ, sapientiam decreti ac voluntatis, harmoniam justitiæ ac misericordiæ Dei, fundamentum, testamentum & certitudinem promissionum, ac denique metiri cubitum sanctuarii ad cubitum profanum seu rationis humanæ 1 Cor. 3, 19. *οδρασσομεν αὐτὴς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν* 2 Cor. 11, 3. *φοβουμαι δε μη πως σοφισευαν ἐξηπατησεν ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν, ὅτι φθαρτὰ νοημάτων ὑμῶν ἀπο τῆς ἀπλοτητος τῆς εἰς τὸν Χριστόν.* 2 Cor. 4, 2. *ἀπειπάμετε τὰ κρυπτά τῆς ἀσχυνης, μὴ περιπατοῦντες ἐν πανουργίᾳ, μηδε δολοῦντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ,* sc. hoc fieri potest tam exemplo quam doctrina aut confessione. Ponitur quoque pro astutia malitiosa eorum qui miseros persequuntur Ps. 83, 4. *ἐπὶ τὸν λαὸν σὺ κατεπανόργευσαντο γνώμην καὶ ἐβόλευσαντο κατὰ τῶν ἁγίων σὺ* (in Hebræo est: *super absconditos tuos*; ita quoque Psalter. Ital. Paris. *contro agli ascosi tuoi*, estque phrasis valde notabilis, nam pios abscondit Deus tempore tribulationis Ps. 27, 5. & quidem variis modis, sive conservando eos mirabili suo auxilio, sive accelerando mortem temporalem: hi absconditi Dei dicuntur, alias *miseri-cordiosi Dei*, sc. passive Ps. 85, 9.)

Est autem alias *πανουργία* sapientia filiorum huius sæculi qui sapientiores sunt in sua generatione quam filii lucis, qui etiam hanc suam sapientiam malitiosam titulo

Politices incrustant, quæ tamen mandato Dei contraria est ac in malam partem sumitur, neque variis in scriptura exemplis caret, quemadmodum & ubique apparent vestigia calliditatis piorum qui conversationem suam in rebus mundanis prudenter instituunt (etenim magna est differentia inter simplicem & sanctum) callidi sunt ut serpentes & *ακέραιοι* ut columbæ.

Dixi *πανουργίαν* vel malam ac illicitam, vel necessariam ac licitam, atque utriusque exempla ubique in Scripturis obvia esse, quod ut Lectori tanto luculentius pateat, haud ingratum fore opinor si paucas quasdam gnomas sive Machiavelli, sive Richelii, Chaissii ac Mazarini, exemplis ex S. Scr. desumptis illustratas heic sistam: e.g. (1) Bonus Politicus nunquam sine suspitione degere potest aut debet, nec facile cuique credere, quantumvis amico, nec aridenti, nec complexanti, nec dejeranti, una eaque certissima securitas ubique formidare: vide: 1 Sam. 29, 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 1 Sam. 21, 12. 2 Sam. 10, 3. 2 Sam. 25, 3. hinc illud: *ab omnibus tanquam ab hostibus cave.* (2) Bonum Politicum nec tempus immutat, nec rumpit necessitas, nec insolentia exulcerat, sed cum Socrate is semper idem est: vide 1 Sam. 10, 27. & 11, 12. 13. 2 Sam. 16, 10. 2 Sam. 15, 34. 2 Sam. 19, 7. 8. (3) Qui vincere adversarium ex tuto cupit, beneficiis certet: vide 2 Sam. 19, 13. 14. 1 Sam. 11, 12. 13. 2 Sam. 19, 22. 2 Sam. 3, 12. 13. 1 Sam. 24, 11. 12. 18. 19. 20. 21. & 1 Sam. 26. (4) Politici est velare odium fallacibus blandimentis & porrigere obviam e-

untibus sine corde manus vide 2 Sam. 13., 32. 1 Sam. 18, 22. 23. 25. 26. 2 Sam. 20. 9. 2 Sam. 15, 2. 3. 4. 5. 6. (5) etiam pro injuriis agenda sunt gratiae, vide 2 Sam. 19, 27. 28. 29. 30. (6) Politicus ad omnia, quae agenda sunt, quieta cum industria accedere debet & sine jactantia agere, otioso similis, vide 1 Sam. 18, 14. 15. 16. 30. (7) Debet loqui de absentibus tanquam praesentibus, saepe enim nonnulli sermones artificiose introducantur, vide Jud. 9, 28. 38. (8) Melius praevenire quam praeveniri, vide 1 Sam. 14, 8. 9. 10. Jud. 9, 29. & seqq. 1 Macc. 5, 40. Genes. c. 27. (9) Si quid negas, ita nega ut invitus negare credaris, vide Gen. 27, 11. 12. 1 Sam. 9, 21. (10) Animum alicujus si dignoscere velis, accede ad iratum, vel inter pocula vel ad ludentem (nam ab oculis, a poculis & loculis dignoscitur homo) vel ad longum sermonem ipsum provoca, vix est quin labatur: Si suspicionem de aliquo habes, lauda in ejus praesentia vel ejusmodi mores, quos habet sub aliena persona, vel vitupera eodem modo vitia quae eum credis habere, narra historiam similem de quodam & differ exitum, vide 1 Sam. 18, 10. 11. & 19, 9. 10. & 20, 5. 6. 7. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 1 Sam. 25. 36. Gen. 42, 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 18. 19. 20. 21. 22. 23. collat. cum cap. 43, 6. 7. vide Act. 24, 25. 2 Sam. 12, 1. & seqq. (11) Noli sciscitari quae scire cupis, sed refer in discursum & simula te omnia bene scire, & revera audies secretum, vid. 1 Sam. 10, 14. 15. 16. 1 Sam. 22, 7. 8. 9. (12) Nihili facias odium, favorem, similitatem, paupertatem, divitias, honorem, ignominiam, sed

cuncta pro tempore, nam qui nihilo contentus est, omnia possidet, estque ingens criterium hominis prudentis, quod Galli appellant *l'indifference*, car il faut être au dessus de toutes choses, hinc Itali toties inculcant suum *phlegma & freddo*, partim quoniam necessitas necessario infert patientiam, secundum responsum Regis Gustavi Adolphi ad J. U. D. sibi à Francofurto missum: *Non multum studui, hoc tamen scio: Oportet est indeclinabile, hoc refer ad tuos*, partim propter facillimam periculi evitacionem seu in statu modico seu infimo, nam qui jacet in terra non habet unde cadat, & cantabit vacuus coram latrone Viator, partim propter inutilitatem omnis laboris adversus sortem unicuique propriam, nam in his terris locus est in quo homines faciunt quod possunt, fortuna quod vult: Laudanda certe est magnanimitas Dni d'Espèrnon, qui cum ab aula Regis descenderet, Cardinali Richelieu in scala obviam sibi venienti ac interroganti: *He bien Monsieur! comment va-il?* respondit: *Comme Vous voyez Monsieur! l'un descend & l'autre ascend.* Ita nimirum prudens animum suum instruit ut propriam calamitatem & videre possit & ridere, *car faut-il s'emporter pour si peu de chose?* Testatur de Catone Paternus, quod fortunam semper in sua potestate habuerit, idem de Alexandro Curtius, scilicet Alexandro solebat evenire quod malebat, Cato malebat quod evenerat: vide 1 Cor. 4, 3. 13. & 7, 31. 2 Cor. 4, 8. 9. & 6, 8. 9. & 8, 15. & 12, 10. (13) Si aliena opera falsam aliquam opinionem aliorum animis instillare coneris, fac ut medi-

ator te ferio id agere, credere velle aut dicere credat, pari cautione oportet ut Princeps utatur cum suo legato, quem à se dimittit, vide 2 Sam. 11, 19. 20. 21. 25. 2. Reg. 10, 19. 20. 21. 22. (14) Vindictam omnino dissimula, & adversus eos quibus impar es, ejus omnino obliviscere, nisi tibi forte aliquando pares fiant vid. 2 Sam. 13, 32. Jer. 41, 1. 16. Prov. 26, 26. Prov. 10, 18. Prov. 26, 24. Jer. 9, 8. Dan. 11, 27. (15) Fac ut quibusdam certis indicis aut aliqua occasione prudentis nomen assequaris, & licet postea bonus dormitet Homerus, nihilominus in eadem existimatione persistes, vide. 2 Sam. 16, 23. (16) Pari modo vide ut candidi nomen assequaris, tanto enim felicius ac facilius hominibus impones, modo hos semper terminos animo versaveris: Face, cogita, quid? quomodo? quando? Simula dissimula, vide 2 Sam. 15, 34. & 16, 16. 17. 18. 19. & 17, 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. Jos. 9, 3. Gen. 34, 13. Gen. 37, 31. (17) Si fecisti nega: quamvis usque adeo sit manifestum, constanti tamen negatione id assequeris, ut adversarii tui rationes conturbes, ejusque animum in varias cogitationes distrahas, vide Gen. 31, 35. Mat. 28, 11. 12. 13. Act. 24, 5. Tit. 1, 12. non enim valent *ψευδαι* nisi sint *αει ψευδαι*. (18) Rem res parit: hac ratione improbantur eorum consilia nimis timida, qui occasionem boni praesentis metu majoris mali omittunt, nisi hoc admodum propinquum ac prorsus certum sit, alioquin eius *gewagt*, eius *gewonnen*, vide 1 Sam. 14, 6. 7. 8. 9. 10. 2 Sam. 17, 1. 2. 3. collat. cum v. 7. 8. 9. 10. 11. (19) Nulli intersis negotio

quod male geritur, nam licet sine tua culpa id agatur, tibi tamen quoque adscribitur, quemadmodum is qui victoriae aliisve rebus bene gestis interfuit, semper laudis aliquid inde reportat, licet ipsius in illa re nullum extiterit meritum, vide 2 Sam. 12, 27. 28. 2 Sam. 19, 3. (20) Fac ut sponte ea agere videaris ad quæ coactum te iri metus est, vide 2 Sam. 19, 27. 28. 29. 30. Jer. 32, 2. 3. 15. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. (21) Si quis te semel decipiat, faxint ipsi dii male, si bis? faxint ipsi bene! vide Jud. 16, 9. 12. 17. 18. 19. 20. 21. (22) Attende quocum negotium tibi sit, si certandum est & an par sis? eadem ratione certa 2 Sam. 10, 9. 10. 11. Si impar? contraria: prospera cum tardo, celerem remorare 1 Sam. 17, 48. 2 Sam. 2, 18. 19. 20. 21. 22. 23. *Einen Narren muß man complimentiren, einen Klugen überreißten, einen Falschen auslocken, einen Geizigen anreißten, einem Unbeständigen keine Zeit lassen.* (23) Non omnia quæ vides appete, 2 Reg. 16, 10. Gen. 30, 14. 15. & 31, 19. Non omnia quæ audis crede 2 Sam. 16, 3. 4. 2 Sam. 17, 14. Non omnia quæ potes age Jud. 8, 1. 2. 3. collat. cum cap. 12, 1. 2. 3. 4. 5. 6. Non omnia quæ scis loquere: Jer. 38, 27. 1 Sam. 27, 9. 10. 11. 12. Valet hic Gallorum illud: *Garde le secret* 1 Sam. 20, 21. Italicorum: *Servo d'altrui* *si fa chi dice'l suo secreto à chi no'l sà* & Richelii: *Etiā in animo deformis est nuditas*. Quidam Princeps secretum propalaverat familiari suo, quod cum paulo post aliis innotuisse comperit, questus est coram eo cui id dixerat, rogavitque quis prodidisset? tum alter: Tu ipse: quælivit Princeps,

ceps, quomodo? tum ille: Si non dixisses, nemo sciret. Fuit quidam Romæ qui libello, quem ediderat, famoso subscripsit: se non vereri quod resciscant authorem, cum nulli unquam vel tantillum ea de re aperuisset: (24) *Ayez resolutions dans le plus grand danger ou peril à la maniere de Tekely qui vint apporter sa tête au Grand Seigneur des Turcs*, vide 1 Sam. 24, 4. 5. 9. & 26, 5. 13. 14. (25) *ayant fait la plus grande injustice il te faut encor plaindre la dessus & demander la reparation d'honneur ou des biens*, vide Gen. 39, 14. 1 Sam. 22, 8. 1 Reg. 3, 17. & seqq. (26) *Quando l'ferro è caldo, bisogna batterlo*, vide 1 Reg. 1, 13. 14. 22. 2 Sam. 17, 1. 2. (27) *chi t'accarezza più che non suole, è ingannato t'hà, è ingannarti vuole*, vide 1 Sam. 18, 17. 20. 21. 22. (28) *Non è fiero inimico chi non sa fingere amico*, vide 2 Sam. 16, 16. & seqq. (29) *Non importa il dire che sia nero uno che veramente è bianco* 1 Sam. 27, 12. 2 Reg. 10, 19. (30) *Gran Signore è quello che a se stesso commanda* vide 1 Sam. 24, 7. & 25, 34. & 26, 9. 2 Sam. 16, 10. (31) *Il faut tousjours regler sa conversation de sorte qu'on la puisse tourner quand on veut, même comme un habit selon la mode, c'est à dire: Selon le temps, le pays, l'endroit, la compagnie & l'humeur de ceux à qui on veut plaire, seulement gardez Vous de ne changer tout à fait la premiere larve que Vous avez prise dans un lieu, soit que votre se jour y seroit dix ans, car un seul accident gate toute l'affaire si vous n'observez incessamment de tenir vos passions en bride*, vide 1 Sam. 27, 5. 7. 8. 9. 10. 11. 12.

& 28, 1. 2. & c. (32) *Nomine quemque suo, nulla est jactura, saluta, nec tibi fit servos demeruisse pudor: Guillaume Prince d'Orange disoit tousjours que les gens qui ne coutoient qu'un coup de chapeau ou une belle parole étoient à fort bon marché*, vide 2 Sam. 15, 5. 6. (33) *Etiam erga familiares & amicos insigni civilitate utendum* 1 Sam. 20, 41. (34) *Hostis si non insanit satis sua sponte, instiga*, vide 2 Sam. 17, 11. & seqq. *vel si tardus est, securum redde*, vide 1 Sam. 11, 10. (35) *Quamvis scias laqueos tibi ab hoste paratos, fac tamen ne sciat te scire*, vid. 1 Sam. 18, 23. (36) *Galgen-Strift ist auch bisweilen gut*, vide 1 Sam. 11, 3. Act. 25, 11. 12. (37) *Morto l'cane morto la rabbia*, vide 2 Sam. 18, 14. 16. 2 Sam. 20, 21. 22. collat. cum versu anteced. 6. (38) *Wilt du einen recommendiren, so thue es nicht selber, sondern durch einen andern*, 2 Sam. 14, 2. *oder mache es daß solches geschehen könne, wenn du ohngefehr dabey bist* 1 Reg. 1, 13. 14. 22. (39) *Qui timide rogat, docet negare* 1 Reg. 2, 13. (40) *Si tibi res est plus quam cum uno adversario, fac ut scindantur invicem* Act. 23, 6. (41) *Si quid alicui denegare velis, promitte in posterum & differendo negabis* Gen. 38, 11. (42) *Alius impensis amicos tibi comparare haud minus utile est quam facile* Luc. 16, 4. 5. 6. 7. 8. 9. *En πανουργιαν των υων τς αιωνος τς τς*, quæ non minus millenis ejusmodi aliis præceptis absolvitur, & haud inique πανουργια dicitur, quoniam circa παν σεγον versatur, distincta ab illa calliditate, qua pii illæsa conscientia uti possunt Mat. 10, 16. *Ιδξ αποσελλω υμας ως προβατα εν μεσω λυκων*

γινεσθε εν φρονιμοι ως οφεις ηχη ακε-
ραιοι ως αι περιεργει, Rom. 16, 19. Θε-
λω δε υμας ποφες μεν ειναι εις το αγα-
θον, ακεραις δε εις το κακον 2 Cor. 12, 16.
εγω δε, εγω & καταβαρυσαι υμας, αλλ
υπαρχων πανουργος δολω υμας ελαβεν.
De πανουργια licita vel illicita videatur alias
Speculum Politicum Schritzmayeri,
Wendleri Philosophia Practica, Meisneri
Philosophia sobria: *Discorsi politici di*
Malvezza: Schappii Salomo oder Re-
genten-Spiegel, ac Anonymi: *Maximes*
d'Etat, l'Ecole du sage: *Send. Schreiben*
des Philaetis an Acinetum: exempla qui
cupiunt adeant: *la vie du Marchal de Tu-*
renne, du Cardinal Richelieu, du Card.
Mazarin, du Duc de Montmorency, de Ca-
atherine à Medicis, au Pere de La Chaise, du
Duc d'Albe, du Cardinal de Lorraine &
son frere le Duc, ac denique peculiare at-
que aureum quoddam scriptum, quod
nusquam nisi semel apud Virum Illustrem
ac Generosum vov εν αγιας Johannem
Monradum me vidisse memini sub titulo:
Les Intrigues de France, les divisions d'
Angleterre & l'inquietude de Pologne.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΙΖΩ: Re-
cte quidem non solum Noster Leigh, ve-
rum & alii, puta Martinium in Lexic. ad
vocem *Patibulum*, & Spanheimium in
Dub. Evang. Dub. 31. tradunt hanc vo-
cem primario significare: *supplicio affice-*
re ut Num. 25, 4. ubi pro verbis: *suspen-*
de eos contra solem in patibulis LXX. dixe-
re: παραδειγματισον αυτους το κυριω κα-
τενευτι τς ηλις, Aquila: αναπνιξον, Symma-
chus, κρεμασον. pariter παραδειγματιζηναι
est supplicio affici Ezech. 28, 18. Verum

rectissime quoque observavit ad locum
Mat. 1, 19. Johannes Clericus ex Salma-
sio adversus Hammondum, per το παρα-
δειγματιζειν illic loci non significari sup-
plicium sed probrum, nam est παραδειγ-
ματιζειν palam quacunque demum igno-
minia afficere idque cum certa quadam
gloriatione, quemadmodum in triumpho
ducuntur rei, ita Gregorius Nazianz, Orat.
de Bapt. δειξης οτι την αμαρτιαν οντως με-
μισηκας, παραδειγματισαι αυτην ηχη θριαμ-
βευσαι ως αξιαν υβρεως. Cadit autem igno-
minia παραδειγματισμω maxime in fæmi-
nam Jer. 13, 22. αφελω τα οπιθεα σου πα-
ραδειγματιζηναι τας πτερυγας σου.

ΠΑΡΑΔΙΔΩΜΙ: Est πα-
ραδηναι I. tradere in manus 1 Cor. 15, 24-
οταν παραδω την βασιλειαν, τω πατρι &c.
Intimatur hic traditio οικονομικη, in qua
spectandus est actus quidam triumphato-
rius & gloriosus, adeo ut æternitas Regni
Christi ex hac phrasi nullo modo infringi
possit, scilicet: ipsa quidem potestas & Ma-
jestas Regni Ejus æternum est duratura,
modus tamen regiminis immutandus, si-
quidem tunc non aget per verbum & Sa-
cramenta ut hodie, hoc enim tradet Patri
(id alii ita breviter exponunt: cum Re-
gnum Christi triplex sit: Potentiæ, gratiæ
& gloriæ, regnum Gratiæ quod non am-
plius durabit, tradendum est Patri) Non ve-
ro tradet Regnum per actum depo-
sitionis, sed per actum propositionis,
tradet quasi lustrandum & sequetur qui-
dam actus criticus Dei Patris: Huic dicto
simile videas cum Christus inquit Joh. 5,
22. 23. *Pater neminem judicat, sed omne*
judicium dedit filio: non abdicando se

potestate judiciali, sed eandem communi-
cando ejusdemque solennem administra-
tionem alteri committendo. Confer ejus-
modi locutiones Mat. 11, 27. & 28, 18. Joh.
3, 35. Ebr. 1, 2. Ebr. 2, 8. Joh. 13, 3. Joh. 17,
2. Joh. 5, 27. Act. 17, 31. quibus dictis prius
illud sufficientissime explicatur. II. tradere
exhibere Marc. 4, 28. *οταν δε παραδω ο
καρπος, ευθως αποσελξει το δεσπανον.* Quæ
habet ad h. l. Hammondus, aliis verbis ita
docuit Ludov. de Dieu: *Si quid de inusi-
tata hac verbi παραδωαι significatione
conjecturare possum, idem est quod apud He-
breos, Chaldaeos, Syros, Arabes* *שלח*
integrari, absolvi, finire, compleri, item
tradere, quæ enim traduntur, iis finis im-
ponitur, ut qui tradit victoriam, is fi-
nem belli facit &c. Sic fructus potest di-
ci παραδωαι, tradere se, aut tradere incre-
mentum suum. III. tradere ad mortem
fraude & prodicione, ut de proditore sæpi-
us dicitur. IV. Morti tradere Mat. 4, 2. V.
Es. 47, 3. *το δικαιον εκ σελυσομαι εκ επι-
μη παραδω ανθρωποις,* Luth. *Ich will
mich rächen und soll mirs kein Mensch ab-
bitten.* Tremell. *ultionem sumam neque
feram obstare quemquam mihi.* Vulg. & O-
sland. *ultionem capiam & non resistet mihi
homo:* Vetus Versio: *supplicium sumam
& non occurrat ut homo* (est Hebraismus
pro: non occurret sc. non resistet mihi ho-
mo seu me impediet) Genevens. *je pren-
dray vangeance je n'iray point contre toy
en homme.* Erberg. *io prenderò vendetta e
non ti verro incontro da huomo.*

ΠΑΡΑΚΛΗΣΙΣ: Præter si-
gnificationes allatas à Leigh, ponitur hæc
vox pro bonis temporalibus Luc. 6, 24.

pro felicitate æterna Luc. 16, 26. Mat. 5, 4. 2
Thess. 2, 16. Est το παρακαλεν 1 Cor. 14,
31. tum consolari, tum exhortari.

ΠΑΡΑΔΟΞΟΝ, legitur
Sir. 43, 27. παραδοξοτατος Sap. 16, 17.

ΠΑΡΑΚΛΗΤΟΣ: trans-
tulerunt ejusmodi voces Græcas in suum
idiotismum Rabbini פרקליט הוא המליץ
טוב על האדם למלך קטיגור הוא חפץ
זה והוא המלשן האדם למלך ובשטרל
כ: להמיתו Peraklit dicitur qui interpellat
in bonum pro homine aliquo apud Regem,
cujus contrarium est Kategoria, is enim tra-
ducit aliquem apud Regem & conatur oc-
cidere eum, vide Fagium in Pirke Aboth
apud Surenhusium in Systemate Juris He-
bræorum P. IV. p. 456. item Othonem,
qui in Lexic. Rabb. ad vocem Conclave re-
fert terminos פרוהרין בולוויט בולוויט, פרוהרין
קניטריכום, ad vocem Demones: קניטריכום
Chondriacus כוליקוס Cholicus pro Melan-
cholicus, כורדיקוס Cardiacus, ad vocem
δωρον דורן. Nusquam in toto sacro codi-
ce hic titulus (παρακλητος) ulli tribuitur,
nisi secundæ ac tertiæ personæ Trinitatis
Joh. 16, 7. & 14, 16. 26. & 1 Joh. 2, 1. adeoq;
notari potest, quod Hebræum כנחם Con-
solatores LXX. nusquam reddiderunt πα-
ρακλητας, sed cognato nomine παρακλη-
της, Symmachus παρηγορητας. Dicitur
autem I. Christus Jesus Noster Paracletus:

I Joh. 2, 2. *Εαν τις αμαρτη παρα-
κλητον εχομεν προς τον Θεον, Ιησυν Χρι-
στον δικαιον.* Intimatur hic intercessio
Christi non solum continua virtualiter
ad dextram Patris, partim vi meriti sui,
quod adhuc dum cum sedet Christus ad
dextram Patris, est continuo motivum gra-
tiæ

tia Patri semper ante oculos constitutum ac repræsentatum Ebr. 9, 11. 24. & 10, 12. 14. partim vi precum ac supplicationum pro nobis cum lachrymis in diebus carnis Joh. 17, 9. Ebr. 5, 7. quarum tunc temporis effusarum vis adhuc & in æternum valet Joh. 17, 20. earundem energie ad omnes usque posteritates extensa, sed etiam intercessio Christi ad dextram Patris *continua actualiter ad extremum usque diem*, nam si vere & actualiter pro nobis intercessit ante assumptionem carnis, cum adhuc esset in gloria sua quam habuit apud Patrem ab initio Joh. 17, 24. quanto magis nunc jure consanguinitatis nobis obstrictus sedens quo ad assumptam carnem in dextra Patris. Quod autem actu pro nobis jam ante assumptam carnem intercesserit, non leviter colligitur ex Job. 33, 23. ubi vox $\gamma\eta\mu$ correspondet voci $\pi\alpha\rho\alpha\lambda\eta\tau\omicron$. Valde equidem LXX. Intpp. in hoc loco vertendo à via aberrarunt: *Εαν ωτι χιλιοι αγγελοι θανατηφοροι εις αυτων εμνη τρωσι αυτον εαν νοστη τη καρδια επισραφηναι προς Κυριον, αναγγελη δε ανθρωπω την εαυτη μεμψιν, την δε ανοιαν αυτη δειξη.* Errarunt Interpretes alii: Diodatus in Verf. Gall. *mais si lors il y aura aupres de cet homme la quelque ambassadeur portant la parole, un d'entre mille pour declarer à l'homme son devoir*, intelligit Ministros Ecclesiæ qui dicuntur Angeli, dicique unum inter mille ad monstrandam raritatem bonorum Ministrorum, qualem se haberi voluerit Elihu, pariter Tremellius, Osiander & Erberger, sed longe melius Genevenses, *que s'il y a pour cet homme-la quelque messenger par-*

lant pour luy, un d'entre mille, qui declare pour cet homme-la sa droiture, a lors Dieu aura pitié de luy & dira: garenti-le afin qu'il ne descende pas en la fosse: j'ay trouve propitiation: nam habetur in Hebræo: $\gamma\eta\mu$ $\pi\alpha\rho\alpha\lambda\eta\tau\omicron$ Angelus Paracletus, seu intercessor, unus è millibus, h. e. unus præ omnibus, sicut Cant. 5, 10. dicitur Sponsus electus in millibus, atque hic non juxta Pontificios, Bellarm. l. de beat. Sanct. c. 19. Pinedam in h. l. & Judæos, Maimonid. in More Nevochim P. 3. c. 28. angelus creatus, nec juxta Chemnitium, Gerhardum & Clotzium aliquis Propheta vel Concionator, sed ipse Angelus fæderis, Christus intelligi debet, ita recte sentientibus Calovio in h. l. Sculteto Anal. Typ. ad h. l. Noldio Concord. Partic. p. 909. imo inter Judæos ipsos R. Hapenini, qui in Bechinat olam hic Messiam intellexit: quid quod $\sigma\upsilon\nu\alpha\phi\epsilon\iota\alpha$ textus nullam aliam explicationem admittat: So denn ein Engel einer als tausend mit Ihm redet (lege: So denn ein Engel unter tausenden ein Fürsprecher für ihm redet) so wird er ihm gnädig seyn und sagen: Er soll erlöset werden (lege: erlöse du ihn) daß er nicht hinunter fahre ins Verderben, denn habe eine Versöhnung funden. Dixi autem intercessionem Christi continuam actualiter in dextra Patris ad extremum usque diem, actum enim intercessionis implicat vox $\pi\alpha\rho\alpha\lambda\eta\tau\omicron$. Sicut enim Sp. Sanctus dicitur $\pi\alpha\rho\alpha\lambda\eta\tau\omicron$ eo quod actu adhuc post abitum Christi, fidelibus assistit, actu operatur, informat, ducit, consolatur, intercedit &c. ita & Christus dicitur $\pi\alpha\rho\alpha\lambda\eta\tau\omicron$ $\pi\rho\sigma$ $\tau\omicron\nu\theta\epsilon\omicron\nu$ (NB.

non απλως ac per omnia dico Filium & Sp. S. dici pariter Paracletos, sed solum correlative, nam Christus quoniam Θεαν-
 θρωπος est, ideo est noster Paracletus proximus, non autem ita Pater, qui est
 ο παρακαλων 2 Cor. 5, 20. παρακλησει mandatoria, Sp. S. παρακλητης Joh. 14,
 16. παρακλησει ductoria & consolatoria pariter ac intercessoria, vere distinctus a
 Filio hac in parte adeoque αλλη παρα-
 κλητης) quoniam adhuc intercedit, της
 προσερχομενης (h.e. fideles credentis vel
 credituros προσελευσομενης, nam pro in-
 fidelibus, inimicis oravit quidem in cruce
 & exinanitionis statu, at nunc non orat
 pro infidelibus ampliative talibus h.e.
 damnandis) opportune ac semper, quovis
 tempore, εις το παντελες (ad exitum us-
 que ex hac vita & obitum cuiusvis indi-
 vidui, unde illa verba Cantionis Nostrae:
 Min taalsmand du paa dommedag Betso!
 de fructu solummodo intercessionis Chri-
 sti intelligenda) σωσαι δυναμεν, sem-
 per, παντοτι, ad finem usque mundi est
 vivus (non otiosus αεργος in suo officio
 & ιεροσυνη απαραβατω Ebr. 7, 24.) εις το
 υπερεντυγχανειν, quod nunc quidem non
 fit modo humili & pure exoratio, sicut in
 diebus carnis coram Patre prostratus jactu-
 it, fit tamen modo ενεργεως intimato-
 rio ac demonstratorio, quod est opus Ad-
 vocati actu ac viva voce causam peroran-
 tis; Est officium Sacerdotis intercedere
 Ex. 28, 12. 1 Sam. 12, 23. Christus
 est Sacerdos in æternum Psal. 100, 4.
 Ebr. 7, 21. Ergo Christus intercedit in
 æternum. Nota: æternitas tamen
 intercessionis hic est restricta, scil. usque
 ad finem mundi. Dixi paulo prolixius

Intercessionem Christi non solum conti-
 nuam virtualiter, sed & continuam
 actualiter: illam docent omnes Theo-
 logi, hanc non nisi pauci paucis at-
 tingere, in specie D. Brochman. S. Th. Art.
 17. de off. Chr. c. 5. Sect. 3. *Non tantum,*
inquit, virtute & efficacia meriti & satis-
factionis sue assidue commoda nostra apud
Deum promovet, sed etiam opportuno
auxilio nobis nusquam non subvenit.
 D. Deutschmann: *quod vere & proprie*
pro nobis intercedat Christus, clare insi-
nuat verbum εντυγχανειν, quod si de per-
sonis usurpatur, proprie notat compella-
re, interpellare ut Act. 24, 25. ubi inter-
pellare notat intercessionem realem, præ-
terea Christus pro nobis non tantum inter-
pretativa oratione: mortis ostensione, seu
meriti sola representatione, sed etiam ex-
presse orat, Scriptura enim expresse inter-
pellationem hanc non tantum à morte sed
& resurrectione & in calum ingressione
& sessione ad dextram Dei discernit, inde
ad omnes fideles solatium suavissimum atq;
fiducia firmissima redundat, Advocatum
enim habent in calis, & sacerdotem ater-
num, cuius proprium est non tantum pec-
catorum nostrorum reatum apud Deum
expiare, sed etiam maculas & iniquitatem
nostram tegere, & benedictionem à Deo
nobis impetrare: D. Gerhard, in Com-
 ment. ad Ep. ad Hebræos c. 2. v. 27. p. 174.
 qui intercessionem Christi etiam in statu
 exaltationis per preces explicat, a qua sen-
 tentia plane abscedere visi fuissent Theo-
 logi Jenenses, nisi modeste fassus fuisset
 Musæus im ausführlichen Bericht über
 die 93. Theologische Fragen: Wir ha-
 ben

ben aber hiedurch (scil. durch sententiam contrariam, præsertim Bechmanni) nie-
manden die Freiheit benommen, die ange-
führten Loca der H. Schrift de verbali
intercessione zu erklären, wofern nur die
intercessio verbalis nicht de intercessione
humili, wie sie in statu exinanitionis ge-
schehen ist, verstanden wird. Imo ne-
mo nobis adimere poterit libertatem in-
terpretandi intercessionem Christi in dex-
tra Patris de intercessione verbali, quæ di-
ci possit illi fere per quæ extat Joh. 17, 24.
(*volo ut illi quos mihi dedisti &c.* nam ab
hac intercessione istis verbis comprehen-
sa non est ut excludatur Divina Natura,
est quippe Vox Majestatis plena VOLO
UT &c. prout notat August. Ep. 78. *si æ-
qualitas non est inter Patrem & Filium,
non auderet inferior dicere superiori Vo-
lo: & l. 3. contra Maxim. c. 20. non di-
xit Christus tantum: Peto vel rogo, sed
VOLO, ut Filio volente faceret Pater, si-
cut Patre volente faciebat Filius*) Thean-
thropica, humiliter sublimis, sublimiter
humilis, sed qualis Christo nunc glorioso
digna concipi potest Rom. 8, 34. Hisce
ita præmissis de Intercessione Christi hæc
breviter concludi possunt: (a) Interces-
sio est non metaphorica sed propria (b)
non interpretativa tantum sed significa-
tiva (γ) non tantum ut vadis & sponso-
ris, qualis sub V. T. quoque fuisse dicitur
Ebr. 7, 22. sed & actualis ut mediatoris
(δ) non pure deprecatoria, sed auctorita-
tiva quoque, illa enim ad statum glorio-
sum non potest referri (ε) est nunc actus
æternus & gloriosus in statu exaltationis,
fuit autem in statu exinanitionis actus

temporalis Joh. 17, 9. Ebr. 5, 7. licet fru-
ctus illius in tempore actus æternum va-
leat (ζ) est necessaria intercessio ratione
ordinis, non quidem ob defectum amoris
in Patre Joh. 16, 26. 27. sed ob ordinem
amoris Paterni in Filio Rom. 8, 38. 39.
(η) Non quidem necessaria ad salutem no-
bis promerendam, nam dudum audita est
in cruce illa vox: *Consummatum est*, sed
ad salutem nobis confirmandam, imple-
dam, conservandam: De modo Inter-
cessionis Christi in his terris pro impiis vi-
de in voce Ερωταω.

II. Dicitur Sp. S. παρακλητος Joh. 14,
16. De Cujus intercessione malim ponde-
rosius D. Bartholini verbis uti Elem. Theol.
Art. 5. §. 73. 74. Datur etiam intercessio
Sp. S. de qua Rom. 8, 26. 27. sed inter hanc
& Christi intercessionem omnino datur
differentia, diferte enim Sp. S. dicitur alius
Paracletus ab Ipso Christo Joh. 14, 16. non
tantum ratione substantiæ alius, sed &
propter distinctum officium advocatio-
nis, nam intercessio Christi est Θεωνὸς ἰσχυ-
ρι & mediatoria, facta virtute passionis &
mortis, atque meritoria, innixa merito
proprio, at Sp. S. intercessio non est media-
toria vel meritoria, quia Sp. S. utpote non
inhumanatus pro nobis pati & mori non
potuit, sed Ejus intercessionem Christus
Θεωνὸς ἰσχυρος vigore mortis suæ nobis com-
paravit Joh. 14, 16. adeoque merito Chri-
sti illa est innixa: Deinde: Christus pro
omnibus intercedit, quia uti est omnium
Mediator (NB. nunc tamen in dextra Pa-
tris non omnino pro omnibus intercedit
ut antea explicuimus) ita eorundem de-
precator, at tam late sese non extendit in-

tercessio Sp. S. dicit enim Apostolus quod intercedat pro Sanctis: An vero hæc intercessio Sp. S. metonymice sit explicanda, & causaliter atque effective sumenda quatenus corda nostra ad precandum movet ac impellit? an vero proprie sit intelligenda secundum modum Personæ Divinæ convenientem? controvertitur inter Theologos Nostrates: Quia eam effective sumunt, dicunt Sp. S. pro nobis intercedere gemitibus inenarrabilibus, non quod eos in sua Persona emittat, ut in sua Persona interpellat Filius, sed quod eos excitet in nobis, atque sic *υπερ* in voce *υπερεντυγχανειν* indicat Sp. S. sua excellentia omnibus nostris postulationibus præesse nostrasque ad Deum preces dirigere, ac nostram adjuvare infirmitatem, unde non in se, sed à se Spiritus Filii Dei in nobis Abba Pater! clamare dicitur Gal. 4, 6. Qui vero intercessionem proprie dictam hic intelligunt, urgent verbum *εντυγχανειν* nec non vocabulum *παράκλητος*, quod tam Advocatum quam Consolatorem denotat, à qua propria significatione non recedendum esse autumant, adduntque singularem esse emphasin in composito *υπερεντυγχανειν*, quo innuitur, quod Sp. S. præsit omnibus nostris postulationibus, quod desideria nostra, confuse à nobis in angustia cordis prolata, distincte & accuratissime exponat, & quod proficuum est ac salutare magna instantia urgeat: Intercessionem vero hanc intelligunt *θεοπροπως*, & suspiria illa, quibus pro nobis intercedit, non indigitare asserunt miseriæ affectum, sed ipsum effectum, cuius modus & ratio nobis est ineffabilis, & tali modo Sp. S. tribui posse volunt suspiria, quali alias dicitur quod tristetur &

dolore afficiatur Es. 63, 10. Eph. 4, 30. Hactenus D. Bartholinus, cuius, utpote Doctissimi Theologi, nescio an modestiam magis laudare, quod *το επεχειν* teneat, an invidiam, quod suam publice sententiam aperire noluerit, accusare deberem, nisi notum satis esset ipsum hoc Enchiridion Theologicum non nisi in gratiam Tyronum composuisse, unde etiam *Elementa* solummodo appellavit; optarem certe Ejus viva voce hac in parte erudiri, aliorumve luminum luce videre quid tenendum. Cæterum si quid proprio Marte statuere ausim, iis adhærendum opinor, qui Intercessionem Sp. S. *proprie* intelligunt: Etenim *το εντυγχανειν*, dum de Persona dicitur, proprie accipi debet, ut fatentur Theologi, dicitur autem *εντευξις* Sp. S. *αλαλητος* non quatenus nostra sunt suspiria, sed quatenus à Sp. S. fiunt: nunc illi gemitus qui quidem in nobis a Sp. S. excitantur, quamvis intensissimi sint ac fortissimi, nunquam tamen sunt *αλαλητοι*, inenarrabiles, nam quicquid demum super cor hominis ascendit 1 Cor. 2, 9. id *lingua* quoque aut calamo Psal. 45, 2. Es. 8, 1. *hominis* narrari potest, sed quod humanas vires omnes exuperat, id demum est & dici potest *αλαλητον*, sequitur ergo omnino, quod illi *συναγμοι αλαλητοι* consistant in intercessione propria ac Personali Sp. Sancti. Habet quoque, ut indicat laudatissimus Bartholinus, hic *το υπερ* suam emphasin, non solummodo secundum expositionem Erasmi (qui per *το υπερ* existimat Sp. S. veluti præfectum esse Sanctorum votis ut ea moderetur, sic enim dicitur Sp. S. *Spiritus precum* Zach. 12, 10. conf. 1 Reg. 1, 14.) sed etiam quatenus *το*

ὑπὲρ vicem alterius indicat & æquivalet τῷ ἐνεκα vel ἄντι, sicut etiam in compositis: ὑπερασπίζειν, ὑπερμαχεῖν, ὑπεραπολογιᾷ δαίτινος, confer Bezam in h.l. Expōnit τοῦ ὑπερεντυγχάνειν Gregorius Nazianzenus per πρεσβεύειν Orat. 2. de Fil. est autem πρεσβεύειν *legatione fungi* Eph. 6, 20. Luc. 14, 32. & sic evenit, ut ἐντυγχάνειν vel ὑπερεντυγχάνειν omnino id sit quod Latini *postulare* dicunt: quod si ita est, jam vi huius vocis nulla via declinari potest significatio *propria* Intercessionis Sp. Sancti, quam cum *impropriam* quidam dicere non ausint, substituunt *transitivam* seu, ut sic dicant, *Hiphilicam*, *intercedere* pro *intercedere facere*, sed id non video indigitarī in verbo ὑπερεντυγχάνειν, nam hic ὑπὲρ est *in super*, & licet in cordibus nostris Sp. Sanctus suspiria excitet, tamen etiam ὑπερεντυγχάνει, hoc est, Ipse insuper ἀλαλήτως intercedit. Probatur hæc Divina ac propria Sp. S. intercessio (α) ex phrasew sensu, nam ἐντευχῆς Θεῷ facta formalem infert precationem Rom. 11, 2. 1 Tim. 2, 1. & 4, 5. & sicut ἐντυχεῖν κατὰ τινος est *postulare adversus aliquem* 1 Macc. 8, 32. Act. 25, 24. ita ἐντυγχάνειν ὑπὲρ τινος erit ἀναντιλεγομένως *postulare pro aliquo* (β) ex analogia intercessionis Christi & Sp. Sancti, nam utraque debet esse Personalis suo modo, si erit formaliter realis, etenim Persona est quam actui pretium rei que virtutem dare oportet, quamvis non meritorie, quod non nisi Christo intercedenti convenit, sed ἡγχιμένως, ενεργητικῶς, ἐξοχηκῶς, ὑπερβαλλόντως, τηλαυγῶς, μεγαλοπρεπῶς, quod & Filio & Spiritui Sancto intercedentibus pariter convenit (γ) ex singulari

assertione S. Scr. Deus Pater sua gratia facit nos orare, sed non ideo dicitur intercedere, sed cum id dicatur de Filio & Sp. Sancto, ideo plus ex ejusmodi phrasibus innuitur, quam quod nos ad orationem incitent, vel gemitus nostros moderentur (δ) ex gradibus consolationis, quos proponit Apostolus Rom. 8. nam vers. 15. dicit nos accepisse Spiritum adoptionis in quo clamamus Abba Pater! sed vers. 26. 27. novum aliquod a prioribus distinctum argumentum consolationis exhibet, quod nec novum nec majus esset, si id solummodo inculcasset, quod Spiritus nos faciat orantes & clamantes, sed quoniam aliquid magis innui vult, ideo inquit ΑΤΤΟΣ ΙΠΣΕ (in sua Persona) interpellat pro nobis (ε) ex significatione vocis παρακλητός Joh. 14, 16. Complectitur autem vox Paracleti totum officium Patronatus & Advocatiæ, consolationem, suggestionem, consiliorum, defensionem præcipue clientis, ac pro ipso supplicationem.

ΠΑΡΑΛΑΜΒΑΝΩ, *servo, educo* ex omni periculo Matth. 24, 40. 41. Luc. 17, 34. 35. 36. Gen. 19, 6. mecum aliquem *assumo* Matth. 1, 20. *Accipio* mihi traditum 1 Cor. 11, 23. ἐγὼ δὲ παρέλαβον.

ΠΑΡΑΠΤΩΜΑ, a παρα & πτω, inquit Leigh. sed melius a παρα & πταίω vel ἀποτῆ παραπτειν, aliquid amplius quam πρὸς σκοπεῖν, πταίειν, cum hoc sit *offendere*, illud illidi, istud *prolabi*.

ΠΑΡΕΡΧΟΜΑΙ: Præter allatas significationes a Nostro Leigh est quoque τοῦ παρερχεσθαι quando refertur

ad

ad locum, *incrare*, *hineingehen* Luc. 17, 7. Luc. 12, 37. estque terminus convivalis, de iis usitatus, qui in domum convivii intrant. Xenoph. in Conviv. p. 689. & 711. Ponitur *παρεσθαι* pro *advenire*, *supervenire* Act. 24, 7. pro *præterire* sæpius. Refertur denique non solummodo ad locum, sed etiam ad tempus, adeoque dum *το* *πρæterire* dicitur de essentia rei, tunc est *non amplius esse* aut *existere* 2 Pet. 3, 10. *παρελυσανται*. Vocem hanc Petrus ex ore Magistri sui mutuatus est Matth. 24, 35. Luc. 21, 33. & 16, 17. & est *εχενεσθαι* Ap. 20, 11.

ΠΑΡΕΣΙΣ, Rom. 3, 25. Est *παρεσις* dissimulatio, veluti sumitur *το* *παρηκας* Esth. 7, 4. *καταφρονησις* Act. 17, 30. transmissio, *præteritio*, nam *παρειναι* est obvium aliquid absque accuratiori intuitu *πρæterire*, vide Sap. 11, 24. huc pertinet *το* *μησησης* Act. 7, 60.

ΠΑΡΙΣΤΗΜΙ, *Probo*, *comprobo*, *constituo coram oculis*, nam quod evidenter probatur, id in aprico constituitur & ante oculos ponitur, ita Psal. 49, 22. *arguam te & ponam te ante oculos tuos*, *ελεγχω σε και παραστητω κατα προσωπον σου τας αμαρτιας σου*: instruem vel ordinabo coram oculis tuis, quemadmodum ad prælium acies instruitur, & ordine explicabo pravitates tuas, easdemque in conspectu tuo probabo, producam ea quæ fecisti ante oculos tuos, te præsentem convincam & impugnabo, quam vim habet aliud verbum quod ibi posuit Theodosion: *σοιβαζω*.

Act. 1, 3. *παρεσησεν εαυτον ζωντα εν πολλοις τεκμηριοις* h. e. probavit evi-

denter & *αναντιλεγομενος* se vivere, nam ita sumitur hoc verbum Act. 24, 13. *α & δυνανται παραστησαι, quæ non possunt evidenter, validisve argumentis probare*. Sed dicuntur *πολλα τεκμηρια*, multa argumenta ac criteria, quibus probavit Christus se revixisse, illa fuerunt præcipue *esus* Joh. 21, 5. 9. 12. 13. Luc. 24, 43. & *tactus* Luc. 24, 39. 40. Joh. 20, 27. At dices: hæc fuerunt argumenta haud satis evidentiæ, infallibilia ac iadubitata, non *comestio*: nam comederunt quoque Angeli incorporei Gen. 18, 5. 6. 8. nec *tactus*: nam is factus est per œconomiam corporis glorificati, quod alias tactui non fuit obnoxium & januas claudas penetrare potuit. Resp. fuit *comestio* evidens argumentum: Comederunt Angeli modo non quidem plane phantastico & metaphorico, vide August. de C.D. l. 13. c. 22. 27. tamen nec plane reali, hoc est nutritivo, at Christus modo non quidem plane naturali (quo pertinet chylus ac digestio corpore glorificato indigna & per eandem refectio virium corpori glorificato inutilis) tamen reali ac proprio, quod ut signum evidens fuit vitæ ac resuscitationis filiae Jairi ac Lazari, qui postea comedit cum Christo, ita voluit Christus non semel cum discipulis manducare post resurrectionem: Tactus quoque fuit evidens probatio vere vivi ac resuscitati corporis, nam penetratio januarum non intactibilitatem sed agilitatem corporis glorificati infert. Cæterum dum hæc ita dicuntur duo notanda velim (ne forsan sinistre judicantibus cavillandi ansa præbeatur) 1.) distinguendum esse inter demonstrativam probationem corporis vere ad vitam restituti,

stituti & corporis vivificati ac gloriosi, illud manducatione ac bibitione evidenter probari potuit exemplo filii Jairi & Lazari, hoc non, sicuti nec notiones corporis gloriosi, sed resuscitati a visione & palpatione determinantur Luc. 24, 39. jubet enim ibi Christus se videri & palpari, non ut ex tactu & visu probaret corpus gloriosum (nam in via Damascena non omnibus visus, in Emanuntica visus quidem sed non agnitus, intactus fuit in permeatione januarum) sed ut inde probaret corpus verum ac naturale: Habere carnem & ossa est proprium inseparabile corporis glorificati, at ejusdem visus & tactus non item, quem inepte poscunt Calviniani in Mysterio Sacramenti: Nunc vero cum loquitur Lucas non de glorificatione corporis Christi, sed de ejusdem vera vivificatione, tunc recte statuitur manducationem & tactum evidentes ejusdem esse probationes, & sane recte quoque dici potest, veram & propriam probationem corporis veri, vivi ac resuscitati, imo gloriosi esse palpabilitatem & visibilitatem scil. in actu primo, licet in actu secundo non semper palpetur aut videatur, adeo ut Calviniani ne hinc quidem quicquam evincere possint, nam aliud est tactibilitas & visibilitas, aliud tactus & visus, Corpus Christi est adhuc & manet tactibile & visibile, at à nobis non tangitur aut videtur: 2.) Differre probationem corporis veri, resuscitati ac gloriosi (in sensu composito, nam de eodem in sensu diviso supra dixi) ex visu & tactu ab ejusdem probatione ex esu & potu, etenim si de corpore vero ac resuscitato loquimur, tunc omnia hæc æ-

qualiter probant, si vero de corpore resuscitato, sed una glorioso, tunc longe inæqualiter, nam visibilitas & tactibilitas huic proprie tribui possunt, non vero manducatio & bibitio, adeo ut vel hic maxime valeat illud Rom. 14, 17. *ἡ ἐν βρωσὶ καὶ ποσει* &c. obstat quoque qualitas corporum glorificatorum isangelica, quamvis hæc isangelia non pugnet cum potentia manducandi, quod exemplo Christi patet, qui manducavit quidem post resurrectionem, sed non ex necessitate ut Lazarus & filia Jairi, qui resuscitati quidem erant sed non glorificati, ceterum quoniam in altera vita accedit gloria, ita & aboletur sustentatio alias necessaria: Dixi potentiam manducandi non pugnare cum isangelia, five ratione eorum qui ex certa Dei dispensatione manducasse aliquando leguntur, five ratione Nostri, nam retinuit Christus organa manducationis, quæ nobis quoque retinenda sunt in altera vita una cum potentia manducandi, licet absque usu manducationis. Dices: Potentia quæ non traducitur in actum, nulla est. Resp. Potentia quæ nec in actum traducitur unquam, nec unquam traducta fuit, nulla est.

ΠΑΡΘΕΝΙΑ, *Virginitas*:

Luc. 2, 36. *αὕτη περιβέβηκεν ἐν ἡμέραις πολλαῖς, ζήσασα ἐτη μετὰ ἀνδρὸς ἑπτὰ ἀπὸ τῆς παρθενίας αὐτῆς, καὶ αὕτη ἦν χηρὰ ὡς ἑτὼν ἑξήκοντα τεσσάρων.* Vulgo hic textus ita intelligitur, quod post virginitatem septem annis Anna cum marito vixerit, ita ut intacta & illibata fuerit virgo cum ipsam duxit, sed sit vel nunc nostris temporibus nupta virgo rara avis

in terris, non rara tamen erat apud Hebræos propter criteria virginitatis, rigorem legis & libellos repudii, quos metuebat sequior sexus, si marito imposuisset, ideo id tanquam singulare aliquid vix intendit Evangelista, sed aliud quidpiam singulare circa hujus viduæ conditionem sine dubio notat. Miror ignaviam Mythologorum Papicolarum, quod cum de Sanctis Virginitibus millies somnient verendi virginum veredi, hic non invenerint quod pueri in faba, & Sanctam Annam etiam in matrimonio virginem finxerint, quod facillimo negotio fieri potuisset, si in textu substituissent μετα pro απο, prout habetur in Codice Mantuano, nam licet απο & μετα hic æquivalenceant, potest tamen μετα significare συν, sed abeant sales. Dum dicitur Anna vixisse septem annos cum marito post virginitatem, & deinde multo tempore vidua fuisse, notandum est quod Ebræi virgines maritis elocabant antequam essent nubiles, & sic aliquot adhuc annis in ædibus maritorum vivebant, secundum virginitatem suam, ut non cum iis confvescerent, quia nondum ad maturitatem pervenerant, & si interim moreretur maritus, tamen istæ virgines pro viduis habebantur, vide Maimonid. de Conjugio c. 2. §. 1. & de illicito congressu c. 17. §. 2. Ejusmodi vidua sine dubio fuit Anna: Παρθενιαν dicimus à commercio viri ασυλιαν, & hac quidem ratione αειπαρθενιαν Deiparæ Matris largimur, aperta licet fuerint virginitatis in partu claustra, mansit tamen virgo, sic enim:

Virginitas, partus, discordes tempore longo

Virginis in gremio fædera pacis habent

Opponitur Virginitas partui non quate-

nus virginitatis claustra aperiuntur, sed quatenus id sit propter antecedaneum cum viro commercium ac editionem fætus, virgo quippe est non illa solum cui virginitatis claustra integra sunt, sed & illa cui ex magno labore aliove accidente rupta sunt: Mariam non clauso utero peperisse svadet (α) Sacra litera de illa asserens οτι ετεκε, de Christo quod fuit δια-
 νειγιων την μητραν Luc. 2, 23. (β) Conditio Humanæ Naturæ in Christo, qui in omnibus nobis similis factus est excepto peccato adeoque etiam in formatione in utero materno, nam embryo Christus fuit (ex-
 cipe tamen actum conceptionis qui extraordinarius fuit) nativitate, vitæ sustentatione, passibilitate, morte: Nec absterrent allegata a dissentientibus testimonia, seu ab Antiquitatis consensu, coacervata præsertim à Barradio l. 8. c. 15. T. I. Concord. Ev. & D. Hoe in triumpho Calvin. p. 61. 64. 65. quibus Antiquitatis dissensum opponimus: scil. Origenis, Theophylacti, Euthymii, Tertulliani, Epiphani, Hieronymi, denique Concilii Ephesini, seu ex sacro Codice deprompta & quidem nominatim Es. 7, 14. ubi Virginis parientis fit mentio. Cæterum asserit Divinum hoc oraculum immunitatem à viro, non conservatam integritatem virginalium in partu, est enim, ut diximus, & illa virgo quæ læsionem sensit, modo ea nusquam ηδονης causa vel a viro facta fit. Ezech. 44, 2. Porta legitur clausa ante transitum Domini, & quod post illum mansura sit clausa, at clausam fuisse eo momento, quo transiit Dominus, haud quaquam legitur, certe corpus

corpus Christi ταυτο quidem fuit, sed non τοιγτο, ut cum post resurrectionem januas penetravit clausas. Allegorias potius quam typos (non quidem quatenus mirabilem Christi ex Virgine nativitatem designat, sed quatenus ad clausum in partu uterum detorquentur) ex Exod. 3, 2. Num. 17, 8. Judic. 6, 8. Ps. 72, 6. Prov. 30, 19. non moramur, nam cogunt hic nonnulli Scripturam ad loquendum, cum revera taceat: Hic non possum non adscribere verba Thomae in Cautelis circa Hist. Eccles. Seculi. I. à Christo nato, n. 9. *Fabula ille tantam auctoritatem nactus est, ut ex Nostratibus cordatiores non audeant errores ad oculum demonstratos cordate profiteri esse errores, quo pertinet disceptatio de Virginitate Mariae in partu & post partum: Mariam fuisse Virginem antepartum & non concepisse ex virili semine docet Scriptura, sed Hieronymus in Disputatione adversus Helvidium ex nimio virginitatis amore defendit Mariæ uterum in partu non esse apertum, nec post editum partum concubuisse cum Josepho. Haec duae sententiae à Pontificiis ita canonizatae sunt, posterior ob interesse de sacramento Matrimonii & de sanctitate votorum castitatis, ut & hodiernum Basnagius etsi primam falsitatis convicerit fol. 113. & de posteriore dicat eam non esse articulum fidei fol. 106. tamen non audeat eam erroris condemnare, sed rationibus levioribus defendere malit: Magis mirandum, Medicum Thomam Bartholinum de Morbis Biblicis p. 78. priorem fabulam defendere alia fabula ex Svida, quod membrana virginitatis signum in*

defunctae cadavere sit reperta. Hactenus Thomae in eo quidem satis nasutus, quod haud facile credere velit Mariam clauso utero peperisse, sed in eo valde iniquus, quod piam illam ac verissimam sententiam eorum, qui asserunt S. Virginem cum Josepho nunquam concubuisse, erroris damnari velit.

ΠΑΡΟΞΥΝΩ: Ponitur hoc verbum saepius in Vers. LXX. Intpp. pro *ad iram provocare*, sed Es. 23, 11. pro *metum incutere*, Luth. erschrecken, Diod. *faire trembler* ita, Ital. *per incitarci a carità*, Gall. *entre exciter à la charité*. Martorat. Belg. *tot ontstekinghe der liefden*. Luth. *mit reizen zur Liebe*. Hedinger: *zur heftigen Entzündung der Liebe*: Glossa: *ein Wort von Fiebern und andern heftigen Geblüths- und Gemüths-Bewegungen gebraucht*. Die Liebe solle nicht schwach, sondern brünstig seyn. 1 Pet. 1. v. 22.

ΠΑΡΟΞΥΣΜΟΣ, est proprie amantium, quoniam rivales παροξυνοῦνται, ita παροξυσμὸς ἀγάπης Ebr. 10, 24. non verti potest exacerbatio, sed æmulatio, concertatio: Vulgata dixit provocationem charitatis, ac sic omnes passim Latini Intpp. haud invito Erasmo: Est autem alias παροξυσμὸς exacerbatio Act. 15, 39. & convenit cum παραπικρασμῷ Ebr. 3, 8. 15. & παροργισμῷ Eph. 4, 26.

ΠΑΡΡΗΣΙΑ: Quomodo hæc vox designet I. Summam audaciam ac intrepiditatem in dictis & factis non obstante summo periculo, odio, perse-

cutione vide Joh. 11, 54. Act. 13, 46. & 26, 26. & 28, 31. Eph. 6, 20. Phil. 1, 20. 1 Theff. 2, 2. Ebr. 3, 6. & 10, 35. 1 Joh. 4, 17. II. Libertatem ac confidentiam in causa bona 1 Joh. 2, 28. & 3, 21. & 5, 14. III. libertatem dicendi pro lubitu seu auctoritate Act. 2, 29. Mat. 10, 19. Act. 4, 13. 2 Cor. 7, 4. IV. Perspicuitatem dictionis absque ambagibus, ænigmatis, figuris, forma plena, plana, simplici, categorica, libera, aperta, nuda, definita, clara Joh. 10, 24. *ἐκυκλώσαν ἐν αὐτὸν οἱ ἰσχυροὶ καὶ ἐλέγον αὐτῷ· ὡς ποτε τὴν ψυχὴν ἡμῶν αἴρεις; εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστός, ἐπέφημιν παρησια* (confer Joh. 8, 25.) parimodo Joh. 11, 14. (confer anteced. v. 11.) Joh. 16, 25. *ταῦτα ἐν παροιμίαις λέλαληκα ὑμῖν, ἀλλ' ἐρχεται ὥρα ὅτε ἔκ ἐτι ἐν παροιμίαις λαλήσω ὑμῖν, ἀλλὰ παρησια περὶ τοῦ Πατρὸς* ἀναγγελω ὑμῖν, vers. 29. *ἴδε, νῦν παρησια λαλεῖς καὶ παροιμίαν ἔδεξιαν λέγεις*: Sub hac notione vocis παρησια elucescit perspicuitas prædicationis sub Novo fædere præ dictione ænigmatica Veteris Testamenti 2 Cor. 3, 12. 13. Eph. 6, 19. V. Orationem in publico habitam, haud furtim aut clanculum Joh. 18, 20. VI. Summam auctoritatem tanquam triumphatoriam *δυνασικὴν* Col. 2, 15. officialem 1 Tim. 3, 13. *ἐξουσιασικὴν*. Ponitur in V. T. παρησια VII. pro confidentia Sap. 5, 1. 1 Macc. 4, 18. Sunt qui in loco 2 Cor. 10, 10. existimant legendum παρησια pro παρησια, sed minus recte. In loco Act. 6, 10. post verba *ὡς λαλεῖ* quædam lectiones addunt: *διὰ τοῦ ἐλεγχέσθαι αὐτὸς ὑπ' αὐτὸς μετὰ πα-*

σης παρησιας, μὴ δυνάμενοι ἐν αὐτοφθαλμῷ τῇ ἀληθείᾳ, τότε &c.

ΠΑΤΗΡ: Ponitur personaliter de Prima Persona Trinitatis, a qua appellatione Patris personaliter sumpta distinguitur vox πατήρ Deo tributa, cum dicitur Pater Adami Luc. 3, 38. Angelorum Job. 1, 6. & 2, 1. & 28, 7. regnitorum Joh. 1, 12. Gal. 3, 26. pluviae Job. 38, 28. misericordiarum 2 Cor. 1, 3. lucis ac vitæ Jac. 1, 17. Pater rei alicujus dicitur is, a quo aliquid principiatiue deducitur, ita Sathanas dicitur Pater mendacii Joh. 8, 44. Pater dicitur Dux & antesignanus quorundam, choragus alicujus cohortis: ita de prophetantibus dicebatur: quis est ipsozum Pater? 1 Sam. 10, 12. &c. quis nam eorum antesignanus? erat sc. tunc temporis Samuel Pater Prophetarum, etenim cum olim Propheta aliquis verbo Domini inclaruisset 1 Sam. 3, 1. 19. 20. 21. ilico omnes eorum Profelyti qui eos sequebantur, Prophetarum filii dicebantur 2 Reg. 2, 3. 5. 7. 15. & hinc quoque Elisæus Eliam in habitu patrem suum appellavit 2 Reg. 2, 12. quemadmodum & ipse in suo obitu a Rege Pater est appellatus 2 Reg. 13, 14. *Πατέρες* dicuntur pluraliter patres, *ancetres*, for *fädre*, 1 Sam. 12, 15. ubi versio Lutheri quæ habet: *So wird die Hand des HErrn wider euch und wider eure Väter seyn*, corrigenda est: *wider euch seyn, gleich wie sie wider euer Väter ist gewesen*, ita Latinæ omnes, Svaringius, Genevens. Calvinus, Diodatus, Erberg. &c.

ΠΑΤΡΙΑ, *Paternitas*, Eph. 3, 15. seu actus productivus vel causalis rei alicujus, confer Joh. 8, 44. Tarnovius exponit πατριαν familiam ex Eph. 2, 19. & intelligit Ecclesiam tam militantem quam triumphantem ex connexione verborum Eph. 3, 15. Ponitur Patria pro Φυλη Act. 3, 25. Gen. 12, 3.

ΠΑΥΩ, *requiesco*: est παυεσθαι aboleri, tolli, perire, sicut καταπαυειν abolere, tollere, perire facere Os. 1, 4. καταπαυσω βασιλειαν οικη Ισραηλ. Est autem παυεσθαι eatenus aboleri quatenus rei alicujus imperfectio succedaneam sibi habet perfectionem, & ita tolli ut substituaturs aliquid majus ac melius 1 Cor. 13, 8. ειτε γλωσσαι παυσονται, ειτε γνωσις καταργηθησεται, εκ μερξς γαρ γινωσκομεν, κ. εκ μερξς προφητευομεν, σταν δε ελθη το τελευτη, τοτε το εκ μερξς καταργηθησεται. Cessabunt linguæ, destruetur cognitio, non quo ad esse, sed quo ad imperfecte esse, nam γλωσσαι αγγελων 1 Cor. 13, 1. & beatorum jubila Ap. 4, 8. & seqq. sunt ακαταπαυτως sonora, cognitio tunc quam maxime clara erit, cum remoto speculo ad oculum omnia τετραχηλεσμενα videbimus, pari ratione dicitur de fide, quod illa cessabit, scil. cessabit equidem ratione expectationis futurorum, quatenus contradistinguitur τω ειδει 2 Cor. 5, 7. & versatur circa τα ελπιζομενα, μη βλεπομενα Ebr. 11, 1. 1 Joh. 3, 2. sed non cessabit ratione notitiæ, assensus ac fiduciæ simpliciter, quia illa major tunc erit, his firmior, hæc solidior, unde non tanquam erronea expun-

cta existimo illa verba ex cantione nostra Hils op at troe paa Jesum Christ nu og evindelig. Amen!

ΠΕΙΡΑΖΩ, *tento*: dicitur Sathanas Mat. 4, 3. οπειραζων in præsenti, quia omni tempore ac occasione semper præsens est ad tentandum: Notanter vero inquit Lucas c. 4, 13. ουτε λισας πανταπειρασμον ο διαβολος απεση απ αυτα χρικαρξ, rediit quippe, si non visibili modo, tamen pro virili, tempore passionis, vide Mat. 16, 21. 22. 23. Joh. 13, 2. Luc 22, 3, 31. Joh. 8, 44. Joh. 14, 30. & 12, 31. & 16, 11. Franzius duas illas Christi magnas cum Diabolo pugnās, alteram in deserto, alteram in passione præfiguratas tradit duobus hircis Lev. 16, 7. collat. cum Ebr. 13, 12.

ΠΕΝΘΕΡΟΣ, Jud. 1, 16. alias γαμβρος Num. 10, 29. Jud. 4, 11. 2 Reg. 4, 27. Neh. 6, 18.

ΠΕΝΤΕ, Est numerus certus ac numeratus: ita memoratur quintuplex restitutio jumenti, quod quis furatus erat Exod. 22, 1. sed ovis quadruplex, confer 2 Sam. 12. Quinque oblationes Num. 7, 17. quinque stolæ Gen. 45, 22. quinque iusti Gen. 18, 28. quinque menses Luc. 1, 24. vide 1 Sam. 6, 4. Est quoque numerus certus pro incerto, & denotat vel numerum pauciorē 1 Cor. 14, 19. (ubi πεντε λογοι sunt pauca verba & opponitur μυριοις λογοις) 1 Sam. 21, 3. vel mediocrem 2 Reg. 13, 19. Matt. 25, 16. vel majorem, numerum scil. perfectum Gen. 43, 34.

ΠΕΡΙΒΟΛΑΙΟΝ,
Ezech. 27, 7. Es. 50, 3. Exod. 22, 27.

ΠΕΡΙΕΡΓΑ, quæ dicuntur
Act. 19, 19. exponit Friedlibius de Ephe-
siorum Magicis artibus, quibus dediti
erant: unde γραμματα Ephesia, de his
autem Hefychius & Clemens Alexandri-
nus referunt ea fuisse carmina obscura,
seu literas chartæ aut corio inscriptas tan-
quam: ασκη, κατασκη (Hefych. leg. μα-
τασκη) αιξ (Hefych. λιξ) τετραξ, δα-
μαμενους ασιον (vide Guil. Canter. Var.
lect. l. 1. c. 18. Hammond. annot. ad Act.
19, 19. atque ex parte Georg. Fleischeri
Disp. ante aliquot annos editam Hafniæ in
Coll. Med. περι των γε. ΕΦ.) hisce morbos
curabant, Dæmones fugabant: His Cræ-
sum instructum, cum rogo impositus
esset non comburi potuisse ajunt, pariter
Ephesium luctatorem apud Svidam,
quod literas illas in talo gestaret, omnes
superasse, iis vero demptis succubuisse:
De ejusmodi imposturis vide Cornel.
Agripp. Ocult. Philos. Trithemii Abbatis
Steganographian, Heurnium l. 3. Meth.
ad Praxin c. 28. Bodini Dæmonolo-
giam, Wierum de Præstig. Dæmonum,
Martini Elichii Dæmonomagiam, Kö-
nig. Cas. Consc. Doctiff. Thomam Bar-
tholinum de Morbis Biblicis §. 17. p. 61.
62. ex Helmontio in vita Hildegardæ p.
672. Pertinent huc amuleta Judaico-
Rabbinica שמע של עקרין & שמע של
כתב de quibus vide Joh. Henr. Otho-
nem in Lexic. Rabbin. imo etiam præci-
pue Annotationes Hammondii ad Mat. 12,
27. ad verba ει εγω εν Βεελζεβουλ εκβαλλω

τα δαίμονια, οι υιοι υμων εν τινι εκβαλλετε;
ubi ex tota fere antiquitate Judaicas hac
in parte superstitiones accuratissime pari-
ter ac doctissime perstringit insignis
Hammondus, qui, si alias unquam, di-
gnus est qui a Lectore legatur, nam alius
fæctus me Patrem haudquaquam dixerim,
vide etiam Doctiff. Barthol. de morbis
bibl. §. 18. p. m. 64. & §. 19. p. 65. & seq.
Περιεργα autem intelligo in loco Act. 19.
vere de Magicis artibus, nam leguntur li-
bri combusti των τα περιεργα πραξαν-
των: de libris magicis combustis anti-
quitus atque adhuc jure comburendis
haud multa dicam, cum hæc satis docue-
rit doctus ille Hispanus, Laurentius
Ramirez del Prado in Pentecontarcho c.
26. Præcipue autem huc facit, quod ex
eodem astruere possimus Magicam ar-
tem antiquitus dictam fuisse περιεργειαν,
Curiositatem: ita Herodianus l. 4. de
Antonino: περιεργότερον γαρ ων 8 μο-
νον τα ανθρωπων παντα ειδεναι ηθελεν,
αλλα και τα θεα, και δαίμονια πολυ-
πραγμονειν huc forsan referri potest lo-
cus Eccles. 3, 23. απροσταγη σοι ταυτα
δια νοσ οσιωσ, 8 γαρ εσι σοι χρεια των
ΚΡΥΠΤΩΝ. Εν τοις περισσοις των λο-
γων σ8 μη ΠΕΡΙΕΡΓΑΖΟΥ. Aristanetus
l. 2. Ep. 18. περιεργας pro magis posuit:
Atque Magia latine audit Curiositas:
Tertull. de Idololatr. c. 9. propono Angelos
esse illos desertores Dei, amatores femina-
rum, proditores etiam bujus Curiositatis
& l. de habitu muliebri: c. 20. incanta-
tionum vires provulgluerant & omnem
Curiositatem: pariter in legibus Con-
stantii Imperatoris legitur: Sileat omni-

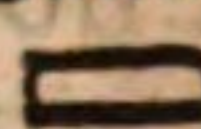
bis

bus perpetuo divinandis Curiositas, etenim *supplicium capitis feret gladio quicunque* &c. Ita vox περιεργος, & περιεργεια traducta est ad significandam *Curiositatem* magicam ac illicitam, alias vero primitus περιεργεια est accurata contemplatio rei alicujus Sir. 41, 28. 1 Tim. 5, 13. Sir. 42, 12. Niceph. Basil. διηγ. β. ερωτικούς οφθαλμοῖς εἶδε καὶ τὸ καλὸς περιεργασατο. Athenagor. in Legat. p. 36. τὰς ὥρας τῶν παρθένων περιεργαζέσθαι. Cum vero locus Act. 19. rectissime explicetur de Magicis artibus, velim huc quoque referri dictum 1 Tim. 6, 20. ἐκτρέπομεν τὰς βεβηλὰς κενόφωνας, ubi κενόφωνιας vix aliud esse existimo, quam barbaras illas voces atque nil significantes, quibus Magi utebantur atque vim illis arcanam tribuebant: ita enim Epiphanius sub initium Hæres. 26. scribit de Gnosticis: *τινα ἡμῖν σὺν τῷ Φερεσι κενόφωνιας ὀνόματα*, sic Zoroaster c. 11. apud Heurnium p. 139. Philos. Barb. *Nomina barbara nunquam mutaveris: sunt enim nomina singulis à Deo data, potentiam in sacris ineffabilem habentia*: De his ita Dreschlerus adv. Schurmannam in libro cui titulus: *εὐκλῆρια εὐκείατος*, p. m. 104. *Tales voces post Simonem quoque in delitiis habuerunt ejus nepotuli, ut: Jaldaboth, Abraxas, Prunicus, Caulacan.*

ΠΕΡΙΖΩΝΝΥΜΙ, *Cingo, accingo*, tanquam (stylo Scripturæ) *justitia, robore, gloria, splendore* &c. quod dicitur de Deo ipso: Psalm. 65, 7. *περιζώσμενος ἐν δυνάμει* Ps. 93, 1. Ο Κυ-

ριος ἐβασιλευσεν, εὐπρεπείαν ἐνεδυσάτο ἐνεδυσάτο Κυρίῳ δυνάμει καὶ περιζώσατο, Ps. 45, 4. *περιζώσαι τὴν ἐμφανισθεπὶ τὸν μῆρον σου* de hominibus Ps. 30, 12. *περιζώσας με εὐφροσύνην* Ps. 18, 33. 40. ο Θεος ο περιζώννυων με δυνάμει, περιζώσας με δυνάμει, vide quoque Prov. 31, 17.

ΠΕΡΙΣΤΕΡΑ. Hic præ omnibus videndus est Doctiss. Bochartus in Hierozwico P. II. l. i. c. i. & seqq. Vox *περίστερα* non legitur in Vulgatis Editionibus LXX. Intpp. Psalm. 56, 1. quæ habent: *εἰς τὸ τέλος ὑπὲρ τὰ λαὸν ἀπὸ τῶν ἀγίων μεμακρυσμένον τῷ Δαβὶδ εἰς σὺλογραφίαν*, ὅποτε ἐκρετῆσαν αὐτὸν οἱ ἀλλοφυλοῖεν γεθ. Cæterum alii Græci Intpp. vocem, quæ in textu habetur, non omiserunt: Aquila: *τῶν νικοποιῶν ὑπὲρ περιστέρας ἀλλὰ μακρυσμένων τῷ Δαβὶδ, ταπεινὰ, τελεία, ἐν τῷ κατήσθαι αὐτὰς φυλισαίς ἐν γεθ.* Symmachus: *Ἐπινικίῳ ὑπὲρ τῆς περιστέρας, ὑπὲρ τὰ ἀλλοφυλὰ ἀπώσασθαι τὸν Δαβὶδ τὰ ταπεινοφρονίῳ καὶ αμωμῶν, ὅτε κατέσθον αὐτὸν φυλισαῖοι ἐν γεθ.* Edit. Vta Vers. LXX. Intpp. *τῶν νικοποιῶν ὑπὲρ τῆς περιστέρας τῆς μογιλαλῶν, κεκρυσμένῳ τῷ Δαβὶδ εἰς σὺλογραφίαν.* Versiones Italicæ: Al vincitore sopra la columba muta di longinquità di David Mitham, nel pigliarlo i Philistini in Gath. Genev. retinuerunt voces Hebraicas absque expositione. In textu tres voces habentur: Jonath, Elem, Rehochim, q. e. columba muta de longinquo. Bochar-

Bochartus in Hieroz. P. II. l. 1. c. 3. col. 18. legi vult *Elim* pro *Elem* & verti de columba nemorum remotorum, sed Lutherus vertit: *Stummen Tauben*, ita etiam Masforethæ retinuerunt *stumm*, ut & R. Salomo, Kimki & Chaldaeus Interpres, nec sine causa, nam respicit hic Psalmus ad 1 Sam. 21, 10. ubi David non ausus fuit queri de Saule coram Achis, sed cogebatur obmutescere, Kimkius quoque præterea indicat Davidem vocare se columbam, quoniam illa appellatur fatua Psalm. 7, 11. nam fatuum egit coram Achis, postquam eo perductus, spe sua frustratum se vidit: Lutherus reddidit Os. 7. *ei-ne verlockte Taube*.

Matth. 3, 16. *ὡς ἐπερίσσευεν* Apparuit Sp. S. tali forma: (α) ut designetur doctrina Evangelii & Ministerium non austerum, sed mite, simplex, placidum Es. 42, 2. quemadmodum apparuit in forma linguarum ardentium Act. 2, 3. ut designetur Ministerium verbi non esse mutum aut languidum, sed loquens, lucens, accendens. (β) Ut videatur conformitas inter antitypum & typum, baptismum & diluvium, in quo columba signum pacis inter Deum & homines attulit.

ΠΕΡΙΤΟΜΗ, *Circumcisio*:

Sumitur vel proprie, vel figurate, ita Circumcisio cordis, aurium, linguæ Jer. 9, 26. Act. 7, 51. Sumitur sensu Ecclesiastico vel incomplexo, & est externa actio, quæ consistit in amputatione præputii & dicitur signum fæderis Gen. 17, 11. vel complexo, & significat totam actionem fæderalem, diciturque fædus ipsum Gen. 17, 14. testa-

mentum Act. 7, 8. Sumitur Synechdochice præter signum circumcissionis etiam pro reliquis omnibus cerimoniis & operibus legis, quæ urgebant Pseudo-Apostoli Act. 15, 1. Dum ponitur abstractum pro concreto, sumitur circumcisio pro hominibus circumcisis Rom. 3, 30. Rom. 15, 8.

Joh. 7, 22. *διὰ τὸ Μωσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὴν περιτομὴν* (ὅτι ἐκ τῆς Μωσῆος εἰν, ἀλλὰ ἐκ τῶν Πατέρων.) Hic attendenda est prima institutio circumcissionis, quæ differt à strictiori obligatione, illa facta est in pactione fæderis cum Abrahamo, hæc post Exodum accessit & strictior fuit, hinc dicitur circumcisio non à Mose sed à Patribus esse, quoniam Patribus ante fuit tradita, sed quia Abrahamus hospes erat ac peregrinus, ac ea propter non sui juris in terra aliena, ideo post egressum ex Ægypto per Mosén strictior obligatio data est, unde illa verba *Μωσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὴν περιτομὴν*. Hisce ita notatis cavendum tamen est ne cum Cloppenburgio dicamus circumcissionem fuisse ante Mosén solummodo sacramentum domesticum, fuit enim publicum, ut patet ex Gen. 17. Rom. 4, 11. collat. cum Gal. 3, 7. 8.

ΠΕΡΙΦΕΡΩ, active: 2 Cor. 4, 10. passive in malam partem Ephes. 4, 14.

ΠΕΡΙΨΗΜΑ, 1 Cor. 4, 13. Luth. vertit *Beg-Opffer*, licet non plane ad literam, bene tamen quo ad sensum, *περιψήματα*

ψήματα enim dicebantur victimæ, quæ mali averruncandi causa mactabantur: Satis autem notum est solitum fuisse gentilibus suis Diis Christianos mactare, quoniam iis culpam cujusvis mali Epidemici falso imputabant (teste Svetonio, Tertuliano in Apologet. Mornæo de Ver. Rel. Christ. Hoornbeck de Conv. Ind.) Huc quadrat Hebræorum Azazel & τραγὸς αποπομπαιῶν, quem suo more αποτροπαιὸν dicit Julianus Apostata: Dicitur περιψήμα απο τὸ περιψαν, showish, ein Schuh-lappen, ac prout habet exscriptum Gallicum N. T. quod vocatur la Copie de Charenton, quod sequutus est Philippe de Croy Anno 1665. *comme les baillures du monde & comme la raclure*: Venit à verbo Gallico: *racler & raclure* nomen *racaille*, quod dicimus in vernacula fieseltrümpach, ἀνδρες βδελυκτοί, qui sordes exverrunt: Hesychias exponit: περιψήματα, ἀνιλυτὰ, ἀνιψυχα; ἡ ὑπο τὰ ἰχνη πάντων. Similis extat phrasibus Tob. 5, 24, περιψήμα τὸ παιδὶς γένοιτο.

ΠΕΤΕΙΝΑ, volucres: De avibus audita referentibus Eccl. 10, 20. videantur quæ ingeniose attulit D. Majus in Annot. S. ad h. l. Usus autem hujus termini præcipuum in S. literis quod attinet, observamus πετεῖνα vocari gentes Judæam vastaturas Jerem. 12, 9. Ezech. 31, 16. *Spiritus impuros* Matth. 13, 4. 19. Marc. 4, 4. 15. Luc. 8, 5. 12. Πετεῖνον quoq; dixere LXX. Intpp. populum Judaicum gentibus in prædā dandum,

quoniam aviculas versicolores maxime infestant reliquæ volucres Jer. 12, 9.

ΠΕΤΡΑ: *Petra* proprie fuit ex qua aquam bibere Israelitæ, eadem interprete Apostolo typice fuit Christus, hac de re alibi, præsertim in voce βαπτίζω; Sed dum de petra agimus proprie sumpta, ex qua bibere, & quam Moses percussit Num. 20. juvat afferre verba textus ex Versione Diodati Gallica, Ejusdemque glossam, qua varias Interpretum de hac Mosis percussione sententias breviter tradit: *Vous rebelles écoutez maintenant! Vous ferons-nous sortir de l'eau de ce rocher? puis Moïse leva la main & frapa de sa verge le rocher deux fois*: Glossa: *ces paroles: Vous ferons-nous? ont un air de doute & de défiance, l'action de frapper deux fois venoit apparemment du même principe: les Interpretes ne conviennent pas, la plus commune opinion est que Moïse donna ces deux coups, soit que le premier n'eût pas fait son effet, soit que Moïse craignant cet inconvenient, usât de quelque précipitation: Mais quelques Theologiens traduisent ainsi: Moïse frapa le rocher pour la seconde fois, c'est à dire par l'opposition à la première fois, qu'il avoit frappé en Rephidim, & suivant cette hypothèse, le péché de Moïse consista à fraper le rocher au lieu de se contenter de luy parler, Dieu luy ayant simplement commandé de parler.* 1 Sam. 24, 3. LXX. Intpp. habent: κατὰ πρόσωπον τῆς θηράς των ελαφῶν, legi debet πετράς των ελαφῶν, id enim infert textus Hebræus, confer Job. 39, 1. vide Martin. in Lex. Voce Ibex.

Dicitur Deus Petra Deut. 32, 1. 34. Psal. 18, 3. tam respectu suorum attributorum (quoniam Majestas Ejus est infinita, bonitas firmissima, veritas immobilis, justitia durissima, gloria eminentissima, inviolabilis, permanens) quam respectu nostrarum adversitatum (quoniam nec nostra malitia Ipsum infringit, nec miseria depellit, nec hostes evertunt.)

Dicitur Christus peculiariter Petra (α) Confessionis Matth. 16, 18. (β) salutis ibidem (γ) scandali Rom. 9, 33. 1 Pet. 2, 8.

Λεωπετρῶν dixerunt LXX. Intpp. locum durissimum, qui ob duritiem nullum excipit liquorem (quomodo alias terra, utpote materia mollis & porosa dicitur aperire os suum & aquam excipere Ap. 12, 16.) multo minus sanguinem (utpote crassum ac congelatum) locum quoque valde editum, ex quo minutissima quævis conspici possint (sicut urbs in monte seu petra posita celari seu abscondi nequit Matth. 5, 14.) Ezech. 24, 7. 8. το αἷμα αὐτῆς ἐν μέσῳ αὐτῆς ἐστίν, ἐπὶ λεωπετρῶν τεταχά αὐτό, ἔκ ἐκκεχυκά αὐτό ἐπὶ τὴν γῆν τὰ καλυψάμεν αὐτῷ γῆν, τὰ ἀναβῆναι θυμὸν εἰς ἐκδικήσιν ἐκδικηθῆναι δέδωκα τὸ αἷμα αὐτῆς ἐπὶ λεωπετρῶν τὰ μὴ καλυψάμεν αὐτό. De hoc loco vide uberius supra in voce γῆ lit. Γ.

Ez. 26, 4. 14. καὶ καταβάλῃσι τὰ τείχη Σορ (Σορ hic, ut & v. 2. 3. est Tyrus, teste Eusebio & Theodoreto) καὶ καταβάλῃσι τὰς πύργους αὐτῆς, καὶ λικμήσω τὸν χεῖνα αὐτῆς ἀπ' αὐτῆς, καὶ δώσω αὐτὴν εἰς λεωπετρῶν. Scholiast. λεωπετρῶν, γῆν πε-

πατημένην Φησὶ καὶ συμπεπιλημένην. ο: ponam ejus perditionem omnibus populis conspicuam, ut etiam remotissimi eam ex longinquo videant, statuam exemplum in ea, παραδειγματίσω αὐτήν. Ich will sie in Schau tragen, und will es so offensichtlich machen, daß es sollen alle Leute sehen, denn weil sie so hoch gelegen ist, so werden auch alle Leute ihren Fall ansehen können, quasi dicas: καὶ σὺ Σορ ἡ ὑψώθῃσα πρὸς τὸν οὐρανόν, εἰς ἀδὲ καταβιβασθῇ, veluti Matth. 11, 23. Luc. 10, 15.

ΠΗΓΗ, fons, ponitur vel proprie vel figurate: De fonte Samsonis Jud. 15. videatur Doctiss. Bochartus in Hierozwic. P. II. 2. c. 15, col. 204. 205 Zach. 13, 1. LXX. verterunt ποταμὸν pro πηγῇ, quia legerunt forsan ὁρμὴ pro ῥομῇ. Dicitur πηγὴ de locis irriguis, qui amantitatem & fecunditatem afferunt Deut. 33, 28. de loco quo aquatum itur Joh. 4, 6. postea autem vocatur Φρεὰρ v. 11. 12. unde Ambrosius allegorizat: *Si altitudinem mysteriorum prosequeris, puteum profundum invenies, si affluentiam charitatis, fontem sponte fluentem videbis.* August. Serm. 92. de tempore: *fons est propter vivam aquam, puteus propter profunditatem.* Dicitur πηγὴ de menstruo mulierum Lev 20, 18. & 12, 7. Marc. 5, 29. atque profluvio sanguinis, item de cohabitatione cum muliere Prov. 5, 16. 17. 18. Legitur quoque πηγὴ δακρυῶν Jer. 9, 1.

Improprie ac figurate dicitur πηγὴ de causa rei alicujus vel de loco, ubi res aliqua oritur & unde prodit: ita (α) primi Satores ac Statores Gentis Israeliticæ dicuntur

tur fons Israelis, five id accipias spiritualiter prout Abraham & Sara parentes sunt credentium Es. 51, 1. five simpliciter, prout secundum carnem Israelitæ inde fuerunt oriundi Psal. 68, 27. *Benedicite Deo vos qui estis ex fonte Israelis* h. e. vos qui ex lumbis Israelis prodivistis ad unum omnes: Est hic sensus convenientissimus propter versum sequentem, ita ut scopus Psalmistæ sit exponere, quod uno corde tribus Israelis sub Ejus regimine Dominum quæsierint, unde particulariter v. 28. recenset Benjamin, quod & hæc tribus vero Dei cultui adhæreat, quamvis illa Davidi maxime restiterat & fuerat ex factione Saulis & Isbosethi, etiam Zabulon & Nephtali, quæ tribus extremas regni sui oras ac fines occupabant, ad denotandam universalem populi unionem cum Deo & Rege: Sunt quidem Interpretes qui hic πηγην Ἰσραηλ intelligunt de Messia, & dubium est quid intellexerit Lutherus dum vertit: *Lobet den Herrn für den Brunn Israel*: Sed literalem sensum clare satis insinuarunt alii; ita Gallus: *Vous qui êtes de la source d'Israel*, Italus: *da la fonte di Israel*: (β) Cor hominis dicitur πηγη, quoniam inde oriuntur, effluunt atque destillant five bona five mala Jac. 3, 11. 12. Confer. Matth. 12, 35. & homo vacuus ac vanus dicitur πηγη ανυδρος 2 Pet. 2, 17. (γ) Cor pariter ac os hominis sapientis dicitur πηγη, quoniam inde non nisi salutaria exeunt Prov. 10, 11. nec deficiunt Prov. 16, 22. Prov. 13, 14. Prov. 18, 4. (δ) Divitiæ dicuntur πηγη Jer. 51, 36. nam sicut fontes terram irrigant & fecunditatem præbent, ita opes & divitiæ porrigunt quic-

quid demum homini ad victum aliasve res necesse est: eadem phrasis prophetica habetur Os. 13, 15. ubi habetur & πηγη & φλεψ quæ proprie est vena (unde φλεβο-
τουειν) Luth. posuit *Brunn und Quelle* (ε) Verbum Dei emphatice dicitur πηγη sc. omnis boni, illuminationis, sapientiæ, salutis Sir. 1, 5. πηγη σοφίας λόγος θεου υψις, it. απορειαν αυτης εντολαι αγωνιοι, it. Ps. 36, 10. Prov. 14, 27. Jer. 2, 13. Jer. 17, 13. Bar. 3, 12. In specie prædicatio Evangelii, unde tanquam ex fonte omne solatium fluit Es. 35, 7. Es. 41, 18. ultimo loco alii intelligunt per πηγην aquam baptismalem, ut & Joel 3, 18. (ς) Gloria cælestis dicitur πηγη υδατος ζωης Ap. 21, 6. quoniam illic fons est omnis lætitiæ, gaudii, hilaritatis, gloriæ, hic rivos solummodo & turbulentas sæpe aquas degustamus. (η) Dicitur Christus fons adversus omnes iniquitates Zach. 13, 1. non solum quoniam in ipso abluimur, sed etiam quoniam Is est fons & causa salutis nostræ, in ipso enim electi sumus, confer Es. 12, 3. Es. 44, 3. Ezech. 36, 25. (θ) Justus qui coram impio, cadit dicitur fons exarescens Prov. 25, 6. quoniam in morte ejus deficit omne id commodum, quod ab ejus seu doctrina seu exemplo seu auxilio ad proximum, dum adhuc in vivis erat redundare posset.

ΠΗΛΟΣ, lutum: huic comparatur res vilis ac nullius pretii Sap. 7, 9. hinc illæ phrasæ Scripturæ quibus dicitur quod Deus illos homines nihili faciat, quos morti tradit (sicut quando quis a morte aliquem servat, dicitur magni animam ejus æstimare 1 Sam. 26, 24.) 2 Sam. 22,

43. wie Roth auf der Gassen will ich sie verstauben und zerstreuen, item Psal. 18. 43. Mich. 7, 10. Ponitur lutum pro summa miseria, ac ignominia Psal. 69, 15. **Er rette mich aus dem Roth, daß ich nicht versinke.** Desumpta est parabola ab iis qui luto immerfi nec pedem figere, nec fundum attingere, nec evadere possunt omni auxilio destituti, adeoque lenta attentione suffocationem ac exitum sordidum pariter ac miserum exspectare coguntur, sicut ii, qui in lacum lutosum merfi sunt, Gen. 37, 24. Jer. 38, 6. ita quoque Job. 30. 19. **Man hat mich in Dreck getreten und gleich geachtet dem Staub und Aschen:** queritur hic Hiob ignominiam quæ ipsi à paribus ac proximis illata erat, nam non coram Deo id dicit, vel recusat confiteri, quod Abraham confessus est Gen. 18, 27. Luto comparantur milites viliores, ignota capita, quæ turbam constituunt, distincti à nobilioribus Zach. 10, 5.

Dixi *πηλον* poni pro re vilissima ac nullius pretii, quo sensu etiam extat Es. 41, 25. ubi est prophetia de Christo, quæ etiam ad Reformationem Lutheri & quidem per omnes terminos à versu 24. usque ad v. 29. inclusive applicari posset, si id nostri hic foret instituti.

De Christo legitur Job. 9, 6. 11. 14. 15. *εποίησε πηλον* &c. luto nimirum erat faciendus *εκ γενετης τυφλος* homo ex luto fabricatus Gen. 2, 7. ad denotandam hanc ejus cæcitatem ex utero allatam: Chrysostomus tradit ipsum plane sine oculis natum fuisse vel ad minimum palpebris agglutinatis: vide infra vocem *τυφλος*.

II I K P I A, amaritudo, ama-

rentia: I. Impietas adversus Deum & malitia adversus homines Deut. 32, 32. II. Hæresis, Apostasia, doctrina impia Ebr. 12, 15. confer Deut. 29, 18. Act. 8, 23. Rom. 3, 14 Psal. 10, 7. III. Ira Eph. 4, 31. (proprie gravis injuriæ nobis illatæ cogitatio, concoctio, sensus) Os. 12, 15. Jud. 18, 25. Ezech. 3, 14. IV. tristitia & quasi desperatio ex ira 1 Sam. 22, 2. 1 Sam. 30, 6. 2 Sam. 17, 8. huc pertinet *παραπικρασμός*, de quo videatur Leigh & *το παραπικραίνειν* in Versione LXX. Interpretum Ezech. 2, vers. 3. 5. 6. 7. 8. ubi Ezechieli dicitur *μη γενε παραπικραίνων* propter *πικρον* illud volumen vers. eodem & v. 10. & c. 3, 1. 2. 3. Sensus est: Israelitæ non solum avertati sunt legem meam, sed etiam castigationes meas v. 3. 6. 7. nunc tu fili hominis *μη παραπικραίνε* noli cum Jona irasci, neque respue misérias quas tibi propter nomen meum subeundas offero, sicut impii qui primo præcepta Dei salutaria ut rebelles repudiant, deinde crucem quoque quæ eos ad pœnitentiam ducit averfantur, ita enim duplici modo jugum ex collo excutiant, prout *ζυγος* dupliciter sumitur pro jugo præcepti & crucis, vide vocem *ζυγος*. V. Crudelitas Hab. 1, 6. VI. Res molestissima & maxime ingrata 2 Reg. 4, 27. Thren. 1, 4. Prov. 14, 10. Prov. 17, 25. Gen. 26, 35. Col. 3, 19. Ruth. 1, 13. Jer. 4, 18. Ap. 10, 9. 10. Es. 24, 9. Sir. 7, 12. quo pertinet amaritudo mortis Ezech. 3, 14. Job. 27, 2. 1 Sam. 15, 32. aquarum Mara Exod. 15, 23. Zelotypiæ Num. 15, 18. & seqq. lachrymarum Bochim Jud. 2, 1. 5. Esavi Gen. 27, 34. Judæorum Est. 4, 1. Tyriorum Ezech. 27, 30.

31. Zoph. 1, 14. Es. 22, 4. Jer. 6, 26. & 31, 15. Petri Matth. 26, 72. ita nimirum γλυ-
νοται iniquitatis πικρως deflenda. VII. Res
perniciosissima Jerem. 2, 19. Eccl. 7, 26.
VIII. Falsitas Ps. 10, 7.

Π Ι Π Τ Ω: Est verbum valde πο-
λυσημον: *Cadere* dicitur homo in afflictio-
nem five magnam five parvam 2 Reg. 14,
10. 2 Par. 25, 19. 2 Par. 28, 23. Psal. 20, 9.
Ps. 27, 2. Prov. 24, 16. 17. Es. 3, 8. Jer. 8, 4.
Jer. 23, 12. Ezech. 29, 5. Amos. 5, 2. & 8,
14. & 9, 11. Mich. 7, 8. ex statu prospero
& florentissimo in statum miserrimum &
abjectissimum Ps. 118, 13. Prov. 11, 28. Es.
3, 8. Jer. 51, 8. Ap. 14, 8. Ps. 37, 24. Π-
πτειν est *mori* Os. 5, 5. 1 Cor. 10, 8. miser-
rima morte Es. 10, 4. *perire* Ap. 17, 10. Es.
24, 20. & quidem in æternum Rom. 11, 11.
deficere Jer. 37, 13. *inferiorem fieri*
Job. 12, 3. Esth. 6, 3. 6. *orare, ecstasi pati*
Num. 24, 4. 16. 1 Sam. 19, 24. *dolore affligi*
Job. 4, 4. *abjici à federe & gratia Dei pro-*
pter incredulitatem Rom. 11, 22. *hinc: ca-*
dere in terram dicitur id quod irritum fit 1
Sam. 3, 19. Luc. 16, 7. Mat. 5, 18. quod
vim patitur Matth. 10, 29. Act. 27, 34.
quod penitus corruit Ap. 11, 13. Amos. 5,
2. Dicitur *metus cadere* in homines, h. e.
subito opprimere Lev. 26, 36. 1 Sam. 17,
32. item somnus, dum repente homines
corripit Gen. 2, 21. *Vultus cadens* defi-
gnat iram, tristitiam, ultionis meditatio-

nem, scythropian Gen. 4, 5. 6. *Manus ca-*
dens insignem metum & destitutionem o-
mnis consilii indicat 2 Sam. 4, 1. *Cadere*
in manum alicujus, est hostibus suis tradi
1 Sam. 18, 25. 2 Sam. 24, 14. *Cadere in*
aliquem est in aliquem cum furore irrue-
re Ps. 10, 11. item ex gaudio & amore ali-
cui in amplexus ruere Luc. 15, 20. *Ceci-*
disse dicitur *manus Dei* in Prophetas cum
ipsis subito facta est vel apparitio vel reve-
latio Ezech. 8, 1. Ππτειν *accidere* Ps. 16,
6. *Cadere* emphatice dicitur de Sathana
Luc. 10, 18. Ap. 9, 1. Es. 14, 12. *Cogna-*
tum est επιπτειν quod est excidere Ap. 2,
5. 2 Pet. 3, 17. collat. cum Ebr. 6, 6. Ππτειν
cessare, aboleri 1 Cor. 13, 8.

1 Sam. 21, 14. ημε επιπτειν επι τας θυ-
ρας της πολεως. Tremell. & *signabat val-*
vas portæ: Vet. Vers. *exaravit q̄ unguibus*
in valvis portarum. Oliander & Vulgata:
impingebat, hoc Munsterus putat irreplis-
se pro *pingebat:* & *signavit super portas*
urbis תתן Diodat. *il marquoit les huis des*
portes. Erberg. *segnando gli usci della por-*
ta, Luth. *Stieß sich.* al. Ed. Græc. ημε επι-
παινε quasi tam crebro caput portæ alli-
fisset ac si tympanum pulsasset. Cornel. à
Lap. conjicit lectum fuisse תתן Ipse addit
verti posse: *delineabat literam Thau* ∟:
formabat figuram crucis: Explodit hoc
Pfeifferus in D. V. & probat verbum תתן
unde est תתן semper notare figurationem,
nunquam vero illisionem.

ΠΙΣΤΙΣ, fides, prout docuit D. Danhauer. in
Hodos. sumitur:

proprie	{	activa { in intellectu: notitia & assensus, opus legis { alias fides historica Matth. 23, { in voluntate: fiducia promissio- 23. { num relata vel ad	{	Potentiam Dei, hinc fides miraculosa ali- a in thaumaturgo Matt. 17, 20. I Cor. 13, 2. alia in eo qui miraculo salvandus est Act. 14, 9.
		passiva & receptiva quæ est ipsa fides qua sal- vifica vel saluticapa Joh. 1, 12. Phil. 3, 12. I Pet. 1, 9.		
vel {	{	Ironice: fidei simulatio externa, nuda scilicet ac αφίλος professio Jac. 2, 14.	{	Generalem Matth. 6. Specialem e meritis Christi na- tam Rom. 3, 26. Gal. 2, 16.
		Metonymice: fides quæ creditur, illa fides quæ in promissionibus re- lucet, fides Dei Ps. 33, 4. Es. 11, 5. Jer. 7, 28. Rom. 3, 3. Rom. 12, 6. Sic Evangelium vocatur fides, & lex fidei Rom. 3, 2. Ipse Christus promissus dicitur fides Gal. 3, 23.		
		Synechdochice: tota pietas Christiana: Rom. 1, 8. 10. 16. Tit. 1, 1. I Thess. 1, 8.		
impro- prie	{			

Quomodo fides sit opus vel legale vel Ev-
angelium vide supra in voce Βαρος. Est
autem fides Nostra vel (α) infirma, nihil-
minus iustifica, salvifica, saluticapa,
Christum apprehendens, quemadmodum
tremula quoque manus eleemosynam ex-
cipit, & lingua titubans etsi balbutiat, indi-
cat tamen quid velit: quis negabit scintil-
lam ignem non esse, aut infantem homi-
nem non esse, quamvis viribus adultis non
polleat? Est το credere velle iudicio Di-
vino jam dudum vere credidisse, vel (β)
firma, de qua Lutherus: Laß uns weiter
fragen, wann es ihnen übel gehet an Leib,
Gut, Ehre, Freunde, oder was sie haben,

ob sie dann auch glauben, daß sie GOTT
wohlgefallen, und er ihr Leiden und Wie-
derwertigkeit sie seyen klein oder groß
gnädiglich über sie ordne? Wie ist Kunst zu
GOTT der sich zornig stellet, nach allen un-
sern Sinnen und Verstand gute Zuver-
sicht zu haben, und bessers sich zu ihm zu
versehen denn sichs empfindet. Wie ist er
verborgen, gleich wie die Braut sagt in
Canticis: Stehe, er stehet hinter der
Wand und siehet durch die Fenster, das ist
so viel: unter den Leiden, die uns gleich
von ihm scheiden wollen, wie eine Wand,
ja eine Mauer stehet er verborgen,
und siehet doch auf mich, und läßt mich
nicht,

nicht, denn er stehet und ist bereit zu helfen in Gnaden, und durch die Fenster des dunkeln Glaubens läset er sich sehen, und Jeremias in Thren. Er verwirft die Menschen, aber er thut's nicht aus herzhlicher Meynung: Über das alles ist des Glaubens der höchste Grad, wenn Gott nicht mit zeitlichen Leiden, sondern mit dem Tod, Hölle und Sünde das Gewissen strafft, und gleich Gnade und Barmherzigkeit absaget, als wolt er ewiglich verdammen und zürnen, welches wenig Menschen erfahren, wie David im sechsten Psalm klaget: Herr! Straf mich nicht in deinem Grimm! Nie ist zu glauben, daß Gott gnädigen Wohlgefallen über uns habe, ist das höchste Werck das geschehen mag von und in der Creatur. Vel (γ) Heroica, rara quidem, sed non inimitabilis, juncta cum singulari illa charitate, quam ante præparationem ad crucem fubeundam & Ministerium Apostolicum obeundum exostulavit Christus à Petro Joh. 21, 15. 16. 17. Dis ist ein Glaube, der sich mit Christo ins Creutz und Elend, Anfechtung und Versuchung, Verspottung und Armuth, Noth und Tod hineinwagen darff, ja ob es auch wäre in die Hölle, & hoc quidem *ἐμὴ κατ' ἀνάγκην ἀλλ' ἐκ σῶτος* quemadmodum armiger Jonathanis Dominum suum ad castra Philistæorum lubens sequutus est 1 Sam. 14, 7. Thu alles was in deinem Herzen ist, ich bin mit dir wie dein Herz will, vel quemadmodum Abisai ad intranda castra Saulis, & trias Heroum ad asportandam aquam sponte se obtulerunt 1 Sam. 26, 6. 2 Sam. 23, 15. 16. Dixi fidem hanc esse Heroi-

cam, raram, non tamen inimitabilem: valet hic illud Francisci Pozzii: *Si Dio non ti dà la gratia che egli dette a suoi grandi amici, non è perche non sia l'istesso magnifico, ma perche tu non disponi la volontà tua, come in quei tempi faceano i Santi.*

Est fides justifica, de qua agitur 2 Thess. 3, 2. *καὶ γὰρ πάντων ὑπὲρ πάντων*, qui locus non sensu Calviniano sine sua *συμφερίᾳ* obiter est considerandus, quasi Deus non omnibus fidem dare velit, nam *το γὰρ* innuit antecedentia: *ὡς ἐρῶμεν ἀπὸ τῶν ἀποπνεύστων καὶ πονηρῶν ἀνθρώπων, καὶ γὰρ πάντων ὑπὲρ πάντων*, ita ut sensus sit: non omnium, prohi dolor! est fides vera & viva, sed multi dantur *ἀποπνεύστων καὶ πονηρῶν*, turpes & scelerati, quorum non est fides vera. Præterea hæc verba: *καὶ γὰρ* &c. conferenda sunt cum antecedentibus vers. 1. *orate pro nobis ut sermo Domini currat, quoniam non omnium est fides* &c: nondum omnes fidem acceperunt per meam prædicationem, qui credituri sunt, adeo ut *το* & hic idem valere possit ac *ἐπεὶ*: Quod de reliquo est, admittimus etiam glossam Hederigeri ad h. l. Er will sagen: Kein Wunder ist's, daß viele Christo sich widersetzen, und der Lehre von dem Glauben, denn dieser ist kein Vernunft- und Natur-Werck, sondern Gottes Gabe Matth. 13, 11. Joh. 6, 44. Neque rejicienda est explicatio Clerici ad h. l. modo absque præjudicio legatur, collata cum paraphrasi Hammondiana h. l. & annotat. Hammondii ad Joh. 6, 37.

ΠΙΣΤΕΥΩ: Est *πιστεύειν* non solum primum vel nuper credere, sed etiam

etiam in fide confirmari, perfecte & nunc demum firmiter credere. Ita jam demum discipuli dicuntur credidisse in Christum post editum illud miraculum Joh. 2, ult. Si vero discipuli fuerunt, nonne jam ante crediderunt? ita Gen. 15, 6. & Rom. 4, 3. *ἐπίστευσεν Ἀβραάμ τῷ Θεῷ*: firmiter credidit, *καὶ ἀθενήσας τῇ πίστει*, adeoque longe alius est sensus in dictis Joh. 6. & 8. ubi legitur: *πολλοὶ ἐκ τῶν Ἰσραήλ ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν* & tamen subjungitur: *πολλοὶ ἐκ τῶν πιστευόντων εἰς αὐτόν ἀπηλθόν εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ ἐλεγεν τοῖς δώδεκα· μὴ καὶ ὑμεῖς θελετέ ἀπελθεῖν;*

Joh. 16, 9. *περὶ ἀμαρτίας μὲν, ὅτι ὁ πιστεύσας εἰς ἐμὲ*: Luth. T. 6. Witteb. p. 446. Wer glaubt, der mag nicht Sünde thun, wie Johannes sagt, dann das Wort Gottes, daran er hanget, ist allmächtig und Gottes Krafft Rom. 1. das lässet ihn nicht fallen noch sinken, sündiget er aber, so ist gewiß der Glaube zuvor hinweg, und er vom Wort gefallen, und ist Unglaube da, wo aber Unglaube ist, da folgen nach seine Früchte, Ehebruch, Mord, Haß &c. darum, ehe die äußerliche Sünde geschieht, ist schon die größte Haupt-Sünde geschehen inwendig, der Unglaube, darum ist wahr, daß keine Sünde ist, denn der Unglaube der Sünde ist, und Sünde thut, und wenn es möglich wäre, daß der Unglaube könnte von dem Haß oder Sünde geschieden werden, so wäre es nicht Sünde: Also wie der Glaube allein alle Gerechtigkeit ist und thut, also ist und thut allein der Unglaube alle Sünde, daher zeigt Christus keine Sünde an Joh. 14. dann den Unglauben,

da er spricht: daß ist die Sünde daß sie nicht glauben an mich. vide alias expositionem hujus dicti uberiores superius allatam in voce *δικαιοσύνη*.

Act. 13, 48. *ἐπίστευσαν ὅσοι τεταγμένοι ἦσαν*, de hoc loco vide vocem *τάττω*.

ΠΙΣΤΙΚΟΣ, Marc. 14, 3. *ναρδος πισικῆς* &c. In conviviis Judæorum nardus adhibebatur, si solenne foret, sicut dicitur Cant. 1. *cum Rex esset in accubitu suo nardus mea dabat odorem suum*: quod vero nardus dicatur *πισικῆ* id varie explicatur: Quidam: cum nardus varia esset e.g. Celtica, Italica, Montana, Rustica, volunt hanc *pisticam* vocari, id est: *optimam*, sicut & Syrus & Arabs vertunt, Aug. Tract. 50. in Joh. vult nardum *pisticam* a loco dici, ita & Hammondus ad h. l. a nomine urbis *Bista*, vel *Pista*, quæ fuit metropolis *Carimanie* vel Regionis *Cabul* in *India*: alii opinantur *πισικῆν* dici per aphæresin pro *ωπισικῆν*, quemadmodum ejusmodi aphæresis occurrit Job. 32, 2. Jer. 22, 24. 28. Os. 10, 8. Es. 21, 11. Rom. 15, 24. 28. Versiones multum variant: Diod. Gall. *franc nard*, glossa: *Selon les autres: liquide*. Erberg. *nardo schietto*, Gallice dicas: *pur, véritable*: Luth. mit ungesälschtem und köstlichem Narden-Wasser. Vulg. & Osiand. *alabastrum unguenti nardi spicati*, Tremell. *nardi prestantis*, Beza: *liquida*. De Croy: *une boîte d'onguent d'aspic liquide*. Otho in Lex. Rabbin. sic exponit: *Vertipotest Nardinum Balaninum*: Sic enim Plinius l. 13. c. 1. *Nardinum constat omphacio, balanino, junco, nardo, amomo, myrrha, balsamo* &c. & l. 12.

c. 21. *Myrobalanum Troglodytis & Thebaidi & Arabia quæ Judæam ab Ægypto determinat commune est nascentis unguentum, ut ipso nomine apparet quo item & indicatur glandem esse arboris*: At glandem, quam Græci vocant *βαλανον*, Talmudici vocant *נקטפ* ut in Gittin fol. 69, f. Vide Gloss. & Aruch in *נקטפ*. Sicuti ita vox *ναρδ* Hebraizat a voce *נרד*, ita & vox *πισικη* Syriizat a voce *נקטפ* ita ut hoc unguentum Balaninum vocari possit, in cuius confectione primas obtinere nardus & glans, vide Lightfoot in h. l. Alii nardum *πισικην* puram ac sinceram exponunt, ut ex allatis versionibus apparet, quemadmodum & Theophilus dixit: *ναρδον αδελον και μετα πισεως κατασκευασθεν.* Veteres Glossæ: *balsamum sine impostura*: Verba Vadiani sic refert Hammondus ad h. l. Dignum cognitu quod Plinius tradit l. 12. sc. novem herbarum species esse, quæ nardum imitentur & adulterent, unde intelligimus in tanta fraudis materia usum loquendi obtinuisse, ut pistica nardus diceretur quæ sincera & nulla arte vitiata: ad hunc sensum inclinare videtur Clericus, dum inquit ad h. l. *Quamvis πισικον pro eo quod dicimus cum fide factum non sit melioris Hellenismi, potest esse ex idiorico unguentariorum sermone, quo usum Marcum, praesertim ubi de eorum merce loqueretur, mirum videri non potest.* Ad Salmasium ad Solinum p. 750. Ed. Ultraject. Alii explicant *πισικος* (απο τῆς πισικῆς) *potabilis*. Alii *πισικην* idem esse quod Latine *spicam* transpositis literis, ita Grotius & Erasmus: Sed piget diutius his immorari, plura qui velit, innumera inveniet apud

Martinium in Lex. Voce: *Pistacium*, *Pisticus*, *Pistica*: Hammond. & Cleric. ad h. l. Confer Nostrium Leigh & Pricæum in N. T.

ΠΛΕΟΝΕΞΙΑ, Psal. 119, 36. Jer. 22, 17. Hab. 3, 9. 2 Cor. 9, 5. ultimo loco Beza male vertit: *extortum aliquid*, melius Calvinista alius *de Croy*: *non point comme chicheté*: Luth. *daß es sey ein Seegen und nicht ein Geiz*. Osiander quoque præeunte Hieronymo: *quasi benedictionem & non tanquam avaritiam*: glossam huic loco addidit D. Hedinger: *Eine freywillige Gabe, nicht erzwungen oder abgenöthiget, wie die Geizigen pflegen, die keinen Heller geben, sie müssen es den thun, Ehre halben, oder Schande zu meiden*: dicitur autem ejusmodi donum benedictio. 1 Sam. 25, 27. confer paraphrasin Hammondii ad h. l.

ΠΛΗΡΩΜΑ, *plenitudo*: Col. 2, 9. *εν αυτω ενοικει παν πληρωμα της θεοτητος* ο: plenitudo ipsissimæ Naturæ Divinæ, quæ tota Christo inhabitat, nam non est semideus sed *αυτοθεος* in seipso, licet non à seipso: vide gloss. Hedingeri ad h. l. potius quam subtilitates Clerici ad eundem l. c.

Joh. 1, 16. *και εκ της πληρωματος αυτης παντες ελαβομεν.* Hæc est plenitudo donorum Spiritualium, seu immensa copia in Christo (quam Theologi gratiam habitualement appellat, distinctam a gratia unionis Personalis tanquam effectum a causa Col. 2, 9.) collata Humanitati Christi, ut ejusdem participes fiant fideles, quisque pro sua mensura, unde fit ut ex

Christo tanquam inexhausto fonte hauriamus, & ex eo tanquam ex capite in membra, in nos diffundatur quicquid habemus bonorum Spiritualium, id quod inunctione summi Sacerdotis Psal. 133, 2. adumbrabatur, confer Joh. 1, 14. Joh. 3, 34. 35. Col. 2, 3. ab hac igitur Christi plenitudine accipiunt fideles, at vero altera illa Christi plenitudo Col. 2, 9. non communicatur fidelibus realiter: Pariter hoc attendendum est, quando viva ac virtuosa Christi membra dicuntur fieri κοινωνοὶ τῆς Θείας Φύσεως 2 Pet. 1, 4.

Rom. 11, 25. ἀχρεῖς ἔστω τὸ πληρωμα τῶν ἐθνῶν ἐλθῆν, confer Luc. 21, 24. Ponitur hic πληρωμα pro complemento numeri fidelium: Ad explicationem huius loci necesse existimo describere verba accuratissimi Theologi νυν ἐν ἀγίοις Wandalini: *Queritur, num ante extremum iudicium universalis quadam vel illustrissima Judaeorum conversio sit expectanda? Neg. adv. Novatores Calvin. & plerosque Veteres, qui ob hoc Eliam Tisbitem reditum putabant, quos sequuntur Papistae: abutuntur autem imprimis loco Rom. 11, 25. ubi notandum (1.) loqui Apostolum de illis Judaeis qui erant Praecogniti: electi v. 2. 5. (2.) Horum pars tunc salutem consequuti erant, reliqui per emulationem gentium accederent v. 7. 11. 23. (3.) Hi tantisper occalluerant donec introiret plenitudo gentium v. 25. (4.) Hac plenitudo erat saltem supplementum in locum defraetorum Judaeorum, vel horum respondens ἡ ττήματα v. 12. (5.) Tale πληρωμα jam tempore Apostoli introiit v. 17. 19. (6.) itaque ex eo tempore per παρὰ ἡλωσιν gentilium credenti-*

um tunc & nunc, aliquot ex Judaeis salvarentur v. 14. usquedum totus Israel: omnes electi ex Judaeis salvarentur, idque (7.) secundum ordinariam gratiae Evangelica dispensationem v. 23. Es. 59, 20. Jer. 31, 34. Quod (8.) mysterium tum erat gentilibus credentibus, sicuti antea vocatio gentium fuerat mysterium Judaeis Eph. 3, 3. 6. 9. coll. Act. 11, 1. & seqq. 18.

Dicitur πληρωμα improprie Eph. 1, 23. ἡ τις ἐστὶ τὸ σῶμα αὐτῆς, τὸ πληρωμα τῆς πάντων ἐν πασὶ πληρωμενῆς. Majorem Ecclesiae titulum tribui nusquam reperias, quam hic dum dicitur Ejus complementum qui omnia in omnibus complet: Sic autem dicitur a dignatione, qua Christus eam dignatur, nam licet Is omnia in omnibus impleat, ideoque ad sui perfectionem non indigeat Ecclesia, tamen sese ut caput sine corpore existimat, nisi Ecclesiam sibi habeat instar corporis adjunctam.

Πληρωμα τῆς Χρείας Eph. 4, 13. appellatur perfecta Christi cognitio quam demum in altera vita consequemur.

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑ:

Naturam hujus vocis quomodo apud profanos sumitur, Veteresque Christianos Scriptores, vide apud Hammondum & Clericum ad Luc. 1, 1. p. 163. 164. in quorum messem falcem nostram mittere haud est animus: Est autem in hac voce metaphora desumpta a navibus, quae plenis velis, secundis ventis tuto in portum feruntur, ita scil. fides consistit in πεποιθήσει 2 Reg. 18, 20. 2 Cor. 3, 4. procedit in παρηγορίᾳ Eph. 3, 12. 1 Joh. 3, 21. & 4, 17. confer Rom. 5, 1. 2. 3. perficit cursum

cursum (δρομον καὶ καλον α γωνα) in πλη-
ροφωρία Rom. 4, 20. 21. Col. 2, 2. Ebr. 10, 22.
im ersten hält sich der Glaube festiglich für
es müsse also seyn und gescheh'n wie er mei-
net, im andern wagt ers (mit Esther c. 4, 16)
Gott selbst entgegen zu kommen hie und
dort, im dritten gehet er frisch drauff loß
und achtet weder Tod noch Leben, weder
Engel noch Fürstenthum, noch Gewalt,
weder Gegenwärtiges noch Zukünftiges,
weder Hohes noch Tiefes, noch keine an-
dere Creatur Rom. 8, 38. 39. und fährt
also vor dem Wind an den Hafen zu, da
bringt ihn kein Kapergeist auf, da stößt
ihn kein Fels, da zuschmeißt ihn kein Wind,
da ersäufft ihn keine Fluth, da zerschmet-
tern ihn keine stolze Wellen, Anfechtung,
Creuz, Welt, Teuffel, Sünde, Tod und
Hölle, da wird das Wort nicht gehöret
1 Tim. 1, 19. περι την πίσιν ενανυγησαν.
Hoc quaecunque meletema desumptum
fateor ex verbis B. Dannhaveri qui Ho-
dof. Phæn. XI. p. 1361. ita inquit. *Certi-
tudinem hanc toties S. Scr. asseverat
quoties πληροφωρίας, h. e. certiorationis
(quæ phrasis Ulpiano frequens) facit men-
tionem: Sumpta est figura à navi iusto
onere impleta ac ventis ferentibus secun-
da, quæ omnis sufflaminatōnis secunda in
portum decurrit. Hinc animus spiriti-
bus seu bonis, seu malis plenus, nihil me-
tuit, prorumpit foras, linguam manusque
ad quævis audenda impellit, id enim est
Esth 7, 5. Eccl. 8, 11. Act. 5, 3. implere cor.
Igitur mens tot promissionibus Divinis
fecunda, tot Sp. S. testimoniis secunda, in
qua πᾶς πλῆστος τῆς πληροφωρίας sibi
ultam æternam certissime pollicetur:*

Ita laudatiss. B. Dannhav. Constituit
πληροφωρία omne id, quod dici potest de
natura fidei in se, & quidem ordine: Sci-
licet dum complectitur νοησιν, cognitio-
nem plenariam ac sufficientem (hinc πι-
σει νομεν Ebr. 11, 3.) λογισμοι ratiocina-
tionem (unde πισις λογικη λατρεία Rom.
12, 1. & λογιζομεθα εν πισει Rom. 3, 28.
ubi tamen notanda est regula Chryso-
sti homil. 83. in Matt. Basilii Serm. de fide,
Augustini l. de util. credend. c. 11. quod
debeat esse λογισμὸς ἀπαρλογιστὸς,
ἀδιακριτὸς) πεποιθησιν, certam per-
suationem 2 Cor. 3, 4. θάρσον, fiduciam in-
concussam (non θράσος jactantiam) Ebr.
13, 6. ὡς θάρρυντας ημᾶς λεγειν &c.
vide Heroica Lutheri verba T. I. Isleb. p.
356. Der Glaube ist ein recht Mira-
ckel &c. παρησιν, unde resultat tota illa
fidei πεισιν Eph. 6, 11. 13. quæ est
πληροφωρία ἀσφαλῆς, opposita τη ολι-
γοπισία, exprobrata Mat. 8, 26. Matt. 14,
31. Matt. 16, 8. agnoscens suum funda-
mentum, stabilimentum, incrementum in
negotio Salutis (α) ex mandatis Divinis
1 Joh. 3, 23. Ebr. 4, 16. Joh. 14, 13. 14.
(β) ex promissionibus Joh. 3, 15. Marc.
ult 16. Joh. 10, 9. Joh. 17, 24. & veritate
promittentis 2 Tim. 1, 12. 2 Tim. 2, 13.
qui est via, veritas & vita Joh. 14, 6.
Ἀμην ὁ μαρτυρῶς ὁ πῖς καὶ ἀληθινὸς
Ap. 3, 14. ὁ μαρτυρησας την καλην ὁμολο-
γίαν 1 Tim. 6, 13. ὁ ἀψευδης Θεος Tit. 1, 2.
(γ) ex assertione uberrima ac immobili
chirographi Divini 1 Joh. 5, 13 (δ) ex ele-
ctionis ἀσφάλεια (ε) ex energie officii
Christi Joh. 6, 39. 2 Tim. 2, 12. 13. (ς) ex
donatione Sp. Sancti 2 Cor. 1, 22. Eph. 1,

13. Eph. 4, 30. Ebr. 3, 6. (cujus energieian reprobi vel nusquam vel raro sentiunt, si vero sentiverunt, *λυπησι το Αγιον Πνευμα, απαξ* quidem ο: sufficienter illuminati, *γευσάμενοι τε της δωρεας επερανις, μετοχοι γενηθεντες* Πν. Αγ. Sed malitiose *παρὰ πεισόντες, Χριστον ανασταυρόντες, παρὰδειγματιζόντες* Ebr. 6, 4. 5. 6. Dixi raro alias reprobos *ενεργειαν ενεργεσαν* Sp. S. sentivisse, nam exempla vix occurrunt, de quibus id certo constet: etenim quod de Saule dicitur Spiritus Domini ab ipso recessisse, id de donis Heroicis ac extraordinariis intelligendum existimo, sicut Jud. 13, 14. & 14, 19. 1 Sam. 10, 6. 10. 1 Sam. 19, 18. 1 Sam. 11, 6. non tamen quod ideo Calvinianis assentiar, qui inquit, quod certitudo salutis exinde colligatur, si quis aliquando internos motus Sp. S. in corde senserit, quoniam statuunt fidem veram semel habitam non posse totaliter amitti, vere renatos, vere credentes & electos pro synonymis habent, huic, inquam, opinioni non assentior, nihilominus immobilem ac inmutabilem hanc mihi ipsi certitudinem ac persuasionem reservo, quod ex testimonio Sp. S. in corde meo *ως αρετηως* sonoro omnino certus sum me infallibiliter ex numero electorum esse, *die Gewißheit wird mir kein Zweifel noch Mensch nehmen können*, Rom 8, 16. *αμεταμελητα γαρ τα χαρισματα της Θεου* Rom. 11, 29. *καὶ η κλησις* (η) ex effectis electionis Rom. 8, 29. Rom. 5, 1. Cant. 2, 16. (9) ex exemplis fidelium Gen. 49, 18. Job. 19, 25. 26. 27. Psal. 17, 15. 2 Sam. 23, 1. Luc. 2, 29. 30. Act. 7, 58. Rom. 8, 31. 1 Tim. 1, 15. 16. 2 Tim. 1, 12. 2 Tim. 4, 7. 8. 18.

1 Tim. 4, 10. Ebr. 11. In summa, quicquid dici potest de *πληροφορια*, summum gradum certitudinis implicat, in quo mens quam firmissime certiorata plane immota ac sine omni impedimento inconcussa manet, imo procedit, retrahi aut retardari nescia, adeo ut quoque de se ipsa judicet, quod vera credat & vere credat. Sed dicet: quomodo credam me certo credere, cum talis *πληροφορια* non in hac vita semper in eodem statu aut gradu esse possit? Resp. Sicut calor in se videri nequit, sentitur vero in effectu, ita fides, si non aliter, judicatur ex effectu: Sed instas: effectus fidei non statim sentitur v. e. gaudium Spirituale, intima dilectio, lucta & post luctam victoria spiritus, mortificatio carnis, jugis pœnitentia, desiderium *των ανω*, fastidium *των κατω*, pax cum Deo, requies animæ, *ενδυναμωσις πνευματος*, fervor Spiritus occupati in *δοξολογια* Nominis Dei h. e. attributorum Trinitatis, verbo: *προγευσις* vitæ æternæ, *πηγη αλλασα εις ζωην αιωνιον* Joh. 4. nam talis sensus sequitur, non præcedit fidem, & sæpe obruitur cruce ac tentationibus: Resp. tunc judicanda est fides ex veritate verbi, & mensuranda fidei moles non ad mensuram credentis, sed promittentis, hic enim respiciendum est non ad magnitudinem fidei Qua creditur, sed Quæ creditur, Christus enim non dixit: Si habetis fidem ut magnos montes, potestis granum sinapi tollere de suo loco, sed dixit: Si habetis fidem ut granum sinapi, potestis dicere huic monti &c. Christi verbis solummodo si credas vere, es *πληροφωρηθείς* Marc. 9, 24. *πιστω κυρι, βοηθη μου* τη

τη απισια. Differt igitur πληροφωρια
fidei (stricte sumpta, nam late sumpta to-
tum fidei comprehendit atque omne id
quod de fide dici potest, ut initio diximus)
a fide justificante tanquam effectum a cau-
sa, unde an illa Theologorum definitio
fidei justificantis magis definiat gradum ac
perfectionem fidei justificantis, quam ejus-
dem naturam, facile est judicare: *Fides
JUSTIFICANS EST Plena certitudo
qua quis FIRMITER credit peccata sibi
esse condonata propter Christum*, certe
hæc certitudo firma & plena est summus
gradus, imo sensus fidei, per quem qui na-
turam fidei definiunt, more nimis analy-
tico à pinaculo ad basin progrediuntur,
atque hac ratione νεοφύτοις viam fidei ni-
mis arduam reddunt, iisque qui vel τρο-
χίας ορθάς in fide fecerunt, impedimen-
ta jaciunt, adeo ut conscientia torquean-
tur, dum is qui hanc plerophoriam non
sentit, ilico judicat se non esse justificatum,
quoniam vi hujus definitionis fides justifi-
cans consistit in ipsissima & firmissima
certitudine ac sensu fidei, cum tamen im-
possibile sit ut quis de fragilitate ac pravi-
tate fidei suæ queri possit, quin habeat fi-
dem veram ac justificantem; Nemo, ut o-
pinor, negabit το refugium petere in Domi-
no Ps. 31. h. e. velle se ad Dominum Chri-
stum recipere à metu peccati, mortis,
iræ Divinæ, atque remissionem peccato-
rum petere in Nomine Ejus, inferri fi-
dem justificantem, at το Confidere in No-
mine Domini & requiescere in ipso Es. 50,
το. est plerophoria fidei justificantis, po-
sterius prioris est effectum, eumque ordi-

nem servat Johannes I Epist. 5, 13. *Hæc
vobis scripsi, qui Creditis in nomen Filii
Dei, ut Scitatis quod habetis vitam ater-
nam.* Viden? aliud est credere in no-
men Filii Dei, aliud scire quod habeamus
vitam æternam: pariter Eph. 3, 12.
Εν ὧ ἐχωμεν τὴν παρρησίαν καὶ τὴν προσ-
αγωγὴν ἐν πεποιθήσει διὰ τῆς πίστεως
αὐτῆς hic fides fundamentum dicitur, su-
per quo exstructa est πεποιθήσις καὶ παρ-
ρησία tanquam effectum in sua causa: fi-
de quærimus, desideramus, πεποθίσει ac
παρρησία non tam invenimus, obtine-
mus, apprehendimus, quam re inventa,
adepta, apprehensa fruimur, licet spe, tan-
quam per anticipationem, sicut is qui
summam felicitatem certo ac inevitabi-
liter sibi eventuram ante oculos ponit,
imo eadem vere fruitur, nam sensu fidei
Deus promissiones suas in cordibus no-
stris obsignat: hinc insignis ille titulus
Eph. 1, 14. ο ἀρραβὼν τῆς κληρονομίας
ἡμῶν. Quod autem forma fidei justifi-
cantis consistat in apprehensione meriti
Christi, & quod illa quoque fides sit justifi-
ca, qua quis propter meritum Christi ex-
petit remissionem peccatorum, probatur
ex claris verbis Act. 2, 21. καὶ ἐσαπασο-
σάν ἐπικαλεσθῆται τὸ ὄνομα Κυρίου σωθῆ-
σεται Joh. 6, 37. τὸν ἐρχομένον πρὸς
με ἔμην ἐκβαλὼν ἐξω. VENIENTI ac
INVOCANTI Matt. 7, 7. Joh. 6, 35. hæc
promissiones factæ sunt, & non illi solum
qui retulit quæsitum ac obtinuit petendum
atque tunc ulterius promissione non eget.
Hoc nisi teneatur, exsurget absurda pro-
positio: UT sis justificatus coram Deo est

ut sentias te esse justificatum, & sic fides *directa* vera & iustifica nunquam consistet sine *reflexa* seu sensu fidei, cum tamen id omnino constet ex exemplis tentatorum Es. 8, 17. *Exspectabo Dominum, qui abscondit faciem suam a domo Jacob & sperabo in eum.* Est hæc vera fides, licet Dominus adhuc abscondat faciem & nondum dicat animæ fideli: *Ego sum deliberatio tua* Ps. 35. Hisce ita præmissis omnino necesse est Theologo distingvere inter fidem justificantem & πληροφo-
 ρiαν fidei justificantis, nam si definiverit fidem justificantem per certitudinem, qua quis firmiter credit expetitum ac expectatum, omnino erit ut in consolatione animæ ολιγοπισια ac prope desperabundæ propria αφορισματα destruat, sibi que contradicat, est enim ut eo perveniat quod statuatur: fidem habere suas eclipses ac lipothymias: hominem non salvari ex certitudine & infallibilitate fidei qua creditur, sed qua creditur h. e. *Objecti*: fidem vacillantem ac infirmam esse nihilominus veram &c. Ultimæ huic propositioni nil refragatur locus Jac. 1, 5. 6. 7. 8. nam versu 6. explicatur dubitatio, quæ cum fide omnino consistere nequit (alia vero est dubitatio infirmorum, cujus exemplum videas Marc. 9, 24. quæ tamen αναντιλεγομενωs cum fide iustifica consistit) dum memorat hominem duplici corde, qui Christo soli non adhæret, cor suum inter verum & falsum dividit, disputat: an Deo credendum? vel non? Cæterum fidelis debilis ac ολιγοπισια & titulum hominis duplicis cordis non meretur, quoniam unice amplectitur primum ac

primarium *objectum fidei* quod est Christus cum suis meritis, quamvis propter debilitatem ac tentationes non amplectatur *fructum fidei*, primum ac primarium *objectum spei*, quod est salus animæ. Is autem qui non amplectitur primum ac primarium *objectum fidei*, is est homo duplici corde & nondum est subiectum justificationis adeoque nihil expectet à Domino antequam (α) credat, non esse salutem in alio quam Jesu Christo, & non esse aliud nomen &c. Act. 4, 12. (β) hanc salutis doctrinam ad se applicet. Seque promissionibus Dei committat: Hæc fides si non firma est, non est justificans, at tamen licet hanc certitudinem homo justificatus eo modo non sentiat in se, ut inquit Apostolus: *Justificari per fidem pacem habemus cum Deo per Dominum nostrum Jesum Christum*, nihilominus justificatus esse potest, potest habere veram fidei ὁσιαν, quamvis non illam fidei ἐξοσιαν. Vide Chemnit. in Exam. de fide iustifica p. 296. nam à fidei quidem sensu ad fidem ipsam recte concluditur affirmative, non item negative: Huc accedunt verba B. Dannhav. Hodof. Phæn. IX. p. 933. *fides non semper sibi est equalis & uniformis, nunc firmior, nunc infirmior, pro fidei nunc languidioris, nunc vivacioris gradibus, quarum illa ολιγοπισια, hæc πληροφoρια appellatur.* Tam autem fides non esse desinit, quæ infirma est, quam ignis sub cineribus latens ignis, aut homo in lipothymia constitutus, homo esse non desinit, linum enim fumigans non exstinguet Dominus, sed quæ Hebraismi ratio est (explicante Glassio in Philol. S.) accen-

det

det & illuminabit Es. 42, 1. In ipso etiam desiderio non raro Dominus της πίστεως αρχηγος και τελειωτης Ebr. 12, 2. (cujus sub auspicio fides crescit, inde enim Lach. 6, 22. Zemaeb appellatus) acquiescit Luc. 19, 2. Marc. 9, 23. confer Luc. 17, 6. 2 Cor. 2, 9. & exemplum Petri Mat. 14, 29. Confer quoque Dannh. Hadof. Phæn. XI. p. 1366. & Luth. Comment. in Genes. c. 32. fol. 157, 165, 171. & Tom. 2. Isleb. p. 489.

ΠΑΗΣΙΩΝ, Proximus, sæpe habetur, transfertur quoque in genus fœmininum, ubi Luth. vertit Freundin Cant. 1, 9, 15. & 2, 2. & 4, 1, 7. & 2, 10. & 5, 2. Gespielen: Ital. Vers. le vergini compagne sue Ps. 45, 15.

ΠΝΕΥΜΑ, five fine, five cum articulo Personaliter pronunciatum de tertia Persona Sctæ Trinitatis, ex. gr. 2 Cor. 3, 18. απο Κυρις Πνευματος, ubi non tam intelligi debet Πνευμα Κυρις, quam Πνευμα Κυριος, sicut ubicunque occurrit locutio: απο Κυρις Ιησους Χριστος non exponitur Dominus Jesu Christi, quod in Versionibus notandum, quæ illum locum 2 Cor. 3. nimis oscitanter reddiderunt. Alias Πνευμα σωδως acceptum omnibus tribus Personis est commune Joh. 4, 24. πνευμα ο Θεος &c. Denotat πνευμα affectus humanos Rom. 11, 8. Prov. 29, 11. Ezech. 13, 3. ita de Christo homine legimus το ταρασσεσθαι πνευματι Joh. 13, 21. αγαλλιασθαι τω πνευματι Luc. 10, 21. συμβριμασθαι τω πνευματι Joh. 11, 33. Designat πνευμα halitum Es. 2, 22. Pestem Sir. 39, 33, 34.

Legimus de Christo Matth. 4, 1. ανηχθη υπο το πνευμα. Ingens, imo horrendus est paralogismus, quo Joh. Clericus in Annotat. ad h. l. veritatem totius dramatis tentationis Christi invertere conatur: Verba ejus sunt: *Quæ hic narrantur facilius in visione seu somnio Christo accidisse intelligi possunt, quam reapse. Durum sane videtur Salvatorem Sanctissimum ita Cacodæmoni permissum, ut ab eo per aërem vectaretur; & illa imago regnorum totius orbis non magis potuit è monte quam ex planitie ostendi, quid enim è monte cernas præter sylvas, agros, fluvios, pagos, oppida aliaque similia, & quidem è longinquo? Hæc autem vix videntur vocari in ulla lingua regna mundi & gloria illorum. Gloria regnorum potius dicitur splendor Regius, tum in vestibus splendidis tum in satellitio, tum in edificiis aliisque id genus situs, ita sumitur 2 Par. 29, 25. gloria regni, ubi de Salomone sermo est, ut δοξα de eodem Matt. 6, 29. vide & Ap. 21, 25, 26. Sane puncto temporis, quo, Authore Luca, hæc Christo oblata sunt, potuerunt quidem ostendi in somnis potentissimi terrarum Reges, cum omni sua gloria, ac non vigilantibus aut è monte prospicientibus. Itaque hic possumus interpretari υπο το πνευμα quemadmodum Lucas εν τω πνευματι, in Spiritu, h. e. in visione, ut Ap. 1, 10. ita Ezechiel dicit se ληφθηναι υπο το πνευμα c. 2, 2. & 4, 12. cum videretur sibi in visione à Spiritu rapi, idem etiam κατα φαντασιν in editum montem raptus est c. 40, 2. & Johannes Ap. 21, 10. Ceterum Christus hac visione potuit edoceri, vitam suam sine*

temptatione non futuram & reipsa praestandum quod in somnio visus sibi fuisset facere, h. e. incredulitati & ambitioni esse resistendum. Hæc Clericus, Largimur omnino Dominum Nostrium ductum fuisse à Sp. Sancto in eremum, etenim statim post Ejus baptismum, priusquam Prophetico suo munere palam fungeretur, ut specimen (non quidem in sui sed nostri gratiam) daret constantiæ ac fiduciæ in Deum Patrem suum, visum est sapientiæ Triuinæ ipsum hac temptatione non tam probare quam probatum nobis sistere tum ad solatium, tum ad exemplar Ebr. 12, 1. vide infra vocem *Τεσσαρακοντα*. Itaque non quidem *sua sponte* (scil. vel (α) respectu voluntatis pure humanæ, ut Monothelitis obviam eamus, nam secundum hanc sine dubio acerrima temptationis tela adeo lubens declinasset ac calicem crucis deprecatus est, vel (β) respectu præposteræ confidentiæ, quæ species est *απιστίας*, qua peccatores perperam ac intempestive præfidentes Deum tentare dicuntur Mat. 4. v. 7. Etenim quemadmodum Salvator Noster, licet Christus Dei, unctus constitutus, jam baptizatus, pro filio palam coram mundo declaratus noluit ipse ejusmodi aliquod certamen deponere, nec temeritatis stimulo se agi passus est, quamvis sibi probe conscius de inhabitatione totius plenitudinis Deitatis, neve præpostero se quodam zelo alicui periculo objicere, ita exemplum nobis reliquit, ne in statu gratiæ nimium fidentes simus Phil. 2, 12. 2 Cor. 13, 5. Gal. 6, 4. 1 Corinth. 10, 12. aut præpostero Scevidarum zelo Act. 19, 14. feroces reddamur, doctrinæ Apostolicæ bene memo-

res Judæ v. 9.) à Jordane in desertum ivit, ut tentaretur, sed ex Dei mandato à Spiritu Sancto, quo plenus erat Luc. 4, 1. eo ductus fuit. Et hæc est sana doctrina ipsissimaque veritas, quam dolo insigni adulterare studuit Clericus exponendo, quod Christus ductus sit IN EREMO hoc est: in toto hoc temptationis dramate IN SPIRITU, hoc est: in visione ac somnio, pro IN EREMUM h. e. ad veros ac reales totius temptationis actus, à SPIRITU, hoc est: instinctu Spiritus Sancti, secundum sanctissimam voluntatem Patris, quasi τοῦτο τὸ πνεύματος foret ἐν πνεύματι & ne hoc quidem scil. ἐν πνεύματι, seu ἐν δυνάμει πνεύματος sed ἐν ὥραματι, φανταστικῶς φαινόμενος, cum hic solummodo velit Clericus peractam fuisse temptationem, quasi in somnio aut visione, φαινόμενος quoque solummodo suam sententiam probat argutis, quas vel somniavit ipse vel lippis primus aspexit oculis: Imo *Durum*, inquit, *videri Salvatorem Sanctissimum ita Cacademoni permissum, ut ab eo per aerem veheretur*: Itane durius videri debuit Clerico Salvatorem Sanctissimum Principum injuriis, servorum alapis, licetorum flagellis, populi opprobriis, militum ludibriis, apparitorum clavis, custodum lanceis permissum, hæc certe duriora erant vectione per aerem (quamvis hæc tentatio Christi æque fuit satisfactoria & meritoria suo modo ac Ejus Passio) in qua incolumis mansit, nisi forte aliquis tantum de his quam de illis credat, aut cum Clerico cuncta imaginaria existimet? Et equid *οὐκ ἀνεχόμενος* huic inerit vectioni, in qua Salvatori nihil officere potuit Cacademon

dæmon, quantum enim impurus iste in cunctis suis tentationibus ligatus sit, patet vel ex historia Jobi, ne quid dicam de Majestate ac Omnipotentia Θεανδρωπε, qui tantum se tentari passus est, quantum voluit. 2do *Imaginem regnorum totius orbis non magis potuisse ex monte quam ex planitie ostendi* &c. Mirari licet Magnum alias Criticum sibi hic non in mentem revocasse tritum illud: *Ex ungue leonem* vel prout inquirunt Galli: *on connoit la piece par l'echantillon*. Potuitne exactissimum ac perfectissimum aliquod specimen totius Φαντασίας mundanæ in uno loco ac in puncto temporis monstrari? Sin hoc non satis? Facile non ergo fuit Sathanæ πολυτεχνῶ pleraque regnorum gloriæque mundanæ per occultas aliquas nobisque incognitas artes puncto temporis monstrare? Faciliusne Deo Omnipotenti id impuro Spiritui permittere? Facillimumne ipsi Christo hæc omnia εν ριπή ηἰς ἀποδῶς contemplari, cui nulla unquam res incognita fuit, sed πάντα φανερά ηἰς τετραχηλισμένα. 3tio Haud majorem hic esse vim phraseως ὑπο τῶ πνεύματος, quam illam Ap. 1, 10. Ezech. 2, 2. & 4, 12. ubi Propheta dicitur raptus Spiritu, imo κατὰ Φαντασίαν Cap. 40, 2. & Ap. 21, 10. Sed plane ἀνωσιως hic instituitur collatio visionum Prophetarum cum actionibus Christi in diebus carnis; Satis erit dixisse: quantum Moses in realitate visionum antecelluit reliquos Prophetas, tantum & quidem magis Christus in suis actis antecelluit Moysen: Prophetis acciderunt visiones, apparitiones, somnia, eorum ævo fuit semper σκία corpori Christo

contradistincta, sed inter Tunc & Hunc magna est differentia, nulla igitur heic μορμολυκεία, εἰδωλῶματα, Φαντασίας, Φαινόμενα, larvas admittimus? Demus Magno Critico suam interpretationem de Prophetis Spiritu raptis, Nostro tamen Summo Propheta indignam (etenim Evangelium non somnia Christi aut apparitiones ipsi factas, sed acta ac promerita Ejus memorat.) An ergo etiam Habacuc Propheta tantummodo in visione raptus fuit ὑπο τῶ πνεύματος, ac in sua imaginatione Danieli victam a sportavit? an etiam Philippus solummodo in visione deportatus fuit? Act. 8, 39. 4to Reliqua quæ habet Clericus, nimirum à verbis: *Ceterum Christus hac visione potuit edocere* &c. ad verba ult. *esse resistendum*, parum reverenter aut pie scripta existimo, etenim *edoceri* necesse non habuit, in quo habitabat παν πληρωμα της Θεοτητος ηἰς πλατος σοφίας *Edoceri* magis non poterat *vitam suam sine tentatione non futuram*, qui sponte se ipsum exinaniverat, formam servi induerat, Patris voluntatem jam ab æterno in deliciis habuerat. *Edoceri* non poterat, *incredulitati ac ambitioni esse resistendum*, qui Ipse ex Se Ipso de his tanta docuit, Regnumque suum ex hoc mundo non habuit. Quomodo autem hanc tentationem in nostri gratiam sustinuit, eademque nos edocuit, vide infra in voce Τεσσαρακοντα.

Ad explicationem uberiores vocis πνεύμα in N. T. juvat ex Hammondo breviter notare, sumi (a) pro Sp. S. Mat. 28, 19. (b) pro donis Spiritus S. Zach. 12, 10. Eph. 5, 19. Act. 11, 18. 1 Cor. 14, 12. (c)

Angelo bono vel malo Ap. 1, 4. Marc. 1, 23. & 5, 2. 9. (d) instinctu sive bono sive malo 1 Cor. 11, 12. 1 Joh. 4, 1. 2. 3. 5. 6. 2 Joh. v. 7. 1 Tim. 4, 1. (e) spectro Luc. 24, 33. 37. confer. Matth. 14, 26. Marc. 6, 49. (f) mente humana Galat. 5, 17. 1 Theff. 5, 23. 1 Cor. 11, 11. 1 Pet. 3, 19. Joh. 6, 63. Jac. 2, 26. (g) ratione quadam dispensationis vel Oeconomiae, dispositione vel ordine rerum Rom. 8, 15. 1 Pet. 4, 14. vide Annot. Hammondi ad Luc. 9, 55. (h) indole & affectione animi Luc. 1, 17. 1 Joh. 3, 24. 2 Tim. 1, 7. (i) peritia, dexteritate in rebus obeundis Exod. 28, 3. ita Galli utuntur hac voce *esprit*: Exod. 31, 2.

Legimus Joh. 2, 8. Πνεῦμα ὅπου θέλει πνέει. Hoc de anima hominis ejusque motibus est intelligendum, ita ut sensus sit: Si tu Nicodeme propriam tuam generationem, quæ pure naturalis est, non intelligis, quomodo regenerationem quæ supernaturalis est intelliges? Alii aliter explicant.

Joh. 6, 36. τὸ πνεῦμα ἐστὶ τὸ ζῶοντιον, ἡ σαρκὶς καὶ ἀφελαι ἔδεν· τὰ ρήματα αὐτοῦ ἐγὼ λαλῶ πνεῦμα ἐστὶ καὶ ἡ ζῶη ἐστὶν· ἀλλὰ εἰσὶ πῖνες ἐξ ὑμῶν οἱ καὶ πίψουσιν· Mira locutio! ῥημα πνεῦμα, ῥημα ζῶη, scil. *formaliter*, non *materialiter*, latet in hisce verbis Christi ingens mysterium, quod paucis explicari nequit: in quantum vero vel instituti mei propositum, vel brevitatis studium concedit, hæc dicenda existimo: Locutus est Christus de manducatione spiritali carnis suæ, quæ nil aliud est quam receptio corporis, h. e. totius esse Mediato-

ris in omni suo opere & officio Mediatorio, eademque ore spiritali, h. e. per fidem ex verbo Ejus, de hoc autem dicit: τὰ ρήματα πνεῦμα ἐστὶ, non *materialiter*, nam sicut in actu mixto h. e. Sacramentali, qui constat ex re spiritali pariter ac corporali, hæc eadem verba quo ad usum, fructum locum obtinent: ἡ σαρκὶς (h. e. res visibilis ac externa) καὶ ἀφελαι ἔδεν, ita in actu pure spiritali, qualis est conversio hominis per verbum quod spiritus est & vita, τὸ σαρκικὸν στοιχεῖον, materiale verbi καὶ ἀφελαι ἔδεν (utpote quod ex certificatione humana h. e. Ecclesia auctoritatem suam unice habet: dico materiale verbi, nam verbum formaliter sumptum prius est Ecclesia, quia illa per hoc generata 1 Pet. 1, 23. adeoque ab hoc Ecclesia dependet Eph. 2, 20.) At vero τὸ πνεῦμα ἐστὶ τὸ ζῶοντιον. Verbum Christi *formaliter* sumptum in se vel intrinsece spiritus est & vita, vitamque spirituales in homine per se spiritaliter operatur, dixi IN SE & *intrinsece*, hoc est, nativa sua virtute operatur in homine (quod negavit Rathmannus) ita tamen ut Dei concursu supernaturali Eph. 1, 19. 1 Cor. 1, 21. elevatum moveat hominis intellectum, assensum & fiduciam ad salutem, qua explicatione virtuti verbi Divini nil derogatur, nam potest causa instrumentalis virtute causæ principalis ad effectus suos producendos elevari, & nihilominus virtutem causæ principalis qua elevatur IN SE, vel intrinsece à causa principali sibi communicatam habere, sicut membra exteriora virtute animæ ut causæ principalis ad effectus suos producendos elevan-

elevantur, habent tamen IN SE virtutem animæ ab anima sibi communicatam, ita quoque verbum Dei est instrumentum conversionis, non quidem mortuum ac pure passivum ut malleus, forceps, securis &c. sed vivum ac cooperativum ut oculus, manus, lingua &c. (hoc est: accurate loquendo: non simpliciter instrumentum sed causa instrumentalis, licet terminus *instrumentum* Augustinæ Confessionis sit usitatus Art. 5. & in German. Exempl. Mittel, at accuratissime loquendo: *in se instrumentum, in actu & operatione causa instrumentalis*, pariter ac census ad parietem pendens est instrumentum, sed in usu fit causa instrumentalis, semen in horreo inclusum non fructificat, sed feminatum fructum producit) hinc semini assimilatur, quod vim generativam ac productivam IN SE habet, licet causa principalis is sit, cujus est semen & qui illud ad actum generationis producit, par ratio est regenerationis: Equidem est Verbum Dei πνευμα καὶ ζωή IN SE vel INTRINSECE etiam extra usum, sed non tamen INHÆSIVE, quatenus το *in se* opponitur τω *esse in alio*, PER SE non quatenus opponitur τω *per aliud*, sed quatenus opponitur τω *per accidens, contingenter ac separabiliter*: Nota: τα ρηματα α εγω λαλω πνευμα εστι καὶ ζωή εστιν, ἀλλ εἰσι τινες &c. Verbum Christi semper est efficax licet non semper efficiens, nam ubi verbum Christi, ibi Christus, neque enim vis verbi Divini est qualitas aliqua vel verbis vel rebus inhærens (nam si hoc foret, omnes qui id audiunt æqualiter crederent) sed quod pro liberrima sua ordinati-

one verbo suo semper adsit & quidem in actu primo extra usum, in actu secundo cum usu, cæterum hæc Ejus adessentia, seu hæc vis verbi Divini penetrativa, motiva, compulsiva est ordinaria, estque resistibilis, quod patet ex verbis: ἀλλ εἰσι τινες ἐξ ὑμῶν οἱ ἔπιστευον, vide supra vocem Ζαω.

Joh. 3, 34. ἡ γὰρ ἐκ μέτρῃ διδόναι ο Θεος το πνευμα: de hoc loco vide in voce ΜΕΤΡΟΝ. πνευματα λειτουργικα Angeli Ebr. 1, 14. ἀκαθάρτα Dæmones Marc. 9, 20. hic pro ἰδὼν αὐτὸν εὐθεως το πνευμα &c. Hugo Grotius recte putat το ἰδὼν conjungendum esse cum πνευμα, ita ut legi debeat non ἰδὼν sed ἰδόν.

Luc. 4, 33. Καὶ ἐν τῇ συνάγωγῃ ἦν ἄνθρωπος ἔχων πνευμα δαιμονίων ἀκαθάρτων. Hic procul dubio το πνευμα effectum significat à Dæmone impressum sicut Ap. 16, 14. εἰσι γὰρ πνευματα δαιμονίων σημεῖα &c.

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΩΣ,

1 Cor. 2, 14. ψυχικός δε ἄνθρωπος ἔδεχεται τὰ πνευματος τῆ Θεοῦ μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστὶ, καὶ ἔδυναται γινώσκειν, οτι πνευματικῶς ἀνακρίνεται, confer Rom. 8, 7. Winarienses non ineleganter huc contulerunt locum 1 Reg. 6, 4. Und er machte an das Hauß Fenster, inwendig weit, auswendig enge: Glossa: diß reimet sich sein mit dem Ministerio: Spiritualis homo omnia dijudicat, & ipse à nemine judicatur, nam ille judicat spiritualiter, sed carnalis homo, quia secundum carnem judicat, judicium ejus nullum est, & in Divinis nihil

hil omnino judicare potest: Gleichwie man in diesen Fenstern nicht viel hinein sehen konnte, aber wohl heraus sehen, die Fenster am Hause waren offen und zuhinnen sind sie offen, draussen sind sie zu.

ΠΟΙΕΩ, *Facio*: Quam varie hoc verbum sumatur, vide apud Martinum in Lexic. B. D. Danhauerum Hodof. Phæn. X qui ex Aristotele, Martiali, Virgilio, Plauto, Cicerone, Festo exposuit, quid Græcis ποιεῖν, quid Latinis sit *facere*: adde quæ ex Græcis Authoribus, Plutarcho Sympof. 8. c. 8. & Athenæo l. 14. post Didacum de Covarruvias Hispanum l. 4. Var. c. 20. observavit Bochiuss in Ps. 64, 15. præsertim de verbis Græcis ἐργεῖν, ποιεῖν, ἔργον, quæ pro θύειν sumuntur: Videatur quoque Don Lorenzo Ramirez de Prado Hispanus in Pentecontarcho c. 11. Sed necesse est ut audiantur hic verba laudatissimi Beati Danhaueri, quæ conclusionis loco affert: *In omnibus tamen his phrasibus* (scil. quas ex prophanis attulerat) *supplenda è contextu vox sacrificii, sic & in Ps. 66, 15. יַעֲשֶׂה בָּקָר* faciam bovem: sacrificium bovis. *In communi usu facere ad quamlibet subjectam materiam restringitur: Architectis facere est edificare, molitoribus molere, sartoribus sarcire &c. Ita in Sacramento facere est id exsequi, quod Divina constitutio jubet: Hoc in loco* (sc. τὰτο ποιεῖτε) *το facere exponere per sacrificare non permittit imo bona logica, in qua ab uno sensu materiali ad alterum tam inepte colligitur, quam à particulari ad particulare, prius ex con-*

textu constare oportet de sacrificio agi quam ut ex nuda voce Facere argumentum fiat: 2do Determinatio & scopus Pauli: Is est non consecrationis Sacerdotalis, sed acceptionis Laica vitia taxare, ideo per ratiocinativam γὰρ vers. 26. το ποιεῖν restringit ad esum & potum: 3tio Absurditas loquendi: nam si τὰτο referri debet ad universam Christi actionem præcedentem, uti contendunt Cajetan. Tom. 3. Op. tract. 10. c. 3. p. 286. Benedict. Justinian. ad 1 Cor. 11. p. 568. Estius pag. 409. Job. à Lovanio, quem citat Bellarmin. l. 4. de Euchar. cap. 24. tum hic sensus prodibit: Hoc facite, id est: consecrationem, acceptionem, manducationem, bibitionem sacrificate: Ita Danhauerus. Ποιεῖν πασχα Matth. 26, 18. non est sacrificare agnum Paschalem sed festum Paschatos celebrare, prout hoc festo fieri par erat, confer Ebr. 11, 28. ita quoque Prophani loquuntur, Xenoph. Hist. Gr. l. 7. p. 500. ποιεῖν τὰ Ὀλυμπία. In Hebræis literis ejusmodi locutiones obvias esse testatur Camero sc. Exod. 12, 48. Num. 9, 14. 26. Deut. 16, 1. 2 Chr. 30, 1. &c.

Ad locum Matth. 20, 21. μὴν ὥραν ἐποιήσαν lubet adscribere observationem Hammondi: Vox ποιεῖν cum in N. T. conjuncta est cum designatione aliqua temporis, vertenda est: manere, consumere ut Act. 5, 34. & 15, 33. & 18, 21. & 20, 3. Ποιεῖν μὴνας τρεῖς. Fortasse hic etiam queat denotare tempus, per quod opera in vinea fuerunt, quamvis haud sit ab simile vero, legi rectius ἐποιήσαν, laborarunt, quod scripture ab illo haud multum discrepat. Quod si tamen hoc non sit im-

mutan-

mutandum, tunc sumendum erit ΕΠΟΙΗΣΑΝ *eodem sensu ac* ΕΠΟΙΗΣΑΝ, *quemadmodum sumitur manifesto* Ruth. 2, 19. ΠΑ ΕΠΟΙΗΣΑΣ; *ubi laborasti?* ΕΠΟΙΗΣΑ ΜΕΘ' ΕΠΟΙΗΣΑ, *ubi semper est in Hebræo* מְעֻשׂ *laborare: Ita Hammondus. ΠΟΙΕΙΝ est rem aliquam complere ac in effectum producere* Joh. 13, 27. Ο ΠΟΙΕΙΣ ΠΟΙΗΣΟΥ ΤΑΧΩΝ. Verba (inquit D. Lassenius) sunt non præcipientis sed permittentis & prædicentis, exprobrantis, machinamenta Judæ contemnentis, & Judam incorrigibilem à sua familia & Apostolorum societate excludentis, unde Irenæus l. 4. c. 48. Tradit ergo Deus impios infidelitati ipforum, avertit faciem suam ab hujusmodi, relinquens ipsos in tenebris, quas sibi ipsis elegerunt.

ΠΟΙΕΙΝ denotat actum ΕΚΤΕΛΕΣΕΡΟΝ, cum quis ex proposito & κακῶς aliquid agit, ita ΠΟΙΕΙΝ ΑΜΑΡΤΙΑΝ longe magis est quam ΑΜΑΡΤΑΝΕΙΝ Joh. 8, 34. I Joh. 3, 9. ΠΟΙΕΙΝ ΦΩΝΗΝ Sir. 50, 18. Lutherus vertit *hoch und hart dōhnen*.

ΠΟΙΕΙΝ denotat serium faciendi propositum, licet ipse actus non semper subsequatur ex aliqua interveniente occasione inevitabili, & ita extendi potest illud dictum Matth. 7, 21. etiam ad illos, qui in ultima vitæ periodo sola fide faciunt voluntatem Patris, dempto alias tempore ad faciendos fructus pænitentiae, colligitur hic sensus ex Matth. 4, 17. Joh. 6, 29. 2 Cor. 7, 1. I Theff. 4, 3. veluti enim ΠΟΙΕΙΝ ΑΜΑΡΤΙΑΝ etiam το velle peccare absque timore Dei implicat, quamvis non ipsum subsequatur opus peccati operatum ex certa dispensatione Divina, sive adempta peccatori occasione, sive tempore, sive viribus (prout

exempla habemus in Saule, plusquam semel aut bis percussore Davidis, Nazarethis volentibus Christum ex rupe deicere, Herode volente Petrum trucidare, Labane mala adversus Jacobum machinante, Esau cædem fratris spirante, Saulo εμπενεοντι &c.) ita ΠΟΙΕΙΝ το θελημα των Πατρων etiam bonam intentionem & voluntatem denotat (veluti ædificatio templi Davidi tribuitur propter firmum quod hac de re habebat propositum) hæc licet non in se opus sit, est tamen in oculis Domini, qui non judicat judicio humano, sed corda inspicit & το velle mutat in factum respectu meriti ac obedientiæ Mediatoris qui implet το αδυνατον νομῶ εν ω αθενημεν Rom. 8, 3.

ΠΟΙΜΑΙΝΩ, *pasco, rego*, satis superque exposuit Leigh hujus vocis emphasin, reliquum est solummodo ut addamus το ποιμαίνειν significare aliquem ita ducere, ut non offendat, & si quidem offendat, tamen ut cuncta in bonum finem cedant Ps. 48, 15. αὐτός ποιμαίνει ημᾶς εἰς τὰς αἰώνας ex Hebræo vere redditur! *Ipse ducet nos usque ad mortem*, hic sensus est quem attigit Interpres Italus: *Iddio é Iddio nostro nel secolo & sempre, esso guiderà noi in fino alla morte.*

ΠΟΙΜΗΝ: De (a) collatione agriculturæ cum arte pastoritia ex Sacra æque ac prophana pagina (b) de Politico & Ecclesiastico regimine, cujus imago est officium pastorale (c) Syrorum *rega*: *pasce*, unde *Rex, Regere, Regimen*, (d) Ebræorum *noked* 2 Reg. 3, 4. Amos. 1, 1.

Arabum *Neked, nokkad, nakkad, nikad, nikadda* (e) Chaldaeorum *Pbarnaz, pastor, gubernator*, unde *Pbarnabazus*, & Græcum *Παρνασσος* (f) Doëg gregum Principe I Sam. 21. aliisque Genes. 47, 6. (g) Talmudicorum *carzil* Pastoris Discipulo (h) Pastore malo & nihili, Hebræis *יְהִי נָ: stulto* & *יְהִי נָ: nihili* Zach. 11, 15. 16. 17. Jerem. 23, 1. Ezech. 34, 2. Joh. 10, 1. Arabibus *Cbutma* (i) Talmudicorum *ovibus ferreis* : quas Pastor restituere cogebatur absque ulla recognitione (l) *περι τὰ ἀγραυλεῖν*, Arabum *bisbas* quod proprie est *ποιμὴν ἀγραυλῶν* (m) involutione vestis Pastoralis Jerem. 43, 12. (n) *pera & pedo* Job. 21, 24. Lev. 27, 32. &c. videatur *τὰ πολυμαθεῖς* Bocharti Hierozwicon P. I. l. 2. c. 44. Sed ut generalius more nostro de hac voce aliquid agamus: *Ποιμὴν* est *Pastor*, item *Propheta*, *Princeps*, & *ἀρχιστρατηγός*, sic κατ' ἐξοχὴν dicitur de Christo Zach. 13, 7. qui vocatur *ποιμὴν* & *ἀρχηποιμὴν* Joh. 10, 11. I Pet. 2, 15. Ebr. 13, 10. Es. 40, 11. Jerem. 31, 10. Es. 37, 24. Ezech. 34, 11. 23. Jer. 49, 19. & 50, 44. in duobus ultimis locis insigne est vaticinium de Christi morte & resurrectione, statu exinanitionis & exaltationis, item de officio Ejus triplici. Alias *ποιμῆνες* vocantur *Prophetae* & *Doctores* Es. 63, 11. Eph. 4, 11. Jerem. 3, 15. Jer. 10, 21. & Jerem. 51, 23. qui insignis & valde emphaticus est locus propter *ἐπιζευξίν*, in qua recensentur omnium hominum genera, quemadmodum loquitur vernacula: *Konge og Knecht, Geistliche og Verdslige, civil og militair, Hoje og nedrige, unge og gamle*

Ποιμῆνες dicuntur *Pseudo-Prophetae* Ezech. 34, 2. Jerem. 23, 1. 4. Jer. 50, 6. *Principes* Nah. 3, 8. *Deine Hirten werden schlaffen* (at proprium est *τὰ ποιμῆνες ἀγρᾶυλεῖν* Luc. 2, 8.) O! *König zu Assur deine Mächtigen werden sich legen: Tyranni* Jer. 6, 3. Jer. 12, 10. Mich. 5, 5. Zach. 11, 8. Zach. 10, 3. ubi pastores & hædi pari passu ambulant. Dum *ποιμῆνες* proprie dicuntur Es. 13, 20. per eos denotatur multitudo pecorum ac frugum, sicut ibidem per Arabes divitiæ ex mercatura comparata.

ΠΟΙΜΝΗ, *Grex*, habetur Ezech. 36. 37. 38. ubi triplex ille grex stylo Prophetico exponitur quem dicimus (a) gregem errantem I Reg. 22, 17. homines nondum reductos ad ovile Joh. 10, 16. *ξενὸς ἀπὸ τῆς πολιτείας τῆς Ἰσραὴλ* Eph. 2, 12. (b) gregem militantem in Ecclesia & (c) denique triumphantem in gloria: Verba sunt Ezechielis ex versione Lutheri: *Eine Menschen-Herd, eine heilige Herd, eine Herd zu Jerusalem auf ihren Festen*, quod dicas nostro Idiomate: *Werden, Kirchen og Himmelten*.

ΠΟΙΚΙΛΟΣ, *varius*: habet hæc vox in Græco idiomate eandem significationem ac *varius* in Latino sermone, sicut versicolor vestis aut acu picta dicitur varia, ita Ezech. 16, 10. 13. 18. & c. 26, 16. *gestickt*, unde *ποικιλία* Ezech. 27, 7. 24. *ποικιλλεῖν* Ps. 45, 14. *ποικιλτής* Jud. 5, 39. *εργὸν ποικιλτᾷ* Exod. 28, 29. & c. 36, 37. & 38, 18. & 39, 28.

ΠΟΛΙΣ : Dicitur proprie de aliqua urbe seu civitate, ita peculiariter Bethlehem dicitur *πολις Δαβιδ* Luc. 2, 4. **II.** quoniam fuit tanquam peculium Regis David, sicut Gibeā Saulis, Bethel Jeroboami & *κομποκίς* Chimeham 2 Sam. 19, 38. Jer. 41, 17.

Πολις τεσσαρων dicitur Kiriath - Arbe à quatuor, ut opinantur bene creduli, Patriarchis ibi sepultis, taceo Doctores Cabalisticos qui in nomine *קריית ארבע* contendunt omnes illos contineri per *Rasethbotb* qui Hebrone sepulti sunt, nempe Isaac & Jacob, *ש* Sara, *ר* Rebecca, *א* Adam & Abraham, *ל* Lea: Sed hauserunt quam plurimi ex Hieronymo ad Matth. 27. & Eph. 5. eam sententiam quod Kiriath-Arbe sit à quatuor Patriarchis ibi sepultis dicta *Civitas quatuor* scil. Adam, Abraham, Isaac, Jacob, quoniam dicitur Josua 14. *Magnus Adam sepultus in Kiriath-Arbe*, sed fuit Hebron seu Kiriath-arbe non sepulchrum Protoplasti Adami, sed hominis maximi inter Enakim, adeoque *קריית ארבע* non sumitur proprie sed appellative, *τε* Arbe autem non appellative *quatuor*, sed proprie, nam Arbe seu Abrahā erat Pater Hanakitarum Josua 15, 13. & 21, 11. Ipse quoque Hieronymus in Ep. ad Marcell. eam tenet sententiam, quod primus Adamus sepultus fuerit in Golgotha, eumque locum inde primitus appellatum, quod cranium primi hominis ibi fuerit. Miror Doctiss. Bochartum hoc non observasse, qui ex Hieronymo & Egesippo alia quædam affert in Hierozwic. P. I. libr. 2. c. 43. Sane

piissime ac *μυσικωτάτως* id pluribus exposuere ex Græcis: Epiphanius Hæres. 46. Origenes, Athanasius, Basilus, Chrysostomus, Anastasius Sinaita, Euthymius, Theophylactus, ex Latinis Tertullianus antiquissimus l. 2. adv. Marcionem, ac post illum Cyprianus, Ambrosius, Augustinus. Recepta autem alias sententia de loco Golgotha, qualis is fuerit, huic antiquitati non obstat: ita Baron. Annal. T. I. Num. 34. *Calvaria*, inquit, *dicebatur quod esset locus supplicii & decollatorum, ut ubi erat arca damnatorum, erigeretur vexillum martyrii, & ubi abundavit peccatum, ibi superabundaret gratia.* Antonius Cregutus, Pastor Reformatus in *גלגלתא* seu Revelatione arcanorum p. 65. ita scribit: *Vera si sunt quæ ex Epiphanio habemus de sepultura Adami in Golgotha, mira providentia hoc gestum esset ut in loco illo celeberrimo qui olim dictus fuit Moriabo: Dominus providebit Gen. 22, 2. 14. tres illustres Personæ comparuerint tempore præfixo, idque propter tres actiones omni exceptione majores & momentosiores: Primo comparuit Adamus, & in Ejus persona, ut in capite, totum genus humanum peccato in eo & cum eo pollutum, ut penas corameras subirent & Dei justitiæ satisfacerent, sed frustra, quoniam requirebatur sanguinis pretium infinitum: Secundo comparuit Isaac à patre immolandus tanquam typus Christi illustrissimus, sed adhuc frustra, quoniam nulla est vera & sufficiens satisfactio per umbras & figuras, sed typica duntaxat, idcirco non fuit revera immolatus Isaacus, sed aries illius loco subrogatus Gen. 22, 13. qui NB. retrorsum detinebatur*

nebatur in perplexitate veprium cornibus suis, qui sane Christum agnum occisum NB. à jactis mundi fundamentis Ap. 13. graphice adumbravit: Tertio denique in Golgotha comparuit Christus qui aliorum insufficienciam refarciendo sanguinem, valoris infiniti pretium Deo obtulit ac realiter in cruce immolatus fuit, & in eo & cum eo tanquam in capite Adamus ac Isacus &c.

Dicitur alias status Reipublicæ πολίς Psal. 127, 1. & transfertur ad Ecclesiam sive militantem Psal. 101, 8. & 87, 3. Ebr. 12, 22. Ap. 11, 2 & 20, 9. sive triumphantem quæ dicitur πόλις μέγστα, μέλλουσα, πόλις αγία, Ιερουσαλημ καινή Ebr. 11, 16. & 13, 14. Ap. 21, 2. Ad mundum perversum & Antichristianismum referas illud Ap. 8, 13. πόλις μεγάλη ητις καλεϊται πνευματικως Σοδομα και Αιγυπτος confer Ap. 16, 19. & 17, 18. & 18, 10. 16. 18. 19. 21.

ΠΟΛΛΟΙ, Multi, Dan. 12, 2. multi ex mortuis dicuntur resurrecturi, scil. πολλοι (α) respectu tunc viventium 1 Thess. 4, 17. vel (β) respectu eorum quos excepit vel aqua vel ignis, multi ex sepulchris resurgent. πολλοι Matth. 26, 28. sunt omnino omnes, etenim multi non quidem sunt omnes, sed omnes tamen sunt multi.

ΠΟΡΝΕΥΩ & ΠΟΡΝΕΙΑ: Sumitur in S. Scr. non solum pro scortatione carnali, sed etiam sæpissime pro spirituali, cujus nomine præcipue venit idololatria, unde quod ΠΟΥ Bergaster dicitur Ezech. 16, 25. id LXX. Intpp. vocarunt πορνείαν & vers. 24, 31. 39. οικημα πορνικον & πορνειον, Luth. Berg. Kircken.

ΠΟΡΦΥΡΑ, Purpura, seu vestis purpurea Prov. 31, 22. Cant. 7, 5. Jer. 10, 9. Ezech. 27, 7. 16. Dan. 5, 7. 16. 29. Esth. 8, 15. Luc. 16, 16. περιπορφυρα Es. 3, 22. Scinduntur invicem & scindunt inter se scriptores vestem illam, qua indutus legitur Salvator in Passione, nam quoniam coccineam vocat Matthæus, purpuream Marcus & Lucas, ideo Ambrosius in Luc. c. 23. existimat diversas fuisse vestes, quibus diverso tempore Jesum induerint milites, sed hunc sensum non permittit historia textus, & refragantur Patres præcipui: Athanas. Serm. de Passione, Chrysostomus, Augustinus, Euthymius. Fuit autem hæc vestis dibapha, bistincta, semel purpura, deinde coccino, ut splendidior foret, tales plerumque erant vestes Regiæ, vide Alex. ab Alex. l. 5. Genial. c. 18. Plutarch. in vita Eumenis. Quod autem dibapha fuit hæc vestis id mystice denotare potest non simplices Christi cruciatus: non temporales illos solum, quos tunc pertulit, sed æternos quoque ac iram Patris.

ΠΟΤΗΡΙΟΝ, Calix. Notat ex Grotio Leigh, quod ποτηριον dicatur παρα το την πωσιν της εν. Recte a viris doctis annotatum est per Cuius Hebræum, cui respondet ποτηριον, significari sortem prosperam vel infaustam, quæ Deo inspectante & moderante cuique obtingit, pro adversa autem sorte, ut in Psalmis, Esaia & Jeremia aliquoties, ita & apud Matthæum, Marcum, Lucam, Johannem & in Apocalypsi, ita Grotius in Luc. 22, 20. Hac ratione dicitur ποτηριον seu calix (α) Benedictionis, salutis Psal. 16, 5. & 23, 5. & 116, 13. Jer.

Jer. 16, 18. (β) Consolationis *Trost-Becher* Jer. 16, 7. (γ) *Refocillationis* Matth. 10, 42. Marc. 9, 41. ita enim metonymice ponitur in omnibus fere lingvis, poculum pro eo quod in poculo continetur (δ) *Crucis* Matth. 20, 22. & pluries, metaphora desumpta est a potione medica, quæ amara quidem plerumque est sed salutaris: notandum quoque est, quod crux & calamitas, si magna erat, Judæis dicebatur calix propter profunditatem miseriæ, Judæi enim rem profundam *calicem* vocabant vid. Lexic. Aruch. fol. 79. col. 3. Sic dicitur *ποτηριον κατ' ἐξοχην* cum Christus orat ut prætereat calix. Notari hic posset, quod agnus in iuge sacrificium immolandum ex calice aqua pleno bibere debebat, & quidem ante auroram ad faces quibus cum Præfectus templi circumibat ac excubias Sacerdotum observabat. Vid. Lex. Aruch l. c. qui Judæorum ritus apprimè quadrat cum captivatione Christi per ministros Sacerdotum, qui ante diluculum seu auroram cum facibus venerunt, adde dictum Ps. 110, 7. *bibet ex torrente &c.*

Alias dum calix crucis refertur ad reliquos homines, intimatur certa miseriæ mensura, quam Deus unicuique pro sua liberrima voluntate & sapientia distribuit (*ligesom Mand Kincer i for ensversom land taale til*) Jer. 49, 12. (ε) Iræ Thren. 4, 11. ubi Lutherus vertit: *grimmen Zorn*, *ποτηριον πτωσεως* Daumel. *Kelch* Es. 51, 17. 22. Jer. 23, 14. Ezech. 23, 32. 33. confer Ap. 14, 10. & 16, 19. Daumel. *Becher* Zach. 12, 2. ubi LXX. Intpp. posuerunt *πρεθυρον σαλευομενον*, nam qui vino obruti sunt, omni sensu sunt destituti, adeo

ut ad fores impingant, nullus iis pateat exitus, sed tota ipsis domus videatur in gyrum agi ac *σαλευεσθαι*, ita illi quos irata manus Divina inebriavit, consiliis omnibus destituuntur ad effugiendam iram, circumaguntur Ezech. 38, 4. & 39, 2. usque dum impingant & cadant Es. 28, 13. & sicut ebrii postero die exquisitissimos dolores ex crapula sentiunt, quam vastissimis haustibus sibi cum voluptate acquisiverant, ita peccatores voluptatem peccandi in posterum luent, nam *Θησαυριζουσιν εαυτοις οργην εν ημερα οργης* Rom. 2, 5. Sic dicitur quoque *ποτηριον οργης* Jer. 25, 17. & seqq. unde potari jubentur *παντες βασιλεις οι πορω και οι εγγυς και πασαι αι βασιλεια αι επι προσωπα της γης*, sed omiserunt LXX. Intpp. verba sequentia v. 26. *Et Rex Sefac bibet post illos*: Hic forsan *Sefac* Diodoro l. 1. p. 35. dicitur *Sesooosis*, Herodoto l. 2. *Sesostriu*, Justino Martyri *Sesonchos*, 2 Chron. 12, 3. *Sefac*, de hoc Josephus refert ipsum 27000. bigarum bellicarum, h. e. paria equorum aluisse: Juvat adscribere quæ habet Martinus in Lex. *Sefach* est Babylon Jer. 25, 26. Rex *Sefach* bibet post eos: Jonath. Rex Babel & c. 51. 41. *Capta est Sefach*, Jonath. *capta est Babel*: Non autem est simpliciter Babylon sed *εορταζουσα*. Junius: *Sefac est lingua Babylonica festum celebrans*. Id dicit propter festum *Sacea*. Itaque putem dicendum *Scheshbac* esse festum quoddam Babylonicum: vocem ducam a *שׁ* quiescere, ferari, Hebr. unde Chald. *שׁ*, convenit, *πρεπει*, quod tale est ut possis acquiescere, itaque mollioris pronunciationis ergo *elifum* videtur unum *שׁ* quod reduplicatione asci-

tum fuerit, ut Rabb. est **לָוֶה** *lavare* Athen. l. 1. 4. 10. Berofus l. 1. Babylonicorum scripsit, Mensis Loi decimo sexto die per quinque dies Babylone celebrari **εορτην Σακεαν** appellatam, quibus servi Dominis imperant, & ex servis unus quispiam præest ædibus, quem **ζωγανην** appellant. Hujus festi meminit & Ctesias in Persicis. Scaliger Notis in Berofii fragmenta legit **εορτην Σακεας**, & attingens Prophetiam Jeremiæ c. 5, 39. 57. ait: Neque solum festi illius meminit Propheta, cui operantes capti sunt, Babylonii sed etiam idoli cui solenne illud dicatum. Nam *Sac* five *Sesac* Dea apud Babylonios colebatur, cui quinque dies in omni licentia transgebantur, quæ dies ab ipsa Dea **Σακεαι ημεραι** vocabantur, instar Saturnalium Romanorum, quo nullum festum licentiosius; Celebrabantur à Sexta decima *Loi* Chaldaici, id est, ab Judæi ei ad finem vicesimi ejusdem mensis. Addit igitur Propheta: quomodo capta est *Sesac*? nempe captam dicit, quod ejus festo urbs capta, dum **Σακεαι ημεραι** celebrantur. Sic. c. 50, 2. *Babylon capta est, Bel confusus, Merodach contritus*: nam capta urbe idola quoque capiuntur, Bel & Merodach. Itaque Babylon apta diebus æstivis: Si hæc sequamur, *Sesac* erit (1.) nomen *Dex* (2.) festum huic *Dex* celebre (3.) Babylonii circa illam Deam ejusque festum occupati: Hæc Martinus. Sed ad dictum nostrum redeunt ut ex nostro aliquid addituri videamur, existimamus absque controversia esse ut Rex Babel hic intelligatur, ut patet ex c. 51, 41. Sed cur dicatur *Sesak*, haud satis constat: Grotius existimat esse **εμυνηται** locutionis, quod Propheta no-

luerit eum expresse nominare, sub cuius imperio una cum populo suo paulisper victurus esset, quæ quidem Grotii sententia aliquam habet speciem, nam nec Paulus Antichristum Romanum diserte voluit nuncupare 2 Thess. 2, 6. sed inquit: *scitis quid nos impediat* h. e. non audemus expresse nominare, nam sub hoc imperio degimus & Ecclesia sua habet incrementa, nec alibi Neronem nomine suo appellavit aut Cæsarem seu Imperatorem dixit, sed **λεωντα** 2 Tim. 4, 17. at vero in hoc dicto Prophetico nulla, ut opinor loci, aut Personæ formido, utpote à Prophetis alienissima est admittenda, præsertim quoniam hoc ipso capite v. 12. 13. diserte nominatur *Rex Babel*. Transpositionem literarum secundum Cabalam Temurah unde ex *Sesac Babel* fieri possit, sicut notavit Hieronymus, lubens prætereo, adeat hac de re qui vult Buxtorff. de Abbrev. Hebr. p. 41. Schikardum, Alstedium, Kircherum, Cartwrightum aliosque. Sive enim appellationem *Sesac* deducas cum memoratis Scaligero de Emend. temp. l. 1. p. 45. Junio ad h. l. Martinio loco citato, atque præterea Seldeno de Dis Syris Synt. 2. c. 13. Dieterico in Antiq. Bibl. p. 554. ac Pfeiffero in Dub. Vexat. (quibus cum conferri potest Bochartus in Chanaan & Phaleg, ejusque Antagonista Witzius in Ægyptiacis, non exclusis Mornæo & Hoornbekio) a cultu *Dex Sacæ* & diebus *Sacæis* apud Babylonios & Persas, five vocabulum aliquod tunc temporis receptum, quod Imperium Babylonicum denotaverit, intelligas, perinde erit ita enim Regina Angliæ etiam dicitur Britannix, Rex Daniæ & Norvegiæ

giæ etiam dicitur Scandinaviæ, Rex Galliæ & Navarræ uno nomine Franciæ, & talia quoque antiquitus fuere nomina: *Chut, Ret, Lud, Mizraim, Gog, Magog, Enakim, Tubal, Mesech*, & quidni etiam *Sefac*?

ΠΟΥ: Luc. 17. 34. *Dico vobis: hac nocte erunt duo in uno lecto, unus assumetur, alter relinquetur, duo erunt molentes simul, una assumetur, altera relinquetur* v. 37. *καὶ ἀποκριθέντες λέγουσιν αὐτῷ πᾶς Κύριε; ille vero dixit ipsis: Ubi cada-ver, ibi convenient aquilæ*: Quidem hic intelligunt το πᾶς per ubi? ubinam? referendo ad personas, sed satius duco intendi πᾶς; quo? referendo ad locum quo παραληφθήσονται, ita Syrus & Arabs, & hoc sensu sumitur το πᾶς Luc. 12, 16. Joh. 3, 8. Joh. 7, 35. ita ut sensus sit: *Quo Domine?* scil. assumentur? Respondet Jesus: *ἐν τῷ πτωματι, ἐκεῖ αἱ εἰς ἐμὲ, scil. ad me assumentur, ad quem in morte & cada vere meo* (NB. sano sensu, prout alibi explicabimus, ne cum Beza, qui alio sensu corpus Christi cadaver nuncupavit, vapulemus) omnes fideles tanquam aquilæ advolabuunt, *ὅταν γὰρ ὑψωθῇ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, πάντας ἐλκύσει πρὸς ἑαυτὸν* Joh. 12, 32. & sic ad me per fidem congregati assumentur in regnum meum, ita etiam de reprobis: *Quo Domine?* scil. ἀφίθῃσονται; respondet Jesus: *ἐν τῷ πτωματι* scil. in πᾶς illud & ubi erunt reprobi πτωματα fætida & super eos congregabuntur aquilæ, volucres ac spiritus impuri, *Höllische Raub-Vögel* Es. 34, 11. ita enim scribitur Ps. 49, 15. ex versione Symmachi: *βοσκηματα ἀδὲ ἐταξεν αὐτῆς* (LXX. *ὡς πρόβατα ἐν ἀδῇ ἐθεντο*) θανα-

τῷ ποιμανεῖ αὐτῆς, καὶ κατακυριεύσουσιν αὐτῶν οἱ εὐθείης πρῶι (Theodos. καταχθῆσονται πρῶι, Chrysost. ταχέως, διηνεκῶς) καὶ ἡ βοσκή αὐτῶν παλαιωθήσεται ἐν τῷ ἀδῇ (Al. lect. το κραταῖον αὐτῶν παλαιώσει ἀδῆς, Aquila: χαράχθησα αὐτῶν κατατρύχαι ἀδῆς ἐκ κατοικήτηρις αὐτῶν) ἐκ τῆς δόξης αὐτῶν. Sin vero sensus erit: πᾶς; ubi? ubinam? ubi Domine id fiet, quod unus assumendus erit hac nocte, alter omittendus? jam ante dictum erat: in lecto, in mola, in agro h.e. πανταχῶς, ubique terrarum, nullo hominum flatu excepto, ex quo non unus salvetur, alius in perditionem abeat; nuperrime dixerat: *difficile est diviti intrare regnum celorum*, divites vero & magnates sunt in lectis cubantes Amos. 6, 4. pauperes molentes Zoph. 1, 11. vi-
lioris fortis homines in agro Amos. 7, 14. Quod de reliquo est, videatur Annotatio Hammondi ad Matt. 24, 28. qui illa verba *ἐν τῷ πτωματι ἐκεῖ οἱ αἱ εἰς ἐμὲ* refert ad signa Romanorum, atque per consequens ad desolationem Hierosolymitanam.

ΠΟΥΣ: 1 Tim. 5, 10. *εἰ ἀγίων ποδας ἐνίψεν* respicit Apostolus ad morem pedes lavandi hospitum peregre adventantium, tum ad detergendum pulverem, tum ad tollendam lassitudinem viæ & æstus Gen. 18, 4. & 19, 2. Jud. 19, 21. 2 Sam. 11, 8. unde in textu Apostolico primum extat *εἰ ἐξενδοχῆσε*, adeoque hoc non convenit cum lotionem pedum Joh. 13. qui ritus non fuit Judæorum ordinarius, ut volunt Scaliger, Beza, Baronius & Causabonus, qui vel pueris notum esse inquit morem Judæis receptum fuisse pe-

des ante accubitus lavare, verum neque in toto Talinude, neque in ullo Judæorum libro rituali hujus moris vestigium extat, teste Buxtorffio, & illa lotio pedum Joh. 13. peracta est post Cænam, fuitque factum Christi plane extraordinarium, non inter ceremonias ordinarias vel Paschatos vel Cænæ referendum, sed ad summam humilitatem testandam, nam lavare pedes & quidem servorum, discipulorum, pedissequorum, ponitur pro summo humilitatis indicio 1 Sam. 25, 41.

Est pes membrum, quod nobis infervit ad obeunda negotia, hinc illæ phrasæ de ambulatione Gen. 30. 3. **Er hat dich gesegnet durch meinen Fuß**, h. e. per meum servitium, vide Job. 29, 15. transfertur ejusmodi locutio ad spiritualia idque vel in bonam vel in malam partem Job. 31, 5. Rom. 3, 15. accedunt alia loca selecta Psal. 26, 12. Ebr. 12, 13. 2 Sam. 22, 34. Psal. 18, 34. Psal. 56, 14. **Posuisti in libero pedem meum** h. e. benevertere fecisti negotia mea, contra Job. 13, 27. **Du hast meinen Fuß in Stock gelegt** &c. & Deut. 32, 35. **Zu seiner Zeit soll ihr Fuß gleiten**, h. e. zu seiner Zeit soll sie das Unglück treffen.

Intingere pedes in oleo Deut. 33, 24. est summa rerum affluentia frui: **Pedes** advenientes promovent, hinc illæ phrasæ Rom. 10, 15. Es. 52, 7. Nah. 1, 13. abeuntes vero auferunt, hinc illæ phrasæ 2 Reg. 4, 27. Matt. 28, 9. **Pedibus** utimur dum vita fruimur, hinc **contrahere pedes** est mori Gen. 49, 32. **Pedes** ire est signum hominum vilioris status Eccl. 10, 7. hinc proverbium: *chi cha buon cavallo in stalla,*

non si cura d'andar à piedi. **Pes** ultimum est hominis, unde quod dicimus à capite ad calcem Es. 1, 6. totum hominis comprehendit, ita cum Zippora dicitur tetigisse pedes filii sui post circumcisionem Exod. 4, 25. nil aliud per hoc intenditur, quam quod existimaverit tunc filium suum omnino incolumem fore, & quod nil mali ipsi amplius accideret, sed sartus tectus maneret quantus erat, convenit quodammodo huc dictum Christi Joh. 13, 10. **ο λελυμεν τας ποδας ολκαθαρως** 851.

Pes infima est ac vilissima hominis pars, hinc illæ phrasæ: **pedibus** aliquem *subjicere* Rom. 16, 20. 1 Cor. 15, 27. Eph. 1, 22. Ebr. 2, 8. Psal. 8, 7. **lingere pulverem pedum** Es. 49, 23. huc quoque referri potest locutio Es. 7, 20. **Zur selbigen Zeit wird der Herr das Haupt und die Haar an Füßen abscheren**, comparantur hic Magnates capiti, sed infimæ fortis homines pedibus, par ratio est in contemplatione imaginis Nebucadnezaris: Interpretatur autem Kimkuis in loco Esaiæ citato **crines pedum** per pudenda, vide Bocharti Hierozwicon P. I. p. m. 678. l. 13. **Pedem** *figere* 3: esse in aliquo loco, hinc illæ locutiones 2 Reg. 21, 8. 2 Par. 33, 8. **Pedibus** *aliquid concutere*, 3: nihili facere Ezech. 34, 19. confer Ebr. 10, 29. **Pedibus** *strepere* dicuntur vel qui insigni επιχαρεια gaudent Ezech. 25, 6. vel qui ira, zelo aut dolore afficiuntur Ezech. 6, 11.

ΠΡΑΥΣ, *mitis, mansuetus*, Matt. 11, 29. **οτι πραυς ειμι ητοι ταπεινος τη καρδι** Mat. 5, 5. **μακαριοι οι πραεις**. Injun-

Injungit Christus, ut simus mites moribus erga proximum & humiles mentibus erga Deum, vide 1 Pet. 2, 23. Joh. 8, 48. Mat. 26, 63. Luc. 23, 2, 9. Jer. 11, 19. Es. 53, 7. Zach. 9, 9. Nimis arctos infra limites coercuit Hammondus sensum horum verborum in Annotation. ad Matt. 5, 5. intelligendo per *πραεις* illos solummodo qui mente tranquilla Magistratibus parent, quietam vitam agere student, & a seditionibus abstinere, sed hæc est tantum unica species *πραότης*, sunt & multo plura alia mansvetudinis indicia atque exercitia. Mansvetudo virtus Philosopho dicitur mediocritatem servans circa iram, Mansvetos, appellamus (inquit Cassiodorus) quasi manu assvetos: Mitis Hieronymo est quem non rancor vel ira afficit, sed omnia æquanimiter sustinet, non irritat nec irritatur, non nocet, nec nocere cogitat: Ad veram mansvetudinem pertinet: *Cor patiens*, quod tam aliorum fragilitates quam illatas sibi injurias perfert, *Cor reconciliabile*, quale fuit cor Davidis, *Cor dilectione plenum*: Opposita sunt quæ nunquam mansveta esse poterunt: *Cor superbum*, quod facile offenditur, *Cor terrenum* ac vanitati mundanæ obnoxium, quod facile irritatur, *Cor malitiosum & rixosum*, το εχρειθειας Rom. 2, 8. 2 Cor. 12, 20. Gal. 5, 20. Phil. 1, 16. & 2, 3. Jac. 3, 14. 16. *Cor seditiosum ac novaturiens*, *Cor obstinatum & inflexibile*, *vindicta plenum*. Est autem mansvetudo virtus media, aliena tam a timiditate ac somnolentia, αναθησια, quam à zelo præpostero, malitia seu rancore, adeoque mansvetudo non est si Minister verbi suo

desit officio ac nullo omnino utatur elencho, si Magistratus nimia utatur *επιεικεια*, si Parentes liberis nimium indulgeant, si maritus uxoris tyrannidem lubens perferat &c. Ejusmodi quippe mansvetudo spuria est, insolentia magis viam sternit, neque de gloria Dei aut salute proximi sollicita est, à mandato ac exemplo ipsius Dei longe aliena Psal. 18, 26. *Πεγυς* dicitur Moses Num. 12, 3. Lutherus vertit *geplagter*, in Hebræo est *גָּעַץ* quod *mansuetum* denotat, sed quod possit etiam *afflictum* denotare probat Pfeifferus in Dub. Vex. ad h. l. adeoque Lutherum vindicat à censura Amamæ Hackspanii aliorumque post Calovium in h. l. afflictus est, *der viel leiden muß*, mansvetus, *der viel leiden kan*.

ΠΡΙΟΜΑΙ, *Serra dissecor*: Ebr. 11, 36, 37. Enumerat Apostolus varia mortis genera, *ελεθισθησαν*, *επεισθησαν*, *ετυμπανισθησαν*, *επειρασθησαν* &c. Sicut in Martyrologiis recensentur cyphonisimi, scaphisimi, tympanisimi, obelisci, equulei, forcipes, plumbum liquatum, oleum, dolium, ignes, cruces, cædes &c. legatur licet celebris illa oratio Samuelis Morland coram Duce Sabaudia habita, descripta ab Hornio Hist. Eccl. p. 669. 670. confer Sleidanum & Thuanum ad An. 1550. Bzovium ad A. 1209. Mornæum in Mystero Iniquitatis.

ΠΡΟΒΑΤΟΝ: De *δικυμοις προβασι* (a) *עֲשֵׂי וְעֵשִׂי* Gen. 30, 41. 42. (b) Ovibus Bosra *בצרה* vel *εν θλιψει* Mich. 2, 12. unde Homeri *αγχισηναι* (c) agno *aluph* c: mansveto

Jer. II, 19. (d) Ariete & hirco Mystico Danielis atque visione Syllæ & Tarquini superbi haud absimili (e) videatur Sam. Bochartus Hierozwic P. I. l. 2. c. 46. & seq. ubi plura passim explicantur.

ΠΡΟΓΡΑΦΟΜΑΙ:

Judæ v. 4. *παρεισεδυσαν γὰρ τινες ἀνθρώποι, οἱ παλαιὸν προγεγραμμένοι εἰς τὸ τοῦτο κρίμα, ἀσεβεῖς, τὴν τῆς Θεοῦ ἡμῶν χάριν μετατιθέντες εἰς ἀσελγείαν καὶ τὸν μόνον δεσποτὴν Θεὸν καὶ Κυρίον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἀρνέμενοι.* Beza & Piscator ita exponunt: *προγεγραμμένοι, relati, notati in tabulas, consignati literis, inscripti quasi in libro nomine ipsorum proprio, id est ab eterno prædestinati*, ita illi Calvini spiritu nimis fortiter acti; nam quanquam reprobationem hic intelligere ex prævisione malitiæ & infidelitatis haud absolum sit, velim tamen dici *προγεγραμμένοι*: eos de quibus ante scriptum est, scil. per Prophetas & Apostolos, h. e. *forschrevne, ofvenbemeldte*, ita enim subjungit vers. 17. 18. & clare explicat: *ὡς δὲ ἀγαπητοὶ μνησθε τῶν ῥημάτων τῶν προειρημένων ὑπὸ τῶν ἀποστόλων τῆς Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὅτι ἐλέγον ὑμῖν ὅτι ἐν ἐσχάτῳ χρόνῳ ἔσονται ἐμπαικταὶ κατὰ τὰς ἐαυτῶν ἐπιθυμίας &c.* & hæc interpretatio vocis *προγραφεῖσθαι* probatur ex ἀλληλογραφίᾳ Rom. 15, 4. Eph. 3, 3. Licet vero verbum *προγραφεῖσθαι* hic loci ita sit intelligendum, dixi tamen haud absone intelligi posse ex hoc loco decretum reprobationis neutiquam absolutum, sed ex prævisione malitiæ & in-

credulitatis, ita ut sic construantur verba Apostoli: *τίνες ἄνθρωποι ἀσεβεῖς τὴν τῆς Θεοῦ ἡμῶν χάριν μετατιθέντες εἰς ἀσελγείαν, καὶ τὸν μόνον δεσποτὴν Θεὸν καὶ Κυρίον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἀρνέμενοι* εἰσι *παλαιὸν προγεγραμμένοι, καὶ νυν παρεισεδυσαν εἰς τὸ τοῦτο κρίμα*, ita scil. ex prævisione est reprobatio & non sunt *σπυρη ὀργῆς κατηρτισμένα εἰς ἀπώλειαν* Rom. 9, 21. 22. *νῆφι βδελυκτα, ἀπειθή, πρὸς πάντας ἔργον ἀγαθὸν ἀδοκίμα* Tit. 1, 16. *neque eis κρίμα ἐτίθεισαν, νῆφι ἀπειθῶντες καὶ προσκοπτόντες τῷ λόγῳ* 1 Petr. 2, 8. confer verba Judæ cum verbis Petri 2 Ep. 2, 1. 3. *Παλαιὸν προγεγραμμένοι* Metaphora, inquit Piscator, *ab iis qui memorie causa in codicillis describunt & configunt quæ sibi proposuerunt agere.* At est verius metaphora à designatione & notatione vel mortuorum, quos in censu & catalogo Majores litera *Tban*, mortifera notabant, vid. Sixt. Senens. l. 2. Biblioth. c. 2. vel flagitiosorum, vide Gregor. Nazianzen. Orat. 9. ad Julian. Tanner. l. I. Theol. Scholast. Disp. 3. Qu. 2. Dub. 4. Aliam & quidem haud inconvenientem loci hujus explicationem hunc in modum tradidit Georg. Raphelius in Annot. Philol. N. T. *γράφειν & γραφεῖσθαι* in media voce est dicam alicui scribere, ut Terentius ait, Græcos imitatus: in jus vocare, actionem alicui intendere, accusare: Xenoph. Apol. pro Socr. p. 557. *ἐμοὶ δὲ τί προσήκει νυν μείον φρονεῖν ἢ πρὶν κατακριθῆναι μηδὲν ἐλεγχθῆντιώς πεποίηκα τῶν ἐγράψαυτό με, & Memorabil, l. 1. init. πολλάκις ἐθαύμασα*

τις ποτε λόγοις Ἀθηναίους ἐπεισαν οἱ γε-
ψάμενοι Σωκράτην, ὡς ἀξιοῦσιν θανα-
τῆς τῆ πόλεως ἢ μὲν γὰρ γεγραπὴ κατ' αὐτῶν
τοιαδεῖς ἦν. Idemque in passiva, ut vo-
ce, ita significatione reperiri docet Step-
hanus in Thesauro: Quin & hujus ipsius
verbi compositi exemplum passivæ formæ
ex Plut. Camill. annotarunt diligentissimi
homines in Lexico ex Budæi aliorumque
complurium libris collecto: προγεγραμμε-
νης αὐτῷ δίκης. Cum ei esset indicta accu-
satio. Quare οἱ παλαί προγεγραμμένοι εἰς τὸ
τὸ τοῦ κριμαῖ illi sunt, qui dudum sunt accu-
sati & in hoc iudicium vocati, in quo im-
pietatis, cuius mox mentionem facit,
condemnabuntur. Si accusatoris, qui
hanc dicam jam olim ipsis scripserit, no-
men quæris? Moses est, Johan. 5, 45. &
cum οὐ μὴ πιστευόντων dicatur ἰδὲ κειρίθαι
Joh. 3, 17. omnino etiam οἱ τὸν μόνον δε-
σποτὴν Θεὸν καὶ κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν
ἀρεσκέμενοι rectissime dicentur προγεγραμ-
μένοι εἰς τὸ τοῦ κριμαῖ.

ΠΡΟΔΟΤΗΣ, *Proditor* 2
Tim. 3, 4. 2 Macc. 5, 15. & 10, 13. 22. 3
Macc. 5, 23. κατ' ἐξοχὴν sic appellatur Ju-
das: An probus is fuerit, cum Christus
ipsum in numerum Apostolorum assump-
sit? haud satis constat: Negat Augusti-
nus, Abulensis, Beda, affirmant Tertul-
lianus, Cyrillus, Chrysostomus, Hierony-
mus, Theophylactus.

ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ, legitur
apud LXX. Intpp. Num. 13, 21.

ΠΡΟΟΡΙΖΩ. Caveat sibi B.
Lector à Spiritu Calvini, qui se valde exse-

rit apud Eduardum Leigh in explicatione
hujus verbi & locorum Act. 2, 23. & 4,
28. quem cum affectis Sanctio, Bucano,
Grynæo, Walæo aliisque fatis à Theolo-
gis Nostris refutatum existimamus, obser-
vetur solummodo locum Act. 2, 23. ex-
plicari ex loco Act. 4, 28. adeo ut προγνω-
σις referri debeat ad Personas, ὡρισμένη
βελή ad rem ipsam. Verbo: Christi mors
passiva fuit prædestinata Luc. 24, 26. at
mors Christi activa non item, id est: præ-
destinaverat Deus mortem Filii sui, sed
non carnifices. potuisset ille Deus, qui præ-
cepit Abrahamo filium mactare, vel hoc
vel alio modo ipsum in mortem tra-
dere.

ΠΡΟΣ, *ad*, est interdum *contra*:
ut Jac. 4, 5. ita interpretantur D. Broch-
mannus & Osiander: τὸ πνεῦμα ἐπιπο-
θεῖ πρὸς Φθόνον, *spiritus concupiscit con-
tra invidiam*, ad indicandum συναδυνα-
μίαν Spiritus cum invidia, utpote opere
carnali, ita quoque Lutherus: Der Geist
(sc. Gottes) gelüftet wider den Haß:
minus recte de Croy: *l'esprit convoite à
l'envie*: neq; satis capio, quomodo verte-
rint Genevenses qui habent: *l'esprit nous
aime d'un amour de jalousie* certe hic plane
à Græco textu aberrant. Editio Gallica
Montana apposuit glossam: *l'esprit se
porte à des mouvements d'envie*: Erberg.
lo spirito appetisce ad invidia. Marlorat:
De Gheest is geneycht tot nûdicfeyt: glos-
sa: da er en is niet dat den Gheest Gottes
meer tegen strûit als de nûdicfeyt (de wel-
cke een teecken der quaetvillicfeyt is) want
jûn eygenschap is, den derige menschen door
jûn

in genade meer ende meer ryſte temacken Hedingeri gloss. Andere gebens: Der Geist (ſc. verderbter Natur-Geist des Menschen hat Luſt zum Haß.) Alii: biß zum Enſer ſucht verlanget der Geist.

ΠΡΟΣΑΓΩΓΗ, *aditus*, Ephes. 3, 12. Significat manuductionem ad Deum, ideo non dixit *προσόδον*, ſimpli- citer aditum, ſed *προσαγωγήν* adductionem, vide Chyſoſt. in h. l.

ΠΡΟΣΔΟΚΑΩ, *exspecto*, Luc. 1. *ὁ λαὸς προσδοκῶν ἐξω &c.* Scite Theophylactus: Uſque modo Judæus foris eſt exſpectans verum Chriſtum Sacer- dotem venturum, non intrat, ſed miratur quod tantum tardet.

ΠΡΟΣΕΡΧΟΜΑΙ, *ad- venio, adeo*: *προσερχεσθαι τῷ θυσιαστη- ρίῳ* eſt miniſtrare Deo in functione Eccle- ſiaſtica Ezech. 43, 19. Ezech. 44, 15. Exod. 19, 22. Lev. 21, 21. 23. *προσερχε- σθαι τῷ οἴκῳ αὐτοῦ* eſt intereſſe ſacris con- ventibus Pſal. 43, 4. Pſ. 132, 7. Eſ. 58, 2. *προσερχεσθαι τῷ κυρίῳ* reſipiſcere Jer. 3, 22. *προσερχεσθαι τῷ κυρίῳ Χριστῷ* uniri cum Chriſto 1 Pet. 2, 4. *προσερχεσθαι τῷ ἀντιδίκῳ* vel *τῷ κριτῇ*, litigare Eſ. 50, 18. Exod. 24, 14. Ezech. 9, 6. *προσερχεσθαι τινι*, adire aliquem, quod eſt alicujus auxi- lium implorare Oſ. 7, 11. 12. *προσερχε- σθαι πυλαῖς αὐτοῦ* eſt mori Eſ. 38, 10. *προσ- ερχεσθαι γυναίκε ἀλλοτρίᾳ* *mæchari* Prov. 2, 19.

ΠΡΟΣΕΥΧΗ, Phil. 4, 6. A- poſtolus hic omnes partes orationis, per-

fectiſſime comprehendit, eſt enim ibi *δεη- σις*, malorum deprecatio, *προσευχή*, bono- rum apprecatio, *αἵτημα* interpellatio, ob- ſecratio, *ευχαρις*, gratiarum actio, ſi- gnum fidei ac ſigillum orationis, per quod partim *δοξολογία* Nominis Divini Mat. 6, 13. exponitur, partim oratio jam efficax & rata habetur in eo, quod gratias agimus non ſolum pro beneficiis præteritis, ſed etiam pro eo quod petimus, quoniam eo ipſo adeo certos nos eſſe de exauditione te- ſtamur, veluti jam adepti eſſemus id quod petimus, eſtque ſumma *πληροφορία*, quam præſertim gignit interius Sp. Sancti re- ſponſum Luc. 2, 26. ac teſtimonium Rom. 8, 16. *προσευχή* eſt vel publica oratio in Eccleſia Act. 1, 14. vel privata Rom. 1, 10. ſeu in occulto Act. 10, 31.

ΠΡΟΣΗΛΥΤΟΣ, *Proſe- lytus*: Præter doctas Hammondi Annota- tiones ad Mat. 23, 15. videatur curioſus pariter ac doctus Leuſdenius, qui in Philol. Sacr. ex Hebræis Doctoribus pleraque dicenda attulit. Cæterum prout com- pendio inſervit hoc Noſtrum Inſtitutum non niſi teſtimonia Scripturæ exhibens, ita ſatis erit notare Poſelytos fuiſſe vel I. Ha- bitantes in Iſraële relictæ Patria Ruth. 2, 11. 12. Nethinim: dedititios 1 Chr. 9, 2. Esdr. 2, 43. 58. 70. Esdr. 7, 24. & 8. 17. 20. Neh. 3, 26. 31. & 7, 46. 60. 73. & 10, 29. & 11, 3. 21. Peregrinantes in Iſ- raële Exod. 12, 19. Lev. 24, 16. 22. 2 Sam. 1, 13. Exod. 12, 48. 49. Lev. 17, 8. 10. 12. & 20, 2. & 22, 18. Num. 9, 14. & 15, 14. 15. 16. 29. 30. & 19, 10. Joſ. 8, 33. 35. Jer. 35, 7. Ezech. 14, 17. & 47, 22. 23. his

23. his eadem cum Judæis lex erat posita
 five de circumcissione, five de esu Pascha-
 tis, five de rebus aliis, five de oblationibus
 Exod. 12, 48. Num. 9, 14. Lev. 22, 18.
 Lev. 17, 8. 10. 12. 13. 15. & 18, 26. &
 20, 2. & 24, 16. 22. Num. 15, 14. 15. 16.
 29. 30. & 19, 10. Jos. 8, 33. 35. & 20, 9.
 Ezech. 47, 22. 23. De his legitur Exod.
 12, 19. & Es. 14, 1. καὶ ο γειώρας προστε-
 θήσεται. Eusebius inquit: ἀντί τῶ ο γειώ-
 ρας λοιποὶ ἐρμηνεύται ο προσήλυτος ἡρμη-
 νεύσαν, credo LXX. Intpp. retinere volu-
 isse vocem Hebræam Ger גר, quod Chal-
 daice est גר גור Giora, unde γειώρας dixere:
 tales fuere qui cum populo Israëlitico ex
 Ægypto exivere Exod. 12, 31. Kenæi Jud.
 1, 16. Ruth Moabitis Ruth. 1, 16. Doëg I-
 dumæus. 1 Sam. 21, 7. Jether Ismaelita 2
 Sam. 17, 25. Jahra Ægyptius 1 Chr. 2, 34.
 Ebedmelech Æthiops Jer. 38, 7. 10. 12. &
 39, 16. Rahab Chananæa Jos. 6, 25. Nico-
 laus Act. 6, 5. Ithai Philistæus, Achi-
 melech & Urias Hethæi, forsan & Hero-
 des Idumæus, unde Regnum Herodis di-
 ctum מלכות הגר Regnum Profely-
 torum, patet ex Josepho l. 14. c. 17. Hir-
 canum vicisse Idumæos atque cum iisdem
 pacem pepigisse ea lege, ut circumcideren-
 tur & ritus Judaicos observarent, à quo
 tempore cum Judæis vixere ac pro Judæis
 sunt habiti. Vel II. Habitantes in Patria
 sua ut Naaman 2 Reg. 5, 15. 17. illi qui me-
 morantur Act. 2, 10. & Act. 13, 43. & 17,
 4. 17. Eunuchus Reginæ Candaces Act.
 8, 27. Mulieres quædam honoratæ Act.
 13, 50. & 17, 4. quas Josephus Ant. l. 18,
 c. 5. & de bell. Judaic. l. 2. c. 25. vocat
 νόμοις προσεληλυθίας τοῖς Ἰσραηλικοῖς καὶ

ὑπηγµένους τῇ Ἰσραηλικῇ θρησκείᾳ. Hujus
 generis Profelyti alias dicti σεβοµενοί, re-
 ligiosi Act. 2, 10. Act. 8, 27. a Salomone
 extranei 1 Reg. 8, 41. 43. 2 Chr. 6, 32. 33.
 hi non circumcidebantur teste Josepho
 Ant. l. 20. c. 2. Judæi alias Profelytos
 ita distinguunt (α) in *Profelytos faderis*,
Ger. Berith seu justitiæ, *Ger. zedek* Deut.
 23, 14. & (β) *Profelytos Porta* Deut. 14,
 21. *Ger-Schaghar* seu *Pios Gentium*: vi-
 de Salden. Ot. Theol. Exerc. de Profely-
 tis, Godvvinum in Mose & Aaron: προσ-
 ἡλυτοὶ dicuntur Gentiles sub Novo fædere
 ad Ecclesiam venturi Es. 56, 3. 6. Es. 60,
 10. Es. 61, 5. quem locum confer cum Ap.
 16. & 5, 10. Rom. 12, 1. Ebr. 13, 5. 1 Pet. 2,
 5. Ex voce προσήλυτος formatum est
 verbum προσήλυτευειν, quo usus est Aquila
 in exponendis verbis Davidicis Ps. 120,
 5. προσήλυτευσα ἐν μακρίσµω, advena
 fui longo tempore, Symmachus: παροι-
 κίων παρελκυσσα, subintellig. τον καιρον.
 LXX. η παροικία µε εμακρυνθη Tremell.
peregrinor tam diu. Interpretes alii re-
 tinuere το Mesech, quasi in Hebræo esset
 nomen proprium hic loci: Diod. *fui pere-
 grino in Mesech.* Erberg. *soggiorno in Me-
 sec:* pariter Genevenses, Osiander: *quod
 peregrinus sim cum Mesech*, sed notat το
 ὑποτραhere, *protrahere, differre* Ezech. 12,
 25. 28. Prov. 13, 12. Neh. 9, 30. Es. 13, 22.
 Ps. 85, 6. & 36, 11. & 109, 12. adstipula-
 tur Kimkuis in explicatione dicti Da-
 vidici.

ΠΡΟΣΚΕΦΑΛΑΙΟΝ,

pulvinar, cervical Marc. 4, 38. inutiliter
 quæritur, an hoc cervical, ad quod Christus

caput inclinavit in navi, fuerit ligneum vel plumbeum; satis est scire Filium hominis non habuisse in quod caput inclinaret, sed ipsi ubique inservisse quicquid demum invenit: Dicitur προσκεφαλαιον metaphoricè de verbis mollibus, quæ uniuscujusvis palato arrident Ezech. 13, 18. 20. καὶ ἱερεὺς τὰδε λέγει Κύριε· καὶ ταῖς συρραπταῖς προσκεφαλαια ὑπο πάντα αὐχῶνα χιτῶνος, καὶ ποσσὶς ἐπιβολαῖα ἐπὶ πᾶσιν κεφαλῇ πᾶσης ἡλικίας τὰ διασφραξέω ψυχὰς &c.

ΠΡΟΣΚΥΝΕΩ, *adoro:* προσκυνεῖν sæpiissime in S. literis de civili adoratione usurpatur, item de adoratione Deo debita, seu religiosa: Legitur Dominus Jesus adoratus Mat. 2, 2. 6. 11. Mat. 2, 8. Mat. 9, 18. Mat. 14, 33. Mat. 15, 25. Mat. 20, 20. Marc 5, 6. Joh. 9, 38. Post resurrectionem Mat. 28, 9. 17. post ascensionem Luc. 24, 52. sed varie, scil. vel adoratione civili ante resurrectionem, prout προσκυνεῖντων alii ipsum pro Doctore, alii pro Propheta, alii pro Elia, alii pro Messia habuerunt Mat. 16, 14. nisi forsitan interdum credentium fides majus aliquid de ipso suboluit, tanquam illa cæci ἀπο γένετης Joh. 9. Præfecti Synagogæ, Mariæ Joh. 11, 38. unius ex decade leproforum, Magorum, qui utrumque & civilem & religiosum recens nato cultum exhibuerunt, illum προφασί ob metum Herodis, moreque Persarum, hunc revera, nam pauperem videbant & tamen adorabant, non pueritiæ nihil intelligenti quidquam detulerunt, sed Divinitati omnia cogno-

scienti. (Notare hoc volui ὡς ἐν παρρησίᾳ adversus Observationem Clerici ad Mat. 2. cujus verba sunt: *Non credibile est, vocem προσκυνεῖν hic significare cultum Divinum, neque enim noverant Magi Jesum filium Dei esse, sed tantum fore Maximum Regem, cui ideo honorem in Oriente Regibus reddi solitum exhibuerunt:* & post pauca: *perperam igitur factum, ut in Versionibus Gallicis quotiescunq; occurrit προσκυνεῖν, legamus adorer, quod in Gallica lingua nullo modo convenit civili cultui, sed religioso duntaxat;* ac deinceps: *Sane quod unus Apostolus dixit προσκυνεῖν sæpe aliter vocat προσπιπτεῖν procumbere, vide Mat. 8, 2. coll. cum Luc. 5, 12. Luc. 9, 18. coll. cum Marc. 5, 22. Luc. 8, 41. & Mat. 18, 24. 29.* Nescio qua fronte Magis notitiam de Christo Messia adimere hic conatur Clericus, quibus tamen particularem ac eminentissimum longe hac de re χρηματισμὸν paulo ante tribuit in annotationibus ad verba versus secundi ejusdem capituli? αὐτὰς τὸν ἄστρον, & quare perperam τὸ προσκυνεῖν in Versionibus Gallicis redditur *adorer*? Primo equidem Clerico Batavo ignoscimus lapsum circa delicias ac blandimenta linguæ Gallicæ Hollandis parum grata, dum inquit τὸ *adorer* lingua Gallica nullo modo convenire civili cultui: Religiosus ergo ubique dicendus est cultus, quoties occurrunt vel amantium amantes flosculi, vel clientum assentationes, ex. gr. *Mon adorable! je Vous adore, tout le monde Vous adore, qualités qui sont adorées par tout, les vertus les plus adorables, adorable main &c. &c.* legisset solummodo Clericus *les comedies du Mons. de*

de Moulin & aliter de genio Idiomatis Gallici, præsertim moderni, judicasset: Sed esto Gallicum *adorer* (extra ejusmodi seculi abusum, nam revera in id genus locutionibus ponitur valde catachrestice) significare cultum solummodo religiosum, tunc aperte Clerico in os contradicimus, tenemusque Gallicas Versiones Calvinii, Genevensium, Diodati, la Copie de Charonton, du Croy plerisque locis το προσκυνειν recte vertisse: *adorer*, quemadmodum & Italicas Diodati, Malermi, Bruccivoli, Erbergeri: *adorare*: Certe non obstat unum Evangelistam (vel Apostolum, ut ait Clericus) exponere per προσπιπτειν, quod alius dixit προσκυνειν, nam is qui προσκυνει cultu Divino, sæpe προσπιπτει, h. e. cum Daniele ηστυοντι, ipsissimoque Salvatore αγωνιζοντι in genua procumbit, invertimus igitur & dicimus: quoniam unus Evangelista explicat per προσκυνειν, quod alius dixit προσπιπτειν, ex eo evincitur in iis locis ac historiis non significari nudam προσπιπτωσιν seu reverentiam civilem, sed quod illi omnino juncta fuerit προσκυνησις, seu cultus Divinus, id clare patet in hac ipsissima historia de Magis Mat. 2, 11. ubi utrumque jungitur: ηγ προσκυνησαν αυτω, Gall. *lequel ils adorèrent en se prosternant en terre*: Ital. *gettatisi in terra adorarono quello*. Luth. *fielen nieder und beteten es an*. Vernaculæ Vers. *falt und og tilbad det*. Quoties Christus post resurrectionem adoratus legitur, tunc de religiosa adoratione id absque omni controversia semper est intelligendum. Quomodo Spiritus immundi in diebus carnis Ejus ipsum ad-

oraverint, quorum tamen Princeps paulo ante ipsum tentaverat, & adhuc morti tradere gestiebat impellendo Proditorem, Actores, judicem, carnifices, facile concipitur, modo hanc adorationem Dæmoni vi Divinitatis Christi extortam attendamus.

Joh. 4, 22. ημεις προσκυνουμεν ο οιδαμεν ο! ingentem profunditatem mansuetudinis ac humilitatis Θεου θρωπων! Quatenus homo se Judæis adorantibus annumerat, qui alioquin cum Patre & Sp. S. ab angelis adorabatur Ebr. 1, 6. is idem tamen quatenus homo dixit Joh. 14, 28. ο πατηρ μεγαλειου εμεσιν, & ut homo Patrem continuo adoravit Joh. 6. Mat. 6. Joh. 15. item in agone & quoties apud Evangelistas extat το ευχαριστας.

το προσεκυνησε Ebr. 11, 21. & 1 Reg. 1, 47. est non solum *inclinavit*, sed & *adoravit*.

ΠΡΟΣΤΙΘΗΜΙ: Quoties id de hominibus dicitur, in malam partem sumitur, ex. gr. Es. 30, 1. προσθειναι αμαρτιαν προς αμαρτιας 1 Sam. 12, 19. προσθειναι προς ΠΑΣΑΣ ΑΜΑΡΤΙΑΣ ΚΑΚΙΑΝ. Nota: omnium generum iniquitatibus adhuc malitiam, h. e. malitiosam duritiem ac complacentiam in iniquitate superaddere Ezech. 23, 14. προσθειναι προς την πορνειαν, item Luc. 3, 20. Job. 34, 37. 2 Chr. 28, 13. Esdr. 10, 10. Os. 13, 2. Deut. 29, 19. Num. 32, 14. 1 Reg. 16, 33. Deut. 4, 2. & 12, 32. Prov. 30, 6. Ap. 22, 18. 19. quod est: ajouter, hinzu thun, hinzu setzen, non solum *contra*, sed & *præter*, επιδιατασσεσθαι Gal. 3, 15. προσθειναι επι

το διατιθέμενον Ebr. 9, 17. ἐπιφέρειν Phil. 1, 16. (quas phrasēs à nemine vel à paucissimis, quod scio, adhuc memoratas in hoc negotio velim notari adversus Disputatores Papæos Colloquii Ratisbonensis.) At το ἐπιχορηγεῖν semper in bonam partem sumitur ut 2 Pet. 1, 5.

Quando το προσθεῖναι de Deo dicitur, innuit vel beneficia & gratiam 2 Reg. 20, 6. 30. Ef. 37, 31. Gen. 30, 24. 2 Sam. 12, 8. Ef. 38, 5. Luc. 17, 5. Act. 2, 47. vel pænas Lev. 26, 18. 21. 1 Sam. 3, 17. 1 Sam. 14, 44. 1 Sam. 20, 13. 2 Sam. 3, 9. 35. 1 Reg. 2, 23. 2 Reg. 6, 31. Ef. 15, 9.

προστίθεσθαι τινι, alicui adhærere, alicujus partibus se jungere, aliquem adire, consulere, ejusque mores, voluntatem aut consilia sequi Gal. 1, 16. εὐθὺς ὑπρόσ-εστεθην (pleræque tamen lectiones habent προσενεθεμένην) σαρκὶ καὶ αἵματι οὐ: non carnalem sensum consului, non secutus sum, non ejus partes tenui, sed ilico spiritui obtemperavi, nam nescit tarda molimina Sp. Sancti gratia.

ΠΡΟΣΦΑΤΟΣ, redditur Num. 6, 3. recens, Luth. frisch.

ΠΡΟΣΩΠΟΝ, vultus, facies: Quomodo Deo tribuitur, explicue- re Leigh in Critica, Ravanellus in Biblio- theca, Flacius in Clavi. Cecidit Christus in horto ἐπὶ vel εἰς το προσώπον, Mat. 26, 29. Ritus erat Israelitarum ut in sum- mis calamitatibus, solennibus jejuniis, quæ preces vocabantur Tachanunim, in faciem se prosternerent, & in summo expiationis festo hoc imprimis in usu erat, vide Mai-

monid. de precibus c. 5. §. 13. 15. & cap. 9. §. 5. Singulares sunt phrasēs: προσω- πον λαμβανειν Gal. 2, 6. κατὰ προσω- πον ἀντισηναί Gal. 2, 11. προσωπῳ καυ- χασθαι, quod opponitur τῷ καυχασθαι τῇ καρδίᾳ 2 Cor. 5, 12. ἐν προσωπῳ παν- των vel παντός τελευτᾷ passim apud LXX. Intpp. προσωπον πρὸς προσωπον vel ἀ- νακεκαλυμμένῳ προσωπῳ 2 Cor. 4, 6. προσωπον τῶ ἔργῳ Mat. 16, 3. προσω- πον τῆς γῆς Luc. 12, 56.

ΠΡΟΤΙΜΑΟΜΑΙ, *preferor, majoris fio*: hanc vocem omisit Leigh, quoniam in quibusdam so- lummodo lectionibus post το διηνεκες Ebr. 7, 3. reperiuntur addita hæc verba: ἐν ᾧ οὐ καὶ τῶ Ἀβραάμ προετιμήθη.

ΠΡΟΦΗΤΕΥΩ: Dede- runt prolixæ annotationes tam Hammon- di quam Clerici ad Luc. 1, 67. mihi ansam hæc, quantum fieri potest, brevissime di- cendi: Est προφητεύειν (α) futura præ- dicere (β) miracula edere, ut cum cadaver Elisæi dicitur prophetasse Eccles. 48, 14. confer 2 Reg. 13, 21. (γ) Voluntatem Divinam Deique mandata nunciare Chry- sost. T. 3. p. 485. l. 42. ο προφητῆς ἐρμηνευτῆς εἶναι, ἀλλὰ τῶ θεῷ. Huc referri debet Christi munus Propheticum, qui revelavit Patrem mundo, quamvis enim etiam futura prædixerit Christus de sua passione, resurrectione, abitu ad Patrem, sorte Apostolorum, interitu Hierosoly- morum, conversione gentium, adventu suo

fuo ad iudicium, describitur tamen generaliter Munus Ejus Propheticum per revelationem voluntatis Paternæ. Est quippe προφητευσεν proloqui, & προφητην eum dicimus, qui in cætu Ecclesiastico proloquitur, jam de se Christus ait: Joh. 18, 20. Εγώ παρησια ελαλησα τῷ κοσμῳ. Εγώ παντοτε ἐδίδαξα ἐν τῇ συναγωγῇ καὶ ἐν τῷ ἱερῷ ὅπῃ παντοθεν οἱ Ἰσραῖλ συνορχονται, καὶ ἐν κρυπτῷ ελαλησα ὁδόν. Hoc sensu Ethnicis quoque sumitur το προφητευσεν ita de se inquit Diogenes: τὸ θεολὸν ἀληθείας καὶ παρησιας προφητῆς εἶναι βηλομαι. Aristoteles de Philosophia: ῥαδίως, οἶμαι, τα συγγενή γινώσκειν, καὶ θείῳ ψυχῆς ὁματι τὰ θεία καταλαβῆσαι, τοῖς τε ἀνθρώποις προφητευσά. Sic προφητευσεν (δ) est *Scripturam interpretari* I Cor. 14, 1. 4. 5. 6. 22. &c. hoc quoque egit Christus Luc. 24. (ε) Sumitur pro: *furere, insanire*, prout de Ethnicorum εἰθιστοῖς dicebatur, vide I Sam. 18, 10. 2 Reg. 9, 11. (ς) *canere & laudare Deum hymnis* I Sam. 10, 5. I Chr. 25, 1. Luc. 1, 67. I Cor. 11, 5.

ΠΡΟΦΗΤΗΣ, Matt. 11, 9. περισσότερον προφητῶν ad hunc locum ita Hammondus: Undecim erant, ait Maimonides, gradus Prophetiæ inter Judæos, quorum novem ad genuinam & proprie sic dictam Prophetiam revocari possunt, duobus aliis gradibus ordinariam Prophetiam excedentibus. Unum horum ait esse, quo quispiam sine somnio aut ecstasi ex Spiritu Sancto loquatur. Hoc gradu Prophetiæ ornatus fuit Johan-

nes Baptista, quem clara voce & interdum allocutus est Pater Matt. 3, 17. Joh. 1, 33. adjuncto conspicuo Sp. Sancti descensu, quo fiebat ut ille aliis diserte nunciaret, Jesum esse *agnum* &c. adeo ut dicatur locutus ut testis oculatus, non ut Propheta Joh. 1, 7. Hinc variis insignitur titulis, *vox clamantis* Marc. 1, 3. *præcon. 4. nuntius Dei* v. 2. *magnus & plenus Sp. Sancto*, κατ' ἐξοχὴν *Propheta Altissimi* v. 76. sed nusquam simpliciter *Propheta* nisi Luc. 7, 28. ubi tamen verba Evangelistæ sic possunt verti: *nullus Propheta natus ex muliere major est Johanne Baptista.* Sic Luc. 16, 16. *Propheta* dicuntur *fuisse usque ad Johannem*, quorum itaque numero non includitur, sed ad superiorem quandam classem refertur præcursoris Christi ac præconis Evangelii, sequitur enim: *ab eo tempore Regnum Dei* h. e. Christiana Religio *predicatur.* Hæc ex Hammond describere volumus relictis reliquis quæ ibidem habet, faciens quidem Johannem Majorem Prophetis, sed discipulis minorem, quo torquet illa verba: *minor in Regno celorum ipso major est.* Jungimus autem locum Joh. 1, 21. Ο προφητῆς εἶ συ; Notandus hic est emphaticus valde articulus *ο* scil. non plane Prophetam se esse negavit Johannes, cum non Prophetam solummodo ipsum Christus vocaverit, sed & plus quam Prophetam Mat. 11, 9. Luc. 7, 28. Marc. 11, 32. Luc. 20, 6. Negavit vero se esse *Magnum Illum Prophetam* à Mose prædictum & promissum Deut. 18, 15. 18. qui fuit Christus Luc. 24, 19. Joh. 6, 24.

Sequuntur quædam dicta uberius explicanda: Matt. 16, 14. *Οἱ μὲν Ἰωάννην τὸν Βαπτιστὴν, ἄλλοι δὲ Ἠλῖαν, ἕτεροι δὲ Ἰερεμίαν, ἢ ἓνα τῶν Προφητῶν* huc pertinet dictum illud Matt. 24, 16. *ἰδὲν τοῖς μνημείοις*, nam Judæi & scribæ, superstitionissima gens, quærebant Messiam inter busta & rogos illustrium virorum, h.e. *vivum inter mortuos* Es. 8, 19. Luc. 24, 5. Sed cur adeo vulgus Christum opinati sunt fuisse Jeremiam redivivum? Respondeo: Jeremias juvenis Jer. 1, 6. 7. ab utero matris vocatus Jer. 1, 5. conditione miser ac humilis Jer. 29, 27. plangens sortem populi sui Jer. 9, 1. Thren. 1, 16. totalem interitum Hierosolymæ apertis verbis continuo prædicens, Sacerdotes perstringens Jer. 2, 8 & seqq. Jer. 4, 9. & 5, 31. & 6, 13. & 8, 10. & 18, 18. & 23, 11. & 26. adversus templum & totam liturgiam Judaicam vaticinatus Jer. 7, 10. 11. 14. à primoribus populi & Sacerdotibus persecutionem patiens Jer. 26, 7. 8. inter Regem & Magnates, Sacerdotes & populum varie distractus Jer. 37. & 38. typum egit Salvatoris vocati ab utero matris Es. 4, 1. Doctoris Duodecennis Luc. 2, 42. & seqq. officio suo trigesimo tertio anno perfuncti, pauperrimi Matt. 8, 20. Luc. 9, 58. ac abjectissimi Es. 52, 14. & 53, 2. lachrymas superpopulum fundentis Luc. 19, 41. totalem pariter ac finalem Hierosolymæ interitum prædicentis Matt. 24, 2. Marc. 13, 2. Luc. 19, 44. Sacerdotes perstringentis Matt. 23. 14. & seqq. Luc. 11, 43. & seqq. templi ac rituum Judaicorum abolitionem asseverantis vide dicta ultimo loco citata, persecutionibus expositi,

inter Imperium Romanum & legem Judæorum varie vexati.

Joh. 7, 52. *Οτι Προφητης εκ Γαλιλαας εκ εγνηγετα* inquirunt legisperiti, sed hoc aperte falsum est, etenim Debora ex tribu Nephtalim vel Zebulon fuscitata fuit Jud. 4, 5. 6. Anna ex tribu Asser Luc. 2, 36. sed hæ tribus Galilæam inhabitabant, & si quis dicat has fuisse prophetissas, non Prophetas, utique Nahum natus fuit in Eluesæ Galilææ oppido, ut refert Hieron. in Procem. Nah. Jonas quoque fuit ex Gath - Cepher 2 Reg. 14, 25. quæ urbs erat Zebulon Josv. 19, 13. ac proinde Gallilææ Es. 9, 1.

Matt. 13, 35. *Οπως πληρωθη το ρηθεν δια τῶν προφητῶν λεγοντος· ανοιξω εν παρυβολας το σωμα μου &c.* Notanda hic est annotatio Clerici ad h. l. Mirum est in antiquo nullo codice, qui supersit, ullum hic extare vestigium lectionis, cujus meminit non semel Hieronymus, & quæ causam dederat Porphyrio, cur fidem Evangelistæ sugillaret. Legi, inquit, ille (sc. Hieronymus) in hunc locum, in nonnullis codicibus, & forte studiosus Lector reperiet id ipsum in eo loco, ubi nos posuimus & Vulgata habet editio: dictum est per Prophetam dicentem, ibi scriptum: per Esaïam Prophetam dicentem. Quod quia minime inveniebatur in Esaïa, arbitrator postea à prudentibus viris esse sublatum, sed mihi videtur à principio ita editum: per Asaph Prophetam: Septuagesimus enim septimus Psalmus, de quo hoc sumptum est testimonium, Asaph Prophetæ titulo inscribitur, & primum scriptorem non intellexisse Asaph, & putasse

tasse Scriptoris vitium, atque emendasse nomen Esaia, cujus vocabulum manifestius erat &c. plura quoque ex Hieronymo loca de eadem materia refert Clericus: Dignissimus autem est qui legatur de toto hoc loco, quem ex professo tractat, Fridericus Spanhemius in Dubiis Evangelicis Dub. 32. a quo Galatini rationes rejiciuntur, Salmero notatur, cavillus alius retunditur. p. m. 269. & seqq.

Matth. 27, 9. *Τότε ἐπληρώθη τὸ ρηθὲν διὰ Ἰερεμίου τὰ Προφῆτα λέγοντος*. Sunt qui ajunt vitio librariorum scriptum fuisse *τὰ Προφῆτα* per abbreviationem pro *τὰ προφῆτα* fuisse olim frequentes ejusmodi abbreviationes satis constat, vid. Cicer. l. 3. de orat. Plutarch. &c. Abbas quoque Trithemius in l. de polygraphia tradit, se reperisse librum illum Ciceronis de arte notaria, qua citius voces scribi possunt quam legi vel dici, atque Argentorati vidisse Psalterium Davidicum hoc modo scriptum. Origenem hac arte usum haud immerito suspicantur, qui de justo in totam Scr. S. commentario, Hexapla, Heptapla, Octapla ac præterea 6000. Scriptis duodecim annorum spatio editis mirabundi cum Hieronymo in Ep. ad Pam-mach. audivere. Extat quoque Jani Gruteri liber de notis Romanorum Veter. referente Dannhaverio in Idea Boni Interpretis p. m. 67. Sed ut ad nostrum redeamus locum: Verba à Matthæo citata non reperiuntur apud Jeremiam, sed apud Zachariam c. 11. v. 12. nihilominus Evangelista non lapsu sive memoriæ, sive calami, sed studio posuit Jeremiam (α) quia Jeremias multa scripsit de hoc agro

figuli c. 19, 1. 2. 4. 6. c. 18, 2. 3. 20. c. 32, 7. 8. 9. quæ omnia accuratius invicem conferri debent. (β) Quia pari modo ac Johannes Baptista dictus fuit Elias, quoniam in Eliæ spiritu processit, ita etiam Zacharias dictus fuit Jeremias, quoniam spiritu ac stylo Jeremiæ scripsit (confer Zach. 1, 3. cum Jer. 18, 11. & 35, 15. Zach. 1, 6. cum Jerem. 11, 17. Zach. 3, 8. cum Jer. 23, 5. &c.) unde Doctores Synagogæ sæpe unum pro altero promiscue nuncupabant. (γ) Quia Ecclesia Judaica Scripturam Vet. Test. habebat divisam in tres partes: Moysen, Prophetas & Psalmos, quemadmodum & Ipse Dominus illam partivit: Quando autem Doctores Synagogæ aliquem librum citabant, tunc citationis denominatio fiebat sæpe ab illo libro, qui in unoquoque volumine primo loco extabat; Nunc autem Prophetia Jeremiæ inter Prophetas primum locum obtinebat, etenim uti in uno Tomo desierant *αγογὰς* ad captivitatem usque Babyloniam, e. gr. Libri Regum, Chronicarum, Esdras, Nehemias, ita in altero Tomo Prophetarum incipiebat Jeremias, qui vixerat tam in flore quam in interitu Regni Judaici, hunc plorantem Prophetam excipiebat Ezechiel, ipse captivitatis confors, hunc iterum consolatorius Esaia, & post illum reliqui, ita cum Mathæus citat Prophetiam Jeremiæ, citat librum Prophetarum. (δ) Quia hic unus locus apud Zachariam vulgo non adeo tritus aut notus erat, ac tot effata Jeremiæ locis supra citatis, & ipsa agri hujus emptio, quæ populo à temporibus usque Jeremiæ tam late ac indubitato innotuerat, quam em-

tio agri Ephron à temporibus Abrahami, hinc Evangelista Jeremiam potius citare voluit quam Zachariam, & quidem ad penitio-rem rei considerationem, allegatis tamen insuper ac allatis verbis Zachariæ, sic enim sæpe etiam in N. T. ex duplici testimonio & quidem ex diversis quandoque libris petito una sententia astringitur ex gr. Act. 1, 20. ex Ps. 69, 1. 27. & 109, 8. item 1 Pet. 2, 7. ex Ps. 118, 22. & Es. 8, 14. item Rom. 10, 3. & seqq. Mat. 21, 5. ex Es. 62, 11. & Zach. 9, 9. item Mat. 21, 24. ex Es. 56, 7. & Jer. 7, 11. (ε) Textus habet: *Ιερεμια λεγοντος*. Nunc nullum omnino est dubium, quin Jeremias viva voce hæc verba protulerit, licet scripto expresse adeo in ejus Prophetiam non sint relata, refert tamen ea Matthæus pari modo quo Judas v. 14. citat Prophetiam Enoch, & v. 9. refert sepulturam Moysi, & Paulus 2 Tim. 3, 8. refert nomina Magorum Ægyptiorum, quæ tamen in Codice V. T. non extant. Quod autem nomen Jeremiæ hic loci studio ab Evangelista positum sit & non ex oscitantia irrepperit, vel exinde colligitur, quod tum in tota Passionis historia passim allegentur dicta Prophetica ab Evangelistis, nullibi tamen nomen scriptoris additur, nisi in hoc unico loco, alias quippe dicitur *το ρηθεν δια τχ προφη- τχ* absque *προς θνηκη* nominis. Refert e- quidem Petrus Possinus Presbyter Soc. Je- su in Spicilegio Evangelico librum Arabi- cum MSS. asservatum ab Abrahamo Echellenfi Professore Lingv. Orient. in quo hæc Jeremiæ verba sint recitata, quasi ex Vulgatis codicibus à Judæis erasa: *Tunc dixit Jeremias ad Phassur: Jamdiu vos &*

Patres vestri estis contrarii veritati, filii autem vestri qui venient post vos, perpetrabunt peccatum magis enorme quam vos, quoniam appretiabunt illum qui non habet pretium, & pati facient eum qui sanat morbos & dimittit peccata, & accipient triginta argenteos, pretium illius quem emerunt filii Israel &c. Sed hæc antiquitas novum est commentum Jesuiticum: Liceat ex occasione citationum ex V. T. in N. T. paulo uberius, sed *ως εν παροδω*, quædam dicere de aliis quibusdam locis: Retuli superius verba Clerici ad Matth. 13, 35. Lectoremque amandavi ad Spanhe- mii Dubia Evangelica, meam autem ut addam Symbolam opinor hujus loci cor- rumpendi occasionem dedisse Hellenistas, qui locum Es. 32, 1. 2. (qui si citatus est Matth. 13, 35. secundum textum origina- lem optime quadrat) minus recte inter- pretati sunt. Act. 13, 33. *ως εν τω ψαλμω τω δευτερω γεγραπται*. Justinus Martyr, O- rigenes, Tertullianus, Hieronymus, Hila- rius legunt *εν ψαλμω τω πρωτω*, sed satis superq; evictum est, in correctissimis codi- cibus haberi *εν ψαλμω τω δευτερω*, vide Be- zam & R. Kimki super Psalm. 2. nec valet objectio: Psalmum qui nunc est primus & secundus, unicum fuisse Psalmum apud Judæos, nam obstat numerus Psalmorum 150. Judæis receptus, & longe aliud svadet stylus horum Psalmorum, cum non sint u- nius argumenti, imo cum sint quo ad rythmos & hemistichia longe diversæ compositionis, prout mihi Anno 1711. monstravit Judæus quidam haud certe ru- dis, nomine David Moses Levi, qui adhuc in illa civitate degit, quam appellamus Fri- derichs-

derichsort : Videatur autem Annotatio tam Hammonni quam Clerici ad Act. 13, 32. De Natura phraseos *να πληρωθῇ το ρηθεν υπο τῶ κυριῶ δια τῶ προφητῶ λεγοντος*, & de τῶ *να αιτιατικῶ & τῶ να εκβατικῶ* videatur iterum Hammondus ad Matt. 1, 22. item H. Grotius ad eundem locum, atque præsertim omne id quod notavit Clericus ad Matth. 2, 15. qui tamen in conclusione seu ultimis verbis ejusdem annotationis insigniter peccavit, ut alibi forsan, si Deus vitam dederit, demonstrabimus. Denique videatur Grotius ad Jac. 2, 23. De Hebræorum *עֲלֵה* : *επληρωθῇ*, atque iterum Clericus ad Matth. 4, 14. 15. ubi textum Esaiianum eum Matthæo Evangelista feliciter conciliat. Instar omnium quoque evolvendus gravis ille Alexander Morus in Notis ad N. T. scil. ad Matt. 2, 15. 17. 23. ad verba *να πληρωθῇ*, item sequenti paragrapho ad verba *ἐξ Αιγυπτῶ εκάλεσα τον υον μου*, item ad verba *Ναζωρετι & κληθησεται*.

Marc 9, 13. *Αλλα λεγω υμιν οτι η Ηλιας ερχεται* (al. leg. *εληλυθε*) *η επιησαν αυτω οσα ηθελησαν καθως γεγραπται* *επ αυτον*. Sed nil de παθημασι Eliæ vel

Johannis Baptistæ in Prophetis scriptum invenimus : Euthymius Esaiam allegat, qui nil hac de re habet, alii periisse tale quoddam scriptum Propheticum ajunt, alii intelligenda esse quæ de persecutione Jezabelis adversus Eliam habentur in 1. libro Regum, ac eadem ad Herodiada ac Johannem referenda : Friedliebuius probabiliter satis vult hæc verba : *καὶ ἐποίησαν αυτω οσα ηθελησαν* in parenthesis ponit, & sic omnis difficultas tollitur, addi quoque potest *το καθως γεγραπται* intelligi posse generaliter, scil. de malitia Judæorum non solum adversus Eliam & Johannem, sed omnes quoque Prophetas, & qui in eorum stationem succedere debebant, Apostolos, quæ enim de omnibus dicuntur, dicuntur etiam de uno. NB. Notandum est quod ubicunque in N. T. citantur loca V. T. licet in verbulo tunc aliquando variet textus Græcus ab Hebræo, sensus tamen utriusque ubique illæsus retinetur, attendenda igitur phrasis Apostolica, quoties dicitur *non ως γεγραπται*, scil. quo ad omnes apices, sed *κατα το γεγραμμενον* scil. secundum sensum conformem Scripturæ, conferantur exempli gratia invicem textus

Psal. 69, 10.	- -	Joh. 2, 17.	}
Psal. 82, 6.	- -	Joh. 10, 34.	
Psal. 54, 19.	- -	Joh. 15, 25.	
Os. 13, 14.	- -	I Cor. 15, 55.	
Psal. 40, 7. 8. 9.	- -	Eb. 10, 5. 6. 7. 8. 9.	

Zach. 13, 7.	- -	Marc. 14, 27.
Deut. 6, 13.	- -	Matth. 4, 10.
Es. 54, 13.	- -	Joh. 6, 45.
Mich. 5, 2.	- -	Matth. 2, 5.
Es. 61, 1.	- -	Luc. 4, 17. 18. 19.

taceo allusiones in N. T. ad phrasas V. T. | ex. gr. Ap. 6, 16. confer Es. 2, 10. & Ap. 11, 5. confer Jer. 5, 14. Num. 16, 35. 2 Reg. 1, 10. Amos. 6, 6. Gen. 37, 5.

Locum 1 Sam. 19, 24. *μητι ηγαυ Σαυλ εν τοις προφηταις* cum sua συναφεια confer cum Num. 24, 4. 16. 1 Sam. 15, 35. 1 Sam. 10, 12. 2 Sam. 6, 14. 20.

Joh. 4, 44. αὐτὸς γὰρ ὁ Ἰησοῦς ἐμαρτυρήσεν ὅτι προφήτης ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι πῶς ἔχει. Luc. 4, 24. omnino parallelum est illud Ezech. 3, 5. 6. 7.

Tit. 1, 12. εἶπε τις ἐξ αὐτῶν ἰδίᾳ αὐτῶν προφήτης: Epimenidem hic vocat Apostolus Cretenfium Prophetam. Teste Laertio Cretenfes Epimenidi tanquam Deo sacrificabant quod singulari quadam vi res futuras prædiceret, refertque eum ab Atheniensibus accersitum lustrandæ urbis causâ, unde prodierit ara illa. Θεω ἀγνώστῳ posita Act. 17, 23. (sed hoc non probo, nam per Θεὸν ἀγνώστῳ Act. 17. verum Deum Atheniensibus incognitum denotari clarum est) Cicero l. 1. de Divin. Epimenidem inter eos numerat qui per furorem vaticinati sunt.

ΠΡΩΙ & ΠΡΩΙΑ,

Joh. 18, 28. ἣν δὲ πρωία. Tempus matutinum olim judiciis capitalibus, eorumque executioni ordinatum fuit, hinc forsân illæ locutiones Jer. 21, 12. οἶκος Δαβὶδ! ἔγω λέγει Κύριος· κρινάτε πρωί κριμα. Hebr. לַבֹּקֶר Psal. 101, 8. εἰς τὰς πρωίας (sc. ὥρας Hebr. לַבֹּקֶר) ἀπεκτείνον πάντας τὰς ἀμαρτωλὰς τῆς γῆς ἡ ἐξολοθρεῦσάμεκ πόλεως Κυρία πάντας τὰς ἐργαζομένους τὴν ἀδικίαν. Erberg. *ogni matutina*. Genevens. *de bon matin*. Vulg. *in matutino*, ita & Osiander, sed Tremellius cum Erbergero: *Singulis matutinis*. Belg. alle Moergen glossa: *dat is in t gerichtē dat des Morgens, gehouden wiert*. Huc pertinet quod Absolon munus Magistratus jus dicentis obire gestiens dicitur summo mane surrexisse, LXX. καὶ ὥς θῆσεν &c.

Eccles. 10, 16. καὶ σοὶ πόλις ἡς ὁ Βασιλεὺς σὺ νεώτερος, καὶ οἱ ἀρχόντες σὺ πρωι ἐθίσαι, sensus est, Magnates tempus judicii atque feriis debitum commessationibus ac ludicris impendere. Zoph. 3, 5. *Jehova justus judex unoquoque mane* (בֹּקֶר בֹּקֶר LXX. πρωί πρωί) *jus suum edit in lucem*: ad hæc verba Ravanellus ait in Bibliotheca: *ut sit allusio ad morem, secundum quem olim judicia exercebantur mane*: Huc forsân referas illud Esth. 5, 14. *Paretur patibulum &c. & cras בֹּקֶר dic Regi ut suspendatur*. Psal. 73, 14. Castigatio mea præsto est לַבֹּקֶר *temporibus matutinis*, LXX. ὁ ἐλεγχὸς μὲ εἰς τὰς πρωίας. Job. 7, 18. & visites eum לַבֹּקֶר LXX. εὖς τὴ πρωί, καὶ εἰς ἀναπαύσειν κρινεῖς.

Marc. 13, 35. καὶ οἰδάτε γὰρ ποτε ὁ Κύριος τῆς οἰκίας ἐρχεται, ὁ ψε, ἡ μεσονυκτις, ἡ ἀλεκτωροφονίας, ἡ πρωί. Notanter το πρωί hic ultimo loco ponitur, ad denotandam longanimitatem Dei ac dilationem pænæ quam gravitate compensat, ut inquit Hebræi: Deus habet laneos pedes, sed ferreas manus: πρωί enim, quarta scil. vigilia Ægyptii suffocati in mari rubro Exod. 14, 24. 27. Israelitæ peste occisi 2 Sam. 24, 15. Corah & affec. terra absorpti Num. 16, 5. Sodoma & Gomorrha everfa Gen. 19, 23. 24. locustæ Ægyptiacæ invec. Exod. 10, 13. terminum iræ ac judicii notanter suis designant exemplis, confer Ps. 49, 15. Es. 28, 18. 19. Ezechielis præsertim c. 7, 7. item Es. 47, 11. Os. 10, 15.

ΠΡΥΜΝΑ, *puppis* Marc. 4, 38. Cur adeo in puppi dormivisse dicitur Chri-

Christus? Quærendus sensus Mysticus: In puppi gubernaculum est & clavus, sed Dominus semper retro est (sicut Luth. vertit hinten im Schiffe, & Act. 27, 4. im Hintertheil) & omnia gubernat clavo providentiæ, nos equidem quæ ante nobis patula sunt conspiciamus, sed retro in consilia Providentiæ Divinæ respicere non possumus, nisi cum Abrahamo illuminati Gen. 22, 13. Er sahe hinter ihm: tieff hinein, videmus apud opera non operas, horologii indicem non motum, opera Providentiæ sed non actum moderamini, initium semper actionum nostrarum sed non finem Gen. 45, 5. 7. 8. Gen. 50, 19. Est quoque Dominus interdum in puppi, h. e. ut inquit Lutherus: Er stehet im Kreuz verborgen, wie die Braut saget in Canticis: Siehe, er stehet hinter der Wand, und siehet durch die Fenster, das ist so viel: unter den Leiden, die uns gleich von ihm scheiden wollen wie eine Wand, stehet er verborgen, und siehet doch auf mich, und läßt mich nicht, und ist bereit zu helfen in Gnaden.

Π Ρ Ω Τ Ο Σ, *primus*, I. ratione temporis vel absolute, sæpe hinc πρωτοπλαστοι dicuntur Sap. 7, 1. & c. 10, 1. sed strictius Apostolus unum facit πρωτοπλαστον 1 Tim. 2, 13. Αδამ πρωτον επλαση ειτα η Ευα, de reliquis creaturis, licet apud Jobum quædam dicantur *principium viarum Domini* (nota: viarum jam cognitarum & visibilium in natura) non usurpari potest hæc vox, sed ejus loco substituitur νεοκτιστος ut Sir. 11, 19. II. relative, non enim semper ponitur absolute & simpliciter, sed respectu rei correlatæ Joh. 2, 11.

ταυτην επιησε την αρχην των σημειων ο Ιησους εν Κανα της Γαλιλαας, quædam lectiones habent: τας πρωτων σημειων επιησεν ο Ιησους. Non enim erat omnino primum miraculum (cui anteponenda alia ratione ordinis, sc. quod duodecennis miraculose docuit, quod quadraginta diebus jam ante miraculose jejunavit, de quo tamen jejuniis adhuc lis est, an trigesimo vel trigesimo secundo ætatis anno contigerit, & an ante electionem duodecim Apostolorum ac 70. discipulorum, vel post, prius tamen concludo ex Matth. 4, 1. 11. 12. 13. 17. c. 5, 1. Joh. 1, 32. 35. 37. 38. 39. 42. 44. 45. 46. Joh. 2, 1 & seqq. quæ omnia cum grano salis Chronologice sunt expendenda) sed dicitur πρωτων σημειων vel αρχη σημειων sive respectu loci sc. in Cana Galilææ, sive respectu inchoationis Ministerii sui ad confirmationem fidei discipulorum & sui manifestationem, nondum enim duodecennis se manifestare voluit, ut patet ex Luc. 2, 5. 1. & quod jejunavit, in deserto solus jejunavit. III. ratione excellentiæ & prærogativæ, sicut sæpe id quod πρωτον est h. e. primum, est quoque πρωτευον h. e. primarium, & quisque primas primus est, idque sive in bonam sive in malam partem, ita 1 Tim. 1, 15. αν πρωτος ειμι εγω h. e. primarius, id enim ipse indicat Apostolus dum sese nuncupat τον πρωτερον ωντα διωκτην, βλασφημον και υβρισην 1 Tim. 1, 13. qui tanquam summi gradus malitiæ ei competunt, qui est καταπατων και παραδεγματιζων τον υον τς Θεου Ebr. 6, 6. εχθρος τς σωρευ αυτς Phil. 3, 18. super quales postea ipse est lachrymatus.

την σολην την πρωτην Luc. 15, 22. five ibi cum Heinſio reddas *primam*, h. e. σολην την αρχαιαν, quam antea habuerat & decoxerat Acolastus, five cum Beza *primariam* ac præcipuam, perinde erit, congruam quippe meditationis anſam ex utraque ſignificatione colligas: Nam quemadmodum σολη veſtiſ erat ad talos uſque demiſſa, valde ſpecioſa ac venerabilis, qua non Scribas ſolummodo uſos fuiſſe legimus Marc. 12, 38. ad captandam ubicunque viderentur peculiarem plebis veneratorem, ſed etiam Imperatores ac Regum Magnates. Xenoph. Cyropæd. l. 8. c. 162. vide Act. 12, 21. ita juſtitia Chriſti imputativa, dicta ιματιον λευκων Ap. 3, 18. βυσσινον καθαρον και λαμπρον Ap. 19, 8. (το γαρ βυσσινον τα δικαιωματα εſι των αγιων v. 14.) cuius applicatio eſt ενδυσις 2 Cor. 5, 3. oppoſita γυμνοτητι αιſχυνης, recte comparatur cum σολη, quæ totum corpus veteris hominis tegit Ap. 3, 18. Ezech. 16, 7. 8. ac præterea peccatorem pœnitentem inſigniter ornat in regno gratiæ Ap. 16, 15. præcipue vero omnigena gloria amictum Deo ſiſtit in altera vita Ap. 7, 13. 14. confer Matth. 28, 3. IV. ratione five temporis, five ordinis, ſeu numeri, five prærogatiuæ ſimul: ita Matth. 22, 38. 39. αυτη εſτι πρωτη και μεγαλη εντολη. Jer. 4, 31. ως πρωτον τικτης Luth. Eine Angst als einer die in den erſten Kindes- Mõthen iſt, five quod primus partus ſit durior, five quod cum primi dolores partus incipiunt maximo metu ſcœmina corripitur. Svaningius vertit: Störſte Barnes nòd. Erberg. parto del primogenito. Genevenſ. qui travaille de ſon premier né. Jer. 5,

15. Ein mächtig Volk, wie das erſte Volk geweſt ſind intell. filii hominum, Enakim Gen. 6 2. Deut. 2, 10. 11. Svaning. Et ſolch ſom für voren til af gammel tid. Tremell. *gens antiquiſſima*: glosſa: *cujus Monarchia & reſpublica jam olim fuit Rerumpublicarum princeps*.

ΠΡΩΤΟΣ primus & ultimus, h. e. ſolus ac tunicus 1 Sam. 14, 35. Und Saul bauet dem HErrn einen Altar, das iſt der erſte Altar den er dem HErrn bauet, h. e. det vac det ſoiſte, det blev og det ſichſte (ellers var en Seen God noch verſ. 33.) vide Exod. 20, 24. 1 Reg. 18, 30.

Luc. 2, 2. αυτη η απογραφή πρωτη εγενετο &c. De hac deſcriptione ad ungven eruenda remitto Lectorem ad Hammondum & Clericum, ad h. l. quorum annotationibus in N. T. vix carere poterit bonus Criticus, imo neque bonus Concionator, cui non verba ſed res proloqui cordi eſt, quamvis magni illi viri grandes ſuos paſſim habeant nævos Theologo pariter ac Critico taxandos. Ablegato autem Lectore ad uberrimam eorum ſegetem, breviter ſpicilegium aliquod his iis ſiſtimus, quibus Authorum copia non eſt, quos nunc poſtea nominare tenemur. Prima deſcriptio facta eſt, ut omnino conſtat, à Quintilio Varo, ſecunda vero à Cyrenio Act. 5, 37. & tamen de prima dicitur: εγενετο η γενομενουτος της Συριας Κυρηνις. Sunt qui nodum ſe ſolviſſe credunt (quos inter Waltherus in Harmonia Evang.) in eo quod dicant, Cyrenium utramque deſcriptionem feciſſe, primam quidem cum Varo, alteram ſolus, Archelao relegato: cæterum à plurimis evictum eſt Cyrenium

novem demum annis à nativitate Christi in Judæam venisse, adeo ut impossibile fuerit primam descriptionem ab ipso factam fuisse. Sed dices: Esto quod in Judæa ante non fuerit, potuit tamen ut Præses Syriæ illam indicare. Resp. primo hoc ex nullo chronico probari potest, deinde, hoc non convenit cum Prophetâ Es. 7, 8. ubi dicitur Messias venturus quando Damascus adhuc esset caput Syriæ, non vero Judææ, quando autem Judæa erat addita Syriæ, tunc Damascus erat caput Judææ, & Christus venerat, Judæa vero non addita fuit Syriæ antequam Cyrenius a Cæsare missus Archelai facultates vendidit ac ex duabus unam fecit Provinciam. Ea igitur incedendum est via quam Josephus Scaliger primus aperuit, inquit, positivum ex Hellenismi usu ac consuetudine accipiendum esse pro comparativo, & sic reddenda sunt verba: Hæc descriptio prior fuit quam præficeret Syriæ Cyrenius, invito quidem Walthero, qui Harm. Bibl. p. 455. negat simile quid in stylo S. Scr. reperiri, reperi tamen Joh. 15, 18. *πρωτον* dici pro *πρωτερον*, & Joh. 1, 15. *πρωτος* dici pro *πρωτερος*. Videatur quoq; Reizius in Notis Godvini, & adversus objectiones Sculteti l. 1. Exerc. Evang. c. 47. Responsio Doctissimi Dannhaveri in Idea Boni Interpretis p. 104.

ΠΡΩΤΟΤΟΚΟΣ,

Primogenitus, est quoque interdum *μωρογενης* 1 Chr. 24, 16. vel 17. die Kinder Eliezer, der erste war Rehobia, und Eliezer hatte keine andere Kinder, nam veluti *πρωτος* est unicus vel solus, ut explicuimus in illa voce, ita *πρωτοτοκος* est uni-

genitus, sic injunxit Deus Exod. 13. sine mora oblationem fieri pro primogenitis, quamvis non constaret, an plures nascituri essent, & quemadmodum illi *πρωτοτοκοι* dicuntur, qui multos post se fratres habuerunt Ex. 23. Lev. 12. ita haud minus Israel dicitur primogenitus Dei sine ulla relatione ad reliquas gentes, neminem quippe alium populum sibi ita in peculium adscivit. Occisi quoque dicuntur in Ægypto omnes primogeniti, quos inter absque dubio multi fuerunt unigeniti, etenim non erat domus in qua non mortuus reperiretur. Equidem pari modo inferri inde posset, nullum Patrem familias in Ægypto *ατεκνον* fuisse, cæterum licet hoc quoque concedi posset propter polygamiam & fecunditatem populorum Orientalium, tamen posito quosdam fuisse *ατεκνους*, potuit nihilominus vel ipse Pater familias, vel servus vel servi filius esse primogenitus. Hic meminimus Dicti Luc. 2, 7. de Maria: *ετεκε τον υιον αυτης τον πρωτοτοκον* quod dicitur non in sensu positivo, quasi alios postea peperisset, sed in sensu negativo quatenus hic natus se priorem non habuit. Probavit hoc jamdudum Antiquitas, præsertim adversus Helvidium & Helvidianos, Hieronymus item in Comment. ad Mat. 1. Basilus quoque in Homilia de Nat. X. & *παντως*, inquit, *ο πρωτοτοκος προς τις επινομεις εχει την συγκρισην, αλλ ο πρωτων διανοιγων μητραν πρωτοτοκος ονομαζεται*. Subtilius (inquit Spanheim Dnb. Evang. Dnb. 28.) respondet Epiphanius Hæres. 78. in Antidico Marianitas Sect. 17. & *γαρ απεν οτι εγεννησε τον*

τον πρωτοτοκον αυτης, αλλα εκ εγνων αυτην
 εως οτι εγεννησε τον τον ΑΤΤΗΣ, και
 εκειπε τον πρωτοτοκον ΑΤΤΗΣ αλλα τον
 ΠΡΩΤΟΤΟΚΟΝ sc. quasi antonomastice
 & absolute talem respectu omnis creatu-
 ræ, confer Rom. 8. ubi Christus dicitur
 primogenitus inter multos fratres, idque
 five naturæ, five gloriæ prærogativam
 spectemus, quibus Christus præcellit fra-
 tribus adopttativis & antiquum primoge-
 nitorum jus in gradu eminentissimo ob-
 tinet. Dum autem Christus dicitur πρω-
 τοτοκος & πασης κτησεως Col. 1, 15. ob-
 servandum quoque est πρωτοτοκον meto-
 nymice poni pro Domino & hærede
 omnium bonorum, sicut Es. 14, 30. facit
 huc quodammodo illud quod ad hunc lo-
 cum attulit Hammondus ex Psal. 89, 28.
 quamvis ob id à Clerico fugillatus. Ne-
 que tamen inficior recte cum Beza dixis-
 se Clericum per πρωτοτοκον πασης κτη-
 σεως intendi, Christum ante omnes
 creaturas fuisse, sicut quemadmodum
 cum dicitur πρωτοτοκος & εκ των νεκρων
 intenditur, quod primus & solus fuerit
 qui NB. IPSE ex mortuis resurrexit.

Omiserunt LXX. Interpretes hanc vo-
 cem Job. 18, 13. quamvis Hammondus ex
 occasione hujus vocis ad Col. 1, 15. eum
 locum ad partes vocaverit, Clericus quo-
 que, qui ubiq; accuratissimus haberi vult,
 fugillando Hamondum super eadem
 citatione non observavit LXX. Interpre-
 tes non adhibuisse vocem πρωτοτοκος sed
 dixisse κατεδεται δε αυτα τα ωραια θανα-
 τος. In Hebræo autem fateor haberi:
Primogenitus mortis comedet ramos cutis
ejus, comedet ramos (membra) ejus: Dio-

datus presse, pariter ac emphatice: *le pre-
 mier né de la mort mangera les muscles de*
leurs corps, il devorera leurs membres,
 glossa: *phrase Hebraïque: le premier né de*
la mort c. a. d. la mort la plus tragique
& atroce des toutes, voy Es. 14, 30. ou le Di-
able qui est prince de la mort, & le premier
qui y a été condamné Ebr. 2, 14. comme Jesus
Christ est le premier né de la resurrection
Col. 1, 18 Svaningii Danica retinuit vocem:
primogenitus mortis. Osiander: *Primoge-
 nita mors,* sed Luth. *der Fürst des Todes.*
 Tremell. *primogenitus mortis,* glossa:
ruentissima mors ac funestissima, nam He-
braei res summas in suo genere primogeni-
tas vocant, quasi dicas duplas, metaphora
sumpta a primogenitorum jure, de quo
Deut. 21, 17. sic Es. 15, 3. Of. & Vulg. pri-
mogenita mors. Erb. *il primogenito della*
morte, vide Hæspan. Miscell. p. 11.

Gen. 27, 19. και ειπεν Ιακωβ τω πατρι
 Εγω Ησαυ ο πρωτοτοκος & σὺ πεποίηκα
 αἰθα ελαλησας μοι. Verba sunt: M.
 Ising. Exercit. in Pentateuch. in Corroll.
 ad hunc locum: Jacob dum per vestes
 Esavi se eundem simulavit, ex gravissi-
 morum Patrum atque Theologorum
 verissima sententia, haud peccasse cen-
 sendus est. Neque etiam mentitus est Ja-
 cob, quando ait ad Patrem, v. 19. id quod
 opponimus Tostato, Cajetano & aliis, qui
 dicunt Jacobum a mendacio absolvi qui-
 dem posse, si dixisset: *Ego sum primoge-
 nitus tuus,* quia vero addidit: *Ego sum*
Esau: non posse.

ΠΤΕΡΥΞ, ala: est πολυσχη-
 μον pro ut variis locutionibus infertur:
 Quem-

Quemadmodum aves alis incubant ovis, iisdemque pullos defendunt, ita *πτερυξ* denotat studiosam curam & defensionem Ex. 19. Deut. 32, 11. 12. Ps. 63, 8. Ps. 36, 8. Ps. 57, 2. Ps. 16, 5. Ps. 19, 4. Ruth. 2, 12. Psal. 17, 8. Matth. 23, 27. celeritatem, velocitatem & motum perniciosissimum Ps. 139, 9. Prov. 23, 25. Jer. 48, 9. Ap. 12, 14. Zach. 5, 9. Exod. 25, 20. 1 Reg. 6, 24. 27. Ezech. 10, 5. 16. Es. 6, 2. Ezech. 1, 6. 8. 9. 11. 23. Ezech. 3, 13. Dan. 7, 4. 6. ita memorat Psalmista *πτερυγας ως περιστερας*, Psal. 55, 7. quia columbæ citissime volant, quo etiam faciunt plumulæ pedibus annexæ, ita R. Simon & R. Kimki, & columba dum in volatu lassatur, altera ala volat, altera quiescit, ita Boch. P. II. Hieroz. l. 1. c. 2. col. 14. *πτερυγας* designant velocem tumultum Ap. 9, 9. Dicuntur de radiis solaribus, quibus assimilatur *εσπερας* meriti Christi Mat. 4, 2. Dicuntur alæ ventii Os. 4, 19. 2 Sam. 22, 11. Ps. 8, 11. Psal. 104. v. 3.

ΠΤΕΡΥΓΙΟΝ, tribuitur Cherubinis Salomonicis, 1 Reg. 6, 24. Sumitur alias varie, pro ut Lutherus vertit *Effe* Exod. 28, 26. *Sittig* Lev. 11, 9. 10. 12. Deut. 4, 9. 10. *Glossfedern*, Ruth. 3, 9. *Glügel*.

ΠΤΥΟΝ, Matt. 3, 11. Videantur doctissimæ Annotationes Hammondi ad h. l. item Clerici, in quorum segetem falcem haud lubet mittere, ne in nos allato ventilabro redeant paleæ, hoc solummodo dici velim: Triplex est hoc *πτυον*: *Doctrina*, *crucis*, *judicii extremi*: redditur *διασπορα* Jer. 15, 7. Es. 30, 24. sed

Lutherus retinuit *Worffschauffel*.

ΠΤΩΜΑ, *Cadaver*: Merito a Theologis reprehenditur Beza, quod rotunde dixerit Christi corpus in sepulchro posse *PROPRIE* cadaver dici, reddens locum Ps. 16. & Act. 2. *non relinques cadaver meum in inferno*: Equidem Chrysostomi verba sunt: Christi corpus cadaver dicitur, sed aliud est dici, aliud esse proprie: improprie dici potest, hoc est, comparari cum cadavere: Dixi Bezam a Theologis merito fignillari, D. Doct. Bartholin. in Elem. Theol. Art. 5. §. 96. *corpus Christi mortuum cadaver non dici debet, quod tamen Beza & ipsius assecla, nec non Sociniani asserere non erubescunt, est enim cadaver illud corpus, quod est putredini & corruptioni obnoxium, deinde cadaver omni destituitur vita, at cum unio Personalis in morte non fuerit soluta, caro Christi etiam in triduo mortis & in servitatem & vim vivificam habuit.* Voce

πτωμα ita intellecta blasphemum erit dicere Christi corpus cadaver: at si *πτωμα* alio sensu sumatur, tolerari potest ejusmodi locutio, nam ipse corpus suum sic appellavit, si non sensu literali, tamen mystico Matt. 24, 28. & ibi ex ore Matthæi *πτωμα* appellari curavit, quod per Lucam exponi voluit *σωμα* Luc. 17, 37.

πτωμα si sumitur pro corpore, quod est putredini ac corruptioni obnoxium, tunc hoc sensu corpus Christi sic appellari nec debet nec potest, cæterum si intelligitur corpus, quatenus ab anima est separatum, mortuum, in sepulchro depositum, exanimè, delitescens vere ac realiter Matth. 28, 6. Joh. 19, 31. 41. 42. Joh. 20, 2. 13. veluti

vocabulum πτωμα hoc sensu ponitur Marc. 6, 29. & refertur non ad putrefactionem aut corruptibilitatem, sed ad χωρισμὸν animæ à corpore, & depositionem in sepulchrum, quemadmodum hæc relatio expresse infertur dicto loco, tunc Christi corpus in sepulchro absque periculo πτωμα dici potest. Largior cadaver esse, quod omni vita destitutum est, quod de corpore Christi dici nequit, cæterum cadaver quoque est, quod vitam actu non habet, h. e. quod non vivit, nunc vero corpus Christi in sepulchro vixisse nemo dicat: Habuit Christi cadaver in sepulchro vita in se virtualiter propter indissolubilem unionem naturalium, at vitam naturalem in se non habuit actu, propter solutionem animæ a corpore: Habuit in se vim vivificam corpus revera mortuum, eodem fere modo, quo semen in terra habet in se vim vivificam, & tamen revera dicitur ἀποθνήσκειν Joh. 12, 23. 24. confer 1 Cor. 15, 36. unio Personalis non fuit soluta, soluta tamen fuit naturalis unio, & mors Christi non constitit solummodo ἐν λύσει vinculi Naturalis, ut voluerunt Tubingenses Theologi (quasi anima corpori non quidem ut forma informans, tamen ut forma assistens inextiterit) sed etiam in reali separatione animæ a corpore expresse intimata Matth. 27, 25. Luc. 23, 46. Marc. 15, 36. Joh. 19, 30. Luc. 23, 43. Joh. 10, 18. quod utique ab anima separatum πτωμα dici potest, licet corruptioni non obnoxium, h. e. Liig, non aadsef: Impii demortui dicuntur πτωματα Es. 66, 24. Sie werden hinausgehen und schauen die Leichnam der Leute, die an mir

mißhandelt haben, denn ihr Wurm wird nicht sterben, und ihr Feuer wird nicht verleschen, und werden allem Fleisch ein Greuel seyn: movent equidem nauseam cadavera interfectorum, libenter tamen videntur ab iis, qui ab illis olim vexati fuere, quo denotatur beatos libenter damnatorum supplicia visuros.

Πτωματα denotant fragmenta Idolorum Lev. 26, 30. Pios gravissime afflictos Es. 26, 19. sicut αμα ως νεκρὸς ingentem calamitatem indicat Ap. 16, 3.

Matth. 24, 28. οὐκ γὰρ εἰναι τὸ πτωμα ἐκεῖ οὐατοι. Videatur in h. l. Bocharti Hieroz. P. I. col. 1. 6. lin. 35. & seqq. NB. Anmerkung eines gewissen Freundes über Hedingers N. T. ad Matth. 24, 28. Jerusalem war das Schand- und Sünden-Aas, wider dieses versammelten sich die Adler, mer wie die Adler, kein Wort, keine Spur ist hier von Christo. Luc. 17, 36. 37. weiset Jesus, wo das Aas sey.

ΠΤΩΧΟΣ, Pauper, secundum ipsam Christi distinctionem Matth. 5. vel conditione vel spiritu. Dicitur alias πένυχρος Exod. 22, 25. πένυς Psal. 9, 16. πρόσδεομενος Sir. 4, 4. περισσεύων πτωχεια, quæ mira, sed emphatica est locutio Sir. 11, 12. ταπεινός 1 Sam. 18, 23. ἐπιδεομενος Deut. 15, 9. τάλαιπωρος 3 Macc. 5, 4. κατὰ πονημένους 2 Macc. 8, 2. αἰσθηνός Job. 35, 16. Prov. 31, 9. ἐνδής Job. 24, 4. Job. 29, 17. αἰδύνατος Job. 20, 19. Job. 31, 19. ἀνὴρ ἐν ἀναγκαῖς Job. 30, 25. ἀπηλπισμένος Es. 29, 19. ὀλιγοσός Es. 41, 14. μηδὲν ἔχων Prov. 13, 7. χρεώφειλετης Prov. 29, 13. πρᾶν Es. 26, 6. nam pauper cogitur esse mansuetus Zoph. 3, 12.

LXX. posuerunt πολυς, sed Luth. arm, ge-
ring.

Prov. 8, 15. LXX. retinuerunt vocem
πτωχος, sed Lutherus posuit, ein. Gottlo-
fer.

ΠΥΓΜΗ, *pugnis* Exod, 21, 9.
Es. 58, 4. Lis est de hac voce quid signifi-
cet Marc. 7, 3. πυγμη νιψωνται τας χειρας.
Sunt qui volunt denotari totam manum
ad cubitum usque: πυγμη γαρ λεγεται, in-
quit Theophylactus, τα απο της αγκωνος
αγκυλων των ακρων δακτυλων, alii ma-
num usque ad carpum, **פרק על** ut lo-
quuntur Rabbin, ita sensit Hammondus
ad h.l. alii pugnum compressum, ut ex He-
fychio & Phavorino colligit Clericus ad
h.l. Alii volunt legi πυκη pro πυγμη ut E-
rasmus ad h.l. sed tunc foret πυκη in hoc
autem Erasmo assentior, quod dicat: *cum*
nec in lege nec in ulla Judaeorum traditio-
ne de lotione cubitali quicquam extet, nil
causa video, cur hac fabula huc accersatur.
Certum est Judæos pugno lavisse manus
ad carpum usq; non ad cubitum, vid. Mai-
mon. tract. Berachoth c. 6. Sect. 4. jam pu-
gno lavare est diligenter ac accurate lava-
re, vel ut explicant Beza, Syrus Intp. Vul-
gata, Luth. Hedinger. *sedulo, curiose, enixe,*
iterum atque iterum. Italica vero Versio-
nes Theophylacti sententiam sequuntur:
fin al cubito. Genevenses: *Souvent.* Mar-
lorat. *menidmare.*

ΠΥΘΩΝ, **נב**, I Sam. 28, 7.
Deut. 18, 10. 11. Exod. 28, 11. Lev. 19, 31.
Act. 16, 16.

ΠΥΡ, Lev. 6, 6. *Ignis in altari*

jugiter alitor, non exstingvitor, vide Lev. 9,
24. Jud. 13, 20. I Chr. 21, 26. Num. 26, 61.
Lev. 10, 1. 2. 2 Par. 7, 1. ex quibus locis con-
stat, ignem à Deo in sacrificia delapsum
quemadmodum & super sacrificium Eliæ,
an vero Deus eodem modo probaverit sa-
crificium Abelis, unde sciverit Cain id suo
gratius acceptiusque fuisse, haud satis con-
stat: Rabbin docent, referente Petro Ga-
latino in Arcan. Cathol. Ver. ignem cæli-
tus in sacrificia demissum, consumpto ho-
locausto recta iterum ascendisse, atque
nullo modo seu à turbine, seu vento seu
aliunde alio declinasse, deinde ignem o-
mnia in cineres redeigisse utrumque in si-
gnum exauditionis, ita dicitur Psal. 20, 4.
Odoretur Jehova omnia munera tua & ho-
locaustum in cinerem redigat ut quam ma-
xime. Denotat autem ignis ille sacrificio-
rum absumptorius in V. T. Iram Divinam
super Christum, qui est sacrificium pro no-
bis, ignem dolorum & afflictionum Amos.
4, 1. Zach. 3, 2. I Cor. 3, 15. Pænas damna-
torum Matth. 3, 12. Luc. 3, 17. **πυρ ας βεσεν**
& Matth. 18, 8. **αιωνιον**. Fuit & Gentilibus
ignis, ut dicebatur, æternus, Persarum ignis
sacer Mithre dicebatur vel Mithras, hinc
Mithriaca sacra, de quibus videatur à cu-
riosioribus historia de Abda Episcopo, qui
coram Rege Persarum **πυρεια** destruxisse
fertur in Hist. Tripartita l. 10. c. 30. & l. 11.
c. 8. quæ si vera est historiæ Beli forsan
erit æquiparanda: Ex Persarum supersti-
tione natum est proverbium: *licet Gaber*
per centum annos accendat ignem, tamen
si vel semel in illum incidat, comburitur
Gaber **גבר** Ignicolas denotat, quod Rabbi
Uuu
ni

ni in Talmude Tr. Schabbat. scribunt Chaver vel Chaber **חבר**. De igne idololatriæ Molech legimus Es. 50, 11. Jer. 7, 18. ultimo loco Jeremias usurpat vocem sibi peculiarem **כַּוְנִים** *cauanim*, qua significantur liba quædam *εκτυπα*, quod genus placentarum certa aliqua imagine insignitum Græci & Latini appellant *popona* *απο των πωπων* Deorum effigie (unde forsan Gallice: poupees & Germ. Poppen) R. Salomon explicat fuisse effigiem stellæ cujusdam magnæ, quam propter magnitudinem Reginam cæli appellabant. Aben Esra notat ex lingua Arabica ac Persica constare stellam Saturni appellari **כִּיּוֹן**, *Cevan*, unde factum *πεφαν* ac postea *πεμφαν* quod habetur Act. 7, 43. Assyriis ac Phænicibus ignis sacer dicebatur *Adad* ab *Echad* vel *Chad* unus, ut sol quasi solus: Taceo Vestales quæ Romæ, Græcos qui Delphis ac Athenis, Afros qui in delubro Ammonis, Brachmanes qui in India ignem servarunt inextinctum. De absentia ignis sacri in Templo Judæorum secundo lege Bochartum in Hieroz. P. I. l. 2. c. 35. De fabula Judaica, quomodo ex aqua putei densa redditus fuerit ignis sacer ibidem, de opinione autem Patrum aliorumque, nimirum Hieronymi, Cyrilli, Procopii, Fausti Rhegiensis &c. circa sacrificium Abelis ex dicto Ebr. 11, 4. *μαρτυρηντος επι τοις δωροις αυτης τῆ Θεῃ*, & Versione Theodotionis Gen. 4, 4. *κατενεπυρισεν ο Θεος επι Αβελ καὶ επι τοις δωροις αυτης, επι δε Καιν* &c. *κατενεπυρισε* vide Bochart. P. I. l. 2. c. 46. Hieroz. Sed ad significationes ac usum vocis *πυρ* in S. Scr. tandem ut veniamus.

I. Cum igne comparatur Justitia Dei 2 Sam. 22, 9. Ps. 18, 9. sic ignis dicitur consumens legalis iræ Divinæ pariter ac Majestaticus Ps. 50, 3. Ps. 97, 3. Deut. 9, 3. II. Ignis dicitur verbum Dei scil. urens, penetrans Jer. 23, 29. III. Ignis crucis Es. 43, 2. confer Ezech. 15, 4. & Ps. 66, 12. hinc *πυρωσις* 1 Pet. 4, 12. quam vocem ita explicat Hammondus ad h. l. *quid πυρωσις hic sit, intelligere licet ex potestate verbi Hebraici קָרָן quod duo significat vexare & incendere, sic Ps. 10, 2. ubi vertimus: improbus vexat pauperem, LXX. Intpp. habent, εμπυριζεται ο πτωχος. Similiter קָרָן quod significat probare (aurum igne, homines calamitatibus) à LXX. Intp. vertitur Ps. 17, 3. επυρωσας. Prov. 27, 21. δοκιμουν αργυριω καὶ χρυσω πυρωσις, vide Ps. 66, 10. ubi tamen pro επυρωσας forte legendum επειρασας &c. Hæc Hammondus: Accedit locus 1 Cor. 3, 15. *ει τινη το εργον κατακαυσεται, ζημιω θησεται, αυτη δε σωθησεται ὡς δε ως δια πυρ*. Hic Bellarminus per *το πυρ* male intelligit judicium extremum, quo rigore Deus fideles pariter ac infideles probaturus sit, quam nobis sententiam obtrudit ad astruendum limbum Patrum & purgatorium: Sed non concedit *συνάφεια* textus, quin *το πυρ* hic crucis significationem secum vehat, aut si velis sumi pro judicio, non tamen extremum hic denotari potest: Est forsan *ὡς δια πυρος* parcemia seu locutio Juridica: *ο: agre evadet*, (nam *το σωζεσθαι* respondet *τω λυτῆν*) *agre absolvetur*, ex *judicio tanquam incendio effugiet: usti dicebantur, ceu fulmine tacti*, qui condemnabantur olim, qui vero neque condemnabantur*

mnabantur neq; absolvebantur: *ambusti*. Artemidor. *Και γὰρ τὰ καταδικαζέμενος ἐν τῇ συνήθειᾳ κεραυνῶται* Φαμεν, sic Aristides dixit *ἀνδρὰ σωζειν ἐκ μέσης πυρός*, vide quæ in hunc sensum congesse ex Ammiano, Petronio, Cicerone, Plinio & Valerio Maximo Alexander Morus in Notis ad N. T. atque ex Livio Clericus, quamvis alio sensu. Sit itaque *σωζέσθαι* ως *διαπυρός* ex iudicio & quidem ægre evadere, jam non aliud hic iudicium intendi poterit, quam de quo ita loquitur Clericus ad h. l. *Ignis quem hic memorat Paulus nihil est præter examen doctrinarum, quod procedente tempore instituturi erant Christiani, & quo falsa dogmata rejicienda erant, vera retinenda, ignem autem examen vocat metaphora ex metallis ducta. Qui fundamentum Christianismi retinent, licet ei inadificarint dogmata aliena, eo examine se tandem deprehendent stipulas inadificasse auro & cum intelligunt se in periculo versatos fuisse ipsius fundamenti religionis abjiciendi, propter eos errores, iis dimissis quasi ex igne aufugiunt non sine jactura fame & temporis &c.* Hisce Clerici respondemus, si quis omnino urgeat intelligi iudicium: & quamvis haud abnuamus, intelligimus tamen per *το πῦρ* significari crucem & miseras. Juvat apponere verba Hammondi ad h. l. 1 Pet. 3, 20. *διεσωθῆσαν δι' ὕδατος* servati sunt per aquam vel ex aqua *nam præpositio δια laxiori significatu sumitur pro ex vel απο.* Similiter *σωθῆσεται ως διαπυρός* erit, ut interpretatur Chrysostomus: servabitur instar ejus qui domo sua media incendio correpta excitatur, exilit è lecto, & nudus

janua se ejicit, *ἔθεν των ἐνδον λαβων, ὅπως το σῶμα τοῦ αὐτοῦ παρεξάρπαισεν τῆς φλογος.* Certe à multis observatum servari per ignem proverbialem esse formulam, qua significatur ægre ex magno periculo evadere. Vide Nicol. Rigaltium ad Artemidori Oneirocrit. p. 43. *hoc ipsum dicitur elabi ως δαλῶ ἐξήρπασμένον ἐκ πυρὸς* Amos. 4, 11. Sic & Jud. v. 23. *ἐν φόβῳ σωζέτε ἐκ τῆς πυρός ἀρπάζοντες*, ubi ἐν φόβῳ significat ἐν κινδύνῳ. &c. IV. Ignis dicitur calamitas consumens, quatenus vel à Deo ut pæna ex improvviso immittitur Job. 15, 34. & 18, 5. & 22, 20. Ezech. 30, 8. vel quatenus unus homo alterum violenter ac penitus opprimit Jud. 9, 15. 20. Abd. 18. V. Ignis consumens vocatur grave peccatum, quod omnino vindictam expostulat Job. 31, 12. loquitur ibi Job de fornicatione & indicat ignem concupiscentiæ igne miseriæ temporalis ac æternæ piamdum. VI. Ignis dicitur infernalis h. e. pæna damnatorum Ps. 21, 10. Es. 47, 14. Es. 66, 24. adde Matth. 3, 12. ubi vocatur *πῦρ ἀσβεστον* & Es. 30, 33. confer Matth. 25, 41. ubi dicitur ignis æternus paratus Diabolo, tunc scilicet cum illi peccarunt scil. ante hominis lapsum, cujus innocentiae ac felicitati non invidissent, nisi jam antea cecidissent: Quid de conjecturis Magistrorum Hebræorum sit judicandum quas refert Martin. in Pug. fid. P. 3. dist. 1. cap. 7. Lectori committimus. Dixit Rabbi Jose: Ignis quem creavit Deus Sanctus secunda Sabbati, non exstinguetur in æternum. Traditio est etiam dixit Rabbi Benaab, cui non dictum fuit Gen. 1. in secunda Sabba-

ai.: & vidit Deus quod esset bonum: *propterea quod in ea creatus est ignis Geben-
ne.* VII. Ignis penetrans, probans, mun-
dans dicitur opus Sp. Sancti, dum vel cha-
ritatem ardentem accendit, vel elencho ar-
guens tanquam igne mundat, vel increduli-
tatem condemnat Es. 4, 4. **Der Herr
wird den Unflath der Tochter Zion wa-
schen, und die Blut-Schulden Jerusalem
vertreiben: von ihr durch den Geist, der
richten und ein Feuer anzünden wird.** Es.
10, 17. **Das Licht Israel wird ein Feuer
seyn, und sein Heiliger wird eine Flamme
seyn, und wird seine Dornen und Hecken
(2 Reg. 19, 35. Nah. 1, 10. Jud. 9, 14, 15.
Es. 9, 18. Es. 24, 4. Es. 5, 6. Es. 7, 24. 25.
Mich. 7, 4. 2 Sam. 23, 6.) anzünden und
verzehren auf einen Tag, Matth. 3, 11.
αυτος βαπτισει υμας εν πνευματι αγιω
και πυρι.** Dona sunt Sp. S. ignea (unde
in forma ignea apparuit Act. 2.) de quibus
1 Theff. 5. το πνευμα μη σβεσητε al. leg.
σφεννυτε.

Es. 50, 11. **Siehe, ihr alle die ihr ein
Feuer anzündet mit Flammen gerüst (scil.
Idolis sacrificantes 2 Reg. 17, 17.) wandelt
hin im Licht euers Feuers (sc. Theologia
Idololatræ, qua se valde illuminatos cre-
debant, persuasi se verum Deum colere,
quamvis non prout ipse mandaverat sed a-
lienæ ritibus, sub peregrinis symbolis, sic-
ut Jeroboamus verum Deum colere vo-
luit sub symbolo vitulorum, & reliqui Re-
ges, qui in collibus sacrificabant) und in
Flammen die ihr angezündet habt.**

Marc. 9, 49. Πας γαρ πυρι αλικοθησε-
ται, και πασα θυσια αλι αλικοθησεσθαι V.

50. καλον το αλας εαν δε το αλας ανα-
λον γενηται εν τινι αυτο αρτυσητε; εχετε
εν εαυτοις αλας και ειρηνευετε εν αλληλοις
(confer. Mat. 5, 13.) In antecedentibus
locutus est de igne infernali v. 47. 46. 45.
44. Quamvis equidem H. Grotio, Ham-
mondo & Clerico vapulet Scaliger, eo
quod conjecerit legi debere πασα γαρ πυ-
ρια (h. e. ΠΥΡ) quam vocem inauditam
fatentur omnes, fateor & ego, attamen
quid si conjiciam legendum πασα πυρα α-
λικοθησεται; hæc certe vox inaudita non est
& rogos infernalis his verbis omnino in-
tenditur, sed tunc quæritur quid sibi velit
το αλικοθησεται; Eos quidem haud mul-
tum taxo, qui pro libertate homiletica
verba illa: πας γαρ πυρι αλικοθησεται de
igne probatorio crucis intelligunt, cum
nemo sit qui non suo igne uratur 1 Pet. 4,
12. Sed si genuinum sensum elicere ve-
limus, το πας universale quidem est, sed
restrictum scil. omnis damnatus, πας γαρ
(sc. αυτων) πυρι αλικοθησεται. Intimat
hunc sensum συναφεια textus antedanea
& patet, quid per θυσιαν Christus intelli-
gat, nam etsi ex dictis de præceptis & obla-
tionibus V. T. plurimi plurimos hic faci-
ant parallelismos ex. gr. Lev. 2, 13. tamen
θυσια aliter sumitur Ps. 49, 15. *jacebunt
in inferno ut oves mactata & mors rodet
eos*, atque sic conveniunt πυρα και θυσια,
nam & πυραι & θυσια V. T. sempiternam
ustionem & mactationem pro peccato ad-
umbrabant. Nunc vero Christus à scan-
dalo quod infernum meretur transitum
facit in v. 50. quasi dicere velit: ne faciatis
venire scandala, quæ ignem & salem infer-
nalem meretur, sed quo facilius evitentur
scandala,

scandala, portet unusquisque apud se suum ignem, suum sal, suam maculationem, h.e. suum infernum in conscientia & corde suo ne alteri igni, sali, maculationi fiat obnoxius. 2.) hac prædicatione de igne & sale infernali urite alios & vos invicem, ita tamen ut sic sitis elenchitici, ne dilectionem & pacem perdatis, hinc illa verba: *ΕΧΕΤΕ ΕΝ ΕΑΥΤΟΙΣ ΑΛΑΣ ΚΑΙ ΕΙΘΗΝΕΥΕΤΕ ΕΝ ΑΛΛΗΛΟΙΣ*, Diodatus sic explicat: quod sicut omne holocaustum a putredine sale præservatum igne combustum Deo placebat, ita omnis homo sal sanctitatis & ignem Spiritus in se habere debeat ut Deo sit placens oblatio. Hammondus ad h. l. docet (α) verbum *αλισσεσθαι* respondere verbo Hebraico *הלם* consumere, atque ita a Symmacho Es. 51, 6. adhiberi, idque nunc dici de reprobis *πας αλισθησεται*: consumetur, erunt damnati instar holocaustation, ignem pro sale habebunt, sed pii instar Minchæ habituri sunt: salem: gratiam ac doctrinam Evangelii eoque usuri sunt adversus corruptionem carnis, idque ipsum erit principium unionis & pacis, sal enim inter alios usus dicitur *ενωτικός*, in fæderibus adhibebatur, unde fædus salis Lev. 2. (β) *το αλωθησεται* vel *αναλωθησεται* (quod legi vult pro *αλισθησεται*) significare primo quidem *capietur*, alias quoque *consumetur*: Cæterum *αλωθησεται* venit ab *αλισκω* capio, quod nunquam notat consumere, *αναλωθησεται* autem ab *αναλίσκειν*, quod revera est consumere, ut recte adversus Hammondum notavit Clericus. Videatur alias docta Clerici observatio ad h. l. de ambiguitate vocis *הלם* quæ denotat & *salire* & *absumere*,

atque versione Symachi Es. 51, 6. deque elegantis ex ambiguitate vocum ortis ut Jer. 1, 12. Videatur quoque Alexandri Mori Annotat. ad Marc. 9, 49.

ΠΥΡ Ο Ω Μ Α Ι:

Est *πυρσθαι* I. Accendere Lev. 6, 12. II. Igne purificare, *segen* Zach. 13, 9. III. transfertur ad passiones humanas, tanquam iram 2. Macc. 4, 38. & 10, 35. Luth. vertit *ergrimmen*, carnales concupiscentias 1. Cor. 7, 9. *κρείττον γαμψαι η πυρσθαι*, ubi non leves intenduntur carnis motus, quos ilico sequuntur carnales homines, cum tamen *υπωπιασµω*, diæta, *προσκαρτερησει*, otii evitatione & studio precum facile sedari possint, nam id quod prurit non statim id est quod urit.

ΠΩΛΕΩ, Joh. 2, 14. *της πωλυντας*. Vide voces *εμβαλλω* & *φραγελλιον*. Quæritur, an unam eandemque ejectionem *πωλυντων* memoret Johannes c. 2. cum Matthæo, c. 21, 12. Marco c. 11, 15. Luca c. 19, 46. Chrysostomus, Theophylactus, Bonaventura putant binas fuisse ejectiones ideo, quod Johannes solum *της πωλυντας*, Matthæus vero etiam *της αγοραζοντας* recenset, quasi in prima ejectione soli Sacerdotes *πωλυντες* ejecti fuerint, utpote qui legem melius scire ac servare deberent, & prima quidem vice populus, utpote ex ignorantia excusabilis à zelo Christi ac tam vehementi reprehensione exceptus fuisset, altera vero vice Laici *αγοραζοντες* quoque ejecti, utpote post primam ejectionem inexcusabiles, & hæc quidem moraliter bene, sed alias minus recte, nam *το πωλειν* omnino præsupponit

το αγοράζειν, neque illud sine hoc concipi potest, ita Es. 24, 2. Es gehet dem Herrn wie dem Knecht, der Magd wie der Frau, dem Priester wie dem Volck, dem Käufer wie dem Verkäufer, non potest esse servus sine hero, Domina sine ancilla, Sacerdos absque populo, venditor sine emptore.

ΠΩΡΩΣΙΣ, *Callum*, notat sc. duritiem in articulis manuum & pedum, item nodum in arthriticis aquea substantia oriundum: Arias Montanus & Beza reddunt *obdurationem*, Vulgatus & Erasmus *cacitatem*, quos sequitur Lutherus, & facit pro his quod legitur Job. 17, 7. πεπωρωνται απ' οργης οι οφθαλμοι αυτων, oculis enim caligo, cæcitas, obscuritas potius tribuitur, quam callus.

P.

PABΔΟΣ: I. *Baculus* sustentatorius, senibus usitatus Ebr. 11, 21. hinc Hesiodus senem vocat τριποδα βροτον. II. *Baculus* vel defensorius vel castigatorius Zach. 11. III. *Sceptrum* Gen. 49. Ex hisce significationibus fluunt sequentes locutiones, dum *baculus Domini* dicitur pæna certo ventura Prov. 14, 3. Es. 10, 26. Astur vocatur ραβδος, h. e. instrumentum Divinæ indignationis Es. 10, 5. 15. ραβδος dicitur *præsidium*, *proteccio* 2 Sam. 22, 19. Psal. 18, 19. 2 Reg. 18, 21. Es. 36, 6. Ezech. 29, 6. Psal. 23, 4. *Potentia*, *robur* Jer. 48, 17. *Reipublicæ* Ezech. 19, 11. 12. 14. *virtus nutriendi*, hinc in Hebræo est: *baculus panis*, quod Nostrates dicunt *brojse* Es. 14, 5. Es. 3, 1. Mal. 4, 4. Ezech. 5, 16. & 14, 13. Lev. 26, 26. Psal. 105, 16. Ezech. 4, 14. quod

Lutherus vertit: *Vorrath des Brods*, sed dicitur *baculus panis*, nam fragmenta panum vendebantur in canistris ad baculos & clavos ligneos suspensis, & quando ita suspendebantur canistra, tunc erat signum caritatis annonæ vid. Lexic. Aruch. fol. 105. col. 4. & Jarchium in h. l. Nostrates quoque dicunt: at henge Brød. Eur som hoit op. Jam vero dicit Deus se velle baculum panis: fragmenta quoque populo auferre. Ponitur IV. ραβδος pro Idolis Os. 4, 12. huc pertinet Latinorum lituus. V. pro ramis Ezech. 19, 11.

Matth. 10, 10. Μη πηραν εις οδον, μηδε δυο, χιτωνας, μηδε υποδηματα, μηδε ραβδον Marc. 6, 8. η παρηγγειλεν αυτοις ινα μηδεν αρωσιν εις οδον, ει μη ραβδον μονον. Credo apud Matthæum agi de baculo defensorio, apud Marcum de viatorio, sustentatorio, aut retinendæ aliæ lectiones, quæ apud Matthæum habent non ραβδον, sed ραβδους in plurali, ut Luc. 9, 3. Legimus ραβδους in plurali Zach. 11, 7. 10. 11. 14. Und ich hütet der Schlacht: Schafe um der elenden Schafe willen (sc. relinquitur zizania una cum tritico Matth. 13, 29. & conservantur sæpe impii in gratiam piorum vide Jer. 46, 14. & 47, 7.) und nahm zu mir zween Stäbe, einen hieß ich Sanfft, den andern hieß ich Weh, und hütet der Schafe. LXX. την μεν μιαν εκαλεσα καλλος η την ετεραν εκαλεσα σχοινισμα. In explicatione horum baculorum omnes fere variant Interpretes: Tremellius & Junius scripsere *baculum amenitatis* & *baculum devincientium* (vide Martin. Lex. voce Funis ad h. l.) Vulgata primam vir-

gam

gam appellat *decoram*, alteram *funiculum*, Osiander unam *amabilem*, alteram *dolorem*. Erberg. una: *piacevolezza*, altera: *dissipatori*, Diod. Gall. *deux verges: une docuueur & l'autre destructeurs* (vid. Es. 10, 5.) Pagninus primam vocat *jucunditatis*, alteram *dissipantes*: Targ. Jonathan: *baculum beneplaciti & baculum fastidientium*. Cum hoc dictum agat de lege & Evangelio, omnes hæ explanationes bene dici eodemque applicari possunt: in Hebræo autem est **מנוחה** *amenitas* & **מלחמה** *perditiones*, & hoc quoque quadrat in Christum, nam perdet refractarios spiritu oris sui.

Dixerunt LXX. Intpp. Jer. 1, 11. **באק-
תריאן καρυινην**. Erberg. *una blacobetta di mandolo*. Diod. Gall. *une verge d'aman-
dier*, Luth. *einen wackeren Stab*, in textu est: video *baculum amygdali*: amygdalus autem vocatur arbor vigilans, quia mature floret, vide Ezech. 3, 15. Amos. 8, v. 1. 2.

Ad locum Es. 3, 1. **מנעו ומשעו**
LXX. **ισχυοντα και ισχυσαν**, Aquila: **ε-
ρεισμα και ερεισμον**, Symmach. **σηριγμα
και σηριγμον** videatur ingeniosa annota-
tio Joh. Henr. May in Obs. Sacr. p. 38. P. I.
Idem Majus videatur ad locum Ps. 23, 4.
P. I. p. 42. & de loco Ezech. 39, 9. ibdm.
pag. 44.

PHMA: Sine articulo fumitur pro verbo Dei, ut notat Leigh, sed etiam cum articulo præfixo Rom. 10, 8. 1 Petr. 1, 25.

ρημα idem sæpe est quod **πνευμα** Luc. 2, 15. **παν ρημα** omne id quod judi-

cio humano comprehendi potest, quævis res, quodvis factum, sive possibile, factum sive infectum Gen. 18. 14. **και αδυνατησει παρα Θεω ρημα**, & Luc. 1, 37. **και αδυνατησει παρα τω Θεω παν ρημα**. Humano inquam judicio, nam potest Deus facere supra omne id quod cogitare possumus Eph. 3. si vel nostro conceptu sit **αδυνατον**, at sunt alia **ρηματα**, quæ judicio Divino contradictionem implicant & **αδυνατα** sunt, impossibilia natura, distincta ab impossibilibus naturæ, quæ semper Deo sunt possibilia, illa vero secus, ita **αδυνατον ψευσαθαι Θεον**, impossibile est dare creaturis infinitam perfectionem, facere ut præteritum non fuerit &c. Scilicet attributa Divinitatis semper relative sunt considerata: ex. gr. omnipotentia Dei quatenus consistere potest cum Ejus sapientia, justitia, sanctitate, bonitate, misericordia &c. Ita non potest Deus insipienter, injuste, malitiose agere, quoniam hoc pugnat cum Ejus Essentia & Attributis; non potest Sathanam & finaliter incredulos salvare, eredentes condemnare &c.

Matt. 12, 36. **λεγω δε υμιν οτι παν ρημα αργον οταν λαλησωσιν οι ανθρωποι, αποδωσασι περι αυτη λογον εν ημεραις κρισεως**. Sive hic per **το ρημα** intelligas verbum ore prolatum, sive verbum ac factum simul, perinde erit. Non possum non hic Benevolo Lectori inculcare quæ habet non Hammondus solum verum etiam Clericus ad h. l. ex proprio fonte, id est: Eorum Annotationibus haurienda, dixi enim alibi bonum sive Ho-

Homiletam five Criticum horum viro-
rum opera vix carere posse.

Quæritur autem ex occasione hujus
dicti: an peccata piorum in extremo die
sint revelanda? Affirmativam equidem
innuere videtur hoc dictum, & præterea
Luc. 8, 17. Eccl. 12, 14. 1 Cor. 4, 5. Rom. 14,
10, 11. Dan. 7, 10. Ap. 20, 12. Act. 17, 31.
Sed negativam potius tenendam existimo
ex cap. Mat. 25. Jer. 31, 34. Ezech. 18, 22.
Es. 38, 17. Mich. 7, 19.

ῥημα εν Act. 28, 25. denotat plenam
sententiam, quemadmodum etiam apud
profanos, vide Xenoph. Hist. Gr. 1, 2.
p. 367.

PIZA: Ebr. 12, 15. μη τις ριζα πι-
κριας ανω φυσσα εν οχλη, και δια ταυτης
μιαν θωσι πολλοι, confer Deut. 29, 18. Act.
17, 13. 2 Cor. 6, 1. Gal. 5, 12. Ebr. 3, 12. Maimo-
nides l. de immunditie ciborum c. 5. §. 19.
commemorat immundas radices amaru-
lentas, tanquam allii, cæparum, porri,
raphani &c. quæ si se invicem attingerent,
& immundabant & immundabantur
(NB. non obstat quod recensentur inter
herbas amaras agni Paschalis, qua de re
vide vocem ψωμιον, nam non ibi de radi-
cibus, sed de herbis præcisè agitur, & quic-
quid sit, intinctæ in acetum & confectio-
nem, seu embamma Charoseth, eo ritu
mundabantur) facit ergo allusionem A-
postolus: sicut radices amaræ succe-
scentes se invicem tangentes immunda-
bant, ita impii suo se invicem consortio
immundos reddunt insigni malitiæ con-
tagione. Dicitur autem ριζα πικριας,
colluvies amaritudinis ac malitiæ, unde

mala quævis succrescunt ac pullulant, si-
cut non est fructus qui non in radice lateat
1 Tim. 6, 10. ριζα παντων κακων η φιλαρ-
γυρια. Ριζα dicitur stirps generatio-
nis, Geschlecht. Ezech. 16, 3. Ριζα vero
των ποδων catachrestice Job. 13, 27.

PIZOΩ, Eph. 3, 16, 17. κατοι-
κησαι τον Χριστον δια της πισεως εν ταυς
καρδιας υμων, εν αγαπη ερρωσμενοι και
τεθεμελιωμενοι &c. Non male hic in
textu inferuntur casus nominativi, ne quis
putet propter Syntaxin substituendos ac-
cusativos, sic enim sæpe loquuntur Græ-
ci, e. g. Περικλης εφησε μεχει βωμυ Φι-
λθειναι, & Aristoph. Φησι δειναι πολλων
αγαθων αξιθ ημιν ο ποιητης. Simi-
lem constructionem videas Act. 15, 22.
23. Vide quæ dicta sunt in Præfatione
hujus libri ad loca Col. 3, 16. & Eph. 4, 2.

POMΦΑΙΑ, Eccl. 46, 4. de
hoc loco & quid fuerit το ρτιδον
quod extendit Josua adversus Hai vide
Bocharti Hieroz. P. I. l. 2. c. 8. col. 137.

Ponitur Luc. 2, 35. pro dolore affectu-
um η σθ δε αυτης την ψυχην διελευσεται
ρομφαια impletum fuit hoc vaticinium
tempore passionis Joh. 19, 25. εισηκεισαν
δε παρα τω σταυρω τα ιησθ η μητηρ
αυτη &c. Sedere habitus fuit lugenti-
um, vide vocem καθιζω. At stetisse legi-
tur Mater Salvatoris, non sedisse. Occi-
si ex judicio non plorabantur planctu ma-
nifesto, sed tantum dolore in corde San-
hedr. c. 7. p. 46. fuit igitur hic planctus
occultus ρομφαια illa sanctum piæ Ma-
tris pectus διελευσασα.

Pl. 89, 44. ἀπεσχεψας την βοηθειαν της
 του μφαιας αυτης, ita Vulg. *adjutorium gla-*
dii ejus, Luth. auch hast du die Krafft set-
 nes Schwerdts weggenommen. D. Cor-
 nerus: *avertisti aciem gladii ejus*. Dio-
 dat. *anchora rivoltasti il taglio de la spada*
sua, in Hebræo est TSUR *avertisti petram*
gladii ο: aciem gladii, nam gladius seu
 culter petræus fortissimus atque acutissi-
 mus, indeque in actu circumcisionis ad-
 hibitus Exod. 4, 25. ubi TZUR à Chal-
 dæo, Pagnino aliisque exponitur *acutissima*
petra, LXX. dixere ψηφον & Josu. 5, 2.
 μαχαίραν εκ πετρας ακροτομης. In E-
 ditione autem jussu Sixti V. Pontif. Ro-
 mæ excusa An. 1577. & exemplari Basi-
 leensi An. 1545. legitur μαχαίρα πετρινα
 εκ πετρας ακροτομης.

Σ.

ΣΑΒΒΑΤΟΝ, Marc. 2,
 27. *Non est homo propter Sabbatum, sed*
Sabbatum propter hominem. Quæritur
 hinc an ad Sabbati observationem Ada-
 mus ac reliqui Patriarchæ ante legem Mo-
 saicam adstricti fuerint? negant Tertul-
 lianus, Cyprianus & Damascenus, item
 Justinus Martyr in Dial. cum Tryph. ac
 Pererius l. 1. in Genes. n. 174. To status Qu.
 3. in Lev. 23. Commendatur quoque
 à Thomasio in Cautelis circa H. E. à Di-
 luv. ad Mosen n. 29. Heideggerus eo
 quod refutarit illos qui Sanctificationem
 Sabbati jam sub Patriarchis receptam de-
 monstrarunt, averfaturque alios, tan-
 quam Wilhelmum Lyserum in Trifolio
 veræ Religionis Adamiticæ, Abrahamiti-
 cæ & Israeliticæ, Polycarpum Lyserum in

Adamo, Noacho & Abrahamo, Baltha-
 zarem Bebelium in Hist. Eccles. Antedi-
 luvianæ item Hist. Eccl. Noachicæ: Ra-
 tiones autem negantium duplici præci-
 pue nituntur fundamento: Imo Superva-
 caneum fuisse homini innocenti certum
 Sabbati diem præscribere, ut pote qui Deo
 Creatori quotidie Sabbatum sanctificaret
 in statu rectitudinis. Secundo: quod
 in Genesi nusquam legatur celebratum
 fuisse Sabbatum. Sed Resp. ad I. Eo
 ipso quod Adamus in statu innocentiae
 Creatori suo quotidie ferari debuit, uti-
 que Sabbato obstrictus fuit. Sed instas:
 Quæstio est de certo die Sabbati, at vero si
 supervacaneum fuisset talem homini in-
 nocenti præscribere, cur ergo expresse le-
 gitur: & quievit in die septimo & san-
 ctificavit eum, h. e. peculiarem pronun-
 ciavit ac festum? certe Adamo. Ad 2^{dum}
 Neque in toto libro Judicum post legem
 de Sabbato longe ante promulgatam le-
 gitur dies Sabbati celebratus, sed quis
 ideo dicat eos qui tempore Judicum vi-
 xere, legi Mosaicæ de Sabbato non adstri-
 ctos fuisse, & par ratio est eorum qui ante
 Mosen fuere (α) quia in lege à Mose lata
 nil justum est ad quod non fuimus obli-
 gati in Adamo, legem intelligo moralem,
 cui tertium Præceptum & quidem pri-
 mæ tabulæ omnino est insertum (β) In
 tertio Præcepto per το ΜΕΜΕΝΤΟ In-
 nuitur repetitio mandati jam diu antea
 dati, ejusdemque in memoriam revoca-
 tio, nemo enim rei non antea dictæ vel
 factæ meminit, quod antiquitatem hujus
 Præcepti aperte arguit. Vide quæ alias

Xxx

ad

ad hanc controversiam habet Waltherus in Spongia Mosaica ad Gen. 2, 3.

Joh. 20, 1. *τη δε μια των Σαββατων.* Judæi primum septimanæ diem vocabant unam Sabbati, & sæpe ponitur *μια* pro *πρωτη* ut Gen. 1, 5. Lev. 23, 24. Num. 1, 1. & 29, 1. & 33, 38. Deut. 1, 3. Hagg. 1, 1. item Gen. 8, 5. & Hebraismus quidem hic est, nam Hebræis *אחר* pro *ראשון* sæpe ponitur, ita in Tr. Mass. Schekal. c. 1. §. 1. *באחר באר משמיעין על השקלים הכלאים* Josephus in enumeratione operum primi diei sic inquit: *Και αυτη μεν η πρωτη ημερα* *Μωσης δε αυτην μιαν ειπε* Theophyl. in Lucam: *παρεχον Εβραϊσμοις το μιαν ταυτον σημαίνει τω πρωτην.* Hinc quod dicitur *μια* est *πρωτη* Matth. 28, 1. Marc. 16, 2. Luc. 24, 6. Act. 20, 7. 1 Cor. 16, 2. Sed ad locum memoratum Joh. 20. notat Scaliger de Emend. Temp. pro *σαββατων* legendum *σαββατων*, ut Hebræo *שבתון* respondeat, & tonum à librariis ex ignorantia Hebraismi depravatum existimat. Sed nec apparet evidens ratio, cur in genitivo plurali *σαββατων* & non potius *σαββατα* sit dicendum, sabbatum accipiendo pro integra septimana, quod Judæis fuisse usitatum probat Phariseus Luc. 18, 12. *νηστιαω δις τα Σαββατα* h. e. die secundo & quinto, seu die lunæ & Jovis juxta Glassium, vide quoque Marc. 16, 9.

Luc. 24, 11. *τη δε μια των Σαββατων.* Dies Sabbati erant præter septimum diem etiam alii dies festi, ut Lev. 23, 24. primus dies mensis septimi vocatur Sabbatum memoriale, sic hoc loco & Marc. 16, 9.

primus septimanæ dies, nempe solis quo Christus resurrexit, qui tamen non fuit septimus, dies, nempe proxime sequens Sabbatum dicitur *μια των σαββατων* Matth. 28, 1. Act. 20, 7. 1 Cor. 16, 2. eodem numero & nomine audit tam ultima quam prima dies uniuscujusvis festi, illæ enim pariter celebrabantur Lev. 23, 8. Num. 29, 35.

Mat. 12, 1. *τοις σαββασιδια των σωματιων.* De uno eodemque die pluralis numerus non raro usurpatur ut Marc. 1, 21. & 2, 23. & 3, 2. Luc. 13, 10.

Οδος Σαββατα Act. 1, 12. ex lege Judæorum mille passus continebat, quidam tamen ex Rabbiniis statuunt duo millia intra urbis pomæria interim spatiabantur quantum volebant. Doctiss. Bochartus in Hierozwico P. I. l. 2. c. 54. de hirco Azazel, cujus ductor comites per singula miliaria habere debuit, definit viam Sabbati per quindecim stadia: Goodvvinus in suo Mose & Aron l. 3. c. 3. de Sabbato: affirmat Judæos extendisse iter Sabbaticum majus ad 12. miliaria, videatur quoque Reizius in notis Goodvini: Buxtorffius Lexic. Talmud. col. 2582. Seldenus de Jure Nat. & Gent. l. 3. c. 9. Ludovicus de Dieu ad Acta Apost. p. 4. & seq. Hottingerus de Jure Hebr. p. 33. Hoornbeck contra Judæos p. 507. Drusus ad h. l. Prischmuth de via Sabbati Leusdenius in Philol. Sacr. Pfeifferus in Illustr. Loc. Ebr. & Exotic. N. T. ad l. Luc. 18, 12.

Celebre illud Lucæ *Σαββατον δευτερον* c. 6, 1. fuse adeo tractarunt alii, ut nobis quid dicendum vix sit residuum, vide Chemnit. Harm. c. 45. Walther. Spong. Mosaic

nimum venis } totum, Gen. 2, 21. & 9, 4.
is constans } pars, membrum genitale Lev. 15, 3.
mae oppositum } Ez. 16. 26. Ez. 23. 20.
24. } Lev. 22, 6. 1 Reg. 21. 27. 2 Cor. 4,

[Animal Gen. 6, 13. 19. Num. 27,
16. Ps. 126. 25.

Mosaic. ad Gen. 2, 3. Tarnovv. Exercit. Anton. Cregut. in Gale Rasia pag. 701. Hammond. ad h. l. Coccej. Epist. 163. Scaliger. l. 6. de Emend. Temp. Causabon. Exc. 13. ad Annales Baronii, Pfeiffer Illustr. loc. Ebr. & Exot. N. T. ad Luc. 18, 12.

Quærit Christus Luc. 14, 3. Luc. 6, 9. Marc. 3, 4. Mat. 12, 10. 12. an liceat sanare Sabbato? hoc Pharisei simpliciter non negabant dummodo ægrotus esset in vitæ periculo v. g. si homo graviter esset vulneratus, puerpera juvanda, infans ex circumcissione ægrotaret &c. vide Maimonid. de Sabb. c. 2. sed hydropicum non versari in vitæ periculo existimabant.

Huc pertinet tabula ΣΑΡΞ, quæ mentione paginæ 531. notata est.

Notandum est, quod alicubi intimat D. Gravverus: Caro & carnalis in S. literis æquipollent, quod luculenter patet ex collatione locorum Joh. 3, 6. & Rom. 7, 4. et enim hæc observatio adversus Flacianos suo usu minime caret.

Usurpatur phrasis *κατα σαρκα* de opere præcise naturali extra fidem & gratiam facto Gal. 4, 23. de opere carnali ac peccaminoso Rom. 8, 13. imo etiam de opere ex gratia viribus acceptis facto Rom. 4, 2. 3. 4. ubi το *κατα σαρκα* idem est quod ἐξ ἐργων vers. 1. confer 2 Cor. 11, 18. equidem hæc expositio minime placet Conzenio ad h. l. Opera, inquit, Sp. S. & fidei & charitatis vocare opera secundum carnem, gravius est blasphemia, cæterum aliud est opus *carnis* vel *in carne*, aliud opus *secundum carnem*, Deinde: justificari possumus ex operibus *κατα σαρκα*, hoc est:

ΣΑΓΗΝΗ: Hab. 1, 15. 16. Ezech. 26, 5. Ezech. 47, 10. proprie *everriculum et taager*, vide voces Δικτυον, Δι-αρρηγνυμι, Δεξια.

ΣΑΛΕΥΟΜΑΙ: I. Simpliciter: commoveor Act. 4, 31. II. Penitus de statu moveor, vi superveniente ad cadendum ac succumbendum impellor, id enim infert vis vocis Act. 2, 25.

ΣΑΡΞ, Caro: quæ de significatione hujus vocis in synopsis exposuit B. Danhauerus sequenti tabella huc referre omnino necesse existimavi.

coram hominibus Jac. 2, 18. 21. 2 Cor. 11, 18. sed non coram Deo Phil. 3, 19.

I Joh. 4, 3. μη ομολογεις Ιησυν Χριστον εληλυθота &c. Verba sunt B. Wandolini in Diss. de Fundamento Fidei ad h. l. *Antiquissima Exemplaria legisse videntur: λυει Ιησυν Χριστον. Solvit scilicet Personam Jesu Christi, hanc enim lectionem à Nestorianis sublatam refert Socrates H. E. l. 6. c. 32. retinet vero Vulgatus antequam exhibent antiquissimi Patres. Tertullianus l. de Jejuniis. & l. 5. adv. Marcionem, Irenæus l. 3. c. 18. Theodoretus l. 3. contra Judæos c. 9. Augustinus Serm. 30. de Verb. Apost. Ambrosius de Vocat. Gent. l. 1. c. 8. Leo Ep. 10.*

Joh. 1, 12. 13. ος εκ θεληματος σαρκος & ος εκ θεληματος ανδρος &c. Sunt qui h. l. per *σαρκα* feminam intelli-

gunt, quoniam contradistinguitur *Θελημα σαρκος* *Θεληματι ανδρος* & quia Eva dicitur caro ex carne Adami, ita Augustinus & Theophylactus, sed perperam: dictum enim erat: *εκ εξ αιματων* scil. in plurali tam fœminæ quam viri, & subjungitur quidem *το ανδρος*, sed quoniam *σαρξ* vile aliquod ac abjectum denotat Es. 40, 6. *ανη* vero forte ac nobile I Reg. 1, 1. Es. 59, 6. Zach. 3, 1. ideo hæc omnia junguntur ad denotandum, quod nec nobilitas (quam Judæi præcipue respiciebant jactabundi se esse filios Abrahæ) nec ignobilitas generis respiciatur in opere regenerationis, sed purum *Θελημα* gratiæ.

I Cor. 15, 39. *αλλη σαρξ* &c. loquitur Apostolus de usu ac vefcentia carnis, de qua verba sunt D. Strauchii in Compend. Theol. *Utile defendimus dominium specialiter in animalia non tantum ad ministerium, sed etiam ad ipsummet victum, non potuisset tantum homo uti ministerio brutorum, sed potuisset etiam eorum carnibus vesci, quamvis enim de hac vefcentia carnis non habeamus privilegium explicitum ante diluvium, sufficiebat implicitum quod continebatur in Dominio, abstinuissent tamen forsitan aliquandiu Protoplasti ab esu carniū, non ob religionis interdictum, sed ob proprium & rationale arbitrium, conservanda erant præprimis species animalium, itaque non mactassent prima individua.*

ΣΑΒΒΑΤΙΣΜΟΣ, Ebr.

4, 9. Utitur Apostolus hoc termino tanquam Judæis notiori ad indicandum qualis quies populum Dei maneat, nimirum

Sabbatica, h. e. requies requiei Divinæ similis die septimò, quam adumbrabant feriæ Sabbaticæ anni septimi Sabbatici (quem distinctum volumus ab anno Jubilæo contra Grotium) & quinquagesimi Jubilæi: Intimatur sabbatismus spiritualis, isque inchoatus in regno gratiæ, dum una cum Christo in cælestibus collocamur Eph. 2, 5. 6. à peccati operibus (quod antenus) feriamur Rom. 6, 18. & 9, 11. consummandus in regno gloriæ, in quo vivitur *Sabbatum post Sabbatum* h. e. continuo, *ανεκλειπτω* ac æterno Sabbatismo Es. 66, 23.

ΣΑΡΟΩ, *verro*. Secundum Textum Hebræum præcipuasque Versiones credidissim hoc verbum positum fuisse à LXX. Intpp. Es. 14, 23. Cæterum scripserunt: *θησω αυτην πληθ βαραραθρον εις απωλειαν*, Luth. *Ich will sie mit einem Besen des Verderbens fehren*. Tremellius: *everramque eam everriculo perditionis*. Vetus, Vulgata & Osiander: *scopabo eam in scopā exterminationis*. Erberg. *la spazzerò con scope distrattione*. Pariter Genevenles: *la balieray d'un balier de destruction*.

ΣΑΤΑΝΑΣ: Convenit *Satan* cum Hebræo *Sitna* Gen. 26, 21. & est *αντικειμενος*, simpliciter adversarius quisque, ita adorandus ille ac in secula benedictus Angelus luctator Jacobi ac post illum Angelus Bileami Num. 22, 22. expresse *Satan* vocatur, uterque enim speciem hostilem finxit. Etiam hinc concluditur, nil cognitu difficilius esse, quam apparitiones extraordinarias, & huc vel maxime pertinere

nere δοκιμὴν πνευματῶν. Novimus Diabolum sæpe induere formam ac speciem Angelicam 2 Cor. 11, 14. Job. 4, 15. imo etiam Mat. c. 4. ubi secundam tentationem Lutherus exposuit: *Der Englische Teuffel*: Videmus autem è contrario Christum α-
σαρκιν & bonos Angelos speciem hostilem simulasse e. gr. in apparitionis initio coram Josua, ubi dubitavit ille Heros an hostem an Dominum suum videret, item in combustione Sodomæ, peste Hierosolymitana, vide Dan. 10, 16. Hinc nil mirum quod initio apparitionis factæ valde perturbati fuerint Manoh, Zacharias, alique.

Dicitur alias proprie Diabolus, Draco Apollyon, Abaddon, Primogenitus mortis, Princeps Dæmoniorum, αρχων τῆς κοίτης τῆς γῆς, ἀνθρῶπων & ἀπ' αρχῆς, ὁ πατὴρ τῆς ψευδῆς, ἀγγελὸς τῆς σκοτίας, ὁ ΣΑΤΑΝΑΣ, de hoc extat Luc. 10, 18. ἐθεώρουν τὸν σατανάν ὡς αἵματιν ἐκ τῆς γῆς πεσόντα. Quidam non male hunc locum exponunt de prædicatione Apostolorum, quæ tanquam grande tonitru Satanam dejiceret, ita valde conveniens est glossa Diodati ad h. l. in Bibliis Gallicis: *le sens est: ne vous arrestez pas à ce dechassment du diable hors des corps, j'en ay bien vu des yeux de l'esprit un autre qui commence à se faire par la predication de l'Evangile, assavoir hors de l'empire qu'il occupe encor sur ce bas monde, faisant sa demeure en l'air (le ciel Ecclesiastique)* Eph. 2, 2. & 6, 12. d'ou il assaut les hommes avec avantage & trouble tout l'univers apres avoir été dechasté du haut ciel de la

gloire Ap. 12, 9. 10. ita & Marloratus, cujus notæ ad N. T. Belgico idiomate extant: *the tracht des Satans is the neder-geslagen door de predicatie des Evangelium*: pari modo & quidem uberius D. Heding in suo N. T. Germanico cum notis: Clericus quoque ad h. l. ita inquit: *Eversio regni Cacodæmonum describitur lapsu è celo, quia ut ad celum attolli gloriam maximam significat, ut hoc eodem capite v. 15. ita è celo cadere aut ad infernum deprimi designat pristinae gloriæ amissionem* Es. 14, 12. &c. Cæterum, quantum intelligo, plura adhuc capiunt hæc verba Christi, etenim hic ut alias sæpe ex abrupto Christus θεολογῇ pariter ac Joh. 8, 58. commemorans suam Divinitatem, quod ipse, qui ab initio fuit apud Patrem, vidit quando Satanas dejectus fuit, neque hoc suo fine caret, nolebat enim Apostolos superbia efferri eo quod Diabolos sub sua potestate haberent, ne forte caderent, sicut is olim ex superbia cecidit.

ΣΕΛΗΝΙΑΖΟΜΕΝΟΣ,

Mat. 17, 15. de hoc videatur Doctiss. Bartholinus de Morbis Biblicis §. 18. p. m. 62. hic puer lunaticus à Satana obsessus, nunc in aquam nunc in ignem cadens imago est hominis in vitia vitiis contraria labentis.

ΣΗΜΕΙΟΝ: I. Signum, no-

ta, indicium, hoc vel ἐπιδεικτικόν, vel μνημονευτικόν, ita: Matth. 24, 30. καὶ τότε φανήσεται τὸ σημεῖον τῆς υἱοῦ τῆς ἀνθρώπου ἐν τῷ οὐρανῷ all. 11. τῶν οὐρανῶν. Fluctuat valde Hammondus in expositione hu-

istis loci, nunc portentum illud intelligens, de quo agit Josephus de Bell. Jud. l. 7. c. 12. nunc manifestationem potentiae & vindictae filii hominis in exterminatione gentis Judaicae: Erit autem signum Filii hominis in caelo, seu in nubibus non ασηρ, non cometa, non signum crucis, ut varii varie somniarunt, praesertim ineptissimi pariter ac fabulosissimi Papicolae, qui tanquam ex αποδεδομενω argumentantur Eucharistiam in altera vita duraturam in memoriam passionis, quoniam crux signum μνημονευτικον passionis manebit: Sed posito, signum crucis visendum fore in extremo die, an ideo crucis signum in altera vita durabit? Immemores exclusivae: εως της ημερας εκεινης Matth. 26, 29. Marc. 14, 25. εως οτς Luc. 22, 18. pro inferendo usu Eucharistiae in alteram vitam, asserunt Christum post resurrectionem Eucharistiam summissee cum Emanuntis, sed falso, idque dupliciter, quemadmodum demonstravimus in voce Κλαω. Intelligitur autem Matth. 24. per σημειον seu signum Filii hominis idem quod signatum: Humanitas h.e. caro Christi, ita Luc. 2, 12. και τς τρ εσα υμιν σημειον, ευρησετε βρεφος, ubi signatum ipse infans pro signo ponitur, scilicet ut indicaretur cessasse tunc signa V. T. praesente ipsissimo signato, hinc illud Matth. 12. σημειον & δοθησεται υμιν εμνη Ιωνα τς περ φητς &c. id est, non dabitur vobis signum ultra praeter id quod jam olim datum est, nam non est operae pretium praesente corpore umbram quaerere. Dico signum Filii hominis Matth. 24, 30. idem esse quod signatum eodem versu & sequenti v. 31. scil. humanitas Chri-

sti, h.e. caro & corpus visibile, nam caro & corpus est signum hominis, verum hominem a phantasmate distingvens Joh. 20, 27. Luc. 24, 37. 38. 39. 41. Sicut Deitas Filii est χαρακτηρ Deitatis Paternae Ebr. 1, 3. h.e. Deitas ipsa Patris & tamen dicta χαρακτηρ της υποστασεως ad differentiam Personarum, ita σημειον τς υς τς ανθρωπς est ipsa humanitas Filii hominis, & tamen dicitur σημειον ad demonstrationem evidentiae, innuit hunc sensum effatum illud Joh. 19, 37. Videbunt quem perforarunt. Perforari & accidens proprium corporis, corpus vero est proprium Filii hominis. Est itaque haec phrasys: σημειον υς τς ανθρωπς locutio εξοχηκως σημαντικη carnis Christi; Ex carne tanquam signo cognoscendus est idem ille Jesus Nazareus Act. 1, 11. idque quo ad προσωπον, adeoque de hoc eodem suo corpore agnoscendo & visendo loquitur, dum in hoc loco de annihilatione mundi & extremo iudicio differit, etenim nemo quidem dubitaret Christum Deum omnia tunc iudicaturum, sed voluit hic indicare iudicium sibi quod homini datum Joh. 5, 22. & eiusdem carnis (quam ut σημειον visibile in se vero υποστατικον Filii hominis assumerat) infinitam potestatem, & hic latet illud mysterium: Caro Christi fuit in tempore Creatura. Caro Christi habuit in tempore vim creatricem Joh. 2. Caro Christi habet vim totius universi annihilatricem. Ad signa επιδεικτικα referri debent signa iudicii extremi, eademque vel proxima vel remota Luc. 21, 25. sed de his alibi. Ad signa μνημονευτικα pertinent sequentia: Signum Caini, de

de quo innumeri disputarunt. το χαράγμα
τῆς θύρας Ap. 16, 2. contra: σημεῖον fideli-
um Ezech. 9, 4. 62. Ap. 7, 3. & 14, 1. & 22,
4. Dicitur alias apud LXX. Intpp. σημεῖον
μνημονευτικόν signum *Hamona* seu con-
gregationis, quod in rei alicujus memori-
am erectum est, Luth. *Mahl* Ezech. 39,
15. Hinc σημεῖον ἀντιλεγόμενον, meta
erecta, ein einzig Ziel, daran ein jeder zum
Ritter werden will, Luc. 2, 34. huc perti-
net illa locutio Job. 16, 12. *posuisti me in*
metam tibi ο: tanquam lapidem *Azel* 1
Sam. 20, 19. 20. 21.

Σημεῖον ὑπερηφάνειας Fragm. Esth. c.
3, 11. Græcis c. 14. quasi erecta statua ad
gloriam, pompam, superbiam, jactanti-
am, veluti *Manus Absalonis* 2 Sam. 18, 18.
prohibita Deut. 16, 22. confer Gen. 19, 26.
Σημεῖον, tessera militaris, signaculum rei
alicujus obeundæ Matth. 26, 28. Marcus
posuit συσημεῖον, *losung, parole*.

II. Σημεῖον miraculosum, hoc varie in
Scriptura dicitur vel peti, sive ex fide, ex-
emplo Judæorum, Thomæ Matth. 12,
39. & Joh. 20, 25. vel non peti ex hypocrisi,
exemplo Achabi.

Matth. 16, 1. καὶ προσελθόντες οἱ φα-
ρισαῖοι καὶ Σαδδουκαῖοι πειράζοντες ἐπη-
ρώτησαν αὐτὸν σημεῖον ἐκ τῆς οὐρανῆς ἐπι-
δείξαι αὐτοῖς, confer Matth. 12, 38. Marc. 8,
11. Luc. 12, 54. Signum ex cælo à Judæis
pro summo miraculo est habitum, ut de-
monstravit doctus Abarbanel Judæus
Hispanus in disputatione sua de solstitio
Josuæ, ubi propter hoc miraculum con-
tenditur, anne Josua fuerit major Mose,
quoniam Moses ex cælo quidem signum
attulit in grandine Ægyptiaca, sed Josuæ

miraculum ex cælo duplex fuit & gran-
dine & solstitio demonstratum, observatur
artem præter grandinem tenebras quoque
Ægyptiacas fuisse σημεῖον ἐκ τῆς οὐρανῆς. Cæ-
terum non absque causa Judæi signum ex
cælo pro summo miraculo habebant, nam
hoc magnus Elias præcipue inclaruit, hoc
inter signa Achabo oblata primum locum
tenet Es. 7, 11. & consequenter hoc Chri-
stus præcipue innotuit Matth. 3, 17. Matth.
17, 5. Marc. 1, 11. Luc. 23, 44. 45. Matth. 27,
45. Marc. 15, 33. Joh. 12, 28. 29. 30. hoc ad-
ventus Ejus ad judicium maxime designa-
tur.

ΣΗΠΩ: Dicitur de factore ex
cadaveribus exhalante Jer. 22, 19. item de
factore vulneris, πληγῆς φλεγμαίνουσης, *Eis*
terbâule Es. 1, 6. ita exponitur *Eitern* Psal.
38, 6.

ΣΗΣ, *tinea*, est etiam quod à
Luthero vocatur Prov. 14, 30. *Eiter in*
Weinen, & Mich. 7, 4. *Dorn im Auge oder*
Suß.

ΣΙΓΑΩ: I. *taceo*. II. loquendi
finem facio Act. 15, 13. ita quoque σιγαῖν est
cessare à prædicandis laudibus Divinis Ps.
30, 13. III. Cum summa reverentia, ἡσυ-
χία & attentione auscultari Sir. 13, 28:
πλῆσσις ἐλάλησε καὶ πάντες ἐσιγασάν καὶ
ἀνύψασαν τὰ ῥήματα αὐτῶν ἕως τῶν νεφέ-
λων. IV. Moram dicendi facio Sap. 8, 12:
σιγῶντα με περιμένεσι, καὶ φθγγόμενῳ
προσεξέσσι, καὶ λαλῆντος ἐπιπλείον
χειρὰ ἐπιθήσασιν ἐπὶ στόμα αὐτῶν,
nam dixerat ante: ἐξὼ δι' αὐτὴν δο-
ξάν ἐν ὄχλοις καὶ πρὸς πᾶσα πρεσβυτε-
ρα

εἰς οὐκ οὐκ, οὐκ οὐκ εὐερεθισομαι ἐν κρυπτῇ καὶ
ἐν σὺν δυνάστων θαυμαθισομαι. V. ta-
cendo assentior & concedo dicta Job. 29,
21. VI. σιγαῶ obmutesco Psal. 83, 2. Psal.
39, 3. alias σιωπῶ Es 62, 6. Amos 5, 13.
κωφεύομαι Job. 13, 19. κωφώμαι Psal.
39, 10. ἀποκωφώμαι Ezech. 24, 27. VII.
Plane nullum strepitum concito Jud. 16, 2.
VIII. Nihil respondeo fingens me nihil au-
divisse 1 Sam. 10, 27. IX. nihil obloquor
Lev. 10, 3. 4. sed dictoria ac injuriam pa-
tienter fero, alto silentio concoquens, lon-
ganimiter ac pacifice ago Psal. 50, 21. X.
In solitudine ac silentio permaneo Job. 31,
34. hoc quamvis in loco LXX. Intpp. hoc
verbum plane omiserint, aliique Interpre-
tes valde variant: Lutherus: Hab ich mir
grauen lassen für der grossen Menge, und
die Verachtung der Freundschaften mich
abgeschreckt hat? Ich blieb stille und gieng
nicht zur Thür aus: quasi dicat: Ich blieb
sein stille in meinem Hause, ich kam zu kei-
nen Assambleen, und machte mir keine Ge-
danken ob meine Freunde darüber höse
würden: Longe aliter Svaningius: San-
delig jeg kunde forschreffe en Stor hob,
men dend foragteligste i blant mine hus-
folck kunde forferdet mig at jeg skulle
taugd Stille og rihe gaad und af en dør:
Vulgata: Si exravi ad multitudinem ni-
miam, & despectio propinquorum terruit
me & non magis (Osiander. Num?) tacui,
nec egressus sum ostium. Tremellius: quod
violentia usus sim in multitudinem ma-
gnam: Si contemptus familiarum exterru-
it me ita ut conticescerem, non exirem por-
ta? Pari fere modo Genevenses & Italicæ
Versiones, scil. hoc sensu: quamvis po-
tuerim insignem multitudinem reprime-

re, tamen tacui & non egressus sum ex
porta. XI. Animum despondeo Jer. 49,
26. Jer. 50, 3. Exod. 15, 16. XII. lugeo
Thren. 2, 10. potest addi locus Ezech. 24,
16, 17. Cæterum LXX. Interpretes ita lo-
quuntur: Ἰδὲ ἐγὼ καμβάνω ἐκ στήθεος ἐπὶ θύ-
μηματα τῶν ὀφθαλμῶν στήθην περιτά-
ξαι, ὥς μη κοπῆς, ὥδ' ὥς μη κλαυθῆς, σενάγ-
μος σπλάγχνος, σσφύος, πένθος ἐστίν.
fortissimi sunt gemitus qui ex corde inti-
mo profecti sanguinem coagulant, ma-
lum hypocondriacum alunt ac dicuntur
σενάγμοι σπλάγχνος, σσφύος πένθος
est dolor pariter ac luctus puerperæ lum-
bos tenentis præ cruciatu: Sed ad H. T.
reddi debet *clamore file* (Luth. heimlich
magst du seuffzen Ital. *rimanti di sospi-
rate*, Genev. *de porte toy de soupirer*) οὐκ
clama, nam filere debebat lugens (quippe
cum præficarum solummodo erat clama-
re in luctu super mortuos atque incondi-
tum clamorem edere) ita ut non modo
non clamaret, sed nec salutanti responde-
ret, vide R. Kimki ad h. l. & confer 2 Reg.
4, 29. ubi Vir Dei prohibet ne Gieri ad
puerum mortuum iturus salutantes resal-
lutet, quod non solum festinationis sed &
luctus causa dixit: Sensus itaque est Ezech.
24. Clamando file, vel silendo clama ο:
clanculum clama & geme in corde tuo,
clamor namque tacitus fortissimus est.

Posuerunt LXX. Intpp. καταυπσιον
pro σιγαῶ Psal. 4, 5. ὀργιζέσθε καὶ μὴ μαρ-
ταυτε (Aquila: κλονεῖσθε, Symmachus:
ὀργιζήτε ἀλλὰ μὴ μαρταυτε) α λεγετε
ἐν ταῖς καρδίαις υμῶν ἐπὶ ταῖς κοιταῖς υμῶν
καταυπνετε (Aquila: ησυχασατε) Psalter.
Vet. Ital. Parisiens. *tremate & non pechi-
dite* (Erb. *parlate*) nel cuore vostro sopra il
vostro

vostro letto & tacete. Gall. Vers. tremblez & ne pechez point, parlez en vos cœurs sur vos lits & taisez-vous. Tremell. commovemini sed non peccatis, cogitate cum animo vestro in cubili vestro & quiescite ut qui maxime. Osiander: loquamini in cordibus vestris, in cubilibus vestris & silete, Ita quoque D. Cornerus, addita explicatio-
ne: Contremiscant: timeant Deum ne peccent, vel: conturbentur & commoveantur animis sub cruce, sed moderentur dolorem & motum ne agant contra Deum aut proximi dilectionem, prudenti meditatione cogitent secum, rem considerent, & deliberando expendant ne offendant Deum, & quidem instrato, cum vacant & liberi sunt à curis, tempore nocturno; Sileant, quiescant, sint animo pacato, nihil loquantur in Deum, acquiescant Ejus voluntati, ponant omnem spem in Deo, expectent taciti, perantque auxilium, hæc sunt sacrificia v. 6. opera grata Deo & cultus accepti Rom. 1, 2. Luth. Bûrnet ihr, so sündiget nicht, redet mit eurem Herzen auf euerm Lager, und harret Selah!

Σιγαν dicitur mare quiescens à fluctibus Jon. 1, 11. 12. 15.

Σιγαν est in exitium ruere Ps. 31, 18. 1 Sam. 2, 3.

ΣΙΝΙΑΖΩ, Iis, quæ attulit Leigh ad hanc vocem, addi velim quæ habet Antonius Cregutus in Gale Razaja p. 473. tentatio Petri terminis εμφοτικότοις exprimitur: primo voce εξατμίζω, quæ significat petere ad supplicium ad quæstionem ut Syra לנש. Deinde voce συνιασαι à σινον cribrum. Vox rarissima respondens Syriaco ܥܪܒܐ ventillare, cribrare, & Chaldaico ܥܪܒܐ cri-

brum, quod verbum etiam in Pahel significat confundere, perturbare, quod non est a tentatione alienum, tuncque respondet verbo σινεσθαι non συνιασαι, quod olim innuit Theophylactus cum interpretatur ταραξαι καὶ βλαψαι in Arabica Versione est Garhala, quæ vox etiam cribrare significat.

ΣΚΑΝΔΑΛΟΝ: Qui legerit Martinium in Lexico voce Scandalum & Scandalizo, atque Hamondum ad Matt. 11, 6. habebit omne id quod de hac voce dici possit, adeoque absque ulla vocis expositione addemus solummodo loca V.T. ex Versione ταν LXX. ab illis ommissa, ubi hæc vox occurrit: Jud. 8, 27. 1 Sam. 25, 31. Ps. 106, 36. 1 Sam. 18, 21. Psal. 69, 23. Ps. 140, 6. & 141, 9. & 119, 165. & 49, 14. item Sap. 14, 11. & σκανδαλίζω Sir. 9, 5.

ΣΚΕΥΟΣ, Vas: Σκευῶς ατιμίας dicitur homo contemptus ac infortunatus Os. 8, 8. Jer. 22, 28. Σκευῶς ατιμίας, homines increduli ac peccaminosi 2 Tim. 2, 20. Contra: σκευὴ τιμῆς, credentes, viva Christi membra ibidem. Καταρας σκευῶς, σκευὴ οργῆς homines damnabiles ac damnandi Rom. 9, 22. σκευὴ αγία vera Ecclesiæ membra Zach. 14, 21. σκευὴ ἐλεος Rom. 9, 22. εἰς τιμὴν v. 21. Σκευῶς ἐκλογῆς homo utilis ad Ministerium Apostolicum ac ad illud segregatus Act. 9, 15. Αδελφεσθερον σκευῶς γυναῖκα, uxor 1 Pet. 3, 7. Sed σκευῶς 1 Thess. 4, 4. non denotat uxorem, ut vult Heinsius in Annot. ad N.T. cum cælibibus quoque id præceptum sit datum ἐκα-
στον τοῦ εαυτοῦ σκευῶς κατασθαι ἐν ἀγιασμῷ καὶ τιμῇ, sed denotat ipsum hominis cuius-

juscunque corpus, ut 1 Sam. 21, 5. τα
σκεπη των παιδων αγια.

ΣΚΗΝΗ: I. *tabernaculum, ten-*
torium 1 Reg. 20, 12. Jer. 6, 3. Dan. 11, 45.
Hab. 4, 7. Σκηνη Democrito, Hefy-
chio aliisque est corpus, adeoque non in-
solens adeo est locutio Apostoli 2 Cor. 5, 1.
οιδαμεν γαρ οτι εαν η επιγει ημων οικ. α-
τη σκηνης καταλυθη, οικοδομην εκ θεου
εχομεν, οικιαν αχειροποιητων, αιωνιαν εν
τοις ουρανοις. Cum σκηνη & σκηνη ita
dicatur de corpore, omnino το εσκηνωσεν
Joh. 1, 14. de induitione corporis humani
seu incarnatione τη λογ. est accipien-
dum, quamvis neque rejiciam illorum
sensem, qui το εσκηνωσεν de brevi illa
conversazione dulcissimi Salvatoris no-
biscum in his terris 30. vel 32. annorum
spatio finita intelligunt, cum σκηνωσαι sit
paululum temporis morari, οικειν vero
semper manere Col. 2, 9. Rom. 7, 17.
II. Σκηνη Θε. dicitur cælum & nubes
2 Sam. 22, 12. Psal. 18, 12. Job. 36, 29. ali-
as Σκηνη Θε. gratiosa Ejus protectio, qua
suos absconditos (h. e. fideles) protegit à
malo Psal. 27, 5. III. Ponitur Σκηνη pro
capsa, cista Efr. 8, 29. IV. Σκηνη tentorium
belligerantium atque Regum unde σκηνη
Jer. 6, 3. denotat bellum & Dan. 11, 45. &
Hab. 4, 7. *Imperium*: Heic quoque
considerari potest locus Amos. 5, 26.
Θη. truget den Sichut eueru Rönig, LXX.
ανελαβετε την σκηνην τη μολοχ και το
α. εν τη Θεουμων Ρεμφαν τυπες αυ-
των, ης εποησατε εαυτοις. Qui horum
terminorum explicationem velit, adeat
Bochartum in Chanaan & Phaleg. Vitzi-
um in Ægyptiacis, Seldenum de Diis Syris

quamvis absque eorum cortice nataturo
mihi occurreret forsan ansa dicendi περι
τοις ναοις της Αρτιμιδ. in Aetis, typis
Gentilium à typo Mosis in monte viso
alienissimis licet similibus (qua de re præ-
cipue legendus Mornæus de Ver. Rel.
Christ. Hoornbeck in Conv. Ind.) deni-
que τω τινος. Sed brevitatem jubet in-
stitutio hujus opellæ.

ΣΚΙΑ των μελλοντων Ebr. 10,
1. Ebr. 8, 5. Col. 2, 17. dicitur omne id,
quod sub Veteri pacto Christum adum-
bravit, hinc sensu Ecclesiastico adhuc um-
bræ nomine venit omne id quod hic im-
perfecte videmus ac cognoscimus respec-
tu visionis ac ipsarum rerum possessionis
in altera vita ubi το φως, ubi σωμα, ubi
υποστασις, ubi παντα τετραχηλισμενα,
ita Ambrosius ad 1 Cor. 13, 9. *hic umbra,*
hic imago, illic veritas, umbra in lege, ima-
go in Evangelio, veritas in celo. Σκια
dicitur *protectio Divina* (nam sub umbra
delitescimus) Es. 4, 6. Es. 51, 16. alias σκε-
πη Psal. 17, 8. Psal. 51, 1. Ps. 121, 5. Pari
modo transfertur ad protectionem sub
potestate humana e. gr. *umbra Aegypti*
Es. 30, 2. 3. ubi LXX. Intp. posuerunt σκε-
πην, sed retinuerunt vocem σκια in ea-
dem significatione Thren. 4, 20. Σκια
transfertur ad id, quod fluxum, inane ac
fere nihil est, ita vita hominis dicitur σκια
1 Par. 30, 15. Job. 8, 9. Job. 14, 2. Job. 17,
7. Psal. 102, 12. Psal. 144, 4. Ponitur pro
requie Job. 7, 2. Pro *tenebris* Jer. 6, 4.
ita σκια θανατη denotat tenebras spiri-
tuales Matt. 4, 16.

ΣΚΙΡΤΑΩ, *salto, tripudio.*
Est hyperbolica locutio de montibus Psal.
114, 4. 6. dicitur proprie de *feris* Sap. 17, 19.

ΣΛΚΗΡΟΣ, ΣΚΛΗΡΟΤΗΣ, ΣΚΛΗΡΥΝΩ, ΣΚΛΗΡΟΚΑΡΔΙΑ,
ΣΚΛΗΡΟΤΡΑΧΗΛΟΣ, Ex his cunctis exsurgit *induratio* consideranda in suo
subjecto quod est:

Durum, intractabile, flecti nescium, induratum à verbo
נִשְׁרָר Ex. 7, 3. Gr. σκληρυνειν. Durum inquam in-
star lapidis, ita enim homines à Basilio dicuntur λ-
θονκαρδιοι, instar adamantis Zach. 7, 12. quod non
commovetur promissis, non afficitur beneficiis,
non terretur minis, non emendatur plagis.

Robustum, roboratum ad resistantiam à verbo נִשְׁרָר
Exod. 4, 21. Græc. κατισχυειν.

Aggravatum seu pondere, seu pinguedine, ut se releva-
re vel ad meliora erigere nequeat, à verbo נִשְׁרָר Gr.
παχυειν, λιπαρειν, Es. 6, 10. Deut. 32, 15. 1 Sam. 6, 6.
Ps. 4, 3.

Cor } Crassum, obduratum, αναθητον quod callum obduxit
à verbo παρω Joh. 12, 40. Eph. 4, 18. hanc παρωσιν
sequitur απαλγησια, de dolentia Eph. 4, 19. perti-
net huc illud Ps. 119, 7. ετυρωθη ως γαλαη καρδια
αυτων Scholiast. εσκληρευθη, απελιδωθη.

Exacerbatum, quemadmodum caro aceto mersa ob-
durefcit, à verbo πα, απικραιω, unde παραπικρα-
σμος Ebr. 3, 15.

(Καρδια αμετανιτη Rom. 2, 5.

Mens, νησ αδοκιμος Rom. 1, 28. seu

Spiritus, πνευμα κατανυξας Rom. 11, 8. phrasi desumpta
ex Es. 29, 10. ubi verba נִשְׁרָר נִשְׁרָר נִשְׁרָר inferunt soporena
gravem, sed LXX. Intpp. dixerε κατανυξιν compunctio-
nem quam sentiunt quidem sed obducto sopore rejiciunt
obdurati αυτοκατακριτοι Tit. 3, 11.

Conscientia cauteriata 1 Tim. 4, 2. eo sc. sensu quo cauterium
sequitur sæpissime αναθησια ac immedicabile vulnus.

Oculi κεκαυμμενοι Mat. 13, 15. o. clausi Es. 6, 10. τετυφλω-
μενοι Joh. 12, 40. obscurati Psal. 69, 24.

Aures βαρεις Mat. 13, 15. aggravatae Zach. 7, 11. Es. 6, 10.
απεριτμητοι Act. 7, 5. obscuratae Ps. 58, 5.

Frons dura Ezech. 2, 4. ænea Es. 48, 4.

Facies durior petra Jer. 5, 3.

Cervix dura Act. 7, 51. Indurata Deut. 10, 16. ferrea Es. 48, 4.

Tergum obversum Zach. 7, 11.

Ad intra, in
voluntate,
sensu, pro-
posito

Homo
ejusq;

Ad extra,
phrasibus
Scripturæ q;
tamen inte-
riorem ho-
minem deli-
neant.

Dixi hominem subjectum indurationis, scil. ex ore & more Scripturæ loquentis : Dæmoni equidem est induratio propria, at in Dæmonem non cadit proprie, ex phrasi Scripturæ, neque respectu ullius compellationis, admonitionis, επανωρθωσεως cui refragari possit, cum illi nulla parata sit Redemptio ut fundamentum, neque posita promissio ut medium motivum Discas licet hinc hominem obduratum Dæmone deteriore esse.

ΣΚΟΛΙΟΣ, proprie *obliquus*, transfertur autem ad mores hominum, & est *perversus*. Ita dicitur γε.εα.σκο.λια Act. 2, 40. Phil. 2, 15. & 1 Pet. 2, 18. Domini vocantur σκολιοι. Vulgata pro σκολιοιε posuit dyfcolos, morosos, sed in Græco est σκολιος & sequuntur verba πα.σχην.αδικως. Sub δυσκολοις, morosis Dominis sæpe indigna pati cogimur, sub σκολιοις perversis etiam αδικα injusta : Junguntur Prov 4, 4. σκολιον.το.μα.κα.ι.α.δικα.χειλη, opponuntur invicem Prov. 28, 11. ο.πο.ρε.υο.με.νος.δι.και.ως.κα.ι.ο.σ.κο.λι.αι.ς.ο.δο.ις.πο.ρε.υο.με.νος.

ΣΚΟΛΟΥΨ, Lutherus vertit Dorn Num. 33. 55. So werden euch die, so ihr überbleiben lassen, zu Dornen werden in euren Augen und zu Stacheln in euren Seiten. Erberg. col suo braccio. Vulgata : clavi (Osiander : Spina) in oculis & lanceæ (Osiand. pali præacuti) in lateribus Tremellius : Spinas oculis vestris, & aculeos lateribus vestris. Vetus Latina : sudes præacuti oculis vestris & lanceæ lateribus vestris LXX. σκολω.πες.εν.τοις.ο.φ.θαλ.μοις.υ.μων.κα.ι.βο.λι.δες.εν.ταις.π.λευ.ραις.υ.μων.

in Hebræo est כַּוְשִׁי & כַּוְשִׁי, parallelus est Jos. 23, 13. Bonus homileticus varia poterit hinc sibi excerpere meletemata de reliquiis carnis, quæ Chananæorum instar sunt σκολω.πες.εν.σα.ρκι, de vicinis αντι.κει.με.νοις, vel, ut loqui amant LXX. Seniores, εκ.θ.ρε.υο.με.νοις, de convenientia hujus locutionis cum phrasi Paulina 2 Cor. 2, 7. seu stimulo qui innumeros Scriptores & Criticos hætenus pupugit, quibus aliisve prurientibus etiam hanc terram reciprocandam relinquimus. Ponitur σκολοψ pro variis adversitatibus Os. 2, 6. Proprie dicitur *stimulus baculi*, Danice Brod, pug eller gad i enden paa en stasv Sir. 43, 21. vel *clavus* Ex. 28, 24.

ΣΚΟΡΠΙΟΣ. Post Illustrem ac εξοχηως Lectissimum Bochartum, cui plerasque jucundioris studii horas debeo, ne γεu quidem ad hanc vocem afferre auserim, vide autem Lector Benevole aureum ejus Hierozwicon P. II. L. 4. c. 29.

ΣΚΟΡΠΙΖΩ : phrasis illa Mat. 12, 30. Luc. 11, 23. Qui mecum non colligit, dispergit : videtur de collectione & dispersione ovium intelligi ex Joh. 10. ubi lupus dicitur dispergere oves : hanc explicationem non averfabuntur qui ex Doctorum Scriptis didicere situm ac pascua Palæstinæ.

ΣΚΩΛΗΚΟΒΡΩΤΟΣ : Volenti mihi ad hanc vocem quidquam notare occurrit iterum ejusmodi πολυ.μα.θ.εια Bocharti Hieroz. P. II. l. 4. c. 18. &

c. 24. col. 611. & 622. atque Bartholini de Morbis Biblicis p. 80. ut nil mihi residuum existimem quod mea possit augere analecta, eos igitur consule Lector & discite: ab iis, qui plura legunt, pauca scribi posse.

ΣΠΑΡΓΑΝΟΩ, fasciis involvo: Derivat B. Chemnitius Harm. Evang. p. 93. c. 8. hanc vocem ἀπο τὸ σπασσεν, lacerare, unde nonnulli sordidas lacerasque omnino fascias dixere ad amplificandam Matris, filiique paupertatem, cæterum licet Dominus Noster pauper ad nos accesserit, pauperque propter nos factus sit, non tamen sordidis omnino pannis involvi debuit, ut inquit Erasmus ad Luc. 2, 12. *ut Parentibus Jesu tenuitatem ac paupertatem libenter tribuimus, ita sordes ac mendicitatem procul amovemus, habet & paupertas suam mundiciem*: Est autem σπαργανὼ ἀπο τὸ σπείραν colligare & γένος proles, convenit cum Hebræo שָׁרַף Ezech. 16, 4. Job. 38, 9. ubi LXX. verterunt σπαργανον. Observat quidem Drusius in Luc. 2, 7. vocem σπαργανον apud Svidam exponi τὰ ρακῆ, quod si detur, novimus tamen ῥακος ἀγνάφον esse rudem recentemque pannum, non vero lacerum aut sordidum: Habuit sibi Christus moriens οἶκον & sepulchrum, in quo nemo fuit repositus, & quidni habuerit Christus nascens σπαργανα, quibus nemo fuerit usus?

ΣΠΑΤΑΛΑΩ, Est proprie Germ. lechzen, hüpfen, spielen, veluti vi-

tuli saginati ut dicitur de Jeschurum Deut. 33, 15. transfertur hoc ad homines qui in voluptatibus vivunt, sic dicitur Ezech. 16, 49. ἐν εὐθηνιαῖς σπαταλαν, alias κατασπαταλαν Amos. 6, 4. Lutherus exposuit: *Überfluß treiben*, alias κατασπρηνιάζειν, λακτιζειν.

ΣΠΕΡΜΑ, Semen: Variis in locis, ubi in Hebræo est brachium, LXX. Intpp. posuerunt σπέρμα Ezech. 31, 17. *Etiā ipsi descenderunt cum ipso in infernum ad interfectos gladio & brachium ejus, sederunt in umbra ejus in medio gentium*. Diodat. Gall. *son bras aussi* LXX. καὶ πο σπέρμα αὐτῶν οἱ κατοικούντες ὑπὸ τὴν σκέπην αὐτῶν. Luth. *Denn sie musten auch mit ihm hinunter zu der Hölle, zu den erschlagenen mit dem Schwerdt, weil sie unter dem Schatten seines Arms gewohnt hatten unter den Heyden*: Dicitur potestas & Imperium βραχίων, subditi vero σπέρμα ita Ps. 89. *& porro in eterno il seme suo & il throno di quello come di del cielo* Es. 48, 14. τὸ αὐτοῦ σπέρμα Χαλδαιῶν H. T. *faciet voluntatem ejus in Babel, & brachium ejus erit in Chasdim*: Diod. *& son bras sur les Chaldeens*, pariter omnes alii Interpretes. Esaiæ 33, 2. ἐγενήθη τὸ σπέρμα αὐτῶν εἰς ἀπώλειαν, ἡ δὲ σωτηρία ἡμῶν ἐν καιρῷ θλιψέως Lutheri autem: *Herr! Sey uns gnädig, denn auf dich harren wir, sey ihr Arm frühe, darzu unser Heyl zur Zeit des Trübsahls* ita quoque exponunt reliqui omnes Interpretes. Es. 31, 9. in Hebræo est יָנֵף ignis, sed LXX. dixere σπέρμα: Μακάριος

ος εχεν Σιων σπερμα καὶ οικιας εν Ιερουσαλημ. Diod. Gall. *L'Eternel du quel le feu est en Sion & la fournaise en Jerusalem* eisdem fere terminis reliqui Interpretes, variant quippe à LXX. Intpp. litera non sensu.

ΣΠΟΔΟΣ, *Cinis*, est symbolum mortalitatis Gen. 18, 27. Deinde luctus ac miseriæ adeoque signum pœnitentiæ, quoniam pœnitentes in pulvere & cinere sedebant, pulverem & cinerem super capita spargebant Job, 30, 19. Job. 42, 6. Jon. 3, 6. Es. 58, 5. Dan. 9, 3. Es. 44, 20. Psalm. 102, 10. Ezech. 28, 18. 2 Sam. 13, 19. Job. 2, 8. Neh. 9, 1. Psalm. 103, 14. Job. 19, 25. sic etiam Matth. 11, 21. εν σακκω καὶ σποδω. Nemini, ut opinor, ignotum est, quod sicut vox *Saccus* communis est omnibus fere linguis sive orientalibus, sive Græcæ atque Europæis, ita cineris in luctu sparsio communis omnibus populis, à Judæis enim Jer. 6, 26. Deut. 9, 3. vid. Joseph. Ant. l. 20. c. 5. ad Ægyptios transit teste Diodoro Siculo, ab Ægyptiis ad Græcos, ut patet ex Demosthene, Plutarcho, Homero, à Græcis ad Romanos, ut constat ex Ovidio & Apulejo, eundemque ritum in primitiva Ecclesia receptum innuit Tertullianus. Erat autem fidelibus in luctu mos spargendi cineres super caput quoniam spem habebant aliquando ex pulvere resurgendi, & tunc omnis miseria καταργηθήσεται. Erat quoque hoc signum pœnitentiæ, avaritiam Geolatricam, Gastrolatricam, Mammonolatricam deponens (NB οἰεν[ς] λυστ) sicut saccum loco fastus, φαντασίας, υπερφαι-

νειας (NB hofferdig liso og lernet) substituerunt, ac denique jejunium καὶ σεῖα peccatum gulæ (NB fiods lyst) ac concupiscentiæ carnalis confitens, damnans, detestans, abrogans (NB vide 1 Joh. 8, 10.) usitatum fuit.

Dicebantur cum cinere comedere panem suum lugentes mortuum Psal. 102, 10. & huic phrasi concordat vocabulum *Trauer-brod* Ezech. 24, 17. LXX. αἶστος ἀνδρων. Scilicet primis septem diebus luctus panis ab amicis afferebatur, adeoque intelligitur panis hominum scil. aliorum, vicinorum, amicorum, ita Kimki & Chaldaeus eodem modo quo Lutherus, interpretati sunt *panem luctus*.

Mich. 1, 10. 11. 12. 13. Gehet in die Trauer-Cammer (Svaning. Welt dig i Støv du Ophrahuf) vers. 11. Du schöne Stadt must dahin, & paulo post: um des leydens willen des nechsten Hauses (alii vertunt: transi quæ habitas in Scaphor, planctus erit in Ezel) v. 12. Die betriübte Stadt vermag sich nicht zu trösten (alii ponunt Maroth) v. 14. du must gefangen gehen so wohl als Gad (alii: tu urbs Lakisich dabis munera urbi Moresch & Gath) Dubium est an illa nomina propria retinenda sint: LXX. Intpp. & vulgata reddunt verba appellative, Pagninus prima duo loca appellative intelligit, posteriora tria nomina urbium propria existimat, Arias Montanus & Angli omnia volunt de urbibus explicanda esse: Drusus in Proph. Minores suum cuique iudicium relinquit: Grotius omnia appellative transtulit, castigatus propterea à Calovio, sed si textum Hebræ-

Hebræum penitus intuemur, certum est nomina propria intelligi, ut recte Hebræi annotant, nam 1.) urbes istæ singulæ reperiuntur: Ophrea seu Aphra sita erat in tribu Benjamin Josv. 18, 23. Scaphir in tribu Juda inter ελευθεροπολιν & Ascalon: Eze- lis mentio fit Zach. 14, 5. Maroth erat in tribu Juda, cujus meminit Eusebius in locis Hebr. Moresch & Gath in tribu Juda inter ελευθεροπολιν & Gazam, 2.) est Prophe- tæ scopus vaticinari adversus tribum Judæ & Benjaminin, quibus hæ urbes sitæ erant: Notandæ tamen est elegans emphasis comminationis Propheticæ in explicatio- ne horum nominum hoc sensu: *Gehet in die Trauer-Kammer, oder in die Stadt so Trauer-Kammer heist: Zaenam wird nicht ausziehen um des Ends willen der Stadt die ihr die nechste ist, du Ort, der du Schönstadt heist, must dahin, die Stadt so die Betrübte genennet wird, vermag sich nicht zu trösten.* Ita enim solenne est Sacræ Scripturæ pro conditione rei substratæ sive in bonam, sive in malam partem ad nomi- na hominum, urbium vel regionum paro- nomasias alludere, de prophanis non lo- quor, prout in Pseudo-Sibyllinis legas: *Επει και Σαμος αμμος, εσ ειτε Δηλος αδη- λος, και Ρωμη ευμη* de Sacris tantum loquor vaticiniis, tanquam: *Dilatet Dominus Ja- pheto: Dilatet Sancta lingua est Japhet.* Gen. 5, 29. Noach (*Jenuahamenu*) confo- labit nos Gen. 49, 8. Juda (*Joducha*) lauda- bunt te fratres tui vers. 16. Dan (*Jadin*) judicabit populum suum: vers. 19. (*Gad* (*Gedud Jegudennu*) Gad turma populabi- tur eum, sed ipse alios (*jagud*) populabi- tur tandem. 1 Sam. 25, 25. Nabal est no-

men ejus & (*Nebalah*) stultitia cum eo est: Soph. 2, 4. Aza (*Azuba*) derelicta erit Ac- caron (*theaccer*) eradicabitur. Jer. c. 1. v. 11. 12. Quid vides Jeremia? Et dixi: vir- gam (*Saked*) amygdali video: tunc dixit Dominus: bene vidisti, nam (*Soked*) festi- no ego super verbo meo: Vide quoque quæ de urbe *Gath* dicta *Metegamma* scri- psit Bochartus in Hierozwico P. I. p. 225. l. 28. scil. c. 18. Diodatus in Versione Galli- ca loci supra memorati retinet quidem nomina propria, attamen in glossa hæc ad- dit. *Or d'autant que ces noms d'Aphra, Sa- phir &c. ne se trouvent point ailleurs* (quod tamen superius aliter demonstravi- mus) *& qu'ils representent icy des lieux celebres, il est vray, semblable, qu'ils ont été formés par le Prophete, par allusion au sens de sa Prophetie, comme en lieu d'Ephraim, c'est, fertilité, il dit: maison, d'Aphra, c'est cendre, pour marquer que cette tribu si puissante, seroit ruinée & reduite en cen- dres, en lieu de Samarie, c'est lieu des buissons, il dit Saphir, c'est beau, pour montrer la gloire ou cette ville etoit mon- tée, & d'ou aussi elle deherroit, en lieu de Sion il dit, Saanan, c'est lieu d'issue ou de grand abord d'allants & venants, duquel lorsque les Assyriens ravageroient le pays, on ne pourroit sortir, au lieu de Bethel, c'est maison de Dieu, il dit: Beth-Haezel c'est maison de separation, d'autant que Dieu l'abandonneroit comme un lieu immonde, en lieu de Ramoth c'est hauteffes, il dit: Ma- roth, c'est amertumes: LXX. Intpp. οι εν Γεθ μη μεγαλυνεσθε, και οι Ενακειν μη ανοικοδομειτε εξ οικου κατα γελωτα γην καταπασαθε κατα γελωτα υμων V. II.*

κατοικῶσα καλῶς τὰς πόλεις αὐτῆς, καὶ ἐξηλθε κατοικῶσα Σεννααρκὸς ψαοθαοικὸν ἐχόμενον αὐτῆς, ληψέτω ἐξ υμῶν πληγὴν ὀδύνης. 12. τίς ἤρξατο εἰς ἀγαθὰ κατοικῶσα ὀδύνης; ὅτι κατέβη κακὰ παρὰ Κυρίου ἐπὶ πύλας Ἱερουσαλήμ. 13. ψοφὸς ἀρμάτων καὶ ἵππων 13. Κατοικῶσα Λαχεῖς, ἀρχηγὸς ἀμαρτίας αὐτῆς ἐπὶ τῇ θυγατρὶ Σιών, ὅτι ἐν σοὶ εὐρεθῆσαν ἀσεβείαι τοῦ Ἰσραὴλ. 14. διὰ τὰς δώσεις ἐξαπορελλομένους ἕως κληρονομίας Γεθ, οἰκὸς ματαίους, εἰς κενὸν ἐγένοντο τοῖς βασιλεῦσι τοῦ Ἰσραὴλ. 15. ἕως τῶν κληρονομῶν ἀγαγῶσι κατοικῶσα Λαχεῖς, κληρονομία ἕως Ὀδολαμῆς, ἡ δόξα τῆς θυγατρὸς Ἰσραὴλ. Vulgata: In Geth nolite annunciare, lacrymis ne ploretis, in domo pulveris pulvere vos conspergite (Osiander.) Aphra, in pulvere vos volutate) (Tremellius in domo Hophra pulvere te voluta) Et transit a vobis habitatio pulchra, confusa ignominia (Osiander. abicum confusione tu pulchra civitas quae superbe sedebas, Tremell. transi habitatrix elegantis loci nudata pudendis) Non est egressa quae habitat in exitu: planctum domus vicina accipiet ex vobis quae stetit sibi met (Osiander. non egredietur habitatrix Zaenan propter luctum Beth-Azel, etiam cum à vobis stationem suam transferet, Tremell. non exhibet habitatrix loci pecorosi, planctus erit in locis adjacentibus quae accipiunt à vobis constitutionem suam) quia infirmata est in bonum quae habitat in amaritudinibus, quia descendit malum à Domino etiam usque ad portam Hierosolymarum (Osiander.

anxie expectabit bonum habitatrix Maroth quia &c. Tremell. non dolebit propter bonum habitatrix asperarum sedium, cum descenderit malum &c.) Tumulus quadrigae stuporis habitanti Lachis (Osiander. junge currum cum dromedario tu habitatrix Lachis: Tremell. junge currum angariis habitatrix Lachis) principium peccati est filiae Sion, quia in te inventa sunt scelera Israel, propterea dabit emissarios supra hereditatem Gath (Osiander. dabis obsides super hereditate Gath) domos mendacii in deceptionem (Osiander. domus Achsib in mendacium erunt) Regibus Israel (Tremell. idcirco dato munera cum Moresebeta Gathi domus Acribi erunt mendaces Regibus Israel) Adhuc heredem adducam tibi quae habitas in Maresa, usque ad Odollam veni & gloria Israel: Luth. verkündiget sich ja nicht zu Gath, lasset euch nicht hören weinen, sondern gehet in die Trauer-Kammer, und sitzet in die Aschen, du schöne Stadt must dahin, die Einwohner in Zaanan wird nicht ausziehen um des Leidens willen des Nehesten Hauses, er wird von euch nehmen wenn er da sich lagern wird, die betrübte Stadt vermag sich nicht zu trösten, denn es wird das Unglück vom Herrn kommen auch bis an die Thor Jerusalem: Du Stadt Lachis spanne Läufer an und fahre davon, denn du bist der Tochter Sion der Anfang zur Sünde, und in dir sind funden die Ubertretung Israel, du wirst müssen Gefangene geben so wohl als Gath: Der Stadt Achsib wirds mit den Königen Israel fehlen: Ich will dir Maresa den rechten Erben bringen, und

die

die Herrligkeit Israel soll kommen biß gen Adullam. Pari quoque modo variant reli- quæ versiones quas afferre longum nimis foret.

ΣΠΟΥΔΗ:

ratione temporis, & est cito, absque mora, nam σπευδεν est festinare, ita

Jer. 8, 15. συνηχθημεν εις ειρηνην, ημυ αμ ην αγαθα, εις ημυρον ιασεως ημυ ιδεσπεδη scil. festinatio fugæ & transmigrationis quam LXX. Intpp. hic magis emphatice verterunt quam Diod. trouble, Vulg. & Osiand. formido, Luth. Schaden.

ratione propositi, & est proæretice ac destinato proposito quidquam agere, atque opponitur τω κατὰ συγκυριαν, quod Galli dicunt: par hazard: ita Maria dicitur μετασπεδης transivisse montes Luc. 1, 39. quod nescio an Vernacula bene reddiderit: Maria *gich hasselig ofver biergene*, Latinæ Vers. *cum festinatione*, de Croy *en hate*, sic & reliqui Interpretes, nam hic magis denotatur Mariæ firmum propositum ac studium ad exploranda verba Angeli, quam festinatio itineris.

Σπεδη
& μετα
σπεδης
dicitur

ratione modi, & est
ακριβως, σφοδρα, ε-
πιμελως, denotatq;
studium ac diligen-
tiam tanquam.

in rebus temporalibus. e. gr. acquirendo panem

Sir. 27, 4.

in officio obeundo Rom. 12, 8. 2 Cor. 7, 11. 12.

in certo aliquo negotio, præcipue opere charitatis
2 Cor. 8, 16.

in rebus Spiritualibus

Cognitione ac scientia ve-
re Christiana sibi acqui-
renda 2 Cor. 8, 7. 8.

fide vera ac viva Ebr. 6, 11.
omnibus virtutibus Chri-
stianis 2 Petr. 1, 5.

De lectione loci Ezech. 41, 25. ex Vers. LXX. Intpp. videatur Martinus in voce Grossus.

ΣΤΑΥΡΟΣ & ΣΤΑΥ-

ΡΟΣ: Subolfecerunt aut è longin-
quo aliquatenus διαθρυαλλιδος ορωντες
valde eminens conspicati sunt crucis my-
sterium Hebræorum Magistri, præsertim
Moses Gerundensis in locum Deut. 21, 23.

R. Isac Etameus in libro Akedath Jtz-
chach seu ligatio Isaci dum de ignominia
incomparabili ac maledictione penden-
tis in cruce differuerunt, quorum fra-
gmenta haud forsan pæniteret conferre
cum locis N. T. Phil. 2, 8. Gal. 3, 13. Cæ-
terum quicquid veritatis sanioribus Ju-
dæis extortum fuerit, non tamen desinunt
hodierni Judæi bipedum perviacissimi
Christi crucem pro scandalo habere 1

Zzz

Cor.

Cor. I, 13. Notandum certe est quod non solum Vetus Paraphrastes Chaldaeus sæpe in V. T. aperte reddidit *crucem* seu *patibulum*, sed & LXX. Judæi Interpretes Regis Ptolomæi clare dixerunt *ξύλον διδύμον* quoties in Hebræo extat *צֶלֶב* *haetz*, ut Jos 8, 29. qualem formam fuisse crucis Christi satis constat. Nihilominus tamen Judæi moderni, horribilis admissi in Jesu Crucifixo flagitii probe conscii, ut id silentio altius obvolvant, quoties crucem nominare debent, malitiosa illa circumscriptione utuntur: *הַשְׁחֵת הַצֵּלֶב* *Haschts vehaarab* : stamen & subtegmen : Pariter Nomen Salvatoris nusquam exprimunt nisi *יֵשׁוּעַ* *Jischu*, & intelligunt voces abbreviatura Rabbinica in his literis *יֵשׁוּעַ* contractas *Jimmach Schema*, *deleatur nomen ejus* : alludentes ad anathematizationis formulam *Cherem*, adeo ut impleantur verba Apostoli I Cor. 12, 3. Dicunt Jesum anathema, ipso Sathana deteriores, qui illud Maranatha : *Dominus venit* horruit in præterito Matt. 8. *ἡλθες ὡς βασιλεὺς* &c. horretque in futuro. De simili alia Judæorum malitia vide in voce *ΕΑΛΗΝ*.

ΣΤΑΤΡΟΝ, crucifigo : I. Proprie. II. Improprie (α) vel in malam partem Ebr. 6, 6. ubi Apostata & flagitiosi Christiani dicuntur Christum de novo crucifigere, ludibrio habere, si sunt inimici crucis Christi Phil. 3, 18. tollentes quoque e medio vera ejus membra persecutionibus ac morte crudeli, hoc sensu dicitur Ap. II, 8. *τὰ πτώματα αὐτῶν ἐπὶ τῆς πλατείας πόλεως τῆς μεγάλης ἧτις καλεῖται πνευματικῆς Σοδομα καὶ Αἰγυπτῶ, ὅπου καὶ ὁ κύ-*

ρι *ἡμῶν ἐσταυρώθη*. Sub hac significatione referri quoque potest locus, Gal. 3, 1. *ὡς ἀνοήτοι Γαλαταί, οἱς κατ' ὀφθαλμοὺς Ἰησοῦς Χριστὸς προεγράφη ἐν ὑμῖν ἐσταυρωμένῳ*. Nam licet plerique hic *το ἐσταυρωμένῳ* proprie intelligant & referant *τα ἐν ὑμῖν* ad verbum *προεγράφη*, ut sensus esset : Christus crucifixus, in vobis : coram vobis depictus : satius tamen existimo hunc sensum esse : Insensati Galatæ ! quomodo nunc vestra infidelitate & inconstantia Christum crucifigitis, quem antea tam vivis coloribus depictum ante oculos habuistis ? & sic *το ἐν ὑμῖν* referendum est ad *ἐσταυρωμένῳ*, & non ad *το προεγράφη*, sicut nec eo potest referri, partim quia in exactissimis lectionibus commate distinguitur, partim quia alias pleonasmus esset, cum jam ante dictum erat *οἱς κατ' ὀφθαλμοὺς προεγράφη*, & sic absurda foret locutio : *οἱς ἐν ὑμῖν προεγράφη*, quibus in vobis h. e. inter vos, quasi quibusdam solummodo Galatis demonstratus esset Christus, omnibus autem quibus scribebat Apostolus Christum depinxerat. Recte igitur Lutherus : *Welchen Christus Jesus für die Augen gemahlet war, und jetzt unter euch gecreuziget ist*, quamvis D. Hedinger aliter hoc explicet. *Unter euch, in euch* : durch Gemeinschaft seiner Leiden Phil. 3, 10. durch ehemaligen guten Anfang, mit ihm geistlich gecreuziget zu seyn Rom. 6, 6. Oder : Unter euch : durch die Predigt von seinem Leiden und Früchten desselben. Hamondi transpositionem vocum hujus commatis omittimus, ut & lectionem MSS. Codicis Regii, qui *το ἐν ὑμῖν* plane omittit : Neque recepta, quam superius dedi-

dedimus explicatione, opus erit jungere τοις & υμιν veluti 1 Petr. 2, 24. & τῷ λαῷ αὐτῆς ἰαθῆναι. nam absque ejusmodi effugiis atque ambagibus clara omnia sunt, & facile apparet quomodo Christus dicatur inter Galatas crucifixus. (β) Vel in bonam partem: Crucifigi cum Christo dicitur Vetus homo Rom. 6, 6. h. e. peccatum ἀκυρωμένον in morte Christi, mortuum & nos peccato mortui cum Christo, crucifixum se cum Christo dicit Apostolus Gal. 2, 20. h. e. quod participatione mortis Christi mortuus sit peccato. Crucifigere carnem cum affectibus & concupiscentiis suis Gal. 5, 24. est pravam Naturæ nostræ indolem nobis innatam non in suo solum fonte ac radice damnare, averfari, reprimere, sed & in fluxu, fructu ac flore ὑπωπιάζον, confundere, transfigere, mortificare, concupiscentiam seu δαλεάζουσιν, συλλαμβάνουσιν, seu τικτῶσιν in partu necare, ac indies magis magisque abolere, insigni omnium Christianarum virtutum studio, in specie: Patientiæ, tolerantiae, temperantiae, precum, jejunii &c. pout regenitos decet.

Crucifixus mundo dicitur Gal. 6, 14. quem mundus non amat aut probat (quoniam ex mundo non est Joh. 14, 14.) sed odio habet, persequitur, despicit, ignominia afficit. Et mundus ibidem vicissim dicitur ei crucifixus, qui mundum nihili facit, demonstrat se ab ejus studiis ac cupiditatibus plane abhorrere, non curat, non ambit, non sectatur mundana, honorem, divitias, dignitates, cupiditates, delicias &c. sed hæc omnia ex alto despicit ac fastidit, partim propterea quod Christus parimo-

do hæc omnia averfatus est Mat. 4, 8 9. 10. Joh. 6, 15. Joh. 18, 36. Joh. 13, 12. 13. 14. 15. partim propter majorem retributionem Rom. 8, 17, 18. Mat. 5, 12. 2 Cor. 4, 17. 18. Phil. 3, 8. 10. 11. Pf. 30, 6. 1 Petr. 1, 6. 9. 1 Joh. 3, 1. 2. 1 Cor. 15, 19. 30. quibus locis addatur exemplum Moysis Ebr. 11, 25. 26. quid dicitur μαλλον ελομεν ὁ συγκαυχῶμεθα τῷ λαῷ τῆ θεοῦ, ἢ προσκαίρον εἶναι ἀμαρτίας ἀπολαύσιν, μείζονα πλεονηγήσαμεν ὁ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ θησαυρῶν τὸν οὐκ οὐκισμὸν τῆ Χρυσῆς ἀπεβλεπε γὰρ εἰς τὴν μισθὰ ποδοστίαν. Hæc est abnegatio sui vers. 24. ὡς ἡ πῖσις καὶ ὑπομονὴ τῶν ἀγίων Ap. 13, 10. & 14. 12. Ita scilicet: *Spernere mundum, spernere nulum, spernere sese, Spernere se sperni, quatuor ista beant.*

Portavit Christus crucem suam: Joh. 19, 17. Nequissimi malefici, teste Lipsio patibula sua portabant, hinc furciferi dicti σαυροκομισοί, ita Plutarch. τῷ μὲν σώματι τῶν κολαζομένων ἐκάστω τῶν κατὰ τὴν γὰρ ἐκφέρει τὸν αὐτὸν σαυρον.

Simon Cyrenæus angariatus fuit ad portandam crucem Christi Matt. 27, 32. Notanter Theophylactus ad h. l. σὺ δὲ καὶ τὸ μανθάνει ὅτι Σίμων ἐρμηνεύεται ὑπακοή, ὅτι ἔχων ὑπακοήν, ἐκεῖνός τις αἰρεῖ τὸν σαυρον Χρυσῆς, ἀλλὰ καὶ ἡ Κυρήνη τῆς πενταπόλεως ὁσαῦτοι τὰς πεντεαιθερεὶς ἀναγκάζομεν αἰρεῖν τὸν σαυρον.

ΣΤΕΝΑΖΩ, gemo Es. 59, 11. vide vocem Σιγαω. LXX. Intpp. posuerunt βομβῶ Jer. 48, 36. ηχεω Es. 16, 11. Luth. brummen.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ, *Corona*: denotat vel honorem, vel statum felicitatis, vel utrumque simul. Sic. I. ponitur pro statu felicitatis Job. 19, 9. Thren. 5, 16. II. Pro re valde utili ac honorabili, sic divitiæ dicuntur corona sapientis Prov. 14, 24. & uxor negotiosa mariti corona Prov. 12, 4. III. Pro re valde honorabili, quæ insignem gloriam atque emolumentum affert, idque vel *κατα σαρκα* vel *κατα πνευμα*. Sic nepotes dicuntur corona decrepiti Prov. 17, 6. fratres corona Simonis Oniæ, quoniam omnes in Ministerio erant Sir. 50, 14. & dicuntur *πάντες υιοι Λαβων εν τη δοξη αυτων* (sunt alias qui in hoc loco *σεφανον* idem significare ajunt quod Latinum *corona* h. e. multitudo hominum aliquem cingens, quia dicitur: *κυκλοθεν αυτη σεφανον αδελφων*) Cani dicuntur corona senum Prov. 16, 31. Hæc *κατα σαρκα*, sed *κατα πνευμα* Apostolus Auditores suos vocat coronam gloriationis suæ in adventu Domini 1 Thess. 2, 19. & Phil. 1, 4. *αδελφους αγαπητους και επιπαθους, χαραν και σεφανον αυτη*. IV. Pro re valde chara ac pretiosa, quam magni facimus, unicuique ad pompam ostendimus, ita Jobus dicit se portaturum instar coronæ suæ *παθηματα* ipsis in gloriam & coronam in altera vita 2 Cor. 4, 17, 18. V. Pro insigni prærogativa atque æstimatione Prov. 4, 9. VI. Affluentia opum ac divitiarum Ezech. 23, 42. VII. Gloria Regia Ps. 21, 4. VIII. Regimine Regio Jer. 13, 18. IX. Pompa Regia Es. 28, 1. 3. X. transfertur hoc vocabulum significans gloriam ac regimen Regium ad Regnum Christi spirituale vers. 5. Es. 28. Sic XI. Ecclesia dicitur Ejus corona (sicut subditi ac Regnum dicitur corona Regis, uxor corona mariti, Auditores corona Apostoli, liberi corona Parentum Ps. 21, 4. Prov. 12, 4. Phil. 1, 4. Prov. 17, 6. est enim Ecclesiæ Rex Psal. 2. Sponsus, Doctor, Pater Es. 9, 6. & 63, 16. Jer. 14, 18. Dan. 6, 27. adde: sicut adversitates exantlatæ dicuntur corona Job. 31, 36. Quid enim non passus est propter Ecclesiam? quæ est Ejus *καυχησης* (ejusq; merita dicuntur *σεφανος καυχησης* super caput Ecclesiæ Ezech. 16, 12.) etiam cum tradet regnum Patri. 1 Cor. 15, 24. Denique quia triumphatura aliquando Ecclesia erit corona coronata in gloria, in manu Dei, h. e. æternum mansura; quæ manibus portamus facile excidunt, ita Hebræis portare animam suam in manu sua est in summo vitæ periculo versari, at manus Dei & Christi est omnis *εκπιπτωσεως* expers Joh. 10, 28. dicitur autem corona non super caput sed in manu, nimirum non quod caput Christus suam gloriam ex corona mutuatus sit, sed quod corona suam eminentiam, perennitatem & *ασυλιαν* ex Ejus manu habeat, sicut non manus Ahasveri suam potestatem à sceptro habuit, sed sceptrum suam vim ac auctoritatem licentiæ indicatricem à manu Regia propter amorem & honorem, quo eam dignatur Es. 62, 3. *Du wirst eine schöne Krone in der Hand des Herrn, und ein königlicher Hut in der Hand deines Gottes seyn.* LXX. *σεφανος καλλης, και διαδημα βασιλειας*. XII. Ponitur pro omnigena benedictione spiritali, qua cumulatur Ecclesia Ezech. 16,

12. (Quidam h. l. de meritis Christi explicant, ut dixi superius.) XIII. Pro præmio & quidem in altera vita: *σεφανος* *αφ' εαυτου* expresse oppositus *τω φ' εαυτω* 1 Cor. 9, 25. *αμαραντινος της δοξης σεφανος* 1 Pet. 5, 4. *ο της δικαιοσυνης σεφανος* 2 Tim. 4, 8. *σεφανος ζωης* Jac. 1, 12. Ap. 20, 10. & 4, 10. & 5, 11. & 6, 2.

ΣΤΗΘΟΣ: De voce *στηθος* quam Græci Job. 39. verterunt *σηθος*, vide Bocharti Hierozwicon P. I. l. 2. cap. 8. Lutherus Gen. 3, 14. vertit *Bauch*, LXX. *σηθος*, alias *σηθυσιον* Exod. 29, 27. Lev. 7, 30. & seqq. Lev. 8, 29. & 9, 20. 21. Sed quod Luth. dixit *Brust* Es. 60, 16. LXX. vocarunt *πλατον* & Nah. 2, 7. *καρδιαν*.

ΣΤΟΜΑ, os: tribuitur I. Deo Matth. 4, 4. II. Homini & denotat vel (α) in bonam partem: verba virorum Dei Luc. 1, 70. quemadmodum etiam de Christo Domino dicitur Mat. 5, 2. *ανοιξας το στομα αυτου* *εδιδασκειν αυτους λεγων*, huic phrasi respondet illa Act. 2, 14. *επηρε την φωνην αυτου* *καὶ απεφθεγγετο*, non autem existimandum est per pleonasmum, vel otiose ac inutiliter hic jungi apertionem oris cum loquela, nam aperire os, est cum *παρησια* loqui, & pari modo *παρησιαν*, gaudium ac fortitudinem infert eadem phrasis in Hebræo textu Ezech. 24, 27. Vel (β) in malam partem: Pseudo-prophetarum mendacia, præfidenter satis absque pudore prolata Ezech. 34, 10. Hominum blasphemiam Danielis 7, 8. *Ein Maul das da grosse Ding redet*, confer Ap. 13, 5. Malitiam ac superbiam

επιχαιρεκακίαν Psal. 35, 21. Ps. 109, 2. Es. 57, 4. cavilla ac obtrectiones Psal. 107, 42. crudelitatem Es. 9, 12. Die Syrer fornen her, und die Philister hinten zu, daß sie Israel fressen mit vollem Maul (oris est loqui, hinc ad blasphemiam superbiam, mendacium ac calumniam transfertur, oris etiam est manducare, ac deglutire, hinc ad crudelitatem, injuriam ac avaritiam transfertur) avaritiam Mich. 3, 5. III. Animalibus e. g. columbæ Gen. 8, 11. (ubi folium olivæ Evangelium & annunciationem pacis, *στομα περισερας* prædicationem Evangelistarum & Apostolorum mystice denotat) alias leoni & denotat hominum potentum injuriam & crudelitatem Ps. 58, 7. IV. Rebus mortuis, ita *στομα μαχαρας* vel *ρομφαιας* est acies *die Schneide* 1 Sam. 13, 21. *fil de l'epée*. 1 Macc. 5, 28. 51. & 12, 48. & denotat mortem, insignem stragem: *στομα φρεατος* Gen. 29, 3. *λακκα* 2 Sam. 17, 19. est orificium cavæ denotans mortem, sepulchrum, ingens periculum, summam miseriam: Dicitur *η γη ανοιγειν το στομα αυτης* vel ad tegendum, bibendum Gen. 4, 11. Ap. 12, 16. vel ad deglutiendum Num. 16, 30. 32.

ΣΤΡΟΥΘΙΟΝ: De locis Lev. 14. Job. 40, 24. Ps. 10, 1. Ps. 84, 4. Ps. 102, 8. Ps. 104, 16. Psal. 124, 7. Ecclef. 12, 4. Thren. 3, 5. vide Bochart. Hieroz. P. II. l. 1. c. 22. De dicto Matth. 10, 29. & Luc. 12, 6. videatur non Bochartus solum l. c. cap. 23. sed & Joh. Henr. Majus in Obs. S. P. II ad Mat. 10, 29.

ΣΤΥΛΟΣ, *Columna*: Est po-
mum Eridos inter Theologos nostræ &
adversæ partis locus 1 Tim. 3, 15. sed à
Nostris: Brochmanno, Dannhatiero, Kro-
mayero, Gerharo, Chemnitio, Scherze-
ro, Dieterico, Reinesio, Quenstedio, aliis-
que quamplurimis plenissime vindicatus.
Schmidius autem punctum ponit post
verba: Θεὸς ζωντὸς, & sic incipit versum
decimum sextum: *σὺλῶς καὶ ἐδραῖωμα*
τῆς ἀληθείας, καὶ ὁμολογούμενως μέγα
ἐστὶ τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον, & sic omnis
evanescit lis de autoritate Ecclesiæ supra
scripturam. Sed sit vel dictum de Eccle-
sia, haud tamen aliter illa *σὺλῶς* est τῆς α-
ληθείας quam columna nubis, *σὺλῶς* Ex.
19, 9. qui non sustentatorius fuit Divinæ
præsentia, sed demonstratorius, de colu-
mnarum usu demonstratorio vide Plin. 1.
36. c. 23. Alex. ab Alex. 1. 3. 7.

Est alias *σὺλος* architector; us 2 Reg. 25,
13. Jer. 27, 19. Bar. 6, 58. *σὺλος* susten-
tatorius Job. 26, 11. Prov. 9, 1. transfer-
tur hæc locutio ad statum regni vel Rei-
publicæ, ubi magni ac boni viri dicuntur
σὺλοι Ps. 75, 4. Ezech. 26, 11. ita Jaco-
bus, Johannes & Kephass dicuntur *οἱ δοκρυ-
τες σὺλοι εἰναι* scil. in Hierarchia Ecclesia-
stica Gal. 2, 9. Siracides c. 36, 26. vocat
mulierem bonam *σὺλον ἀναπαύσεως*.

ΣΥΓΓΕΝΗΣ, *Base*, Lev.
18, 14. Sumitur quidem late Rom. 9,
3. Marc. 6, 4. Joh. 4, 44. Marc. 13, 37.
Rom. 16, 7. 21. Luc. 4, 24. at non opus
est cum Walthero in Harm. p. 449. vo-
cem hanc tam late sumere Luc. 1, 36. ubi
Elisabetha dicitur *συγγενῆς* B. Virginis,

quid enim obstat quo minus cognatæ in-
vicem fuerint? Sed inquires: Elisabetha
ex tribu Levi, Maria vero ex tribu Juda fu-
it, quomodo ergo *συγγενῆς*, obstante lege
Num. 36, 6. 7. 8. 9. Resp. ibi agitur de
filiabus Zelaphad, quæ fratribus carebant
adeoque hæreditatem in propria tribu
conservare tenebantur, hinc vero nihil
infertur, reliquæ enim mulieres huic legi
non erant obstrictæ, nec est quod objicia-
tur, Zachariam & Elisabetham diserte dici
utrinque ex tribu Levi, etenim id non ad-
eo dicitur respectu *συγγενείας*, quam ad
demonstrandum utriusque nobile genus.
Concludit quidem Tarnovius ex Num.
36. omnes duodecim tribus illi legi fuisse
obligatas, cæterum posito non concessio,
tamen Levitæ & Reges (ut ipse fatetur
Tarnovius) hic non fuerunt comprehen-
si, alioquin tredecim tribus constitueren-
tur, præterea dictus locus pro scopo non
habet legem conjugii contrahendi, sed hæ-
reditatis conservandæ, & hic vel maxime
Levitæ excepti fuere, siquidem nulla iis
data erat certa terræ possessio, quæ in hac
lege expresse nominatur. confer Num. 18,
24. 26. Num. 26, 62. Deut. 14, 27. Deut.
18, 1. 2. unde & hæc tribus non recensetur
Num. 1, 5. & seqq. præsertim v. 48. 49.
& c. 2, 33. nec numeratur nisi quando de
rebus sacris fit mentio Deut. 33, 6. Sed
instas: Si solis Levitis licitum erat extra
tribum nubere, unde nuberent, cum id fæ-
minis reliquarum tribuum illicitum esset?
Resp. erat Regia familia, quæ non habebat
Paternam hæreditatem (vide 2 Sam. 9, 3.
6. 7.) erant Scribæ, posterii Jethronis, Ki-
næi Exod. 18. Num. 10, 2. 30. 31. Jud. 1,
16. &

16. & 4, 11. 1 Sam. 15, 6. 2 Reg. 10, 15. 1 Chr. 2, 55. Jer. 35, 2. licebat quoque Levitis uxores ducere ex tribu Juda, quoniam potestas Sacerdotalis & Regia æquales erant Gen. 49, 7. 8. 10. Gen. 14, 18. 19. Ebr. 7, 1. Gen. 41, 45. 2 Sam. 9, 4. 1 Chr. 18, 17. (Ita haud perperam observat Gregorius Nazianzenus divina providentia factum, ut stirps Regia cum Sacerdotali quasi coalesceret in majoribus Christi, quia opus erat Christum utrumque officium induere & Sacerdotale & Regium) Reges autem ex quacunque tribu ad tribum Judæ cooptati fuere, ideo cum David duxit Michol ex tribu Benjamin, duxit tamen uxorem ex tribu Juda. Sed dices: Nulla erat familia Regia tribui Judæ annumerata quando hæc lex data fuit Num. 36. Resp. hoc est quod volo: recurrendum igitur ad certissimam illam sententiam, quod illa lex neminem obligaverit, nisi filias Zelaphad, obstant quippe exempla Levitarum, qui ex aliis tribubus uxores duxerunt Exod. 6, 23. Num. 1, 7. 2 Chr. 22, 11. Esdr. 2, 61. 2 Reg. 11, 2. ac quamplurima alia inter reliquas tribus 1 Sam. 18, 27. & 9, 1. 2. 16. & 10, 21. & 18, 18. 19. 25. & 19, 11. 1 Reg. 1, 3. & 11, 3. & 4, 15. Matth. 1, 5. Ruth. 4, 17. Exod. 2, 21. Jos. 15, 16. Jud. 21, 18. 1 Sam. 17, 25. Juvat hic ad partes vocare (α) Franzium in Intp. S. Scr. ad locum Lev. 22, 12. 13. Filia Sacerdotis cum fuerit viro alieno, ipsa de oblatione sacerdotum non comedit: Hunc sensum, quod non licuerit nisi in propria tribu nubere, solent aliqui concionatores in postillis suis servare & inculcare, quam alogian Judæi ipsi hodierni mi-

rantur, & ipsos in articulis fidei postea magis suspectos habent: locus Num. 36. solummodo de filiabus Zelaphad agit, & sermo est non de omnibus fæminis, sed iis quibus Patres & fratres exstinguuntur, natus autem est hic sensus ex errore Versio- nis vetustæ Latinæ, fontes vero ita habent: *Ut placebit, illis sint in uxores ne transferatur hereditas filiorum Israel de tribu in tribum, nam filii Israel singuli adhærebunt hereditati tribus Patrum suorum & omnis filia qua possederit hereditatem tribus filiorum Israel, uni de familia tribus Patris sui erit in uxorem, ut possideant filii Israel, singuli hereditatem Patrum suorum, ne transferatur possessio de tribu ad tribum aliam, sed singuli ex tribubus filiorum Israel hereditati suæ adhærebunt:* at Vetus Versio habet: *Nubant quibus volunt, tantum ut sua tribus hominibus ne commisceatur possessio filiorum Israel de tribu in tribum, omnes enim viri ducent uxores de tribu & cognatione sua, & cunctæ fæminæ de eadem tribu maritos accipiant, ut hereditas permaneat in familiis, nec misceantur sibi tribus, sed ita maneant ut à Domino separate sunt.* (β) Pfeifferum in Dub. Vex. ad h. l. Quæst. Num licuerit Judæis ducere uxorem ex altera tribu? negant Tarnovius Exc. Bibl. Thummus, Waltherus Harm. Bibl. p. 273. Affirmant Chytræus, Hunnius, Franzius, Hackspanius alique. Decisio: Poterant Judæi ducere uxores ex aliena tribu, modo per harum nuptias feuda seu bona immobilia non transferrentur in aliam tribum, accedit consensus Hebræorum Veterum, de quibus conferri potest Buxtorffius de Sponsal.

Sponsal. confer Causab. Exerc. 1. ad Ann. Baronii, Selden. de Success. c. 23. Hæc Pfeifferus, qua posita sententia facile videbitur, quid corrigendum sit in Friderici Spanheimii Dub. Evang. Dubio 14.

ΣΥΚΗ, Matth. 21, 19. 20. 21. Marc. 11, 13. 14. 20. 21. Mirum videtur quod dicit Marcus: *καὶ γὰρ ἡν καί ποτε συκῶν*. Optime Calvinus: *non quidem ad maledicendum iracundia fervore raptus est Christus, sed cum ipsum premeret fames, nec præsto adesset cibus, aliunde se pascit, nempe propagando Dei gloriam per miraculum illud, cujus edendi fames illi fuit occasio, simulque monere voluit horrendum excidium manere hypocritas, & detegere quam inanis sit eorum ostentatio*. Sed ad textum recte legendum ac intelligendum: Heinsius putat esse legendum *καὶ γὰρ* non *καί γὰρ*, quoniam ficus teste Plinio in Judæa nascuntur mense Martio Hebræis Nisan dicto hoc negat Otho in Lex. Rabb. ut paulo post audiemus, probat etiam Hammondus ad h. l. idem illustrat magis Clericus ad h. l. distinguendo interficus præcoces & serotinas ex Cant. 2, 13. Os. 9, 10. & Num. 13, 24. Matth. 24, 32. Marc. 13, 28. Cæterum conjecturam Heinzii plane rejicit Hammondus exigens exemplum ejusmodi locutionis, Ipseque aliam pariter exemplis destitutam locutionem nova infert conjectura: Scil. quod *καί ποτε συκῶν* non præcise tempus ficuum, *la saison des figues*, sed latius; annum ficuum fertilem, *la saison favorable aux figues*: Utraque conjectura tam Heinzii quam Hammondii sensum satis planum

reddere potest, neque facile quisquam conjiciet quando *το ὅτ* legendum sit *καί* vel *καὶ*. At neutra satisfacit Critico parallelismis locutionum assueto, hoc subolfaciens Johan. Henricus Majus in Obs. S. noviore sua conjecturam similibus locutionibus roborare studuit: vult is hæc verba *καὶ γὰρ ἡν καί ποτε συκῶν*; cum signo interrogationis scribi ac parenthesesi includi ad tanto majorem emphasin rationis reddendæ, cur Christus ex ficu fructum quæ siverit nulloque invento ei maledixerit, ejusmodi interrogativæ *καὶ γὰρ*; exempla sistit ex Prophanis: Aristotele, Platone, Eliano, at ex sacra pagina similem locutionem non affert, tamen ne hac quoque in parte non omnem movisse lapidem videatur, tradit exempla hanc solummodo regulam confirmantia: propositiones negativis particulis elatas æquivalere affirmativis propositionibus Mat. 6, 25. Joh. 11, 9. Marc. 6, 3. Luc. 17, 17. I Corinth. 9, 1. 4. 5. 6. Ebr. 1, 14. Accedit & alia explicatio, quam promissimus ex Othone in Lex. Rabbin. ad vocem: *Ficus*: *Nisi*, inquit, dicamus arborem illam cui Christus maledixit, ex hoc genere ficuum *טעם שום* (in Maimon. Comm. Demai cap. 1. §. 1. *שיתין* *דופרין* dicitur ficus quæ bis in anno fructus producant) fuisse, nulla ratio illum locum explicandi nobis remanet: Nam si communis fuit ficus, & secundum Marcum tempus ficuum nondum aderat, cur queso Christus arbori maledixisset pro sua natura agenti? Christus reperit *טעם פולחן*, at in ordinariis arboribus, mense Nisan, cujus die undecimo Christus hanc maledictionem

ledictionem fecit nulla adhuc folia erant, sed solum prorepere incipiebant, vid. Gloss. in Bab. Pesachin. fol. 52. 2. Verum si dicamus hanc ficum ex genere **פונת בנות** fuisse (de hoc genere ita habet glossa ad Scheviit cap. 5. 1. protrudunt fructus unoquoque anno, at non ad maturitatem perducunt, nisi anno tertio, ita ut in arbore ista conspici possit unoquoque anno triplex fructus, anni scilicet praesentis & praeteriti, atque anni istum praecedentis: Addit Gemara Hieros: Uniuscujusvis anni fructus dignosci potuisse per appensa licia & affixa appendicula) omnia clara sunt: Christus ambulans **על תחם הדרך**, in loco publico (quem Talmudici **מופקר** nominant contradistincte ad **שמו** quod locum ad peculiarem aliquem Dominum pertinentem denotabat) vidit arborem **עץ סאן פולא** (quod praesupponit reliquas ficus istius loci foliis caruisse) folia praeferebant spem ficuum ab annis praecedentibus jam existentium, nam praesentis anni ficus Christus nec expectavit nec expectare potuit, cum tam parum adesset **καίρος συκων**, ut abesset fere per spatium quinquemestrem; Si itaque hac ficus secundum suam naturam egisset, debuisset duorum saltem annorum praecedentium fructus exhibere Christo, ac ut discipulis esset emblemata pena infligenda Judaeis ob eorum spirituales sterilitatem & hypocrisin, Divina ordinatio voluit ut quidem folia signa fructus praeseferrent, fructu tamen arbor careret omnino, quare quoque iustam passa est vindictam, postquam (si ita loqui

licet) Domini spem fefellerat: Marcus ergo in clausula ista: **καὶ γὰρ τὸν καιρὸν συκων** non solummodo ac stricte rationem reddit, cur ficus non invenerit Christus, sed rationem reddit totius actionis, cur scilicet in monte isto ficubus abundante unam tantum viderit cui folia talia, eamque conspectam è longinquo adierit scilicet quia non tempus erat ordinarium ficuum &c. Hanc sententiam se ex Lightfooto accepisse fatetur Otho: quam si omnibus cognita fuerit omnibus receptam fore nullus dubito: Hoc tantum notari velim ad verba Ejus: Si communis fuit ficus & tempus ficuum nondum aderat, cur quaso Christus arbori maledixisset secundum naturam suam agenti? Nullam absurditatem nullumve in sana doctrina incommodum exinde sequi, ut sibi imaginati sunt interpretes, si vel **το καὶ** pro negativa, **το καιρὸν συκων** pro tempore ordinario ficuum, & ficum pro arbore communi & ordinaria accipiamus: Erat haec maledictio ficus praefiguratio excidii Hierosolymitani, **παρωσεως** atque abjectionis gentis Judaicae, cui omnino competit illud **καὶ καρποφορήσεις εἰς τὰς αἰώνας** h. e. **εὗς καὶ τὸ πληρωμα τῶν ἐθνῶν ἐτελεθῇ** Rom. 11, 25. Haud quidem inficior **καρπὸς καὶ ἔρπον** fuisse populi Judaici praesente Messia, eoque tempore quo claudi ambulabant, surdi audiebant, caeci videbant, mortui resurgebant & pauperes evangelizabantur, at nondum plane impletus erat ille **καρπὸς καὶ ἔρπον** ante resurrectionem

nem Christi, ne tamen injusta videatur hæc maledictio ob appositam negativam *καὶ γὰρ ἡ καρπὸς συνων*, primo notandum est Christum potuisse quærere fructus quamvis non maturos, in hac autem arbore fructus non solum non sunt inventi, sed ne quidem indicia in spem fructus aliquando venturi, quod indicat exclusiva illa: *εἰ μὴ Φύλλα*, foliis quippe hypocriticis solummodo superbiebat, quibus se primi Parentes texerunt. Et Deinde concludendum est Christum voluisse discipulis monstrare sibi potestatem esse perdendi quem vellet, siue tempus opportunum videatur oculis nostris h. e. iudicio humano, præpostero, siue non, vide Athanas. ad Antioch. Qu. 57. Nam de longanimitate Ejus satis testatur parabola de ficu sterili integro triennio conservata Luc. 13, 6, 7. 8. & seqq. confer Job. 22, 16.

Vox *συνή* transfertur metaphorice ad homines Joel. 1, 12. Ficui, cujus fructus maturi sunt comparatur civitas excidio proxima Nah. 3, 12. Per synechdochen ponitur ficus pro quovis fructu 2 Reg. 18, 31. Ps. 105, 33. Jer. 8, 13. Hab. 4, 17.

ΣΥΚΟΦΑΝΤΕΩ, Lev. 19, 11. Luth. *fälschlich handeln* Hebr. *קפץ* Convenit hoc sensu cum Judæorum modernorum *Stachern*: *συκοφαντία* Ps. 119, 134. *קפץ*, Luth. *freffeln*, Amos. 2, 8. *קפץ* Luh. *gebüßtes*.

ΣΥΜΜΕΤΟΧΟΣ, Christiani sunt *συμμετοχοὶ Χριστοῦ*, sed variis modis, vide Psal. 45, 8. Ebr. 1, 9. Ebr.

3, 14. 1 Pet. 4, 13. 2 Cor. 1, 7. 1 Pet. 5, 1. Eph. 3, 1. 2 Pet. 1, 4. *Συμμετοχοὶ αμαρτωλῶν* qui aliorum peccatis participes se reddunt siue conniventia ac tolerantia, siue *συνευδοκία* vel complacentia Eph. 5, 7.

ΣΥΜΜΟΡΦΟΩΜΑΙ, legitur Ps. 119, 85.

ΣΥΜΦΥΤΟΣ, legitur Amos. 9, 13. 3 Macc. 3, 21.

ΣΥΝΑΓΩΓΗ, Joel. 1, 14. & 2, 15. Num. 10, 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. Nocturni conventus, præsertim antelucano tempore in primitiva Ecclesia usitati, dicti fuere *συναγωγαί*, qua de re Tertullianus, Eusebius, Arnobius, confer Act. 12, 12. Act. 20, 7. 8.

ΣΥΝΔΟΥΛΟΣ, *συνδούλοι* sunt invicem omnes Christiani Mat. 18. Ministri Ecclesiæ Mat. 24. Col. 1, 7. & 4, 7. Ap. 6, 11. Angeli Ap. 19, 10. Ap. 22, 9.

ΣΥΝΕΙΔΗΣΙΣ, *Conscientia* Rom. 2, 5. & 9, 1. 2 Cor. 4, 2. & 5, 11. Ebr. 10, 2. (alias cor 1 Sam. 24, 6. Ps. 27, 8. 1 Joh. 3, 20. 21.) Bona Act. 23, 1. 1 Tim. 1, 5. 19. Ebr. 13, 18. 1 Petr. 3, 16. 21. Pura 1 Tim. 3, 9. 2 Tim. 1, 3. *απροσκοπιτος* Act. 24, 16. 1 Cor. 4, 4. (restrictæ & quo ad certam aliquam rem 1 Tim. 1, 13. Rom. 7, 18. 1 Tim. 1, 15.) mala Ebr. 10, 22. polluta Tit. 1, 15. cauteriata 1 Tim. 4, 2. Eph. 4, 16. firma vel infirma 1 Cor. 8, 7. 10. 12. Improperie dicitur de opinione, quam quis de re aliqua habet 1 Cor. 8, 7.

ΣΥΝΕΡΓΕΩ, Rom. 8, 28. *τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ*

εἰς ἀγαθόν NB. ipsa quoque peccata ac lapsus fidelium: πάντα συνεργεῖν, adeo ut hic nulla res excludatur.

ΣΥΝΕΡΧΟΜΑΙ,

Matt. 1, 18. πρὶν ἢ συνελθεῖν αὐτὰς: De continuata B. Virginis Virginitate satis superque ad h. l. adversus Helvidianos ab una & Pontificios ab altera parte egit Frid. Spanhemius in Dub. Ev. Dub. 28. ideoque hic solum notabimus τὸ συνελθεῖν non denotare conventum in contubernium, ut vult Stephanus, sed vel thori commercium, ut vult Erasmus & Paræus, vel deductionem uxoris in domum ut vult Beza, prius tamen magis placet, vide 1 Cor. 7, 5. Orig. contra Celsum l. 1. p. 15. Xenoph. Memorab. l. 2. p. 586. lin. 17. & Oecon. p. 669. mirum quippe non erat quod ante deductionem in domum gravida fuerit sanctissima Virgo, sed quod ante cohabitationem id fuerit.

ΣΥΝΕΥΔΟΚΕΩ, Psal. 10, 9. Ps. 49, 19.

ΣΥΝΙΗΜΙ, Luc. 18, 34. καὶ αὐτοὶ ἔδεν τὰ τῶν συνήκαν. Non simpliciter ac oλως ignorarunt discipuli, quod Magister passurus esset, vide Mat. 16, 21. Marc. 8, 31. 38. Matt. 17, 22 23. Mat. 16, 16. 17. unde August. de Verb. Domini Serm. XIV. ait: *timuit Petrus ne perderet morientem, quem confessus fuerat vitæ fontem &c.* Sed ignorarunt Quomodo pateretur aut Regnum Ejus consistere posset cum morte ac Passione, Ejusque Majestas cum ejusmodi contumelia, adeo imbuti erant cogitationibus carnalibus de

regno Christi mundano, in quo sibi dignitates, divitias & voluptates pollicebantur.

ΣΥΝΤΗΡΕΩ, Luc. 2, 9.

συνετηρεῖ συµβαλλασα. Est συντηρεῖν omnia simul in unum collata apud se servare, vide 2 Sam. 13, 23. 32.

ΣΥΝΤΡΙΒΩ, Marc. 5, 4.

Matth. 12, 20. Luc. 4, 18. Joh. 9, 36. Luc. 6, 39. Prov. 26, 10. Marc. 14, 3. συντρηψασα τὸ ἀλαβάστρον, in Syriaco est ܢܬܗ quod habet significationem aperiendi, unde *Erphata* οἱ εἰς διανοιχθῆντι Marc. 7, 34. & tunc vincula linguæ & aurium rupta quasi fuere. Sensus est: Sollicite obturatum erat hoc vas ne quid exhalaret, & confringendo operculum aperuit, vel aperiendo confregit, ut eo expeditius effunderet.

ΣΥΝΤΟΜΩΣ, hanc vocem pariter ac sequentia, quæ in multis Exemplaribus defunt, in quibusdam inveni Marc. 16, 8. πάντα δὲ πρὸς παρεγγελμένα τῷ περὶ τὸν Πέτρον συντομῶς ἐξηγγείλαν, μετὰ δὲ ταῦτα καὶ αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς ἀπὸ ἀνατολῆς καὶ ἀκριδυσέως ἐξαπέστειλε δι' αὐτῶν τὸ ἱερὸν καὶ ἀφ' ὅσarton κηρύγμα τῆς αἰωνίας σωτηρίας.

ΣΦΟΔΡΑ, valde, it. omnino Jon. 4, 4. 9. Luth. bislig.

ΣΦΡΑΓΙΣ, Sigillum Gen. 38, 18. Vers. Aquilæ: τὴν σφραγίδα σου καὶ σφραγιστὸν σου. Schol. ἀλλὰ φησὶ τὸν ὀρμισκὸν ὡραῖον. LXX. δακτυλίον σου καὶ τὸν ὀρμισκόν.

Rom. 4, 11. Καὶ σημεῖον ἐλάβε περιτομῆς (al. leg. περιτομὴν) σφραγίδα τῆς δικαιοσύνης τῆς πίστεως τῆς ἐν τῇ ἀκροβυστία: Dicitur hic signaculum, non respectu aliorum tantum, sed & ejus, qui circumcidebatur: Bellarminus per σφραγίδα hic intelligit signum occlusorium rei alicujus ad tempus occultandæ, sed quamvis negari non possit σφραγίδα id interdum significare, ut & το σφραγίζειν Mat. 27, 66. Ap. 5, 1. Ap. 10, 4. tamen hic dicitur signaculum justitiæ, non ejus, quam sperabat demum futuram, sed quam sibi jam imputatam credebatur, nam per circumcisionis notam confirmabatur circumcisis gratia justificationis collata, remissio sc. peccatorum.

Σφραγίς ponitur pro re pretiosissima & charissima quæ diligenter custodiri solet, quoniam sigillum studiose asservatur propter usum quem præstat in obsignandis & confirmandis rebus magni momenti, adeoque annulus sigillaris digito portatur & continuo ante oculos ponitur Sir. 17, 17. ἐλεημοσύνη ἀνδρῶν ὡς σφραγίς μετ' αὐτὰς, καὶ χάριν ἀνδρῶν ὡς κορὴν συντηρήσει, Cant. 8, 6. Θες με ὡς σφραγίδα ἐπὶ τὴν καρδίαν σου, ὡς σφραγίδα ἐπὶ τὸν βραχίονά σου (portant amantes eorum imagines quos amant vel super pectus vel brachia, Gall. *brâselets*) Agg. 2, 23. Θησομαι σε ὡς σφραγίδα, διότι σε ἡετήσα λέγει Κυρίῳ ὁ παντοκράτωρ, sed Jer. 22, 24. LXX. habent: εἰάν γενομένη γενηταί Ιεχονίας υἱός Ιωακείμ βασιλεὺς Ισραὴλ ἀποσφραγισμα (Orig. σφραγίς) ἐπὶ τῆς χειρὸς τῆς δεξιᾶς μου, οὐκ ἐν ἐκπαύσει.

Est sigillum res claudens & occultans, sic ponitur σφραγίς Sir. 22, 33. & 42, 27. Ap. 5, 1. 2. 5. 9. & 6, 1. 3. 5. 7. 9. 12. & 8, 1.

Est sigillum res confirmans, certifi- cans, obsignans, ratificans, ita fundamen- tum Dei, h. e. decretum electionis est σφραγίς, certificatio salutis nostræ 2 Tim. 2, 19. in Christo qui habet τὴν σφραγίδα τῶν θεοζώντων Ap. 7, 2. Co- rinthii dicuntur σφραγίς τῆς ἀποστολῆς τῶν Παύλων 1 Cor. 9, 2.

Est sigillum res notans ac distinguens, indicans ad quem res signata pertineat Ap. 9, 4. *Sigillum perfectum* dicitur Rex Tyri Ezech. 28, 12. propter summum jus quod sibi arrogabat & summas divitias quibus superbiebat LXX. σὺ ἀποσφραγισμα ὁμοιωσέως καὶ σεφάνῃ καλῶς Luth. *ein reinliches Siegel* in Hebræo est: *Tu obsignans summam*, ita Tremel- lius, Angli & Judæi Hispani: qui sum- mam amplecteris sapientiæ, honoris & divitiarum, ut explicat Kimki in h. l. vox enim תְּחִנִּית *thocnith* significat sum- mam à rad. תָּחַן *expandit*, ita ut το *reinli- ches Siegel*, debeat hic notare non puri- tatem, elegantiam, sed perfectionem Osiander reddidit: *Signaculum exquisi- tissimè sculptum*: Junius sensum suum sic exponit: *Tu obsignans summam: Obsignare manum* inquit *est eam præclu- dere ne operetur*, Job. 27, 6. *Et obsignare summam est merces præcludere et aperire pro arbitratu suo, atque sic adeo imperium habere in eas*. Erberg. *tu che eri il ri- tratto di compiuto stato, pieno di sapienza e perfetto in bellezza*, pari modo Gene- venses.

ΣΦΡΑΓΙΖΩ, *obsigno* Dan. 9, 24. Rom. 15, 28. Gal. 3, 3. 2 Cor. 8, 6. item *abscondo* Job. 9, 7.

ΣΧΟΙΝΙΟΝ, *funis, funiculus* I. Dimensorius, σχοινιον γεωμετρικον Zach. 2, 1. vide Psal. 105. in voce κληρος, 2. Sam. 8, 2. confer 2 Sam. 12, 3. I. Amos. 1, 3. II. Combinatorius Es. 5, 18. III. flagellatorius Joh. 2, 15. ubi σχοινια quibus usus est Christus è corbibus desumpta in quibus turtures & columbæ erant, nam funibus constringebantur, vide Salmasium qui de Trapezitis peculiarem tractatum edidit. IV. Denotat σχοινιον laqueum Es. 33, 23. V. vinculum Job. 36, 8. VI. Mortem ac perditionem Job. 18, 10. VII. Vile aliquod cingulum & tunc significat statum miserabilem Es. 3, 24. VIII. statum Ecclesiæ Es. 33, 20. Videatur præterea hæc vox Josu. 2, 15. Esth. 1, 6. Psal. 140, 6. Jer. 38, 6. 11. 12. Ezech. 35, 18. I Reg. 20, 31. 32. Act. 27, 32. Exod. 35, 18. Locum Zach. 11, 7. ubi LXX habent σχοινισμα vide in voce παβδος.

ΣΩΜΑ. I. Corpus vivum: Ebr. 10, 7. σωμα δε κατηγετησω μοι, varie in hoc loco conciliando cum Psal. 40, 7. desudant Critici, quorum sententiæ videantur apud Pfeifferum in Dub. Vexatis ad h.l. qui ipse demum inquit LXX. Interpretes & Paulum ad sensum solummodo respexisse, cum idem sit aures alicui perfodere ad servitium, & aptare alicui corpus perfodiendo aures ad servitium: Videatur alias Joh. Henr. Majus ad h.l. Obs. S. P. II. p. 57. Alexandri Mori sententiam in gratiam Lectoris (quoniam Ejus fragmenta rarius occurrunt) hic exscribere haud vero

piget: Duplex, inquit, formatur conjectura: I. Scripserant Græci forte ωτια, quod à sciolis mutatum est in σωμα, sed quare? quia toto illo Psalmo 40. David agit gratias Deo de salute sibi corporis restituta, putarunt igitur dicere Davidem: Corpus mihi integrum, firmum & sanum reddidisti, nam id interdum est, כרר, nec modo perfodisti. Accedit quod si servus ægrotabat, non ei perforabatur auris. Maimonid. de servis c. 3. sect. II. at ægrotabat David, putarunt ergo male convenire: Deinde potuit locum dare huic corruptelæ, quod non auris modo fodi solita & quidem dextra, sed per corpus auris, ut loquitur Maimon. l.c. Sect. 8. Sed & σωμα dicitur apud Græcos de parte corporis: 2.) Scripserant forte LXX. κατηγετησω *suspendisti*, respicientes ad ritum, de quo Exod. 21, 6. juxta quem Dominus ipse auriculam servi postibus affigebat & per eam totum veluti corpus suspendebat, hoc autem postea mutatum in κατηγετησω *adaptasti*, quod retinuit Apostolus ut jam usitatum, nec minus respondens Hebræo, & maxime conveniens instituto suo. Cæterum hic nulla jam est ut opinor allusio ad servilem ritum, nisi forte quatenus Dominus servum offerebat Diis judicibus אלהים. Aquila & Symmachus προς τας Θεας LXX. προς το κειτηριον τας Θεας, Vulgata: Offeret eum, quod respondet iis quæ hic subjiciuntur: *Oblatione semel peracta corporis Jesu Christi.* Certe corporis adaptatio nil commune habet cum aure perforata, sed neque necesse est Psaltem eo respexisse, dixisset quippe aurem, non aures, unicam perforari solita; Nec Aben Ezra,

nec Kimkius, nec Chaldaeus, nec Syrus eo retulerunt. Simpliciter aures à Deo dicuntur perfodi, ut labia aperiri, cum sunt dicto audientes nec obsurdescent vel obdurantur, hinc εφφαθα, aperitor de surdo æque ac de muto, multo minus autem Græca eo trahi possunt, nam σωμα pro servo nunquam legi, neque lectum puto, & miror à tantis viris hoc sensu acceptum hoc loco. Pollux: Σωματα δε απλως ειναι ειπεις, αλλα δελασωματα, quod si σωματα simpliciter positum non significat servos, multo minus σωμα de servo dicitur, nam & Jcti *Corpora* dicunt de servis, qui tamen *Corpus* de servo uno non dicerent. Σωματα Græci dicunt ut Latini *capita*, Galli *bouches* item Græci *ονοματα*. Cæterum undecunque denum fluxerit error τωv LXX, dextre ac feliciter abutitur Apostolus *ονονομικως* recepta Græcorum Interpretatione. Non pedibus modo sed toto corpore dicebantur descendere olim Senatores in sententiam: Non auribus modo, sed toto corpore dicitur hic fuisse Christus obediens cum descendit in crucem. Propria autem fuit hoc in loco ratio, cur Apostolus emendare nollet ex Hebræo Interpretationem Græcam receptam in vulgus: Nec modo quia Christo non tam aures quam pedes perfossi sunt & manus, sed etiam quia servo, si Sacerdos erat, non perforabatur auris, quia sic puerfieri, nec redire posset ad dignitatem suam, ut docet Maimonides: Hoc igitur facere Christum dicentem: aures perfodisti mihi ea maxime in Epistola, in qua summum Ejus Sacerdotium enarratur, minus opportunum erat. Certe crea-

re poterat scrupulum in animis inferiorum Hebræorum: Ut autem scias, nec ignarum, nec immemorem textus Hebraici fuisse Apostolum, notabile est quod vers. 8. & 9. alia quidem verba Davidis repetit, urget, inculcat, de istis tacet, quibus interea Christum clare significantibus maxime nitendum erat, siquidem in Hebræo extitissent: ita Morus: confer Gesnerum in Psalmos p. 368. Waltherum in Harm. ad Psal. 40, 7. p. 270. 271. II. Corpus mortuum Gen. 15, 11. Luc. 17, 37. Quæritur autem an sic quoque ad literam accipiendum sit σωμα Μωσεως Judæ versu 9. h. corpus Mosis exanime? Diu id ipse ex pia simplicitate credidi: Didici autem ex nasutioribus (Hammondum intelligo & Clericum) verba Judæ desumpta ex Zach. 3, 2. ad nil aliud respicere quam ad id, de quo ibi agitur, nempe restitutione Ecclesiæ ac Reipublicæ Judaicæ & hoc est corpus Mosis apud Judam, locutione petita ex consuetudine Apostolorum, quibus populus Christianus est corpus Christi: 1. Cor. 12, 20 25. 27. Eph. 1, 23. & 4, 12. 16. Col. 1, 18. Jac. 3, 2. pari sensu corpus Judæorum dicitur 2 Macc. 15, 12. De hoc verborum sensu ita satius anquirere volui, quam de fabulis Oecumenii, qui corpus Mosis sepultura indignum somniat, quoniam Ægyptium occiderat, ideoque Sathanam expulasse ut non sepeliretur: Dicit equidem Augustinus l. 22. contra Faustum c. 70. Mosén peccasse occidendo Ægyptium, veluti Petrus peccavit percutiendo Malchum, sed longe dispar est ratio: Facta heroica Mosis occidendo Ægyptium, Pinehazî trucidando Israelitas, Samsonis percu-

percutiendo Philistæos, Ehudis tollendo Eglonem, Samuelis necando Agagum non navi sunt sed altioris ac sanctioris zeli indicia: quantum præceptum nemo transgreditur nisi in quo est quidquam vel tantillum odii, ut docet charitatis, post Magistrum, Præceptor Johannes. At vero is qui tantum habuit charitatis, ut ex libro vitæ pro toto Israele deleri aliquando voluerit, ejusdem charitatis scintillulas primo statim initio edidit, ut se coram Pharaone mortis reum sistere voluerit pro unico Israelita.

ΣΩΜΑΤΙΚΩΣ: Col. 2, 9. Habitat in Christo plenitudo Deitatis *σωματικώς*, non *τυπικώς* ut olim in templo Hierosolymitano 1 Reg. 8, 10. 11. non *ενεργητικώς* solum, ut in omnibus creaturis Act. 17, 8. non *χαριεντως* solum ut in fidelibus Phil. 2, 9. non *κωνωνιτικώς* solum, ut in iisdem 2 Pet. 1, 4. non *δοξαστικώς* solum, ut in beatis 1 Joh. 3, 2. *ομοιοιαντω εσομεθα*, at de Christo dicitur *ισα θεω* Phil. 2, 6. & quidem emphatice in plurali, adeo ut nihil excipi possit in Deitate, quod non in Christo sit: hanc explicationem opponi velim non tam notis Hammondi & Clerici ad h. l. quamvis vario respectu suspectæ satis mihi videantur, quam supposititæ Calvinianorum glossæ, quam insigni dolo Bibliis Lutheri affigi curarunt atque Neostadii imprimi, quasi notæ essent Heidelbergensium tunc temporis Lutheranorum: Notarunt autem ad h. l. *In Christo wahren Gott NB. haben wir alles was zu unserm Hehl vonnöthen ist* sed vellem quærere an Deitas *σωματικώς* sit in Deo vel homine?

an in Filio, qua Deo omnis salus nostra, an in Filio *θεανθρωπω*? An Christus in negotio salutis nostræ considerari debeat solummodo ut verus Deus? Maligne igitur communicationem Idiomatum tam expressis verbis expositam hic expungi voluerunt.

T.

ΤΑΠΕΙΝΟΩ, exponitur à Luthero castren, Lev. 16, 29. Lev. 23, 27. 32.

ΤΑΣΣΩ, *Constituo*, item: *ordino* Act. 13, 48. *επιστευουσιν οδοι ηοτεν ταταγμανοι ες ζωην αιωνιον*, Luth. *verordnet waren*, malim reddi *geschicket waren*, vide glossam D. Hedingeri ad h. l. pariter in vernacula non: *beschicked*, sed *sticked til Gudsrige*, nam *ταττω* vel *τασσω*, est *ordino*, *dispono*, hinc *τεταγμενος*, bene dispositus, *εξηρητισμενος*, *δοκιμος*, cui opponitur *ατακτος* 1 Thess. 5, 14. confer 2 Thess. 3, 6. 7. 11. Nunc vero dicuntur *τεταγμενοι* qui ordinem à Deo præscriptum ingrediuntur ac sequuntur, estque desumpta phrasis à militibus, qui in ordinem locati eundem servant vel non servant: Alias Vulgata posuit: *præordinati* & D. Ægidius Hunnius l. de Prædestinat. exponit, quod executio decreti prædestinationis ex parte hominis hic innuatur: Sed iniquus est in Deum sensus Calvinianus, quasi nemini datum sit credere aut per media ordinata pervenire ad salutem, nisi qui ex absoluto decreto ad hoc est prædestinatus; finge autem hunc sensum, & sequetur absurdum: nullos dari *προσκα-*

ρξς. Nemo est Prædestinatus, nisi qui credit: Hoc verum est & ex hoc loco inferri potest: Nemo credit nisi Prædestinatus. Hoc falsum: Nemo credit nisi quia Prædestinatus: Hoc falsum & verum esse potest scil. sensu Calviniano, vel sensu Orthodoxo. Tria breviter circa hunc locum sunt animadvertenda: (α) συναφεια v. 46. infert seriam Dei voluntatem quod & illi crederent qui non crediderunt. (β) Distinguendum est inter prædestinationem ad vitam æternam, & ordinationem: Prædestinatio directe versatur circa Personas, ordinatio media respicit e. g. auditum Verbi, fidem &c. (γ) Verba, ὅσοι ἠσάν τε ταγμασιν non causaliter & dependenter, sed consecutive & per consequentiam sunt intelligenda.

TAXOS: εν ταχει: *intra brevissimum tempus* Act. 22, 18. 1 Pet. 1, 14. Ap. 11, 14. celeriter Mat. 5, 25. Mat. 28, 7. 8. Act. 12, 7. *festinanter* Joh. 11, 29. 31. Marc. 16, 8. Luc. 16, 6. *leviter, temere* Gal. 1, 6. 2 Thess. 2, 2. 1 Tim. 5, 22. *certo, opportune, inopinato*, Luc. 18, 8. Rom. 16, 25. Ap. 2, 5. 16. Ap. 3, 11. Ap. 22, 7. 12. 20.

TEKTON. I. Faber lignarius Matth. 13, 55. Quidam contumeliose à Pagano tempore Juliani, interrogatus quid ageret οὗτος τὸ τεκτωνος; respondit: feretrum Juliani fabricare. II. Faber ferrarius. 1 Sam. 13, 19. III. Aurifaber Es. 44, 12. Os. 13, 2. IV. Τεκτωνες dicuntur Reges bellicosi, Martis alumni, Vulcanique profapia Zach. 1, 20. Quod LXX. Intpp. dixere τεκταινειν, malleo pulsare

instar fabri id Lutherus reddidit *acfern* Ps. 129, 3. Genevens. *labourer, tirer des sillons*. Erb. *arare, tirare i solchi*.

TEΛΟΣ, Finis rei alicujus, terminus temporis. Ponitur pro scopo 2 Cor. 3, 13. 1 Tim. 1, 5. Rom. 10, 4. Pro eo ad quod aliquid refertur Ap. 1, 8. & 21, 6. & 22, 13. Pro numero: Es. 2, 7. & 9, 6. Nah. 3, 3. Job. 16, 3. pro perfectione & complemento Luc. 22, 37. adde Rom. 10, 4. Pro præmio ac mercede Prov. 23, 18. & 24, 14. 20. Jer. 29, 11. Rom. 6, 21. etiam versu 22. sed sano sensu: uberioris explicationis gratia apponimus loca 1 Pet. 1, 9. τὸ τέλος τῆς πίστεως, σωτηρίαν ψυχῶν.

2 Cor. 11, 15. ὧν (sc. servorum Diaboli) τὸ τέλος κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν Phil. 3, 19. ὧν τὸ τέλος ἀπολεία 1 Pet. 4, 17. τέλος τῶν ἀπειθευτῶν τῷ Ευαγγελίῳ, item Num. 23, 10. Ponitur τέλος pro morte Deut. 23, 29. Ps. 39, 5. Pro excidio, perditione, interitu Gen. 6, 13. Deut. 32, 20. Ps. 119, 96. Thren. 4, 18. Ezech. 7, 2. 3. 6. Dan. 11, 55. & Amos. 8, 1. 2. Der HErr HErr zeigte mir ein Gesicht, und siehe da stand ein Korb mit Obst (Suaning. *Mord Sommerfrucht*, ita quoque explicat Jarckius in h. l. confer Nah. 3, 12. item Jer. 1, 11. Amos. 7, 6. 2 Sam. 16, 1. ubi fructui maturo comparatur peccatum maturum ad pœnam & complementum malitiæ vide Genes. 18, 20. 21.) Und er sprach: Was siehest du Amos? Ich aber antwortet: Einen Korb mit Obst. Da sprach der HErr zu mir: Das Ende

Ende ist kommen über mein Volk Israel, ich will ihm nicht mehr übersehen vers. 10. Sie sollen ein jämmerlich Ende nehmen: Glossa Winariens. *Kaitz, Ketz* Hebr. 3. Korb, Ende, also gehet er mit dieser Paronomasie von einem zum andern, vom Kaitz zu Ketz als vom Reden zu Stäbern: Sed depravata est hæc glossa forsan libroriorum incuria in verbis: Die 2 Worte: Korb und Ende lauten im Ebräischen fast gleich cum dicendum foret: Obst und Ende lauten im Ebräischen fast gleich, nam ficus vocantur *Kaütz*, vid. Maimon. l. Misch. de votis cap. 5. §. 4. 5. & pro voce Korb in Hebræo est *Keluph*, non vero *Kaütz*: τέλος sic sæpe ponitur pro excidio Matth. 24, 6. Marc. 13, 4. 6. 7. Luc. 21, 9. in quibus locis non totius mundi interitum in extremo die, sed excidium Hierosolymitanum intelligi ex Theophylacto, Hilario ac Chrysostomo (& quidem contra Pontificios) notari velim: Dicitur tamen alias de πανολεθρία mundi Matth. 24, 6. & Matth. 24, 14. Dum το τέλος denotat excidium ac perditionem, ad hanc significationem referri potest locus Marc. 3, 26. Σατανας οταν μεμερυσαι & δυναται σιγησαι, αλλα τέλος εχει. Sine fine, æternitatem sonat Luc. 1, 33. της βασιλειας αυτης ουκ εσται τελος Ebr. 7, 3. μητε ζωης τελος εχων &c. Ponitur τέλος pro exitu ac eventu rei alicujus 2 Sam. 2, 6. Jac. 5, 8. Ebr. 6, 8. Εις τέλος, αχει της λαης denotat totum vitæ curriculum Mat. 10, 21. & 24, 13. Marc. 13, 13. 1 Cor. 1, 8. Ebr. 3, 6. 14. Ebr. 6, 11. 1 Pet. 1, 13. Τελος νεδигal, tributum: Quomodo hæc

vox quibusdam in locis irrepperit in Ver-
sionem LXX. Intpp. item de voce τελε-
σφορος & περι τῶν τελεσῶν *cadéscha*, *merce-*
de meretricis, videatur Martinius in Lexi-
co voce: *Cadésa*.

ΤΕΣΣΑΡΕΣ: *Quatuor* animalia memorantur, sed vario respectu Ezech. c. i. Dan. 7, 2. Ap. 4, 6. quæ loca quoniam quamplurimi explicarunt, atque materiam contineant Prophetico-Historico-Chronologico-Mysticam haud paucis exponendam, prolixitatem autem non patitur instituti nostri ratio, aliis explicanda relinquimus: Si vero curiosus Lector haud inique ferat, prodam quod mihi hæc scribenti in mentem venit de quadrigis Rabbinicis, atque quondam nescio ubi me legisse memini, nisi id fuit in Exodo Magna, memoriæ igitur confido, nam is Codex, quem apud D. Dassovium, dum Rensburgi eram, perlegi, nunc non ad manus est: verba autem eatenus adhuc memoriæ hærent: *Cum veniam* (inquit Deus Mosi) *ad montem Sinai ut dem ipsis legem, descendam in tetramulis meis, at unum ex eis abripiant, in quo me irritabunt*: Scriptum scio טֵטְרַמּוּלִין *tetramulin*, vocem initio Græcam, medio Latinam, terminatione Hebræam: Ad explicationem hujus quadrigæ Dei attulere Rabbini locum Ezech. i. ubi sub imagine hominis, leonis, bovis & aquilæ animalia repræsentantur, quorum uno, nempe bove abufos fuisse Israëlitas in deserto ajunt: Bovis quidem figura abufos fuisse Israëlitas in deserto probe novimus, cum ἐμοσχοποιήσαν, at quadrigas hæc Dei nuspi-

am nisi in scriptis Rabbinicis legimus, & quidem haud semel, sed quoties nugantur Deum conqueri unum ex suis tetramulis sibi abreptum.

Numerus quaternus est valde perfectus, ut ex sequentibus constat: Ex. 20, 5. Punit Deus peccata in tertia & quarta generatione: Amos. 1, 3. 6. 9. 13. *Ulm drey oder vier Laster willen* &c. Es. 11, 12. *vier Dertern des Erdreichs* &c. unde Ecclesia colligenda: huc pertinet οθονιον τεσσαρσιν αρχαις δεδεμενον quod Petro apparuit Act. 10, 11. Zach. 6, 1. 5. *Vier Wagen, und vier Winde.* Zach. 1, 18. 20. *Vier Hörner und vier Schmiede* Sir. 37, 21. *Wo man was neues für hat, da muß der vier eines kommen: Gut oder Böß, Leben oder Todt:* Quatuor vel quinque paucitatem fidelium denotant Esaia 17, 6.

Τεταρταιος fuit Lazarus Joh. 11, 17. de quo soror dixit: *ηδη ωζει.* Patet vel hinc quod cinerifactio non sit sublatrix radicis peccati, sed solummodo *μνημονευτικον* obsonii pro peccato: *Terra es & in terram redibis*, terra fuit Adam etiam ante lapsum atque peccabilis, non terra dicitur post lapsum quoniam peccator, sed ad terram convertendus. Dixi cinerifactionem non tollere radicem peccati (α) quia statui non potest, Lazarum *τεταρταιον*, *ηδη ωζοντα* denuo post resurrectionem à peccato seu originali seu actuali fuisse immunem, (β) quia in morte tollitur & labes & tabes Rom. 8. (γ) quia evitari debet Flaccianismus inquiens peccatum esse substantiam hominis. (δ) quia alias statuum erit aliud absurdum, scil. quod cor-

pus hominis sit peccato imbutum antequam cum anima uniat in utero materno, siquidem corpus post separationem animæ erit peccaminosum, sed utrumque absurdum: Non est peccator ullus antequam homo, & nullus est homo antequam anima corpori sit unita: Peccatum certe non cadit in rem mortuam, massam terream.

Τετραπλασιον (alii legunt *τετραπλεον*) 2 Sam. 12, 6. dixit David redditurum qui ovem pauperi abstulerat, scil. ex lege Ex. 22, 1. nam qui ovem furatus erat, debebat reddere quadruplum, sed qui bovem, quintuplum, ita Zachæus Luc. 19, 8. *ει τις εσυκοφαντησται, αποδομα τετραπλεον*, confer Ezech. 33, 14. 15.

ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΝΤΑ:

Quadragenta dies & noctes diluvii Gen. 7, 4. & 8, 6. XL. dies *ενταφιασµα* Jacobi Gen. 50, 1. 2. sed 70. dies luctus v. 3. XL. diebus Propheta portaturus erat iniquitatem populi Ezech. 4, 6. quo præfigurabatur jejunium Christi quadragesimale, ut eodem modo aggrediretur Ministerium suum quo Moses ac Elias Exod. 34, 28. 1 Reg. 19, 8. quare etiam hi duo ad demonstrandum consensum legis ac Prophetarum cum Christo, una cum eo fuerunt in monte Mat. 17, 3. XL. dies fuerunt expostulationis duelli 1 Sam. 17, 16. Huic provocationi seu expostulationi haud infcite comparatur tempus provocationis Sathanicæ sive 40. dies, quibus durante jejunio tentator Goëlem Nostrum à tentationibus seu summi tandem certaminis præludiis, haud certe ludicris vacare non sivit,

fivit: Discimus autem ex hoc Salvatoris quadragesimali jejunio (α) complementum typorum, nam sicut triduum Jonæ in resurrectione Christi completum fuit, ita & quadragesimale jejunium Moſis & Eliæ in jejunio Christi; (β) tam harmoniam ac convenientiam quam differentiam utriusque fæderis, utramque intimatam Joh. 1. lex data est per Moſen, gratia & veritas facta est per Jeſum Christum: 40. diebus in monte fuit Moſes ante acceptationem legis, sic & Christus in eremo ante initium Ministerii sui, verum ille quidem immunis a fame, miseria ac tentatione, hic autem miseriis nostris obnoxius, tentationibus expositus (quemadmodum & Elias ab Angelo confortatus, hic vero sibi relictus) ille in monte excelsus, visione & colloquio Divino delectatus & illuminatus, hic solus in solitudine Ps. 102, 8. exinanitus, obscurus secundum illam κενωσιν qua seipsum εκενωσε: (γ) Designationem Passionis instantis, qua pro omnibus omnino hominibus pateretur, etiam pro damnatis, τοις απειθης ποτε 1 Pet. 3, 20. antediluvianis, quorum pæna XL. diebus tempore diluvii duraverat, quibus postea εκηρυξε: (δ) Meritum seu λυτρον pro omnium omnino hominum omnibus peccatis sufficientissimum, præfiguratum quadragesimali miseria Ezech. 4, 6. (ε) Magnam illam differentiam inter ψιλανθρωπος & Θεανθρωπον, Gigantem Nostrum ac Promachum, qui tam prolixo tempore tentationum turbines sustinuit, & insuper ultimo tentationis termino, summam tentationum omnium, summas tentatoris vires, fortissimosque conatus non sustinuit

solum fortiter, sed Divina quoque h. e. propria fortitudine excepit, excussit, elisit, elusit, cum nos miselli ne vel horulæ, ne vel momenti spatio (remota Ejus gratia, cujus meminit Apostolus 2 Cor. 12, 9.) ignita tentatoris tela sustinere possimus: (ζ) Finitam ac certis limitibus coërcitam Diaboli tyrannidem ac insolentiam, cui sicut non licuit longius quam quamdiu placuit contritori capitis sui h. e. 40. diebus ipsi molestias ferre, ita nec licebit ipsi ulterius quam Domino ac Protectori nostro placuerit, nobis negotium faceſſere, nam fidelis est Dominus qui talem dabit tentationi exitum, qualem nos ferre possimus 1 Cor. 10, 13. expostulet nos licet προς το σινιασαι, non tamen excidet fides nostra Luc. 22, 31. Venit Princeps huius mundi & in Christo nihil invenit Joh. 14, 30. neque inveniet in iis qui sunt Christi Rom. 8, 1. adeoque in Christo de Sathana triumphamus. 1 Cor. 15, 55. (η) Non solum sufficientiam sed & superabundantiam meriti in omnibus quæ Christus pro nobis sive pertulit, sive peregit: Satisne fuisset uno solum die inter tentationum procellas ac in solitudine transacto Satanam vicisse? Satisne unicæ tantum tentationi in nostri gratiam sese subjecisse, atque tum ilico tentatorem his verbis Majestate Divina plenis ablegasse v. 10. υπαγε Σατανα; Cæterum XL. diebus jejunare voluit, atque ad ultimum ternaria excipere tentationis tela, ut superfluum nobis in omnigena tentatione relinqueret solatium, ac inexhaustæ dilectionis testimonium qua erga nos flagrans nil non pro nobis, & quidem εξ υπερισσος experiri vo-

luit, adeoque vel hoc sensu valet illud Apostoli Rom. 5, 20. *υπερπερισσευσεν η χαρις*. Usus autem hujus solatii præcipue est apud tentatos, crucigeros, quorum nemo, etsi summis miseriis obrutus, non exhaustum solamen haurire poterit ex abyssu meriti Christi, qui mille modis, & numero & pondere plus ultra perpeffus est, factus Noster Summus Sacerdos in omnibus exercitatus ut iis commisereri possit qui patiuntur Ebr. 4, 14, 15. (9) Temperantiam & abstinentiam a rebus mundanis & cura carnis, cum nobis aliquid in spiritualibus agendum incumbit, quemadmodum & Christus quadragesimali jejunio se ad inchoationem Ministerii sui post acceptum baptisma præparavit: Utilissima certe iis est hæc doctrina, qui munia spiritualia tanquam auditum verbi, pœnitentiam, usum Sacramentorum, preces, sacrosanctum Ministerium, prædicationem Verbi, administrationem Sacramentorum, tam parvi pendunt, ut illotis, quod dicitur, manibus his obeundis se sæpe accingant absque omni præcedanea abstinentia vel temperantia: Discant ejusmodi carnales homines a Paulo *υπωπιεζεσθαι εαυτων το σωμα* ne aliis prædicantes ipsi fiant *αδοκιμοι* 1 Cor. 9, 27. discant crucifigere carnem & mori cum Christo Gal. 5, 24. Gal. 2, 19. Gal. 6, 14. discant a Davide vasa puerorum munda conservare antequam heri & nudius tertius. 1 Sam. 21, 4. 5. discant vel ab impio Saule judicare ejusmodi festivales neomenias non celebrari recte ab eo cui immundi quidquam acciderit 1 Sam. 20, 26. discant in negotio pœnitentiæ jejunium a Davide 2 Sam. 12, 16. Ps. 35, 13. &

69, 1. & 109, 24. Israëlitis Joël. 2, 12. Ninivitis Jon. 3, 5. idem in exercitio precum a Daniele c. 9, 3. Esra: 4. Efr. 5, 20. (ε) Patientiam & fortitudinem in tentationibus ac tribulationibus: ea enim quam maxime nos anteivit noster Prodromus Ebr. 6, 20. Usus hujus didascalix est ad elenchum eorum qui molles sunt, ac excidunt tempore tribulationis, adeoque *προσκατοι* Religioni equidem se addictos volunt, sed crucem averfantur: Deinde ad consolationem eorum, qui diuturno tempore sub cruce laborant, ut spem erigant, etenim quamvis attingat moles ac tempus crucis miseriæque numerum quadragesimum, nusquam tamen excedet quinquagesimum, qui typice pariter ac allegorice est Jubilæus ac plenariæ deliberationis, quemadmodum & legimus flammam fornacis Babylonicæ 49. ulnarum spatio ascendisse quod non perperam scriptum autumo, sed respexisse S. literam ad numerum quinquagesimum h. e. Jubilæum seu deliberatorium. XL. diebus visus est Christus post resurrectionem Actor. 1, 3. XL. dierum spatio tempus pœnitentiæ concessum fuit Ninivitis Jon. 1, 4. LXX. Intpp. posuerunt *τρεις ημεραι*. XL. annis duratura Ægypti vastatio Ez. 29, 11. 12. 13. qui anni non sunt Prophetici, sed vulgares ut patet ex historia & complemento vaticinii. XL. annis filii Israël comederunt Manna in deserto Exod. 16, 35.

Plagæ quibus reus caderetur numerum quadragesimum non debebant excedere Deut. 25. Und so der Gottlose Schläge verdienet hat, soll ihn der Richter heissen niederfallen, u. sollen ihn für ihm schlagen nach der Maß und Zahl seiner Missethat, wenn

wenn man ihm vierzig Schläge gegeben hat, soll man nicht mehr schlagen, auf daß nicht, so man mehr Schläge gibt, er zu viel geschlagen werde, und dein Bruder scheußlich für deinen Augen sey. 2 Cor. 11, 24. *υπο Ισδαρων πεντακhis τεσσαρακοντα πληγας παρ εμian ελαβον*, Schmidius hic subintelligit *ημεραν*, quasi quinquies eum alternis diebus 40. plagis cæciderint, nulla plaga plane remissa, sed minus recte, nam sensus est *παρ εμian πληγην*, quod ex nexu antiquitatis Judaicæ probatur: Maimonides: Hilch. Sanhedrin. c. 17. inquit: Infligebant non plures quam quadraginta plagas, quamvis reus æque robustus esset ut Samson, sed si esset debilis, eum numerum imminuebant. Josephus l. 4. c. 8. *τὰ δὲ τολμηρῶς καὶ προπετῶς ἐπενεγχαίνοντιαν καὶ διαβολὴν προσημῶν ἐκτινέτω, πληγὰς τεσσαρακοντα, μίας λειπῶσης, λαμβανῶν* hunc sc. numerum nusquam excedebant: flagellationis autem hic ritus erat: lictor fonti vestes detrahebat, illumque ligno incumbere faciebat, dein lapidi insistens lorum bubulum cum manubrio, duobus asininis annexis manu tenebat, ita ut singuli ictus triplices essent, breviora erant asinina, bubulum longius, ita ut & ad umbilicum pertingere posset, ictus proinde 13. pro 39. erant, nam cum non liceret numerum 40 sumum excedere, noluerunt quoque eum æquare in speciem commiserationis: flagellationi intererant tres iudices parvi Synedrii, quorum primus legebat verba legis Deut. 38, 58. & 39, 9. Psal. 78, 38. partim ad resipiscientiam, partim ad consolationem son-

tis, ita tamen ut cum ictibus finem sermoni imponeret alter, tertius identidem clamabat *יִתְּנֵה: cade eum.*

Joh. 2, 20. *Quadraginta & sex annis ædificatum est templum hoc*: Breviter sed succincte Jesuita Possinus in Spicilegio Evangelico ad h. l. ita inquit: Tam implicata quibusdam visa est horum sex & quadraginta annorum ratio, ut quasi desperatione victi rem in allegorias traherent. Eusebius tamen perfacile defungitur sic scribens: *ἔτοι τεσσαρακοντα ἐξ ἑτεσιν οἰκοδομεῖσθαι τὸν ναὸν ἐφασκιν; ποσῶτα γὰρ ἀπὸ πρώτης τῆς Κυρῆ βασιλεως περὶ τὸ ἐκτεν τῆς Δαρειῆ βασιλεως συναγεται; καὶ ὅν πᾶν ἔργον τῆς οἰκοδομῆς τέλος εἰληφεν.* Sequamur tanti Chronologi ductum: Legimus I Efr. 6, 3. Cyrum primo anno regni sui sanxisse, ut ædificaretur templum, ibidem v. 15. dicitur: Et compleverunt domum Dei istam usque ad diem tertium mensis Adar, qui est annus sextus Regni Darii Regis. En initium & finem hujus ædificationis: inter has duas Epochas quot anni sint medii, numerandum est: Cyrus regnavit annos 30. Cambyfes ejus filius annos 9. Magi duo 7. Menses. His succedit Darius Hystaspis, cujus anno sexto perfecta est ædificatio templi: Summa: Anni 46. Nec te conturbet quod septem Magorum menses pro uno anno computamus, nam Cyrus, cui 30. duntaxat annos dedimus, paulo plus regnavit, & tantum saltem ex ejus regno supra annum trigesium redundat, quantulum deest septimestri regno Magorum ad annum explendum: Ita

Posinus, confer Waltheri Harmon. ad h. l. p. 497.

ΤΗΛΑΥΓΗΣ, τηλαυγως, τηλαυγησις Ps. 18, 13. τηλαυγημα, αυγασμα ponitur in malam partem Lev. 13, 2. 4. 19. & 23, 39. sicut dicimus catachrestice Splendide mentiri, & Nostrates: **Μαρτσα det gliser.**

ΤΗΡΕΩ: Est τηρειν conserva- re aliquid in animo, ne memoria excidat Luc. 2, 19. 51. confer Dan. 7, 28. retinere in eodem statu I Cor. 7, 37. Eph. 4, 3. I Tim. 5, 22. Judæ v. 21. Psal. 148, 6. Col. 1, 17. 2. Pet. 3, 4. incolumem servare Job. 29, 2. Prov. 16, 17. & 21, 23. Prov. 2, 11. & 4, 6. & 14, 3. protegere, tueri I Sam. 2, 9. Psal. 37, 28. Psal. 91, 11. Prov. 2, 8. Joh. 17, 11. 15. Jud. v. 1. I Pet. 1, 5. liberare I Chr. 11, 14. cavere I Joh. 5, 18. 2 Cor. 11, 9.

ΤΙΚΤΩ: Lutherus posuit aus- brüten Jer. 17, 11.

ΤΙΜΑΩ, est idem quod μεγα- λυνω & refertur ad laudes timendæ & tre- mendæ Majestatis Divinæ Es. 2, 21. alias magnificatio Es. 53, 3. I Reg. 10, 21. Pretium rei alicujus indico quanti conillet Job. 28, 13. 17. 19. Matth. 27, 9. Zach. 11, 13. 2 Reg. 23, 25.

ΤΙΜΙΟΣ: Dicitur homo Ma- gni Nominis Es. 4, 10. der grosse und be- rühmte Asnaphar, Homo negotiosus Prov. 12, 27. Mansuetus ac justus τιμιος h. e. pre- tiosus in oculis Domini Jer. 15, 19. Τιμιος, honorabilis, honestus Ebr. 13, 4. τιμιος ο γαμος.

ΤΟΠΟΣ, Locus, est interdum

status ac dignitatis Ap. 12, 8. propriissime autem locus existentiae Ap. 20, 11. Dan. 2, 35. Ap. 21, 1. quod sic illustratur: Per phra- sin Ap. 12, 8. τοπος εχευρεθη innuitur ακυ- ρια, ανεξοσις, αναρχια exposita in ver- bis νικαθει, εκβληθηναι, εχευρεθηναι, quæ sunt in contextu, ita per phrasin Eph. 4, 27. μη διδοτε τοπον τω διαβωλω innuitur ανενεργεια exposita in verbo φευζεται Jac. 1, 7. Per phrasin autem Ap. 20, 11. τοπος εχευρεθη innuitur αμνησια, απεσια, παρε- λευσις intimata Es. 34, 4. & seqq. confer Ap. 6, 14.

ΤΟΥΤΟ, Joh. 15, 17. ταυτα εν- πελλομαι υμιν ινα αγαπατε αλληλους: Dixit de hoc unico præcepto: ταυτα, non ταςτο. Scilicet: 1.) multa de dilectione dixerat: 2.) multa: omnia comprehen- dit dilectio a parte Dei, unde inquit: κα- θως ηγαπησα υμας, omnia à parte hominis, nam πληρωσα τε νομω η αγαπη Rom. 13, 10. & multa ac varia sunt ενεργηματα της αγα- πης tam positive quam negative: παντα φερει, παντα σεγει, παντα υπομενει, παντα ελπιζει, παντα πιστευει, μακροθυμει, χρη- σευεται, & ζηλοι, & περιπερευεται, & Φυσις- ται, & ασχημανει, & ζητει τα εαυτης, & πε- ροξυνεται, & λογιζεται το κακον, & χαρει- επι τη αδικια, συγχαρει δε τη αληθεια. Varia ac magna sunt attributa: μειζων παν- των η αγαπη, η αγαπη εδεποτε εκπιπτει, I Cor. 13, 4. 5. 6. 7. 8. 13.

ΤΡΑΓΟΣ, Es. 14, 9. ponitur de Tyrannis: Quicquid vero ad hanc vo- cem dici possit, dixit dudum doctissimus Bochartus in Hieroz. P. I. l. 2, c. 52. & seqq.

ΤΡΕΙΣ, Τρεῖς, Τρεις, Τρεις,
Denotat numerum certum ac numera-
tum, ita tamen ut summa perfectio in illo
elucescat: sic 1 Cor. 13, 13. πῆξ, ἐλπίς, ἀγά-
πη, τὰ τρεῖς ταῦτα 1. Joh. 5, 7. 8. τρεῖς
μαρτυροῦντες Matth. 18, 16. δύο ἢ τριῶν
μαρτυρῶν, Tres dies & noctes Jon. 2, 1. Mat
12, 4. Mat. 16, 4. Luc. 11, 29. 1 Cor. 15, 4. Le-
guntur in Bereschit Rabba vetusto Judæo-
rum Commentario hæc verba: tribula-
tiones sæpe triduo definiuntur Os. 6, 3. resti-
tuet nos vita post biduum, tertio die susci-
tabit nos & vivemus coram ipso Gen. 42,
17. ait ad ipsos Joseph: die tertio hoc facite
& vivetis. Esth. 5, 1. factum est die tertio ut
vestiret se Esther Regali veste. Dixi nume-
rum ternarium perfectum Matth. 13, 33.
Luc. 11, 5. Luc. 13, 7. Matth. 26, 34. 2 Cor.
12, 2. τρεῖς παρεκάλεσα νοῦν κυρίου (Nota
quod τὸ τρεῖς hic pondus magis quam nu-
merum inferat, alias ex ter repetita orati-
one Salvatoris in Passionis dramate Marc.
14, 41. reiteratæ adeo propter λυπὴν καὶ
ἀδημονίαν: solennis reiterandæ oratio-
nis numerus intimatur, absit tamen su-
perflitio, nam habemus præceptum πρὸς
τὸ πάντοτε προσευξάσθαι καὶ μὴ ἐκκα-
κεῖν sic τρεῖς οὖς est mannigfaltig Prov.
22, 20. etiam in malam partem Ezech.
16, 30.) Act. 10, 16. τὸ ἐγένετο ἐπὶ τρεῖς
(scil. ad demonstrandam perfectissimam
ac sæpius iteratam oblationem gratiæ uni-
versalis) 2 Cor. 13, 1. τὸ τρίτον ἐρχο-
μαι πρὸς υμᾶς, Ezech. 23, 14. drey-mahl
solt ihr mir Fest halten im Jahr, Num.
24, 10. Und siehe, du hast sie nun drey-
mahl gesegnet, 1 Sam. 20, 41. David betet

Jonathan drey-mahl an, Sir. 48, 3. drey-mal
brachte Elias Feuer herab, Ezech. 42, 6.
Über diese Kammern waren andere enge-
re Kammern, denn es war dreyer Gemach
hoch (Mystice intelligas Regnum poten-
tiæ, gratiæ & gloriæ, hoc ut supremum
dicitur angustius reliquis, nam multi sunt
vocati, pauci electi) Ap. 16, 13. ἐκ τῶν
μαρτύρων τῶν δεικνύοντων καὶ τῶν θηρίων καὶ τῶν
ψευδοπροφητῶν πνεύματα τρεῖς ἀκαθάρ-
τα, ὁμοία βατραχοῖς (sc. ad denotandas
varias ac multifarias μεθόδους τῶν διαβε-
λῶν Eph. 6, 11.)

Gen. 15, 9. Nimm eine dreyjährige
Kuh, eine dreyjährige Ziege, einen drey-
jährigen Widder, eine Torteltaube und
junge Taube. Voluit Abraham scire
sortem seminis sui in prima adolescentia
ac virili ætate: Jam ut Deus ipsi id indica-
ret, voluit animalia offerenda in prima ac
florete ætate h.e. trima. Jam vero
primum erat vacca trima ad denotan-
dam subjugationem Israelis in Ægy-
pto in prima adolescentia, & Ægyptus
dicitur die dreyjährige Kuh, Es. 15, 5.
Jer. 48, 34. Secundum erat capra
ad denotandum vel iter Israelitarum
idque devium ob inobedientiam in deser-
to, proprium enim est caprarum in locis
solitariis errare vagarique, vel petulantia-
m Israelitarum in itinere: tertium erat
aries ad adumbrandam potentiam Reipu-
blicæ Israeliticæ vel ab Exodo ad distri-
butionem terræ Chanaan, vel à Barac ad
Saulem, vel regni à Saule ad captivitatem
Babylonicam: tunc demum quarto sequi-
tur turtur, avis plorans ac lamentans, nam
ad salices & flumina Babylonis suspende-
runt

runt citharas suas Israelitæ Psal. 137, 1. hinc Threni Jeremiæ, Jejunium Danielis, planctus Nehemiæ: Ultimo columba, h. e. Novum fædus, Ecclesia ἀκέραια Matt. 10, 16. sub sceptro non Politico Gen. 49, 10. sed Spirituali Psal. 2, 9. Ebr. 1, 8. non vasta aut tarda ut vacca Gen. 41, 18. non violenta κερατισης Exod. 21, 29. non cornuta ut aries Dan. 8, 4. non petulans ut capra Psal. 104, 18. sed grex ovium sub Pastore Joh. 10, 14. columba elegans Cant. 5, 2. sponsa Christi Eph. 5, 27.

Es. 15, 5. Ἡ καρδία τῆς Μωαβιτιδὸς Βοά ἐν αὐτῇ εἰς Σηγὰρ· δαμαλὶς γὰρ ἐστὶ τριετής ad H. T. *cor meum propter Moab clamat, propter fugitivos ejus usque ad Zohar sicut vitula triennis.* Parallelus est locus Jer. 48, 34. Communiter Interpretes cum LXX. senioribus exponunt vitulam trium annorum, ita Glossa Germ. *daß die dreijährige Kuh starck sey:* sed satius forsan explicatur de vacca, quæ tertio partu edita est, & dicitur habere carnem suavem: Maimonid. l. Mischn. de vacca rufa c. 1. Qui vero vitulum triennem intelligunt, allegant hanc prophetiam triennio post impletam fuisse, cum à Salmanassare vastata fuit Moabitis, ideoque dici δαμαλιν τριετην.

Templum Ezechielis dicitur triplici muro cinctum c. 42. at civitas Apocalypica non nisi uno Ap. 21, 17. etenim, ut inquit D. Gerhardus: Ecclesia militans triplici eget protectione: Divina, Angelica, Humana, triumphans non nisi Divina.

Dixi numerum ternarium certum ac numeratum Luc. 1, 56. & 4, 25. 1 Reg. 17, 7. Jac. 5, 17. Luc. 12, 52. Zach. 11, 8. Jud.

16, 15. Exod. 20, 22. 2 Sam. 24, 12. 1 Par. 22, 10, 12. De duobus locis Marc. 15, 25. Joh. 19, 14. invicem conciliandis videantur Grotius, Hammondus & Clericus ad Joh. 19, 14. post quos hac in parte nos non nisi actum agere posse opinamur. Denotat numerus ternarius paucitatem 2 Reg. 13, 18. præsertim credentium Es. 17, 6. Mat. 18, 20.

ΤΡΕΦΩ, *pasco, nutrio, alo* Act. 12, 20. alebatur regio Tyrionum ab Herode, quoniam sterilis erat eorum terra Ezech. 27, 17. præsertim eo forsan tempore, quo fames ab Agabo prædicta grassabatur Act. 11, 28. Est quoque τρεφειν administrare victum spiritualem Ap. 12, 6. ubi alluditur ad historiam Eliæ 1 Reg. 19, 6, 7.

ΤΡΕΧΩ: Est τρεχειν multum cum studio agere & laborare Gal. 2, v. 2. Phil. 2, 16. Currere & non offendere est nullum damnum in re qualibet cunque peragenda suscipere Prov. 4, 12. Es. 40, 31. Dicitur alias το τρεχειν de progressu fidelium in studio pietatis, pariter ac περιπατειν Psal. 119, 32. Prov. 18, 10. Cant. 1, 4. Es. 2, 2. Dan. 12, 4. Rom. 9, 16. Gal. 5, 7. Ebr. 6, 18. 1 Cor. 9, 24, 26. Ebr. 12, 1. de functione Ministerii Act. 13, 25. Act. 20, 24. Gal. 2, 2. Phil. 2, 16. 2 Tim. 4, 7. Jer. 23, 21. De progressu impiorum in malitia Psal. 50, 18. Prov. 1, 16. & 6, 18. Es. 59, 7. 1 Pet. 4, 4. Hagg. 1, 9. Jer. 8, 6.

ΤΡΙΑΚΟΝΤΑ: Triginta anni Christi Luc. 3, 23. argentei, pro quibus venditus est Mat. 26, 15. Servi seu man-

mancipii, mors 30. siclis æstimabatur Exod. 21. Homo Judæus masculus ab anno ætatis vicesimo ad sexagesimum æstimabatur 50. siclis sacris Lev. 27, 3. 4. fæmellæ vero triginta siclis, confer Maimonid. de æstimationibus c. 1. item tract. de siclis: conf. Leusdenium in Phil. S. Ambrosii verba sunt l. de Sp. S. c. 18. *O! juda proditor! unguentum Passionis Ejus trecentis denariis æstimas, & passionem Ejus triginta denariis vendis, dives in æstimatione, vilis in scelere!* Denotat hic numerus insignem copiam seu perfectam multitudinem Mat. 13, 8. 23.

ΤΡΟΦΗ, Ebr. 5, 14. *טרפה*. Hoc Piscator explicat denotare doctrinam de absoluto reprobationis decreto, sed anne illa potius dici possit solidum venenum quam solidus cibus, Theologis relinquimus, vide Taufner. Disp. Apologet. VI. §. 43. At vero *τρεαν τροφήν* explicare haud erit difficile ex collatione antecedentium vers. 14. 13. 12. II. ubi inter *τον πολυν λόγον ηγ' δυσερμηνευτον* v. 11. & *σοχεία της αρχης των λογίων* v. 12. talis instituitur differentia, qualis inter *διδασκαλῆς* v. 12. & *νηπιῶς* v. 13. illi dicuntur *τελειοί, αμθνητῆς* *εχοντες γεγυμνασμενα εις διακρισιν* v. 14. non hi.

ΤΡΟΧΙΑ, Prov. 4, 11. à *τροχός*, rota.

ΤΡΥΓΩΝ, *turtur*, *תרנגול* Cant. 2, 12. Jer. 8, 7. vox quam edit, dicitur *τρυσμῶν* à verbo *τρύζειν* de loco Cant. 1, 10. ubi LXX. posuerunt *τρύγωνα* videatur Bo-

chartus Hieroz. P. II. l. I. c. 9. & de loco Ps. 74, 19. ibidem.

ΤΥΦΛΟΣ, *Cæcus*, I. Corporaliter: Matt. 11, 5. *τυφλοι αναβλεψατε*, scil. ampliative: *οι ποτε τυφλοι*, veluti Eph. 2, 17. *της μακραν*, h. e. *της ποτε μακραν* v. 12. ita Christus in statu exaltationis dicitur Bar Enosch Dan. 7, 9. filius hominis vilis h. e. quondam talis ac miseriis obnoxius.

Joh. 9, 1. *τυφλός εκ γενετης*. In hoc cæco ne quidem oculorum vestigia fuisse *μεταφραζει* Nonnus -- *αχαρακτον οπωπην ην Φυσις εκ ετυπωσε* -- & approbat hunc sensum Dannhauverus in Id B. Intp. p. m. 226. scil. Christum oculos non aperuisse, sed novos è luto finxisse, ut secundum Humanitatem etiam fuerit creator: adstipulantur ex Patribus: Cyprianus, Chrysostomus, Theophylactus, Augustinus, & pie quidem satis, sed videatur Th. Bartholinus de morbis Biblicis n. 20. ad h. l. p. 74.

II. Spiritualiter cæci sunt vel (α) simpliciter infideles destituti cognitione Dei, gentiles Luc. 14, 21. Rom. 2, 19. vel (β) qui fidem quidem profitentur, sed non recte cognoverunt, aut plane nolentes cognoscere, aut habentes visum affectatum sed præjudiciis occæcatum Joh. 9, 41. vide Matt. 15, 14. & 23, 24. Luc. 5, 39. (γ) vel qui consilio salutari prorsus destituti sunt Zoph. 1, 17. Job. 5, 14. (δ) Pseudo-Christiani, arbores plane infrugiferæ Es. 42, 19. 20. & 59, 10. 2 Petr. 1, 9. qui nec vident nec videntur Mat. 5, 16. (ε) Inutiles ac ignavi Ecclesiæ Ministri, Speculatores, vi-

centes (Es. 29, 10.) cæci Es. 56, 10. Ap. 3, 17. NB. Aliud est τυφλοτης cæcitas, aliud αορασια occæcatio, quo ultimo vocabulo LXX. Intpp. describunt occæcationem Syriorum, quæ sicut Sodomitarum non omnimoda oculorum seu corporalis cæcitas fuit, sed præcipue occæcatio mentis, qua rem alias visibilem satis cognoscere & videre nequiverunt, pariter ac Judæi, quando Christus διηλθε δια μεσσω αυτων ηγαγερευθη.

Y.

ΥΔΩΡ, de loco Psal. 59, 9. in quo reperitur vox *Sabbelul*, alias nullibi in Biblicis obvia, versa à LXX. Intpp. κηρ, Vulg. *cera*; à Symmacho χοριον *secundina*, ab Hieronymo vermis, R. Selomo, Pomarius, Abenezra vocant *aquam* (confer 2 Sam. 14, 14. & το Sablul & Sibboleth Ps. 69, 3. 16. Es. 27, 12.) Kimkies *limacem*, Luth. *Schnecke*, Tremellius *limacem*, Osiander *testudinem*. Genevens. *limaçon*. Erberg. *la lumaga*. Videatur Bochartus in Hieroz. P. II. l. 4. c. 30. Est τδωρ I. Pluvia 2 Sam. 21, 10. II. lachrymæ Jer. 9, 1. Thren. 1, 16. Ps. 119, 136. Jer. 9, 18. Thren. 3, 48. III. Afflictiones, calamitates, ærumnæ, pericula. 2 Sam. 22, 17. Ps. 18, 17. & 32, 6. & 69, 16. & 73, 10. & 88, 18. & 124, 4. 5. & 144, 7. Prov. 17, 14. Es. 8, 7. 8. Jer. 47, 2. Thren. 3, 54. Ezech. 7, 17. & 21, 7. & 26, 19. & 27, 26. 34. Matth. 7, 25. Luc. 6, 48. Ap. 12, 15. Ps. 63, 3. 15. & 66, 12. Es. 43, 2. Ps. 69, 2. Job. 22. II. huc pertinet quod Christus jam miseras passionis suæ aggressurus, discipulis Pascha paraturis pro signo dedit hominem am-

phoram aquæ portantem Luc. 22, 10. ipse ex torrente vastissimos haustus excepturus. Psal. 110, 7. IV. Agri & loci irrigui Es. 32, 20. Eccl. 1, 1, 1. Es. 15, 6. Jer. 48, 34. V. Bona temporalia Prov. 5, 15. 16. Ezech. 34, 18. VI. *Ενεργεια* verbi Divini & dona Sp. S. Ps. 126, 4. Es. 11, 9. & 12, 3. & 35, 6. & 43, 20. & 44, 3. & 55, 1. Jer. 2, 13. & 17, 13. Ezech. 16, 4. 9. & 36, 25. & 47, 1. 12. Joel. 3, 18. Zach. 14, 8. Joh. 4, 10. 11. 14. & 7, 38. Ebr. 10, 23. I Joh. 5, 6. 8. Ap. 21, 6. & 22, 17. VII. Gaudium vitæ æternæ Ap. 7, 17. & 22, 1. Luc. 16, 24. ubi το intingere digitum aquæ opponitur τω διψαντι τας αμυνας Joh. 4, 13. 14. VIII. Generatio & stirps humana Es. 48, 1. IX. Posteritas Num. 24, 7. X. Exercitus, populi, gentes Es. 8, 7. & 17, 12. 13. Jer. 44, 2. & 47, 2. & 51, 13. Ap. 17, 1. 15. Ezech. 32, 2. 13. Dan. 12, 6. 7. (ubi Dominium Christi in gentes designatur) Nah. 2, 9.

Os. 6, 8. Γαλααδ πολις εργαζομενη ματαια, ταρασσεια υδωρ. Hic ut pluries LXX. Interpretes suas secuti sunt antiquas opiniones, & respexerunt ad υδρομαντιαν Gileaditis usitatam, quam hic exprimere voluerunt per το ταρασειν υδωρ quemadmodum alias alibi Magiæ species vocarunt ματαια & ματαιοτητα Magosque ματαιας: Diodat. Gall. Galaad est une ville desouvriers d'iniquité marquée des traces de sang. Vulgata; Osiand. Tremellius: civitas sanguine polluta, erat quippe hæc urbs asylum Josu. 20, 8. sed nunc: re-traite des meurtres volontaires, ut inquit Diodatus in glossa; Pariter Lutherus & Weimarienses.

Joh.

Joh. 3, 5. *εαν μη τις γεννηθη εξ υδατος και πνευματος.* Communiter Theologi hoc referunt ad duplex materiale baptismi. D. Heding. in suo N. T. paucissimis suam prodit sententiam ad hæc verba, dum ponit glossam: *Tauf und Wort*, ita ut per *υδωρ* intelligatur totum baptismi quo regeneramur, & per *πνευμα* verbum quo etiam absque baptismo regenerari quis potest. Certe hic nil inconvenienter dictum reperio. Notare autem cogor particulam *εξ* non semper denotare materiam, quod notavit antea Basilius Tract. de Sp. S. ad Amphilochoium c. 2. eos perstringens qui urgebant *το εξ & την υλην δηλυν, το δε δι & το οργανον παρισταν.* Imminet sane *νεφος μαρτυρων* ex locis Matth. 1, 18. ubi dicitur Maria uterum ferre *ΕΚ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ ΑΓΙΟΥ* Marc. 9, 7. *Φωνη ΕΚ ΤΗΣ ΝΕΦΕΛΗΣ* Joh. 8, 44. *ΕΚ ΤΩ ΠΑΤΕΡΟΣ ΔΙΑΒΟΛΟΣ* εστ. v. 47. *Ο ΩΝ ΕΚ ΤΩ ΘΕΟΥ* Rom. 4, 14. *ΟΙ ΕΚ ΝΟΜΟΥ* Rom. 11, 36. *ΕΞ ΑΥΤΩ ΤΑ ΠΑΝΤΑ* I. Joh. 3, 8. *Ο ΠΙΩΝ ΑΜΑΡΤΙΑΝ ΕΚ ΤΩ ΔΙΑΒΟΛΩ* εστ. v. 9. *ΓΕΓΕΝΝΗΜΕΝΟΣ ΕΚ ΤΩ ΘΕΟΥ.* Sed denotat particula *εξ* sæpe causam efficientem I Joh 3, 10. 12. Joh. 1, 13. Rom. 1, 17. sicut & in hoc loco Joh. 3, 5. etenim licet negari non possit aquam esse *materiam baptismi*, negari tamen debet aquam esse *causam material. regenerationis*, sed dicendum quod sit efficiens instrumentalis regenerationis per baptismum, potest enim quis regenerari absque aqua, quæ ut materia actum regenerationis utpote spirituale non ingreditur, ingreditur autem baptismi actum utpote Sacramentalem: Sed quod sit efficiens instrumentalis regenerationis, id arguit particula *δι* Tit. 3, 5.

Tribuerunt vero vim materiam significandi particulæ *εξ* quidam Theologi, ut duplicem in Sacramento Baptismi materiam ex hoc dicto astruere possent scil. *εξ υδατος και πνευματος*: Sed quare tantum pro hac duplici materia laborent non video, nec quænam illa in baptismo sit vel debeat esse **MATERIA CÆLESTIS EX QUA?** Causam principal. efficientem ex cælo novimus Tit. 3, 5. ubi & instrumental. terrena intimatur, at materiam cælestem in hoc sacramento sicut in sacramento altaris reperitur, non invenio, nam *Primo*: ad Sacrament. constituendum non requiritur duplex materia tanquam proprietas Sacramenti proprie ac univoce sic dicti, quod patet ex enumeratione substantialium, quæ ad Sacramentum pertinent apud Chemnitium in Exam. Concil. Trident. P. II. De Numero Sacr. scilicet (α) quod habeat visibile aliquod signum seu elementum (β) expressum mandatum & institutionem Divinam (γ) & quidem in N. Testamento (δ) ut non ad tempus sit institutum, sed ad consummationem seculi (ε) quod habeat promissionem Divinam de effectu & fructu (ζ) Eandemque non nude tantum & per se testimonium habentem in Verbo Dei, sed & ex Divina ordinatione annexa signo Sacramenti (η) quod hæc promissio debeat esse gratiæ seu justificationis (θ) quod eadem non in genere tantum annuncietur, sed & virtute Dei offeratur, exhibeatur, applicetur & obsignetur etiam singulis qui fide Sacramentis utuntur, confer Hutteri Loc. Comm. fol. 635. *Secundo*: Ex verbis Lutheri in Catechesi: Baptismus non est simpliciter aqua, sed aqua verbo Dei comprehensa

hensa: elici non potest, verba Institutionis: IN NOMINE P. F. & Sp. S. esse materiam caelestem, nam loquitur non de principiis *συστατικῶς* & constitutoriis, quæ absolvunt essentiam Sacramenti in se & per se, sed loquitur de principiis *πρωτικῶς* & perfectoriis, quæ non substantiam solum sed & actionem Sacramenti absolvunt: Ita nec hic sensus est in verbis Augustini: Accedit verbum ad elementum, & fit Sacramentum, nam tunc sequeretur verba Institutionis S. Cænæ esse materiam in illo Sacramento caelestem, quæ tamen est Corpus & Sanguis Christi: Verbum quoque mandati pertinet ad causam efficientem non materialem Baptismi, & est quidem essentiale Sacramenti baptismatis, sed pariter ac pars essentialis S. Cænæ, quatenus per hoc Corpus & Sanguis cum pane & vino sacramentaliter uniuntur, & sine quo Sacramentum esse nequit. *Tertio*: Absurdum erit dicere totam SS. Trinitatem esse causam materialem, cum sit causa principalis efficiens, & non potest dici homo aqua & verbo Dei, nec aqua & tota SS. Trinitate, cum ea sacramentaliter unita perfundi. *Quarto*: Sanguis Christi non potest esse materia caelestis Baptismi, qua de re verba sunt D. Gerhardi: Quamvis Christus *Θεανδρῶς* in baptismo præsens sit, suoque sanguine mediante fide à peccatis nos abluat, tamen sanguinem Christi non satis commode partem baptismi materialem alteram dici posse gravissimi statuunt Theologi, (α) quia in verbis institutionis non fit expressa mentio sanguinis Christi sicut in Eucharistia, jam vero de substantialibus partibus Sacramentorum judicandum est ex pro-

pria Institutionis fede (β) distinctæ sunt quæstiones de essentia Baptismi & ejusdem efficacia, prior quæstio exponitur Matth. 28, 19. posterior Marc. 16, 16. Ratione efficaciam omnino fit asperio sanguinis Christi in baptismo, interim tamen non potest ex eo inferri quod proprie & accurate loquendo sit pars materialis baptismi altera (γ) ut excludantur *πορισματα* adversæ partis, quæ sunt: Sacramenta quo ad substantiam non differre, Analogiam Sacramentalem aquæ & sanguinis in baptismo esse tantummodo *σχετικὴν* & significativam, baptismum esse duplicem, anteriorem unum per sanguinem Christi, & posteriorem per aquam, item: aquam baptismi non esse regenerationis medium: Sed quænam ergo nunc debet esse materia caelestis Baptismi? Si non verbum Institutionis? non tota SS. Trinitas? non sanguis Christi? an ergo Sp. Sanctus? propterea quod extat *ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος*; Sed nunc aqua quidem est materia Baptismi, at non materia regenerationis sed efficiens instrumentalis causa, regeneratio autem non est aliquid ex aqua & Sp. S. ut ex materia constans, sed mutatio spiritualis à Sp. S. & aqua efficienter dependens, ab illo ut causa Principali, ab hoc ut instrumentali Tit. 3, 5. ita ego pro mea tenuitate sentio & res mente concipio, quid alii sentiant: an sit & quænam sit proprie & accurate loquendo, materia caelestis in baptismo? nihil ad me, hoc autem certissime scio scriptum esse, quod dixerit Johannes Baptista: Ego vos baptizo aqua (scil. solummodo, hoc est, quo ad materiam proprie loquendo) ubi de aliqua alia materia

materia cælesti nil loquitur, & tamen baptis-
mus ejus ex cælo fuit (scil. institutive
& efficienter, non materialiter.) Dixi,
suam hic cuius sententiam relinqui de
materia cælesti in baptismo, sive eam di-
cant Verbum Dei (quæ fuit vel non fuit
sententia Lutheri, dum distinguit inter ver-
bum aquæ junctum & verbum ordinati-
vum ac præceptivum T. 4. Witteb. pag.
338. Die Tauffe theilen wir in drey un-
terschiedliche Stücke, welche sind Wasser,
Wort und Gottes Befehl oder Ordnung,
also daß man nicht allein das Wasser an-
sehe wie ander Wasser, sondern auch das
Wort das da heist Gottes Wort Bey oder
mit dem Wasser, und zum dritten Gottes
Willen und Gewalt, oder seinen Befehl
oder Einsetzung, diß sind die Stück so zum
vollkommenlichen Wesen (Nota: id quod est
de essentia Sacramenti, non ideo est de
materia Sacramenti, ut antea dixi de verbo
in S. Cæna) und zur rechten Definition
der Tauffe gehören, und sollen bey und mit
einander angesehen und nicht von einander
getrennet, noch geschieden werden als die
zugleich und mit einander eine Tauffe ma-
chen, denn dazu es ein Sacrament sey oder
heisse ist erstlich von nöthen ein äußerlich
greifflich Zeichen oder Creatur, durch wel-
che GOTT sichtlich mit uns handelt,
daß wir gewiß seyn mögen, denn er
wil nicht ohn äußerlich Mittel allein
durch bloße heimliche Eingebung oder
sonderliche heimliche Offenbahrung mit
uns wirken, aber äußerlich Werck und
Zeichen thut auch allein nichts: NB de ma-
teria terrestri in unoquoque Sacramento
determinate ac præcise hic locutus est,

quod illa ad Sacramenta omnia V. sen
N. T. pertineat, at de materia cælesti ita
nihil dicit, sed de effectu Sacramenti per
verbum ex mandato & promissione ilico
subjungit: wenn nicht sein Wort dazu
kommt, dadurch solch Zeichen kräftig
wird, und wir vernehmen was GOTT
durch solch Zeichen in uns wircke, aber zu
beyden muß auch kommen ein Göttlich
Befehl, dadurch wir seines Willens und
Wercks in solchem Zeichen und Wort ge-
wiß werden.) Sive sanguinem Christi (ut
Hutterus in Loc. Comm. fol. 635.) sive
totam SS. Trinitatem (ut Kromayerus in
Theol. Pos. Polem.) sive Spiritum San-
ctum, ut plurimi nunc volunt. Verba
sunt Beati Dannhaueri Hodof. Phæn. X. p.
1056. Res cælestis peculiari modo & sin-
gulari ratione & terminative est Spiritus
Sanctus, EX quo renascimur, est τοῦτο χα-
racter causæ materialis (confer D. Wan-
dalini ΠΡΟΤΥΠΩΣΙΣ c. 10. p. 303. Edit. 2da)
ac ut e verbis: nisi quis renatus fuerit ex
aqua, recte colligitur, aquam esse causam
materiam; ita e verbis: nisi quis natus
fuerit ex spiritu, idem recte conficitur: At
vero sicut ex verbis: nisi quis renatus fu-
erit ex aqua, recte colligi nequit, aquam
esse causam materiam regenerationis à
lavacro seu Baptismo distinctæ, nam rege-
nerari potest homo absque hoc sigillo, ita
nec ex verbis: nisi quis natus fuerit ex
Spiritu, recte colligi potest Sp. S. esse cau-
sam materiam alteram baptismini, cum sit
efficiens: Adde quod ipsi Theologi hac
in parte loquuntur de Sp. S. *terminative*,
ut Danhauerus l. c. & D. Wandalinus l. c.
appropriative & terminative, qui termini-

nusquam materiam, sed efficientiam arguunt, & sane miror quod cum quidam Theologi in longe viliori materia, sc. de generatione naturali, abhorruerint à particula EX sensu materiali, dicendo quod anima non quidem materialiter generetur EX anima, sed AB anima, hic tamen in longe eminentiori materia ponant Sp. S. materialiter per suum EX, quod EX Ipso tanquam materia regeneremur in baptismo: Sed inquit Gravis Theologus Wandalinus l. c. p. 304. 305. Unitorum hæc est ratio quod alterius proprium de altero prædicetur, ita prædicatur Sp. S. proprium de aqua Eph. 5, 26. vicissim de Sp. S. prædicatur proprium aquæ, quod est effundi Tit. 3, 5. 6. adeo ut in aqua & cum aqua baptismi effundatur Sp. S. Cæterum si evolvantur hæc loca citata, patebit in primo loco prædicari proprium verbi, vel Christi secundæ Personæ Trin. de aqua: Ex secundo autem loco Tit. 3, 5. fit argumentatio elenchi ac scopi fallax exponendo de materia quod dicitur de effectu & gratiosissimis donis: Denique posita illa conclusione in verbis: adeo ut in aqua & cum aqua baptismi effundatur Sp. S. admittendum erit, nos in baptismo accipere Sp. S. seu tertiæ Personæ substantiam, etenim dum quidquam fit ex re tanquam materia, tunc fit ex ejus substantia. Sed dices: si nulla erit res cælestis in baptismo, nulla erit unio Sacramentalis: Resp. Absit, ut dicatur non esse *rem cælestem* in baptismo, illa enim omnino ibi est, eademque efficiens *aqua*, sed nego, accurate loquendo dici posse *materiam cælestem ex qua*, unio autem inter rem cælestem & terrestrem fit per verbum.

ΥΟΣ, cum adjuncta προσθήκη vel υπερχην aliquam in bono, vel εξεχην in malo, vel emphasin particularem in re aliqua secum fert e. g. υος γεννης Matth. 23, 15. υος ολεθρου, υος απειθειας, υος της απωλειας vel Proditor, vel Anti-Christus, υος θανατου Ps. 79, 11. υοι της αιωνος της Luc. 20, 34. υος κορασιων αυτομολογηντων 1 Sam. 20, 30. quasi dicas σπερμα Χαναν Hist. Sus. v. 56. παμπονηρον Jud. 19, 22. 1 Reg. 21, 10. 13. υοι λοιμοι 1 Sam. 2, 12, υοι αδικιας 2 Sam. 3, 24. υοι υπερηφανειας 1 Mac. 2, 47. υοι της βασιλειας Mat. 8, 12. ανδρες υοι παρανομων (οι κακων κορακων κακα ωα, καταρας πενητα 2 Pet. 2, 14.) Jud. 19, 22. Luth. Bube, (sicut in Hebræo vir pacis & vir sanguinum, LXX. ανθρωπος ειρηνης Ps. 41, 9. ανηρ αιματων Ps. 26, 9. Ps. 5, 7. & 55, 24. & 59, 3. & 139, 19. Prov. 29, 10. 2 Sam. 16, 7. 8. Nota: David longe alio sensu sic à Deo appellatur quam alias viri sanguinum 1 Par. 23, 8. & 29, 3.) υοι της αναστασεως Luc. 20, 36. υοι θεοι, beati in altera vita: ibidem: υος ειρηνης Luc. 10, 6. υοι των προφητων και της διαθηκης Act. 3, 25. veluti τεκνα σοφιας Mat. 11, 19. υοι της νυμφωνος Mat. 9, 15. Marc. 2, 19. Luc. 5, 34. υοι βροντης βοανεργες, quod ex Hebræo quidem deductum, miretamen convenit cum τω βοαν ενεργεσεν, h. e. εν ισχυι Es. 58, 1. υος τιτανων Luth. Krieger Judith. 16, 9. 1 Mace. 11, 44. υος δυναμεως 2 Sam. 17, 10. υοι φωτος Luc. 16, 8. Eph. 5, 9. 1 Thess. 5, 5. της σκοτης και νυκτος ibidem: ημερας ibidem; υοι θεοι, angeli Job. 1, 6. & 2, 1. & 39, 7. fideles Joh. 1, 13. Magistratus Ps. 82, 6.

τον ανθρωπον sæpe & quidem emphatice non obiter sed studio sese appellavit Salvator in diebus carnis, scil. τω Bar Enosch opponuntur υιοι θεου, **Gewaltige Ps.** 29, 1. υιοι ηγεων των δυναστευοντων Psal. 49, 3. Dico το Bar Enosch Hebræis denotare vilem ac exiguae fortis homuncionem, quod quomodo in Christum exinanitum quadret, satis patet ex Es. c. 53. & Psalmo 22. υιοι ανθρωπων dicuntur *plebei* Psal. 49, 3. LXX. dixere γηγενεις, Vulgata *terrigenas*! vetus Vers. *plebejos*: Latine dicimus *terrae filios*: in Hebræo est: *Gam bene Adam, gam bene Isch*: Etiam filii hominis, etiam filii viri, Luth. *beyde gemein Mann und Herren* Ital. *anchora figlivoli de l'huomo, anchora figlivoli di Adam in sieme ricco & povero*. Sunt qui opinantur ista Scripturae formula, qua tenues exilesque homunciones dicuntur filii hominis, voce hominis utriusque sexui communi potissimum indicari maternam originem, adeo ut per *filium hominis* præcipue intelligatur *filius mulieris*: Nota quod David se coram Deo humilians inquit Ps. 115, 16. *ego servus tuus, & filius ancillæ tuæ*: Jephthæ spurius, ignobilis, exheredatus, contemptus dicitur *filius mulieris meretricis* Judic. 11, 1. Saul contumeliæ causa vocat Jonathanem *filium mulieris* 1. Sam. 20, 30. Huc accedunt verba Jesuitæ Posini, quæ huc afferre haud piget: dicitur Christus apud Danielem *Bar Enosch*, potest autem, ut viri doctissimi recte admonent, verti *filius mulieris*, nam אִשָּׁה & אִשָּׁה hebraice *mulierem* sonat: Huc facit una ex arcanis notionibus שִׁלְיָה vocabuli usurpati ad designan-

dum Christum in celeberrima Jacobi Prophetia Gen. 49, 10. Placet nonnullis explicatio hujus vocis ex voce שִׁלְיָה scil. quæ *filium* sonat, quod non gravate recipiam, cum meminerim magno consensu Judæorum Veterum inter propria & characteristicæ Mesiaë nomina filii appellationem poni, prout ex multis Talmudicis locis demonstrant viri Docti Galatinus & Buxtorffius, unde in Evangelio Johannis Christus interdum appellatur *filius* sine additione ut Joh. 8, 36. Jam de litera מ quæ in fine additur, elegans est conjectura R. Davidis Kimkii apud Galatinum l. 4. c. 4. qui præfatus שִׁלְיָה non quemcunque aut in quocunque statu filium significare, sed pro eo tempore quo est intra matris uterum formatus jam & animatus, sed nondum editus, observat literam מ esse affixum pronominis possessivi femininum, ac consequenter scribendum cum *mappic* puncto in ventre מ & vocabulum integrum legendum *Scilach*, quod significat בְּעַפְפוֹס עַל־יָמִינָה: proles mulieris solius, quoniam ex virgine mirabiliter nasciturus esset Mesias, ita ille apud Galatinum, sed apud Petrum Martinium in Pugione fidei P. 2. c. 4. sect. 11. aliter de eodem argumento differit, ait enim vocabulum שִׁלְיָה significare *filium ejus*, h. e. mulieris, quod enarrans addit: derivatur enim ex vocabulo שִׁלְיָה *Sceliha* 2: Secundinæ, quod quandoque ponitur in Scriptura pro embryone: Martinus addit, *Siloh* dici אִשָּׁה *Silija* ita ut ii ibi non sit vocalis sed consonans, idque significare *secundinam* quæ è matris solum semine provenit: Hactenus Posinus, plura qui velit adeat Anton-

tonium Cregutum in Gale Rafaja ad Gen.

49.

Matt. 22, 42. Christus dicitur *υος Δαβιδ* h. e. filius Regius Rex Pf. 2. & Mat. 15, 22. compellatur hac formula: *Κυrie υε Δαβιδ ελεησον* &c. Notandum est, quod hæc Chananitis fide valde mirabili (nam Ipse Salvator ejus fidem miratus est) motivum exauditionis longe alienum proposuit, nam cum unus Evangelista dicat eam Chananæam fuisse, alter Syrophænisam, nihil omnino commercii habuit cum Israhelitis, & nihilominus ad filium Davidis appellat, quasi ad eam pertineret *επαγγελια* de semine benedicto & ficulo Davidis, quæ prærogativa ad Judæos solum pertinuit: Sed elucet hic (α) valida fidei confessio de Messia, qua tacite apprehendit *επαγγελια* datam Gen. 22, 18. in semine tuo benedicentur omnes gentes. (β) Nervus fidei, nam qui dicit *Domine fili David miserere mei*, idem dicit ac si inquit: *Domine* h. e. fili Dei vivi, fili David, h. e. mediator meus 1 Tim. 2, 5. Ebr. 12, 24. factus mihi similis, ut compassionem cum me patiente habeas Eb. 4, 15. sine quo ad Deum *αορατον* nullus mihi accessus Joh. 1, 18. sed per tuam humanitatem liber accessus ad thronum gratiæ Ebr. 4, 16. propter unitatem tuam cum Patre Joh. 14, 10. 11. Advocatus meus 1 Joh. 2, 2. Miserere mei ο: non est possibile ut me à te extrudas Joh. 6, 37. non est possibile quin me exaudias Joh. 16, 24. non est possibile ut me judices Joh. 3, 17. 18.

Matt. 22, 42. *τι υμιν δοκει περι τῆς Χρῆ- 58; τινος εἶ;* Quæritur, an Judæi (ad minimum Doctores) Messiam non habuerint pro Dei filio, sed pro nudo, Da-

vidis filio? Resp. multa reperiri vestigia in libris Hebræorum, quod agnoverint Divinitatem Messia, ex. gr. in Gibborim verba Psalmi 2. tu es filius meus explicantur de Messia & dicitur illum esse Jehovah filium. Ibidem fol. 127. col. 4. dicitur Redemptionem Messia fore spirituales à peccato, non corporalem à servitute mundana: Dominium & Nomen soli Deo proprium tribuitur Messia apud Jonathanem ad verba Gen. 3, 15. in l. de Synedriis fol. 38. R. Abanarbanes in Prophetas posteriores fol. 289. æternitatem Messia describit, ut & Kimki in Pf. 90. Suffragatur Aben Esra in Es. 9, 6. Ita nimirum doctioribus Judæis Mysterium SS. Trinitatis tanquam per transennam fuit cognitum: in Zohar, cujus summa apud Judæos est autoritas, R. Simeon filius Johai profert locum ex R. Ibba in Deut. 6, 24. *Jehovah Elobenu Jehovah Echad: per primum Jehovah, inquit R. Ibba, quod Dei incommunicabile nomen est, intelligit Patrem omnium Principem, per Elobenu ο: Dominum nostrum, Filium omnium scientiarum fontem, per secundum Jehovah, Spiritum Sanctum ex ambobus procedentem, qui quidem vocis mensura est: Vocat ergo unum quia individuus est, nec revelabitur hoc arcanum ante adventum Messie.* Idem R. Simeon Ben Johai in Es. 6. posuit: Sanctus Pater! Sanctus Filius! Sanctus Spiritus! R. Azariel in tract. de sanctitate: *hi tres unus Spiritus sunt, nimirum Deus unus.* R. Jehuda Nagid. *Ab Elobim, Ben Elohim, Ruach Elobim, Scheloschab Beechad Veechad Bischelechab: plura habent*

bent R. Hamai, R. Isaac, R. Joseph, R. Moses Hadarfan in Psal. 74. vide Talmud. Tract. Berachot. c. mechmathai Korin. tract. Sanhedrin c. Helech: item Midrasch Coheleth c. 1. Vide Hug. Grot. de Ver. Rel. Christ. l. 5. n. 21. Ludov. Vives de Ver. Fid. Chr. l. 2. c. 15. 16. l. 3. c. 11. Dan. Huet. Demonstr. Evang. Prop. 9. c. 120. D. Abbadie de la verité de la Religion Chretienne: Hoornbeck de conver. Jud. Mornæum de Ver. Rel. Chr. c. 30. Inculta Gentilium cognitionis seu rudera seu phantasmata lubens prætereo, ea qui velit colligat ex Lactantio l. 4. c. 9. Justino Martyre Orat. Parænet. ad Gentes, Origene l. 6. contra Celsum, Clemente Alexandr. l. 5. Strom. c. 6. Cyrillo l. 8. contra Julian. Nobili Mornæo Gallo in l. de Ver. Rel. Christ. c. 5. Witzio in Ægyptiacis c. 2. Dreschlero in libro adversus Schurmannam, cui titulus *Εὐκλῆρια Εὐκλεατ* p. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. Neque tamen hic dissimulare possum illud delirium, quasi Mysterium Trinitatis ex principiis rationis deduci possit, passim obrelata ejusmodi testimonia adscribi Mornæo, Kekermanno, Scoto, Raymundo, Ludovico Vives aliisque. Sed redeamus ad dictum Mat. 22, 42. *τι υμιν δοκει περι τῆς Χριστῆς; τίνος υοῦς εἶ;* Convenit cum hoc dicto illud Mat. 16, 3. *τίνα λεγῶσιν οἱ ἀνθρώποι εἶναι τὸν υὸν τῆς ἀνθρώπου;* alii legunt: *τίνα με λεγῶσιν οἱ ἀνθρώποι εἶναι; τὸν υὸν τῆς ἀνθρώπου;* scil. utrobique interrogativè: an dicunt me filium hominis? h. e. purum ac nudum hominem? Certe non sine causa id Christus interrogavit, si alias My-

sterium Trinitatis Judæis omnibus non satis fuit cognitum: Est hæc exosa quaestio & satis vexata propter eos, qui odio illo nomine Calixtini audiunt & Novatores, pauca tamen hic dicenda opinor: Fuit Mysterium Trinitatis in V. T. cognitum implicite, licet non clara & distincta cognitione, neque omnibus æqualiter, præcelluerunt in hac cognitione Patriarchæ, in Specie Abraham Joh. 8. Jacob Gen. 49. David Mat. 22. Prophetæ omnes, adde Synedrium & doctiores Judæos, quod vero ex horum doctrina id non omnibus ac vulgo innotuerit, rationem reddit Petrus Galatinus l. 2. de Arc. Cathol. Ver. c. 1. Judæorum populus maxime ad Idololatriam pronus erat, ne igitur in eorum qui plures Deos colerent errorem incideret, caute à Divina Providentia factum est, ut Divinæ Trinitatis Mysterium implicite solum traderetur, sed quoniam Idololatria per Messiam penitus explodenda erat, idcirco plenaria revelatio hujus mysterii ad dies Messiae reservata fuit, quod omnis quoque Cabalistarum Schola plane testatur, confer D. Gerhard. Exeg. loc. de Myster. Trin. Dixi equidem sufficienter traditam esse doctrinam de Trinitate, quod ex claris illis locis V. T. patet quos adducere solent Theologi, quos inter unum instar omnium nomino D. Wandalinum de Fundam. Fidei p. 48. 49. Cæterum dico etiam non ita explicita ut nunc traditam, conf. Luth. in c. 3. Genes. T. 6. Witteberg. Lat. fol. 54. T. 2. Lat. Jenens. fol. 66. nec omnibus æqualiter cognitam, neque à doctioribus vulgo propositam, qua de causa recentio-

res Judæi hoc Myſterium impugnant, quod utique adeo pertinaciter non agerent, ſi id antiquitus palam ac communiter populo diſcenti inculcatum fuiſſet: Hæc certe imperitia legisperitis os obturavit Matt. 22, 43. & ſeqq. hinc nata eſt exiſtimatio abſurditatis Joh. 5, 18. & 10, 33. & huc quoque aliquid facere exiſtimo loca Joh. 16. 24, 26. Mat. 16, 17. nam in Veteri Teſt. nemo legitur explicite adorare Patrem in Nomine Filii (confer Gregor. Nazianz. Orat. 37. de Sp. S.) & nondum Apoſtoli noverant illud Myſterium (ut aperte aſſerit Athanaſius in l. de Comuni Eſſentia P. F. & Sp. S. T. 1. fol. 392.) quemadmodum & alia ignorarunt Marc. 9, 10. 11. unde demum dicitur de tempore poſt miſſionem Sp. S. *Εν εκείνη τη ημερα ερωτησετε εν τω ονοματι μου.* Juvat adſcribere verba Lutheri: **Es iſt nicht eines iedern in der Schrift und Pſalter die drey göttliche Perſonen unterſchiedlich alſo zu mercken: iterum: Ob ſolcher Unterſchied der Perſonen nicht jedermanns Vernunfft ſiehet in der Schrift, da liegt nichts an: item: Zwar wir ſelbſt würden auch ſehen, wo wir nicht durchs N. Teſt. erleuchtet, dem Alten recht unter die Augen ſehen könnten, denn ohne das Neue Teſtament iſt das Alte verdeckt: Novimus equidem ad vitam æternam conſequendam requiri cognitionem veri Dei & quem miſit Jeſu Chriſti Joh. 17, 5. Patres eodem modo, quo nos ſalvos Act. 15, 11 Non eſſe in alio quoquam ſalutem: Filio Prophetas omnes teſtimonium perhibuiſſe Act. 4, 12. & 10, 43. Neminem vero poſſe nominare vel credere in**

Filium niſi per Sp. S. 1 Cor. 12, 3. Illum qui negat Filium non habere Patrem 1 Joh. 2, 23. Sed (a) diſtingvendum eſt inter Objectum fidei & cognitionis modum ac gradum: quemadmodum & ipſe Wandalinus diſtinguit inter rem ipſam & modum l. c. p. 50. nemo tenetur plus credere quam revelatum eſt, at non tantum tunc temporis revelatum fuit quantum nunc, nunc plura ſunt quæ citra ſalutis diſpendium nesciri non poſſunt, quam tunc fuere, adeoque non eſt quæſtio: an nunc aliquis ſalvus fieri poſſit abſque explicita cognitione Myſterii Trinitatis, ſed an in Veteri Teſt. abſque cognitione explicita? Sic enunciationibus comparativis inhærendum puto, contra quas nec ipſe Huſſemannus, quem præ aliis citat B. Wandalinus l. c. dum de Latermanni & Calixti in hac materia longe diverſis aſſertionibus agit, pugnare vult: fide ſimplici crediderunt fideles V. T. ſed non diſtincta, adeoque (b) eodem modo ſalvi facti ſunt, quo nos ſcil. ratione objecti, non ratione gradus, ratione quidem apprehenſionis in fide, ſed non ratione comprehenſionis in intellectu (γ) De Prophetis qui Chriſto teſtimonium perhibuerunt nulla eſt quæſtio, vide Glaſſii Onomatologiam Chriſti Propheticam, nec (δ) de *προφητεια* Sp. S. in cordibus fidelium tam V. quam N. T. de qua agitur 1 Cor. 12, 3. & Rom. 8, 9. (e) Denique quod attinet dictum 1 Joh. 2, 23. aliud eſt negare, aliud non perfecte noviſſe.

Matt. 1, 1. *Βιβλος γεννησενος Ιησου Χριστου, υς Δαβιδ, υς Αβρααμ.* Circa hoc initium Evangelii tria præſertim notanda:

(a) Mat-

(α) Matthæum peculiariter vocare Christum filium Davidis & Abrahami. Quia Davidi & Abrahamo frequentissimæ ac potissimæ promissiones factæ sunt de Messia huic inchoatæ, illi repetitæ. Quia ille inter Reges, hic inter Patriarchas eximius tanquam cardinales lineæ genealogicæ apices nominari debuerunt. Quia Messias Judæis κατ' ἐξοχὴν Semen Abrahamæ & filius Davidis audiebat. Quia alter caput Gentis erat, alter familiæ ex qua Christus oriundus (β) Non satis fuisse unum horum tantummodo nominasse: Nam expresse respiciendum erat ad semen illud Abrahamæ benedictum, & quamvis Abrahamæ filius nuncupatus fuisset, appellari tamen debebat filius David κατ' ἐξοχὴν h. e. Messias. (γ) Davidem inversa serie Abrahamo præmitti. Quia in genealogiis Judaicis à proximis ad superiores ascendebatur. Quia voluit Evangelista versu sequenti genealogiam texere ab Abrahamo, ideo eum ultimo loco posuit, ut ab eodem statim iterum inciperet: Alia atque plura ad hoc initium Evang. Matt. vide in Dubiis Evangelicis Frid. Spanhemii Dub. 2.

Psal. 89, 20. Τότε ἐλάλησας τοῖς υἱοῖς σου (Hieronimo verior lectio visa fuit: ἐν υἱοῖς σου) ἐν ὁρασεὶ καὶ εἶπας· ἐθεμὴν βοηθεῖαν ἐπὶ δυνατὸν. Est hæc insignis Prophetia de consolatione Angelica Christo in agone hortensi exhibita, qui hic vocatur δυνατός, & tamen egens βοηθεῖα. Potest quoque sic intelligi: ἐθεμὴν βοηθεῖαν ἐπὶ δυνατὸν ὃ: ἐν τῷ δυνατῷ, nam is fundamentum est omnis nostri à Deo auxilii atque salutis, nam non est salus in

alio. Diod. in Vers. Gall. *tu parlas anciennement en vision touchant TON SAINT & dis: j'ay mis le secours à l'entour du PUISSANT.* Psalter. Ital. *Parisi. allhora parlasti nella visione ai misericordiosi tuoi & dicesti: io posai l'ajutorio sopra il Potente.* Erberg. *tu parlasti gia in visione interno al tuo Santo e dicesti: io ho posto l'ajuto intorno al possente:* Dazumahl redetest du im Gesichte zu deinem Heiligen und sprachest: Ich habe einen Held erweckt, der helfen soll. Inter Latinos Interpretes Vulgata & Osiander sequuntur LXX. Seniores, sed Tremellius valde abscedit: *Tunc allocutus per visionem eum quem benignitate prosequeris, dixisti: Disposui auxilium contra robustum, extuli electum ex populo.*

Matth. 2, 15. ΕΞ ΑΙΓΥΠΤΟΥ ΕΚΑΛΕΣΑ ΤΟΝ ΥΙΟΝ ΜΟΥ. Vide annotationes Clerici ad h. l. quas una cum rationibus Henrici Dodvvelli de Stud. Theol. alibi forsan, si Deus vitam dederit, tractabimus, nam prolixiores sunt quam ut hujus sint pagellæ.

ΤΟΣ ΕΝ ΘΕΤΗΣ dicitur Saul: 1 Sam. 13, 1. quia ab unctionis tempore annus solum effluxerat, quasi tunc primum natus esset, cum unctus fuit in Regem & mutatus in alium virum 1 Sam. 10, 6. 9. Quia apud Ethnicos dies electionis Regum Natalis dicebatur. *Ναταλία δὲ ἐστὶ τὰ τῶν βασιλεῶν γενεθλία καὶ ἡ τῶν ἀναρρήσις.*

ΥΠΑΝΤΑΩ, Luc. 8, 57. *Occurro:* Nota: Non sponte Christo in occursum venerunt Dæmoniaci, sed

inviti, timentes, vel virtute Christi attracti.

ΥΠΕΡΩΝ, Act. 1, 13. alias *ἀνωγειον μεγα ἐσπρωμμενον* Luc. 22, 12. in illo Joh. 20, 19. unanimiter Discipuli fuere conclusi, nempe in cœnaculo, five superiori parte domus quæ Hierosolymis fuit Act. 1, 13. Idem hoc procul dubio fuit, in quo Christus Pascha celebravit Marc. 14, 15. dictum ut eruditi tradunt: cœnaculum Sion, quia circa medium montis Sion situm, ille idem scilicet locus, in quo Apostoli fuere die Pentecostes Act. 2. in quo Stephanus & reliqui Diaconi ordinati Act. 6. in quo Apostoli primum Concilium celebrarunt Act. 15. Eodem in loco Helena Imperatoris Constantini Mater amplissimum exstruxit templum, in cujus postico cœnaculum conclusit, teste Nicephoro l. 8. Hist. Eccl. c. 30. Quo in templo adhuc Hieronymi tempore ostendebatur marmorea illa columna cruore Domini conspersa, ad quam flagellatus fuit: postea in prædicto cœnaculi loco Monasterium Franciscanorum ædificatum, ex quo Turcæ An. 1651. Palatium fecere eundemque locum in tanta habent veneratione, ut non nisi discalceati eum ingrediantur.

ΥΠΝΟΣ, *Somnus*: Transfertur I. ad quietem animi Ps. 127, 3. II. ad concubitum Sap. 4, 7. & 7, 2. III. ad ignaviam Prov. 6, 9. & 20, 13. IV. Negligentiam Ps. 123, 4. V. ad somnum spiritualem, h. e. securitatem in peccato Rom. 13, 11. 12. Os. 7, 6. VI. ad mortem

temporalem five piorum Joh. 11, 13. five impiorum Jud. 4, 21.

Jer. 31, 26. Darum bin ich aufgewacht, und sahe auf, und habe so sanfft geschlafen. Referri potest hoc dictum vel ad *ἐχέχειριαν* Dei in tribulationibus sanctorum, quibus finem tamen aliquando imponit Ps. 44, 24. & 78, 65. de quibus dictis vide in voce *καθευδν*. Vel ad Resurrectionem Christi post triduum mortis.

ΥΠΟΔΗΜΑ, Matth. 3, 11. *ὅτι εἰμι ἱκανὸς ταῦτα υποδήματα βασανίσαι* Luc. 3, 16. *ὅτι εἰμι ἱκανὸς λύσαι τοὺς ἰμάντας τῶν υποδημάτων αὐτῶν*. Castellionem Beza fugillat, Bezam Friedlibius, licet is à Castellione non declinaverit, sed à Vulgata, quæ reddidit *calceamenta*: Miror insignes viros puris *λογουμαχίας* invicem digladiari, five enim *υποδήμα* *subligaculum*, five *soleam*, five *calceum*, five *calceamentum* dixeris, perinde erit, textus non læditur. Est quidem *υποδήμα* aliquando *solea*, at vero Es. 11, 15. *soleam* denotare non potest. De forma calceamentorum Christi si quaeritur, probabile est eum usum fuisse sandaliis ex corio duriore, nam ejusmodi sandaliis utebantur Hebræorum Magistri, tegebat autem sandalium plantam pedis, & præterea pedum digitos ac superne calcaneum versus corium ascendebat: vid. Bar The-nora in l. Mischn. de vasis c. 26. §. 4. habebant autem hæc sandalia corrigias vel laneas, vel lineas, vid. Maimonid. in l. Mischn. de heterogeneis c. 9. §. 7. & constringebantur vel supra vel infra poplitem, vid. Maimonid. l. Mischn. de Leviratu c. 12.

§. 1. Nimirum in his verbis Luc. 3, 16. allegorizant qui Christum in Prophetis & figuris absconditum pedi in calceo abscondito comparant, ita ut λυσα μαντα υποδηματων in verbis Baptistæ idem sit ac Christum ex hisce involucris manifestare, quæ quidem absque impietate dici possent, sed insignem reverentiam ac humilitatem Johannis non tangunt, de qua vide Hammondum ad Mat. 3. 11. Solvere corrigias calceamentorum (sicut portare calceamenta, βασαιζεν: tollere, auferre, exuere, vel portare in via, ut docet Hammondus l.c.) erat servile Ministerium apud Judæos, omnium abjectissimum, unde ne quidem servis Hebræis, utpote honoratioribus, sed servis Chananæis compete-
bat: Inter ministeria ad balnea pertinentia numerabatur solutio calceamentorum, unde illi qui calceos portabant erant homines omnium vilissimi, vide Maimonid. in l. Mischa. de Sponsal. c. 1. §. 3. Voluit itaque hac expressione dicere: ego cum adeo vilis sim ut ne quidem dignus sim servili ministerio ad balneum calceamenta ejus portare eaque solvere, quomodo tam Nobili Ministerio ipsum abluam, qui vos omnes abluet? Ita humillimam suam reverentiam erga Magistrum suique ipsius vilitatem ac ὀδυνότητα testatus est Baptista, qui alias fuit maximus inter natos ex muliere (sc. modo ordinario & naturali) Matth. 11, 11. Magnus coram Domino appellatus Luc. 1, 15. (sc. ad differentiam Magistri qui Luc. 1, 2. Magnus vocatur simpliciter & non correlate) Servus προσατης, plus quam Prophetæ, inter omnes οικετας honoratissi-

mus, quemadmodum inter mancipia cultos corporis (homme de chambre parmi les laquays & les valets) qui remotis aliis arbitris præsens fuit in Gynæceo Matris Domini ejusque cognatæ cum corpore induendus esset Ejus Dominus in utero materno, qui Domino astitit tradens investituram ad Ministerium obeundum per Baptismum, qui denique pedissequus fuit Domini cum investitus fuit glorioso schemate post resurrectionem, nam Baptistam inter eos fuisse qui resurrexerunt tempore Passionis Christi, Christum resurgentem visuri, haud quaquam dubito: Huic humilitati Johannis Baptistæ simile quid videas in mystica illa explicatione Hieronymi ad Zoph. 1, 1. *Verbum Domini quod factum est ad Zophoniam filium Chusi, filii Godolia, filii Amazia, filii Ezechia: iste ergo Propheta, inquit Hieronymus, qui erat in specula & sublimi constitutus & nove-
rat mysteria Domini, erat filius Chusi, quod dicitur humilitas, vel Æthiops meus, habebat quoque avum Godoliam, qui dicitur magnitudo Domini, & proavum Amaziam qui & ipse vertitur in sermonem Domini & atavum Ezechiam qui sonat fortitudinem Domini: de fortitudine itaque Domini natus est sermo Domini, & de sermone Domini nata est magnitudo Domini, ex magnitudine Domini nata est humilitas, ut cum perveniet aliquis ad summam dicat: Non sum dignus vocari Apostolus: Ita nimirum Deus quam maxime & sublimiter apparet sedenti in intima valle Gen. 18, 1. & tunc convertitur vallis in sublime aliquod Moriah quod est:*

Mons Videntis & Viventis Gen. 22, 14. est quippe Deus vallium h. e. humilium ut sit Deus montium 1 Reg. 20, 23. 28. h. e. exaltatorum 1 Pet. 5, 5. confer Act. 13, 25. Rom. 10, 15.

Denotat υποδημα affluentiam vestitus, quo gaudent homines mundani, unde permittit equidem Christus discipulis portare sandalia Marc. 6, 9. sed non υποδηματα Matth. 10, 9. Luc. 10, 4. Luc. 22, 35. Ponitur υποδημα pro terra, quam calcamus Deut. 33, 25. σηδηρος και χαλκος το υποδημα αυτες εσαι. Pro re vilissima, cui pauper comparatur Amos. 2, 6. & cap. 8, 6. Transfertur ad ετοιμασιαν Spiritualem Eph. 6, 15. 1 Petr. 3, 15.

Psal. 60, 10. & 108, 10. *Meinen Schuch strecke ich über Edom*, Philistæa jauchzet mir: Primo loco LXX. εκτενω, altero επιβαλω το υποδημα μου, in Hebræo est חַוַּי quod ex mente Rabbi Immanuelis etiam significat *chirothecam*, quia mos erat Regum urbem aliquam obsidentium chirothecam intra murum projicere ad denotandum, se nunquam ab urbe recessuros antequam capta: vide Lexic. Pagnin. rad. חַוַּי Hæc sane non adeo coacta sunt ac quæ habet Tremellius: *projiciam calcem meum* h. e. *vi conculcabo*. Ambrosius, Gregorius, Beda & Bonaventura intelligunt hic per υποδημα Christi Humanam Naturam: melius forsan Rupertus in c. 3. Matth. *Apostolos*. Nos doctrinam Evangelii innuï existimamus ex Ephes. 6, 15. nisi forte ira Dei aut pæna ibi apud Psalmistam designetur, vel ut aliis placet: Regnum sive potentia, sive Gratia.

Απερ υποδηματος incedere denotat in-

gnem luctum: Mich. 1, 18. πορευσεται ανυποδητος και γυμνη, ad quæ verba Cyrilus: ηδε γυμνοτης και ανυποδησια το των αιχμαλωτων σχημα δεικνυσι, sed in Hebræo nulla ανυποδησιας fit mentio, ut autem concordantem cum Hebræo Textu alibi Vers. LXX. Intpp. sistamus, vide loca 2 Sam. 15, 30. Es. 20, 2. Contra: εν υποδημασι Ezech. 24, 17 23. est sine luctu in publicum prodire, hinc Lutherus vertit. Deut. 25, 10. *Barfüßers Hauß* in Israel domum luctuosissimam & Es. 20, 4. *Nacktet und barfuß* hominem in statu miserrimo.

Quare υποδηματα induti Israelitæ debuerint comedere Pascha? vide Bochartum Hieroz. P. I. l. 2. c. 50. Exuere υποδηματα est nota reverentiæ ejus, qui locum sanctum conscendere debet, ex. gr. Moses, Josua.

ΥΠΟΚΡΙΤΗΣ, Luth. vertit *Hinckender* Psal. 35, 15. *Es rotten sich die Hinckende wider mich*: confer. 1 Reg. 18, 6. & 2 Sam. 5, 8.

ΥΠΟΣΤΑΣΙΣ, Ebr. 1, 3. *ὅς ὡν ἀπαυγασμα της δοξης και χαρακτης της υποστασεως αυτης*. Reddidi, inquit Schmidius, *potius Personam quam essentiam aut substantiam*, cum essentia sui ipsius χαρακτης aut εικων non sit, sed illud ipsum ειναι præstet, *Persona autem Personæ χαρακτης & εικων esse possit, ita ut qui filium videt, etiam Patrem videat*, quippe εκ κωνα τῃ Θεῷ τῷ ἀορατῷ aspiciens.

Ebr. 11, 1. ἐστὶ δὲ ἡ πίστις τῶν ἐλπίζομενων υποστασις, confer Ebr. 3, 14. 2 Cor. 9, 4. 2 Cor. 11, 17. Doctas annotationes Hammondi

mondi & Clerici ipse videat B. L. ad h. l. nam sæpius inculcavi Bonum Criticum vel Hermenevtam eorum scriptis vix carere posse: Prolixæ autem sunt utriusque annotationes ad h. l. neque suis nævis carent, lubet ergo breviores haud passim obvias afferre, scil. B. Dannhaueri Hodof. Phœn. II. p. 1319. *Eleganter Chrysostomus: cum qua in spe sunt videantur esse ανυποστατα, η πισις υποστατιν αυτοις χαριζεται, declarat id exemplo resurrectionis: Non est illa inquit: εν υποστασει, αλλ η πισις υφιστητεν αυτην, εν τη ημετερα ψυχη,* sic Ruth. 1, 12. Ezech. 19, 5. LXX. Intpp. το *thikvatba* & Psal. 39, 8. το *chaltbi υποστασιν* dixerunt, quem posteriorem locum Lorinus in Psal. 38. ita παραφραζει: *Tu solus es o! Deus! in quem spem omnem loco, totum meum esse & subsistere, quicquid sum, quicquid habeo apud Te depono, tibi que commendo, ex Te uno pendeo, in Te ac a Te subsisto, nullum aliud malis meis remedium quam Te volo, confer Sap. 16, 21. Polybius l. 6. hac voce fortitudinem Horatii Coclitis describit: κατεσχε την επιφορον των εχθρων, εχ ετω την δυναμιν ως την υποστατιν αυτη; Lutheri verba sunt: Der Glaube ist nichts anders, dann eine Grund, fest der Dinge die uns von Gott verheissen sind 2c. auf solchen (scil. fid. justif.) Glauben soll der Mensch so vest und tieff stehen, daß ihn kein Teuffel, kein Mensch, kein Engel, noch sein eigen Gewissen soll davon abwenden ewiglich, sonderlich im Sterben soll sich der Mensch ganz auf Christum, sein heiliges Wort und seine Zusage erwegen: Man wags nur frisch auf Gott, hat*

Er etwas aus Gnaden verheissen und versprochen, er wirds auch aus Gnaden halten, da ist kein Zweifel dran, wenn sich auch der Teuffel zu tode wüet und seine Mutter wider das heil. Evangelium und Christum: Hæc est immota hypostasis, stans, firma, inconcussa, ασεισος, τεθεμελιωμενη. Est πέτρωνδης quippe υποστασις vocabulum realitatem rei inferens, adeo ut fide tam vere possideamus in futuro quæ speramus, quam vere sperata sunt & subsistunt: Hæc certe vocabuli hujus consideratio adeo movit Chrysostomum, ut ad h. l. exclamaverit: βαβαισιν ειπεν! Est itaque fides non purus actus speculativus, cui favent Pontificii, quem fovent hodierni plerumque Christiani, in quo res credita haud aliter subsistit quam eclipses in mente Copernici multis post annis futuræ (ut iterum Dannhaueri verbis utar) seu arx munitissima in mente pictoris h. e. in solo intellectu, sed actus apprehensivus in quo vere & certo subsistit res credita, veluti multiplicatio seminis, semenque benedictum in fide Abrahamæ, item Davidis & Sam. 7. h. e. in apprehensione, Actus denique appropriativus in applicatione.

ΥΣΤΕΡΕΩ, Deficio, frustror, careo, egeo, sum posterior, desum, à tergo venio, tardius venio, & refertur sive ad alicujus propositum, sive actiones, sive bona, sive alias res, quibus quis indiget vel in temporalibus vel in Spiritualibus: Videantur hæc significationes Dan 11 27. Sir. 5 132. Gen. 8, 3. Luc. 22, 35. Ef. 5, 14. Phil. 4, 12. Ps. 2, 1. Rom. 3, 23. in quo loco respicit Apostolus ad cursus Olympios, in quibus
ii, qui

ii qui vel seipsos impediabant vel ab aliis impediabantur, ut metam non attingerent, dicebantur *υσερειθαι*, vide Dannhav. Id B. Interp. p. m. 166. §. 82. Sic *κατυσεριζει* Hab. 2, 3. *ausbleiben*, *υσερειθε* Num. 9, 13. *last anstehen*, *υσερημα* Armuth Gen. 8, 3. *υσερημενοι*, *κακωχουμενοι*, *θλιβομενοι* Ebr. 11, 37. *pauperes*, *miseri*, *afflicti*. Alias *υσερημα* id quod adhuc restat aliquo referendum in ejus expectationem qui sibi id vendicat & imputat Col. 1, 24. Hæc à nobis notata addantur Annotationibus Hammondianis ad Marc. 12, 44. & Clerici in Arte Critica Part. 2. Sect. 1. c. 22 atque Nostri Leigh ad hanc vocem, & plenariam ejusdem explicationem B. Lector habebit.

ΥΣΤΕΡΟΝ: Rom. 11, 31. *ετω και αυτοι υσερον* : *demum, postea*: in quibusdam lectionibus hoc non reperitur. Marc. 16, 14. *υσερον ανακειμενοις αυτοις*. Isaac Caufab. Exc. 16. fol. 688. animadvertit tum in Versionem Vulgatam, quæ vertit *novissime*, tum in Beza, qui habet *postremo*, cum *υσερον* ibi sit *postea*, *deinde*: pariter D. Hedinger Lutheri *julekt* notat dici debere *darnach*, cum non fuerit hæc ultima apparitio vide Piscat. in h. l. Diodat. in Vers. Gall. habet etiam: *puis apres*, sed de Croy posuit: *finalement*. Tremellius, Junius, Osiander: *Postremo*. Erasmus autem *postea*: Vers. Belgica Leidensis 1583. *ten laetsen*. Erberg. *ultimamente*.

ΥΣΣΩΠΟΝ, Ebr. 9, 19. confer το *διν* Exod. 12. Piscator intelligit *ros marinum*, Heinsius nullam herbam sed lanam succidam, confer Martinii Lexicon in voce Hyssopus: De Hyssopo

& myrrha videatur Doctiss. Bocrartus Hieroz. P. I. col. 295. & 587. & 592. & 260. Edit. m. Francfurtenf. 1675. vide quæ scripsimus ad vocem *καλαμος*.

ΥΦΑΙΝΩ, Unde *υφαντος*. Jud. 16, 13.

Φ.

ΦΑΓΩ, *Comedo*: *φαγειν και πινειν* sæpe tanquam contradistincta ponuntur in S. Scr. quod notare liceat adversus Ludov. de Dieu ad Act. 10, 41. qui vult Christum omnino bibisse post resurrectionem, cui tamen opinioni resistit illud Christi: *αμην λεγω υμιν ε μη πιω επι εκ της γεννηματος της αμπελης* &c. nisi probari possit Christum aquam postea bibisse, quod inepte nonnulli colligunt ex dicto: *Bibet aquam ex torrente & extollet caput*, nam nec in cruce quicquam bibit (unde haud satis recte posita illa verba cantionis Ecclesiasticæ: *denddrich Hand drach for os alle* nisi sano sensu, nam præcedunt verba: *der Hand haf des magt dend bersche drich*) sed oblatum & gustatum respuit. Comedit quidem post resurrectionem & quidem non semel, sed bibisse non legitur.

ΕΦΑΓΟΝ, ΕΠΟΝ junctim & **ΦΑΓΩΜΕΝ** *και πιωμεν* in malam partem ponuntur Es. 22, 13. Zach. 7, 6. Exod. 22, 6. at vero etiam in bonam partem Jer. 22, 15. Es. 65, 13. Dicat forsan aliquis hanc meam observationem pure criticam in Exegeticis nulli esse usui. Credo equidem hebetioribus *πεδιο-χρυσολατραις*, quos *ιερεις αργυρους* pro *ναοις αργυροις* substituit nuper Anonymus quidam, Sacerdotes autem ligneos appellavit Patrum non nemo, ut memini

ex

ex Hornii Hist. Eccl. Cæterum discant hanc observationem pertinere ad doctrinam Lutheri Tom. 7. Witteb. Germ. p. 68. & seqq. ubi inter alia hæc verba reperiuntur: Fragst du die Sophisten weiter, ob sie das auch für gute Werck achten, wenn sie arbeiten ihr Handwerk, gehen, stehen, essen, trincken, schlaffen und allerley Werck thun zu des Leibes Nahrung oder gemeinen Nutz, und ob sie glauben, daß Gott ein Wohlgefallen darinnen über sie habe, so wirst du finden, daß sie nein sagen, und die gute Werck so enge spannen, daß sie nur in der Kirchen beten, fasten und die Almosen geben, die andere achten sie als vergeben, daran Gott nichts gelegen sey: aber also lehret Eccl. c. 9. gehe hin frölich, iß, trinck, und wisse, daß deine Werck gefallen Gott wohl, also Christus Joh. 8. Ich thue allezeit was ihm wohlgefället, wie thät Er das allezeit, so Er doch aß, tranck und schlief zu seiner Zeit &c.

Φαγειν dicitur de violentia avaritia ac malitia inimicorum prævalentium Es. 21, 5. & Es. 9, 20. 21.

ΦΑΝΤΑΣΙΑ: Dicitur I. De elevatione excelsa fluctuum maris Hab. 3. 10. έδωκεν η αβυσσος την φωνην αυτης, υψος φαντασιας αυτης. Dicuntur hæc à Propheta ad delineationem gloriæ ac majestatis Divinæ, quam miselli mortales με-

γισανες της γης imitari volunt προτερχομενοι μετα πολλης φαντασιας Act. 25, 23. in quo loco exprimitur per hanc vocem II. Pompa Regia. III. Dicitur de Nubibus: Zach. 10, 1. Κυριος εποιησε φαντασιας και υετον χειμερινον, δωσει αυτοις εκασω βοτανην εν αγρω. Luth. Gewölcke, Vulgat. nubes, Osiand. nubes, Tremell. nimbos Geneven. pluye, Erberg. pioggia.

IV. Φαντασια vertitur: Gespenst Sap. 17, 3. 16. Λαλθανειν γαρ νομιζοντες επι κρυφαις αμαρτημασιν, αφεγγει ληθης παρακαλυμματι εσκορπισθησαν, θαμβημενοι δεινως και ινδαλμασιν εκταρασσομενοι, εδε γαρ ο κατεχων αυτους μυχος αφιβως διεφυλασσεν, ηχοι δε καταρασσαντες αυτους περιεκομπεν, και φασματα αμειδητοις κατηφη προσωποις ενεφανιζετο. vers. 7. Μαγικης δε εμπαιγματα κατεκειτο τεχνης, και της επι φρονησει αλαζονειας ελεγχος εφυβριςτο &c. vers. 14. οιδε την αδυνατον οντως νυκτα και εξ αδυνατης αδελφω μυχων επελθουσαν τον αυτον υπνον κοιμωμενοι ταμεν περασιν ηλαυνοντο φαντασματων, τα δε της ψυχης παρελυοντο προδοσια· αφνιδιος γαρ αυτοις η απροσδοκητος φοβος επηλθεν. Agitur hic de Spectris, quorum certas considerationes sistimus Tabella quam vide.

ΦΑΝΤΑΣΙΟΚΟΠΕΙΝ Sir. 4. vers. penult. hoc explicuit Bochartus Hieroz. P. I. l. 3. c. 5. col. 778. adeoque huic labori supersedemus.

ΦΑΡΑΓΞ, Vallis, Gen. 26, 17. κατελυσεν Ισαακ εν τη Φαραγγι Γεραων. Hieronymus hic sigillat LXX. Interpr. dicens pro valle haberi torrentem in Hebræo, at verò **הַנָּחַל** tam vallem significat quam torrentem. Memorabilis est Φαραγγευλογιας 2. Chron. 20 26. συνηχθησαν εις τον αυλων (alii legunt: εις την Φαραγγα) της ευλογιας, εκει γαρ ηυλογησαν τον Κυριον, δια τωτο εκαλεσαν το ονομα τω τοπω εκει. Κοιλας ευλογιας εως της ημερας ταυτης Luth. Lobethal. De valle Josaphat Joël 3, 7. 10. 17. cum tam multa multi dixere, nos taceamus. De valle Benhinnom videndus est Martinius in Lexico ad vocem Gehenna: dicitur Græcis Interpretibus Φαραγγ των ανηχημενων Jer. 7, 31. Juvat tamen adscribere glossam Lutheri: Gebeninnom oder Benhinnom ist ein sehr lustiger Thal gewesen, wie Hieronymus sagt, hart an Jerusalem als Jos. 15, 8. das haben sie hernach Topheth genennet, weiß nicht warum, und den herrlichen Gottesdienst daselbst gehabt, die Propheten machen einen bösen Namen daraus, wie auch Christus Matth. 5 & 16. 30. aus Gebeninnom Gehenna. Ich lasse es dabei bleiben, daß es daher komme von Toph. d. eine Pauce oder Drummel, denn Lyra meldet Lev. 23. daß Israel dem Abgott Moloch ihre Kinder in die Arm legten und verbrenneten, und die Priester mit Paußen und Schellen flungen, daß die Eltern der Kinder Geschrey nicht hören

solten, also mag Topheth ein Drummelhauß, oder Drummel: Kirche heißen: Topheth: die Hölle, Verderbniß Es. 50, 33. item Job. 6. Ich muß ein Wunder (Topheth) für ihnen seyn d. Ein Drummelspiel denen, die meiner noch zum Schaden spotten: Sic habetur quoque Φαραγγ & in Hebr. *Tophet* Jer. 30, 33. De valle *Achor* Os. 2, 15. Jos. 7, 24. Videndus est Bochartus Hierozwic. P. I. l. 2. c. 31. circa finem. Loco Jer. 30, 33. nuper memorato parallelum invenio Jer. 19. ubi Lutherus retinuit το Tophet & Benhinnom & Würgerthal, LXX. Interpr. dixere διαπτωσιν, το λυανδριον υς ενωμ, πολυανδριον της σφαγης. Legimus alias vallem *Sared* & *Escol* Num. 21, 12. & 32, 9. Deut. 2, 24. ubi torrens erat: *Arnon* Jos. 15, 4. *Jakneam* 2 Sam. 24, 5. *Gad* Prov. 30, 17. *Kedron* 2 Reg. 23, 4. *Suchoi* Psal. 60, 8. & 108, 8.

ΦΘΟΡΑ, *Corruptio*: Sic dicitur corpus & sanguis, & ponitur abstractum pro concreto 1 Cor. 15, 50. explicatur vero Rom. 8, 21. 2 Petr. 2, 19.

ΦΙΜΩΞ & ΦΙΜΩΞΜΑΙ, Mat. 22, 12. ο δε εφιμωθη. Hinc concludas damnatis locum blasphemandi non datum secundum illud Psal. 107, 42. καὶ πασα ανομια εμφραζει το σωμα αυτης. Obmutuit autem quia inexcusabilis erat, neque veniam petiit, ubi venia locus non erat. Est Φιμωξ proprie os obturare, occludere adeoque victu privare 1 Cor. 9, 9. 1 Tim. 5, 18. item os alicujus obstruere ut ne ullum quidem responsum αυτοκατακριτος invenire possit Mat. 22, 34. ΦΙΛΙΑ

ΦΙΛΙΑ & ΦΙΛΟΣ: Ponuntur hæ voces I. ad designandum studium rerum carnalium & mundanarum Jac. 4, 4. II. benevolentiam qua maritus & uxor seu sponsus & sponsa se invicem prosequuntur Jer. 3, 20. Cant. 1, 9. 13. 14. 15. & 2, 10. & 4, 16. & 5, 16. III. Conjunctionem inter Deum & homines (peculiariter autem amici Dei vocantur *Αβρααμ. φίλος Θεός* Jac. 2, 23. vide Joh. Henr. Majum prolixè differentem ad hunc locum Obs. S. p. 101. Daniel amabilis *ἡξιώμενος*, Lazarus *φίλος Χριστός*, Johannes *μαθητὴς οὗ ἡγαπα ὁ Ἰησὺς*) Ef. 41, 8. Jac. 2, 23. 2 Chr. 20, 6. Luc. 12, 4. Joh. 15, 14. Joh. 13, 35. IV. Conjunctionem inter homines, & speciatim inter Regem & Ministros Ejus 1 Reg. 16, 11. 2 Reg. 10, 11. 2 Sam. 15, 37. & 16, 16. 17. 2 Chron. 27, 33. 1 Reg 4, 5. Gen. 26, 26. inter vicinos Exod. 11, 2. Luc 11, 2. Luc 11, 5. & 15, 9. V. Fœdus 1 Reg. 5, 1. Gen. 21, 22. & 26, 28. VI. *κοινωνία* eorum qui pari munere funguntur Zach. 3, 8. VII. Conjunctionem inter homines in bono jucundo Prov. 22, 11. Honesto 1 Sam. 18, 1. VIII. Est *φίλος* nota honestæ licet non amicæ appellationis velut *εταίρος*, vide Luc. 14, 10. Mat. 20, 13. & 22, 12. Mat. 26, 50. Consule Ingeniosam Maji Observationem in Obs. S. ad Mat. 26, 5. P. I. p. 13.

ΦΙΛΗΜΑ 1 Sam. 10, 1.

ΦΛΟΞ πυρός. Huic comparatur I. ira Divina Ef. 66, 15. II. Majestas Divina Dan. 7, 9. Ap. 1, 14. & 2, 18. & 19, 12. III. Vox Dei Ps. 29, 7. IV. Angeli Ejus Psal. 104, 2. Ebr. 1, 7. *φλοξ*

πυρός dicitur flamma ignis lucem summam afferens, & *πυρ φλογος* ardor in flamma penetrantissimus iram ac zelum denotans, vide Gen. 15, 17. Job. 18, 5. confer. 2 Thess. 1, 8. Denotat *φλοξ* cruciatus infernales Luc. 16. de qua flamma vide August. de C. D. c. 10.

ΦΟΒΕΟΜΑΙ, timeo: Minus recte hac voce usi sunt LXX. Intpp: Ef. 60, 5. *τοτε οψησθαι φοβηθησθαι τη καρδια*, melius reddidit Luth. *ausbrechen*, in Hebræo est *קָרַן*, *luxit, illuxit, splenduit, clarus & perspicuus fuit* ut Ps. 44, 6. ita Kimkuis. Dicitur autem illuminari pro gaudere, sicut is est vultu sereno & splendido qui sua spe non frustratur, ita D. Muis ad h. l.

ΦΟΒΟΣ και τρέμος Phil. 2, 12. geminantur hæc duo augendi causa, quæ conjunctio quinquies tantum in Scriptura occurrit, hoc scil loco & Psal. 2, 1. 1 Cor. 2, 3. 2 Cor. 7, 15. Eph. 6, 5. Involvit autem hæc locutio Paulina non solum humilitatem & summam animi demissionem, sed & diligentiam, cautellam, serium sollicitumque timorem, sedulam coram Deo, citra personarum respectum judicante, seque probante, curam & sollicitudinem operandi usque ad finem vitæ perpetuam 2 Cor. 7, 1. 1 Pet. 1, 17. Nimirum: *cum timore* operari debemus salutem, ne securitas carnalis reddat nos negligentes in bono operando, nosque in peccata abducat: *Cum tremore*: ne in bonis operibus insolescamus, nobisque tribuamus quod est solius gratiæ Dei, adeoque Deum qui superbis resistit

a nobis alienemus: *Φοβος* significat obedientiam, *τρομος* metum offendendi: Opponitur ergo hic a Paulo *σωτηριεργασιας* studiosis commendatus timor ac tremor non salutis certitudini, sed partim humanæ somnolentiæ & ignaviæ, sedulam ut demus operam, ne per Christum acquisita ac sola fide apprehensa salute, ob insidias Diaboli, neglectum mediocorum, impium gratiæ abusum rursus excidamus 2 Tim. 2, 4. Mat. 24, 13. partim carnali & Epicuræ securitati, quasi renatis nil amplius sit periculi, cum tamen vita fidelium sit perpetua pugna, partim etiam Pharisaismo & spirituali confidentiæ atque arrogantæ de propriis viribus in salute comparanda, ne fiducia donorum & factorum corda turgida geramus, nimiumque nobis credamus, sed humiliter de nobis ipsis sentiamus & toti de misericordissimi Dei gratia pendeamus, vide D. Lassen. *im angefochtenen Ephraim.* D. Deutschmann. in h. l. Disp. §. 14. Verba sunt Bernhardi Serin 3. in Ps. 91. *letos vos esse volo, sed non securos, gaudentes in Spiritu, sed tamen paventes adhuc & caventes à recidiva, promissiones Dei liberant nos à dubitatione, comminationes & exhortationes Dei liberant nos a carnis securitate.*

Φ Ο Ν Ε Υ Ω : Mat. 5, 21. *ἐρεεθῇ τοις ἀρχαίοις· μὴ φονεύσης.* Sensus est: ex antiquis Doctorum Vestrorum traditionibus audivistis: Non occides: qui autem occiderit, reus erit iudicii. Scil. qui occiderit alterum per alium hominem, sive per servum suum, sive per immissam be-

stiam, dummodo non propria manu id fecerit, reus erit iudicii Divini, non vero iudicii Synedrii: Vide Majmonid. de homicidio & asylis c. 11. De voce Rik & Raka vide Tanguma fol. 18. col. 4. & in Midrasch Tillim in Ps. 80. confer Gen. 41, 27. Job. 13, 4. Jud. 9, 4. 2 Sam. 5, 20. de tota autem hac sententia Mat. 5, 21. & seqq. vide Annotationes Hammond & Clerici ad h. l.

Φ Ο Ρ Ο Σ, *Census:* ab hoc liberi erant Sacerdotes, Levitæ, Cantores, Janitores, Nethinæi & Ministri domus Esr. 7, 24. LXX. *Φορος μὴ ἐσῶ σοι, ὅτι ἐξ ὀσσεως καταδεδυγῶμαι αὐτῆς,* Gall. *que nul n' ait pouvoir d'imposer tribut sur eux.* *Φορολογος,* Luth. Dränger Job. 3, 18.

Φ Ρ Ι Σ Σ Ω : Dæmones *φρισσασι* Jac. 2, 19. & quidem dupliciter, tam ex horrore status in quo sunt, quam metu ignis parati: dicitur à *φριξ* quæ est maris agitatio, hinc Sathanas semper inquietus, æstuans, contremiscens, spumans Es. 57, 20. 21. Hinc *φριπτος* grausam Sap. 8, 15. ubi Tyranni dicuntur *τυράννοι φριπτοι*, quasi *ἐμπνύοντες ἀπειλῆς καὶ φόβου.*

Φ Ρ Υ Γ Α Ν Ο Ν : Luth. vertit Disteln Prov. 24, 31. Stoppeln Es. 40, 24. & 41, 2. & 47, 14. Jer. 13, 24. Retinuerunt quoque Græci hanc vocem Job. 30, 7. ubi in Hebræo est *חִי תִּירְטִיכָא*, & Os. 10, 7. *חִי תִּירְטִיכָא* spuma & *חִי תִּירְטִיכָא* stipula.

Φ Υ Λ Α Κ Η : I. *Vigilia Nocturna* Luc. 2, 8. II. Certum ac distinctum tempus vigiliæ nocturnæ Luc. 12, 38. καὶ ἐὰν ἐλθῇ

ελθῇ ἐν τῇ δευτέρᾳ φυλακῇ, καὶ ἐν τῇ
 τρίτῃ φυλακῇ ἐλθῇ ἢ εὐρὴ ὅτω &c.
 Erat nox apud Antiquos in quatuor par-
 tes distincta, quarum quælibet tres horas
 comprehendebat: Prima vigilia legitur
 Thren. 2, 9. hæc erat ab hora sexta ad no-
 nam, Secunda Judic. 7, 19. à nona ad duo-
 decimam, Tertia 1 Sam. 11, 11. à duode-
 cima ad tertiam, Quarta Exod. 14, 24.
 Matth. 14, 25. à tertia ad sextam, licet Mül-
 lerus non admittat nisi tres vigilias à 6.
 ad 10. à 10. ad 2. à 2. ad 6. horam. Quæ-
 ritur autem cur in hac parabola dicatur
 Dominus venturus τῇ δευτέρᾳ καὶ τρίτῃ
 φυλακῇ omiſſa prima & quarta. Respon-
 det ex ore Jansenii Cajetanus: *à nuptiis
 nemo tam cito redit sc. vigilia prima, nec
 tam sero tanquam vigilia quarta, & ita
 parabola deducta ab eo quod communiter
 accidebat, nempe quod nuptiæ plerumque
 circa medium noctis dissolvebantur.* Abu-
 lensis inquit: *Ponitur secunda & tertia,
 nam in prima & quarta non est difficile vi-
 gilare; adde quod si prima vigilia cum pri-
 ma infantia, & quarta seu ultima cum de-
 crepita ætate comparetur, illa innocen-
 tiam, hæc curam salutis magis sollicitam
 infert.* Alii explicant secundam vigiliam
 tempus mortis, & tertiam tempus judicii,
 primam καὶ ῥον εὐεσῶτα, quartam μελλού-
 τα. Iterum alii hunc in modum: Primæ
 & quartæ nulla fit mentio, quia nec prima
 ætas sensum recipit vigilandi, nec ultima
 spem prolixius dormiendi: ita Drogo
 Hostiensis. Notavi autem adversus Mül-
 lerum distributionem noctis in quatuor
 vigilias apud Antiquos invaluisse. Ebræos
 nimirum (nam ab illis aliæ gentes id didi-

cere vide Jul. Cæs. de bell. Gall. l. 6.) qui
 primam vigiliam appellabant *caput vigi-
 liarum*, secundam vigiliam *mediam* (non
 quidem ac si hæc media esset inter tres
 noctis vigilias, ut cum Müllero contendit
 Drusus, sed quod ea tendebat ad mediam
 noctem) tertiam vigiliam pro *media no-
 cte* habebant, quartam vigiliam *matuti-
 nam* Exod. 14, 24. dixere: Græcis hæc qua-
 tuor dictæ: οψε, μεσονυκτιον, αλεκτωρο-
 φωνια, πρωι Marc. 13, 35. Pariter quarta
 vigilia Xenophonti de Expedit. Cyri l. 4.
 p. 248. dicitur τελευταια φυλακη, ita Mat.
 14, 25. τεταρτη δε φυλακη της νυκτος
 απηλθε προς αυτους ο ιησους &c. Expo-
 nitur hic ultima noctis vigilia, τελευταια
 φυλακη, extrema temporis periodus, qua
 Deus nobis in cruce & miseria ac εξασια
 τα σκοτεις apparet, quando opinamur ex
 sensu carnis & sanguinis tempus omne au-
 xilii & consolationis præterlapsum. III.
 φυλακη, *Carcer, Custodia*. Sic in Scr. sæ-
 pius proprie nominatur. Transfertur
 autem ad denotandam magnam afflictio-
 nem Psal. 142, 8. Es. 42, 7. ad infernum, ut
 refert Leigh, atque sic reperitur non in lo-
 cis solummodo quos ipse citavit, sed præ-
 terea Matth. 18, 30. Matth. 5, 25. 26. Ap. 18,
 2. Luc. 12, 58.

ΦΥΛΑΚΤΗΡΙΑ, Matth.
 23, 5. Aliorum si animus esset compilare
 volumina justum tractatum multa lectio-
 ne, sed parvo conatu instituerimus, esto
 autem, ut fere alias ubique hæc nostra o-
 pella indicis loco: Vide igitur Mi Lector
 non solummodo Diodatum in Vers.
 Gall. & Scultetum ad Matth. 23, 5. quos

citavit Noster, quem supplere volumus, Leigh, sed præsertim de his *Z zirb* & *Te-phillim* Buxtorffium in Disp. de Cæna Domini, Hieronymum ad h. l. Goodvinnum in Mose & Aron l. 1. c. 10. ejusque illustratorem Reizium in notis Godvini. Editi sub auspiciis Doctissimi Witzii, qui quicquid hac in parte non ex Rabbiniis ipsis tantummodo, sed etiam Wagenfeilio, Coccejo, Theophylacto, Epiphanio, Scaligero elici potuit, sollicitè pariter ac succinctè congessit, adde Martinium Doctiss. in Lex. voce *Phylacterium*, ac denique emunctæ naris Criticos: Hammon-dum & Clericum ad Mat. 12, 58. & ad Mat. 23, 5.

ΦΩΝΗ, Vox: I. Dei: Es. 30, 31. & 66, 6. Mich. 6, 1. 9. gratiosa Ap. 3, 20. præceptorum seu mandatorum Exod. 15, 26 Num. 4, 22. Ebr. 3, 7. 15. & alias sæpiissime, præsertim in concionibus Prophetarum elenchthicis. Revelatoria, *χρηματιστική* 1 Reg. 19, 3. Es. 6, 8. miraculosa Matth. 3, 17. Marc. 1, 11. & 9, 7. Luc. 3, 22. & 9, 35. Joh. 12, 28. Matth. 17, 5. Mediata per prædicationem seu Evangelii seu Legis Es. 40, 9. & 58, 1. & 40, 3. Matth. 3, 3. Majestatica Ezech. 10, 5. Psal. 29, 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. Majestatica pariter ac comminatoria Joel. 3, 16. Amos. 1, 2. II. Θεανθρωπῆς ἐξηγητική Matth. 5, 2. Joh. 11, 43. Joh. 3, 29. Joh. 18, 37. αγωνιστική in cruce Marc. 15, 34. 37. κελευστική in extremo die 1 Thess. 4, 16. Joh. 5, 25. III. Hominis, invocatoria coram Deo Gen. 21, 17. Num. 20, 16. & 21, 3. ac sæpiissime in Psalmis. Laudatoria Luc. 17, 15. & 19, 37. Psal. 26, 7. Obsecratoria

coram homine 1 Sam. 19, 6. & 25, 35. 2 Sam. 13, 16. luctuosa, flebilis, ejulatoria, Sap. 7, 3. 2 Sam. 13, 36. & 15, 23. Es. 65, 19. Jer. 31, 5. Matth. 2, 18. Jubilatoria, tripudii, Mutices Jer. 25, 10. Ezech. 26, 13. Jer. 7, 34. & 10, 9. (alias *μυσική* Sir. 32, 7.) Ostentatoria ac Stentorea Es. 42, 2. confer Matth. 12, 19. Incondita absque sensu & harmonia 1 Cor. 14, 7. 10. Horribilis, superba Jer. 18, 19. *ἐπιχαιρεκακίας* plena Es. 37, 23. Submissa ac miserabilis, vel: incantatoria Es. 29, 4. Propria ac individualis per quam quis cognosci potest, seu loquelæ sonus. 1 Sam. 24, 17. Act. 12, 14 ita Joh. 10, 4. 27. *τα πρόβατα ταῖα ἐμὰ τῆς φωνῆς μου ἀκούσι*. IV. Animalium: ita ira Tyranni *τῇ φωνῇ τοῦ λέωντος* assimilatur Ezech. 19, 7. 9. V. Sonus Molitoris denotat negotia privata quæ unusquisque in pace peragere potest Jer. 25, 10. conf. Ap. 18, 22. Vox tonitru dicitur *κατ' ἐξοχὴν*, nam nullus sonus illo est major aut terribilior Ap. 14, 2. & 6, 1. & 8, 5. & 10, 3. 4. Exod. 9, 39. 31. 34. & 20, 18. 1 Sam. 7, 10. 2 Sam. 22, 14. Psal. 18, 4. & 68, 34. Job. 28, 26. & 37, 4. 5. & 38, 24. Joel. 2, 11. Sir. 32, 14. & 40, 13. Job. 40, 4. Es. 29, 6. Jer. 25, 30. Vox aquarum, Luth. *brausen* Psal. 93, 3. huic comparatur sonitus militum ac exercitus Jer. 6, 23. & 51, 55. confer Ap. 19, 6. *φωνὴ σαλπηγγος* denotat bellum Ezech. 43, 2. *φωνή*, Clamor plebis confusus Act. 4, 24. & 19, 34. De celebri illa *φωνῇ* seu Judæorum *Batkol* vide Othonem in Lexic. Rabbini. voce *Batkol*.

ΦΩΣ, lux: Ponitur interdum pro igne Marc. 14, 54. Luc. 22, 50. Deontat autem

autem Φως I. Gloriam, Majestatem, Sanctitatem, Omniscientiam Divinam 1 Tim. 6, 16. 2 Sam. 23, 4. Dan 2, 22. ita dicitur Deus Πατήρ το Φωτός Jac. 1, 7. five respectu lucis quam creavit visibilem Gen. 1, 3. five respectu propriæ Majestatis & lucis quam ex seipso & non aliunde habet 1 Tim. 6, 16. five respectu lucis rationis ac intellectus 2 Cor. 4, 6. five respectu lucis gloriosæ Ps. 104, 2. II. Gratiam ac benedictionem Divinam Ps. 4, 7. & 27, 1. & 44, 4. Mich. 7, 9. III. Cognitionem salutarem in Christo Act. 26, 18. 23. 2 Cor. 4, 6. Eph. 5, 8. 9. 13. 1 Joh. 1, 5. 7. & 2, 8. 9. 10. Col. 1, 12. 1 Pet. 2, 9. ideo IV. Evangelium, ejusdemque prædicatio opposita tenebris spiritualibus Matth. 4, 16. dicitur Φως Es. 9, 2. & 60, 1. 3. 19. 20. Os. 6, 5. Hinc V. Christus dicitur Φως το κόσμος, Φως Ισραήλ, Φωτίζον πάντα ανθρώπον ερχομενον εις τον κοσμον Joh. 8, 12. & 9, 5. & 12, 36. 46. Joh. 1, 4. 5. 7. Luc. 2, 12. Act. 13, 47. Es. 10, 17. VI. Apostoli quoque & præcones gratiæ dicuntur Φως (sed cum insigni differentia, intimata Joh. 1, 8) Matt. 5, 14. 16. Joh. 4, 35. VII. Alii etiam Doctores Ecclesiæ Rom 2, 19. VIII. Gratia Sp. Sancti illuminatrix, justificatrix, sanctificatrix, operans cognitionem, fidem & vitæ sanctimoniam Ps. 36, 10. & 37, 6. & 43, 3. & 89, 16. Es. 58, 8. 10. Rom. 13, 12. 1 Pet. 2, 9. 1 Joh. 1, 5. 7. & 2, 9. 10. IX. Huic opponitur lux falsa, ignis fatuus Es. 50, 11. X. Gloria beatitudinis Ap. 22, 5. opposita tenebris exterioribus Matth. 22, 13. XI. Vita temporalis Job. 3, 16. 20. Psal. 49, 20. eademque cum omnibus bonis temporalibus ac spiritualibus Job. 18, 5. 6. 18. & 29,

3, 24. & 38, 15. Thren. 3, 2. Es. 59, 9. Jer. 13, 16. XII. Gaudium ac lætitia Bar. 3, 14. Esth. 8, 16. Amos. 5, 18. 20. Zach. 14, 6. 7. Ps. 97, 11. Ps. 112, 4. Prov. 13, 9. Es. 5, 30. XIII. Visus oculorum Ps. 58, 11. XIV. Astra seu luminaria cæli Ezech. 32, 8. XV. προδιδόντι, Res quæ palam & in aprico est, dicitur εν Φωτι Job. 12, 22. Joh. 3, 20. 21. Job. 24, 16. & 28, 11. Matth. 10, 27. Marc. 14, 4. Luc. 12, 2. XVI. Res in se bona Es. 5, 20.

X.

ΧΑΙΡΩ, *Gaudeo, letor, alacrisum* Exod. 36, 6. Num. 7, 12. 1 Chr. 29, 9. 2 Chr. 24, 10. Esdr. 2, 68. Luc. 19, 6. Act. 17, 11. & 20, 24. 2 Cor. 8, 3. χαίρει! *Salvet!* ita Angelus B. Virginem salutavit Luc. 1, 28. hac de re ita inquit Friedliebii: *Quia antecedit plena saluatio χαίρει, non videtur commodum το Κυριου μετα σε orationem esse, quia alias duplex saluatio poneretur, quod in Scriptura insolens:* licet autem hæc Beza & Friedlibii explicatio tolerari possit ita ut subintelligatur: ο Κυριου εστι μετα σε tamen satius dicitur ejusmodi salutationis duplicationem S. Scr. non esse insolitam, quemadmodum Christus dixit discipulis: ειρηνη υμιν, την ειρηνην την εμην δίδωμι υμιν: Ita quod Jacobus initio suæ Epistolæ dixit χαίρει, duplicatur à Paulo & Petro in eorum Epistolis per χαριν και ειρηνην, imo ut sic dicam triplicatur à Paulo ad Timotheum & Titum, ac Johanne in Epist.: per χαριν, ελεον και ειρηνην.

ΧΑΛΑΖΩ vel χαλαζω, dicitur de

de malitioso ac abominabili illo more exferendi linguam, die Zunge heraus re-
cken, Ef. 57, 4.

ΧΑΛΕΠΟΣ: dicuntur κα-
ροι χαλεποι sequiora tempora non solum
in Novo Testamento, ut citavit Leigh, sed
& Mich. 2, 3. confer Amos 5, 13. Eph.
5, 16. 2 Tim. 3, 1.

ΧΑΛΚΕΥΣ, *faber* Job. 32,
19. 2 Tim. 4, 14. *αλεξανδρος ο χαλκευς.*
Hic procul dubio est Alexander Judæus
Act. 19, 33. 34. qui quondam fidelis &
Christianus fuerat, sed postmodum Apo-
stata 1 Tim. 1, 19. 20. Hunc quidem locum
non observavit accurate satis Hammondus
dum in sua paraphrasi de hoc Alexandro
differit ad 2 Tim. 4, 14. Attamen est ut
ei suppetias feram adversus Clericum ad
h. l. Contendit Clericus Alexandrum
hunc ex Asia Romam pervenisse ibique
Paulo obstitisse, iterumque Roma profe-
ctum, atque in Asiam rediisse, qua de causa
moneatur Timotheus, ut sibi ab eo caveat.
Vice Hamondi hæc Clerico ultro conce-
dam, quamvis nulla probatione firmata,
sed an id opinionem Nostram infringere
potest, non eundem Alexandrum qui E-
phesi & qui Romæ Paulo acriter restitit?
Habuitne Paulus Iconii & Lystris eosdem
αντιμεμεις, legimus enim in Actis ipsum
ab iisdem Judæis deprehensum fuisse in
alia civitate, qui ipsi in alter, alitem inten-
derant. Novimus quoque Judæos tunc
temporis ut & nunc fuisse vagabundos,
quos inter erat hic Alexander, & quicquid
fit, haud mirum erit ipsum quæstus causa
Ephesi fuisse, dein Romæ, demum in Asi-

am reversum, cum fuerit χαλκευς. Hand
reise von Handvercket.

ΧΑΛΚΟΛΙΒΑΝΟΝ

Si quis legat notata Nostri Leigh ad hanc
vocem, velim animadverti, quod nusquam
in Libano monte fuerint vel auri vel æris
fodinæ, sed est vox deducta à *לבן* albus,
unde & mons Libanus dictus, nivibus sem-
per candens propter altitudinem, æs au-
tem candens in igne videtur albissimum.
Videatur prolixus quidem sed doctissimus
discursus Bocharti Hieroz. P. II. l. 6. c. 16.

ΧΑΛΚΟΣ, Ef. 60, 17. In
hoc versu το χαλκος duas sortitur signi-
ficationes mysticas easdemque sibi invi-
cem oppositas: *αντιχαλκος χρυσιον* hic
χρυσιον est Nova Evangelii prædicatio,
χαλκος vetus illa ac vilior legis umbra
2) *αντιδεξυλων χαλκον*. Hic *χαλκος* est
eadem Novi Fæderis excellentia, & est lo-
cutio comparativa, quanto aurum præ-
stantius ære, æs ligno, e.g. anima corpore,
corpus vestimentis, vestimenta pannis:
visio gloriosa fide, fides visione corpora-
li &c. Denotat *χαλκος κατεξιν*, ina-
litiā ac pervicaciā peccatoris Ezech.
24, 11. Jer. 6, 28. Potestatem & divitias
Regis Babel Jer. 15, 12. Tintinnabulum
1 Cor. 13, 1. *χαλκος ηχων*. Æris Co-
rinthii pretium auro ac argento prælatum
testatur Plinius, ex hoc fiebant vasa, quibus
cum impensius oblectaretur Augustus Cæ-
sar Corinthius dictus est: non mirum
hanc similitudinem à Paulo Corinthiis
scribenti prolatam, vide Alex. Mori anno-
tat. ad h. l. & quæ de electro ac χαλκολι-
βανον habet Bochartus Hieroz. P. II. l. 6. c. 16.

item

item quæ de ære Dodonæo ex Stephani Byzantini fragmentis de Dodone & Svida de Δωδωναιῶ χαλκῶ ηχῶντι attulit Major Obs. S. P. I. p. 24. 25. Plura atque alia si lubet de cymbalo ἀλαλαζόντι haurias ex Hammondo ejusque castigatore Clerico ad 1 Cor. 13, 1. Denotat χαλκὸν nummos Mat. 10, 9.

XAMAI, *Humi*, vel in humum. Hinc χαμαίπετης 3 Esr. 8, 92. Joh. 18, 6. ἐπεσον χαμαί, ceciderunt in terram: non ex admiratione ut 1 Reg. 18, 39. non ex reverentia ut Lev. 9, 24. Judic. 13, 20. Josv. 5, 1. 4. non ex pœnitentia & luctu, qualis chameunia signis pœnitentiæ exterioribus (e.g. cineris aspersioni 2 Sam. 13, 19. Job. 2, 8. Neh. 9, 1. Jon. 3, 6. Job. 42, 6. Matth. 11, 21. Luc. 10, 13. lacrymis Psal. 6, 7. Matth. 26, ult. Luc. 7, 38. cilicio, aquæ effusioni 1 Sam. 7, 6. scissioni vestium 1 Sam. 4, 12. 2 Sam. 1, 2. & 11, 3. 31. & 13, 21. percussioni pectoris Luc. 18, 13. & 23, 48. femoris Jer. 31, 9.) annumeranda sanctis pœnitentibus usitata fuit 2 Sam. 12, 16. Thren. 2, 10. non ex dolore aut lipothymia vel metu ut Saul 1 Sam. 28, 20. sed miraculo, ipsi nescii quam ob causam, nisi vi superna, inopinata, improvvisa, αἰφνῶ, superveniente prostrati.

XAPIΣ: Ponitur pro I. Gratia gratis Dei absolute Rom. 11, 6. Eph. 2, 8. &c. II. Dono Justificationis Rom. 5, 17. III. Manifestatione mysterii redemptionis nostræ 1 Pet. 1, 10. Tit. 2, 11. IV. Salutaribus effectis, quæ percipiuntur ex prædicatione Evangelii 2 Cor. 1, 15. Luc. 4, 22. V. Fide ejusdemque effectis Ebr. 12, 15.

VI. Cultu Spirituali sub Evangelio Ebr. 13, 9. VII. Vita æterna 1 Pet. 1, 13. & 3, 7. VIII. Donis Sp. S. Joh. 1, 16. Ebr. 10, 29. IX. Beneficiis à Christo collatis Joh. 1, 14. X. Omnigena ac gratiosa benedictione 2 Cor. 9, 8. XI. Libertate Christiana 1 Cor. 10, 29. 30. XII. Gratia Dei particulari Act. 14, 26. 2 Cor. 12, 9. 2 Tim. 2, 1. 1 Cor. 15, 10. XIII. Consolatione, ædificatione Eph. 4, 29. Col. 3, 16. & 4, 6. XIV. Beneficentia, eleemosyna 1 Cor. 16, 3. 2 Cor. 8, 4. 6. 7. 19. XV. favore humano Act. 24, 27. & 25, 3. 9. Act. 2, 27. XVI. Gratitudine Luc. 17, 9. XVII. Prospero successu Zach. 4, 7. XVIII. Vocatione Apostolorum Rom. 1, 5. & 12, 13. & 15, 15. Eph. 3, 8. 1 Cor. 3, 13.

Notanter junguntur *χαρις καὶ ἀληθεια* tanquam res & modus rei in duobus præsertim locis uno sensu sc. Ps. 89, 3. & Joh. 1, 17. pariter ac *δικαιοσύνη καὶ ἀληθεια* etiam junguntur ut res & modus rei Ps. 96, 13. Ps. 119, 160. confer Ps. 45, 3. Os. 10, 12. *Gäet euch Gerechtigkeit, und erndtet* יִשְׁעוּ—יִשְׁעוּ aus Gnaden, Confer Psal. 103, 4. 2 Tim. 4, 8. Est nimirum justificatio nostra ex pura gratia: *Gratiam*, inquit D. Dannhav. Hod. Phæn. 9. p. 843. *meritis opponunt Hebræi, cum gratiam se invenisse perhibent, humilimo affectu nullo se merito, sorte aliqua sortitos esse professi* Gen. 6, 8. & 18, 3. & 34, 11. 1 Sam. 1, 18.

XEIMAPPQN, Ps. 110, 7. *ἐκ χειμάρρου ἐν ὁδῷ πίεται, δια τὸ τοῦ ψω-
σει κεφαλὴν.* Italus Intp. sequitur *το
δια τὸ τοῦ* per la qual cosa exaltera il
capo vel: perciò abzera il capo. Luth.

Ffff

Dar.

Darum, sed Diodat. Gall. *pourtant* (nihilominus) *il hauffera la tête*. Transivit Christus torrentem Kidron in quem defluebat omnis sanguis ex sacrificiis, ita & sudavit sanguinem in monte oliveti, ubi sanguis vaccæ rufæ guttatim sparsus cadebat in terram teste Maimonid. de vacca rufa c. 3. omnia hæc manifesto indicio quod sanguis sacrificiorum sanguinem Christi præfiguraverit.

ΧΕΙΡ: *Manus*, (conf. Tab. ΧΕΙΡ) dicitur improprie manus araneæ Prov. 30, 28. Psal. 68, 23. *Λιθοπια προφθασει χειρα αυτης τω Θεω*. Psalter. Vetus Ital. *l' Etiopia fara correre le mani sue a Dio*. Erb. *le suegenti pro: le sue mani*. Diodat. Verf. Gall. *les Ethiopiens accourent les mains (pleines) a Dieu*: Glossa: *affavoir des presents ou des tribus* (forsan respexit ad Magos in Oriente) *autres traduisent qu' ils tendent promptement les mains, c' est a dire: se confessent sujets, implorent ta grace, te reconnoissent & adorent*: Hunc sensum in sua Germanica versione optime attigit Lutherus (nam in aliis linguis paradoxon est dicere: *manus currere*, nisi in Hebræa, quemadmodum Græce extat *ταϊς χειρσι καταπατειν* Es. 28, 3.) *Mohrenland wird seine Hände zu Gott ausstrecken*, ita & D. Cornerus in Psalter. & Osiander in Verf. Bibl. sed Vulgata: *præveniet manus ejus Deo*, secuta Verf. LXX. Intpp. quamvis *τοπροφθασαι*, quod ibi habent non semper denotet prævenire, sed obviam venire: *καταντησαι, απαντησαι*, Psal. 17, 14 *απο εχθρων της χειρος σου*

Κυrie απολυων απο γης, διαμερισον αυτης εκ τη ζωη αυτων. Theodoretus ad h. l. ita scribit: *τω ορω σιγαλα Φησι τις ανθρωπος παραπεμπεις εις θανατον συ γαρ ειπας. γη ει και εις γην απελευση*, ad verba autem *διαμερισον αυτης* affert hæc: *εγω δ, ει και σοι θανατω παραπεμπω ραδιον, αλλ εν ικετευω ζωντας αυτης σκεδασθηναι, και την κακην αυτων συμφωνιαν διαλυθηναι*. Suidas: *απολυων, τω θανατω παραπεμπων*. Δαβιδ. *κυrie απολυων απο γης, διαμερισον αυτης εν τη ζωη αυτων, αλλ εις δε ερμηνευτης, απο ολιγων, Φησι*. Psalter. Vetus Roman. *perdens de terra*: idem de aliis codicibus testatur Augustinus in Ep. 59. ad Paulin. Cyrillus & Didymus habent, *απο ολιγων απο γης*. Aquila: *κυrie απο τεθνηκωτων εκ καταδυσσεως, μερος αυτων εν ζωη*: Symmachus: *κυrie απο των νεκρων, απο ενδιδυκωτων, ων η μερις εν ζωη*: Luth. *von den Leuten deiner Hand, von den Leuten dieser Welt, welche ihr Theil haben in diesem Leben*, Palter. Ital. Vetus: *dagli huomini che sono le mani tue signore, dagli huomini del tempo, la parte di quali in vita*: hoc intelligendum vel: *che sono le mani tue, Leute deiner Hand*, quoniam Deus suos qui e mundo, *απο γης*, non sunt, per impios *της απο γης* sæpe vexat vel vexari finit, vel: *non qui sunt manus Domini*, instrumenta castigationis Es. 10, 5. sed qui destinati sunt aliquando ad sentiendam gravitatem manus ac vindicationis Divinæ: *huomini da le mani tue*. Valde hic variat Versio Diodati Gallica: *O! Eternel! sauve-la par la main des bom-*

Potentia ac Pr
videntia Jo
37, 7. Pl.
16, & 77, I

Dei; quæ est vel;

Potentia, Pro
dentia atq
Gratia sim
Ef. 59, I.

Mirabilis in op
Miraculosa ev
Χρηματισμῶν f
Fortitudiner

Phan-
tasma
est vel;

Imaginatori-
um δοξαστικόν
natum

Verum &
omnino tale

I.

II.

III.

IV.

I.

II.

III.

I. Ex errore iudicii, imbecillitate, metu, ita *δοκεν ιδειν Φαντασμα* Mat. 14, 26. Marc. 6, 49. *πνευμα* Luc. 24, 37. *οραμα* Act. 16, 8. *ινδαλματα, ειδωλα, Φρικωδη τερασια, μορμολυκεια, μορμονες, μοσκαραδες, σκηωδη Φαντασματα*, vide Benedict. Aretium Probl. 1. loc. 24. de Spectris.

II. Ex superstitione: quo pertinet spectrologia Ethnicorum de Geniis, Semideis, strigibus, Larvis, Manibus, laribus, Lemuribus, vide August. 1. 9. de C. D. c. 11.

Imaginatori-
um *δοξασικον*
natum

III. Ex morbo & melancholia e. g. *σφαλτης*, imagines, somnia hominis vigilantis, vide Lemnii Occult. Nat. Antonii Le grand Pilos. Natur. NB. Quædam tamen sunt mixta & non pure naturalia, vide Bocharti Hieroz. P. 11. col. 832. l. 34. Edict. Francfurtenf.

IV. Ex mala conscientia, quo pertinent Furia, Erynnides, vide Sueton. in Claudio Nerone, Sozomen. 1. 5. c. 2. de Juliano Apostata. Videatur sub hoc numero ut & sub dist. de spectro Diabolico curiosum pariter ac doctum illud meletema D. Danhaveri descriptum in Hodos. Phæn. XII. a pag. 1432. ad pag. 1436. haud minus curiosa *ερευνησει* quam sana doctrina refertum.

I. *οραμα* Divinum, sæpius in S. literas relatum, ex. gr. Act. 16, 9.

II. Angelicum.

III. Diabolicum, quale id dicimus fuisse, cujus meminit Eliphas Job. 4, 15. & seq. nisi non autoritate solum Brentii, Dannhavveri Hodomor. Sp. Calv. Phant. 1. p. 72. aliorumque, sed præcipue circumstantiis in textu memoratis quod id clam apparuit, auditum silentium & vox: *demanab ve kol o*: filente ac submissa voce quædam furtim protulit, transiit, stetit, horrorem incussit, iustitiam ac sanctitatem Dei cum Humana ac Angelica comparavit: item Samuel ille 1 Sam. 28. &c. adde quæ Christo in deserto apparuerunt. Referri huc quoque possunt loca 25. 13. 21. & 34. 14. confer Lev. 17, 7. 2 Par. 11, 15. Fuerunt forsan aliquando monstra Naturæ Satyri, Sileni, Fauni, Capripedes, Empusæ, (*παρὰ το ἐνιποδίζειν*) Syrenes, *Feldteuffel, Skottrolle, Siim, Jim, Kobold, Kippod, Nisser, Gaarddrenge, Skistinger, Wächselbälge, Warulffe, λυκανθρωποι, underjords fosc, Elle og Ellefonger*, sed sæpissime dolo diaboli repræsentati, vide Gregor. Agricol. de Animal. Subterranean. de spectris subterranean, in fodinis Misnicis, dæmone Annæbergio & Snebergio, spectris Svecicis, Islandicis, Polonicis, Italicis, Græcis, Germanicis, Gallicis, Olauum Magnum 1. 20. c. 19. l. 2. c. 3. Cromerum 1. 9. rerum Polonic. p. 169. Cardanum de varietate Rerum 1. 16. c. 93. Justin. 1. 24. c. 8. Zeilerum Hist. Tragic. 1. Rivand. P. 11. Prompt. Exc. p. 126. Scherertz. de spectr. c. 7. Macrobius, de spectr. & Apparit. Bartholom. Fay. de Dæmonoman: Mengering Inform. Consc. Evang. præsertim de Campsoribus p. 277. König in Cas. Consc. Causab. 1. 2. de Satyr. Græc. Poet. c. 2. Wierum de Præstig.

Phan-
tasma
est vel:

Verum &
omnino tale

hommes du monde des quels la part est dans cette vie, glossa: voy Jer. 17, 13. Erberg. liberami da gli huomini con la tua potenza. Vulgata: *Ab inimicis manus tue, Domine, a paucis de terra divide eos in vita eorum*: Osiander: *Ab hominibus manus tue, Domine! ab hominibus qui sunt de mundo, quorum pars est in vita*: Tremellius: *Ab hominibus eripe manu tua Jehovah! ab hominibus e mundo quorum portio est in hac vita*: Nova Verf. Romana: *a mortalibus istis qui manus tua sunt, o Domine! a mortalibus huic seculo addictis qui partem suam in hac vita expetunt*.

XEIMΩN, *Hyems* Cant 2, 11. *Χειμερινος οίκος* Amos. 3, 15. Ab uberiori explicatione hujus vocis nos vacare jussit Ravanellus in Biblioth. ad voces *Hyems, Hybernus*.

XEIPOTPAΦON, ter habetur in libro Tobiae, *χρεωκοπειν* Græcis est æs alienum remittere, einen Strich durchmachen, *χρεωκοπια*, resectio, expunctio debitorum, hanc Solon vocavit *σειχτηνειων*, *πρωγ το αποσειεσθαι τα βαρη των δανειων*. Dicitur Rabbinis *רש שבת* *Schetar* *χειρογραφον*, vel *רש שבת* *Schetar* *hob* ut habet Elias Levita in Thisbi p. 244.

XITΩN, est vel *tunica*, *χιτων* *κοσσυμβωτος*, engen *Rock* Ex. 28, 4. vel *ποδηρης*, *robbe de chambre*, vestis oblonga Exod. 29, 5. quali amictæ erant filiae Regum 2 Sam. 13, 18. Transfertur ad significationes spirituales, tanquam su-

περιστασιν mali ac miseriæ Job. 30, 18. *πανοπλιαν* ac plenam investituram justitiæ Es. 61, 10. *απο της σαρκος εσπιλωμενον χιτωνα* Judæ v. 23. quo denotatur natura nostra malo infecta, Vetus Adam, quem nos etiam *αρτιγεινηται* averfari debemus Christum induti Rom 13, 14. Gal. 3, 27. alludit autem Apostolus ad immunditiam ex tactu vestimenti contaminati in V. T. quod vero dicatur *χιτων εσπιλωμενος*, id arguit corruptionem Naturæ nostræ non essentialem sed accidentalem, nam meliori jure nos hic urgere possumus voces *χιτωνα*, *εκθυσιν*, *υπερενδυσιν* &c. quam Flacius terminos carnem, cervicem ferream, cor lapideum &c.

XOΛΗ, Mat. 27, 34. Non est felex animalibus, sed de herbis amaris ac venenatis explicari debet, ita Jer. 8, 14. *απερριψεν ο θεος ημας, εποτισεν ημας υδωρ χολης, οτι ημαρτημεν εναντιον αυτου*. Luth. *Er wird uns helfen mit einem bittern Trunck*: Hebr. T. *bibendum dabit succum cicuta* (sc. calice crucis perversos in ordinem rediget) Huc pertinet locus Os. 10, 4. ubi Græci non quidem adhibuerunt vocem *χολην*, sed verterunt: *ανατελλει ως αγρωσις, κριμα επι κερσων αγρη*, Luth. *und solcher Rath grünet auf allen Furchen im Felde wie Gall*. Vulg. *germinabit quasi amaritudo judicium super sulcos*. Osiand. *ut herba venenata*. Tremell. *floret simile cicuta*: Fel certe in agris non nascitur, sciendum itaque est, vocem *Ροσχ* Hebræis dici de absinthio vel cicuta, ut docet Kimki in hanc rad. Diod. Vers. Gall. *comme du poison sur les sillons du champs*.

campi. Erberg. *come toſco ſopra i ſol-*
ebi de' campi. Ita legimus *εἰς αὐτὴν φου-*
σαν ἐν ὅλῃ τῇ γῇ Deut. 29, 18. & 32, 32.
Ejusmodi herbis conſtabat *οἶνος κατὰ νυ-*
ξας Pf. 60, 3. Pf. 75, 9. morituris da-
tus Prov. 31, 6. ad reſerandos poros ut
animam citius efflarent. Recuſavit hinc
bibere Salvator, in ſua enim habuit pote-
ſtate animam ponere quando voluit, quod
& citius factum eſt admirationemque de-
dit Centurioni Johan. 19, 20. Marc.
15, 39.

XOPTOS, Marc. 4, 28. Jac.
1, 10. 11. Ap. 8, 7. 9. 2 Reg. 19, 26.
gramen. Ef. 10, 17. Luth. vertit *Dorn.*
Eſt I. Signum multitudinis Ef. 44, 4. Joh.
6, 10. II. Felicitatis Pf. 92, 8. III. Vanita-
tis & mortalitatis Pf. 103, 15. Ef. 16, 6.
1 Pet. 1, 24. Pf. 129, 6. *wie das Graß*
auf den Dächern NB. *χορτος* agri cito pe-
rit, *χορτος* tecti adhuc citius. IV. Miſe-
riæ Pf. 102, 5. 12. V. Perditionis Pf. 37, 2.
& 72, 16. VI. Incrementi fidelium in
N. T. Ef. 44, 4. VII. Reſurrectionis fu-
turæ Ef. 66, 14.

XOYΣ, Marc. 6, 11. 2 Reg. 23.
4. quidam legunt *χρῖς*, ſed male, nam *χρς*
eſt pulvis terræ, contractum a *χως*, ſed
χρς eſt *lanugo*, item: *palea minutissi-*
ma Pf. 1, 4. & 35, 5. Ef. 29, 5. & 41, 15.
Of. 13, 3. Vide vocem *κοινοτος*. Ponit-
ur *χρς* pro calce ad denotandam ædifica-
tionem Pf. 102, 15. *χρς* Luth. reddidit
Rieß Ezech. 48, 19. ubi denotat multitu-
dinem credentium ſub Novo fœdere, fi-
cut & alibi multitudinem designat Pfal.
78, 27. *χρς* ſupra caput ſparſus ſignum

pœnitentiæ Joſ. 7, 6. *χρς* pulvis con-
tritſus ac minutus denotat totalem exter-
minationem 2 Sam. 22, 43. 2 Reg. 13,
7. Pf. 18, 43. Hinc phraſis: *pulverem*
pedum alicujus lingere Ef. 49, 23. quod
etiam notat ſtatum miſerrimum Mich. 7,
17. Pf. 92, 9. Pf. 113, 7. Pf. 7, 6. Ef.
52, 2. *χρς* denotat minimum aliquod
quod ſit reſiduum Ezech. 26, 4. Rem
viliffimam ac nullius pretii Zoph. 1, 17
vanam quæ cito perit Sap. 5, 15. Ma-
teriam ex qua homo factus eſt Pf. 103, 14.
unde Adam Apoſtolo recte dicitur *χοιχος*.
Mortem ac ſepulturam Pf. 22, 16. 30.

XPEIA, apud Profanos eſt o-
ratio, ſed ſtylo ſacro *Μοθηδουρῖς* Act. 20,
34. Rom. 12, 13. Phil. 2, 25. & 4, 16. 19.
Act. 6, 3. Sir. 29, 3. utilitas 3 Macc. 5, 25.
Necesseſtas Sap. 3, 16. Sir. 39, 3. reditus,
Einfunfft 1 Macc. 10, 42.

XPHΣΤΟΤΗΣ habetur
Pſal. 21, 4. Dicit Noſter Leigh Dei
χρηστοτητα καὶ Φιλανθρωπια differre in-
vicem Tit. 3, 4. quod non quidem ſim-
pliciter ſed certo reſpectu concedo. Eſt
Deus in ſua Eſſentia Charitas, vel natu-
ralis qua Semet ut ſummum bonum ne-
ceſſario amat & bonitatem ſuam commu-
nicat intra Se Joh. 5, 26. & 16, 14. (quæ
differt a *χρηστοτητι*, quæ ad alios ſemper
eſt communicativa Rom. 2, 4.) vel libe-
ra, quæ fertur ad extra ad creaturas, nomi-
natim: homines 1 Joh. 3, 1. Pf. 115, 3.
Eph. 1, 11. Ap. 4, 11. & ideo dicitur *Φι-*
λανθρωπια, in quantum opponitur Rom.
2, 4, aſperitati, intractabilitati, tenacita-
ti,

ti, sumpta translatione a vino Veteri quod dicitur *χρηστοτερον* Luc. 5, 39.

ΧΡΙΣΤΟΣ: Sic vocatur Messias in V. T. Dan. 9, 25. 2 Sam. 23, 1. (ad quem locum vide Dannhaveri *Schwanen-Gesang, oder die letzten Worte Davids*) adde quod expresse vocatur **JESUS CHRISTUS FILIUS DEI** 4 Esdr. 7, 28. 29.

ΧΩΛΟΣ *Claudus*. Claudicavit Jacobus Patriarcha *να μη φαντασθαι υπολαβη την οψιν* inquit Theodoretus. Hebraei dicunt ipsum convaluisse cum pervenit ad Sichem, quoniam illa civitas vocatur *שכם* perfecta, incolumis ut redditur a Tremellio & Junio.

ΧΩΡΙΣ: Ebr. 4, 15. Dicitur Christus *κοινωνος σαρκος ημαμων* in omnibus exercitatus *χωρις αμαρτιας*. B. Dannhauerus assimilat *αναμαρτησιαν* Christi xneo serpenti in deserto, qui aliis serpentibus similis fuit, tamen absque veneno: huc pertinet panis azymus sine fermento cum agno comestus: Est hic *χωρις* exclusiva universalis etiam ab imputatione peccati originalis, fuit enim Ipse Dominus legis: Illi solummodo dicuntur fuisse in Adamo peccatores, qui ex Adamo necessario nati sunt; at Christus solummodo ex occasione peccati natus est, non nasciturus si Adam non peccasset. Adde: Adam fuit Pater Christi quia homo, non quia peccator, oportet enim ut distingua-

tat. de Christi Hominis *αναμαρτησια*, sed praesertim Nobilissimi ac Venerabilis Blockii Disputatio Inauguralis de *αναμαρτησια* Adami primi, ejusque ab Adami Secundi differentia Hafn. 1712. cuius eruditos labores compilare nolum, quamvis id mihi ut amico non invideret, ita me enim *τη συατη χειρι*, nuncupavit, cum mihi eam legendam mitteret.

ΨΕΥΔΟΜΑΙ, *Mentior*. Est & mentiri & furari Prov. 20, 17. *ψευσαθαι* stylo Scripturae cum Accusativo & Dativo eodem sensu construitur (stylo inquam Scripturae, nam apud Profanos aliter se habet) Act. 5. adeoque *ψευσαθαι τω πνευματι* est *ψευσαθαι το πνευμα & νοσφισεθαι* v. 3. *πειραζειν* v. 9. h. e. *ψευσαθαι τω θεω* vel *τον θεον*, quod evidenter infertur, nam si credidisset omniscientiam Dei Sp. S. crimen falsi coram Eo non commisisset secundum illud Ps. 14, 1. *Dicit fatuus in corde suo: non est Deus.*

ΨΗΛΑΦΑΩ Luc. 24, 39. *ψηλαφησατε με καὶ ιδετε*. Si quaeritur an secundum hoc effatum Christi Discipuli ipsum contrectaverint, tuto respondetur ex dicto 1 Joh. 1, 1. Equidem Mariae *πληροφωρηθειση* Ipsum non licuit tangere, licuit autem discipulis & Thomae *οπισω*, fuit haec condescensio bonitatis ad juvandam crassae incredulitatis imbecillitatem, quoniam in Thoma non erat fides, *ελεγχος πραγματαν μη βλεπομενων*. Petrus solo verbo niti debuit, at cum tactum experiri voluit, a qua suam soliditatem

cum naturali fluctuatione ilico mutavit Matth. 14, 28. 29. 30. 31. Contra: Moses vidit, non tetigit, cum manus extendit Ex. 17, 9. satius igitur cum Mose ambas fidei manus extendere, quam cum Thoma digitum *απιστίας*. Fuit autem illud corpus Thomæ tractabile, reliquis discipulis visibile, quod clausis januis intraverat, & lapidem sepulchri penetraverat, ejus glorificati corporis subtilitatis agilitatisque præludia extitere transitus per medium hostium Joh. 8, 59. Luc. 4, 30. (confer tamen quæ diximus in voce *Χαμαι*) *ασυλία* ab injectione sive manuum sive lapidum (a qua Pauli corpus Lystris immune esse non potuit) inambulatio aquarum: Fuit, inquam, visibile ac tactibile per *οικονομίαν* veluti Angelus ab asina visus est, non à Bileamo, Elias in sua assumptione Elifæo visus, currus & castra ignea Elifæo visa non puero 2 Reg. 6, 16. 17. hinc Marbachius ad Num. 22. Corpus ab Angelo assumptum fuit invisibile in his terris præsens, & quidni corpus Filio Dei unitum: maxime cum dicat Lucas c. 24. *αφαντες* factum coram oculis eorum.

Exponitur *ψυλαφαν* per *απτειν* Gen. 32, 25. *ηψατο* (Non tamen nego το *απτεσθαι* aliquid magis inferre, vide in Actis historiam in textu de vipera Pauli) *τη πλατας της αυρης* &c. & dixit deinde: *Dimitte me, jam enim ascendit aurora* ο: jam sub dio seria tractanda, post amicam hanc ac fictitiam luctam: Corpus *φαινομενεν* noluit urgente aurora aliis sub illa specie videri, ne aliter appareret quam esset: ita Abulensis, Chrysostomus, Cyrillus. Quomodo autem tunc Christus apparuit & an in pro-

pria hypostasi? vide in voce *βλεπω*.

ΨΥΧΗ: Emphaticum est, si ul-
lum alias, ad exprimenda *σπλαγχνα ελεος*
τα θεου dictum illud Jer. 17, 2. *εδωκα την*
ηγαπημενην ψυχην μου εις χειρας εχθρων
αυτης, Luth. *Meine liebe Seele*, Diod. Gall.
L'amour de mon ame H. T. Eam quam di-
ligebat anima mea, Hebræi ut & Inter-
pretes alii communiter explicant: domum
meam seu templum, adeo ut dilecta anima
sumatur pro templo animitus dilecto.
Quod in summo gradu amant Galli di-
cunt: mon ame. Ponitur *ψυχη* pro vita
Matth. 2, 20. 1 Reg. 19, 4. ita & apud pro-
fanos scriptores, Xenoph. *Cyropæd.* l. 4. p.
89. lin. 53. Pro affectibus, quales sunt de-
siderium, cupiditas, voluntas, consensus,
sententia, mens, animus, amor, spes, do-
lor, Gen. 23, 8. & 34, 8. Exod. 23, 9. Deut.
23, 24. 1 Sam. 20, 4. Psal. 27, 12. & 41, 3.
& 105, 22. & 130, 6. & 131, 2. Prov. 23, 2. &
32, 2. Eccl. 6, 3. 7. 9. Es. 43, 4. & 56, 11. Jer.
15, 1. & 22, 27. & 34, 16. Ezech. 2, 19. &
16, 27. Hab. 2, 5. Psal. 39, 12. 2 Sam. 17, 8.
2 Reg. 9, 15. Sir. 37, 16. Psal. 24, 4. Joh. 10,
24. Act. 4, 32. & 14, 2. 22. Eph. 6, 6. Phil. 1,
27. Col. 3, 23. Ebr. 4, 12. & 6, 19. & 12, 3.
1 Pet. 2, 11. 2 Pet. 2, 8. Ap. 18, 14. 1 Thess.
2, 8: ita Luc. 2. *ησθ την ψυχην διελευσε-
ται εμφανα*. Scil. anima magis est ubi
amat quam ubi animat. Denotat *ψυχη*
1 Pet. 2, 11. hominem regeneratum, in-
ternum, Spiritualem veluti *υς* Rom. 7, 23.
sicut exterior dicitur Caro Rom. 7, 14. ca-
ro ex carne nata Joh. 3. cæca, nil revelans,
ut Christus dixit Petro. *ψυχαι*, animæ,
personæ, individua, quæ ex lumbis Patrum
suorum

suorum prodire Act. 7, 14. ψυχαι, animæ à corporibus separatae Ap. 6, 10.

Ad finem operis nunc cum proxime accedamus, in litera penultima hærentes, condonet nobis Lector Benevolus paulisper digressum, tanquam alia agentibus, præsertim cum accuratissimis passim Criticis id non vitio vertatur, si alicubi sua recondita alias meletemata, fusius prodant, five ne deficeret pagina, five quod suam sententiam aliis impertiri voluerint: En igitur sub titulo vocis ψυχή Tria meletemata. I. De Traduce animæ. II. De Animabus eorum, qui miraculose resuscitati fuere. III. De Descensu Christi ad Inferos.

I.

DE PROPAGATIONE ANIMÆ.

Dicuntur animæ egressæ ex femore Jacobi Gen. 46, 26. Quæritur autem an per traducem? Antequam ad hanc controversiam descendimus, quædam nobis generaliter de ista quæstione dicenda sunt: Testatur Augustinus se hanc quæstionem indecisam accepisse l. 6. de Gen. c. 29. T. 3. Indecisam reliquit & de utrius partis veritate ad ultimum usque vitæ dubitavit, ut ex quatuor ipsius libris contra Vincentium Victorem de Orig. Animæ passim patet, præsertim l. 1. c. 15. Pariter dubitarunt Gregorius Magnus, Ep. ad Secundinum l. 7. c. 25. Eucherius in c. 2. Genes. Est in se durissima quæstio, nam qui animam propagari ajunt, immortalitatem animæ vix defendent, hinc vacillantes, non dicam, errori Arabicorum (de quo Aug. de Hæres. c. 8.) obnoxias, videas Clementem Alex. in Comm. ad Ep. Petri c.

I. Tatianum in Orat. contra Gentes, Arnobium in Philos. Christ. contra Gentes l. 2. fol. 37. 39. 40. Tertullianum, qui animam materiale constituit in verbis, quæ Græce reddenda existimo, ne imperito cuius sint obvia: I. de Conc. Animæ: ποθεν δηομοιζμεθα τοις πατρασιν ημων και γετωνοι, ει μη εκ τσ σπερματος της ψυχης αμα φυθεντες. iterum: εν αυτοματω η αυτοπατω τω εσχατω καυσωνι της ηδονης εν ω ο ιος γεννητικος εκβαλλεται, εχι η νοσμεν εξελθαιν τι το μερος της ψυχης, δηλονοθι εκλειπομεν η ισχυν της ψυχης ενεργασης απαλλυομεν, τσπι αληθως γινεται εκ της ψυχικης ρυσεως της ψυχης, ωσπερ το σπερμα σωματικον εκ της ρυσεως σωματικης, τι γαρ εστιν εμπνοη θεα ερηυλη πνοης, και εκ τσ τσ και ημεις ταυτα συντω σπερματι εκπνεωμεν, ταυτα δε δυο απ αρχης αποσπαιθεντα, ο πηλος δη και πνοη, μετα ταυτα εις εν γενομενα αμφοτε- ρων ανθρωπων ποιει, αμφοτερα το εαυτον σπερμα διδωσι, αμφοτερα ρυσιν συμφε- ρει. Eusebii Pamphili Cæsariensis in Apol. pro Origene in fine Operum T. I. verba sunt: *aut enim nihil omnino ex rationali atque immortalī anima participabit id quod adhuc in ventre receptum est, & repulsa est illa ratio, quæ affirmat eam in seminis traduce simul cum corporibus seminari, aut si participat, necessitas imminet confiteri mortalem esse animam, quod fides nostra utique non recipit.* Hieronymus Ep. 72. ad Marcellin. inquit: *Super animæ statu memini vestra quæstiuncula, imo maxime Ecclesiastica quæstionis, utrum lapsa*
de

de celo sit, ut Pythagoras Philosophus omnesque Platonici & Origenes putant, an à propria Dei substantia, ut Stoici, Manichæus & Hispania Priscillianæ hæreses suspicantur, an in thesauro habeantur Dei olim conditæ, ut quidam Ecclesiastici stultæ opinione confidunt, an quotidie à Deo fiant & immittantur in corpora, secundum illud quod in Evangelio scriptum est: Pater meus usque modo operatur & ego operor, an certe ex traduce, ut Tertullianus, Appollinarius & maxima pars occidentalium autumant, ut quomodo corpus ex corpore, sic anima nascatur ex anima, & simili cum brutis animantibus conditione subsistat? Luciferianos docuisse animam ex transfusione generari, eandemque de carne & carnis esse substantiam tradit August. de Hæres. c. 81. Contraria sententia de creatione seu infusione animarum Patronos agnoscit Theophilum Episcopum Antiochenum l. 2. ad Autolyc. Lactantium Firmian. l. de opificio Dei c. 19. Hieronymum in Comm. ad Eccl. 12. T. 5. in Apologet. contra Ruffinum l. 2. & ad Pammachium contra errores Johannis Hierosolymitani. Cyrillum Alex. Ep. 1. ad Monachos Ægypt. T. 5. Part. 2. fol. 8. Theodoretum l. 5. de Nat. Hominis T. 2. Leonem Episc. Rom. in Ep. ad Turbium Asturiensem, quæ est numero 93. c. 10. Bernhardum Serm. 27. in Cantic. Scholasticos fere omnes, qui Lombardum secuti adversæ parti etiam hæresin imputarunt, ut videre est apud Thomam Part. 1. Qv. 118. Art. 2. Scinduntur adhuc in utramque partem Theologi, quos recensere lon-

gum foret: Inter Nostrates in specie Theologi, Wittebergenfes & nominatim Dannhaverus Argentoratensis, Waltherus Norimbergensis pro traduce multum pugnant, pro altera parte Jenenses quidam, nec aliter video quam quod cum his faciant (α) Lutherus (cui alias dubitatio Augustini passim adscribitur) T. 7. Jen. Germ. fol. 248. Wenn ein Weib ein Kind gebieret, so kan ein fauler Nestorius also stolz und ungelehrt seyn und flügeln: diese Frau hat geböhren, aber sie ist nicht Mutter dieses Kindes, Ursache? die Seele des Kindes ist nicht von ihrer Natur oder Geblüth, sondern anderswoher, als von Gott eingegossen, & deinceps: Gleich wie man den Sophisten nicht leiden soll (der ganz recht redet in dem Stücke, daß die Mutter des Kindes Seele nicht gebähren oder geben kan) da er sagt: das Kind ist nicht der Mutter natürlich Kind, & postea: Gott und Mensch ist eine Person, ein Christus, ein Sohn, ein Jesus, nicht zwei Personen, nicht zweene Christus &c. ob er gleich zwei Naturen hat, Leib und Seele, Leib von dir, Seele von Gott allein. (β) Brentius in Gen. 2. T. 1. Opp. fol. 32. Sicut Deus ab initio inspiravit homini spiraculum vitæ, h. e. animam, ita pergit singulis hominibus suas animas verbo suo creare & inspirare, hinc est quod veteres dixerunt Deum creando animas infundere & infundendo creare: Taceo Flacii Illyrici (in Clave ad vocem Pater) & Drejeri Regiomantani (in abgenöth. Verantwortung) odiosa nomina,

na, procul etiam amoveo Philosophos, nominatim Plotinum, qui novem de Anima tractatus consulto scripsit, sed videatur Burgesdicii *Colleg. Phys. Dis. p. 29.* Danielis Stahlī *Orat. de ortu mentis humanæ, Jenæ An. 1623.*

Sicut vero ii, qui sententiam de traducere tuentur, vix immortalitatem animæ defendent, ita illi qui creationem seu infusionem astruunt, in Articulo de Peccato Originis laborant, & vix effugient errorem de Deo causa peccati, nisi se valde caute explicent, circumspēcte agant, & nimias sophisticationes fugiant, nam hæc quæstio de anima multas consequentias secum trahit: Jam enim quærunt dissentientes: Quomodo peccatum originis cum creatione consistere possit? Jam huc trahitur quæstio: An peccatum originale sit malum privativum, an una positivum? & sexcenta alia. Hæc instantia de peccato originali orta est tempore Augustini, data ex Pelagianismo occasione, Pelagii enim argumentum hinc desumptum ita refert Augustinus *Ep. 157. ad Optatum: Si anima ex traduce non est, sed sola caro tantum habet traducem peccati, sola ergo penam meretur, injustum enim est ut hodie nata anima, non ex massa Adæ, tam antiquum peccatum portet alienum.* Hæc instantia dura solutu visa fuit Augustino, unde sententiam de traduce arripuit, interim illam de creatione non damnavit. Alii ex occasione hujus objectionis eo progressi sunt, ut constituerent animam ex corporis societate *solummodo* culpam contrahere, ut Beda in l. *Quæst. qu. 14. in*

fine: *Sed quare anima originale peccatum imputatur, cum nova ac munda à Deo procreatur? Sane quia ipsa corpori in eadem persona unitur & ab ea hac consuetudine & unione corrumpitur, ut si quis semen bonum in terram mittat & postea non fructum bonum terra commixtione, sed zizania referat, sed quare melior pars sc. impuriorem partem, sc. corpus non trahit & non convertit, hoc Divino judicio relinquendum est.* Pari modo Lombardus l. 2. Sentent: dist. 31. at vero: quomodo ex hac unione contrahet peccatum anima? nam corpus ante animam non habet peccatum, anima est *πρωτον δεκτικον αγνοιας καὶ αταξιας*, corpus est instrumentum animæ. Si igitur à Deo immediate creatur anima, an ergo & peccaminosa creatur? Hic Rhodus, hic salta: Novi quid regeratur: Deum esse animarum causam universalem, adeoque animam, qua substantiam, à Deo esse h. e. qua animam, non vero qua peccaminosam, etenim promisit Deus se causis secundis velle cooperari & quidem non sub certa aliqua conditione ex. gr. *Crescite & multiplicamini, si modo non peccaveritis, sed absolute & simpliciter: Crescite & multiplicamini.* Adde: quod si peccatum Originale, accuratius loquendo, erit privatio, hujus mali utique non opus erit quærere causam Physicam, cum sufficiat moralis: ex. gr. Adam peccavit, Ergo justum est, ut filius Adami talem habeat animam, qualem post admissum peccatum habuit Adam: Dat Deus animam, at propter peccatum non dat vires animæ, quales is habuit ante

G g g g

lapsum,

lapsum, hoc iustum est. Teneatur igitur solummodo simpliciter, quod causa peccati Originalis sit propagatio ex natura corrupta, ita quippe tenuit Gerhardus §. 128. de Imag. Dei, imo ipse quoque Waltherus in operoso suo discursu de hac materia Spong. Mosaic. ad Gen. 2, 7. Certe si periculosa est assertio de creatione animæ propter Articulum de Pecc. Orig. &que periculosa mihi videtur illa de traduce propter asserendam immortalitatem animæ, nam (α) eorum qui traducem docent non alia mens esse potest quam illa Tertulliani, qui in verbis superius à nobis in Græcum sermonem versis facit animam flatum seu vaporem substantialem dantem suum semen instar corporis. Nullius quippe ponderis sunt eorum effugia, qui dicunt se dicere animam traduci & generari non quidem EX anima, & nihilominus per carnalem generationem, quid enim hoc aliud est quam contradictio in adjecto: carnalis generatio spiritus. Alii dicunt animam communicari ab anima: Sed & hoc est effugium plane invalidum, aut enim erit simplex multiplicatio, aut generatio, aut creatio: aliud intermedium dari nequit, nisi ineptum aliquod delirium de communicatione pure Spirituali unius animæ ad aliam, quæ utique fieri poterit absque actu generationis, cum quovis & quandocumq; libuerit, sicque in infinitum multiplicabuntur animæ. Alii animæ educationem obtendunt, ut Hassenrefferus & Werenbergius, quorum *δυναμιν πλαστικην* ad absurda reduxit Waltherus Spong. Mos. p. 226. & Dannhaverus in Colleg. Psycholog. Alii

ad inductionem animæ recurrunt, de qua postea. Ita enim in causa valde dubia nusquam invicem conveniunt traducis assertores, sed traducunt & traducuntur, ac quo eunq; demum modo se vertant, res recidit ad sententiam Tertull. quicquid demum excipiat Waltherus de differentia inter materiam & formam materiale, quicquid etiam obtendat Strauchius in Comp. Theol. edito Anno 1709. Art. 5. Aphor. 3. dicens, animam se multiplicare per *αλλοποιησιν*, non per *μετεμβασιν*, nam sibi ipsi contradicit, dum ibidem inquit: traducem animæ vere fieri *γεννητικως*, at vero nullus actus *γεννητικος* fieri potest naturaliter, nisi per *μετεμβασιν*. Vult ibidem, vocem traducis non debere sumi specialiter sed eo ipso denotari aliquod intermedium inter educationem & creationem, utramque enim rejicit, sed quis vel qualis sit ille modus intermedius propagationis animæ, nondum est demonstratum, neque opinor demonstrari posse: Illam quippe similitudinem tritam adeo & ad nauseam usque recoctam crambem de communicatione unius lucernæ cum alia quis quæso cordatus vel pro probatione vel demonstratione admittat? aut sibi similitudine aliqua in controversiis imponi patiatur? Similitudo nil probat, & haud magis est argumentativa quam parabola aut allegoria, quæ de re videatur non solum Antagonista ille Dannhaveri Danæus in suo modo disputandi, cui titulum dedit: Elenchus Hæreticorum, sed ipse quoque Dannhaverus Nostræ, Ecclesiæ Lumen, in Idea Boni Disputatoris. Sin vero illud de communicatione unius

candelæ ad aliam aliquis pro exemplo & quidem demonstrativo venditare velit, age! videamus, quo pacto id conveniat? (a) Candela antequam accenditur ab alia, substantiam suam habet in se: Homo in actu generationis se habet ut candela. Ergo homo habet substantiam suam in se antequam generatur. (b) Dices: non antequam generatur, sed antequam vivificatur: Resp. & hoc absurdum est, nam dicis cum traducis Patronis animam actu esse in semine, animam cum corpore illico coëxistere, adeoque in semine esse totum hominem, vitam tamen ei denegas, insignem ergo absurditatem admittis sc. corpus animatum non esse vivum: (c) Animæ additio est vivificatio: In actu generationis est animæ additio, E. in actu generationis est vivificatio, ficut in candelæ accensione illuminatio (d) A quocunque anima procedit & communicatur, ab eo procedit & communicatur vita, ficut lumen à candela: A Parentibus communicatur anima. Ergo: quod est contra apertam Scripturæ assertionem. Cum igitur in sententia de traduce ad explicationem Tertulliani omnino sit redeundum, finge nunc animam ab utroque Parente in generationis actu effundi, vel, si hunc terminum inavis, conferri, & omnino inferri poterit hic syllogismus: Omne ex duobus (uno forsan pluribus ex sententia eorum qui pro traduce pugnant, dicuntque animam à Patre effuadi, ut Meisnerus P. I. Philos. Sobr. p. 921. 922. vel ab utroque, ut reliqui Theologi, finge jam plures cum feminarem habuisse, plures ergo animam effudisse dicendi) generatum est compo-

tum, anima est ex duobus generata, E anima est composita, quod absurdum. Hic non juvat limitatio Majoris: O. Materiale ex duobus generatum: nam quam diu anima communicari dicitur modo materiali & generativo EX Parentibus, tam diu animam materialem dicere necesse est: Equidem animam ex generatione esse quo ad existentiam in quovis individuo, lubens assero, at vero animam ex generatione esse quo ad essentiam, nequitquam video, nam quatenus est Spiritus, actus edit inorganicos, nec generat, nec generatur: Argumentor: Si animæ sunt ex traduce, aut à corpore traducitur, aut ab anima, sed non à corpore traducitur, tunc enim esset corporea, quod nemo vel Philosophus vel Theologus dixerit, neque ab anima, nam tunc erit aut secundum totum, aut secundum partem, sed non secundum partem, cum anima sit simplex, neque secundum totum, quia tunc generans generando moreretur, unde ergo? (β) Si qui traducem tradunt, animam in semine actu ponunt, quod est absurdum, nam tunc in semine actu esset homo simul formatus & formandus, contra apertas assertiones S. Scripturæ, quæ massam mortuam ac exanimem ab embryone animato distingit Num. 12, 12. Exod. 21, 22. Psal. 139. vocatque illam terram *υλην μη εξεικονισμενην, ακατεργασον, αμορφωτον*, (confer Epiphan. Hæres. 30, 31. το ακατεργασον εβραιοι Γολμη εκαλεσαν οπερ ερμηνευεται χοναρος, η σεμιδαλεως κοκκος, δηθεν το μηδεπω εις αρτην συνελθον και φυγαθεν, G g g g 2 γαθεν,

ἐκ θεοῦ, quadrant hæc ad scopum, quamvis Epiphanius sive ex imperitia sive negligentia non recte legerit το Golem) Est sane textus Ex. 21, 22. qui sibi non vult imponi: *Si non fuerit mors*: quod firmiter tangit, ut obviam eamus Celeberrimo Dannhaverio Colleg. Psycholog. Disp. 6. p. m. 195. nam sensus Sp. S. hic est: quod cum embryo non fuerit vita præditus, adeoque non homo, ideo nec possit dici mori. Et si vel maxime urgeatur Versio Lutheri, *und ihr* (scil. prægnanti) *kein Schade widerfährt*, tamen manet hic sensus, quod vir faminam percutiens vita non fit plectendus propter duas rationes: primo quod embryo nondum animatus non possit dici mortuus aut occisus proprie, secundo, quod nec mulieri factum sit vitæ periculum. Quæ de dispensatione legum forensium & ἐπισημα huc in contrarium adfert Dannhauerus l. c. valde sunt aliena ac injusta, quod pace summi ac ὑψίστου αὐτοῦ Theologi dicam. Finge autem, animam per traducem jam à momento conceptionis inesse embryoni, jam illa eadem massa sive deperdita, sive in utero evanescens resurget in iudicio, & nunquam formata transformabitur: Nihil certe agit Ingens Theologus Dannhav. l. c. dum ejusmodi absurda minus prævidens affert probationis causa locum Matth. 1, 20. ubi Angelus de nuper concepto Christo inquit: το ἐν αὐτῇ γεννηθήσεται Natum: nam quoniam Christi generatio nostræ per omnia similis est Ebr. 2. ideo etiam Sp. S. hic voluit luculenter monstrare imperfectionem massæ humanæ, & ideo dixit το γεννηθήσεται Generatum in Neutro genere,

alias certe dicturus ο ἐν αὐτῇ γεννηθήσεται in ipsa natus. Male quoque ad adstruendum hoc absurdum de positione animæ in femine ab ipso momento conceptionis abutitur argumentatione à præsentia peccati originalis ad præsentiam animæ, nam *Primo* neque anima, neque peccatum in prima illa massa locum habet, quis enim dicat massam conceptam, antequam vitam in utero accipiat, peccatum in se habere, aut resurrectionem in iudicio si deperdita fuerit, aut puniendam, est enim gleba, ut vitæ expers ita nec subjectum peccati, neque pænæ, neque redemptionis, neque glorificationis. *Secundo*: Quousque demum extendatur illud dictum Psal. 51, 7. ἐν ἀμαρτίαις ἐκίστησέ με ἡ μήτηρ μου (denotat το κίσσαν motum carnalem in coitu, ut satis liquet ex prophanis, præsertim Aristophane) distinguendum tamen omnino est inter causam & subjectum: à momento conceptionis adest causa peccati & quidem in Parentibus, at non inest subjecto, quod nondum tale est antequam fiat animatum & à momento initii vitæ fiat subjectum peccati, elicitur hæc distinctio ex veritate Hebræa hujus textus, *in peccatis calefecit me mater mea*: primum ἀνῆψε, accendit, adussit, postea: fovit, nutrit, veluti res invicem attritæ magis magisque calefiunt. Manet igitur immota hæc propositio: Nemo potest incipere male esse antequam incipiat esse, sicut nunc, proh dolor! nemo potest incipere esse antequam male esse. (γ) Aut dependenter anima producit aut independenter, si non dependenter, non utique generatur cum corpore, si dependen-

ter,

ter, omnino erit mortalis, nam quicquid natura generatur, natura est corruptibile & mortale, & si anima per extraordinariam solummodo gratiam redditur immortalis, non utique natura est immortalis, & animæ damnatæ, utpote omni gratia destitutæ non erunt immortales. (δ) Si anima una cum corpore generatur, quomodo extra corpus subsistere poterit? (ε) Velim quærere cum Augustino, cuius itidem verba ne μεμιασμενξς offendant, Græce reddam: Ep. 157 ad Optat. δεομαι ειτωσωμον σπερμα της Ψυχης κρυπτη τινι κησ αορατω οδω κατα μινας εκ της πατρός εισερχεται εις την μητέρα όταν συλλαμβανει γυνη, ητοι, ο μιν παραδοξοτερον εστι; εν τω σωματικω σπερματι κεκρυπτα, ρουοντων δε ακυρωσ των σπερματων, ατερ συλλαβειν την γυναικα (& ut hoc addam: εν μιασμοις, εν ακαθαρσιας, παθιατιμιας, ασελγειας, μολισμοις εξονερωγμοις η λη η κρ Deut. 23, 10. seu ut Rabbinii dicunt: יקר) ει τοτε το σπερμα της Ψυχης αμα κη εξερχεται προς το επανερχεσθαι εν ριπη κησ αποδωσ εις τον ιδιον τοπον; η μιν παντοιως απολλιεται; ει δε απολλυεται; πως αρα γε της αθανασιας Ψυχης θνητον εσαι σπερμα.

Fateor etiam alteram sententiam de creatione animarum periculosam fieri si per omnia acrius defendatur, præsertim, ut dixi, propter doctrinam de Peccato Originis, at vero si hoc, si illud dixeris, æque dura oborietur quæstio de animabus à Deo corporibus iterum redditis, quomodo illæ peccato iterum fuere obnoxia? an ne Deus ibi causa peccati?

Quicquid demum sit: De propagatione animarum, siue illa fiat per traducem, siue per creationem, vel sic dictam infusionem, malim hac in parte επεχειν quam male quicquam definire: Mihi enim satis erit scire, me animam à Deo per Parentes accepisse, eandemque peccaminosam absque ullo præiudicio iustitiæ ac sanctitatis Divinæ, denique immortalem: Interim juvat exercitii gratia argumenta utriusque partis adhuc paululum expendere, ac verba præsertim Gravisissimi Theologi Dannhaueri referre, interjectis quibusdam seu annotationibus, seu exceptionibus: Ita autem Is inquit Hodot. p. 424. *Dices, Deum non largiri animæ illam perfectionem ob admissam ab Adamo culpam, quæ moralis ac perpetua causa sit denegatæ nobilitatis: at Deus neminem deserit nisi desertus ante per culpam* (Resp. Deserit Deus hac in parte jam ante per culpam desertus in Adamo εφω παντες ημαρτον, Adam quippe obtinuit sua culpa, ut vires, quas anima ejus perdidit, animabus illi non tribuerentur quæ corporibus illis, quæ in peccato generaret, unirentur) *Nec participat de culpa Ada anima quæ ab ipso derivata non est* (Resp. concedo sed limitando terminum derivata, derivantur enim animæ ex Adamo ut Patre non simpliciter, φυσιολογικως & materialiter, sed ordinative, constitutive & αιτιολογικως scil. quoniam corpora ex Adamo generata; ordinatum autem fuit ex constitutione creationis, ut omnia illa ex Adamo generata animas haberent, sicut habuit Adam, animas utique non habitura nisi habuisset Adam, & sic Animæ ab Adamo sunt derivatæ ratione ordinis & neces-

sitatis, non ratione materiæ & carnalis generationis) *Pena inhibitiæ ac suspensæ perfectionis debita manet animam aut quia anima est, aut quia talis est, videlicet Adamica, tracta ab Adamo: non prius, alioquin prima anima quoque Adami debuisset hoc vitio fuisse, illico cum crearetur, infamis, Ergo posterius:* (Resp. in hoc Syllogismo committitur fallacia non causæ ut causæ, adeoque est propositio simpliciter ἀνύλγος. *Imperfecta est anima filii, quia a Patre generatur, seu imperfecta est anima Adamica, quia ab Adamo tracta per generationem:* At vero hæc vera est causa imperfectionis: Imperfecta est anima filii, quoniam culpa sua reddidit Pater, ut imperfecta fieret, non enim generatio, sed culpa est imperfectionis ἀντικλον, naturali autem operationi id tribuere, quod causæ morali tribuendum, nimis crassum est, nisi cum Flacio dicere velimus, peccatum generari & substantiam hominis esse: sed dicitur Ps. 51, 7. non iniquitas formata in semine effusa, sed *יָהִי מִן הַיָּמִין* *In iniquitate formatus sum & in peccato calefecit me mater mea* (locum hunc superius tractavimus: lubet tamen consentaneas addere versiones Exoticas: *Con iniquità sono conceputo & nel peccato me concepe la madre mia:* Diod. Gall. *m'a echauffé, ou couvé,* directe secundum textum Hebr, metaphora nimirum desumpta est ex avibus, qui couvent leur oeufs) Confundenda non sunt ordo φύσεως & ordinatio juris ex. gr. filii parricidarum Regis Israëliti puniuntur non quia generati, aut in sua generatione par-

ricidio interfuerant, sed quia a patricida generati, & quia poena Patrum ratione juris ad eos pertinebat: Certe par ratio est meriti & demeriti, nam est ipsius Scripturæ collatio inter utrumque Adamum: Actiones Christi meritoriae, licet in temporibus carnis dudum peractæ, causalitate morali suum effectum habent atque exercent in æternum, pari modo actio Adam demeritoria, seu peccatum in omni generatione suum habet effectum: Nihil ergo aliud evinci potest, quam quod Animæ sint peccaminosæ, quia Adamus peccavit, imperfectæ, quoniam is imperfectionem meruit, at animas generari modo generativo ne quidem ulla specie elici potest, adeo ut totus Syllogismus in vero & genuino sensu concedi possit: Poena imperfectionis animam manet, quia talis est, videlicet **QUALIS** Adamica, h. e. eidem culpæ subjecta extensiva primæ transgressionis, ut omne id quod ex Adamo generaretur non alia anima imbueretur quam qualem sibi reddidit Adamus, imperfectam: non **QUIA** Adamica, h. e. ex Adamo per generationis modum tracta; subdole quippe sæpius nominatur anima ab Adamo tracta, pro culpa animæ ab Adamo tracta non de hac sed de illa disputatur, illud est κεινομενον. Iterum Danhaw. *Unde igitur ista pravitas, si a traditione generativa recesseris? aut ab ipsa anima, aut ab actu carnali, aut a corpore, aut a Deo: Non Primum, quia Esau & Jacob antequam nati sunt, nihil boni vel mali fecerunt, adde quod sic peccatum actuale prius*

fit originali. Non secundum: quia illa voluptas per se mala non est, alioquin etiam mala fuisset in statu innocentia; Si libido esset causa peccati, ergo major libido esset causa maioris peccati, sed peccatum originis non suscipit magis & minus. Non tertium, quia si anima inde atque ideo solum infecta esset peccato, quia in tali corpore est quod ab Adamo traductum est, tum sequeretur omnem animam conjunctam tali corpori infici, quia a quia ad de omni valet consequentia, hoc vero falsum est, nam anima Christi non fuit contaminata, etsi fuerit conjuncta corpori ab Adamo deducto &c. Relinquitur quartum: Deum ut anima ita etiam malitia comitantis auctorem esse immediatum.

Resp. Primo monitum id esse velim, non recte adeo quæri UNDE (nam causa Physica loco moralis non bene urgetur) ista pravitas? Cum satius quæras: CUR vel QUARE ista pravitas? & sic lis de creatione animæ tota concideret, nec ullum contra eandem moveretur dubium per ενστασις περι της αναμαρτησιας, & hæc est simplex ac solida responsio ad totum hunc Syllogismum, in quo est fallacia Elenchi, dum causa physica quæritur loco causæ moralis, alias etiam insufficiens enumeratio partium videnda in duplici responsione κατ' αὐθγαρον imo unde ista pravitas? Resp. non unice ac seorsim vel ex primo, vel secundo, vel tertio quod memorat Dannhaverus, ne utiquam & nusquam in æternum ex quarto, sed ex inevitabili consequentia, Job. 14, 4. Non primum, inquit Dannhaw. quia Esau &

Jacob &c. Mira consequentia. Jacob & Esau antequam nati nil boni vel mali fecisse leguntur, ergo Jacob & Esau non fuerunt infecti peccato originali antequam nati: ro facere peccatum actuale notat, at nobis sermo est de originali quod non AB anima, EX anima in utero matris, sed IN anima & CUM anima incipit & est. Hic nec opus fuisset Dannhaverus dicere: adde quod sic peccatum actuale prius fit originali, nam passio non est actio, & dum anima in utero materno dum incipit esse bono privato, acerrimumque imbibit ac recipit succum, est sub prædicamento passionis: plura de hac anticipatione regeri possent scil. quod anima hominis etiam actualiter peccat in utero matris (licet non προαγγελτικως, notorie, discrepanter, inæqualiter præ alio infante, quod solummodo innuit textus Apostoli de Esau & Jacobo) & quidem æque mature actuali ac originali peccato imbuta (nam privatio in qua subsistit tabes originis nullum momentum subsistit ante habitum & ευπεριστασις, quæ accurate loquendo actualis est) ita ut actuale peccatum in quovis homine originali sit coævum, sed non ideo prius: pari igitur modo hic respondendum Dannhaverus, quo Ipse Dannhaverus Becano solidissime respondet ad Syllogismum ejus de actu fidei justificantis, Hodos. Phæn. II. p. 134. pari, inquam, modo hic dicendum, quod non fieri debeat paralogismus falsa hypothesisi nifus, tanquam habitus peccati Originalis (qui revera actualis est) abstrahi

debe-

debeat a privatione, sequitur κακεία αδυ-
 να. ταν sicut in morbo ac ægritudine, imo
 concomitatur, sed nusquam antevertit:
*Non secundum, nam illa voluptas per se
 mala non est*, ad verba: *non suscipit magis
 & minus*: Si quid materiali omnino hic
 nobis sit extorquendum, licebit etiam κατ'
 ἀνθρώπων disputare, & dicemus quod
 commixtio Parentum a tali causalitate
 peccati Originati non sit excipienda Ps. 51,
 7. Hic miror illa verba: *Voluptas per se
 mala non est*: actus generationis per se
 malus non est, alioquin etiam malus fuis-
 set in statu innocentiae, at vero Voluptas,
 vel solo nomine spurca ac detestabilis, mo-
 tus inordinatus per se malus est, qui in sta-
 tu innocentiae nec locum habuit, nec ha-
 buisset: Ne quidem simplex appetitus
 Adamo aut Evæ obortus est, quamdiu ad-
 huc innocentes erant, quod tamen tractu
 temporis factum fuisset, sed sine ἡδονῇ,
 inordinata titillatione, nusquam alio re-
 spectu quam desiderio propagandi genus
 humanum vi benedictionis semel datæ:
 Crede mihi! Dolores parturientis volu-
 ptati ac inordinato motui scēminæ, tri-
 stitia, tædium ac aliqualis membrorum
 spirituumque vitalium marcor post con-
 cubitum (qua de re Philosophus ac post il-
 lum recentiores Lemnius, Antonius le
 Grand aliique) voluptati viri poenæ loco
 nunc substituta sunt, & quid opus multis?
 redeamus ad Psalm 51. *Si libidio esset
 causa peccati, ergo major libido esset cau-
 sa maioris peccati, sed peccatum originis
 non recipit magis & minus*. Confundi-
 tur actuale cum originali peccato: pec-
 catum originale in se prout in privatione

consistit, consideratum non recipit
 magis & minus, at peccati actualis habi-
 tus, qui se per occultam convenientiam
 transfundit & postea protuberat, exube-
 rat, fructificat (ubi rationes Physicæ, con-
 stitutio corporis, humorum, alimenti vel
 in utero vel ex uberibus non penitus ex-
 cludendæ, quæ corpus non animam respi-
 ciunt, libidinem, concupiscentiam, levi-
 tatem, stupiditatem, somnolentiam, me-
 lancholiam, iram, acediam varie exci-
 cant & prohi dolor! sæpius testantur ani-
 mum valde pati sub conversatione cum
 corpore & inhabitatione τῆ σαρκὸς τῆ
 σαυατῆ τῆς, a quo tam anxie liberari
 cupiebat Apostolus) recipit magis & mi-
 nus, ita enim ebrius ebriosum generat, li-
 bidinosus libidinosum, & ut ipsius Dann-
 haweri verbis utar, sicut Cretenesium pro-
 prium fuit mentiri, gloriari Hispanorum,
 ebriositas Germanorum. *Non tertium:*
*Nam si anima inde atque ideo solum infecta
 esset peccato, quia in tali corpore est, quod
 ab Adamo traductum est, tum sequeretur
 omnem animam conjunctam tali corpori in-
 fici, quia à quia ad de omni valet consequen-
 tia, hoc vero falsum est, quia anima Christi
 non fuit contaminata etsi fuerit conjuncta
 corpori ab Adamo deducto: Resp. 1: mo-
 nendum est, animam non dici inde atque
 ideo solum infectam, ut infert Dannhau-
 erus, sed quodammodo, & huic sententiæ
 nil officit quod inquit: corpus non potest
 inficere animam, nam ante animam non
 habet peccatum, anima est πρῶτον δεικ-
 τικὸν ἀμαρτίας &c. Nam est quidem ani-
 μα πρῶτον δεικτικὸν ἀγνοίας καὶ ἀταξίας,*
 non ratione temporis, sed excellentiæ, h.e.

prima.

primarium non primum, vide quæ diximus ad vocem *πρωτῶν*; uno eodemque momento receptacula peccati sunt corpus & anima h. e. in ipsissimo *πρῶτον* unionis naturalis: dicitur autem corpus inficere animam non quidem *prevalenter*, nam anima est pars nobilior, sed *inductivæ ac consecutive*; non ratione *prioritatis*, neque *præminentie*, sed ratione *consequentie & contagionis*, in qua semper is ordo obtinet, ut pars purior, sanior ac melior à parte infirma ac morbida inficiatur, sed quis ideo dicat infirmum ac morbidum esse fortius ac melius sano & forti? Sane si attendas naturam peccati originantis, videbis quoque naturam peccati originati, sic autem dicitur Gen. 3. *vidit quod bonum* *Esset lignum ad vescendum* &c. En peccati ortum atq; progressum, in quo Adami stantis anima hoc modo corrupta fuit, quid nō etiam animæ in utero creatæ, quæ corrupto corpori sponte consentiunt: Nutrimētum sic in corpus nutriti hominis convertitur, ut in culpa genitus nutrimentum iniquitatis à generante accipiat Ps. 51, 7. De generatione inquit Philosophus. Nutrimentum prius est potentia *τὸ ἐσσε*, quod nihil dictum esset nisi fieri posset caro actu per nutritionem, quomodo vero id nutrimentum peccaminosum vertatur in essentiam & adessentiam hominis, in essentiam quatenus est nutrimentum, in adessentiam quatenus est peccaminosum, id declaratur exemplo restitutionis ad vitam: Omne id quod resurget est de veritate naturæ humanæ: Pili hominis (licet, proveniant ex fumoso corporis nutrimento) resurgent cum homine. Ergo.

secundum illud Matth. 10. *Capillus de capite vestro non peribit*. Nunc sicut homo formatur, initio non cum capillis formatur, formatur tamen cum materia capillorum productiva, unde & illi ad resurrectionem pertinent, ita cum homo formatur initio, peccatum ilico corpus non ingreditur antequam accedat anima, inest tamen & adest complexio & constitutio productiva peccati, quod demum prodit in momento unionis animæ cum corpore, & abit ob eandem causam in momento separationis animæ à corpore, nam qui mortuus est, justificatus est à peccato: In reliquis ubi differit Dannhaverus de corpore & anima Christi, committit fallaciam à dicto secundum quid addictum simpliciter, vide autem quæ de *ἀναπαράστασις* Christi notavimus ad vocem *Χρῆς*. *Quartum*, inquit Dannhav. *relinquitur sc. quod Deus sit causa peccati*. Relinquo & ego utpote extremam blasphemiam. Affert autem pro traduce probationes Dannhaverus p. 426. Gen. 5, 3. *Adam genuit (ergo per animæ inductionem, forma enim generatur, materia est ἀγεγεννητὸν) filium (ergo per univocæ naturæ communicationem) ad imaginem suam (ergo producendo id in quo immediate imago hæret)* Resp. Adam genuit scil. ut causa secunda secundum id Gen. 1, 28. manente interim causa principali ac universali, hoc concedo, sed nego explicationem: *genuit per animæ inductionem*, quam æque ac educationem negavit ipse Waltherus in Spong. Mos. traducis assertor acerrimus, nam vel sensus hic erit Tertulliani, quod semen animæ materia-

H h h h

liter

liter cum semine corporis procedat, ut Waltherus iterum l. c. ipse fatetur, si fiat per inductionem, & sic pugnant inter se verba Dannhaveri dum dicit, materiam *αγεννητον*, quid autem est dicere materiam animæ *αγεννητον* nisi animam non generari, sed à Deo infundi? Sin vero sensus erit: *genuit per animæ inductionem, forma enim generatur* h. e. animam in corpus induxit, hominem in actu generationis formaliter ac perfectum generavit, animam cum corpore univit, & vitam rudī huic materiæ seu embryoni dedit (id enim implicat *το* formaliter & animæ inductionem) tunc id aperte falsum est, nam contradicit Scriptura non semel: adeo ut omnino differat formatio nostri & bestiarum: *Filium, ergo per univoca naturæ communicationem*: Resp. si genuit hoc modo filium h. e. animam & corpus, jam actu genuit talem & anima corpori erit unita ab ipso momento non conceptionis solum, sed & *εὐστίας σπέρματινης*, quod etiam pugnat cum Scriptura Num. 12, 12. Sap. 7, 1. 2. Ich bin auch ein Mensch gleich wie andere, geboren vom Geschlechte des ersten geschaffenen Menschen, und bin ein Fleisch gebildet, *ἐν κοιλίᾳ μητρός ἐγλυφθὴν σαρκί*, sehen Monden lang im Blut zusammen geronnen aus Mannes Saamen durch Lust im Wenschaffen. Igitur Adam non dici potest genuisse filium nisi à parte post, postquam addita anima talis prodiit, interin tamen genuisse dicitur tanquam causa concurrens ad partem hominis essentialē producendam, quæ est corpus. Non est ut hinc objiciatur: Si animæ à

Deo creantur continuo, Pater non sibi simile generat, sed inferior est prole, nam nec inferior est prole, nec sibi dissimilem generat talem generando, qualis ipse est generatus, de primo autem homine nobis non est quæstio, cujus animam à Deo immediate inspiratam esse non controvertitur: *Ad imaginem suam, ergo producendo id in quo immediate imago hæret*: hæc verba nil minus inferunt, animam quippe homini Deus inspiravit ad suam imaginem, corpus autem Adamo datum est ad propriam ipsi imaginem, hoc est sui generis convenientiam, jam vero cum Adamus dicitur genuisse filium ad imaginem suam, nil aliud intenditur, quam vel perfectio naturalis in corpore vel specie humana, vel imperfectio spiritualis, quod caro ex carne nata sit, impurus ex impuro sit productus, ideoque in his verbis: *producendo id in quo imago immediate hæret* aut quatuor terminis luditur, cum in verbis Scripturæ: *ad imaginem suam* imago hominis seu species intelligatur, in verbis autem Dannhaveri: *in quo imago hæret*: imago Dei, aut etiam *το* esse hominis in sola anima constituendum est, quod absurdum: Cæterum ne sophisticè aut malitiosè hic agere videar, apponam quæ alibi habet Dannhaverus quibusque se plenius explicare videtur, sc. in Colleg. Psychol. Disp. 6. *Uti imago Divina concreata primo fuit in anima, ita & in eadem, cum contrarium sit αὐτῇ ὑλῇ, imaginem peccabilem Adam inveniri necesse est, animam igitur comproduci quis dubitat? aut num accidens erit sine subjecto? confer cum his Joh. 3,*

6. Resp

6. Resp. Distinguendum est inter *το τι* & *το διοτι*. Conceditur imaginem Divinam fuisse primo in anima, conceditur quoque imaginem peccaminosam, quam imaginem Satanæ potius dixeris quam Adami esse & nunc potissimum in anima, conceditur denique accidens non esse posse sine subjecto: hæc omnia *κατα τι*, Cæterum non *κατα το διοτι*, anima enim non comproducitur à semine vel in femine ut corpus & licet accidens non possit esse sine subjecto, tamen potest accidens esse ab una, & subjectum ab alia causa, ut & vere hic est, subjectum anima à Deo, accidens peccatum ab homine generante, veluti in peccato Originante: homo fuit subjectum à Deo: *ο Αδαμ τῶ Θεῷ*, accidens peccatum à Sathana: Dictum vero Joh. 3, 6. à Dannhaverò allegatum *ψευδεργον* pati quis non videt? nam quod ibi de actu spirituali regenerationis dicitur, ad actum carnalem generationis, inique detorquetur, & si pari licentia arguere vellemus, retorqueri potest hoc dictum, atque ex verbis: *quod de carne nascitur est caro, quod de Spiritu Spiritus*: inferri, corpus solum ab homine, animam tanquam purum spiritum à Deo esse immediate. Gen. 46, 26. *Anima dicuntur egressæ de femore Jacob, frustra regeritur: synechdochice partem pro parte poni, animam pro corpore, talem enim Synechdochen Rhetorica ignorat fatente Bellarmino*: Resp. at non ignorat Scriptura, cujus Rhetoricam nemo fugillet, ita enim querere animam alicujus 1 Reg. 19, 10. alibi que sapissime & corpus querere, nam animam humana manu necari posse negat

Salvator: Adde hujusmodi Synechdoches exempla à Drusio allata sc. Job. 18, 13. Act. 1, 17. sed à nemine quod scio refutata: Addo iterum Scripturam admittere Synechdochen partis pro parte Lev. 19, 28. taceo Synechdochen totius pro parte Gen. 2, 7. Unde Gott der Herr machet den Menschen aus dem Erdenfloss, sed anima Adami ex limo non fuit formata: Neque ejusmodi Synechdochen ignorat Philosophus 9. Ethic. *homo est solus intellectus, hoc debet intelligi principaliter, & ita de aliis*: vide Guillerum Worillon Scotistam in libro satis vetusto Sententiar. 2. Dist. 18. fol. 178. Edit. 2. Paris. An. 1510. confer Hackspan. l. 1. Miscell. S. c. 1. Ebr. 7, 9. dicitur *Levi decimatus in lumbis Abrahæ*, in hoc dicto allegando & explicando Dannhaverus perperam mihi videtur operosius disquirendo sive Levi fuerit in lumbis Abrahæ formaliter, sive eminenter, sive virtualiter? cum sit insufficiens enumeratio partium, satis fuisset simpliciter dixisse: aut actu aut potentia: sed fuit potentia: Ast quomodo? scilicet prout Abrahamus ut causa concurrens producere potuit ex se id semen, unde post additionem animæ existeret filius Isaac, ex hoc Jacob, ex hoc Levi: Pari modo Christus fuit in lumbis Abrahæ, de quo dixit Lutherus: *Leib von dir, Seele von Gott allein*: Adde quod fuerit Levi in lumbis Abrahæ partialiter, sic enim ponitur totum pro parte Gen. 2, 7. & recte dicitur Pater generare totum hominem, sed non totum hominis, sicut & Maria genuit totum Christum, non totum Christi. Amplius traducem proba-

re conatur Dannhauerus ex *benedictionis Divina terminatione* Gen. 8, 17. & 9, 1. *que*, inquit, *ut in bestiis ita & homine terminatur ad animarum communicationem, nisi bestia homine sit perfectior, cum animalis τελειωτατον opus sit generare sibi simile teste Aristot. l. 2. de Anima c. 2.* Resp. tanto magis homo bestia est perfectior & excellentior, nam dum bestia animam υλην adeoque non nisi sensitivam, vegetativam ac mortalem ex se generat, ipse Deus homini addit rationalem, quanto nunc præstantior est causa, tanto præstantior est effectus. Quemadmodum ergo ipse Danhauerus in Coll. Psychol. Disp. 6. ad objectionem: *An bestia hominibus sint perfectiores, quia gignunt suos natos perfectos, robustos, ilico salientes, edentes, nos vero imbecilles, nudos, vagientes &c.* respondet distinguendo inter perfectionem absolutam & debitam, ita & ego pari modo hic Dannhauero respondendum existimo: *Exemplo Evæ, quæ ex Adam costata animata, Divinitus producta, non sane nova inspiratione anima sed de translatione* (Resp. hoc est κεινομενον, affirmanti incumbet probatio: Certe non aliter Deus Evam ex costa formavit quam Adamum ex limo, quod patet ex termino creationis seu formationis, quem de utroque prædicat Apostolus: *Αδამ πρωτον ΕΠΑΑΣΘΗ, ειτα η Εβα.* Adde quod Adamus dixit: hæc sunt ossa de ossibus meis & caro de carne mea, non vero: hæc est anima de anima mea, quod utique non subticuisset: denique male fit inductio a formatione Evæ ad formationem nostri, nam si quis asserere velit animam Evæ actu fu-

isse in costa Adam, quemadmodum id quoque implicant verba Dannhaueri, dum costam nuncupat animatam, tunc necesse quoque erit statuere animam filii esse formaliter in semine Patris absque commixtione seminis fæminei, nam in formatione Evæ nulla facta est commixtio.) *Et B. Virginis a qua nisi animam acceperit το γεννηθεν εν αυτη, non fuit mater Christi:* Huic objectioni opponimus Athanasium Dial. 4. de Trin. T. 2. *Unusquisque nostrum genitus est homo ex homine, non quod anima rationalis alteram animam rationalem genuerit: ita illum qui ex Maria genitus est appello Deum anima & corpori videlicet unitum, quemadmodum enim si anima corpori unita fuerit, gignitur homo per mulierem, ita Deus Sermo ubi unitus est anima & corpori, genitus est Deus & homo per mulierem, ex muliere secundum carnem, per mulierem secundum spiritum, ita quoque Luth. T. 7. Jen. Germ. fol. 248. Hilarius Pictaviens. l. 10. de Trin. Novimus syllogismum: το απροσληπτον αδεραπειυτον. Christus animam ex B. Virgine non accepit, E. Christus animas non redemit, ita post Kromayerum & Waltherum Strauchius. Sed Resp. distinguendo inter rem ipsam & modum rei, aliud est quærere, an Christus animam æque ac corpus ex B. Virgine acceperit, aliud: an animam ex femine per traducem acceperit: Credimus firmissime Christum animam & corpus eodem ordinario modo accepisse, quo omnes alii homines, sed an Ille & omnes alii homines animam ex traduce acceperit & accipiant? hoc contro-*

vertitur, & sic argumentor: το ασχετον
(scil. 8 κατὰ το ειναι, ἀλλὰ κατὰ το πως)
απροσληπτον. Animæ tradux est ασχε-
τον E. Animæ tradux est απροσληπτον,
Nam quis dicat in Christo Homine fuisse
traducem animæ generativam, Christus
homo corpus habuit absque peccato per-
fectissimum, cum optimo & purissimo
temperamento, unde & ægrotasse legitur,
in corpore fuisset sanctissima anima, at nec
in corpore nec in anima, nec in corpore
& anima simul fuit tradux animæ gene-
rativa. Instat denique D. Danhauer. *Re-
pugnat jugiter nova ac immediata crea-
tio Divina quieti Gen. 2, 2.* Resp. Com-
munis hic valet responsio, Deum quievisse
quidem a creatione rerum novarum, sed
non a conservatione rerum creatarum,
vide Ps. 102. 19. ne quid dicam de diffe-
rentia inter novam creationem speciei &
individuatorum, non illa sed hæc admitti
potest ipso faciente Walthero in Spong.
Mos. 1 c. Huc quoque Hieronymus re-
ferre audet locum Joh. 5, 17. Restat ad-
huc alia objectio B. D. Kromayeri: *Si
παλιγγενεσια competit anima, utique &
γενεσις.* Resp. Est propositio particula-
ris, quod exemplo Adami demonstratur,
is regeneratus fuit, at non generatus, nisi
generationem pro creatione sumere ve-
lis, & hoc sensu concedimus animæ com-
petere γενεσι. Adducit Waltherus in
Spong. Mosaic. ex professo hanc quæsti-
onem tractans ad Gen. 2, 7. quinque ab-
surda, quæ ex sententia de creatione seu in-
fusione animarum sequerentur: 1. *Absur-
dum*, inquit est, quod filius a Patre differat
specie, imo toto genere, id vero ex creatio-

ne illa sequitur, nam filius quatenus a Pa-
tre oritur inanimatus est, cum animam de-
mum sortiatur a Divina infusione: Ergo
id quod vita caret gignitur a vivente. Er-
go filius a Patre & specie differt & genere.
2. *Absurdum est*, hominem nasci & homi-
nem non concipi, quod iterum inde sequi
planum est. 3. *Absurdum est* de mortuos
generare, nam adversarii concedere cogun-
tur, infusionem animæ posse fieri intra qua-
draginta dies mortuo etiam Patre ex quo
mater concipit, cum sine generante gene-
ratio ne quidem cogitari possit 4. *Ab-
surdum est*, brutorum generationem meli-
orem esse & nobiliorem quam hominum.
5. *Absurdum cum primis & impium est*,
quod hic pandit discursus: si anima cre-
antur & corpori infunduntur, aut illabun-
tur pura, aut impura, tertium non datur,
ast neutrum dici potest sine absurditate &
impierate. Sed Resp. ad 1. Negando se-
quelam, nam dum Pater eodem modo fi-
lium generat quo ipse generatus est, erit
ut omnino nulla sit differentia vel generis
vel speciei. Ad 2. Homo dum concipitur
est in ampliatione, dum nascitur est in sta-
tu, adeoque non absurdum est dicere ho-
mine maliter concipi, aliter nasci, absur-
dum vero est dicere semen conceptum
statim actu esse hominem, quod omnino
sequitur ex sententia traducis. Ad 3. Ab-
surdum est equidem dicere, quod de mor-
tuis generent, sed dicitur solummodo de-
mortuos generasse id quod eorum fuit ge-
nerare, quicquid postea ad perfectionem
fructus accedit, quid hoc ad demortuum?
Cæterum quod absurditas in contraria
sententia sit, ita evinco: finge animam

generari a generante in actu generationis, jam vel binæ animæ uni factui infundentur, vel una ex duabus vel pluribus composita erit anima, si mulier cum duobus (vel pluribus) rem habuerit & ex utroque conceperit ad unum factum producendum, quod omnino fieri posse certum est ex physica curiosiori. Ad 4. Absurdum id quidem foret, tenemus autem contrarium, scil. generationem hominis tanto magis esse nobiliorem, ut antea demonstravimus. Ad 5. satis ut opinor superius est responsum.

Ad stabiliendam eorum sententiam, qui traducem averfantur, faciunt præcipue hæc testimonia Gen. 2, 7. ubi animal ex inspiratione Dei primum data legitur, at bestiarum animæ ex elementis sunt creatæ, adeoque corruptibiles & mortales, quoniam materiales & generativæ, humana vero secus, Eccl. 12, 7. unde colligitur, corpus in elementa resolvi unde desumptum, animam vero, quoniam principium non habet materiale in quod resolvi possit, ad principium suum immediate tendere, unde profecta, quod quidem Ecclesiastes deprædicat non de anima tantum primi hominis, sed de anima uniuscujusvis hominis: Excipit quidem contra hunc locum D. Fecht in Philocal. S. p. 12. *Si locus Eccl. 12, 7. immediatam animarum creationem, ut volunt præcipui hujus Patroni, probat, tum illi edicant, utrum & impiorum anima redeant ad Deum, quod utrum dicturi sint, vehementer dubito*: sed Resp. redire omnino etiam animas impiorum ad Deum, h. e. ad statum & πρᾶ quo eas ju-

stissima Dei omnipotentia ablegare velit, sic enim ad Deum quoque redire dici possunt, licet in æternum abeant, vide Psal. 139, 8. & Amos 9, 2. Zach. 12, 1. ubi notandum (α) το in præsentī secundum Text. Hebr. *figurans spiritum hominis in ipso*: præsentem ac quotidianam animarum formationem arguens (β) Parem esse rationem subjectorum, quæ communia habent prædicata, junguntur in textu: Cælum & terra & hominis anima, illa de nihilo creata, ergo & hæc. Taceo locum Apocryphum Sap. 15, 11. quem Lutherus ita vertit: *Und ihm die Seele, so in ihm wirdet, eingegossen*. Confer. Ebr. 12, 9. ubi Pater Spirituum opponitur parentibus carnis nostræ, etsi quidam Theologi velint πατέρα πνεύματος, idem hic esse ac πατέρα πνευματικόν. Locum Es. 57, 16. a quibusdam pro creatione animarum allegatum silentio obvolvo, nam is agit de missione Sp. S.

Hiscæ ita præmissis accedit tenenda επιπλοή, quod sententia de creatione animarum alteri de traduce palmam præripiat, ita tamen ut nihil inde inferatur contra fidem de Peccato Originis, aut de Deo qui nunquam est causa peccati. Id vero si cavendum, omnino dispiciendum est prius, quid sit Peccatum Originale? Etenim si id commode dicitur *Sola Privatio*, res in vado est, & certe hac de re, ut opinor, non est desperandum: Formale in culpa originali est privatio justitiæ Originalis. Probatur: quia definitum denominari debet ab eo, quod in sua definitione in recto positum est, sed privatio posita est in descri-

ptio-

ptione peccati originalis in recto, cætera in obliquo, Ergo. Major patet ex bona Logica. Minor ex communi assertione, quod labes originalis sit carentia justitiæ: Dannhauerus ipse in Coll. Psychol. Disp. 6. inquit: *fatemur causam impuritatis animæ non esse positivam positivo influxu agentem.* Dico autem Peccatum Originale Privationem *formaliter* & adhuc in se consideratum secundum verba Form. Concord. Art. 1. de Pecc. Or. n. 2. nam positivum illud habituale de quo agitur l. c. Form. Concord. n. 3. & quod colligunt Theologi ex Rom. 8. 7. & 7. 8. 13. 21. Ebr. 12, 1. non ingreditur tabernaculum originale constitutive sed consecutive & dicitur *ευπερισσος αμαρτια καθ υπερβολην αμαρτωλος*, qua phrasi denotatur peccatum originale ilico incipere esse actuale, & quidem quam maxime operativum cum actuali positione cupiditatis malitiöse (Nota hic regulam Dannhaueri in Idea Boni Interpr. p. m. 171. *a termino positivo & de terminatione positiva rem positivam valet non consequentia*) Quod si recte consideretur, non opus erit ficta illa distinctione inter privationem simplicem & habitualem (quæ est contradictio in adjecto: privatio habitualis: quæ non datur in rerum natura, quod enim passim affertur de pura carentia exemplo tenebrarum & morbi, nil tale infert, nam mala habitudo non est constitutivum sed consecutivum ægritudinis) seu privationem sensu Physico & privationem sensu Ethico & Theologico, de qua alias in Hist. Concil. Trident. Authore Joh. Henr. Heideggero p. m. 124. & seqq. Dico, inquam, Pecc. Or. priva-

tionem *formaliter* consideratum, quod nemo nisi Florinus & Manichæus negabit, nam alias *materialiter, subjective, consecutive, imo & oppositive* est positivum quid. Vide Meisner. Anthropol Dec. 1. Disp. 6. Qv. 3. qui n. X. probat τὸ positivum peccati Originalis a descriptione, n. XI. ab inhærentia, n. XII ab effectu, n. XIII. a contrarietate, sed in his omnibus nil aliud dicit, quam illud idem quod assero, scil. Pecc. Orig. esse positivum, quid materialiter, subjective, consecutive, oppositive. Nunc autem cum peccatum originale ita in se sit sola privatio (vide iterum Meisner. l. c. n. XV.) facile declinatur gravis illa blasphemia de Deo authore mali in controversia de creatione animarum, nam nil nisi omne ens positivum a Deo dependet, tale est anima, peccatum vero est ens privativum, quod non a Deo dependet, unde Augustinus sic arguit: *peccatum aut est ex nihilo, aut a Deo, aut a peccante ut homine vel Angelo, non ex nihilo, nam nihil nullius est causa, non a Deo, quia is est solum bonorum causa, igitur est a peccante non quidem effective sed defective, quia peccatum non habet causam efficientem sed deficientem*, Anselm. l. 1. de Conc. Virg. c. 27. *culpa originalis est nuditas debita justitiæ per inobedientiam Adæ facta.* Anima est substantia, peccatum est accidens, sed quid hoc ad formationem animæ in se? Anima & peccatum originale possunt aliquo conceptu esse divisibilia, & si vel maxime id non esse possint conceptu humano, tamen coram Deo id esse poterunt. Pertinent huc verba Insignis Theologi D. Bar-

Bartholini in El. Theol. Art. 4. de Peccato §. 14. *Deus punit homines non dando eis justitiam Originalem cum qua primus homo conditus erat, unde sequitur corruptio illa quæ vere est peccatum, atque hoc pacto Deus non est Author peccati, quia punitio seu pena, cujus Author est Deus, non consistit in corruptione quæ est peccatum, sed in non dando seu omissione actus dandi justitiam Originalem.* Tria igitur consideranda: (α) Animam respectu naturæ depravatæ esse in nobis corruptam, non respectu creationis (β) dum creantur animæ impuræ, id fieri non actu Divino per se, sed per accidens (γ) fieri id actu judiciali non creatorio. Vide Guillemum Worillon L. 2. Sent. Dist. 32. fol. 209. lit. E.

Tantum de propagatione animæ: Reliquum quod est: *ἐκαστος τῷ ἰδίῳ καὶ πληροφροσύνῳ.* Alii si hæc meletemata recipere nolint, mihi ipsi hæc omnia scripta sunt, idque exercitii gratia, ut varii adversæ fortunæ fluctus ejusmodi considerationibus, dissipentur (car ces sont mes passé temps) Si quis ob id mihi litem moveat, perperam id aget, nam probe didici *μηὲρ οὐ γέγραπται φρονεῖν* 1 Cor. 4, 6. & quemadmodum ignoro, quæ sit via Spiritus & quæ ratione conjungantur ossa in ventre pregnantis, sic nescio opera Dei qui fabricator est omnium Eccles. II, 5. Ideo si altius in profundum solverim quam tutum videatur meæ scaphæ, melius tamen forsan alicui videbitur, me placide ad littus ac portum perducere, quam fluctuantem penitus opprimere naviculam.

II.

DE STATU ANIMARUM, QUÆ MODO MIRACULOSO CORPORIBUS SUNT REDDITÆ.

Quæritur quid de *ψυχῆς* Lazari, filii Jairi, filii viduæ Sareptanæ, Nainiticæ, Sunamitidis, mortui in sepulchro Elifæi, Eutychis, *Δωκενᾶδος* sit sentiendum? ubi illæ fuerint? Certe secundum meum captum non in πᾶ aliquo extraordinario, de quo fluctuavit *ἐδραῖος* Ille Theologus Dannhauer Hodos. p. 1432. sed ut ibidem longe melius innuit: quædam fuerunt in corporibus suis (non informando entelechialiter, sed assistendo) ut nominatim anima Eutychis Act. 20, 10. (Nisi quoniam v. 9. dicitur sublatus mortuus, aliquis conjicere velit verba illa v. 10. anima ejus est in eo, a Paulo demum prolata post patratum miraculum, vel propter certitudinem eventus ac si jam factum esset miraculum veluti Marc. 9, 24.) mortui in sepulchro Elifæi, filii Sareptanæ & Sunamitidis, imo & *Δωκενᾶδος*, hoc enim colligere licet tum ex phrasibus Scripturæ in historiis horum miraculorum usitatis, tum ex circumstantiis, tum ex analogia miraculorum Christi cum miraculis Prophetarum, quæ omnino invicem differunt ratione modi, magnitudinis & *αὐτεξουσίας*. Vide vocem *ἐγρον*. Ejus enim solius immediate & pro imperio *ad inferos ducere* (ῥ: veram, naturalem & omnibus modis ac numeris perfectam mortem temporalem) & *reducere*, imo à vita altera & visione Dei ad tempus revocare, etenim filiam Jairi, Nainiticum juvenem

venem ac Lazarum vere mortuos, h. e. eorum animas penitus è corporibus migratas fuisse constat è phrasibus Scripturæ & circumstantiis longe diversis ab iis, quæ in supra dictis memorantur, Joh. 11, 13. Luc. 8, 55. Fuerunt itaque horum animæ non solum tantisper in tertio cælo (in quo Paulus fuit) sed & cælo visionis beatificæ & plus quam ἀρρητων ρημάτων, eorundem ρημάτων h. e. rerum (vide vocem Ρημα) participes factæ (nam non satis erat eadem cum Paulo tanquam ex longinquo aspicere) αὐκ ἐξον ἀνθρώπων λαλῆσαι. Equidem adolescens Nainiticus resuscitatus ilico locutus est, sed nil de hisce, nil nisi δοξολογίαν Domini Christi. In eodem statu ac manu Dei fuerunt hæ animæ, quo animæ eorum qui tempore mortis Christi ex monumentis resuscitati sunt, & nihilominus nihil de illa gloria dixerunt, quam viderant, confer Luc. 16, 27. 28. 29. 30. 31. etenim haud vereor statuere ipsis in commutatione visionis beatificæ cum vita tantisper temporali datum fuisse quasi λωτον φαγεῖν, seu oblivionem ejus status in quo fuerunt, si non realem (nam nec Paulus plane oblitus fuit τῶν ἀρρητων ρημάτων, nec Johannes τῶν ἐπτα βροντῶν) tamen quo ad modum, perfectionem, plenitudinem ac ἀπλοτήτα, ita ut non quidem oblitæ sint quod fuerint, sed quomodo fuerint in gloria: Exigit hoc πορίσμα natura illius phrasεως αὐκ ἐξον ἀνθρώπων λαλῆσαι (licet ne quidem minimam partem eorum viderit aut audiverit Paulus, quorum illi fuerunt participes, nam ipse testatur quod auris non audiverit, oculus non viderit hanc gloriam, neque super cor hominis illa unquam ascenderit, & scriptum est:

Nemo videbit Deum & vivet h. e. non videbit visione beatifica vivens in hac vita ante mortem temporalem) Vere Deum viderant, quoniam mortui, de hac autem visione nil potuerunt dicere, quoniam revixere, confer iterum Luc. 16. ubi particula hypothetica: εἰ τις ἐκ νεκρῶν est pure negativa non quidem respectu ordinariæ resurrectionis, sed prædicationis post resurrectionem, adeoque vel hinc colligas Samuelem, non quidem quia simpliciter revocatus, hoc enim fieri potuisset potentia Divina, non Sathanica, incantatoria, sed quia phantastice, falso & pro specie resuscitatus sincere adeo prædicavit ac prophetavit, hoc enim Sapientia ac potentia Divina nullibi ac nusquam fieri voluit, sed potius occultavit primo, dein ad se assumfit corpus Mosis, ne ejusmodi præstigiis exponeretur, cavitque sua Pronæa, ne exuviis servi sui tale quid per abusum accideret, quale analogice contigit Nehustani & Ephodi Gideonis.

III.

DE DESCENSU CHRISTI AD INFEROS.

Extat locus Ephes. 4, 9. το δὲ ἀνέβη τὸ εἶναι μὴ ὅτι καὶ κατέβη πρῶτον εἰς τὰ κατωτέρα μέρη τῆς γῆς. In hoc dicto principaliter notanda est καταβάσις in infernum (longe differens ab illa Joh. 3, 13. ὁ δὲ ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανὸν ἡμῶν οὐκ ἔστι κατέβη, quæ fuit καταβάσις εἰς τὸν κόσμον, εἰς τὰ ἴδια) adeoque conferenda cum dictis, ex quibus directe probatur descensus Christi ad inferos 1 Pet. 3, 18. 19. θανάτωθις μὲν σαρκὶ μὲν σαρκὶ ζωοποιήθις δὲ τῷ πνεύματι, ἐν ᾧ

καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ κατακεκλεισμένοις
 πνεύμασι πρεσβυτέρους ἐκηρύξεν V. 20. ἀπει-
 θήσασι ποτε Psal. 16, 10. Act. 2, 26. 27.
 ἐπὶ δὲ καὶ ἡ σὰρξ μὲν κατασκηνώσει ἐπὶ
 ἐλπίδι, ὅτι οὐκ ἐγκαταλείψει τὴν ψυχὴν
 μὲν εἰς ἀδὲν, ὅδε δὲ ὁσίων σὺ ἴδεν
 διαφθερᾶν. Veniunt hic attendenda 1.)
 locus qui dicitur apud Paulum κατωτέρα
 μερὴ τῆς γῆς, apud Petrum φυλακὴ in Actis
 & Psalino: ἀδὲν 2.) Modus descensionis
 qui dicitur apud Paulum καταβαίνειν, apud
 Petrum πορεύεσθαι in Actis & Psalmo ex-
 primitur per μὴ καταλείπεσθαι 3.) Effe-
 ctum: τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασι κηρύσσειν.

I. Quo ad primum quaeritur, quid pro-
 prie per τὰ κατωτέρα μερὴ τῆς γῆς, ἀδὲν
 καὶ φυλακὴν intelligatur? Respondetur
 simpliciter: Infernus. Non equidem igno-
 ramus ἀδὲν in Scriptura denotare non so-
 lum πᾶς determinatum, tanquam πᾶς da-
 mnatorum, sed & infinite ac determinate
 locum quemvis obscurum ac ignotum, ut
 Psal. 139, 5. imo etiam simpliciter statum
 & conditionem animarum post mortem,
 vide vocem ἀδὲν & Gen. 37, 35. Job. 7, 9. &
 17, 13. Psal. 6, 6. Es. 38, 18. Ap. 20, 13. (in
 quo loco θάνατος καὶ ἀδὲν valde differunt
 à θανάτῳ καὶ ἀδὲν vers. 14. scil. ultimo loco
 non intelligi potest πᾶς damnatorum, quod
 æternum manet & non aboletur) ita Pa-
 tres quoque hanc vocem ἀδὲν acceperunt,
 unde Gregor. Nyssenus l. de anima & re-
 surre. T. 3. ἀδὲν διαβάσιν ψυχῆς εἰς τὰ αἰ-
 δὲς καὶ ἀφανὲς appellat, item ad locum
 Phil. 2, 10. confer Augustin. l. 12. ad Gen.
 c. 24. Quamquam vero ἀδὲν ita alicubi
 summi possit nihilominus phrasēs: κατω-
 τέρα μερὴ, πορεύεσθαι & καταβαίνειν

aliquod πᾶς & terminum ad quem impli-
 cant, sine quo nec est abitus, nec descensus
 ita tamen ut caveatur (α) crassus ille error
 Scholasticorum, qui infernum in πᾶς ali-
 quo naturali ac infimo terræ constituunt
 (nam attendenda est explicatio Augustini:
*Sicut secundum corpus inferiora sunt gra-
 viora, ita secundum Spiritum inferiora
 omnia sunt tristiora*) cum κατωτέρα μερὴ
 τῆς γῆς non sint sepulchrum, utpote quod
 localiter est in corde terræ Matth. 12, 40.
 Sed infernus, ἀδὲν, φυλακὴ, κατωτέρα μερὴ
 τῆς γῆς omnium infimorum infima, non
 geometrice sed mystice, talia enim sunt illa
 κατωτέρα μερὴ qualis γῆ quæ Jeremiæ est
 perditio, damnatio Jer. 17. (β) illa Patrum
 sententia, quæ tradit illorum animas qui in
 V. T. decesserunt, in loco aliquo ignoto ac
 conditione incognita detentas fuisse sub
 debito mortis, sed quoniam Christus hoc
 mortis debitum in V. T. nondum solverit &
 actu mortem ac infernum destruxerit, ideo
 ipsum hoc mortis debitum demum abo-
 levisse suo descensu ad inferos & hunc ea-
 rum animarum locum, adeoque discrimen
 esse inter animas demortuorum in V. & N.
 T. postquam Christus nunc sua ascensione
 in cælum viam nobis stravit ita ut nunc a-
 nimæ nostræ ad Ipsum directe tendere pos-
 sint: hoc dogma inter Ecclesiastica nu-
 meravit Gennadius Massiliensis c. 78. 79.
 Cæterum repugnat αὐτῷ Christi, quod
 etiam retro valuit in V. T. Ebr. 9, 15. re-
 pugnat Scripturæ, quæ asserit Patres eo-
 dem modo salvos factos esse quo & nos,
 quæ Deum Abrahami, Isaci & Jacobi De-
 um viventium appellat, non mortuorum,
 (seu sub mortis debito detentorum: Apage
 hæc prima limbi Patrum incunabula, stais
 erit

erit dixisse αδην, Φυλακην, κατωτερα μερη της γης esse infernum.

II. Modum Descensus quod attinet, is vel est ad intra vel ad extra: Modum ad intra intelligo dum quæritur, an Christus quo ad Divinitatem solummodo, vel etiam quo ad Humanitatem? item: an quo ad animam solum vel etiam quo ad corpus descenderit: Huc pertinent phrasæ Pauli & Petri: κατεβη & πορευθεις. Primum quod concernit, omnino asserimus Christum quo ad utramque Naturam descendisse, nam unio Personalis semel facta in æternum est ανεκλυτος à primo unionis momento, & Christus Noster est indivisibilis. IS est qui descendit IDEM QVI ascendit, Christus Θεανθρωπος. Certe si quo ad humanam Naturam non descendit, descendisse dici non potest, Divinitas enim pro sua omnipræsentia jam ante ibi fuit, ut inquit non nemo, ni fallor Insignis Dannhaverus. Si autem quæritur, an Christus quo ad animam solummodo, vel an una quo ad corpus descenderit? Mihi videtur id solummodo quo ad animam factum. Lutherus quidem simplicitatem in hoc negotio valde commendat (scil. ut inquiramus solummodo subjectum quod, seu denominationis e. g. Christus descendit, non in subjectum quo seu informationis e. g. Christus secundum animam vel secundum corpus & animam descendit) T. 6. Jenens. Germ. fol. 76. 77. quo etiam tendit Form. Concord. p. 613. item sententia Centur. Magdeburg. Cent. I, l. I. fol. 342. confer Chytræum in expl. Art. Symb. de Desc. ad Infer. p. 188. Selnecker. P. II. Pædag. de Desc. Chr. ad Inf. p. 265. Nihilominus mota est ad hunc

usque diem hæc quæstio, adhuc sub judice lis est & unicuique hic sua sententia relinquatur. Vide B. Wandalini Dissertat. de Fund. Fid. & ab ipso citatos Caspar. Fink. Disp. XIX. in T. IV. Disp. Giess. §. 18. Joh. Winkelmann. quæ est 2. in T. 2. Ear. Disp. §. 24. Eorum sententiam, qui Christum cum anima & corpore in infernum descendisse ajunt (licet in se satis pia sit) nec in Scriptura fundamentum, nec apud Patres patrocinium habere invenio, nec quod vivificatio corporis præcesserit descensum ad inferos: Non in Scriptura, nam frustra urgetur phrasis illa: επορευθη, illa enim usurpatur de Deo incorporeo Joh. 15, 26. de anima hominis in separatione à corpore Job. 16, 22. Spiritu oris Deut. 23, 23. Voce oris Marc. 7, 20. Eph. 4, 19. spiritibus immundis Ap. 16, 14. Non in Patribus, contrariam quippe quotquot reperi omnes tuentur, Irenæus l. 5. sub finem c. 31. Tertullianus l. de Anima c. 31. 32. Cyprianus Serm. de Passione Christi, Lactantius l. 4. Instit. c. 27. Eusebius l. 4. Demonstr. Evang. c. 12. Athanasius l. de Incarn. Verbi in fine T. I. Hilarius in Ps. 138. ad verba: si in Scheol ivero, Tu ibi. Basil. M. in Ps. 48. ad verba Deus redimet animam meam de manu inferni, Epiphanius in Ancorat. n. 34. Hieronymus l. 3. in Ol. 13. Cyrill. Alexandr. l. de recta fide ad Theodos. Leo Magnus Serm. I. de Resurr. Domini. Vigilus l. 2. contra Eutych. Augustinus Ep. 99. ad Evod. & Ep. 57. ad Dardanum, cujus inter alia hæc verba non possum non referre: *Est ut non secundum id quod Deus erat dixisse accipiatur*: Hodie mecum eris in Paradiso. *Homo quippe Christus*

illo die secundum carnem in sepulchro, pulchro secundum animam in inferno futurus erat, Deus vero idem ipse Christus ubique semper est, sicut ergo potuit recte dici: Dominus gloriæ crucifixus, cum ad solam carnem illa passio pertineret, ita recte dici potuit: Hodie mecum eris in Paradiso: (NB. ita & recte: Christus descendit in infernum, quamvis hæc descensio ad solam animam pertineat) cum per carnem in sepulchro, per animam in inferno illo die futurus erat. Huic quoque sententiæ subscribere Euth. in Ps. 16. T. 2. Witteb. Lat. fol. 279. T. 1. Jenens. Lat. fol. 181. T. 6. Jen. Germ. fol. 76. Brennius Homil. X. in Act. 2. T. 7. fol. 52. Flacius in Clavi ad vocem *Infernus* aliique, idque haud perperam aut temere, etenim diserte id svadent verba Petri: Θανατωθεις μεν σαρκι (quæ suum triduum in sepulchro mansit) ζωοποιηθεις δε (unde non potest inferri vivificationem corporis præcedaneam fuisse (α) propter immediate determinatum subiectum, quo εν ω επωρευσθη (β) aperte contra distinctum corpori seu σαρκι (γ) propter scopum Apostoli qui non est ordinem temporis sed pondus rerum exponere stylo Scripturæ passim recepto per anticipationem (δ) propterea quod solenne est stylo Apostolico duo illa diversa subiecta σαρκι και πνευμα immediate cum suis prædicatis persequi, licet actus descensus ratione temporis intercesserit) το πνευματι εν Ω τοις εν Φυλακη πνευματι εκηρυξε (Nonne satis erat animam animabus apparere Ps. 16, 10. & Act. 2, 26, 27. expresse distinguitur corpus ab anima, dum de illo dicitur quod in sepulchro requieverit, de hac vero quod

in inferno fuerit, alium enim sensum haud facile quisquam extorquebit ex verbis: ΕΤΙΔΕ (sc. adhuc dum anima mea erit in inferno) και ησαρξ μὲ κατασκευασει επ ελπιδι (spe scil. restitutionis animæ ad hunc triumphum profectæ, διο και παρι της αναστασεως λεγει Interprete Apostolo versu proxime antecedenti) οτι εκ εγκαταλειψεις NB. ΤΗΝ ΨΥΧΗΝ ΜΕ ΕΙΣ ΑΔΩ. Modum ad extra descensionis Christi intelligo dum quæritur: Qualis fuerit descensus Christi, an patibilis? an triumphatorius? huc pertinent verba: εκ εγκαταλειψεις την ψυχην μὲ εΙΣ ΑΔΩ. Calvino το descendere Christi in infernum idem est quod tormenta infernaliam pati l. 2. Instit. c. 16. §. 2. Rivet. Opp. T. 3. p. 284. Polan. Syntagm. l. 6. c. 21. Sed hæreticum hoc est dogma. Vacillavit initio hac in parte Lutherus. T. 2. Witteb. Lat. fol. 297. T. 1. Jen. Lat. fol. 181. (Brennius Homil. 10. in Act. 2. T. 7. f. 52) sed postmodum hunc errorem revocavit in concione Torgæ habita, solidissime ac lucidissime, nunc postea ab Orthodoxis dilutum: Descensui quippe triumphatorio minime contrariatur Phrasis εκ εγκαταλειψεις, per quam liberatio ex doloribus infernalibus intelligi nequit, quos jam ante in horto cum αδελφονισ & in cruce DERELICTUS sustinuit, nec mansio animæ in sepulchro, quæ in sepulchro nunquam jacuit, utpote Patri statim in manus commendata, in quibus fuit & dum in inferno fuit, quid enim est manus Dei conservatrix animæ, nisi ασυλια ab omni malo, dolore, detrimento? Intelligenda igitur est conservatio victrix à læsione infernali immunis, nam το καταλειπεισθαι & εγκαταλει

ταλαιπείρα est doloribus & miseriis per-
mitti, in afflictionibus non servari, pro de-
relicto haberi Luc. 15, 4. Matt. 19, 5. Ehr.
4, 1. Denique nec obstat descensui pure
triumphatorio ac glorioso antithesis af-
census & descensus in verbis ο αναβας κα-
καταβας, ut accuratissime notavit B. Dan-
hav. *opponuntur enim non ut status statui
sub diverso genere b. e. ut status exinaniti-
onis statui exaltationis, sed disparate ut
species speciei sub uno genere status glorio-
si, ad eum modum quo ascensionis in celos
Act. 1, 11. opponitur descensus gloriosus &
judicialis in e. .emo die 1 Thess. 4, 16.*

Quo ad 3. scilicet Effectum κηρυξιν τοις
πνευμασι εν φυλακη. Hic iterum er-
rarunt quidam Patres, qui animas quas-
dam per hunc Christi descensum ex infer-
no liberatas opinati sunt, etenim fuit κη-
ρυξις legalis, elenctica, terribilis, sacra
damnatis απειθησασι ποτε h. e. απιστοις
adeoque nunquam ingressuris εις την
ανανπαυσιν αυτη. Rom. 10 21.

ΨΩΜΙΟΝ: Vox est LXX.
Interpretibus in usitata, cujus loco posue-
runt ψιμων Job 31, 17. ubi frustulum
seu micam panis denotat, sed Ps. 147, 17.
particulas nivis, alias Ezech. 13, 19. κλα-
σμα. Dedit Salvator Judæ Proditori ψωμιον
in signum Johanni, nam pro sua mansuetu-
dine noluit Proditorem, nominare adhuc
amoris officium ipsi voluit demonstrare,
ac eo ipso clanculum ipsi intimare suam
omniscientiam, denique suo exemplo do-
cere inimicis esse benefaciendum. Quæ-
ritur, an Judas hoc ψωμιον comederit?
male Thomas respondet: *Diabolus ti-
mens ne panem comederet & sic ab opere
proditionis cessaret, svasit ut non comede-*

*ret: Nivis audacter Theophylactus:
Judas panem non comedit sed occultavit,
ut manifestaret Judæis quod panem cor-
pus suum appellaverit: futilia hæc sunt
atque αγροφα. Recte Chrysostomus, Cy-
rillus, Augustinus & Hilarius sentiunt i-
psum id comedisse quid enim vetat? & si
Patrum more sermocinari velimus, quid
ni dicamus ipsum id fecisse occultando
malam conscientiam, quasi in testimoni-
um suæ innocentiae, non obstat ipsum sta-
tim exivisse, poterat enim post tali modo
demonstratam quasi innocentiam videri
merito indignabundus abire. Hammon-
dus ad verba Joh. 13, 26. Εμβαψας το ψω-
μιον contendit hoc frustum panis non in-
tinctum fuisse, sed ex disco solum prola-
tum, quoniam το βαψαι sit immergere,
immergi autem possit manus vasi in quo
nullus liquor sit, item εμβαψαι χειρα esse
simpliciter cibum capere Matth. 26, 23.
Assentitur Hammondo Clericus suo Hesy-
chio & Phavorino hac in parte occæca-
tus, quod valde miror obstantibus tam
gravibus causis: 1.) το βαψαι non nisi
improprie ponitur de manu vasi concavo
inmissa, nisi liquoris aliquid insit, quod ex
testimon. Hesychii & Phavorini quod ipse
Cleric. attulit probatur το βαπτειν αυτην
μενον, αυτην autem est ex aqua vel liquo-
re aliquid extrahere: 2.) aliud est εμβα-
πτειν χειρα, aliud εμβαπτειν ψωμιον, illud
est locutio figurata a more Veterum de-
sumpta, qui manibus edulia etiam juscula-
ta ex disco extrahebant, hoc vero locu-
tio propria & vere literalis. 3.) Cuicun-
que aliquid innotuerit de jusculis He-
bræorum Kinnuach, & Paschali Charo-
seth item Chagiga (de his vide Scaligerum)*

de Emend. Temp. l. 6. Buxtorffium in Lex. Godwinum in Mose & Aron. de Paschate, Samuelem Petitem in Var. Lect. Martinium in Lex. ad vocem Chagiga, Bochartum in Hieroz. P. I. l. 2. c. 50. de Agno Paschali, qui omnes de hac materia tantum habent apparatus ut vix amplius aliunde afferri possit) facile videbit, cujus pretii sit conjectura Hammondiana, quæ nulli sane est usui, nisi ad delendas elegantiores quasque meditationes, imo doctrinas, quas ex dicta Antiquitate ritibusque Judæorum Paschalibus colligere possit attentus Scaligeri, Buxtorffii & Bocharti lector: atque ad offuscandum quicquid luminis ad intelligendum caput Johannis 13. inde hauriri possit.

Ω

ΩΡΑ, Mat. 20, 3. 5. 6. Hæc tota parabola verbis paucissimis inmutatis legitur in Talmude Hierosolymit. item in libro Tanchuna, qui est vetustissimus commentarius in Pentateuch. fol. 43. col. 1. Etiam parabola de Epulone Luc. 16. in l. de Benedictionibus fol. 34. col. 2. & in Gemara Babylon. ibidem quoque parabola de decem Virginibus Tit. de Sabbatho. Adeo ut Christus non peregrino dicendi genere parabolas incognitas populo proposuerit, imo ne quidem formulas loquendi incognitas, vel ad minimum Magistris eorum haud frequenter receptas adhibuerit: ex. gr. Joh. 1, 47. *ερχε και ιδε την ημεραν* & *μηνη* Mat. 6, 34. *αρκετον ημερα η κακια αυτης*. Mat. 7, 2. *ενω μετρω μετρεετε* &c. Mat. 7, 4. *εκβαλε το καρφος*. Mat. 16, 17. vide Oth. Lex. Rabb. voce *Formula*: de aliis

vide alibi in hac nostra oppella. Quid veteribus fuerit *ωρα*, scil. vel quarta pars anni, vel dimidia, sc. æstas, unde fructus *ωραι*, vel tertia pars diei, vide apud Martin. in Lex. voce *Hora*, & Scaliger. de Emend. Temp. l. 1. Quomodo LXX. Intpp. hanc eandem vocem usurpent, vide apud Martin. l. c. ibidemque quæ ex Patribus attulit de conciliatione locorum Mat. 27. Marc. 15. An Christus tertia vel sexta hora crucifixus, an litera numeralis Γ in s olim mutata librario- rum incuria vel reciproce?

ΩΔΗ: Col. 3, 16. Eph. 5, 19. *ψαλμοις υμνοις και ωδαις πνευματικαις*. An unicam tantum an vero diversas cantionum species Apostolus hic innuat incertum. Hammondus confert se ad Hebræorum *Mizmor*, unde *psalmus*, *thebilla* unde *hymnus*, *schir*, unde *ode*. Tum antiqui tum moderni hac in parte variant Interpretes, ut videre est apud Thomam Gataker. l. 1. c. 10. p. 124. Gerh. Joh. Vossium Comm. de Christian. Persec. p. 31. & licet *ψαλμοι*, *υμνοι* και *ωδαι* apud Veteres fuerint tria diversa Musices genera, ut tradit Balduinus ad h. l. ex Basilio M. & Augustino, atque hodiernum quoque differentiam agnoscant juxta Corn. a Lap. non tamen certo liquet, an Paulus hanc distinctionem intendi voluerit: Dubitare ita malim, quam cum Clerico ad h. l. penitus negare. Recte autem monet Hammondus *ωδαις πνευματικαις* opponi Bacchanalium ululatibus *ευοι βακχε*, id enim patet ex antecedenti vers. 18.

INDEX DICTORUM S. SCRIPTURÆ, QUÆ FUSIUS TRACTANTUR, EXPLICANTUR, VINDICANTUR.

<i>Gen.</i> I.	5	20	<i>Judic.</i> VII.	I	68	<i>XLII.</i>	7	433.434
II.	I	349	IX.	13	428	<i>XLVIII.</i>	3	435
	7	614	<i>I Sam.</i> XVI.	20	431	<i>LI.</i>	7	604 sqq.
III.	I	272	<i>II. Sam.</i> VI.	3	67	<i>LVI.</i>	I	471
	14	ibid.	VII.	19	418	<i>LX.</i>	10	582
IV.	15	177	VIII.	2	119	<i>LXVIII.</i>	11	272
	24	ibid.	XII.	31	119		15	435
	26	196	XXII.	8	446		16	ibid.
V.	24	396 & 399	<i>I. Reg.</i> II.	8	313		17	ibid.
VI.	3	240	XII.	10	116		22	282.283
XV.	9	567	<i>II. Reg.</i> V.	19	164		23	594
XXVI.	17	586	XXIII.	13	437		27	475
XXVII.	19	518	<i>I. Paral.</i> XXVII.	10	48		28	187
XXXII.	25	598	<i>Esd.</i> II.	62	79		31	273.274
XLVI.	26	599	<i>Nehem.</i> II.	13	143	<i>LXXIV.</i>	19	235
XLIX.	21	22.23.	<i>Job.</i> VI.	18	422	<i>LXXVI.</i>	5	436
<i>Exodus.</i> IV.	4	441		19	ibid.	<i>LXXXVI.</i>	11	174
	25	500		20	ibid.	<i>LXXXIX.</i>	3.	593
VIII.	3	84	VII.	18	217		20	579
	21	360	XVIII.	16	272		44	529
<i>Levit.</i> VIII.	17	211.212		13	518		45	297
XI.	12	ibid.	XXX.	19	476	<i>XCIV.</i>	20	297.298
	21	ibid.	XXXI.	34	536	<i>XCVII.</i>	2	96
<i>Numer.</i> XI.	32	109	XXXII.	23	459	<i>CI.</i>	5	313
XII.	I	103	XXXVII.	33.	429	<i>CII.</i>	27	193.194
XX.		473	<i>Psal.</i> IV	5	536	<i>CV.</i>	30	84
<i>Dent.</i> IV.	15	56	X.	10	333	<i>CVII.</i>	47	586
XXVIII.	7	421	XVI.	10	618	<i>CVIII.</i>	10	582
	25	ibid.			619.620	<i>CX.</i>	7	593
XXXII.	6	249.250	XVII.	14	594	<i>CXVIII.</i>	27	327
	17	69	XXII.	2	149.150	<i>CXXVII.</i>	8	309
	27	71	XXVII.	13	85.86	<i>CXXXIX.</i>	15	87
XXXIV.	6	76	XL.	7	557.558	<i>Prov.</i> XX.	25	450
					Kkkk			<i>Eccles.</i>

Index Dictionum S. Scripturae,

625

Cap.	Matthaeus.	Pag.			
I.	v.	110.111	XI.	9	509
				12	49.50,51.52
			XII.	1	530
	I	578.579		18	355
	18	555		32	390
	19	362		36	527
II.	2.6.8.11.	506.507		39	409
	18	280.281.282	XIII.	19	36
III.	4	389-302		28	248
	9	375		35	510
	11	880	XV.	37	350
	15	124	XVI.	1	535
	16	472		14	510
IV.	1	487.488.489		28	37.38
	3	469	XVII.	2.3.	220.ad 226
V.	29.30	113		2	365.366
	18	295		21	416
	5	501	XVIII.	6	374
	6	130		10	55
	21	588		14	388
	22	354		24	
	32	409		25	443.444.445.446
VI.	11	215.216.217		32	
	27	256		34	35
	28	355	XIX.	24	360
VII.	15	401		29	131.132.133
VIII.	2	270	XX.	21	492
	3	369		28	380
	22	412.413	XXI.	19	
	29	156.157.158		20	552.553
IX.	20	352		21	
X.	10	526	XXII.	12	586
	23	133		34	586
	27	147		36	204
	39	247		38.39	516
XI.	12	175.176		42	576.577
	28	187.188.189.190.	XXIII.	5	589
	29	191.192.		23	34
	30				35

	<i>Matth.</i>				49	524.525
	35	285.286.287	X.		19	334
XXIV.	14	37			21	173
	15	45			29.30	131.132.133
	28	520	XI.		13)	
	30	533.534			14)	
XXVI.	15	568			20)	552.535
	29	80 81			21)	
	53	366.367			26	442
XXVII.	9	511.512.513	XII.		4	329
	26	20			41	75
	44	371.372	XIII.		14	45
	46	149			35	514
	51	317	XIV.		3	480.481
	53	101			25	80.& seqq.
	32	547	XVI.		3	375
	34	595			14	584
XXVIII.	15	442			15	357
	18	206			16	30
	<i>Marcus.</i>				18	448.449
I.	15	395			<i>Lucas.</i>	
	24	156.157.158	I.		21	504
	40	270			28	591
II.	27	529			35	145.217
III.	20.21	352.353			36	550.551
IV.	38	504.514			37	527
V.	7	156.157.158	II.		2	516.517
	9	366			7	517.541
	11	437			14	241
	23	146			35	528
	38	317			36	465.466
	41.42	146	III.		16	580
VI.	8	526	V.		6	120
VII.	3	521			12	270
	37	408	VII.		47	441
IX.	13	513	VIII.		5	423.424
	29	416			7	232
	38	177			14	ibid.
	42	374				28

	Lucas.		Johannes.	
	28	156.157.158	17	593
	30	366	20	430
IX.	16	242	21	509
	27	37 38 II.	4	154.155
X.	18	533	8	490
	20	440	11	515
	42	174	14	525
XI.	5	392	20	565
	14	176.177 III.	3.4.	401
	20	106	5	571.572.573.574
	52	333	6	531
XII.	19	349	13	617
	27	355	16	442.443
	29	400	31	85
XIV.	3	431 IV.	14	130.131
XV.	22	516	22	507
XVII.	2	374	44	514
	12	(110.170 V.	2	336.ad 342.inclus.
	34	499	35	303
XVIII.	1	181.182	39	234
XIX.	8	562 VI.	13	350
	24	373	36	251.490.491
XXII.	18	427.80.& seqq. VII.	10	104
	43	303.304	22	472
XXIII.	44)	317	52	510
	45		6	101
XXIV.	1	19.20	20	75
	11	530	25	363.364
	30	331	48	104
	32	303	52	104
	39	597.598 IX.	1	569
	Johannes.	X.	8	373
	1	162.163.171	20	404
	2	442 XI.	17	562
	12	531.89	35	106
	13	531 XII.	7	260.261
	16	481	13	21
	18	432.139		XIII.
		Kkkk 3		

	<i>Johannes.</i>		VIII.	I	31
XIII.	10	500	XIII.	2	267
	31, 32	140. 141. 142		41	312. 313
XIV.	6	423		48	559
	12	388	XXVII.	9	415
	13	140		42	60
	16	461. 462		<i>Rom.</i>	
XV.	17	566	I.	16	145
	24	231. 232	II.	9	278
XVI.	2	366	IV.	13	349
	8	125. 126		17	324. 325
	9	480	V.	1	124
	13	180		34	325
	23. 26	238		14	429
	32	290. 410		25	124
XVII.	9	238	VI.	3	267
XVIII.	5	151		6	547
	28	514		13	414
XIX.	25	518. 299		23	450
	35	183	VIII.	19. 20	358
XX.	1	530		28	554
	19	580		34	389
XXI.	6	111. 112		39	357
	18	270	IX.	10	174
	<i>Acta Apostol.</i>			30. 31	134
L	3	464	XI.	25	482
	9	54. 55	XII.	2	66
	12	530		11	252
	13	580	XIII.	13	362
H.	23	503		<i>1. Corinb.</i>	
	24	381	L.	22)	195
	26. 27	618. 619. 620		23)	
IV.	11	556		24)	
	27. 28	60	II.	14	491
	28	503	III.	15	522. 523
V.	39	597	IV.	3	261. 262. 263
VII.	14	148	V.	12	152. 153. 154
	138	183. 184. 185	VII.	40	138
					IX.

<i>I. Corinth.</i>			<i>Ephes.</i>		
IX.	5	104	III.	16,17	528
	24	314.315		18,19	17.18
X.	3,4.	73.74	IV.	9	87.617.618
XI.	10	207.208.209.	VL	12	226.227
		210.211			
	20	163	<i>Philipp.</i>		
XII.	11	[171.172	II.	9	128.129
XIII.	[1	91.92		12	587
	8	469.92.93.95	III.	9	123
	12	55		12	314
XV.	24	447.548		19	139
	29	24	IV.	21	56
	32	276		6	524
	39	532			
	<i>2. Corinth.</i>			<i>Coloss.</i>	
III.	13	55	II.	9	33
IV.	8	[278	III.	18	198.199.200
	17	325		16	622
V.	13	205	II.		
VI.	14	239	V.	6	33
X.	[6	178.179.180		22	[158.160
XI.	15	560			
	24	565	II.	15	175
XII.	2	111	III.	2	479
	<i>Galat.</i>			<i>1. Timoth.</i>	
II.	2	138	I.	4	179
	11	311.312		9	418
	20	547	II.	13	515
III.	I	39.40.546		15	116
IV.	21.22.23		IV.	1	105
	ad 31 inclusi.	438.439		3	261
VI.	14	547	V.	10	499
	<i>Ephes.</i>		VI.	12	42
I.	23	482		16	55
III.	10	228.357			2. Th.

[illegible]

INDEX RERUM ET VERBORUM.

A	A.	
Bir & Abbirim quinam?		295
Corintium Dodonæum		92. 93
Αφαις & παρσις; quomodo differunt?		390
Agnus Pachalis non proprie dici potest sacrificium		207
Acoimetæ quinam?		181
Alexander χαλχινς quinam fuerit?		592
Altarium usus		285
Amen Ebræorum quotuplex?		42
Amicitia generalis & specialis		587
Amor complacentia, & Zeli, & unionis		11
Angeli boni exsequutores vindictæ Divinæ		428
Eorum cognitio quomodo dici potest Suecessiva		228
eorum Scriptura		93
quomodo invicem colloquuntur		92
Eorum status & conditio.		55
Animæ an' propagentur per traducem p. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616.		
Earum status quæ modo miraculoso corporibus redditæ sunt		616. 617
Apostoli an omnes fuere baptizati?		30
Apparatio Filii Dei in Vet. Test.		57. & seqq.
Aries Abrahami.		149. 150. 151
Articuli fidei stricte loquendo an possint dici <i>propositiones evidentes</i>		54
Atributa Divinitatis quomodo consideranda?		527
Autocatacrisis		89

B.

Baptismus, Stipulatio!		212. 213.
Habet omnino <i>rem cælestem</i> quæ, proprie & Philosophice loquendo non dicitur <i>materia ex qua</i>		571. 572. 573
Judæis res nova		31. 235
Simonis Magi		31
Baptista vide Johannes		
Baptizare super mortuos		24. 25. 26. 28.
Bat Kol quid		383. 593
Battologia Ethnica, Mahumedana, Judaica, Papistica		42. 43. 44.
		Bene.

Benedictio, alia consecrativa alia ordinaria	243
Bestialitas	276. 277
Binonymi & Trinonymi in Scriptura Sacra	219
Blasphemia. vide <i>damnati</i> . item <i>peccatum in Spiritum Sanctum</i> .	
C.	
Cœcitas spiritualis.	569
Caro quotupliciter sumitur Tab. annex. ad pag.	531
Certitudo salutis quomodo fidelibus competit	440
<i>Charoseth</i> , quid?	528. 621
<i>Chagiga</i> quid?	621. 622
Christus quomodo dicitur pro finali impœnitentia satis fecisse?	380. 381
Post resurrectionem non nudus apparuit,	425
Paracletus noster	459. 460
Vere tentatus	564. 565. 487. 488. 489
Ejus corpus non fuit cadaver	499. 519. 520
Ejus mors passiva fuit prædestinata non activa	503
Est adorandus	506
Pro Jeremia habitus	510
Ejus mors constitit non solum in <i>lucis</i> sed & in separatione	520
Quomodo fuit in lumbis Adami	597
qua hora crucifixus	522
Resurgens non visus sed ascendens	54. 55
Descendit ad inferos proprie, realiter, gloriose; in quo descensu	
spectatur: <i>subjectum quod</i> , totus Christus, Divina & humana Na-	
tura constans: <i>subjectum quo</i> , humana natura, quoniam in hoc	
actu exaltata: denique particularissime, <i>subjectum quo</i> , prout à	
Luthero accipitur, scilicet <i>sola anima</i> , secundum quorundam	
sententiam,	617. ad 620. inclusive
Quid scripserit Joh. 8.	102
quoties lacrymatus	106
Ejus generationes quatuordecim	110. 111
Sedet ad dextram Patris	114
Implevit omnem justitiam	124
Ejus resurrectionis fructus	124. 125
Ejus exinanitio non fuit causa exaltationis	128. 129
quare vulnus excepit post mortem?	138
Consolatus ab Angelo	203. 204. 579
Ejus transfiguratio in monte	219. ad 225. inclusive
Intercedit pro omnibus <i>generaliter</i> , pro fidelibus <i>specialiter</i>	238. 460
Ejus	

Ejus Intercessio differt ab intercessione Spirit. S.	238.459.460.461.462
an vestigia clavorum adhuc retineat?	258.259
qua ratione dicitur mirabilis?	269
Ejus sepultura	269
An post resurrectionem panem Eucharisticum fregerit	331
non auxit legem	334
Christi Officium sacerdotale & Regium	167.81
Ejus satisfactio	81.82
Concupiscentia Originalis	452.595
Conversionis modus	393.176.177.134
Conversio extraordinaria	314
Conjugia Judæorum	550.551
Cognitio alia piorum alia impiorum	89
Cognitio fidei	90
Conjugium cum personis alius Religionis	393.240
Concupiscentia quatuorplex	214
Cyllybistas quomodo Christus expulit?	175.176
Cothurnices quanta multitudine datæ?	109
Corporum glorificatorum conditio	393
Corpus Ecclesiæ	171.172
<i>Chuppah</i>	217
Corvi Eliæ	345
Citationes Vet: Test: in Novo.	511, 512. 513
Cineris factio	562
Circumcisio signaculum justitiæ	556
Clypeus Davidis	295
Creatio non fuit simultanea	356
Cruce quomodo dicitur Christi	279
D.	
Dæmones in supra cœlestibus	226.227
Dæmoniorum doctrina	105
Damnati an blasphemabunt?	586
David an Amonitas ferra difficaverit?	119.127
Ejus clypeus, Vide Clypeus	
Debitum nostrum quod? quale? quantum? tabulâ paginæ 443.	
annexâ; item	443.444.445.446.
Deuteropotmi quinam?	414
Dextra Dei & Christi quomodo distinguuntur?	114
	Diabo.

- Diaboli an erunt tortores damnatorum hominum? 35
 Diabolus, an Christum cognoverit in diebus carnis? 156. 157. 158
 Dies Hebreorum & Communis 20. 144. 589
 Digitus Dei, quid? 106. 107
 Dissectionis supplicium 127
 Δοκείν, quomodo occurrit in Novo Test. 135. 136. 137. 138.
 E.
 Ecclesia, vide *corpus*,
 Enallage numeri in sacra scriptura 371. 372
 Enoch an in coelum translatus? 396. 397. 398. 399
 Epixeuxis sacræ scripturæ 85. 146. 430
 Euchitæ 181
 Excommunicatio ejusdemque gradus 178. 179. 180
 Exodus Israelitarum ex Ægypto 392. 393
 F.
 Ficus maledictio 232. 252. 553
 Fides miraculosa distincta a fide justificante & salvifica 177
 Fides justificans non potest consistere cum dubitatione 220
 Fides Causa poenitentiae quomodo dici possit? 395
 Fides in Infantibus est *ordinarie* ex baptismo, *extraordinarie* ex operatione Spiritus S. in iis, qui ante Baptismum discedunt, sed *extraordinarissime*, ut sic dicam. legitur fuisse in Baptista Luc. 1. 24. ac sine dubio etiam in Jacobo Gen. 25. 22. & 26. 403. 404. 405
 Fides quotupliciter sumitur? 478
 Fides infirma vel firma, 478. 479. 484. 485. 486
 Fidei certitudo 482. 483. 484. 485. 486
 Fides, reflexa 484. 485. 486
 Fides, quomodo spem in se continet? 582. 583
 Fides & spes quomodo differunt? 196
 Flagellatio monachalis 384
 Flagellationis supplicium 565
Forma Dei, quatenus a quibusdam sumitur pro ipsissima *essentia* & substantia Divinitatis, non est deposita in exinanitione neque reformatam, vel transformata, sed *forma servi* assumpta est, quam aliqui dicunt *adductam superinductam*, nos vero communiter *assumptam*; quatenus autem per *formam Dei* intelligitur usurpatio Divinitatis, quem admodum nostri theologi passim intendunt, tunc omnino est *deposita* per

per veram *κένωσιν* non *κρυψιν*, quod asserimus contra *Tubingenses* Theologos; & sic *forma servi* non potest dici *super-inducta*, nam in hoc termino tunc præsupponitur *Forma Dei* retenta *ex κρυψιν*, quod constanter nego

365

G,

Galilæa Prophetarum ferax

510

Gehenna

268. 523. 586. 354. 355

Gladii jus ad Judæos proprie non pertinuit tempore Christi

313

Glorificari quomodo quis dicitur

140. 141. 142

Gradus gloriæ.

410

Gratia, quotupliciter sumitur.

593

Gratia universalis

188. 189. 190. 191. 192. 384

Gratia & veritas quomodo junguntur?

593

Grönlandia inaccessa.

37

H.

Habitualis gratia in Christo distincta a gratia unionis Personalis, vide: *Christus.*

Herodes, quare infantes Bethlehemiticos trucidavit

122

J.

Jalal Hebræis quid?

43. 44

Jacobus an patri mentitus?

518

Jeiunii tempus apud Judæos

415

Jeiunium *Mosis*, *Eliæ*, *Christi*

563. 564

Ignis Idololatriæ

521. 522

Idolorum nomina in sacra script.

160. 161

Infantes fidelium utriusque Testamenti ante Sacramentum imitationis demortui non damnantur;

403. 404 405

Intercessio, vide *Christus.*

Intercessio Christi ejusdemque fructus

459. 460. 461

Intercessio Spiritus Sancti

461. 462

Induratio hominis qualis?

539. 540

Johannes Baptista an locustas comederit

6. 7

Ejus humilitas

581

Ejus Vestitus & victus

307. 389. 390

Johannis Evangelium ante Apocalypsin scriptum

218

Josephus, qualis Consiliarius & Arimatia?

66

Isaci conceptio	174
Jonab Hebræis quid?	195
Iris ante diluvium extitit	121
Judas proditor, an <i>ψαλιν</i> comederit?	621
Judas quo mortis genere obiit?	14. 15
Judicium quotuplex	354
Judicii tempus matutinum	514
Justitia, quomodo Sanctis tribuitur.	123
K.	
<i>Kesitab</i> & <i>Kesot</i> quid	94
<i>Kelalab Nimrexeth</i> , quid significet	313
<i>Korban</i>	346. 347
L.	
Lacrymæ, an perseverabunt in altera vita?	332
Lancæ vestes Hebræorum, vide <i>vestes</i> ;	
Lapidatio duplex	330
Lapidatio apud Judæos	376
Lamechi pœna	177. 409
Latro in cruce <i>αβαντισος</i>	30
Lex quotupliciter sumitur?	34. 417. 418
Legem quomodo dividebant Judæi?	204
Lex Castrensis Judæorum, an à Josua, vel Davide processerit?	391
Ligamenta sepulchralia Judæorum	115
Libanus unde?	592
Liturgia quid?	367. 368. 369
Loci publici quinam?	
Locusta, vide <i>Jobannes</i> ;	
Loquela, an manebit in altera vita, & quidem in qua lingua?	92. 469
Ludus quotuplex?	451. 452
Lugentium mos	528
Luctus	281. 536. 542. 593
M.	
Magiæ species	382. 470
Manducatio quotuplex?	73. 74
Manus quotupliciter sumitur, tab. adjuncta ad	pag. 594. item 594
Mariæ an clauso utero peperit?	466. 367
	Manfue-

Manfuetudo, in quo consistat?	501
Mercēs, quomodo sumi debeat?	115. 116. 311. 406. 407
Messaliani Hæretici	181
Metamorphosis Nebucadnezaris	5
Mimmallonides quænam	280
Miraculorum natura	230
Christi Miracula & Prophetarum	231. 232
Miraculorum Christi initium	515
Miraculorum Christi & Apostolorum differentia	388
Miracula, quæ acciderunt in morte Christi.	317. 318. 319
Moed quid?	20
Monetæ veterum Judæorum	94. 116
Moses an fuerit Polygamus?	103
Mosis Cathedra.	300
Moses & Elias, quare cum Christo loqui debuerunt in monte?	219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226
Mors Spiritualis	413. 414
Monarchia Persica	16
Mundus non mutabitur, sed annihilabitur	193. 194
Mysterium Trinitatis non adeo <i>clare</i> cognitum fuit in <i>V. T.</i> ac in <i>Novo</i>	577. 578
N.	
Naaman, quid ab Elisæo obtinuit?	164
Nephtali, cur cervæ comparatur?	22. 23
Nomina propria & appellativa in scriptura	543. 544
Nox Hebræorum	589
O.	
Officium Christi sacerdotale	291
Officium Christi Regium	457
Officium Christi Propheticum	508
<i>Olam</i> & <i>Olamim</i> differunt	79
Omnipotentia Dei	527
Omni præsentia humanæ Christi Naturæ	112
Onus peccati, vide <i>peccatum</i> ;	504
Orationis partes	622
Orationum species	182
Oratio continua cum fide justificante bene consistit	

P.

- Panis, vide *quotidianus*
 Pallium *Sinbar*
 Παρεσις & αφεσις differunt
 Paranomasia sacrae scripturae
 Pax spiritualis in quo consistat?
 Paulus quando in tertium coelum abreptus
 Paulus an bestiis objectus?
 Peccatum quotuplex?
 Peccatum in Spiritum Sanctum
 Peccatum cum απισια conjunctum
 Peccati onus,
 Peccati υπερεισας
 Peccata piorum an in ultimo die revelanda
 Peccati tradux an tollitur in cinerificatione, vide *Cinerificatio*.
 Phariseorum Sectae septem
 Φιλανθρωπια quomodo differt a χενωτατι
 vide quoque amicitia,
 Phylacteria
 Planetus Rachelis
 Piscina Bethesda, quali sanatione praedita? 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342
 Politicorum Regulae & axiomata
 Praedicatio universalis
 Praedicationis verbi divini ordo
 Primitiarum ritus
 Praeputii attractio
 Profelyti quotuplices?
 Pseudo-Messiae quinam?
 Pulveris pedum absterio
 Puella Hebraeis quid?
 Puncta literis coeva
 Quadrigae Rabinicae
 Quotidianus panis
 Raka
 Regenitorum Vires

R.

Re.

Regnum Dei quomodo ad ventasse dicitur.	81
Reprobatio	502. 503
Ruben quomodo bovi comparatur?	69. 70

S.

<i>Sabec</i> , quid	149. 150. 151
Sabbathum Pietisticum	416
Sabbathum an ante Moſem ſanctificatum?	529
Sabbathi prima	530
Sabbathum primum . ſecundum	530
Sabbathi via	ibid.
Sacra ſcriptura perfecta	507. 508
<i>Θεοπνευματος</i>	98. 99. 100
Sacramentum cænæ ſub utraque	330
Sacrificia igne conſumpta	521
Sacrificium vide <i>Agnus Paſcbalis</i> .	
Samaritanus Leproſus, quomodo fuit inter Judæos?	100
Samaritani quomodo dicebantur habere dæmonium?	104
Salutationis forma apud Hæbræos	164. 165
Sanguinis effuſio	364
Sanctificare quotupliciter ſumitur?	3. 4
Sancti qui reſurrexerunt tempore mortis Chriſti quinam fuerunt?	408
Salutatio Angeli.	591
<i>Satisfactio</i> , quomodo differt a <i>merito</i>	124. 125
Scandalum	40
Scandala notoria	423
<i>Schem Hamphoraſch</i>	104
Scribæ Judæorum quotuplices	101
Scriptura Angelorum, vide <i>Angelus</i> ;	
<i>Seirim</i> , quinam	283
Sepulchra Hæbræorum ubi fuere?	25
Sepulchrum Polycarpi Martyris	26
Sepulchri Chriſti obſignatio	107
Sepulchra Judæorum qualia	407
Sepulchrum Adami	495
Sepultura Moſis	558
Sepultura honorifica	267. 268
<i>Seſſio</i> , quotuplex ſtylo Scripturæ	299. 300. 301. 302. 528
Mmm m	<i>Seſach</i> ,

<i>Sesach</i> , quis	
Siclus quotuplex?	497 498
Signorum Christi initium	116
Signum filii hominis	154. 155
<i>Silob</i>	533. 534
Somnus mortis imago	575
Spectra quotuplicia?	335
Et tabella de spectris juncta ad pag.	585
Spes & fides quomodo differunt, vide <i>Fides</i> ,	595
Spiritus sanctus non potest dici pater Christi	
Spiritus sanctus quomodo apparuit?	245
Stipulatio, vide <i>Baptismus</i> ,	58. 59. 472
<i>Stylica</i> .	
Synedrium	181
	354. 355

T.

Tactus	
Tactus, quomodo discipulis concessus post resurrectionem, Mariæ	40
non item?	
Talionis lex	597
Tecta Judæorum qualia?	97
Templi, secundi ædificatio	146. 147
Terminus vitæ, quibusnam cognitus?	565
<i>Thephillim</i>	247. 248
Testamenti Veteris & Novi collatio	589. 560
<i>Θεοπνευσια</i> , Sacræ Scripturæ	161. 162
Thymiaterium distinctum a Thyssasterio	98. 99. 100
Tobiæ liber non continet veram historiam	284
Tradux, vide <i>anima</i> ;	36
Triturandi mos apud Hebræos	70

V.

Vallis <i>Josaphat</i> , <i>Benbinnom</i>	586
item <i>Arnon</i> , <i>Ja Kniam</i> , <i>Gad</i> , <i>Cedron</i> , <i>Suchot</i> , <i>Sared</i> , & <i>Enbol</i> ,	
<i>Achor</i> , <i>Tophet</i>	ibid.
Vellus Gideonis, quid designet?	236
Velum Mulierum	207. 208. 209. 210. 211
	Ve-

Velum templi duplex	317
Verbum, quomodo surripiatur ex corde	36
Verbi divini vis	145. 151. 252. 490. 401
Vestes Laneæ Hebræorum	401
Vnio quotuplex	335
Vigiliæ vide <i>dies</i> .	
Vino non alius liquor substitui potest in sacramento Cænæ	427
Visus	40
Visio beatifica, an talis sit, ut Deitas oculo corporeo sit videnda?	55. 56
Visio Moïsis	56
Stephani	ibid.
Toboritica	56. 365. 366
Visio Dei in hac vita quotuplex?	56. & 199.
Visus œconomia	447
Urim & Thumim	102
Visus in scriptura	289
Virgines apud Hebræos quales?	90. 466. 467
Vitæ æternæ prægustus in hac vita qualis?	84
Voluntas Dei, affectus plenissimus, operans serius	61
Efficax licet non semper efficiens	ibid.
Actus positivus vel negativus	62
designat decretum voluntarium vel actum exercitum	ibid.
Voluntas signi & beneplaciti, non potest admitti sensu Cal-	
viniano, sed orthodoxo	62. 63. 64
Absoluta vel conditionata	64
Absoluta vel comparata	65
Revelata vel occulta, nequaquam sensu Calviniano, sed ortho-	
doxo	ibid. & 503
Præceptiva vel moderativa	ibid.
Præceptiva, vel permissiva	ibid.
Voluntas quomodo distinguitur ab Inclinatione	270
Voluntas peccandi	489
Votum Moïsi & Pauli	440
Z.	
Zachariæ quot fuerunt?	285 286. 287
Zizith.	589. 590

I N D E X.

Textuum Evangel. & Epistol. Dominical. & Festal.

Dom. I. Adv. Evang. Matth. 21.

pag. 81. 167. 457. item in vocibus.

Epist. Rom. 13.

ορος, γραφω, προφητης.

II. Adv. Luc. 21.

p. 362.

Epist. Rom. 15.

σημειον, συνη, τοσ

vid. Indic. Rerum & Verbor.

III. Adv. Ev. Matth. 11.

Spes, Circumcisio.

p. 509. & vocibus Εργον, προφη-
της, μικροτερος, & in Indice Rer.
Johannes Baptista.

Epist. 1. Cor. 4.

p. 261. 262. 263.

IV. Adv. Ev. Joh. 1.

Voc. βαπτίζω, προφητης & in In-
dice Rer. Epizeuzis.

Joh. Baptista.

Epist. Phil. 4.

pag. 504.

Dom. I. Post Epiph. Ev. Luc. 2.

in Indice Rer. Gratia bati-
tialis.

Epist. Rom. 12.

p. 66.

II. post Epiph. Ev. Joh. 2.

voce σημειον.

Epist. Rom. 12. 6.

p. 252.

III. post Epiph. Ev. Matth. 8.

p. 270. 369. & in Indice rerum
vide

Fides.

Epist. Rom. 12.

Voc. εκδικειν.

IV. post Epiph. Matth. 8.

καθευδειν.

V. post Epiph. Matth. 13.

Epist. Col. 3.

p. 248.

VI. post Epiph. Matth. 17.

p. 622.

Septuages. Matth. 20.

p. 220. 221. 222. 222. 223.

Epist. 1. Cor. 9.

224. 225. 226.

Sexages. Evang. Luc. 8.

Δυναριος. Μισθος. Βαρος.

Epist. 2. Cor. 11.

p. 134.

2. Cor. 12.

p. 232. 423. 424.

Esto Mihi Mat. 3.

p. 565.

III.

Δικαιοσυνη, Επιστημη. Βαπτίζω.

Invo.

Dom. Invocavit Mat. 41.

p. 487. 488. 489. 469.

item voce *πειρασ*,

πειρασμον, *ερος*. *Ερημος*, & in Indice

Rer. *Christus tentatus*,

καταναλος & Indice Rer.

fides.

Reminiscere Mat. 15.

p. 176. 177. 106.

Oculi Luc. 11.

p. 384.

Lætare Joh. 6.

Epist. Gal. 4.

p. 428. 439.

Judica.

p. 104. & Indice Rer. vid.

Samaritani.

Quasimodogen. Joh. 20.

p. 580.

Epist. 1. Joh. 5.

p. 172.

Misericordia.

Αησης.

Jubilare Joh. 16.

p. 238.

Cantate Joh. 16.

p. 480. 125. 126. 180.

Vocem Jucund. Joh. 16.

p. 238.

Exaudi Joh. 15.

p. 366.

Trin. Joh. 3.

p. 531. 401. 571. 572. 573.

574. 617.

Dom. I. post Trin. Luc. 16.

Βυσσος, *κολπος*, *Διψαω*, *ιδωρ*.

II. Trin. Luc. 14.

Indice Rer. *αρεσθαι*

IV. Trin. Ep. Rom. 8.

p. 358.

V. Trin. Luc. 5.

p. 120.

VI. Trin. Mat. 5.

p. 588. 354.

Epist. Rom. 6.

p. 267. 547.

VII. Trin. Ep. Rom. 6.

p. 450.

VIII. Trin. Mat. 7.

p. 401.

X. Trin. Epist. 1. Cor. 12.

p. 171. 172.

XII. Trin. Marc. 7.

p. 408.

XIV. Trin. Luc. 17.

p. 110. 170.

XV. Trin. Mat. 6.

p. 355. 256.

XVI. Trin. Ep. Eph. 3.

p. 17. 18. 528.

XVII. Trin. Luc. 14.

p. 431.

XVIII. Trin. Mat. 22.

p. 586. 576. 577. 204. 205.

XX. Trin. Mat. 22.

p. 586.

XXI. Trin. Ep. Eph. 6.

p. 226. 227.

Mmm m 3

Dom.

Dom. XXII. Trin. Mat. 18.	pag. 443. 444. 445. 446. 35.
XXIII. Trin. Ep. Phil. 3.	p. 139. 56.
XXIV. Trin. Mat. 9.	p. 352.
XXV. Trin. Mat. 24.	p. 45. 520.
Fer. I. Natal. Luc. 2.	p. 241.
Fer. I. Pasch. Marc. 16.	p. 374.
Fer. I. Pentec.	Παρακλητος, Ειρηνη
Die S. Steph. Mat. 23.	p. 285. 289. 287.
Die S. Joh. Evang. Ep. Ebr. I.	p. 193. 194. 353.
Fest. Epiphan. Mat. 2.	p. 506. 507.
Fest. Annunc. Mariæ Luc. 1.	p. 145. 171. 527. 550. 511.
	591.
Festo Cænæ Dom. 1. Cor. 11.	p. 163.
Fer. II. Pasch. Luc. 24.	p. 303. 331.
Fer. III. Pasch. Luc. 24.	p. 597. 598.
Fest. Ascens. Marc. 16.	p. 584. 357. 30. 448. 449.
Fer. II. Pentec. Joh. 3.	p. 442. 443.
Fer. III. Pent. Joh. 10.	p. 373.
Fest. Michaelis Mat. 18.	p. 388. 55. 374.
Fest. omn. Sanct. Mat. 5.	p. 130. 501.

Wolfburg, Martin Caspar

Observationes sacrae in Novum Testamentum

Hafnia 1738

4 Exeg. 948

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10354865-7